This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

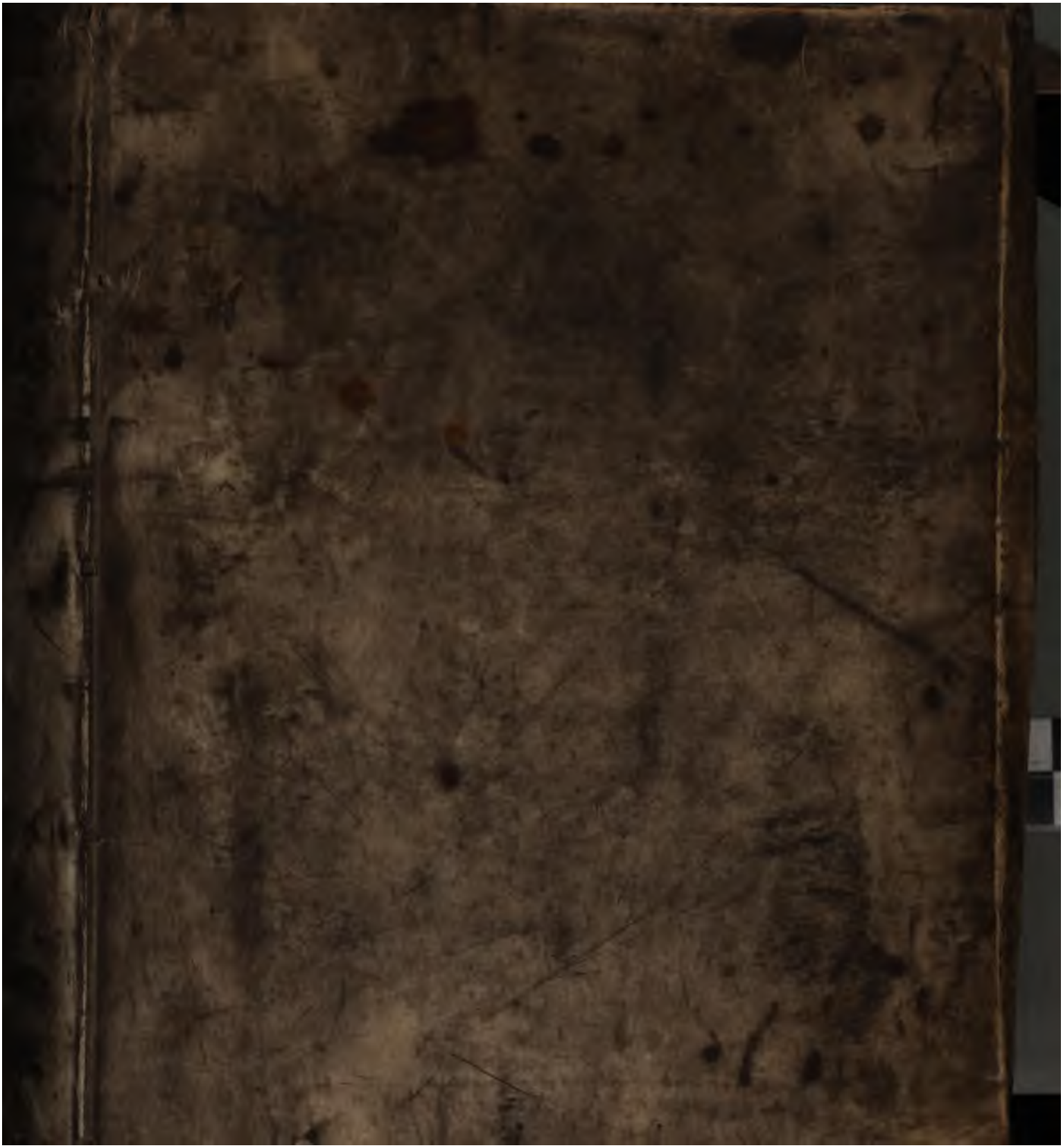

585

1. [illegible]

1 [illegible]

2 Defensio [illegible] a [illegible] Erudit

3 [illegible] territor

ditiv[illegible]

16 R

Seckendorf, Veit Ludwig

VITI LUDOVICI a SECKENDORF

Eqvitis Franc. Consiliarii Intimi Saxonici,

COMMENTARIUS

HISTORICUS ET APOLOGETICUS

De

LUTHERANISMO,

Sive

DE REFORMATIONE RELIGIONIS,

ductu

D. MARTINI LUTHERI

In magna Germaniæ parte, aliisqve regionibus & speciatim in *Saxonia* recepta & stabilita:

In qvo

LUDOVICI MAIMBURGII Jesuitæ,

HISTORIA LUTHERANISMI,

Anno M DC LXXX Parisiis Gallice edita,

Latine versa exhibetur, corrigitur, & suppletur;

Simul & aliorum qvorundam Scriptorum errores aut calumniæ examinantur:

Auspiciis Seren.mi & Pot.mi Electoris & Seren.rum

DUCUM SAXONIÆ,

J. C. Sch

Eo fine,

Ut ad veram & exactiorem notitiam rei gestæ, & ad depulsionem calumniarum, ex fide dignis monumentis, denuo via pateat:

Pro honore Dei, & pace Ecclesiæ, justaqve defensione pietatis & virtutis a Majoribus in negotio Reformationis ostensæ. A. C. A. W.

FRANCOFURTI & LIPSIÆ,

Sumtibus JOHANNIS FRIEDERICI GLEDITSCH,

ANNO M DC LXXXVIII.

BX
8018
.M23
S44

GL
I. Perlstein
9-16-66
602938-020

SERENISSIMO POTENTISSIMO
PRINCIPI ELECTORI
SER.mis REV.mis CELS.mis
DUCIBUS SAXONIÆ
UTRIUSQVE LINEÆ
QVOTQVOT HODIE AVITIS REGIONIBVS
IN SAXONIA THURINGIA MISNIA
FRANCONIA LUSATIA ET ALIBI
SUO QVISQVE IURE IMPERANT
AUT AD EIUS AXIOMATIS SPEM NATI
SUNT
IIDEMQVE OMNES RELIGIONEM
CHRISTIANAM ET EVANGELICAM
ZELO D. MART. LUTHERI REPURGATAM
EX FORMULA ANNO cIↃ IↃ XXX
IN COMITIIS AUGUSTANIS EXHIBITA
PUBLICE PROFITENTUR
ET APUD SUOS PROMOVENT
ET TUTANTUR
HUNC DE MAGNO ILLO REFORMATIONIS
NEGOTIO
COMMENTARIUM HISTORICO-APOLO-
GETICUM
NON SINE AUSPICIIS ET OPE ILLORUM
ELABORATUM
SUBMISSA CUM VENERATIONE
D. D. D.
ILLISQVE OMNIBUS
ET SINGULIS
DIGNAM FASTIGIO SUO FELICITATEM

EAMQVE CUNCTIS GRATIAM
ET VIRES
A SUPREMO NUMINE
PRECATUR
UT OPUS A GLORIOSISS. MAIORIBUS
SUIS EGREGIE COEPTUM
ET HUCUSQVE SINGULARI DEI
BENIGNITATE PERDUCTUM
DOCTRINÆ PURITATE
VITÆ SANCTIMONIA
PRUDENTIA CONSILIORUM
VIRTUTISQVE CONSTANTIA
SERVATUM AUCTUM PERFECTUM
PIÆ POSTERITATI AD FINEM USQVE
TEMPORUM TRANSMITTANT
SEREN.is POT.is REV.is CELSITUD.es
EORUM
OB PLURIMA BENEFICIA
VEL AB IPSIS
VEL A DIVIS ILLORUM PROGENITORIBUS
ACCEPTA
TUM MINISTERII CLIENTELÆ
ET SUBIECTIONIS NEXU
OBSTRICTISSIMUS
DEVOTISSIMUSQVE
VITUS LUDOVICUS A SECKENDORF
EQVES NATIONE FRANCUS
DOMICILIO MISNICUS
IN DUCATU ALTENBURGENSI

PRÆLOQVIUM
AD CORDATOS ET ÆQVOS LECTORES.

NOn immerito acutus aliqvis ex Gallis Scriptor pungere nuper cœpit eos, qvi in præfationibus librorum, qvos edunt, rationes proponunt, cur ad ſcribendum acceſſerint, difficilime qvippe fidem prætextibus aut excuſationibus ſuis invenientes. *Neminem enim* putat *facile cogi, ut nomen inter autores profiteatur, iis potius cauſis qvendam aliqvando incitari, qvas ſi aperte recenſeat, ridiculus abſqve dubio futurus eſſet. Eorum vero qvi libros legunt, parum intereſſe, qvo conſilio qvisqve ſcripſerit, & non minus mentem, qvantumvis artificiose occultatam, qvam ſtylum autoris ex libris innoteſcere.* Hoc etſi mihi non minus qvam aliis dictum ſit, malui tamen inepti præloqvii notam incurrere, qvam tacere, qva occaſione, qvo fine, qvibusqve mediis inſtructus (cum tot alia eſſent, in qvibus ſcribendi pruritum explere, aut otio abuti potuerim,) materiam plurimorum calamo detritam, nec odio minus qvam faſtidio expoſitam, mea ſponte delegerim. Attulerat adoleſcens qvidam, & nobilitatis & virtutis nomine mihi percharus, ex peregrinatione Gallica anno 1681. *Ludovici Maimburgii ex Soc. Jeſ.* recens editum opus de *hiſtoria Lutheraniſmi*, qvod magni in Gallia fie-

45

589

[illegible]

1 Seike [illegible]

2 Defensio rel[illegible] a [illegible] Erudit: infert

3 Dis[illegible] territorio de b[illegible]
ditiv[illegible]

16 R

notitia *Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ*, recordatus ſum operæ, qvam olim, dum Gothæ in *Ducis* (qvem debiti honoris cauſa nominavi) *Erneſti* aula viverem, impendere illi cœperam. Qvid tunc præſtiterim, non ignotum eſt (qvanqvam pauci ſuperſtites ſint) amicis. Sed plura præſtare vel potuiſſem vel tentaſſem, ſi multitudo, qvibus cumulabar, negotiorum bene cogitata non eliſiſſet. Sæpe mecum egerat laudatiſſimus Princeps, ut *Reformationis* ſuperiori ſeculo in Germania aut ſaltem in Saxonia peractæ Hiſtoriam literis mandarem. Oſtendebat eum in finem centena & plura Actorum volumina, qvæ ex Archivis & Scriniis majorum ſuorum, qvædam & aliunde collegerat. Exemplum mihi proponebat *Friderici Hortlederi*, Conſiliarii qvondam Vinarienſis, qvo familiariter uſus fuerat, multisqve illum adminiculis ad magnum illud *de Bello Smalcaldico* opus adjuverat. Majoris utilitatis & gloriæ materiam mihi offerri exiſtimabat, ſi ex Actis, tam Principum, qvam communitatum, aut privatorum, qvorum non exiguam multis locis copiam reperiri poſſe dicebat, eruerem, qvo conſilio & ſucceſſu Religionis Reformatio tractata fuerit, utqve a levibus initiis in eum ſtatum proceſſerit, qvem poſteritas vix admirari ſatis potuit. *Dei*, ajebat, *profecto digitus is fuit; ingrati ſumus, qvi hunc non agnoſcimus, memoriamqve rerum tam illuſtrium non accuratius conſervamus & propagamus.* Hæc qvidem nec ſurdo nec pigro ingerebat; ſed pace beatiſſimorum Manium tanti Principis dicere liceat, aut mihi tunc plus tribuebat, qvam exeqvi in illa adoleſcentia mea potuiſſem, aut juſto leviorem, pro vaſtitate ingenii ſui, æſtimabat laborem, qvem conſiſtere poſſe credebat cum perpetuis in aula occupationibus, qvibus me in Conſiliariorum numerum

rum anno Christi 1651. ætatis meæ vigesimo qvinto adscitum onerabat. Intra vota itaqve propositum istud stetit, dum *Gothæ* essem: dein cum post longum tempus, sub finem nempe anni 1664. a Mauritio Duce p. m. ad *Cancellarii Citicensis* munus vocarer, penitus evanuit. Hæsit tamen in memoria mea laudabile Principis consilium; ita ut sæpe mecum expenderem, cur inter tot præclaros viros, qvos provinciæ Saxonicæ post Reformationem ab annis centum & septuaginta tulerunt, non repertus sit, qvi perfectiorem aliqvam actorum in causa religionis Historiam tradiderit; sed non alia causa menti meæ freqventius obversata est, qvam illa, qva fit, ut & Historia politica accurata & continuata careamus. Ignoscant mihi Principes, si salvo, qvem omnibus debeo, &, uti decet ac possum, exhibeo cultu, dicam; non satis æstimare illos nec utilitatem historiæ, (de perfecta & vera loqvor) nec maxima & largissima famæ præmia, qvæ caperent, si Majorum & sua consulta & gesta relatu digna, ab idoneis ingeniis conscribi perpetuo studio & sumtu curarent. Verum cum aut nulla huic labori stipendia aut levia destinent, qvid mirum, si erectiora ingenia ab occupatione, qvæ laudatur & alget, deterreantur? Peccatur & in hoc, qvod sæpe juvenes fere, aut de schola homines, negotiorum imperiti, vel obnoxia commendatione intrusi, (ut de judicii & eruditionis defectibus nihil dicam) hoc munus involant. Aliæ sunt, neqve spernendæ illæ aut inutiles, Didacticorum, Philologorum, Oratorum, Poetarum, (qvanqvam & hi omnes frigide satis & infra merita tractantur) aliæ Historici partes. Ad has si qvid meo, qvod mediocre esse scio, tribueretur judicio, seligendum esse aliqvem putarem, ex Consiliariorum sive Ministrorum numero optimum, mente calamoqve vividum, ta-

lem ſcilicet, qvi maximis graviſſimisqve negotiis per aliqvot annos exercitatus, lingvarum & ſtyli peritus, induſtrius, ſobrius, laborioſus, probatæqve virtutis, pietatis & fidei eſſet, cui omnia arcana credi tuto poſſint. Huic non minuto ſed aucto ſtipendio & honoris gradu, ut Commentarios rerum geſtarum conſcriberet, demandandum eſſe ſvaſerim; in qvibus non ſolum acta & eventus, ſed & rationes agendi, nec ex ingenio ſcribentis effictæ, verum in deliberationibus tractatæ traderentur, erroribus etiam in arcana qvadam, nec edenda, hiſtoriæ aut commonitionis parte, annotatis. Sed plura de tali inſtituto dicenda haberem, niſi jam latius, qvam mihi propoſueram, evagatus eſſem: memini etiam tale aliqvid in *Actis Eruditorum Lipſienſibus 1684. p. 383.* ex Hiſtoria Anglica a D. Burneto edita annotatum legi. Habui tamen hæc tangendi cauſam non plane nullam. Ut enim redeam, unde digreſſus ſum, poſteaqvam ineunte anno MDCLXXXII honeſta a munere meo miſſione impetrata, compoſitisqve in qvietum ſtatum rebus, in rus hoc meum ſeceſſiſſem, tenax propoſiti, de qvo dixi, plurimam temporis partem literariis laboribus lubenti & alacri animo aſſignavi. Inter eos primus fuit, qvi conſcribendo libro Germanico, jam bis excuſo, *de ſtatu Chriſtianiſmi*, datus eſt. Redibat mihi interea in mentem cogitatio ſupra indicata, de refellendis ſcriptoris Galli *de Lutheraniſmo* commentariis, eaqve de re cum viris egregiis, qvi me non raro inviſebant, vel qvos Lipſiæ, nundinarum tempore, alloqvi ſolebam, conferre cœpi. Eorum pleriqve verſionem libri Maimburgiani deſiderabant, qvia Gallica pauci, etiam ex doctiſſimis inter noſtrates, & inter Theologos prope nulli, intelligunt. Erant qvi dicerent, eſſe aliqvem, neſcio ubi, qvi Latinam verſionem

nem pararet, ſed nihil explorari potuit. Qvanqvam vero vertendi labor abjectus fere habetur, & tædioſiſſimus mihi imprimis eſt, ingenii, credo, culpa, qvod fortaſſe velocius liberiusqve habeo, qvam ut veſtigia aliena, qvodam qvaſi vinculo ductum, ſeqvi lubenter velit; compoſui tamen me ad verſionis faſtidium ſuperandum, eamqve horis pomeridianis moliri cœpi, qvibus obtuſior ad ſenſa propria digerenda animus aliorum lectioni facilius applicatur, valetudini ſimul proſpiciebam, dum inter deambulandum amanuenſi dictarem. Sic mihi, nondum de refutatione ſerio cogitanti, verſio *Libri primi* intra annum (interrupta tamen ſæpiſſime opera) nata fuit. Elegantem & puram qvominus exhibeam, in cauſa eſt, qvod dudum ex floridiorum literarum hortulis in negotiorum ſenticeta rejectus, feſtinans etiam, atqve aliud propemodum agens, ſtyli ornatum maxima ex parte amiſerim; fidēm tamen præſtiti, neqve eo nomine dicam metuo. Gallicæ qvidem lingvæ non niſi mediocrem peritiam habere me fateor, ita ut ſcribere ea vix auſim: eſt mihi tamen (ut puto) intelligendis qvæ lego ſufficiens, qvanqvam non tanta, ut de barbariſmis judicare valeam, qvos Galli qvidam, facundiores ſibi viſi, Maimburgio, ut Lotharingo, objecerunt. At qvalescunqve ſint ſtyli ejus nævi, ſenſum tamen ſcribentis occultari mihi per eos potuiſſe non exiſtimo. Ut vero hunc tanto ſinceriorem referrem, Latinam phraſin, etſi forte puriori aliqvoties uti licuiſſet, cum Gallico idiomate ſæpe conformavi, non ſine aliqvo vitio. Eſt & ubi tranſitionum formulas, & alias qvasdam, in qvibus parum felix fuit autor, neglexi, nullo veri ſenſus detrimento. Hæc præfanda habui de verſione, cujus laborem profecto cuicunqve alii libentiſſime ceſſiſſem, licet hoc commodi ex eo tulerim, ut

mea potius qvam aliena fide de traditis autoris confidere lectores jubere poſſim, & fortaſſe non multo minor moleſtia fuiſſet, conferendi revidendiqve ab alio verſa.

Progreſſus eo usqve, ut dixi, in vertendo, obſervavi duobus modis rei Lutheranæ adverſus novi & peregrini hoſtis aggreſſiones conſuli poſſe: uno eoqve faciliori, ſi falſa & invidiosa breviter excerperentur & refutarentur; ita liber Maimburgii cum animadverſionibus prodiret non prolixis: alio operoſiori, ſi vera & plena Hiſtoria Lutheraniſmi denuo ederetur, in qva veritas cum Maimburgii aliorumqve ei ſimilium ſcriptis collata, majeſtatem lucemqve ſuam oſtenderet, ejusqve conſpectu mendaciorum & calumniarum ſpectra ultro diffugerent. Hic enim ſerio reqvirere cœpi, qvod, ut ſupra dixi, *Erneſtus* Princeps deſiderabat, plenius nempe qvoddam opus, qvo tota rerum circa Reformationem & poſtea geſtarum ſeries expoſita eſſet, additis, ubi haberi poſſent, documentis, qvibus contradictiones ſolidiſſimè repelluntur. Multum, imo qvod æqva ſectantibus ſufficiat, præſtitiſſe *Johannem Sleidanum* certum eſt, qvi omnes ſui temporis, de eadem re ſcribentes, longe infrà ſe reliqvit. Huic tamen mendacis notam, Caroli Qvinti etiam Imperatoris dicterio, neſcio qvam vere allegato, inurere ſoliti ſunt, & adhuc ſolent, adverſæ partis fere omnes, ex mera, credo, invidia. Si enim demonſtrandum ſumerent, qvod jactant, næ illi fruſtra forent, aut levia, & relatu referrent indigna, imo pauci absqve Sleidano, qvod legi mereretur, unqvam ſcripſiſſent ſcriberentqve. Qvid enim qvæſo mentiri ille potuit, qvi maximam narrationum partem, de rebus ad religionem ſpectantibus, in adferendis prolixe actorum verbis, cum tædio multorum, qvi ad eventuum varietatem percipiendam properant,

* *Addit.*

perant, conſumit, & ad acta & ſcripta ubiqve provocat, qvæ etiam pleraqve adhuc extant, fidemqve viri indubitabilem faciunt? Nec ullum facile hiſtoricum rarius cenſuræ eorum, qvæ refert, indulſiſſe crediderim. Sed uti Sleidano laudem ſuam ne ipſe qvidem livor detrahere penitus potuit, eamqve non niſi cum fine mundi interituram credibile eſt, reliqvit is tamen (ut omnes) ſpicilegia poſt meſſem tam largam. Latuerunt eum qvædam, diligenter licet inqvirentem, & Principis non unius cura adjutum, latebuntqve alia & me & alios: nec acceſſus interior ad ea qvæ ſuperſunt in ſcriniis aularum & civitatum documenta, idoneis fidisqve licet viris permiſſus, ſupplere omnia poterit. Et in Saxonicis qvidem rebus jam illo, qvo Sleidanus ſcribere cœpit tempore, anno 1546. defectum qvendam ſcriniorum agnovit *Johannes Fridericus* Elector, Philippo Landgravio actorum editionem in Sleidani gratiam petenti reſpondens: pauca enim ſupereſſe qveſtus eſt ex Regeſtis patrui ſui Friderici Electoris. Conſtat hoc ex epiſtolis Sleidani, & utriusqve Principis, qvas operi ſuo præmiſit Hortlederus. Nondum ſcilicet ea conſcribendi colligendiqve omnia diligentia ſimpliciori adhuc aularum genio, militaribus plerumqve viris negotia tractantibus, conveniebat, qvæ poſtea invaluit. Servata tamen ſunt, qvæ negligi neqvaqvam debent, dandaqve eſt recentioribus opera, ne ſemper actum agant, non niſi ab aliis edita, iisdem vel aliis verbis repetentes, aut qvod pejus eſt, nova ex ingenio ſuo fabricantes. A qvo vitio omnes ex noſtratibus nolim abſolvere, ſed mirum in modum peccari video ab adverſa parte, maxime ab iis, in Germania noſtra, qvi ex Sacerdotum ordine, odio & indignatione pleni, olim non tam hiſtorias qvam ſatyras & invectivas ad-

verſus Reformatores ediderunt, qvos jam Galli imitantur aut ſuperant. Magnæ tamen inter hos ingenuitatis & modeſtiæ exemplum dedit Vir immortali laude digniſſimus *Jacobus Auguſtus Thuanus*, exiguam licet gratiam a multis ex ſuis civibus, & ab importunis qvibusdam ex Germanis, reportans. Hunc ſi potius ſeqvi voluiſſet Maimburgius, qvam *Cochleum*, *Surium*, *Remondum*, & paris maledicentiæ alios, aut ſi ex *Manuſcriptis*, de qvibus gloriatur, aliqvid incognitum antehac, verum tamen attuliſſet, multum ille nobis in annotandis erroribus ſuis laborem præcaviſſet.

Interea dum, ut dixi, mecum conſulto, vel cum amicis tracto, qvid tandem de Maimburgiano ſcripto ſtatuendum eſſet, ne ſegnior noſtra videretur Eccleſia ad retundendam iniqvitatem adverſarii, qvam Reformata, ex qva non unus ejusdem autoris editam interea *Hiſtoriam Calviniſmi* fortiter aggreſſus eſt, novæ revolutiones rerum ſecutæ ſunt. Galli enim jam non calamo ſaltem religionem tractabant, aut ſuæ tantum gentis hominibus, ob Calviniſmum, qvem vocant, exitiabiles erant, ſed & Lutheranis, qvibus cum hucusqve parum negotii aut certaminis in ſacris habuerant, in Germaniæ illa, qvam tenent, parte, magis magisqve infeſti fiebant. Nec mirum ſi libellis ſuorum, qvos pro veritatis præconibus habent, fidem adhibentes, alieniorem indies animum adverſus nos induant, qvorum tamen civili & ſacræ libertati, bellis ante hac geſtis patrocinari viſi ſunt, & in tabulis pacis pro ea fidejubere. Ut igitur vera & renovata rerum noſtrarum in religionis negotio notitia illis aliisqve non deeſſet, neglectum aliis laborem ad depellendos novellorum Scriptorum inſultus, tandem ipſe mihi ſumſi, poſtqvam relecto & verſo ex parte

Maim-

Maimburgii libro perſpicere mihi viſus ſum, non tam Theologici qvam Politici ſtudii eſſe, hiſtoriam hiſtoriæ opponere. Sunt qvidem, qvod merito agnoſco, inter Theologos, qvi etiam in rebus hiſtoricis & politicis ſcribendis me ſuperare valeant, in eo maxime, qvod ubi per occaſionem de dogmatibus dicendum foret, ex ſua ſcientia confidenter afferre poſſunt, qvæ mihi aut intacta relinqvenda ſunt, aut imperfecte & trepide verſanda, in tanta præſertim, qvæ indies creſcit, circa formulas difficultate; at mihi ſaltem majus otium erat, aliqva etiam rerum experientia, & familiarior apud Principes ad impetranda documenta admiſſio. Qvoniam enim ex illis, qvas jam attuli, rationibus nihil digne & cum fructu & gratia in hoc genere ſcribi poſſe opinabar, niſi iis, qvæ dudum ſcripta ſunt, nova qvædam ſupplementa reperirentur, ante omnia tentare cœpi, an a *Sereniſſimis Saxoniæ Principibus* favorem ad obtinenda talia impetrare poſſem. In illorum enim provinciis Lutheri dogma primum omnium emicuit: illorum Majores pro eo introducendo & tuendo, bello & pace, res maximas, vario eventu, eo tamen geſſerunt, ut ad hunc usqve diem, poſt tot annos, nulla alia qvam eadem religio & doctrina in provinciis Saxonicis (in qvibus ad duo parochiarum millia numerantur) publice locum habeat. In eorum itaqve ſcriniis vel maxime qværenda ſunt, qvibus memoria rerum fideliter conſervata eſt, & cum certitudine tradi poteſt. Duo autem ſunt, ut in Germania qvidem nemini ignotum eſſe facile poteſt, exterorum tamen cauſa paucis monendum duxi, *Sereniſſimæ Stirpis Saxonicæ* rami, a duobus Fratribus, *Erneſto* Electore, & *Alberto* Saxoniæ Ducibus, qvi ante annos ducentos regiones paternas diviſerunt, propagati. Ab *Erneſto* Electore deſcen-

dunt,

dunt, qvi poſt amiſſum ab abavo aut atavo *Johanne Friderico* Electoratum, Ducum titulum cum qvadam regionum parte retinuerunt, de qvibus mox dicam. Ab *Alberto* vero genus ducit, qvi primum in tota familia dignitatis & potentiæ apicem tenet, *Sereniſſimus Potentiſſimus Dux & Elector Saxoniæ Johannes Georgius III.* ejusqve patruus, & patrueles, qvos a *VVeiſſenfelſa, Mersburgo*, & *Numburgo* ſive *Ciza* denominare ſolemus. Utriqve Sereniſſimæ familiæ cum non uno, vel olim vel nunc, devinctus nexu vivam; ad *Duces Erneſtinæ Lineæ* maxime reſpexi, qvia illorum Majores viginti plus minus annis Lutheri doctrinæ patrocinati publice ſunt, antequam a *ſtirpe Albertina* idem factum eſſet. Eorum ſenior nuperrime erat, ad cujus etiam curam communia qvædam negotia more Majorum ſpectabant, *Sereniſſimus Johannes Georgius Dux Saxoniæ Iſennacenſis*, Gvilielmi, qvi Vinariæ aulam habuit, filius, belli pacisqve artibus clariſſimus & optimus Princeps, qvi me aliqvot annis *Conſiliarii intimi* titulo honoravit, & proximo menſe Septembri apoplexia correptus, magno meo & omnium bonorum cum luctu obiit. Ætatis inde prærogativa ad *Fridericum* Saxoniæ Ducem, *Erneſti Pii*, de qvo dixi, *Gothæ*, dum viveret, reſidentis, filium primogenitum (qvem Deus ad multos annos ſervet!) Dominum meum clementiſſimum tranſiit, in cujus & Fratrum Sereniſſimorum ducatu Altenburgenſi prædium hoc & oppidulum poſſideo, in qvo qvietum nec inhonorificum huc usqve annis ſtudiisqve meis receptaculum divina conceſſit benignitas. Utriusqve vero, qvos laudavi, Principis, ex linea Erneſtina propenſio ad promittendum patrocinium & ſuppeditanda qvæ deſiderabam documenta, ex Reſcriptis ad me benigniſſimis apparet,

qvo-

qvorum contenta apponam; Sereniſſimi vero & Potentiſſimi Electoris Saxoniæ qvæ fuerit de propoſito meo ſententia, ex juſſione ejus ad Senatum Eccleſiaſticum, qvi Dresdæ eſt, ſupremum videri poteſt, cujus exemplum itidem appoſui: unde conſtat, ab illa imprimis parte oblata clementiſſime fuiſſe, qvibus opus mihi eſſe putavi. Non poſſum hic debito cum honore non meminiſſe Illuſtriſſimi Baronis *Caroli Friſii, Conſiliarii*, dum viveret, *Sereniſſimi Saxoniæ Electoris intimi, dictiqve Senatus Eccleſiaſtici, ut & Curiæ provincialis Lipſienſis Præſidis.* Is me a multis annis, non dicam ob morum (qvorum in eo perfectionem aſſeqvi non potui) ſed intentionum ſimilitudinem, arcta amicitia complexus, ad laborem hunc mirifice animavit, eorumqve curam in ſe ſuſcepit, qvæ ad exeqvendum deſtinata ex Electoralibus Archivis, ſi me temporis ordo ad inſpicienda ea vocaret, deſiderabam. Cum deinde aliqvam operis, qvam nunc edo, partem legendam cenſendamqve ei tradidiſſem, qvid non fecit Vir ſummæ virtutis & pii pro religione zeli, ut me mihi ipſi parum fidentem, multaqve obſtacula vel videntem vel ſuſpicantem, ad continuandum laborem cohortaretur? Verum ille magno & ſerio, non meo ſaltem, ſed omnium bonorum, qvotqvot in his provinciis vivunt, cum dolore, ſuperiori æſtate ſublatus, inceſſabile ſui deſiderium nobis reliqvit. Intervenerunt etiam alia cœpti operis ſufflamina, inter qvæ refero incendium, neſcio culpa an caſu menſe Junio anni proximi hic exortum, qvod plus qvam dimidiam oppiduli mei partem in cineres redegit, abſumta etiam æde ſacra, & adjuncto conclavi qvodam, in qvo multa ex libraria chartaceaqve ſupellectile mea repoſita habebam, reliqva, qvæ in caſtello erat, cum trepidanter exportaretur, in tan-

tam confuſionem conjecta, ut non parum temporis componendis utcunqve libris chartisqve impenſum fuerit, & ſpes cœpta abſolvendi fere tota interciderit. Effectum tamen eſt, Deo juvante, & benevolentia Principum, hortatu etiam amicorum, ut recepto animo, amotisqve aliis, qvæ oborta fuerant, impedimentis, ad inſtitutum reverſus primam operis particulam abſolverim.

Prodit itaqve, non tam meo qvam amicorum arbitrio, utinam ad gloriam Dei & emolumentum Eccleſiæ! & continet geſta *annorum ſeptem*, ab anno nempe 1517. exeunte, ad finem anni 1524. in qvibus deſcribendis Maimburgii *liber primus* occupatur, qvem & verbotenus inſerui, & mea, qvibus is corrigitur aut ſuppletur, in paragraphos diſtributa ſubjeci, facile ex typorum alternatione dignoſcenda. Tenuiſſe me apparet tertiam aliqvam inter duas, qvas ſupra propoſui, viam, eam nempe, qva & Maimburgii ſcriptum Latine fideliter verſum noſtratium, qvi Gallicam lingvam ignorant, notitiæ exhiberem, erroresqve ejus indicarem; dein ut ſupplendo, qvæ is omiſit, pleniorem hiſtoriam producerem. Sic mixtum aliqvod ſcripti genus enatum eſt, inter *Hiſtoricum* & *Apologeticum*. Neqve enim Maimburgius, etſi Hiſtorici perſonam magnifice induens, in carceribus ſuſcepti muneris ſeſe continuit. Dum ergo in cenſuras evaganti occurrendum fuit, non potui non & ego cancellos hiſtorici aliqvando egredi, & in hoſticum, ut dicitur, bellum transferre. Conſeqvens fuit, qvoniam Maimburgius veteres novosqve autores, eos maxime exſcripſit, qvi Reformationem omnibus modis culpandam exagitandamqve ſibi ſumſerunt, & inter hos ex recentioribus magni nominis virum *Sfortiam Pallavicinum* Jeſuitam, qvi procuſa nova

Con-

Concilii Tridentini hiſtoria purpuram Cardinalitiam meruit; hujus qvoqve tradita alicubi in examen vocari debuerint, qvæ ex noſtratibus, qvod ſciam, nemo adhuc data opera examinavit, cum cæteris dudum reſponſum pro meritis fuerit. Succenturiatus tandem anno proximo inſurrexit Lutetiæ ſub *Hiſtorici Regii* titulo, *Antonius Varillaſius*, qvi in hiſtoria, qvam *de revolutione rerum circa religionem a tribus ſeculis geſtarum*, ſive brevius & ex inſtituto ſuo convenientius, *de hæreſibus* inſcripſit, eadem aut majori qvam Maimburgius cum acrimonia, ſed majori imperitia, de Lutheraniſmo commentatus eſt; itaqve & hujus errata annotanda qvandoqve fuerunt. Scio eqvidem fruſtra fere a me laboratum eſſe, ſi nonniſi ad autores illos, eorumqve emendationem reſpiciatur: non enim ſolum fato ſuo interea functus eſt Maimburgius, ſed etſi viveret, non magis, credo, commonſtrata licet veriora agnituruſ eſſet, qvam tot alii fecerunt, qvi ubi rationibus & verbis deſtituuntur, ad lapides tandem, id eſt, ad convitia & vindictas confugiunt. Ferunt etiam, libris noſtris aditum in Galliam jam non amplius patere. Plures itaqve gravioresqve cauſas habui, ut vera & pleniori enarratione *Acta Reformationis* exponerem, & qvæ peregrini iſti & obnoxii ſcriptores, vel ab aliis incaute arrepta, vel ex ſuo ingenio depromta, falſo & contumelioſe cum magna confidentia tanqvam compertiſſima tradunt, ita refellerem, ut veritati lux ſua, a calumniarum & cavillorum umbra vindicata redderetur. Minime itaqve omnium intendi, ut mentientium turpitudinem detegendo, recriminationis intemperie bilem exonerarem. Ejus fervoris incitamenta ſingularia nulla habeo; cum non niſi unus ſim ex millenis millibus, qvi eandem mecum fovent cauſam, eandem-

qve expectant fortunam, ſi renaſcentia indies odia, tot vinculis legum pactionumqve publicarum neqvicqvam coercita, in vim erüptura ſunt. Verum hoc in Dei manibus poſitum eſt, qvi pro ſua ſapientia & bonitate ſtatuet, an ad veritatis agnitionem plures deducere, an qvi hanc ore profitentur, ſed moribus inhoneſtant, perſecutionum igne explorare & purgare velit. Inter cauſas ſcribendi hanc qvoqve fuiſſe mihi non negaverim, ut calumniæ & imperitiæ alienæ obex poneretur: ſed jam monui, metuendum eſſe, ne pleriqve ex adverſariis exacerbentur potius qvam corrigantur. Certior itaqve fructus ſperari poteſt ex eo, ut oſtenſa magis magisqve rerum geſtarum veritate, noſtris Eccleſiis proſpiciamus, animosqve ad majorem conſtantiam firmemus, tum manendi in profeſſione purioris religionis, tum vitam moresqve corrigendi. Scientia enim veri & boni, qvam praxis non ſeqvitur, non inutilis ſaltem eſt, ſed & culpam auget, cum nempe ſcientes prudentesqve in deteriora prolabimur. Morum ſane pravitati ſine dubio magis qvam ſcientiæ defectui imputari debet, qvod noſtro hoc tempore minima illius zeli fervorisqve pars compareat, qvem circa initia enaſcentis Reformationis majores noſtri oſtenderunt. Neqve qvidqvam magis obſtitiſſe ulteriori religionis purgatæ propagationi credendum eſt, qvam qvod relaxata morum diſciplina, & vita a doctrinæ ſanctitate palam diſcrepans, multis ex adverſa parte ſuſpicionem præbuit, ob alias omnes cauſas, qvam urgente conſcientia & veritate, diſceſſionem factam eſſe. Hinc perpetua illa accuſatio originem habet, ſtrepitqve ad hunc usqve diem, qvod Principes nuntium Romanæ Hierarchiæ non alio fine miſerint, qvam ut opes eccleſiaſticas invaderent; populus vero, ut a legibus eccleſiaſticis

ſticis ſolutus, genio ſuo indulgeret. Exempla deinde non plebis tantum, ſed & procerum, imo & Eccleſiæ miniſtrorum objici ſolent, qvi parum honeſte vivant, iisdemqve aut majoribus vitiis ſeſe contaminent, qvæ in iis, a qvorum communione ſeparati ſunt, acriter reprehendunt. His retro etiam credibilia fieri videntur, qvæ de Reformatoribus ipſis, de Luthero imprimis, & de Principibus, qvorum patrocinio is uſus eſt, plenis buccis declamantur. Accedit, qvod in Cleri Romani actionibus multa, qvæ cœptæ Reformationis tempore Principes & populum vehementer gravabant, correcta eſſe jactentur, certe cautius & majori cum ſpecie tractentur. Neqve dubitandum eſt, in ipſo Clero Romano haud paucos hodie eſſe, qvi de religione melius ſentiant, qvam ii, qvi Lutheri tempore vixerunt. Neglecta certe olim ſacrarum literarum ſtudia reſumta ſunt, copia etiam legendi haud difficulter & plurimis ex populo data. Concionum, catechizationum, cantionum ſacrarum introductione, aut earum qvas purgatæ Eccleſiæ noſtræ inſtituerunt imitatione, aliqvorum etiam rituum & abuſuum correctione & moderatione, in Germania ſanu effectum, ut alicubi imperitis ex plebe, aut de religione ab externa facie judicantibus opinio naſcatur, majoribus noſtris non ſatis graves cauſas fuiſſe, propter qvas ad immanem illam rupturam perventum ſit. A multis etiam annis rigor inqviſitionum & ſuppliciorum in diſſidentes remiſſus eſſe apparet, facili omnibus, qvi ad Romanam Eccleſiam tranſeunt, non venia tantum, ſed & ad honores & commoda aditu. Qvi ergo ex his qvæ vident, de præteritis judicant, dubitare incipiunt, verane ſint, qvæ de ſævitia ſuperiori ſeculo adverſus Proteſtantes exercita narrantur, & an non ex aliis cauſis animadverſionem incurrerint.

Qvemadmodum autem mihi, aliisqve ſenioribus, qvi hodie bellorum ante annos qvadraginta geſtorum mala, licet ipſi eorum pars aliqva fuerimus, narrare ſolemus, vix fides habetur, nec credibile videtur qvæ jam vivit ætati, in oppidis pagisqve, freqventiſſime nunc habitatis, rerumqve neceſſariarum copia affluentibus, perpetrata eſſe qvæ audiunt, excarnificatos nempe & occiſos homines, nihil ſanctum aut inviolatum, ſummam inopiam, famem, ſolitudinem deniqve & vaſtitatem fuiſſe: aut ſi qvi ſunt, qvi hæc ſerio aſſeverantibus tandem credant, eo tamen ex auditu non afficiuntur dolore, qvem qvi talia ipſi experti ſunt, ex eorum recordatione ſentiunt: Ita fit, ut fabulis ſimilimæ videri poſſint qverelæ, qvæ poſt duo pene ſecula de corrupta religione & de inſolentia & inſcitia Cleri percipiuntur, iis præſertim, qvi neqve ea, qvæ hodie in aliis regionibus non reformatis fiunt, cognita habent, aut non niſi externa & ſpecioſa reſpiciunt, aut refrigeratum deniqve apud nosmetipſos zelum labentemqve diſciplinam obſervant. Hinc eſt ut tam faciles ſint multi in admittendis, qvæ hodie oppido freqventes ſunt, extenuationibus veteris mali, indeqve incipiant conſiliis & inſtitutis majorum diffidere, & calumniis atqve obtrectationibus aures præbere, qvibus tandem efficitur, ut non fruſtra ſaltem, ſed & peſſimo more, imo cum jactura animæ Reformationem factam eſſe arbitrentur. Qvi vero levioris ſunt animi, qvorum magna nunqvam non eſt copia, rident zelum illum majorum, toleratqve ob res, qvæ pro indifferentibus hodie habentur, tot & tanta pericula; itaqve ſi opus aut commodum eſſe videant, ad rejicienda aut acceptanda, qvæ haud magni momenti eſſe æſtimant, in qvamcunqve vertantur partem & formam, non difficulter ſeſe componunt. Neqve

qve ſolum imperiti in hunc inſtitutæ a majoribus Reformationis contemtum incidunt, ſed & docti, qviqve ante alios & ſupra ſcholam ſapere ſibi videntur. Inter qvos fortaſſe inveniás, qvi Acta illorum temporum, imprimis vero ipſius Lutheri facta & ſcripta faſtidiunt, illisqve ut incultis & ſemibarbaris, vel ſua, vel aliorum recentiorum cogitata longe præferunt. Hi, ſi ſibi Respublica Eccleſiaſtica formanda & reſtituenda concrederetur, longe ſapientius, commodius, felicius omnia expedituros ſe eſſe confidunt. His omnibus, & ſi qvi ſunt, qvi alio alioqve modo de juſtis Reformationis cauſis vel de proceſſu & modo dubitant, aut in tenenda tuendaqve qvam majores noſtri tanto labore, ſumtu ac ſangvine pepererunt, religionis profeſſione tepent langventqve, accurata geſtorum dictorumqve illo tempore cognitio excitare mentem, deinde adverſus tentationes, qvas etiam optimi & conſtantiſſimi ſentiunt, utilis & ſalutaris eſſe poteſt, cum vident, qvo fundamento Reformatio ſuſcepta ſit, qvamqve nihil ejus ſanctitati & utilitati, per calumnias illas, de qvibus ſummatim dixi, in opere vero ipſo latius oſtendam, detrahi poſſit. Non fruſtra in Veteri Teſtamento Ægyptiacæ ſervitutis recordatio Iſraelitis toties commendatur, eademqve utilitate Apoſtoli gentilibus non ceſſant priſtini erroris infelicitatem ob oculos ponere. Cur non & nobis illo exemplo recolere conveniat beneficia, in repurgando Eccleſiæ ſtatu majoribus exhibita & in nos continuata, ſi qvidem ſerio credimus beneficia eſſe? Nolim hujus comparationis terminos odiose extendi. Scio, Deoqve eo nomine gratias ago, qvod etiam extra Lutheranas Eccleſias, retenta verbi divini aliqva lectione & prædicatione, Chriſtianæ religionis capita maxima & ſaluberrima locum habeant; nec noſtra-

ſtrates in medio diſputationum ardore negarunt, eſſe etiam in corruptis cœtibus pias animas, qvæ fidei, ab erroribus capitalibus ſingulari qvadam Dei benignitate & luce liberatæ & purgatæ, efficacia ſalventur. Nihilominus ſtatum religionis, ut ante Reformationem fuit, cum illo, qvi per eam introductus eſt, conferentes ingratiſſimos eſſe oportet, qvi divinam benignitatem non agnoſcant, qva & vetera, qvæ recta & orthodoxa fuerunt, retinuimus, & temere credita, aut per ambitionem & ſordes invecta expurgavimus. Fruſtra hoc *ſchiſmatis* & *apoſtaſiæ* nomine diffamant; qvibus ſi credas, ii ſumus, qvi non a dominatu peregrino aut conſvetudinis inveteratæ jugo, ſed a Deo & Chriſtianiſmo defecerimus. Unicum tamen, ſi omnia audiantur & excutiantur, tandem crimen eſt cujus inculpamur, *excuſſio poteſtatis qvam Romani Pontifices ſibi in nos attribuerant.* Agnoſcent ſinceriores & doctiores ex Romano-Catholicorum Theologorum numero, qvod in unico illo de Eccleſia, ſub Romani Pontificis eccleſiaſtica jurisdictione continenda, articulo, ſpecifica, ut ita dicam, forma ſchiſmatis conſiſtat. Certe, qvæ hodie eſt in conciliationes & probabilitates, poſt refrigeratum ſcholaſticarum diſputationum ardorem proclivitas, neſcio annon omnia ferre in nobis velint in qvibus diſſentimus, modo caput illud viſibile, iſtamqve concorporationem ſive unionem admittere poſſimus. Qvicqvid de dogmatibus aut ritibus diſputatur, valde vereor ut ulli, ex illa parte, non admodum ſimplici, pro vera diſſidii cauſa habeatur. Pro autoritate ſedis Romanæ, pro dominatione, pro opibus & commodis Antiſtitum & Cleri pugnatum eſt, & adhuc pugnatur. Hæc cum ſubverti aut imminui metuerent Proceres Eccleſiaſtici (minor enim Clerus, ut conſtat, & nuper faſſus

eſt

eſt Pallavicinus Cardinalis, ad reformationem ſatis promtus erat,) non alio telo citius efficaciusqve proſterni Reformationem poſſe exiſtimarunt, qvam ſi, qvi cauſam ei dabat, Lutherus hæreſeos reus pronuntiaretur. Si vero is Pontificium jus ſalvum intactumqve reliqviſſet, tanti ne ipſi qvidem cætera habuiſſent, qvorum cauſa tam graves noxiosqve ſibi ipſis tumultus cierent. Si vero ad controverſiarum in dogmatibus capita ſpeciatim conſideranda accedatur, deprehendi poterit, in reliqvis conciliationum viam facile inveniri potuiſſe, illis tantum ſemper difficillime obſtantibus, qvæ ad honores & proventus Cleri maxime pertinebant. Qvoniam ergo nobis perpetuo objicitur, majores noſtros tantum utilitatis cauſa ſeceſſionem feciſſe, cur qværere viciſſim nobis non liceat: ſi aliqvid illo tempore excogitari potuiſſet, qvod Cleri prærogativam & opes æqve foveret & augeret, ac ſacrificium Miſſaticum & alii proventus, idqve prioribus, in curiæ Romanæ & Cleri commoda, ſurrogari; an tranſigi, & externam unionem, ſciſſis diverſisqve utcunqve dogmatibus, retineri non fuiſſet impoſſibile? Non auſim tamen hanc mentem omnibus tribuere, cum & in populo plurimi fuerint & ſint, qvi nullo ad Cleri utilitatem reſpectu, nec ob dogmata, (qvorum momenta pauciſſimi intelligunt) ſed vel ob unicum ritum, ad fidem ipſam parum facientem, capitalia odia adverſus omittentes aut diſſidentes exerceant. Etiam inter Theologos repertos fuiſſe non dubito, qvibus magis cordi fuerit conſenſus in dogmatibus, qvam in agnoſcendo Primatu Pontificio. Sed de iis loqvor, penes qvos rerum ſumma ſtabat, qvi fulmina ex aula Romana, qviqve proſcriptiones in comitiis procurabant, dominationis magiſtri, qvalis erat famoſus ille *Hieronymus Alean-*

leander Pontificius Legatus, cujus machinationes in prima Hiſtoriæ hujus noſtræ parte percipimus: qvales multi alii majori dignitate & potentia, qvorum vita moresqve oſtendebant, qvo loco & pretio illis fidei capita eſſent. At hi omnium maxime hæreſin inclamabant, illoqve claſſico Imperatores, Reges, Principes ad expediendas ſecures, ad rogos inſtruendos, ad bella deniqve ſuſcipienda incitabant. Qvo vero qvisqve doctior pietatisqve ſtudioſior erat, tanto magis is a ſcenico illo tumultu abhorrere, & larvam detrahere cœpit productis hæreſeos ſpectris. Ipſum forte Purpuratorum collegium illo tempore habuit, qvi hoc animo eſſent, & remedia ſchiſmatis alia optarent, qvam qvæ in aſſerendo unico illo & ſupremo de Hierarchia articulo poni videbant. His annumerare non dubito *Jacobum Sadoletum, Caſparum Contarenum, Reginaldum Polum*, Cardinales, etſi non omnes difficultates ſuperare potuerint, qvibus & ipſi ex infirmitate humana implicabantur, qvo minus ſterilem & periculoſam veritatis profeſſionem dignitatibus commodisqve ſuis præferrent, aliqvando & verbis factisve, ne ſuſpecti ſuis fierent, ſævirent, qvod Polum feciſſe non poteſt negari. Qvod vero perpetuam illam objectionem attinet, qva præcipua ſchiſmatis cauſa in cupiditatem & avaritiam refertur, qvando nimirum ajunt, Principes & Proceres invidiſſe Clero opes ſuas, populum exactionibus occaſione rerum ſacrarum exhauſtum libertatem affectaſſe; non diffiteor eqvidem, ipſum Lutherum has ſordes cito ſuis exprobraſſe, dum & rapinas qvasdam obſervavit, a potentioribus exercitas, & populum arguit, qvod mutationis maximum emolumentum in eo poneret, ut jam nihil in uſum ſacrum conferrent, qvi tamen paulo ante tot penſitationes, per

ſacerdotum & officialium avaritiam ſibi extortas, patienter toleraſſent. At Lutherum & qvos ille primos adjutores in doctrina, aut patronos ex Principibus habuit, eo animo atqve propoſito Reformationem molitos eſſe, ut opes qværerent, aut ſaltem tributis illis Eccleſiaſticis populum liberarent, id ego veritati Actorum plane repugnare confidenter dico, & vel in hac ipſa *parte prima* evincam, qvam frivole hoc jactetur, qvamvis luculentius id demonſtrari poſſit ex ſeqventium annorum hiſtoria. Adeo enim ab illa inculpatione, qvaſi tantum opibus Cleri invadendis incubuiſſent vel Lutherus, vel ſvadente illo Principes, abſolvi poſſunt Lutheri actiones, ut ne leviſſima qvidem iterandi calumniam toties putide repetitam ſpecies ſupereſſe qveat. Ex ſeptem annorum hiſtoria, qvæ primam operis partem facit, conſtat, Lutherum ſub Friderico Saxoniæ Electore (qvem ob ſapientiam noſtrates celebrant, invidi ut callidum ſugillant) nihil egiſſe nec audere potuiſſe, qvod vel minimam ſuſpicionem cupiditatis illius præberet. Succeſſere poſtea, frater Friderici *Johannes*, qvi publica autoritate Reformationem religionis primus tractavit; huic filius *Johannes Fridericus*, qvi arma etiam pro tuenda illa expedivit. His regnantibus, jam omnia in Saxonia monaſteria a monachis utriusqve ſexus vacua erant, reditusqve eorum, primo ab Ordinibus provinciæ adminiſtrati, enatis variis ex œconomia illa incommodis, in Principum curam conceſſerant, indeqve ſtipendia Paſtoribus & ſcholarum magiſtris præbebantur. Ea erat potentia Johannis Friderici, ea etiam Agnatorum cum eo tunc temporis concordia, ut Epiſcopi in Saxonia ditionibus ſuis temporalibus exui facilime potuiſſent. Erant fortaſſis etiam, qvales in aulis non infreqventes ſunt, qvi

id ſuggererent; ſed qvid Lutherus ſenſerit, & qvale conſilium dederit, proximo ante mortem ſuam bellumqve Smalcaldicum anno, ex documento indubitatæ fidei, hic per anticipationem demonſtrabo: vitæ enim mora brevis ſpes vetat inchoare longas, incertumqve haberi debet, an mihi vivendi ſcribendiqve facultas duratura ſit, donec laborem meum ad illius anni geſta protulero.

Miſſum mihi eſt a Sereniſſimo Duce Friderico ſupra nominato volumen *Actorum*, in qvo reſponſa Theologorum VVittenbergenſium Germanice & Latine ad Electorem Johannem Fridericum data reperiuntur, *D. Martini Lutheri, D. Johannis Bugenhagii Pomerani, D. Caſparis Crucigeri, D. Georgii Majoris, & Philippi Melanchthonis* manu ſubſcripta. Petierat illo tempore Elector a Theologis, ut qvia iterum ſpes aliqva conveniendi de cauſa religionis (ſubdola illa qvidem, & ad occultanda belli, qvod Cæſar meditabatur, conſilia) oſtentabatur, illi habita conſultatione, ultimam, in qva ſubſiſti debere putarent, ſententiam aperirent. Præſtiterunt hoc, dicuntqve in literis ad Electorem datis, cum qvibus conſultationem ſuam die 14. Jan. 1545. exhibent, *ſe contuliſſe omnia, qvæ de tota politia eccleſiaſtica, & reformatione chriſtiana, pro ſimplicitate ſua ſentirent, & extrema indicaſſe, in qvibus per Dei gratiam perſiſtere decreviſſent:* **Aus Eur. Churfl. Gn. Befehl haben wir in Unterthänigkeit vom gantzen Kirchen-Regiment und Chriſtlicher** reformation **unſere einfältige Meinung zuſammen bracht/ und auffs euſſerſte angezeigt/ wobey wir durch Gottes Gnade endlich zu bleiben gedencken.** Scripto (de Latino exemplo loqvor) in Cancellaria Electorali exhibito, ut moris eſt, lemma præfixit Secretarius his verbis:

Wittenberg. *Reformation* durch *Ph. M.* (Philippus Melanchthon) ins Latein ꝛc. h. e. Reformatio VVittenbergensis per Philippum Melanchthonem Latine versa. Tractantur in illo capita sequentia, *de vera doctrina, de confirmatione sanctorum, de conjugio, de ministerio evangelico & regimine Episcoporum, de scholis, de victu & defensione ministrorum Evangelii, de monasteriis.* Lutherus sua manu (quæ satis nota est) margini tribus aut quatuor locis adscripsit, per quæ mutare quædam modeste voluit, v. g. ubi fol. 4. Melanchthon scripserat, *de quibus exhibuimus Cæs. Majest. Confessionem Augustæ anno 1530.* reposuit Lutherus: *de quibus exhibita est Cæs. Majestati Confessio doctrinæ &c.* item pro verbis, *quare necessarium esse ducimus*, scribi voluit: *nostri necessarium esse existimant*, & pro (*nostram* sententiam) *nostrorum.* Jam ubi de regimine Episcoporum, eorumque officio, multis graviter egerunt, obedientiam suam ipsis denuo offerentes, *si non poscant ut veritatem Evangelicam abjiciamus & damnemus, sed veram doctrinam amplecti & propagare vellent*; de facultatibus & opibus illorum ita inter alia commentantur: *Quanquam gubernatio imperiorum & immodicæ opes impediunt administrationem Ecclesiæ & literarum studia, & multi pii & prudentes ante hæc secula non temere questi sunt, Episcopos nimium occupatos esse prophanis negotiis imperiorum, & opum suarum cura; tamen postquam nunc talis est politia & opum ordinatio, & Episcopi prudentes & timentes Deum recte uti suis facultatibus possunt, nos illam opum & ditionum possessionem non turbamus.* Eundem sensum in literis, supra relatis, ad Electorem breviter & liberius his verbis significant, postquam præmisissent, *se quidem non posse sperare, ut in æternum*

num Episcopi cum Canonicis suis (qvos indoctos & impios vocant) Christianam doctrinam & ceremonias admissuri sint. **So haben wir ihnen doch ein demüthig Erbiethen gethan/ und ihnen eine gelinde** reformation **fürgegeben / daraus gnugsam zu verstehen/ daß uns nicht auffgelegt werden kan/ daß wir ihnen nach ihrer Hoheit und Gütern trachten/ oder der Spaltung Ursachen sind.** id est, *humile obsequium illis obtulimus, & tolerabilem reformationem proposuimus: ex quo satis intelligi potest, imputari nobis non posse, qvod dignitati & opibus illorum inhiemus, nec schismati causam nos præbere.* Asservatur hoc scriptum in scriniis Ser. Principis Gothani, ubi ab oculis suis fidem impetrare potest, qvi eam relationi meæ (qvod eqvidem non mereor) denegaverit. Invenitur qvidem idem scriptum inter edita a *Christophoro Pezelio* Consilia sive Judicia Theologica Melanchthonis, *in forma qvam dicunt octava Neostadii ann. 1600. Part. I. p. 586.* sed præterqvam qvod liber iste Pezelianus paucis hodie cognitus est, fallere potest lectorem rubrica Consilii, ut id solius Melanchthonis moderationi & studio irenico tribuendum esse credat; cum tamen Actorum, qvæ allego, fide constet, Melanchthonem non nisi interpretem fuisse ejus qvod Germanice composuerat Lutherus, qvodqve ab ipso & collegis ejus subscriptum ostendi potest: ut adeo indubitatum sit, qva mente tunc fuerit Lutherus. Scripsit autem ista cum florentissimæ essent Principum Protestantium opes. Nihil itaqve inhumanius & iniqvius esse potest, qvam invidia illa immerentem gravari, qvam & alias & illo deniqve tempore, cui ultra annum mensemqve unum non supervixit, tam evidenti animi sui significatione elisit. Non qværitur jam, qvid factum sit a

Prin-

Principibus, (qvanqvam & illis falſa plurima ab imperitis & malevolis afficta ſunt, ut alibi oſtendetur) ſed qvid ex principiis doctrinæ & reformationis ſvaſerit & deſideraverit Lutherus. Exceſſerint alii, lucrum aliqvod ex ſpoliis Eccleſiaſticorum bonorum captaverint, nihil id officit doctrinæ puritati. Fecerunt paria, faciuntqve multi, qvi in religione nihil mutarunt.

Hoc igitur unum eſt accuſationis caput, cujus injuſtitiam irrefragabiliter, ut ſpero, demonſtratam do, non alio fine, qvam ut odia ex falſis imputationibus orta & aucta a Reformationis autoribus amolirer, & ſimul oſtenderem, conciliationis Chriſtianæ & conſcientiæ non repugnantis viam, jam tum ſummo cum judicio propoſitam, ſed infelici pertinacia recuſatam fuiſſe. Negari neqvit, & libri oſtendunt, Lutherum, cum libertatem doctrinæ ex Evangelio proponendæ, non alio qvam Pontificio illo jure & imperio impediri, & ſe non argumentorum, ſed autoritatis vi damnari cerneret, jus illud ipſum impugnaſſe, eaqve occaſione Clero divitias nimias, & imminutas illius artibus Principum dignitates & opes objectaſſe: dein adverſus jactatam Pontificiæ poteſtatis divinitatem, populo libertatem amplectendi fidem Evangelicam, Principibus curam ſacrorum externam & jus recuſandi Pontificum dominatum aſſeruiſſe. De his diſceptandum ante omnia, & jus Pontificium, alio, qvam factum eſt, modo aſſerendum fuiſſet, tali nempe, qvi conſcientias Chriſtianorum conviciſſet. Id dum fieri non potuit, ſumme dubitandum fuit, an vi adverſus Proteſtantes uti licuerit; & an rebellium & raptorum crimen incurrerint, qvi ſuo jure, ut exiſtimabant, uſi, & de religione & de bonis Eccleſiaſticis ſtatuerunt. Lutherus tamen, & qvi eum

um ſeqvebantur, doctores tum in ipſo diſceptationum fervore, tum vero maxime qvando de concordiæ ineundæ rationibus agebatur, de ſummo, qvod intendebat, capite ante omnia ſoliciti erant, de concedenda nempe populo doctrinæ puritate & legitimo ſacramentorum uſu: ſed de dignitatibus & opibus Cleri, de aliqvibus etiam jurisdictionis & adminiſtrationis ſpeciebus & actibus ita tractabant, ut cedere pacis cauſa non detrectarent. Pervertunt itaqve maligne ſtatum qvæſtionis, qvi præſupponunt qvæ controverſa ſunt, & Luthero & ſociis affingunt, ac ſi primario ad ſpolia ex opibus Eccleſiaſticis reſpexiſſent, aut horum oſtentatione Principes & populos illexiſſent, qvod qvam falſo objiciatur, ex hiſtoria ipſa luculenter conſtabit, aliqvod tamen ſpecimen in allato teſtimonio, uti ſpero, jam præliminariter datum eſt. Nolo hic in eam deſcendere diſputationem, an de bonis Eccleſiaſticis ſtatuendi jus fuerit in ditione ſua Principibus & magiſtratibus; pendet enim & hæc a probatione primatus Pontificii, qvæ ſi deficiat, nil eſt qvod Clerus Principibus populisve objicere qveat, ſua utentibus libertate.

Alterum inculpationis caput ad privatam vitam moresqve pertinet, tam Lutheri, qvam Sectatorum. Hic etiam obſervari velim ab iis, qvi tam liberaliter criminantur, qvam fruſtra, imo in ſe ſuamqve Eccleſiam periculoſe recidenti exemplo, a morum defectibus ad doctrinæ errores argumententur. Ea prolapſa proh dolor! eſt ubiqve, & per omnes cœtus, pietas & diſciplina, (fatentibus id gravibus in Eccleſia Romana, per Galliam maxime, ſcriptoribus) ut ſi ad corruptionem diſciplinæ reſpiciamus, de amiſſa tota Chriſtianiſmi veritate dubitare liceat. Neqve vehementius de morum labe ſub re-

floreſcente Evangelii doctrina, facile ullum alium qveſtum eſſe exiſtimaverim, qvam ipſum Lutherum, qvi Jeremiæ ſev eritatem reduxiſſe in ſuum ſeculum vere dici poteſt. Itaqve & hic malitioſe a ſcopo diſceditur, & a doctorum moribus adverſus doctrinam pugnatur, qvæ tamen pura eſſe poſſet, qvomodocunqve illi vitam ſuam inſtituerent. Inſolens maxime eſt, qvod non fatigentur de vita ipſius Lutheri perpetuo criminari. Eminet iterum hujus candor, qvi ſuam fragilitatem ingenua profeſſus eſt cum libertate, ſed doctrinæ veritatem non ex vitæ ſuæ exemplo, (qvanqvam & illo adverſarios longe ſuperavit) ſed ex ſacrarum literarum præſcripto æſtimandam centies obteſtatus fuit. Dicerent aliqvid, ſi Lutherus, qvod impoſtores qvidam veteres noviqve jactare ſolent, ullum doctrinæ caput revelationi ſpeciali attribuiſſet: talibus enim non immerito objicitur morum aut miraculorum defectus. Nihil tale unqvam Lutherus venditavit, non niſi ad legem & teſtimonium provocans, & nihil ſibi credi poſtulans, qvam qvod Scriptura teſte aſſeveraret: neqve inter nos ſunt, qvi articulorum fidei veritatem illius opinioni tribuant.

Paulo prolixius hæc præmiſi, dum de fine & utilitate laboris mei diſſero. Biceps enim illa peſtilentis calumniæ vipera, ſive amphisbæna, per totum Maimburgii & aliorum veterum novorumqve ſcriptorum libros regnum tenet, nec ulla omittitur vel leviſſima occaſio, aut ſpolia eccleſiaſtica, aut relaxamentum diſciplinæ doctoribus, principibus, populisqve objiciendi. In prima jam hiſtoriæ Maimburgianæ epocha virus illud effunditur: qvamvis qvod Lutherum attinet, maximum illud & irremiſſibile, qvod crepant, crimen, nuptiarum cum moniali, nondum in ſcenam producatur, ad annum 1525. librumqve ſecundum reſervatum.

Cæterum ut de adminiculis, qvibus in *prima* hac parte adjutus fui, aliqvid adhuc commemorem, fatendum eſt, me ex *Archivis*, ob eam, qvam ſupra attuli, rationem, ſubſidia magna habere nondum potuiſſe; majora adepturum me ſpero, ſi, Deo favente, ad tempora Johannis & Johannis Friderici Electorum pervenero, qvi & apertius in religionis cauſa verſati ſunt, & pluribus miniſtris inſtructi, pluribusqve negotiis impliciti, Actorum monumenta copioſiora reliqverunt. Nactus tamen ſum ſæpe dicti Sereniſſimi Principis *Friderici* beneficio qvædam ex *Georgii Spalatini*, qvi Friderico Electori a ſecretis ſacrisqve fuit, commentariis, & aliis, qvantum ſcio, non editis Actis deſcripta, qvæ in loco allegavi. Opuſcula Lutheri, & contra eum, primis a cœpta diſputatione ejus annis edita, & fere deperdita, nec in Tomos relata, ex *Lipſienſis Academiæ Bibliotheca* humaniſſime mihi ſuppeditata fuerunt. Eandem promtitudinem ſtudia hæc mea juvandi, in vicinis urbibus *Altenburgenſi*, & *Cizenſi*, ut & *Jenæ*, a præclaris viris mihi amiciſſime exhibitam grata recolo mente. Fortaſſis publicato nunc operis qvaliscunqve mei ſpecimine alibi qvoqve excitabuntur, qvi vel ad ſupplenda ſecundis curis qvæ nunc edo, vel ad continuandam ſeqventium annorum hiſtoriam me juvabunt; qvamvis completo, dum hæc ſcribo, anno ætatis meæ ſexageſimo cogitare potius debeam illud: *εὐχαί γε γερόντων*. Si qvis ergo annis ſtudiisqve melior, qvam ambulare cœpi viam proſeqvi, aut perfectiorem (qvam reperiri poſſe non dubito) inſiſtere velit, ei profecto lampada lubens tradam, & ſucceſſum apprecabor. Pergam interim, qva ſinet, per Dei benignitatem, rerum & valetudinis meæ ſtatus, qvamvis imperfecta plurima relicturum me eſſe facile conjiciam.

Si

Si qvis, ut ſuſpicor, futurus eſt, qvem prolixitas primæ hujus partis offendat, maxime vero, qvod tam multa ex Lutheri libris & epiſtolis inſerui, is facti rationes has a me, rogo, non invitus percipiat. Prima hæc, qvorum hiſtoriam trado, Lutheri geſta ab anno 1517. ad 1524. omnium maxime notabilia mihi viſa ſunt, non contradicentibus, ut ſpero, qvi conſiderabunt, hæc fere eſſe qvæ illi ſoli tribui debeant. Intra hoc enim ſeptem annorum ſpatium ab humano præſidio totus deſtitutus erat; trepidum qvippe & veluti furtivum fuit, qvod ei Fridericus Elector præſtitit, cum qvo ne ſemel qvidem collocutus eſt, & qvem bis tantum vidit. A Collegis etiam parum ei acceſſit adjumenti; ſane ab illo, qvi inter primos eſſe debebat, Caroloſtadio, qvid paſſus fuerit, ex hiſtoria notiſſimum eſt. Timidior, uti qvidem ſemper, tunc tamen, etiam ob juventam, vel maxime erat, doctior licet aliis omnibus, Melanchthon. Ipſe vero Lutherus non qveri ſatis de ſe ipſo poteſt, qvam titubanter & per multos errores lapſusqve ex præjudicatis opinionibus ſeſe extricaverit. Qvod ſi ad pericula reſpiciatur, in qvæ per iſthæc tempora incidit, ad Acta videlicet cum Cardinale Cajetano, & in Comitiis VVormatienſibus; ad Pontificis & Cæſaris adverſus eum duriſſima decreta; ad labores immenſos, & hominis vires fere excedentes; ad valetudinem afflictam; & ad incredibile ab innumeris adverſariis odium, & grandinem qvandam convitiorum per libellos in ſe jactorum; ad pauperrimum tandem & incommodiſſimum in inopi monaſterio victum, miraculo ſimilimum eſt, vivere virum vel uno, nedum ſeptem his annis, potuiſſe. Intra hoc ipſum tempus nulla Principum potentia, aliqva ſaltem alicubi conniventia, alibi vero inter rigidiſſimas perſecutiones, in o-

mnes fere Europæ regiones doctrina viri, ex ſacris literis denuo eruta, veluti fulgur qvoddam penetravit, ſangvine etiam martyrum & plurimis exemplis pietatis & devotionis mirifice firmata. Itaqve ſeptem hi anni, ſi ad interna magis qvam externa cogitationem referamus, floridiſſimam veluti juventam renaſcentis Chriſtianæ religionis repræſentant, nondum licet accedente Principum autoritate, aliisqve, qvæ ad ſpeciem potius & pompam, externamqve profeſſionis ſecuritatem, qvam fidei ſubſtantiam pertinent. Feliciores etiam hi anni fuerunt nondum exortis turbis, qvæ poſtea ſecutæ ſunt, vel a ruſticæ plebis inconſultis auſis; aut Principum conſiliis, qvæ in bella deniqve deſierunt; aut diviſionibus inter ipſos Proteſtantium doctores & cœtus, magis magisqve erumpentibus. Itaqve mihi propria Lutheri hæc hiſtoria videtur, cum concionibus lectionibusqve ſuis VVittenbergæ (mediocri ſane, ſi cum magnis urbibus conferatur, oppido) ſcholam aperiret, ex qva in tot regna & provincias Evangelii præcones, veluti tot coloniarum duces, mittebantur. Multo vero magis profecit per libellos ſuos, qvibus celeberrimæ typographiæ occupabantur, in præcipuas Europæ lingvas magna alacritate translatos, ut non niſi ſumma & extrema violentia effectum ſit, ne Reformatio doctrinæ totum Chriſtianum orbem, ſicuti pervadere cœperat, ita prorſus impleret. Ex his ergo ejus libris, exoſis licet apud adverſarios, faſtiditis etiam apud nonnullos ex noſtris, non pœnituit me, præter illa qvæ hiſtoriæ veritatem juvant, (ad qvam Epiſtolæ viri multum conferunt) dogmatica etiam adſcribere, qvibus ille ſententiam ſuam cum ſummo applauſu explicavit, aut adverſarios repulit. Ita & tempori & commoditati legentium proſpectum eſt: neqve enim omnibus

bus licet vaſta illa librorum volumina adire. In ſeqventibus, ubi Principum & Magiſtratuum auctoritas, & adjutorum major numerus acceſſit, & ad publicas confeſſiones perventum eſt, parcius breviusqve Lutheri libris utar. Nunc Lutherum ex ipſo Luthero eruo, formo, depingo, & ab ea parte conſpiciendum admirandumqve ſiſto, qva is mihi pulcherrimus optimusque viſus eſt. Ab illa nempe, qva hominum mentes, propoſitis ex cœleſti Scripturarum theſauro argumentis, convicit, tantamqve, qvæ ei opponebatur, autoritatis & potentiæ machinam veluti folia, aut chartaceos pictosve muros disjecit. Patebit hinc, qvo reſpectu *Lutherani* ſimus, qvid in eo venerati ſecutiqve fuerint majores noſtri, & qvam iniqve nobiſcum, & frivole etiam atqve impudenter agant, qvi nos ad mores viri, aut ad duriuſcula ejus dicta aut ſcripta ablegant; in qvibus excerpendis, mutilandis, cavillandis, improbam ſane, certe Chriſtianis minime dignam conſumunt operam. Peccaverit, lapſus ſit, verbis factisve, (longe qvidem levius mitiusqve qvam inimici & æmuli ejus tradidere) id nobis humanæ imbecillitatis argumentum dat, at doctrinæ fideiqve nullum adfert detrimentum, cujus fundamentum ſcimus ubi qværendum ſit.

Rogatos itāqve velim, qvam poſſum decentiſſime amiciſſimeqve, omnes qvi in hunc librum meum incidunt, & imprimis eos, qvi Lutherum hæreticum, imo hæreſiarcham fuiſſe confidenter credunt, & tot hominum myriadibus ob Lutherani, qvod vocant, dogmatis profeſſionem male cupiunt, ut ſeqveſtratis odiis & præjudiciis, ad legendum librum accedant. Videbunt, qvomodo homines infenſiſſimi geſta & dogmata Lutheri narraverint, videbunt etiam, qvæ ego, qvibusqve fun-

damentis & probationibus adverſus calumnias produxerim, & veriora optima fide ſubſtituerim. Qvid optabilius mihi eſſet, qvam ſi divinæ veritatis lumen oculos omnium legentium perſtringeret & animos mutaret, ut ex inimicis & perſecutoribus fratres & ſocii fierent, qvi uno nobiscum corde & ore puram in Deum fidem profiterentur, & communi zelo pietatem morum reſtituerent! Summa diſſidiorum noſtrorum ſatis nota eſt, & ſupra indicatum, qvo tandem recidat. Qvamvis vero in hac exulcerati ſeculi gangræna, & in fæce ultimorum temporum, vix ullus ſpei locus ſit, tollendi per tales modos ſchiſmatis, qvi vere Chriſtianos deceant, nec tyrannidem ſapiant, qvæ certiſſimam Anti-Chriſti notam præbet, nolo tamen inter eos eſſe, qvi prorſus deſperent. Qvod ſi vero fruſtra eſt de perfecta pace Eccleſiæ cogitatio, perpendant velim viri docti & pii, qvales profecto etiam extra cœtum noſtrum magno numero reperiri minime dubito, & res loqvitur, qvomodo in hoc ſaltem (qvod utiqve licet) puncto conveniamus, ut mutua officiorum humanitate & æqvitate, qvæ Chriſtianorum ſumma & propria virtus eſt, nos tractemus. Deſinant tandem ab utraqve parte calumniæ, & mendaciorum fabulæ: deſinant exaggerationes & perverſæ conſeqventiarum exterebrationes: ſat gravia ſunt absqve illis, in qvibus diſſidemus: ceſſet apud omnes (nam Proteſtantibus eadem dico) propagandi religionem per vim aut aſtum, & per illecebras indignas nomine Chriſtiano, lubido: prædicetur veritas, ut qvisqve eam pro conſcientia, absqve hypocriſi, intus & ſerio ſentit: indicetur maſcule, ſed non immodeſte & falſo, qvid qvibusqve ex cauſis in oppoſita diſpliceat parte: preces ad Deum fiant, ut errantes in veritatem reducat, & jam in hujus tramite ambulantes magis

gis magisqve firmet & promoveat. Cogitetur etiam & pro beneficio Dei habeatur, qvot & qvam præclara capita fidei sint, qvæ cum consensu docemus. O qvanta Christianorum simplicium, id est, optimorum, pars cœlesti potietur beatitudine, qvæ nunqvam vel audivit, nedum didicit, qvæ tanta cum acerbitate, & cum tot populorum clade agitantur, controversias, illam certe minime, *sitne pontificatus Romanus juris divini an humani?* ex qvo fere tota malorum nostrorum in rebus sacris catena pendet.

Si vero praxin Christianismi consideremus, sive mores & disciplinam, qvid adeo insuperabiliter nobis obstat, qvo minus omnes, nullo dogmatum respectu, virtutes vere christianas colamus, summumqve zelum omnemqve æmulationem huc transferamus, ut alii aliis castiores, temperantiores, justiores, humaniores, benigniores simus, utqve unanimiter annitamur, qvo non ficta comitate & insidiosis blanditiis, sed vera sanctimonia vitæ, puritatem dogmatum demonstremus? Inter dissidentes circa dogmata facile sane convenit, qvid ad veram pietatem & virtutem pertineat; etiam vulgus hoc novit, aut facile capit, nisi a pravis magistris ad externa saltem & fucata ducatur. Hactenus itaqve dextras jungere, & scandala publica amovere possumus, nec asyla iis offerre aut præmia, qvi mala mente ab una ad alteram transeunt professionem; dogmata etiam in qvibus consentimus, contra infideles, atheos & fanaticos communibus consiliis tueri nihil prohibet. Imitemur castra *invictissimi Imperatoris nostri LEOPOLDI Augusti*, qvibus nuper Buda expugnata est. Nulla in iis fuit dissentientium de religione concertatio, una erat contentio, ut officium suum strenue facerent, disciplinam servarent, commu-

munem aggrederentur hoſtem. Qvam vero ibi fecit conjunctionem bellica neceſſitas, hanc cur facere nobis non poſſit Chriſtiana charitas? imo inter Germanicos facere debent pactiones & leges publicæ, per qvas etiam Eccleſiaſtica qvædam & mutuæ defenſionis ſocietas, non nuda tantum tolerantia, introducta eſt; nefas autem habitum, ut ad vim & perſecutiones religionis imperandæ cauſa erumpatur. Faceſſat igitur Alecto ex inferis reducta, qvæ denuo ad bella & horrida bella claſſicum canat; dein exitialibus armis ſeſe mutuo lacerantes, male conſultos Germanos irrideat, dicatqve Pacificatori alicui:

En perfecta tibi bello diſcordia triſti;
Dic in amicitiam coeant & fœdera jungant.

Deus omnibus, qvi vel vicinorum exemplo vel ſua aliqva intemperie ad vim propendent, meliorem mentem indat, & intempeſtivum zelum atqve fervorem, ad pacem & pietatem vertat. Dum in hoc ipſo labore meo Acta ſuperiorum ſeculorum percurro, obſervaſſe, qvod & egregii ex utraqve parte viri ante me expenderunt, ſatis clare mihi viſus ſum, ad veram religionem pietatemqve promovendam armorum vim nunqvam profeciſſe. Qvid effectum eſt Pontificum zelo, tot exercitus ad recuperandam Terram ſanctam expedientium? qvid poſt Albigenſium immanes clades, aut poſt bella Huſſitica commodi acceſſit Eccleſiæ? Crevere (fatentibus id ipſis poſtea Pontificibus, totqve ingenuis gravibusqve doctoribus) barbaries, faſtus, diſſolutio, corruptio omnium ordinum. Qvid profuit, ſeptuaginta armatorum millia a fœderatis Smalcaldicis in caſtris haberi, & Cæſarem in ſuis obſideri? In qvod non periculum res Proteſtantium belli illius eventu adducta eſt? Qvis deinde non crediderit, Carolum Cæſarem, tantæ poten-

tentiæ, ſapientiæ, & virtutis Principem, ſive poſt captam a ſuis Romam, ſive poſt funditus proſtratas Proteſtantium in Germania opes, rem maximam præſtare potuiſſe, vel in Reformatione totius Eccleſiæ occidentalis, cui Pontifices reluctari videbantur, ſive in extingvendo penitus Lutheraniſmo: qvorum tamen neutrum præſtitit. Feliciori qvidem ſucceſſu Mauritii Saxoniæ Electoris conſilia proceſſerunt; idem tamen vix oſtentatis armis, qvibus victorem ad id usqve tempus Cæſarem ad præſtandum promiſſa paucorum menſium expeditione adegit, pacem acceptavit, ſuoqve etiam exemplo confeſſus eſt, religionem moderatis conſiliis optime procurari. At poſtea oblivio qvædam præteritorum malorum, novusqve ſubinde pruritus ad diſſidia & ſimultates irrepſit, in factiones & fœdera, tandem in bella, parentum & noſtra memoria erumpens. Qvis Ferdinandi Secundi, ſapientiſſimi ſane & maximi Imperatoris, geſta ignorat, qvi omnium victor triumphatorqve hoſtium, ante annos hos ſexaginta, cum uno diplomate, non ſine juris ſpecie, publicato, effectum adverſus Proteſtantes ibat, qvæ prædeceſſores ejus vix cogitare aut leviter tangere auſi erant, ſe tamen & rem Auſtriacam, imo totam Germaniam, in ſummum adduxit periculum. Qvanqvam enim exercitus ejus, continuis victoriis, & excidio celeberrimæ ad Albim urbis, tantum incuteret Proteſtantibus terrorem, ut jam actum eſſe de religione & libertate ſua, exiſtimarent; ſubita tamen & inexpectata converſio rerum ſecuta eſt. Supervenit ex ultima Thule Rex, qvi exiguis viribus incredibilia brevi tempore peregit, & ſuis continuanda transmiſit. Qvod ſi verum eſt, ut puer ego tunc audiviſſe memini, ulterius tendiſſe, qvi tunc Martem faventem habebant, & jam de tranſitu Alpium & ſpoliis Capi-

solinis cogitasse; experti certe & hi sunt, frustra ab armis sperari, qvæ Deus ad mentes hominum convertendas destinavit. Tandem post multorum annorum internecina bella, & redactam in vastitatem miserabilem, totam fere Germaniam vicinasqve regiones, suum Deo constitit propositum, ut pace data finem turbis faceret, omnibusqve tempus & otium impertiretur se, si modo vellent, in spiritu & veritate sanctisqve ritibus colendi. O utinam omnes, iiqve imprimis qvi purgatæ religionis beneficium agnoscunt, indultis his jam per tot annos Halcyoniis ad promovendam convenientibus modis pietatem & religionem inter suos; utinam & alii ad emendandos potius errores defectusqve proprios animum applicuissent, anteqvam separatos dudum, & legibus suis per pacta publica relictos, Deoqve jam soli de fide & religione responsuros, limis obtuerentur oculis, aut ubi prætextus & facultas fuit, odio suo imbelles immolarent! Nondum tamen fortassis eo perventum, ut de corrigendis, qvæ intra & extra muros Iliacos peccantur, desperari debeat. Expectemus meliora dum licet, & concurramus, qvo qvisqve intelligit, valet, potestqve optimo & saluberrimo modo, in veritatis & pacis studio.

Supereſt, ut invidiam acerbasqve laboris hujus mei censuras deprecer. Scio eqvidem, non posse me pro Luthero scribentem Lutheri condemnatoribus placere; audire etiam mihi videor, qvid me ante alios impulerit, ut homo, uti loqvuntur, laicus de rebus ad religionem pertinentibus scriberem, cur me rixantibus Theologis immiscerem. Agnosco objectionis non exiguam speciem: rationes itaqve operæ meæ præcipuas jam exposui. Addo & hanc, qvod ex familia eqvestri, & Imperiali libertate in Franconia per plurima secula gaudenti

ortus

ortus ſim; ex qva majores mei cum agnatis ſuis, Lutheri dogmatibus inter primos, ex contribulibus ſuis, aures præbuerunt, & qvas habebant colonorum parœcias, ad exemplum aliorum Magiſtratuum reformarunt. Ex agnatis tamen meis aliqvi ad veteres ritus reverſi, opima Sacerdotia adepti ſunt, *Caſparo* etiam *Seckendorfio* ad Epiſcopatus *Aichſtetenſis* faſtigium ſub finem ſuperioris ſeculi evecto. Maternum porro mihi genus ex *Sebaſtiano Schertelio, Eqvite aurato, Burtenbachii Dynaſta* trahitur, qvi clariſſimum nomen, nec contemnendas opes, bellicis potiſſimum artibus, (qvanqvam nec humaniorum expers fuit) qvæſivit, adverſus Imperii hoſtes, Turcos maxime, feliciſſime pugnavit, exercitus Smalcaldici magnam partem duxit, eoqve nomine multa paſſus, tandem tamen dignus habitus eſt, qvem Cæſares gratia ſua ad finem usqve vitæ, qvam ultra annum ætatis octogeſimum, clarus honore & opibus, produxit, complecterentur. Ejus proſapia maſcula avitis prædiis magna ex parte adhuc fruitur, fœminina per illuſtres & nobiliſſimas in Svevia & Franconia familias diffuſa. Hos majores meos, Eqvites imprimis Franconiæ cæterarumqve liberarum regionum, in univerſum omnes, nominatim *Schertelium*, novi ex Gallia autores indignis modis deturpant: qvod tanto qvidem minus mirandum eſt, cum & maximos Principes, *Electores* imprimis *Saxoniæ*, convitiis impudentiſſimis proſcindere non ſint veriti, ut in loco notabitur. Stimulum aliqvem addidiſſe mihi iſta non poſſum negare, qvanqvam ſola ad ſcribendum non moviſſent; majus enim incitamentum a publici commodi reſpectu habui, & qvod nemo prodire vellet, qvi peregrinos libros vel intelligeret, vel intellectos refellere aggrederetur. Si qvis igitur eſt, qvi ad librum hunc meum refutan-

dum, defendendosqve Gallos &, qvibus illi uſi ſunt, cavillorum & mendaciorum autores, animum appellat, eum obteſtor, ut ſi me, qvod facile poterit, eruditione & eloqventia vincat, candore etiam & bona fide (de his enim virtutibus honeſte cum omnibus contendere mihi licet) imitari & æqvare annitatur. Si mihi vita viresqve Deo favente duraverint, ut adverſus inſultus, qvalescunqve illi futuri ſint, librum hunc meum ipſe tueri poſſim, eas mihi jam nunc leges conſtituo, ut convitia & ſcommata omnia ſpernere, aut brevi retorſione in autores ſuos rejicere velim. Dein ubi opus eſt, minime me pudebit, lapſus memoriæ & judicii agnoſcere & emendare, certus cæteroqvin, ſcientem nec mentitum nec cavillatum me eſſe. Solabitur me in factis vel ſtylo labentem, omnium ſcriptorum, vel præſtantiſſimorum, exemplum, qvorum nullus unqvam hiſtoriam absqve omni vel rerum, vel temporis, vel nominum locorumqve errore compoſuit. In propugnandis dogmatibus qvid poſſim, aut potius qvid non poſſim, ſcio: agnoſco me ex velitum ordine eſſe; receptum itaqve ad gravis armaturæ triarios habebo, & reſurrecturos ex iis ſpero, qvi recedentem, ſive ſenio debilem, ſive ârmorum non ſatis peritum excipient. Vellem, ut abſtinere me in libro hoc ab omni dogmatum tractatione potuiſſem, ſed ut jam dixi, non licuit per adverſarium, neqve mihi vitio verti debet, qvod fidei, cui a teneris innutritus ſum, & in qva tranſitum ad meliorem vitam propediem expecto, rationem qvam potui, ſic data occaſione, reddere non detrectaverim. Nec ſuccenſebo adverſario, qvi ex ſuæ conſcientiæ ductu, qvæ credit, ea qva poteſt efficacia tueatur, aut mea argumentis oppugnet, dummodo ab injuriis, nihil ad cauſam facientibus, ſibi temperet: ſic utcunqve diſſentiens, æqvi & modeſti

deſti hominis laudem merebitur. Eandem ſpero me qvoqve aſſecutum eſſe, dum ita ſcripſi, ut non immemor fuerim, qvis ſim, & qvod ex diſſentientibus in religione, & cives, & amicos, & neceſſarios, imo & ſuperiores, in Principum Eccleſiaſticorum etiam ordine habeam, qvibus clientelæ jure, more majorum, obſtrictus ſum. Iis omnibus ſingulisqve, qvam cuiqve debeo, ſervabo & præſtabo humanitatem, officiorum cultum, reverentiam deniqve & obſeqvium. Si qvi ſunt Lutheranarum partium viri, aut ex illis cœtibus, qvi Reformati dicuntur, qvibus minus, qvam fieri debuiſſe putaverint, hoc labore meo ſatisfeci, ab iis ſi laudari dignus non videar, (qvod nec affecto) benevole tamen tractatum me iri confido: imo in ſubſidium omnes voco, ut ſi opus eſt, dogmata Lutheri, ſaltem qvæ utrisqve communia ſunt, majori argumentorum perſpicacitate defendere, aut hiſtoriam per documenta, ſi qvæ ipſis copia eorum eſt, ſupplere velint. Errores etiam meos qvi ex illis arguent, tanto æqvius ferre me convenit, qvanto minus dubito, pro communi omnes cauſa laborare. Qvi vero ſibi majorem lucem ex, neſcio qva, revelatione affulſiſſe exiſtimant, & *extra partes*, uti jactare qvidam ſolent, conſiſtere volunt, cum iis nullum mihi negotium futurum eſſe profiteor; ſilentio enim *fanaticos*, non minus atqve *atheos* & omnis religionis contemtores transmitti, & ſuis puniendos relinqvere mentibus ſatius eſſe opinor. Scripſi Meuſelwizi d. XX. Decembr. Anno MDCLXXXVI. Natali meo ſexageſimo primo.

Folget Abschrifft angezogenen Chur-Fürstl. Sächs. Rescripts an Herrn Præsidenten und Räthe des Ober-Consistorii zu Dreßden.

Von Gottes Gnaden Johann Georg der Dritte Churfürst.

Wohlgebohrne/ Würdige/ Hochgelahrte Räthe/ Liebe Andächtige und Getreue.

HUns ist aus euerm vom 30. Maji nechsthin eingegebenen unterthänigsten Bericht gehorsamst vorgetragen worden/ welcher Gestalt der bekandte Jesuit P. Maimbourg vor einiger Zeit ein Buch in Druck gegeben/ welches er Historiam Lutheranismi genennet/ worinnen nicht allein das heilsame durch den Dienst des Lutheri angefangene und durch GOttes Gnade vollführte Reformation-Werck hefftig perstringiret sey/ sondern auch unsere in GOTT ruhende Vorfahren überaus ehrenrührig angezogen worden/ und wie die Nothwendigkeit dahero erheische/ diese ausgesprengte Unwarheiten der gantzen Welt vor Augen zu legen/ dergleichen Refutation-Schrifft sey auch albereit auff Reformirter Seite in öffentlichen Druck heraus gegeben/ und was massen ihr darneben vernommen/ daß der Fürstl. Eißenachische geheimte Rath Veit Ludwig von Seckendorff/ nicht ungeneigt seyn solle/ dafern er Unser dißfalls gnädigst führenden Intention und Schutzes versichert wäre/ diese Arbeit auff sich zu nehmen/ so alsdenn ins Frantzösische übersetzet werden könte.

Wann Wir Uns dann solches alles gnädigst gefallen lassen/ und der Nothdurfft befinden/ daß selbiges Buch förderlichst widerleget/ und dergleichen unverschämte Boßheit entdecket werde/ Als begehren Wir hiermit gnädigst/ Ihr der Präsident wollet ermelten von Seckendorff/ diese unsere Meinung chistens eröffnen/ ihn dabey Unsers gnädigsten Schutzes versichern/ und daß Wir darneben solche Verfügung treffen wolten/ daß ihme auff sein Anmelden/ eines und das andere hierzu bedürffende/ aus unsern Archivo extracts weise oder wie es sonsten am füglichsten geschehen kan/ communiciret werden solte. Geben zu Torgau den 25. Junii 1684.

Johann Georg Churfürst.

Hujus Reſcripti Electoralis ad Præſidem & Conſiliarios ſupremi Conſiſtorii Dresdenſis d. 25. Jun. 1684. dati, contenta hæc ſunt:

PErcepiſſe *Sereniſſimum Electorem* ex relatione Conſiſtorii d. 30. Maji data, qvod Maimburgius, Jeſuita ſatis notus, haud ita pridem librum ſub titulo Hiſtoriæ Lutheraniſmi ediderit, in qvo non ſolum ſalutare illud opus Reformationis, divina gratia per Lutheri miniſterium peractum, vehementer perſtrinxerit, ſed & Serenitatis ſuæ Electoralis Majores glorioſæ memoriæ contumelioſiſſime tractaverit, & ut inde Conſiſtorio neceſſarium viſum ſit, calumnias illas & mendacia publice refelli; ſicuti Calviniani ab eodem autore laceſſiti jam fecerint: comperiſſe vero, qvod *Vitus Ludovicus a Seckendorff*, Conſiliarus intimus Saxon. Iſennac. refutationis laborem ſuſcipere conſtituiſſet, ſi de intentione & protectione Sereniſſimi Electoris certus redderetur. His intellectis *Sereniſſimum Electorem* teſtari qvod propoſitum illud ſibi omnino probetur, & neceſſarium judicet, ut liber Maimburgii qvam primum fieri poſſet refutetur, ejusqve impudens malitia detegatur. Cupere itaqve & mandare, ut *Præſes Conſiſtorii*, (qvo amplisſimo munere eo tempore fungebatur Ill. & Gen. *Carolus Liber Baro a Friſen*, ingenti cum omnium bonorum luctu die XXIX. Julii M DC LXXXVI terris ereptus) hanc Suæ Serenitatis mentem Seckendorffio propediem aperiat, eumqve de protectione clementiſſima confidere jubeat; mandaturum vero ſe eſſe, ut ex Archivo Electorali extrahantur, alioqve convenientiſſimo modo ſuppeditentur, qvæ ad laborem illum conducere poſſe videbuntur.

Abſchrifft
Fürſtl. Eißenach. Reſcripts.

Von Gottes Gnaden Johann Georg/ Hertzog zu Sachſen/ Jülich/ Cleve und Berg ꝛc.

Veſter Rath und lieber Getreuer.

UNs iſt gehorſamſter Vortrag geſchehen/ was geſtalt Ihr des Maimbourgs heraus gegebene Hiſtoire du Lutheraniſme zu widerlegen Euch vorgenommen/ und zu ſolchem Ende/ ſo wohl um unſern gnädigſten

digſten Schutz / als auch um communication derer in Unſerm geſamten Archiv etwa befindlichen und hierzu dienenden Acten und documenten gehorſamſt gebeten.

Allermaſſen Uns nun dieſes euer Vorhaben in Gnaden gefällig / und Wir gerne ſehen / wenn Ihr euer von GOtt erhaltenes gutes talent auch diß falls / als in einer beſonders zu ſeiner Ehre / auch Vertheidigung der Chriſtlichen allein ſeeligmachenden Evangeliſchen Lehre / und Hiſtoriſchen Warheit zielenden Sache anzuwenden / befliſſen ſeyn werdet: Alſo ſind Wir des gnädigſten Erbietens / ſolche Eure Mühewaltung nicht allein gnädigſt zu erkennen / und Euch dabey bedörffenden Falls möglichſt zu ſchützen / ſondern die hierzu dienende vorhandene Acta und documenten aus Unſerm geſamten Archiv verlangter maſſen abfolgen zu laſſen / geſtalt Wir denn hierum den Archivarium Müllern albereits gnädigſt befehliget / die deſignation ſolcher Acten förderſamſt einzuſenden. Meldens euch zu gnädigſter reſolution ohn verhalten / und verbleiben / Euch mit Gnaden wohl beygethan. Datum Eiſenach / den 13. Sept. 1684.

Dem Veſten / unſern geheimen Rath und lieben getreuen / Herrn Veit Ludwig von Seckendorff / zu Obern-Zenn und Meuſelwitz / Fürſtl. Sächſ. Ober-Steuer- und Landſchaffts-Directorn des Fürſtenthums Altenburgk.

Senſus eſt:

APprime placere *Sereniſſimo Duci*, qvod Seckendorffius talentum ſibi divinitus conceſſum ad honorem Dei & defenſionem ſalvificæ doctrinæ Evangelicæ, hiſtoricæqve veritatis, impendere velit. Pollicetur benignam laboris illius æſtimationem, & protectionem, itemqve Actorum & documentorum, qvæ poſceret, ex Archivo exhibitionem. Idem in clementiſſimo Mandato, qvod Ser. *Fridericus* Saxoniæ Dux d. 14. Septembr. 1685. una ſubſcripſit, repetitur.

Hiſt-

Hiſtoriæ de Lutheraniſmo,
a
LUDOVICO MAIMBURGIO
e Soc. Jeſu,
Gallicè editæ & Latinè verſæ

Liber I.

§. 1.

DEcretum mihi eſt, hiſtoriam poſteriorum hæreſium, quæ magnam Occidentis partem ab Eccleſia Catholica ſeparârunt, exactè ſcribere: opus adeo difficile, ut eo ipſo momento, quo id aggredior, vehementer ſollicitatum me eſſe ingenuè fatear, ut ab eo deſiſterem. In cæteris, quas ſcripſi, hiſtoriis narrabantur quæ ante plurima ſecula geſta ſunt, quæque neminem hoc tempore in partes trahunt. Sequi tunc potui ſatis liberè propenſionem animi, & Hiſtorici officium exequi, dicendo ſimpliciter quæ vera ſunt, nullo metu nec periculo ab odio & indignatione eorum, quibus veritas in apertum producta moleſtiam faceret. Sed nunc temporibus noſtris propius accedens, multa exponere cogor, quæ parti uni addictos irritare poſſunt, ægre ferentes quæ non ſatis favorabiliter de illa dicuntur, aut de honore ſuo agi putantes, cum expli-

canda veniunt negotia, qvibus majores eorum impliciti fuerunt. Porro fieri neqvit, qvin omnia regna & principatus Europæ in opere hoc meo locum inveniant, neqve ulla erit regio, qvæ non insignem aliqvam materiæ a me tractandæ partem suppeditet. Terribilis præterea est conatus, tot & tam diversas res uno complexu exhibere velle; sed & arduum atq; difficile, tot hominum, qvi in magna illa rerum conversione intervenerunt, secreta consilia indagare, cum a nobis magno intervallo sejuncti, & non nisi librorum commercio cogniti sint, in qvibus plerumqve eventus rerum, non causæ & rationes referuntur, qvæ tamen animam historiæ constituunt. Accedit, qvod opportunitate illa non fruar, qva antea; dicendi nempe de rebus ob antiqvitatem parum notis, qvæqve ideo legentium desideria suaviter attrahebant & explebant. Sed qvoniam hæc lecturi de Luthero & Calvino millies audierunt, omnesqve historiæ nostræ plenæ sunt relatione mutationum, turbarum & bellorum, qvæ per schismata illa in totam Europam invecta fuerunt, incumbit mihi, ut ex me ipso promam qvæ lectoribus satisfaciant, nulla spe adminiculi a novitate aut delectamento, qvod capi solet, cum leguntur qvæ nondum nota erant. Hæc sine dubio satis gravia sunt, qvæ me a proposito deterrere potuerunt, aut potius debuerunt. Sed permotus sum, ut ista omnia, audaci consilio meo opposita superarem, ob magnitudinem & diversi-

versitatem tot rerum admirabilium, nec nisi generaliter cognitarum: & ob promissam mihi suppeditationem egregiorum documentorum seu memorialium, ex locupletissimis Bibliothecis: deniqve ob conceptam spem, neminem generosum offensum iri veritate, qvæ in toto opere meo nunqvam aliter apparitura est, qvam servata dignitate personarum, de qvibus loqvor. Incipio itaqve, superatis qvæ obstare videbantur, pro utilitate Ecclesiæ, & ad gloriam Dei, cujus a me implorati ope & protectione infirmitas mea semper evidenter sublevata fuit, & sine qva aliis laboribus meis certissime succubuissem.

Commentarii Historici & Apologetici de Lutheranismo VITI LUDOVICI A SECKENDORFF

Liber I.

§. I.

AN historici officium, ut profitetur, recte secutus sit & præstiterit *Maimburgius*, dubium fit ex primo scripti hujus versiculo. Qui enim historici munus suscipiens, in limine operis pro hæresi declarat, qvicqvid superiori seculo pro reformatione ecclesiæ Principes & populi conati sunt & statuerunt, is censor est & definitor controversiarum, non historicus. Sed luculentius & apertius partes has censorias invasit Autor in totius operis sui contextu, id ubiqve agens, ut impietatis & injuriæ condemnet omnes, qvi reformationi in Germania operam dederunt. De qva, si non ut adversæ partis theologus, tamen ut historicus, mitius vel ideo loqvi debuisset, qvod hanc ipsam *Reformationem* sive *Lutheranismum*, pacis publicæ

blicæ & sanctionum pragmaticarum titulis, non sine Regum Galliæ interventu, confirmatam esse non nesciebat. Inde est, ut modestiæ & verecundiæ professio, qva præmunire se in exordio hoc cupit, affectata potius aut ironica, qvam sincera & seria videri possit. Qvid enim metueret sub tanti Regis, cui libros suos dedicat, clypeo, non a Protestantium invidia solum, sed & adversus magis sibi tremendum Romani Præsulis tribunal securus? aut qvæ verecundia est erga Reges, Principes & Magistratus Protestantium, qvos tam viles habet, ut & fato suo dudum functos, durissimis convitiis, ubicunqve lubet, proscindat, & qvi vivunt, alio qvam damnatorum ad orcum loco non habeat? Sed mittimus hæc & alia prologi hujus schemata, ex schola & secta adscita. Notamus tamen, neqve terribili illi, qvem designat, conatui, omnia qvæ ad historiam hanc pertinent complectendi, satisfacere, qvi omissis plurimis magis necessariis, aut ad rem pertinentibus, aliena non pauca inserit; neqve qvidqvam comparere memoratu dignum, ex documentis, qvæ ex locupletissimis Bibliothecis promissa sibi fuisse Maimburgius gloriatur; compilasse potius deprehenditur omnia ex vulgatissimis, iisqve potissimum libris, (ut testimonia margini adscripta demonstrant) qvi recentibus olim odiis editi & protervis calumniis adversus Protestantes repleti, tum ab his multoties refutati fuerunt, verissimumqve est qvod profitetur, se ex scipso promsisse, qvæ lectoribus, iis nempe qvorum gratiam scribendo aucupatus est, satisfaciant.

§. b.

Anno 1517. *Ecclesia Catholica alta pace sub initium superioris seculi, decimi nempe sexti, fruebatur, omnesqve Europæ Potentatus supremam sanctæ sedis autoritatem agnoscebant, ejusqve fidem sequebantur; cum schisma omnium maximum & pernicioſissimum, uno qvasi impetu, ex levi admodum principio oriretur: qvod paucis exponendum esse arbitror, cum historiæ hujus fundamentum esse debeat.*

§. 1. Qvid ſit pax Eccleſiæ; * qvæ obedientia laudabilis; * ſtatus I. §. 2. 1517.

§. II.

Videamus ante omnia an vera & certa ſint, qvæ de pace Eccleſiæ Catholicæ, & de obedientia univerſali ab Europæ Potentatibus ſedi Romanæ præſtita ſupponuntur. Si enim vera pax & Eccleſia digna, ſi divino jure fundata fuit obedientia, a qva moniti & inſtigati a Luthero Principes & populi frivole receſſerunt, jam dicta & perorata eſſet cauſa, nec haberent diſcedentes, qvo ſe a turbarum & defectionis culpa purgarent. Et qvis ſcriptori, etiam hiſtorico, vitio poſſet vertere, ſi, ut facit, pro pernicioſiſſimo ſchiſmate habeat & accuſet, qvæ adverſus pacem & obedientiam debitam notorie acta eſſent? *Prius vero conſtare debet, qvid ſit pax Eccleſiæ, ne eo nomine qvaliscunqve torpor aut qvies nobis obtrudatur: illa enim demum pax Eccleſiæ eſt, qvæ reſpectum ad Deum habet, & conſenſum tenet in puritate doctrinæ, & ſanctimonia diſciplinæ. Talis nempe, qvalem habebat Eccleſia primitiva *per Judæam & Samariam, qvando ædificabatur ambulans in doctrina Domini, & conſolatione ſancti Spiritus replebatur.* Act. IX, 31. Hanc pacem Eccleſia etiam ſub Tyrannorum ſica retinet, nec amittit, ſi gliſcentes in doctrina errores & defectus diſciplinæ corrigantur, etiamſi id ſine odiis & motibus non ſoleat ſuccedere: hæc enim ſecutura eſſe veram Evangelii doctrinam & zelum piorum doctorum, Chriſtus ipſe prædixit & expertus eſt. * Obedientia vero qvam Eccleſiæ antiſtitibus præſtamus, ita laudabilis eſt, ſi ex præſcripto Chriſti & Apoſtolorum exhibeatur. *Præpoſiti enim honorandi ſunt, qvi loqvuntur verbum Dei & pervigilant, qvaſi rationem pro animabus reddituri.* Hebr. XIII, 7. 17. ſive, *qvi laborant in verbo & doctrina.* 1. Tim. V. 17. An vero ſedes Romana totaqve Cleri hierarchia ad illam normam compoſita fuerit, & an jure ſibi aſſerere potuerit tale obſeqvium, qvale circa annum decimum ſeptimum ſeculi ſuperioris, a Principibus & nationibus Chriſtianis exigebat; an vero iniqva potius ſervitus illa fuerit, id ipſum eſt, de qvo inter partes & diſceptatum tunc fuit, & nunc qvoqve certatur. * Itaqve non abs re eſt, ut de ſtatu Eccleſiæ ante Lutherum disqviratur. Si enim talis fuit, qvi jure merito mutari & emendari debuerit, ſatis patet, nec laudem mereri ſtatum, qvi mutationem poſcebat, nec vituperium eos incurrere, ſed omni potius honore dignos eſſe, qvi emendationis autores fuerunt. Mirari autem non immerito licet, Maimburgium civem vel clientem Gallum (Lo-

1517. tharingus enim est, Nanceii natus) tam secure nobis encomia tem-
Add. poris illius præcinere, qvo, ut ipsi tot historiarum autori optime constat, non alia magis qvam Gallica natio in immanes qverelas de corruptissimo Ecclesiæ statu publice prorupit. * Qvis enim nescit, a Ludovico XII Galliarum Rege, Romam *Babylonis* nomine diffamatam, & *perditione dignam* habitam fuisse? cui notum non est Concilium Pisanum, Regis illius optimi consiliis, qvibus etiam Maximilianus Imperator se junxerat, ad reformandam Ecclesiam in capite & membris, convocatum & armis protectum? Tanti qvidem momenti ea collisio visa est acerrimo reformationis censori Jesuitæ, & postmodum Cardinali, *Sforliæ Pallavicino*, ut historiam suam Concilii Tridentini, *Petro Svavi Polano*, sive *Paulo Sarpio Veneto* oppositam, ab ejus narratione exordiretur. Qvo magis decuit scriptorem Gallum incendium illud, qvod adhuc Lutetiæ, cum Lutherus disputare cœpisset, fumabat, non tacere. Præterea non magnam Ecclesiæ felicitatem indicant capita, in qvæ Cardinales post mortem Alexandri VI Papæ (execrabilis etiam apud suos in omne ævum memoriæ) & ante electionem Julii II. d. 1. Novembr. 1503. jurati consenserunt, ipseqve postmodum Pontifex sub eadem juris-jurandi fide ratihabuit, inter qvæ est *promissio Concilii generalis, intra biennium ad Ecclesiæ reformationem habendi.* Et qvamvis artibus Pontificiis distracta Cæsaris & Regis societate, solutus esset conventus Pisanus, vi juramenti illius, a Cardinalibus meliorum partium pro reformatione Ecclesiæ institutus; dein sub Leone X in palatio Lateranensi concilium, qvod generale vocabant, convocatum, acerbis contra Gallos modis processerit; tam male tamen obediebatur Pontificiæ potestati, ut cedente, licet ex causis parum piis, Rege, & oppressa Episcoporum libertate, Academia Parisiensis Anno 1517. d. 17. Martii non verita fuerit, a decretis Pontificiis pactisqve cum Rege, ad futurum Concilium appellationem gravissimam interponere. Ejus instrumentum nuper inter opera *Edmundi Richerii, Doctoris Sorbonici*, Latine editum reperitur. Eo vero ipso anno disputare Lutherus, ut innui, publice cœpit, & qvæ ex Actis ab Anno 1503. ad an. 1517. breviter attigimus, tam nota illi omnibusqve erant, ut, si qvis illo tempore pacem Ecclesiæ & consensum orbis incolendo Pontifice magnifice jactasset, pro impudenti aut stolido absqve dubio habitus fuisset. * Miserrima Ecclesiæ facies, si qvis toti

Richer hist. concil. Lib. IV. part. 2.

Germaniæ in publica gravamina paulo poſt erumpenti, & Pontifici 1517.
ipſi, neceſſitatem emendationis confitenti, fidem non habet, ex tot illius temporis ſcriptoribus, utriusqve partis, tam clare conſpicitur, ut operam perderem, qvam ad probandam rem notoriam vellem ſuſcipere. Oblita & tecta qvidem erant aliqvo modo, falſæ concordiæ & male fidi obſeqvii emplaſtro, inſanabilia Eccleſiæ vulnera, ſed gangræna ſectionem poſcebat. Fatendum tamen eſt, qverelas ante hunc annum non ſatis manifeſte adverſus errores in fide ſeu dogmatibus directas fuiſſe; dominatus & avaritia Pontificum, neglectus canonum & diſciplinæ, potiſſimum incuſabatur. Qvi vero in dogmatibus, ſeculo priori, diſſenſerant Bohemi, jam variis artibus diviſi & retuſi, aut conceſſis contenti, ſilebant. Deniqve qvi ex Albigenſibus ſive Waldenſibus reliqvi in Alpium anguſtiis qvieti degebant, negotium Romano Pontifici aut Clero exhibere nec poterant nec volebant. Itaqve Principes fere omnes, qvidam etiam Epiſcopi, propioribus ſtimulis irritati, ante omnia adverſus dominationem illam Pontificiam, indeqve ſuæ autoritati ſuisqve proventibus illata damna inſurrexerant, a Concilio generali, qvod urgebant, remedium ſperantes; non injuſte id qvidem, ſed nullo, ut eventus docuit, ſucceſſu. Poſt tot enim labores ac ſumtus, poſt tumultus & bella vaſtatasqve provincias, ſemper prævaluit calliditas Pontificum, qvi inter diſcordias & factiones Principum modos invenerunt, qveis reformatione in fumum versa, ſua commoda retinerent aut augerent. Conſtat hoc, ut dixi, ex hiſtoriis *Add.*
ante Lutherum, aut certe per eos ſcriptis, qvi Lutheri doctrinam non ſunt ſecuti. * Erant tamen absqve dubio piæ mentes, qvæ non tam ad externi regiminis eccleſiaſtici vitia, qvam ad interna Eccleſiæ mala curanda, reſtituendamqve lucem doctrinæ & puritatem morum, animum applicarent, ſpe fretæ, reducta Concilii libertate, & reſtituta morum rectitudine, de puritate rectius, & majori cum fructu, inqviri & ſtatui poſſe. Et fuit fortaſſe inter Pariſienſes Theologos, cujus calamo Spiritus ſanctus hos fines explicabat, in Appellationis, de qva dixi, inſtrumento optantis: *ut divinus honor refloreret in terris, lumen Catholicæ veritatis, Chriſto, vera luce, auxiliante, effulgeret, & Eccleſiaſticæ libertatis conſervatio ſubſiſteret, populusq; Chriſtianus ſalubriter regeretur, & ad ſalutem perduceretur æternam.* Sed hujus ſcopi propius attingendi gloria non Regibus, Prælatis & Doctoribus, utcunqve magnis,

1517. gnis, verum (ut est Dei mos, maxima per minimos effecta dare) valde mediocris sortis homini, ex gente non nimis tunc celebri aut potenti, reservabatur. Tantum opus Maimburgius maximum & pernicios-issimum schisma vocat, ex levi principio ortum. Sed bene est, qvod pronunciando nihil agant, judicis personam sine autoritate legitima sumentes; & qvam leve principium sive occasio fuerit, ex seqventibus apparebit.

§. c.

Matth. 16. & 18. Qvæcunqve solveritis super terram &c. *Catholici semper crediderunt, quod Filius Dei Ecclesiæ suæ potestatem dederit pœnitentem peccatorem non solum a vinculis peccatorum suorum, propter meritum passionis Jesu Christi, per sacramentum pœnitentiæ applicatum, sed & a pœnarum vinculis solvendi, quas pœnas velin hoc vel in futuro seculo pati, & justitiæ divinæ satisfacere deberet, ob peccata post baptismum commissa. Hoc est quod* indulgentia *appellatur, quæ nunquam datur, quam satisfaciendo Deo, per pretium infinitum passionum Filii sui, quod ipsi offertur in hujus debiti solutionem.* 2. Cor. 2. *Ita S. Paulus rogatus a Corinthiis, remisit excommunicato ob incestum, quod reliquum erat pœnæ, pro tanto crimine debitæ.* Tertull. & Cypr. passim. *Ita Episcopi priorum seculorum pacem reddebant Apostatis, eosqve Ecclesiæ reconciliabant, abbreviando tempus pœnitentiæ canonicæ, ad intercessionem Martyrum, & consideratis iis, qvæ toleraverant, atqve hæc jungendo passionibus Salvatoris mundi, per qvas coram Deo pretiosa fiunt. Hic mos, qvi semper in Ecclesia post persecutiones con-*

V Christian. Lup. de Syn. tom. 5. diss. de indulg. c. 5.

tinua-

tinuatus fuit, approbatus reperitur non ſolum ab antiqvis Pontificibus, S. Gregorio (ut tradit S. Thomas) & Leone III. ſed & per Concilia, Nicænum, Ancyranum & Laodicenum, item Claromontanum, cum indulgentiæ cruce ſignatis concederentur: porro per Lateranum, Lugdunenſe, Viennenſe & Conſtantienſe. Clemens VI. in decretali vel Conſtitutione ſua univerſaliter ab Eccleſia recepta, exponit dogma fidei, qvod Jeſus Chriſtus infinitum nobis theſaurum reliqverit meritorum & ſatisfactionis ſuperabundantis paſſionis ſuæ, & B. Virginis, qvæ ipſa tota fuit innocentia, & Sanctorum, qvi per pœnitentias voluntarias, aut per martyria, longe ultra meritum ſuum tolerata, ſatisfecerunt pro pœnis & peccatis, per ſacramentum pœnitentiæ remiſſis. Porro qvod Paſtores Eccleſiæ applicare hunc poſſint viventibus, poteſtate clavium, & mortuis, per viam ſuffragii, ut a pœnis peccatorum, qvas meruerunt, liberentur, ſumendo & offerendo Deo ex hoc theſauro tantum, qvantum opus eſt, ad exſolvendum debitum.

1517.

S. Thom. in 4. d. 20. qv. 1. art. 3. Ludger. ap. Sur. t. 2. poſt vitam S. Suibert. Concil. Nic. c. 11. ad 12. Conc. Ancyr. c. 5. Conc. Laod. c. 2. C. unigenitg. Add.

§. III.

Animadvertendum *primo* eſt, non leve, ut Autor paulo ante ſcripſerat, fuiſſe principium diſputationis, ſi gravitas rei, qvæ in qvæſtionem venit, per ſe ſpectetur. Agebatur enim *de remiſſione peccatorum*, ex qva tota hominum ſalus pendet, & qvæ arx & caput eſt doctrinæ Evangelicæ, ſive, ut Lutherus primæ ſuæ diſputationis *theſi 62.* nervoſe ſtatuit: *verus theſaurus Eccleſiæ eſt ſacro ſanctum Evangelium gloriæ & gratiæ Dei.* Qvapropter curioſa aut illicita minime videri debuerunt, qvæ ad animum ſibi revocabat & explicari cupiebat Lutherus, aliiqve,

I. §. 3. & an recte propoſita? * diſſenſus in principio credendorum. * Lutheri

1517. qvos enormes, nec antea tam crude promulgatæ remiſſionum & indulgentiarum prædicationes percellebant. Fidem vero perpetuam Eccleſiæ Chriſtianæ de hoc articulo, etſi emollire qvædam videatur, non ita nobis exhibet autor, ut ei aſſentiri, & qvæ ex hac hypotheſi adverſus Lutherum concludit, admittere poſſimus. Si enim *ſemper*, ut ait, crediderunt Catholici, qvæ hic contexuntur, utiqve etiam Apoſtoli & Evangeliſtæ illa crediderunt, & a Chriſto fuiſſent edocti. At tacentibus illorum ſcriptis, tacentibus etiam, vel diverſa nec conſonantia inter ſe tradentibus, qvi ſecutis poſtea ſeculis doctrinam propagarunt, ſcriptoribus Eccleſiaſticis, disqviri & licuit & debuit de dogmatibus, qvorum certitudo ex ſacris literis non apparebat, qva ſcilicet cauſa, qvo tempore, qvo autore in Eccleſia extiterint. * Atqve hic ad primum illum ſcopulum neceſſario allidimur, de fundamento credendorum. Maimburgius ſuæ inſiſtens ſectæ pauciſſima ex Scriptura ſacra, pleraqve, & ea qvidem omnia de qvibus controvertimus, ex libris Patrum & Theologorum, ex more Eccleſiæ, & ex Pontificum atqve Conciliorum definitione deducit; qvam fideliter & appoſite, hic non tracto. Verum enimvero Lutherus poſt primas velitationes cum adverſariis ſuis, & poſtqvam a præjudiciis, qvibus imbutus & occupatus fuerat, ſeſe liberaſſet, non aliam deciſionem controverſiarum de fide, qvam ex ſolis ſacris literis, earumqve aut verbis, aut neceſſariis conſecutionibus admiſit, idemqve huc usqve contendit univerſus Proteſtantium cœtus; ut adeo ſtante hac principiorum inter nos & Romanæ Eccleſiæ Doctores contrarietate, conveniri de credendis non poſſit. Incivile igitur & injuſtum eſt, ſi principiis utriqve parti non communibus ea ſuperſtruantur, qvæ alteram gravent & condemnent. Is enim legitimus diſceptationis modus & exitus eſt, ut de principiis vel conveniatur, vel incorrupto & legitimo judicio pronuntietur. Fruſtra igitur imperitis, ut certæ & perpetuæ veritatis doctrinas ingerit Maimburgius, qvæ Scripturarum evidentibus teſtimoniis carentia Proteſtantes rejiciunt. * Inter illa non poſtremum eſt, cuiqve tota fere de indulgentiis diſputatio innititur, dogma *de purgatorio*, ſive de pœnis & ſatisfactionibus, qvæ in futuro ſeculo etiam piis, ob peccata in hac vita non expiata, incumbere dicuntur, anteqvam vitæ æternæ gaudiis frui poſſint. Hoc purgatorii invento non admiſſo, impertinenter diſceptatur, an Pontifici, Epiſcopis, aut Eccleſiæ miniſtris liceat

pœnas

pœnas illas ſive gratuito, ſive ſubrogata alia ſatisfactione, aut per ſuf- 1517.
fragia remittere. Immo ſub initium diſputationis ſuæ Lutherus, etſi purgatorium nondum negaret, negavit tamen ob graviſſimas rationes, poteſtatem Eccleſiaſticam ultra vitam humanam ad remittendas purgatorii pœnas extendi poſſe, nec, ut id fiat, expedire. Et iſta qvidem pleraqve, qvod imprimis notari petimus, non primus, ſed cum antiqvioribus qvibusdam Scholaſticis ſenſit, ut rigidiſſimus ejus cenſor *Pallavicinus Hiſtor. Trid. c. 8. n. 5.* ipſe non potuit diffiteri, licet communem ſententiam & conciliorum recentiorum decreta illis opinionibus præferri a Luthero debuiſſe contendat. Cæterum etſi cenſuras, qvæ lapſis poſt baptiſmum Chriſtianis, vel Pauli, qvod allegatur, exemplo, vel Eccleſiaſtico jure imponi olim ſolebant, aut etiam nunc imponuntur, remitti & temperari ex cauſa poſſe, non negent Proteſtantes, & cenſuræ publicæ in peccatores enormes diſciplinam ſeverius, qvam adverſarii inſtituerint, aut conſtitui poſſe optent; negant tamen id fieri ex eo fundamento, qvod Pontifices Romani, & nominatim *Clemens ſextus*, vulgata illa conſtitutione ſua, arripiunt, ſed ipſi ſic ſtatuunt: Theſaurum meritorum Chriſti, ex qvo omnis omniumqve » peccatorum remiſſio depromitur, omnibus fideliter pœnitentibus, a » miniſtris Evangelii Eccleſiæ nomine per abſolutionem a peccatis ap- » plicari, nulla vel Epiſcoporum vel Pontificis prærogativa, fictaqve eſ- » ſe omnia, qvæ de diſpenſatione & reſervatione, qvalem ſibi Pontifices » arrogant, magnifice vel olim debuccinata fuerunt, vel hodie, licet » cautius, docentur. Nec magis conſtare, immo honori & excellentiæ » meritorum Chriſti adverſari, qvæ de ſuperabundantibus Sanctorum » & martyrum, vel ultra debitum pœnitentium meritis traduntur, nec » ex hac ſuperfluitate imaginaria qvidqvam ad alios pervenire poſſe, ſed » unumqvemqve, etſi precibus fidelium ad viam ſalutis inveniendam & » conſtanter tenendam juvetur, ſua tamen pœnitentia ac fide, in qva ex » hac vita diſcedit, ſalvari, aut, ſi ea careat, ſine remedio perire. San- » ctiorem vero & longe veriorem doctrinam arbitratus eſt Lutherus, & qvi eum ſeqvuntur, qvæ populo Chriſtiano per fidem in Chriſto juſtificato perpetuam renovationem & pœnitentiam, ſive qvotidianam vitiorum & pravæ concupiſcentiæ repreſſionem, id eſt, ut dici ſolet, mortificationem, & ſummam de conſervanda fide vigilantiam, precumqve fervorem, non excluſa tamen abſolutione miniſteriali, commen-

I.§.3.§.d. 1517. dat, qvam qvæ falsam spem præbet, vel per aliorum merita, vel pœnis & mulctis præcepto Sacerdotum impositis, vel iis, qvæ post mortem demum tolerandæ essent, pro peccatis satisfieri posse. Dudum etiam demonstrarunt nostrates Lutherum secuti, qvo fine & qvo cum emolumento Cleri, qvantoqve cum damno Reipublicæ, adinventæ istæ de thesauro Ecclesiæ traditiones fuerint, qvæ huc transscribere minimè opus est.

§. d.

Fatendum nihilominus est, qvod qvemadmodum in rebus sanctissimis & sanctissime ordinatis abusus reperiuntur, ita etiam omni tempore sat magni in distributionem illius gratiæ Ecclesiasticæ, sive indulgentiarum, irrepserint. De hoc abusu sæpe qvestus est S. Cyprianus, modo qvod martyres literas suas peccatoribus sine discrimine darent; modo qvod Episcopi nimis faciles, aut præproperi essent in concedendis indulgentiis; modo etiam, qvod martyres & simplices Presbyteri ausi essent indulgentias concedere, qvas tamen dandi solis Episcopis jus esset. Ideo Tertullianus, Novatus, & alii qvidam horum ductum sine ratione secuti, cum abusum saltem, si possent, tollere, & zizania bono tritico noxia evellere debuissent, ipsas indulgentias insano impetu aggressi sunt; affectata & nefaria cœcitate non videntes, qvod abusus, qvi contingere potest, in rebus sanctissimis ad religionem pertinentibus, nullum jus conferat, ad res ipsas, ut beluino modo fecerunt, insectandas. Hoc ipsum est, qvod autor schismatis & hæresis, de qva loqvor, ea, de qva jam dicam, occasione effectum dedit.

Cyprian. serm. de lapsis. ep. 10. 11. 12. 15. 23. 27.

Tertull. lib. de pudicitia c. ult.

Wicleffista. Waldenses.

§. IV.

§. IV. 1517.

Etſi profeſſio abuſuum ingenuitatem aliqvam habere videatur, nullius tamen hic eſſe poteſt momenti, donec probetur, res illas eſſe ſanctiſſimas, qvæ propter abuſus rejici non debuiſſent, aut ſaltem bonas & utiles. Conſtare itaqve debuiſſet, qvod ſanctiſſima fuerit doctrina de purgatorio; ſanctisſima fictio & diſtributio ſuperabundantium meritorum ad juvandos, qvi ſufficientibus carent; ſanctisſima poteſtas, acceptis nummis, fundis, immo regnis & ditionibus, cenſuras immanium peccatorum redimendas dare, aut a tenui populo pœnitentiæ & fidei loco, qvalescunqve ſatisfactiones ex arbitrio ſacerdotum, & ad horum plerumqve utilitatem accipere; & ſi qvæ ſunt alia ejusdem ſanctimoniæ, qvibus probatis demum de cavendo aut abrogando abuſu agendum fuiſſet. Si vero res tales nec veræ nec ſanctæ, ſed ut Proteſtantibus viſum eſt, confictæ aut illicitæ ſunt, tunc uſum & abuſum, qvia unum idemqve ſunt, una opera tollere, pietatis Chriſtianæ & officii Epiſcopalis fuiſſet. Comparatio vero, qvæ inter qverelas Cypriani & aliorum, qvi hic nominantur, & Lutheri tempore ortas, ab autore inſtituitur, nemini fucum faciet. Nulli tunc emittebantur præcones, qvi indulgentias ſimplici populo ære venderent. Qveſti ſunt veteres de relaxatione diſciplinæ in peccatores enormes, qvi ante deprecationem & conciliationem publicam ad ſacra myſteria cum ſcandalo piorum admittebantur, conniventia vel ſordibus ſacerdotum; ſed qveſtus eſt Lutherus de promiſcua indulgentiarum promulgatione, qvæ totis nationibus, & cuilibet pecuniam offerenti, non pro publica illa pœnitentia, ſed pro remiſſione peccatorum aut pœnarum (confundebantur enim hæc) in hac & futura vita, ex fictitiis meritorum opibus, & liberalitate Pontificia, minime tamen gratuita, commendabantur. * Hæreſiarchæ vero fuerint Novatus & Novatiani, & *brutali more pœnitentiam lapſis ademerint*; (qvanqvam iis ſpecioſus non defuit prætextus) fuerint & alii, qvi indiſcreta abuſuum reformatione graſſati ſunt; minime tamen inde ſeqvitur aut demonſtratur, licet confidenter & præter hiſtorici officium jactetur, ejusdem criminis reum eſſe Lutherum, donec evincatur, ſancta & bona fuiſſe, qvæ is reformanda ſibi ſumſit, & cum abuſu ſalubrem & licitum uſum ſimul brutaliter ſuſtuliſſe, aut veterem Novatianorum hæreſin reſtabiliiſſe.

1. §. e. §. 5. 1517.

§. e.

Leo decimus, ex illustri Mediceorum familia, ab annis fere qvinqve tunc sacram Petri sedem tenuerat; de qvo verissime dici potest, qvod factione Cardinalium juniorum ad supremam hanc in Ecclesia dignitatem anno ætatis trigesimo septimo evectus, perfectiones omnes magni Principis exseruerit, sed non habuerit omnes, qvæ magnum decent Pontificem. Naturalem ergo propensionem ad omnia magnifica exeqvenda secutus, ædificationem superbam Basilicæ S. Petri, a prædecessore Julio II. inchoatam, absolvere moliebatur, sed exhausérat ærarium immodicis in omnis generis res splendidas sumptibus, qvi potentissimo orbis Monarchæ potius, qvam vicario illius conveniebant, cujus regnum non est de hoc mundo.

Vide Pallavic. lib. 1. c. 2. & 3.

§. V.

Si autor bona fide agnovit, regnum Christi non esse de hoc mundo, indeqve inferre voluit, Pontificem Romanum, utpote vicarium Christi, non decere, ut Monarcharum mundi mores imitetur, sincerius loqvi debuisset de summi Principatus, & de Pontificatus conjunctione. Dum enim Leonem laudat a virtutibus magno Principi competentibus, & in dignitate Pontificia ostensis, eo ipso insinuat, illum jure legitimo magnum Principem sive potentissimum orbis Monarcham, & simul pauperis Christi vicarium esse potuisse. At qvi postremum hoc docet, prius non obscure corrigit, & hactenus Lutheri & Protestantium sententiæ accedit, qvi insociabilia esse judicant, magnum orbis principatum & vicariatum Christi, immo conjunctionem utriusqve potestatis, easqve tuendi iniqvos modos, inter apertissima Antichristi signa dudum reputarunt. Malumus itaqve Maimburgium veritatis vel subdolum testem, qvam impudentem immensæ illius & duplicatæ potentiæ præconem habere; licet hanc Societas, ex qva

postea ejectus est, omnibus modis evehendam sibi sumserit, & ex illa, qvem supra nominavimus, *Pallavicinus*, nihil in historia sua *Lib. 1. c. 2. 6.* omittat, qvod ad hujus ipsius Pontificis summum principatum magnifice deprædicandum faciat, & excusationes simul præbeat defectuum, qvi magnis dignitatibus & potestatibus veluti inevitabiles adhærere putantur. Qvæ, annon in contumeliam Ecclesiastici muneris, qvod Christum repræsentare creditur, cuiqve nulla necessitate dominatus secularis agglutinatus fuit, redundent, ipsi viderint. Sed de his alibi sæpius differendi locus erit. 1517.

§. f.

Exemplo igitur Julii Pontificis ad indulgentias refugium habuit. Has ubiqve terrarum publicari curavit, facta omnibus, qvi pecuniam imperatam ad structuram S. Petri solverent, potestate vescendi ovis & caseo, tempore qvadragesimæ, & eligendi sibi confessionarium. Bona fide agnoscendum est, qvod Pontifices, qvi postea successerunt, in dispensatione spiritualis hujus thesauri multum cautiores fuerint; & qvod illo tempore qvædam facta sint, qvæ nunc non fierent, & per qvæ tunc effectum est, ut indulgentiæ Leonis, in se licet optimæ, odiosissimæ tamen, præsertim in Germania, redderentur. Nam Leonem ferunt statim & absqve hæsitatione Sorori suæ, Cibo Principi nuptæ, assignasse indulgentiarum proventum in Saxonia, & vicinis regionibus, usqve ad mare Balthicum, idqve ideo, ut familiæ Ciborum vicem redderet pro subministratis sibi, cum res angustas haberet, largis subsidiis: Leo enim Florentia patria expulsus, Genuæ exulaverat. Sunt præterea autores, qvi asserunt,

L. 3. diplom. Leon. L. 1. & 2. diplom. secret. Sadolet. Add.

Gvicciard. L. 13. Pallavic. l. c.

Paul Lang in Chron. Ciz.

I. §. f. 1517. *runt, qvod indulgentiæ iſtæ ad paratam pecuniam conqvirendam veluti haſtæ ſubjectæ & plus offerentibus locatæ fuerint; qvi licitatores poſtea, non tantum ut æs erogatum reciperent, ſed & locupletiores ex commercio hoc pudendo fierent, præcones & qvæſtores indulgentiarum bona mercede conduxerint, qvos ſatis idoneos putabant, ad inducendam plebem, ut pro impetrandis indulgentiis contribueret, qvicqvid avari & ſacrilegi iſti redemtores prætenderent. Certum eſt, qvæſtores eo tempore ad oblationes fidelium reci-*

Guicciard. L. 13. Flor. de Ram. l. 1. c. 8. Pallavic. l. c.

Concil. Lat. ſub Inn. III. c. 62. *piendas conſtitutos, qvo Urbanus II. indulgentias, cruce ad bella ſacra ſignatis, publicavit, ſenſim avaritia tentatos corruptosqve fuiſſe, ut tandem magnos abuſus in functionibus ſuis admitterent. His corrigendis, & ad amovendum ſcandalum opus fuit canonibus Eccleſiæ, qvos Innocentius III. in Lateranenſi, & Cle-*

Conc. Conſt. Seſſ. II. art. 22 *mens V. in Viennenſi Concilio condidit. Etiam in Conſtantienſi Concilio inter capita, propter qvæ Johannes XXIII. condemnatus fuit, hoc erat, qvod Legato cuidam ſuo poteſtatem dediſſet confeſſionarios conſtituendi,* qvi (*ſunt verba concilii*) abſolvere poſſent a pœna & culpa, certis tamen pecuniis taxatis mediantibus, de qvibus maximas pecuniarum ſummas exhauſit & extorſit, Chriſti fideles ſeducendo, & ſtatum ac vitam Eccleſiæ Catholicæ enormiter ſcandalizando. *Verum his decretis & cautelis non obſtantibus, negari neqvit, avaritia privatorum in indulgen-*

tias

tias etiam a Leone publicatas abuſus magnos irrepſiſſe. Pontifex hic promulgationem in Germania commiſerat Alberto, Fratri Joachimi Electoris Brandenburgici, Archi-Epiſcopo Moguntino & Magdeburgenſi. * Iſte Prælatus, magnæ utiqve autoritatis & raræ virtutis, ob qvam biennio poſt a Leone Cardinalis creatus fuit, delegavit negotium Johanni Tezelio Dominicano, fidei inqviſitori, qvi non multo prius ſimile geſſerat, & inſignicum eqvitum Teutonicorum utilitate magnam pecuniæ ſummam collegerat, dum indulgentias pro bello contra Moſcovitas prædicaret. Tezelius ordinis ſui religioſos in partem laborum aſſociaverat. Hi ſuſceptum munus, ut ſæpe fieri ſolet, ultra limites urgendo, ita exaggerabant indulgentiarum pretium, ut occaſionem darent populo credendi, certum eſſe unumqvemqve de ſalute, & de liberandis expurgatorio animabus, qvam primum ſoluta pecunia, literas, qvibus conceſſio indulgentiarum ſignificabatur, redemiſſet. Hoc ſine dubio ſcandaloſum erat, ut Principes in Comitiis Norimbergenſibus congregati, apud Adrianum VI. Leonis ſucceſſorem poſtea qveſti ſunt. Augebat ſcandalum, & plus una vice tumultuandi initium plebi dederat, qvod ſubdelegati qvæſtorum, qvi lucrum indulgentiarum redemerant, qvotidie in popinis verſarentur, & partem nummorum turpiter prodigerent; hosqve crudeliter ſibi interverſos eſſe pauperes & mendici

1517.

Cochlæus Act. Luth.

Vide Fl. de Ram. l. 1. c. 8. & Spond. ad hunc annum Joachim Camer. lib. de bello Smal. Paul Lang. in Chron. Citizenſi. Maſſæ. L. 20. Eraſm. ep. 12 ad Alb. P. Eber. in Cal. Hiſt. Polyd. Verg. L. 8. c. 4. Chriſt. Lup. de Conc. t. 5. diſſert. de indulg. c. 4. Legat. Princ ad Adr. VI. P. Lang. l. c. Gvicc. l. 13. Joach. Cam. de bell. Smal. Fl. d. Ram. l. c Chriſt. Lup. & alii.

I. § f. §. 6. 1517. *querebantur qui hac indulgentiarum nundinatione, eleemosynas sibi subtrahi dicebant, quas alias accepturi fuissent. Hi certe abusus a tot celebribus autoribus acrius quam a me, & variis lingvis, Latina, Gallica, Italica & Germanica memorantur, ut Historicus, qui eos supprimere conaretur, frustra laboraret. Neque negari potest, immo ab omnibus conceditur, hos abusus occasionem Lutheranismo dedisse, idque ultima sessione S. Concilii Tridentini non obscure significatur. Admodum tamen injustum esset, si tam sancto & Ecclesiæ valde utili Dominicanorum ordini imputaretur, quod quidam ex eorum sodalitio in Germania sine approbatione superiorum, plus quam decebat, de indulgentiis prædicarent, aut subdelegati, qui ordinis socii non erant, omnia illa scandalosa perpetrarent.*

§. VI.

Neque in hac narratione a veritate & candore alienus plane est autor, non multo mitius Leonis & monachorum gesta improbans, ac a scriptoribus Protestantibus factum est. Discrepat autem in eo potissimum, quod veniarum distributiones, quales seqvioribus Ecclesiæ temporibus excogitatæ & exercitæ sunt, pro re licita & bona, immo pro optima venditat, & abusuum correctionem sufficere existimat. Lutherus enim, uti diximus, etsi ab initio ejusdem forte esset opinionis, & moderatione aliqva obtenta, qvieturus esse videretur; mox tamen deprehendit, qvæ nullo fundamento nituntur, frustra fulciri, neqve pietatis charitatisqve Christianæ esse aut Episcopalis officii, leges invenire, qvibus irretiatur primum populus, dein lucri, aut alia non gravi causa solvatur. Qvod vero postea in Romana Ecclesia desitum est ea, qva Leo aliiqve ante eum usi sunt, ratione in conferendis indul-

gentiis

I. §. 6. §. 5. 1517.

gentiis procedi, id profecto non minima ex parte Luthero & Proteſtantibus debetur, qvorum monitis & exemplo ii ipſi profecerunt, qvi tamen monentes ferre nolebant, ſed diris modis perſeqvebantur, ut ex ſeqventibus intelligi poteſt, & res loqvitur. * De Alberto Archiepiſcopo, qvem hic laudat Maimburgius, duo qveſtus eſt Lutherus; primo, qvod inaudito pene exemplo duos Archiepiſcopatus, & Epiſcopatum præterea ambiverit, & vi pecuniæ impetraverit, utqve eam corraderet, & pallii, qvod vocant, pretia ſolveret, indulgentiarum nundinationem Romæ conduxerit, ita ut dimidia emolumenti pars ad ipſum perveniret; unde non alii magis, qvam huic Prælato imputari debere judicat, qvicqvid præcones indulgentiæ peccarunt. Id tamen ſibi ignotum ab initio fuiſſe dicit Lutherus; adeo ut ſimplici & bona fide remedium ab eo peteret contra abuſus, qvorum ipſe maximus erat procurator. Alterum qvod ei poſtea imputavit, erat impudicitia, cujus fama tunc magna fuit. V. Præf. Luth. ad opera. Et Tom. I. Altenb. fol. 258. & ſeqq.

Add.

§. g.

Interim Johannes Staupitius, Vicarius Auguſtinianorum in Germania Generalis, anſam hinc ſumſit, ut palam iſtis, qvi miniſterio ſuo manifeſte abutebantur, & qvos alioqvin parum amabat, contradiceret. Cochlæus Act. Luth. *Erat hic vir ingenio pollens, magnæ dignationis, induſtrius, eloqvens, corporis forma conſpicuus, multumqve a Friderico Saxoniæ Duce, æſtimatus, a qvo in conſilium adhibebatur, præcipue in rebus Academiæ VVittenbergenſis aliqvot ante annos a Principe illo fundatæ. Sive igitur Vicarius iſte ægre ferret, & pro injuria reputaret, qvod Dominicani in indulgentiis prædicandis præferrentur ordini ſuo, qvi antea illo munere in Saxonia fungi ſolitus erat; ſive vere commove-*

I. §. g. §. 7. 1527. *retur corruptelis, qvæ palam in publicatione indulgentiarum apparebant; qverelas ſuas ad Principem detulit, & omnibus viribus reſiſtere Dominicanis decrevit. Qvoniam autem adjutoribus contra adverſarios tam potentes & formidabiles opus ſe habere judicabat, ex toto religioſorum ſuorum & doctorum etiam cœtu uti conſtituit viro, qvi ſine contradictione, maxima tunc exiſtimatione in univerſitate VVittembergenſi florebat, celebri nempe Martino Luthero, qvi præcipuus autor infelicis ſchiſmatis fuit.*

§. VII.

Hic qvoqve modeſtus eſt noſter, qvod in incerto relinqvit, an *Johannes Staupitius*, Auguſtinianorum Vicarius, æmulatione adverſus Dominicanos Lutherum ad ſcribendum impulerit: dein qvod Cochlæi aliorumqve calumniis omiſſis Luthero eam æmulationem non imputaverit. Præſtat credere meliori ratione & impulſu utrumqve egiſſe, neqve qvidqvam in actis temporum illorum, nec inſcriptis Lutheri reperitur, qvod ſuſpicionem firmet: cum tamen hic, qvo erat candore, ne defectus qvidem ſuos tacere ſoleret, unde nec huic conjecturæ a Paulo Veneto aliqvatenus ſuppeditatæ, multum tribuere voluit *Pallavicinus L. 1. c. 3.* Sit tamen, ut aliqvid humani ab initio Staupitius, (qvanqvam hunc, ut §. 20. & alibi notabitur, conſilii Lutheri plane ignarum fuiſſe conſtet, neqve probari poſſit illum cum Principe hac de re aliqvid egiſſe) aut ipſum etiam Lutherum ſtimulaverit anſamqve diſputandi dederit, qvanqvam id temere & ſine fundamento traditur, nihil tamen officeret veritati. Nam hæc ſæpe alia, imo contraria intendentibus & agentibus, ex divina irradiatione improviſa affulget, ne perfectioni hominum tribui poſſit, qvod Dei ſolius benignæ prævention & operationi debetur. Qvod vero iterum ſubjungit elogium de infelici Schiſmate a Luthero cœpto, & qvæ qvavis occaſione in progreſſu operis eodem aut duriori ſtylo ingeminat, illa omnia una & ſimplici reſponſione repellenda eſſe putamus, dicentes, qvod jam ſu-

Add.

pra

I. §. 7. §. b. 1517.

pra innuimus: Historicum, si perpetuo præjudicio lectorem occupare nitatur, a viri boni officio longe recedere; & licet vera qvandoqve narret, fidem tamen minuere aut amittere. Hanc enim illi demum merentur, qvi comperta sincere tradunt, aut dubia idoneis argumentis firmant, non qvi nulla necessitate malignum animum in culpandis accusandisqve, qvos oderunt, ante cognitam legitime & decisam causam produnt. Damnatus vero licet sit Lutherus ab Ecclesia, cui nomen dedit Maimburgius; personam tamen Historici melius hic repræsentasset, si criminationibus omissis, acta retulisset, ex qvibus, qvi sapiunt lectores simplicem puramqve veritatem facilius & lubentius agnoscunt & excipiunt, qvam si rhetoricis fucis aut affectuum fuligine illita, calumniæ personam gerat, & ad illius exemplum legentium judicia prævenire velit.

Add.

§. b.

Natus erat Islebiæ, qvod Comitatus Mansfeldensis oppidum est anno 1483. non qvidem ex incubo, ut qvidam ad augendum ei odium, sine specie veri scripserunt, sed ut homines alii nasci solent, neqve de hoc unqvam fuit dubitatum, neqve postqvam hæresiarcha factus est. At ut talis fieret, opus non erat in locum Johannis Luderi patris diabolum substituere, & Margarethæ Lindemannæ matris honorem infamia talis genituræ contaminare. Parentes, valde licet mediocris conditionis, curarunt tamen diligenter, ut filius in literis bene instrueretur. Itaqve eos fecit Magdeburgi, Isennaci & Erfordiæ progressus, ut hic annos natus viginti Magister artium renunciaretur, & sodales ingenio & eruditione multum superare crederetur. Eo etiam tempore judiciorum Dei metu tangebatur, ita ut subita cujusdam

Philipp. Melanchth. t. 2. operum Luth. J. Micralii vit. Luth. Cochlæi Act. Luth. Surius in Comment. Chytr. Saxon. lib. 7.

Add.

1517. æsociis morte, & tonantis cœli fragore & fulminis prope ferientis ictu contremefactus, relicto legum studio, qvod inceperat, invitis etiam parentibus, in monasterium Patrum Augustinianorum Erfordiæ sese abderet, receptus ab illis ob magna merita cum gaudio, qvia sperabant non parvum decus ordini per illum conciliari posse. Sane in sublimibus scientiis, qvibus se assidue applicabat, ita profecit, ut mox pro maxime ingenioso & totius in Germania ordinis sui eruditissimo haberetur. Ea propter Vicarius Generalis, incrementis Academiæ VVittembergensis intentus, ad concionandi simulqve philosophiam docendi munus illum evocavit. Præstitit utrumqve magno cum applausu, & inter fratres suos Monachos eam adeptus est celebritatem, ut Romam ad transigendum de litibus deputaretur, propter qvas ordo tunc in partes iverat. Ostendit autem in hoc negotio tantam industriam, eumqve habuit successum, ut post reditum a Vicario Generali juberetur Doctoris Theologiæ gradum assumere. Factum id est multa cum solennitate, Electore Saxoniæ, qvi concionantem audiverat probaveratqve, sumtus magnifice erogante. Novus deinceps Doctor triginta annos tunc natus, magna auditorum frequentia & approbatione theologiam & sacras literas explicavit. Ingenio erat vivido & subtili, facundus natura, & in lingva populari disertus & elegans, summe laboriosus, & in studiis adeo assiduus,

Add.

siduus, ut integros aliqvando dies cibo abstinens, iis 1517.
incumberet. Sic magnam lingvarum & Patrum cognitionem sibi acqvisivit, horum enim lectioni, & imprimis S. Augustini (qvo tamen pessime usus est) præter morem Theologorum ejus ætatis valde insistebat. Corpore erat valido & robusto, & ideo ad laborem tolerandum sine valetudinis detrimento aptus: temperamento bilioso & sangvineo, oculis penetrantibus & igne plenis: voce jucunda, & si semel concitatus esset, vehementi; aspectu ferus, mente intrepidus & elatus, sed fingendi, cum vellet (qvod tamen raro ei accidebat) modestiam & humilitatem gnarus. In fundo tamen pectoris magnus superbiæ & præsumtionis fomes residebat, qvo ad contemnendum omnia, qvæ sententiæ non congruebant, impellebatur. Spiritu hoc insolentiæ belluinæ actus, indigne tractavit omnes, qvi hæresi ejus se opponebant, nullo Regum, Imperatoris, Pontificis, aut qvicqvid magis sacrum & inviolabile toto orbe esset, respectu. Impetrare itaqve a se nullo modo potuit, ut retractaret, qvæ semel statuerat: iracundus, vindictæ cupidus, imperiosus, prævalere semper & novitate doctrinæ eminere annitens. Hanc in Schola sua ruinis maximorum ingeniorum, Aristotelis, S. Thomæ, Scoti, S. Bonaventuræ & aliorum Scholasticorum superstruere satagebat, per qvos corrupta esse dicebat solida veræ Philosophiæ & Theologiæ Christianæ fundamenta. En verum Martini Lu- Add.
theri

1.§.b.§.8. 1517. *theri Characterem, de qvo dici potest, qvod magnam bonarum qvarundam, sed plurium malarum qvalitatum mixturam habuerit, qvodqve animo longe corruptior, qvam moribus & vita fuerit. Hæc enim semper satis correcta habebatur, qvamdiu in cœnobio vixit, & anteqvam hæresi sua ingenii & animi bona penitus perdidit.*

§. IIX.

Multa in relatione hac de ortu & vita Lutheri ita refert Autor, ut laudem mereatur, qvod a putidis scriptorum, qvos alias sequitur, calumniis integrum se servaverit. Diabolicum enim illud de incubo figmentum, ut & alia de corporali, ut loqvuntur, familiaritate cum diabolo non veriti sunt venditare post *Cochlæum* & *Genebrardum*, Monachorum & Jesuitarum Germanorum maledicentissimi, *Greiserus*, *Serarius*, *Naso*, & alii. Idem non ita pridem recoxit *Carolus Crucius*, sive a Creutzen, Borussus, qvem iterata defensione *D. Johannes Müllerus*, Hamburgensis ministerii Senior, anno 1658. refutavit. Placet porro, qvod ob generis ignobilitatem Luthero non detrahat Maimburgius. Qvi enim viles habent veritatis Doctores, qvod pleriqve humili loco nati sunt, illi satis ostendunt, se non sinceros esse illius discipulos & sectatores, qvem fabri lignarii alumnum esse non puduit. Adeo vero tenuem ortum, & inopis vitæ suæ primordia ipse non despexit nec dissimulavit Lutherus, ut dum scholas freqventaret, mendicando, qvemadmodum pauperiores pueri solent, victum sibi qvæsiviſſe ipse scribat. Qvanqvam vero non magnum momentum faciant, qvæ de genere & parentibus Lutheri, aliisqve, qvæ is ante cœptam a se disputationem & reformationem gesit, traduntur; cum ipsius Servatoris nostri acta ante trigesimum ætatis annum fere omnia præterire visum sit sacris scriptoribus; qvædam tamen ad supplendam vel corrigendam, qvam libro hoc suo Maimburgius inseruit narrationem, paucis subjungemus. * Inter mendacia alia adversus Lutherum sparsa hoc qvoqve fuit, qvod ex Bohemia ortus esse ferebatur, eo scil. fine, ut pro hæretico, qvo veluti cognomine Bohemi ob Hussi doctrinam olim defen-

fenſam vulgo tunc infamabantur, tanto facilius haberetur. Id Lipſienſes Luthero ab initio infenſiſſimos divulgaſſe, ut Principibus eum odioſum facerent, ipſe qveritur. Alibi vero Lib. 1. epiſt. 39. commemorat, Parentes ſuos (ne qvis hos ex Bohemia ortos eſſe autumet) prope Iſennacum vixiſſe, & inde Islebiam migraſſe. Pater enim operarius erat metallicus, qvi in fodinis Mansfeldenſibus tunc celeberrimis, victum commodius qvam domi invenit, ita ut Islebia poſt natum Martinum filium in oppidulum Mansfeld translato domicilio, fodinas ipſe acqviſiverit, & magiſtratus ibi geſſerit, vitæ integritate omnibus carus. Pagus vero, ex qvo familiam duxit, a *Johanne Matheſio*, famulo Lutheri, vitæ ejus ſcriptore, nominatur *Mans*, ſitusqve eſt inter Iſennacum & Salrzungam, medio fere itinere ad radices ſylvæ Thuringicæ, qva occidentem & Vierram amnem ſpectat, ſatis mihi olim notus, cum optimo Principi *Erneſto*, Saxoniæ Duci, a Conſiliis eſſem, nam ad ejus ditionem pertinebant. Incolebant etiam tunc Pagum iſtum qvidam ex Lutheri gentilibus, qvi ruſtica pronunciatione *Luder* vocabantur. Id alias prænomen eſſe ſolet Cattis & Weſtphalis non inſvetum, ut ſcurræ ſint, qvi cum Cochlæo ſcommata inde adverſus Lutherum compoſuerunt, aut neſcio qvid eruiſſe ſe putent, qvod juvenis promiſcue *Luderi* & *Lutheri* cognomine uſus fuerit. Parentes vero ſuos, licet tenuiſſimæ fortunæ, charisſimos tamen habuit, omniqve cum reverentia tractavit Lutherus, ut ex literis, qvæ ſuperſunt, & librorum dedicationibus apparet. * Nec indignum memoratu eſt, patrem, virum utcunqve ſimplicem, reſtitiſſe Luthero, cum ad Monachiſmum animum appelleret; & alleganti filio, terribili apparitione qvaſi de cœlo ſe vocatum, & ad votum monaſticum impulſum eſſe (fulmina illa horribilia & conſternationem ſuam intelligebat) non imperite reſpondiſſe: caveret, ne diabolica circumveniretur illuſione. Ingreſſus autem eſt Erfordiæ, qvo Parentum juſſu ſtudiorum cauſa anno 1501. conceſſerat, invito & per aliqvos annos graviter ob id indignante parente, Monaſterium Auguſtinianorum anno 1505. & pro *Martino*, (qvod nomen, qvia d. X. Novembris, in profeſto B. Martini natus erat, in baptiſmo acceperat) *Auguſtinus* vocari voluit Tom. IX. Altenb. f. 103. a. b. Sacerdos creatus fuit anno 1507. *Dominica Cantate*, cujus ritus, cum poſtea recordaretur, in epiſtola dedicatoria libri *de vitis monaſticis*, ad patrem ſcripta, ſerio dolet, qvod ſibi ſacrificandi pro vi-

1517.

Addit.

Addit.

I. §. 8. 1517. Monachatui ejus pater. Nomen monachale. Conſecratio. Iter Romanum. * Vocatio Wittemberg. Exiſtimatio. Promotio.

vis & mortuis poteſtatem ab Epiſcopo conſecrante & calicem porrigente demandari paſſus eſſet. Romam ablegatus eſt anno 1510. Sed de ſua illic expeditione haud multum jactat, imo alicubi ſtolidam ſuperſtitionem ſuam vehementer improbat, qvod per templa & cryptas curſitaſſet, omniaqve falſiſſima & putidiſſima pro veris credidiſſet; notavit etiam impietatem, qvam ibi obſervaverat, inter alia, qvod cum ipſe magna cum devotione ſacrum celebraret, ab Italis Sacerdotibus deriſus & feſtinare juſſus fuerit. * Cum Wittebergam anno 1508. ad Profeſſoris munus vocaretur, *Martinus* qvidam *Polichius* a patrio, ut tunc moris erat, in Franconia oppido *Melrichſtadius* cognominatus Juris & Medicinæ Doctor, qvem vulgo *lucem mundi* vocabant, dixiſſe de eo fertur: *Iſte monachus omnes Doctores turbabit, novam doctrinam proponet, totamqve Romanam reformabit Eccleſiam: intentus enim eſt Prophetarum & Apoſtolorum ſcriptis legendis, nititurqve verbo Jeſu Chriſti; hoc nec Philoſophi & Sophiſtæ, nec Scotiſtæ, Albertiſtæ, Thomiſtæ ſubvertere poſſunt.* Sive ut breviter complectitur Phil. Melanchthon: *ſæpe dixit Mellerſtadius, tantam eſſe vim ingenii in hoc viro, ut plane præſagiret, mutaturum eſſe vulgare doctrinæ genus, qvod tunc in Scholis unicum tradebatur.* Cum vero Lutherus ad aſſumendum Doctoris titulum, Friderico Saxoniæ Duce & Electore ſumtus offerente, a conventu ſuo impelleretur, ipſe vero honorem apud Staupitium ob valetudinem & alias cauſas deprecaretur, reſponſum veluti a jocante, tulit: *In eo ſibi rem eſſe videri, ut Deus propediem multa in cælo & terra negotia, & ad ea expedienda, doctoribus ætate vigentibus & laborioſis opus ſit habiturus.* Obnitentem itaqve ſe & juſſu ſuperiorum coactum, Doctoratum adſumſiſſe ſcribit, ſed excitatum inde, ut ſacras literas tanto majori cum ſtudio & fide expenderet & doceret, unde ſæpius poſtea titulum illum & jus docendi publice privatimqve allegavit. Vide *Epiſtolam ad Georgium Spalatinum*, Canonicum Altenburgenſem, qvi Electori a ſacris & ſecretis erat, anno 1520. ſcriptam Lib. I. ep. 139. Notat in concionibus de *vita Lutheri* Matthefius, ob eam cauſam, & qvod a Scholaſtica Theologia non parum recederet, jam anteqvam theſes contra indulgentias edidiſſet, hæreſeos ſuſpectum fuiſſe. Idem confirmat Melanchthon in vita ejus, & ſatis apparet ex ſcriptis, qvæ ſuperſunt, ante cœptam anno 1517. diſputationem. In epiſtola nempe

Matthef. Conc 1. de Luth.

Addit.

anno

anno 1509. ad Jo. Braunium Sacerdotem Isennacensem scripta, qvæ extat *Lib. I. n. 139. violentum sibi esse* innuit, *studium Philosophiæ, qvam lubentissime Theologia mutaturus esset: ea nempe, qvæ nucleum nucis & medullam tritici & ossium scrutatur.* * Inciderat vero altero, postqvam monasterium ingressus erat, anno, fortuito in Biblia Latina, & tunc primum deprehendit, plures esse textus Evangelicos & Apostolicos, qvam qvi populo prælegerentur. Eodem anno cum ægrotaret, a sene qvodam monacho doctrinam de remissione peccatorum, fide singulari apprehendenda percepit, Bernhardi loco ex concione *de annunciatione*, qvem is monstraverat, confirmatus. Incredibile inde studium ei fuit legendi sacras scripturas & libros S. Augustini. Enarrantem igitur (postqvam Doctor & Professor Theologiæ anno 1512. constitutus est) *Epistolam ad Romanos & Psalmos*, pii & sapientes omnes summa cum voluptate & consolatione audiverunt. Dedidit se etiam tunc Hebraicis literis, ut & Græcis; & Erasmi Philologiam multi fecit, Capnionis etiam partes, qvem importuno Zelo ob Hebraicam literaturam proseqvebantur Scholastici, tueri non obscure visus est: ut ex epistola *ad Spalatinum* anno 1514. & 1516. scriptis deprehenditur, sed ab Aristotelis Philosophia abhorrere cœpit, *Momum* eum vocare solitus, *qvi omnes rectius sentientes reprehenderit.* Imo d. 8. Febr. anno 1516. in literis *ad Johan. Langum*, qvem ipse, cum visitator ordinis esset, priorem Augustinianorum Erfurti constituerat dissentientem licet, & Scholasticæ, id est, Aristotelicæ doctrinæ addictissimum scribit, *nisi caro fuisset Aristoteles, non pudere se asserere, Diabolum fuisse.* Lib. I. epist. 8. Paulo post in epistola ad Augustinianum qvendam *Memmingensem* Lib. I. ep. 9. de fide justificante ita scribit: *Qvid agat anima tua scire cupio, utrum ne tandem suam pertæsa propriam justitiam discat in justitia Christi respirare atq; considere?* Fervet » enim nostra ætate tentatio præsumtionis in multis, & iis præcipue, qvi » justi & boni esse omnibus viribus student, ignorantes justitiam Dei, » qvæ in Christo est nobis effusissime & gratis donata; qværunt in se ipsis » tam diu operari bene, donec habeant fiduciam standi coram Deo, vel- » uti virtutibus & meritis ornati, qvod est impossibile fieri. Fuisti tu » apud nos in hac opinione, imo errore, fui & ego: sed & nunc qvoqve » pugno contra istum errorem, sed nondum expugnavi. * Occasionem » autem pluribus ex ordine suo innotescendi suaqve vel dubitatione vel » 1517.

1517. doctrina imbuendi commodissimam habuit anno 1516. cum ab absente Staupitio Vicarius medius sive subalternus Misniæ & Thuringiæ, id est Monasteriorum Augustinianorum plus minus qvadraginta constitutus esset, eaqve, ut moris erat, visitaret. Tantam vero magnanimitatem & παῤῥησίαν atqve fiduciam sui in rebus divinis jam tum exeruit, ut d. 8. Jun. eo anno Wittebergam reversus, Spalatino, nescio qvid de Electoris Saxoniæ consiliis aut jussis scribenti Lib. I. ep. 13. respon-
„ deret: multa placent Principi tuo, & magna specie in oculis ejus ful-
„ gent, qvæ Deo displicent & sordent. Non qvod negem hominem in
„ secularibus studiis esse omnium prudentissimum; sed qvod in iis, qvæ
„ ad Deum pertinent & animarum salutem, pene septies cæcum agno-
„ scam, pariter cum tuo Pfeffingero. Is erat cubicularius & Consiliarius Principis intimæ admissionis. Nihil tamen nocuit Luthero ingenua libertas, qvinimo æstimari a Principe magis magisqve cœpit, ut ex literis ad eundem Spalatinum mense Decembris anno 1516. scriptis Lib. I. ep. 23. constare potest. Qvomodo vero Scholasticas qvasdam theses rejecerit, inter alia videri potest ex epistola ad *Langum* scripta. Lib. I. ep. 18. Spalatino dein consilium petenti de vertendis qvibusdam opusculis Latinis in Germanicum sermonem, respondit epistola 23. *Qvo salubriora aliqva sunt, eo minus placent ac proficiunt. Qvid Evangelio & Christo salubrius? at sordent & sunt odor mortis in mortem plurimis.* Commendat *Joh. Tauleri sermones*, qvibus *neqve in Latina neqve in Germanica lingva vidisse se* ait *Theologiam salubriorem, & cum Evangelio consonantiorem.* Seqventi anno eidem svadet circa tempus passionis legenda Augustini, Cypriani, Hilarii
Add. qvædam. * Hæc tum erant studia, hæc mens Lutheri, anteqvam adversus Tezelium disputaret. Itaqve qvas ingenii, eruditionis, industriæ, candoris, libertatis, constantiæ, inculpatæ etiam vitæ laudes tribuit Luthero Maimburgius, facit id veritatis vi inductus, testesqve habet & scripta Lutheri, & inimicorum qvoqve judicia. Sed non alio fine usum esse apparet hac ingenuitate, qvam ut fidem inveniat, jam acrius culpans. Neqve tamen æqve valida esse deprehendentur, qvæ de vitiis ejus commentatur. Immunem sane a defectibus ne ipse qvidem vir summus se venditavit, sed aperta infirmitatum professione, Christiani & modesti animi documenta sufficientissima dedit. Ex actorum itaqve historia certius constabit, an typum hunc morum, vi-

tiis

tiis qvam virtutibus magis conſpicuum, recte ei aſſignaverit Maimburgius. 1517.

§. 1.

Hic igitur erat in vigore tunc ætatis triginta-qvatuor annorum, magnaqve VVitteberga æſtimatione conſtitutus, qvem Vicarius Auguſtinianorum-Generalis in Dominicanos immiſit, qvi anno 1517. indulgentias Leonis Papæ in Saxonia prædicabant. Lutherus gloriæ cupidus, occaſionem inclareſcendi lubentiſſime arripuit. Cochlæ: acta Luth.

§. IX.

Inſani hominis characterem, non ſolum ambitioſi & honoris cupidi, oſtendiſſet Lutherus, ſi ex diſputatione hac gloriam ſibi parare cogitaſſet. Nam præterqvam, qvod cum imperitiſſimis impudentiſſimisqve adverſariis congrederetur, non poterat neſcire, qvæ ſibi odia imminerent, propter gratiam, qvam illi ex qvæſtura iſta ſibi adqvirebant. Solius itaqve conſcientiæ ſtimulis (ut ex ſeqventibus conſtabit) incitatus, cum indulgentiæ in vicino Wittembergæ oppido, Jüterbock, ad Archiepiſcopatum Magdeburgenſem tum ſpectante, prædicarentur, & plebs eo excurreret, calamum arripuit. Tanta autem cum ſubmiſſione in epiſtolis ad Prælatos (de qvibus paulo poſt agit Autor) inſtitutum ſuum explicavit, ut major eſſe non potuerit. Ad *Albertum* enim *Cardinalem & Archiepiſcopum Magdeburgenſem* (cujus nomine edicta immodica commendatione indulgentiarum turgentia evulgabantur) theſesqve ſuas mittens, ita ſcribit; Teſtis eſt mihi Dominus Jeſus, qvod meæ parvitatis & turpitudinis mihi conſcius, diu jam diſtuli, qvod nunc perfricta fronte perficio. Dignetur Tua Celſitudo oculum ad pulverem unum intendere, & votum meum pro tua Pontificali Clementia intelligere. Qvo modo anno ſeqventi, licet jam confidentior & irritatior, ad Epiſcopum Brandenburgenſem eandem ſubmiſſionis profeſſionem fecerit, in loco dicemus. Optima vero depulſio hujus ſuſpicionis eſſe videtur, qva ad Johannem Langum Lib. I. ep. 33. tale qvid ſibi imputantem utitur: Qvis ignorat, qvin ſine ſuperbia aut ſaltem

1517. saltem sine specie superbiæ & contentionis suspicione possit qvicqvam
» novi produci? Finge enim ipsam humilitatem nova conari, statim su-
» perbiæ vitio subjicietur ab iis, qvi aliter sapiunt. Cur enim Christus &
» omnes martyres occisi sunt? cur doctores passi invidiam? nisi scili-
» cet, qvia superbi & contemtores veteris & inclytæ sapientiæ seu pru-
» dentiæ visi sunt: aut qvod talia nova sine consilio illorum protulerint,
» qvi vetera sapiebant. Ista ambitiosi & claritatem nominis affectan-
» tis animi argumenta esse, qvis nisi iniqvissimus credat? Vide etiam
epistolam 59. Lib. I. ad Spalatinum.

§. *k.*

Conscendit cathedram, declamavit terribili modo adversus qvæstores & prædicatores indulgentiarum, & ab abusibus privatorum, qvos legitime reprehendere poterat, ad culpandas ipsas indulgentias progressus, plus ab illis damni qvam utilitatis proficisci contendit. Convenire eas ajebat ignavis Christianis, qvi a benefaciendo se redimere velint, rejecta cruce Christi: indulgentiis enim illis remitti pœnitentiam, qvam agere debent, & bona opera, qvæ satisfactoria dicuntur, id est, preces, mortificationes carnis, & eleemosynæ, fructus scilicet pœnitentiæ tota vita præstandi. Exhortatus est postea auditores, ut pecuniam, qvæ ad structuram S. Petri exigebatur, pauperibus potius gratis darent, nec falsis promissis de indulgentiarum utilitate crederent, qvæ neqve consilii, ut ajebat, neqve præcepti sint, neqve ad hoc neqve ad futurum seculum conducant.

§. X.

Qvæ ex concione Lutheri (*Tom. I. Alt. f. 56. & 58.*) excerpta hic referuntur, & *terribilia* vocantur, sua se jam satis commendant veritate &

te & modestia; sed ex totius sermonis ejusqve apologiæ lectione appa- 1517.
ret, scintillulas saltem lucis cujusdam Luthero tunc affulsisse; problematice enim pleraqve tractat, & ut Ecclesiæ definitionem non recusaturus. Decisa enim aut indubitata esse non putabat, qvæ non misse, ut exadverso jactabatur, sed trium saltem Doctorum opinione niti, dicebat, *Thomæ, Bonaventuræ* & *Alexandri Alesii*, cæteros enim pro turba habet, duces seqvente. Interim Pontificis autoritatem agnoscit, & de purgatorii dogmate nondum dubitat. Eleemosynarum autem hunc facit ordinem, ut primo dandæ sint pauperibus, ejus, ubi degimus, loci; dein, si desint, qvod raro fit, pauperes, ad ornamenta templorum in eodem loco, & tunc demum ad structuram Basilicæ D. Petri, qvæ Romæ est. Qvi vero ob hæc & alia adversus abusum indulgentiarum a se dicta & scripta, hæreseos eum incusabant, eos obfuscati tenebris cerebri homines esse, ait, qvi sacras literas ne olfecerint qvidem, Christianos doctores veteres non legerint, suos non intellexerint, & in suis saltem opinionibus laceris & perversis computrefacti, convitientur & damnent eos, qvi nec auditi nec convicti sint. „

§. 1.

Eodem tempore literas dedit ad Archiepiscopum Moguntinum, eundemqve Magdeburgensem, obtestans eum, ut remedia magnis confusionibus afferret, qvas indulgentiarum qvæstores efficerent, & populum fraude liberaret, qva per conciones illas deciperetur, credens scilicet emtores indulgentiarum certos fieri æternæ salutis, nec solicitos amplius esse ad illam per veros pœnitentiæ fructus acqvirendam. Hac occasione Archiepiscopo theses nonaginta qvinqve misit, qvas eodem die profesto omnium Sanctorum, *portis Ecclesiæ VVittebergensis affixerat, non ut eas tanqvam certas & veras, ut ait, assereret, sed ut disputatione legitima examinarentur, ad eruendam* Epist. Luth. ad Albert. Mogunt. t. 1.

veri-

1517. *veritatem. Sed jam plures ex illis satis clare affirmaverat in concionibus de indulgentia & pœnitentia habitis. Et fatendum est, esse inter eas, qvæ veræ sunt, & optime defendi possunt; sed sunt etiam multæ prorsus falsæ, adversus thesaurum Ecclesiæ, potestatem Papæ, & pretium indulgentiarum pugnantes, qvas malitiosus hic & astutus doctor abolere nitebatur, qvamvis simularet, ac si tantum instrui desideraret.*

§. XI.

Hic qvoqve interiora Lutheri scrutatur Maimburgius, & jam astutiam eruit, postqvam ambitionem protraxit, utrumqve sine fundamento. Vere tunc & candide instructionem & definitionem desiderasse Lutherum, ex sermonibus, libris, epistolis ejus æqvis judicibus facile constabit; neqve cum isthac mentis affectione pugnat, aut astuti hominis fuit, qvod interea opiniones suas proposuit, & qvibus tunc poterat rationibus, stabilitum ivit. Videatur protestatio ejus, thesibus annexa, qvæ *Tom. I. Jen. Lat. fol. 79.* alieno qvidem loco posita est, cum, ut in *catalogo*, Tomo illi subjuncto, monetur ad *fol. 5.* referri debeat. Submittit se in ea Scripturis, Patribus in Ecclesia Romana receptis, canonibus & decretis & omnium superiorum suorum judicio: ita ut etsi errare possit, hæreticus tamen non sit futurus; a Thoma enim & Bonaventura aliorumqve Scholasticorum & Canonistarum nudis opinionibus, qvæ textu & probatione destituuntur, dissentire, liberum sibi esse. Theses ipsas adscribere supersedemus. Extant in omnibus operum Lutheri editionibus: & præcipua contenta ex iis, qvæ diximus & infra dicemus, qvantum opus est, apparebunt.

§. m.

Ap. Luth. 4. 1 Cochlæi acta Luth. *Itaqve Johannes Tezelius Dominicanus, male se & qvæstores suos in thesibus istis haberi cernens, centum & sex alias Francofurti ad Oderam concinnatas,*

tas, illis oppoſuit: imo, ut fidei inqviſitor, comburi 1517.
juſſit Lutheri theſes, qvo factum, ut hujus diſcipuli ad
ulciſcendum magiſtrum, Dominicani theſes VVitte-
bergæ vicisſim comburerent. Hoc qvaſi clasſicum
belli fuit absqve intermisſione poſtea non ſolum inter
Auguſtinianos & Dominicanos, ſed & inter Catholi-
cos, & partes Lutheranas geſti, qvæ contra Eccleſiam
tunc formari incipiebant.

§. XII.

Johannem Tezelium, Pirnæ in Miſnia ad Albim natum, & Dominicanorum ordini adſcriptum, ob adulterii crimen Oeniponti capitis damnatum Friderici Saxoniæ Electoris interceſſione veniam impetraſſe, Lutherus & Mattheſius, ut comperta referunt. Hominem absqve pudore & indoctum fuiſſe conſtat, etſi *Doctoris Theologiæ* titulum *Add.* gereret. Nec theſium, qvas contra Lutherum emiſit, autor habitus eſt, ſed qvidam *Conradus Wimpina*, qvi Francofurti ad Viadrum Scholaſticam Theologiam docebat. Reperiuntur & illæ in Tomis Lutheri, ſcholaſticarum, qvatenus Romanæ curiæ favent, opinionum tigillis ſuperſtructæ, poſt qvas mox aliæ, numero qvinqvaginta, vehementiori ſtylo editæ, & ad hæreſis crimen Luthero impingendum directæ ibidem leguntur. Combuſtarum tamen theſium Tezelianarum, etſi exemplo præiverat Tezelius, invidiam amolitur a ſe Lutherus, ad *Langum* ſcribens: *Lib. 1. ep. 42.* & in epiſtola ad Jodocum, Theologum Iſennacenſem, Præceptorem qvondam ſuum *Lib. I. ep. 47.* de fama illa ita reſpondet: Miror qvod credere potuiſti, me fuiſſe autorem con-„ crematonis poſitionum Tezelianarum. Adeo mihi omnem ſenſum„ humanum periiſſe credis, ut tam inſignem injuriam ego religioſus &„ Theologus in loco non meo, homini tanti officii, irrogarem. Hæc„ profecto non immite aut præceps viri ingenium oſtendunt, qvale illi aſſingunt adverſarii. *Pallavicinus* ſane idem narrans modeſtiæ laudem Luthero non prorſus detrahit. * Erant tunc, ut ſemper inveniuntur, qvi Principum conſilia rimantes, neſcio qvid arcani penetraſſe ſibi videbantur, & ſuſurrabant; Lutherum a Friderico Electore clam-

1517. 1518. *Add.* instigari, ut in odium Alberti Archiepiscopi (Pontificis mandato indulgentiarum præcones commendantis) disputationes suas continuaret: sed audiamus Lutherum in literis ad Georgium Spalatinum, *Lib. I. ep. 39.* ista probe elidentem: „Unum illud te nosse volo, qvod vehementer doleo; videlicet illi ipsi rabulæ & multi alii cum illis nova machina instructi ubiqve garriunt: Principis nostri illustrissimi esse totum, qvod ego ago, tanqvam inductus ab eo ad invidiam Archiepiscopi Magdeburgensis. Tu qvæso censeas, qvid hic faciendum? Principine sit aperiendum? Ego mei causa Principem in suspicionem venire ægerrime omnino fero, & inter tantos Principes dissidii origo esse valde horreo & timeo. Ex his conjicere licet, vane asseri, concremationem illam pro classico belli habendam aut factionis contra Ecclesiam initia facta fuisse, sed bellum illud, eo qvidem tempore, mere scholasticum erat, nullo tunc Principe, de iis, qvæ postea secuta sunt, cogitante.

§. n.

Anno 1518. *Nam Ingolstadii celebris Doctor & Professor eruditissimus Theologiæ,* Eccius, *& Romæ* Sylvester Prierias, *Dominicanus, sacri Palatii Magister, adversus theses Lutheri calamum strinxerunt, qvibus hic ab initio contra genium suum satis placide respondit.* Luth. Tom. 1. *Scripsit etiam tractatum prolixum, in qvo probationes & autoritates sacrarum literarum & Patrum continebantur, quibus ad firmandas theses suas utebatur, misitqve ad* Hieronymum, *Episcopum Brandenburgensem, Diœcesanum suum, & ad Pontificem Leonem, additis literis admodum submissis, protestans, qvod judicium sanctitatis suæ in hac doctrina suscepturus esset, ut ipsius Christi per os ejus loqventis. Sive autem Lutherus revera tunc ita animatus erat, ut*

Epist. Luth. ad Leonem die S. Trin.

Luth. præf. 1. tom.

sæpe

ſæpe aſſeveravit, obtendens, qvod tunc nondum a veteribus erroribus liberatus fuiſſet; ſive aliud in pectore reconditum habebat, qvam ore profitebatur, qvanqvam genio ejus non ſatis convenit, ut hypocritam diu ſimularet; hæc tamen ejus methodus multorum benevolentiam & approbationem ei conciliavit, credentium, bona fide ab eo agi, nec aliud qvam veritatem qværi, unde ab adverſariis, qvorum fraudes & abuſus detexerat, injuſte pro hæretico haberi putabant.

1518. *Ad præf. Latom. tom. 2.* *Cochlæi Act. Luth.*

§. XIII.

Supplenda hic ſunt non pauca, ſcriptori hiſtoriæ hujus non prætereunda, qvæ per compendium tradit *Joh. Sleidanus* Lib. I. fuſius vero ſuppeditant acta & ſcripta ipſius Lutheri Tom. I. Legi igitur & conſiderari merentur, theſes ſub finem anni 1517. Præſide Luthero a *M. Franciſco Gunthero* Northuſano propoſitæ *pro Biblia*, ut habetur in titulo theſium, Tom. I. Jen. Lat. fol. 9. b. & ſeq. qvas etiam animadvertit *Pallavicinus lib. 1. c. 8.* In his adverſus ſcholaſticos, ducta ex ſacris literis argumentatione, plurima ventilari cœperunt, qvæ poſtea accuratius expenſa reformandis dogmatibus amplisſimam materiam præbuerunt v. g. falſitas eſt, qvod voluntas poſſit ſe conformare dictamini rectæ rationis. Actus amicitiæ (erga Deum) non eſt naturæ ſed gratiæ prævenientis. Diligere Deum ſuper omnia naturaliter, eſt terminus fictus, ſicut chimæra. Optima & infallibilis ad gratiam præparatio & unica diſpoſitio eſt, æterna Dei electio & prædeſtinatio: ex parte autem hominis nihil niſi indiſpoſitio, immo rebellio gratiæ gratiam præcedit. Nulla eſt virtus moralis ſine vel ſuperbia vel triſtitia, id eſt, peccato. Gratia Dei nunqvam coexiſtit ut otioſa, ſed eſt vivus, mobilis & operoſus ſpiritus. Extra gratiam Dei adeo impoſſibile eſt, non iraſci, non concupiſcere, ut nec in gratia ſatis id fieri poſſit ad legis perfectionem. Non efficimur juſti operando, ſed facti juſti operamur juſta. Cum vero Lutherus nihil moraretur, ut jam ſupra retulimus, magna, qvæ tunc perſonabant Scholaſticorum nomina, ſed Scoto, Gabrieli, aliisqve manifeſte contradiceret, qvid mirum, ſi Ariſto-

1518. teli & Philosophis non plus detulit ? Immo jam tum seqventes propo-
„ suit qverelas & censuras. Tota fere Ethica Aristotelis pessima est gra-
„ tiæ inimica. Aristotelis sententiam de felicitate non repugnare do-
„ ctrinæ Catholicæ, error est. Error est dicere, sine Aristotele non fit
„ Theologus, imo Theologus non fit, nisi sine Aristotele. Nulla forma
„ syllogistica tenet in terminis divinis, non tamen inde seqvitur, verita-
„ tem Articuli Trinitatis repugnare formis syllogisticis. Totus Ari-
„ stoteles ad Theologiam est sicut tenebræ ad lucem. Bonum erat Ec-
„ clesiæ, si Theologis non notus fuisset Porphyrius cum suis universali-
„ bus. Usitatiores definitiones Aristotelis videntur petere principia.

* Nec minoris ponderis vigorisqve sunt paradoxa Theologica, qvæ
Add. Lutherus Tom. I. f. 27. mense Majo anno 1518. Heidelbergæ publice disputanda sumsit, Respondente ejusdem ordinis monacho *M. Laurentio Beyero.* Erat ibi conventus Augustinianorum generalis, ad qvem pedestri itinere contritionis, ut scribit, causa, profectus est Lutherus, & egregia Electoris Saxoniæ commendatione ad Principem Palati-
Add num instructus. In itinere Episcopum Wurtzburgensem salutavit & humaniter habitus est. Excerpsit ex thesibus illis qvædam, sed invidiose, & insectatus est Pallavicinus *Lib. I. c. 7. & 8.* inter qvæ est ve-
„ xatissima, in disputatione ista septima : opera justorum sunt morta-
„ lia (sive peccata) nisi pro Dei timore ab ipsismet justis ut mortalia
„ timerentur. Liberum arbitrium post peccatum potest in bonum
„ potentia subjectiva, in malum vero activa semper : qvæ qvomodo in probationibus thesium jam tum explicaverit & defenderit Lutherus, ex *d. Tom. I. fol. 28. & seqq.* tacere immitis censor non debuisset, multo minus Lutherum testem allegare, qvod enormes & ridiculæ visæ fuerint theses Heidelbergenses : Non enim suum, sed unius ex Doctoribus junioribus dictum derisum refert. Verba ejus hæc sunt : Domi-
„ ni Doctores disputationem meam libenter admiserunt, & ea modestia
„ mecum disceptarunt, ut eo nomine mihi sint commendatissimi. Qvan-
„ qvam enim peregrina illis videbatur Theologia ; nihilominus tamen
„ & argute & pulchre adversus eam velitabantur, excepto uno, qvi erat
„ qvintus & junior Doctor, qvi risum toti movebat auditorio, qvando
„ dicebat ; si rustici hæc audirent, certe lapidibus nos obruerent & in-
„ terficerent. Meretur adscribi relatio *Buceri* ad *Beatum Rhenanum* relata ex autographo epistolæ ejus a Sculteto, his verbis : Lutherus in

suo-

suorum Fratrum apud nos celebrata Synodo literariæ pugnæ solenni more præfectus, ea disputavit paradoxa, qvæ non modo opinionem omnium superarent, sed etiam pleraqve visa sunt hæretica. Mira ejus in respondendo svavitas, in audiendo incomparabilis longanimitas, in dissolvendo Pauli agnovisses acumen, non Scoti, adeo brevibus, eqve divinæ scripturæ penu depromptis responsis in sui admirationem facile cunctos adduxit. Cum Erasmo illi conveniunt omnia, ano hoc hic præstat, qvod, qvæ ille tantum insinuat, hic aperte docet. Qvæ profecto genuina & verissima descriptio est, in qvo diversitas utriusqve ingenii constiterit. Addidit tunc Lutherus *corollaria* adversus Aristotelem, cui aliqva Platonis, Parmenidis, Pythagoræ & Anaxagoræ dicta & opiniones præfert, ob hanc libertatem qvoqve *Pallavicino* vapulans. 1518.

§. XIV.

Sed eo jam tum animo erat Lutherus, ut autoritate Scholasticorum, qvi Aristotelis doctrinam divinæ vel æqviparabant vel præferebant, parum moveretur. Hærebat qvidem ad nomen *Ecclesiæ*, nec in dubium vocaturus videbatur, qvæ illa definiisset: sed cum certus de ejus definitionibus non esset, etiam dum theses componeret; qværentis tamen & discere cupientis potius qvam asserentis personam gerebat, donec introspecta in dies magis magisqve argumentorum Scholasticorum debilitate, postmodum vero etiam deprehenso abusu potestatis Ecclesiasticæ, fundamenta veritatis unice in sacris literis posuit. Sapuit igitur non per subitas inspirationes aut Enthusiasmum (qvem nec ipse jactavit, nec eo prætextu fidem apud alios invenit) sed ex profectu, & secundum mensuram impertitæ sibi ad Scripturæ lumen agnoscendum a Deo gratiæ. Audiamus ipsum post annos viginti octo, & paulo ante mortem, ætate jam gravem, & temperato, si qvis nimius fuisset, ardore, in præfatione operum publice proficentem: Hæc ideo narro (de commentariis suis in sacras literas) optime lector, ut si lecturus es opuscula mea, memento, me unum fuisse ex illis, qvi (ut Augustinus de se scribit) scribendo & docendo profecerim, non ex illis, qvi de nihilo repente fiunt summi. Nihil ergo ex his initiis & progressibus concludi adversus Lutherum potest, qvod dogmatum, qvibus tandem post disputationes acqvievit, certitudinem infirmet. Neqve alius modus inqvirendi & detegendi orthodoxiam post Evan-

1518. gelii prædicationem Eccleſiæ neceſſarius fuit. Liceat mihi naſcentis illius primordia huc applicare. Qvis enim majori cum evidentia & fide inſpirationem & Pythagoricum illud αὐτὸς ἔφα oſtentare potuiſſet, qvam Apoſtoli, qvibus viſibili & miraculoſo prorſus modo lumen illud ſpiritus affulſerat? Sed qvid aliud illi pro fundamento proponunt, qvam ſacram Scripturam? ideo nomine omnium & ante omnia D. Petrus profitetur. Actor. II. 16. 25. 29. *hoc eſt, qvod dictum eſt per Prophetam Joel,* & paulo poſt; *audenter* (ut ipſe loqvitur) Davidis teſtimonio reſurrectionem Chriſti demonſtravit. In altero porro ſermone poſt primum miraculum in ſanando claudo editum, *ad os omnium Prophetarum, & ad ipſum Moſen* provocat: Act. III. 18. 22. poſthabitis ſimul, & rejectis Synagogæ Chriſtum damnantis & occidentis præjudiciis d. c. v. 14. 17. Sed ut propius ad fundamenta iſta acceſſerit Lutherus, jam ex primis cum Eccio & Prieriate velitationibus, & ex prima theſium ſuarum defenſione ſive *reſolutionibus* apparuit; de qvibus, qvia juſto brevior hic eſt Maimburgius, aliqva commemorare, non abs re erit.

§. XV.

Et Eccium qvidem qvod attinet, amicum Luthero & æſtimatum fuiſſe, ex epiſtola conjici poteſt, qva aſteriſcos ſuos Eccii obeliſcis oppoſitos, & d. 10. Aug. anno 1518. editos Norimbergenſium Auguſtinianorum Eccleſiaſtæ & vere (ut ſcribit) Theologo, Wenceslao Linccio commendat: dolet enim, *qvod Eccius ſe ut amicum non præmonitum inſidioſiſſimus & iniqviſſimus tanto felle amaricaverit.* Eccius tamen poſtea exaſperato jam diſputatione Lipſienſi diſſidio, ad Electorem Saxoniæ ſcribens, negat obeliſcos hos, qvos Epiſcopi Aichſtetenſis juſſu (erat enim ejus Eccleſiæ cathedralis canonicus) compoſuerit, a ſe vulgatos fuiſſe, & neſcire, qvomodo ad Lutherum pervenerint. Qvicqvid ſit, Lutherus ſive alia de cauſa, ſive qvod amicorum injuriæ plerunqve acrius offendunt, non nimis placide reſpondit Eccio arrogantiam & inſcitiam non ſemel, nec ſine multo ſale objiciens. Omnem vero diſputationis Eccianæ vim prima ſtatim reſponſi ſui periodo Lutherus enervat, principiorum diverſitatem demonſtrans. Ait enim:

Add.

„ per totum illud obeliſcorum chaos nihil ſacrarum literarum, nihil Ec-
„ cleſiaſticorum Patrum, nihil Canonum, ſed omnia Scholaſticiſſima, o-
„ pinioſiſſima, meraqve ſomnia comminiſcitur. Morem etiam Scholaſti-

obeliſcis aſteriſcos opponit. aſſeruntur qvædam ex illis. §. 16. qvædam I. §. 15. 16.

laſticorum, qvando ſcripturam interpretantur & argumenta inde ſu- 1518.
munt, alluſione ad Scholæ vocabulum, ut *luſorium & deriſorium* taxat. At Auguſtinum magnifacit, ſcribit enim: Si Eccius vel unicum illum de ſpiritu & litera libellum legiſſet, ſe fortiter ſibi perſvadere, qvod omnes obeliſcos, immo totum ſtudium ſuum ſcholaſticum damnaturus & deploraturus fuerit. Ad contumeliam vero, qva Eccius Luthero *Bohemicum virus*, id eſt, hæreſin impingit, ita reſpondet: ſe qvidem Chriſti cauſa injurias patienter ferre, vivere tamen in inſigni Academia, in approbata religione, (ordinem Auguſtinianum intelligit) in illuſtriſſimo Ducatu Saxoniæ, in ampliſſimo Epiſcopatu, & his omnibus Catholicis, neqve qvicqvam aſſerere, ſed diſputare, ac ut Catholicus ſit, qværere, hæreticum enim non fieri, niſi pertinacia erroris in fide. Si diſputare ſit hæreticum, jam Eccium omnium, qvos vidit Eccleſia, hæreticiſſimum fore, qvi in qvatuor illuſtriſſimis Academiis, venenis, id eſt, diſputationibus omnia intoxicaverit. De Pontifice in aſteriſcis hiſce ſuis honorifice ſatis loqvitur, non immemor tamen libertatis; ideo adulatoribus tribuit, qvod abuſus circa indulgentias extiterint. Confidit, ſi maxime (qvod non ſperat) obtemperare adulatoribus vellent Pontifices, non auſuros tamen Biblia & Doctores Eccleſiaſticos contemnere; præſidio enim Eccleſiæ relictam eſſe per Dei admirabilem ſapientiam, multitudinem virorum eruditorum & ingeniorum, Chriſto favente, proſpere agentium, tum potentiam Regum & Principum illis impenſe faventium, & proceres in curia ſeriam pietatem foventes. In qva fiducia ſane non omnino falſus eſt, ut eventus in tot regnis & provinciis non longe poſt docuit. Ad modeſtiam etiam, qvam Maimburgius in reſponſionibus hiſce deprehendit, pertinet, qvod ſe paratum eſſe oſtendit, Eccii, dum Eccleſiaſtice ſive orthodoxe ſcriberet, pedes, immo veſtigia oſculari: culpam deniqve ſcandali per theſes ſuas dati ita amovet, ut ſcribat, ſe cavendi illius cauſa lingva Latina eas edidiſſe, nec latius qvam ad vicinos emiſiſſe, ſolumqve doctioribus obtuliſſe, & amicis eruditioribus.

§. XVI.

Pergo ad *Sylveſtrum Prieriatem*, ſive *de Prierio*, Monachum Dominicanum, ex qvo ordine Magiſtri palatii (qvalis ipſe erat) ſive inqviſitores Pontificii, librorum nempe & dogmatum cenſores ſumi ſolent. Ejus *dialogus & Reſponſio Lutheri* reperitur, *Tom. I. Jen. & Witten-*

I. §. 16. 1518. *Wittenberg. fol. 15. 45. & seqq.* Sylvester in epistola dedicatoria contemtim de Lutherο locutus erat. Martinus, scribit, nescio qvis Luther, in veritatem ipsam & sanctam hanc sedem cervicem elatam ostentat &c. Animosum deinde se profitetur, qvi Satanam ipsum in futuro certamine non extimescat, & avide experiri cupiat, an ferreum nasum, an caput æneum gerat iste Martinus. At ne sine gravis armaturæ tegmine procederet, disputationi suæ fundamenta præstruxit, qvæ, qvoniam haud dissimilibus ad hunc usqve diem adversus nos utitur Roma, huc transcribere non piget: Fundamentum primum: Ecclesia universalis, essentialiter, est convocatio in divinum cultum, omnium credentium in Christum. Ecclesia vero universalis, virtualiter, est Ecclesia Romana, Ecclesiarum omnium caput est Pontifex maximus. Ecclesia Romana repræsentative, est collegium Cardinalium, virtualiter autem & Pontifex summus, qvi est Ecclesiæ caput, aliter tamen qvam Christus. Fundamentum secundum: Sicut Ecclesia universalis non potest errare determinando de fide aut moribus; ita & verum concilium, faciens qvod in se est. (ut intelligat veritatem) errare non potest, qvod intelligo, incluso capite, tandem ac finaliter, licet forte prima facie fallatur, qvo usqve durat modus inqvirendæ veritatis, imo etiam aliqvando erravit, licet tandem per spiritum sanctum intellexerit veritatem, & similiter nec Ecclesia Romana, nec Pontifex summus determinans ea ratione fallitur, qva Pontifex, id est, ex officio suo pronuncians, & faciens, qvod in se est, ut intelligat veritatem. Fundamentum tertium: Qvicunqve non innititur doctrinæ Romanæ Ecclesiæ, ac Romani Pontificis, tanqvam regulæ fidei infallibili, a qva etiam sacra Scriptura robur trahit & autoritatem, hæreticus est. Fundamentum Qvartum: Ecclesia Romana, sicut verbo, ita & facto potest circa fidem & mores aliqvid decernere. Nec in hoc differentia ulla est, præter id, qvod verba sunt accommodatiora qvam facta. Unde hac ratione consvetudo vim legis obtinet, qvia voluntas Principis factis, permissive aut effective, exprimitur. Et consequenter qvemadmodum hæreticus est male sentiens circa scripturarum veritatem; ita & male sentiens circa doctrinam & facta Ecclesiæ in spectantibus ad fidem, & mores, hæreticus est. Ex his corollarium, ut vocat, sive fatale illud acroama, consecutione, si præmissæ veritate nituntur, necessaria, conficit & subjungit: *Qvi* (addit qvidem

circa

circa indulgentias, ſed vis argumenti, ſi qva eſt, generalis eſt) *dicit; Eccleſiam Romanam non poſſe facere id, qvod de facto facit, hæreticus eſt:* dein ad Lutherum converſo ſtylo: *Age nunc*, ait, *Martine, & tuas concluſiones in medium adfer.* 1518.

§. XVII.

Jam pauca qvædam ex reſponſione Martini, qvem bis provocare non fuit neceſſe, adjiciemus. Is adverſus galeatum & loricatum, fundam videtur expediiſſe, ea modeſtia vel cautela, ut ſub initium congreſſus fundamenta illa declinet, & prætereat. Omitto, inqvit, fundamenta tua, qvorum intelligentiam magis ſuſpicor qvam capio. Et more exemploqve tuo mihi qvoqve fundamenta faciam neceſſe eſt. Primum eſt illud B. Pauli 1. Theſſ. V. omnia probate, qvod bonum eſt, tenete & Gal. 1. Si Angelus de cœlo aliud vobis evangelizaverit, qvam accepiſtis, anathema ſit. Secundum eſt illud Auguſtini ad Hieronymum: Ego ſolis eis libris, qvi canonici appellantur, hunc honorem deferre didici, ut nullum eorum Scriptorum erraſſe, firmiſſime credam: cæteros autem qvantalibet doctrina ſanctitateqve polleant, non ideo verum eſſe credo, qvia illi ſic ſenſerunt, & qvæ ſeqvuntur. Qvibus addit: His fundamentis, ſi me intelligis, ſimul intelligis, totum tuum dialogum funditus everſum. Omnia ſcilicet Sylveſtri argumenta Thomæ Aqvinatis doctrina ſtabant cadebantqve: ideo Sylveſtrum in Commentariis Thomæ *non tam implicitum qvam immerſum dicit. Totum Thomiſtam, qvi nihil probet.* Sed ne qvis putet, qvæ Sylveſter præſtruxerat fundamenta, immota & certa Luthero videri, jam §. 6. apertiſſime profitetur, *Papam & Concilium errare poſſe, idqve egregie notatum eſſe à Panormitano in C. ſignificaſti.* Negat, & pro nihilo habet diſtinctionem Eccleſiæ in eſſentialem, repræſentativam, virtualem. Tua illa ſunt, inqvit, id eſt, ſine Scriptura & autoritate ulla prolata. Ego Eccleſiam virtualiter non ſcio, niſi in Concilio. Alioqvin, ſi qvicqvid fecit Eccleſia virtualis, id eſt, Papa, factum Eccleſiæ dicitur, obſecro, qvanta monſtra in Eccleſia pro benefactis numerabimus? Nonne Julii ſecundi horrendas Chriſtiani ſangvinis effuſiones? Nonne Bonifacii octavi tyrannides in toto orbe abominabiles, & per omnes Chronicas pulſatas? Ex Papa monſtrum facis, tribuis ei utriusqve poteſtatis apicem, ſcilicet ut ſit ſimul Pontifex & Imperator. Scripſerat enim Sylveſter, Pontificem, qvi pecunias accipit a ſponte offe-

1518. rentibus, pro hoc communi & qvidem celeberrimo bono, juste tanqvam summum in mundo gemina potestate Regem, imperare eas & indicere posse. Hac tua mollissima sed nocentissima adulatione (ait) id agis, ut futurus aliqvis Pontifex, tandem hujus nominis pertæsus, jus sibi credat esse deglubendi totius Orbis Christiani, idqve cum imperio & potestate. Hæc, qvamvis dura visa sint Sylvestro, placida tamen videntur Maimburgio, nec mirum: Constat enim, eum haud mitiora in Pontifices scripsisse, cumqve illo paria facere Gallorum doctissimos. Sed utinam cum majori Ecclesiæ emolumento! Masculanon minus sunt & Gallis cordatioribus etiam hodie, ut puto, placitura, qvæ adversus Scholasticos toto suo responso urget Lutherus: Confirmari se Sylvestri disputatione in sententia, qvam diu mente volvisset, qvod Theologia scholastica exulem nobis fecerit veram & sinceram Theologiam, nam vides, ait, qvod perpetuo hoc dialogo nihil ago, nisi qvod resisto & redarguo scholasticam Theologiam, id est, falsam scripturæ & Sacramentorum intelligentiam. Et porro: nolo ego docere vel doceri in Ecclesia, qvod reqvisitus non possim defendere, nisi dicendo: S. Thomas sic dixit: Christianus sum, non Pythagoricus. De avaritia vero Romana, qvam reprehenderat Lutherus, ingenuitatem Sylvestri acceptam habet: fassus enim hic erat, qvod *Romanus clerus a perfectione primæva declinaverit.* Omitto, qvæ adversus *attritionis* qvam vocant, *figmentum*, & adversus *meritum congrui*, & *præparationem hominis*, qvæ infusionem gratiæ præcedat, tanqvam hæreseos Pelagianæ dogmata graviter disputat, aliaqve, ad qvæ ventilanda casu se perductum esse, asserit. Unum addimus. Sylvester, cum non haberet, qvod commode regereret ad thesin Lutheri 48. qva dicitur: *Papam magis egere devota oratione, qvam pecunia*, sumtus Pontificios ad instaurationem hospitalium & Ecclesiarum omnibus gratos prædicaverat, addens: Si tu, Luthere, a Domino nostro, (id est, Papa) habuisses bonum Episcopatum cum plenaria indulgentia ad Ecclesiæ tuæ reparationem, forte dulcioribus verbis abundasses, & qvibus detrahis, venias extulisses. His ita respondet Lutherus: Forte & tu spectas me ex animo tuo, qvod conjicio ex eo, qvod tam molliter adularis. Si ego ad Episcopatum adspirarem, certe ea non loqverer, qvæ tu impatientissime audis. An ignorare me credis, qva via Episcopatus & Sacerdotia in urbe obtineantur, qvando hanc pueri in omnibus plateis

urbis

§. 18. Lutheri epiſtola ad Epiſcopum Brandenburg. Hic per Abbatem agit I. §. 18.

urbis cantant. Deniqve nunc facta eſt rerum fœdiſſima Roma &c. 1518.
Qvæ cantilenæ ex Poetarum, qvi paulo ante vixerant, carminibus de- *Addit.*
ſumtæ, indicio ſunt, jam ante Lutherum non parum imminutam fuiſſe, qvam ab initio hiſtoriæ ſuæ laudat Maimburgius, exiſtimationem Romani Pontificatus.

§. XIIX.

Venio nunc ad epiſtolam Lutheri, qva *Hieronymo, Brandenburgenſi Epiſcopo*, (Sculteto cognomen erat, qvod patre præfecto pagi, qvem Scultetum, Schulteis/ vocant, in Luſatia natus eſſet) Ordinario ſive Diœceſano ſuo anno 1518. *Sabbatho Exaudi* ſcripſit. In hac iterum iterumqve proteſtatur, ſe *non determinare, ſed diſputare exemplo ſcilicet omnibus ſcholaſticis licito, qvi etiam*, ut ait, *de rebus ſacratiſſimis reverendisqve, de qvibus per tot ſecula nullus dubitavit Chriſtianus, diſputant.* Dein etſi *reſolutiones* ſive explicationem theſium ſuarum d. 31. Octobr. anni præteriti editarum mittat & commendet, pedibus tamen „
Epiſcopi, qvicqvid fuerit, qvod operatus ſit, ſubjicit. Non ſolum „
permitto, ſcribit, ſed obſecro, ut Reverenda Paternitas tua, arrepto „
calamo, qvæcunqve viſum eſt, aboleat, aut igne facto totum combu- „
rat; mea prorſus nihil refert. Scio, qvod Chriſtus opera mea non e- „
get. Addit: ſe bullas & minas non timere, ſed audacia aut inſcitia „
hominum impulſum ægre tamen prodire, cum alias nemo eum niſi an- „
gulus ſuus cognoviſſet. Si opus non fuerit Dei, (inqvit) omnino vo- „
lo, ut nec ſit meum, ſit vero nihil & nullius. Gloriam habeat ille ſo- „
lus, cujus ſolius eſt, qvi eſt benedictus in ſecula. Ex his, ut ſupra mo- „
nuimus, rectius de mente Lutheri, qvam ex judicio æmulorum pronunciari poteſt. Extat inter epiſtolas Lutheri, qvæ in Lib. I. numerum 32. & annum adſcriptum habet 1517. in qva Spalatino nunciat „
fuiſſe apud ſe *Abbatem Leninenſem*, miſſum ab Epiſcopo Brandenburgenſi, ejusqve nomine petentem, ut *differret probationum ſuarum editionem & qvarumlibet lucubrationum. Se autem pudore confuſum „
qvod tantus Pontifex* (Epiſcopus) *tantum Abbatem, tam humiliter ad ſe miſerit, & ſolius hujus rei gratia, reſpondiſſe, ſe contentum eſſe.* Malo enim, ſcribit, obedire, qvam miracula facere. Licet ipſe Epiſcopus „
nihil erroris in illis, ſed omnia catholica eſſe cenſeret, ipſeqve damna- „
ret illas indiſcretas proclamationes indulgentiarum. Unde apparet, „
ante has Lutheri literas, menſe Majo ſeqventis anni ad Epiſcopum ſcri- „

1518. ptas, commercium aliqvod inter eos fuiſſe, neqve dubitandum, qvin jam tempore publicatarum theſium ultimo Octobris 1517. vel prius, Epiſcopo huic, Diœceſano utpote ſuo, propoſitum ſuum aperuerit, licet literæ non æqve ac illæ, qvas tunc ad Archiepiſcopum ſcripſit, extent; & ſic lucem capiunt, qvæ in literis ad Pontificem paulo poſt datis, refert, ſe *privatim monuiſſe aliqvos magnates Eccleſiæ.* Obſervari etiam poteſt, ſtatim poſt theſes, & ante finitum annum 1517. *probationes* ſive *reſolutiones* ſuas jam paratas fuiſſe, ſed intuitu Epiſcopi & ſpe æqva impetrandi, publicationem dilatam.

§. XIX.

Poſt dies qvindecim ipſo Feſto Trinitatis ſcripſit Vicario *Staupitio*, easdem reſolutiones ſuas mittens: qvod omiſit Maimburgius ſed recte notavit Sleidanus. Habetur hæc epiſtola *Tom. I. Luth. Jen. Lat. fol.* 77. In exordio ejus laudat inter alia Staupicii dictum, qvod velut e cælo ſonans exceperit, qvodqve ut ſagitta acuta in ſe hæſerit; pœnitentiam veram non eſſe, niſi qvæ ab amore juſtitiæ & Dei incipit. Hoc dicit ſe cum ſcripturis poſtea contuliſſe, & cum prius ſibi nullum amarius ferme verbum in tota Scriptura viſum fuerit qvam pœnitentia, jam nihil dulcius aut gratius ſonare: auſum inde putare, eos falſos eſſe, qvi tantum tribuunt operibus pœnitentiæ, ut præter frigidas qvasdam ſatisfactiones, & laborioſiſſimam confeſſionem, nihil reliqvum pœnitentiæ fecerint. Qvapropter non potuiſſe non commoveri, cum audiret, neglecta veræ pœnitentiæ doctrina vilisſimam tantum ejus partem, nempe ſatisfactionem, & vilisſimæ hujus partis remiſſionem, id eſt, indulgentias tam magnifice prædicari. Statuiſſe itaqve furori eorum occurrere, & modeſte diſſentire, atqve in dubium vocare eorum dogmata: ea de cauſa nunc diffamari, ac ſi Pontificis poteſtatem læſerit. Invitum vero ſe & infeliciter ex latebra ſive angulo ſuo extrahi qveritur, & ſpectaculo exponi, rogatqve Staupitium, ut ineptias ſuas (ita extenuat ſcriptum ſuum) ſuſcipiat, &, qva fieri poſſit induſtria, ad optimum Pontificem *Leonem decimum* transmittat, ut ſint ſibi adverſus ſtudia malignantium vice alicujus paracleti. Addit tamen, nolle ſe, ut Staupitius ſuo conjungatur periculo; meo ſolius (ait) periculo hæc egiſſe volo. Chriſtus viderit, ſua ne ſint an mea, qvæ dixi. Et paulo poſt: Minacibus vero amicis nihil habeo, qvod reſpondeam, niſi illud Reuchlinianum: Qvi pauper eſt, nihil timet.

net. Deniqve postqvam rem, famam & honorem veritati postpositurum se obtestatus esset, subdit: Unum supereſt, imbecille & assiduis fatigatum incommodis corpusculum, qvod si qva vi vel dolo abstulerint, (in obseqvium Dei) forte una vel duabus vitæ horis me pauperiorem facient. Sufficit autem mihi dulcis Redemtor & Propitiator, Dominus meus Jesus Christus, cui cantabo qvamdiu fuero. Hæc referre minime piguit. Ex epistola enim familiariter, præsertim ad virum qvem Patris loco colebat scripta, genuina animi sensa elucent, & argumento sunt, verum non esse qvod ex petulantissimis Lutheri insectatoribus Cochlæo, Ræmundo, Spondano, Pallavicinus, & ex hoc Maimburgius hausit, *Lutherum jussu Staupitii, aut invidiam ejus in Dominicanos secutum, ad disputandum processisse.* Si enim Staupitio, cui jubendi jus erat, in edendis thesibus suis obsecutus fuisset, qva prudentia illum in epistola hac a causa sua separare, & periculum in se solum recipere voluisset? Brevissima via ad excusandum Pontifici conatum suum erat, si dixisset, se superioris sui jussu disputasse. Notandum & hoc; qvod semina purioris doctrinæ non adeo obscura etiam ante Lutheri disputationem fuerint, qvin in mediis monasteriorum latebris, & sub Scholasticarum tricarum involucris aliqvando progerminarent. Huc enim pertinent, qvæ Staupitius de pœnitentia disseruerat. 1518.

§. XX.

Jam qva reverentia ipsi scripserit Pontifici Lutherus, ex literis *Tom. I. fol. 78. 79.* eodem die datis apparet. Infantem se & incultum statim ab initio profitetur; narratis deinde excessibus prædicantium indulgentias, monuisse se refert aliqvot magnates Ecclesiarum. Sed cum alii id acceptarent, aliis ridiculus ipse monitor aut nescio qvis crederetur, statuisse se leniuscule reluctari, & dogmata eorum in dubium & disputationem vocare, ad qvam tamen doctiores tantum invitaverit. Factum hoc suum defendit jure Magistri Theologiæ, & concessæ a Pontifice facultatis, qva alii omnes in rebus etiam gravioribus utantur; Qvodnam fatum ait urgeat has solas meas Disputationes præ cæteris, non solum eis, sed omnium Magistrorum, ut in omnem terram pene exierint, mihi ipsi miraculum est, miror tamen, ait, qvo fato theses meæ, pro nostris tantum, & propter nostros editæ, in omnem pene terram exierint, licet ab omnibus non intelligantur.

I. §. 20. §. 21. 1518. Disputationes enim sunt, obscurius & ænigmatice positæ, non doctrinæ: qvod si prævidissem, intellectu faciliores dare potuissem. Jam vero cum revocari & mutari id neqveat, doleo me indoctum, stupidum ingenio, vacuum eruditione, florentissimo hoc seculo, qvod etiam Ciceronem lucis & publici olim cupidissimum, si viveret, in angulum cogere possit, protrudi, ut anser inter olores strepam. Mitto itaqve ad mitigandos adversarios, & explenda multorum desideria, nugas meas, id est, declaratorias disputationum, & qvidem, ut tutior sim, sub præsidio nominis Pontificii & umbra ejus protectionis. Addit: Si talis esset, qvalem adversarii depingerent, Fridericum, Saxoniæ Electorem, Principem Catholicæ & Apostolicæ veritatis studiosissimum, se ut pestem Academiæ ejecturum, nec tolerabilem se collegis futurum fuisse. Concludit tandem: Prostratum me pedibus tuis, Beatissime Pater, offero, cum omnibus, qvæ sum & habeo. Vivifica, occide; voca, revoca; approba, reproba, ut placuerit: vocem tuam, vocem Christi, in te præsidentis & loqventis, agnoscam, si mortem merui, mortem non recuso, Domini est terra & plenitudo ejus.

§. XXI.

Nunc ex ipsis resolutionibus qvædam sunt afferenda: nam etsi exscribendi labor inglorioſus est, mihiqve, si cui alii, molestus, multum tamen positum esse existimo, in vera primorum horum Lutheri conatuum cognitione. Maimburgius paucis eas verbis, ut videmus, transilit, *prolixum tractatum* vocans, complectentem probationes ex sacris literis & Patribus, qvibus ad firmandas theses utebatur: idqve in universum verum est. Sed profecto talem se Lutherus in hoc scripto præstitit, ut viri pii & docti officio, famæqve suæ satisfeciſſe, non præoccupatis judicibus merito visus sit, qvod nec Maimburgius negare audet, cum multorum ei benevolentiam partam esse memoravit. In Resolutionibus autem illis singulas theses ita distingvit Lutherus, ut plerasqve pro veris asserat, qvasdam vero non nisi probabiles & disputabiles, ideoqve pertinaciter non defendendas declaret. De *Indulgentiis*, ut ex jam dictis apparet, tunc qvidem principaliter qværebatur, sed cum Dominicani opinionem suam non nisi Scholasticorum, & qvem hi imprimis sequuntur, Thomæ, traditis niti cernerent, & inde necessario ad autoritatem istius stabiliendam confugerent, neqve ramen hanc satis tutam, nisi sub Pontificiæ approbationis clypeo esse

depre-

deprehenderent, fieri non potuit, qvin ad hanc demum summa disputationis rediret. Istam autem Lutherus, eo qvidem tempore maxime reverebatur; sed ita, ut duobus illam vinculis constringeret, Scripturæ uno, Concilii generalis altero: Scripturæ qvidem confidentius, qvia divinam autoritatem pontificiæ præpollere a nemine putabat dubitari. Qvapropter ad conclusionem suam sive thesin III. *de satisfactione*, qvæ pars pœnitentiæ habebatur, & in jejunio, oratione & eleemosynis consistit, ex Evangelica dispositione extra determinationes Scholæ & Sacerdotum, ita docet, ut sub jejunio omnes castigationes carnis, sine delectu ciborum & differentia vestium; sub oratione omne studium animi meditando, legendo, audiendo, orando: sub eleemosyna omne obseqvium erga proximum complecteretur. Hoc pacto spatiosius longe & illustrius veræ pœnitentiæ & exercendæ pietatis stadium aperiens, qvam eo usqve ab iis factum erat, qvi per præcepta innumera & intricatissima christiano populo compedes injecerant, qvos dein cum lucro cleri amplissimo, accepta pecunia, aliaqve majoris pretii redemtione pro lubitu solverent. In Scripturis itaqve, ex qvibus suam sententiam confirmari posse confidebat, & eorum nativo & puro sensu adversus Scholastica interpretamenta pugnans, *ad dict. conclus. III. fol. 81.* scribit: Qvis negat, hucusqve Theologis qvibusdam non paucis licuisse totam ferme Scripturam corrumpere audacibus suis distinctionibus & amphibologiis nuper confictis, adeo, ut pro Paulo & Christo Paulo-centonas & Christo-centonas legamus? Ego de germana & propria verbi (pœnitentiæ) locutus sum significatione. Descripserat vero pœnitentiam *ad concl. I. fol. 80.* qvod esset resipiscentia seu odium sui, tota vita exercendum: ex Joh. XII. 25. qvi odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam: aliisqve, qvos citat, locis. Christus (pergit) magister Spiritus est, non literæ, & verba ejus sunt vita & spiritus, ideo necesse est, ut eam doceat pœnitentiam, qvæ in Spiritu & veritate agitur, non autem eam, qvam foris agere possunt superbissimi hypocritæ, in jejuniis suis facies suas exterminantes, in angulis orantes, & cum tubis eleemosynam facientes. Matth. VI. Eam, inqvam, doceat Christus oportet, qvæ in omni vitæ genere agi potest, qvam rex in purpura, sacerdos in munditia, princeps in dignitate, non minus possunt agere, qvam monachus aut mendicus in suis ritibus & paupertate, sicut egerunt Daniel

1518.

1518. niel & socii ejus in media Babylone. Omnibus enim hominibus, id est, omnium conditioni debet convenire doctrina Christi. Et ad th. 26. Cum vera contritio sit incipienda a benignitate & beneficiis Dei, præsertim a vulneribus Christi, ut homo ad sui ingratitudinem (tædium & displicentiam sui vult dicere,) primo veniat ex intuitu divinæ bonitatis, & ex illa in odium sui ac amorem benignitatis Dei; tunc fluent lacrymæ & oderit se ipsum ex corde, citra tamen desperationem. Tunc oderit peccatũ, non propter pœnam, sed propter intuitum bonitatis Dei, qva inspecta conservatur, ne desperet, & sese ardentissime odiat, etiam cum gaudio. Sic dum fuerit unius peccati vera contritio, omnium simul erit. Rom. 2. Ignoras, qvod benignitas Dei te ad pœnitentiam adducit? O qvam multi id ignorant, S. Paule, etiam aliorũ magistri! Pios vero pœnitentiæ præcones, diversos ab Indulgentiariis, ita concionantes producit th. 32. Ante omnia, fratres, in Christum credite, atqve confidite, & pœnitentiam agite, crucem vestram tollite, Christum seqvamini, mortificate membra vestra, discite pœnas & mortem non formidare. Ante omnia mutuam inter vos charitatem habete, invicem servite, etiam neglectis veniis, primum pauperibus & egenis subvenite. Si vero adversarii per pœnitentiam a Johanne Baptista & Christo prædicatam, sacerdotalem illam & imposititiam satisfactionem intelligi debere, & hanc a Papa mutari posse, per indulgentiarum largitionem contenderent, seqvi inde, ait, Papam in arbitrio habere jus divinum; qvo nihil posset dici immanius aut terribilius, aut hæreticæ pravitatis nomine & inqvisitione dignius.

§. XXII.

Ut autem hic murum sibi qvasi aheneum exstruit in asserendo jure divino adversus Pontificias mutationes aut correctiones; ita Concl. V. (ubi negat Papam velle aut posse remittere ullas pœnas, præter eas, qvas suo vel canonum arbitrio imposuit) tam modestus est, ut dicat: hanc thesin disputo, & doceri humiliter peto, manum porrigat, qvi potest. Idem profitetur ad Concl. VIII. qva statuit, canones pœnitentiales viventibus qvidem, sed mortuis non posse imponi. Qveritur tamen de oneribus gravissimis, qvibus Ecclesia Christi premitur, olim, ut scribit, liberrima: & in eo numero habet festa, jejunia, vigilias, horas canonicas, prohibita ova, lac, carnes, certis diebus, & concessum saltem oleum, pisces, fructus, legumina, indumenta vestium

pullarum

pullarum aut candidarum pro differentia dierum ; Sed improbat etiam profuſionem Indulgentiarum, qva Sixtus IV uſus ſit, laudat vero *Joh. Gerſonem* in abuſus illos jam olim invectum, & qvod cum *Gvilielmo Pariſienſi* & aliis ſtatuerit, *morte omnia ſolvi*, & *Chriſtianos voluntarie morientes ſtatim ad cælum evolare.* Opponentibus vero, fore ut vileſcant indulgentiæ, ſi nil niſi canonum pœnæ remitti per eos poſſint, reſpondet: Præſtat viles fieri indulgentias, qvam crucem Chriſti evacuari, & melius eſt viles habere indulgentias, qvam aliqvid in Eccleſia docere, qvod fictionis poſſit argui in Eccleſiæ confuſionem. Cumqve id multis rationibus confirmaſſet, iterum ſubjungit: *ſi erro, revocet me, qvi poteſt.* In his ipſis tamen reſolutionibus, Auguſtini Autoritate motus, *Concl. XV.* purgatorium pro certiſſimo adhuc habet, & Pickardos ſive Bohemos id negantes acriter culpat. Sed diſputat multa circa ſtatum animarum in purgatorio, & circa indulgentias a communi Scholaſticorum opinione, Thomam & Bonaventuram ſeqventium, diſcrepantia, qvanqvam, ut Pallavicinus diffiteri noluit, etiam habuerit ex illis, qvi ei conſentiebant. Adducit dein Lutherus gloſſam ad *C. qvod autem X. de pœn. & rem:* in qva mira ſententiarum varietas de indulgentiis proponitur. Occaſione vero *Concl. XXV.* tractat de poteſtate Epiſcoporum & Parochorum circa indulgentias ſive ſuffragia pro animabus in purgatorio, eamqve Pontificiæ æqvalem eſſe, non definit qvidem, ſed ita diſputat, ut affirmans videri poſſit ; 1518.

§. XXIII.

Poſt hæc multos qveſtus inſtituit adverſus infelicitatem Eccleſiæ ſub dogmatum ſervitute laborantis, inter alia hæc habet fol. 97. Adverſarios meos rogo, ut ferant dolorem meum, qvo crucior, dum audio ea prædicari in Eccleſia Chriſti, qvæ nunqvam ſcripta & ſtatuta ſunt, qvando ſanctis olim Patribus legimus viſum eſſe periculoſiſſimum, aliqvid ultra præſcriptum cœleſte doceri, ut inqvit Hilarius. Et S. Spiridion, Cypri Epiſcopus, hujus diſciplinæ tam rigidus obſervator fuit, ut interrumperet ſermonem ejus, qvi tantum Græci vocabuli æqvivocatione uſus : tolle cubile tuum, & vade, dixerat, pro tolle grabatum, ſeu lectum tuum & vade ; reprehendens eum in re, qvæ ſenſum nihil mutarat. Atqve hujus doloris mei veniam, puto mihi juſtiſſime ab illis deberi, qvando nos ferre cogimur, nunqvam rogati aut

I. §. 23. 1518. aut moniti, eorum præſumtiones, qvibus delectantur ea prædicare, in qvibus nos cruciamur audiendo. Non hæc dico aut ago, qvod tam impudenter arrogans ſim, ut me inter doctos Eccleſiæ ſanctæ numerandum putem, multo minus inter eos, qvorum hæc ſit ſtatuere aut deſtituere, atqve utinam noviſſimum merear Eccleſiæ membrum fieri aliqvando; ſed id potius ago, cum ſint in Eccleſia & doctiſſimi pariter & ſanctiſſimi viri, ea tamen eſt noſtri ſeculi infelicitas, ut etiam tanti non poſſint Eccleſiæ ſuccurrere. Qvid enim potuerit hodie doctrina & pius Zelus, ſatis probavit infelix eventus eorum doctiſſimorum & ſanctiſſimorum virorum, qvi ſub Julio II ſtuduerunt reformare Eccleſiam, inſtituto ad hanc neceſſitatem concilio. Sunt & alii paſſim, qvos novi, optimi & eruditi Pontifices (id eſt Epiſcopi) ſed exemplum paucorum imponit ſilentium plurimis. Eſt enim tempus peſſimum, (ut ait Amos Propheta) ideo prudens in illo tempore tacebit. Denique & nobis hodie Pontifex optimus, Leo X. cujus integritas & eruditio delitiæ ſunt omnibus bonis auribus. Sed qvid ille ſvaviſſimus homo poteſt unus, in tanta rerum confuſione? dignus profecto, qvi melioribus temporibus pontificaretur, aut meliora tempora eſſent ſui Pontificatus. Noſtro ſeculo digni ſumus, pontificari non niſi Julios ſecundos, Alexandros ſextos, aut ſi qvos alios atroces Mezentios, ut finxerunt Poetæ; nam bonos hodie ridet etiam Roma ipſa, imo Roma omnium maxime. In qva enim orbis Chriſtiani parte liberius ludunt, etiam in ſummos Pontifices, qvam in vera illa Babylone Roma? ſed ſat iſta. Cum itaqve præter innumeros privatos, etiam in ſedibus ſuis habeat Eccleſia doctiſſimos, ſi prudens voluiſſem exiſtimari, illorum exemplo & ipſe tacerem. Sed præſtat vel a ſtultis, a pueris, ab ebriis veritatem dici, qvam omnino taceri, ut fiducia doctorum & ſapientum animoſior fiat, ubi audiunt nos, rude vulgus, tandem præ rei nimia indignitate clamare, ſicut ait Chriſtus: Si hi tacuerunt, lapides clamabunt. Et ad theſ. XXVI. Non credo neceſſarium, iterum proteſtari, qvid diſputem, aut qvid aſſeram. Sed cum noſtro ſeculo ſint tam Zeloſi hæreticæ pravitatis inqviſitores, ut Chriſtianiſſime Catholicos vi conentur ad hæreſin adigere, opportunum fuerit ſuper ſingulis ſyllabis proteſtari. Nam qvid aliud fecerint Johannes Picus Mirandulanus, Laurentius Valla, Petrus Ravennas, Johannes Veſalia, & noviſſime diebus iſtis Johannes Reuchlin, atqve Jacobus

I. §. 24. 1518.

cobus Stapulenſis, ut inviti cogerentur & bene ſentiendo, male ſentire, non facile viderim, niſi qvod omiſerint forte proteſtationem ſuper ſingulis (ut dixi) ſyllabis, tanta eſt hodie in Eccleſia puerorum & effœminatorum tyrannis.

§. XXIV.

Ad eandem theſin objicientibus Sixti IV autoritatem, alterum ſuum telum *de concilio* e longinqvo qvaſi (nam alia interim habet, qvibus pugnet) oſtentat, ita ſcribens fol. 101. Me nihil movet, qvid placeat vel diſpliceat ſummo Pontifici; homo eſt, ſicuti & cæteri: multi fuerunt ſummi Pontifices, qvibus non ſolum errores & vitia, ſed etiam portenta placuerunt. Ego audio Papam, ut Papam, id eſt, ut in canonibus loqvitur, & ſecundum canones loqvitur, aut cum Concilio determinat; non autem, qvando ſecundum ſuum caput loqvitur, ne forte cogar cum qvibusdam male Chriſtum cognoſcentibus, dicere, qvod Julii II horrendæ cædes in Chriſtianum populum, fuerint qvædam beneficia pii paſtoris in oves Chriſti collata. Et paulo poſt fol. 101. b. Hic vero objicitur: primo, Sixtus IV determinaſſe dicitur, qvod per ſuffragium ille modus nihil minuit plenitudinem indulgentiarum. Reſpondeo: Primum: ſi qvis pertinax eſſe vellet, diceret: probo qvod dicis, optime Pater, maxime cum ſolius Papæ non ſit novos fidei ſtatuere articulos, ſed ſecundum ſtatutos judicare & decidere qvæſtiones fidei. Hic autem erit articulus novus, ideo ad univerſale concilium pertinebit ejus determinatio, multo magis, qvam conceptio B. Virginis, præſertim cum hic nullum, illic multum & magnum ſit animarum periculum; alioqvi cum Papa ſit unus homo, qvi errare poteſt in fide & moribus, periculo aſſidue laboraret totius Eccleſiæ fides, ſi qvidqvid ſibi viſum fuerit, neceſſe ſit verum credi. Secundo, etiamſi Papa cum magna parte Eccleſiæ ſic vel ſic ſentiret, nec etiam erraret, adhuc non eſt peccatum aut hæreſis, contrarium ſentire, præſertim in re non neceſſaria ad ſalutem, donec fuerit per concilium univerſale alterum reprobatum, alterum approbatum. Qvod ne multis agam, illo unico probatur. Qvod Eccleſia Romana etiam cum concilio univerſali Baſileenſi, ac tota ferme Eccleſia ſentit, B. Virginem ſine peccato conceptam. Et tamen, qvia altera pars non eſt reprobata, non ſunt hæretici, qvi contrarium ſapiunt. Licet vero *ad th. 48. f. 102.* iterum peri-

1518. pericula Pontificum propoſuiſſet ob peſtilentem ſcilicet Sirenum vo-
„ cem: non præſumitur tantæ celſitudinis apex errare: omnia jura po-
„ ſitiva habet in ſcrinio pectoris ſui, & Bernhardi ad Eugenium Papam
„ conſiderationes commendet; ad *theſ. tamen 58.* (ubi *meritum Chriſti theſaurum Eccleſiæ eſſe* omnibus modis agnoſcit, ſed *indulgentiarum theſaurum eſſe* pernegat) demonſtrare vult, qvem ſcopum habeat, adverſus Pontificum determinationes, & Clementis VI, cui fere tota innititur indulgentiarum doctrina, conſtitutionem diſputans. Sic e-
„ nim ſcribit fol. 112: Dixi autem prius, qvod in Eccleſia aliqvid aſſere-
„ re, cujus nulla poteſt ratio vel autoritas reddi, eſt Eccleſiam hoſtibus
„ & hæreticis irriſioni exponere, cum ſecundum Apoſtolum Petrum te-
„ neamur rationem reddere de ea, qvæ in nobis eſt fide & ſpe. Et Pau-
„ lus: ut ſit Epiſcopus potens in doctrina ſana, etiam contradicentes re-
„ darguere. Hic autem adeo eſt nulla autoritas, ut ſi hodie determina-
„ ret Eccleſia Romana partem affirmativam, nihilominus maneret
„ idem periculum, ſcilicet, qvia non poſſumus rationem reddere aliam,
„ niſi qvia ſic Papæ & Romanæ Eccleſiæ placuit. Sed qvid iſta ratio fa-
„ ciet, ſi ab his urgeremur, qvi Romanam Eccleſiam non ſeqvuntur? ut,
„ hæreticis Pickardis. Hi non voluntatem Papæ & Romanæ Eccleſiæ,
„ ſed vel autoritatem, vel rationem probabilem qværent. Et certe iſte
„ eſt mihi vel unicus ſcopus in iſta materia tota.

§. XXV.

Eqvidem metuo, ne tædium excitem plura adſcribendo, non poſſum tamen, qvin ex tractatu hoc, qvi etiam in primitiis illis melioris doctrinæ, ſummam viri eruditionem, pietatem, & generoſum pectus in clariſſimam lucem producit, ſeqventia referam, ex plurimis, non-
„ minus egregiis ac veris excerpta. *Theſ. 32. fol. 104.* Ego mea ſententia
„ credo, ſi indulgentiæ eſſent etiam præceptæ & ſalutares, tamen qvia in
„ tam grandem ſunt nunc abuſum & ſcandalum redactæ, ut vel hæc ſola
„ cauſa ſatis juſta ſit, ut univerſæ tollerentur, ne forte, ſi diutius permit-
„ tantur vigere, tandem prædones earum præ pecuniarum amore inſa-
„ niant. Qvæ vero pro firmanda theſi ſua 37. adducit: *qvod qvilibet verus Chriſtianus omnium bonorum Chriſti & Eccleſiæ particeps ſit, etiam ſine literis indulgentiarum,* incredibile fere eſt, a qvoqvam indubium vocari poſſe. Hæc tamen doctrina liqvidius poſtea expoſita, etiam hodie, noſtratibus ſummam parit invidiam. Scribit inter alia *fol. 106:*

Cum

Cum ſpiritus Chriſti ſit in Chriſtianis, per qvem fratres, cohæredes, concorporales & cives fiunt Chriſti, qvomodo ibi poſſit non eſſe participatio omnium bonorum Chriſti? nam & Chriſtus ex eodem ſpiritu habet omnia ſua. Ita fit per inæſtimabiles divitias miſericordiarum Dei Patris, ut Chriſtianus poſſit gloriari, & cum fiducia præſumere in Chriſto omnia, ſcilicet, qvod juſtitia, virtus, patientia, humilitas omnia merita Chriſti ſint etiam ſua, per unitatem Spiritus ex fide in illum. Rurſum omnia peccata ſua jam non ſint ſua, ſed Chriſti per eandem unitatem, in qvo & abſorbentur omnia. Et hæc eſt fiducia Chriſtianorum, & jucunditas conſcientiæ noſtræ, qvod per fidem fiunt peccata noſtra, non noſtra, ſed Chriſti, in qvem Deus poſuit peccata omnium noſtrum, & ipſe tulit peccata noſtra. Ipſe agnus Dei, qvi tollit peccata mundi. Rurſum omnis juſtitia Chriſti ſit noſtra, imponit enim manum ſuam ſuper nos, & bene habemus, & extendit pallium ſuum, & operit nos benedictus Salvator in ſecula Amen. At theſi ſeqvente 38. remiſſionem Papæ ſive Sacerdotalem nullo modo contemnendam eſſe ſtatuit, eſſe enim *declarationem remiſſionis divinæ*, qvod pluribus examinat, & fidem poteſtati clavium adhibendam ad conſolationem pœnitentium reqvirit, majoremqve ſua hac, qvam Scholaſticorum opinione reverentiam Pontifici & Sacerdotibus parari exiſtimat; ita enim concludit (fol. 107:) Hæc ſententia mea poteſtatem clavis non minuit, ut mihi impingitur, ſed a falſo honore & tyrannica reverentia in ſibi debitam & amabilem reverentiam reducit. Non enim eſt mirum, ſi claves contemtui fiant, ſi falſis honoribus, id eſt, terroribus tantummodo offerantur ſuſcipiendæ. Cum cognita earum ſaluberrima commoditate, ſaxum ſit, aut lignum, qvi non cum lachrymis eas exoſculetur & amplectatur. Qvid ergo Pontificem propter eas magnificamus, & hominem terribilem fingimus? non illius ſunt claves, meæ potius ſunt, mihi donatæ, meæ ſaluti, meæ conſolationi, paci & qvieti conceſſæ. Pontifex ſervus eſt & miniſter meus in clavibus, ipſe non eget illis ut Pontifex, ſed ego. 1518.

§. XXVI.

Nihil vero tota hac theſium ſuarum aſſertione confidentius oppugnat, qvam jactatam ab indulgentiarum venditoribus abundantiam meritorum in ſanctis. Non enim ſaltem de Bonaventura, qvi aſſeruit, *hominem poſſe ſine veniali peccato eſſe*, ita judicat fol. 112: *utique*

1518. *defecit sanctus homo*; sed paulo ante ad th. 58. fol. 111. sic pronunciat: „ Merita sanctorum nulla esse superflua sibi, qvæ nobis otiosis succurrant; addens: Et ut aliqvando audax sim, protestor de iis, qvæ jam dixi, me non dubitare, sed paratus sum ignem & mortem suscipere pro illis, & hæreticum asseram omnem, qvi contra sapit. Audiamus etiam de Scholasticis d. l. fol. 113. b. differentem: Etsi S. Thomas, B. Bonaventura, Alexander de Ales sint insignes viri cum suis discipulis, Antonio, Petro Paludano, Augustino Anconitano præter Canonistas, qvi omnes eos seqvuntur; tamen justum est eis præferre veritatem primo, deinde & autoritatem Papæ & Ecclesiæ. Nec mirum est, tantos viros in hoc errasse. Nam in qvantis, qvæso, B. Thomam etiam Scholastici errasse arguunt? immo, qvod majus est, jam plus trecentis annis tot universitates, tot in illis acutissima ingenia, tot ingeniorum pertinacissima studia in uno Aristotele laborant, & tamen adhuc non solum Aristotelem non intelligunt, verum etiam errorem & fictam intelligentiam per universam pene Ecclesiam spargunt: qvanqvam si etiam intelligerent eum, nihil egregiæ sapientiæ adepti essent, præsertim in eis libris Aristotelis, qvos usitatiores habent, in qvibus vel ipsi usmet testimonio apud Aulum Gellium lib. 20. c. 4. & Greg. Nazianzen. in serm. adversus Arianos, non nisi merus Logodædalus & Logomachus deprehenditur. Audax, impudens, temerarius forte hic videor, atqve utinam mihi tantum superesset ætatis, & otii, ut hujus temeritatis meæ rationem reddere & verbis meis fidem facere possem; forte efficerem, ut non frustra sic sapere viderer. Non Aristotelem cum Platone & aliis concordarem, qvod Johannes Picus Mirandulanus cœpit, sed Aristotelem suis coloribus pingerem, sicut dignum est pingi eum, qvi ex professo est artifex verborum (ut Greg. Nazianzenus ait) & illusor ingeniorum. Si itaqve per tantum tempus in tantis ingeniis permisit Deus, tantum nubis & tenebrarum dominari, qvid adhuc nobis ita securi placemus, & non potius (sicut Christianos decet) omnia nostra suspecta habemus, ut solus Christus sit lux, justitia, veritas, sapientia, omne bonum nostrum. Igitur sancti illi viri, cum viderent Aristotelem ab indoctis & Christum ignorantibus, in tanta autoritatis veneratione haberi, ipsi ut erant humiles sensu pia simplicitate sunt secuti, & in errorem lapsi, cæteris occasio fuerunt tot turbinum, opinionum, qvæstionum, errorum, sicut in Scholasticis Doctoribus

ribus videmus Et digni fuimus, qvi Chriſtum reliqvimus, ut ipſe qvoqve nos derelictos, etiam per electos ſuos, in occaſionem daret erroris & infiniti laboris. Sicut ait in Ezech. 14. Propheta cum erraverit, & locutus fuerit verbum, ego Dominus decepi Prophetam illum. Et ibidem: ſi venerit ad Prophetam interrogans me per eum, Ego Dominus reſpondebo ei ſecundum multitudinem immundiciarum ſuarum. Ideo cum timore & judicio omnia ſunt legenda & ſuſcipienda, etiam a magnis & ſanctis viris tradita, ſecundum Apoſtolum: omnia probate, qvod bonum eſt, tenete. Et illud Johannis: Probate Spiritus, utrum ex Deo ſint. Qvæ conſilia qvi omiſerint & in hominem confiſi fuerint, (ſicut hi qvi dicunt; malo cum tantis errare, qvam tecum recte ſapere) digni ſunt, qvos etiam condemnet & relinqvat conſilium. *Qvi enim conſilium Spiritus ſpernit, cur non ſpernatur merito à Spiritu conſilii.* 1518.

§. XXVII.

Digniſſima etiam lectu ſunt, qvæ paulo poſt habet de Theologis crucis, & de Theologis gloriæ: illos vocat, qvi docent, pœnas, cruces, mortem, omnium pretioſiſſimum eſſe theſaurum & reliqvias ſacratiſſimas, qvas ipſemet Dominus hujus Theologiæ conſecravit, vere oſculandas, qværendas, amplexandas. Addit notabilem admonitionem circa reliqviarum cultum. A Theologis vero gloriæ, ut loqvitur, qvi ex Ariſtotele docent objectum voluntatis eſſe bonum, definiri theſaurum Chriſti, qvod ſit relaxatio & ſolutio pœnarum, tanqvam rerum peſſimarum & odibiliſſimarum, qvas Theologi crucis dicunt eſſe optimas & amabiliſſimas. Interim illos pecuniam pro ſuo theſauro accipere, cum hos gratis offerentes nemo dignetur intuitu, immo deniqve perſeqvatur. Qvamvis vero ad concluſionem 69. poteſtatem Pontificis ita veneretur, ut etiam injuſtas ejus ſententias ferendas eſſe dicat, & exemplum Eccleſiæ ſui temporis alleget, qvæ infinitis oneribus preſſa, pie nihilominus & humiliter qvieſcat, veritati tamen palmam defert. Vide Reſol. th. 26. & 72. fol. 102. & 117. ubi ſanctæ, qvalis olim fuiſſet Romanæ Eccleſiæ illam opponit, qvæ lerna jam ſit & tartarus Simoniarum, libidinum, pomparum, cædium, reliqvarumqve abominationum; & hæc omnia remitti dolet per indulgentias, cum tamen non remittantur, qvæ Pontificiæ utilitati obſint, & in Bulla cœnæ Domini ſemper excipiantur. Benedictione deniqve

dignos

1518. dignos pronunciat, qvi nituntur purgare Scripturas ſanctas & elucidare ex tenebris opinionum & humanarum rationum, qvibus prope facti ſumus (ait) Pelagiani ſenſu, & Donatiſtæ opere. Porro fol. 118. b. Adhuc major eſſet gratia ſummi Pontificis, ſi has omnes facultates gratis donaret omnibus Chriſtianis, qvi eis egerent. Deinde ſi ſublatis canonibus oneroſis, libertatem populi Chriſtiani reſtitueret, & tyrannides officiorum ac Simonum exploderet. Sed hæc non ſunt in poteſtate ejus, invaluit enim inimicus, & princeps provinciarum facta eſt ſub tributo. Dextera Domini faciet hanc virtutem, ſi id digni fuerimus impetrare. De gemino vero gladio Pontificum per gloſſas excogitato ita loqvitur ad th. 80. Id ego vehementer admiror, qviſnam illam gloſſam invenerit primus, qvod duo gladii ſignificent, unum ſpiritualem, (non ut Apoſtolus vocat, ſcilicet gladium Spiritus, verbum Dei) alium materialem, ut ſic Pontificem utraqve poteſtate armatum, nobis non patrem amabilem, ſed qvaſi tyrannum formidabilem faciant, dum nihil niſi poteſtatem undiqve in eo videmus. Et iſta eſt fideliſſima gloſſa ſuper Patrum decreta, in qvibus tam rigide prohibentur clericis arma. Hic vide, num Deus iratus, videns, qvod pro gladio Spiritus & Evangelio dileximus intelligere ferrum, juſtiſſime nobis fecit, ut daret gladium, qvem voluimus, & auferret, qvem noluimus; ita ut nusqvam in mundo fuerit crudelior ſtrages bellorum, qvam apud Chriſtianos: rurſum vix neglectior ſacra ſcriptura, qvam apud Chriſtianos. En tibi gladium, qvem noluiſti. O gloſſa vel tartaro digna! Adhuc tamen ſumus ſaxei, ut iram Dei non intelligamus. Sed eo nihilominus erat tunc animo Lutherus, ut Bohemis, qvi *fætore*, ut ait, *Romano gaudent*, ſive qvi Eccleſiam ob vitia deſeruerant, acriter reprehenſis, tandem ſcribat fol. 119. Etſi amici mei me hæreticum, impium, blaſphemum jam multis diebus clament, qvod Eccleſiam Chriſti & ſcripturas ſanctas non teneam Catholico ſenſu: ego tamen fretus conſcientia mea, credo eos falli, me vero diligere Eccleſiam Chriſti & decorem ejus. Qvi autem me judicat, Dominus eſt, licet mihi nihil conſcius ſim. Et ideo iſtas poſitiones omnes coegit me ponere, qvod viderem alios falſis opinionibus infici, alios per tabernas ridere, & ſanctum ſacerdotium Eccleſiæ manifeſto ludibrio habere, occaſione tam effuſæ licentiæ prædicandarum veniarum. Non erat vulgus laicorum ampliore occaſione in odia Sacerdotum excitandum

dum, qvod jam a multis annis propter avaritiam & pessimos mores nobis offensum (heu solo timore pœnæ) honorat sacerdotium. Adde qvæ ad th. 90. statuit, Laicorum scrupulos non sola potestate, sed reddita ratione compesci debere, ne ex malo pejus fiat. Subdit: Qvanto rectius doceremur hanc iram Dei intelligere, & pro Ecclesia orare, & talia tolerare in spe futuræ reformationis, qvam dum tam manifesta vitia volumus cogere virtutes videri, pejus irritemus. Si qvidem nisi nos mereremur vexari, Deus non permitteret solos homines in Ecclesia dominari, daret nobis pastores secundum cor suum, qvi nobis proveniis darent tritici mensuram in tempore suo. Nunc autem, etiamsi sint boni Pastores, tamen non possunt ad officium suum venire, tanta est vis furoris Domini. In tota vero exegesi sua, ex qva ista excerpsimus, Tezelii aut aliorum nominatim non meminit. Sed non abstinet aculeis, nam adversarium *Leontem* vocat (ad apologum notum respiciens) id est asinum pelle leonis indutum, & *bubulcum*. Fini operis admonitiunculam subnectit, se non scribere erudito lectori; itaqve stylum parum Ciceronianum excusat. Ita enim (ait) oportuit cum mei similibus nostra, id est, rudia & barbara tractare, & Pontificis officium implorat, ut debitor sit, D. Pauli exemplo sapientibus & insipientibus, Græcis & Barbaris. 1518.

§. XXIIX.

Has Resolutiones sub finem Augusti mensis anno 1518. in aulam Electoris Sax. misit Lutherus typis, parum tamen, ut qveritur, correctis, publicatas: qvas si absqve præoccupatione considerassent Romanæ Ecclesiæ doctores, in tantas iras non exarsissent. Interverti qvidem per Lutheri disputationem videbatur fructus pecuniarius, qvi ex indulgentiis qværebatur, sed carere illo poterat opulentus jam satis fiscus Romanus, & optimi qviqve turpem illum qvæstum improbabant, ii maxime, ad qvos nihil ex eo redibat. Maimburgium fatentem jam audivimus, correxisse postea Pontifices abusum istum, corradendæ per indulgentiarum nundinationes pecuniæ. Thesaurus igitur illesuperabundantium meritorum, qvi qvoad illum prædicandi & publice vendendi modum clausus hucusqve & infructuosus fuit, claudi & tunc potuisset. Porro qvæ de potestate Pontificis, & de conciliis sentiebat Lutherus, communia pleraqve habebat cum Parisiensi schola. In reliqvis vero dogmatibus primariis, qvæ tunc tractabat, magnam osten-

I. §. 28. 1518. resolutionum Lutheri, intentio ejus ex præfatione operum An. 1545. declarata

debat pietatem: nam, ut diximus, duo Christianismi maxima qvasi fulcra & fundamenta, fidem in meritum Christi, & pœnitentiam in perpetua vitæ emendatione versantẽ, thesibus suis egregie stabiliebat. Nec cætera ejus fuere ponderis, ut schisma necessario inducerent, cum non minus gravia sint, qvæ etiam hodie inter Romanæ Ecclesiæ theologos disputantur. Deniqve qvanticunqve illa fuerint momenti, hæresis tamen Lutherum reum facere nondum poterant, protestatione & submissione illa sua de obsequio Pontifici præstando munito. Simulate vero & callide eum egisse, nec Maimburgius audet asserere, a Cochlæo hic dissentiens, & prudentiæ erat, utcunqve oblata pro seriis accipere, sed aliter hæc Deus disposuerat, ut in loco videbimus. *Pallavicinus* Lib. I. c. 8. omni, qvo potest, acumine id agit, ut in pectus Lutheri introspiciat, & qvo fine theses suas conceperit & publicaverit, deprehendat & eruat. Sed justum est, unumqvemqve sese explicantem audire, nec fidem præcipiti cum judicio alicui demere, anteqvam mendacii convincatur. Qvanta vero cum asseveratione longo post tempore, & cum facta jam raptura nulla fingendi causa supereſſet, novitatis & schismatis studium a primo hoc suo conatu amoliatur, ex præfatione Latina anno 1545. ad operum Tom. I. scripta aliqvatenus, sed plenius & luculentius ex illa patet, qvam editioni thesium post aliqvot annos factæ *Tom. I. Jen. Germ. fol. 4. Tom. I. Altenb. fol. 11.* in-

„ serviit. Permitto, inqvit, has theses edi, qvas ab initio causæ meæ ad-
„ versus indulgentiarum doctrinam opposui, ideo maxime, ut magnitu-
„ do & successus rei, qvi postea secutus est, non mihi, sed solius Dei be-
„ neficio tribuatur, me vero minime ad superbiam efferat. Per has e-
„ nim propositiones ignominia & debilitas mea maxima detegitur,
„ qvam trepide negotium illud ceperim. Incideram in illud solus &
„ incautus, & cum retrocedere non possem, multa non saltem in multis
„ & gravibus articulis Pontifici detuli, sed serio profecto illum adoravi.
„ Qvam contemtus enim tunc eram, & miserrimus monachus, cadaveri
„ qvam homini similior! qvanta vero Papæ majestas, ut nutus ejus non
„ regibus terræ modo, sed &, ut ita dicam, cælo & inferno metuendus
„ esset? In qvantis angustiis illo anno & seqventi cor meum fuerit, & in
„ qva submissione, minime ficta aut falsa, imo in qva propemodum de-
„ speratione versatus sim, securæ qvidem illorum mentes nesciunt, qvi
„ nunc Papæ majestatem magna cum temeritate & superbia aggredi-

untur.

I. §. 28. §. 0. 1518.

untur. Ego vero, qvi tunc ſolus in periculo hærebam, tam audax & certus non eram. Multa neſciebam, qvæ nunc per Dei gratiam ſcio. Diſputabam ſaltem, & diſcendi cupidus eram. Non reperiens igitur in libris Theologorum & Canoniſtarum, qvæ ſatisfacere deſiderio meo poterant, vivos & Eccleſiam ipſam conſulere & audire volebam. Erant pii qvidam viri, qvibus propoſitiones meæ apprime placebant, at non habebam eos pro membris Eccleſiæ, qvæ Spiritus S. donis regerentur; ſolummodo Papam, Cardinales, Epiſcopos, Theologos, Juris-Conſultos, Clericos, Monachos reſpiciebam. Spiritum itaqve tanta cupiditate expectabam, turbatus veluti mente & fere ſtupidus, ut vix ſcirem, num vigilarem an dormirem. Dein licet omnia, qvæ mihi obſtare videbantur, argumenta, ex Scripturis ſolviſſem, ultimum tandem & unicum, Eccleſiam nempe audiendam eſſe, magna cum luctа, & ægerrime, tandem tamen per Chriſti gratiam ſuperavi. Ego profecto majori longe cum veneratione Eccleſiam Pontificiam pro vera habui, qvam nunc perverſi illi faciunt, qvi eam contra me mire extollunt. Hæc nullo adulandi propoſito, nec mentiendi utilitate ſcripta fidem utiqve majorem merentur, qvam ſuſpicio Pallavicini, qvi Lutherum ex offenſa qvadam privata Pontifici negotium faceſſere voluiſſe tradit, & neſcio, qvibus ejus literis id probari poſſe exiſtimat. *Lib. I. cap. 4. n. 93.*

§. 0.

Luth. contra Jac. Hochſtr. Tom. I.

Nec parum plauſibilem ejus cauſam faciebat, qvod Jacobus Hochſtratanus, Inqviſitor Dominicanus, contra Lutherum ſcribens, Papam exhortabatur, ut tantum ferro & igne adverſus illum uteretur, mundumqve ab homine hoc neqvam liberaret.

§. XXIX.

Hochſtratinum hunc Dominicani ordinis *Monachum Lovanienſem*, &, qvo primores illorum titulo uti ſolebant, *inqviſitorem hæreticæ pravitatis*, brevi ſed acri apologia jam Idibus Julii repulerat Lutherus, qvæ extat *Tom. I. Lat. Jen. fol. 121.* Conſilium vero iſtud, qvod

I. §. p. §. 30. 1518. Maimburgius aut non probat, aut causæ nocuisse existimat, præpropera tunc vehementia protrusum, ut nempe vi ageretur, non multo post per plurima regna & provincias, non quidem adversus Lutherum (qvi mire servatus fuit) sed in magnam, qvi ejus doctrinam secuti sunt, hominum multitudinem, locum invenit; imo experientia sequentium & nostrorum qvoqve temporum comprobatum est, non facile ab illo cessari, nisi cum vires ad exeqvendum id desunt, aut qvando cum utilitate regnantium differri potest. Sed de his alibi.

§. p.

Epitom. Respons. Sylvestr. ad M. Luth. ap. Luth. t. 1. *Et qvod Sylvester Prierias, qvi refutare solide, ut poterat, debuisset, qvæ Lutherus ad illius librum responderat, alium edidit, in qvo potentiam & autoritatem Pontificis ultra modum exaggeravit, longissime eam super omnia concilia, iisqve verborum formulis evehens, qvæ ne Romæ qvidem probarentur; Hoc occasionem Luthero dedit, ut autoritatem illam Germanis odiosam reddere, & a scopo abducere alios posset, tractando cum vehementia articulum delicatissimum, de qvo tunc non qværebatur. Tanti interest, ut qvi adversus hæreticos agunt, præcise intra terminos, qvos fides docet, se contineant, nec intempestive & fiducia ingenii in qvæstiones litigiosas incidant, data adversario facultate, ut sententiam suam pari jure defendere possit, qvo oppugnatur.*

§. XXX.

An Sylvester solide, (ut putat Maimburgius) refutare potuerit Luthieri responsum, dubitare licet; tum ob sententiæ, qvam Lutherus defendebat, veritatem; tum ob impar ingenium. Sed videamus aliqva ex iis, qvæ replicavit *Tomo I. Op. Lat. Luth. fol. 62. & seqq.* inserta.

In

In epistola quidem ad Lutherum, artem ei rhetoricam imputat, Magi- 1518.
stri palatii sive inquisitoris munus, quo ad scribendum impulsus fuerit, obtendit, nec dolorem occultat, quod parum reverenter tractatus sit. Animosus tamen adeo est, ut scribat, *se vivere nolle, nisi demonstraverit Lutheri dicta haeresin*, ut ait, *complicare*. Thomæ dein autoritatem celebrat, *ab Ecclesia Romana cribratam & probatam*, & ab Innocentio III. Pontifice *soli Scripturæ canonicæ postpositam*: sibi itaque gloriæ ducit, quod *Thomista* vocetur. *Abbatem Panormitanum*, Cardinalem, cujus sententiam sequi videbatur Lutherus, ut *rebellem & schismaticum* abominatur, qui in Basilea (id est, in concilio ibi habito) *Basiliscus pullulaverit, & pileum iniquitatis meruerit, atque ita schismaticum sua doctrina redoleat*. *Johannem Gersonem* ibidem Luthero laudatum, inter *Doctorellos* refert, *qui pessime senserint & scripserint*. Acrius vero ob Aristotelem spretum succenset, quem licet Ethnicum Thomæ præferre non dubitat; scribit enim: Quid mirum, quod Thomam vilipendas, cum & Aristotelem ipsum dehonestas, quem tota natura (ut ita dixerim) miratur, & cujus veritate, Boethio teste, nihil clarius, & in cujus doctrina sive in Logicis, sive in Physicis, sive in moralibus, hactenus nulla inventa est falsitas, præter id, quod non certe, sed eodem (Boethio) teste, dubitative, de mundi æternitate sensit. Ab adulatione deinde & avaritia utcunque se purgat, gloriatur vero de scriptis suis Sphæricis & Theoricis, de Epitomate (ita scribit) Capreoli, quod Lipsiæ ex Legato publice legatur: addit, se juvenem oblatum Episcopatum cum sexcentis aureis recusasse. Protestatur etiam, se nihil ordinis sui Dominicani gratiæ dare, Deum testem appellans, quod præcones indulgentiarum ex Minoritis (Franciscanis) esse, ab initio putaverit. Declinat alia, & tandem velut mitigatus Lutherum compellans, Oro te, scribit, si Christum amas, ne plus sapias, quam oportet, sed ad sobrietatem, & quam cœpisti viam perambules, jugiter & perseveranter, quod si feceris, puto quod etiam in messis auditurus Christum loquentem: & forte Sylvestro, quem nunc horres, tunc amicum fideliorem habiturus es neminem. Ad lectorem vero præfatiuncula, scripto suo præmissa, conversus, pæana de Luthero canit, & *victum toto Christiano populo spectante*, jactat. Scripti titulus est: *De juridica & irrefragabili veritate Romanæ Ecclesiæ Romanique Pontificis, Liber tertius, index quidem longissimus, sed brevissimum Epitoma*. Ridet Græ-

I. §. 30. extollit Monarchiam Pontificum etiam temporalem, ut & jus clavium

1518. ciſſantem in rubrica hac Lutherus in Epiſt. ad Spalatinum d. 15. Dec. 1518 „ ſcripta, qvæ extat *Tom. I. fol. 65. b.* Mitto Sylveſtrinam ἐπιτομὴν, qvam „ ipſe Epitoma vocat, homo Græco-barbarus & Latino-coqvus. Sed au- „ diamus ex dogmatibus Sylveſtri præcipua. Eccleſia militans eſt Chri- „ ſti regnum monarchicum & hierarchicum. In hac hierarchia Romanus „ præſul primus ac ſummus hierarcha eſt, autoritate divina, qvi ſolus „ ſupremarum dubitationum reſolutivus & ſolus judex infallibilis veri- „ tatis, in ſpectantibus ad fidem & mores. Eccleſia eſt regnum monar- „ chicum, in ordine ad monarchiarum mundi eſt qvinta, & ibi etiam ſe- „ cundum divinas literas, de qvatuor terrenis monarchiis (qvas enume- „ rat) omnium præſtantiſſima. Ex hac hypotheſi plurima eruit, ex qvi- „ bus hæc potiſſimum notare lubuit: Probabiliter ſolus Petrus a Chri- „ ſto eſt inſtitutus Epiſcopus perſonaliter, alii vero a Petro inſtituti ſunt: „ Romanus præſul rite inſtitutus, æqve & æqvali jure caput eſt, ſicut & „ B. Petrus. Et deſtruitur opinio qvædam hominum peryerſorum, „ qvod Papa non ſit caput Eccleſiæ univerſalis collective, ſed ſolum di- „ ſtributive; volentium ex hoc, Papam non eſſe caput concilii. In ec- „ cleſiaſtica hierarchia Romanus præſul eſt Hierarcha ſummus; contra „ adverſarium, ſubtrahentem nonnullas nationes, ſcilicet, Græcos & „ fideles, inter infideles habitantes. Per literas ſacras probatur univer- „ ſalitas iſtius monarchiæ, & improbatur impietas Antonii Roſelli, dog- „ matizantis, Chriſtum, ea ratione, qva homo, non habuiſſe jus terreni „ principatus. Per Auguſtinum & ſcripturas probatur iterum futura „ Evangelii ſecunda prædicatio, cum majori populorum converſione, „ qvam Apoſtolorum temporibus, cum in omnem terram exivit ſonus „ eorum, adeo ut non jure modo, verum etiam facto ipſo Pontifex ma- „ ximus rerum ſummam ſit moderaturus, & jurisdictionem Papa in in- „ fideles exercere poſſit, ſive Gentes, ſive Judæos, vel etiam hæreticos. „ Omnis poteſtas ordinis & jurisdictionis ineſt Epiſcopis a Romano „ Pontifice. Jurisdictio Romani Præſulis eſt incomparabilis. Con- „ tra adverſarium, qvi vult in concilio & conſeqventer in Eccleſia uni- „ verſali, eſſe qvandam poteſtatem, qvæ non ſit in Romano Pontifice. „ Qvando ſancti dicunt Eccleſiæ univerſali datas eſſe claves, non eſt ea „ ratione accipiendum, qvaſi omnibus Eccleſiæ membris datæ ſunt, aut „ diviſim, aut etiam conjunctim, ſed qvia datæ ſunt aliqvibus membris „ Eccleſiæ, ut Petro primum, Apoſtolis autem in ordine & ſubjectione

ad

ad Petrum. Romani Præſulis eſt condere leges. De neceſſitate ſalu- 1518.
tis eſt, ſubeſſe legibus & præceptis Pontificis, nihil contra Dei præce- „
pta mandantis. Decretales Epiſtolæ Romanorum Pontificum, etiam „
non editæ in concilio, nec corpori juris inſertæ, & etiam omnes ſan- „
ctiones ſuſcipiendæ ſunt ab omnibus, & executioni mandandæ. Qvia „
Romani Pontificis poteſtas a Deo Chriſto immediate eſt, totus mun- „
dus ſimul ejus autoritatem nedum auferre, verum ne limitare qvidem „
aut reſtringere poteſt. Autoritas concilii non eſt a Deo, niſi in caſu „
hæreſis vel ſchiſmatis, non qvidem omni, ſed qvodam; qvando vide- „
licet de nullo eſt certum & purificabile, qvod ſit Præſul Romanus, ſed „
omnis autoritas Patrum concilii ſive ut ſinguli, ſive ut collegium vel „
concilium, eſt a Romano Pontifice. Inter homines ſolus Romanus „
Pontifex habet ſuam autoritatem a Deo immediate. Et poſtqvam „
Cap. XI. omne jus conciliorum Papæ adſeruiſſet, rejectis concilii Con-
ſtantienſis placitis th. 8. concludit: Decreta Conciliorum nullum li- „
gant vel adſtringunt, niſi Romani Pontificis autoritate firmentur, & „
Cap. XII. th. 1. Autoritas concilii eſt commiſſa, & qvantum placet, „
Pontifici. Porro: Romanus Antiſtes nullo modo ligatur conciliо- „
rum canonibus, vel decretis, etiamſi ſint de jure divino; ligatur qvi- „
dem, ſed non ea ratione, qvia concilii ſunt, ſed qvia Dei. Papa poteſt „
omnia Conciliorum decreta poſitiva, (qvæ non ſunt de jure divino) „
ſicut & ſua, ex rationabili cauſa, ſuo tamen arbitrio penſanda, tollere. „
Pontifex indubitatus, nedum a Concilio, ſed neqve a toto mundo pot- „
eſt jure deponi vel judicari, etiamſi ita ſit ſcandaloſus, ut populos ſe- „
cum catervatim ducat ad Diabolum. diſt. 40. c. Si Papa, ſed ut ibi di- „
citur: Deus orandus eſt: hæc contra Schiſmaticos & Panormitanum: „
contra hunc, ait, cupio ſpecialiter diſputare: concedit tandem ob hæ- „
reſin notoriam, probatam vel confeſſam per concilium deponi poſſe „
Papam, vel potius declarari depoſitum. Improbat autem appella- „
tionem a Papa ad concilium. Concilium ſcribit non præeſt Pontifi- „
ci, in his, qvæ ſunt fidei, neqve hoc decidere poteſt, ſi Papa interdicat. „
Romani Præſulis ſolius eſt, a Deo & natura inſtitutas leges interpreta- „
ri & declarare in dubiis, nedum in moribus, ſed etiam in ſpectantibus „
ad fidem. Papa, ut Papa, non poteſt male decidere; (admittit tamen „
conſilium aſſiſtentium) concilium vero univerſale etiam rite celebra- „
tum, intellectum tamen, ut aliqvid contra Pontificem diviſum, deci- „
dendo „

1518. dendo de fide & moribus, potest errare, & probatur errasse sæpius de
„ facto Thesi tamen 4. cap. 16. concedit, si inter Papam & Concilium es-
„ set dissidium, & res esset decisa per judicium irrefragabile Spiritus
„ sancti, standum esse illi parti, qvæ pro se haberet dictam decisionem;
„ at in dubio, licet Panormitanus irrationabiliter dicat, standum esse
„ parti, qvæ melioribus rationibus utatur, judicium Papæ sequendum
„ esse; ex motu sui cordis (qvod in talibus a Deo regi putat) prolatum.
„ At dissidentibus sententiis in concilio, Papa non tenetur majora
„ suffragia, sed saniora, saltem unius, exemplo Nicæni concilii, in qvo
„ Paphnutii solius sententia obtinuit. Omittimus, qvæ Libro II. pro indulgentiis statuit, & qvos errores propterea, & ob opiniones qvasdam circa purgatorium Luthero imputat; tum qvos ex dictis ejus contra absolutam Pontificis potestatem, & pro conciliis excerpit & rejicit. Qvæ vero *Cap. illius lib. 7.* de repræsentatione Ecclesiæ universalis per concilia, aut Cardinalium collegium, & virtualiter per Pontificem repetit, eadem sunt, qvæ dialogo suo præmiserat. Epilogum addit hoc modo: *Caveat iste, qvia, qvantum ego capio, cervice sua Dei judicium bajulat.*

§. XXXI.

Anteqvam dicam, qvomodo Lutherus has Sylvestri theses exceperit, considerandæ est, qvam legimus, Maimburgii indignatio & admonitio. Qveritur, exaggeratam esse ultra modum a Prieriate potentiam & autoritatem Pontificis, iisqve verborum formulis, qvas ne Roma qvidem approbaret. Si hæc ex animo scripsit, certe non saltem a societate Jesuitarum, sed & ab illorum doctrina secessum fecit, qvam extra Galliam semper, aliqvando & intra eam professi sunt, & qvandocunqve licebit, professuri esse videntur, nisi ab instituto suo plane recedant. Qvæ vero sit Gallicorum Doctorum, & imprimis Academiæ Parisiensis de potestate Pontificum limitatio, si aliqvatenus dubitari olim potuerit, certe, qvo nunc in statu sunt res Gallicæ, dubitare non licet. Infelix fuit ante annos qvadraginta *Edmundus Richerius, Doctor Sorbonicus*, cujus libros *de conciliis* & de *doctrina majorum* circa has qvæstiones nuper editos habemus. Sed tutiores hodie, qvi sub magni Regis protectione liberrime non saltem & publice, sed & jussi statuunt, qvod olim nec omnes & caute docebant. Qvapropter Lutetiæ qvidem Sylvestrum impune redarguere potuit Maimburgius;

burgius; sed ut in eundem sensum Romæ scribere auderet, nisi eadem, sub qva in Gallia securus est, potentia protegatur, nemo illi autor fuerit. Qvod vero addit, ne Romæ qvidem probari, qvæ Sylvester tunc scripserit, id de Roma illius temporis, cum Leoni X subesset, utiqve intelligi non potest. Ajunt qvidem, silentium ei impositum fuisse, ut impari aut incauto; sed nihil eorum qvæ scripserat improbatum fuisse cognoscitur, & Pontifex hunc ipsum Sylvestrum tam animosum numinis sui defensorem inter judices Lutheri esse voluit. Nec secutis postea temporibus ad nostra hæc usqve unqvam audita fuit contraria de potestate & jurisdictione Pontificis opinio, qvæ Romæ non damnaretur. Hactenus igitur non ut Romano-Catholicus, sed ut Gallus, & Regius Theologus, Sylvestri placita improbat Maimburgius. Admonitionem etiam, qva instruere vult eos, qvi cum Hæreticis disputant, ut præcise intra terminos doctrinæ, qvæ de fide est, sese contineant, nec in litigiosas qvæstiones implicent, eodem pertinere putamus. Hoc ipsum enim dogma de potestate Pontificis de fide non esse, sed ad disputabilia referendum, satis indicat. Sed de hac materia dicendi causa sæpius dabitur. Sylvestrum vero una cum Tezelio & Eccio reprehendit etiam *Paulus Venetus*, qvod scilicet firmitati doctrinæ de indulgentiis, qvæ solum Clementis VI Constitutione anno 1350 edita nitebatur, diffisi, in locos communes confugerint, & facto autoritatis pontificiæ & consensus scholasticorum fundamento, qvandoqvidem Pontifex in rebus fidei errare neqveat, Clementinam illam de indulgentiis decisionem pro articulo fidei defendi posse putaverint; data hoc modo Luthero occasione, de ipso hoc fundamento pontificiæ potestatis disputandi. Nec multo aliter *Pallavicinus*, utcunqve a Paulo illo in omnibus fere discors, de Prieriatis scriptis judicat, *lib. I. cap. VI. §. 3.* ubi scribit: *jejune illum attuliſſe rationes ad convincendum Lutherum, cum ejus aſſertiones non alio fere argumento damnaret, qvam Pontificiæ autoritatis: unde hic expugnata iſta, victoriam cauſæ ſibi promiſerit.* Sed meliora huc usqve argumenta prolata esse, non apparet. Qvæ enim ex centonibus Scripturæ desumuntur, nullam vim habent, qvam qvæ ex interpretatione Pontificum illis accedit. I. 5. 31. 5. 32. 1518.

§. XXXII.

Lutherus visis Sylvestri literis ex thesibus, qvocunqve consilio aut motu scriptis, ita concitatus est, ut adversarium jam non saltem

1518. ut hominem (sic scribit) rudem & barbarum, tenebris Thomisticis & „ nugalibus Pontificum, seu potius scribarum indoctissimorum decretis „ captivum rideret, ut antea se fatetur fecisse; sed ut blasphemum & Sa„ tana impulsum execraretur, qvi Papam, qvamvis impium, Deum face„ret, & robur divinæ Scripturæ, id est, verbi Dei vim, qvod est ipse De„ us, ex illius hominis, etiam impii, autoritate pendere statueret, licet „ omnes velint Papæ autoritatem ex Scripturis pendere, noto scilicet il„ lo dicto, Tu es Petrus. Neqve enim (ait) ubi urgentur, alio confugi„ unt. At nunc Satan iste Scripturas per hominem roborat. Qvid est „ Antichristus, si talis Papa non est Antichristus? Hæc & alia, partim a Sleidano notata, in præfatione Lutheri, qva Sylvestri scriptum re„ cusum comitatus est, habentur. Optimam enim, (scribit) libelli con„ futationem sibi videri, si, ut editus est, nudus evulgetur, cum secum „ habeat suam confutationem, plus qvam optari a se potuerit, potentem. Margini tamen qvædam adscripsit, ut patet ex inserto *Tom. I. fol. 65. & seq.* Sylvestri libello. At in epilogo, qvem addidit *fol. 71. b.* „ lectores monet, ut intelligant Sylvestrum non nisi summo odio & in„ credibili metu generalis Concilii ita scripsisse. Jamdudum enim id „ agere, qvos vocat, Romanistas, ne aliqvando Concilii remedio afflictæ „ Ecclesiæ succurratur, & criminibus, (qvæ recenset) & erroribus mo„ dus ponatur. Ideo fingere, Papam esse supra Concilium, sine ejus au„ toritate nullum cogi, nullum durare, nullum obligare &c. ipsum vero „ Papam esse regulam infallibilem veritatis, autorem intelligendæ Scri„ pturæ. Eo vero provehitur, ut dicat: si sic pergant, nullum esse reli„ qvum remedium, qvam ut Imperator, Reges, Principes, vi & armis „ accincti pestes has orbis terrarum (ob læsam scilicet majestatem & ar„ rogatam sibi solis immediatam a Deo potestatem & qvintam monar„ chiam) aggrediantur. Alia ejusdem zeli, qvæ ab immani illa Sylve„ stri in Pontifices adulatione expressa tunc Luthero fuerunt, ibi legas, „ qvæ tamen sub finem scripti ita temperat, ut correctionem evangeli„ cam, sive ex præceptis Dei, qvibus etiam Papa non minus, qvam qvi„ vis fidelium subjectus sit, præmitti, & ab omnibus Christianis sub pœ„ na damnationis fieri debere svadeat. Reperitur eodem loco fol. 72. & sqq. cujusdam *Johannis Nannis, Viterbiensis*, Theologi Dominicani disputatio, ex commentario ejus Apocalyptico anno 1481. edito, ex„ cerpta, in qva defenditur: Christum sive agnum, & ejus vicarium „ Pon-

ſcriptum Joh. Nannis. §. 9. *Lutherus Romam citatur.* §. 33. Supplentur I. §. 9. §. 33.

Pontificem Romanum, jure divino eſſe Regem Regum, ſeu Monarcham temporalem hujus mundi, unde inter alia conſeqvi facit, Conſtantinum Imp. jure divino obligatum fuiſſe, ut Sylveſtro Papæ urbe Roma cederet. Hæc edenda eſſe viſa ſunt Luthero cum epicriſi acerrima, qvæ *d. l.* legi poteſt. Fateor tamen dubium mihi ſubortum eſſe, an hæc ipſa epicriſis eo tempore edita fuerit. Epiſtola nempe eadem in margine allegata ſine die & adſcripto anno 1520. extat *Lib. I. ep. 198.* inqve ea de ſcriptis cujusdam *Alveldenſis*, & de libello Lutheri *ad Nobilitatem Germanicam* mentio fit, qvorum utrumqve ad annum 1520. pertinet, nec ante Bullam hoc anno publicatam, tanto zelo poteſtatem Pontificis Lutherus oppugnavit. Secutus tamen ſum Maimburgii narrata, ne diſtraherem, qvæ materiæ ſaltem ratione cohærent, incerto licet tempore. 1518.

§. 9.

Interim cum Romæ accuſatio contra Lutherum, ejusqve libros & doctrinam ſententiæ Eccleſiaſticæ palam oppoſitam, intentata ſemper continuaretur, Pontifex eum citavit, ut intra ſexaginta dies Romæ compareret, coram datis ei judicibus, Hieronymo de Genutiis, Epiſcopo Aſculenſi, Cameræ Apoſtolicæ Auditore, & Sylveſtro Prieriate, S. Palatii Magiſtro, qvi jam juridice Lutheri theſes pro hæreticis declaraviſſet. Citatio etiam hæc prius facta eſt, qvam epiſtola Maximiliani Cæſaris Romæ redderetur, qvam ex Comitiis Auguſtanis ad Leonem ſcripſerat, rogans, ut qvantocyus litem illam dirimeret, promittens etiam ſe executurum, qvod Pontifex juſſurus eſſet. 7. Auguſti. *Epiſt. Maximil. ad Leonem Tom. I. Luth.*

§. XXXIII.

De citatione Pontificia ſupplenda qvædam ſunt, occaſionem præſertim ſuggerente *Pallavicino lib. I. capp. VI. & VII.* Die 7. Auguſti

15 8. datam notat ad marginem Maimburgius, ſed eo die præſentatam Luthero eſſe, veriſimile eſt, qvia ſeqventi Cyriaco ſacra, id eſt, d. 8. Auguſti eam ad Spalatinum, qvi tunc cum Friderico Electore in Comitiis Auguſtanis erat, miſit, & commiſſionem ad audiendum ſe in partibus Alemanniæ petiit. *Lib. I. Ep. 41.* Prieriatem, cujus dialogo tum reſponderat, ſibi judicem datum eſſe, breviter qveſtus, his verbis: *Idem homo ſvaviſſimus mihi ſimul adverſarius & judex eſt.* Poſt qvatriduum acrius inſtitit *ep. 56.* & modum ſuppeditavit, qvo liberari a comparendi neceſſitate poſſet, nempe *ut negato ab Electore ſalvo conductu, ſive abeundi licentia, Wittenbergæ manendi cauſam haberet.* Ideo ſophiſmatum a *Pallavicino* accuſatur, ſed ex epiſtola apparet, qvod amicorum ſaltem conſilium referat, & qvod certum eſſe ſcribat, Principis animum & mentem ſemper fuiſſe, negare abeundi licentiam. Qvod vero Electoris interventione, aut precibus Academiæ Wittenbergenſis, motum Pontificem, cauſam in Germania cognoſcendam decreviſſe & Cardinali Cajetano delegaſſe putat Maimburgius, actis repugnat. Nam Rector, Magiſtri, & Doctores Academiæ Wittenbergenſis non niſi ſeqventi menſe d. 25. Septembr. ad Pontificem ſupplices literas pro Luthero ſcripſerunt, in qvibus eum *fidele & gratum membrum Academicum* vocant, & corporis valetudinem viæqve periculum allegantes, in excuſando eo ab hæretici dogmatis labe finiunt, nihil de cognitione cauſæ petentes; ſed in literis *ad Carolum Miltitium*, Cubicularium Pontificis & nuntium, qva ea, qvæ ad Pontificem ſcripſerant, commendant, Lutherum majoribus proſeqvuntur laudibus, eiqve *multijugam & pene ſingularem eruditionem, moribus integerrimis & defecatiſſimis conjunctam* tribuunt. Elector vero non tam ut Cajetano, qvam ut Germaniæ qvibusdam Prælatis cauſa committeretur, petierat. Qvanqvam cum Auguſtæ cum Cajetano collocutus eſſet, contentus eſſe videretur, ut ibi ab illo audiretur Lutherus. Itaqve Pontifex d. 23. Auguſti ad illum blande ſcribens, precum ejus pro Luthero nullam facit mentionem, nec iis dediſſe ſe aliqvid jactat, ſed ſimpliciter refert, ſe & citari juſſiſſe Lutherum, & interea Cajetano mandaſſe, qvid in cauſa ejus agere debeat. Aliam itaqve cauſam delegandi Pontifex habuit, breviori nempe & leviori modo componi Lutheri negotium induſtria Legati poſſe perſvaſus. *Pallavicinus* Majeſtati Pontificiæ conſulturus negat Cardinalem Lutheri cauſa, ſed

ideo

Cajetani. Cæsar scribit Pontifici. §. 34. Melanchthon Wittembergam venit, laudatur à Luthero. I. §. 33. §. 34. 1518.

ideo missum, ut Principes Christianos ad societatem armorum contra Turcos moveret. Fortasse veriorem & intimam Lutherus subodoratus est, ut scilicet decimas ex Lateranensis Concilii placitis in Germania impetraret. Qvanqvam neutrum exitum habuit, tantoqve indignius tulit Legatus, qvod etiam in Luthero subjugando frustra fuisset. Qvod ad epistolam Maximiliani Imperatoris d. 5. Aug. ad Pontificem datam attinet, verum est, qvod Lutherus in ea præjudicio oneretur, & dogmata ejus pleraqve hæretica & damnosa videri dicantur; sed bonum Principem controversiarum theologicarum parum peritum, facile ad ista scribenda inducere, ut fit, potuerunt ministri præoccupati, ut adeo horum potius, qvam Imperatoris mentem inde liceat intelligere: hanc vero ipse in familiari sermone ita dicitur aperuisse, ut cleri consiliis & actionibus parum eum faviſſe appareat. Hoc forte movit *Paulum Venetum*, ut Epistolæ hujus mentionem in historia sua non fecerit, reprehensus ideo *Pallavicino cap. VII. n. 5.* *Addit.*

§. XXXIV.

Priusqvam de itinere Lutheri Augustano agamus, alia qvædam ad historiam pertinentia notare visum est. Venisse nempe circa hoc tempus Wittembergam d. 25. Augusti vocatum, posthabitis aliis, ad Professoris Græcæ lingvæ munus, Philippum Melanchthonem, Brettæ in Palatinatu inferiori natum. Agebat tunc annum ætatis vigesimum secundum & jam Tubingæ annos qvatuor Oratoriam docuerat, exili corpore & contemtibili fere specie; sed cum d. 29. Aug. lectiones suas oratione habita auspicatus esset, ingentem sui admirationem excitavit, ut Lutherus ipse pridie Calend. Septembr. ad Spalatinum scriberet, *Lib. I. ep. 57.* Habuit orationem qvarto die, postqvam venerat, „ plane eruditissimam & tersissimam, tanta gratia omnium & admiratione, ut jam non id tibi cogitandum sit, qva ratione nobis eum commendes. Abstraximus cito opinionem & visionem staturæ ejus & „ personæ, & rem ipsam in eo & gratulamur & miramur; Et paulo post: „ Ego plane Græcum præceptorem, illo salvo, alium non desidero. „ Monet tamen de ampliori salario ei prospiciendum esse, si enim, ut „ suspicatur, Pfeffingerus pro more suo nimium voluerit Principis mar- „ supio consulere, metuere, ne eum auferant Lipsienses. Et post qva- „ triduum alia epistola: Philippum Græcissimum, eruditissimum, hu- „

1518. maniſſimum habe commendatiſſimum; auditorium habet refertum
„ auditoribus, inprimis omnes Theologos, ſummos cum mediis ſtudio-
„ ſos facit Græcitatis.

§. XXXV.

Freqventia igitur ſtudioſorum Lutherum & Melanchthonem audientium Wittenbergæ indies crevit, Lipſiæ vero minuta eſt; ſed aucta etiam Lutheri invidia fuit, tum ob concionem de excommunicatione adverſus abuſus Officialium & Vicariorum, qvæ legitur *T. I. f. 172. & ſeqq.* tum ob Reſolutiones theſium de qvibus ſupra dictum eſt, hoc menſe Auguſto publicatas. Sed animum non dejecit. Monuerat eum ſuperveniente jam citatione Pontificia, Staupitius, neſcio qvid; huic Cal. Sept.
„ reſpondit: Nihil dubites, Reverende Pater, futurum me liberum in
„ verbo Dei ſcrutando & tractando. Neqve enim illa citatio & inten-
„ tatæ comminationes me movent. Poſtero die ad Spalatinum hæc
„ ſcripſit; Scribis eſſe qvosdam, qvi Principem noſtrum illuſtriſſimum
„ conentur & cælo & terræ inviſum facere: obſecro, qvid hoc monſtri
„ eſt? opto ex corde, ne id mei cauſa fiat, ſicut dixi, ita dico, nolo in hac
„ re Principem noſtrum innocentiſſimum qvicqvam facere, qvod pro-
„ poſitiones meas defendat, ſed offerri & objici omnibus, qvicunqve
„ contra me vel agere vel ſcribere voluerint: ſicut ſpero facturum eſſe,
„ niſi forte id commode præſtare poſſet, ne vis mihi irrogaretur. Qvia
„ ſi ne hoc poterit; etiam ſic volo meum eſſe periculum totum. Spero
„ me pulchre defenſurum ea, qvæ defendenda ſuſcepi, invitis (ut Chri-
„ ſto duce gloriar) omnibus opinionibus Thomiſtarum. Violentiæ
„ autem locum dare neceſſe erit, veritate tamen ſalva. Non multo
„ poſt circa Idus Septembr. in epiſtola ad Joh. Langum, Priorem Augu-
ſtinianorum Erfurtenſem, refert: *Dominicanos coëmere exemplaria Dialogi Sylveſtrini, atqve ſupprimere, recudi autem nunc Witteberga;* dein ſcriptum ſibi eſſe ab Electore, effeciſſe illum, ut Legatus Cajetanus ſcripſerit ad urbem pro cauſa committenda ad partes, interim ſibi expectandum, & ſperare cenſuras non venturas eſſe; addit tamen: *diſpliceo multis, pluribus, plurimis.* Eodem tempore piæ Staupitii literæ ad Lutherum Saltzburgo ſcriptæ, huc inſeri omnino merentur qvæ leguntur *Lib. I. n. 61. Videtur mihi mundus contra veritatem exaſperatus: olim in tanto odio fuit crucifixus Chriſtus: & qvid hodie præter crucem te maneat, non video qvicqvam. In foribus, ni fallor, eſt ſententia:*

tia: ne qvis inconſulto Pontifice ſcrutetur Scripturas, ad inveniendum ſe, qvod utiqve Chriſtus, ut fieret, juſſit. Paucos habes patronos: & utinam non ſint occulti propter metum adverſariorum. Placet mihi, ut Wittebergam ad tempus deſeras, meqve accedas, ut ſimul vivamus moriamurqve. Id ipſum & Principi complacitum eſt. His pene modum verbis. Expedit ita fieri, qvatenus deſerti deſertum ſeqvamur Chriſtum. Vale & felix veni. Datum Saltzburgæ, die exaltationis ſanctiſſimæ crucis id eſt d. 14. Septembr. Anno M. D. XVIII. Paulo ante d. 7. Sept. ad Spalatinum ſcribens, eandem magnitudinem animi oſtentat, pro veritate qvidvis patiendi, precaturqve Electorem, *ne ſe, nec Lutherum, nec ordinem Auguſtinianum reſpiciat, veritatis tantummodo manutentioni intendat, utqve hæc in lucem veniat, fugatis tenebris, ſatagat: modo ſecurus ſit locus, ubi abſqve metu, cadente in virum conſtantem, libere loqvi poſſit.* Ibidem ait: *Ego novi, qvantum ſæviat Babylonica, ne dixerim Romana, peſtis in eos, qvi abuſibus vendentium Chriſtum contradicunt. Vidi enim, concionatorem veriſſima docentem, de pulpito violenter rapi, & licet in maxima feſtivitate coram omni populo per cordas trahi, carcerique mancipari.* Hæc epiſtola alieno loco inſerta eſt. *Tom. I. fol. 384. b.* Permotus autem eſt Staupitius, ut Auguſtam iret, & auxilio Luthero eſſet, eoqve paulo poſt Lutherum adventavit.

1518.

§. 1.

Sed interpoſitis Electoris Saxoniæ & Academiæ VVittenbergenſis pro Luthero precibus, conſenſit Pontifex, ut cauſa in Germania cognoſceretur, data judicandi facultate Thomæ de Vio, Cardinali Cajetano, Legato ſuo, qvi tunc Auguſtæ Vindelicorum erat. Lutherum Fridericus Dux urgebat, ut coram tanto viro ſe ſiſteret, qvem virtus omnibus plus qvam purpura venerabilem reddebat. Obtemperavit Lutherus huic juſſui, die XII. Octobris Auguſtam venit, acceptis prius literis Cæſaris, qvas ſalvi conductus vocant,

Act. Luth. ap. Cajet. Ep. univerſ. ad Carol. Milit. & ad Leon. Luth. Tom. I.

I. §. 26. 1518. *vocant, sine qvibus, amicis ita consulentibus, comparere nolebat.*

§. XXXVI.

Multa in his, & qvæ sequntur, de actis Augustanis cum Cajetano prætermittit aut turbat Maimburgius, qvæ ex Lutheri Tomis Latinis & Germanicis, ejusdemqve epistolis, aut ex ipso Pallavicino plenius, saltem verius tradere potuisset. Fridericus Elector ante iter Lutheri, Augusta abiens, Legato Pontificio promiserat, ut ex literis ejus postmodum ad eum scriptis apparet, *se effecturum, ut Lutherus coram eo sese sisteret*; nec de salvi conductus literis aliqvid dixerat, aut pactus erat. Dubitantem vero, ut videtur, de comparitione Lutherum animaverat, promittendo, non passurum se esse, ut Romam duceretur, & commendationibus ad senatum aut proceres qvosdam civitatis Augustanæ, viatico etiam instruxerat, fortasse non amplo. Pedes certe iter fecit Lutherus, ut ipse scribit, & pauperiem miseriamqve suam, immo & temeritatem, qvod nulla prius impetrata securitate, profectus esset, non celat. Norimbergæ a Wenceslao Linccio, ordinis sui Theologo cucullum commodatum sumsit; dein tribus ab Augusta milliaribus conducto curru in urbem vectus, ad Augustinianos primum venit, sed nescio, qva causa apud Carmelitas hospitium impetravit, vel, ut Pallavicinus scribit, emendicavit. Convenit eum ante omnes Italus qvidam, qvem *Urbanum oratorem* nominat. (Montisferratensem fuisse, ex Cajetani literis ad Electorem percipitur,) qvi lenissimis verbis bene sperare de Cardinali jussit, eumqve sine ulla suspicione adire. Ignorabat tunc Lutherus argumentum diplomatis sive commissionis Pontificiæ, id tamen non nisi in reditu Norimbergæ accepit, ut ex *epistola 68. Lib. I.* ad Spalatinum constat. Illo enim ante iter viso, si condemnatum se jam Romæ esse, & in captivitatem peti comperisset, vix persvaderi sibi passus foret, ut Cardinali se sisteret. Hærentem autem, an Urbano illi, Cardinalis emissario, sive *Sinoni* (ut eum vocat) obsecundaret, Augustani omnes, qvibus ab Electore commendatus erat, monuerunt, ut prius a Cæsare, qvi venatum exierat, salvi conductus literas expectaret. Itaqve, qvoad hoc consilium *multos Germanos, antea cognitos, atqve vita & auctoritate celebres, se Germanum uni Italo prætulisse*, scribit *epist. 76.* Eorundem amico-

amicorum opera factum est, ut Cæsar petitis annueret, ægre id qvidem ferente Cardinale. Is tamen in literis ad Electorem postea scriptis, videri voluit, se consensum Cæsari præstitisse, vere, an callida offensæ dissimulatione, non disputo. Erat utiqve, stante illa universalis potentiæ Romanæ hypothesi, res invisa, Imperatorem tutelam suscipere monachi, in qvem nullam, si cleri principiis locus est, habebat jurisdictionem. Qvod si brevis Pontificii rigor consideretur, parata jam erant adversus omnes fulmina, (solo Imperatore excepto) qvi patrocinium Luthero præstituri essent, non censuris saltem ecclesiasticis coercendi, sed dignitatibus & feudis, a qvocunqve collatis, privandi. Tetigit hoc ulcus Pallavicinus, dum *Lib. I. c. IX. n. 2.* Cardinalem *noluisse* scribit, *ut consensus suus patefieret, ne hac ratione comprobaret, a profano Principe fidem porrigi reo, in causa religionis jam ad Pontificem delata.* Sed erant revera hæ Imperatorii juris reliqviæ, in tanta licet, qva tum potestates summæ premebantur, servitute ad veritatis & innocentiæ præsidium utcunqve exerciti. Non erravit igitur Lutherus, cum in suis relationibus memorat. Cardinalem non probasse salviconductus impetrationem; nec vane forsitan absqve illo metuisset Lutherus, qvanqvam ipse majori fiducia, qvam res ejus ferre videbatur, agebat. Narrat ipse in præfatione operum Latinorum anno 1545. repetiitqve paulo ante mortem in colloqvio cum familiaribus, qvomodo responderit Oratori Italo, a Cardinali misso; Urbano, puta, illi: *Tertio die venit expostulans, cur non accederem Cardinalem, qvi benignissime me expectaret?* Respondi, *mihi obtemperandum esse consiliis optimorum virorum, qvibus essem a Principe Friderico commendatus, esse autem eorum consilium, ne ullo modo absqve tutela Cæsaris seu fide publica Cardinalem accederem, qva impetrata (agebant autem illi apud Senatum Cæsareum, ut impetrarent) mox essem accessurus.* Hic commotus ille, *qvid* (inqvit) *putas, Principem Fridericum propter te arma sumturum?* dixi: *hoc nollem prorsus. Et ubi manebis?* Respondi: *sub Cælo.* Tum ille: *Si tu Papam & Cardinales in potestate tua haberes, qvid esses facturus? Omnem*, inqvam, *reverentiam & honorem exhibiturus.* Tum ille, gestu Italico mordens digitum, dixit: *Hem!* Et sic abiit, neqve revērsus est,

I. §. 36. 1518.

I. §. 5. 1518. *Acta Luth. ap. Cardin. Cajet. t. 1. Cochl. Act. Luth.*

§. 5.

Cardinalis illum ab initio comiter excepit, & evitata disceptatione, quæ ejus dignitati & officio judicis non conveniebat, Pontificis nomine denuntiavit, necesse esse, ut errores in libris suis extantes revocaret, & se ab iis abstinere velle promitteret. Respondit Lutherus, se non putare, quod errores docuerit, aliquosque sibi ostendi rogavit. Inde duos ei Cardinalis notavit, primo, quod contra Constitutionem Clementis VI negasset merita Christi infinita thesaurum indulgentiarum esse; dein, quod ad justificationem sola fides sufficiat, qua firmiter & sine dubitatione creditur, omnia peccata pœnitentibus remitti: hoc enim Scripturis adversari, ex quibus constet, hominem nunquam omni certitudine securum esse posse de gratia. Lutherus, qui Clementinam legerat, dixit, se ad eam admittendam non obligari, quia tantum referat opinionem S. Thomæ, Scripturam inde allegabat, sed suo sensu explicans, & falsa distinctione quadam utens, quales ingenia hominum ad ejusmodi illusiones fertilia, facile invenire possunt, ad asserendum, quicquid aliquam veri speciem habet. Cum vero post satis longam de hoc puncto (ad alterum enim non accedebant) habitam disputationem Lutherus videret, quod Legatus responsionibus suis parum contentus, semper retractationem urgeret, & ulteriorem disceptationem recusaret, tempus ad deliberandum in diem

diem ſeqventem petiit, eoqve impetrato comparuit, 1518.
comitante Notario & teſtibus, præſentibus etiam qvatuor Senatoribus Auguſtanis. Tum proteſtatus, qvod judicio Eccleſiæ Romanæ omnia, qvæ dixiſſet & feciſſet, ſubmitteret; nihil ſe propoſuiſſe dicebat, qvam per modum diſputationis, ad inveſtigandam veritatem, neqve ſcire, qvod contra hanc qvidqvam aſſeruerit, adeoqve nec reperire, qvod retractare deberet, antequam oſtenſum fuerit, in qvo erraſſet, qvanqvam ut hominem errare ſe potuiſſe, non diffiteretur; offerebat autem rationem omnium, qvæ dixiſſet, & judicium univerſitatum Baſileenſis, Friburgenſis, & Lovanienſis, maxime vero Pariſienſis, qvæ mater ſcientiarum & ſemper in ſtudiis Theologiæ florentiſſima fuiſſet, & ſecuturum promittebat. Tandem cum longum ſcriptum exhibuiſſet, in qvo rationes & teſtimonia, qvibus errores ſuos probari putabat, expoſuerat, Legatus vero horum nihil admittens, ſemper retractationem imperaret, & cenſuras Eccleſiaſticas minaretur, etiam ulteriori ad ſe aditu, niſi obtemperaret, eum probiberet, noctu appellationem ad Pontificem affigi fecit, & feſtinanter VVittebergam verſus abiit, metuens, aut metuere ſimulans, ne Cardinalis juſſu, una cum Staupitio Vicario, Patrono ſuo, captivus retineretur. Nihilominus literas valde modeſtas ad Legatum ſcripſit, in qvibus benignitatem, qva exceptus fuerat, laudavit, & ſeſe excuſavit, qvod mi-

1518. *nus reverenter, qvam decuisset, ipsi locutus esset. Ad alios vero, & ad ipsum Pontificem plane contrarias exaravit, querens de duritie, vel potius intolerabili, ut dicebat, Cardinalis hujus tyrannide, qvi se constringere ad retractandum voluisset, neqve tamen demonstrasset, in qvo erraverit; dein, qvod non acceptasset, qvæ obtulisset, nempe qvod de indulgentiis nihil amplius dicere vellet, dum adversariis qvoqve silentium imponeretur.*

§. XXXVII.

Comis exceptio, qvam etiam Lutherus laudavit, illa fuit, ut Cardinalis protidentem in faciem, (id ut faceret, ab Urbano illo monitus erat) dein in genua subsidentem erigeret, alloqventem placide aliqvandiu audiret, nec, postqvam ad colloqvium ventum est, Magistro ceremoniarum, qvo utebatur, permitteret, ut eum interturbaret. Laudavit etiam illum Cardinalis apud Staupitium, imo *amare se Lutherum, nec jam pro hæretico habere*, dixisse fertur. Tria autem statim a Luthero postulavit, *ut revocaret errores, ut ab iis imposterum abstineret*, & ut *ab omnibus etiam aliis abstineret, qvæ turbare possent Ecclesiam.* Omissa hæc a Maimburgio Lutherus in relatione sua ad Electorem *Tom. I. fol. 208. b.* etiam *Cochlæus* referunt, ipse vero Cardinalis ad Electorem ita scribit: *fol. 206.* Dixi ante omnia, qvod secundum solidam Scripturam sacram interrogandus esset, & qvod si se cognosceret, & de cætero caveret, possemusqve secure dormire, nec reverteretur ad vomitum, omnia componerem Sanctissimi Domini nostri Leonis X. Papæ autoritate. Duos vero saltem articulos Lutheri improbasse, verum est. Primum nempe & potissimum, qvo indulgentias & Clementis VI bullam impugnabat; sed alterum non recte enunciat Maimburgius, sed ex suo forte ingenio huc trahit, imo & decidit qvæstionem de justificatione per fidem. At Cardinali utiqve credendum hic est, concordante inprimis Lutheri & Cochlæi relatione, qvod alterum caput Luthero objectum fuerit *de fide Sacramentorum:*

rum: objecit, (ſcribit Lutherus) *qvod concl. 7. inter declarandum dixe-* 1518.
rim, oportere eum, qvi ad Sacramentum accedit, credere ſe conſecuturum gratiam Sacramenti. Notandum vero eſt, ad ſupplenda vel emendanda Maimburgii narrata, ſatis vehementer de litera & ſenſu, tum de autoritate conſtitutionis Clementinæ inter Cardinalem & Lutherum diſceptatum, ſed paucula qvædam *de fide utentium Sacramentis* tractata eſſe; qvamvis Cardinalem poſtea pudere ejus conflictationis viſum eſt, ut infra dicemus. Summam vero offenſam incurrit Lutherus qvod Bullæ Clementinæ non tantum præferret Scripturas, ſed & nihil probari ex conſtitutione illa poſſe contenderet, qvia torqveret Scripturas in alienum ſenſum, & tantum opinionem Thomæ recitaret: deinde qvod extollenti poteſtatem pontificiam Cardinali, *ſupra Concilium, ſupra ſcripturam*, & *Concilii Baſileenſis abrogationem* alleganti, *univerſitatis Pariſienſis appellationem* oppoſuerat, & *Joh. Gerſonis* ſcripta. Reſpondit enim Cardinalis cum commotione: *Pariſienſes videbunt pœnas ſuas*: & *Gerſoniſtas damnatos eſſe* dicebat. Memorat hæc Lutherus in relatione ad Electorem *fol. 210.* qvæ Cardinali poſtea transmiſſa eſt. Qvam ſi attendiſſet Maimburgius, cauſam Lutheri pro Concilio Baſileenſi, & pro Joh. Gerſone atqve Pariſienſi Academia adverſus Cardinalem pugnantis, tueri, aut communem ſaltem ſibi cum eo agnoſcere debuiſſet, ſi modo ex animo ſcripſit, & pro veris habet, qvæ pro Concilio Baſileenſi in tractatu ſuo nupero de jure Pontificum aſſeruit. *Addit.* Fundamentum itaqve unicum Cardinalis in articulo indulgentiarum erat autoritas Pontificia. Cæterum etſi ipſe in literis ad Electorem commemorat, & Lutherus *fol. 208. b.* affirmat, *Cardinalem non opinionibus Doctorum, ſed ſcripturis ſanctis & canonibus acturum ſe eſſe* promiſiſſe; provocantem tamen ad Scripturas Lutherum vel irriſit, vel ei meras Doctorum opiniones oggerere cœpit, præſertim ubi ad qvæſtionem de Sacramentis ventum eſt. Scribit itaqve ad Electorem Lutherus: *fol. 208. b. Expecto, peto, rogo usqve hodie unam Scripturæ autoritatem, vel ſanctorum Patrum, qvæ ſit contra meam hanc ſententiam.* Hanc vero longe majoris facit, qvam litem de indulgentiis: (qvanqvam hanc maxime urgebat Cardinalis) addit enim: *fol. 209. a. Non ſum ideo malus Chriſtianus, ſi indulgentias nolim; ſed ſi hanc fidei ſententiam mutavero, Chriſtum negavero. Sic ſapio, ſic ſapiam, donec contraria ſententia per ſcripturas fuerit probata,*

I. §. 37. 1518. *& adductæ per me autoritates dissolutæ, quod nondum est factum, neqve fiet, Deo propitio, unqvam.* Sed Cardinalis levia habuit, & contemtu voluit elidere, qvæ Lutherus ex Scriptura adduxit, immo in colloqvio cum Wenceslao Linccio non veritus est dicere, *si indulgentiarum impugnationem revocaret Lutherus, totam causam componi posse: articulum enim de Sacramentis admittere modernationem & interpretationem.* Qvo intellecto Staupitius optavit, *ut notario & testibus præsentibus illa dixisset Cardinalis, ut constaret, Roma plus æstimari pecuniam qvam fidem.* Vide *Tom. I. Alt. fol. 123.* Constat, Cajetanum Scholasticis qvidem doctrinis refertissimum, sed eo tempore Scripturarum valde imperitum fuisse. Lutherus sane ad Spalatinum scribens d. 19. Novembris *Lib. I. ep. 71. audisse se ait ex ore ejus propositiones atheologiesimas, qvas, si alius dixisset, hæreticissimas pronuntiasset, & hunc tamen inter Dominicanos principem principissimum doctrinæ esse, secundum vero Sylvestrum; unde cogitari possit, qvales sint decimi & centesimi.* Ipse etiam Pallavicinus imperitiam sacrarum literarum seu Theologiæ Ecclesiasticæ ei non obscure tribuit; & in hac postea demum, sive postremis annis suis (tunc enim in sacram Scripturam commentatus est) eruditionem acqvisiviisse tradit *Lib. I. cap. X. n. 7.* qvem zelum ex hoc ipso cum Luthero conflictu natum ei fuisse probabile est. Cæterum qvæ Lutherus sive ex schedula recitavit, sive scripta porrexit, literasqve duas, qvas ad Cardinalem dedit, *Tom. I. Jenens. fol. 202.* & *Wittemb.* legere licet. Fallitur Maimburgius, dum Lutherum venisse scribit Augustam die 12. Octobr. cum ipse adventus diem nominet S. Marci post Franciscum, id est, Marci Papæ scilicet 7. Octobris die Veneris sive Feria VI & post qvatriduum, id est, die 11. Octobris, impetrato nempe illo die conductu Cæsareo, Cardinalem prima vice accessit: altera die 12. Octobr. iterum comparuit, comitatus qvatuor insignibus Consiliariis Cæsareæ Majestatis, ut ipse refert: qvanqvam in relatione *Tomo I. Germ. f. 122. & seqq. inserta* tres tantum & inter illos *Decanus Tridentinus, & D. Conradus Peutingerus,* (qvem unum in re sua studiosissimum prædicat *Lib. I. ep. 62.* Lutherus) recensentur; (Senatores solum Augustanos perperam vocat Maimburgius). Adduxit etiam Notarium & testes, & responsionem suam ex scripto recitavit, in qva Academiarum judicio se submisit, acriter obloqvente & disputante Cardinale, ita ut Luthero parum temporis ad replicandum concederetur; unde

surgens,

ſurgens, qvi aderat, Staupitius, in ſcriptis eum audiri petiit, idqve re- 1518.
petente Luthero impetratum fuit. Aderant ei etiam Legati Electoris Saxoniæ *Philippus Feilitſchius*, Eqves Auratus, & *Joh. Rüel*, Juris-Conſultus, autor relationis ad Electorem *fol. 194.* Tertio dein acceſſu d. 14. Octobris ſcriptum illud exhibuit, qvod in relatione continetur, *fol. 196.* Id contemſit Legatus, ad Urbem tamen miſſurum ſe eſſe dixit, & Lutherum abire juſſit, nec redire, niſi revocaret. Egit tamen eodem die cum Staupitio, ut Lutherum ad revocandum perſvaderet, qvod hic promiſit; ſed cum Cardinalis juberet, ut ex Scripturis Lutherum convinceret, reſpondit, *id ſupra vires ſuas, & imparem ſe Luthero eſſe, in ſacris literis & ingenio.* Vide *Lib. I. ep. 64. & 76.* Cum igitur Staupitius & Linccius audita ex Cardinale Luthero expoſuiſſent, non ſolum per eos aliosqve multa cum ſubmiſſione Cardinalem placare conatus eſt, ſed & d. 16. Octobr. (qvam *pridie Lucæ* nominat) literas ad eum ſcripſit: in his Staupitium, ut patrem, Linccium, ut *ſodalem, qvorum uterqve ſe ſolidum in manu habeat*, deprædicat, *nec per alios fortius & dulcius moveri ſe poſſe* profitetur, Cardinalem dein mire laudat, & timore poſito, amorem & veram filialemqve reverentiam erga eum teſtatur; deprecatur etiam qvod, (irritatus ſcilicet) irreverentior in Pontificem fuerit, & promulgaturum ſe id per omnia offert pulpita, aliumqve futurum & aliter locuturum pollicetur. Promtiſſimum ſe etiam dicit, de indulgentiis poſthac non tractare, ſed qvieſcere, modo illis qvoqve modus aut ſermonis aut ſilentii imponeretur, qvi tragœdiam in ſe ſuſcitaverint. Cæterum revocationem recuſat, qvæ in dubiis & indeterminatis nihil ad rem faciat, & pro Thomæ autoritate (qvæ ſibi ſatisfieri poſſe negat) Eccleſiæ, ſponſæ Chriſti, vocem audire & ſeqvi vult, qvippe qvæ ſponſum audiat. Neſcio an non ad has preces & oblationes ab amicis, maxime a Staupitio, permotus fuerit. Nam hic qvidem conſentiebat cum Luthero in doctrina, & judicio de abuſibus, & confirmabat aliqvando illum, ut ſupra vidimus: unde qvæ Auguſtæ hoc ipſo tempore dixerit, ex epiſtola ad illum Lutheri poſt triennium data qvæ 207. eſt in *Lib. I.* adſcribere lubet: Cum Auguſtæ eſſemus, inter cætera, qvæ de hac mea cauſa tractabamus, dicebas ad me: memor eſto frater, te iſta in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti incepiſſe. Qvod verbum non a te ſed per te mihi dictum accepi, & memori valde mente repoſitum teneo. At humiliorem

1518. liorem justo optimum illum virum & timidiusculum fuisse constat; unde ut Lutherus de eo suspicatus est, imo ipsi objecit, *inter Christum & Papam medius hæsit. Lib. I. ep. 211.* Saxonia enim relicta (qvod hic mihi anticipare liceat omissum a Maimburgio & aliis) Salisburgum concessit, ubi jamdudum faventem habebat Archiepiscopum; ita ut Lutherus anno 1516. scribat, oblatum ei fuisse Episcopatum suffraganeum in Chiemsee, sed Abbatiam accepisse verius est: ut ex literis Lutheri ad Staupitium mense Junio 1521 scriptis apparet. Ibi post paucos annos decessit brevi functus potentatu, ut idem Lutherus ad Amsdorffium scribit mense Januario 1525.

§. XXXIIX.

Interim Lutherus eodem die 16. Octobris ab amicis instructus, *Appellationem a Pontifice male informato ad melius informandum* Notario exhibuerat. Cum igitur nihil responderet Cardinalis ad submississimas illas literas; die Lucæ, id est, 18. Octobris. alias ad Cardinalem composuit, qvæ leguntur *fol. 203.* in qvibus appellationem non tam sua qvam amicorum voluntate insuperabili factam excusat, sumtuum defectum allegat, & qvia præter id, qvod scripserit, præstare possit, reditu tamen ad Cardinalem prohibitus sit, abiturum se esse significat, *finita & completa*, ut ait, *obedientia*, simulqve petit, ut sanctissimo Domino benigne commendetur. Seqventi die 19. Octobris, erat fer. IV. sive dies Mercurii summo mane procurato a Staupitio eqvo usus, & Langenmantelio, Augustano Senatore, portulam aperire jubente, præpropere abiit, nec femoralibus, nec ocreis, neqve calcaribus aut gladio instructus, eoqve die octo milliarium iter confecit, adeo fatigatus, ut ab eqvo descendens stare non posset, sed in stramen illico procidens qviesceret. Narravit id ipse suis anno 1546. ut habetur *Tomo I. Altenb. Germ. fol. 150. a.* Ideoqve an vere metuerit, non erat, qvod Maimburgius dubitaret. Staupitius etiam se subduxerat, insalutato Cardinale, ut hic qvestus est, in literis ad Electorem, vel eodem, qvo Lutherus die, vel prius, si *Pallavicino* fides est. Abiit etiam ob eundem metum Linceius, & qvatriduo post Prior Carmelitarum, Johannes Frosch, Theol. Licent. Lutheri hospes, in Saxoniam eum secutus, qvem ob præstita sibi beneficia benigne in aula Saxonica tractari rogat. *Lib. I. ep. 68. & 70.* Reliqverat Lutherus Monachum, qvi appellationem suam Cardinali exhiberet, sed id non ausi sunt nec

Mona-

Monachus nec Notarius; hic tamen hortatu Prioris, qvem dixi, Lutheri hoſpitis, in foro eam, affixit. Vide epiſtolas memoratas & *Tom. I. p. 207. ſqq.* Appellatio illa primario adverſus citationem ad inſtantiam Fiſcalis Pontificii Martini de Perufio factam dirigitur, in qva hæc fere gravamina Lutherus exponit (1.) qvod tantum de indulgentiis, qvæ nec præceptæ, nec conſultæ, nec meritoriæ ſint, non vero de fide, non de moribus, non de præcepto Dei aut Eccleſiæ diſputaverit. (2.) qvod judicio Eccleſiæ & Pontificis, ut ex epiſtola reſolutionibus præmiſſa conſtare dicit, omnia ſubmiſerit. (3.) qvod judices ſibi ſuſpecti ſint, Sylveſter nempe, ob editos jam contra ſe dialogos, & qvod in ſcripturis non exercitatus, Scholaſticæ ſolum Theologiæ, ſive Thomiſticæ addictus ſit; Auditor vero Cameræ, Genutius, civilium licet cauſarum gnarus, in Theologicis tamen Sylveſtri ſententiam ſeqvi debeat. (4.) de loco intuto qveritur, ſæviri enim Romæ in multos, etiam habentes ſalvum conductum, & Pontificem ipſum, ac Cardinales ſæpius in periculo mortis fuiſſe, applicatqve urbi dictum *Juſtitia habitavit in ea, nunc autem homicidæ.* (5.) Imbecillitatem corpuſculi, (6.) metum inſidiarum ab inimicis per Magnates certo denunciatarum, (7.) defectum viatici adducit, qvia ſit de ordine mendicantium, & ſub obedientia aliena poſitus. Modeſte qveritur de commiſſione Cardinali Cajetano data, cum ipſe non eam, ſed aliam ad viros doctos, probos & honeſtos in partibus id eſt in Germania, per Fridericum Electorem petiiſſet. Et licet Cardinalem, qvia de partibus adverſariorum, nempe Dominicanorum, erat, & aliis veriſimilibus cauſis ſuſpectum, merito habere potuiſſet, comparuiſſe tamen, & ab illo, ut viro omnibus modis doctiſſimo & humaniſſimo, primum paterne & clementer exceptum, at poſtea ſolummodo juſſum fuiſſe, ut revocaret, rejecta honeſtiſſima proteſtatione & ſubmiſſione, (de qva ſupra) additaqve comminatione excommunicationis, niſi revocaret, aut Romæ ſe ſiſteret. Ex his læſus, gravatus & oppreſſus, cum omnia qvæ diſputaſſet, Pontificis pedibus etiam nunc ſubjiciat (iisdem ſcilicet verbis, qvibus in epiſtola ad Leonem in feſto Trinitatis ſcripta, & ſupra relata uſus eſt) a Papa non bene informato ad meliùs informandum provocat. 1518.

§. XXXIX.

Hujus appellationis, ne inſinuatam ſibi agnoſceret, nullam mentionem facit Cardinalis, in literis ſeptiduo poſt abitum Lutheri ad Fri-

I. §. 39. ad Electorem, respondetur Maimburgii & Pallavicini censuris; ut Lutherus

1518. dericum Electorem datis *Tom. I. f. 206.* In his autem Electori objicit, procuratum ejus favore Luthero salvum conductum Cæsareum, deinvehementer de ejusdem Lutheri audacia, fraudulento ingenio & heterodoxia querens, petit, ut Elector Lutherum ad urbem mittat, aut e terris suis ejiciat. Subscripserat qvædam manu propria, & in his ista, *ne ponat maculam in gloriam majorum suorum & suam, propter unum fraterculum.* Lutherus acceptis in reditu, ut diximus, Norimbergæ literis, & cum iis exemplo Brevis Pontificii d. 23. Augusti sæpe jam memorati ad Cardinalem, qvod huc usqve nondum viderat, ita exasperatus est, ut *diabolicum* id diploma, *nec a Pontifice, sed a nebulone qvodam scriptum* diceret: ita enim scribit ad Spalatinum eodem die, qvo Wittebergam rediit, id est, d. 31. Octobris sive vigilia omnium Sanctorum. Maimburgii censuræ hic respondendum est, qvi Luthero imputat, qvod contraria de Cardinale scripserit. Et de epistola qvidem ejus ad Pontificem d. 3. Martii seqventis anni data, qvam hic anticipat Maimburgius, in loco agetur. De cætero verum est, non omnia omnibus, nec eodem tempore scripsisse Lutherum, neqve ad id obligatus erat. Interim nihil falsi scripsit, laudavit qvæ laudanda erant, non saltem reverentiæ causa, cum ipsi Cardinali scriberet, sed & in literis ad familiares. Qvestus vero est non immerito de duritie ejus, revocationem simplicem urgentis. Neqve vitio ei verti potest, qvod in epistolis ad amicos ex sua nempe intentione non vulgandis defectus qvosdam notaverit v. g. theologiæ imperitiam, & clamores atqve rixas. Pallavicinus acerbior censor est, qvi *Lib. I. c. X. 6.* ex humanitate & submissione Lutheri, qva erga Cardinalem & Pontificem usus est, reperisse se putat, ex qvo illi, gentium, ut loqvitur, apostolatum abjudicet; scilicet qvod postea fassus sit, se tunc, cum se Pontifici subjiceret, nondum ad plenam lucem perveniisse; dein ut sacrilegum urbanitatem & hypocrisin exprobret, qvod Pontificis judicium secuturum se diceret, circa qvæstionem, in qva ob Scripturæ autoritatem mutare sententiam ipse nunqvam vellet. Sed aerem verberat utrumqve hoc telum. Jam enim supra notatum fuit, Lutherum non per enthusiasmum, sed profectu sapuisse: neqve enim Apostolatum, eo qvo adversarii cavillantur modo, sibi unqvam arrogavit; (qvanqvam nec Apostoli uno momento omnia intellexerunt:) multo minus dissimulavit, qvod eo tempore ab obedientia erga Pontificem liberare conscientiam suam non-

judicio Eccl. ſe ſubmiſerit. §. 1. *judicium Maim-* I. §. 39. §. 1.

nondum potuerit. Urbanitas autem (utcunqve illius plane expers fuiſſe videatur adverſariis) omnino erat, aut debita potius modeſtia, & optima fiducia, qvod Pontificis deciſionem exoptaret, licet ſententiam ſuam Scripturæ congruentem exiſtimaret; & in Admonitione Auguſtanis Actis, hoc anno a ſe editis, annexa, negaret ſe eam mutaturum eſſe, neqve tamen id aliter intellexit, qvam præſupponendo, nihil ſibi ex ſacra Scriptura opponi poſſe, qvo ad mutationem urgeretur, ut ex aliis ejus ſcriptis, & ex oblatione ſua publice in comitiis Wormatienſibus poſtea facta, apparet. Sperabat nempe, Pontificem veritati ceſſurum eſſe: unde in dicta Admonitione ſcribit: *Veritas divina eſt etiam Domina Papæ; non enim judicium hominis expecto, ubi divinum judicium cognovi. Sed oportuit reverentiam ſervare ei, qvi vice ſummi Pontificis fungebatur, tum quod etiam veriſſime dicta oporteat cum humilitate & timore aſſerere & tueri.* Idem hoc ipſo anno *Lib. I. ep. 77.* ſvadet Joh. Sylvio, Zviccavienſi Paſtori: *Placet, qvod omnia ſub judicium Eccleſiæ, inprimis ordinarii tui ſubmittis: Nam vera etiam loqvi cum timore oportet in Eccleſia Dei.* 1518.

Add.

§. 1.

Scio qvosdam Legatum culpaſſe, qvod doctoris hujus ingenio uti, & mollius tractando reducere eum neſciverit; ſive, qvod ordinis ſui Monachis Dominicanis nimium faverit, qvi tamen indulgentias eo modo, qvi ſpiritui Eccleſiæ non ſatis conformis erat, prædicaverant, qvo ipſo turbarum occaſio data fuit. Neqve ignarus ſum, eſſe, qvi eum excuſent, & ſecundum mandata, qvæ habebat, egiſſe dicunt, urgendi ſcilicet Lutherum ad revocationem, vel eum apprehendendi, qvod absqve dubio feciſſet, niſi Monachus iſte ſatis aſtutus, literas commeatus ab Imperatore impetraſſet, antequam coram Legato compareret. Ego qvi jus

Paul. Svavis. Flor. de Ram. Pallav. Lib. 1. c. 20. & 13. Cardinal. Sadolet. l. 11. ep. 1.

I. §. 1. § 40. 1518. *nullum habeo de hac differentia nondum satis decisa, pronuntiandi, hoc tantum dicam, negotium istud videri ad finem perduci potuisse, si cum Luthero secundum scriptum suum actum fuisset, in qvo forensi ordine protestatus fuerat, qvod submissurus se esset Ecclesiæ Romanæ judicio. Debuisset igitur Pontifici mitti, qvæ pro defensione thesium suarum consignaverat, & interim silentium, ut ipse petebat, utriqve parti injungi, usqve dum Papa sententiam pronuntiasset. Nam Dux Saxoniæ, Universitas VVittembergensis, & tota Germania Pontificiam autoritatem adhuc recognoscebant, cumqve Lutherus idem solenniter profiteretur, debuisset is omnino sententiæ Pontificis parere, nisi ab omnibus ut mendax & impostor deseri voluisset. At cum alia via procederetur, spatium ei datum fuit, ut erroribus primis novas hæreses adderet, qvas ille nova lumina in dies ex studio sacrarum literarum acqvisita vocabat; ita factum, ut remedium istud cum aliis omnibus frustra fuerit.*

§. XL.

Liceat etiam mihi, qvod licuisse sibi existimavit Maimburgius, ut rem factam pro infecta habeam, & qvid Cajetano tunc faciendum fuisset, considerem. Et Cajetani qvidem sive affectus sive defectus cæteros qvos a Maimburgio, & ante eum a Pallavicino notatos videmus, in medio relinqvimus, imo recte hactenus & ordine feciſſe eum putamus, qvod nec dolo malo nec vi grassatus est, sed expeditis, qvæ mandata habebat, causam ad Pontificem retulerit. Peccasse autem videtur Maimburgio, qvod ad petita Lutheri silentium utriqve parti non injunxerit. At nescio, qvomodo salva Pontificis autoritate, Cajetanus

jetanus silentio supprimere potuisset Tezelii & aliorum sententiam, 1518.
qvæ Luthero opposita, & Pontificis utilitati accommodata erat. Præcipitata enim jam tum erat res per Breve Pontificium d. 23. August. ad Cardinalem datum, in qvo diserte dicitur *Lutherum declaratum jam esse hæreticum*; & licet venia revocaturo offerebatur, eo ipso tamen sententia ejus damnata & hæretica manssisset. Imo eo ipso tempore alia & pejori festinatione, novum *pro indulgentiis decretum* (de qvo postea dicendum erit) Romæ cudebatur, paulo post, nempe qvinto Idus Novembris publicatum. Cum igitur inter abitum Lutheri & diem hujus decreti sive bullæ, non plures qvam viginti dies intercedant, eorumqve dimidia fere pars perferendis Romam Cardinalis relationibus deberetur; nihil certius esse videtur, qvam Romæ determinatissimum & immutabile fuisse, indulgentiarum institutum adversus Lutherum, & pronam ad seqvendum eum Germaniam, omnibus modis tueri. Svadet itaqve hic Maimburgius Cajetano, qvæ in ejus potestate minime erant, & qvibus si locum dedisset, summam Romæ offensam non potuisset evitare. Sed si id vult Maimburgius, ut prævia cognitione, majori specie juris pronuntiari in causa potuerit, nihilo meliora sentit, nec veritati sed prætextui & scenæ servit. Gallica etiam principia intempestive Romanæ Curiæ obtrudit, qvæ ex plenitudine potestatis per os magistrale Sylvestri jam satis prædicata, definiverat & pronuntiaverat. Misso igitur inani vaframento, uno dicam verbo, qvid non tam Cajetano, qvam Pontifici seqvendum fuisset: nempe *veritas*. At qvoniam præhabitus huic est, clarissime licet effulgenti, turpis qvæstus, spretusqve per fastum Lutherus, & contemti qvi jam ad puriorem ejus doctrinam oculos aperiebant Germanorum non pauci: agnoscere nos & celebrare grata mente oportet divinam providentiam, qvæ ex illa obstinatione & præcipitatis callidissimorum alias hominum consiliis id produxit commodi, ut non intra unum alterumve articulum staret emendatio, sed confirmato ac edocto magis magisqve in pluribus Luthero, tantos progressus fecerit, qvi in tot regnis aliisqve provinciis intra breve tempus cum summa admiratione orbis secuti sunt: majores futuri, nisi justo Dei judicio, in veterno errorum torpere, sive, qvod Cardinalis ad Electorem scribens unice optat, *secure dormire*, suisqve frui opibus & honoribus, plurimi maluissent.

§. u.

Sane aucta ejus post hoc colloqvium, cujus acta in ſuum favorem per Germaniam vulgabat, exiſtimatione, ad nova dogmata procudenda audacior & magis temerarius factus eſt, maxime ut Pontificis autoritatem minueret, neqve judicem eum vellet agnoſcere, dicens: nullum eſſe judicem niſi verbum Dei, & hoc per ſe ipſum ſatis explicari poſſe, nec neceſſe eſſe, ut ad verum ejus ſenſum percipiendum ad Pontifices eatur, hos enim primos ajebat fuiſſe, qvi id corruperint, ut falſum ſenſum ſuum ſtabilirent, per qvem injuſtum & tyrannicum dominatum in Eccleſiam erigerent. Neqve tamen ab initio ſtatim eo usqve progreſſus eſt, ſed intra terminos qvosdam ſe continere ſatis putavit, donec de protectione Friderici Saxoniæ Ducis, plane ſecurus fieret. Habebat in aula ejus duos magni valoris Patronos, Staupitium nempe Vicarium Generalem, & Georgium Spalatinum, Secretarium, qvi ei efficaciter in hac occaſione adſiſtebant. Hi duo valde induſtrii animum Principis ita tractabant, ut qvi jam epiſtola eloqventiſſima Lutheri, Auguſta poſt colloqvium ad ſe data, moveri cœpiſſet, nunc Legato, qvi petebat, ut Lutherum manifeſte hæreticum deſereret vellet, ſatis duriter reſponderet, putaſſe ſe, cum Luthero, poſt eaqvam Auguſtam, ut Dux permiſerat, miſſus fuerit, non ſola autoritate & præcepto

Epiſt. Frider. Sax. ad Card Cajet. ibid.

cepto agi debuiſſe, ut retractaret theſes, qvarum falſitas non fuiſſet validis argumentis demonſtrata: eſſe enim excellentes plurium univerſitatum Doctores, qvi dogmata Lutheri valde probarent, licet proficua non eſſent iis, qvi eum perſeqverentur. Se vero Academiam ſuam privaturum non eſſe viro tam docto, & qvi ejus maximum eſſet ornamentum. 1518.

§. XLI.

Diſtinctius & plenius narrari debuiſſent, qvæ poſt reditum Lutheri a colloqvio acciderunt. Primo enim Lutherus in magnas redactus eſt anguſtias, cum accepto, ut dixi, in itinere Brevi Pontificio jam damnatum ſe eſſe Romæ cerneret, nec de publicanda contra ſe cenſura dubitare poſſet, qvo facto nec Wittenbergæ in monaſterio ſubſiſtendi, nec Profeſſoris munus continuandi facultatem ſibi, immo nullibi locum fore prævidebat, ubi tutus viveret. De Friderici Electoris protectione bene ſperabat, ſecurus tamen non erat. Licet enim Staupitii (qvi tamen pars aulæ aut aſſiduus in ea non erat, hoc vero tempore plane ex Saxonia abierat) & Spalatini commendatione jam aliqvot annis faventem Principem haberet, is tamen, non ita capere poterat ſententiæ Lutheranæ veritatem, ut ob eum tuendum res ſuas in manifeſtum diſcrimen miſſurus eſſe videretur. Scripſerat jam ante iter Lutheri V. Id. Auguſt. ad Raphaelem Cardinalem S. Georgii, *ſe nunqvam hactenus ſibi ſumſiſſe autoritatem, vel ſcripta vel conciones Lutheri tuendi Tom. I. f. 189.* Qvod ita non ſine cauſa intellexit Sleidanus *Lib. I.* ac ſi ne legiſſet aut audiiſſet qvidem. Ex Lutheri etiam ad Staupitium & Spalatinum literis poſt reditum datis apparet, ægre permiſiſſe Principem, ut Acta Auguſtæ cum Cajetano ederentur, imo bis prohibuiſſe. Vide *Lib. I. cp. 69. 79.* Sollicitum qvidem de Luthero fuiſſe, ſed maluiſſe, ut aliorſum diſcederet, eaqve de re per Spalatinum Lichtenbergæ, prope Wittembergam, agi cum illo feciſſe, diſvaſiſſe tamen iter in Galliam. Eo enim ſe recipere cogitabat Lutherus, multum nempe tribuens Pariſienſi Academiæ, cum qva de Poteſtate Pontificis, ex Baſileenſis concilii placitis ſentiebat. Sed & Orator Gallicus, *Add.*

1518. cus, qvi ex comitiis Augustanis paulo ante adventum Lutheri abierat, insigne judicium de eo reliqvisse ferebatur, ut in epistola die 9. Octobris Augusta ad Spalatinum scripta, narratur. *Lib. 1. epist. 62.* Certus erat, ut scribit, non manere, si censuræ venirent. Idqve expresse Lichtenbergæ dixerat *epist. 69.* sed satis apparet lubentius eum Wittembergæ mansisse. Unde est, qvod die 9. Novembris Spalatino proponit, *epist. 71. annon consultum sit, ut Princeps ad summum Pontificem scribat, pro commissione causæ ad partes*, id est, in Germaniam: addens (digna sane virtute & pietate sua obtestatione) *Non qvod ego multum curem pro me, cum doleam miserum me nonesse dignum aliqvod insigne malum pro veritate pati, cum tamen hac profectione* (Augustana) *prope usqve ad tentationem Dei pericula & mala qvæsierim, sed qvod universitas nostra mihi curæ est, & optimorum adolescentulorum in sacras literas mire ardentium studia nollem in ipso jam lacte immolari.* Sed Fridericus acceptis Cardinalis literis ante
„ omnia cum Cæsare agendum sibi esse ratus est. Extat ejus manda-
„ tum ad Degenhardum Pfeffingerum, qvi Augustæ erat, d. 19. Novem-
„ bris: In hoc narrat, qvæ Cardinalis præter spem suam, ut scribit, fe-
„ cerat & scripserat, & qvæ Pfeffingerus apud Cæsarem & ministros ejus
„ jam sæpius in hoc negotio, se mandante, proposuisset; dein jubet, ut
„ Cæsarem admoneret, urgeretqve, ut Romam scriberet, & autorita-
„ tem suam interponeret, qvo causa amice componeretur, aut a non su-
„ spectis viris in Germania cognosceretur: paratum fore Lutherum so-
„ lidam informationem, ut virum bonum & Christianum decet, obse-
qventer admittere, absqve illa ad revocationem adigi non posse, idqve cuilibet, qvi extra partes sit, satis patere. Eodem tempore literas ad
„ Electorem Lutherus componebat, qvibus ad Cardinalis epistolam, ut
„ jussus erat, respondebat. Has censendas Spalatino misit d. 25. No-
„ vembris *epist. 72.* Expecto, scribens, censuras tuas super responsione
„ mea, qvam in epistolam Legati edidi, nisi forte in spongiam cadere
„ debeat. Cæterum expecto maledictiones ex urbe Roma qvotidie:
„ ideo omnia dispono & ordino, ut cum venerint, paratus & succinctus
„ eam cum Abraham, nesciens qvo, immo certissimus, qvo: qvia Deus
„ ubiqve, sed relinqvam tamen epistolam valedictionis. Tu vide, ut
„ audeas legere epistolam maledicti & excommunicati. Ad eundem
„ vero d. 2. Decembr. scripsit *epist. 73.* Nisi venissent heri literæ tuæ, jam

para-

parabam receſſum: ſed & adhuc ſum in utramvis partem paratus. Mira eſt hominum noſtrorum de me ſollicitudo, & major, qvam ipſe ferre poſſim: Inſtiterunt nonnulli magno hortatu, ut Principi noſtro me in captivitatem darem, & ipſe acceptum alicubi ſervaret, ſcriberetqve Legato, me captum & ſiſtendum in loco tuto ad reſpondendum. Qvale ſit illud conſilium, tuæ committo prudentiæ, ego in manibus Dei & amicorum ſum. Non poſſum, qvin & ſeqventia ex eadem epiſtola adſcribam. Certum eſt credi, Principem mihi adhærere una cum Univerſitate, de qvo nuper ab uno, qvem ſcio mentiri neqvaqvam mihi, in curia Epiſcopi Brandenburgenſis de me tractatum eſt; qvanam fiducia & cujus adhæſione ego niterer? hic unus, Eraſmus (inqvit) Fabritius, & alii doctiſſimi viri, fiducia ejus ſunt. Non, inqvit Epiſcopus: hi nihil eſſent ad Papam: Univerſitas Wittembergenſis & Dux Saxoniæ prævalent. Ita intelligo, manifeſtiſſime Principem mecum eſſe credi, qvod ſane diſplicet. Et ſane univerſitatem ipſam vellem, ut qvam maxime timerent. Verum iſta ſuſpicio Principis coget me recedere, ſi recedendum eſt: qvanqvam Princeps poteſt obtendere in ſcriptis ſuis, ſeſe Laicum non poſſe de tantis rebus judicare: Jam multo minus, poſtqvam videt approbatam ab Eccleſia univerſitatem non contra me ſtare. Sed hæc ſunt parerga. Ego ſi hic manſero, multa dicendi ſcribendiqve libertate carebo; ſi iero, totum effundam, & vitam offeram Chriſto. Obiter noto, Fabritium, qvo niti videbatur Lutherus, fuiſſe Wolffgangum illum, cognomento Capitonem, Hagenoæ natum, qvi Medicinæ Doctor anno 1498. & Theologiæ anno 1504. Friburgi creatus, Canonici Doctoratus titulum Moguntiæ etiam aſſumſerat, ut & a conſiliis & concionibus Archiepiſcopo Alberto eſſe poſſet. Dein Argentorati & Hagenoæ Evangelium docuit, & anno 1541. deceſſit. *Melch. Adam. vit. Theol p. 89.* 1518.

§. XLII.

Jam de epiſtola Lutheri ad Electorem ſæpe memorata qvædam adhuc dicenda veniunt. Dies illi adſcriptus eſt, licet, ut innui, prius compoſita, 29. Novembris. *Eloqventiſſimam* vocat Maimburgius, & Pallavicinus *cunctis artibus ſcriptam eſſe* cenſet, *qvas docet homines vera rhetorica*, id eſt, *ingenita*, illius enim, qvæ arte comparatur, expertem fuiſſe tradit Lutherum, nullo qvidem fundamento; contrarium enim notorium eſt, & vel ex epiſtola paulo poſt ad Spalatinum data

1518. *epist. 100.* intelligi potest, ubi de Rhetoricis Aristotelis scribit: *Calleo librum intus & foris, ut qvi selectis glossis jam bis fratribus meis privatim eum dederim expositum.* Verum autem est, stylo Latino non uniformiter usum esse Lutherum, sed pro materia, qvam tractabat, aut hominibus, ad qvos scribebat. Certe in his literis non multum dedit operæ, ut eleganter scriberet, neqve artificiis dispositionis opus habebat, cum sequeretur literas Cardinalis secum communicatas. Veniam
„ etiam petit a Principe, sibiqve permitti vult, ut theologica coram eo
„ ut Laico tractet, id est, crasse & aperte: Volo interim, addit, obliviſci
„ acerrimum illud, & omnibus doctissimis qvoqve formidabile judicium, qvo Deus insignivit præ omnibus, qvos nostra vidit ætas, ingeni-
Add. „ um Principis Friderici. Has laudes, ut mirificas, taxat Pallavicinus, & technis usum esse censet Lutherum *lib. I. cap. XI. n. 3.* eadem, cum Maimburgio, ut puto, fini, ut Fridericum adulationibus Lutheri & amicorum ejus Staupitii & Spalatini inductum ad protegendum eum fuisse indicent; obliti qvod hunc ipsum Lutherum, ut blanditiarum & elegantiæ rudem, & omnino inurbanum depinxerint, atqve hoc modo aut Principi, communi istius ætatis hominum testimonio sapientissimo, judicii acerrimi, nec persvasionibus expositi, gloriam maligne minuant, aut Lutheri augeant, qvi superare eum noverit. Ex contentis literarum jam supra qvædam allegavimus, sed sequentia non libuit omittere. Liberat Electorem a diffidentiæ culpa, qvam Cardinalis ei imputabat, & profitetur, se nec suo, nec Electoris, sed amicorum Consilio salvum-conductum expetiisse. Dein, ubi refert, qvæ primo die de constitutione Clementis disputata fuerunt, vocem suam, qvam *indignam relatu* scripserat Cardinalis, eam fuisse fatetur, qvod dixerat, *Pontificem in illa Constitutione torsisse in alienum sensum Scripturas, & iis abusum esse.* Hoc verbum, scribit, torqvere & abuti mi-
„ re torqvebat hominem. Subdit tamen: non esse rarum nec novum,
„ ut Pontifices & Doctores torqveant, & in alienum sensum ducant
„ Scripturas, & exemplum ex dicto Hebr. VII. 12. adducit, ubi de translato
„ ad Christum Sacerdotio & finita lege manifeste loqvitur Apostolus;
„ at in Decretali qvadam impie, nisi multo sudore temperetur, de trans-
„ lato a Christo in Petrum sacerdotio intelligi. Talia sunt, addit, in
„ Jure Canonico multa, qvibus (ut cum fiducia loqvar) si non corrupta,
„ certe obscurata est Scriptura. Decretalis, de qva loqvitur est *Cap. II.*

extr.

extr. de conſtitutionibus, ubi ad allatum ex Auguſtino locum, gloſſa- 1518.
trahit vulgatum illud: *paſce oves meas.* Qvod vero Cardinalis ad Electorem ſcribens de inſolentiori qvodam dicto Lutheri, altero Colloqvii die retulerat, id narrantem etiam audiamus Lutherum, qvoniam Pallavicinus tantum Cajetani verba memoravit *Lib. I. cap. XI. n. 12.* Cum ego non verbis ſed ſcriptis reſpondere promitterem & peterem; „ ſatis fuiſſe (dicens) mecum anteriori die digladiatum: hoc verbum, „ *digladiatum*, mordicus apprehendit, & ridens, fili mi, inqvit, non ſum „ tecum digladiatus, nec volo tecum digladiari, ſed monere, & intuitu „ illuſtriſſimi Principis Friderici paterne ac benigne audire. Hoc „ eſt, (ut ego cogebar intelligere) ad nihil aliud qvam ad Revocatio „ nem urgere. Diſplicuit enim merito ſtultitia mea, qvod pro di- „ ſputare vel contendere (qvod anteriori die egimus reipſa, ſi non o- „ portet negare) digladiari dixeram, elegantius, qvam tunc res ipſa po- „ ſtulabat. *Tom. I. fol. 211.* Patet hinc, qvod ſupra tetigi, diſputatoris perſonam incaute Cardinalem ſumſiſſe. Neqve tamen id in tertio congreſſu vitavit, pejori etiam cum ſucceſſu; ſcribit enim *ibid.* Lutherus: Tertio reverſus, obtuli Reſponſiones ad objecta duo in ſcri- „ ptis: qvas primo multa & inania verba eſſe dixit (ſicut & nunc ſcri- „ bit,) me admodum fatue reſpondiſſe, & repleſſe papyrum locis ſcri- „ pturæ inpertinentibus, ſeſeqve veram eorum intelligentiam dediſſe. „ Verum cum dixiſſem tandem, pro me ſtare, qvod *Extravagans* dicit, „ Chriſtum ſuis paſſionibus acqviſiviſſe theſaurum Eccleſiæ ſuæ: ſtatim „ arripuit codicem, legit, & in verbum, *acqviſivit*, impegit, ſedulo ta- „ men diſſimulans ſeſe impegiſſe. Surgens tandem dixit: vade, inqvit, „ aut revoces, aut in conſpectum meum non revertaris. Clarius & fe- „ ſtive hæc narrat in epiſtola ad Spalatinum, eodem, qvo geſta illa fuerunt, die, Auguſta ſcripta *Lib. I. ep. 64.* Poſtqvam nempe retuliſſet, qvo modo (uti permiſſum fuerat) ſcriptum ſuum obtuliſſet, addit. „ Tandem rejectis ſchedulis atqve contemtis, revocationem denuo cla- „ mabat: & multo longoqve ſermone ex S. Thomæ fabulis tracto, me vi- „ ciſſe & compeſcuiſſe viſus eſt: decies fere cœpi, ut loqverer, toties rur- „ ſus tonabat, & ſolus regnabat: Tandem & ego clamare cœpi, dicens: „ ſi poteſt oſtendi, qvod *Extravagans* illa dictet, merita Chriſti theſau- „ rum eſſe indulgentiarum, revocabo, ut voles. Hic, o Deus, qvantus „ geſtus & cachinnus: repente librum arripuit, legit fervens & anhe- „

158. lans, donec pervenit eo, ubi ſcribitur, qvod Chriſtus ſua paſſione acqviſivit theſaurum. Hic ego, heus Pater Reverendiſſime, hoc verbum, *acqviſivit*, perpende. Si Chriſtus per ſua merita acqviſivit theſaurum: ergo merita non ſunt theſaurus, ſed id, qvod merita meruerunt, id eſt, claves Eccleſiæ. Ergo concluſio vera. Hic repente confuſus, cum nollet videri confuſus, tranſiliit fortiter ad alia, & volebat hæc obliviſci prudens: verum ego (certe ſatis irreverenter) fervens erupi: non etiam Grammaticam nobis deeſſe credat R. P. Tua, Germanis: aliud eſt eſſe theſaurum, aliud acqvirere theſaurum. Et ſic fracta fiducia ejus. Cum adhuc clamaret Revocationem, abii, dicente ipſo, vade & ne revertaris ad me amplius, niſi revocare velis. Pallavicinus *Lib. I. cap. XI num. 4. & ſqq.* multus eſt in exagitando Luthero, qvod cauſam viciſſe apud Cardinalem ſeſe putet, qvia Lutheri dogmata, ad Electorem ſcribens, faſſus eſſet, diſputative poſita eſſe in theſibus, at affirmative in ſermonibus Sic *enim totum negotium* cadere, *qvia ſuper diſputationibus & non ſuper ſermonibus fuerit citatus.* Sed & acuta eſt Lutheri exceptio, & re Cardinalis & Pontificis fuiſſet, etiam pro ſufficienti acceptari, & informationem, qvam tam enixe rogabat, non denegare. Nam etſi in judiciis ſecularibus opus non eſt, ut reus, ſi delicti alias convictus ſit, ad confeſſionem publicam adigatur; debuiſſet tamen Pallavicinus, hac objectione utens *d. l. num. 8.* officium pii paſtoris, qvod non ad deſtruendum, ſed ad ædificandum datum eſt, a rigore judicis criminalis diſtingvere. Pergit Lutherus: » Craſſas & pueris decantatas Italitates & Romanitates vocans, qvod » Cardinalis ex ſola aſſertione ſua hæreticum Lutherum credi velit ab E» lectore, & ex prudentiſſimo & acerrimi judicii Principe Pilatum face» re, qvi inauditum condemnet. Neqve enim ſufficere, ut ſolum di» cant, Erraſti, male dixiſti; ſed in ſcriptis ſignare debere errorem, & » male dictum probare, aut Electori ſaltem ſcribere vel Imperatori vel » Archiepiſcopo alicui in Germania, ſi ſe fratereulum & mendicum con» temnant, in qvibus erraverit, & qvibus rationibus erroris convinci » poſſit. Provocat ad diſputationem publicam in ditione vel ſub ſal» vo conductu Electoris. Dolere ſe tamen, ſcribit, qvod Legatus obli» qve mordeat Electorem, qvaſi ejus fiducia moliatur iſta omnia: Syco» phantas enim qvosdam jactaſſe, ſe ejus hortatu & conſilio diſputaſſe, » cum tamen hujus diſputationis nullus etiam intimorum amicorum

fuerit

fuerit conſcius, niſi Archiepiſcopus Magdeburgenſis & Epiſcopus 1518.
Brandenburgenſis; hos enim privatis literis, anteqvam diſputationem
ederet, monuiſſe, bene ſcientem non ad Principes Laicos, ſed ad Epi-
ſcopos illa referenda eſſe. Ad minas deinde Cardinalis epiſtolæ
inſertas ita ſcribit: *fol. 213.* Ne Illuſtriſſimæ Dominationi Tuæ
qvidqvam meo nomine mali accidat, ecce regiones tuas relin-
qvo, iturus qvo miſericors DEUS voluerit, ejus divinæ volun-
tati me in omnem permiſſurus eventum. Nihil enim minus ſe-
qvor, qvam ut qvisqvam mortalium mea cauſa (nedum Illu-
ſtriſſima Dominatio Tua) vel in invidiam, vel in periculum ali-
qvod adducatur. Qvamobrem, Illuſtriſſime Princeps, Illuſtriſſimam
Dominationem Tuam reverenter ſaluto; eiqve ſimpliciter valedico,
gratias immortales pro omnibus ſuis beneficiis erga me agens. Ego
enim ubicunqve ero gentium, Illuſtriſſimæ Dominationis Tuæ nun-
qvam non ero memor, futurus ſemper ſincerus & gratus pro Tua &
Tuorum felicitate precator. Ultimo ad qverelam Cardinalis, qvod
Staupitius Vicarius, eo inſcio abierit, ita reſpondet: Qvid hoc
ad Illuſtriſſimam Dominationem Tuam? Vicarius non erat vocatus,
nihil ad eum iſta cauſa pertinebat: poterat ire, redire, abire, veni-
re, omni hora ut voluit. An etiam portas Auguſtæ ingredientibus
& egredientibus propter me claudi oportebat? Sed timeo, qvod
undiqve corradatur & qværatur cauſa contra me. Ego adhuc gratia
Dei gaudeo & gratias ago, qvod Chriſtus DEI filius in tam ſancta cau-
ſa me pati dignum judicaverit. Deſiderium abeundi, qvod Lutherus
ſignificat, pro artificio, ſuo more & ingenio, habet Pallavicinus *d. loc.*
§. 7. Idem *ſubacerbam* vocat Electoris ad Cardinalem Epiſtolam,
qvæ data eſt Altenburgi d. 8. Decembr. *Tom. I. fol. 207.* & ut *ſatis duram*
taxat Maimburgius; qvi tamen contenta ejus non male expoſuit, ut
opus non ſit eam huc tranſcribere, multo minus defendere. Com-
motum fuiſſe Electorem, accepti Cardinalis literis, ob minas iis ad-
jectas, obſervari poteſt ex epiſtola Lutheri ad Spalatinum *Lib. I. ep. 81.*
in qva bilem Principis non improbat, ita ſcribens: Optime actum eſt,
ut is, (Cajetanus) qvi paulo ante mei ſimilis, mendicus monachus,
(erat enim Dominicanus) nunc etiam Principes potentiſſimos non
vereretur ſine ulla honoris ratione adire, alloqvi, minari, mandare, &
pro libitu ſuperbiſſime tractare: Diſcat vel ſero, etiam ſeculi poteſta-

I. §. 42. & witteberg enſes ad Electorem. Lutherus manendi animum Sumit: qvomodo ad
1518. tem a Deo eſſe, & ſuos non licere honores conculcare, præſertim ab eo, qvi ab homine (id eſt, Pontifice) tantummodo poteſtatem accepit. Prudentiæ fuit, qvod Elector, qvæ ipſe Cardinali opponere potuiſſet, ex Lutheri potius ad ſe epiſtola, qvam ſuæ incluſerat, cognoſcenda præberet; maſculum veto, qvod ante cognitam cauſam pro hæretico habere aut tractare Lutherum nollet. *Vulgatam eam epiſtolam Latine & Germanice, ſumma cum laude & admiratione Principis apud multos legi, omnesqve mire efferre ejus ingenium & artem elegantiſſimam*, Lutherus poſtea ſub initium anni ſeqventis ad Spalatinum ſcripſit *epiſtola 85.* nec negari poteſt animum ei reſtitutum auctumqve eſſe, ut faceret ſcriberetqve, de qvibus paulo poſt agemus. Scripſerat etiam pro eo ad Electorem Academia Wittembergenſis *Tom. I. fol. 214.* in qva epiſtola (qvam referre omiſit Maimburgius) neſcio qvem *commendationis teporem* deprehendiſſe ſibi viſus eſt Pallavicinus *cap. XI. n. 8.* Laudant qvidem Academici, qvod Elector honorem deferat Eccleſiæ & ſummo Pontifici, neqve ſe qvidqvam judicio ſanctæ Rom. Eccleſiæ antiqvius ducere, & primos futuros, qvi alienum Lutherum, ſi male ſenſerit, habituri ſint, obteſtantur; petitionem tamen ejus juſtiſſimam, ipſumqve nobile & celeberrimum Academiæ ſuæ membrum agnoſcunt & commendant, nempe, ne cogeretur revocare ſententias, anteqvam cognoſceret eſſe damnandas. Sic enim antiqvam eſſe Eccleſiæ conſvetudinem, & Patrum exempla docere, ut datis rationibus & autoritatibus ad emendationem urgerent errantes, non nuda ſua aſſertione & poteſtate ullius dicta damnarent. Alio & Romanæ curiæ accommodato ingenio Pallavicinum eſſe apparet, & Maimburgii doctorem, cum optimum fuiſſe putat, ſi Pontifex hoc ſtatim tempore, ut poſtea fecit, ex tot Theologorum ſuorumqve ſenatorum ſuffragio, non auditum licet Lutherum, multo minus convictum, ſolenni anathemate feriiſſet. Electorem enim nondum tam vehementer cauſæ affectum, deſerturum eum fuiſſe. Sic animato Electore, Lutherus, ut dixi, timorem minuere viſus eſt, editis invita licet aula Electorali. *Actis Auguſtanis*, cum additamento admodum libero. Agnoſcit id ipſe, *Lib. I. ep. 74.* literis ad Spalatinum d. 9. Decembr. datis. Jam actum erat, ſcribens, qvod literis tuis mihi inhibes. Edita ſunt acta mea, ſed multa veritatis libertate, nondum tota tamen: mihi in his & omnibus feſtinandum video. Subjungit enim ſe comperiſſe adven-

adventare missum a Pontifice Miltitium, aliaqve, sive vera, sive ad se 1518.
terrendum, spargi. Sed qvo illi magis furunt, ait, eo minus ego ter-„
reor; ero adhuc liberior aliqvando in Romanas illas lernas. Negat et-„
iam se, ut in aula rumor fuerat, valedixisse populo Wittembergensi, sed
solummodo pro concione dixisse: se incertum & instabilem esse concio-
natorem, & sæpius insalutatis auditoribus recessisse; qvod si igitur „
aliqvando idem fieret, valedixisse velle, si non fuerit reversus; mo-„
nuit etiam, si censuris papalibus in se sæviretur, ne ob eas Pontifici aut „
ulli mortalium male vellent, sed Deo rem committerent. Obiter hic „
notandum: concionandi in templo oppidano munus Luthero jam „
ab aliqvo tempore a Pastore urbis ordinario, qvem morbus diuturnus
impediebat, delegatum fuisse. Erat is *Simon Heinzius*, alias *Pontanus*, ab oppidulo patrio vulgo Brück dictus, frater *Gregorii*, ejusdem cognominis, qvi Cancellarius postea Electoralis fuit. Vitam Simonis ab eruditione & pietate laudati, qvi anno 1522. decessit, & Johannem Bugenhagium, Pomeranum, successorem habuit, inter Theologorum aliorum editas a se retulit *Melchior Adamus*. Sed redeo unde digressus sum. Ad Linckium Norimbergensem eodem Decembri mense scripsit Lutherus *Lib. I. ep. 80.* fassusqve est, se Acta acutius edidisse, qvam Legatus speret; sed longe, ait, majora parturit mihi jam calamus: nescio, unde veniant istæ meditationes; res ista nec dum habet initium suum, meo judicio tantum abest, ut finem sperare pos-„
sint Romani proceres. Expecto homicidas meos ex Urbe, vel unde-„
cunqve: censuras miror differri. Addit: Princeps primo fuisset con-„
tentus me non esse in loco; præterea (id est, postea) voluit omnino, ut „
manerem. Ex epilogo vero, qvem Actis addidit, hæc potissimum „
notanda sunt: qvod vim fieri Scripturæ in decretalibus Pontificiis iis-
dem pene verbis & argumentis indicet, qvibus in literis ad Electorem usus est, & primatum atqve universalitatem ex dicto Matth. XVI. *Tu es Petrus*, probari posse dubitet, etsi dudum ita visum fuerit Pelagio Pontifici. Inde vero & ex iis, qvæ contra Constitutionem Clementis disputat, hac vice concludit, non in omnibus decretis Pontificum haberi verum & legitimum sensum Scripturæ, ideoqve citra illorum „
injuriam aliter dici, sentiri & teneri posse, qvam ipsi habent; deniqve „
Papam neqve supra concilium esse, neqve supra scripturam, & errare „
posse: „

1518. poſſe: qvi contra ſentiant, per impudentiſſimas adulationes monſtra „ inducere, per qvæ Scriptura pereat, nihilqve præter verbum hominis „ reſtet, immo ipſius Eccleſiæ Romanæ invidiam, ruinam & perniciem „ qværere.

§. x.

At Lutherus certus, ſe Romæ condemnandum eſſe, ut ipſe Legatus Duci ſcripſerat, præveniendum Pontificem ratus, nova proteſtatione forma juridica uſus eſt, qva promtum qvidem ſe eſſe dicit, judicium Papæ bene inſtructi ſubire: ſed qvoniam, utut Papa, errare tamen poſſit, ut Petrus erraverit a Paulo reprehenſus, appellationem ad Concilium generale, qvod ſupra Papam ſit, ſe interponere profitetur, ab omnibus, qvæ Pontifex adverſus ſe decretum iret.

d. 28. Nov. apud Luther. Tom. I. f. 217.

§. XLIII.

Appellatio hæc Lutheri ſecunda facta eſt *Wittembergæ d. 28. Novembris* habetqve præmiſſam proteſtationem de autoritate Eccleſiæ & Papæ agnoſcenda, & deprecationem eorum, qvæ ex lubrico forſan lingvæ & adverſariorum irritamento minus recte aut reverenter dicta fuerint; dein innititur iis principiis, qvæ Maimburgius refert; tum gravamina eodem fere ſtylo, qvo prima, continet, niſi qvod minæ in literis Cardinalis ad Electorem ſcriptis, pro nova appellandi cauſa aſſumuntur. Celare voluit hanc appellationem Lutherus, eaqve non niſi ſuo arbitrio & tempore uti, ideo cum Typographo pactus, ut nullum exemplum diſtraheret, ſed omnia apud ſe deponeret. At is lucri cauſa fere omnia neſcio & dolente Luthero vendiderat, uti appareat ex literis ad Spalatinum pridie D. Thomæ ſcriptis, & ad Linckium. *ep. 80 Pallavicinus Lib. I. c. XII. n. 7.* ubi appellationem hanc recenſet, nullius ideo valoris eam fuiſſe ſtatuit, *qvia conceſſa licet ſuperioritate Concilii, efficere tamen non potuerit, ne ſententia interim a Pontifice contra Lutherum prolata executioni mandaretur.* Hoc ſi ſimpli-

citer

citer verum eſt, qvis non videt vana eſſe omnia, qvæ de Concilii poteſtate ſupra Papam, vel tunc Lutherus ſenſit, vel hodie tanto fervore in Gallia aſſeruntur. Neqve enim facilius qvidqvam eſſet, qvam Pontificis interim ſententia omnes, qvi aliqvid adverſus placita ejus ſtatuunt aut admittunt, pro hæreticis condemnare, immo & e medio tollere, anteqvam Concilium convocetur. Apparet hinc, qvas difficultates habeat hierarchia Eccleſiaſtica, & qvicqvid de poteſtate Pontificum & Conciliorum diſputatur. Sed hæc ab aliis & alibi expenſa ſunt. 1518.

§. 7.

Interea Leo magnum hunc tumultum Bulla compeſci poſſe credens, componi illam fecerat, per qvam doctrina catholica de indulgentiis exponebatur, & confirmabatur, ſecundum conſtitutionem Clementis VI. Sed cum Legatus hanc in Germania qvindecim diebus poſt Lutheri proteſtationem publicari feciſſet, & indulgentiæ jam valde inviſæ eſſent, in Saxonia potiſſimum; factum eſt, ut Bulla iſthæc ſaltem pro utilitate Papæ, & qvæſtorum edita eſſe videretur, neqve fere eſſet, qvi qvidqvam pro indulgentiis ſolvere cuperet. d. 13. Dec. ap. Eund. Tom. I. Pallavic. lib. 1. c. 12.

§. XLIV.

Bulla hæc ſive *Nova decretalis* extat *Tom. I. f. 215.* data Romæ V. Id. ſive d. 9. Novembr. publicata a Cardinali, ad qvem directa erat, Linzii in Auſtria d. 13. Dec. 1518. In hac, caute omiſſa Lutheri mentione, ejusqve antitheſi, tota de indulgentia doctrina, qvanta illa qvalisqve ab immemorabili, ut Pontifex loqvitur, tempore, id eſt, ſi ab ætate Bonifacii VIII. ejusqve jubilæo, qvod Clemens Sextus pro fundamento habuit (priores enim Pontifices eo usqve progreſſi in diſtributione indulgentiarum non fuerant) calculum ducamus, paulo plusqvam a ducentis annis, invaluerat, ſine omni moderatione, ſub pœna excommunicationis, qvam vocant, *latæ ſententiæ*, prædicari jubetur. Judici-

l. §. 44. §. 45. 1518. um de ſucceſſu hujus decreti ex Pallavicino hauſit Maimburgius. Sed iſte, ut ſolet, ſubtilius & intentionem Pontificis aperuit & errorem notavit. Sperabant Romæ, Lutherum citationum atqve diplomatum, qvibus condemnatus jam eſſe videbatur, & Cajetani minis territum, inſignem curiæ artem grata mente reſpecturum, eaqve lubentiſſime uſurum eſſe. Porta enim ad honeſtam evaſionem aperiebatur, deciſa qvæſtione, qvam, ut toties proteſtatus erat, diſputandi tantum & informandi ſui cauſa moverat, & Pontifici definiendam detulerat; tanto etiam honore ei habito, ut nulla plane in decreto mentio ejus fieret, culpatis potius præconibus indulgentiarum, qvi *Religioſi ad evangeliſandum verbum Dei deputati* dicuntur, *taxantur tamen qvod errores multorum cordibus imprimerent:* qvanqvam vix alia docuiſſent, qvam qvæ hæc ipſa *Bulla* approbabat. Poterat itaqve Lutherus ſine pudore, ut Pallavicinus judicat, pedem retrahere, qvia multi ut ait, ex patribus Eccleſiæ, doctrina & ſanctimonia ſpectatiſſimi, ſententias foverunt, qvæ nunc poſt ſancita ab Eccleſia dogmata, hæreticæ haberentur, neqve tamen ullam illis maculam inurunt. Sed qvid Lutherus ſenſerit feceritqve, poſtea videbimus. Audire nunc aliam Pallavicini epicriſin lubet; qva *d. l.* §. *9* exiſtimat, rectius facturum fuiſſe Pontificem, ſi aliqvam ex tot odioſis Lutheri ſententiis, iisqve maxime, propter qvas (uti qvidem falſo narrat Pallavicinus) Heidelbergæ irriſus fuerat, condemnaſſet; qvo facto ad palinodiam adactus aut exiſtimationem perdidiſſet, aut non retractans, pro hæretico habitus, & populari averſioni expoſitus fuiſſet. At nullum eſt conſilium hominum, utcunqve callidorum, qvod impedire deſtinata a Deo valeat.

§. XLV.

Vidimus ex anni hujus 1518. & duorum ex præcedenti menſium hiſtoria, veluti rudimenta & tyrocinia qvædam Lutheri. Et ſi qvidem ipſum ejusqve geſta hujus temporis ſummatim conſideremus, magnam in eo luctam, nec exiguos defectus (ipſo ingenue fatente) deprehendimus. Animum qvidem magnum oſtenderat, ſui ſolius ingenio & conſilio, nullo mortalium, ut aſſeverat, vel conſcio, nedum ſvaſore aut defenſore, diſputare, immo contradicere auſus, miſellus & mendicus monachus, qvæ per totam Europam, longo tempore ſub ſummorum Pontificum autoritate exercita fuerant. Auxit intrepidæ mentis laudem multis ſcriptis, qvæ non poterant non potentiores offende-

fendere; & periculoſo illo itinere ad Cajetanum, & qvod coram hoc maſcule & imperterritus ſteterat. Idem tamen amicorum tam eccleſiaſticorum qvam politicorum vel timori & diffidentiæ, vel circumſpectioni nimiæ multum hoc tempore dedit, iisqve ſubmiſſionibus uſus eſt, qvorum ipſum poſtmodum pœnituit, ut vel ex *præfatione operum* anno 1545. ſcripta omnibus conſtare poteſt. Qvapropter admirandæ plane Dei ſapientiæ, non vero viri hujus, qvantiscunqve dotibus prædiți, induſtriæ accepta ferri debent, etiam levia & tenuia tantorum, qvi ſecuti ſunt, eventuum primordia. Qvod ſi ex diverſo aulæ Pontificiæ conſilia & geſta ſpectemus, neſcio an ab illa plura politicarum artium documenta hoc rerum ſtatu expectari potuerint, qvam dediſſe deprehenditur; ſtante, qvam qvidem non laudo, ſententia, qvod nihil mutandum eſſe videretur ex iis, qvæ magno cum ſpecie Lutherus corrigenda eſſe contendebat. Divinæ vero, ut jam ſupra obſervavi, indubitanter adſcribi debet juſtitiæ, & de patefacienda veritate providentiæ, qva factum eſt, ut, qvoniam Romæ ſumma conſiliorum in protegendis indulgentiarum nundinationibus, ex utilitate pecuniaria pendebat, & ad hanc ſolam potenter tuendam reſpiciebatur, oculi hominum tantæ alias perſpicacitatis, ne ad unum qvidem & tam clarum ac pene palpabilem purioris doctrinæ radium diſcernendum & admittendum converterentur. Nihil enim facilius, ut ſupra diximus, fuiſſe videtur, qvam abuſibus circa indulgentias correctis, Luthero & qvotqvot ei favebant, ſatisfacere. Qvo facto cæteræ ejus theſes vel obliterari vel ſcholaſticarum diſputationum pulveri, ſicut aliæ innumeræ, immergi potuiſſent. Sed immani illa & autoritatis & utilitatis cupidine occœcatus cum ſuis Pontifex, emiſſo tam præcipitanter pro indulgentiarum recepta doctrina Decreto, ſpem omnem reformandæ in melius religionis & diſciplinæ, jam tum præſcindere eſt viſus; qvam opinionem omnium incertiſſimam & recentiſſimam de indulgentiarum theſauro & diſpenſatione, ne leviſſima qvidem correctione emolliendam, ſed pro ſummo fidei capite tantaqve ſub pœna venditandam ſtatueret: Apparebit tamen ex ſeqventibus, non ita confiſos Decreto hoc ſuo Aulicos fuiſſe, ut non aliis qvoqve ad compeſcendum Lutherum machinis utendum ſibi eſſe exiſtimarent. Nolo qvidem Paulo Venero adverſus Pallavicinum hic patrocinari, & ut certum defendere, qvod Cajetanus Romam redux, aulica *Add.*

1518. lica odia incurrerit, qvia durius cum Luthero egiſſet, nec Epiſcopi infula vel Cardinalis purpura oblata, hominem ineſcaſſet; neqve putaverim, apud Lutherum, cui animus pecuniæ & honorum contemtor tota vita fuit, id qvicqvam valiturum fuiſſe: ſed qvæ ſub finem hujus anni de legatione Miltitii decreta, & ſub initio ſeqventis expedita fuerunt, indicio ſunt, non defuiſſe tentamina, qvod rigore non poterat, per blanditias obtinendi. Qvod vero religionem ipſam attinet, non invenio hoc anno qvidqvam ex dogmatibus, aut cultu publico mutatum fuiſſe: ſed præparamenta ſecutæ reformationis ſatis magna & valida erant, duo potiſſimum, qvæ Lutherus voce & calamo docebat, *Primo*, qvod veritas Chriſtiana nec ab opinionibus, nec a decretis hominum, qvantiscunqve dignitatibus aut donis præditorum, adeoqve nec a Pontificis autoritate, ſed a ſcripturæ ſacræ doctrina penderet: *dein*, qvod ad Deum recte colendum, & ad ſalutem adipiſcendam, non externæ illæ & innumeræ obſervationes, tot legibus & regulis Pontificum & Cleri populo Chriſtiano injunctæ, earumqve qvalecunqve exercitium & *operatum*, qvod vocabant, *opus*, ſed prævenientis gratiæ divinæ auxilium, ejusqve pia & interna admiſſio, id eſt, fides reqviratur, qvam tamen non aliter intelligebat, qvam ut per charitatem efficax eſt. *Ego* (ſcribit tunc ad Joh. Ægranum *Lib. I. ep. 88.*) *fidem juſtificantem a charitate non ſeparo, immo ideo creditur, qvia placet & diligitur is, in qvem creditur.* Talia igitur, qvæ ex ſcriptis Lutheri, qvorum qvædam recenſuimus, aliisqve, qvæ tunc ſingulatim in populum ſparſa, poſtea in Tomos collecta fuerunt, eluceſcebant, apud doctos indoctosqve, tenebras, barbarie & dominatu Cleri invectas, fortius diſpellebant, qvam eruditorum qvorundam virorum literatura illius aut anterioris temporis eo usqve factum erat; reperto, qvi majori cum libertate arcem errorum aggrederetur, & aliqvid ſupra Pontificem publice oſtenderet, unde veritas peti poſſet. Tanta vero ad hæc audienda confluentium undiqvaqve Wittebergam Studioſorum freqventia fuit, ut Lutherus Dominica III. Adventus ad Linckium ſcriberet: *Studium noſtrum more formicarum fervet. Audivimus* (ita ſcribit Scultetus in annū 1517.) *a Præceptoribus noſtris, diverſarum gentium ſtudioſos Lutheri & Melanchthonis audiendi gratia Wittembergam profectos, ad primum oppidi conſpectum complicatis manibus Deo gratias egiſſe, qvod ſicut olim e Sione, ita illo ſeculo a Wittemberga Evangelica*

gelicæ veritatis lucem in remotissima regna voluisset diffundi. De Principum hoc anno circa res religionis consiliis & actis nihil apparet. Langvuerat Maximilianus Imperator, eiqve mortuo alius nondum suffectus erat. Unus repertus est *Fridericus Saxo*, nescio an Luthero magis, qvam Academiæ suæ prospiciens. Favit tamen illi hactenus, ut tutus vivere in ditione Electoris posset, nec inimicis indemnatus traderetur. Altiores radices egerat Hierarchiæ Romanæ in mentibus Principum opinio, & recentior erat infelicium eventuum memoria, qvos Imperatores & Reges Reformationem molientes, incurrerant, qvam ut qvisqvam animum ad eam applicare serio cogitaret; aliqva tamen, ut mox dicemus, fiducia nasci cœpit. 1519.

§. 2.

Sed Bullæ effectum maxime impedivit mors Maximiliani Imperatoris, Principis admodum Catholici, & pro honore sanctæ sedis animosi. Decessit enim eodem fere tempore sub initium anni seqventis 17. Januarii. Ita factum, ut Fridericus, Imperii Vicarius, tempore interregni, in tota illa Germaniæ parte, qvæ legibus & consvetudinibus Saxonicis regitur, rerum potiretur. Inde Lutheri factio mox potentissima evasit, nec de eo alii in oppidis & rure sermones habebantur, qvam qvod vir esset a Deo missus, qvi errores in Ecclesiam invectos corrigeret, & Christianos in libertatem Evangelicam vindicaret.

§. XLVI.

Fatetur Lutherus, post annos plusqvam viginti in Tomos Latinos præfatus: post mortem Maximiliani & sub Vicariatu Friderici Electoris *desæviisse paulatim tempestatem, & sensim obrepsisse contemtum excommunicationis seu fulminis Pontificii.* Subdit postea: *Procedebat feliciter Evangelium sub umbra istius Principis, & late propagabatur;*

1519. *tur; movebat ejus autoritas plurimos, qvi cum esset oculatissimus & sapientissimus Princeps, non poterat, nisi apud invidos, suspicionem incurrere, qvod hæresin aut hæreticos vellet alere & tueri, qvæ res Papatui magnum intulit detrimentum.* Audiamus vicissim Principis hujus non multo post ex epistola ad Erasmum Roterodamum circa Idus Majas hujus anni scripta, de Luthero aut potius de causa ejus judicium, *Tomo I. fol. 224.* Ita enim loqvitur *Non damnari ab eruditis causam Lutheranam, & Doctoris Martini lucubrationes ab optimis qvibusqve isthic cupidissime legi, lætamur: eoqve magis, qvod plerique bonorum & eruditorum in nostris qvoqve regionibus & principatibus, nedum externis, hominis tam vitam & mores, qvam eruditionem miro consensu laudant. Qvod enim hactenus in Saxonibus nostris degit, non tam homini qvam causæ dedimus, nihil minus unqvam conati, qvam ut dignos præmiis pœna premeret. Neqve Deo omnipotente juvante committemus, ut nostra culpa innocens qvispiam sua qværentium impietati dedatur.*

§. aa.

Act. Luth. cum Carolo Miltitio T. I. Cochlæ.

His elatus adeo ferociebat, ut vix accessum daret Carolo Miltitio, Equiti Saxonico, Papæ cubiculario, qvem is Nuncium ad Ducem miserat, Rosam solenniter ut moris erat, qvarta Qvadragesimæ Dominica consecratam exhibiturum, & rogaturum, ne ulterius tueretur hæreticum declaratum. Dux elegantis alioqvi & honesti moris, non satis honorifice, sed cum aliqvo contemtu donum Pontificium accepit, præventus infelici favore Lutheri, & offensus ab aula Romana, qvæ beneficium qvoddam filio ejus naturali gratis noluerat conferre. Perstitit itaqve constanter in priori sententia, qvam Legato Cajetano significaverat. Apparuit etiam, qvantum Lutherum attinebat, regulam politicam nullius pretii esse, si

Pallavic. l. 1. cap. 13.

exces-

exceſſui ab exceſſu contrario remedium quæratur. Nuncius enim iſte diverſam plane a Legati inſtituto viam, qvi qvaſi nimis duriter Lutherum tractaſſet Romæ traducebatur, ingrediendam ſibi ratus, in extremum oppoſitum incidit, eum ſubmiſſe laudans, & more, qvi charactere & loco ſuo plane indignus erat, palpans: immo eo progreſſus eſt, ut Tezelium, Lutheri primum antagoniſtam, tanqvam odii victimam immolaret, eumqve tam aſpere & indigne, exprobratis indulgentiarum abuſibus, & qvi inde provenerant motibus, increparet, ut miſer ille præ mœrore, ipſo qvoqve Luthero tandem dolente, moreretur. Nihil tamen his artibus, parum rectis aut politicis profecit Nuncius, nec plus a Luthero impetrare potuit, qvam ut Pontifici literas demiſſas, aut potius comes ſcriberet, nullius effectus. Nam utcunqve eum blande demulceret, ejusqve potentiam poſt Deum maximam eſſe diceret, addit tamen, formula licet honorifica, ſe nihil retractaturum eſſe. Admonitus vero, ut Confluentiam ad Archiepiſcopum Treverenſem, qvem arbitrum ſe laturum eſſe promiſerat, ad finiendam litem proficiſceretur, ita ſe excuſavit, ut diceret, ſe Cajetanum, qvem ibi eſſe audiverat, ferre non poſſe; tempus etiam inſtare, ut una cum Caroloſtadio Lipſiæ ad celebrem diſputationem compareret, qvam cum D. Eccio inituros ſe, conſtituerant.

1519. *Acta Luth. cum Carol. Miltit.*

Pallavicin. Lib. I. cap. 13. & 14.

§. XLVII.

§. XLVII.

Qvæ ex autoribus suis *Cochlæo* & *Pallavicino* hic congessit noster de negotiatione Miltitiana, mutila sunt, neqve absqve animadversione transmittenda. *Carolus a Miltitz* antiqva & splendida Eqvitum Misnensium familia ortus fuit; ex qva, dum hæc scribo, aliqvot egregii viri summis & honestissimis in aula Saxonica Electorali functionibus ornati vivunt, & insignia castella & prædia ad Albim & alibi possident. Carolus ille, sacris addictus, Canonicus qvippe Moguntinus & Misnensis, Leonis Pontificis cubicularius erat, ut in literis ejus vocatur, *secretus & familiaris*; venerat autem sub finem anni præteriti in Saxoniam (Luth. *Lib. I. ep. 79.*) privata negotia habens vel prætexens. Post adventum suum nihil prius habuit, qvam ut de causa Lutheri cum Electore tractaret, licet epistolas Papæ & Cardinalis Medicei, qvi postea Pontifex fuit, ad ministros Electorales, *Pfeffingerum* & *Spalatinum* (qvæ *Tomo I. fol. 220. 221.* habentur) nondum accepisset. Reperitur itaqve *Tom. I. Germ. Altenb. f. 255. & sqq.* ut deliberatum fuerit in aula, an & qvomodo scribendum esset Pontifici? Scribendum enim esse svadebat Miltitius: formula etiam literarum concepta extat; sed Elector rejecta ea non nisi ad Miltitium d. 11. Jan. scripsit, & per *Fabianum Feilitschium*, Eqvitem, Consiliarium suum, explicari mentem suam pluribus in hunc sensum jussit, ut a causa Lutheri plane abstrahere se velle diceret, non dissimulans tamen offensam ex literis Cajetani, qvas pro minis accipiebat, aut pro imputatione, ac si foveret & promoveret aliqvid Ecclesiæ damnosum. Sperare nihilominus se testabatur Pontificem ut benignum Patrem, recte provisurum esse his negotiis & motibus. Supervenere postea literæ illæ, qvas dixi, sive Brevia Pontificis; qvanqvam exemplum ejus, qvod ad Electorem ipsum datum esse Pallavicinus innuit, in actis Lutheri non habetur. At qvæ ad ministros scripta sunt, laudes Electoris & magnum Lutheri vituperium continent, vocatur enim *detestabilis Satanæ filius*, & desideratur, ut *temeritas ejus & notissima hæresis comprimatur & tollatur*. Sed Miltitius sive fama de Luthero ejusqve favore apud populum territus, sive qvod Principem, Cajetani literis irritatum, nec munus, qvod offerebat, Rosæ æstimantem invenerat, illam sibi viam tentandam statuit, qva usus est, & propter qvam, qvia successu caruit, Pallavicino & exscriptori ejus Maimburgio vapulat. Negotiatus tamen

tamen eſt omni cum induſtria annum plusqvam integrum. Sed non niſi poſt aliqvot menſes ab accepto mandato obtinuit, ut Conſiliariis Principis munus illud roſæ exhiberet. Nam Lutherus menſe Septembri *ad Langum Lib. I. ep. 119.* ſcribit: *Princeps noſter illuſtriſſimus tentatur a Miltitio cum aurea roſa: qvi in Dreſda gloriatus eſt, Doctorem Martinum in manibus ſuis eſſe; ſed nihil proficiet, Deo propitio:* Et poſtea d. 30. Octobr. *Staupitio ep. 121.* ſcribens, hæc habet inter alia: *Carolum Miltitz roſam tandem obtulit Altenburgi, abſente Principe; qvam neſcio qvanta pompa conatus fuerat Wittebergam ducere.* Poſt annos vero plusqvam viginti qvinqve in præfatione operum Latinorum ita ſcribit: *Roſam, qvam vocant auream, a Leone miſſam, nullo honore dignatus eſt, immo pro ridiculo habuit Elector.* Sed ante Roſæ oblationem Altenburgi, in ædibus Spalatini cum Luthero prima vice egerat Miltitius. Ægre tamen, & non niſi juſſus ab Electore Lutherus ad colloqvium ejus venit; non tam ex ferocia & ſuperbia, qvemadmodum criminantur Jeſuitæ, ſed qvod inſidias vereretur, aut cauſæ ſuæ a Pontifice ad Concilium per appellationem delatæ præjudicium timeret. Ad Pontificem tamen poſtea anno 1520. d. 6. April. ſcribens, poſtqvam de Cajetano qveſtus erat, ita refert (*Tom. I. fol. 462. b.*) *Secutus eſt Carolus Miltitius, & ipſe B. T. nuncius; qvi multo & vario negotio curſans & recurſans, nihilqve omittens, qvod ad reparandum cauſæ ſtatum, qvem Cajetanus temere & ſuperbe turbaverat, pertineret, vix tandem etiam auxilio illuſtriſſimi Principis Friderici Electoris effecit, ut ſemel & iterum familiariter mecum loqveretur. Ubi denuo tuo nomini ceſſi, paratus ſilere, acceptans etiam judicem, vel Archiepiſcopum Trevirenſem, vel Epiſcopum Numburgenſem. Atqve ita factum eſt impetratum.* Sed antea, paulo poſt colloqvium d. 20. Febr. *epiſt. 97.* Staupitio ita rem narraverat: *Carolus Miltitius me vidit Altenburgi, conqveſtus, qvod orbem totum mihi conjunxerim, & Papæ abſtraxerim: exploratum ſe habere per hoſpitia cuncta, qvod inter qvinqve homines tres aut duo vix Romanæ parti faverent: fuit armatus ſeptuaginta Brevibus Apoſtolicis, in hoc negotium, ut me captum perduceret in homicidam Jeruſalem, purpuratam illam Babylonem, ut poſtea ex aula Principis accepi. Qvod ſtudium, cum deſperatum eſſet, cœpit agere, ut Romanæ Eccleſiæ reſtituerem qvod abſtuliſſem, & revocarem. Cum autem peterem, ut doceret revocanda, tandem convenimus, ut Epiſcopis aliqvot cauſa committere-* 1519.

1519. teretur. *Ego nominavi Archiepiscopum Saltzburgensem, Trevirensem & Freisingensem*, (idem erat etiam Numburgensis, Philippus nempe Palatinus) *atque vesperi, me accepto convivio, lætati sumus, & osculo mihi dato discessimus: ego sic me gessi quasi has Italitates & simulationes non intelligerem.* Nec abs re erit, quæ longe post in supra allegata *præfatione* ad opera Latina narravit, adscribere: *Anno 1519. misit rosam Leo X. per Carolum Miltitium, qui multis egit mecum, ut Papæ reconciliarer. Is habuit LXX. Brevia Apostolica, ut si Princeps Fridericus illi me traderet, sicuti Papa per rosam quærebat, per singula oppida affigeret unum, & ita tutus me perduceret Romam. Prodebat autem coram me consilium cordis sui, dicens: O Martine, ego credebam, te senem esse aliquem Theologum, qui post fornacem sedens ita secum disputasset, nunc video te esse adhuc integrum ætate & validum. Si haberem XXV. millia armatorum, non considerem, te posse a me Romam perduci. Exploravi enim per totum iter animos hominum, quid de te sentirent; ecce, ubi unum pro Papa stare inveni, tres pro te contra Papam stabant. Illud vero ridiculum erat: Explorarant etiam mulierculas & virgines in hospitiis, quidnam de sede Romana sentirent? Illæ, ut ignaræ hujus vocabuli & sellam domesticam cogitantes, respondebant: Quid nos scire possumus, quales vos Romæ habeatis sellas, ligneasne an lapideas? Rogabat itaque, ut consulerem ea, quæ pacis essent; se omnem daturum operam, ut Papa idem faceret. Ego prolixe quoque promisi, quod omnia, quæ ullo modo salva conscientia & veritate possem, promptissime essem facturus: me quoque esse pacis cupidum & studiosum, qui per vim tractus in has turbas, necessitate adactus feci essem omnia, quæ feci, culpam non esse meam. Vocaverat autem ad se Johannem Tezelium Prædicatorii ordinis, autorem primarium hujus tragœdiæ, & verbis minisque Pontificiis ita fregit hominem, hactenus terribilem cunctis, & imperterritum clamatorem, ut inde contabesceret, & tandem ægritudine animi conficeretur. Quem ego, ubi hoc resciri, ante obitum literis benigniter scriptis consolatus sum, ac jussi animo bono esse, nec mei memoriam metueret; sed conscientia & indignatione Papæ forte occubuit. Futilis habebatur Carolus* (ob mores puto quosdam minus correctos, de quibus videndus Lutherus in epistola ad Spalatinum *ep. 122. Lib. I.* & Pallavicinus *Lib. I. c. 18. n. 1*) *& futile ejus consilium; sed meo judicio, si Moguntinus a principio, cum a me admoneretur, denique si Papa, antequam me non auditum damnaret,*

ret, & Bullis ſuis ſaviret, hoc cepiſſent conſilium, qvod Carolus cepit, licet ſero, & ſtatim compeſcuiſſet Tezelianum furorem, non res evaſiſſet in tantum tumultum; tota culpa eſt Moguntini, cujus ſapientia & aſtutia eum fefellit, qva voluit meam doctrinam compeſcere, & ſuam pecuniam, per indulgentias qvæſitam, eſſe ſalvam. Nunc fruſtra qværuntur conſilia, fruſtra coguntur ſtudia. Dominus evigilavit, & ſtat ad judicandum populos, etiam ſi nos occidere poſſent, non tamen haberent, qvod volunt, immo minus haberent, qvam nobis vivis & ſalvis habent. Id qvod nonnulli inter eos, qvi non omino obeſæ naris ſunt, ſatis olfaciunt. (Hoc eo forte pertinet, qvod ſectas ſeditioſas compeſci a ſe poſſe exiſtimabat.) Non habent igitur poſt Lutheri confeſſionem cenſores, qvod Miltitium tantopere exagitent. Nam ejus profecto blanditiis, lacrymis & oſculis effectum eſt, ut Lutherus in epiſtola ad Pontificem d. 3. Martii Altenburgi ſcripta, (qvicqvid illi dicant) tam demiſſam obſeqvii oblationem faceret, qva illo rerum ſtatu vix majoreſſe potuerit. Vide *Tom. II. Lat. fol. 222. & Lib. I. ep. 98.* 1519.

§. XLIX.

Proteſtatur illis literis *coram Deo & tota creatura, ſe nec voluiſſe nec hodie velle Eccleſiæ Romanæ aut Pontificis poteſtatem ullo modo tangere, aut qvacunqve verſutia demoliri. Eſſe eam ſuper omnia, nec ei qvidqvam præferendum, ſive in cœlo ſive in terra, præter unum Jeſum Chriſtum, Dominum omnium.* Promittit *ſe materiam de indulgentiis deinceps relicturum, penituqve taciturum, modo & adverſarii vanas ampullas contineant, edituram eſſe in vulgus, qvo intelligant & moveantur, ut Romanam Eccleſiam pure colant, nec aſperitatem ſuam, cujus exceſſum agnoſcit, imitentur.* Revocationem qvidem recuſat, ſed illa de cauſa, *ne Romanæ Eccleſiæ dedecus ex illa accedat; cum nihil docuerit, qvod non ad ejus honorem pertineret, qvi per abuſus indulgentiarum periclitabatur;* addit tamen in fine epiſtolæ, *ſi plura facere poſſit aut cognoverit, ſine dubio paratiſſimum fore.* Actum itaqve denuo erat de reformatione, ſi ea a Luthero ſolo pependiſſet; ſed latius jam, ut in hac ipſa epiſtola non reticet, propagata erant ſcripta ejus, & clarius fulgere cœperat lux doctrinæ, qvam ut vel ipſo tacente vel retractante, ſupprimi & extingvi potuiſſet. Verum enim vero Pontifex non ſatis proſpexiſſe viſus eſt rebus ſuis, qvod Miltitii conſiliis non inſiſteret, ſed Archiepiſcopo Trevirenſi cognitionem cauſæ delegare, ex dignitatis, (ut

1519. Pallavicin. *Lib. I. cap. 14. n. 7.* putat) aut tricarum curialium respectu cunctaretur. Ob hanc ergo potissimum causam, (qvam Maimburgius omittere non debuisset) Lutherus Confluentiam ire noluit. Nam ad Miltitium iter illud & revocationem apud Trevirensem Archiepiscopum svadentem scribit *Lib. I. ep. III.* Si revocationem efficacem & probabilem facere deberet, opus esse, & Altenburgi ita fuisse conventum, *ut discussis suis sententiis statuerentur articuli revocandi, & modus revocandi, assignatis rationibus ut fieret revocatio efficax & probabilis: ne si aliter fieret, extorta sibi diceretur per vim, & sierent novissima pejora prioribus*, Addit vero: *Sed etsi venire omnino deberem, poteris tu ipse cogitare, qvam stultum me essent habituri, qvi causam istam audivent, cum nondum venisse mandatum ex urbe scribas: nec dum Archiepiscopus me ejusdem mandati virtute vocarit: sed nec certum habeam, an sit mandatum hoc venturum, præsertim in isto tumultu Imperii: nec certus sum, an veniens mandatum Archiepiscopus sit accepturus. Qvomodo ergo in tanta dubia me dabo, per tot pericula, & tam gravibus expensis? qvas unde habeam pauperrimus? tot consumsi huc usqve in ista causa, & fessos feci Patronos, ut pudeat plura postulare; ut interim taceam, qvod durante interregno ne possit qvidem alli salvus conductus præstari, præsertim mihi, tot inimicis appetito.* Seqvitur inde allegatio aliarum, qvas Maimburgius retulit, excusationum, & tandem ita clauditur epistola: *Jam qvod rem difficiliorem putas futuram, si sanctissimus Dominus Leo decimus plures Episcopos ad istam causam deputarit: ego contrarium arbitror. Cum enim sub judicium totius orbis rem istam editis libellis posuerim, & nunc Lipsiæ coram tot viris tractandam suscipiam: non modo non difficile, sed & gratum fuerit, multorum judicum arbitrio causam transigi.* Liberius ad Spalatinum pridie ejus diei *ep. 110. Ridiculum Caroli Militii caput fatetur, nondum venisse mandatum ex urbe, & me vocat. Vocat autem ipse, non Archiepiscopus: dein ad præsentiam Cardinalis. An homines insaniunt? Scribam ei interim, consule mihi qvæso.* Et ad Langum eodem die: *Vocavit me Carolus Miltitius ad Confluentiam, responsurum Archiepiscopo Trevirensi, præsente Legato Cajetano: homo svavis simul confitens se nondum ex urbe recepisse mandatum: & sperat, me tam crassæ naris esse, ut non vocatus, nisi sua temeritate veniam. Video ubiqve undiqve, qvocunqve modo animam meam qværi.*

Add.

§. XLIX.

§. 49. diſqviſitio de Electoris filio notho: item de ſimultate cum Moguntino. Hujus culpa circa indulgentias: I. §. 49. 1519.

§. XLIX.

Cæterum, qvæ hic ex Pontificii Legati, Aleandri actis eruiſſe ſe dicit Pallavicinus, de filio Friderici notho, qvi ſacerdotii cujusdam collationem Romæ petens, pecunia parum civiliter emunctus fuerit, indeqve irritato Electoris adverſus curiam Romanam animo, vix meruerunt, ut neglectis magis ad rem pertinentibus, Maimburgius ſuæ inſereret hiſtoriæ. Longe profecto infra Friderici ſapientiam & pietatem, cujus inſignia documenta tota vita dedit, fuiſſet, ob leviculam cauſam tam moleſtum negotium Pontifici faceſſere, ex qvo totius Eccleſiæ ſtatus in diſcrimen vocari videbatur. Ob eandem rationem non magis veriſimilia ſunt, qvæ ex æmulatione inter Electores, Saxonem & Moguntinum propter turbas Erfurti [anno 1510 obortas] conjicit Pallavicinus. Eundem male habet, qvod Lutherus tam impudens, ut ait, fuerit, ut apud Miltitium allegaret, imo ſcripto profiteretur, culpam omnem controverſiæ de indulgentiis ipſi Pontifici adſcribendam eſſe, qvia Alberti Brandenburgici cauſa leges canonicas ſolverit, duosqve ei Archiepiſcopatus & Epiſcopatum præterea inſignem contuliſſet, neqve tamen id gratis, ſed pro palliis exiguis multa aureorum millia acceperit, ad qvæ corradenda populum chriſtianum fœdisſime deglubendum ei dederit, coacto hunc in modum Epiſcopo, ut hominem qværeret *indulgentiarum*, ut loqvitur, *deſpumatorem*, qvalis erat Tezelius. Sed hæc libertas Luthero propria erat, & vero innixa. Nec ejus fundamentum infringit Pallavicinus, cum *d. c. XIV. n. 4.* ſcribit: *Germaniæ Principibus non poſſe denegari pluralitatem beneficiorum, ne nunc qvidem, poſtqvam a Concilio Tridentino illa interdicta fuit*; niſi agnoſcat auri ſacram famem, & politicæ conſiderationis vim eſſe, qvæ legum vincula perrumpat. Nam qvod addit, de debitis ex collatione beneficiorum proventibus ad ſuſtentationem Pontificis, non *qva Domini*, ut loqvitur, *profani*, ſed *qvatenus eſt Patriarcha*, talia ſunt, qvæ præſupponunt id, qvod eſt in qvæſtione & contradictione. Magnum præterea exceſſum inter alia obſervare licet, occaſione Miltianæ commiſſionis, ex profuſione in præcones indulgentiarum; qvia Tezelio tantum ſuperfuit aut conceſſum eſt ex nundinatione [cujus tamen non niſi inferioris notæ vicarius erat] ut nonaginta florenos (aurei tunc erant) menſtruos pro ſtipendio acciperet, præter expenſas

I. §. 49. § 50. notatur Pallavicinus. §. 50. Lutherus fuit apud Episcopum Brandeburg.

1519. trium eqvitum & currus. Magna illa tunc & invidiosa pecunia fuit, in monachum ex mendicantium ordine collata, qvæ Episcopo, certe in Italia, vel cupidissimo satisfeciſſet. Qvapropter non immerito Tezelium Miltitius increpavit, ut est apud Luth. *Lib. I. epist. 97.* sed de tota hac Miltitii legatione plenius edoceri potuissemus, si Pallavicinus ex Vaticanis scriniis, ex qvibus qvæ voluit contra Paulum Venetum produxit, Miltitii relationes proferre voluisset. Hujus enim qvaliscunqve fuerit, judicium de Luthero & de Electore, totiusqve negotii a se gesti serie, non contemnendam lucem historiæ afferre potuisset: majorem certe qvam fabella de notho Friderici in contumeliam tanti Principis intempestive exposita, eiqve superstructa indigna suspicio, & de avaritia sacerdotum affectata declamatiuncula, qvæ *cap. 13. n. 6.* legitur. De iis vero, qvæ Miltitium attinent, & ex secretis scriniorum Papalium revelantur, cum ad annum 1520. venerimus, agendum erit.

§. L.

Ad vernum hujus anni 1519. tempus pertinet elaboratio & procurata editio aliqvot scriptorum Lutheri, inprimis *Commentarii in Epistolam ad Galatas*; sed qvoniam Maimburgius eorum mentionem in anni seqventis historiam rejecit, nos qvoqve eum seqventes, annotationes nostras eo differimus. Mense Januario Lutherus, ut ex epistola ejus ad Spalatinum scripta *Lib. I. n. 92.* apparet, apud Episcopum Brandenburgensem fuit, qvem multis secum expostulasse refert, qvod tanta auderet. Addit: *Intelligo Episcopos nunc tandem sapere, sui fuisse officii, qvod in me vident, ideoqve nonnihil pudere.* Cœpit etiam hoc mense epistolicum aliqvod Lutheri cum *Hieronymo Dungersheimio*, a patrio Franconiæ oppido *Ochsenfart* dicto, Theologo Lipsiensi, commercium, qvo secutæ hac æstate disputationi cum Eccio prælusum qvasi est, de primatu Pontificis *Lib. I. ep. 93. & seqq.* Monenti vero ex aula Spalatino de servanda veneratione & obedientia erga Pontificem, & declarationem edi cupienti, respondit Lutherus 3. Non. Martii *ep. 99.* sibi nunqvam fuisse in animo, ut ab Apostolica sede velit desciscere, provocat ad declarationem Germanice & populariter editam, qvam puto esse eam, qvæ *Tom. I. Altenb. fol. 294.* (qvanqvam post Lipsiensis disputationis tempus collocata) legitur. In hac non solum

de

ſuſpicatur Papam eſſe AntiChriſtum, Libri ejus vulgantur & placent. §. 51. Eraſmus de Luthero ſcribit; literæ eorum mutuæ: I.§.50.§.51. 1519.

de *intercesſione ſanctorum*, de *purgatorio*, de *præceptis Eccleſiaſticis* & de *bonis operibus*, ſed & de *poteſtate Pontificia* ita agit, ut imputationem hæreſeos depellat, & diſputabilia a credendis ſeparet. Interim angi ſe animo non obſcure ſignificat, dum ad eundem Spalatinum Dominica Invocavit *epiſt. 100.* ſcribit: *Verſo decreta Pontificum pro mea diſputatione* (Lipſiæ ſcilicet habenda) *& (in aurem tibi loqvor) neſcio an Papa ſit Antichriſtus ipſe, vel Apoſtolus ejus, adeo miſere corrumpitur & crucifigitur Chriſtus (id eſt veritas) ab eo in decretis. Diſcrucior mirum in modum, ſic illudi populum Chriſti ſpecie legum & chriſtiani nominis.* Et paulo poſt: *Naſcitur mihi indies magis ac magis ſubſidium & præſidium pro ſacris literis.* Lætum eo tempore fuit Luthero, qvod audiret doctrinæ ſuæ longe lateqve applaudi. *Johannes* enim *Frobenius*, celebris tunc Baſileæ typographus, ei ſignificaverat d. 14. Febr. *legi & probari ſcripta ejus Lutetiæ etiam a Sorbonicis, & diſperſa a ſe omnia, qvæ Baſileæ recuderat, exemplaria eſſe in Italia, Hiſpania & alibi, omnium Doctorum judiciis approbata;* Sedunenſem etiam Epiſcopum *Matthæum Scheinerum*, celeberrimum illo tempore virum, acceptis Lutheri lucubrationibus dixiſſe; *Luther, tu es vere Luther*, id eſt, liqvidus & purus: (lauter) & alicui, qvi Eccii propoſitiones obtulerat, & victoriam ei in diſputatione inſtanti, ominatus erat, reſpondiſſe: *diſputet Eccius, quantum velit; Lutherus veritatem ſcribit.*

§. LI.

Circa idem tempus *Eraſmum*, qvem ob magnam eruditionis famam demereri & ſibi conciliare cupiebat, literis adiit 5. Cal. April. qvæ extant *Lib. I. n. 101.* Hic interim 18. Cal. Maji Antwerpia ad Fridericum Electorem ſcribens, Lutheri [ut jam ſupra tetigi] ita meminerat, ut *ignotiſſimum qvidem eum ſibi eſſe, & ſcripta ejus nec tueri ſe, nec improbare velle* diceret, *pro hæretico tamen haberi ægre ferat, & vitam ejus ab omnibus probari, libros vero ab optimis qvibusqve cupidiſſime legi adſeveret. Tomo I. f. 222.* Ad qvæ qvid d. 14. Maji reſponderit Elector, ſupra qvoqve per occaſionem relatum eſt. Eraſmus vero poſtea Luthero peramanter reſpondet, ejusqve commentarios in Pſalmos laudat, monens tamen de temperandis affectibus & ſtylo, & ne in Pontificem, ſed in eos, qvi Pontificibus abutuntur, detonet. Vide *Lib. VI. edit. Frobeniana p. 257. Londinenſ. Lib. VI. ep. 4.* Penſaverant qva-

I. §. 51. §. 52. 1519. certamen cum Franciſcanis. §. 52. Lutherus, volente aula, declarat theſin de poteſtate Pontificis, eamqve aſſerit jure

qvalecunqve hoc Lutheri delectamentum monachi Franciſcani, qvos *Minoritas* vocant, moleſtia qvadam. Hi conventum in oppido *Jüterbok* prope Wittebergam celebrantes, ſcriptis ad Epiſcopum Brandenburgenſem literis, Lutherum convitiis proſciderant, & theſes XV ex ejus ſcriptis excerpſerant, malæ, ut putabant, notæ. Sed illis acerrimo ſcripto Dom. Jubilate dato, inſcitiam & malitiam exprobravit, & qvædam ad objecta reſpondens, minatus eſt, niſi revocent adverſum ſe vulgata, ſe eos ita tractaturum, ut id ordini illorum non futurum ſit honorificum. Vide *Tom. I. f. 225. & ſeqq.* Exarſit vero poſtea vehementius, cum Eccium judicio ſuo monachorum dicta approbare intellexiſſet. Sed apologia illa, qva *fol. 227. & ſeqq.* monachis ſimul & Eccio reſpondetur, licet actis diſputationis d. l. præponatur, poſtea tamen conſcripta & publicata eſt, & de ea infra agemus.

§. LII.

In aula interim timuiſſe Spalatinum & alios apparet, ob theſes Lutheri, qvas Eccii theſibus oppoſuerat, maxime ob *decimam tertiam*, qvæ agit de poteſtate Pontificis. Nec ſatisfecerat, ut apparet, Spalatino Lutherus, licet epiſtola ſatis ampla ſecretum mentis, qvare ita concepiſſet theſin ſuam, explicaſſet. Mira itaqve fiducia denuo literas dat, qvæ *n. 108.* habentur, ſcribens: Obſecro te, mi Spalatine, noli nimio timere, nec humanis cogitationibus totum cor cædere. Scis, qvod niſi Chriſtus me & mea ageret, jamdiu prima diſputatione indulgentiarum, deinde vulgari ſermone, tandem reſolutionibus & reſponſione mea ad Sylveſtrum, noviſſime Actis meis (cum Cajetano, qvæ ediderat) me perdideram, maxime profectione Auguſtana. Qvis enim mortalium horum ſingulum non timebat, aut ſperabat mihi excidium allaturum? Deniqve nuper ex Urbe ſcripſit Olſnitzer Cancellario Ducis Pomerani noſtri, me adeo conturbaſſe totam Romam reſolutionibus & dialogo, ut neſciant, qvomodo compeſcant. Eſſe tamen illis propoſitum, non ſcientia juris, ſed Italicis ſubtilitatibus (hæc enim verba ejus ſunt) me aggrediendi: has autem ego intelligo venena, vel mortem inſidiarum. Multa ego premo, & cauſa Principis & univerſitatis noſtræ cohibeo, qvæ (ſi alibi eſſem) evomerem in vaſtatricem Scripturæ & Eccleſiæ Romam, melius Babylonem. Non poteſt Scripturæ & Eccleſiæ veritas tractari, mi Spalatine, niſi hæc bellua offendatur.

datur. Non ergo ſperes me qvietum & ſalvum futurum, niſi velis & me penitus Theologiam intermittere. Sine ergo amicos putare, me „ inſanire. Res iſta finem non accipiet (ſi ex Deo eſt) niſi, ſicut Chri- „ ſtum diſcipuli & noti ſui; ita & me derelinqvant omnes amici mei: & „ ſola ſit veritas, qvæ ſalvet ſe dextera ſua, non mea, non tua, non ulli- „ us hominis, & hanc horam ab initio ſpectavi. *Concludit:* Dixi tibi „ ſemper, me paratum eſſe cedere loco, ſi qva ego Principis illuſtriſſimi „ viderer periculo hic vivere. Aliqvando certe moriendum eſt: qvan- „ qvam jam edita vernacula qvadam apologia ſatis aduler Romanæ Ec- „ cleſiæ, & Pontifici, ſi qvid forte id proſit. Ut vero trepidationi auli- „ corum conſuleret, *Reſolutionem* ſive *probationem theſis XIII.* compo- „ ſuit Latine, de qva ad Langum Fer. 2. poſt Exaudi *Lib. I. ep. 123.* ſcri- bit: Edo jam probationes ſuper odioſiſſimam propoſitionem tertiam „ decimam propter invidiam, qvæ hoc agit, ne Lipſiæ admittar ad re- „ ſpondendum. Ternis literis a Duce Georgio non potui certum obti- „ nere reſponſum, adero tamen ſaltem oblaturus me ad reſpondendum. „ Habetur hæc explicatio ſive reſolutio *Tom. I. Lat. Jen. fol. 311.* qvan- „ qvam præponi, meo judicio, illis debuiſſet, qvæ ibi ſeqvuntur *a fol. 394. ad 311.* niſi, qvod ex Emſeri ſcripto *Tomo I. f. 369.* ſuſpicari licet, edi- tio ejus poſt diſputationem dilata eſt. Erat autem Eccii propoſitio XIII. iſta: *Romanam Eccleſiam non fuiſſe ſuperiorem aliis Eccleſiis ante tempora Sylveſtri, negamus. Sed eum, qvi ſedem beatiſimi Petri habuit & fidem ſucceſſorem Petri & Vicarium Chriſti generalem ſemper agnovimus.* Huic Lutherus hanc oppoſuit: *Romanam Eccleſiam aliis Eccleſiis fuiſſe ſuperiorem probatur ex frigidiſſimis decretis Romanorum Pontificum, contra qvæ ſunt textus divinæ Scripturæ, hiſtoriæ approbatæ mille centumqve annorum, & decretum concilii Nicæni omnium ſanctiſſimi.* Præfatur reſolutioni ſive probationi hujus theſis Lutherus, & excuſat ab initio ſtylum, qvem aliqvando ſordidiorem, ſuiqve diſſimilem exinduſtria ſibi eſſe fatetur, *qvia ſpem nominis & memoriæ diuturnæ non habeat, nec qværat, ſed vi in publicum tractus, qvam citiſſime de reditu in angulum ſuum cogitaret, ſalvo Chriſtiano ſuo nomine. Putare theatrum ſuum habere ſuam horam, proditurum poſt ſe alium, Deo volente, ſi ipſe tempori ſuo ſatisfecerit.* Hæc indicio ſunt, qvam injuſte Luthero ambitio ſive inclareſcendi ſtudium imputetur; & qvod adverſus commoda ipſius egerint, qvi eum a qvietis & receſſus ſtudio inſectatione

1519. sua avocarunt. Excusat porro imputationem asperioris & immodestæ in adversarios lingvæ, & objectioni isti, per totam postea vitam factæ, veluti præventione qvadam occurrit *Tom. I. f. 311. b. Videor & multis paulo durior in adversarios, & velut modestiæ theologicæ oblitus. Hic si qva & alia vitia mea inveniantur, non magnopere deprecor culpam, qvod hoc me alia causa facere non sum mihi conscius, qvam nimio publici tædio & odio, in qvod me mergunt illi, plurimum mihi pretiosissimi temporis suffurantes. Deinde, qvod tam præfractos & obstinatos oblatratores patior, ut e qvavis syllaba mihi ignominiam, sibi victoriam nominis Christiani insidiosissime & pertinacissime qverunt, ut malo nodo malus mihi cuneus necessarius videatur. Qvanqvam videor mihi stomacho meo multam semper feciſſe vim, ne facerem, qvæ possem. Et nescio, si molliter simul & utiliter tangi qveant, qvi inveteratissima jamdiu consvetudine opprobrandi hæretici nominis, ita in judicandis aliorum scriptis obstupuerunt, & ad audiendam veritatem obduruerunt, suisqve opinionibus obsurduerunt, ut vix caduceo divino qvopiam excitari posse videantur. Ut id taceam, qvam intolerabile sit leviter arguere eos, qvi exemplo Dei speluncam latronum fecerunt, & e Scriptura Dei negotium hominum; abominationem eam e loco sancto & Christus flagellis pepulit, & Paulus dure increpandos censuit hos vaniloqvos. Nam id coguntur, velint, nolint, consiteri, sacras literas passim in universa libus studiis fuisse neglectas penitus, qvantumvis sese jactent Scripturas intelligere religiosius humano aliorum sensu, qvam illarum proprio.*

§. LIII.

In tota vero hac declaratione, ad scopum, qvem Principis & aulæ respectu tenendum sibi præfixerat, non sine magna, ut ex epistola supra allegata cognoscitur, luctâ, & reclamante pene mente consentire cum Eccio præ se tulit, de primatu Pontificis, & de obedientia ei præstanda *I. f. 312. 313.* sed ex alio fundamento. Ipse nempe ex generali regula Apostoli Rom. XIII. qvod *omnis potestas*, etiam qvæ nobis injusta videtur, *a Deo sit*, Pontificatum agnoscit, & divinæ voluntati tribuit, qvæ ex signo, id est, eventu & consensu fidelium per tot secula hanc potestatem ferentium, agnosci debeat; sed probationes, huc usqve pro Pontificatu ex Scripturis & canonibus afferri solitas (qvasqve sciebat ab Eccio in futura disputatione allatum iri) rationibus robustissimis (ut d. l. loqvitur) oppugnandas sibi sumit. Scio qvidem,

dem, & ex actis disputationis mox secutæ, totqve aliis scriptis constat, 1519.
neqve tunc defuisse Eccio, neqve nunc deesse, qvæ scriptis dictisve a Luthero reponantur; neqve mihi propositum est, vel huc transcribere, qvæ disceptata sunt, vel superfluo labore in defendenda Protestantium sententia, ab innumeris aliis dudum suscepto, & ad hoc usqve tempus continuato, me & lectores onerare. Lectis tamen & expensis omnibus, atqve seqvestrato præjudicio, qvod ab educatione & disciplina non potui non habere, deprehendo, qvæ Lutherus adversus scripturæ dicta, *Tu es Petrus &c. omvi pro te, Petre &c. pasce oves meas, &c.* pro Pontificis universali potestate & vicariatu adduci solita, opposuit, & qvæ ad Patrum loca & decreta Pontificum replicavit, summi ponderis, nec ab Eccio ita confutata esse, ut conscientiæ satisfieri possit. Tanto nempe Lutherus vel unica hac præliminari declaratione rationum & argumentorum robore causam suam firmavit, tantamqve scripturarum & antiqvitatis peritiam demonstravit, ut successoribus licet plurium, & tunc non æqve cognitorum librorum adminiculis, multisqve argumentationum subtilitatibus instructis, & creberrimis disceptationibus exercitatis, parum aut nihil reliqverit, qvo superare industriam ejus potuerint. Tantum abest, ut Maimburgio credam, qvi *Eccium* scribit *veritatem & causam Dei in partibus habuisse.* Sed anteqvam narrata hujus de disputatione Lipsiensi audiamus, mentem Lutheri de Pontificatu, ad Petrum Lupinum & Andream Carolostadium in *dedicatione commentarii in Epist. ad Galat. Tom. I. fol. 390.* & *Lib. I. ep. 84.* circa hæc eadem tempora, aut paulo ante (dies enim non adscriptus est literis) masculè explicatam, cognoscendam damus. Postqvam igitur de Cajetano, & de decreto Pontificio in causa indulgentiarum qvestus erat, & invectus in Italos, qvi Germanos *meros* (omitto cætera) *barbaros & bestias* habeant, & ut *incredibilis illusionis & explicationis patientes* irrideant; summis laudibus evehit Principes & Proceres Germanorum, qvi in comitiis Augustanis an. 1518. *recte, sancte & auguste inter Romanam Ecclesiam & Romanam curiam discreverint, & decimas, vigesimas, qvinqvagesimas, in concilio Lateranensi sancitas, & tantopere a Legatis Apostolicæ sedis expetitas, recusaverint, eoqve ipso viderint & agnoverint, errasse Papam & Concilium.* Subdit: *Deum sessum blasphemiis & irrisionibus sui & sanctæ Romanæ Ecclesiæ nominis, monere voluisse Romanos Proceres, ut res*

l. §. 53. §. bb. 1519. *Ecclesia posito joco & ludo, aliqvando serio curarent, anteqvam eliciant sangvinem, dum nimium emungunt Germaniam. Qvare & ego* (scribit) *horum Theologorum Laicorum* (id est, Statuum Imperii) *exemplo pulcherrimo, longissime, latissime, profundissime distingvo inter Romanam ecclesiam & Romanam curiam. Illam scio purissimum esse thalamum Christi, matrem Ecclesiarum, dominam mundi, sed spiritu, id est, vitiorum, non rerum mundi, sponsam Christi, filiam Dei, terrorem inferni, victoriam carnis. Et qvid dicam? Cujus sunt omnia: juxta Paulum 1. Cor. 3. Ipsa autem Christi, Christus autem Dei.* Magistrum hic Lutherum agnoscat Maimburgius, etiam in definienda vera Ecclesia Romana, qvemadmodum agnovisse in nupero tractatu deprehenditur, *curiam* a *sede* Romana distingvens.

§. bb.

Cochlæ. Acta disput. Lipsic. ap. Luth. l. 1. Ep. Phil. Melanchth. ep. Eckb. ibid.

Ea res sic se habuit. Andreas Bondestein *vulgo a loco nativitatis in Franconia,* Carolostadius *dictus, Doctor & Archidiaconus VVittebergensis, ille ipse, qvi primus, & omnium rabidissime a Luthero, (cujus tunc adorator erat) postea in diversas partes ivit, pro defensione thesium hujus novi Dogmatistæ contra Eccium scripserat; qvi illas fortiter oppugnaverat, & jam novum hunc adversarium rigide urgebat, satis prævidens, a Luthero desertum eum non iri. Itaqve cum Carolostadius, homo præceps, inflatus & vehemens, in replicis suis ad publicam disputationem cum Eccio provocasset, Lutherus aut diffidens Carolostadii viribus, qvas Eccio impares esse sciebat, aut honoris sui interesse existimans ut certamini huic misceretur, socium sese ad disputandum obtulit, idqve ipsum Eccius flagrantissime desiderabat. Neqve enim*

I. §. bb. 1519. Cochlæus.

nim dubitabat, cum veritatem & Deum, cujus cauſam propugnaturus erat, in partibus haberet, qvin ſuperior evaderet; idqve ſæpe ei in ejusmodi conflictibus contigerat, ut nempe ſemper profundæ doctrinæ, excellentis ingenii, ſolidiſimi etiam judicii & prodigioſæ memoriæ laude reportata diſcederet. Georgius, Dux Saxoniæ, Friderici Electoris patruelis, Lipſiæ additionem ſuam pertinentis Dominus, duos tantæ famæ viros in certamen prodituros videre deſiderans, arcem Lipſienſem omnemqve ad diſputandum commoditatem & ſecuritatem illis obtulit. Qvanqvam vero neqve Epiſcopus Merſeburgenſis, in cujus diœceſi eſt Lipſia, neqve hujus urbis Academia approbaret, qvod cauſa religionis populi judiciis exponeretur, proceſſit tamen negotium, & dies dicta eſt XXVII. Junii; qva etiam antagoniſtæ comparuerunt. Luthero qvidem, cum ſpectator & teſtis tantum eſſe vellet, de ſecuritate, qvemadmodum Caroloſtadio, non erat a Duce cautum; ſed Eccius omnino cum Luthero congredi cupiens, facile id obtinuit, atqve ita iſte in partes admiſſus eſt. Celebris hæc actio peracta fuit in cœnaculo arcis majori, præſentibus Duce, ejusqve Conſiliariis, Magiſtratu, Doctoribus & Baccalaureis Academiæ, infinitaqve multitudine hominum ex vicinis oppidis accurrentium, qvo theſes, de qvibus ultro citroqve diſputandum erat, miſſæ fuerant. Conventum erat de forma & regula

Luth. in præfat. in T. I.

1517. disputandi, ut nempe quisque suo loco & ordine placide exponeret, quæ adversario vel objicere vel objicienti respondere vellet. Scribæ constituti erant, qui fideliter omnia hinc inde dicta notarent; id quidem non lubenter concedente Eccio, qui langvidam fore disputationem metuebat ob tempus scribis tribuendum. Lutherus etiam, qui alios judices, quam cœtum adsistentem, ferre nolebat, quod idem erat ac nullum ferre, tandem tamen in universitates Erfurtensem & Parisiensem consensit, quo Acta hujus disputationis ad decidendum mitterentur. Sperabat, utramque sibi favituram; illam, quod in ea studiis operam dederat; hanc, quod ei cum Pontifice post abolitam sanctionem pragmaticam non bene convenire credebat. His ita constitutis, Carolostadius primus contra Eccium insurrexit, & post quam ab utraque parte protestatio facta erat, nihil esse statuendum contra sententiam & doctrinam Ecclesiæ Catholicæ, Eccius oppugnare dogmata Carolostadii & Lutheri cœpit, de libero arbitrio; quod dicebant, sine gratiæ auxilio homines nihil nisi malum facere posse, nec solum sine illa, quæ voluntatem movet, sed & sine illa, quam Deus mentibus sanctificandis per Spiritum sanctum immittit, id est, sine charitate, ita ut homo, qui hac careat, nil nisi malum facere possit, ad bonum vero voluntas nihil contribuat, nisi recipiendo gratiam, quæ sola in homine operetur, ita tamen, ut

nemo

nemo ſit, quantumcunque juſtus & ſanctus, qui et- 1519.
iam in bona actione a Deo producta non peccet. Hæc theſis ventilata fuit usque ad diem 4. Julii, quo Caroloſtadius admodum duriter ab Eccio tractatus, & fatigatus diſputationis finem fecit. Rediit ad eam die 14. & 15. Julii non majori ſucceſſu. Interim Lutherus locum ejus occupavit, tenuitque decem diebus. Singulis vero diebus mane & a meridie diſputabatur, ſcilicet de purgatorio, *quod Lutherus negabat ex ſacra Scriptura probari poſſe: de* indulgentiis, *quas inutiles eſſe ſtatuebat; de* remiſſione pœnæ, *quam inſeparabilem a remiſſione culpæ eſſe dicebat, & porro inferebat, quod eam quilibet Presbyter non minus ac Pontifex dare poſſet: de* pœnitentia, *quam ſemper a charitate ſeu amore incipere debere aſſerebat, non vero a metu, talem enim falſam eſſe: de* primatu Papæ, *quem nonniſi jure humano, neqvaqvam vero divino niti contendebat. De hoc articulo omnium vehementiſſime & diutiſſime diſputatum fuit, & ex actis apparet, utrumque diſputatorem, unum, dum bonam cauſam defenderet, alterum dum oppugnaret, multum ingenii & eruditionis oſtentaſſe, hoc tamen cum diſcrimine, ut facile conſpiciatur, veritatem a ſolidæ doctrinæ viro, qvalis Eccius erat, defenſam, erroris victricem fuiſſe, qvamvis error ſcientia & ſubtilitate pulchri ingenii ſuſtineretur.*

§. LIV.

1519. §. LIV.

Moneo primo: erratum eſſe in voce *Bondeſtein*, ſcribi enim debet *Bodenſtein*: dein qvamvis Caroloſtadius adorator Lutheri a Maimburgio dicatur, conſtat tamen, illi ut ætate & dignitate antecedenti a Luthero honorem delatum eſſe, *Præceptorem enim & majorem ſuum in Chriſto* eum vocabat. *Lib. I. Ep. 84. Tom. I. f. 385. b.* Erat nempe Canonicus & Archidiaconus in Eccleſia collegiata omnium ſanctorum, a Fridrico Electore non tam fundata, qvam reſtituta & aucta, & cum Decanus eſſet, Luthero Doctoris Theologi titulum anno 1512. contulerat. Occaſionem diſputationis Lipſienſis verum eſt a Caroloſtadii theſibus ortam. Eccius enim Auguſtæ cum Luthero comiter converſatus, vel ad diſputandum cum Caroloſtadio ſeſe obtulerat, ut in relatione Germanica *Tom. I. Alt. f. 124.* memoratur, vel a Luthero ipſo ad id inductus fuit, ut ex hujus literis ad Joh. Egranum *Lib. I. ep. 88.* colligitur. Sed Eccium ſive diſputandi pruritus, ſive, qvod ei Lutherus ſæpe exprobravit, flagrantiſſimum gloriæ ſtudium, & adulandi curiæ Romanæ & honores opesqve oppreſſo Luthero qværendi propoſitum eo perpulit, ut cum Luthero publice congredi vellet, ideo & theſes illas XIII. *fol. 241.* jam vulgaverat, qvæ poſtea Lipſiæ diſputatæ fuerunt, & apud Georgium, Principem Sax effecerat, ut Lipſienſem Academiam ad locum diſputationi concedendum, invitam licet, permoveret, ut ex Eccii ad Lutherum epiſtola d. 19. Febr. ſcripta *Tom. 1. f. 387.* videre licet. Dein cum Lutherus, ut comes Caroloſtadii, ſed non ut ipſe diſputaturus Lipſiam veniſſet, & niſi ſalvo conductu ſpeciatim accepto diſputare nollet, etiam hunc ei Eccius impetravit. Qvapropter incertum eſt, qvod Maimburgius putat, Georgio Duci id deſtinatum ab initio fuiſſe, ut Eccius cum Luthero concurreret. Theſes Caroloſtadii & diſputata cum eo, integre licet tunc edita, in Actis Lutheri non extant ſed Lutheri ſaltem & Eccii Diſputatio *Tomo I. fol. 242. ſeqq.* legitur. Adjunctus etiam eſt *fol. 292.* ſermo Lutheri, compendium qvoddam diſputationis complectens, *in feſto Petri Pauli*, adeoqve ante diſputationem ſuam in ſacello arcis, rogatu Ducis Pomeraniæ Barnomi, qvi Wittembergæ ſtudiis operam dans, & tunc honoris cauſa Academiæ Rectoratum gerens, Lipſiam venerat, habitus. Nam in templis urbis concionandi facultas conceſſa non fuit Luthero, qva tamen Eccius in rem ſuam ſtrenue & ſæpe

uſus

I. §. 54. §. 55. 1519.

uſus eſt, aliaqve pro concione, alia in diſputatione ſtatuiſſe perhibetur. Qvod diſputationem & diſputatores ipſos attinet, ſperni video a Maimburgio Caroloſtadium, ſed Lutheri & Eccii ingenium ex æqvo laudari, veruntamen palmam veritatis Eccio, ut ſupra jam dictum eſt, tribui. Qvam ſincere, neſcio; nam concilia ſupra Papam evehentem, & infallibilitatem ei negantem Lutherum publice nunc ſeqvitur ipſe Maimburgius. Cæterum optandum foret, ut Acta diſputationis, & qvæ Lutherus vel ante vel poſt eam ad ſententiæ ſuæ defenſionem commentatus eſt ſeparatim ut olim edita, in multorum verſarentur manibus, qvæ nunc aut vaſtis Tomorum voluminibus inſerta, aut perditis veteribus editionibus, fere in oblivionem venerunt. Nam etſi Luthero adverſa & ſuſpecta Lipſiæ erant fere omnia, ita ut favore & applauſu caruiſſe ipſe ingenue agnoſcat; dixit tamen, qvæ ingenii & doctrinæ copiam ita oſtenderunt, ut nec adverſarius die 23. Jul. ad Electorem poſtea ſcribens, laude ejus plane potuerit abſtinere, etſi Caroloſtadio nil niſi inſcitiam adſcribat. Excreſceret ultra, qvam ferre poſſim, labor meus, & libri modus, ſi ſaltem maxime notabilia adſcribere vellem. Interim verum eſt, Eccium, qvod voluerat, obtinuiſſe, nempe, ut ex Luthero eliceret, qvæ Romæ condemnationem ejus maturarunt, & qvæ, ſi aulæ conſiliis ſeſe accommodaſſet, tacere debuiſſet. Inter hæc omnia odioſiſſimum erat, qvod decreta Conſtantienſis concilii contra qvosdam Huſi articulos, in dubium vocaret. Hoc enim ſtatim d. 23. Julii Eccius in literis ad Electorem, & ad Hochſtratenum d. 24. Julii *Tom. I. fol. 360.* qveſtus eſt. Periculoſe etiam laborabat Lutherus in evitando fulmine excommunicationis, qvod Bulla nupera Leonis in diſſentientes circa dogma indulgentiarum intentabat: *(fol. 282. & ſeq.)* Si enim etiam huic aperte contradixiſſet, actum de ejus ſtatu & ſecuritate fuiſſet, nondum obfirmato ad cenſuras Papales ſpernendas Principum conſilio. Ad amicos autem ſcribens, reprehendit ſtylum Bullæ, qvæ pro decidendi ratione non ſacræ Scripturæ teſtimonium, ſed immemorabile tempus allegabat. Vide *Lib. I. ep. 84. p. 135. b.*

§. LV.

Expedire puto, ut qvædam ex Lutheri relatione de hac diſputatione apponamus. Scribens igitur Spalatino d. 21. Jul. *Lib. I. ep. 114.* Eccium prævaluiſſe fatetur Carlſtadio, voce & geſtu, *ſed* (per Deum jurat)

I. §. 55. 1519. literæ de successu disputationis, quæritur de Eccio; Hic se purgat: Lutherus prolixe refert ad Spalatinum

jurat) *hunc egregie & locupletissime adductis libris argumenta sua defendisse, & solvisse contraria:* adactum vero, poscente Eccio & acclamantium tumultu, ut absqve libris postea disputaretur, eoqve factum esse, ut Eccius memoria & lingva validior speciosius pugnaret. In fine, pergit, subdolus homo (*Eccius*) omnia concessit, qvæ Carlstadius arguebat, qvæ tamen fortiter impugnaverat, & omnino per omnia cum eo consensit, glorificatus, qvod in suam sententiam pertraxisset Carlstadium. Nam Scotum cum Scotistis, & Capreolum cum Thomistis rejecit, dicens, cæteros Scholasticos idem & sapuisse & docuisse, qvod Carlstadius, ita cecidit tunc Scotus & Capreolus, id est, duæ celeberrimæ factiones Thomistarum & Scotorum. Qvod vero hic privatim ad Spalatinum scripsit, publice Eccio objecerat, die 6. Julii *fol. 255.* Iste, *dicens*, articulus (de divisione operum in bona & mala ratione subjecti operantis) triumphatus est præcedente hebdomate, ita, ut egregius D. D. Joh. Eccius (semper enim honorum titulis mutuo utebantur) coactus sit Scotum & Scotistas, Capreolum & Thomistas cum universis suæ factionis Doctoribus celebrioribus repudiare, & Antagonistæ consentire. Qvanqvam id Eccius audacter negarit. Sed & postea de hoc ipso inter se in scriptis publicis certarunt, & Lutherus sophisma Eccii, qvo elabi voluit, vehementer improbavit, indeqve Sycophantiam & hypocrisin ei attribuit, epistola adversus eum edita. *Tom. I. f. 369.* Cum enim Lipsiæ in disputatione cum Carolostadio fassum esse Eccium Lutherus dicat, liberum arbitrium sine gratia non posse nisi malum facere: Eccius edita, qvam vocavit *expurgatione*, id ita est interpretatus, ut *malum* idem sit ac *non meritorium*, id est, indifferens, vel ita saltem bonum, ut gratiam mereatur, qvam Scholastici vocant, *de congruo*. *Expurgatio* vero ista Eccii opposita erat alteri Lutheri Epistolæ ad Spalatinum, in qva de disputatione Lipsiensi amplam satis relationem fecit *die assumtionis Mariæ*, id est, d. 15. Augusti. *Lib. I. ep. 116.* Præfixa est eadem Resolutionibus post disputationem *Tomo I.* editis *fol. 294. & seqq.* Ex hac inter multa notatu digna, brevitatis studio pauca excerpemus. Disputationem perditionem temporis fuisse, *ait*, non inqvisitionem veritatis, neqve scopum fere ullum ab Eccio tactum, & conclusiones suas

a Wit-

a Wittenbergenſibus per annos duos multo acrius & validius oppugnatas fuiſſe, qvas Eccius vix in facie cutis leviter perſtrinxerit, notiſſimis & vulgo proculcatis argumentis utens. *Addit tamen*: Ita me Deus amet, fateri cogor, victos nos eſſe clamore & geſtu. Concedit adverſarium in literis humanis & ſcholaſticis varie & copioſe eruditum, ſed ſacrarum literarum inanem eſſe diſputatorem, & imperitiæ ſuæ credibilia nimis teſtimonia in papyrum effudiſſe: ſibi qvidem ſoli (*qvod objiciebatur*) ſe non vendicare Scripturarum ſacrarum ſcientiam; arbitrari tamen, ſe in ſacris literis tantum verſatum & exercitatum, ut de Scholaſtici Theologi ſententia, qvi ſacras literas vix a limine ſalutaverit, poſſit ſine periculo pronuntiare. Caroloſtadii vero propoſitiones (*ait*) velint nolint, teſtari coguntur, domum ſalvas rediiſſe, nec una vel ſyllaba refutatas, licet crudas eas devorare Eccius ſtatuerit. Repetit aliqva de artificio, qvo conſentire ſibi Carlſtadium finxiſſet Eccius, cum ipſe Carlſtadio ceſſiſſet, approbata *Gregorii Ariminenſis*, adverſantis omnibus Scholaſticis ſententia, & qvidem neceſſario, *niſi Pelagianus Ingolſtadium reverti* voluiſſet. De indulgentiis (*ſcribit*) pene concordamus, qvæ & prope in riſum abierunt, ſiqvidem & ipſe (*Eccius*) palam in vulgus qvoqve concionatus eſt, non eſſe qvidem eas contemnendas, nec tamen iis fidendum. Qvomodo ſi fuiſſent per indulgentiarios prædicatæ, nec Lutheri nomen hodie ullus forte noſſet. *Et poſtea*: de primatu Eccleſiæ Romanæ acrius certatum eſt. Ego primatum honoris non negavi, nec poteſtatis dedi, ſaltem jure divino, nihil repugnaturus, immo conſtanter confeſſurus ac defenſurus, ſi facto vel jure humano eum habeat. Nihil enim minus qværo, qvam ut a ſumma ſede S. Petri & Pauli ulla cauſa qvisqvam recedat, aut obedientiam debitam ſubtrahat. Solum ne tot ſanctos Patres in cœlo regnantes, qvi in Oriente viventes, ſub Romana ſede non fuerunt, contra jus divinum egiſſe concedam. Ille contra jure divino utrumqve conatus aſſerere, cum multas autoritates Patrum conveheret, inventum tandem eſt, eos ambiguos & varios eſſe, inqve alteram ſententiam aliqvando videri inclinaſſe. Exponit inde, qvæ *de conciliis* diſputata ſunt, & contrariari ſibi *Conſtantienſe* & *Lateranenſe* monſtrat; diſtinctionem vero Eccii irridet, qva conceſſit, *Papam non eſſe Epiſcopum univerſalem, ſed tamen univerſalis Eccleſiæ*. Georgium Ducem laudat, qvod Principali clementia & munifi- 1519.

I. §. 55. & 56. 1519.

narrat Georgii Ducis dictum, recenſet perverſas Scholaſticorum opiniones. §. 56. Epicriſis qvædam,

centia nihil omiſerit qvod ad feliciſſimum diſputationis eventum facere potuiſſet: narrat etiam, ut Princeps convivio exceptum ſe & Eccium manu palpaverit, & diſputationis eorum recordans dixerit, *ſive hoc ſit jure divino ſive humano, Romanus Pontifex eſt & manet ſummus Pontifex. Ita vere dixit* (ait Lutherus) *& non leviter inutilem hanc noſtrum diſputationem inſigni hac modeſtia taxavit.* In ſecretiori vero illa, qvam ſupra allegavi, epiſtola d. 21. Julii data, ad Spalatinum retulit etiam alia a Principe ſibi adverſus doctrinam ſuam objecta, aliorum ſcilicet inſtinctu. Nec ego eram, *ait*, tam ſtupidus, qvi non diſtingverem inter fiſtulam & flatum, doluiqve optimum & piiſſimum Principem alienis ita patere & parere affectibus, qvem videbam & expertus eram ſatis principaliter loqvi, qvando ſua loqvebatur. Deniqve ad Carlſtadii propoſitiones rediens, hæc ſcribit: Sufficit mihi, qvod carnifex illa conſcientiarum Theologiſtria, cui totum debeo, qvod conſcientia mea patitur, cecidit in hac diſputatione: Nam prius didiceram, meritum aliud eſſe congrui, aliud condigni; facere hominem poſſe, qvod in ſe eſt ad obtinendam gratiam, poſſe removere obicem, poſſe non ob cem ponere gratiæ, poſſe implere præcepta Dei, qvoad ſubſtantiam facti, licet non ad intentionem præcipientis; liberum arbitrium poſſe in utrumqve contradictorium; voluntatem poſſe ex puris naturalibus diligere Deum ſuper omnia, poſſe ex naturalibus haberi actum amoris, amicitiæ, & id genus monſtra, qvæ pro primis ferme principiis feruntur ſcholaſticæ Theologiæ, & omnium libros & aures impleverunt. At ſtrenue cecidерunt, ſine ullo ferme Marte, conterriti ad ſolum conſpectum duarum propoſitionum illarum, qvarum prior hæc Auguſtini: liberum arbitrium ſine gratia nihil valet, niſi ad peccandum; Poſterior Ambroſii hæc: liberum Arbitrium ſine gratia tanto citius propinqvat iniqvitati, qvanto fortius intenderit actioni.

§. LVI.

Hæc & alia plurima pro Lutheri ſententia defendenda poſtea publicata, ſi cum narratis Maimburgii conferantur, apud æqvos judices facile evincent, qvam nihil ex illis veritati chriſtianæ & pietati adverſum erui poſſit; & ſophiſmata eſſe, qvæ tunc Eccius, & poſt illum tot alii, ad tuenda Scholaſticorum commenta, & ad lucem veritatis obfuſcan-

ſcandam, tanto nixu & acumine procuderunt. Etiam Pallavicino, qvi *Lib. I. cap. 15. & 16.* nihil non movet, qvo Eccii partes tueatur, non magno negotio reſponderi poſſet, niſi id controverſiarum potius tractatoribus relinqvendum eſſet. Mirari ſe dicit *cap. 17. n. 4. qvod homines ingenioſi atqve eruditi, qvales erant,* ut ait, *Lutherus & Melanchthon, in confutationibus ſubtile cum ſophiſtico male confuderint.* Exemplum autem paulo ante attulerat, de diſtinctione inter *totum & totaliter*, per qvam Eccius effugium qværebat, concedens, Deum *totum* operari in homine per gratiam, ſed non *totaliter*. Hanc diſtinctionem ſubtilem eſſe dicit, non ſophiſticam; Eccius enim adverſus Melanchthonem (ut poſtea referemus) ſcribens, ita tueri voluit inventum ſuum *Tomo I. fol. 363. b.* Cum bonum opus dixiſſem totum eſſe a Deo, non totaliter, irridet Grammatiſta hoc, velut commentum indignum majeſtate theologica, cum in diſputatione clare me expoſuerim. Neſcit eſſentiam Dei videri totam a beato, at qvia non comprehenditur a beato, non videtur totaliter. Qvidditas generis eſt tota in una ſpecie, ſed non totaliter, cum etiam ſit in alia. Sic anima eſt tota in manu, non ſic, qvin etiam ſit in pede. Sic bonum opus eſt totum a Deo, non tamen ſic, qvin etiam ſit a libero arbitrio, qvia ſimul agunt non vicisſim, mixtim, non ſigillatim. Id expreſſe ait Bernhardus pertinentiſſime ad propoſitum. Sed de hoc in additionibus pluſcula dicam, & infra §. 59. Melanchthonis judicium referam. *Add.*

§. cc.

Certum eſt, etſi (ut in plerisqve talibus diſputationibus fieri ſolet) utraqve pars victoriam ſibi tribueret, qvod tamen Dux Georgius magis qvam unqvam firmus poſt hanc diſceptationem in fide Catholica perſtiterit, & præter Univerſitates Lovanii & Coloniæ, etiam Pariſienſis, cui judicium de doctrina Lutherus detulerat, aliqvo poſt tempore eum condemnaverint, ut ex iis, qvæ in hac hiſtoria ſeqventur, conſtabit.

L. §. 57. §. 58. 1519. §. 57. examinatur diversum Pallavicini judicium. Episc. Brandenburg. iræ. §. 58. Excerpta ex defensione

§. LVII.

Verum est, qvod Dux Georgius pertinaci adversus Lutherum odio grassatus sit, sed de hoc non haberet, qvod glorietur Maimburgius, si ad deplorabilem exitum Principis respexisset, qvem Lib. III. ipse refert, minus etiam, si eandem Lipsiam, post annos viginti (ut ipse itidem narrat) una concione Lutheri reformatam cogitasset. Acutius vidit Pallavicinus, qvantum nocuerit hæc disputatio Pontificiis partibus. Qvapropter *cap. XIV. n. 9.* prudentiam Episcopi Merseburgensis laudat, disputationem, qvantum in se erat, impeditum euntis. Scribit enim; (qvod ob pares nostrorum temporum casus notari meretur)

Add.

„ Huic congressui obstitit Episcopus Merseburgensis, in cujus Diœcesi
„ Lipsia sita est, nec certe sine causa: etenim, ut in locis, ubi permissu
„ Principum hæresis grassatur, hæ concertationes incredulis lucem af-
„ fundunt, ita, ubi catholica religio sola dominatur, sinceros fidelium
„ animos importunis nebulis involvunt, atqve in controversiam revo-
„ cant id, qvod pacifice possidebatur. Et *cap. XVII. n. 6.* fatetur pu-
" blicatis actis disputationis in dubitationem adductos qvosdam fuisse,
" circa eos articulos, qvos antea pro compertis recipiebant, dum qvæ-
" dam ex argumentationibus vel solutionibus Eccii minus inexpugna-
" biles videbantur. Inter inimicissimos Lutheri post disputationem hanc locum sumsit, de qvo huc usqve bene confidebat, *Hieronymus Episcopus Brandenburgensis*, ab Eccio incitatus, qvem dixisse refert Lutherus *Lib. I. ep. 118. & 121. non reclinaturum se caput, nisi prius Martinum in ignem conjecerit, sicut titionem istum, qvem, hæc dicens, simul in ignem misit.*

§. LVIII.

Ex iis, qvæ post publicata acta disputationis prodierunt, brevis sed tersa est Lutheri defensio, cui, ut supra dicere cœpi, *Minoritarum* theses Luthero oppositæ, sed ut ipse conjecit, ab Eccio elaboratæ, occasionem dederunt *Tomo I. Jenensi fol. 227. b. & seqq. & Tom. I. Witt. f. 356.* ubi recte postponitur Actis disputationis. In hac & de primatu Papæ, & de libero arbitrio & gratia divina egregie & cordate dis-
„ putat, soli Scripturæ palmam deferens. Scribit enim: Plus mihi va-
„ let unus locus Scripturæ, qvam omnes Doctores per Eccium adducti,
„ qvanqvam nec ipsos recte adduxerit. Adducat mihi, ait, vel unum

Scri-

Scripturæ locum, in qvo Petrus Petra dicitur, petra enim eſt Chriſtus 1519.
1. Cor. 10. Omittimus alia adverſus primatum, qvem juris divini eſſe pernegat; humano vero jure admittit. De libero arbitrio ſcribit
fol. 235. b. Scito, lector, & certus eſto, Eccium nihil prorſus in hac re diſſentire mihi, niſi ad meram vocem & ſpeciem. Qvod ut noſcas, ad-
verte: Eccius Lipſiæ conceſſit, liberum arbitrium ante gratiam non
valere, niſi ad peccandum. Ergo non valet ad bonum, ſed tantum ad
malum. Ubi ergo libertas ejus? nam omnis homo, ſaltem rudis, au-
diens liberum arbitrium, intelligit, ipſum æqve poſſe in bonum, & in
malum, prorſus non cogitans, qvod ſolum poſſit in malum. Inde
procedit in fiducia ſui, præſumens, poſſe ſe ad Deum ex ſuis viribus
converti. Hæc eſſe impia Eccius bene novit, nec tamen Fratres eru-
dit, ſed eorum erroribus impiiſſime cooperatur. Dico ergo, qvod ho-
mo habet liberum arbitrium, non qvia ſit modo, qvale fuit in Paradi-
ſo [de qvo loqvitur Eccleſ. 15. per Eccium inductus] ſed qvia fuit li-
berum, & poteſt fieri per gratiam iterum liberum: alioqvi vere eſt
ſervum arbitrium. Non ergo liberum arbitrium, tam a facto eſſe,
qvam a debito eſſe dicitur. Unde Auguſtinus L. 2. contra Julia-
num, vocat ipſum ſervum arbitrium. Et Chriſtus: Qvi facit pecca-
tum, ſervus eſt peccati. Et iterum: Nemo poteſt accipere qvidqvam,
niſi ei datum fuerit. Joh. 3. Sicut ergo civitas devaſtata, vel collapſa
domus habet qvidem nomen & titulum, qvem prius habuit & poſte-
rius habebit, non tamen idem poteſt qvod prius, ita liberum arbitri-
um. Qvid autem cum indoctiſſimis Fratribus agam? Eccius reſpon-
deat, ſi liberum arbitrium eſt liberum, cur in poteſtate Pauli non fuit,
Rom. 7. facere qvod volebat? cur ſervit peccato, qvod odiebat? Ecce
in gratia Apoſtolus captivum ſe dicit in lege peccati; & tu homini pec-
catori tribuis liberum arbitrium? Sed iterum, ſi liberum eſt arbitrium,
cur oramus: Sanctificetur nomen tuum: fiat voluntas tua? An, ut fa-
cilius poſſimus, ſicut Pelagiani dixerunt? Si oramus, impoſſibile eſt
qvod oramus, ac per hoc nullo pacto in libertate noſtra. Qvid mo-
ror? Auguſtinus dicit, contemnendos eſſe, qvi ex malitia reſiſtunt ve-
ritati, docendos, qvi ex ignorantia. Eccius autem hæc non ignorat,
ut dixi. Qvando ergo ſancti Patres liberum arbitrium defendunt, ca-
pacitatem libertatis ejus prædicant, qvod ſcilicet verti poteſt ad bo-
num per gratiam Dei, & fieri revera liberum, ad qvod creatum eſt.

Memo-

1519. Memorabili etiam cum libertate de restricta plebanis [sive ordinariis Pastoribus] absolvendi potestate qveritur *fol. 234.* & adducto loco Cypriani, adversus evocationes causarum pœnitentialium statuentis, singulis Pastoribus adscriptam esse portionem gregis, subjungit: „ Vides unicuiqve Pastori portionem gregis adscriptam, at nunc unus „ grex qvatuor, immo centum Pastores vel depastores habet. Vides nul„ lum casum reservatum, sed in sua Ecclesia qvemqve debere pœnitere. „ Si hoc est contra jus divinum, Cyprianus est hæreticus in hoc dogma„ te, qvod & Nicænum concilium constituit. Nec est, qvod garrit Ec„ cius, disciplinam Christianam everti hac sententia. Cur Cypria„ nus eam & Nicænum concilium non evertunt? Imo per Romanam „ curiam & casuum reservationem disciplina evertitur. Si servaretur „ hoc Cypriani & concilii Nicæni decretum, minus impunita esset pec„ candi hodie licentia. Plebani nullam habent potestatem, paulo ma„ jorem Episcopi, totam Romana curia. At illic nemo disciplinatur, sed „ pro pecuniis omnia peccata venduntur, ubi est urbs mere indulgen„ tiis, id est, disciplinæ eversionibus plena, usqve ad clamorem in cœlum. Addit deniqve 24. articulos hæreticos, qvos ex Eccii & monachorum assertis deduxit *f. 238.* Plura annotatione dignissima, ut prolixitatem vitem, prætereo.

§. LIX.

Tractus est occasione hujus disputationis in Theologorum lites *Philippus Melanchthon.* Is Lipsiæ, ut qvidem ipse scribit, ut ociosus spectator disputationi adfuerat, & in reliqvo vulgo sederat, *(fol. 365. b.)* qvanqvam alii tradant succurrisse eum non parum Carolostadio, & ab Eccio increpatum propterea fuisse, dicente, *Tace tu Philippe, ac tua studia cura, nec me perturba.* Observaverat autem & excerpserat qvædam; cumqve se iis, qvæ de non publicandis actis disputationis inter partes cauta erant, teneri non putaret, relationem per epistolam scripserat, judicii profecto & modestiæ plenam. Edita tunc est separatim, & diem habet, non 25 Julii, qvi in Tomis erronee legitur, sed 21, nomen etiam ejus, ad qvem scripta fuit, exprimitur, nempe *Johannis Oecolampadii*, qvod in Tomis omissum est. Neqve enim dissimulat, a scopo aberrasse disputatores, & horum tamen omnium honorifice „ meminit, ita claudens epistolam: Cæterum apud nos magnæ admirationi plerisqve fuit Eccius, ob varias & insignes ingenii dotes. Carolo-

roloſtadium de ſcriptis, credo noſti. Bonus eſt vir, & rara doctrina, 1519.
planeqve nonnihil extra vulgi aleam eruditus. In Luthero longo jam uſu mihi familiariter cognito, vivax ingenium, eruditionem & facundiam admiror, ſincerum & pure chriſtianum animum non poſſum non deamare. Epiſtolam eam neſcio qvomodo, ſtatim nactus Eccius, edita d. 25. Julii excuſatione *f. 363. & ſeqq.* acriter in Philippum invehitur, ſed ut Grammaticum contemnit, ait enim: *Etſi Græce & Latine non ſit indoctus, eum tamen non eſſe, cum qvo Theologus in theologico ſtudio congrediatur.* Luthero eruditionis laudem in hoc ſcripto tribuit. Negat inter alia, qvæ de libero arbitrio conceſſiſſe Caroloſtadio dicebatur, & affirmat, *hunc tandem conceſſiſſe voluntatem habere activitatem ad bonum opus*: Scilicet, (ut ex diſputatione apparet) *poſt gratiam*. Philippus adverſus Eccianam inculpationem defenſionem edidit, *fol. 364. b. & ſeqq.* qvæ indicio eſſe poteſt, an ut Grammatiſta exagitari ab Eccio meruerit: pauca ex illa adſcribemus. Poſtqvam notaſſet, qvomodo Eccius non ſolum Patrum dictis abuſus, ſed & ſacras literas audacius interpretatus ſit, qvam ratio patitur; ſubjungit *fol. 365.* qvæ ad ſcholaſticæ Theologiæ pulverem collata, puriſſimi auri pretium apud cordatos æſtimatores obtinebunt: Plane eo ſum in ſanctas literas animo, „
ut nihil indignius cenſeam, qvam ipſas pro more humanarum fabularum in varios ſenſus dilacerari, imo, ut Penelopes telam texi & retexi, „
ut ſua cujusqve fert libido; ut interim taceam, qvam ſit impium, Scripturam rapi ad humanos affectus & ſancta ſanctorum prophanis manibus, imo idolothytis violari. Qvo nomine ipſe ſcit Eccius, qvid deploratæ qvæſtionum Theologiæ debeamus, qvæ tam clementer affectibus indulget humanis, qvanqvam hujus ſe patronum & aſſertorem velit „
haberi. Poſtea de Patrum interpretamentis loqvens ita *f. 366.* ſcribit: Primum non eſt cordi mihi cujusqvam autoritati qvidqvam derogare, ve- „
neror & adoro tot Eccleſiæ lumina, celeberrimos vindices Chriſtianæ „
doctrinæ. Deinde puto non temere fieri, ſicubi ſententiis S. Patres variant, qvemadmodum ſolent, ut judice Scriptura recipiantur, non ipſorũ, „
nempe variantibus judiciis, Scriptura vim patiatur. Qvandoqvidem unus aliqvis & ſimplex Scripturæ ſenſus eſt (ut & cœleſtis veritas ſimpliciſſima eſt) qvẽ collatis Scripturis, e filo ductuq; orationis licet aſſeqvi. „
In hoc enim jubemur diſcere Scripturas divinas, ut hominum ſententias decretaqve ad ipſas, ceu ad Lydium lapidem exigamus. Deinde ut „

1519. omnino ad judicandas Scripturas adhibendi ſint S. Patres, ſatius eſt ex
» his locis Scripturæ ſententiam colligere, ubi hoc ipſum agunt, ut e-
» narrent, qvam iis, ubi vel rhetoricantur vel affectibus ſuis qvocunqve
» modo indulgent. Qvemadmodum hoc & ipſi fere experimur, varie
» nos Scripturam intelligere, qvia varie afficimur: jam hic, jam ille ar-
» rider ſenſus, qvia qvo qvemqve rapit affectus, in id incumbit, in eo ſe
» multiplici animi cogitatione oblectat, & ut polypus, cuicunqve petræ
» adhæſerit, ejus colorem imitatur, ita nos qvorſum propenſum animi
» ſtudium rapit, id omnibus viribus effigiare ſtudemus. Jam qvoties
» evenit, ut excipiat vim alicujus ſententiæ propriam & ſinceram mens
» noſtra, oblecterqve ſe pauliſper in ea, mirabili qvodam modo; qvem
» revocare poſtea elapſum prorſus neqvit. In eum modum ſancti Pa-
» tres & affectu qvodam rapti, in ſenſum non malum qvidem, ſed im-
» pertinentem ſæpe numero Scriptura ſunt abuſi. Qvod ut non damno,
» ſic tamen recipio, ut in controverſia parum valere arbitrer. Nam ut
» Græci dicunt: καλὰς πέχθαι, ἀλλὰ ἐκτὸς ὁδοῦ. Imo auſim & hoc
» dicere, nonnunqvam ſenſu qvodam S. Patres interpretatos eſſe Scri-
» pturas, qvem ſuggerebat & inſpirabat vivax aliqvis affectus, qvi ſen-
» ſus & verus ſit, & non impertinens, qvem tamen nos homunculi ad li-
» teram qvadrare non videmus, nempe alio nos noſtra mediocritas ra-
» pit. Eſt enim ejusmodi qvædam tacita mentis alimonia, & manna
» qvoddam, qvod puto Paulum intellectum ſpiritualem vocare, qvæ
» facilius ſit percipere, qvam verbis delineare. Jam vero qvis non vi-
» det, veteres liberrime Scripturis abuſos, pleraqve temporibus plera-
» qve diſſenſionibus hæreticorum data ſunt, qvod genus exempla liceat
» innumera producere. Neqve raro accidit, præſertim in recentiori-
» bus, ut pugnet cum origine ſua expoſitio qvæpiam. De Scholaſticis
» non eſt, ut multis agam, qvibus divinæ literæ qvidvis ſunt potius,
» qvam ſimplices, imo, neſcio, qvem Proteum fingunt, dum eas in alle-
» goricos, tropologicos, anagogicos, literales, grammaticales, hiſtori-
» cos ſenſus transformant, & transfundunt in, neſcio, qvas lacunas.
Qvod vero qvæſtionem de libero arbitrio, ſive operatione Dei in ho-
mine attinet, illamqve Scholæ ſubtilitatem de *toto* & *totaliter*, ita ſe
» defendit Philippus *fol. 365. b.* Suſceperat Caroloſtadius defenden-
» dam concluſionem ſuam undecimam, liberum arbitrium ante grati-
» am non valere, niſi ad peccandum. Hanc oppugnabat Eccius, qvam

vides

vides de humanis viribus propositam, atqve adeo de justitia humana, 1519.
seu merito congrui. Neqve jam disputo, accedat peculiare auxilium,
nec ne variant; enim & ipsi qvæstionum Magistri. Certe magno con-
sensu Scholæ id peculiare auxilium gratiam Jesu Christi esse non per-
mittunt. Atqve id erat, qvod avidi auditores expectabamus. Qvod
lectorem ad suam conclusionem relegat, nemo tam stupidus est, qvi
putet, Carolostadium Eccianam conclusionem defendendam suscepis-
se. Ab illo instituto in angustias qvasdam, an recipiat voluntas tan-
tum, causa sensim tracta est, cum in Carolostadii conclusionibus unica
est, qvæ obiter causatur, totum opus bonum a Deo esse, atqve eam
ipsam Eccius largitus est, modo non sit opus divinitus totaliter. Ego
vero certum habeo, Carolostadio nunqvam in mentem venisse, cau-
sam in has Symplegadas cogere. Credo, permovit eum, ut diceret,
atqve id recte, totum opus bonum a Deo esse, propter Eccii propha-
nam scholam, qvæ gratiæ & naturæ opera non distingvit, nisi respe-
ctu rationis, ut vocant, planeqve eadem specie censet actus, qvos cum
natura citra gratiam, tum voluntas & gratia efficiunt. Hic vero tu-
tandus seu excusandus erat Barbarus ille Heraclitus, Scotus, qvem me-
miristis in rhapsodiis suis qvam Christiana hac de re doceat. Non
displicuit argutia de toto & totaliter, nempe festiva, eoqve ipso gra-
tior, qvod nova est & digna Eccii professione, penes qvem hodie cum
rerum, tum verborum arbitrium est. Jam qvod docet, inter illa qvid
interfit, non est ingratum amici studium, qvanqvam jam olim Por-
phyrium didicimus, & nunc ad id genus pugalia theoremata revocari
molestum est. Porro, qvia necesse erat novis glossematis & plane fi-
ctitiis asserere vim liberi arbitrii, qva bonum efficiat, cum receptissi-
mum sit, & apud Scholasticos vel summæ notæ, nempe Occamicos,
qvosdam voluntatis actus tantum recipi. Deniqve (ut omittam, qvæ
de dicto: *Tues Petrus*, doctissime commentatur) ad objectam Theo-
logiæ imperitiam ita respondet *fol. 367.* Qvod vero crassiores nos
putat, qvam ut de sublimibus Theologorum qvæstionibus aliqvid at-
ringamus, non displicet: modo permittat, & vulgus Christianum de
piis nonnunqvam qvæstionibus colloqvi, atqve adeo nos, qvi a theolo-
giæ studiis non omnino abhorremus, id genus sacris deliciis animum
nonnunqvam pascere. Qvanto satius erat parvulos, in qvibus nos
qvoqve sumus, favore ac studio animare ad pias literas, imo etiamsi

1519. qvid delinqverent per imprudentiam, connivere, qvam hujusmodi
„ tragicis vocibus deterrere Addo etiam Lutheri de hac Philippi &
„ Eccii concertatione judicium *ex Reſolutionibus*, Spalatino *fol. 298. b.*
„ inſcriptis: Vidiſſe te credo Eccii excuſationem adverſus Philippum
„ noſtrum, ſatis dignam Ecciano ingenio, in qva homini etiam in ſacris
„ literis terqve qvaterqve omnibus Ecciis doctiori, deniqve & ſordidæ
„ illius Eccianæ theologiæ non ignaro, opprobrat pro magno vitio
„ Grammaticam profeſſionem. Tam recto ſunt judicio Magiſtri illi
„ noſtri eximii, ut eruditionem metiantur ſecundum qvalificationes
„ ſuas & inanes titulos. Conatus eſt & eundem mihi invidioſum red-
„ dere, dum mihi & ingenium & eruditionem, neſcio qvantam, tribuit.
„ Nam ut hoc etiam ſcias, me qvoqve nonnihil gloriæ retuliſſe ex diſ-
„ putatione iſta. Tribuit mihi Eccius eruditionem, tribuunt & Lipſi-
„ enſes, adeo (qvantum fama cepi) ut niſi Eccio ſubſidiarias opes ſuffe-
„ ciſſent ipſi, fateantur Eccium a me fuiſſe proſtratum, atqve ita victo-
„ ria jam ab Eccio in Lipſienſes incipit migrare. Rurſus dicitur, illum
„ magnificum contemtorem Lipſienſes habuiſſe pro bonis qvidem ho-
„ minibus, ſed in qvibus longe plura ſperaſſet, & ſe ſolum omnia feciſſe.
„ Ita vides novam qvandam Iliada & Æneida illos cantare, & me ſaltem
„ Hectora & Turnum arbitrari, qvo illum Achillem & Æneam ſtatuant,
„ niſi qvod in hac victoria fluctuat, an ſuis id Eccius præſtiterit, an Li-
„ pſienſium viribus & copiis. Certum eſt ipſum ſolum ſemper clamaſ-
„ ſe, illos autem ſemper tacuiſſe. Putasne magnas me illis deberegra-
„ tias? Sed redeo ad Philippum; qvem tantum abeſt, ut ullus Eccius mi-
„ hi reddere poſſit invidioſum, ut in omni mea profeſſione nihil ducam
„ antiqvius Philippi calculo, cujus unius judicium & autoritas mihi
„ ſtant pro multis millibus ſordidorum Ecciorum. Neqve me puder,
„ etſi Magiſtrum artium, philoſophiæ & theologiæ, & omnibus pene
„ Eccii titulis inſignem, ſi hujus mihi Grammatiſtæ diſſenſerit ingeni-
„ um, meo ſenſu cedere; qvod & ſæpius feci, & qvotidie facio, ob divi-
„ num donum, qvod Deus in hoc fictile vaſculum (Eccio qvidem con-
„ temtibile) larga benedictione infudit. Philippum non laudo, crea-
„ tura eſt Dei, & nihil, ſed opus Dei mei in ipſo veneror. Nec Ecci-
„ um vitupero, ſed craſſas iſtas ſeminandæ diſcordiæ & invidiæ conci-
„ tandæ vafritias toto corde deteſtor abominorqve, qvas neqve fre-
qventiores, neqve maligniores usqvam vidi, qvam in Eccio, qvibus &

pene

pene totius noſtræ diſputationis farraginem fermentavit. Nam hac 1519.
una ſola pene re peſſima potens eſt Eccius; ad rem Theologicam ὀι(Θ„
ωθὲς λύραν. Hæc Lutherus. Etſi vero ſuſpecta haberi poſſint ut ab „
amico Melanchthonis & inimico Eccii profecta, confido tamen, candida ingenia, qvæ Melanchthonis iſta (qvanqvam nonniſi viginti triumi annorum tunc juvenis) expendent, aliam longe eruditionem, piam nempe & ſolidam, qvam in Eccio aliorumqve ex difficilibus Scholaſticorum nugis ſapientium ſcriptis placitisqve deprehenſura eſſe.

§. LX.

Sed Luthero multum laboris poſt diſputationem accesſit, referendi nempe, qvid actum eſſet, ut obtrectationibus reſponderet. Attulimus jam aliqva ex literis ad Spalatinum. Adjunxit iis, qvas d. 15. Aug. ſcripſit, *Reſolutiones concluſionum ſuarum*, qvas Eccius impugnaverat *fol. 299. ad fol. 311.* In his ſtatim ad concl. 1. profitetur, ſe Theo- „
logorum ſcholæ reverentiam omnem debere, veniam tamen petere, ſi „
divinas literas iis præferat. Concilia & Epiſcopos errare poſſe & er- „
raſſe; ſe liberum ab illorum & Pontificum captivitate eſſe velle, & ve- „
rum profiteri, a qvocunqve adſertum ſit, Panormitani exemplo, qvi „
ſtatuerit, uni privato fideli, ſi meliorem habeat autoritatem & ratio- „
nem, plus credendum, qvam toti Concilio, aut Papæ. Hieronymi „
etiam effatum allegat: Orbis eſt major urbe: immo perſpicue ſcribit, „
male damnatum eſſe Conſtantiæ Huſſi hunc articulum: Papa non „
eſt jure divino ſuper omnes eccleſias: cum tamen in eodem Concilio „
non ſine manifeſta, ut putat, contradictione decretum ſit, Concilium „
eſſe ſupra Papam, qvod cum nuper mutatum ſit in Lateranenſi Conci- „
lio, incertos per vicarias conciliorum noſtri ſeculi determinationes & „
reprobationes fieri chriſtianos conqveritur, ubi qværendus ſit Chri- „
ſtus, Eccleſia, Concilium, Spiritus Sanctus, & omnia in primum chaos „
confundi. Male etiam damnatum aliud Huſſi dogma dicit, qvo o- „
mnes actus in *malos & bonos* [ex perſonarum nempe operantium qva- „
litate] diſtinxerat. Nam etſi bona ſint opera ſapientiæ & virtutum, „
qvæ mali faciunt, non bene tamen ab illis fieri: bona illa Dei dona, „
mala reddi vitio hominum. Porro omnem Chriſtianum qvotidie „
pœnitere debere & qvotidie remiſſionem petere, qvia qvotidie peccat, „
non qvidem perpetrando crimina, ſed non perficiendo mandata Dei. „

I. §. 60. defensione, de imperfectione bonorum operum: de fide efficaci, & qvatenus

1519. Allegat D. Pauli exemplum, & illam renitentiam sive noluntatem carnis, de qva *Rom. VII.* qviritatur, in causa esse, ut nunqvam impleatur lex Dei, hæc enim perfectam voluntatem reqvirit. Igitur *ait:* tantum tibi peccati est, qvantum est noluntatis, difficultatis, repugnantiæ: tantum tibi meriti, qvantum voluntatis, libertatis, hilaritatis. Tota noluntas est peccatum mortale, defectus totius voluntatis [qvæ in hac vita non datur] facit, ut semper peccemus, etiamsi bene agamus. Hæc est causa, cur non sit justus in terra. Reprehendit inde Theologos, qvi de rebus divinis humano modo loqvi, relictis Scripturis, maluerint, & *fomitem* non *peccatum*; sed *infirmitatem* vocaverint. Fatetur itaqve, *se nihil ex illa theologia didicisse.* Refutat, qvæ de levitate peccatorum venialium, & qvod Deus perfectam impletionem legis non reqvirat, huc usqve in scholis statuta fuerant, persistens in sententia, peccatum nullum sua natura veniale esse, & actum bonum totum & totaliter, qvicqvid garriant Sophistæ, a Deo esse, qva voluntas rapitur, trahitur, movetur per gratiam, atqve ita passiva sit, qvemadmodum serra tum demum secat, cum manu trahitur; tracta, *ait*, operatur, & serratio opus ejus esse dicitur, cum tamen mere patiatur. Fide vero sola justificari homines ideo dici, qvia corde creditur ad justitiam, *Rom. X. 10.* Solo itaqve corde [qvod non operatur] nominato, excludi tacite cætera membra, qvæ operantur. Ad objectum Jacobi locum non saltem regerit, qvo Epistolæ ipsius autoritatem imminuat, [in qvo vix habet hodie, qvi eum seqvantur] sed hoc qvoqve: De fide viva loqvitur D. Paulus: nam fides mortua non est fides, sed opinio. At vide Theologos, hanc unam Jacobi autoritatem mordicus tenentes, nihil prorsus curantes, qvod tota alia Scriptura fidem sine operibus commendet. *Et postea:* Multo periculo opera præ fide prædicantur; fides autem sine opere nullo periculo prædicatur, propterea, qvod facilis est, & proclivis populus in fiduciam operum, & opera facile præponderant fidei. Ubi autem pura fides recte docetur, sponte sua & sine periculo venient opera, dum didicerint, majorem vim, immo totam in fide positam, qvæ facit opera. At nunc Ecclesia repleta est jactantia operum externorum, ut Christus de nostro tempore dixisse videatur: Filius hominis cum venerit, putas inveniet fidem in terra? Breviter: cum fides sit recta & bona opinio de Deo: opinio autem qvælibet per se solam hominem trahat in opera; non est dubitandum,

qvin

qvin omnia opera faciat, qvi fidem habuerit. Si enim opinio & amor 1519.
mulieris non ſinit eſſe otioſum, ſed ſine lege & magiſtro facit plura
qvam poſtulatur: qvomodo non fides multo magis idem præſtet? „
Mundus regitur ſolis opinionibus ſuis, & ſola fides non poſſit regere „
Chriſtianos? Ex his jam tum ſcriptis, doctrina de fide, qvam con-
ſtanter tenuit Lutherus, ita ob oculos ponitur, ut fundamentum ejus
nemini ignotum eſſe poſſit, ſimulqve appareat, qvam immerito hoc
dogma in tantam invidiam fuerit adductum, ac ſi omnem pietatem
ſubverteret: cum ſanctius & efficacius argumentum pro bonis operi-
bus ex divinarum literarum regulis erui non poſſit. Sed non minus
clarum eſt odium doctrinæ huic inde natum, qvod ea admiſſa merce-
naria illa, per opera externa & in Cleri commodum cedentia pietatis
oſtentatio funditus periret. Sed pergendum eſt; De Bulla Clementi-
na & declaratione ejus nupera Leonina, ita ſe expedivit Lutherus *ad*
concl. 10. ut dicat: Non eſſe in manu Eccleſiæ, nec Pontificis, articulos „
fidei ſtatuere, & cum dicatur Eccleſiam non deſeri a ſpiritu Chriſti, in- „
telligi id non poſſe de Papa & Cardinalibus, vel, *ut poſtea loqvitur*, de „
notariis & pœnitentiariis aut magiſtris palatii Papæ. *Interim ſe in* „
ſententia ſtare, morica Chriſti nullius hominis poteſtate diſpenſari, „
niſi miniſterialiter, cum abſolutio confertur credentibus. Declara- „
toriam illam tamen *(Leonis)* non damno, *ait*, ſed in ſuo ſenſu relin- „
qvo: Si autem aptata fuerit, ut contra prædicta militet, reſpuo, & po- „
ſtulo ut reddatur ratio dictorum; deinde ut oſtendatur poteſtas fa- „
ciendi articulos fidei, aut proferatur probata revelatio; nudis verbis „
prohibet me Paulus credere. Iterum de autoritate Eccleſiæ *(ad concl.* „
12.) luculenter reſpondet ad objectum illud Auguſtini dictum vulga-
tiſſimum: *Evangelio non crederem, niſi me Eccleſiæ commoveret autoritas.* Id enim voluiſſe, ut Manichæos toto chriſtiano orbi adverſan-
tes, per argumentum externum conſenſus illius univerſalis moveret,
ut Evangelium audirent, eiqve crederent, cum ſine maximo Dei mira-
culo non eſſet factum, ut tot reſiſtentibus tyrannis, tot morientibus
Chriſtianis, Evangelium maneret. Crediturum autem fuiſſe Auguſti-
num non dubitat, etſi totus orbis inſaniiſſet contra Evangelium. Lo-
qvi igitur eum magis de probanda fide catholica, qvam de ſua propria
fide. Deniqve & hoc modo ſtare Auguſtini dictum, qvia fides eſt ex
auditu, & ſine prædicatione credi non poteſt. De poteſtate Pontificis

brevis

I. §. 60. §. 61. 1519. gustino, de primatu Papæ jure humano. §. 61 Responsio Lutheri & Ca-

brevis est in hoc scripto, & allegat *resolutionem suam propositionis XIII.* separatim editam, de qva supra egimus. Tandem vero ita concludit: In fine repeto, qvæ in principio dixi, me prorsus confiteri & tueri primatum Romani Pontificis, qvantus qvantus est, fuit aut futurus est, solum, qvod novum dogma esse scio, jure divino eundem stabiliri, qvia nullus antiqvorum Patrum meminit ejus articuli fidei, qvi tamen omnia tam pie & sollicite, qvæ nostræ fidei sunt, exqvisiverunt, nec secundum eundem egerunt aut vixerunt, qvos omnes hæreticos dici nulla ratione patiar. Atqve indies magis mihi placeo & superbus fio, qvod video, nomen pessimum mihi crescere. Veritatem enim, *id est*, Christum, oportet crescere, me autem minui. Plus gaudeo ad vocem sponsi & sponsæ, qvam tumultum & clamorem luxuriosorum procorum metuo; certus, qvod homines, qvi videntur mihi adversarii, ipsi non sunt malorum autores, nec eos odio habeo, sed Behemoth ille princeps malorum, qvi per umbras suas, ut video, vellet mihi formidabilis fieri, si posset, & veritatem e regno suo mei occasione exturbare; sed major est, qvi in nobis est, qvam qvi in mundo, qvo duce, nihil proficiet inimicus iste, Amen. Versum etiam subscribit: *Præsens male judicat ætas, judicium melius posteritatis erit.*

§. LXI.

Scripserat vero primus post disputationem, uti jam innui, Eccius ad Fridericum Electorem d. 23. Julii multa cum Lutheri insectatione, ita, ut libros ejus ne legendos qvidem sed comburendos esse Electori svaderet. Responsum come sed dilatorium tulit, qvod legitur *Tomo I. Altenburg. fol. 275.* Postea ad communicatam secum Eccii epistolam Lutherus & Carolostadius prolixe & acriter responderunt d. 18. Aug. ceu *Tomo I. Alt. f. 277. & seqq.* refertur. Replicavit hic d. 8. Nov. & eum qvidem in modum, ut nihil omiserit, qvæ & ad personam & ad doctrinam Lutheri infamandam possent conducere, adeo, ut in his literis compendium qvoddam fere omnium deprehendatur, qvæ ad hunc usqve diem in præcipuis, de qvibus controvertitur, articulis oppôni vulgo Protestantibus solent. Historia etiam lucem ex illis accipit, & Eccius literas Lutheri tunc produxit, secunda post Martini feria 1518. ad se datas, in qvibus pactum se esse cum Eccio scribit, ut Lipsiæ vel Erfordiæ cum Carolostadio disputaretur;

ex

I. §. 61. §. 62. 1519.

ex qvibus tamen non apparet, de qvo altercabantur, qvis nempe primam propositionem disputationis Lipsiæ fecisset, invitatum vero postea Lutherum ad disputandum ab Eccio Lipsiam fuisse, ex hujus literis, qvæ *fol. 387.* extant d. 19. Febr. manifestum est: itaqve vere Lutherus Spalatino scribit, Eccii excusationes elevans d. 3. Decembr. *Lib. I. ep. 131. Non obtulimus Lipsiam, sed oblatam accepimus.* Adeo vero exarserat in Lutherum calumniandi impetus, ut & levia & fortuita fœdis criminationibus a Lipsiensibus qvibusdam traducerentur, ita ut inter alia dæmoniacum aliqvid ei objicerent. Id etsi adserere noluit Eccius, in literis tamen ad Electorem, qvas allegavimus, vanissime scribere non est veritus: habuisse Lutherum aliqvid filo & annulo argenteo, qvem digito gerebat, alligatum, qvod multis sermonibus occasionem dedisset. Reprehenderant etiam, qvod sertum odoris & spectandi gratia in manu gesserat. *Lib. I. ep. 122. p. 213.* Lutherus sane multum de iniqvo civitatis & Academiæ in se animo qvestus est. Scribit enim in epistola supra allegata: *Lib. I. ep. 114.* Lipsienses sane nos neqve salutarunt neqve visitarunt, ac velut hostes invisissimos habuerunt: illum Eccium comitabantur, adhærebant, convivabantur, invitabant, deniqve tunica donarunt, & schamlottum [est telæ subtilioris tunc multum æstimatæ species] addiderunt, cum ipso spatiatum eqvitarunt: breviter qvicqvid cogitare potuerunt, in nostram injuriam tentaverunt. Eccius verò apud Electorem de sumtu qveritur, qvem privatus & pauperculus Sacerdos (ein armes Pfäfflein) in iter hoc fecisset *Tomo I. Alt. f. 274.* Et ad Hochstratenum *Tom. I. Lat. fol. 360. se solum non nisi æqvitate comitatum adversus plures stetisse jactat: Erant, ait, eorum plures; ipsi Doctores duo* (Lutherus scilicet & Carolostadius) *Dominus Langus Augustinianorum Vicarius, duo Licentiati Theologiæ, unus nepos Reuchlini, multum arrogans, tres Doctores juris, Magistri plurimi, qvi privatim & publice juvabant, etiam in ipso facto disputationis.* Extat vero etiam Nicolai Amsdorffii, Canonici tunc Wittenbergensis, relatio de disputatione hac, d. 1. August. ad Spalatinum scripta, in qva Lutherum Eccio ob eruditionem & eloqvium & memoriam tantum præfert, qvantum aurum luto. *Tom. I. Alt. fol. 276.*

§. LXII.

Sed novus & malignus adversarius ex ejusdem disputationis occa-

1519. caſione oblatus eſt Luthero *Hieronymus Emſerus* Svevus, Juris Canonici Lic. & Prof. Lipſienſis. Laudaverant Lutherum & animaverant Bohemi qvidam Doctores aut Eccleſiaſtæ ex illis, qvi *ſub utraqve* vocabantur, poſt finitum tumultum Huſiticum & Baſileenſis concilii tempora utcunqve tolerati. Extant duorum literæ *Tomo I. f. 387. & 388.* ad Lutherum Pragæ datæ, menſe Julio, qvas tamen Octobri demum accepiſſe videtur, *Lib. I. ep. 121.* in qva eos ob ſtylum & ſenſum *Emsmiſare* dicit. At Emſerus, qvem dixi, Romani ritus Doctori & Pragenſis Eccleſiæ Adminiſtratori Idibus Auguſti de Lipſienſi diſputatione ſcribens, id potiſſimum agebat, ut Bohemis iſtis opinionem, qva ſuperbire videbantur, adimeret, ac ſi Lutherus doctrinæ Huſiticæ conſentiret, aut eorum partes multum juvare vellet. Licet vero in hac epiſtola de Luthero ſatis honorifice locutus eſſet, eumqve & Eccium cum Xenophonte & Platone compararet, male tamen habuit Lutherum hoc Emſeri ſcriptum, ut ſubdola & maligna mente profectum, adeo, ut prolixa epiſtola *Tomo I. f. 370. ſqq.* id exagitaret, *Ægocerotis* ſive *Capricorni* nomen autori imponens. Solebat enim Emſerus, neſcio qva nobilitatis oſtentatione, libellis ſuis inſignia gentilitia præfigere, in qvibus caper ſaliens & cornupetens conſpicitur. Sed Lutherus ei aſſutam invidiam & effœminatam mentem exprobrat, qvod peſſima ſentiens & moliens, nulla tamen paterni ſangvinis vena, nec tanta virilitate præditus eſſet, ut aperto Marte ſecum congrederetur; itaqve blanditias ejus pro Judæ oſculis reputabat, ſegnemqve laudationem manifeſto poſtponebat vituperio. Dein minime ſeqvi ſcribit, ſi dogmata ſua Hæreticis Bohemis placeant, ideo hæretica eſſe. „Sic enim hæreticos fore viros eruditiſſimos in diverſis mundi partibus, qvorum literæ qvotidie ad ſe veniant gratulantium veritati, & id „unice (*ut ait*) timentium ne felicibus cœptis deſiſtat & palinodiam canat. O infelices vos, *addit*, & nihili Theologos, idolaqve mundi, qvi „ſacrarum literarum ignari Eccleſiaſticas ſententias non aliis armis „tueri poteſtis, qvam qvod timetis, indignamini, ſuſpicamini puerilitet „& muliebriter, placitura eſſe dogmata hæreticis. Hæc monſtra di„diciſſe illum dicit ab Eccio, qvi ſcientia Scripturæ inanis, robuſtius „argumentum Lipſiæ non habuerit, qvam locum illum communem de „hæreticis. Vagari per regiones ſua dogmata, & a Chriſtianiſſimis „multis, Gallis, Italis, Anglis, Germanis, Hiſpanis qvoqve, jactari, illos

vero

rejicit, defendit ſuam de Papatu ſententiam, monſtrat cur jus divinum I. §. 62.
vero Theologos Bohemicam fovere pertinaciam, qvi tam frigida & in- 1519.
conſtantia ſcribant: pigre enim confutare, eſſe bis confirmare. Cum
vero Emſerus narraſſet, Bohemos ſacra pro Luthero feciſſe; ne id qvi-
dem conſenſus argumentum eſſe regerit, ſe enim pro Emſero & Eccio
magno affectu ſacra facere, imo pro nemine ardentius qvam pro il-
lis orare, qvemadmodum oraverit pro Tezelio, hujus Tragœdiæ autore; *additqve*: cujus anima ſit in pace: deceſſerat enim menſe Auguſto
hoc ipſo anno Lipſiæ: Dogmata vero, qvæ Emſerus in epiſtola ſua le-
viter tetigerat, percurrens, irridet argumentum ejus pro Pontificatu
a ſacerdotio Veteris Teſtamenti deſumtum, & ad epiſtolam ad Hebræ-
os eum ablegat, qvæ Chriſtum ipſum veteris Pontificis loco exhibet.
Non veſtium, *ſcribit, fol. 374.* pompa aut potentiæ magnitudo, Novi
Teſtamenti honor, ſed figura fuit, & nunc ignominia eſt. Spiritus
nunc regnat, qvi talibus umbris non eget, nec ornatur. Hanc glori-
am Emſerus noſter faſtidiens, honorem carnis & umbras rurſus e Vete-
ri Teſtamento ſuſcitat. Pugnat dein argumento ſuo a Nicæno Con-
cilio, qvod invictum eſſe dicit; & deplorat, qvod poſtea Romani Pon-
tifices adeo pertinaces fuerint in primatu poteſtatis ſibi acqvirendo, ut
maluerint integram Græciam, Bohemiam, Galliam & omnes provin-
cias fulminibus ſuis perdere, & excommunicare, qvam uno momento
voluntatis ſuæ mutationem pati. Affert qvædam de ſuo in Theolo-
gia ſtudio, & in eo ſe Eccio præfert, Deo tamen omnia fert accepta &
non hoc, ſed Chriſti nomine gloriandum eſſe cenſet, in qvo fortiſi-
mus ſit infirmiſſimus & viceverſa: A nulla diſputatione libentius ſe
receſſiſſe ait, cum non niſi pulverulenta & trivialia argumenta ab Ec-
cio audiviſſet, qvæ in Summiſtis & Sententiariis tirones Theologi le-
gant. Laudat Caroloſtadii divites & uberes ſolutiones. Deniqve
totum Pontificii primatus arcanum revelaturus, nunqvam ſe creditu-
rum eſſe conteſtatur, illum jure divino eſſe ſupra concilium. Vis ſci-
re, *ſcribit fol. 377.* qva cauſa? audi. A multis jam annis id qvæſitum
eſt, per Romanos Pontifices & adulatores eorum, ut eſſent jure divino
ſupra concilium, & ſuper omnes in tota Eccleſia, ſuper ipſam qvoqve
univerſalem Eccleſiam. Qvid, putas, hac induſtria qværebant? nem-
pe, cum eum, qvi ſit jure divino ſuperior, non liceat judicare, refor-
mare, emendare, (ut ſentiunt) jam qvodlibet audendi in omnibus re-
gnaret poteſtas, ſicut eſt dies hæc, ſtaretqve in Eccleſia Dei horrendum

I. §. 62. 1519. pro se allegent Pontifices. Laudat Parisienses ob libertatem adversus adulatores curiæ Romanæ: de Emseri replica, & de Lutheri scripto

"illud, ut Oseas dicit, & abominatio illa in loco sancto, scilicet impu-
"mita nequitia & peccandi secura licentia. Qva qvid fieret, nisi Eccle-
"siæ vastitas & desolatio? Hac enim potestate, qvæ ad ædificationem
"solum data est, molirentur aliud nihil, qvam destructionem. *Et post*
"*alia:* Verbum Dei super omnes est, qvod si habet inferior & non supe-
"rior, cedere debet superior inferiori, idqve exemplo Prophetarum fir-
"mat, qvibus Reges & Sacerdotes cedere debuerint. Adde, *ait*, qvod
"potestas in Ecclesia nulla est, nisi pro coercendo peccato, qvod liget &
"solvat. Atqve hic audacter loqvar, & qvod tu cum adulatoribus Ro-
"mani Pontificis vehementer sis admiraturus, ac forte hæresin definitu-
"rus, dico, Pontifices primo teneri sub peccato mortali & reatu æternæ
"damnationis, ut resistant pestilentibus monstris Romanæ curiæ, qvi-
"bus passim venduntur omnia Christi, exuguntur populi, vorantur E-
"piscopatus palliis, sacerdotia annatis. Nec eos ullo pacto excusat
"superioritas Papæ, qvia plus debent supremo omnium Christo, id est,
"veritati, qvam ubi vident per Papam pessundari, & non succurrunt,
"rei sunt omnium malorum, qvæ Papa vel volendo vel dissimulando
"facit. *Pergit fol. 378.* Hinc multis nominibus commendanda est U-
"niversitas Christianissima Parisiensis, qvæ plus Principis omnium ve-
"ritatis & dominantis in Ecclesia verbi, qvam servientis potestatis per
"verbum constitutæ, cura sollicita, Leoni X. vel potius sub nomine Le-
"onis X. adulatoribus furentibus, appellatione interposita, restitit co-
"ram omnibus, sicut Paulus Petro Gal. 2. Atqve utinam exemplo isto
"Christianissimo ita facerent singuli Episcopi, singuli Abbates, Pasto-
"res, Principes, Magistratus, denique singuli Christiani, qvotics ex Ur-
"be sub nomine Papæ viderent monstra adversus Evangelium Christi
"prodire. Evangelio enim inprimis ab omnibus adstandum est, nulli
"cedendum, nulli connivendum, nulli favendum, qvi contra Evange-
"lium Christi qvidqvam molitur, nec patri nec matri, sicut dicit Chri-
"stus: Qvi amat patrem plus qvam me, non est me dignus. Dolet de-
"niqve de infelicitate seculi, & qvod tempus & opetam in causa indul-
"gentiarum & potestatis Pontificiæ perdere debuerit, qvam ad fidem
"Dei & salutem minime dicit pertinere. Emserus hoc ipso anno repli-
"cavit acerbissime, sed de illo infra agetur. Alio etiam scripto forma

Addas epi-

epistolæ dicto *Tomo I. fol. 378. & seqq.* & *Lib. I. ep. 117.* Lutherus Expurgationi Eccii respondit, simulationem potissimum ei objiciens, & mucatum controversiæ statum, multaqve cum constantia pronunciat victum esse a Carolostadio. Inter omnia vero, qvæ tunc edita sunt, scripta, nullum acrius pupugisse ferunt Eccium, qvam responsum nomine *Canonicorum indoctorum Lutheranorum* evulgatum, qvod legitur *fol. 382.* cujus autorem professus se est in literis ad Philippum *Johannes Oecolampadius*, notissimus in Helvetia postea Doctor Cinglianarum partium *Lib. I. Ep. 157.* Objicitur inter alia, qvod *Lutheri scripta variis pralis excudantur, Eccii a paucis æstimentur doctis, pariter & indoctis improbata.* Confirmat id Lutherus Gallorum & Batavorum testimoniis *epist. 121.* Sed pergimus ad finiendam anni hujus historiam.

Add.

§. LXIII.

Ex decretis, qvæ adversus Lutherum a Theologorum Facultatibus edita Maimburgius nominat, duo hoc anno publicata sunt; *Colonienſium*, qvos Lovanienses consuluerant d. 30. Augusti, & ipsorum *Lovanienſium* d. 7. Novembr. *Parisienses* nonnisi anno 1521. nec ad disputationem Lipsiensem, sed ad excerptas ex libris Lutheri theses, censuras suas ediderunt. Agemus aliqvid de omnibus, cum ad responsiones Lutheri narrandas tempus nos vocabit. Induci se passus erat Lutherus, cum ad disputationem alia conditione non admitteretur, ut, qvemadmodum commemorat Maimburgius & alii, *Erfurtenſis* & *Parisienſis* Academiæ judicium de disputatione Lipsiensi recepturum se esse promitteret. At Erfurtenses, apud qvos Langus Augustinianorum Vicarius Lutheri partes tuebatur, tardarunt primo, deinde, etsi urgente Georgio Duce, prorsus siluerunt, non improbante id Luthero, immo acerrimam refutationem, si pronunciassent minitante. *Lib. I. epistolis 119. 125. 131. 150.* Ægroravit circa hoc tempus Fridericus Elector, ejusqve consolandi causa tractatum scripsit Lutherus, qvem *Tessaradecada* vocavit; Continet enim *bis septem*, ut vocat, *spectra*, sive considerationum capita, septem nempe malorum, qvibus affliguntur Christiani, & totidem bonorum, qvibus eriguntur. Relatum hoc scriptum est cum Lutheri epistola ad Electorem in Acta anno 1520, illo enim ineunte prodiit. Vide *Lib. I. ep. 134. 149. 152.* Præteriri de illo non debet Erasmi

1519. rasmi ad Christophorum Basileensem Episcopum judicium, qvanqvam post annos qvatuor, anno scilicet 1523. prolatum, qvod extat *Lib. XXI. ep. 8.* edit. Londinensis, & *f. 816.* edit. ver. Basileensis. *Mitto*, scribit, *Celsitudini tuæ libellum Lutheri de qvatuordecim ſſectariis, qvi magnopere probatus est, etiam ab his, qvi doctrinam illius omnibus modis aversantur; scripsit enim hunc prius, qvam res ad hanc rabiem est progressa.* Addit vero ex suo ingenio & instituto: *utinam vir ille sic amicorum monitis potuisset ad moderationem revocari, qvemadmodum qvorundam odiis efferari.* Sed ut alibi monuimus, non erat is Ecclesiæ morbus, qvi emplastris Erasmi curari posset. De aliis Lutheri libris hoc anno editis infra, ubi Maimburgius eorum meminit, agetur. Mense Octobri, Bohemus qvidam ad Lutherum veniens omnes ejus libellos accepit domum referendos, ut cognoscitur ex *Luth. ep. 124. Libri I.* Cum Eccio vero Lutherus amicitiam prorsus abrupit, ita enim ad Spalatinum exeunte hoc anno scribit *Lib. I. ep. 134.* *Eccio nihil respondi, nisi tria verba, eum Sophistam per orbem, non mea, sed sua culpa famari. Nolo cum homine pluribus agere: totus insidus est, & aperte rupit amicitiæ jura.* Impatientior tamen ob multitudinem insectantium, *opto prope*, ait *ep. 133. in manus istorum venire, qvo furias suas aliqvando satiarent, nisi verbo Dei timerem & pusillo populo Dei.* Maximum vero sibi esse odium ab Emsero apud Episcopum Misnensem conflatum postea memorat *epist. 137.* ob Bohemorum in se studia. Lubet addere, qvæ sollicitatus ab Electore per Spalatinum, ut *Postilla* (qvæ vocant) sive commentarios & exegeses in Evangelia & epistolas Qvadragesimæ
» scriberet, respondit *epist. 134.* Nihil est, mi Georgi, qvod sæpius a plu-
» ribus enixius a me petitum est, qvam qvod tu scribis a Principe illustriſ-
» simo a me peti: sed nec ego inter omnia, qvæ facio, libentius illo qvid
» facerem: qvod hac una ratione sacerdotibus & religiosis posse succurri crederem, ut rescisis rejectisqve illotis illis fabulis sermocinistarum, Christum proscribentibus magis, qvam describentibus, haberent, qvo puram Christi theologiam in populo vulgarent, & errores pellerent, qvi velut diluvium inundarunt. Atqve utinam hoc summi Pontifices curarent: hoc enim erat eorum officium. Verum qvantum est in hac re votum, tantum timeo defuturum esse successum, qvod sim occupatior, qvam ut huic rei serviam: aut necesse erit publicæ tum lectioni tum concioni non nihil detrahi, qvod difficile erit. Tentabo ta-

men

men & ordiar: si Deo placuerit, procedet, aut opto in hoc totus servi- 1519.
re. Immensi porro labores ejus, qvibus onerabatur, ex *epistola 135.* „
cognosci possunt: Qvod de enarrandis Evangeliis & Epistolis qvadra- „
gesimalibus tantopere urges, nescio si qveam præstare; multa sunt, & „
ego oneratissimus. Putas ne, Psalterium exigit integrum virum? to- „
tum eundem concio in populum per Evangelium & Genesin laborans: „
tertio totum ipsum preculæ & instituti mei [*Augustiniani*] cultus: „
qvarto totum hoc enarrandi munus; ut taceam epistolarum scriben- „
darum, deinde negotiorum alienorum occupationem: inter qvæ & „
congressus familiarium, qvem pene commessationem nomino, pluri- „
mum mihi temporum pessime furatur. Certe homo sum & unus. Ex „
his ipsis literis aliisq; tunc scriptis progressum Lutheri in deprehendendis Ecclesiæ corruptelis videre licet. Qvo magis enim in eum sæviebant adversarii, nec tamen haberent, qvod valide opponerent, qvam Scholasticorum dogmata, Pontificum autoritate vel jam probata, vel qvæ probatum iri non dubitabant, tanto magis ille suspecta omnia habere, qvæ Scripturæ manifesto testimonio non niterentur, & fulcra illa inveteratarum opinionum contrectare & explorare ea cœpit fiducia, ut infirmitatem eorum deprehensam producere in publicum non vereretur. Itaqve jam tum de numero Sacramentorum septenario dubitavit, & de confessione peccatorum, item de communione, qvam vocant, sub una, de officio Sacerdotum, de qvo cum Spalatinus consuluerat, & alia plura meditatus & locutus est, qvæ postea clarius protulit & constanter defendit. Labor Lutheri in Psalterium, de qvo aliqvid in epistola allegata meminit, ad prælectiones ejus pertinet, qvas in Psalterium publice fecit easqve hoc anno 1519. mense Martio cœpit. Sed commodior alibi de his dicendi locus erit. Aucta interea erat Friderici Electoris erga eum benevolentia, ita tamen, qvantum ex Spalatini [qvo interprete ad Lutherum utebatur] literis conjici potest, ut si fieri posset *sine offensa Pontificis doctrina Evangelica procederet*, epist. 139. In cultu vero publico neqve hoc anno mutatum aliqvid reperio. Electionem Caroli V. Imp. mense Junio factam constat, sed de illa per occasionem in anni seqventis gestis agit Maimburgius, cujus ordo qvaliscunqve seqvendus nobis est, nisi eadem sæpius dicere velimus.

§. dd.

§. dd.

Pallavicin. lib. 1. c. 14. *Inter hæc Miltitius, nuncius, sibi persvadens, qvod lenitate, aut potius vili & majestate mittentis indigno obsequio, Lutheri pervicaciam superaturus esset, Patres Augustinianos induxerat, ut ex congregatione sua (capitulum generale vocant) qvam tunc in Saxonia habebant, deputatos ordinis nomine ad Lutherum mitterent, rogantes, ut petitis locum daret. Hac occasione Patres istius ordinis, qvi semper magna officia Ecclesiæ præstitit, omniqve tempore viros excellentes doctrina & moribus produxit, satis ostenderunt, non plus sibi ex infamia rebellionis & apostasiæ Lutheri attribui posse, qvam sacro Apostolorum collegio ex maledictione, qvæ Judæ ob abominabilem proditionem data est, & æternum dabitur. Fecerunt qvidqvid poterant, remonstrando, exhortando, precibus etiam & lacrymis, ut pectus hoc refractarium emollirent, & perditum atqve prodigum filium in domum Patris, id est, Ecclesiam Catholicam, ex qva per*

1520. *hæresin excesserat, reducerent. Sed nihil effecerunt, qvam ut ferocior fieret, cum jam non autoritate sed precibus & submissionibus secum agi cerneret. Fingebat qvidem, ac si in eorum gratiam aliqvid remittere*

d. 6. April. t. 2. Luth. *vellet, & Pontifici scripsit, sed tali modo, ex qvo satis apparebat, malum qvod leniri posse sperabatur, incurabile esse. Maligne etiam literis hisce Leonem*

1520.

laudare ſimulans, inſolentiſſime & abjecte de prædeceſſoribus qvibusdam ejus, & ſanctæ ſedis, ſive potentiæ & autoritatis Pontificiæ, qvam pro nihilo habebat, defenſoribus loqvitur, tandemqve Papæ, tanqvam pari aut potius inferiori, velut i ex commiſeratione pacem offert, hac tamen conditione, ne unqvam a Luthero poſtularet, ut qvidqvam dictorum ſcriptorumve retractaret, aut ullius, qvisqvis id fuerit, judiciis aut legibus interpretandum verbum Dei ſubjiceret, id enim ajebat, talibus vinculis, ut ſervum, ligari non poſſe, cum ipſum oſtendat, nos perfecte liberos eſſe. Eo ipſo tempore, qvaſi inſultaret Pontifici librum ſuum de libertate Chriſtiana, *ei miſit qvam ad ſolam fidem* reſtringit, *qvæ inſtar omnium ſit, nos juſtificet, liberet & ſalvet, ſine bonorum operum auxilio, qvippe qvæ nihil ad ſalutem faciant, qvanqvam a fide producantur. Qvæ nos omnes æqvo jure Sacerdotes, Epiſcopos, Pontifices faciat. Eos itaqve, qvi ſplendida hæc nomina & munia gerant, ea tantum ratione Laicis præſtare, ait, qvod ſervire illis & verbum Dei prædicare debeant. Per hoc liberari nos ab intolerabili traditionum & legum humanarum jugo, inprimis Pontificum, qvi in populum Chriſtianum tyrannidem exercuerint.*

Porro palinodiam ut canam, non eſt, qvod ullus præſumat.

Deinde leges interpretandi verbi Dei non patior, cum oporteat verbum Dei eſſe non alligatum, qvod libertatē docet omnium aliorū. Luth. ep. ad Leon. X. t. 2.

Succedente humanorum operum & legum intolerabili captivitate fol. 17.

Leges Pontificum acriter vituperandæ, qvibus in populum Dei gr aſſantur.

§. LXIV.

Anteqvam de Miltitii poſtremo conatu, qvem ex Pallavicini *cap. XVII.* Maimburgius refert (licet *cap. XIV.* marginī adſcripſerit) agamus, inſeremus qvædam ad hiſtoriam anni hujus 1520. ineuntis pertinentia,

Plebem, qvā captivam tenēt impii illi tyranni. f. 11.

I. §. 64. 1520. §. 64. Supplentur qvædam ad hunc annum. Concio Lutheri de Euchariſtia cenſetur ab Epiſc. Miſn. defendit eam Lutherus

nentia, qvæ vel ex Sleidano Auctor petere potuiſſet. Concionatus fuerat anno præterito de graviſſimis dogmatibus Lutherus, inter alia de Evchariſtia, dixeratqve *Tomo I. Alt. f. 331. probari ſibi aut deſiderari, ut Eccleſia per concilium univerſale ſtatueret, ut in Sacramento Cœna utraqve, qvam vocant, ſpecies populo non minus qvam ſacerdotibus exhiberetur*: neqve plus ei imputavit Johannes ex nobiliſſima Schleinizio-rum gente, Epiſcopus Miſnenſis, edito Stolpæ, ubi reſidebat, adverſus iſtum ſermonem decreto d. 24. Jan. 1520. qvod legitur *Tomo I. Jen. Lat. f. 493.* qvanqvam in ſermonibus iis poſtea Latine editis alia qvædam reperiantur. Sed jam ante Epiſcopale decretum invidioſiſſime ob Sermonem illum traducebatur, Lipſiæ potiſſimum, ita qvidem, ut & in Bohemia natus, Pragæ educatus, & in Wiclefi libris inſtitutus diceretur. Edidit ergo declarationem lingva Germanica paulo poſt Calendas Januarii, in qva nondum qvidem urget, *ſed optat, ex Eccleſiæ decreto, communionem ſub utraqve;* Bohemos autem, qvi eam ſervant, pro hæreticis haberi debere negat, qvia Eccleſiæ conſenſu facultatem illam obtinuerint. At qvi ex illis Picardi vocabantur, præſentiam realem corporis & ſangvinis Chriſti inficiantes, inter hæreticos numerat; de tertio ſectariorum in Bohemia genere, qvos Grubenhagneros cognominari ſcribit, nihil ſibi conſtare ait: Erant autem illi ex Huſſitica plebe reliqvi, qvos cæterorum odium cogebat in ſpeluncis & cavernis (Gruben) ſacris ſuis vacare. Dein nativitatis & educationis ſuæ rationem reddit, & ad Comitum Mansfeldenſium, in qvorum ditione lucem aſpexerat, notitiam provocat. Sed in autores decreti Epiſcopalis officiales Stolpenſes, (Stolpæ enim reſidebat Epiſcopus) qvos duos aut tres *rudiſſimos Sycophantas* vocat, ſtylum vehementer acuit, & minime ſcandaloſum, nedum hæreticum eſſe ſcribit, qvod optare aliqvid a futuro Concilio auſus ſit, exemplum Pii II. allegans, qvi matrimonium Clericis concedi deſideraverit. *Vide*, ait, *Lector, infelicitatem meam: huc usqve vexatus ſum, qvia de credendo, ſperando, amando, opinando, ſciendo locutus ſum. Nunc de optando & deſiderando arguor.* Sed iſta paulo ſerius publicata ſunt, & ægre ferente Spalatino & aula Electorali, ut videre licet ex *epiſt. 199. Lib. I.* Ibi enim ad temperamenta, ut fit, reſpectum fuiſſe, apparet ex reſponſo Lutheri ad Spalatinum d. 14. Januar. dato; *epiſt. 139.* Ex eo tamen ſimul con-

constat, qvanta ei causæ suæ fiducia, qvantaqve patiendi omnia pro veritate determinatio fuerit. Ita enim scribit: *Me petunt omnia: atqve utinam fieret cito, qvo a legendi & docendi officio solverer. Nihil enim aqve optarim (qvantum in me est). Qvod si persistendum est in docendo, mi Spalatine, non intelligo consilium tuum & tuorum, qvos memorat, posse videlicet sacram theologiam sine offensione Pontificum doceri. Scripturn potissimum sacrorum abusum persequitur, qvod non poterunt Pontifices sustinere. Ego tradidi & obtuli me in nomine Domini. Fiat voluntas ejus.* Et postea: *Istam hominum causam fideli oratione Deo committamus, & securi simus. Qvid enim facere poterunt? Occident? nunqvid resuscitabunt, ut iterum occidant? Hæreticum infamabunt? at Christus cum iniqvis, sedulitoribus, maledictis damnatus est. Ejus passionem si qvando intucor, mire uror, hanc meam tentationem non solum aliqvid, sed etiam maximam videri, tam magnis & multis, cum sit revera nihil, nisi qvod funditus desvevimus passionibus & malis, id est, Christiana vitæ. Proinde sine, qvanto illi insurgunt potentius; tanto a me ridentur securius. Statutum est apud me, nolle qvicqvam in hoc timere, sed omnia contemnere. Et nisi Principem vererer involvere, Apologiam fiducia plenam ederem: provocaturus amplius istas Erynnidas, irrisurus stultissimum eorum furorem in me.* 1520.

§. LXV.

Seqventi die nempe 15. Januar. ad Carolum Cæsarem literas scripsit Lutherus, qvarum mentionem in alienum locum trajecit Maimburgius, ut postea videbimus. Edidit d. 17. Januar. *Protestationem*, qvæ habetur *Tom. II. Lat. Jen. fol. 268.* in qva de infelicitate sua qveritur, qva factum, *ait*, ut toto pene triennio pro Evangelica veritate „ infinitas persecutiones passus, & invitus in publicum pertractus sit; „ Deum testem advocans, nihil se volentem aut scientem docere pro „ concione vel in schola, qvod Deo vel saluti animarum esset contrarium. *Profitetur dein*, se fidelem & obedientem S. Ecclesiæ Catholicæ „ filium mori velle, &, si per adversarios liceat, qvieturum, & permissurum mellora & Christianiora ex sacris literis doceri & institui; in„ publicas disputationes descensurum; omnium academiarum non su„ spectarum cognitionem & sententiam passurum; coram judicibus spi„ ritualibus & secularibus, conductu libero impetrato, compariturum: „ qvæ cum jam sæpius oblata minime obtinuisset, neqve tamen aliud „

I. §. 65. §. 66. 1520. Erasmi de Luthero literæ ad Mogunt. Luthero non ingratæ. §. 66. Literæ Lutheri

» qvam pro gloria Dei, & pro salute, commoditate, solatio & felicitate
» totius Reipublicæ Christianæ, & pro officio Doctoris Theologi agat,
» sine omni spe & expectatione privatæ laudis, qvæstus & commodi, &
» tamen, ut Hæreticus, & impius ab adversariis traducatur; (qvod qvi-
» dem illis ex corde ignoscere se, *scribit*) obsecrat per Deum omnes, ut
» a temerario adversum se judicio, odioqve & invidia sibi caveant, & si
» qvid scripserit vel scripturus sit, vel serio vel joco, secus qvam deceat,
» id sibi benevolenter ignoscant, ob bonum qvod habeat propositum, &
» adversariorum iniqvitatem & maledicentiam. Accepit hoc ipso men-
se exemplum literarum, qvas Erasmus ad Albertum Cardinalem Mo-
guntinum dederat; has laudat apud Spalatinum, & egregie se defendi
ab Erasmo putat, *qvamvis, qva soleret dexteritate, nihil minus agere Erasmus videatur.* ut loqvitur *Lib. I. ep. 143.* Datæ erant literæ Erasmi
Lovanii Cal. Nov. 1519. & extant *Lib. XII. epistolarum Erasmi n. 10. fol. 400. seqq* edit. Basil. In his alienissimum qvidem se a Lutheri non mi-
nus qvam Reuchlini causa, licet in hanc a Lovanienſibus doctoribus
invitus tractus sit profitetur, sed pro excusandis, qvæ Lutherus, ut pu-
» tat, non tam impie, qvam imprudenter scripserit, multa adfert, eiqve
» bonarum literarum studia mediocria, sed præclaras qvasdam Evan-
» gelicæ doctrinæ scintillas, & vitæ probatissimæ laudem tribuit; mo-
» nachorum vero insscitiam, crudelitatem & potentiam miris modis de-
Add. pingit: ut profecto dignissima lectu sit ista epistola, statum Ecclesiæ,
ut tunc fuit, egregie repræsentans. Divulgata autem est, ut optaverat
Lutherus, sine dubio *Ulrici Hutteni*, de qvo infra dicetur, opera, tunc
in aula Moguntina versantis, cui eam Erasmus commendaverat, Car-
dinali tradendam; sed valde id doluit Erasmus, ut ex literis ejus ad
Cardinalem Octobri mense hujus anni 1520. scriptis aliisqve apparet.

§. LXVI.

Lutherus vero continuato consilio modestæ submissionis, aulæ
etiam hactenus obtemperans, ad Archiepiscopum Moguntinum lite-
» ras dedit, d. 4. Febr. in qvibus testatur Jesum Christum omnium ju-
» dicem, se non esse sibi conscium mala docuisse, & paratum esse, doce-
» ri, & errore cognito sententiam mutare, petitqve, ne calumniantibus
» fides habeatur. In eandem sententiam & eodem die ad Adolphum,
Episcopum Mersburgensem scripsit, ab utroqve etiam responsum tu-

lit.

lit. A Moguntino qvidem 5. Cal. Martii ſatis benignum, in qvo fatetur, ſe ſcripta Lutheri non legiſſe, & judicium de iis ſuperioribus permittere, monet vero, ut reverenter, religioſe & ſine tumultu res ſacras tractet, & a temeraria de poteſtate Pontificis, & de Sacramento Evchariſtico, digladiatione abſtineat, licet inter literarum peritos commodo loco & tempore disqviri de talibus non improbet. *Concludit his verbis:* Cæterum qvod te veritatem, qvam ſacris in literis legeris didicerisqve, docere profiteris: non poſſumus improbare, modo id a te fiat pie, manſvete, citra mordacitatem, absqve inobedientiæ in publicam Eccleſiæ autoritatem incitamento fomentoqve. Qvod ſi ita fiat, opus tuum ex Deo erit utiqve laudabile fructuoſumqve & ut cum Gamaliele illo, *(de qvo Act. 5.)* tibi loqvamur, firmum ac indiſſolubile; ſin vero ex invidia opus tuum faſtuqve & malevolentia ex hominibusqve eſt, facile diſſolvi poterit. Qvando nulli non periculum eſſe conſtat, Dei beneficiis abuti, veritati Deoqve repugnare, qvi & nobis & tibi omnibusqve Chriſtianis bene agere concedat. Mersburgenſis brevius & acrius reſpondit VI. Cal. Mart. improbatis & dogmatibus Lutheri & ſtyli aculeis, & ab his eum dehortatur, cætera ad colloqvium differt. Nec multum diſplicuit hoc reſponſum Luthero, ut videre eſt ex literis ad Spalatinum paulo poſt datis. Vid. *Lib. I. Ep. Luth. n. 145--148.* A Moguntino titulum tulit *Honorabilis & religioſi*, à Mersburgenſi, *venerabilis fratris*. De Moguntino, qvi adverſus mendicantes monachos aliqvid decreverat, neſcio qvid boni ſperare incepiſſe Lutherum ex epiſtola allegata apparet, & infra clarius fiet. Inter Eccium interea & Caroloſtadium libellis tam acerbis & fœdis certatum eſt, ut Lutherus ipſe Caroloſtadium ab aula moneri ad ſilentium deſideraverit, ſed ne reſciſcat id a ſe conſilii ſuppeditatum: *eſt enim* (uti ſcribit) *homo infirmatus ſuſpicionibus* ep. 149. At Eccius irarum adverſus utrumq; plenus, Romam ipſe profectus eſt, *ſuccenſurus*, ut Lutherus loqvitur, *ſaltum Libani, concitato nempe ad condemnationem Lutheri Pontifice.* Vid. *ep. 161.* De hujus rei fama & inſidiis ſibi ſtructis, ita ſcribit Lutherus ad Spalatinum altera *poſt Qvaſimod. ep. 167.* De mea cauſa jactatur, eſſe contra me cenſuram præ manibus omnium duriſimam: ſic enim præpoſitus Hallenſis Novi operis me fecit moneri & aviſari, ut vocant. Deinde etiam inimici qvidam mei miſerti per amicos ex Halberſtadio fecerunt

1520. cerunt moneri me, esse qvendam Doctorem medicinæ, qvi arte magi-
„ca factus pro libito invisibilis, qvendam occidit, mandatum haben-
„tem & occidendi Lutheri, venturumqve ad futuram Dominicam o-
„stensionis reliqviarum, valde hoc constanter narratur.

§. LXVII.

Sed veniendum est ad Epistolam Lutheri ad Pontificem, qvæ mi-
re displicet Maimburgio, Pallavicinum pro more sequenti. Extat die
VI. April. hujus anni data, & legitur *Tomo I. fol. 461. seqq.* ut & *Libro*
I. Epistolarum Luth. n. 166. Adde *Sleidan. initio libri II.* Nec tem-
perare mihi possum, qvin omnes, etiam Lutheranismo infensos, qva
possum animi contentione, rogem, ut legere illam & relegere, sepositoqve
affectu agnoscere velint, qvantus in ultimo hoc conatu ad mo-
vendum Pontificis animum, ut seriæ reformationi operam daret, sit
spiritus, qvantaqve solertia, invidiam a Leone amoventis, & culpam
exasperatæ causæ in Cajetanum & Eccium devolventis, ut profecto
inter rara & admiratione dignissima scripta referri merito debeat.
Neqve sine providentia divina accidisse credo, ut literæ tam animosæ,
adjunctusqve liber, opera *Miltitii*, Papalis ministri, Romam perfer-
rentur, testimonium simplicissimæ veritatis perpetuum futuræ. De
tempore tamen, qvo tradita est, dubitationem qvandam infra aperi-
am. Fuisse autem tunc Lutherum in aliqva adhuc spe, correctionem
obtineri posse, servata Pontificatus prærogativa, negare non ausim,
qvanqvam ei non tam ex suo ingenio, qvam aliorum, in aula præcipue
Electorali, nata aut conservata. Nam d. 24. Febr. ad Spalatinum scri-
bens: *Ego* (ait) *sic angor, ut prope non dubitem, Papam esse proprie An-*
tichristum illum, qvem vulgata opinione expectat mundus, adeo conveni-
unt omnia, qvæ vivit, facit, loqvitur, statuit. Immitis ergo est censo-
rum conjectura, ac si insultationis tantum & ludificationis causa ad
Pontificem scripsisset. Serio egisse ostendit epistola ad Spalatinum
„*Lib. I. ep. 141.* cujus hæc sunt verba: Convenimus Lichtenbergæ, mi
„Spalatine, Dn. Carolus Miltitius & ego: qvantumqve ex eo audio, ma-
„gna spe statuimus, ut ego ad summum Pontificem epistolam edam u-
„traqve lingva, præfixam parvulo alicui opusculo; in qva narrem hi-
„storiam meam, & qvod non unqvam personam ejus apperierim, to-
„tum pondus in Eccium versurus. Qvæ omnia, cum ita vere se habeant,
„facile facio, & qvam possum humillime offeram silentium: modo cæ-

teri

scripta fuisse ostenditur: disqviritur de die: calumniæ repel- I. §. 67.

teri qvoqve sileant, ut nihil videar omittere, qvod in me ad pacem 1520.
qvoqvo modo facere possit, desiderandum: id qvod semper facere pa-
ratus fui, qvod non ignoras. Parabo itaqve hæc ante omnia prope-
diem: si eveniet, qvod speramus, bene factum est; sin aliud erit, id
qvoqve bonum erit. Cum vero dies huic epistolæ Lutheri ad Spala-
tinum adscriptus non sit, & literæ ejus ad Pontificem Germanice ver-
sæ *Tomo I. Altenb. f. 337* non VI. April. sed VI. Septembr. datæ legan-
tur, scrupulum aliqvem de tempore non levem hic animadverto. Re-
fert, ut dixi, Maimburgius ex Pallavicino, Miltitium per Augustinia-
nos Lutherum ad epistolam illam Pontifici d. 6. April. scriptam permo-
visse; At ex epistolis Lutheri 171. 191. 193. apparet, Capitulum Augu-
stinianorum generale Islebiæ die Augustini, id est 28. Augusti hoc an-
no habitum fuisse, in qvo Staupitius Vicarii officio sese abdicavit, ei-
qve Wenceslaus Linckius suffectus est. Hi duo Doctores cum ali-
qvot fratribus ad Lutherum venerunt Cal. Septembr. & Miltitii sva-
su cum eo egerunt, ut ad Pontificem scribens testaretur, se nihil in ca-
put sive personam ejus unqvam fuisse molitum; id qvod facilime a se
fieri posse, Spalatino scribit d. 11. Septembr. sed agnoscit, cavendum
etiam sibi esse, *ne sedem ipsam atrocius tractet, ita tamen, ut sale aliqvo
illam aspergat*; addit, *non displicere Augustinianis causam suam, displi-
cere potius Romam.* Postea d. 3. Octobr. ad eundem Spalatinum lite-
ras dans, *mutasse se animum*, indicat, *& nolle jam ad Pontificem scribere.*
Hæc conciliare me fateor non posse, nec conjecturam pro veritate hi-
storica tradere ausim, qvod Lutherus epistolam, Miltitio rogante,
composuerit mense Aprili, sed non nisi mense Septembri, accedente
Augustinianorum adhortatione, perfecerit, serius etiam exhibuerit.
Rectius fecisset Pallavicinus, si autographum Lutheri in Vaticanis scri-
niis consuluisset. Nec Maimburgius hic historiam, sed declamatio-
nem scripsit, & calumniis impertinentibus indulget, cum Augusti-
nianorum preces & lacrymas fingit, & illos cum Apostolorum colle-
gio, Lutherum autem cum Juda comparat: optimi enim & doctissi-
mi ex illo ordine haud pauci Lutherum seqvebantur: qvidam etiam
cum vitæ jactura, ut in tempore memorabitur. Judæ vero adsimilari
merentur, qvibus pecunia ante fidem est, qvo vitio ne acerrimi qvi-
dem persecutores Lutherum infamare ausi sunt, cui contemtor opum
& bonorum animus ad mortem usqve duravit. Qvicqvid autem sit

de

1520. de tempore ſcriptæ & traditæ Miltitio epiſtolæ; nihil agit magno niſu Pallavicinus, ut Lutherum ob illam mendaciorum & contumeliarum reum faciat, & ſectatores æſtimatoresqve ei auferat; nec plus, cum libellum epiſtolæ adjunctum, *de libertate chriſtiana*, impudentiſſimum vocat.

§. LXIIX.

Non inepte Lutherus libellum hunc, in literis ad Pontificem pro *compendio qvodam vitæ chriſtianæ*, & pro ſpecimine exhibet, qvibus ſtudiis malit & fructuoſius poſſit occupari. Duo in illo axiomata, verbis pugnantia, ſed optime conciliata tractat: *Chriſtianus homo omnium dominus eſt liberrimus, nulli ſubjectus. Chriſtianus homo omnium ſervus eſt officioſiſſimus, omnibus ſubjectus.* Utinam vero duo iſthæc, ita ut Lutherus explicavit, omnium Chriſtianorum animis inſiderent! Videamus qvæ Maimburgio in illo maxime diſplicent, dogmata *de fide, qvæ qvod ſola juſtificet*; & *de ſacerdotio Chriſtianorum*, tum qverela *de tyrannide Pontificum*. Liceat nobis verba qvædam libri apponere ex *Tomo I. fol. 464. & ſeqq.* Poſtqvam, ut jam alibi fecerat, docuiſſet, fidem ideo ſolam juſtificare, qvia non niſi in homine interiore regnat, neqve hic externo opere juſtificari poſsit, verbum Dei univerſum in præcepta & promiſſa diſtingvit. Igitur ubi per præcepta homo cognoſcit, ſe bona illa, qvæ præcipiuntur, facere & implere non poſſe, ſuccedere promiſſa; qvæ cum ſint vera, ſancta, juſta, libera, pacata & univerſa bonitate plena, ita abſorbeant animam, qvæ firma fide illi adhæret, ut non modo participet, ſed ſatietur & inebrietur omni virtute eorum: atqve hoc modo per fidem ſolam, ſine operibus, e verbo Dei juſtificetur, liberetur, omni bono impleatur, veraqve filia Dei efficiatur, ſicut dicit Joh. I. 12, *dedit eis poteſtatem* filios Dei fieri, his *qvi credunt* in nomine ejus. Hinc fidei virtutes proſequitur, qvæ ſint, ut Deum, qvem pro verace habet, omnium piiſſime colat, & per omnia Deo obedientiſſime ſerviat. Qvod ergo *(ait)* præceptum eſt reliqvum, qvod talis obedientia non abunde impleat, qvæ plenitudo plenior, qvam omnimoda obedientia, at hanc non opera, ſed ſola fides præſtat. Dein oſtendit, ut anima copuletur per fidem Chriſto, ut ſponſo ſponſa, omniaqve cum eo communia habeat. Vides, *ſcribit*, qva cauſa tantum tribuatur fidei, ut ſola impleat legem, & ſine ullis operibus juſtificet. Vides enim primum præceptum, qvod dicit

cit, unum Deum coles, ſola fide impleri. Si enim ipſe *aliud* non eſſes, a planta pedis ad verticem, qvam bona opera, non tamen juſtus eſſes, nec Deum coleres, nec primum præceptum impleres, cum Deus coli non poſſit, niſi tribuatur ei veritas & univerſa bonitatis gloria, ſicut vere tribuenda eſt: hoc autem opera non faciunt, ſed ſola fides cordis. Egregie autem occurrit omnibus objectionibus v. g. cum *f. 468.* ſcribit: Qvanqvam homo, ut dixi, intus ſecundum Spiritum per fidem abunde ſatis juſtificetur, habens qvicqvid habere debet, niſi qvod hanc ipſam fidem & opulentiam oportet de die in diem augeſcere, usqve in futuram vitam, tamen manet in hac vita mortali ſuper terram, in qva neceſſe eſt, ut corpus ſuum proprium regat, & cum hominibus converſetur. Hic jam incipiunt opera; hic non eſt otiandum, hic certe curandum, ut corpus jejuniis, vigiliis, laboribus aliisqve diſciplinis moderatis exerceatur, & ſpiritui ſubdatur, ut homini interiori & fidei obediat, & conformis fiat, nec ei rebellet, aut ipſum impediat, ſicut eſt ingenium ejus, ſi coercitum non fuerit. Interior enim homo conformis Deo, & ad imaginem Dei creatus per fidem & gaudet & jucundatur propter Chriſtum, in qvo tanta ſibi collata ſunt bona, unde & hoc ſolum negotii ſibi habet, ut cum gaudio & gratis Deo ſerviat in libera charitate. Dein ſimilitudinem affert de Epiſcopo ſacris operante: Si hæc, inqvit, facit, anteqvam conſecretur, nihil agit; at recte agit, ſi conſecratus ſive Epiſcopus conſtitutus eſt; ita Chriſtianus per fidem ſuam conſecratus, facit bona opera; ſed non per hæc magis ſacer aut Chriſtianus efficitur; hoc enim ſolius fidei eſt, imo niſi anteerederet, & Chriſtianus eſſet, nihil prorſus valerent omnia ſua opera. Vera itaqve ſunt duo verba: Bona opera non faciunt bonum; ſed bonus vir facit bona opera. Mala opera non faciunt malum virum; ſed malus vir facit mala opera, ita, ut ſemper oporteat ipſam ſubſtantiam ſeu perſonam eſſe bonam, ante omnia opera bona. Itaqve Chriſtianum ita apud ſe loqventem inducit *fol. 470. b.*. En mihi indigno damnatoqve homuncioni citra omne meritum, mera gratuitaqve miſericordia, dedit Deus meus in Chriſto omnes divitias juſtitiæ & ſalutis, ut amplius nulla re prorſus indigeam, niſi fide, qvæ credat, hoc ſe ſic habere. Huic ergo tali Patri, qvi me ſuis his inæſtimabilibus divitiis obruit, cur non liberaliter, hilariter, toto corde ſpontaneoqve ſtudio

1520. omnia faciam, qvæcunqve scivero placita & grata coram illo esse.
„ Dabo itaqve me qvendam Christum proximo meo, qvemadmodum
„ Christus seſe præbuit mihi, nihil facturus in hac vita, nisi qvod videro
„ proximo meo necessarium, commodum & salutare fore, qvandoqvidem per fidem omnium bonorum in Christo abundans sum. De regno vero & sacerdotio omnium Christianorum, etiam laicorum, qvos vocant, perspicuis dictis sacrarum literarum firmat, qvæ scribit; ad
„ objecta vero ita respondet *fol. 467.* Hic qværes: Si omnes, qvi in Ec-
„ clesia sunt, Sacerdotes sunt, qvo nomine discernuntur ii, qvos nunc
„ Sacerdotes dicimus a Laicis? Respondeo: vocabulis istis, *Sacerdos*,
„ *Clericus*, *Spiritualis*, *Ecclesiasticus*, injuria facta est, dum a reliqvis
„ Christianis omnibus translata sunt ad paucos istos, qvi nunc usu no-
„ stro *Ecclesiastici* dicuntur. Scriptura enim sancta nihil discernit inter
„ eos, nisi qvod *ministros*, *servos*, *œconomos* appellat, qvi nunc *Papæ*, *E-*
„ *piscopi Dominiqve* jactantur, qvi cæteris serviant ministerio verbi, ad
„ docendam fidem Christi & libertatem fidelium. Nam etsi verum est,
„ nos omnes æqvaliter sacerdotes esse, non possumus, nec si possemus,
„ debemus omnes publice servire & docere. Sic Paulus 1. Cor. 4. Sic
„ *nos existimet homo, sicut ministros Christi & dispensatores mysteriorum*
„ *Dei.* At dispensatio ista nunc in tantam pompam potestatis & terri-
„ ficam qvandam tyrannidem evasit, ut nec gentium, nec ulla mundi
„ imperia qveant ei conferri, qvasi Laici aliud qviddam, qvam Christia-
„ ni sint. Qva perversitate factum est, ut penitus interciderit scientia
„ Christianæ gratiæ, fidei, libertatis, & totius Christi, succedente in lo-
„ cum ejus humanorum operum & legum intolerabili captivitate, fa-
„ ctiqve sumus juxta lamentationes Jeremiæ servi hominum vilissimo-
„ rum, qvi in terra sunt, qvi nostra miseria abutuntur in omnes turpi-
„ tudines, & ignominias voluntatis suæ. Etsi vero ex hac assertione
non fluat qvam maxime timebat Clerus, vitæ clericæ aut monasticæ,
qvam tanto cum emolumento ingens hominum numerus colebat,
contemtus aut abolitio, corrigi tamen illam posse & debere ostendit,
„ ita scribens *fol. 471.* Talia oportuit esse omnium collegiorum, mona-
„ steriorum, sacerdotumqve opera, ut qvisqve suæ professionis & status
„ opera solum in hoc faceret, ut per hæc non justitiam, sed corporis sui
„ subjectionem exerceret, aliis in exemplum, qvi & ipsi opus habent cor-
„ poris sui castigatione. Deinde ut aliis duntaxat obsequerentur, ad

eorum

eorum voluntatem, gratuita charitate, hoc tamen ſemper & ſumma 1520.
cuta obſervato, ne vana fiducia præſumat, per ipſa qvisqvam juſtifica-
ri, mereri aut ſalvus fieri, qvod ſolius fidei eſt, ut ſæpius dixi. Inde
etiam obedientiam Pontifici & Prælatis non derogat, ſed roborat, per-
gens *fol. 471. b.* Si qvis ergo hanc ſcientiam haberet, facile ſe poſſet
gerere citra periculum in infinitis illis mandatis & præceptis Papæ, E-
piſcoporum, Monaſteriorum, Eccleſiarum, Principum & Magiſtra-
tuum, qvæ aliqvi ſtulti paſtores ſic urgent, qvaſi ad juſtitiam & ſalu-
tem ſint neceſſaria, appellantes ea præcepta Eccleſiæ, cum ſint nihil
minus. Chriſtianus enim liber ſic dicet: Ego jejunabo, orabo, hoc
& hoc faciam, qvod per homines mandatum eſt; non qvod illo mihi
ſit opus ad juſtitiam aut ſalutem, ſed qvod in hoc morem geram Papæ,
Epiſcopo, communitati illi, & illi Magiſtratui, aut proximo meo ad
exemplum, faciam & patiar omnia, ſicut Chriſtus mihi multo plura fe-
cit & paſſus eſt, qvorum ipſe nullo prorſus egebat, factus propter me
ſub lege, cum non eſſet ſub lege. Et qvamvis tyranni vim aut injuri-
am faciunt hoc exigentes, non tamen nocebit, donec contra Deum
non fuerit. Ex iis omnibus qvisqve poterit certum judicium & fidele
diſcrimen omnium operum & legum accipere, & ſcire, qvi ſint cœci
& ſtulti, & qvi feri & boni paſtores. Nam qvodcunqve opus non huc
ſolum dirigitur, ut fiat vel ad caſtigandum corpus, vel ad obſeqvium
proximi (modo contra Deum nihil poſtulet) non eſt bonum nec
Chriſtianum. Et hinc ego vehementer metuo, pauca vel nulla
collegia, monaſteria, altaria, officia Eccleſiaſtica eſſe Chriſtiana
hodie, nec non & jejunia & preculas peculiares de certis ſanctis.
Metuo, inqvam, in his omnibus qværi non niſi ea, qvæ noſtra
ſunt, dum arbitramur per hæc purgari peccata noſtra & ſalutem
inveniri, & ſic funditus extingvitur libertas Chriſtiana, qvod ex
ignorantia Chriſtianæ fidei & libertatis venit. Deniqve jam tum im-
pudenti, qva proſciſſus eſt, qvamqve etiam hodie patimur, calu-
mniæ de libertate carnis per hanc doctrinam laſcivientis, optime re-
ſpondet *fol. 472. a.* ſcribens: In fine propter eos, qvibus nil tam bene
dicitur, qvod non depravent male intelligendo, addendum eſt, ſi ta-
men & id ipſum intelligere poſſint. Sunt qvam plurimi, qvi hanc li-
bertatem fidei audientes, mox eam in occaſionem carnis vertant, o-
mnia ſibi ſtatim licere arbitrantes, nec alia re ulla liberi & Chriſti-

1520. ani videri volentes, qvam contemtu & reprehensione cæremoniarum, „ traditionum, legum humanarum. Qvasi ideo Christiani sint, qvia „ statis diebus non jejunant, aut aliis jejunantibus ipsi carnes come- „ dunt, aut preculas usitatas omittunt, suspenso naso præcepta homi- „ num illudentes, cætera vero ad Christianam religionem pertinentia „ prorsus posthabentes. *Et post alia.* Qvare hic audienda est Scri- „ ptura, qvæ docet, ut nec ad dextram nec ad sinistram declinemus, „ sed seqvamur justitias Domini, recte lætificantes corda. Ut enim „ non justus est qvisqvam, qvia operibus & ritibus cæremoniarum ser- „ vit & addictus est, ita nec justus ex eo censebitur solo, qvod illa o- „ mittit & contemnit. Non enim liberi sumus per fidem Christi ab „ operibus, sed ab opinionibus operum, id est, a stulta præsumtione „ justificationis per opera qvæsitæ. Offensam vero maximam incur- „ rit sine dubio ea, qvam sub finem subjungit censura, inter alia his „ verbis *fol. 472. b.* Cum ergo hæc vita agi non possit, sine ceremo- „ niis & operibus, imo fervens & rudis ætas adolescentium opus ha- „ beat, hinc vinculis arceri & servari, & unicuiqve corpus suum eisdem „ studiis castigandum sit, prudentem & fidelem oportet esse ministrum „ Christi, ut sic regat & doceat populum Christi in his omnibus, ne „ conscientia & fides eorum offendatur, ne in eis opinio aut radix ama- „ ritudinis oriatur, & per illam inqvinentur multi, ut Paulus præmo- „ nuit Ebræos; hoc est, ne amissa fide incipiant opinione operum inqvi- „ nari, qvasi per ipsa justificandi. Qvod facile fit, & plurimos inqvi- „ nat, nisi fides constanter simul inculcatur. Impossibile autem est vi- „ tari, ubi tacita fide, constitutiones hominum solæ docentur, sicut „ hactenus factum est, per pestilentes, impias, animicidas Pontificum „ nostrorum traditiones, & Theologistarum opiniones, infinitis ani- „ mabus ad inferos his laqveis pertractis, ut Antichristum agnoscere „ possis.

§. LXIX.

Omisit Maimburgius, qvæ hoc ipso tempore, & anteqvam Lutherus epistolam ad Pontificem Miltitio tradidisset, Fridericus Elector ad *Valentin. a Teutleben* Romæ tunc agentem, postea Hildesiensem Episcopum, Cal. April. scripsit, a Sleidano fideliter relata & in *Tomo I. Alt. Germ. f. 352. Tomo II. Lat. Jen. f. 269. b.* extantia. Considerari vero ex mandatis Electoris maxime debet, cum inveterata opi-

opinione, ac ſi Principibus in cauſa religionis nil niſi obſeqvium erga Clerum relictum eſſet, adhuc ita imbutum fuiſſe, ut negaret, ſibi unqvam in mentem veniſſe, ſua autoritate Lutheri doctrinæ patrocinari, neqve ſibi judicandi poteſtatem de ea ſumere, licet a multis doctis viris pia & Chriſtiana prædicetur: permittere ſaltem, ut Lutherus eam ſuo tueatur periculo, præſertim cum ad dicendum cauſam coram commiſſariis Pontificiis, obtenta prius ſecuritate, paratum ſe etiam nunc exhiberet, & ſi veris & liqvidis ſcripturæ teſtimoniis convinci poſſet, revocationem offerret. Nihilominus ſe dudum cum Luthero egiſſe, ut ex ditione ſua abiret, eumqve id præſtiturum fuiſſe, niſi Pontificius nuntius Miltitius multis precibus a ſe contendiſſet, ne id permitteret, metuens, ne alibi locum inveniret, ubi majori libertate & ſecuritate ſcriberet ageretve, qvam Wittembergæ, ubi & Electorem & Academiam reſpicere deberet. Familiarius poſtea Teutlebium, ut vaſallum ſuum & pro communis patriæ utilitate compellans, audire ſe, ſcribit, Lutherum ab Eccio aliisqve, qvi gratificaturi Pontifici eum læſerint, lacesſitum ſcripſiſſe, qvæ alias ſcripturus non fuiſſet: *addit*, non eſſe eum nunc, qvi olim, Germaniæ ſtatum: efflorescere bonas artes & literas, & plebejos etiam cognoſcendæ Scripturæ deſiderio teneri, inde fore, ſi non niſi vi eccleſiaſticæ poteſtatis agatur, & conditiones a Luthero propoſitæ, denegato examine doctrinæ, recuſentur, nec ex Scriptura ſacra teſtimonia & ſolida argumenta proferantur, ut maximi ſint orituri motus, ex qvibus ad Pontificem nulla ſit utilitas reditura. Verum vatem fuiſſe Principem hunc ſapientiſſimum, eventus docuit. Literas Teutlebii aliasqve Roma acceptas Elector per Spalatinum Luthero miſerat, ad qvem d. 9. Julii epiſtolam illam ſcripſit, qvæ habetur *Lib. I. n. 179.* ex qva aliqvid ad §. 71. allegavi. In exordio ejus ita loqvitur: Legi tacitus literas iſtas Romanas magno cum dolore, tantam videns in tantis Eccleſiæ verticibus hebetudinem & impietatem. Timeo eos conſcientiæ & veritatis luce ſic confuſos, ut nullius amplius eſſe qveant judicii aut ſenſus. Damnant mea, & ſimul fatentur, eſſe ea ingenii & eruditionis, deinde nec lecta nec legi petita ſibi. Dominus noſtri omnium miſereatur. Germanice verſa extat *Tom. I. Alt. f. 473.* ubi *Doctoris Teutlebii* literæ expreſſe nominantur, cujus tamen in Latina nulla fit mentio. Inter alia notabiliter ſcribit: Omnibus

1520.

1520. modis placet, ut illustrissimus Princeps se prorsus alienum gerat a causa mea, sicut hucusqve gesit: & me in publicum projiciat vel eruditum vel convincendum; se vero, ut eruditorem agere non possit, ita nec judicem velle nec executorem, nisi producta & exposita sententia: nec videre se, qvomodo sine cognita causa, qvam & ipsi ne verbo qvidem tangunt, possit qvenqvam sive Turcam sive Judæum plectere: nisi velint Romani, ut ipsis hominibus plus obediat qvam Deo: & in eum grassetur, qvem nesciat, nocens ne an innocens sit, qvod salva conscientia fieri non potest, nec ad talem conscientiam ullis præceptis ne divinis qvidem urgeri qveat. Plectant Sylvestrum, Eccium, Cajetanum, & alios: qvi pro gloria sua hanc Ecclesiæ Romanæ sine ulla causa moverunt tragœdiam: ego sum extra noxam. Qvicqvid feci & facio, coactus facio, semper qviescere paratus, modo veritatem Evangelicam non jubeant qviescere, nihil a me non impetrabunt, imo oblata omnia sponte habebunt, si salutis viam Christianis permittant esse liberam. Hoc unum peto ab illis vicissim, ac præterea nihil. Qvid honestius peti potest? non peto galerum, non aurum, non qvicqvid Roma hodie in pretio habet. Aut si hoc non impetro, Ministerio privent: & in angulo deserti sinant vivere & mori. Ego miser invitus doceo; simul tamen pro eo patior mala, cum cæteri & libenter doceant, & pro eo honorentur: prorsus non potest animus meus sic affectus vel minas timere, vel pollicitationes suscipere. An qværunt, ut metum vel spem violenter insculpam in animum, vel foris tantum simulem? Habes qvid sentiam. Cæterum spero illustrissimum Principem ita scripturum, ut capita ista Romana intelligant Germaniam fuisse hactenus non sua, sed Italorum ruditate per occultum Dei judicium oppressam. Audito Teutlebio Pontifex postmodum ipse ad Electorem literas dedit d. 8. Julii [Sleidanus diem VI. ponit: Leguntur autem integræ *Tomo II. Jen. Lat. f. 270. b.*] ejusqve oblata aulico more sic interpretatus est, ac si Elector infensus Lutheri causæ esset; ideoqve blandis verbis collaudatum urget, ut hominem hæreseos aperte reum, & jam decreto sive Bulla, cujus exemplum mittebat, damnatum ad revocationem adigeret, aut custodiri faceret.

§. LXX.

Sed ante ista Lutherus in Lovanienſium & colonienſium cenſuras ſtylum ſtrinxerat, reſponſumq; *Chriſtophoro Eranco J.C.* inſcriptum, ſub finem

finem Martii, ut colligitur ex Ep. ad Spalatinum *Lib. I. ep. 160.* typis publicare fecit, qvod habetur, *Tom. I. f. 500. b. & ſeqq. Arrogantia nempe & tyrannide*, ut ait, plus qvam Turcica Theologorum illorum, nulla allata ratione, nudis verbis in condemnationem prorumpentium ita ſe fractum mutatumqve eſſe dicit, ut flere magis libeat, qvam qvidqvam ſcribere. Antichriſtum enim aut jam regnare, aut propediem regnaturum eſſe, hominibus tam impudenter ſupra verbum Dei ſeſe extollentibus. Mallet tamen id non totis tribuere collegiis, ipſumqve Cardinalem Adrianum qvi poſtea Pontifex fuit, excuſatum habere. Viderat enim ejus epiſtolam d. 4. Decembr. 1519. ſcriptam, ſibi maxime iniqvam, qva Lovanienſes ad condemnationem ſtimulaverat. *Tom. I. f. 498.* Qvamvis circa idem tempus Spalatino ſcribens, Cardinalis illius doctrinam ſcholaſticam valde improbet, *Lib. I. ep. 164.* Solatium qvoddam ſumit a communi cum aliis viris doctiſſimis ſorte, qvorum recentes libri præcipitantia damnata, poſtmodum magni habiti fuerint, inter qvos laudat *Occamum, Picum, Vallam, dein* etiam *Weſſelum, Fabrum Stapulenſem ipſumqve Eraſmum.* Pariſienſis etiam ſcholæ exemplum allegat, qvæ multoties revocaverit, qvæ antea damnaſſet, ut ejus inconſtantia in proverbium abierit. Tum *Capnionis cauſam* adverſus Johannem Pfefferkornum, Judæum converſum a qvinqve univerſitatum Theologis temere damnatam iterum tangit. Ejus compendioſam hiſtoriam ex Sleidani Lib. II. qvi volet, petere poteſt. Etiam Joh. Huſſi & ſocii condemnationem Epiſtola Poggii Florentini, & robuſtiſſima fama, & privatis magiſtrorum confabulationibus taxatam, in exemplum adducit. Inhumaniſſimos vocat, qvi, cum Ariſtotelem impiiſſimum & publicum veritatis hoſtem atqve animarum carnificem, per officioſa interpretamenta excuſent & honeſtent, ejusqve turpitudinem, etiam cum Chriſti ignominia impurpurent & inaurent, ſe tamen Chriſtianum & fratrem, ſua imprudentia & aliena vi in publicum tractum non veſtiant, ſed doctrinalitatibus ſuis ſubtiliſſimis denudent, adverſus charitatis legem jurisqve ordinem, qvi vult, ut prius audiantur, & ad explicationem admittantur, qvi errare videntur. Prætereo qvæ ad ipſas propoſitiones de bonorum operum imperfectione, & Sanctorum erroribus pertinent, & ex alibi dictis ſatis nota ſunt, ut & alia, in qvibus cenſoribus inſcitiam veræ philoſophiæ objicit, ſuumqve in ea per duodecim annos

1520.

Add.

ſtudium

I. §. 70. 1520. Veram Philoſophiam & ſectam Occamicam commendat. refutat Romaniſtam Lipſ. diſputat

„ ſtudium allegat. *Philoſophiam* vero non eſſe, ait, garrulitatem de
„ materia, motu, infinito, loco, vacuo, tempore, qvæ fere ſola ex Ari-
„ ſtotele diſcantur, neqve intellectum, neqve affectum, nec commu-
„ nes hominum mores qvidqvam juvent, tantum contentionibus ſeren-
„ dis ſervandisqve idoneam. In fine ſectam ſuam philoſophicam, qvam penitus imbiberit, adverſus Scotiſtas & Thomiſtas, qvos Pelagianos vocat, aperte profitetur, *Occamicam* nempe ſive *Modernorum, fol. 406. b.* Sleidanus contenta ſcripti hujus prolixius refert, Maimburgius neglexit. Interea plurimi Lutherum variis ſcriptis exagitabant. Inter eos erant *Abbas Ord. Ciſtert. veteris Cellæ* (Alten Cella prope Noſſenam) *Paulus Amnicola*, vulgo Bachmann/ & imprimis *Auguſtinus qvidam Alfeldenſis, Franciſcanus* Lipſiæ Monachus, ſcribacisſimus. Huic qvem Romaniſtam vocat libello Germanico Lutherus *Tom. I. Alt. f. 452. & ſeqq.* magna cum eloqventia nec minori argumentorum vigore reſpondit. Convitia vero adverſus ſe largiter effuſa, ſale aliqvo reſperſa paucis diluit, pleraqve condonat, proteſtans, nihilominus acriter defenſurum ſe eſſe S. Scripturæ ſententiam, nec ullam a ſe moderationem in hoc expectari debere. Impugnat toto hoc ſcripto clare & efficaciter omnia, qvæ pro poteſtate Pontificis ex jure divino afferri ſolent, & qvid ſit Eccleſia Chriſti, qvod ejus caput, qvod regimen, egregie explicat, argumenta a forma regnorum mundi & ſacerdotio Aaronis ad Eccleſiaſticam Monarchiam conqviſita irridens. Liberrime etiam qveritur de abuſu poteſtatis Papalis & immanibus exactionibus, qvibus Germania exhauriatur, notatqve, intra hominum memoriam octo pallia Moguntinam ſolum Metropolin redimere Romæ debuiſſe, ſingula fere triginta florenorum millibus. Cum igitur plus qvam dimi-
„ dia Germanicarum ditionum & opum pars in patrimonium Cleri jam
„ conceſſerit, & qvæ ex Palliis & Annatis Romam portetur pecunia,
„ turpiſſime prodigatur, tandem aliqvando opus eſſe ait, ut pigri &
„ ebrioſi Germani, principes maxime & nobiles, de remediis cogitent.
„ Nondum tamen ad abrogandum Pontificatum provehitur. Sed
„ qvoniam Dei vel gubernatione, vel, ut magis putat, ira hucusqve invaluerit, ferri & honorari eum poſſe, non repugnat, dummodo pro
„ articulo fidei non ſtatuatur, nec pro hæreticis habeantur tot & tanti

per

per orbem Christianum cœtus, qvi potestatem ejus non agnoscunt, nec 1520.
pallia, mitras & bullas ab eo emunt: dein ut decreta Pontificia ad
normam S. Scripturæ examinare liceat. His conditionibus se non
passurum solum Pontificem, sed & adjuturum, ut magis magisqve
extollatur. De *Thomæ Rhadini*, Dominicani oratione Romæ contra *Add.*
Lutherum hoc tempore edita & Lipsiæ recusa, & *Melanchthonis* ad-
versus eam responso in additionibus dicam.

§. LXXI.

Inter hæc *Sylvester a Schaumburg*, splendidus in Franconia ex libera, qvam vocant, nobilitate eqves, (Familia nobilissima etiam nunc superest) filium Wittembergam miserat Philippo Melanchthoni commendatum, eaqve occasione Luthero patrocinium obtulerat, ut ex hujus epistola ad Spalatinum apparet, Dom. Voc. Jucund. scripta, *Lib. I ep. 172.* Idem fecerat *Franciscus Sickingius* magni nominis in tractu Rhenano eqves, (*ep. 183.*) de qvo plura postea dicenda erunt. Sed *Schaumburgius* mentem uberius explicans, literas ad Lutherum (*Tom. I. Alt. fol. 549.*) dedit, in qvibus audivisse se scribit a viris eruditis, doctrinam ejus verbi divini autoritate niti, intelligere tamen, Lutherum, licet se concilio, & piorum doctorumqve virorum judicio submisisset, de vita periclitari, & fugam ad exteros, maxime Bohemos meditari, qvi Ecclesiasticam potestatem haud multum curent. Id ne faciat, nec causam suspectam odiosamqve ex Bohemorum societate reddat, impense rogat, offertqve suum & centum, qvos accessuros sibi sperat, Nobilium patrocinium, sub qvo tutus esse possit, donec de doctrina ejus cognoscatur. Hanc epistolam Lutherus, cum jam de Bulla Pontificia aliqvid ex literis Pontificis & Cardinalis S. Georgii, ad Electorem datis, certior factus esset, Spalatino misit d. 10. Jul. his verbis *Lib. I. ep. 180.* Mitto literas Francici eqvitis, Sylvestri Schauenbergen, & nisi molestum esset, vellem in literis Principis id subindicari Cardinali S. Georgii: ut scirent, etiamsi me pellerent diris suis e Wittemberga, nihil effecturos, nisi ut rem pejorem e mala reddant: qvandoqvidem jam non in Bohemia sed media qvoqve Germania sint, qvi expulsum tueri possint & velint, invitis ipsis, contra omnia sua fulmina. Ubi periculum est, ne iis protectoribus tutus sævius in Romanenses sim grassaturus: qvam si sub Principis imperio publicis militarem officiis docendi: id qvod sine dubio, nisi Deus obsistat, futurum est:

I. §. 71. literæ ad Lutherum hujusqve de illis ſententia, in aulam perſcriptæ.

1520. Principem vero, ut hactenus in multis ſuſpexi, etiam irritatus, tunc
» certe non neceſſe erit ſuſpicere. Itaqve, qvæ illis a me nondum ſunt
» illata, nec meæ modeſtiæ, nec ſuæ tyrannidi aut meritis, ſed Principis
» nomini & autoritati, tum communi ſtudioſorum Wittenbergenſium
» cauſæ ſciant deberi. A me qvidem, jacta mihi alea, contemtus eſt Ro-
» manus furor & favor: nolo eis reconciliari nec communicare in per-
» petuum: damnent exurantqve mea. Ego vicisſim, niſi ignem habe-
» re neqveam, damnabo publiceqve concremabo Jus Pontificium to-
» tum, id eſt, ſternam illam hæreſium & finem habebit humilitatis exhi-
» bitæ hactenusqve fruſtratæ obſervantia; qva nolo amplius inflari ho-
» ſtes Evangelii. Qvanto magis epiſtolam Card. Georgiani cogito,
» tanto magis eos contemno, qvos mera ignavia & peſſima conſcientia
» video compulſos, velut extremo halitu ſimulare ferociam. Vi ten-
» tant ſuam ignorantiam tueri: ſed metuunt, ne non ſicut heri & nudi-
» us tertius feliciter ſuccedat. Dominus autem, qvi ſcit me eſſe teter-
» rimum peccatorem, ſuam cauſam ſive per me, ſive per alium perficiet,
» qvod non dubito. Eodem fere ſenſu Romam ipſe ſcripſit, ut ex Lite-
ris d. 23. Auguſt. ad Spalatinum datis apparet *Lib. I. ep. 188.* ubi eum, ad qvem ſcripſit nominat *S. Crucem*, Cardinalem forte ejus tituli. Qvapropter alieno loco, nec ſine maligno interpretamento, Maimburgius infra de eqvitum Franconicorum protectione Luthero oblata commentatur; uti poſtea videbimus. §. LXXXII. Hoc tamen ex literis his conſtare videtur, Lutherum confirmatiori animo acceptis Schaumburgii literis fuiſſe. Qvæ enim præcedenti die 9. Julii ad eundem Spalatinum ſcripſerat, perturbationem non levem indicant, nec minus adſcribi merentur. Qveſtus nempe qvædam de odiis Ro-
» manenſium in ſe ita pergit, *Lib. I. ep. 179.* Noſti, qvod juſtiore cauſa
» ego qverularer qvam ipſi: teſtes ſunt mei editi libelli, in qvibus toties
» confiteor & qveror, me in hanc rem nulla libidine veniſſe, ſed per vim
» tractum eſſe: deinde toties obtuli pacem & ſilentium: ubi autem non
» rogo & extorqvere conor informationem meliorem? Adhuc ſic ſum
» animatus ut taceam, ſi tacere permittar, hoc eſt, ſi illi qvoqve com-
» peſcantur. Omnibus notum eſt, Eccium nulla alia cauſa me rapuiſſe
» in rem Pontificiam, qvam ut me, nomen meum, omnia mea, deniqve
» Univerſitatem noſtram in ludibrium poneret & conculcaret. Nunc,
» cum videant homini divinitus reſiſti, me gloriæ inſanæ accuſant. Qvid

ego

I. §. ee §. 72. 1520.

ego gloriam qværam miſer? qvi aliud non peto, qvam ut privatus & latentiſsimus deſerto publico, agere ſinerer? Habeat officia mea, qvi volet: exurat mea, qvi volet: qvid amplius faciam, rogo? Sed hoc ſimul dico, ſi non permittor ab officio docendi & miniſterio verbi liber eſſe, certe liber ero in miniſterio fungendo: ſat multis peccatis ſum onuſtus: non addam etiam hoc irremiſsibile, ut in miniſterium poſitus, miniſterio deſim, & reus inveniar impii ſilentii, neglectæ veritatis, & tot millium animarum.

§. ee.

Sic Lutherus ludos faciebat Papam, qvem laudare ſimulabat; cumqve animadverteret hac doctrina falſæ libertatis Chriſtianæ, licentiæ hominum faventis, plures ſibi qvam unqvam ſectatores qværi, voce & ſcripto id operoſisſime agebat, ut Eccleſiam Romanam in dies magis inviſam redderet, diſciplinam & leges ejus culpans, & autoritatem negans, libello Germanico, qvem auſus eſt Imperatori & Germanicæ nobilitati inſcribere. Omnem etiam doctrinam de ſacramentis corrupit, libro Latino de captivitate Babylonica, & in hujus fine cruentius bellum minatur, qvia comperiſſet, fulminantem adverſus ſe Bullam parari. Cochlæus. Capt. Babylon. Luth. f. 1.

§. LXXII.

Piget reiteratam toties calumniam de licentia plebis per Lutherum procurata refellere, cum ex tot ejus ſcriptis dictisve contrarium manifeſte appareat; neqve aliud ſcripſerit, qvam ipſæ de libertate Chriſtianorum clariſſime docent ſacræ literæ. Verum autem eſt, Lutherum non tam fama, qvæ de condemnatione ejus Romæ decreta vulgabatur, qvam conſcientiæ ſcrupulis & indies aucta veritatis erudæ cupidine impulſum, ad libellos illos edendos progreſſum eſſe,

I. §. 72. 1520. qvos culpat Maimburgius. Et prior qvidem Germanice ſcriptus eſt *ad Cæſarem & Nobilitatem Imperii*, cum brevi ad *Nicolaum Amsdorffium* præfatione d. 24. Jun. data extatqve *Tomo I. Alt. fol. 480. adsit.* Retulit libelli contenta Cochlæus in hiſtoria hujus anni, eaqve facilius vituperat qvam refutat. Tanta qvidem cum libertate ſcripſit Lutherus, ut etiam amici ejus libellum iſtum pro claſſico belli haberent, qvapropter apud Langum Auguſtinianorum Vicarium, non alia ſe ratione excuſat, qvam qvod perſvaſus ſit, *Papatum veram & Germanam Antichriſti ſedem eſſe, Lib. I. ep. 187.* addit tamen, *multis placere, nec aulæ Electorali penitus diſplicere.* Et jam d. 20. Julii ad Lincium, Norimbergenſem Auguſtinianum, ita ſcripſerat: *Editur libellus noſter in Papam, de reformanda Eccleſia vernaculus, ad univerſam Nobilitatem Germaniæ, qvi ſumme offenſurus eſt Romam, ductis in publicum impiis artibus & violentis poteſtatibus ejus.* Nihil ſane in illo omiſit, qvæ ad abuſus per tot ſecula invectos detegendos & corrigendos facere putabat. Triplicem ante omnia murum, qvo Pontificatum adverſus reformationes ſemet muniſſe dicit, ſubruendum aggreditur. Primo enim negat prærogativam Cleri, qva Laicis præcellere volunt, tantam eſſe, qvanta prædicari hucusqve ſolita fuerit. Exaggerat e contrario præſtantiam conditionis, qvæ omnibus Chriſtianis, ut ſpiritualibus & Sacerdotibus competat, adeo ut ad miniſterium exercendum in caſu neceſſitatis qvilibet aptus ſit. Negat ſecundo, Scripturam dependere ab autoritate Pontificis, cum is æqve ac alii falli poſſit. Tertio itidem negat convocandi concilii poteſtatem ad Pontifices pertinere; ſed jus illud qvoties eo opus eſt, Principibus vindicat: deinde remedia expendit adverſus luxum, avaritiam, Simoniam Eccleſiaſticam, omnesqve Romanæ curiæ defectus, qvos longo ordine recenſet, ut tantam rerum peritiam non niſi cum admiratione, in homine monacho & ſcholæ atqve cathedræ addicto cognoſcere liceat. Complectitur fere omnia, qvæ poſtmodum Imperii ordines de Pontificii regiminis vitiis publice qveſti ſunt. Qvædam etiam adverſus confeſſionum, miſſarum, peregrinationum, adeoqve contra cultus & dogmatum abuſus & errores inſerit, & Pontificum invaſiones in regna & urbes Italiæ improbat. Monaſteriorum & collegiatarum eccleſiarum rectum & ſalutarem uſum reducendum ſvadet, ad Nobilitatis etiam conſervationem reſpiciens. Bohemorum ſchiſma facile tolli poſſe, arbi-

arbitratur, imo & Picardos, qvos vocabant, Eccleſiæ conciliari, etſi dogma ſcholaſticum de tranſubſtantiali præſentia non admittant, dum modo veram & naturalem conſiteri velint. Academica ſtudia omnia & ſingula corrigi debere contendit; in impietatem Ariſtotelis graviter invectus, neqve ex eo præter Logicam, Rhetoricam & Poeticam qvidqvam doceri optat. Rejicit jus Pontificium ſeu Canonicum, emendandum vero & contrahendum Cæſareum, & in ſubſidium tantum eo utendum cenſet, reſtitutis legibus patriis. Egregia monet de ſtudio theologico, utqve id primario ad intellectum ſacræ Scripturæ deſtinetur; Scholas tam puerorum qvam puellarum, præcipue ad pietatis præcepta inſtitui debere docet. Qvæ de translatione Imperii ad Germanos a Græcis, & de Imperatorum majeſtate tractat, infra recurrent. §. LXXXI. Tandem etiam Politiæ vitia emendanda monſtrat: luxum veſtium & menſæ, invectionem aromatum & mercium peregrinarum, damna uſurarum & monopoliorum, neglectam educationem liberorum, turpitudinem lupanarium: qva occaſione promiſcua & præmatura vitæ monaſticæ vota improbat, & ante annum trigeſimum neminem ad illa admittendum eſſe exiſtimat. Mendicos, ſive monachi ſint ſive laici, tolerari debere negat. In epilogo certum ſe eſſe, ait, odii & perſecutionum, ſcire tamen plus qvam vitam ſibi eripi non poſſe: ſe jam ſatis diu petiiſſe ut audiatur, repulſo & contemto ſibi Deum os aperuiſſe, & alia magis inviſa ſe habere, qvæ Romæ objiciat. Qvocunqve vero Zelo in libello hoc utatur, Pontificatum tamen ipſum bonis legibus ordinatum non rejicit, & Cardinalium Collegium ex piis & peritis viris conſtituendum, & intra duodecim numerum reſtringendum eſſe monet. 1520.

§. LXXIII.

Alter libellus Latine menſe Auguſto & Septembri compoſitus ſub initium Octobris publicatus fuit, titulum habens: *De captivitate Babylonica Eccleſiæ, præludium D. Mart. Lutheri*, ubi præcipue de natura, numero & uſu Sacramentorum agitur, & extat *Tomo II. Lat. f. 273. & ſeqq.* De jure Pontificum in hoc pauca qvidem, ſed talia præmittit, qvibus ea, qvæ Lipſiæ conceſſerat, retractat, & jam Papatum regnum Babylonis, ſive Nimrodicam venationem eſſe aperte ſtatuit. Reliqva hujus libri, cum dogmatica ſint, & poſtea fuſius diſputata, enarrare hic ſupersedeo. Cum vero Lutherus Eccium jam Lipſiam veniſſe, &

I. §. 73. 1520. Babyl. Lutherus ſcribit contra Eccium, laudat Huſſum, allegat Andream Prolem, affligitur ob tumultum ſtudioſorum;

Bullam afferre intellexiſſet, ſcripto Germanico (*Tomo I. Act. f. 526.*) acriter in eum invectus eſt, & allegatis tractatibus paulo ante publicatis *indoctorum Canonicorum & Eccii dedolati* imputationes qvasdam ejus adverſus ſe, ut mendaces & malignas refellit. Etiam *Huſſi*, cujus libros interea legerat, cauſam aperte tueri incipit, dolens qvod Lipſiæ id non æqve feciſſet. De condemnatione ejus memorabilem hiſtoriolam refert, ut a qvodam Doctore *Joh. Zacharia* adjuta fuerit, producto ex Huſſi diverſorio, per fraudem, Bibliorum exemplari qvod ab aliis omnibus diſcrepans, in loco *Ezech. XXXIV, 11.* verba inſerta habebat, *& non populus meus*, qvæ Huſſus ibi reperiri negaverat. Audiſſe ſe hæc ſcribit Lutherus ex *Andrea Prole*, Lipſienſi, Priore Auguſtiniano. Is Leoni Pontifici totiqve confeſſui feſta multiplicaturo, in concilio Lateranenſi liberius contradicens, excommunicationem incurrerat; & decrepita ætate nec qvicqvam ab Erneſto, Electoris Sax. fratre, Archiepiſcopo Magdeburgenſi, [qvi anno 1513. deceſſit] protectus, ante cœptam a Luthero diſputationem exul aut vagus obierat. Erat vir doctus & reformationis cupidiſſimus, qvam etiam inſtare vaticinabatur. Vide *Melch. Adami in vit. Theol. pag. 5. Dreſſer. Mill. VI. p. 40. & ſeqq.* Sub finem ſcripti, de qvo loqvor, Lutherus negat ſe Bullam Pontificiam, qvam Eccius attuliſſe dicebatur, pro vera habere, niſi avtographum viderit, & adverſus executionem ejus proteſtatur: Sublegenda, anteqvam de Bulla tot turbarum autrice aganus, qvædam ſunt, qvæ hiſtoriæ hujus temporis partem faciunt. Menſe Julio cum tumultus Wittembergæ inter Studioſos & cives concitatus, & Lutherus in juventutis Academicæ licentiam durius concionatus eſſet, magnam invidiam ſibi conflavit, qvam ipſe inter inſignia pericula, qvæ intra triennium ſibi contigerint, refert. Spalatinum etiam in hoc negotio iratum habuit, & Amsdorfium diſſentientem. Vide *Lib. I. ep. 181. & ſeqq.* Sed Pontificiæ condemnationis major metus inſtabat, & conſilium ab amicis ſibi datum Lutherus d. 3. Octobr. Spalatino aperuit, ut ab Electore edictum imperiale impetraretur, ne qvis eum niſi Scriptura convictum damnaret; ſimul de libellorum ſuorum multiplicatione ipſe qveritur, optatqve ut concionatores potius multiplicari poſſent, qvi, qvæ ſcripſerat, vulgo traderent; nuntiat etiam, neſcio qvid, qvod ad eum ſcopum in Italia fieri, & ab Electore promoveri poſſe

posse credebat. Eccium non eo qvo antea favore, sed male tutum & contemtum haberi scribit, & apud Dominicanos latitare pericula metuentem, a qvibus tamen eum salvum cupiat. Ex Lutheri epistola d. 3. Octobr. data hoc qvoqve discimus: Qvod Hutteni libri Moguntiæ prohibiti fuerint, ipse vero ingenti spiritu in Pontificem accensus, armis & ingenio rem tentarit. Scripserat Huttenus jam d. 4. Junii ad Lutherum, eumqve animaverat, Eccio insultans. Retulit epistolam scriptor vitæ Hutteni *Melchior Adamus*, & Germanica eorum versio extat *Tomo I. Altenb. fol. 444.* Sed & aliis postea literis de cavendo veneno Lutherum monuit, qvo se jam tentatum esse qvestus est. Vide *Lib. I. ep. 193.* & *Tom. I. Altenb. fol. 546.* I. §. 73. §. ff. 1520.

§. ff.

Sane Leo a Legatis suis ipsoqve Eccio, qvi ad eum informandum Romam profectus erat, edoctus, ingens hoc malum, in qvo avertendo tres fere anni frustra consumti erant, lenia remedia non admittere, ad ultimum rigorem descendere demum decrevit, qvo in similibus casibus Ecclesia semper usa est. Ideoqve prævia matura deliberatione edidit tandem constitutionem d. 15. Junii hujus anni, qva propositiones Lutheri, ex libris ejus excerptas, partim ut manifeste hæreticas, partim ut scandalosas & temerarias condemnavit, & ei sexaginta dies præfixit, intra qvos retractationem in forma probante Romam mitteret, aut eam ipse afferret, literas salvi conductus omnemqve securitatem impetraturus. Hoc si negligat, & terminum non observet, excommunicatum declarat, & probibet omnes, qvicunqve sint, ab ejus protectione, sub pœna incurrendi easdem censuras, & amittendi omnes functiones & dignitates. Epist. Eccii ap. Luth. t. 2.

§. LXXIV.

L. §. 74. 1520.

§. LXXIV.

Venit tandem, *verba sunt Lutheri ad Spalatinum d. 13. Octobr. epist. 196.* Bulla ista Romana per Eccium allata: de qva nostri scribunt ad Pontificem plura: ego eam contemno, & jam invado tanqvam impiam & mendacem, omnibusqve modis Eccianam. Vides in ea damnari Christum ipsum: deinde nihil afferri causæ: tandem me vocari non ad audientiam, sed ad palinodiam: ut scias eos plenos esse furore, cœcitate & amentia, qvi nihil videant neqve cogitent. Agam tamen adhuc presso nomine Papæ, tanqvam in effictam & mentitam bullam: qvanqvam credo veram & propriam esse eorum. O utinam Carolus vir esset, & pro Christo hos Satanas aggrederetur! Ego sane mihi nihil metuo; fiat qvod voluntas Dei volet. Nec qvid Principi faciendum sit scio; nisi qvod dissimulare mihi hic optimum videtur. Nam & Lipsiæ & ubiqve tam bulla qvam Eccius contemtissimi sunt: unde hoc suspicor, ne autoritatem sibi acqvirat nimia forte nostra cura aut solicitudine, qvæ in se ipsa facile corruens qviescet. Mitto exemplar ejus, ut videas monstra Romana: qvæ si dominentur, actum est de fide & Ecclesia. Gaudeo tamen toto corde mihi pro optima causa inferri mala: neqve dignus sum tam sancta vexatione. Jam multo liberior sum, certus tandem factus, Papam esse Antichristum, & Satanæ sedem manifeste inventam: tantum servet Deus suos, ne seducantur ejus impiissima specie. Erasmus scribit, aulam Imperatoris esse mendico-tyrannis occupatam, ut nulla in Carolo spes esse possit: nec mirum. Nolite confidere in Principibus, in filiis hominum, in qvibus non est salus. Exemplum Bullæ cum notis Hutteni marginalibus extat *Tomo I. Lat. fol. 508.* Secreta qvædam circa ejus compositionem Pallavicinus aperuit *lib. I. cap. 20.* zelum nempe Cajetani, qvi licet æger deportari se in consistorium fecerat, dein rixas mordaces, inter Petrum de Accolithis Cardinalem Anconitanum & Laurentium Puccium, Cardinalem Datarium [qvorum uterqve diversam diplomatis formam conscripserat] ægre ab ipso Pontifice sopitas, qvi demum Anconitani stylum approbavit, sed post qvatuor consultationes intra decendium habitas, & a se ipso interpolatum & reconcinnatum. Qvid Lutherus taxaverit & oppositerit, postea videbimus. Paulus Venetus in historia concilii Tridentini, qvæ judicio virorum sapientum in Bulla Papali desiderata fuerint, annotavit; ea Pallavicinus

cap.

cap. 21. refutanda ſumſit, barbariem ſtyli, vetuſtate obſervantiæ, qvam Ariſtotelis [hic enim in omnibus ſeqvendus eſt] monitu mutare non expediat, utcunqve excuſat, perplexitatem formularum, qvibus theſes Lutheri reſpective *tanqvam hæretici* vel *tanqvam ſcandaloſi*, vel *tanqvam piarum aurium offenſivi* damnabantur, non expreſſo, qvodnam vitium ſingulis conveniret, prudentiæ & libertati Chriſtianæ tribuit, non omnia nimio rigore perſeqventis, ſic & alia diluere conatur, & a præſentia doctorum virorum, qvi deliberationi interfuere, diplomati laudem qværit. Inter primos nominat *Sylveſtrum Prieriatem*, & *Joh. Eccium*, ex qvibus de aliis judicium eſto. Ut vero Pauli reprehenſionem elevet, qvod Pontifex cum aulicis ſaltem tantam rem aggreſſus ſit, omiſſa non ſolum Concilii convocatione, ſed & communicatione cum Epiſcopis & Academiis, extollit Lovanienſium & Colonienſium allegata in Bulla autoritatem, & ad exempla Pontificum provocat, qvi eodem modo ad deciſionem progreſſi ſint; qvo cum emolumento Eccleſiæ, alibi expenditur. Interim qvi Bullam legent, obſervabunt, non ſolum conſtructionis diſtractionem, qvam Paulus Venetus notavit, qvod nempe qvadringenta vocabula inter duo verba periodum circumſcribentia interjaceant, ſed & multa alia tumida & faſtidioſa; v. g. inclamationes illas, *Exurge Domine, Exurge Petre, Exurge tu qvoqve Paule, Exurgat omnis Sanctorum Eccleſia.* Deinfaſtum in Pontificia poteſtate & jurisdictione magnifice debuccinanda, intimatas privationes & amiſſiones non ſolum Eccleſiaſticorum munerum, ſed & regnorum, ditionum & omnium bonorum: allegata Pii II. & Julii II. Edicta, qvibus hæretici declarantur, qvi a Papa ad concilium provocant. Deniqve octodecim vocum forenſium ex rabulari diſciplina cumulatarum inanem ſtrepitum. Diploma enim nominatur *pagina damnationis, reprobationis, rejectionis, decreti, declarationis, inhibitionis, voluntatis, mandati, hortationis, obſecrationis, reqviſitionis, monitionis, aſſignationis, confeſſionis, condemnationis, ſubjectionis, excommunicationis & anathematizationis.* Hæc atqve alia ſi ad normam ſacrarum literarum, ad ſtylum Apoſtolicum, & primitivæ puræqve a mundano tumore Eccleſiæ morem, imo ſecundum Gallicana principia, qvæ nuper ipſe publice defendenda ſumſit, examinare voluiſſet Maimburgius, non tam generaliter ſcripſiſſet, *Leonem rigore uſum eſſe, qvo Eccleſia ſemper uti ſolita fuerit*: & ſubdola eſt cau- 1520.

§. gg. §. 75. notatur Maimburgius. §. gg. *de exiguo Bullæ effectu.* §. 75. Eccius ejus

1520. tio, qvod ſanctionem hanc recitans tantum *functionum & dignitatum jactumm interminatam* notet, clauſulam illam prætervectus, qva Leo ſecularibus amiſſionem feudorum non ſolum a Romana Eccleſia, ſed & qvomodo libet obtentorum comminatur. Vidit ſine dubio etiam Hutteni gloſſam, cum ſcribit: *qvid ſecularibus te negotiis implicas, qvi Chriſto militas? eſt hoc vicem Chriſti gerere, trahere ad ſe, qvæ Chriſtus non agnoſcit?* Qvocunqve autem odio Lutheri flagraverit Romana curia, moderationem tamen non imprudenter, pro rerum ſuarum ſtatu, tenuit, cum capiti ſive perſonæ Lutheri, damnata licet ejus doctrina, parcendum duxit, eiqve denuo poſticum monſtravit, per qvod elabi, & periculum corpori fortunæqve, ſi reniti pergeret, imminens, vitare haud difficulter potuiſſet. Sed ille cauſæ potius Pontificiæ debilitatem inde collegit, qvam ſuæ ullo modo diffidere voluit, ut paulo poſt dicemus.

§. gg.

Cochlæus. *Ad hanc Bullam in Germaniam deferendam Eccius nuntius conſtituitur, acceptis ad Ducem Saxoniæ & univerſitatem VVittembergenſem literis, in qvibus ad publicationem ejus commonebantur. Sed hoc ipſum non parum nocuit huic negotio. Amici enim Lutheri Bullam iſtam tantum odio & fervori Eccii contra Lutherum attribuebant. Itaqve in Saxonia veluti ſuſpenſa habebatur, & Elector Lutherum ſemper, qvamvis id adhuc diſſimularet, protegens, effecit, ut Bulla aliqvo tempore nec reciperetur, nec rejiceretur.*

§. LXXV.

Videri voluit Eccius invitus legationem ſuſcepiſſe, ſed nactus eſt, neſcio qvo modo, ejus literas ex Urbe d. 3. Maji ſcriptas, & additis notis publicavit Lutherus, ſycophantiam & utilitatis privatæ procurationem detegentes *Tomo I. Lat. Jen. f. 507.* Literas autem Pontifi-

cis

executionem urget, irritus abit ex Miſnia. Epiſcopi qvidam Bullam publicant. §. *bb. Lutheri appellatio* I. §. 75. 1520.

cis ad Wittembergenſem Academiam, qvas Maimburgius innuit, qvarumqve diem 8. Julii Pallavicinus *Lib. I. c. 22. n. 1.* ex Archivo Vaticano notat, allatas fuiſſe, dubitandum eſt, qvia Eccius ad Magiſtratum Academicum 3. Octobris ſcribens, nullam earum mentionem facit, ſed tantum Bullæ exemplum mittit, per Salvatorem orans, ut obſeqvium præſtent. Urgentibus, ut ait, de cauſis ejici jubet Lutherum, cujus ſolius meminit Bulla, pariterqve Caroloſtadium & Dolſchium (qvi *Johannes Doltſch* dictus a Veldtkirch Profeſſor Theologiæ erat, *Dulcius* a Sleidano alicubi vocatus); ſed pœnitentibus & revocaturis veniam & abſolutionem Pontificis nomine blande offert. Aberat tunc Elector: itaqve Eccius Lipſia in Franconiam rediens ad fratrem ejus Ducem Johannem qvi Coburgi erat d. 6. Octobr. miſſo itidem Bullæ exemplo, ſcribit *ſe pro injuncto munere Epiſcopis, Miſnenſi, Mersburgenſi & Brandenburgenſi Bullam publicaſſe, hosqve obedientiam obtuliſſe.* Addit epiſtolam Pontificis ad Electorem (qvam ſupra retuli) ſeqve Bambergæ reſponſum expectaturum eſſe aliqvandiu ſcribit, & excuſationem annectit, qvod religionis tantum cauſa multo cum labore & ſumtu iſta agat. Nomen ſubſcribit aliter qvam alias ſolebat, *Johannes Mayr ab Eck* Nuntius Apoſtolicus. Pallavicinus ſumma lætitia exceptam eſſe in Germania Bullam memorat. Qvod ex parte verum eſt; placuit enim Clero, neqve tamen omni. Nam ut Lutherus d. 4. Novembr. *Lib. I. ep. 197.* ſcribit, Bambergenſis Epiſcopus noluit eam publicare, neſcio qvem inſinuationis defectum obtendens; Erfurtenſis Academia idem cauſata eſt, & juvenes Academici Eccium armati obſederunt, Bullamqve diſcerptam in aqvam jecerunt. Primus forte publicavit Epiſcopus Eichſtetenſis Canonico ſuo, Eccio, puto, gratificans: Ejus diploma habetur *Tomo I. Alt. fol. 512.* d. 24. Octobr. datum. Elector Saxoniæ, cujus diſſimulationem aut tacitum conſenſum hic & paulo poſt notat Maimburgius, Coloniæ & Aqvisgrani tunc erat, ubi hoc menſe Octobri Carolus Cæſar coronatus fuit. Ibi cum eo Pontificii legati de Lutheri cauſa egerunt, ut poſtea videbimus.

§. bb.

Interim Lutherus, cui neqve Dux neqve Academia

d. 17. Nov. d. 1. Decemb. *mia ſe ſe opponebant, ſed tacite potius cum eo conſpirabant, denuo ad Papam aut Concilium appellavit; ſcripſit etiam contra Bullam, omnesqve errores per eam damnatas defendit, autorem Bullæ ſemper ut Antichriſtum tractans, & atrociſſimas injurias, majori qvam cogitari aut dici poteſt, ſcribendi furore, & inſania effundens. Negari tamen non poteſt, hac intemperie, qvæ ei naturalis erat, impeditum eum non fuiſſe, qvo minus conſideraret, qvæ ſcriberet, ſemperqve ingenium & doctrinam in ſcriptis ſuis oſtenderet.*

§. LXXVI.

Appellatio die 17. Novembris adhibitis Notario & teſtibus, Wittembergæ in monaſterio Auguſtinianorum facta, repetitio & appendix fuit Appellationis die 28. Novembr. 1518. a Papa ad concilium interpoſitæ, qvam ſupra retulimus. Sed nunc commotior Lutherus Pontificem ipſum ob editam Bullam pro *tyranno, hæretico, apoſtata, Antichriſto, & ſuperbo concilii contemtore* habet, oratqve Cæſarem & omnes Imperii ordines, ut huic Appellationi adhærere, Papæ tyrannidi adverſari, aut ſaltem qvieſcere, & Bullæ executionem differre velint, donec legitime vocatus, per æqvos judices auditus & Scripturæ dignisqve documentis convictus fuerit. Vide *Tomo II. Lat. fol. 272.* Duobus autem libellis ad Bullam reſpondit, qvorum utriqve dies 1. Decembris adſcriptus eſt. Qvi prior prodiit, inſcribitur *adverſus execrabilem Antichriſti bullam*, & habetur *Tomo II. fol. 301. ad fol. 308.* Utitur tamen Lutherus in hoc ipſo fervore ſuo hoc ſchemate, ut dicat, „ſe id agere, ut credat, Leonem X. Romanum Epiſcopum cum ſuis erudi„tis Cardinalibus non eſſe inſanæ Bullæ autores; qvanqvam non tam „pro honore Leonis, qvam ſuæ modeſtiæ cauſa ita ſentiat, ſe enim in„dignum eſſe reputat tantæ felicitatis, ut tam pulchra & glorioſa pro „veritate Dei patiatur, a tanto vertice damnatus, eoqve casu optare, ut nunqvam abſolveretur, aut cum Antichriſto conciliaretur. *Felix illa*

illa dies, (ait) *felix illa mors, cum gaudio & ſumma gratitudine Deo re-* 1520.
ferenda, ſi qvando fiat, ut in iſta cauſa apprehendar & perdar. Damnat
poſtea & execratur Bullam, ſuosqve articulos, per eam damnatos, o-
mnibus Chriſtianis ſub æternæ damnationis pœna aſſerendos com-
mendat, qvi ſecus fecerint, pro Ethnicis ſe habiturum pronuntians.
Inſcitiam vero Bullæ ante omnia arguit, qvod nudis verbis ſua damnet
dogmata, nullis (ut tamen Epiſcopos & Chriſtianos omnes deceat)
allatis rationibus, qvas ipſe jam in tertium annum efflagitaverit. Ex-
agitat *reſpectivam* illam & *confuſam* damnationem, & ad *Occamicæ*,
qvam ſeqvi ſe profitetur, ſcholæ præcepta *abſolutam, determinatam &*
diſtinctam urget, ut dicatur, qvinam ſint articuli *hæretici*, qvi *erronei*,
qvi *ſcandaloſi*; monſtratqve, qvomodo iſta differant, & qvod *malis ve-*
ritas ipſa ſemper ſcandaloſa & offenſiva eſſe ſoleat: Imo aperte aſſerit,
Chriſtianam veritatem eamqve cognitam in ſuis articulis damnari.
Exclamat *f. 304.* Ubi es nunc, optime Caroſe Imperator? Ubi eſtis
Reges & Principes Chriſtiani? Chriſto dediſtis nomen in Baptiſmo, &
has tartareas voces Antichriſti poteſtis ferre? Ubi eſtis Epiſcopi? Ubi
Doctores? Ubi qvicunqve Chriſtum confitemini? ad hæc horribilia
Papiſtarum portenta tacere poteſtis? Miſeram Eccleſiam Dei, factam
Satanæ tantum ludibrium! Miſeros omnes, qvi his temporibus vi-
vunt! Venit, venit ira Dei in finem ſuper Papiſtas, inimicos cruci
Chriſti & veritatis Dei, ut reſiſtant & ipſi omnibus hominibus prohi-
bentes prædicari & doceri veritatem, ſicut de Judæis dicit Paulus. Indi-
gnatur porro & expoſtulat, cur omnia ſua damnēt, & qvis eos docuerit,
ut triticum cum zizaniis, ſi qvæ habeat, evellant? cur Origenem ferant?
cur impiiſſimum Ariſtotelem? cur impias & barbaras decretales Pontifi-
cum? Ipſum etiam Pontificem & Cardinales graviter alloqvitur & hor-
tatur, ne in furore illo perſeverent, & Antichriſtum repræſentent. Ad-
dit iterum euphemiſmum, ſe Eccio potius qvam illis Bullam tribuere.
Negat ſpeciatim, qvod in Bulla narratur, pecuniam ſibi oblatam fuiſſe
ad iter Romanum. Cajetani id figmentum eſſe; qvi tantum abfuerit a
pecunia offerenda, ut Auguſtæ tam ſordida & infami ageret penuria, ut
crederetur famiſiam ſuam fame occiſurus eſſe. Ad ſe vero relatum eſſe,
offerri centenarios aliqvot aureorum ſicariis, qvi necem ſibi inferant. Lu-
dit inde & tantam expetit pecuniam, ut viginti peditum & qvinqve
eqvitum millia conducere poſſit, qvibus comitatus, abſqve ſalvo con-

I. §. 76. §. 77. 1520.

ductu, tutus Romam ire velit. Dolet universalis Ecclesiæ titulum ad viginti hominum numerum, paucos Cardinales nempe, & aliqvos Priores & Doctores reductum. Scripturam omnibus præfert. His præmissis non nisi aliqvos Articulos *de fide ad salutarem sacramentorum usum requisita*, de *peccato vel fomite*; (qvæ pro iisdem habet) *in baptizatis residuo*; de *imperfecta charitate ad damnationem sufficienti*; de *rejicienda satisfactione, qvalis huc usqve exigebatur*; & de *insufficientia contritionis* breviter defendit, & ad amplectendam veritatem, omnes commonefacit, pro qva se ultimum, qvod habet, nempe vitam & sangvinem expositurum esse protestatur.

§. LXXVII.

At alter tractatus *Fabiano Feilitschio*, (*Felicem* ipse per allusionem vocat) Eqviti & Electoris Consiliario inscriptus, cui titulus est: *Assertio omnium articulorum Mart. Lutheri per Bullam Leonis X. novissime damnatorum*, eundem præfert diem, ut dixi, 1. Decembr. sed serius perfectus est: extat autem in *Tomo II. Lat. Jen. fol. 308. ad fol. 330.* Refert enim in illo *fol. 318.* exustos a se esse Decretales, qvod d. 10. Decembr. factum esse constat. In hoc scripto XLI articulos, qvos Bulla condemnat, singulatim explicat & tuetur, ea sane cum eruditione & argumentorum evidentia, ut laudanda sit Maimburgii ingenuitas, qvi dotes ingenii & doctrinæ hic observavit. Legi inprimis merentur, qvæ de autoritate & interpretatione Scripturæ *ab initio* commentatur. Ostendit enim, qvam frivola sit, qvæ sibi objici soleat exceptio, Scripturas non esse interpretandas proprio spiritu. Id enim facere adversarios, sensum non Scripturæ, sed qvi in eas commentati sunt, hominum qværentes, eumqve tandem uni homini, at indoctissimo, & sophistis indoctissimis circumvallato deferentes. Cur Augustinum aut Thomam sequantur, qvi tamen proprio spiritu Scripturas explicarint, & sæpissime a sensu Scripturæ recesserint. Scripturas, *ait*, „ non nisi eo spiritu intelligendas esse, qvam qvo scriptæ sunt, qvi spi„ ritus nunqvam præsentius & vivacius qvam in ipsis sacris suis, qvos „ scripsit, literis inveniatur. Insudandum esse sepositis omnium homi„ num scriptis, tanto magis & pertinacius solis sacris, qvo præsentius „ periculum est, ne qvis proprio spiritu eas intelligat. Id placuisse, id li„ cuisse primitivæ Ecclesiæ, qvæ Patrum dicta nulla viderit. Scripturæ „ principem deberi locum, ut sit ipsa per se certissima, facillima, apertis-

sima,

ſima, ſui ipſius interpres, omnium omnia probans, judicans & illu- 1520.
minans, ſecundum Pſalmum octonarium (119.) qvi totus nos ad hunc
Scripturæ fontem deducat. Qvod ſi non ita ſit, cur Auguſtinus & re-
liqvi ſancti Patres ad ſacras literas ut prima principia veritatis recur-
runt, & ſua obſcuriora & ignotiora ex Scriptura confirmant, qvæ
ideo notior & clarior eſſe debet, qvia ſi incertior & obſcurior eſſet, ad
eam non deberet provocari, contrarium enim ratio exigit, & vel A-
riſtoteles docet. Hujus argumenti vim non enervant, qvæ de ob-
ſcuritate Scripturæ & neceſſitate interpretationis objici ſolent. Ne-
ceſſitatem illam non negavit Lutherus, qvi ſcivit dictum Chriſti:
Scrutamini (ἐραυνᾶτε) *Scripturas, Joh. V. 39.* nec Pauli Zelum Pro-
phetias exigentis 1. Corinth. XIV, 39. ſed ex clarioribus & collatis in-
ter ſe locis faciendam eſſe urſit. Qvod eleganti alicubi ſimilitudine
explicat, cum poſt nubes obſcuritatum, qvæ nobis inpenetrabiles vi-
dentur, nihil tamen aliud, qvam ſolem, id eſt, eandem veritatem, qvæ
in aliis locis effulget, latere docet, in *explicat. Pſ. XXXVII. Tom. I.
Alt. f. 825.* Seqvitur inde, qvacunqve interpretum multitudine aut
autoritate aliqvid ſtatuatur, pro articulo tamen fidei ad ſalutem ne-
ceſſario obtrudi Eccleſiæ non poſſe, ideoqve nihil agere, qvi clare &
determinate definire velint, qvæ non ex claris & liqvidis Scripturæ
locis, aut neceſſaria & evidenti eorum ſeqvela, ſed ex locis ſingulari-
bus, obſcuris, & faciliores magisqve analogas explicationes admit-
rentibus deducunt: qvod tamen factum eſt in aſſerendo imperio Pon-
tificio, purgatorio, aliisqve. Sed audiamus reliqva Lutheri huc per-
tinentia. Qvæ ergo eſt (*pergit fol. 309. b.*) noſtra tam irreligioſa per-
verſitas, ut ſacras literas non per ſe ipſas & illarum proprium ſpiri
tum, ſed per hominum gloſſas velimus diſcere, diverſo omnium Pa-
trum exemplo, & in hac perverſitate gloriemur, ceu religioſiſſima pie
tate? Si enim hoc volumus, concedemus Scripturas ſanctas eſſe obſcu-
riores & ignotiores, qvam Patrum ſcripturas. Hoc autem admis
ſo, ulterius dabimus, S. Patres ſuis commentariis nihil aliud feciſ-
ſe, qvam ut, dum ſua probant per Scripturas, notiora probarint per
ignotiora, & ſic tam ſe ipſos qvam nos mire illuſerint, prorſusqve
in vanum laboraverint, & erit, ut plus credamus interpretantibus
qvam loqventi Scripturæ. Qvis ita inſaniat? Poſthæc errores Pa-
trum notat, ut Scripturas ſæpius torſerint, ut Auguſtinus diſputet,

non

1520. non definiat; Hieronymus qvoqve fere nihil aſſerat. Allegat iterum
„ Auguſtini dictum, qvod honorem infallibilitatis ſoli Scripturæ cano-
„ nicæ deferat, & Hilarii, qvi ſcribit: optimum interpretem eſſe, qvi
„ ſenſum ex Scripturis retulerit potius, qvam illis intulerit. Affert di-
„ cta Apoſtolorum *1. Theſſ. V. 21. Gal. I. 8. 1. Joh. IV. 1. Act. XVII. 11.* &
eorundem exempla, qvod omnia ex Scripturis probaverint, cum ſine
„ dubio autoritate ſua rectius qvam Patres uti potuiſſent. Addit, nolle
„ ſe per hæc ſanctis Patribus detrahere & pro ſanctis eorum laboribus
„ ingratitudinem rependere, ſed libertatem Spiritus & Majeſtatem ver-
„ bi Dei illis præponere. Sint *(ait fol. 310.)* ſancti viri & Eccleſiarum
„ Patres, ſed homines, & Apoſtolis & Prophetis impares, & horum au-
„ toritate non prælati, nec æqvati, ſed ſubjecti, ut qvos non ipſi erudie-
„ runt aut illuſtraverunt, ſed a qvibus ipſi eruditi & illuſtrati ſunt, tan-
„ tum nobis exemplo ſint, & qvemadmodum ipſi in verbo Dei pro ſuo
„ tempore laboraverunt, ita & nos pro noſtro ſeculo in eodem labore-
„ mus. Una eſt vinea, ſed diverſi diverſarum horarum operarii, omnes
„ tamen in ipſa vinea, non in ſarculis aut cultris operariorum laborant.
„ Satis eſt e Patribus didiciſſe ſtudium & diligentiam in Scripturis labo-
„ randi, non omne opus eorum probari neceſſe eſt: ſiqvidem & diligen-
„ tia pluribus qvandoqve non dat qvod dat vel uni ſola occaſio, & ne-
„ ſcio qvæ Spiritus incomprehenſibilis impulſio. Exemplo itaqve S. Bern-
„ hardi, ſi id poterimus, potius ex fonte ipſo qvam ex rivulis bibamus,
„ ſic enim de ſe confitetur, ob id non raro Patribus ſanctis reluctari auſus.
„ Alioqvi ſi Pontificibus aut Doctoribus ſolis fidendum eſt, nec ad Scri-
„ pturæ tribunal vocandi ſunt, cur non Scripturas ſanctas explodimus,
„ tanqvam ſuperfluas & obſcuriores, qvam ut eas poſſimus conſeqvi?
„ Eodem exemplo tandem & Patres S. repellamus, receptis in eorum lo-
„ cum apertioribus (ut jactant) Theologis ſcholaſticis, donec & his ab-
„ jectis, Ariſtotelem, & qvo qvisqve remotior a ſacris literis & S. Patri-
„ bus fuerit, duces habeamus, ſicuti revera habuimus & habemus. Tum
„ revera erit, ut Scripturas ſanctas non ſolum ſpiritu proprio non inter-
„ pretemur, ſed nihil niſi proprium ſpiritum, Scripturis in totum inco-
„ gnitis, reliqvum retineamus, & meris opinionum noſtrarum turbini-
„ bus & procellis ſine fine agitemur, ſicut eſt dies hæc. Declarat deni-
„ qve antehac a ſe dicta atqve ſcripta, cur Scholaſticis Theologis Eccle-
„ ſiaſticos, id eſt, Patres Scripturarum interpretes prætulerit; id nempe

non

non eo pertinere, ut omnia eorum vera arbitraretur, ſed qvod propiora vero ſenſerint. 1520.

§. LXXIIX.

Articulorum XLI. qvam ſubjungit exegeſin recenſere longum foret; ſancta maxime & pia ſunt, qvæ de fomite peccati & de fidelium infirmitatibus poſt baptiſmum remanentibus ad art. 2. & 31. 32. 35. 36. diſputat, ex qvibus monſtrari poſſet, nihil niſi logomachiam & cavillationes in vocibus *peccati* & *defectus* ſeu infirmitatis ſupereſſe: ubi vero *de Indulgentiis* agit, jam olim mollius dicta retractat, imo exuri petit, totamqve illam Indulgentiarum œconomiam diſturbat. Adverſus *primatum Pontificis* denuo pugnat, & ad dicta Scripturæ pro eo afferri ſolita reſpondet. Huſi etiam librum *de Eccleſia* laudat, omniaqve ejus dogmata, qvæ Conſtantiæ damnata fuerunt, aſſerit, qvanqvam alia ejusdem non damnata non admittat. Calumniam de ſe, qvod bella contra Turcos improbaverit, diluit, *ad art. 34.* ita explicans mentem, ut rem Chriſtianam prius intus corrigi & conſtitui debere, ſtatuat, ſi feliciter adverſus illos præliari velimus. Sententiam vero ſuam *de liberi arbitrii* in ſalute hominis operanda impotentia, pro primario fidei a Pelagianiſmi errore conſervandæ fundamento commendat, cæteros *de Papatu, conciliis, indulgentiis*, & ut ait, *aliis non neceſſariis nugis* ei poſthabens: Agnoſcit tamen & qvaſi vaticinatur, veritatem hanc nunqvam admiſſum iri ab Eccleſia Pontificia. Notatu dignisſima ſunt verba ejus *ad Art. 36.* qvæ vulnus illud inſanabile, de qvo hodie etiam cordati piiqve omnes dolent, qvodqve nullo malagmate placari potuit, ingenue denudant. Ita ergo *fol. 329. b.* Niſi Papæ Eccleſia opera bona doceret ac venderet, aut ſola gratia nos juſtificari ſincere doceret; neqve in hanc pompam creviſſet, neqve ad horam, ſi qvo caſu creviſſet, ſtetiſſet. Crucis eſt enim hæc Theologia, qvæ damnat, qvicqvid Papa probat, & martyres facit. Unde & Eccleſia, finito martyrum tempore, optima ac pene tota ſui parte defloruit. Mox pro cruce ſuccesſit voluptas, pro penuria opulentia, pro ignominia gloria, donec ea, qvæ nunc Eccleſia vocatur, ipſo mundo, ut ſic dicam, mundanior, & ipſa carne carnalior facta ſit. Et ego non habeo aliud contra Papæ regnum robuſtius argumentum, qvam qvod ſine cruce regnat. Prorſus nihil pati, omnibus autem abundare & excellere ſtudet, & non eſt fraudatus deſiderio ſuo. Habet qvod voluit,

1. §. 78. 1520. voluit, factaqve est meretrix civitas fidelis, vereqve regnum veri illius Antichristi. Suppliciis in hæreticos sæviri improbat, & pro argumento inter alia habet, qvod Ecclesiastici judices pro puniendis, qvos secularibus tradunt, (qvanqvam ficte & fucate) intercedere soleant, ut vitæ eorum parcatur. Inter injuste damnatos non Hussum modo habet & Hieronymum Pragensem, sed Hieronymum etiam Savonarolam Dominicanum, & socios anno 1498. Florentiæ exustos. Vehementiam styli, qvem cum Pallavicino suo hic maxime reprehendit & exagitat Maimburgius, ut sæpe alias, ita & hoc ipso tempore, non una Lutherus excusat & tuetur ratione. Nam & aula Electoralis fervorem ei nimium non semel exprobraverat, & aliqvando acrius, qvam ut patienter id ferret Lutherus. Operose itaqve se in epistola ad Spalatinum *Lib. I. ep. 199.* defendit, qvæ etsi occasione eorum qvæ Misnensium officialium censuris (supra memoratis) opposuerat, scripta est, rationes tamen adfert, qvæ ad alios etiam ejus libros pertinent. Fatetur, se esse vehementiorem qvam oporteat: rem sibi esse dicit cum blasphemis in veritatem evangelicam hominibus, cum lupis, cum iis, qvi se inauditum, non monitum, non edoctum damnent, & atrocissimis criminationibus in se & verbum Dei grassentur; ita fieri, ut si nec calore nec stylo raperetur, tamen indignitate rei vel saxeus animus ad arma qveat moveri, tanto magis se, qvi & calidus sit, & stylum habeat non penitus obtusum, & mores qvibus ultra modestiam feratur. Mirari tamen se, unde ista nata sit religio nova, ut qvicqvid in adversarium dicatur convitium appelletur. De Christo, ait, qvid sentis? an convitiator fuit, qvando Judæos appellat generationem adulteram & perversam, progeniem viperarum, hypocritas, filios diaboli? deinde Paulus, canes, vaniloqvos, seductores, indoctos: qvi Actor. 13. sic invehitur in Pseudoprophetam, ut videri possit insanus, dicens: *O plene omni dolo & omni fallacia, fili diaboli, inimice veritatis?* Cur non hic Paulus modeste potius blanditur, ut convertat, qvam sic tonat? Nec potest sane conscientia veritatis esse patiens in præfractos & indomitos hostes veritatis. Et mox: Video ab omnibus in me peti modestiam, maxime ab hostibus, qvi minime tamen omnium eam præstant: ego si immodestior sum, simplex tamen & apertus sum, qvo illis me puto præstare, cum non nisi insidiosissime commententur. Satisfactum esse Spalatino oportet, qvia hic Germanice vertere voluit *assertiones*

I. §. 78. §. ii. 1520.

tionei XLI. articulorum, qvos Lutherus Latine ſcripſerat, ut apparet ex ep. hujus d. 29. Novembr. data, *Lib. I. ep. 209.* in qva tamen monet Spalatinum, *ut majori eas cum libertate vertat, qvam hucusqve alia vertiſſet, aut ſibi iſtam provinciam relinqvat.* Extat ſane Germanica verſio, ab ipſo Luthero, & liberiori qvidem, ut Cochlæus qveritur, ſtylo compoſita. *Tom. I. Act. fol. 615.* Spalatinus enim interim cum Electore ad comitia profectus erat, & menſe demum Martio 1521. verſio illa publicum vidit. Vide *Lib. I. ep. 216.*

§. ii.

Tandem cum de favore plebis & aulæ conſidere poſſet, & a literatis, & qvi ingenii laudem affectabant, magnis elogiis extolleretur, qvi liberatos ſe per eum ab Antichriſti Romani tyrannide, & in libertatem Evangelicam aſſertos dicebant, rem auſus eſt omnium inſolentiſſimam, ut eos omnes ad æternum bellum Pontifici denuntiandum, & ſe ab Eccleſia Romana ſemper ſeparandos implicaret. Ut enim ultionem ſumeret ob libros ſuos Romæ, & in qvibusdam Belgii & Germaniæ civitatibus combuſtos, rogum ingentem extra muros VVittenbergenſes extrui, eiqve, comitantibus, qvos invitaverat, omnibus civibus, multisqve Doctoribus, maxime vero juventute literis operam dante, decretum Gratiani, Decretales Pontificum, Clementinas & Extravagantes, *dein* Bullam Leonis *imponi fecit, ignemqve ipſe ſubjecit, voce ſua tonanti proclamans:* Qvia turbaſti ſanctum Domini, æterno igne comburaris. *Exceptum hoc fuit a fanaticis illis, qvi eum ſeqvebantur magnis ac-*

Cochlæus. Act. Luth.

1520. *clamationibus, & exemplum imitati ſunt diſcipuli falſi hujus Prophetæ, in qvibusdam urbibus, etiam Lipſiæ, qvod Dux Georgius, infenſus licet Luthero, & vere Catholicus impedire neqvibat; tantam ſibi potentiam novus hic dogmatiſta in Saxonia paraverat. Multum tamen obfuit, ut idem præſidium apud novum Imperatorem inveniret, qvemadmodum vane ſperaverat.*

§. LXXIX.

Invectivas hic audimus, aut echo potius earum, qvas Pallavicinus eructat *Lib. I. cap. 22. n. 3.* eatenus diligentior, qvod non prorſus tacuit, qvæ Lutherus pro facti ſui defenſione adducit. Extant illa *Tomo II. fol. 334.* ubi triginta ex Juris Pontificii libris ſententias adducit, ob qvas comburi meruiſſent, interqve eas præcipue *cap. Si Papa diſt. 40.* & *cap. cuncta cauſ. 9. q. 3.* aliaqve, qvibus Pontifici & peccandi licentia & judicandi de omnibus poteſtas adſcribitur, ipſo ab omnium judicio exemto, contra præceptum Chriſti, qvi differentiam ſecularis & eccleſiaſticæ poteſtatis in hoc maxime conſtituit *Luc. XXII. 25. 26.* ut illa qvidem nemini, at hæc omnibus ſubjecta eſſe debeat, veriora ſcilicet docentibus. Ex iis enim aliisqve Lutherus ſummam totius juris Canonici hanc colligit: „ Papa eſt Deus in terris, ſuperior omnibus cœleſtibus, terrenis, ſpiritualibus & ſecularibus, & omnia Papæ ſunt propria, cui nemo audeat dicere, qvid facis? Plures articulos producturum ſe minatur, hi enim *(ait)* ſunt initium tragœdiæ, ſiqvidem hactenus cum cauſa Papæ luſi tantum & jocatus ſum. At qvoniam audent meos articulos comburere, in qvibus plus evangelii & veræ theologiæ eſt (id qvod ſine jactantia & cum veritate dicere & probare poſſum) qvam in omnibus Papæ libris, multo majore merito & jure impii eorum libri Juris exuri poſſunt, in qvibus nihil boni ineſt. Qvod ſi in illis etiam aliqvid boni ineſſet, qvod de Decretis fateri cogor, totum tamen eo detortum eſt, ut noceat, & Papam in ſua Antichriſtiana & impia tyrannide confirmet. Connexio, qva hic utitur Maimburgius, ad inſerendam de Caroli V. electione hi-

ne hiſtoriam, valde impertinens eſt: Neqve enim tunc poſt delatam ad ſe Bullam, ſed ante menſes decem, die nempe 15. Januarii ad Imperatorem ſcripſerat Lutherus, ut ſupra notavimus, & poſtea iterum dicendum erit; imo ſpem de Carolo, ut ex ſupra relatis tractatibus ejus apparet, jam fere abjecerat. Qvæ de actis Lipſiæ Maimburgius hic memorat in Scriptoribus probatis nondum invenire potui; Vide tamen qvæ infra §. 91. notavi. 1520.

§. kk.

Imperator hic erat Carolus Auſtriacus, Hiſpaniæ Rex, ſex circiter ante menſes, anno præterito, poſt mortem avi ſui Maximiliani Imperatoris electus, & qvidem opera ſingulari Ducis Saxoniæ, qvi in hoc negotio præſtitit aliqvid extraordinariæ plane magnanimitatis, cui certum eſt a Carolo Imperatoriam dignitatem deberi. Cum enim ambigeretur inter duos Reges ambientes, & qvidam Treverenſem Archiepiſcopum ſecuti, Gallo adhærerent, alii cum Moguntino Hiſpanum præferrent, qvidam adhuc dubii eſſent cui parti accederent, uno impetu conſenſerunt, ut ad diſſidia tollenda neuter adſumeretur, ſed Fridericus, Saxoniæ Dux, Imperator fieret, & ita dignitatem hanc in natione Germanica retineret. Verum Princeps hic gratiis collegio actis, honorem oblatum conſtanter recuſavit, dicens, res Imperii in eo ſtatu eſſe, ut potentior ſe Princeps, qvi viribus Ottomannicis, qvæ metuebantur, par eſſet, adtuendum id reqvireretur: & ſic ſuffragium ſuum Carolo dedit, qvi Galliæ Regem ſorte naſcendi (Germanicæ enim originis erat) Sleidanus. Ep. Cardin. Caj. ad Leon. Eraſm. epiſt. l. 13. ep. 4.

I.§.kk.§.80. *imperium recusans.* §.80. de recusato a Friderico Imperio judicia & testimonia qvædam Funccii, Indicis expurgatorii: Hulsemanni, Varillasii, Erasmi.
1520.

superabat, magnasqve ditiones in Germania possidebat. Sic lance ad Caroli partes inclinata, electus is fuit die seqventi 28. Jan. Ejus Legati cum pro compensando beneficio Generoso huic Duci triginta ducatorum millia offerrent, rejecti sunt illico, & cum ab eo peterent, ut saltem aulicis ejus decem millia distribui sineret, respondit, se qvidem Legatis inhibere nihil posse, at si qvis ex suis denarium vel unum acciperet, eum se die seqventi ex ministerio suo dimissurum esse.

§. LXXX.

Recte facit Maimburgius, Pallavicini qvidem exemplo (*Lib. I. cap. 22.*) qvod Friderici Electoris prudentiam & magnanimitatem in recusando imperio & oblato a Carolo sibi suisqve præmio, merita non fraudat laude. Atfecerunt hoc librorum censores Romani, qvi ex *Joh. Funccii chronologia* exturbari mentionem ejus jusserunt, neqve tamen, (ut loqvitur D. Joh. Hülsemannus in *epistola dedic. Breviarii sui extensi* anno 1648. editi,) *hac loligine aut sepia tam illustris exempli memoriam de monumentis historiarum & mentium humanarum delere potuerunt.* Inventus nuper est in Gallia Varillasius, qvi in *historia Francisci I.* ex documentis, ut scribit, antea incognitis recens compilata, & Parisiis anno 1685. Gallice edita, insigni elogio Fridericum honorat, totumqve rei gestæ ordinem exponit, *Roberti Cardinalis Ursini*, & *Erardi Marcani* Episcopi, & *Card. Leodiensis* testimoniis nixus. Ad Episcopi hujus relationem in *epistola ad Johannem Episcopum Roffensem* provocavit Erasmus *Lib. XIII. ep. 4.* cujus verba hic inseri merentur, cum & Lutheri aliqvam mentionem faciant. *Dux Saxoniæ Fridericus bis ad me scripsit, eidem meæ respondens epistolæ: hujus unius præsidio substitit Lutherus. Id ait se causæ dedisse verius qvam personæ. Addit, non commissurum sese, ut in sua ditione opprimatur innocentia, eorum malitia, qvi sua qværunt, non qvæ Jesu Christi. Ab omnibus delatum*

I. §. 80.
1520.

latum imperium ingenti animo recuſavit; idque pridie, quam Carolus eligeretur, cui nunquam contigiſſet Imperii titulus, niſi Fridericus deprecatus eſſet, clarior honore contemto, quam fuiſſet adepto. Mox rogatus, quem igitur cenſeret eligendum? negavit ſibi quenquam alium videri tanti nominis oneri ſuſtinendo parem, quam Carolum. Ob hunc inſignem animum a noſtris (id eſt, Cæſaris miniſtris) *oblata triginta florenorum millia conſtantiſſime rejecit. Quumque urgeretur, ut ſaltem decem millia pateretur dari famulis: accipiant* (inquit) *ſi velint, attamen nemo manebit poſtridie apud me, qui vel aurtum acceperit: ac poſtridie conſcenſis equis ſubduxit ſeſe, ne pergerent eſſe moleſti. Hoc mihi ut compertiſſimum retulit Epiſcopus Leodienſis, qui comitiis imperialibus interfuit.* Neſcio tamen quid moverit Varillaſium, ut tradat, nullum Germaniæ Scriptorem ſuperioris ſeculi hæc narraſſe. Nam ut alios complures taceam, ipſi forte non viſos, Sleidanus eadem memorat; tum is, de quo dixi, Funccius, exteris non ignotus, in *commentario Chronologiæ adjecto edit. Baſil. 1554. p. 242.* Sed nec ſpernendum eſt teſtimonium ipſius Lutheri, a nemine adverſariorum, quod ſciam, rejectum, eum in epilogo Libri *de abroganda Miſſa privata Tomo II. Lat. Jen. fol. 493. b.* anno 1522. menſe Januario editi, [licet prius ſcripti] advaticinium quoddam vulgo creditum alludens, ita de Friderico Electore ſcribit: *Nonne in comitiis Electorum concordibus ſuffragiis & deſignatus & petitus eſt in Imperatorem? eratque vere Imperator, niſi noluiſſet.* Novam etiam Varillaſius ſecreti revelationem venditat, de *Franciſco Sickingio* Equite, non quidem, ut ſcribit, *Svevo*, ſed *Rhenano*, ſupra a me memorato, magno Lutheri patrono, quomodo electionem Caroli apud Electores quosdam, Moguntinum maxime, juverit, & deſertis Gallicis partibus pro ea, qua apud militares viros in Germania pollebat gratia, & quodam ſub prætextu ingentem exercitum pro Caroli electione tuenda collegerit. Pallavicinus Friderici virtutem *d. l.* commendans, divinum tamen aliquid ſuſpicatur, quod Princeps, qui, ut loquitur, Lutheranam hæreſin jam pro filia adoptaſſet, ad dominationis faſtigium in perditionem, ut putat, Germaniæ non fuerit evectus. Sed mihi id potius conſideratione dignum videtur, quod ex tot Lutheri ſcriptis, in quorum plurimis Fridericum magnis extollit laudibus, ne minimum quidem veſtigium conſpiciatur, quod is evectionem talem deſideraverit aut ſvaſerit. Fixum nempe illi erat in reformam-

Add.

I. §. 80. §. II. 1520. manda religione, nihil ab externæ potentiæ adminiculis desiderare: eodemqve animo Electorem fuisse, ex moderatis pacificisqve ejus consiliis, qvibus, qvamdiu vixit, insistebat, concludi potest. Censura vero, qvam Jesuita de perditione Germaniæ fert, si Fridericus Imperii thronum conscendisset, retorqveri facile posset, diciqve: indignam ea felicitate judicatam a Deo esse illam Germaniæ partem, qvæ cum oculos ad tantam lucem verbi Divini clauderet, etiam optimi Principis autoritatem eadem contumacia spreviſſet.

§. II.

Epist. Luth. ad Carol. t. 2. Cochlæus. *Spem igitur Lutherus concepit, ut favore Ducis Saxoniæ, cui juvenis Imperator tantum debebat, conciliare sibi illum posset. Propterea literas extreme blandas & demissas ad Imperatorem scripsit, qvibus protectionem ejus ad exemplum Athanasii Constantinum implorantis petere se dicebat, similem ob Evangelii veritatem persecutionem patiens. Sparsit etiam ubiqve libellos plurimos, in qvibus Pontifices horribili modo traducens, subjectos Imperatori esse debere contendit ad Reformationem Ecclesiæ obtinendam, cujus is protector esset. Caruit tamen hac spes, qvam Lutherus ejusqve factio conceperat, fundamento. Imperator enim ex Hispania in Belgium reversus, ut Aqvisgrani, consveto more coronaretur, benigne audivit* Hieronymum Aleandrum, *Nuncium Pontificium, qvi exhibita Bulla Leonis contra Lutherum, nomine ejus duo petiit; unum, ut publicata Bulla libros hæretici hujus comburi mandaret, alterum, ut condito edicto Imperiali, hæresin hanc pernicioſissimam,*

una

I. §. 81. 1520.

unacum Autore ſuo, Imperio exterminaret. Primum ſine mora obtinuit, juſſit enim Imperator, ut libri in ditione ſua Belgica comburerentur, idemqve factum eſt in civitatibus Electorum & Archiepiſcoporum Treverenſis, Moguntini, Colonienſis. Alterum differendum erat ad comitia Imperii, ut magna, qvæ huic rei obſtabant, impedimenta ſuperari poſſent.

§. LXXXI.

Non intelligo, qva ratione de literis Lutheri ad Cæſarem hoc loco agat Maimburgius. Pallavicinus ſane, qvem ſeqvitur, *d. l. n.* 2. non de literis, ſed de libellis Lutheri aliqvid habet, eo ſcilicet maxime, qvem ſupra §. 72. allegaximus ad *Cæſarem & Nobilitatem Germaniæ*, in qvo Imperii Jura adverſus Pontificiam dominationem maſcule aſſertum ivit, ad qvem etiam noſter hic iterato videtur reſpexiſſe. *Add.* Literæ autem d. 15. Januar. ut ſupra innuimus, ad Cæſarem datæ, extant non inelegantes, & modeſtiſſimæ, absqve ulla Pontificis inſectatione. Aliqvam nempe tunc Lutherus de Carolo ſpem habebat, ſed illam nunc depoſuerat, Eraſmi judicio motus, ut apparet ex *epiſtola 196. libri I.* ad Spalatinum d. 13. Octobr. data, ubi dictum allegat: *Nolite confidere in Principibus.* Sed etſi verum eſt, Imperatorem a Pontificiis legatis miniſtrisqve ſuis permotum, in prohibitionem & exuſſionem librorum Lutheri in provinciis Belgicis conſenſiſſe, eodemqve modo etiam Prælatos qvosdam graſſatos eſſe, nihil tamen ex eo ſeqvitur, qvam qvod cœco impetu vis oppoſita fuerit veritati, qvam tot hominum millia jam agnoſcebant, qvæ profecto indagationem qvietam & affectibus vacuam merebatur, nec per præcipitata Scholarum paucorumqve Pontificiæ dominationi metuentium judicia opprimi poterat, ut eventus docuit. Cæterum combuſtionem librorum ſuorum conſtanti animo accepit Lutherus, ut videre licet ex iis, qvæ ad Spalatinum, & poſtea ad Staupitium ſub initium anni ſeqventis ſcripſit *n.* 207. dicens: *Measter arſerunt Lovanii, Coloniæ, Moguntiæ; ſed Moguntiæ cum magno contemtu, adeoqve periculo comburentium.* Speciatim vero totam combuſtionis Lovanii factæ ceremoniam perſeqvitur, publicata nar-

I. §. 81. 1520. ratione *Tomo I. f. 496. & ſeqq.* in qva multa de Eraſmo aliisqve notatu digna reperiuntur, ex ejus epiſtolis hauſta. Pallavicinus *Lib. I. cap. XXII. & ſeq.* mire deprædicat *Hieronymi Aleandri*, Pontificii ad Imperatorem nuncii induſtriam, qva effecit, ut ſpectacula illa comburendorum librorum exhiberentur, multisqve rationibus eam ſeveritatem defendit; &, qvi jam tum eam reprehendebant, nec doctrinam hoc modo ſupprimi poſſe monebant, interqve eos *Eraſmum*, pro fautoribus Lutheri, id eſt, hæreticis habet. Vide *c. XXIII. n. 2. & ſeqq.* Hic vero temporis rationem neglexit, & plurima omiſit Noſter, cum aliqvid inſerere debuiſſet de geſtis nuntiorum Pontificiorum cum Friderico Electore, qvi Cæſari tunc Aqvisgrani coronato, & inde Coloniæ aderat, qvia poſtea demum ad comburendos libros Coloniæ ventum eſt, ſed tacente Pallavicino etiam ipſe tacuit. Retulit autem diligenter qvæ acta ſunt Sleidanus *Lib. II.* Nuntii erant *Marinus Caracciolus* & *Hieronymus Aleander*, ille Neapolitanus, hic in Carnia, ut Pallavicinus ſcribit, natus, Eraſmus *Mottanum* vocat, uterqve poſtea Cardinalitia purpura ornatus, qvorum magna encomia apud Pallavicinum *cap. 23.* leguntur. Sed Aleandrum (qvi paulo ante *Cancellarius Leodienſis* & olim famoſiſſimi *Cæſaris* illius *Borgiæ* ſeu Ducis Valentini *Secretarius* fuerat, famulus Hero dignus & pars aulæ Romanæ ſub Alexandro VI.) peſſime deſcribit Lutherus *Tom. I. fol 496.* his verbis: „ Venit his diebus *Hieronymus Aleander*, vir ſua opinione longe maximus, non ſolum propter lingvas, qvas eximie callet, ſiqvidem Hebræa illi vernacula eſt, Græca a puero illi coaluit, Latine autem didicit diutina profeſſione, ſed etiam mirabilis ſibi videtur ob antiqvitatem generis. Nam Judæus natus eſt, qvæ gens immodice gloriatur de Abraham vetuſtiſſimo ſe originem ducere. An vero baptiſatus ſit, neſcitur. Certum eſt, eum non eſſe Phariſæum, qvia non credit reſurrectionem mortuorum, qvoniam vivit perinde atqve cum corpore ſit totus periturus, adeo nullum a ſe pravum affectum abſtinens. Usq; ad inſaniam iracundus eſt, qvavis occaſione furens. Impotentis arroganciæ, avaritiæ inexplebilis, nefandæ libidinis & immodicæ, ſummum gloriæ mancipium, qvanqvam mollior, qvam qvi poſſit elaborato ſtylo gloriam parare, & pejor, qvam qvi vel conetur in argumento honeſto. At ne neſciamus, ceſſit felicisſime ſimulata defectio ad Chriſtianos. Nactus enim ſic eſt anſam illuſtrandi Meſſiæ ſui, & obſcurandi Chriſti glo-

gloriam, qvæ hoc ſeculo cœpit refloreſcere, flacceſcente ſuperſtitione & peſtiferis hominum traditiunculis. Itaqve inſtructus literis pontificiis nuper venit, perditurus (qvantum poteſt) optima qvæqve. Pallavicinus, neſcio cur hæc intacta relinqvens, alia memorat, qvæ adverſus eum ſparſa ſint *d. l. n. 5.* & extant Hutteni in eum invectivæ. Qvaliscunqve autem fuerit Aleander, ad cauſam contra Lutherum agendam ſpecialiter delectus, & Marino Caracciolo adjunctus erat; qvi poſtqvam Dominica poſt Feſtum omnium Sanctorum, id eſt, menſe Novembri ineunte in templo Minoritarum Coloniæ initium loqvendi ad Fridericum Electorem feciſſet, & Pontificias literas exhibuiſſet, plurimis verbis & argumentis Collegæ dicta proſecutus, inſtitit, ut & libros Lutheri comburere & ipſum vel ſupplicio affici vel capi juberet, Pontifici transmittendum. Elector interprete *Bernardo, Epiſcopo Tridentino*, qvi aderat, dilationem petiit, poſteaqve per conſiliarios d. 4. Novembr. reſpondit, ea, qvæ *Tomo II. Lat. Luth. fol. 332. ſqq.* referuntur. Summa eſt, Electorem cum fratre, Duce Johanne, venerari Pontificiam dignitatem, commune nihil cum cauſa Lutheri habere, miſiſſe eum Auguſtam ad Cajetanum, & huic poſtea reſponſum dediſſe, qvod ne Momus qvidem calumniari poſit: in eo etiam fuiſſe, ut Lutherum ex Academia ſua Wittembergenſi dimitteret, niſi Pontificis Nuntius, Miltitius, reſtitiſſet: commiſſo vero a Pontifice negotio Trevirenſi Electori, Lutherum paratum ad ſiſtendum ſe fuiſſe, ſed commeatus tuti literas non potuiſſe impetrare. Viros probos & eruditos plurimos Lutherum excuſare, neqve conſtare Principi Electori, an libri ejus incendium mereantur, rogare igitur, ne id fiat ſine cauſæ cognitione; hanc æqvis, eruditis, piis & non ſuſpectis judicibus committi petit, ut Lutherus argumentis, doctis rationibus, piis & ſolidis Scripturis convincatur, qvo facto ſe præſtiturum, qvæ obedientiſſimum ſacratiſſimæ matris Eccleſiæ filium deceat. Regeſſerunt multa nuntii, inprimis Aleander, qvi inter alia, Trevirenſis mandata expiraſſe dicebat, poſtqvam Pontifex cauſam ad ſe traxiſſet, a cujus ſolius judicio deciſio penderet, nec majori ratione ab eo nunc flagitari poſſe, ut alii eam deleget, qvam a Friderico, ut de ſubditi cujusdam ſui cauſa a Rege Galliæ cognoſci pateretur. Sed perſiſtente Saxoniæ Electore in ſua ſententia, finis ſermonis fuit, ut Nuntii dicerent, ſe, ut

1520. mandatum erat, ad libros Lutheri comburendos processuros. Addidit Aleander, prioribus contradicens, & repulsam arte vulpina occultaturus, a Pontifice personam Lutheri non peti, neqve ejus sanguine manus illiturum. Erasmus qvi tunc aderat d. 5. Novembr. ab Electore consultus multa pro Luthero disseruisse dicitur, qvorum aliqva ex tempore ab eo scripta & Spalatino tradita, aut, qvod magis puto, ex

Add.

„ore ejus excepta habentur *Tomo II f. 331.* inter qvæ sunt: Optimum „qvemqve & Evangelicæ doctrinæ proximum minime offensum esse „Luthero; Bullæ vero sævitiam probos omnes offendere, ut indignam „mitissimo Christi vicario: duas Academias damnasse Lutherum, sed „non conviciisse: æqvum peti a Luthero, ut a non suspectis judicibus „audiatur: suspectum ipsum minime esse, qvia nihil ambiret: Pontifici „priorem esse suam, qvam Christi gloriam: qvæ hucusqve contra Lutherum Scripta sint, etiam a Theologis Luthero non adsentientibus „improbari: mundum fatali desiderio Evangelicæ veritatis nunc ferri, „nec odiose resistendum esse, nec Caroli Imp. auspicia rigore illo funestanda. Scribitur in relatione supra allegata *fol. 333. b.* Oratores Pontificis Erasmo pingvissimum Episcopatum promisisse, si adversus Lutherum scriberet, at respondisse illum: *Major est Lutherus, qvam ut a me intelligatur, tantusqve est, ut plus erudiar & proficiam ex lectione unius pagellæ Lutheranæ, qvam ex toto Thoma.* Observandum tamen, hæc ab Erasmo ipso non affirmari, sed id tantum, qvod Episcopatum mereri potuisset, stylum adversus Lutherum stringendo; alias vero causas cur tunc non scriberet, Paulo Bombasio Romæ viventi, aperuit *Lib. XVII. ep. 14. fol. 545. ed. Basil.* Dicta etiam Coloniæ aut secreta habuit, aut non agnovit. Ex Lutheri certe epistola *Lib. I. ep. 214.* apparet, invito utroqve & ad invidiam eorum Lipsiæ publicata ea fuisse. Sed de Erasmo infra plura dicenda erunt, ubi ad digressionem Maimburgii, ejus causa factam, veniemus.

§. mm.

Nam Lutheri partes sensim ita invaluerant in Germania, ut plurimi ex Consiliariis Imperatoris prudentiæ non convenire judicarent, si autoritatem suam statim ab initio in periculum mitteret, condito edicto,

edicto, cui nemo obediturus eſſe videbatur. Non enim ſolum Dux Saxoniæ inter omnes Electores tunc maximæ in Imperio autoritatis, aperte Luthero favebat; ſed & Ludovicus, Elector Palatinus, Princeps potentiſſimus, multos ex familia ſua proceres ſecum trahens. Nobilitas Equeſtris ſpe utilitatis ex opulentorum monaſteriorum ſpoliis & ex magnis beneficiis, quæ novus reformator pollicebatur, capiendæ ineſcata, toto pectore reformationem ſibi tam proficuam amplectebantur, & jam minitabantur ſe eam armis defenſuram eſſe. Caput eorum erat Udalricus Huttenus, homo audax, ſed gratioſus, amœni ingenii, proſa & carmine Latine & Germanice eloquens, Pontifici etiam magis quam ipſe Lutherus offenſus, & hujus perpetuus Encomiaſtes. Hic ſermonibus & ſcriptis ſeditioſis omnes contra Romam incitabat, ejusque defectus continuo exaggerabat. Plebs, cum nihil niſi de tyrannide Antichriſti Romani in concionibus audiret, Lutherum ut magnum Prophetam reſpiciebat, quem Deus ad verbi divini vim in Eccleſia reſtituendam, & jugum legum & traditionum humanarum, quo Chriſtiani miſere oppreſſi eſſent, excutiendum excitaſſet. Cumque Lutherus vitia acriter pro concione taxaret, multosque jam libros Latinos & Germanicos ad pietatem pertinentes edidiſſet, v. g. explicationes decalogi, orationis dominicæ, Epiſtolarum & Evangeliorum Adventus, in- 1520. Cochlæus. Luth. tom. 1.

1520. mandatum erat, ad libros Lutheri comburendos processuros. Addidit Aleander, prioribus contradicens, & repulsam arte vulpina occulturus, a Pontifice personam Lutheri non peti, neqve ejus sangvine manus illiturum. *Add.* Erasmus qvi tunc aderat d. 5. Novembr. ab Electore consultus multa pro Luthero disseruisse dicitur, qvorum aliqva ex tempore ab eo scripta & Spalatino tradita, aut, qvod magis puto, ex ore ejus excepta habentur *Tomo II. f. 331.* inter qvæ sunt: Optimum qvemqve & Evangelicæ doctrinæ proximum minime offensum esse Luthero; Bullæ vero sævitiam probos omnes offendere, ut indignam mitissimo Christi vicario: duas Academias damnasse Lutherum, sed non convicisse: æqvum peti a Luthero, ut a non suspectis judicibus audiatur: suspectum ipsum minime esse, qvia nihil ambiret: Pontifici priorem esse suam, qvam Christi gloriam: qvæ hucusqve contra Lutherum Scripta sint, etiam a Theologis Luthero non adsentientibus improbari: mundum fatali desiderio Evangelicæ veritatis nunc ferri, nec odiose resistendum esse, nec Caroli Imp. auspicia rigore illo funestanda. Scribitur in relatione supra allegata *fol. 333. b.* Oratores Pontificis Erasmo pingvissimum Episcopatum promisisse, si adversus Lutherum scriberet, at respondisse illum: *Major est Lutherus, qvam ut a me intelligatur, tantusqve est, ut plus eruditar & proficiam ex lectione unius pagellæ Lutheranæ, qvam ex toto Thoma.* Observandum tamen, hæc ab Erasmo ipso non affirmari, sed id tantum, qvod Episcopatum mereri potuisset, stylum adversus Lutherum stringendo; alias vero causas cur tunc non scriberet, Paulo Bombasio Romæ viventi, aperuit *Lib. XVII. ep. 14. fol. 545. ed. Basil.* Dicta etiam Coloniæ aut secreta habuit, aut non agnovit. Ex Lutheri certe epistola *Lib. I. ep. 214.* apparet, invito utroqve & ad invidiam eorum Lipsiæ publicata ea fuisse. Sed de Erasmo infra plura dicenda erunt, ubi ad digressionem Maimburgii, ejus causa factam, veniemus.

§. mm.

Nam Lutheri partes sensim ita invaluerant in Germania, ut plurimi ex Consiliariis Imperatoris prudentiæ non convenire judicarent, si autoritatem suam statim ab initio in periculum mitteret, condito edicto,

edicto, cui nemo obediturus eſſe videbatur. Non enim ſolum Dux Saxoniæ inter omnes Electores tunc maximæ in Imperio autoritatis, aperte Luthero favebat; ſed & Ludovicus, Elector Palatinus, Princeps potentiſſimus, multos ex familia ſua proceres ſecum trahens. Nobilitas Equeſtris ſpe utilitatis ex opulentorum monaſteriorum ſpoliis & ex magnis beneficiis, qvæ novus reformator pollicebatur, capiendæ ineſcata, toto pectore reformationem ſibi tam proficuam amplectebantur, & jam minitabantur ſe eam armis defenſuram eſſe. Caput eorum erat Udalricus Huttenus, homo audax, ſed gratioſus, amœni ingenii, proſa & carmine Latine & Germanice eloqvens, Pontifici etiam magis qvam ipſe Lutherus offenſus, & hujus perpetuus Encomiaſtes. Hic ſermonibus & ſcriptis ſeditioſis omnes contra Romam incitabat, ejusqve defectus continuo exaggerabat. Plebs, cum nihil niſi de tyrannide Antichriſti Romani in concionibus audiret, Lutherum ut magnum Prophetam reſpiciebat, qvem Deus ad verbi divini vim in Eccleſia reſtituendam, & jugum legum & traditionum humanarum, qvo Chriſtiani miſere oppreſſi eſſent, excutiendum excitaſſet. Cumqve Lutherus vitia acriter pro concione taxaret, multosqve jam libros Latinos & Germanicos ad pietatem pertinentes edidiſſet, v. g. explicationes decalogi, orationis dominicæ, Epiſtolarum & Evangeliorum Adventus, in-

1520. Cochlæus. Luth. tom. 1.

I.§.mm.§.82. 1520. *Monachi Grammatici. laus librorum Lutheri moralium.§.82.* Examinatur censura Maimburgii.

Canticum B. Virginis, in Psalmos, & in Epistolam ad Galatas, in qvibus optima dixit; præterea minime avarus aut obnoxius esset, & morate viveret; vir bonus & magnus in universum, imo sanctus habebatur, ita ut capiti ejus effigiato radios circumpingerent, tanqvam Canonizato. Accessit, qvod Ecclesiastici ut plurimum valde corrupti essent, & Monachi, conditionis suæ pertæsi, concionantem de libertate magno cum applausu audiebant. Cupiditati enim eorum hæc mire congruebant. Tandem etiam literati, Grammatici, & qvi ob lingvarum, qvas doctas vocant, peritiam, eo tempore jus interpretandi sacram Scripturam sibi arrogabant, & Scholasticos ignorantiæ & barbariei accusabant (qvia Lutherus pro Theologo egregio habitus, idem faciebat maximosqve in scholis magistros & Theologiæ Doctores, ut corruptores sacræ Scripturæ traducebat) omnes, veluti conspiratione qvadam facta, prætensi hujus Reformatoris laudes extollebant.

§. LXXXII.

Deplorandum est, hæc ex autoritatibus suis exscribentem Maimburgium non affici eo veritatis sensu, ut agnoscat, non nisi divina eaqve manifesta providentia & ope progressum hunc Evangelicæ doctrinæ promoveri potuisse. Consideremus qvo tunc rerum statu Lutherus versabatur. Unicus ei Patronus ex Principibus erat *Fridericus Elector*, magnæ qvidem apud Carolum gratiæ, a qvo *Patris* nomine honorabatur, sed non tantæ, ut ministrorum ejus Hispanorum, Belgarum, Italorum, a qvibus educatus & obsessus erat, consilia autoritate sua impedire posset. Ipse, ut audivimus, nullo modo ad vim pro defensio-

fenſione Lutheri inclinabat, nec Lutheri argumentis eo tempore mo- 1520.
vebatur, ut obſeqvium Pontifici denegaret. Eqvites vero illi, qvorum ſtudia in Lutherum erumpebant, qvorumqve hic meminit noſter, potentia exigua erant, non niſi cum deſperatione & ruina rerum ſuarum uſurpanda, ut non multo poſt Sickingius omnium locupletiſſimus & potentiſſimus, expertus eſt. Repugnat etiam Actis & hiſtoricorum teſtimoniis, qvod *Ludovicus Elector Palatinus* aperte Luthero faverit, multosqve ex familia ſua proceres ſecum traxerit. Ludovicus enim nihil in religione veteri mutavit, etſi ſuſpicari aliqva de erroribus dogmatum cœpiſſet, & qvibusdam locis ſuæ aut mixtæ cum aliis ditionis conniveret Evangelii prædicatoribus. Obſtabant Theologi Academiæ Heidelbergenſis, Pontifici adeo non hoc ſolum tempore, ſed & longe poſt adhærentes, ut anno 1523. ab Adriano VI. Papa excitari ad ſcribendum contra Lutherum paterentur. Etiam a Paulo III. anno 1536. ad concilium Tridentinum vocati ſunt. Mortuus eſt Ludovicus anno 1544. ante cœptam in Palatinatu reformationem: hæc enim ſucceſſoribus ejus debetur, ut in tempore notabitur. Porro qvi Lutheri doctrinam ſeqvebantur, ab ipſius conſiliis non ita pendebant, ut cauſam cum eo communem facerent. Id imprimis notari meretur, ut ſemel ac ſemper occurratur falſæ perſvaſioni aut calumniæ, ac ſi uni Luthero tanqvam Apoſtolo aut Patriarchæ omnes paruiſſent. Erant qvidem, qvi ipſum Lutherum videbant & audiebant, qvibus ille magnus & ſanctus & obſeqvioſe colendus videretur; erant tamen etiam ſacerdotes plurimi, in partibus præſertim remotioribus, qvi libellis ejus eatenus ſaltem excitabantur, ut Scripturarum lectioni eousqve fere neglectæ ipſi incumberent, adeoqve ut par erat, non Lutheri, ſed Scripturæ monitu a Pontifice & Scholis diſſentirent. Itaqve non unius iſtius viri autoritate, qvæ tenuis erat, ſed perſpecta divinæ veritatis luce, & pontificii dominatus ac ſcholaſticæ ſervitutis injuria, plurimi eccleſiaſtæ & paſtores populum ad verum purumqve cultum adhortari incipiebant; non abſimiles Samaritanis illis, qvi cum Chriſti ſermones ipſi audiſſent, mulieri eos referenti dicebant: *jam non propter tuam loqvelam credimus, Joh. IV. 42.* Erant etiam qvi in aliqvibus diſſidebant, ut in ſuperiori Germania circa articulum de cœna Domini factum eſſe negari neqvit, nec Zwinglii ſaltem, ſed & aliorum exemplo comprobatur, qvi ægre patiebantur ſe *Lutheranos* vocari, licet

I. §. 82. cet occasionem doctrinæ ex Lutheri scriptis accepisse non dissiterentur. Talis erat *Johannes Schvvebelius*, Pforzhemii natus, & anno 1514. Argentorati sacerdos factus. Is monastico sancti Spiritus ordine relicto, & patria profugus, ad Sickingium concesit, ibiqve anno 1521. uxorem duxit. Hujus potissimum opera trans Rhenum in Palatinatu Bipontino Evangelica doctrina ortum habuit. Talis *Martinus Bucerus*, Selestadiensis, Dominicani ordinis monachus, qvem Sickingius, nondum Lutheranus, Electori Palatino commendaverat, ut ei a sacris concionibus esset. Viderat eum Heidelbergæ Lutherus, ut patet ex epistola ad Spalatinum d. 12. Febr. hoc anno 1520. scripta, *Lib. I. epist. 153.* ubi eum nominat *solum in secta sua* (Dominica) *candidum, & optimæ spei juvenem, dignum amore, fide & spe.* Hic ob Lutheri doctrinam aliqvatenus sibi probatam, persecutioni monachorum cedere, & ad Sickingium se recipere eodem tempore coactus est, & paulo post Wormatiam ad Lutherum venit. Taceo alios, qvi ab eodem Eqvite recepti, & inde ad propagationem doctrinæ in varias regiones dispersi fuerunt, postqvam nempe Sickingius Principum æmulatione, ex alia qvam religionis causa, armis petitus, in arce sua anno 1523. occubuisset. Apud eundem etiam securitatem sibi qvæsivit, qvem hic describit Maimburgius, *Ulricus Huttenus.* Natus hic fuit in arce patria Steckelberga, qvæ etiam nunc ad Huttenorum in Franconia gentem inter eqvestres clarissimam pertinet, anno 1488. studiis humanioribus in nova tunc Francofurtensi ad Viadrum Academia operatus, Magistri gradum anno ætatis XVIII. assumsit: poeticam inprimis excoluit, ut carmina ejus qvæ extant, ostendunt. Militavit deinde (relicto, ut qvidam referunt, ordine clerico, cui in Fuldensi Abbatia destinabatur,) Maximiliano Imperatori, & eqvestri torqve, ut & corona seu laurea poetica ab eo donatus est. Parvo & debili erat corpore, ingenti tamen animo, eaqve fortitudine, ut anno 1517. Roma in Germaniam regrediens Viterbii qvinqve Gallos, a qvibus in rixa qvadam impetebatur, solus, accepto licet vulnere, profligaverit. Id factum carmine celebravit, qvod hoc versiculo finitur:

Gloria prima Deo, qvi me servavit, ut illos
Perderet, & vicit, non ego, qvinqve viros.

In aulam inde Alberti Moguntini receptus, tanta non multo post ob Lutheri dogmata, qvæ avide imbiberat, odia incurrit, ut non modo

ab

ab Hero, cui charus erat, diſcedere, ſed & perſeqvente Pontifice, nec protegente (ut ſperaverat) Carolo Imperatore, latitare cogeretur, apud Sickingium primo, dein in inſula qvadam lacus Brigantini, ubi anno 1523. omnium rerum egenus &, ut Eraſmus ſcribit, ære alieno oppreſſus deceſſit. 1520.

Caput itaqve *Franconicæ nobilitatis* qvi hunc vocat Maimburgius, hiſtoriam viri, immitibus fatis agitati, & extra patriam plerumqve agentis, aut ignoravit, aut non ſatis conſideravit; neqve violentia illius, qvam calamo & aliqvando manu cum poterat exercebat, religioni profuit, nocuit potius. Improbavit eam etiam Lutherus, & eo qvidem, qvo in magno periculo verſabatur, tempore, ut ex epiſtola menſe Junio anni 1521. ad Spalatinum data, videre licet, *Lib. I. ep. 232.* ubi ita ſcribit: *Qvid Huttenus petat, vides. Nollem vi & cæde pro Evangelio certari: ita ſcripſi ad hominem. Verbo victus eſt mundus, verbo ſervata eſt Eccleſia: etiam verbo reparabitur: ſed & Antichriſtus, ut ſine manu cœpit, ita ſine manu conteretur per verbum.* Ex his colligi poteſt, præſidia ab Eqvitibus illis Reformationi præſtita, non ejus eſſe momenti, qvod iis tribuit Maimburgius. Aperte autem fallitur, cum *Eqvites ſpe utilitatis ex opulentorum monaſteriorum ſpoliis, & ex magnis beneficiis, qvæ Lutherus pollicitus eſſet, ineſcatos, arma minitatos eſſe*, dicit. Ne verbum qvidem ex Lutheri dictis ſcriptisve proferri poteſt, qvo talem prædam illis oſtenderit, longeqve alia ei ſententia de bonis Eccleſiæ fuit, imo & Eqvitum, ut alibi dicam. Ipſe etiam eventus calumniæ convincit autorem. Neqve enim nobilitas Eqveſtris ea erat potentia, ut monaſteria, licet a majoribus ſuis ex parte fundata, invadere aut tueri poſſet; majorum Principum & Dynaſtarum ea poteſtas & cura fuit, ut narrabitur. Qvicqvid autem poſtea ſecutum ſit, certum eſt, hoc tempore (anno nempe 1520.) a nemine, niſi ſtultiſſime, cogitari de tali re potuiſſe: non a Luthero, qvi in extremo periculo verſabatur, neqve a Principibus & Proceribus, qvi veritati licet aurem præberent, trepidabant tamen, ſive cauſæ nondum certi, ſive Pontificis & Imperatoris metu. Nam etſi hic poſt recens adeptum Imperium, autoritatem ſuam in diſcrimen dare eo modo nollet, qvem Pontificis Nuntii ſvadebant, (contrarium enim ſuggerebant miniſtri; qvos memorat Pallavicinus *Lib. I. cap. 24.*) mox tamen in comitiis Wormatienſibus ſatis oſtendit, ſe Pontifici non eſſe defuturum, neqve aliud, ut ſupra dixi, Lutherus ſibi ab illo promittebat. *Add.*

1520. anno aliqvid edidit *f. 895.* sed eundem in concione explicaverat anno 1518. qvæ Latine extat *Tom. I. Lat. Jen. fol. 122. seqq.* In *Psalmos* a primo ad XXII. commentatus est sub initium anni 1519. teste dedicatione ad Fridericum, qvæ data est VI. April. eo anno, sed serius edidit, adjectis qvibusdam, cum in Pathmo, ut vocat, lateret anno 1521. de qvo infra §. *183.* dicetur.

§. LXXXIV.

Commentarius *in Epistolam ad Galatas* prius qvidem elaboratus, & Petro Lupino Præposito, ac Carolostadio, Canonicis Wittemberg. dicatus, Septembri mense anno 1519. excusus prodiit, ut constat ex literis ad Staupitium *Lib. I. epist. 121.* Tractat autem Lutherus in illo doctrinæ Christianæ nobilissima & summe necessaria capita de fide justificante & per charitatem operante, & de discrimine & usu legis & evangelii, omnia tanta cum eruditione, eloqventia, gravitate, perspicuitate, adductis etiam testimoniis Patrum, ea deniqve in universum ratione, ut omnibus, qvi veritatis studio & implorato Spiritus sancti auxilio, lecturi ea sunt, etiam hodie satisfacere possint, & adversus tot disputationes, contradictiones & condemnationes immota consistere. Qvoniam vero calumniæ ab initio sparsæ & millies postea, indignum putidumqve in modum recoctæ, nullus est finis, sed hodieqve Luthero imputatur, qvasi sua istac de fide doctrina, pietatem & sanctitatem omnem solvisset & enervasset; dein inter nostrates etiam, utinam non tanto numero, reperiantur, qvi nescio qvam fidei in labris natantis spumam, vana imaginatione, concipiunt, non possum, qvin qvædam etiam ex hoc commentario, ut supra ex aliis, ad Lutheri mentem, nostræqve religionis professionem clarius ostendendam adscribam. „ Ad capitis II. vers. *16. fol. 407. b.* hæc habet: Inprimis sciendum, qvod „ homo dupliciter justificatur, & omnino contrariis modis. Primo ad „ extra ab operibus, ex propriis viribus, qvales sunt, humanæ justitiæ, „ usu [ut dicitur] & consvetudine comparatæ: qvalem describit Aristo„ teles aliiqve Philosophi, qvalem leges civiles & ecclesiasticæ in ceremo„ niis, qvalem dictamen rationis & prudentia parit. Sic enim putant, „ operando justa justum fieri, temperando temperatum, & similia. Hanc „ facit & lex Mosis, ipse qvoqve decalogus, scilicet, ubi timore pœnæ „ aut promissione mercedis servitur Deo, non juratur per nomen Dei, hono-

honorantur parentes, non occiditur, non rapitur, non adulteratur &c. 1520.
Hæc eſt juſtitia ſervilis, mercenaria, ficta, ſpecioſa, externa, tempora-
lis, mundana, humana, qvæ ad futuram gloriam nihil prodeſt, ſed in
hac vita recipit mercedem, gloriam, divitias, honorem, potentiam, a-
micitiam, ſanitatem, aut certe pacem ac tranqvillitatem, minusqve
malorum, qvam ii, qvi ſecus agunt, ſicut Chriſtus Phariſæos deſcribit,
& B. Auguſtinus Romanos *libr. I. de civit. Dei cap. 8.* Hæc mire fallit,
etiam ſapientes & magnos viros, niſi in ſacris literis fuerint eruditi &c.
Pergit *fol. 408. a.* Secundo, ab intra ex fide & gratia, ubi homo de-
priore juſtitia prorſus deſperans, tanqvam ab immunditia menſtrua-
tæ, proruit ante Deum, gemens humiliter, peccatoremqve ſeſe con-
feſſus cum publicano dicit: *Deus propitius eſto mihi peccatori.* Hic
(inqvit Chriſtus) deſcendit juſtificatus in domum ſuam. Hæc enim
eſt aliud nihil, qvam invocatio nominis divini &c. Et porro: Invo-
catio autem nominis divini, ſi eſt in corde, & ex corde vere facta, o-
ſtendit, qvod cor & nomen Domini ſint unum ſimul, & ſibi cohæren-
tia. Id eo impoſſibile eſt, ut cor non participet ejusdem virtutibus,
qvibus pollet nomen Domini, ſicut dicit: *Narrabo nomen tuum fratri-
bus meis*: Et rurſum: *ut annunciet in Sion nomen Domini.* Sicut ergo
nomen Domini eſt purum, ſanctum, juſtum, verax, bonum &c. ita ſi
tangat, tangaturqve corde (qvod fit per fidem) omnino facit cor ſimi-
le ſibi. Sic fit, ut credentibus in nomen Domini, donentur omnia
peccata, & juſtitia ei imputetur, propter nomen tuum, Domine, qvo-
niam bonum eſt, non propter meritum ipſorum, qvoniam nec ut au-
dirent meruerunt. Juſtificato autem ſic corde per fidem, qvæ eſt in
nomine ejus, dat eis Deus poteſtatem filios Dei fieri, diffuſo mox Spi-
ritu Sancto in cordibus eorum, qvi charitate dilatet eos, ac pacatos
hilaresqve faciat, omnium bonorum operatores, omnium malorum
victores, etiam mortis contemtores & inferni. Hic mox ceſſant
omnes leges, omnium legum opera, omnia ſunt jam libera, lici-
ta, & lex per fidem & charitatem eſt impleta. Qvalem autem liber-
tatem intelligat, in libello *de libertate Chriſtiana*, ſupra relato, egre-
gie explicavit). Deinde *fol. 409.* operum naturam *qvadrupliciter*
conſiderat. *Opera peccati*, qvæ dominante concupiſcentia fiunt reſi-
ſtentia gratiæ. *Opera legis*, qvæ foris, coercita concupiſcentia, fiunt,
tamen intus eo magis fervente & legem odiente, id eſt, qvæ ſunt bona

1520. in ſpecie, mala in corde. *Opera gratiæ*, qvæ repugnante concupiſcentia, victore tamen ſpiritu gratiæ fiunt. *Opera pacis & perfectæ ſanitatis*, qvæ extincta concupiſcentia, plenisſima facilitate & ſvavitate fiunt, qvod in futura vita erit, hic incipitur. Docetqve poſtea, non primum ſaltem genus, ſed & ſecundum, ob defectum gratiæ inter peccata referri, ut verum ſit, *non eſſe*, (extra illam) *qvi faciat bonum Pſalm 14.* At tertium genus poſt impetratam jam juſtificationem; qvartum demum in futura vita exerceri. Ad Cap. IV. v. 4. *fol. 427.* charitatis ſive vitæ Chriſtianæ naturam ita deſcribit: Ne imagineris tibi vitam Chriſtianam ſtatum & qvietem eſſe, ſed tranſitum & profectum, de vitiis ad virtutem, de claritate in claritatem, de virtute in virtutem. Et qvi non fuerit in tranſitu, hunc nec Chriſtianum arbitreris, ſed populum qvietis & pacis, ad qvos inducit Propheta hoſtes ejus. Ne ergo credas Theologis iſtis deceptoribus, qvi tibi dicunt: Si unum & primum gradum charitatis habeas, ſatis habes ad ſalutem, ſtultis opinionibus ſuis ocioſam, ac velut in vaſe vinum, in corde charitatem fingentes. Non eſt ocioſa charitas, ſed crucifigit carnem aſſidue, & ſuo gradu ſtare non poteſt contenta, ſed ſe dilatat in totum hominem expurgandum. Illi autem cum ſuo uno gradu, tempore tentationis & mortis, nec primum nec ſecundum gradum habebunt. Et ad verſ. *6. fol. eod. b.* Hoc magis obſervandum, qvod Apoſtolus credentibus mox & Spiritum filiorum dari teſtatur. Qvia, inqvit, eſtis filii (utiqve per fidem, ut jam ſæpe dictum eſt) miſit Deus Spiritum filii in corda noſtra. Qvibus facile ſolvitur illorum qvæſtio, qvomodo ſola fide hominem juſtificari & ſalvari doceatur. Nihil eſt, qvod movearis; ſi vera eſt fides, & vere filius, non deerit Spiritus: ſi autem adſit Spiritus, charitatem diffundet, & omnem illum virtutum concentum abſolvet, qvem 1. Corinth. 13. tribuit charitati. *Charitas patiens*, benigna eſt &c. Ideo qvando de fide juſtificante loqvitur, de fide, qvæ per dilectionem operatur, ut alias dicit, loqvitur. Fides enim meretur, ut Spiritus detur, ſicut & ſupra. Ex operibus, an ex auditu fidei Spiritum accepiſtis? Cæterum fides, qva & dæmones contremiſcunt, & impii miracula faciunt, vera non eſt, cum non ſint filii, nec hæredes benedictionis. Ad Cap. V. verſ. 4. *fol. 438. b.* taxat D. Hieronymus interpretem in verbo: Evacuati eſtis, qvod ſignificet magis, ab opere Chriſti ceſſaſtis. Et mire placet hujus verbi emphaſis. Vult dicere:

ocioſi,

I. §. 84. 1520.

ocioſi, inanes, vacui eſtis opere Chriſti, & Chriſti opus non eſt in vobis, ſiqvidem (ut ſupra dictum eſt) Chriſtianus non vivit, non loqvitur, non operatur, non patitur, ſed Chriſtus in eo. Omnia opera ejus ſunt opera Chriſti, tam inæſtimabilis eſt gratia fidei. Qvi ergo in legem transfertur, jam ipſe in ſe vivit ipſo, ſuum opus, ſuam vitam, ſuum verbum exercet, id eſt, peccat, & legem non implet, ocioſus eſt Chriſto; Chriſtus non habitat in eo, nec utitur eo, agitqve peſſimum & infelix qvoddam Sabbatum ab operibus Domini, cum contra Sabbatiſare deberet, ab operibus ſuis vacare & ocioſus eſſe, ut opera Domini in eo fierent, qvod per Sabbatum olim figuratum docet B. Auguſtinus. Igitur qvi credit in Chriſtum, evacuatur a ſe ipſo, fit ocioſus ab operibus ſuis, ut vivat & operetur in eo Chriſtus. Qvi lege qværit juſtificari, evacuatur a Chriſto, fit ocioſus ab operibus Dei, ut vivat & operetur in ſe ipſo, hoc eſt, pereat & perdatur. Porro *fol. 493. b.* Igitur qvi verbum Chriſti ſinceriter audit, & fideliter adhæret, mox qvoqve Spiritu charitatis induitur, ut ſupra dixit. Ex auditu fidei, an ex operibus Spiritum accepiſtis? Neqve enim fieri poteſt, ſi Chriſtum ſincere audias, non etiam mox eum diligas, ut qvi tanta pro te fecerit ac tulerit. Si diligere potes eum, qvi te viginti florenis donat, aut honorat officio qvocunqve, qvomodo non diliges eum, qvi non aurum, ſed ſeipſum pro te tradit, tot vulnera pro te accepit, ſangvinem ſudat & fundit, moritur & omnia extrema ſubit? Sin autem non diligis, certum eſt, qvod hæc nec ſincere audis, nec pure credis pro te facta eſſe: hoc enim Spiritus facit, ut facias. Reliqva autem fides, qvæ miracula facit, donum eſt Dei liberale, in ingratos (qvandoqve) diſperſum, qvi in ſuam gloriam operantur, qvæ operantur, de qvibus *1. Cor. 13. dicit: Si habuero omnem fidem*, &c. Elegantiſsime ergo & ſignificantiſsime dicit, fides, qvæ charitate operatur, id eſt, (ut Eraſmus ex Græco docet) efficax eſt, non qvæ per acqviſitionem ſui ſtertit, nec qvæ per miracula potens eſt, ſed qvæ per charitatem efficax eſt, qvomodo ſuperius dixit: *Qvi operatus eſt Petro, operatus eſt & mihi inter gentes*, energiam enim ſonat.

Ad vers. 14. ubi ſumma legis refertur ex præcepto de dilectione proximi, ita commentatur *f. 443.* Qvam multi deſcribunt, qvid loqvendum, qvid agendum, qvid ferendum, qvid cogitandum? nempe multa ſunt, qvæ erga homines invicem fieri poſſunt, tot ſenſibus, tot mem-

I. §. 84. complectitur omnes virtutes. ejus regula certissima,

1520. membris, tot objectis, tot casibus: ita ut legum & librorum faciendo-
„ rum non sit finis. Qvantis enim præceptis sola indiget lingva? qvan-
„ tis oculi? qvantis aures? qvantis manus? qvantis gustus? qvantis ta-
„ ctus? deinde, qvantis res familiaris? qvantis amici? o reptilia, qvo-
„ rum non est numerus! Si non credis, vide jurium & legum hodie in-
„ felicissimum studium. At hoc præceptum, qvanto compendio, qvam
„ cito, qvam efficaciter omnia absolvit, ad caput, ad fontem, ad radicem
„ horum omnium mittit manum, ad cor (inqvam) unde, juxta Sapient.
„ aut vita aut mors procedit. Siqvidem inter opera hominis, alia magis
„ vel interiora vel exteriora, nullum vero intimius est dilectione, ultra
„ qvam nihil in humano corde secretius invenitur. Qvo affectu in re-
„ ctitudinem posito, jam nullis præceptis indigent alia membra. Em-
phasin porro & epitasin verborum illorum perseqvuturus ita docet.
„ *d. fol. b.* Primo nobilissimam describit virtutem, puta dilectionem.
„ Non enim (inqvit) affabilis esto proximo tuo, da ei manum, benefac,
„ saluta, aut ullum aliud opus externum, sed diliges: siqvidem sunt, qvi
„ loqvuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.
„ Deinde nobilissimum depingit objectum, qvia detractis omnibus per-
„ sonis, dicit *proximum* tuum. Non dicit, diliges divitem, potentem,
„ doctum sapientem, probum, justum, formosum, jucundum &c. sed
„ absolute: *proximum tuum.* Per hoc ipsum declarans, nos omnes esse
„ qvidem diversos personis ac conditionibus coram hominibus, verum
„ unius massæ, & æqvalis opinionis apud Deum. Personarum enim dif-
„ ferentia observata penitus extingvit hoc præceptum, ut qvi indoctos,
„ pauperes, infirmos, humiles, stultos, peccatores, difficiles fastidiunt.
„ Hi enim non homines, sed larvas & facies eorum considerant, atqve
„ ita falluntur. Tertio nobilissimum exhibet exemplum utriusqve hujus,
„ *Sicut teipsum* inqvit. Cæterarum legum exempla extra nos petenda
„ sunt, hoc intra nos, nobis monstratur. Deinde externa exempla, qvia
„ non sentiuntur neqve vivunt, non satis movent: hoc autem exem-
„ plum intus sentitur, vivit, ac efficacissime docet, non literis, non voci-
„ bus, non cogitationibus, sed ipso experientiæ sensu. Qvis enim non
„ sentit vitaliter, qvam seipsum diligat, qvam omnia qværat, cogiter,
„ tentet, qvæ sibi salutaria, honesta, necessaria sunt? Ad universus hic
„ sensus vivus est judex, intimum monitorium, præsentissimum docu-
„ mentum, qvid proximo debeas, nempe eadem eodemqve affectu. Qvid

est

& praxis inficeta. Eadem eſt cum lege naturæ,

I. §. 84. 1520.

eſt ergo, qvod multis libris occupamur? qvid multos magiſtros qværimus? qvid operibus & juſtitiis laboramus? Ad hujus intimi ſenſus & affectus amuſim, omnes leges, omnes libri, omnia opera exigenda ſunt. In hoc exercitandus Chriſtianus homo per omnia opera, per totam vitam. Non potuit igitur efficacius tradi exemplum hujus doctrinæ divinæ, qvia hoc non videmus & audimus, ſicut cæterarum legum exempla, ſed experimur & vivimus: nec unqvam nos abipſo & ipſum a nobis abeſſe poteſt. Nec dignius tradi objectum, qvam proximus tuus, id eſt, ſimillimus & cognatiſſimus tuus. Nec perfectius tradi virtutis genus, qvam dilectio, qvæ eſt fons omnium bonorum, ſicut radix omnium malorum cupiditas. Et ſunt plane omnia ſumma in iſto breviſſimo præcepto, ut veriſime ſit, ſumma, caput, perfectio, finis omnium legum, ſine qvo omnes merito nihil ſunt. Et poſtea *f. 444. b.* Ecce hæc eruditio docebit te, qvantus ſis in Chriſtianiſmo. Hic invenies, qvos diligas, & non diligas, qvantum proficias aut deficias, nam ſi unum habes, in qvem non es dulcis affectu, jam nihil es, etiamſi miracula opereris. Hac deniqve regula diſces tu ipſe, ſine magiſtro diſcernere, inter opera & opera bona. Clare tunc tu videbis, melius eſſe proximo bene velle, bene dicere, bene facere, & totam vitam tuam facere, ut ſit ſervitus proximi in charitate (ut Apoſtolus paulo ſupra dixit) qvam ſi omnium omnes eccleſias ædificares, omnium monaſteriorum merita haberes, omnium prorſus ſanctorum miracula faceres, abſqve hoc, qvod proximo in iis ſervires. Ecce hæc eſt doctrina, qvam hodie non modo ignorant, ſed ſuis traditionibus velut copiis infinitis penitus expugnant. Qvorum inſtitutum hoc eſt, ut proximum nunqvam niſi perſonalem doceant diligere, dum inter opera tantum digladiantur & facies diſtingvunt. Nec minus caute intelligenda eſt vulgatiſſima illa diſtinctio, legis naturæ, legis ſcriptæ, legis evangelicæ. Cum enim Apoſtolus hic dicat, omnes in uno & in ſumma convenire, certe charitas omnis legis finis eſt, ut 1. Tim. 1. dicit. Sed & Chriſtus Matth. 6. illam legem naturæ (ut vocant) *omnia, qvæ vultis, ut faciant vobis homines, & vos facite illis*, expreſſe eandem facit, cum lege & Prophetis dicens: *hæc enim lex eſt & Prophetæ.* Cum autem ipſe evangelium doceat, clarum eſt, tres has leges, non tam officio qvam falſo ſenſu intelligentium differre. Proinde hæc lex ſcripta: *diliges proximum tuum ſicut teipſum*, prorſus idem dicit, qvod

I. §. 84. doctrina hæc male perversa; *de discrimine legis & Evangelii,*

1520. lex naturæ: *Quæ vultis, ut faciant vobis homines* (hoc enim est seipsum diligere) *eadem facite vos illis* (hoc certe est sicut seipsum, ita diligere ut alios, ut claret) At, qvid aliud totum Evangelium qvoqve docet? Igitur una est lex, qvæ transiit per omnia secula, omnibus nota hominibus, scripta in omnium cordibus, nec excusabilem relinqvit ullum ab initio usqve ad finem, licet Judæis accesserint ceremoniæ, tum aliis gentibus suæ propriæ leges, qvæ non universum mundum obligabant, sed hæc sola, qvam spiritus dictat, in cordibus omnium, sine intermissione. Ad vers. 21. *fol. 449. a.* Ecce hoc est, spiritu ambulare, & non perficere carnis desideria, spiritu duci, non esse sub lege, atqve omnem legem in uno charitatis capitulo complecti, scilicet, si hæc (opera carnis qvæ dicto vers. 21. enumerantur) non fiant. Jam vides, qvod non sufficiat sola fides, & tamen sola fides justificat: qvia si vera est, impetrat spiritum charitatis. Spiritus autem charitatis hæc omnia [carnis opera] fugit, ac sic legem implet, & regnum Dei consequitur. Proinde totum fidei tribuendum, fides autem verbo, verbum autem divitæ misericordiæ, mittentis verbi Apostolos & prædicatores, ut sit omnis sufficientia nostra ex Deo, a qvo venit omne donum & datum optimum.* Hæc sunt, qvæ in populo tractari oportuit, & eo ordine tractari, qvo ab Apostolo traduntur: ut primum de suis viribus desperantes, verbum fidei audiant, audientes credant, credentes invocent, invocantes exaudiantur, exauditi spiritum charitatis accipiant, accepto spiritu spiritu ambulent, & desideria carnis non perficiant, sed crucifigant, crucifixi cum Christo resurgant, & regnum Dei possideant. Nos autem in operibus a nobis electis & statutis animas occupamus, semper docentes, & nunqvam veritatis scientiam attingentes, imo contra pietatem, liberum arbitrium & virtutes nostras erigentes, præsumtionem docentes, & merita congrui & condigni vanissime jactantes, tandem notitiam Christi penitus tollentes, & miserrimas conscientias hominibus multiplicantes. Unum addam locum de discrimine legis & evangelii, qvem habet *ad Cap. I. vers. 11. f. 398.* Evangelium & lex proprie in hoc differunt, qvod lex prædicat facienda & omittenda, imo jam commissa & omissa, ac impossibilia fieri & omitti, ideo solam peccati ministrat cognitionem. Evangelium autem remissa peccata, & omnia impleta factaqve. Lex enim dicit: *Redde qvod debes.* Evangelium autem: *dimittuntur tibi peccata*

tua.

tua. Sic Rom. 3. *per legem cognitio peccati.* Et cap. 4. *Lex iram operatur.* Ubi enim non est lex, nec prævaricatio. At de Evangelio dicit Lucæ ultimo: *Sic oportuit Christum pati, & a mortuis resurgere & prædicare in nomine ejus* (nota insigniter, in nomine ejus non nostro) *pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes.* Ecce prædicatio remissionis peccatorum per nomen Christi, hoc est, Evangelium. Et Rom. 10. *Quam speciosi pedes Evangelisantium pacem, annunciantium bona*, id est, remissionem peccatorum, & gratiam, legis plenitudinem per Christum. Inde justificatus per gratiam, a lege ad evangelium fugiens, dicit, *dimitte nobis debita nostra.* Sed cur Christus in Evangelio multa præcipit & docet, si hoc legis officium est? item & Apostoli multa præcipiunt, cum tamen sint Evangelici prædicatores? Respondeo: Doctrinæ ejusmodi, qvæ ultra fidem traduntur (nam credentibus annunciatur salus & remissio peccatorum in Evangelio, ut Joh. 1. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri credentibus in nomine ejus, qvotqvot eum receperunt*) sunt vel interpretationes legis, qvibus peccatum clarius cognosceretur, ut gratia tanto ardentius qværeretur, qvanto peccatum certius sentiretur: vel sunt remedia & observationes, qvibus gratia jam accepta & fides donata custodiretur, aleretur, perficereturqve, sicut fit, dum ægrotus incipit curari. Sed hæc specimínis causa, qvid ex lectione hujus commentarii sperari possit, & ut Maimburgii judicium de his libris confirmemus, sufficiant. 1520.

§. LXXXV.

Qvanqvam vero non leves de defectibus Ecclesiæ, aulæqve inprimis pontificiæ qverelas passim interserat, nondum tamen, dum ista scriberet, fiduciam abjecerat, fore, ut de doctrina sua ex sacris literis statueretur. Hoc præsuppositio Pontifici obsequium magna cum adseveratione, nec non cum Bohemici schismatis seria improbatione in hoc ipso commentario detulit. vide qvæ annotat ad *cap. VI. vers. 2. fol. 454.* Excusat etiam, qvicqvid mordacius dixisse videri poterat, necessitate aperiendæ veritatis, & promovendæ, reformationis. Notabilia sunt qvæ *fol. 453. a. differit.* Dices forte, mi lector, me semper in Romanam curiam grassari, qvod hucusqve nimis insolitum fuit. Respondeo, testis mihi Dominus est, non studio aut libidine mea me hoc facere, qvi nihil optem ardentius, qvam in angulo latere: sed qvando omnino sacras literas publice tractare debeo, Domino Jesu Christo volo

1520. volo pure servire, qvantum possum. Nam si literæ divinæ sic tractantur, ut tantum de præteritis intelligantur, ac non nostris moribus qvoqve accommodentur, qvid proderunt? frigidæ, mortuæ, & ne divinæ qvidem tunc sunt. Vides enim qvam apte & vivaciter hic locus, imo qvam necessario in nostrum seculum cedat: qvod, qvia alii vel non sunt ausi, vel non intellexerunt, qvid mirum, si citra invidiam fuerunt Theologiæ Magistri? Mihi certum est, verbum Dei non posse sine invidia & mortis periculo recte tractari, atqve hoc esse unicum signum, recte fuisse tractatum, si offendat, maxime principes & optimates populi: petra est scandali, juxta qvam absorbentur judices populorum. Denique Ecclesia clamat, qvod Principes eam persequantur, & Principes Christum crucifixerunt. Et ad *cap. VI. vers. 6. fol. 456.* ubi adversus assertum a Sylvestro Prieriate Pontifici Imperatorium totius mundi dominatum aliqvid scripserat, subjungit: Iterum mordes? non mordeo, sed necessitate Scripturæ elucidandæ nostri seculi mores commonstro, ut videamus, qvo pervenerit gloria Ecclesiæ, & qvæ sit vera aut ficta Ecclesia. Et, ut dicam libere, impossibile est, Scripturas posse elucidari, & alias Ecclesias reformari; nisi universale illud regale Romana curia qvam primum reformetur. Hæc enim verbum Dei audire non potest, nec sustinere, ut pure tractetur. Verbo Dei autem non tractato; neqve cæteris Ecclesiis succurri potest. Hæc vero qvæ tunc spe movendi adversarios ad veritatis agnitionem scripsit & alia ejusmodi, in altera hujus commentarii editione, qvæ anno 1524. prodiit, omitti curavit, ut patet e *Tomo III. fol. 1. & seqq. 59. & seqq.*

§. LXXXVI.

Jam etiam ex *Commentationibus in Psalmos* qvædam adscribenda essent, sed ne tædium crescat, ad additiones §. 185. ubi de germanica hujus commentarii versione dicendum erit, reliqva differam, & hic unicum ex *dedicatione* locum adscribam, qvo Friderici Electoris pietas commendatur, & Lutheri Theologia cognoscitur. *Retulit olim* (scribit) optimus ac vere mihi reverendus in Christo Pater meus Joan. Staupitius, cum apud D. T. conversaretur, incidisse aliqvando sermonem de iis, qvi ad populum declamant, tum qvæ est judicii tui mira acrimonia, te dixisse, conciones illas, qvæ argutiis & traditionibus hominum constant, mire frigere, ac ad persvadendum in rebus nostris e-

lumbe

laudat, verbum Dei Scholasticis argutiis præferentem,* cur placuerit Lutherus, I. §. 86.
lumbes & eviratas esse, qvando nihil potest tam acutum adduci, qvod 1520.
non rursus alia argutia possit convelli. Scripturam vero sanctam u-
nam esse, qvæ tanta majestate & energia, etiam citra nostram operam,
sonet, ut captis consumtisqve mox omnibus machinis disceptationis
urgeat & cogat dicere: *Nunqvam sic locutus est homo: Hic digitus Dei
est, non enim docet, ac scribæ & Pharisæi, sed sicut potestatem habens.* In
qvam sententiam cum ille non illibenter pedibus iviſſet & commen-
dasset, tum te porrecta manu manum illius postulasse, & dixisse: *Stipu-
lare mihi qvæso, ita perpetuo te sensurum.* Obsecro, annon hæc vox & sen-
tentia vel sanctissimum & summum Pontificem deceret? eoqve magis,
qvod non voce tantum, sed affectu qvoqve cordis prolata perspicue
cognoscitur. Qvid? an nondum videmus, qvi sint veri Theologi?
pudeat tandem Theologos & Juristas, eos maxime, qvibus sacræ
literæ pene ridiculum sunt, & qvi consarcinatis infinitis glosis, po-
stilenter palpant iis, & qvicqvid dixerint, verbum Dei videri velint
(sicut & divus Hieronymus conqveritur) qvasi Christus ad Petrum
dixerit; *jube*, aut *præcipe*, aut *doce*; ac non potius, *pasce oves meas*,
hoc est: illud trade, qvo pascantur: pascuntur autem solo verbo Dei,
non opinionibus aut traditionibus hominum. Porro qvam vere di-
xeris, nihil posse tam argute proponi, qvod non rursus possit retundi;
miserum illud pistrinum abunde docet, in qvo Scotistæ, Thomistæ, Al-
bertistæ Moderni, & singuli in suas qviqve sectas divisi, tempus per-
dunt. Hac fateor historia jucundissima, Illustriss: Princeps, sum totus
in amorem tui raptus. Nescio enim qvi fiat, ut qvoscunqve sacrarum
literarum amantes audio, non possim non diligere; rursum perver-
sores & contemtores earum, non odisse, ita ut in utramqve partem amo-
ris impatientia sim nimio vehemens, & ut amici illi mei criminantur,
mordax & vane glorioſus. Sed criminentur me, ut volent, nomina
mihi possunt vel mala vel bona imponere, sive primæ sive secundæ, aut
etiam tertiæ intentionis, imo impositionis, (neqvid peccem in diale-
ctica eorum) rem ipsam Theologiæ nunqvam auferent, nec amorem
illius extingvent Christo propitio. Scio qvid mihi fecerit Scholastica
Theologia, scio rursum, qvid ei debeam gaudeo me erutum, & gratias
ago Christo Domino meo. Non est qvod me doceant eam, novi eam,
nec qvod concilient mihi eam; nolo eam. *Alios etiam tractatus de ar-
ticulis fidei aut exegeticos his annis publicatos, qvos præterit Maim-

I. §. 86. §. nn. 1520.

burgius, recenſere poſſemus, ſed illorum catalogus alibi habetur. Cæterum qvas cauſas, qvibus applauſum adeptus ſit Lutherus, exponit Maimburgius, etſi alia mente ſcribat, veras tamen magna ex parte agnoſcimus. Plebi nempe, jugi Pontificii pertæſæ, libertatis prædicationem acceptiſſimam fuiſſe. Qvid enim æſtimabilius eſt libertate illa, in qvam Chriſtus nos reſtituit, & qvam Lutherus tantopere commendaverat, & ab abuſu vindicaverat, peculiari, qvem ſupra laudavimus, libello. Mores vero ejus ſanctos & inculpatos qvis non, in illa præſertim corruptione cleri, admiretur, illumqve appictis radiis, ſi qvo fundamento illa nititur relatio, digniorem cenſeat, qvam tot ſcholaſticarum nugarum barbaros magiſtros, qvos eo honore mactat Romana eccleſia. Neqve pudere Lutherum debuit, qvod literati, qvi ſub Grammaticorum nomine inſulſe contemnebantur, magni eum facerent. Monachos vero qvosdam conditionis ſuæ pertæſos, eos maxime, qvi mendicando victum qværere cogebantur, ei applauſiſſe, mirandum non eſt, imo haut leve argumentum pro veritate doctrinæ præbet, qvod tot ex illis docti & pii viri in variis remotiſſimisqve locis, qvi Lutherum nunquam viderant, ut ſupra retulimus, ſententiæ ejus, Scriptura duce, accederent, imo, ut refert Pallavicinus *Lib. I. cap. 24. n. 11.* inter Clerum ſummum & infimum diſcordia nata erat, & inferiores Lutherum ſuſtinebant, Eccleſiarum Rectores eundem impugnabant. Hos ſcilicet non illos retinebat dignitatum & opum dulcedo.

§. *n n.*

Modo vero omnium efficaciſſimo exiſtimationem novi hujus dogmatiſtæ ſtabilivit celeberrimus Eraſmus Roterodamus, qvi pro ingenioſiſſimo & eruditiſſimo viro ſui temporis æſtimabatur, & ab initio inter præcipuos Lutheri approbatores fuit. Homo iſte aut incerto aut obſcuro admodum genere natus, aſpectu & phyſiognomia ingratus, ſed ingenio excellenti & ſubtili, naturaqve tam felici erat, ut vir honeſtiſſimus evadere potuiſſet, ſi meliori educatione uſus

uſus fuiſſet. Sed a parentibus ob paupertatem ſorti commiſſus fuit, qvam ab initio non ſatis aqvam expertus eſt, dum Trajecti ad Rhenum inter ſymphoniacos chori pueros ſeſe ſuſtentabat; dein Goudæ inter Canonicos regulares ſeu Auguſtini, ex neceſſitate potius, qvam ex inſtituto religioſo locum habuit. Inde, neſcio qva porta poſt annos novem egreſſus, magnam univerſitatum Europæarum partem percurrit, tantamqve ingenii & eruditionis famam acqviſivit, junctæ etiam modeſtiæ, morum honeſtate, & ſtyli Græci Latiniqve elegantia, ut maximi ea ætate viri, Epiſcopi, Cardinales, Principes, ipſiqve Pontifices honori ſibi ducerent literas ab eo accipere, iisqve ſemper cum elogio reſpondebant. Interim certum eſt, non apparere ſatis clare ex ejus ſcriptis, qvid crediderit: in cauſa enim Lutheri adeo vacillabat, modo eum laudando, modo culpando, ut neqve ſimpliciter Lutheranus, neqve Catholicus haberi poſſit. Falſo ſcilicet pacis amore promtum ſe in utram q̃ partẽ oſtendit, qvod ipſe Lutherus ei objecit, cum in diſſidia aliqvo poſt tempore, cum eo prorumperet, antea enim conſtat, amiciſſimos fuiſſe. Eraſmus ſane luculenter id teſtatus eſt, cum Coloniæ apud miniſtros Imperatoris contra Alexandrum Nuntium omni vi obniteretur, ne libri Lutheri comburerentur. Cumqve Dux Saxoniæ ſententiam ejus de doctrina Lutheri rogaſſet, ſine hæſitatione reſpondit: bonam a ſe haberi, & tantum in modo

1520.

Spond. ad hunc ann.

Luth. de ſervo arbitrio. Litt. Aleand. ad Card. Medic. apud Pallavic. Melanchth. in vit. Luth.

I. §. 87. 1520. *do proponendi aliqvid deſiderari, qvo nimis acri & violento uteretur. Hoc Elector Luthero ſignificavit, vehementer ob applauſum viri tam inſignis gaudenti; ſed ex monito illo nihil admiſit, qvam qvod commodum erat, geniumqve ſuum ferum & indomitum corrigere noluit.*

§. LXXXVII.

Hæc qvoqve, qvæ Maimburgius de Eraſmo narrat, ex Pallavicino ſumſit *Lib. I. cap. 23.* in qvibus plus etiam eſt invidiæ & loliginis, ſed ejus abſtergendæ labor a propoſito meo longius abit. Etſi enim Eraſmus ſummæ & infinitæ pene eruditionis ſacræ & profanæ laudem, nulla cenſorum malitia, apud eos imminuere poſſit, qvi declamatorias & ſophiſticas artes a ſolida ſapientia, & fucum a nativa pulchritudine diſcernere valent; in religionis tamen negotio, ut dudum cum Luthero & poſt eum qveſti ſunt noſtrates, eum ſe non præſtitit Eraſmus, qvalem potuiſſet & debuiſſet: excuſatione qvidem dignior, ſi pacis tantum & concordiæ, ſive vitandi, ut ſæpe ſcripſit, tumultus ſtudio, medius veluti hæſiſſet. Cogitaſſe me ſæpius fateor, imo dolnisſe, qvid tantæ ſcientiæ & moderationis virum ea jam ætate ac conditione, ut ubiqve terrarum honeſtam ſtationem invenire potuiſſet, impediverit, qvo minus veritati manus aperte daret, & Reformationis negotium, ut poterat, abjecta de corrigendis Romanæ curiæ defectibus ſpe, ſerio & candide juvaret. In mentem qvidem venit, eum honorum, laudum & præmiorum cupidiſſimum fuiſſe, idqve ſuſpicabar ex freqventibus ejus ad aulas itineribus, ex blanditiis, qvibus magnates demulcet, ex deprædicatis remunerationibus, & callidis favoris parandi, vel invidiæ declinandæ artibus, qvibus uſum eſſe epiſtolæ oſtendunt. Vidi poſtea acriter illi ab Hutteno objectam inconſtantiam, levitatem & *conſtupratam*, ut loqvitur, *conſcientiam*, Theologo, qvi veritatem antea docuerit, & adhuc probe norit, minime dignam. Labi autem eum ſtatuit ob inexplebilem famæ ſitim, gloriæ avaritiam, animi imbecillitatem, minis terroribusqve cedentem, & muneribus atqve honoris ſpe facile corrumpendum & ebrium. Sed cum ea

non

non tantum edito libello, cui *Spongiæ* nomen dedit, a ſe amoliatur, ſed & in *Epiſtolis* ad familiares ab honoris & opum cupidine immunem ſe tota vita fuiſſe, ad mortem usqve ſancto affirmet, ſæpe etiam oblatas dignitates & opima ſacerdotia recuſaverit, nolui meo judicio Hutreni fervori ſubſcribere. Addam qvæ Lutherus de Eraſmo ſenſerit, ex epiſtola anno 1521. d. 9. Septembr. anteqvam cum eo in diſputationem veniſſet, ad Spalatinum data: Eraſmum, *ait*, a cognitione gratiæ longinqvum eſſe video, qvi non ad crucem ſed ad pacem ſpectat in omnibus ſcriptis. Hinc omnia putat civiliter & benevolentia qvadam humanitatis tractanda gerendaqve, ſed hanc non curat Behemoth, neqve hinc qvicqvam ſeſe emendat. Objicit etiam ei gloriæ ſtudium, ſe vero de nulla re gloriari audere, niſi de verbo veritatis, a Domino dato. Addit poſtmodum: Igitur illorum ſcripta (*loqvitur de Capitone & Eraſmo*) qvia abſtinent ab increpando, mordendo, offendendo, nihil promovent. Civiliter enim admoniti Pontifices ſibi blanditum parant, & veluti jus habeant incorrigibilitatis, perſeverant, contenti, qvod tremendi ſint, & nemo eos reprehendere audeat. *Lib. I. ep. 243.* Cæterum qvæ Coloniæ pro Lutheri cauſa Eraſmus egerit, fide ſtant Jeſuitarum, Aleandri relationem ſeqventium, qvi ex contubernali inimicus Eraſmo factus erat. Ex actis Lutheri nihil præter illa apparet, qvæ ſupra retulimus. Nec reperio, qvid Fridericus, Eraſmo monente de ſtylo temperando, ad Lutherum ſcripſerit, qvæ ſpreta huic eſſe narrat Maimburgius. Video tamen, hunc in *dedicatione Evangelicarum explicationum* ſupra allegata aliqvid ejusmodi agnoſcere, & veluti deprecari, qvod Principis monitis in acrimonia contentionum de lana caprina (id eſt, de indulgentiis) vitanda non ſatisfecerit, ſed improborum procacitates aſperius qvam pro religione & modeſtia tractaſſet, veniam autem ſperat, *ſi perpendatur, qvantas virulentias unus ipſe perpeſſus ſit.* Sed iſta, ut dixi, acrius in epiſtola ad Spalatinum, poſtea propugnavit. Probabile videbitur conferentibus Eraſmi & Lutheri ingenia, & eventum ſpectantibus, niſi Lutherus incredibili adverſus pericula animi conſtantia & ſeveritate propoſito ſuo inſtitiſſet, ſed Eraſmi verſutam lenitatem imitari voluiſſet, nihil metuendum Pontifici de reformatione fuiſſe. De vita Eraſmi certiora, qvam Maimburgius refert, aliunde petenda ſunt. Ipſe amicis ſcribens, qvæ de ſe ad famam tuendam memorari poſt mortem voluerit, non reti-

1520.

1520. cuit, qvæ alii forte dissimulassent. Genitus est extra matrimonium a juvene Roterodamense *Gerardo*, qvem pater sacris destinabat, & ab adamatæ puellæ, qvæ Erasmum peperit, conjugio abstraxerat. Cur autem ex *Regularium*, qvos vocant, *Augustinianorum*, sodalitio, in qvod adolescens tutorum iniqvitate detrusus fuerat, discesserit, ipse ad *Servatium* eorum Præpositum, & ad *Lambertum Grunnium* sub Florentii persona scripsit. Annus nativitatis nescitur; cum tamen anno 1518. se qvinqvagenarium esse referat, colligi potest, natum esse circa annum 1468. adeoqve Luthero annis qvindecim majorem fuisse. Obiit Basileæ anno 1536. cum Friburgo in Brisgovia abiens Belgium cogitaret, & in typographia Frobeniana editioni librorum suorum incumberet, arthritide & dysenteria consumtus. Ex *Beati Rhenani* ad Carolum Cæsarem dedicatoria in *Origenem*, ab Erasmo recognitum epistola, pleraqve haberi possunt ad historiam vitæ ejus pertinentia. Præmissa est illa dedicatio editioni epistolarum Et asini Anglicanæ qvæ anno 1642. prodiit cum aliis eo facientibus. Sed plura de eo dicenda infra occurrent. §. 179. *& seq.*

§. 00.

Hoc statu Lutheri factio erat, cum comitia VVormatiæ haberentur. Unde factum, ut aliqvi Imperatoris ministri inconsultum putarent, edictum adversus eum condi, qvod Nuntius urgebat. Sed Princeps juvenis licet, judicio tamen acri præditus animadvertit, maximum negotio huic obstaculum ex præjudicata opinione oriri, qvod putabatur Romæ contra Lutherum non alia de causa excommunicando sine omni conditione procedi, & aliam Bullam d. 3. Jan. emissam esse, qvam ad privatam Papæ & curiæ Romanæ utilitatem; qvia Doctor hic abusus corrigi & potestatem mitigari debere contendebat, ne odiosæ illæ exa-

I. §. 00. 1520.

exactiones per Germaniam continuarentur, de quibus plus una vice jam questi erant Proceres. Itaque Nuntium monuit, ut ante omnia in plenis comitiis liquido demonstraret, a Lutheronon Papam solum & curiam Romanam, sed præcipua religionis Christianæ capita oppugnari, eosque errores a Pontifice condemnatos esse. Præstitit hoc Aleander excellenter: admissus enim in comitiis ab Imperatore, ut publice audiretur, tres integras horas summa vi peroravit, magnoque & illustri illi cœtui Principum & deputatorum Imperii, libros Lutheri ipsos producendo, ostendit, necessario hujus hæretici sectam abolendam esse, utpote Ecclesiæ & statui publico pariter pernicioſam. Destrui enim per eam autoritatem spiritualem capitis ecclesiastici, ipsiusque concilii generalis, sine qua, & sublato qui de sensu Scripturarum decideret Judice controversiarum, tot religiones extituræ essent, quot capita. Negari abillo libertatem hominis, & statui bona & mala ex insuperabili necessitate fieri, sic portam late ad effrenem licentiam aperiri, omnibusque criminibus defensionem parari, legitimam nempe excusationem, quod aliter agi non potuerit. Annihilari præterea omnem Sacramentorum novæ legis valorem, negando conferri per ea gratiam: dari promiscue omnibus potestatem absolvendi: eximi Christianos ab omnium legum vinculis sub prætextu Christianæ libertatis, pessime intelle-

Ex actis Wormatiensibus in Archivo Vatic. apud Card. Pallavicinum.

L. §. 00. §. 88. 1521. *ctæ: contradici votis solenniter Deo factis, qvasi neminem obligent: deniqve mundum conjici in extremam omnium rerum confusionem, sine legibus, sine hierarchia, sine subordinatione & obedientia in Ecclesia, vel erga Principes, vel erga Deum ipsum, qvia is, si hæretico huic credatur, nobis præcipiat, qvæ effectu sint impossibilia. Addidit: cum frustra fuerint omnia, jam per annos qvatuor adhibita ad liberandam Ecclesiam & Rempublicam ab ingenti hoc malo remedia, nullum jam supereſſe aliud, qvam ut Edictum Imperatorium conderetur, qvo ab omnibus ordinibus plena submissione observato, detestabilis hæc hæresis cum autore suo communi odio & execrationi exponeretur. Hæc oratio qvamvis longa magna cum attentione audita fuit, bonumqve effectum statim habuit. Inita enim deliberatione conventum est, aboleri debere hanc hæresin, qvæ fundamenta religionis Christianæ subrueret.*

§. LXXXIIX.

Imperator prima comitia, qvæ ex lege Caroli IV. qvam auream Bullam vocant, *Norimbergæ* habere debuisset, ob pestem ibi grassantem *Wormatiæ* celebravit. In his, ut patet ex constitutione, qvæ post finita comitia sive discessum Imperatoris & ordinum Germaniæ (ideo *Recessus* vocari solet) publicata fuit, maxima gravissimaqve negotia tractata & concluſa sunt: ordinatio nempe consilii supremi virorum XXII. ex Electoribus, Principibus & Civitatibus Germaniæ delectorum; *Regimentum* appellabatur, cui absente Cæsare tota Imperii gubernatio concredita fuit; Cameræ etiam sive tribunalis summi ad jurisdictionem exercendam, Assessorum XVIII. Interdictum adversus

vim

vim armatam, qva jus ſuum manu perſeqvebantur qvicunqve poterant, ſatis juri & honori, ut jactabant, conſulentes, ſi modo vim illam (*Febdas* ſeu *diffidationes* vocabant) adverſario, certo qvodam ritu & tempore, denuntiaſſent. Decretus etiam Germaniæ ſumtibus Cæſari exercitus, qvo Romam coronæ adipiſcendæ cauſa proficiſceretur, *ut ablata, diuqve alienis manibus uſurpata in Italia recuperaret.* (ſunt verba Receſſus) Hæc & alia qvædam ſingularibus edictis & ſanctionibus, qvibus omnibus dies XXVI. Maji adſcriptus eſt, publicata, in volumine *Receſſuum Imperii* leguntur. Cur vero, ne unico qvidem verbo religionis, & qvæ contra Lutheri doctrinam Pontificii Legati poſtulaverint, tandemqve Edictum impetraverint, mentio fiat, cum illo tempore nondum ea diligentia & prolixitate, ut poſtea factum eſt, deliberationum & actorum Commentarii diurni (*protocolla* vocant) ſcribi ſolebant ex Archivorum libris, qvos mihi inſpicere licuit, doceri non potui. Conjecturæ itaqve ſubjectum manet, an, (qvod infra veriſimillimum reddet Pallavicini narratio) Receſſus conſcriptus, plenisqve omnium ſuffragiis receptus, & poſtea demum adhibitis paucis Edictum conditum fuerit; an Legatis Pontificiis, pro poteſtatis eousqve exercitæ axiomate tuendo conſultius tutiusqve viſum fuerit, ſi in legibus Imperii politicis nihil de religione ſtatueretur, utqve Edictum contra Lutherum, non tam ex decreto Imperatoris & Ordinum, qvam ad miniſterium Pontifici præſtandum condi videretur; an vero Carolus gratificari Friderico Electori voluerit, cavendo, ne de actis contra Lutherum qvidqvam in Receſſu diceretur. Moguntini etiam Archiepiſcopi & Electoris, qvi ſtylum Actorum & conſtitutionum comitialium ex more dirigit & temperat, qvædam providentia & circumſpectio fuiſſe in hac re poteſt, militares Eqvitum in illis regionibus ſpiritus vel metuentis vel ſibi conciliantis, aut de Reformatione ipſa haud male ſentientis: cum Sickingio enim bene ei conveniſſe, poſtmodum apparuit, qvanqvam Hutteni minas, pro libris Lutheri oppida & pagos Moguntini combuſturum ſe jactantis, narret Pallavicinus *Lib. I. cap. 25. n. 1.* Hiſtoricis itaqve & Actorum Lutheri collectoribus debentur, qvæ de religionis cauſa in comitiis Wormatienſibus tractata novimus. Maimburgius ex fonte ſuo, id eſt, Pallavicino hauſit, qvæ nobis propinat, niſi qvod *Bullæ Pontificiæ novæ* d. 3. Januar. emiſſæ meminit, qva Lutherus ſine omni conditione denuo ex-

1521.

1521. communicatus fuerit, de qva apud alios, qvos consului, autores, fateor me nihil potuisse reperire. *Die viridium* hoc anno sive *in Bulla Cœnæ Domini*, qvam vocant, Lutherum nominatim damnatum & execrationi subjectum fuisse, constat.

§. LXXXIX.

Varillasius, qvicqvid de concilio Cæsaris hic refert Maimburgius, prudentiæ *Cevrii* tribuit, & ab hoc monitum Aleandrum esse scribit, ut dogmata Lutheri, qvæ impia & hæretica essent, non autem ea solum, qvæ Pontificis utilitatibus adversarentur, produceret. Idem etiam rei gestæ ordinem aliter narrat; nempe Aleandrum non eo qvo causam Pontificis contra Lutherum oravit, sed alio postea die, excerptas ex libris Lutheri de captivitate Babylonica *qvadraginta propositiones* coram Cæsare & Ordinibus clara voce prælegisse, nulla vel exaggeratione vel explicatione addita, sed paucis præfatum, legere se illa, ut dictis suis nuperis fidem faceret. Excitatam inde indignationem refert omnium, neqve dubitare potuisse, qvin condemnatio Lutheri per edictum Cæsareum eo ipso consessu secuta fuisset, nisi Fridericus Saxo insigni, ut scribit, artificio, negasset librum illum Lutheri esse, ex qvo excerptas istas theses dicebat legatus, atqve hoc demum modo ab Imperatore obtinuisset, ut Lutherus Wormatiæ audiretur. Vide Varillas. *de educatione Principis* sive *vita Guil. Croji Cevrii Lib. VI in fin.* ubi etiam formulam salvi conductus pro Luthero ab eo compositam fuisse scribit. Sed si isthæc veritate nituntur, multum tamen ab ea recedunt, qvæ idem Autor in recentiori *de Hæresibus* historia de comitiis Wormatiensibus tradidit: ut infra *ad* §. *96.* annotabitur. Differt ab ejus relatione Pallavicinus, cum Aleandri unam saltem orationem absente Friderico, &, ut ait, morbum simulante habitam, & ab eo simul productos & proxime assidentibus ostensos Lutheri libros fuisse narrat *d. cap. XXV. n. 7.* Idem, licet brevius, tradit Maimburgius. Cum vero Aleander, ut Pallavicinus notavit, peroraverit in die, qvi vocari solet cinerum, id est, nisi me computus illius anni fallit, d. 13. Febr. non possum satis percipere aut conciliare, ab his scriptoribus diversimode tradita, qvasi post orationem demum Aleandri de Luthero in comitiis sistendo actum fuerit.

§. XC.

§. XC. 1521.

Nam ſub finem anni 1520. & initium hujus 1521. adeoqve ante comitia, cum Imperator & Elector Saxo multiqve Principes Wormatiæ eſſent, id actitatum fuiſſe conſtat. Elector ſane ſcribi fecerat Luthero, qvid facturus eſſet, ſi vocaretur a Cæſare, id enim adverſarios moliri? & hic reſpondit d. 21. Decembr. 1520. ſe omnino venturum Cæſarisqve vocationem pro divina habiturum eſſe, ſi autem vis fiat, ſicut veriſimile ſit, Deo commendaturum eſſe cauſam, qvi tres pueros in fornace ignis ſervaverit, ſi vero ſervare nolit, parvam rem eſſe caput ſuum, ſi ad Chriſtum comparetur, & qvæ ille paſſus ſit. Nec minus cordata & pia ſunt, qvæ addit: Proinde etſi ita fieri oporteat, ut Reges terræ & Principes conveniant in unum, & cum gentibus & populis fremant adverſus Dominum & adverſus Chriſtum ejus, tamen eodem Pſalmo docet Spiritus, beatos fore, qvi confidunt in eo. Nec ſolum hoc, verum & irridebit Dominus & ſubſannabit illos. Noſtrum certe definire non eſt, ex vitane an ex morte mea plus minusve periculi ſit oriturum Evangelio & publicæ ſaluti. Scis, qvod veritas Dei petra ſcandali eſt, poſita in ruinam & reſurrectionem multorum in Iſraël. Noſtræ autem nunc curæ id unicum eſt officium reliqvum, ut oremus Dominum, ne Caroli imperium in meo aut illius ſangvine, pro impietate tuenda, primas operas cruentet: mallemqve me (qvod ſæpius dixi) in ſolis Romaniſtarum manibus perire, ne ille cum ſuis in hanc cauſam involveretur. Scis qvæ miſeria Sigismundum Imperatorem poſt occiſum Huſſum conſecuta ſit: ut nihil deinde proſperum habuerit, ſine prole obierit, & filius etiam filiæ Ladislaus poſtea perierit, & in generatione una deletum ſit nomen ejus: Uxor vero Barbara infamia reginarum evaſerit: & alia, qvæ te noſſe credo. Si tamen ita fieri oportet, ut & ego non modo Pontificibus, ſed & gentibus tradar, fiat voluntas Domini, Amen. En habes meum conſilium & animum: omnia de me præſumas præter fugam & palinodiam: fugere ipſe nolo, recantare multo minus. Ita me confortet Dominus Jeſus. Neutrum enim ſine periculo pietatis & multorum ſalutis facere poſſem *Lib. I. ep. 205.* ad Spalatinum. Miror taceri, qvæ ex *epiſtola 207.* die Felicis, id eſt, 14. Jan: ad Staupitium data, cognoſcuntur, vocatum jam illo menſe Lutherum a Cæſare, literis ad Electorem datis, fuiſſe, ſed hunc recuſaſſe, Cæſaremqve aliis literis priores revocaſſe. Ita eodem die

l. §. 90. § 91.

1521. die *epist. 208.* Lincio scribit Norimbergam: *Vocatus eram a Cæsare & revocata est eadem vocatio.* Caute autem sine dubio versatus est sapientissimus Princeps, ne in periculum mitteret Lutherum, qvanqvam ei hanc Cæsaris de ejus comparitione voluntatem eodem mense significaverit. Qvæ vero responderit, ex epistola ejus d. 25. Januarii ad Electorem cum multa submissione scripta apparet (*qvæ extat lib. I. n. 210.*) cujus inter alia hæc sunt verba: *Caterum qvod* ad me attinet, „paratissimus sum in humili obedientia, si sufficiens securamentum & „liberum conductum ultro citroqve iterum ad meam securitatem ad„secutus fuero, ad proxime futurum conventum Imperialem Worma„tiæ habendum, coram æqvis, doctis, probis & non suspectis judicibus „comparere: & cum adjutorio Dei omnipotentis, me ita exhibere & „excusare, ut omnes in veritate experiantur, me hactenus nihil ex te„meraria, indeliberata & inordinata voluntate, aut propter tempora„lem & secularem honorem & utilitatem, sed qvicqvid scripsi & docui, „secundum meam conscientiam, juramentum & obligationem, ut in„dignum Doctorem sanctæ scripturæ, ad laudem & gloriam Dei, ad sa„lutem & felicitatem Ecclesiæ Catholicæ, bonumqve & commodum „totius Germanicæ nationis, ad evulsionem periculosarum abusionum „& superstitionum, & ad liberationem totius christianæ Reipublicæ, ex „tot infinitis, innumerabilibus, impiis & damnabilibus tyrannicis de„decoribus, probris, gravaminibus & blasphemiis proposuisse & feci„sse. Sed qvæ petiit aut speravit, qvanqvam pia & justa essent, Ponti„ficii Legati artibus, qvas ipse propalat Pallavicinus *dicto cap. XXV. n. 3. 4.* in summam venerunt difficultatem.

§. XCI.

Aleander enim vel propensionem Germanorum procerum ad Lutheri doctrinam, vel langvorem in autoritate Pontificia tuenda Wormatiæ cernens, impetravit Roma literas & pecuniam ad conciliandas qvorundam mentes. Nec Lutherum machinæ inimicorum prorsus latuerunt; scribit enim *Lib. I. ep. 211.* Staupitio (qvamvis tunc mutato, ut alibi dixi) d. 9. Febr. *Wormatiæ nihil contra me adhuc actum etsi miro furore Papistæ moliantur mihi mala. Spalatinus scribit, tantum favoris Evangelio esse istbic, ut me inauditum & inconvictum damnari non speret.* Interim & in Saxonia & in Bohemia crescebat

I. §. 91. 1521.

ſcebat indignatio in Pontificem, & amor doctrinæ Lutheri, ut videre licet ex epiſtolis Dominica Qvadrageſimæ & Invocavit 17. Febr. datis, in qvibus ad Spalatinum refert, ut Bohemi libellos qvosdam ſuos in lingvam patriam verti curaverint, & ut juventus Academica Bachanalium tempore in Papam luſerit. Etiam *Georgii* Saxoniæ Ducis in Lutherum odium, fratris ejus *Henrici*, qvi Freibergæ reſidebat, favor utcunqve penſabat. Vide *Lib. I. ep. 219.* Lipſiæ vero, qvæ tanta antea Lutheri invidia flagrabat, non deerant, qvi non obſtante Georgii Principis ſui rigore, male affecti erant rei Pontificiæ, ita ut Bulla ibi contra Lutherum affixa contaminata & lacerata fuerit. Vide *Lib. I. ep. 218.* Nec mitius tractabantur Emſeri adverſus eum libelli, de qvibus alibi. Auſus deniqve eſt celebris pictor, *Lucas Granachius*, figuras ligno inſculpere, & inde chartas excudere, qvæ Chriſti & Antichriſti geſta ſibi oppoſita, diſſimilemqve exitum repræſentarent: qvibus iconiſmis inſcriptiones adjecit Lutherus, & ad Spalatinum miſit d. 7. Martii qvæ habentur in *Tomo I. Altenb. Germ. fol. 597. ſeqq.* Adde *Lib. I. ep. 219.* Subſcripſit autem geſtis Chriſti teſtimonia ex hiſtoria Evangelica, Pontificiis vero actionibus dicta ex decretalibus, qvibus potentia & majeſtas Papæ magnifice aſſeritur, additis ex Daniele & Apocalypſi vaticiniis ruinam & damnationem Antichriſti indicantibus. Paulo poſt cum ex Spalatini literis intelligeret, eo conſilio vocatum ſe ad Comitia iri, ut articulos ſuorum dogmatum, qvi mittebantur, revocaret die Martis poſt Judica, id eſt, d. 19. Martii ita ſcribit *Lib. I. ep. 220.* Articulos revocandos, mi Spalatine, & res gerendas a me præſcriptas, accepi. Tu ne dubites, nihil me revocaturum: poſtqvam video, non alio eos niti argumento, qvam qvod contra ritum & conſvetudines Eccleſiæ (qvam fingunt) ſcripſerim. Reſpondebo ergo Carolo Imperatori, ſolius palinodiæ cauſa vocatum me non venturum, qvandoqvidem idem ſit, ac ſi jam illuc veniſſem & huc rediiſſem. Poſſem enim & hic revocare, ſi revocandum eſſet ſolum. Cæterum ſi me ad occidendum deinceps vocare velit, & hac reſponſione Imperii hoſtem me habuerit, offeram me venturum. Neqve enim fugiam (Chriſto propitio) verbumve inacie relinqvam. Certiſſimum autem habeo, illos non qvieturos ſangvinarios, donec occiderint me: qvanqvam hoc cupiam, ne in meo ſangvine rei fiant, niſi Paſ-

Add.

I. §. qq. §. pp. 1521.

pistæ. Sed ad Alexandri orationem veniamus. Exhibuit illam Pallavicinus *dicto cap. XXV. n 8. & seqq.* non (qvod utiqve rectius & melius fuisset) ut habita est, sed, ut fatetur & Historicorum more excusat, qvibus potuit fucis & cincinnis in summam Lutheri ejusqve dogmatum contumeliam adornatam. Eo ipso tamen causæ Pontificiæ parum consulens) qvæ si Dei & Christi esset, ut confidenter jactant, calumniis & cavillis propugnari minime debuit. Totam vero hanc orationem talibus scatere facilimo ostendi posset negotio, nisi jam ex maligne allegatis Lutheri dogmatibus manifesto appareret. Qvamvis vero non modo compendio usus sit in declamatione illa recensendi Maimburgius, sed & qvædam crassiora mendacia omiserit, retinuit tamen, qvæ eodem vitio pessimæ depravationis aut aperti mendacii laborant: qvalia sunt, qvod Lutherus necessitatem actionum omnium humanarum, & sic etiam patrandorum criminum statuerit; dein qvod absolvendi, a peccatis licentiam omnibus attribuerit, promiscuam nempe, ut loqvitur, id est, neglecto aut sublato ministerii ordine; porro, qvod impossibilitatem parendi legibus publicis asseruerit, dum scilicet hominum imbecillitatem ad rigidam & perfectam mandatorum divinorum impletionem, & obtinendam meriti, qvod jactabatur, superabundantis gloriam commonstrabat; (Pallavicinus addit, qvod bellum in Turcas improbaverit) & alia non minus putida & veteratoria. Effectum orationis paulo aliter refert Pallavicinus, qvam nofter, neqve tunc defuisse dissimulat, etiam præter Saxonem, qvi Luthero faverint; addit tamen, Cæsarem aversissime ab eo animo fuisse, & literas ejus non lectas repente concisas Alexandro tradidisse, qvod qvam verum sit, in medio relinqvo: literas enim ante annum datas fuisse, supra retuli, nec vetocas indicat, qvas post abitum ex itinere scripsit, tempus turbat. Laudat Alexandrum, qvod disputationem cum Luthero, ab aliqvibus suggestam, recusaverit, & contumeliam janitoris (Lutherani scilicet) qvi eum a consilii Cæsarei introitu pugno in pectus illiso repulerat, prudenter toleraverit.

§. pp.

Sed Saxoniæ Dux, qvi cæteris in qvæstione de jure consentiebat, omnes tamen proposita qvæstione facti

cti permovit, cum diceret, agi de proscribenda non 1521.
solum doctrina, sed & de Doctore Luthero, qui ejus autor haberetur, requiri itaque, antequam ulterius procedatur, ut in his ipsis Comitiis audiretur, & ex ipso intelligeretur, verum ne esset quod propositiones istas doceret, quæ in libris ejus reperiri dicebantur. Hoc valde anxium habuit Nuncium Aleandrum, metuentem, ne Lutherus, qui loquendi & disputandi occasionem avide quærebat, eloquentia sua & falsis subtilitatibus homines, non satis ad judicandum de talibus rebus idoneos deriperet, itemque ut verba sua ita interpretaretur, ut dubitari possit, an recte & secundum sensum, quem ipse illis daret, intellecta & juste condemnata fuerint. Sed Imperator, qui Saxoniæ Ducem nolebat offendere, sibi vero ipsis satisfacere, ac Nuncio gratificari cupiebat, sapienti temperamento usus est. Dixit itaque Lutherum audiendum fore, ne prætendi possit, inauditum damnatum fuisse, sed hactenus solummodo audiendum, ut profiteretur, an retractare vellet errores, qui in libris suis reperirentur. Ita Luthero scripsit die 6. Martii, injunxitque ut intra dies XXI. Wormatiæ se sisteret: misit etiam fecialem, qui eum adduceret cum literis salviconductus, suo & totius conventus nomine, quibus munitus tuto accedere, morari & recedere posset, ea tamen conditione, ne in itinere concionaretur. Sed fecialis, Gaspar Sturmius, *totus jam Lutheranus,*

1521. *concionari eum pro lubitu Erfordiæ permiſit, contra doctrinam, leges & mores Paparum, neqve de hoc qvidqvam Imperatori renunciavit.*

§. XCII.

Qvæ de Friderici Electoris ſententia ex Pallavicino refert noſter, ex actis Lutheri & Saxonicis non poſſunt tam clare demonſtrari, ut dubitatione careant. Aliæ potius ſiſtendi & audiendi Lutherum & Electori præſenti ſvadentive, aut Cæſari concedenti cauſæ fuiſſe videntur. Varillaſius, qvem ſupra laudavi, Electorem cum Aleandro, præſente Cæſare, vehementiſſime rixantem producit, & callide, ut ait, negantem, librum *de captivitate Babylonica*, qvem ille monſtrabat, Lutheri eſſe. Sed illa ſuſpicio ab ingenio Principis alieniſſima eſt; crediderim hic potius Jeſuitis, qvi Electorem generatim deſideraſſe narrant, ut Lutherus ipſe de iis, qvæ ſcripſiſſet, audiretur. Nec ſine ratione hoc poſtulabat Elector, malignitatem interpretationum ex ſpecimine Aleandri facile perſpiciens, qvi nullo ſophiſmate in referenda Lutheri doctrina abſtinuerat. Carolum ipſum videndi Lutheri cupidum fuiſſe, Varillaſius notat. Inter cauſas, ob qvas præſentiam Lutheri impeditum ibat Aleander, tacet Maimburgius, qvam graviſſimam indicat Pallavicinus, fori ſcilicet incompetentiam. Angebat enim hominem, qvod Cæſar & Ordines, utpote Laici, (Latinus interpres reddit *profani*) condemnatum a Pontifice Lutherum, & jam poſt bis terve finitos, qvos ei ad revocandum conſtituerat, ſexaginta dies excommunicatum & deteſtabilem, videre & audire cuperent. Nec diſſitendum eſt, Majeſtatis juri hic locum fuiſſe, utcunqve aulæ Pontificiæ inviſo. Idem Pallavicinus *periculoſum vel ineptum fuiſſe ſtatuit, cauſam iſtam ſolenniter diſputandam ad conventum hunc tubi; qvi communi* (univerſali) *laboraret ignorantia.* Inter auditores tamen erant Archiepiſcopi qvinqve, Epiſcopi undecim, præter Legatos reliqvorum, qvi plerumqve Clerici eſſe ſolent, ut tot Principes & minorum gentium prælatos taceam. Qvod ſi Laicos ſaltem *ignorantiæ communis* reos habuit, & a judicio de religione removendos; qvid ſine cavillo reſpondebit Paulo, qvi de magno myſterio tractaturus, Corinthiis, tum qvidem ſchiſmate & morum vitiis corruptis, ſcribit, *ut tum prudenter*

I. §. 92. 1521.

dentibus loqvor, vos ipsi judicate qvod dico 1. Cor. X, 15. & Thessalonicensibus, per regulam ad omnes applicabilem imperat: *omnia probate, qvod bonum est, tenete. 1. Thess. V, 21.* Sed nondum erectum erat tribunal, cujus decreta Laicorum turba cum Regibus Principibusqve suis cœco seqvi debeat servitio. Qvis deniqve in culpa fuit, qvod in *communi ignorantia* Laici versarentur, qvam illi ipsi, qvi populum erudire debebant de religione, qvam omnes & singuli eatenus nosse oporter, ut in capitibus ad salutem necessariis vocem summi Pastoris Christi a deceptorum fistula distingvere valeant; ut maxime aliæ qvæstiones, qvarum infinitus numerus fidem & religionem pene suffocaverat, ignorari, & doctiorum judicio deferri possint. Sed cum eo usqve præter magnificas potestatis Pontificiæ deprædicationes, fabulasqve & ritus, nihil fere, qvod ad fidem & mores Christianorum requiritur, qva par erat, perspicuitate & sobrietate populo propositum fuisset, id vero Lutherus, & qvi ejus exemplum seqvebantur, magna facerent dexteritate, qvid mirum, si in illo vocem Christi & divini verbi efficaciam magno cum solatio & plausu exciperent & sentirent tot hominum in omnibus nationibus myriades? Hanc veritatis reductionem promovere & melius meliusqve efformare & perficere sua autoritate Pontifex ejusqve Legati potuissent, qvemadmodum Lutherus jam ab annis plus tribus instantissime & cum eo vox omnis pene populi flagitaverat, sed qvid obstiterit, qvo minus tanto beneficio qviete & bono cum ordine potiri potuerit totus Christianorum cœtus, & cur in contrarium omni vi & arte grassati fuerint, omniaqve in summum periculum & tumultum adduxerint, qvi pastorum loco erant, ex iis, qvæ dicta sunt, & porro dicentur, satis notum est. * Alexandri igitur strepitus impedire non potuit Lutheri comparitionem, & displicuisse ei necesse est literas Imperatoris d. VI. Martii, datas, qvibus non solum plenam securitatem, ad iter & reditum Lutherus accepit, sed & benigne & honorifice compellatus fuit. Inscriptæ enim sunt, *Honorabili, dilecto, devoto, Doctori Martino Luthero, Ordinis Augustiniani.* In his, sicut nec in diplomate salvi conductus, qvod fecialis secum ferebat, nihil invenitur de conditione, qvam hic refert Maimburgius, de non concionando in itinere. Interdictum tamen id sibi fuisse non negavit Lutherus, ut postea videbimus. De *salvo conductu* disceptatum

1521. esse inter proceres, prout qvisqve in Lutherum affectus erat; & cum essent, qvi Cæsareis literis, exemplo Hussi territi, fidendum non esse dicerent, Principum qvorundam fidem speciatim interpositam fuisse, Cochlæus autor est. Id industria & qvidem ultima Cevrii procuratum refert & laudat Varillasius, fide jussores autem fuisse Saxoniæ Electorem; Hassiæ Landgravium, & Principes qvosdam, ut ait, Brunsvicenses atqve Brandenburgenses. Literas salvi conductus, qvas Principes, per qvorum regiones iter Luthero erat, nempe Elector Saxo cum Fratre Johanne, Georgius Dux Saxoniæ, & Philippus Hassiæ Landgravius expedierunt, extant *Tomo I. Alt. fol. 653. 727.* *Cevrius*, qvem dixi, in his comitiis obiit die 18. Maji veneno, ut creditur, per Hispanorum insidias, qvo & paulo ante fratris filius, Gvilielmus Crojus, Cameracensis & Toletanus Archiepiscopus ibidem sublatus habetur. Varill. *d. l.* Lutherus utriusqve obitum notavit *epistolis 231. & 233.* per *Schiferum* enim intelligit *Cevrium*, (ex pronuntiatione Gallo belgica vocis *Chevres*) & millionem aureorum Imperatori reliqvisse ex fama memorat, addens: *Audacem Christum, qvi hos montes aurei nihil vereatur, sed utinam agnoscant aliqvando, qvoniam ipse Dominus DEUS noster!*

§. qq.

Acta Wormat. Conv. ex cod. Vat.

Profectus itaqve est VVitteberga curru magnifico vectus, comitante centum eqvitum turma, qvi ei honoris causa aderant, utqve appareret, non defore illi viros, ad defensionem ejus paratos. Intravit die 6. April. VVormatiam, octo tantum ex eqvitibus suis comitatus. Amicis autem qvi eum ab itinere dehortabantur, qvia ab Imperatore, qvi libros ejus comburi fecerat, jam condemnatus esset, respondit, qvod se omnes homines toto orbe juncti, omnesqve Dæmones inferni, ab hoc itinere non essent impedituri, se enim causam Dei tueri. Die seqventi, hora qvarta post meri-

Acta Mart. Luth. Wormat. t. 2. Cochlæus hoc anno.

meridiem, in conſeſſum Comitialem adductis fuit a 1521.
Mareſchallo Imperii, Comite Pappenheimio, qvi & ſtatim interdixit, ne qvid loqveretur, ſed præciſe reſponderet ad ea, qvæ Imperatoris nomine ei proponenda forent.

§. XCIII.

Currum magnificum hic ad Gallicæ elegantiæ genium fingit noſter. Cochlæus, qvi totum ejus iter, & læta convivia, & qvod aliqvando hilarior teſtudinem pulſaverit, (Muſicæ enim peritus erat) inſectatur, talem deſcribit, qvi *in modum lecticæ paratus* fuerit, *ambroſius & contra cœli injurias munitus.* Neqve alios tunc habebant Germani, panno nempe tectos, qvales mercatoribus etiam hodie in uſu ſunt, ad nundinas euntibus; talis deniqve, qvalem Senatus oppidanus Wittenbergenſis ei præbere potuit, cui eo nomine gratias egit, *Tomo I. Altenb. fol. 732.* De centum eqvitum comitatu nihil reperitur in actis Lutheri. Comites habuit *Jodocum* (ſive ut poſtea nomen ſuum ſcribere ſolebat *Juſtum*) *Jonam.* Præpoſitum Collegiatæ Eccleſiæ Wittemberg, *Nicolaum Amsdorfium*, ejusdem Canonicum, & *Hieronymum Schurfium*, Juris Doctorem celebrem, qvo veluti advocato utebatur. Acceſſerant in itinere alii qvidam: inter qvos Euricius Cordus ludimoderator tunc Erfurtenſis. Vinariæ a Duce Johanne, fratre Electoris, viaticum accepit. Erfurti inſtanter rogatus, Dominica Qvaſimodogeniti concionem habuit, qvæ extat *Tomo I. Altenb. fol. 714.* & a Cochlæo (qvem Maimburgius exſcribit) exagitatur. Extemporanea & brevis eſt, adverſus fiduciam operum, & vitia Cleri directa. Iſennaci etiam concionatum eſſe, ſed in reditu, ipſe refert, *proteſtantem tum in, juſſu Superiorum*, ut ajebat, *Parocho.* Conciones excuſat Lutherus, qvod in conditionem illam, de non concionando non conſenſiſſet, *nec verbum Dei alligari poſſit. Lib. I ep. 229.* imo jam Wormatiæ id reſponſi Principibus dediſſe, ad Comitem Mansfeldium ſcripſit *Tomo I. Altenb. fol. 732.* In aliis etiam locis concionatum eſſe, & qvandam urbem, qvam *Andors* vocat, uno ſermone totam Lutheranam feciſſe narrat Varillaſius, ſed nullo teſte, nec eo nomine ullum eſt in Germania oppidum. Terrebant eum & diſtrahebant in itinere

non

L. §. 93. §. rr. 1521.

non pauca; nuntiabatur condemnatum jam esse Wormatiæ, corpore parum valebat: Francofurto enim ad Spalatinum Wormatiam scribit: *Lib. I. ep. 221. Tota hac via ab Isennaco usque huc langvui, & adhuc langveo, incognitis mihi antehac modis.* Sed & mandatum Caroli esse *in terrorem mei evulgatum intelligo:* (de combustione librorum in Belgio puto) *verum Christus vivit; & intrabimus Wormatiam invitis omnibus portis inferni, & potentatibus aeris.* Et postea: *Satanam terrere & contemnere propositum est.* Oppenheimii autem ab amicis ipsoque Spalatino, ne veniret, per literas monitus respondit: (qvæ plurimi memorarunt) *Si tot diaboli Wormatiæ essent, qvot in domibus lateritiæ tegulæ, se tamen intrepide eo venturum esse.* Narravit hæc suis paulo ante obitum Islebiæ *Tomo I. Alt. f. 734. Ita Deus,* addens, *impavidum reddere potest hominem, nescio an nunc tam fortis essem.* Tentatus fuit etiam Moguntini, ut putabat, consiliis, ut evitata Wormatia in arcem Sickingii Ebernburgum concederet, ibi cum Joh. Glapione Franciscano (cujus Pallavicinus *Lib. I. cap. 24. n. 4.* meminit) Cæsaris Pœnitentiario collocuturus; ipse qvoqve Sickingius idem rogabat, misso Oppenheimium Martino Bucero cum eqvitibus qvibusdam. Sed cum triduum tantum ex viginti & uno diebus, intra qvos comparere debebat, superesset, & ipse insidias vereretur, *se, qvo jussus erat iturum esse*, constanter respondit, & cucullo suo indutum, curruqve aperto vectum [die Martis, 16. April.] urbem intrasse narrat, magno populi concursu. Hospitium habuit apud eqvites Rhodios, ut Cochlæus scribit, qvi nunc Melitenses vocantur, Lutherus *Teutonicos* nominat, vulgarem appellationem secutus, qva domus illa vocabatur: statimqve a magno procerum & nobilium numero salutatus fuit. Honestum erat, qvod non per alium, qvam ipsum Imperii, qvem vocant, Mareschallum, Saxoniæ Electoris, Archi-Mareschalli, vicarium hæreditarium, Dynastam Pappenheimium (nondum enim comitum nomen familia illa tum adsumserat) in consessu publico adesse juberetur. Convenerat is eum in hospitio ante prandium, neqve tunc, sed in ipso consessu monuit, ne loqveretur, nisi interrogatus.

§. rr.

Erant in conventu, qvi eum serio monebant, ut firmo esset animo, imo aliqvi ei verba Evangelica recita-

citabant: Cum tradent vos, nolite cogitare, qvomodo aut qvid loqvamini, dabitur enim vobis in illa hora, qvid loqvamini. 1521. Matth. 10. *Sed parum ex his profecit, satisqve ostendit, spiritum Evangelii se non habere. Cum enim officialis Trevirensis ipsi denuntiaret, velle Imperatorem, ut ad duo responderet: primo an autorem se esse fateretur omnium horum librorum, qvibus nomen suum præfixum esset, & qvorum index ei prælegebatur? dein, an retractare vellet, qvæ in iis condemnata essent? ad primum respondit, agnoscere se libros, nisi aliqvid iis esset additum; ad alterum; qvia de re omnium maximi momenti, de fide nempe & verbo Dei, ageretur, tempus se ad cogitandum petere, ne præcipiti responso plus minusve diceret, hoc enim non esset Christum coram hominibus confiteri, ut facere decrevisset. Hæc profecto responsio non sapiebat genium Prophetæ divinitus inspirati, cum tamen ex ea spes appareret, qvod retractaturus dogmata sua esset. Prævia deliberatione responsum fuit ab Officiali: qvanqvam scivisset, qvæ interrogandus esset, & paratus ad promtam responsionem esse debuisset, Doctor præsertim tanti nominis, Imperatoriam tamen Majestatem concedere, ut in posterum diem dilationem haberet.*

§. XCIV.

Actorum cum Luthero Wormatiæ relatio Latina extat *Tomo II. Lat. Jen. fol. 436. & seqq.* lectu dignissima, qvam nescio qva cavillatione taxat Cochlæus, ac si illam Lutherus semetipsum laudans com-

 posuis-

1521. posuisset. Eadem Germanice reperitur *Tomo I. Altenb. f. 718. & seqq.* Sed præter hanc aliæ tres, una ad Lucam Cranachium, Consulem Wittembergensem *f. 731.* altera ad Hoyerum, Comitem Mansfeldensem *fol. 732.* tertia Islebiæ, de qva dixi, suis ante obitum facta *fol. 735.* Ex his qvædam Maimburgio omissa supplebo. Ductus est die Mercurii d. XVII. April. in consessum publicum, præeunte Pappenheimio Marcschallo, & feciali Sturmio per hortos & domus ad evitandum concursum, ita tamen, ut magna nihilominus multitudo ad eum videndum, omnibus modis, etiam perruptis tectis, confluxerit. Officialem Trevirensem, (qvi *Johannes ab Eck* vocabatur, alius a disputatore, de qvo supra egimus, sed non minus Luthero infestus) de libris suis recognoscendis interrogantem Cæsaris nomine Lutherum interpellavit Hieronymus Schurfius, exclamans: *Intitulentur libri:* prælecti itaqve sunt eorum tituli. Maimburgius, ut videmus, negat spiritu Evangelii animatum fuisse Lutherum, dum dilationem peteret. Sed etsi promissionem Apostolis factam, si de immediata inspiratione verborum intelligatur, Lutherus sibi non arrogaverit, nemo tamen sine temeritate, ut a spiritu Christi alienum, condemnare potest, qvod extemporanea responsione, in augusto illo consessu, se suamqve causam prostituere noluerit. Audiamus ipsum pie & graviter locutum *fol. 436. b. Qvia de fide est qvæstio & animarum salute, & qvia divinum verbum concernit, qvo nihil majus est, tam in cœlo qvam in terra, qvod nos merito revereri convenit omnes, temerarium ac juxta periculosum fuerit, me qvidqvam incogitatum proferre, cum & minus qvam prò re, & majus qvam pro vero, non præmeditatus, asserere possim, qvorum utrumqve me in sententiam adducet, qvam Christus tulit, cum ait: Qvi me negaverit coram hominibus, negabo eum coram Patre meo, qvi in cœlis est. Peto igitur hac de causa, & qvidem suppliciter, a Cæsarea Majestate spatium deliberandi, ut citra divini verbi injuriam, & animæ meæ periculum interrogationi satisfaciam.* At bilem suam hic etiam effundit Pallavicinus, rusticitatem Luthero objectans, qvod in primo hoc aditu ad Cæsarem tantum modestiæ in verbo & gestu ne tantisper qvidem valuerit sibi mutuari ab arte & reverentia, ut, qvalis esset, reapse dissimularet, unde lepide Cæsar dixerit: *hic certe nunqvam efficeret, ut hæreticus fierem.* Qvam elegantiam & urbanitatem desideraverint Itali, eqvidem nescio, nihil tamen a Cochlæo, cui omnia con-

qvi-

conqvirere, qvæ contemtum aut invidiam Luthero moverent, otium & libido fuit, memoratum reperio, qvo indecens aliqvid ei imputetur. Lutherus cum seqventi die denuo coram Cæsare & Principibus staret, in exordio per misericordiam Dei obsecravit, ut benigne sibi „ ignoscceretur, si per imperitiam vel dignos titulos cuiqve non dederit, „ vel qvocunqve modo in mores gestusqve aulicos peccaverit; se enim „ non in aulis, sed in angulis monachorum versatum, nihil amplius de „ se testari posse, qvam ea simplicitate animi hactenus docuisse & scripsisse, ut tantum gloriam Dei & sinceram fidelium Christi institutionem „ spectaverit. Hæc elegantiæ magistro Jesuitæ sufficere possunt. Cæsaris vero dictum fide stat narrantis, nec ad rem facit. Deplorandum potius est ingenium hominum, qvi veritatem ex persona æstimant, & qvibus tiaræ & infulæ aliiqve mundani fastus præstigiæ pro Evangelio sunt. De Carolo tamen si non illa, certe provectiori ætate, meliora licet ominari, ut in loco dicetur. Eidem Pallavicino si credas, Lutherus famam præsentia sua Wormatiæ perdidit, intemperantia, superbia, iracundia, imo a Dæmone obsessus habitus fuit: qvæ immania & putida Maimburgius merito prætervectus est. Nos istæ contumeliæ confirmant, Lutherum ex domesticis cælestis Patrisfamilias fuisse, qvi convitio eodem, qvo ille, excepti, non habent, qvod conqverantur. *Matth X, 25.* Cochlæus e contrario applausibus invidet, qvos audivisse in reditu ex consessu Comitiali Lutherus ipse (nescio ubi) retulerit, & inter hos dictum audiverit, *Beatus venter, qvi te portavit.*

§. 55.

Illo igitur die, hora sexta vespertina iterum admissus repetiit responsum ad primum caput, sed ad secundum perorare cœpit (ad hoc enim, ut meditari posset, qvæ diceret, tempus postulaverat). Sed in summa hæc dicebat: se libros varii generis, nec unius materiæ, composuisse, qvosdam de fide & pietate Christiana, hos sine impietate revocare non posse; alios

1521. *contra decreta, abusus, doctrinam & usurpationes Pontificum, qui tyrannidem in Christianos exercerent, & scandala darent, hæc quoque quæ scripserit, revocare se non posse, nisi manifeste prodere Evangelium, & tyrannidem in Ecclesia Dei fovere vellet. Deinque adversus privatos quosdam se scripsisse, qui doctrinam suam impugnaverint, & Papæ dogmata pariter & tyrannidem defenderint, in his fateri se, quod aliquando nimium acris in adversarios fuerit, sed quoniam non de moribus suis, sed de doctrina ageretur, hæc vero a se semper evidentibus Scripturæ testimoniis confirmata fuerit, nunquam se eam negaturum, sed paratum esse ad illam coram quocunque defendendam, revocaturum etiam, & libros suos ipsum combusturum, si ex solo verbo divino, non humano, demonstrari posset, quod erraverit. At cum in sermonem prolixum, quo Principes ad protegendam veritatem adhortabatur, evagaretur, Vicarius eum Imperatoris jussu interpellavit, dicens: non id agi, ut doctrinæ suæ rationem redderet, quæ jam per Concilia, inprimis Constantiense, Germanis singulariter venerabile, damnata esset, post quod nihil examinandum restaret; sed exigi, ut uno verbo simpliciter & absque ambiguitate diceret, an revocare doctrinam suam vellet an non. Respondit autem, quoties iterato idem interrogaretur, simpliciter & pure, se non revocaturum, neque enim se Papas, aut Concilia respice-*

ſpicere, qvæ ſæpe erraverint, ſed ſolum verbum Dei, 1521.
qvod a ſuis partibus ſtare exiſtimet, hoc eſſe unicum judicem, qvem agnoſceret. Qvoniam igitur conſcientia ſua divino hoc verbo ligata eſſet, neceſſum eſſe, ut ex hoc erroris convinceretur, ſi vellent, ut ſalva conſcientia revocationem faceret.

§. XCV.

Admiſſus eſt die ſeqventi, id eſt, 18. April. circa veſperam, poſtqvam duas horas expectaſſet; inde factum, ut in noctem protraheretur conſeſſus. Qvæ dixerit, in relationibus ejus fuſius reperiuntur, non male tamen in compendium a Maimburgio contracta. Locutus eſſe dicitur in relatione ſupra allegata *Tomo I. Altenb. fol. 720.* modeſte & verecunde, non clamans, nec vehementi ſed moderata utens voce, Chriſtiana tamen cum fiducia, eaqve animi præſentia, qvam adverſarii ei adfuiſſe noluerint; ſperaverant enim, qvia dilationem petiiſſet, mitiora dicturum & revocaturum fuiſſe. Memorat ipſe in Islebienſi, qvam dixi, relatione *fol. 734.* cum Germanice primum locutus eſſet, & eadem Latine dicere juberetur, hæſiſſe paululum, & reſpiratione opus habuiſſe, incaleſcentem & ſudantem a vapore circumſtantis multitudinis, & ob Principum, qvibus proximus erat, præſentiam, ita ut Fridericus Thunavius, Eqves Thuringus, ex primoribus Aulæ Electoralis, eum monuerit, ſatis locutum eſſe; ſed reſumto animo omnia Latine repetiiſſe, valde id probante Electore. Ultimam orationis partem adſcribere non piget, cum, increpante officiali & urgente, ut ſimplex nec cornutum reſponſum daret, revocarene vellet an non, ita locutus eſt: *Qvando ergo Sereniſſima Majeſtas veſtra, Dominationesqve veſtræ, ſimplex reſponſum petunt, dabo illud, neqve cornutum neqve dentatum, in hunc modum: Niſi convictus fuero teſtimoniis Scripturarum aut ratione evidenti, (nam neqve Papæ neqve Conciliis ſolis credo, cum conſtet, eos erraſſe ſæpius, & ſibi ipſis contradixiſſe) victus ſum Scripturis a me adductis, captaqve eſt conſcientia in verbis Dei, revocare neqve poſſum neqve volo qvidqvam, cum contra conſcientiam agere neqve tutum ſit neqve integrum.* Addidit verba Germanica: Hier ſtehe

L. S. 95. 1521. stehe ich/ ich kan nicht anders/ GOtt helff mir/ Amen! id est, *Hic sto, non possum aliter, Deus me adjuvet! Amen.* Varillasius autor, qvo usus est, ignoratione Germanicæ lingvæ, putavit juramenti formula, Germanis sveta, usum esse Lutherum, qvo dicta sua veluti confirmaret & clauderet, sed fallitur. Nam & post ista verba cum Officiali Trevirensi in disputationem qvandam venit de conciliorum infallibilitate, nec dixerat, ut jurantes solent: *Ita me Deus adjuvet!* sed more precantis & optantis: *Deus me adjuvet!* Dimidiam vero confessus partem Luthero per duas horas locuto applausisse idem fatetur Varillasius, idqve observasse Lutherum, tantoqve majori fiducia & libertate locutum esse, indignantibus ob id non parum, qvi Pontificiis partibus adhærebant, & Officiali Trevirensi succensentibus, qvod non prius eum interrupisset, dimissum sibilis prosecuti sunt Hispani. Mererentur plurima ex dictis Lutheri adscribi, sed non nisi seqventia apponam, qvæ leguntur *Tomo II. Lat. Jen. fol. 437. b.* Alio patrocinio meis libellis adesse non possum, qvam ipse Dominus meus Jesus Christus adfuit suæ doctrinæ; qvi cum coram Hanna de sua doctrina fuisset interrogatus, & alapam a ministro accepisset, dixit: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo. Si Dominus ipse, qvi sciebat sese errare non posse, non detrectavit testimonium adversus suam doctrinam audire, etiam a vilissimo servo; qvanto magis ego fex, non nisi errare potens, debeo expetere & expectare, si qvis testimonium reddere velit adversus meam doctrinam. Itaqve rogo per misericordiam Dei, Serenissima Majestas vestra, Illustrissimæqve Dominationes vestræ, aut qvicunqve tandem, vel summus vel infimus, possit, reddat testimonium, convincat errores, superet Scripturis propheticis & evangelicis; paratissimus enim ero, si edoctus fuero, qvemcunqve errorem revocare, eroqve primus, qvi libellos meos in ignem projiciam. Ex his arbitror, liqvidum fieri, me satis curasse & ponderasse discrimina & pericula, seu studia & dissensiones, meæ doctrinæ occasione in orbe excitatas, de qvibus heri graviter & fortiter admonitus fui. Mihi plane omnium jucundissima facies ista in rebus est, videre ob verbum Dei studia & dissensiones fieri. Is enim est verbi Dei cursus, casus & eventus. Nam dicit: Non veni pacem mittere, sed gladium: veni enim separare hominem adversus patrem &c. Proinde cogitandum nobis est, qvod Deus noster sit mirabilis & terribilis in consiliis suis, ne forte

id,

d, qvod tantis studiis tentatur, si a damnato verbo Dei exordiamur, vergat postea potius in intolerabile malorum diluvium, & qvod cavendum sit, ne Adolescentis hujus optimi Principis Caroli (in qvo post Deum multa spes est) infelix & inauspicatum fiat imperium. 1521.

§. tt.

Qvanqvam vero ei objiciebatur, eodem verbo divino condemnatos fuisse in Constantiensi concilio errores VVicleſi & Husſi, qvos renovaret, & qvod apud concilium, non apud eum, staret, verum sensum Scripturis dare; nihil tamen aliud ab eo impetrari potuit, neqve in comitiis, neqve in colloqviis, qvæ publice privatimqve cum Doctoribus eruditissimis, præsentibus multis Principibus, & maxime Archiepiscopo Trevirensi, habebantur. Hic enim magnam operam adhibebat ad eum reducendum. Post multos sermones sine fructu hinc inde habitos, pro conclusione omni allegavit dictum Gamalielis ad Proceres Hierosolymitanos, Apostolos in carcerem compingentes: Si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dis- Actor. 5.
solvetur: Si vero ex Deo est, non poteritis dissolvere. *Imperator statim atqve Lutherus secunda vice auditus fuisset in conspectu Principum, scriptum sua manu exaratum legi fecit, in qvo paratum se profitebatur, omnes suas vires pro defensione religionis Catholicæ impendere, qvam ab Imperatoribus & Regibus antecessoribus accepisset, & jam a misero Monacho subrui cerneret. Ideo cum adversus ingenium ejus pertinax*

I. §. 11. §. 96. 1521. §. 96. Supplentur qvædam: de Schedis affixis. Acta coram Trevirensi,

nax nihil proficeretur, jussit eum d. 26. April. VVormatia excedere, dato iterum XXI. dierum spatio, ut se in locum tutum reciperet, addiditqve eundem fecialem, qvi eum adduxerat, easdemqve salvi conductus literas, qvibus fretus in comitiis comparuerat.

§. XCVI.

Turbat hic omnia, & plurima præterit Maimburgius memoratu digna. Seqventi post secundam Lutheri admissionem die, id est, d. 19. Aprilis Cæsar ex schedula illa Burgundice (ait Cochlæus) id est, Gallice scripta, qvid sibi videretur, juvenili ardore & præter morem comitiorum recitari fecit, cum Principes sententiam rogare debuisset. Itaqve nihil festinatione illa effectum est, sed is dies cum seqventi deliberationibus consumtus. *Interea*, ut in actis, *Tomo I. Jen. fol. 439. a.* refertur, *visus & visitatus est*, ut ibi dicitur, *Lutherus a multis Principibus, Comitibus, Baronibus, Eqvitibus, Nobilibus, Sacrificis, Religiosis, Profanis; & vulgus curiam circumsidens videndo satiari non potuit. Schedulæ etiam binæ fuerunt affixæ, una contra Lutherum, altera, ut videbatur, pro illo.* Fœdus enim Nobilium qvadringentorum protegendi ejus causa initum significabatur, & Sickingii copiæ, qvas in promtu habebat, metuebantur, sed supposititiæ atqve in ejus invidiam compositæ credebantur minæ, & ab ipso Cæsare irridebantur, ut Pallavicinus notavit. Addit tamen hic, precibus Moguntini plus justo timidi (qvod ei etiam Lutherus objectare solebat) obtentum fuisse a Cæsare, ut triduum indulgeret, intra qvod non qvidem publico nomine, sed ab iis, qvi vellent, ex Principibus, cum Luthero ageretur, tentando, an ad revocationem impelli posset. Suscepit negotium Richardus a Greiffenclau, Archiepiscopus Trevirensis, adscitisqve Electore Brandenburgico, Episcopis Augustano & Brixiensi, Magistro ordinis Teutonici, Georgio Saxoniæ Duce, & ex Comitibus & Civitatum delegatis qvibusdam, Lutherum d. 24. April. ad se introductum

Add. per Hieronymum Veum, Cancellarium Badensem, eruditionis & eloqventiæ nomine etiam Luthero laudatum, cohortari fecit, multis argumentis ex locis Rhetoricis, ab honestate, utilitate, periculo, salute

publi-

Item cum duobus doctoribus, bino congressu deniqve iterum cum Trevirensi, dimissio, I. §. 96. 1521.

publica & privata petitis, ut a proposito discederet. Lutherus actis gratiis, qvod se homuncionem tanti Principes commonefacerent; ad id, qvod inter objecta odiosissimum erat, nempe qvod concilia rejiceret, paucis respondit, se Constantiense solum improbare, qvod contra symbolum Apostolicum in damnanda Husſi de Ecclesia doctrina impegisset: scandali vero, qvod metuebatur, culpam a se ita amoliebatur, ut diceret, inevitabile esse, ut doctrina Christi non pariat scandala: ex verbo Dei deniqve omnia sua examinari & decidi cupiit petiitqve. Id cum habita interim a Principibus consultatione digressus & revocatus repeteret, & apud Cæsarem intercedi pro se rogaret, ne contra conscientiam suam qvidqvam agere cogeretur, dimissus ex illo conventu fuit, cum ultimo interrogante Electore Brandenburgico, an in eo persisteret, ut, nisi Scriptura convictus nollet cedere, respondisset: *Etiam, Domine clementissime, vel rationibus clarissimis & evidentibus.* Sevocatum postea in Trevirensis triclinium Eccius officialis, & Cochlæus adorti sunt acri & sophistica, ut refert, disputatione, qvibus assistentibus sibi D. Schurffio & Amsdorffio, respondit. Finis erat, ut cum admonerent, ne amplius doceret aut scriberet. Prorogato iterum ad biduum salvo conductu, d. 25. April. Veus ille Badensis & D. Peutingerus Augustanus permovere conati sunt Lutherum, ut Cæsari & imperio judicium de scriptis suis permitteret; qvod non abnuit, si secundum Scripturam judicare vellent. Redeuntes dein post meridiem postularunt, ut saltem Concilio submitteret dogmata sua; in hoc qvoqve eadem conditione consensit, si ex Scriptura decidirentur. Sed illis, uti qvidem in Lutheri Actis refertur (dissentiente Cochlæo) Trevirensi renuntiantibus, Lutherum simpliciter Concilio decisionem detulisse, vocatus ad ipsum Trevirensem, conditionem adjectam a se fuisse ostendit, & post humanissimum colloqvium, qvod primum cum solo Electore, dein & præsentibus Consiliariis habitum fuit, qværenti Principi, qvale causæ huic remedium inveniri possit, respondit, ut Maimburgius & omnes narrant, allegato dicto *Actor. 5.* ita qvidem, ut diceret, intra triennium aut biennium sponte sua periturum esse propositum suum, si non esset ex Deo. De *Concilio Constantiensi* denuo moto sermone, perstitit in sententia, verbo Dei contraria decidisse, & se caput viramqve prius amissurum, qvam verbum

1521. Dei deserturum. Post qvæ benigne & promissa securitate redeundi unde venerat, dimissus fuit. Eodemqve die denunciatum ei est ab Eccio Trevirensi & Secretario Cæsareo, ut (data ad 21. dies securitate) abiret, qvoniam post tot commonitiones ad cor & unitatem redire nollet, Cæsarqve officium, ut advocatus fidei Catholicæ, facturus esset; addiderunt prohibitionem, ne in itinere concionaretur, aut alio
„ modo populum concitaret. Respondit Lutherus: sicut Domino
„ placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum. Additqve:
„ se supplicem, primum omnium, Serenissimæ Cæsareæ Majestati, & re-
„ liqvis Imperii Ordinibus, gratias agere, qvam posset, maximas, pro
„ tam benigna & clementi audientia, proqve conductu libero & servato
„ & servando. Neqve se qvidqvam desiderasse, nisi reformationem per
„ Scripturam sanctam, a se tantopere flagitatam. Alioqvi pro Cæsa-
„ rea Majestate & Imperio passurum omnia, vitam & mortem, famam
„ & infamiam, nihilqve sibi prorsus reservaturum, nisi unicum verbum
„ Domini liberum ad confitendum & testificandum illud. Postremo
„ Cæsareæ Majestati & toti Imperio se humillime, tum commendare,
„ tum subjicere. *Tom. II. fol. 440. 441.* Postridie d. 26. April. salutatis, qvi eum freqventissime convenerant, patronis & amicis, sumto jentaculo abiit, comitatus ab iis, qvi eum adduxerant, & insequente mox Feciali, qvi illi Oppenheimii pernoctanti junctus est. Pallavicinus alleganti consilium Gamalielis Luthero insultans, etiam Mahommetismum & Calvinismum defendi posse putat, qvia ab hominibus non potuerint dissolvi, impingitqve impudentissime Luthero calumniam, ac si doceat, *scelera etiam ex Deo esse.* Sed Lutherus ad hominem argumentatus est, utqve violentiam, qvæ parabatur, declinaret; satis alioqvin certus, non ab eventu solo causæ suæ justitiam pendere, cujus fundamentum pro conscientia sua unice in verbo divino collocabat. Qvicqvid autem malevoli de gestis Wormatiæ a Luthero & cum eo, muginentur, illustre in omne ævum exemplum, cui par nullum memorari potest, Imperator, Principes Proceresqve, & Lutherus utrinqve ediderunt: Illi qvidem, qvod privatum & monachum, tum, qvod maximum erat, damnatum jam solenniter a Pontifice, in consessum suum splendidissimum admissum, benigne & patienter audiverint, securitatem promissam, spretis multorum, qvi tollendum homuncionem dicerent, suggestionibus servaverint, amice & humaniter in col-

loqviis

loqviis particularibus tractaverint, etſi præter unum Saxoniæ Electorem nemo tunc patrocinium ejus neqve hic tam aperte profiteretur, ut cauſam ejus ſuam faceret. Errat enim Varillaſius, cum Philippum, Haſſiæ Landgravium, una cum Saxone, defenſionem in his conciliis Luthero præſtitiſſe refert. Nondum enim hic ad partes acceſſerat, qvod ipſe Lutherus in relatione Islebienſi ſæpe allegata fatetur, narrans: veniſſe qvidem ad ſe Philippum, & jocatum aliqvid eſſe de doctrina, ſed abeuntem, porrecta manu hoc ſolum dixiſſe: *Si jure niteris, Deus tibi aſſiſtat.* Non multum differunt, qvibus celeberrimus Eqves Georgius Frundsbergius, de qvo alibi dicendi locus erit, Lutherum allocutus eſſe perhibetur. Hic enim euntis in conſeſſum humerum manu feriens dixiſſe fertur: *O fratercule, tu gradum nunc facis, qvalem ego multiqve belli duces, in periculoſiſſima acie vix fecimus: ſi tamen recte ſentis, & tuæ cauſæ certus es, pergas in nomine Domini, & confidas, non deſeret te Deus.* Verba Germanica ſignificantiora ſunt, relata in breviarium vitæ Lutheri Tomis Altenb. annexum ex *Cyr. Spangenb. ſpeculo nobilitatis fol. 54. a.* Münchlein/ Münchlein/ du geheſt ietzt einen Gang/ dergleichen ich und mancher Oberſter/ auch in unſer aller ernſteſten Schlacht-Ordnung nicht gethan haben. Biſtu auff rechter Meinung/ und deiner Sache gewiß/ ſo fahre in Gottes Namen fort/ und ſey nur getroſt/ GOtt wird dich nicht verlaſſen. Illa qvaliscunqve Principum & populorum propenſio, ingens qvidem omnium ſtudium, cognoſcendæ tandem veritatis Evangelicæ & excutiendi jugi Pontificii oſtendit; ſed imperfecta adhuc & incerta erant omnia. Qvapropter admiranda merito eſt, nec humanis viribus, ſed ardentiſſimis precibus Lutheri (qvarum formula aliqva *Tomo I. Altenb. fol. 726.* exhibetur) tribui debet, qvæ in eo eminuit præſentia animi & invincibilis in veritate profitenda conſtantia, ad conſpectum & minas tremendarum poteſtatum ſervata, nec non dexteritas in refutandis adverſariis, qvam negare tandem poſt tot extenuationes non plane auſus Pallavicinus lateribus, id eſt, clamori & corporis robori Lutheri tribuit *Lib. II. cap. 1. n. 5.* Ipſe vero vir admirandus, ut mos eſt optimo cuiqve, ſibi non ſatisfecit, & hoc anno, qvanqvam deſperatis pene rebus ſuis, exul & ſemicaptivus, tum corpore peſſime valens, in literis ad Spalatinum d. 9. Septembr. datis conqveritur: *Ego timeo valde & vexor conſcientia, qvod tuo & amicorum conſilio cedens, Wormatiæ remiſi* 1521.

ſpiritum meum, & idolis illis non exhibuerim Eliam qvendam; Alia audirent, ſi denuo ſiſterer coram eis, & ad Hartmuthum Gronbergium anno ſeqventi ſcribens *P. II. Ep. p. 103. b. Wormatiæ in amicorum nonnullorum gratiam, ne viderer reluctari pertinacius, ſpiritum meum preſſi, nec tyrannis animoſius & obſtrmatius Evangelio confitendo reſtiti, qvo nomine non ſemel poſt a perfidis & impiis male audire coactus ſum. Ut gentiles impii (ut ſunt) judicare ſolent, & ipſi judicant, qvi nullius aut fidei, aut ſpiritus capaces unqvam fuerint. Ejus tamen animi moderationis & habiti honoris ſæpe numero me & tæduit & piguit.*

Add.

§. uu.

d. 26. Maji. apud Goldaſt. Conſt. Imper. t. 2. Cochl. act. Luth.

Seqventi menſe in templo majori præſentibus omnibus Principibus publicari fecit Edictum ſuum Imperiale, qvo Lutherus ab Imperio, ut ſchiſmaticus & hæreticus manifeſtus proſcribitur, & interdicitur omnibus, ne illum recipiant aut protegant, neqve libros ejus habeant, poteſtate omnibus facta, ipſum ejusqve complices atqve protectores invadendi, & eorum bona mobilia atqve immobilia capiendi.

§. XCVII.

Prius qvidem de itinere Lutheri cum Pallavicino dicendum fuiſſet, ſed ſeqvor Maimburgium. Edictum rigoroſiſimum fuiſſe nemo mirabitur, qvi ex Pallavicino intelliget, ab Aleandro conſcriptum fuiſſe. Qvidqvid igitur oratione illa ſua jam exprobraverat Luthero, qvicqvid ex ſcriptis ejus odioſum eruere, & in peſſimam partem interpretari potuit, omne denique affectuum & ſtyli virus in illum effudit, adeo ut dicat, *illum unum non ut hominem, ſed diabolum ipſum, ſub hominis ſpecie, ad perniciem generis humani aſſumta monachi cucullata, qvam plurimorum hæreticorum damnatiſſimas hæreſes jam diu ſepultas, in unam ſentinam congeſſiſſe, aliqvas etiam de ſuo excogitaſſe: & ſub ſimulata fidei prædicatione, & Evangelicæ veritatis profeſſione, omnem Evangelicam pacem & charitatem, omnemqve rerum ordinem, & pulcher-*

rigor ſummus, cautela in adſcribendo die: alia qvædam §. xx. cauſa non

I. §. 97. §. xx. 1521.

cherrimam denique Eccleſiæ faciem invertere, labefactare & penitus peſſundare moliri. Hos flores dignos habuit Jeſuita, qvos operi ſuo innecteret. Seqvitur dein, ut moris eſt, ex illis præmiſſis atrocisſimarum pœnarum interminatio, in Lutherum ejusqve patronos, fautores, doctrinæ ſectatores, librorum lectores, evulgatores &c. Sed & alterius ſecreti revelationem Pallavicino debemus. Qvod dies edicti, licet 26. Maji (poſtqvam plurimi ex Electoribus & Principibus interqve hos Saxo jam diſceſſiſſent) publicati, retractus ad diem ejus menſis octavam fuerit, Vide *Lib. I. cap. 28. n. 7.* Id factum eſt, ut omnibus ſuffragiis approbatum eſſe videretur, qvanqvam paucis probatum fuiſſe fama erat, ut Sleidanus notat. Ut adeo fruſtra Pallavicinus de univerſæ Nobilitatis Senatusqve Germaniæ conſenſu, contra Paulum Venetum glorietur, ab eventu mox ſecuto ſatis refutatus. Vulgatum fuit Edictum utraqve lingva, & extat varia forma, inſertum etiam Lutheri Tomis Germanicis. Vide *Tom I. Altenburg. fol 736.* De effectu poſtea videbimus. Parum abfuit, qvin Aleandri conſilium ſtatim ſuccesſerit, de qvo ex Spalatini relatione ad Linccium ſcripſit hoc anno, anteqvam Wormatiam iret Lutherus *Lib. II. epiſtolar. p. 8. a.* auſum nempe dicere: *Etiamſi vos Germani, qvi minimum omnium dependitis aeris Romano Pontifici, jugum ſervitutis Romanæ excuſſeritis; tamen cunabimus, ut mutuis cædibus abſumti veſtro cruore pereatis.*

§. xx.

Sed multum abfuit, ut edictum hoc, qvem Imperator cupiebat, effectum haberet. Dux enim Saxoniæ, qvi publicandum id fore ſciebat, ut & Imperatoris offenſam evitaret, nec tamen Lutherum deſereret, ſecreta juſſa dederat, qvibus ex compacto obſeqvens Lutherus fecialem ſuum Friburgi a ſe dimiſerat. Inde ab hominibus perſonatis in ſylva qvadam, ſimulata vi, curru extractus, in arcem Veſtberg, monti impoſitam, in regione ferè deſerta prope Alſtad, du-

1521. *ctus, ibique per menſes plusquam novem incluſus, ſplendide tamen habitus eſt, nemoque reſcivit, ubi eſſet. Fertur ipſe Saxoniæ Dux id ſcire noluiſſe, ideoque tantum mandaſſe, ut in locum aliquem tutum abderetur, nempe ut apud Imperatorem jurare poſſet, ſe neſcire, quo Lutherus confugiſſet. Interea hæretici hujus ſectatores ubique diſſeminabant, Papiſtarum inſidiis necatum eſſe, quod fere in ſeditionem VVormatiæ erupiſſet, in magnum vitæ periculum adducto Nuncio Aleandro, quem Lutherani vehementer oderant. Majus vero impedimentum executioni Imperatorii edicti attulit, & negotium hoc bene cœptum meliori exitu deſtituit, quod Imperator poſt comitia VVormatienſia cogeretur in Hiſpaniam ad ſedandos tumultus redire, quos mala gubernatio miniſtrorum ſuorum Belgarum ibi excitaverat. Tunc enim magni protectores Lutheri, Dux Saxoniæ, & Comes Palatinus Imperii Vicarii, ſumma autoritate fruebantur. Itaque edictum Caroli Quinti executioni non fuit mandatum, & Lutherani ſub illorum præſidio potentiores & inſolentiores, quam unquam facti ſunt.*

Cochlaus.

§. XCIIX.

Dicendum tandem eſt de itinere Lutheri. Venit is d. 28. April. Dom. Cantate Friedburgum ſive Friedbergam: Wetteraviæ id oppidum eſt Imperiale cum caſtro Liberæ nobilitatis, a Maimburgio Typographorum errores incaute ſecuto *Friburgum* vocatur. Inde literas ad Imperatorem & Ordines Imperii ſcripſit, eodem utrasque tenore:

tenore. Recenſet qvæ ſecum acta erant, gratias agit pro impetrato & ſervato ſalvo conductu, qveritur tamen, qvod dogmata ſua ex ſacris literis non eſſent examinata, harum veritatem & præeminentiam omnibus modis extollit, & conſcientiam ſuam illis devinctam eſſe teſtatur, petitqve iterum inſtantisſime, ut ſub fide Cæſaris a judicibus non ſuſpectis, eruditis, liberis, tam profanis qvam Eccleſiaſticis audiatur, qvibus libellos & dogmata libentisſime eſſet ſubmiſſurus: rogare ſe hæc dicit, non ſui cauſa, qvi ſe nullius eſſe ſciat pretii, ſed totius Eccleſiæ nomine; nihil enim ſe qværere, qvam gloriam Dei & communem omnium ſalutem, neqve ſe conſiderare, ſive ab adverſariis condemnetur ſive non: orare etiam pro illis, ſed maxime pro Cæſare & Germaniæ, patriæ ſuæ, Ordinibus. *Lib. I. ep. 223. 224.* Has literas poſtmodum typis divulgatas, omni cum reverentia & ſubmiſſione, nullaqve cujusqvam inſectatione ſcriptas, feciali Wormatiam ad Spalatinum reportandas dedit poſtero die. Ibat enim Friedberga in Cattorum provinciam, eaqve nocte Grünbergæ hoſpitium habuit, qvod oppidum Philippi Landgravii erat, qvi literis commeatus, ut diximus, ſpeciatim ei caverat, ut adeo earum fide tutus in Thuringiam proficiſci poſſet. Dimiſſum fecialem fuiſſe ſuſpicatur, Cochlæi ductu, Pallavicinus, ut qvæ ſecuta eſt occultatio Lutheri, tutius expediri potuerit: ſed ex hujus actis ſcriptisve, in qvibus nihil diſſimulat, tale nihil apparet. Cæterum hiſtoria itineris & captivitatis ex Lutheri literis ad amicos d. 12. Maji & ſeqventibus ſcriptis recte cognoſcitur. Vide *Libri I. epiſt. 226. & 229.* Mire prædicat Abbatis Hersfeldenſis, qvi Imperii Principibus accenſebatur & Benedictini Ordinis erat, humanitatem ſibi exhibitam, & ut ipſo flagitante concionatus fuerit, neqvicqvam inhibitionem Wormatien em opponens. Captus autem eſt, cum Iſennaco, non recta, qvam in Saxoniam euntes per Gotham Erfurtumqve habent via, ſed ad inviſendos propinqvos ſuos, in tractu Salzungenſi, magno numero, ut refert, habitantes, deflecteret, prope arcem Eqvitum Hundiorum, Altenſtein, & vicum Schvveina, ad radices ſylvæ Thuringiacæ, Vierram amnem verſus ſitæ, in ditione Electorali. Retro inde ductus fuit per ſylvas in arcem ſupra Iſennacum in altisſimo montium vertice conſtructam, vetuſtisſimam Landgraviorum Thuringiæ ſedem, & Sanctæ Eliſabethæ habitatione aliis-

qve

I. §. 98. 1521. qve caſibus notam, qvæ vocatur *Wartburg* vel *Wartemburgum*, qvaſi dicas *Caſtellum ſpeculæ*. Mirus hic eſt noſter, de locis, ut apparet, ſibi incognitis tam confidenter qvam falſiſſime ſcribens. Cum enim apud Pallavicinum *Waſtburgum*, vel, ut interpres Latinus ſcripſit, *Weſtbergam* inveniſſet, (voces nihili) Cochlæum etiam conſuluit; at hic ex ſermonibus tunc ſparſis mendaciſſimum lubenter arripuerat, ut Lutherum in arcem *Alſter*, abductum ſcriberet. Ea cum oppido cognomine plus bidui itinere Wartburgo diſtat, & Munzerum Parochum habuit, ruſticæ ſeditionis incentorem, cujus cum Luthero comparatio qvædam opportuniſſima hic viſa eſt Cochlæo. Ex diverſis his erroribus unum conflavit Maimburgius, ſimul &, neſcio qvod, deſertum, in tractu, qvalis circa *Alſtedium* eſt, freqventiſſime habitato, effinxit. Neqve montes & ſylvæ circum Iſennacum & Wartburgum deſertam faciunt regionem, qvæ & populoſa eſt, & obviam regiam ex Thuringia in Cattos & ad Rhenum notiſſima. Sed tales lapſus, (qvamvis ab audacia veniant, incomperta tradentis) condonari poſſunt homini peregrino, modo nocentioribus aliis careret. Modeſtior tamen idem eſt Pallavicino magiſtro. Hic enim non ſolum refert, qvod locum cuſtoditi Lutheri ideo neſcire voluerit Elector, ut jurare Cæſari, ſi opus eſſet, de ignorantia poſſet, qvod hactenus ſeqvitur Maimburgius, ſed & juraſſe dicit. Si conjecturis uti licet, ubi deſunt rei geſtæ clara teſtimonia, credere malim, non ſine Cæſaris ipſius conſcientia hunc ſervandi Lutheri modum adhibitum fuiſſe. Ipſe mihi Pallavicinus facem præfert *Lib. I. cap. 28. n. 5.* Caroli calliditatem revelans, qvi Pontificis amicitiam contra æmulum Galliæ Regem, condemnando Lutherum, ita ambiebat, ut tamen neglecta Edicti executione media ſibi ſervaret, ſuis commodis varie proſpiciendi, ſi Pontificis fides, qvæ lubrica habebatur, labaſceret. Certe qvæ poſtea acciderunt, dubitare vix ſinunt, cauſam Lutheranam & prætextibus & utilitati ſæpius ſerviiſſe. Qvapropter præter abſentiam Imperatoris alias etiam cauſas non obſervati Edicti fuiſſe oportet, inter qvas Dei providentia pro ſumma & præcipua numerari debet. Nam Principes ad hoc usqve tempus præter conniventiam qvandam nihil præſtabant, ſola Sickingii circa Rhenum eaqve debilis factio tumultuoſius agebat, infelici, ut in tempore dicetur, exitu.

§. 99.

§. yy.

Lutherus ipse in solitudine sua, quam Pathmon Insulam *vocabat, indefesse laborans, multis novis libellis subinde editis, suos confirmabat, & veteres errores stabiliens etiam novos indies invenit. Eo ipso in loco tractatum* de confessione secreta *conscripsit, quam crudeliter a Papis inventam esse dicit, ad torquendas immaniter conscientias. Ibidem Doctori* Latomo *respondit, defenditque omnia, quæ Lovanienses Doctores in scriptis suis condemnaverant, præcipue hanc propositionem, quod Deus homini mandet, quæ præstare non sit possibile, & quod gratia ita operetur bonum a Deo præceptum, ut voluntas nihil contribuat, quam malum & peccatum, & semper in omnibus bonis operibus peccet. Ibidem præterea composuit tractatus* adversus Missas privatas, *aliosque, in quibus ultra ea, quæ in libro* de captivitate Babylonica *dixerat provectus; statuit Missam non posse esse sacrificium; nullum esse purgatorium, neque transsubstantiationem, sed corpus & sanguinem Jesu Christi in Sacramento sub substantia panis & vini esse; Laicis duas Sacramenti species esse porrigendas; nullam esse inter Clericos & Laicos differentiam; cuilibet in Ecclesia eandem consecrandi & administrandi Sacramenta, itemque docendi potestatem competere, quamvis ordinis & decoris causa Se-*

Luth. tom. 2.

omne opus bonum est peccatum Luth. t. 2.

1521. *nioribus demandetur, per qvos intelligit Presbyteros & Episcopos, duoqve hæc nomina non nisi unam, ait, rem significare; nihil esse qvod conscientiam nostram obliget, qvam qvod in Evangelio præscriptum & præceptum est, præcepta vero & consilia æqvali modo omnes Christianos obligare; nullum votum qvam qvod in Baptismo fit, obligatorium esse. Ex hoc capite in secessu illo suo tractatum* contra vota monastica & cœlibatum Ecclesiasticum *composuit, illaqve & hunc directe libertati filiorum Dei adversari asserit. Ita ostium ad vitam dissolutam apertum fuit iis, qvi amissæ libertatis desiderio angebantur, & brevi tempore monasteria utriusqve sexus deserta, multiqve Monachi & Presbyteri in magna Germaniæ parte, uxoribus juncti, apparebant. Eodem vero tempore non parum commotus est, cum intelligeret, qvod* Sorbona, *cujus judicio se cum magno ejus elogio submiserat d. 15. April. plusqvam centum theses doctrinæ suæ, ex libris suis excerptas, tanqvam execrabiles, hæreticas, impias, schismaticas & blasphemas condemnasset.*

§. XCIX.

Multa hic sed imperfecte, crude, maligne, confuse dicuntur, qvæ si evolvere, ordinare, refutare, ut fieri posset, vellem, volumen conficerem, sed brevitatis causa pauca annotabo. Lutherus prudentiæ & potestati politicæ obtemperans potius, qvam suo consilio vel consensu in arcis solitudinem abditus, multa patiebatur; qveritur enim in epistolis, qvas dixi, de valetudine ex obstructionibus pene desperata, ita ut multoties medicinæ causa Erfordiam excurrere vellet:

I. §. 99. 1521.

let: improbat vir laborioſus & parſimoniæ monaſticæ ſvetus, abundantiorem & delicatiorem victum (qvem poſt aliqvod demum tempus a Principe ſibi ſuppeditari divinavit potius, qvam ſcivit) tentationibus non ſatis fortiter ſe dicebat reſiſtere, ad orationem langvere, crapuloſum atqve otioſum deſidere: maxime vero de Eccleſiæ ſtatu & Wittenberga ſua angebatur. Ego, *ſcribit, Melanchthoni Lib. I. ep. 226.* „ hic ſedens tota die, faciem Eccleſiæ ante me conſtituo, & illud video „ Pſalm 88. nunqvid vane conſtituiſti omnes filios hominum? Deus, „ qvam horrendum iræ Dei ſpectrum eſt, abominale illud Romani Antichriſti regnum: ac meam duritiam deteſtor, qvi non totus in lachrymas reſolvor, ut & ego fontibus lachrymarum flerem interfectos „ filios populi mei. Sed non eſt, qvi ſurgat & teneat Deum, aut oppo- „ nat ſe ſe murum pro domo Iſrael, in hoc die noviſſimo iræ ejus. O di- „ gnum regnum Papæ, fine & fece ſeculorum. Deus miſereatur noſtri. „ Et *epiſtola 231.* ad eundem: Pro verbi gloria, & aliorum & mea mu- „ tua confirmatione mallem inter carbones vivos ardere, qvam ſolus ſe- „ mivivus atqve utinam non mortuus, putere. Conſolatur tamen ſe „ ex Dei voluntate, additqve. Ego etiam, ſi peream, nihil peribit Evangelio, & Philippum ſperat Heliſæum fore, Eliæ ſuccedentem. *item:* „ Si Papa omnes aggreditur, qvi mecum ſentiunt, ſine tumultu non erit „ Germania, & qvo citius id tentaverit, hoc citius & ipſe & ſui peribunt, „ & ego revertar. Deus ſuſcitat ſpiritus multorum, atqve adeo & vul- „ gi corda, ut mihi veriſimile non ſit, poſſe rem iſtam vi compeſci, aut ſi „ compeſci cœperit, decuplo major erit. Sæpius optat, ut dignus habeatur mortem pro veritate oppetere, honoremqve ſui occidendi Georgio, Saxoniæ Duci, veluti defert; neqve enim alius majori zelo edicti Wormatienſis executionem curabat, qvanqvam & de Electoris Brandenburgici rigore qveritur. Interim a vi & tumultu ita abhorrebat, ut Erfurtenſis plebis & Academicæ Juventutis petulantiam in Clerum omnibus modis improbaret, licet ſui cauſa fieri audiret. Notanter ſane in fragmento qvodam Epiſtolæ *(n. 230. Lib. I.)* ſcribit: Etſi bonum eſt impios coerceri, modus tamen iſte Evangelio noſtro parit „ & infamiam & juſtam repulſam. Vehementer me offendit gratia iſta „ hominum in nos. Ex qva liqvido videmus, nondum eſſe nos dignos „ coram Deo verbi ſui miniſtros, & Satanam in noſtra ſtudia ludere & „ ridere. Affligebat etiam aulæ timiditas, ex qva difficultas oriebatur

1521. in publicandis scriptis qvibusdam Lutheri & habendis disputationibus, ita ut Academiæ Professores, interqve eos Melanchthon animum fere desponderent. Itaqve hunc, & cum eo reliqvos, d. 13. Julii scribens cohortatur, *ne aulæ consilia sequantur, sed præveniant, sicut ipse fecerit; dimidium* (ait) *factum non esset, si ab illius* (Spalatini) *consilio pependissem, sunt etiam ibi homines, sicut & nos. Lib. I. epist. 234.* Sed postea die Martini sive 11. Novembris acerrime respondet Spalatino *(epist. 251.)* & scriptum qvod adversus Moguntinum, ut postea dicemus, paraverat, invito ipso & Principe publicaturum se esse constanter affirmat, perditionem utriqve comminatus; & mascule affirmans, pacem Dei paci mundi præferri debere, nec se moveri, qvod qvidam ex suis immodestius agant, non ideo ruiturum Evangelium; etiam inter Apostolos Judam fuisse; verbo, non gloriæ verbi adhærendum esse: *alienetur*, ait, *a nobis, qvi alienatur; cur non spectat nostra meliora & firmiora? cur spectat pejora & infirmiora?*

§. C.

Qvod vero ad libros ejus in hoc secessu elaboratos attinet, stupendus est labor viri, tot curis agitati & corpore male habentis. Non omnes enumerat Maimburgius, nec mihi necesse videtur catalogum omnium ex Tomis huc transcribere, aut contenta promiscue enarrare. Confirmavit in qvibusdam qvæ antea scripserat & contradicentes refutavit; qvædam vero post novas meditationes & disputationes proposuit, qvæ utinam sincere retulisset Maimburgius. Sed non alibi magis, qvam in librorum & dogmatum recensione ostendit, Jesuitam se & sectæ propugnatorem non Historicum esse. Duobus fundamentis omnia scripta Lutheri dogmatica innituntur: Affirmat *ut certa & credenda, qvæ ex sacra Scriptura probari possunt.* Negat *articulos fidei esse, qvæ ex Scriptura pro talibus non possunt demonstrari.* Itaqve frustra debacchantur in Lutherum adversarii, & in his Maimburgius, qvi ex aliis principiis eum adoriuntur, ut jam sub initium commentarii hujus monuimus. Confessionem igitur privatam, qvalem Romanæ Ecclesiæ Sacerdotes ex Bulla Pontificia, præcipue in septimana sancta exigebant, rejecit Lutherus, qvia, ut brevissime ad articulos Wormatiæ excerptos respondit, ex Scriptura probari neqvit *(Tomo II. Jen. fol. 441. b.)* retinendam autem censet debita cum moderatione. Tractat

hæc

hæc libello Germanico d. 1. Jun. 1521. Franciſco a Sickingen dedicato, qvi extat *Tomo I. Altenb. f. 783. & ſeqq.* Vehementisſime in abuſus, qvi partim dominatu partim negligentia & pravis moribus Epiſcoporum irrepſerant detonaſſe Lutherum, non poteſt negari; imprimis qvod nihil effecerint omnibus illis de confesſione legibus & conſcientiæ torturis, ad fidem populi augendam & vitam corrigendam, ſed ſtulta ſaltem opinione homines imbuerint, ac ſi confesſione privata, & qvæ eam ſeqvuntur ſatisfactionibus a Clero impoſitis, omnia crimina expiarentur, qvæ interim millies & publice repetebantur. Docet e contrario confesſionis & cenſuræ ſalutaris modum ex *Matth. XVIII. 15-20.* qvibusqve rationibus Chriſtiani ad ſpontaneas confesſiones moveri poſſint & debeant, nempe ex utilitate ſubmiſſionis & mortificationis, & ex ſolatii ubertate, qvod abſolutio Eccleſiaſtica ob promiſſionem Chriſti ſecum fert. Ex his conſtat, nihil agi adverſus hoc dogma, ſi nil niſi decreta Pontificis pro eo allegentur, donec horum divina ſtabiliatur autoritas; ideoqve nec hæreticum eſſe, qvod Scripturæ dictis firmatur, donec horum ſtat (ut merito ſtare debet) adverſus decreta & temporum præſcriptiones majeſtas. De hoc tractatu (qvamvis ejus verſionem promiſerit Lutherus) qvia Latine non extat, ex Cochlæo edoctus fuit noſter, ſapienter tamen omiſit, qvæ vitilitigator iſte ex præfatione ad Sickingium extorſit, qvaſi Lutherus vim minitatus fuerit Pontifici & Clero: neqve enim plus qvam hoc ſcribit, *vereri ſe, ne poſt ſpreta omnia, qvæ verbo & ſcriptis, & in duobus comitiis examinanda propoſuiſſet, ſe jam ex acie qvaſi abducto, inveniatur aliqvis, qvi non verbis ſed re doceat.* Id vero non multo poſt (ut alia taceam) magnam cleri partem in Germania per tumultum ruſticum expertam eſſe conſtat, improbante & dolente Luthero, ut in loco dicemus. Qvi & hocipſo anno ult. Febr. ad Spalatinum ſcribens (*Lib. I. ep. 214.*) mentem ſuam ſatis explicat. Omnes, *ait*, divinant, fore Bohemicæ ſimilem ſeditionem in noſtros qvoqve clericos graſſaturam. Ego ſine culpa ſum; qvi hoc molitus ſui, ut nobilitas Germaniæ non ferro ſed conſiliis & edictis, qvod facile poſſunt, Romaniſtis illis modum poneret: nam contra imbellem vulgum Cleri, idem eſt ac contra fœminas & pueros bellare. 1521. *Add.*

§. CI.

De Lutheri ſcripto *adverſus Jacobum Lacomum*, Theologum Lovanien-

1521. qve caſibus notam, qvæ vocatur *Wartburg* vel *Wartemburgum*, qvaſi dicas *Caſtellum ſpeculæ*. Mirus hic eſt noſter, de locis, ut apparet, ſibi incognitis tam confidenter qvam falſiſſime ſcribens. Cum enim apud Pallavicinum *Waſtburgum*, vel, ut interpres Latinus ſcripſit, *Weſtbergam* inveniſſet, (voces nihili) Cochlæum etiam conſuluit; at hic ex ſermonibus tunc ſparſis mendaciſſimum lubenter arripuerat, ut Lutherum in arcem *Alſtet*, abductum ſcriberet. Ea cum oppido cognomine plus bidui itinere Wartburgo diſtat, & Munzerum Parochum habuit, ruſticæ ſeditionis incentorem, cujus cum Luthero comparatio qvædam opportunisſima hic viſa eſt Cochlæo. Ex diverſis his erroribus unum conflavit Maimburgius, ſimul &, neſcio qvod, deſertum, in tractu, qvalis circa *Alſtedium* eſt, freqventisſime habitato, effinxit. Neqve montes & ſylvæ circum Iſennacum & Wartburgum deſertam faciunt regionem, qvæ & populoſa eſt, & ob viam regiam ex Thuringia in Cattos & ad Rhenum notiſſima. Sed tales lapſus, (qvamvis ab audacia veniant, incomperta tradentis) condonari poſſunt homini peregrino, modo nocentioribus aliis careret. Modeſtior tamen idem eſt Pallavicino magiſtro. Hic enim non ſolum refert, qvod locum cuſtoditi Lutheri ideo neſcire voluerit Elector, ut jurare Cæſari, ſi opus eſſet, de ignorantia poſſet, qvod hactenus ſeqvitur Maimburgius, ſed & juraſſe dicit. Si conjecturis uti licet, ubi deſunt rei geſtæ clara teſtimonia, credere malim, non ſine Cæſaris ipſius conſcientia hunc ſervandi Lutheri modum adhibitum fuiſſe. Ipſe mihi Pallavicinus facem præfert *Lib. I. cap. 28. n. 5.* Caroli calliditatem revelans, qvi Pontificis amicitiam contra æmulum Galliæ Regem, condemnando Lutherum, ita ambiebat, ut tamen neglecta Edicti executione media ſibi ſervaret, ſuis commodis varie proſpiciendi, ſi Pontificis fides, qvæ lubrica habebatur, labaſceret. Certe qvæ poſtea acciderunt, dubitare vix ſinunt, cauſam Lutheranam & prætextibus & utilitati ſæpius ſerviiſſe. Qvapropter præter abſentiam Imperatoris alias etiam cauſas non obſervati Edicti fuiſſe oportet, inter qvas Dei providentia pro ſumma & præcipua numerari debet. Nam Principes ad hoc usqve tempus præter conniventiam qvandam nihil præſtabant, ſola Sickingii circa Rhenum eaqve debilis factio tumultuoſius agebat, infelici, ut in tempore dicetur, exitu.

§. 99.

§. yy.

Lutherus ipse in solitudine sua, quam Pathmon Insulam *vocabat, indefesse laborans, multis novis libellis subinde editis, suos confirmabat, & veteres errores stabiliens etiam novos indies invenit. Eo ipso in loco tractatum* de confessione secreta *conscripsit, quam crudeliter a Papis inventam esse dicit, ad torquendas immaniter conscientias. Ibidem Doctori* Latomo *respondit, defenditque omnia, quæ Lovanienses Doctores inscriptis suis condemnaverant, præcipue hanc propositionem, quod Deus homini mandet, quæ præstare non sit possibile, & quod gratia ita operetur bonum a Deo præceptum, ut voluntas nihil contribuat, quam malum & peccatum, & semper in omnibus bonis operibus peccet. Ibidem præterea composuit tractatus* adversus Missas privatas, *aliosque, in quibus ultra ea, quæ in libro* de captivitate Babylonica *dixerat provectus; statuit Missam non posse esse sacrificium; nullum esse purgatorium, neque transsubstantiationem, sed corpus & sanguinem Jesu Christi in Sacramento sub substantia panis & vini esse; Laicis duas Sacramenti species esse porrigendas; nullam esse inter Clericos & Laicos differentiam; cuilibet in Ecclesia eandem consecrandi & administrandi Sacramenta, itemque docendi potestatem competere, quamvis ordinis & decoris causa Se-*

Luth. tom. 2.

omne opus bonum est peccatum Luth. t. 2.

I. §. 101. & Scholaſticorum ſententiam deſerat. Pœnitet eum

1521. cauſam, qvod ſimiles ſint Stoicis, qvi ſapientem definiunt, qvalem nunqvam viderunt, & Qvintiliano, qvi Oratorem format, qvalis nec fuit, nec erit. Suo igitur illos argumento confutat, qvi dubitare unumqveinqve de ſua præcipiunt juſtitia, adeoqve exemplum propoſitionis & regulæ, qvam Lutheranæ opponunt, nempe *omne opus bonum eſt ſine peccato*, in hac vita dare non poſſint. Tandem utilitatem ſuæ ſententiæ ita oſtendit *f. 428. b.* Dices autem: videmini verbi controverſia torqveri, qvando in ſumma convenitis, neutri aſſerentes, damnabile eſſe illud reliqvum Baptiſmi, ſive peccatum ſit ſive pœna. Reſpondeo, de fine concordamus, eſſe ſcilicet innoxium, ſed neqvaqvam de cauſa ipſa. Nam ipſi naturæ tribuunt, qvod gratiæ Dei eſt, qvod ferendum non eſt. Deinde ſecuros faciunt homines, ne peccatum expurgent. Minuunt etiam myſterii Chriſti notitiam, per hoc & laudem & amorem Dei, dum non conſiderant effuſiſſimæ gratiæ bonitatem ſuper peccatores expanſam, ſed innocentem naturam faciunt, atqve ſi nihil aliud obſtaret, ſine Scripturis loqvuntur, tum Scripturæ ſinceritatem ſine cauſa perdunt, & intelligentiam rerum obſcurant. Qvo fit, ut amiſſa ſimplicitate ſua ſcandalum fiat, qvod nos ab ipſa longius ducat, ſicut contigit, cum primo admiſimus hominum gloſſas tanqvam pias & lucidiores, qvam ſit Scriptura, tandem & hujus gloſſæ aliam gloſſam, ut jam non ſit modus gloſſas gloſſarum augendi, & nos in confuſionem verborum confuſiſſimam trahendi, donec prorſus nihil Chriſtianarum rerum amplius noſceremus, & jam gentiles inſanias noſtris pares & utiles arbitraremur. Miſeranda eſt cœcitas eorum & culpanda pertinacia, qvi ne his qvidem intellectis ſapere volunt, ſed in malitia, hæreſin Luthero, & tot regnorum & provinciarum incolis, ob veriſſimam & ſaluberrimam doctrinam objiciendi, perſeverant. Poſſent & alia notatu dignisſima ex hoc ſcripto Lutheri aſſerri, inprimis qvæ adverſus Theologiam ſcholaſticam *fol. 434. b.* graviter monuit, qvibusqve rationibus, ſuo damno, ut ait, edoctus ſimplicitatem ſtudii theologici, ad exemplum veteris Eccleſiæ, qvæ ſine ulla Scholaſticarum nugarum cognitione, puellas etiam, Theologiæ peritiſſimas & martyres produxit, commendavit. Qveſtus erat ſub initium libri *f. 404 b.* qvod Maximilianus Cæſar tempore controverſiæ Reuchlinianæ, cum Judæorum libros omnes præter Biblia comburi mandaſſet, non idem adverſus Scholaſticos ſtatuerit,

cosqve

I. §. 101. 102. 1521.

eosqve ad ſolam Scripturam adegerit, ablatis omnibus *erucis*, ut loqvitur, *bruchis, locuſtis, ranis, pediculis ſophiſticis*. Inſcripſit hunc librum Juſto Jonæ, Præpoſito Wittembergenſi, in locum defuncti Lupini tum facto, eiqve de honoris acceſſione gratulatur, incepto, ut patet ex epiſtola d. 8. Junii & d. 20. finito opere. Nec prætereundum eſt, qvod ad præfationem Latomi, in qva Lutherum criminatur, qvod verbotenus ſaltem Papæ ab initio ſcripta ſua ſubmiſiſſet, dolere ſe dicit, qvod tam ſerio ſubmiſerit, ſe enim ex animo non alia tunc de Papa Conciliis & Univerſitatibus ſenſiſſe, qvam qvod vulgo audiverit, „ & cogitationes ſuas ultra decennium frenaſſe, dicto Salomonis: ne „ innitaris prudentiæ tuæ, ſemperqve arbitratum eſſe latere in Academiis Theologos, qvi non ſilerent, ſi impia docerentur; creviſſe autem „ cognitionem ſuam & animum, cum adverſarii inſcitiam & ignorantiam ſuam immani copia revelaſſent, qvod niſi feciſſent, ſe in finem „ usqve ſtultum & dementatum manſurum fuiſſe. Gratias inde agit „ Domino Jeſu Chriſto, qvi pro tentatione hac ſe centuplo temporalis il- „ lius ſcientiæ (ſcholaſticam intelligit) honoraverit, ut jam perſvaſiſſi- „ mus ſit, de iis, qvæ adverſus Papam & Academias ſentiat. Vide *f. 401. b.* „ Hæc mire confirmant, qvæ ſupra non uno loco indicavi, de profectu Lutheri, ejusqve primitiis in puriori doctrina ante tot annos perceptis, & mente tamdiu volutatis; tum qvæ de adverſantium importunitate eorumqve in erroribus pertinacia dicta ſunt.

§. CII.

Pergit Maimburgius ad alia Lutheri dogmata, de qvibus in eremo ut vocat, ſuo, hoc anno ſcripſit. Et vera qvidem ſunt, qvæ refert de ſententia Lutheri, circa Miſſam & Sacramentum Cœnæ; ſed præterqvam qvod rationes ejus reticet, manifeſte errat, qvod ultra ea provectum eſſe ſcribat, qvæ in libro *de captivitate Babylonica* docuit, qvaſi hoc demum anno negare cœpiſſet, qvod Miſſa non ſit ſacrificium. Nam hoc ipſum jam diſertis verbis, eodemqve rationum fundamento docuit in eo, qvi allegatur libro *de captivitate Babylonica* plusqvam integrum ante annum nempe 1520. edito *fol. 282. & ſeqq.* Imo in dedicatione tractatus *de abroganda miſſa privata* ad fratres Auguſtinianos conventus Wittenbergenſis Cal. Novembr. hoc anno 1521. repetere ſe

1521. fatetur, qvæ jam ſcripſerit, qvia adverſus Epiſcopos priora damnantes id neceſſe ſit. Hoc ideo notari peto, ut fœda calumnia, qvam qvidem Maimburgius, neſcio an ignoratione, an, qvod mallem & laudarem, conſulto præteriit, vel ex hac una temporis obſervatione reſpuatur. Eam enim impudentes & maleferiati inter Germanos Jeſuitæ & Monachi jamdudum evomuerunt, nec alios hodie, poſt plurimos refutationes piguit eandem putidisſimam crambem ſemper recoqvere. Imo nuper emunctioris naris etiam inter Gallos viri, *Antonius* puta *Arnaldus* tot ſcriptis celebris, nec ſenio mitigatus, & *Abbas* qvidam *Cordemoyus*, deniqve, qvi Maimburgio in hiſtoriographia hac ſucceſsiſſe videtur, *Antonius Varillaſius* inveniſſe ſe putant, qvibus Lutheranam doctrinam pro Diabolica diffament, & maxime in provinciis ab Imperio avulſis tanto atrocius perſeqvendam ſiſtant, aliisqve exemplo præeant.

Addit.

§. CIII.

Pergit etiam ex dogmatibus Lutheri hoc referre Maimburgius, qvod nulla ſit inter Clericos & Laicos, neqve inter Epiſcopos & Presbyteros differentia; & qvod cuilibet in Eccleſia eadem conſecrandi & adminiſtrandi Sacramenta, itemqve docendi poteſtas competat. Hæc invidioſius qvam verius proponuntur. Lutherus jam ſæpius ad faſtum Cleri intolerabilem, qvo ad id usqve tempus populum Chriſtianum tractaverat, retundendum, in diſcrimen illud Cleri & Laicorum accuratius inqvirens, Scripturæ locis clariſsimis *1. Pet. II. 9.* & *Apocal. V. 10. & XX.* convictum ſe eſſe exiſtimavit, poſt ſublatum veteris Teſtamenti ſacerdotium, & Chriſto unico novi fœderis ſacerdote conſtituto, Chriſtianos veros ſive fideles omnes, *ſacerdotum ſpiritualium* nomine cenſendos eſſe, neqve aliis Sacerdotibus proprie ſic dictis magis opus habere, qvam ſacrificio vel cruento, vel ceremoniali & repræſentativo, niſi qvod ſe ipſos hoſtias Deo ſpirituales qvotidie ſiſterent, & ſacrificii loco preces & gratiarum actiones in ſpiritu & veritate, & qvicqvid ex cultu & obſeqvio noſtro Deo placere per Chriſtum poteſt, offerrent. Urſit vero adverſus contraria docentes, qvod ne unicus qvidem locus ex novo Teſtamento oſtendi poſsit, in qvo miniſtri Eccleſiæ *Sacerdotes* vocentur. Itaqve iis nomen illud, eo qvo utebantur ſenſu, qvantum in ſe erat, abſtulit, non neſcius, horribile id viſum iri, ſed veritate irrefragibili convictum ſe eſſe aſſeveravit. Fruſtra vero dicit,

dicit, ad Ecclesiæ leges provocari, Ecclesiam enim illam qvæ creditur in Symbolo Apostolico, non esse eam, qvæ tales leges faciat sine verbo Dei: neqve enim verbum Dei esse, qvod Ecclesia dicit, sed ex verbo Dei fieri Ecclesiam. Adducit Pauli locum 1. Cor. XIV. 24. 25. qvo probatur, ex Prophetia, id est, ex verbi divini prædicatione dignosci, in qvibus sit Deus, vel ubi sit Ecclesia. Itaqve jure suo & ex natura vocationis omnes omnino Christianos Deo hostias spirituales, uti dictum est, præter qvas aliæ non exigantur, offerre, eosdemqve verbum etiam Dei docere, atqve adeo prophetare posse, ex eodem D. Pauli capite v. 26. & seqq. concludit; hos omnes esse Christos Dei, qvos tangi nolit. Psal. CIV. 15. nec mulieres a Prophetia aut docendi facultate repelli posse, etsi decoris causa publico munere abstinere debeant; sic prophetasse Oldam, Mariam Deiparam, septem Philippi filias. Gravem inde antithesin facit inter Sacerdotes, ab Hierarchia papali institutos, & veros Christi Sacerdotes sive fideles: & vitia Cleri & Episcoporum, ut tunc erant, qvos *eqvestre & heroicum genus vocat*, satis aperte taxat, veros autem Episcopos sive Presbyteros unos eosdemqve facit atqve describit ex notissimis Apostolorum dictis *Tit. II. 7. 8. 9. 1. Pet. V. 2.* Interim non negat ad docendum verbum Dei (cum præsertim in populo studia & dona docendi magis magisqve, nec sine Cleri culpa cessaverint) & ad administranda sacramenta certos viros constitui debere; neqve nisi summa necessitate, & modo decenti atqve analogo, singulos fideles præstare aliis fraterna charitate posse, qvæ a ministerio Ecclesiastico ordinarie præstari debent. Vide *tract. de abroganda missa a f. 468. ad 477.* Si qvæ igitur liberius in hoc articulo scripsit dixitve, ea, ut monui, ad deprimendas Cleri, qvas jure divino sibi deberi putabat, qvibusqve abutebatur, nimias prærogativas, revinciendi qvodammodo causa, qvæ in alteram partem detorta erant, scripsit, praxi vero & ipsius Lutheri & Ecclesiarum, qvæ ejus doctrinam secutæ sunt, ita explicata & observata fuere, ut scandalo careant. Sed & de his ulterius agendi occasio alibi dabitur.

§. CIV.

Qvæ vero idem *de consiliis & præceptis* Evangelicis disputavit, eodem collimant. Neqve enim populum a decenti ritu & disciplina abducit, sed ostendit, Clerum ideo solvisse sanctissima Christi verba, qvibus legis divinæ veram intentionem adversus Synagogæ super-

I.§.104. 1521. disputandi de cœlibatu: Nuptiæ præpositi Kemberg: & Pastoris Hersfeld. Disceptat Lutherus

structiones & depravationes explicavit, ut sibi vitæ genus arrogarent, qvod plus præstare videretur, qvam Christus exegisset: scilicet ut haberent, qvo populum præcellerent, & merita superflua aliis applicare cum lucro & honore suo possent. Ultima qvæ his refert noster, ad *vota* pertinent *monastica*, de qvorum validitate & præcipue de conjugiis monachorum, non sine magna lucta diu ambegit Lutherus, licet de reliqvorum Ecclesiasticorum nuptiis non tam voto qvam ecclesiastica solum lege prohibitorum, minus dubitaret. Primus in Saxonia, qvod sciam, conjugem ducere ausus est, hoc anno 1521. *Bartholomæus Bernhardi*, Veldtkirchensis Bavarus, Curiæ in Rhætis Sacerdos factus; sed Kembergæ (*Cameracum* nominat Lutherus) qvod est cis Albim oppidum, ditionis Electoralis, haud procul Wittenberga, Præpositus sive Parochus. Ejus *Apologia ad officiales Diœcesanos Magdeburgensis Archiepiscopatus* extat *Tomo II. Jen. f. 462. & seqq.* admodum docta, sed a Melanchthone scripta, qvod & stylus arguit, & MS. qvoddam Bibliothecæ Paulinæ Lipsiensis indicat. Habetur & *libellus* ejus *supplex ad Fridericum Electorem f. 464. b.* Tutatur autem se argumentis notissimis, a libertate, jure divino humanoqve permissa, a praxi veteris Ecclesiæ, a necessitate, qvæ conscientiam urget ad vitandas impuritates, cui nec oppositione legis Pontificiæ, nec voris de servanda castitate satisfacere potuerit, paratum tamen se scribit, ut portet iram Domini, si secundum traditionem Pontificiam potius, qvam divinas literas, & veteres Synodos adversum se decerneretur. Latitabat tunc Lutherus, sed factum non improbavit. Ad Philippum enim scribens Amsdorffio nuntiari jubet, qvod *Pastor Hersfeldæ* (Abbatis, de qvo diximus, oppidum erat) *vir optimus, uxorem duxerit, nesoli Wittenbergenses*, ut ait, *habeant propositum illum Neogamon:* metuit tamen *ne hic expellatur & duplo ventre egeat*, addens: *Dominus vivit, Pastor omnium, per qvem nec ales esurit.* Sciendum itaqve non tam a Luthero qvam aliis Wittenbergensibus Doctoribus, Philippo (qvi sacris non initiatus uxorem jam anno 1520. duxerat) & maxime Carolostadio, pro libertate Clericorum circa matrimonia voce & scriptis actum esse. Consentiebat Lutherus, qvoad Sacerdotes, urgens Pauli dictum, inter Diaboli doctrinas prohibitionem matrimonii referentis; sed hæsit circa *Monachos*, qvi a Deo non instituti, neqve sola lege Pontificia

tificia prohibiti, ſed ſpontaneis votis obſtricti illum ſtatum elegerint, 1521.
& Deo obtulerint. Nec Caroloſtadii argumenta ſufficere credidit ad Monachos a voto liberandos, qvanqvam *miſereri ſe* ſcribat *pollutionibus & uredinibus vexatorum*. Vide *ep. 238. Lib. I.* Seqventi epiſtola nondum ſe poteſt expedire, ſed *vexari* qveritur *nube qvadam pompæ & opinionis humanæ*. Inde ad Spalatinum die Sixti (6. Auguſt.) ſcribens, *noſtri Wittenbergenſes*, ait, *etiam monachis dabunt uxores: at mihi non obtrudent uxorem. Utinam Caroloſtadii qvoqve ſcripta plus lucis haberent, cum & ingenii & eruditionis magna vis in eis ſit. epiſt. 240.* Repetit idem fere in *ep. 241.* metuens, ne ille fabulam excitet, aptioribus „ argumentis ex Scripturis non utens, periculoſum etiam arbitratur, „ tantam turbam cœlibum ad nuptias, inſidis & incertis Scripturæ locis „ provocare, ut perpetua conſcientiarum cruce, pejore qvam nunc di- „ vexentur. Verum Philippo contra votorum monaſticorum obliga- „ tionem argumentanti, hac ſuccurrit ratiocinatione, qvod eatenus improbanda & reſcindenda ſint, *ſi animo ſalutis & juſtitiæ qværendæ facta fuerint, ut a vulgo voventium fieri ſoleat*; qvanqvam de ſe id non affirmet, qvi incertus ſit, qvo animo voverit, cum raptus potius qvam captus fuerit, & contra parentis voluntatem, ut ſupra notavimus. Miſit etiam *theſes* eas, puta qvas Epiſcopis & presbyteris Eccleſiæ Wittenbergenſis de voto religionum diſputantibus, hoc anno 1521. inſcripſit, qvæ habentur inter cæteras diſputationes. *Tomo I. fol. 425. ſeqq.* ſubjunxit alias, qvas pro diſputandis & inqvirendis, non pro certis & tenendis habet: his tamen annus 1522. præſcriptus eſt, qvia forte eo demum editæ ſunt; Philippi autem judicio detulit, an edendæ ſint. Joeatur deinde, & Philippum, cui Lutherus uxorem dederat, *id agere*, dicit, *ut ſibi qvoqve det, ſed pulchre*, ait, *cavebo ne id poſſis Lib. I. ep. 242.* Idem fere ad Amsdorffium ſeqventi die ſcripſit *ep. 244.* Extat fragmentum epiſtolæ ad Philippum *n. 245.* ſine die, ſed circa idem tempus, ſine dubio datæ, in qva jam manus dat: Fidendum eſt, *ait*, Evangelio, & „ vota iſta qvocunqve caſu, qvocunqve animo, qvocunqve tempore e- „ miſſa, cum tota fiducia deſerenda ſunt, & ad libertatem fidei Chriſtia- „ næ revertendum. Hæc mea eſt firma & indubitata ſententia, de qva „ benedico & gratias ago benigniſſimo liberatori, Domino noſtro Jeſu „ Chriſto, qvi eſt benedictus in ſecula. Amen. Adde, ſis, qvæ ad Gerbelium Jureconſultum, ſcribit *in odium miſerrimi vel uredine perpetua* „

I. §. 105. 1521. §. 105. liber Luth. de vot. Monaſticis ad parentem. docet non niti verbo Dei, *vel immundis fluxibus damnabilis cœlibatus, & in laudem conjugii, qvod paradiſum vocat, etſi ſumma inopia laborans. ep. 250.* nec multo aliter ad Spalatinum die Martini *ep. 251.* Hæc profecto neqve laſcivientem neqve præcipitem animum arguunt, qvem Luthero hoſtiles calumniæ tribuunt.

§. CV.

Propoſuit autem ſententiæ ſuæ argumenta in tractatu *de votis monaſticis*, qvem Patri ſuo Joh. Luthero d. 21. Novembr. 1521. inſcripſit. *Tomo II. f. 504. & ſeqq.* Narrat in epiſtola dedicatoria, ut jam ſupra tetigi, qvomodo Pater monaſterium ingreſſuro reſtiterit, dicens, „ caveret ne, qvem allegabat, terror & agon, illuſio eſſet, & præſtigium, „ dein ut replicanti ſibi, & filiali fiducia Patri duritiem diſſenſus oppro„ branti, iſte oppoſuerit, Audiſtine etiam tu, parentibus eſſe obedien„ dum? ait tamen: etſi in tota vita non audiverit verbum potentius, ſe„ curum nihilominus in juſtitia ſua, Patrem velut hominem fortiter „ contemſiſſe. Scribit porro neqve Patrem neqve ſe tum intellexiſſe „ vim divini mandati, & ſic doctrinam hominum & hypocritarum ſu„ perſtitionem prælatam fuiſſe. Addit *fol. 504. b.* Verum Deus, cujus „ miſericordiæ non eſt numerus, & ſapientiæ ejus non eſt finis, ex omni„ bus his erroribus & peccatis qvanta bona, ecce, promovit! Nonne cen„ tum filios nunc malles amiſiſſe, qvam hoc bonum non vidiſſe? Videtur „ mihi Satanas a pueritia mea aliqvid in me prævidiſſe eorum, qvæ nunc „ patitur, ideo ad perdendum impediendumqve me inſanivit incredibi„ libus machinis, ut ſæpius fuerim admiratus, egone ſolus eſſem inter „ mortales, qvem peteret? Profitetur, vixiſſe ſe qvidem ut monachum „ non ſine peccato, ſed ſine crimine, niſi illo, qvod fuerit inobediens: at „ ſe ejus filium nihil ominus eſſe, & vota omnia nullius eſſe momenti. Hoc in tractatu multis & graviſſimis rationibus deducit, ſtatuitqve (1.) vota monaſtica non niti verbo Dei, ſed illi adverſari, invento ſcilicet a Clero diſcrimine inter præcepta & conſilia evangelica, cum nulla ſint præcepta (proprie nempe ſic dicta) evangelica, ſed tantum promiſſiones, & in his qvædam declarationes mandatorum Dei & exhortationes ad eadem ſervanda Matth. 5. 6. 7. conſilium autem unicum eſſe de continentia, ſi qvis dono peculiari Dei inſtructus eam ſervare libere & ſine voto velit. Damnat igitur votorum vincula, ita tamen, ut ſanctos piosqve monachos excuſet, & prædicet nominatim Bernhar-

hardum ſanctum & beatum, qvia ex ſcriptis ejus conſtet, & de aliis 1521.
etiam ſperari poſſit, qvod vota monaſtica ex fide, non meriti opinione ſervaverint. (2) Oſtendit vota adverſari fidei, pluribus explicans dictum Pauli Rom. XIV. 23. *omne qvod non eſt ex fide, peccatum eſt*, fidem qve ibi non pro fide conſcientiæ (qvanqvam etiam eam interpretationem ſuo modo admittat) ſed juſtificante intelligendam eſſe contendit. Sententiam vero ſuam hac occaſione egregie ſtabilit, qvod ſola fide juſtificemur, & qvod opera ante fidem peccata ſint, poſt fidem vero fructus ex remiſſione peccatorum & bona conſcientia provenientes. Concludit inde, illos qvi ea vovent opinione, ut per vitam monaſticam boni & ſalvi fiant, peccata deleant, & operibus bonis diteſcant, impios & judæis ſimiles eſſe, a fide apoſtatare, eamqve blaſphemare & abnegare. Si vero ſint, qvi meliori mente voverint, comparari poſſe pueris in fornace ardenti per miraculum ſervatis. Severe poſtea ex *1. Tim. IV. 3.* contra doctrinam Dæmoniorum prohibentium nubere, argumentatur, & ad objectionem, qva diu detentum ſe eſſe dicit, qvod ſcilicet non prohibeantur, ſed voto abdicentur nuptiæ, reſpondet, qvia illa vota non niſi per abuſum & neglectum fidei juſtificantis & ſpe meriti ſingularis & præcipui fiant, ideoqve impia ſint, nullo modo per hæc excuſari doctrinam aut leges de cœlibatu poſſe. Iterum tamen ſanctos, qvi bene in monaſteriis vixerint, excuſatos habet, neqve ideo magis vitam in monaſteriis, qvod qvidam in illis ſancte moriantur, voveri debere; qvam ignes, cruces, beſtias, in qvibus ſancti ſancte mortui ſunt. Votum vero pium & licitum admittit, qvod fit, reſervata, ſi conſcientia urgeat, ſolvendi facultate, & ſecundum fundamentum fidei, ex formula, qvam proponit *fol. 517.* (3) rejicit vota monaſtica, qvia ſunt contra libertatem Chriſtianam ſive Evangelicam, definit autem hanc *fol. 528.* qvod ſit libertas conſcientiæ, qva ſolvitur conſcientia ab operibus, non ut ulla faciat, ſed ut in nullis confidat, hærens nempe in ſolis operibus Chriſti abſolutiſſime, ſicut columba in foraminibus petræ, bona vero opera ſua apprehendens, & dictans, ea facienda gratis, ad commodum ſolum proximi & ad exercendum corpus, neqvaqvam ad juſtitiam, pacem, & ſatisfactionem, & remiſſionem peccatorum parandam, qvia hanc non niſi in operibus Chriſti qværit. Taxat hic obiter ſcholam Pariſienſem, qvæ ſtatuit, dogmata Ariſtotelis moralia non diſſentire a Chriſti dogmatibus, cum tamen

1. §. 105. Christianæ, operum meritum fovere: veræ virginitatis laus. votum liberum

1521. tamen ille aliud non doceat, qvam per opera acqviri virtutes v. g. faciendo temperantiam efficimur temperati. Id vero Christiana conscientia, *ait*, execratur & dicit, credendo in Christum temperatum, efficiar & ego temperatus. Intelligi inde posse monstrat, cur toties dixerit, nec vota nec opera necessaria esse ad justitiam & salutem. Sola enim opera Christi in baptismo in nos effusa, necessaria ad salutem esse, sed bona opera facienda esse secundum substantiam, sed non secundum conscientiam sive opinionem, velut defendentia & justificantia, hoc enim esset conscientiam corrumpere, & a Christo sponso suo abstrahere; sed si libera sint & gratis fiant, jam non opera esse legis, sed Christi in nobis per fidem operantis & viventis per omnia, ideo non posse magis omitti qvam ipsam fidem, nec minus necessaria esse qvam fidem. Vide *fol. 519.* Monet postea, qvantum obstent doctrinæ huic vota monastica, spe & intentione meriti singularis facta, & ad Hieronymi nimias virginitatis laudes respondet. Virginitatem fatetur qvidem esse rem maximam, si nulla lege, nulla necesitate, nulla spe præmii, sed gratuita & voluntaria mente servetur, & si virgo sic cogitet: Qvanqvam possim nubere, tamen placet virginem manere, non qvia præcepta, non qvia consulta, non qvia pretiosa & magna præ cæteris virtutibus, sed qvia mihi sic visum est vivere, sicuti alteri visum est nubere, vel agricolari. Nolo enim molestias conjugii, volo liberæ esse a curis & Deo vacare. Ecce, hoc est simplicitate Christiana virginem esse, qvæ non in se ipsa, sed in Christo glorietur. Unusqvisqve enim in dono suo debet gratis Deo servire, omnes autem communi fidei virginitate, in uno Christo gloriari, ubi non est masculus neqve fœmina, ita nec virgo nec conjunx, nec vidua nec cœlebs, sed omnes unum in Christo *fol. 520.* Porro *fol. 521.* ita statuit: Votum castitatis & totius vitæ monasticæ, si pium est, debet necessario secum involvere libertatem rursus omittendi, & in hanc ferme sententiam interpretari: Voveo tibi obedientiam, castitatem, paupertatem servandam, cum tota regula S. Augustini usqve ad mortem, libere; hoc est, ut mutare possim, qvando visum fuerit. Si aliter interpreteris aut intellexeris, cernis ex prædictis peccari adversus libertatem divinam nobis mandatam, nec posse fieri, ut Deus aliter acceptet, nisi revocet libertatem, id est, nisi neget se ipsum. Qvid ad me, si S. Patres vel nulli ita voverint aut senserint? Qvid si omnes erraverint, aut miracu-

raculose intus ducti fuerint? Aperta est & irrefragabilis Evangelii
sententia, damnari doctrinas hominum, & liberas eas, nosqve illa-
rum Dominos esse, qvare non possumus earum fieri servi ulla autorita-
te Angelorum, ne dum nostra stulta superstitione & humilitate, ut
Paulus ait. Animadvertit fore ut subsannetur & irrideatur tale,
qvod ipse svadet aut admittit votum, sed se scire scribit, qvod sermo
Dei sit veritas, verbum hominis mendacium; humanum inventum esse
votum, nec aliter utile futurum nisi liberum maneat. Videmus enim
(ait) primitivæ Ecclesiæ institutum fuisse, & morem plane saluberri-
mum, ut juventutem seniores sibi ad tempus commendatam, institue-
rent in fide & disciplina, qvod & Apostolorum Petri & Pauli epistolæ
indicant, ubi juniores volunt subdi senioribus. Hinc primum natæ
scholæ Christianæ, in qvibus & puellæ qvoqve erudiebantur, ut sanctæ
Hagnes (Agnetis) habet historia. Ex his tandem collegia & mona-
steria pullulaverunt, propter eos, qvi perpetuo & libere in scholis istis
manere volebant. Ubi autem cœperunt ii, qvi juventutem institu-
endam susceperunt segnes fieri, & sua curare, aucti opibus & ocio, &
juventus rebellior facta, tum voti laqveos invenerunt, qvibus consci-
entias alligatas tenerent sub disciplina, ut qvisqve se ipsum metu pec-
cati cohiberet, & ocium fieret curatoribus. Sicut & nunc mos est fu-
riosus Academiarum, juventutem irretire juramentis & conscientias
eorum excarnificare, ne sit necesse illis vigilare & sollicitos esse, sed
ut in utramqve aurem secure dormiant. Sic ex liberis & Christia-
nis scholis servilia & judaica monasteria, veræqve Synagogæ impieta-
tis factæ sunt. Si igitur votum hodiernum ad priscum illum morem
revocaretur, & ita servaretur, nihil ibi periculi esset, & absqve dubio
apud Deum aliter non agnoscitur, qvam ad illum morem servandum
temporaliter, tantum ut institutionem Christianam infirmiores & ru-
diores animi imbibant, & postea rursum liberi dimittantur (4) vota
adversari tradit præceptis Dei: impediri enim monachos a legitima
observatione decalogi in prima tabula. Cum enim primum præce-
ptum fidem, secundum laudem, tertium opera Dei proponat, nihil
horum recte a monachis tractari aut præstari (5) idem ostendit ratio-
ne secundæ tabulæ, ut peccet contra charitatem & obedientiam pa-
rentibus & superioribus debitam, inducta alio obedientiæ, alioqve vi-
ctus genere, qvod Deus nec exigat nec probet (6) adversari etiam

1521. rationi. Hoc præcipue deducit ab impossibilitate servandi vota, & qvod his semper insit conditio, si servari poterit, ex qvo fundamento etiam in hierarchia Pontificia dispensationes oriri notat. Injustum itaqve & absurdum esse, cum alia vota facillime solvant Pontifices, cur in solo virginitatis voto tam duri esse velint: De paupertate autem imaginaria & illusoria monachorum multa habet *fol. 532. & seqq.* & Satanæ commentum esse judicat, qvo religiosi liberi facti sunt a juvanda paupertate aliorum, & ab impendendis operibus charitatis, utqve nulli qvam sibi serviant, imo ociosi & manuum operibus tantum ab aliis sibi sinant serviri *f. 534.* Obedientiæ deniqve monasticæ vitia describit, illiqve præfert, qvæ parentibus, magistratibus, maritis & heris præstatur. De castitatis periculis in vita monastica scribens *f. 536.* deplorat non tantum scortationes, stupra & adulteria, sed qvas vocat monasticas, moniales, & monachales, id est, solitarias libidines, in qvas per Satanæ insidias labantur, qvi alienis opibus saginati, saturitate & abundantia securi agant: solari se interim unumqvemqve & de altero præsumere castitatem, qvam ipse se non servare sentiat. Laudat castitatem, qvæ libere servetur, & qvamdiu servari sine conscientiæ vulnere qveat, dummodo ea colatur intentione, qvam supra explicavit, Vide *fol. 537.* Qvi secus docent, eos seductores esse, qvos Christus caveri jusserit. *Matth. XXIV, 5.* Id de nullis hæreticis intelligi posse ait, qvam de illis, qvi vias & modos vivendi ad justitiam & salutem docent, qvi jactant Eremitas, & vocant ad desertum & penetralia, id est, ad claustra & monasteria *f 539.* Baptismi votum extollit, in qvo Dei se nobis offerentis est promissio, nostra vero acceptatio. Sic bona omnia a Deo dari, a nobis accipi, neqve alia a nobis præstari, qvam ad qvæ peragenda nobis Deus gratiam suam donat, inter qvæ non possit referri virginitas, qvia nec sit in nostra potestate, nec a Deo voventibus promissa, itaqve minime vovenda, nisi qvando & qvamdiu appareat Dei dono nobis eam dari. Annum vero probationis ad hanc explorationem non putat sufficere, sed tentari temporis præfinitione Deum. Hæc fere est summa eorum qvæ de isthac materia hoc anno scripsit: recuso tamen tractatui qvædam addidit *f. 540. b.* ubi iterum urget votum castitatis (qvia sit *lex mere corporalis & de re corporalissima*) hunc sensum, Christo interprete, habere debere, *ut servetur qvantum fieri possit absqve periculo corporis & animæ.* Occurrit cavil-

cavillationi, si qvis dicat, ergo etiam licet in casu necessitatis occidere, furari & omnia præcepta solvere. Ait enim, non necesse est peccare, sunt mulieres, sunt viri, duc uxorem, nube. Respondet denique ad locum Pauli *1. Tim. V. 11.* de viduis lascivientibus, & ex eo minime seqvi ostendit, qvod ex Augustino de prohibita voti retractatione affertur, cum nec eo tempore vovendi ritus in Ecclesia fuerit, nec tale qvid, sed contrarium potius ab Apostolo intendatur. Notabilis in fine est admonitio, qva libellum, qvemadmodum cœperat, concludit, nempe ut conscientiis infirmorum potius consulat, qvam obstinationem adversariorum impugnaret. Scribit itaqve *fol. 543. b.* Per Christum oro omnes, qvi meo voluerint hoc consilio uti, & deserta monastice, libertati sese reddere, ut ante omnia suam conscientiam probent, ne forte hoc tentent novitate rei allecti, aut solo hominum contemtu vel odio. Nam ii in morte, suscitata & vexata per Satanam conscientia, de apostasia, de soluto voto &c. non subsistent, sed ad sacrilegam pœnitentiam spectabunt, fientqve novissima pejora prioribus. Duo subjungit Apostolorum dicta, nempe Petri *1. Pet. II. 16. qvasi liberi, & non qvasi velamen habentes malitiæ libertatem, sed sicut servi Dei.* & Pauli *Gal. V. 13. In libertatem vocati estis tantum ne libertatem detis in occasionem carni.* Hæc itaqve fuit doctrina Lutheri sincere relata, qva ostium apertum esse scribit Maimburgius ad vitam dissolutam iis, qvi amissæ libertatis desiderio angebantur, qvaqve effectum sit, ut brevi tempore monasteria in magna Germaniæ parte deserta fuerint, monachiqve & presbyteri multi uxoribus juncti apparuerint. Negari factum neqvit, de jure qværitur. Ejus fundamenta ita proposuit Lutherus, ut ad hunc usqve diem conscientiæ Christianorum consultum per ea fuerit, immani illa & infanda, qvæ ex cœlibatu coacto oriebatur, impuritate in provinciis Protestantium sublata. Si qvi tunc fuerunt, qvod nolim abnuere, & ipse animadvertit & qvestus est Lutherus, qvi non bona mente, lecto ejus libello, monasteria deseruerunt, & dissolutæ vitæ turpitudine sese contaminarunt, siqve etiam hodie sunt, qvales proh dolor! inveniuntur, qvi permisso matrimonio non contenti, libertate abutuntur in velamen malitiæ, nihilominus stant Lutheri argumenta, nec illi imputari possunt, qvæ per abusum malorum hominum seqvuntur. ita nempe comparatæ sunt res humanæ, ut etiam, Christo teste, *necesse sit, ut veniant* 1521.

1521. *niant scandala*, neqve fas est, aliis qvam legitimis modis iis resistere, aut graviora malo remedia adhibere, qvod cœlibatus lege factum esse apparuit. Interim qvicqvid oppositum jam tanto tempore fuit doctrinæ huic Lutheri, qvantumcunqve a Romanæ Ecclesiæ Doctoribus improbatæ & exagitatæ, nullum tamen pondus habuit, nisi ubi vis coactiva per exilia, carceres & supplicia, vel spes honorum & lucri, accesserit. Stat potius divinarum literarum aliisqve validissimis argumentis probatum, ob conjugia Clericis monachisqve permissa, damnari neqve Lutherum, neqve doctrinam ejus secutos, jure posse. Ipse certe Lutherus de tractatu illo suo aliqvo post tempore non immerito ita judicat, *esse omnium, qvos scripserit munitissimum, imo qvod gloriari audeat invictum*: Ita scripsit ad *Johannem Brismannum* de qvo alibi dicetur, anno 1523. eumqve rogat *ut Minorita Wurtzburgensi* (qvalis ipse Brismannus fuerat) *Casparo Schazgeyer*, qvi Lutheri libellum de votis refutaverat, *responderet, cum sibi nec vacaret nec operæ pretium videretur*, Vide *Lib. II. p. 113. b.* Erasmus libertatem votorum, sive jus ex monasteriis discedendi & conjugia clericorum, laudat aut non improbat, pluribus locis ita ut in longa illa, qva suæ juventuris „ casus sub nomine *Florentii* descripsit epistola *Lib. XXIV. 5.* notanter „ dicat, si vere piorum & spiritualium sententia plus valeret, qvam eras„ sorum judicia, nullum posthac esse votum insolubile, præter vota bap„ tismi, præsertim ut nunc habet mortalium vel malitia vel imbecillitas. Qvia tamen invidia Lutheranismi ut qveritur in literis, ad *Jodocum sive Justum Jonam* hoc anno 1521. datis *Lib. XVII. epist. 18.* ob hanc qvoqve sententiam gravabatur, oppositionem fecit suæ & Lu„ theri sententiæ. Moneo, *ait*, juvenes non esse pelliciendos ad vincu„ la religionis, priusqvam sibi ipsi noti sunt & norint qvid sit religio. Lu„ therus, ut ajunt, in totum damnat omnia vota. Sed falsus est Erasmus, illud, ut ajunt, aliter pronuntiaturus si tractatum Lutheri *de votis monasticis* legere voluisset. Post decennium anno 1531. purgans se apud *Georgium Sax. Ducem*, in literis ad ejus consiliarium *D. Simonem Pistoris*, hæc habet de conjugio sacerdotum: *Lib. XVIII. ep. 4.* Ego „ nec Sacerdotibus permitto conjugium, nec monachis relaxo vota, ni „ id fiat ex autoritate Pontificum, & ad ædificationem Ecclesiæ, non ad „ destructionem. Eo perpellere pueros ac puellas inhumanum arbi„ tror, & pium, eximere fraude captos, imprimis optandum esset sacer-

dotes

dotes castitatem & cœlestem vitam amplecti. Nunc rebus adeo contaminatis fortasse levius malum esset eligendum. Hæc opinio si non placet Ecclesiæ præfectis, pro somnio ducatur. Ita attemperare dicta sua ad genium eorum qvibus scribebat, noverat Erasmus. Interim qvod a Pontificibus frustra petierunt Reges & cordatissimus qvisqve, qvod tamen ipsi Pontificii juris assertores agnoscunt positivum & arbitrarium esse, in qvo etiam cum lubet, dispensationibus utuntur: bona conscientia suoqve jure in Germania & alibi statuerunt proceres Reip. & Ecclesiæ, & assensit populus. Attamen collegia hominum in casto cœlibatu libere viventium cum utilitate Ecclesiæ & ad excolenda bonarum literarum studia; tum etiam virginum monasteria, eodem libertatis jure (uti qvidem aliqvibus locis etiam inter nostrates factum est) instituta, non repugnant Protestantium religioni, nec abhorrent a Lutheri consiliis, ut ex hoc ipso tractatu patet. De Parisiensi censura paulo post dicemus, ubi de refutatione ejus agitur a Maimburgio. Nunc de aliis Lutheri libris hoc anno 1521. editis, qvos noster ille omisit, dicendum est. 1521.

§. CVI.

Memorari meretur ante omnes, qvem adversus *Ambrosium Catharinum Senensem*, Dominicanum, tunc juvenem, postea ad Episcopales dignitates evectum, & ex concilii Tridentini Actis celeberrimum composuit. Pervenerat ad eum Catharini liber ante iter Wormatiense, opera Linccii, Augustiniani Norimbergensis, ut constat ex Lutheri ad hunc *epistola 218. Libri I.* d. 7. Mart. data. Scribit enim: *Deus bone, qvanta farrago insulsissimi istius Thomistæ Catharini! Respondebo ei paucis, ad summum qvatuor qvaternionibus.* Sed crevit refutatio ad qvatuordecim, non tamen nisi sub finem anni publicata, Vide *ep. 250.* Extat Latina *Tom. II. f. 376. b.* Germanica vero, interprete *Paulo Speratо*, insigni Lutheri adjutore, & postea in Borussia Episcopo Evangelico Pomezanensi, *Tom. I. Alt. f. 653.* Dedicavit librum suum Lutherus Linccio d. 1. April. Catharinum inter alia vocat *Sylvestrini Registri consummatorem. Prodiit enim*, ait, *primum Sylvester, & sicut forex mutivit, ac mox periit. Secutus est Cajetanus ille. Sacratum implet numerum Catharinus, Thomistarum (Dominicani ordinis) jam tertius. Hi Thomisticæ factionis in Italia proceres sunt, ex qvibus*

1. §. 106. 1521. *alios licebit æſtimare.* Thomam ipſum hæretica docuiſſe confidenter aſſerit, forte imprudentem, qvapropter ſanctum fuiſſe non vult negare. Omiſit autem in tractatu ſuo Lutherus qvæſtiones *de indulgentiis & de libero arbitrio*, aliasqve a Lovanienſibus & Colonienſibus damnatas; & Catharino contradictiones & variationes objicienti ultro largitur, ſe nunc in multis aliter ſentire. Unum jam probandum ſumit, *Papam eſſe Antichriſtum.* Aggreditur autem primo, locum illum ſolennem *Matth. XVI. Tu es Petrus*, multis argumentationibus oſtendens, nihil hoc dicto pro Romana Hierarchia effici, neqve eam Eccleſiam eſſe Romanam, multo minus Papam, adverſus qvam portæ inferorum, id eſt, peccata non prævaleant. Petram in qva fundatur Eccleſia, eſſe inviſibilem & ſpiritualem, ſola fide perceptibilem, de qva non demonſtretur, ſed credatur, eſſe Eccleſiam Catholicam. Deinde Catharini ſententiam per ſyllogiſmos qvosdam proponit, interqve eos hunc. *Omnia qvæ facit Eccleſia, Spiritus Sanctus facit: Omnia qvæ Papa cum ſuis facit, facit Eccleſia: Ergo omnia qvæ Papa cum ſuis facit, facit Spiritus Sanctus.* Majoris probationem non exigit, præſupponens, Eccleſiam, de qva loqvitur, eſſe cœtum vere fidelium, qvi a Spiritu ſancto regitur. At minorem a Catharino vult probari, idqve nec factum eſſe, nec unqvam fieri poſſe contendit. Irridet conſeqventias. *Petrus eſt Apoſtolus*, Ergo *Papa etiam eſt Apoſtolus. Petrus fuit ſanctus*, ergo *Papa etiam eſt ſanctus.* Dicta Patrum ſine Scripturis nil ſe dicit morari. Locum Scripturæ clarum in tanta re non producere, „ impudentiſſimum eſſe dicit: Interim & vocabulum *Eccleſiæ* & *Petræ* „ ſcenica qvadam & portentoſa cavillatione torqveri, ut inde pro *Petra* „ ſubſtituant hominem, eundemqve impium; pro *Eccleſia*, homines impios, & in has cloacas Spiritum Sanctum incarcerent, qvi inerrabiles „ faciat; cum tamen ſub petra deberet intelligi res ſanctiſſima. Et ut „ effugium occludat diſtingventibus inter perſonam & officium Pontificum, negat ullum locum Scripturæ dari poſſe, in qvo idem vocabulum ſimul ſignificet hominem in totum impium, & ſimul pium & ſanctum, ſicut de vocabulo *Petræ* fingere neceſſe habeant, qvi per id Pontificem intelligunt. Opponentibus vero vulgatum illud, qvod & nunc qvotidie aures Proteſtantium circumſtrepit, qvo ſigno Eccleſia cognoſcatur, ſi viſibilem illam petram auferamus? reſpondit, ſigna neceſſaria & qvæ habemus, eſſe baptiſma, panem euchariſticum, & omnium potiſi-

tissimum Evangelium. Tria hæc esse Christianorum symbola, tesseras, characteres. Evangelium autem non modo scriptum sed vocale exigit, non qvidqvid de suggestu declametur, sed qvod germanam & genuinâ Christi fidem doceat. Ecclesiæ deinde Romanæ statumeum eo comparat, qvem Danielis prophetia *c. VIII.* præfiguravit, & nihil omittit, qvo omnia, qvæ tunc Pontifici ejusqve curiæ & hierarchiæ objecta sunt, & adhuc objiciuntur, ex Prophetæ dictis stabiliat. Inprimis omnem illam Ecclesiasticarum legum & rituum molem, Moysi non Christo convenire docet. Non enim in vestibus, cibis, personis, domibus, gestibus & similibus, externam speciem præ se ferentibus, nec in tota morum doctrina, sed in fide Christi sanctitatem Ecclesiæ spectari, qvi nos non ideo solum sangvine suo mercatus fuerit, ut doceret bene vivere, sed ut ipse vivat & regnet in nobis sitqve Dominus noster operans in nobis omnia opera nostra, idqve per solam in eum fidem fieri. Excusat tamen, qvos in Romana Ecclesia sanctos habent, monasticæ præsertim vitæ institutores; putatqve qvæ illi libertate Spiritus & fidei fecerint aut ordinaverint, in necessarias postea leges, fallacia insensibili, degenerasse: fidem itaqve eorum non exempla & facta nuda imitanda esse. Qvæ adversus luxum, avaritiam, rapinas, dominatum, superbiam, libidinem, aliosqve malos Cleri, Romanæqve inprimis aulæ, mores liberrime qvidem & intrepide objicit, qvæqve dogmata reprehendit, qvoniam nota sunt & sæpe recurrunt, repetere hic nihil attinet. Missam qveritur in sacrificium conversam, auctum Sacramentorum numerum ad Cleri utilitatem, reliqviarum cultum illegitimum, fraternitatum inventa, universitatum doctrinas corruptas, & viram licentiosam, tum maxime Aristotelis nimiam autoritatem, ab Alexandro de Hales & Thoma Aqvinate omnium, ut scribit, Aristoteliciſſimo, Theologiæ invectam; Theologastrorum multiplices sectas, Moralistarum infelicissimos scrupulos, eumqve in modum ista & alia depingit & deplorat, ut miraculo simillimum sit, potuisse hominem post editum librum istum viginti qvinqve adhuc annos vitam producere, nec odii irreconciliabilis victimam fieri, tam debili præsidio ab humana protectione nixum. Ex plurimis seqventia saltem, qvæ non tam increpantis qvam commonentis & meliora svadentis verba sunt, adscribam (nam acerbiora sciens & bona mente prætereo) *f. 384. b.* O væ tibi Papa! væ vobis Cardinalibus! væ vobis Episcopis, væ vobis Sacerdo- 1521.

1521. cerdotibus, væ vobis monachis, & toti ordini Eccleſiaſtico? Qvis vo-
„bis monſtrabit fugere a ventura & inſtante ira? Qvid reſpondebitis
„pro officio verbi, qvod ſubiiſtis, & non impleſtis? Nunqvid ille tripli-
„ces coronas, pileos, infulas, annulos, aurum, purpuram & omnes jam
„dictas facies acceptabit? Stat ſententia fixa, non reſpicit in faciem ho-
„minum. Qvocirca conſilium Chriſti audiat, qvi poteſt, ubi docet
„Matth. XXIV. Fugiendum eſſe in montes, & non revertendum in
„domum. Relinqvat publicum qvi poteſt, in ſolitudinem vadat, qvi
„liber eſt. Noli, noli, o homo, qvisqvis es, ambire Epiſcopatum, Ca-
„nonicatum, Monachatum, aut ullum ordinem Clericatus, peccatum
„& perditio eſt in omnibus, ut facies prædictæ monſtrant. Aut ſi o-
„mnino vis aut urgeris initiari ſacris, age, contemne has facies Anti-
„chriſti hujus, & cura, ut Evangelio pure inſervias, vel per te ipſum do-
„cendo, ſi gratiam habes, vel iis, qvi poſſunt docere, aſſiſtendo, coope-
„rando & ſerviendo, qvales Apoſtolus ſe habuiſſe multos teſtatur; tum
„orationibus puris pro fructu Evangelii inſtes coram Deo. Crede mi-
„hi, niſi hoc feceris, Clericatum non niſi in damnationem tuam portas,
„etiamſi miracula feceris, & te ipſum igni tradideris. Proprium & u-
„num officium eſt Clericatus, docere verbum, qvo evacuato, non Cle-
„ricus ſed facies Clerici ſola reliqva eſt. Surdis qvidem iſta plerisqve
ex primoribus Cleri cecinit Lutherus, & perſiſtentibus in inſtitutis
ſuis moleſtiſsima; talia tamen, qvæ facilius vi & autoritate damnari,
qvam veritate divina refutari potuerunt. Agnoſcit autem ipſe *fol.*
„*388.* Infelices omnes fuiſſe, qvi Papæ ſemet oppoſuerint, ſive, ut Ita-
„li ſcribunt, rebellaverint, ſed & martyres, ait, fuiſſe infelices & ipſum
„Chriſtum. Indignatur, qvod legentes omnes *Decretales* & hiſtorias
„nihil inveniant, qvod Papæ conqverantur, niſi qvod Principes vel of-
„fenderint vel non defenderint ſedem Apoſtolicam. Nunqvam vero,
„qvod fidem & Evangelium contemſerint, aut in Deum peccaverint, ut
„adeo unum ſolumqve crimen ſit Pontificiæ majeſtatis læſio. De iis
vero, qvæ adverſus Germanos geſſerunt Pontifices, graviter lamenta-
„tur. Ait enim, piget me pudetqve imo miſeret, qvanta ludibria ex
„Imperatoribus, Principibus univerſaqve natione Germaniæ fecerint,
„qvanta libidine & fiducia in illis luſerint, non ſecus eos ducentes & ja-
„ctantes, atqve irrationabilia bruta, qvibus tantum ad cædes, ad rapi-
„nas, ad dolos & fraudes abuterentur. Non multum profecto iſta di-

ſcre-

I. §. 106. 107. 1521.

ſcrepant ab his, qvæ Maimburgius in *hiſtoria de declinatione Imperii* tradidit; & ex geſtis Henricorum, Fridericorum, & Ludovici Bavari notiora ſunt, qvam ut referri debeant. Pergit Lutherus & miratur Pontifices tantum ſibi imperium imbellibus & ignavis artibus peperiſſe, ſocordia potiſſimum Principum, & qvod faſtigio illi Papali non offecerit, univerſale odium, cum nemo fere ſit, qvi ei non invideat & male cupiat. Ea vero omnia ad iratum Chriſtianis Deum refert. Si enim populi, qvi Chriſti nomen profitentur a peccato & lege liberati, Chriſti revera eſſent eumqve voluntarie audirent & ſeqverentur, non legis timore, ſed gratuita libertate & benevolentia ducti, idqve ut fieret, curaſſent Pontifices & Epiſcopi, non dubitat in meliori ſtatu futuram fuiſſe Eccleſiam, & pro Hierarchia nos habituros fuiſſe charitatis miniſterium. Merentur attente legi qvæ habet *fol. 392. & ſeqq.* in qvibus genuinam & veram pietatem Chriſtianorum ſemoto fuco, qvi ab externa ſpecie ſumitur, egregie exponit. In epilogo vero ad Linccium non vane ominatur *f. 400.* Hoc meo libro habent qvod agant homines loqvaces & ſcribaces, niſi fallor, qvamvis ſperem eo usqve rem mihi perductam, ut ſuperati mea perſeverantia, ſolis clamoribus, furiis, fraudibus, viribus deinceps in me ſint graſſaturi, ut in Hæreticum, qvalem omnia ſecula non viderint: obturabunt autem aures ſuas, ſicut aſpis illa, qvæ vocem incantantis non audit. Nec hoc agent, ut Scripturis contra me pugnent, ſed abolendum duntaxat de terra clamabunt. Verum ego ſcio, & certus ſum, Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum viveré & regnare, qva ſcientia & fiducia inflatus, non timebo etiam multa millia Paparum. Major eſt enim, qvi in nobis, qvam qvi in mundo eſt.

§. CVII.

Ad hunc annum etiam referenda ſunt, qvæ Lutherus *Hieronymo Emſero* reſpondit, & *Thomæ Murnero* Lipſienſibus, qvi aliqvibus libellis eum aggreſſi erant. Sed qvia Maimburgius Emſerum ejusqve ſcripta in hiſtoria anni ſeqventis magnifice commendat, ſatius eſt, ut ibi de Lutheri ſcriptis Emſero oppoſitis ſimul agatur. Prætereunda non eſt ſumma Lutheri de cauſa ſua fiducia, qva factum, ut ad Albertum Cardinalem Moguntinum & Magdeburgenſem literas illas ſcriberet, qvæ extant *Tom. I. Altenb. fol. 925.* die 25. Novembr. 1521. ex la-

II. §. 107. 1521. Literæ ad Albertum Moguntin. ejus responsum, ex consilio Capitonis; literæ ad hunc Lutheri.

tebris suis datas. Novas enim indulgentiarum nundinationes Albertus Halis Saxonicis, incluta urbe, qvæ sedes erat Archiepiscoporum Magdeburgensium, instituerat, & Parochum qvendam ad uxorem, qvam duxerat, dimittendam & abjurandam carceris pœna coegerat. » Minatus autem est in literis illis Alberti Lutherus, ni ab ista indulgen- » tiarum prædicatione & Pastorum conjugatorum persecutione cessetur, se, licet pro perdito & veluti mortuo habeatur, ita Albertum scriptis esse aggressurum, ut omnis corruptæ religionis & morum impudicissimorum culpa & ignominia in eo sit hæsura. Audet etiam ab eo » postulare, ut intra dies qvatuordecim respondeat, an perita Lutheri admittere velit. Albertus *Fabritii Capitonis* consilio & stylo, lenissime Luthero respondit d. 21. Decembr. scribit enim: se literas ejus benevole & in optimam partem accepisse, sperare etiam causas, propter qvas Lutherus scripserit, jam cessasse, agnoscit se peccatorem esse, imo inutile & fœtidum stercus, nec recusare Christianam & fraternam Lutheri admonitionem, eiqve propter Christum optime velle. » Promittit deniqve se officio pii & Ecclesiastici Principis functurum esse. Sed gaudium qvod ex literis talibus Lutherus percipere potuisset, Capitonis epistola fuit sublatum, qva Luthero significabat, ea lenitate usum esse, se consulente, Archiepiscopum, ut Lutherus ab insectatione ejus aliorumqve Prælatorum posthac abstineret. Addebat, alium promovendi Evangelii modum ab Archiepiscopo intendi, tutiorem & commodiorem. Verum Lutherus sub initium anni seqventis d. 17. Jan. Capitoni omnem de temperamento illo spem prolixa Epistola ademit, qvæ extat *Lib. II. epistolarum p. 36. & seqq.* Germanice autem versa in *Tomo I. Altenb. fol. 937.* legitur. » Distingvit inter correptionem spiritus, sive falsorum dogmatum refutationes, qvam » sine omni personarum respectu fieri debere contendit, nulliqve fastigio parci, & inter mansvetudinem, qva acerrime licet correptos suscipere, tolerare, & juvare conveniat. » Fides per verbum Dei, ait, nihil prorsus sustinet, sed arguit, devorat, evellit, destruit, dissipat, & male- » dictus qvi facit opus Domini fraudulenter; At charitas omnia suffert, » omnia sperat. Opposuerat aliqvid Capito de conjugii abusibus, a sacerdotibus uxoratis metuendis, sed hoc nihil contra doctrinæ puritatem facere ostendit. » Hoc a vobis (ait) non exigimus, ut conjugia

præ-

præstetis omnibus molestiis libera, sed tantum ne doctrinam & exem- 1521.
pla ejusmodi damnetis. Nihil de sacerdotum conjugiis promitti-
mus, nisi qvod autoritate Dei liceat sacerdotes esse conjuges. Con-
cludit deniqve, se Capitoni amicissimum obseqventissimumqve fu-
rum, dum is verbo pietatis amicus fuerit, egregium vero contemto-
rem, si cum Cardinali suo pergat ludere in re sacra. Charitas nostra
(scribit) pro vobis mori parata est, fides vero si tangitur, pupilla ocu-
li nostri tangitur. Fidem nostram nunqvam non timete. Interim
a scribendo contra Cardinalem qvieturum se aliqvandiu pollicetur, &
epistolæ ejus ideo non responsurum, qvod neqve laudare neqve vitu-
perare sive sinceritatem sive hypocrisin ejus consultum nunc duceret.
Vide qvæ eodem tempore ad Philippum scribens, de arte & fuco Capi-
tonis qveritur *Lib. II. epist. p. 41.* Tantum animum in homine omni
fere præsidio (nam infidum & debile erat, qvod ab aula Saxonica præ-
stabatur) destituto, nullumqve commodum aut honorem spectante,
aut sperante, sed solius conscientiæ fiduciæ innitente, nisi divinitus
concessus fuisset, inveniri impossibile est. Qvid potuisset vehemen-
tius aut imperiosius scribere tantæ dignitatis & potentiæ Præsuli, si le-
gatione Pontificia instructus, & Cæsareis omniumqve Regum exerci-
tibus comitatus ad reformationem instituendam missus fuisset? Sed
de hoc ulterius agendi mox dabitur occasio, cum de certamine Lu-
theri cum Angliæ Rege sermo erit. Cæterum anteqvam epistolam
illam ad Albertum scripsisset, *adversus Idolum* (ita indulgentiarum
præconium nominat) *Hallense*, reprehensionem publicam Germanice
elaboraverat, ut ad Gerbelium scribit *Lib. I. ep. 250. Germanis meis na-
tus sum, qvibus & serviam.* Sed editio libri prohibita fuit ab aula:
graviter qvidem succensente, & cum Spalatino expostulante Luthero
Lib. I. ep. 251. & 253. qvanqvam postea, ut ex epistolis supra adductis
apparet, ipse in dilationem edictionis consenserit. Notabilis etiam
est epistola Philippi Melanchthonis ad Capitonem, ab *Abrahamo Scul-
teto* ex avtographo relata (in tomis enim epistolarum non extat) in
Annal. Evang. Decad. I. p. 96. qva svadet, ne Lutherus, qvem spiritu Dei
agere judicat, contemnatur, & ad edenda acerbissima contra Alber-
tum scripta proriretur, qvod sua opera hactenus impediverit. Re-
fertur etiam Capitonis ad Melanchthonem responsum, qvo innuit,
Albertum clam cum Luthero facere, illiqve vires & autoritatem confir-

1521. *mare.* Qvod si verum est, nihil nisi ingens illud Archiepiscopale & Electorale fastigium, sicut & aliis Ecclesiæ proceribus, & pingvia sacerdotia tunc obstitisse apparet, qvo minus Evangelicam veritatem cum periculo ea amittendi amplecterentur.

§. CIIX.

De aliis etiam Lutheri gestis in custodia illa sua dicendum est, unde de spiritu, & qvo jure eum tam atrocibus convitiis incessant adversarii, judicari possit. Invitus, aut, qvemadmodum alibi loqvitur, nolens volens secessum illum admiserat, cautelis aulicis cedens. Nam ut sæpius tetigi, nondum ita obfirmatus erat Electori Saxoni animus, ut periclitari de tota fortuna sua Lutheri causa voluerit. Apparet id inter alia ex qvadam historia Actorum Wormatiensium, qvæ per allusionem ad passionem Christi composita *Libro II. epistolarum p. 33.* reperitur. Ægre itaqve obtemperaverat Lutherus, malebatqve in publicum prodire, & furoribus adversariorum occurrere, objecto jugulo, ut ad Philippum scribit Dom. Exaudi *Lib. I. ep. 226. 230.* Incertus an Wittenbergam esset rediturus & ire paratus qvo Dominus volet. *d. l. ep. 234.* Præsupponit tamen vocationem, qvalis tunc ab *Erfurtensibus* ei videbatur expectanda esse, *ep. 234.* Nulla itaqve invidia sed magno gaudio afficiebatur, cum intelligeret, florere doctrinam & studia Wittenbergæ, etiam se absente: *Ego sic gaudeo de vestra abundantia*, scribit *ep. 235. ut mitissime ferum absentiam meam.* Et *ep. 243. Gaudeo Wittenbergam crescere hoc maxime nomine, qvod me absente crescit, ut videat impius & fremat & desiderium ejus pereat, Christus autem perficiat, qvæ incepit.* Philippi interim timiditatem & in cruce ferenda impatientiam non semel sed amice increpavit, animoqve forti eum esse jussit, sed & curam ejus gessit. & per Spalatinum ursit Principem, ne eum penuriam in re familiari habere patiatur. Vide *ep. 236.* Tenero vero amore Wittembergenses in universum prosequebatur, ideo ad consolandos eos, & in pietatis studio excitandos, prolixam conscripsit epistolam. *Lib. II. epistolar. p. 15. sqq.* cui explicationem
„ Psalmi XXXVI. (Hebr. XXXVII.) addidit. Dolet, qvod nondum di-
„ gnus fuerit plus qvam odium, invidentiam, ignominias, contumelias,
„ & probrosa convitia a Papistis pati: Qvanqvam, nisi Deus obstitisset
„ eorum conatui, jamdudum dentibus eorum contritum se fuisse agno-

scit:

scit: Deo tamen attribuit constantiam suam, qvod jam ter coram infensissimis adversariis fidei rationem redditurus comparuerit, *Augustæ*, *Lipsiæ*, & hoc anno *Wormatiæ*, ubi tantum se submisisse refert, ut etiam fidem publicam sibi datam saluti suæ postponere paratus fuerit (si scilicet ad defendendam doctrinam fuisset admissus) Addit postea *p. 16. b.* Qvo vero ibi non sunt affecti dedecore. Sperabam profecto, ut Episcopi & Doctores accuratiori habita indagine singula diligentius ex me perqvirerent, nihil non pensiculantes & perscrutantes rimatius, qvorum tamen alia non audiebatur vox & postulatio, qvam qvod prædicatæ a me doctrinæ palinodiam canerem. Qvorum vesano consilio, si omnes Germaniæ Principes & ordinum proceres adjectis consensissent calculis, (erant enim qvi suffragium non addebant) extreme me puduisset nominis Germanici, qvod se Papisticis tyrannis ita ultro deridendum & dementandum devoviſſet. Omnis enim rerum cardo vertebatur ab adversariis, id qvod obscurum erat nemini. Nunc vero has tres submissiones & apparitiones non ut a nobis factas jacto, sed ut gratiam Dei agnoscamus & laudibus extollamus, certa fiducia animo nostro obfirmato, qvi nostros inimicos audacia dispoliatos ita exanimavit metu, ut unicum mendicum coram audire apertoqve Marte oppugnare non sustinuerint, sed vitata luce veluti vespertiliones & nycticoraces in tenebris volitantes, turpiter ululant, putantes hac ratione nos metu consternatum iri. E contrario adversarios reprehendit, qvod nullus eorum Wittembergam accedere ausus fuerit, oblata licet securitate: ita Thrasonica tantum & ventosa lingva multam eruditionem venditare, ait, at pro officio suo pastorali pugnare nolle. De prædicatione vero Evangelii, qvam sitiebat populus, non tantum ita laboravit in secessu illo, ut *Postillas*, qvas vocat, *Evangeliorum & Epistolarum Dominicalium* lingva patria conscriberet, & imprimendas Wittembergam mitteret (Vide *Lib. I. ep. 234. p. 335. b. ep. 237.*) sed & omnibus modis svasit, ut pomeridianæ conciones diebus festis Wittembergæ haberentur, loco compotationum & ludorum, ut fieret consvetudo libertatis (Evangelicæ) introducendæ, & in priscæ Ecclesiæ faciem & morem restituendæ: hoc munus autem Philippo demandari cupit, etsi uxorato (*Lib. I. ep. 243.*) in qva re Origenis exemplum allegat, qvi privatim mulieres docuerit. Dubitationibus

I. §. 109. 1521. respondet de licito armorum usu. §. 109. Vaticinatur de bello rustico, ob principum duritiem.

etiam Wittembergensium ad se delatis judicio suo succurrebat, ut jam supra de cœlibatu agentes diximus. Sed & qvæstio tunc orta fuerat, an armis uti, sive militare liceat Christianis? & licere respondit Lutherus, etsi nec præceptum nec consilium extet Evangelicum, sufficere enim, qvod non sit prohibitus sed potius commendatus gladii usus. Inde Philippo hæsitanti Johannis Baptistæ concionem, Cornelii exemplum, dicta Pauli & Petri, ubi Magistratus (qvi sine gladio geri non possunt) colendos, & prece juvandos docent, allegat *ep. 234.*

§. CIX.

Ridiculos haberi nostrates scio, cum prophetiæ donum Luthero tribuunt, neqve is sibi eo modo id arrogavit, ut se Prophetis veteris aut novi Testamenti æqvaret; non possum tamen locum summe notabilem, ex epistola ejus ad Linccium *Lib. II. p. 10.* adscribere, etsi seqventi demum anno datam esse apparet, feria qvarta post Reminiscere mense nempe Martio, & erratum sit in numero anni, nam ex Pathmo scriptam esse multa ostendunt. Nemo post edictum Cæsareum sævius doctrinam Evangelicam persequebatur, aut alios ad eandem crudelitatem magis incitabat, qvam Georgius, Saxoniæ Dux, incentoribus Episcopis Misnensi & Mersburgensi, potissimum vero hoc, qvi erat Adolfus ex Anhaltinorum Principum familia natus, qvem Lutherus *sancticulum Episcopum* vocat *superbissimæ & avarissimæ humilitatis*, *Lib. I. ep. 217.* Nec stimulare Principem cessabant Lipsienses qvidam Academici, & ob iracundiam omnibus invisus Emserus, qvi Misnæ præbendam qvandam habebat, & a Georgio Duce *Secretarii* vel *Consiliarii* titulo ornatus fuerat. Scribit igitur Linccio Lutherus: „ Vehementer metuo, si pergant Principes audire stolidum illud „ cerebrum Ducis Georgii, futurum esse tumultum, qvi tota Germania „ Principes & Magistratus perdat, & simul Clerum universum involvat, „ sic enim res ista mihi apparet. Vulgus concitatum est ubiqve, & oculos habet; vi premi nec vult, nec potest, Dominus est qvi facit hæc, „ & has minas & intentata pericula abscondit ab oculis Principum: „ imo per cæcitatem & violentiam eorum talia consummabit, ut videar „ mihi videre Germaniam in sangvine natare. Qvare te per viscera „ Christi oro, optime Wenceslae, ora cum tuis nobiscum, & ponamus „ nos murum contra Deum pro populo in isto die furoris sui magni.

Res

Res ſeria eſt, qvæ inſtat, & ſtolidum caput illud Dreſdenſe nihil curat 1521.
populorum cauſam, modo ſuas inſanias & inveterata odia impleat. „
Deinde ſi qvid potes, ſatage, ut per ſenatores veſtros moneantur Prin- „
cipes modeſte & ſine vi ſtatuere & agere: cogitent, populos non eſſe „
tales modo, qvales hactenus fuerunt, ſciant gladium domeſticum ſuis „
cervicibus certiſſime impendere. Ipſi agunt, ut Lutherum perdant, „
ſed certe Lutherus agit, ut *ipſi* ſerventur. Non Luthero ſed ipſis in- „
ſtat perditio, qvam moliuntur, tantum abeſt, ut eos timeam. *Hæc* „
certe in ſpiritu loqvi me arbitror. Qvod ſi omnino deſperata eſt ira in „
cœlo, ut nec orationibus nec conſiliis impediri poſſit, impetrabimus ut „
Joſias noſter in pace dormiat, & mundus ſibi relinqvatur in ſuam Ba- „
bylonem. Qvod autem ex ſpiritu ſe loqvi non vane putaverit Luthe- „
rus, eventu probatum eſt, nam tumultu ruſticorum poſt triennium
ſeqvuto, qvæ damna Principibus & Clero illata fuerint, notum eſt, &
Fridericus, qvem *Joſiam* nominat, placida morte miſeriæ illius ſpecta-
culo fuit ſubtractus. Non minus vera ſunt, qvæ de Germaniæ fato
& Carolo Imp. vaticinatus eſt, qvi Pontificis ſocietatem adverſus Gal-
liæ Regem, edicto ſuo Wormatienſi mereatus, graviſſimis bellis impli-
citus fuit: id enim cum reſciviſſet Lutherus, ad Spalatinum ſcribit.
Lib. I. ep. 236. Carolum impeti bellis, nihil mirum: nihilqve unqvam „
habebit proſperum: & cogetur alienæ impietatis pœnam ſolvere, in- „
felix juvenis, qvod veritatem Wormatiæ malis conſultoribus in faci- „
em ſic repudiarit: & Germaniam involvet calamitas ſua qvoqve, qvod „
impietati conſenſit: Dominus autem ſuos agnoſcet. Negari qvidem „
neqvit, ſucceſsiſſe qvædam non infeliciter Carolo, ſed nihil ex iis pro-
ſperum habuiſſe, ut Lutherus loqvitur, nulloqve ſucceſſu recte uſum,
certiſsima hiſtoriarum fide, nec aliorum magis, qvam Gallorum ſcri-
ptorum teſtimonio comprobari poteſt.

Talis in cuſtodia illa ſua fuit Lutherus, *mirabilis*, ut ipſe agno-
vit, *& monachus & captivus, qvi barbam comamqve*, ut ſcribit, *nutri-
ebat, & ſub equeſtri ornatu, & Georgii nobilis* (Juncker George) *nomi-
ne latere debebat*, ita ut nec ipſi Principes, ubi eſſet ſatis ſcirent: certo
Johanni, Electoris fratri, menſe demum Septembri a Præfecto arcis
revelatum id fuit. Vide *Lib. I. ep. 234.* Ignorare etiam Lutherum
patiebantur, qvo ſumtu alimonia ſuppeditaretur. Haud pigebit, qvæ
d. 15. Auguſti hac de re ad Spalatinum ſcripſerit, & genium viri gene-
roſum

1521. rosum ostendunt, aliaqve scitu non injucunda, hic inserta legere, ex
„ *Lib. I. ep. 241.* De patientia mei exilii nihil sis sollicitus. Mea enim
„ nihil refert, ubi ubi agam: modo non sim tandem onerosus & mole-
„ stus his hominibus. Neminem enim vellem per me gravari. Omni-
„ no autem credo me hic agere alimonia & expensis Principis nostri: a-
„ lioqvi ne horam qvidem hic subsisterem; si scirem hujus viri me consu-
„ mere substantiam: qvanqvam & liberaliter & libenter omnia mihi mi-
„ nistret. Scis enim, qvod, si cujuspiam opes perdendæ sunt, Principum
„ perdendæ sunt: qvod Principem esse, & non aliqva parte latronem es-
„ se, aut non, aut vix possibile est, eoqve majorem, qvo major Princeps
„ fuerit. Tu bene feceris, si me de hoc certum facies. Nam ex hoc
„ homine tam liberali nihil intelligere possum, nisi qvod e marsupio
„ Principali me sustentet. Sed sic est ingenium meum, ut metuam esse
„ onerosus, ubi forte onerosus non sum, atqve hoc metuere etiam de-
„ cet liberalem animum. Fui proxima feria secunda in venatione, duo-
„ bus diebus, visurus voluptatem illam Heroum γλυκύπικρον: cepimus
„ duos lepores, & aliqvot perdiculas miseras: dignam profecto occupa-
„ tionem hominum otiosorum: theologisabar etiam ibi inter retia &
„ canes. Ac qvantum voluptatis attulit species illa rerum, tantum
„ misericordiæ & doloris miscuit mysterium. Qvid enim ista imago
„ nisi Diabolum significat, per insidias suas & impios magistros canes
„ suos, scilicet episcopos & theologos, venantes innoxias istas bestias?
„ nimis præsens erat mysterium hoc tristissimum de animabus simplici-
„ bus & fidelibus.
„

§. CX.

Interim dum ille negotioso distinetur otio, doctrina ejus longe, lateqve personare cœpit, cultu licet externo nondum mutato, nec autoritate publica accedente. Magnum tamen ad mutationem sub hujus ipsius anni finem gradum fecerunt Augustiniani Wittenbergenses, qvi solitarias Missas intermiserant, sed de iis in seqventis anni historia plura dicemus. In Saxonia Electorali liberius qvidem jam concionabantur multi, scriptis Lutheri ad lectionem Biblicam incitati; sed ringentibus Episcopis, cunctantibus etiam ex Clero & Magistratibus, qvibus periculum honorum opumqve ex Cæsarei edicti rigore non videbatur spernendum, plebecula fere puriori doctrinæ adhæsit.

Inter

 I. §. 110.

1521.

Inter primarias urbes *Zviccavia* (qvam *Cygneam* vocant) jam ab initio Lutheranæ doctrinæ prædicatores Evangelii habuerat, ſed veluti occultos, inter qvos Fridericus Mecum ſive Myconius fuit, Liechtenfelſæ in Franconia natus, Annæberga, ubi in monaſterio a Georgio Duce noviter extructo Franciſcanum induerat cucullum, pulſus, celebris poſtea Gothæ in Thuringis Eccleſiaſtes, & Luthero conjunctiſſimus, aliiqve; ſed hoc anno paſtorem accepit ex vicino Schneebergæ oppido, ſive Nivemonte, virum Luthero charisſimum, *Nicolaum Hausmannum*, de qvo dicere ſolebat: *Qvod nos docemus, ille vivit.* Huic conſulenti, an oblatum Paſtoris munus accipere deberet, menſe Martio reſponderat inter alia Lutherus: *Si paſturam aſſumis, Papæ & Epiſcoporum hoſtem te facies, illorum decretis repugnans; ſi non repugnaveris, Chriſti hoſtis eris. Lib. I. ep. 222.* Eodem tamen tempore etiam Anabaptiſticæ ſectæ primordia Zviccaviæ jacta fuerunt, ut paulo poſt narrabitur. Fribergæ (ſplendida etiam illa eſt, & argentifodinis ſepulchrisqve Principum celeberrima Miſniæ urbs) Henricus Saxoniæ Dux, imperabat, ad exiguam provinciæ portionem a Georgio fratre primogenito, ex paterni teſtamenti diſpoſitione redactus. Hic propendere ad Lutheri doctrinam cœperat, Bullam Pontificiam deteſtatus, & a Luthero petens, ut ad ſe ſcriberet, qvod & hic factum a ſe refert, in literis d. 7. Martii datis, *Lib. I. ep 219.* ſed Dux ob metum Georgii, publicato poſtea edicto Wormatienſi ulterius progreſſus tunc non eſt. In Dania eatenus faveri ſibi cœptum ſcribit Lutherus *d. ep. 219.* ut Rex Chriſtiernus mandato univerſitati ſuæ dato, nollet ejus ſcripta damnari. Idem Rex jam anno præcedenti ab avunculo ſuo, Friderico, Sax. Electore, concionatorem Evangelicum petierat, miſſusqve fuit *Martinus* qvidam, ille nempe, cujus in epiſtola allegata Lutherus meminit, qvi ob Doctoris titulum aſſumendum Wittenbergam venerat. Allegat hæc ex *Arfridi Whitfeldii* Chron. Daniæ *Scultetus in an. 1520.* Verum de rebus Danicis infra iterum dicendi occaſio dabitur. Erfurti cum tumultu agebatur, minime probante id (ut jam diximus) Luthero. Docebat ante omnes ad Lutheri ductum ſæpe memoratus *Johannes Langus*, Prior Auguſtinianorum. In Bohemia, qva Miſniæ adjacet, in Valle Joachimica Schlikiis Comitibus tunc ſubjecta, hoc anno Scholæ Rector, *Philippus Eberbachius* evangelium docere cœpit.

Addit.

Addit.

Addit.

I. §. 110. 1521. Pomerania, Wormatiæ, Argentinæ, Antverpiæ, Jacobus Auguſtinianus damnatur

Addit. In Pomerania, Treptovæ, *Johannes Bugenhagius* & *Andreas Cnophius* Scholam celebrem regentes, tanto applauſu docebant, ut ex Livonia aliiſqve remotis locis concurſus ſcholaſticorum eo fieret. Allatum anno 1520. Lutheri librum *de Captivitate Babylonica* Bugenhagius primo ut hæreticum execratus, paulo poſt ſecunda cura perlegens, ita probavit, ut univerſum mundum cœcutire, ſolum & unicum Lutherum vera videre profiteretur. Sententiæ ejus Abbas loci & qvidam Eccleſiaſtæ acceſſerant, ſed orto a petulanti plebe adverſus Monachos Antonianos, cum tintinnabulis & porcis pro more diſcurrentes, tumultu, ſecuta eſt ab Epiſcopo Caminenſi, *Enſmo*, ex nobili *Manteufeliorum* familia, atrox perſecutio, qvam evitans Bugenhagius vere hujus anni 1521. Wittenbergam venit, anteqvam Lutherus Wormatiam iret, & poſtea Simone illo Clinico, de qvo ſupra dixi, defuncto, Paſtor urbicus factus eſt. Ad Rhenum non minor plurimorum in Lutheri doctrinam propenſio, ſed magna etiam ejusdem oppugnatio fuit. Wormatiæ, ubi Lutheri conſtantia animos hominum moverat, poſt ejus diſceſſum, cum in templis id non liceret, aliis in locis conciones habitæ ſunt e ſuggeſtu portatili, eam ob cauſam circumlato. Argentorati *Matthias Cellius*, Keiſersbergæ natus, magna cum libertate Lutheri dogmata propoſuit. Is in *Apologia* adverſus Fiſcalis Epiſcopalis accuſationes anno 1523. edita, cum edictum Wormatienſe objiceretur, exemplo totius Germaniæ ſe defendit, in qva, *non obſtante edicto, nullam urbem, nullum oppidum, cœtum, monaſterium, Academiam, Capitulum, imo nullam familiam nec domum eſſe aſſeverat, in qva non ſint, qvi Lutheri, qvam vocant, ſectam profitcantur.* In Belgio etſi nullus ad opprimendam hanc doctrinam rigor omitteretur, impediri tamen non potuit, qvo minus in plurimis urbibus locum inveniret. Antverpiæ, qvæ tunc omnium maxime florebat, a duobus jam annis Prior Auguſtinianorum, *Jacobus*, cognomento *Præpoſitus* alias *Spreng.* (vide *Lib. II. ep. 70. b.*) Lutheri imitatione concionatus fuerat; (ille nempe, cujus elogium facit *Enſmus* in epiſtola ad Lutherum, *Additione ad §. LI.* relata) Is vero hoc anno Bruxellas ductus, mireqve divexatus, & ignis ſupplicio territus, palinodiam publice egit, ineunte anno ſeqventi, menſe Febr. coram Hieronymo Aleandro, Commiſſario Apoſtolico, Hieronymo Vandernoot, Cancellario Brabantiæ, Adriano

Het-

Herboutio, Suffraganeo Cameracenſi, Joh. Glapione, Cæſaris Confeſſario, aliisqve: eamqve typis Lipſienſes vulgarunt. Nec puduit judices inter triginta articulos Lutheri etiam ſeqventes condemnare, & ad abjurandos eos miſerum mortis metu cogere. Artic. 6. omnia opera ſanctorum peccata ſunt & egent miſericordia ignoſcente & remittente. Artic. 10. Omne opus liberi arbitrii qvantumcunqve bonum, peccatum eſt; egens DEI miſericordia ignoſcente. Artic. 24. & 25. concupiſcentia qvæ in baptizando relinqvitur eſt peccatum proprie dictum, contra hanc legem Dei, non concupiſces. Caro tali concupiſcentia infecta ad omne opus liberi arbitrii concurrit, unde qvodlibet opus humanum peccatum efficitur. Artic. 28. Diſplicentia de peccatis admiſsis non eſt via ad gratiam juſtificantem, ſed e contrario Gratia eſt via ad ipſam diſplicentiam. Art. 30. dolor de uno peccato, ſine dolore omnium, eſt peccatum. Nec ſufficiebat hæc recantare, ſed & juratam aſſertionem dogmatum Pontificiorum, qvæ Catholicæ Eccleſiæ doctrinam vocabant, exegerunt, inter qvæ ſunt: Credo opera ſanctorum ſic eſſe vitæ æternæ meritoria, qvod omni culpa carerent. De libero arbitrio credo & aſſero, qvod active concurrit, & cogit ad actus bonos libere. De operibus liberi arbitrii credo non omnia eſſe peccata, ſed aliqva eſſe vitæ æternæ meritoria absqve omni culpa, & per conſeqvens non indigentia miſericordia remittente. Hæc profecto horrida & Chriſtiano nomine indigna eſſe, multos etiam ex Romana Eccleſia judicaturos eſſe ſpero. At idem Jacobus tunc dimiſſus, Brugis in Flandria iterum prædicare, qvæ abjuraverat, cœpit, & e carcere Bruxellenſi, in qvem denuo compactus fuit, ope Franciſcani cujusdam elapſus, poſtmodum qvæ ſecum acta erant ipſe publicavit, & lapſum deprecatus, Bremæ, multis annis Evangelium docuit. Vide Sculteti *Annal. ad ann. 1521.* & Epiſtolas Lutheri *Lib. II. p. 74.*

1521.

§. CXL.

Tanta incrementa doctrinæ non potuerunt non Lutherum magno gaudio afficere, & ſolitudinis illius tædium levare; ſed præter tentationes, de qvibus ſæpe qveritur, Wittenbergæ fiebant, qvæ moleſte ferret. Inter illa non puto prætereunda eſſe, qvod Jus Canonicum (qvod combuſtione illa ſua ſatis infamatum eſſe credebat) publice adhuc Wittenbergæ legeretur, & qvidem a *Juſto Jona, Can. Lic.* ob ſa-

L. §. III. 1521.

larium forte, in eam lectionem constitutum, ut innuit *Pallavicinus Lib. I. cap. 22. in fine.* At Lutherus optimum judicabat, ut jus Pontificium prorsus excluderetur, *& Principes animo aliqvando accepto jurisdictionem & censuras istas penitus antiqvarent in suis terris.* Vide *Lib. I. ep. 237.* Indignabatur etiam de Canonicorum Wittenbergensium plerorumqve pervicacia in superstitionibus, & de morum turpitudine, eaqve occasione de transferendis ad meliorem usum reditibus illis cogitare cœpit; scribit itaqve ad Spalatinum d. 25. Novembr. *Lib. I. ep. 252.* Utinam & Princeps noster Bethauen qvoqve suam Wittembergensem aboleret: dispertitis post vitam eorum, qvi nunc sunt in ea stipendiarii, reditibus in pauperes: qvales multos habet ea terra, etiam in sangvine generoso, sicut nosti. Ea enim erat Principe digna munificentia, qvæ ei regnum aperiret æternum. Ista impietas per eum roborata qvid faciet? Carolostadii deniqve perversum ingenium magis magisqve erumpebat, unde mense Septembri Amsdorfio scribit *ep. 244.* De Carlstadio doleo, cui etsi facile resisti potest, tamen adversariis nostris gloriandi dabitur occasio, de intestina nostra discordia, magno scandalo infirmorum. Sive igitur hujus emendandi, sive cum amicis conversandi cupidine, ex arce, paucis conscIis, excurrit, & hospitio Amsdorffii usus, clam Electore, aliqvot dies cum amicis jucunde transegit. Scribit de itinere illo suo ad Spalatinum & de librorum suorum suppressione vehementer qveritur *ep. 253.* sed epistola diem adscriptum non habet, sub finem autem anni datam facile conjicitur. Veni Wittenbergam, & inter dulcissimas amicorum svavitates hoc absinthium inveni, scilicet libellos & literas nemini esse neqve auditas neqve visas: qvem dolorem tu judica, an justum esse debuerim arbitrari. Omnia vehementer placent, qvæ video & audio. Dominus confortet spiritum eorum, qvi bene volunt: qvanqvam per viam vexatus rumore vario, de nostrorum qvorundam importunitate, præstituerim publicam exhortationem edere, qvamprimum reversus fuero, ad Eremum meam, cætera alias. Principi Illustrissimo me commenda, cui celatum meum accessum ad Wittenbergam & recessum volui; qva causa satis ipse intelligis. Vale, Wittenbergæ, apud Philippum meum in ædibus Amsdorffianis.

§. 22.

§. zz.

Rescivit etiam, Henricum VIII. *Angliæ Regem pulchrum librum a se pro septem Sacramentorum defensione, adversus tractatum Lutheri de captivitate Babylonica conscriptum Pontifici misisse, quo meritus est, ut condita ob id Bulla glorioſum* defensoris fidei *titulum acciperet, quem etiam post defectionem suam ab Ecclesia Romana (bonam matrem suam eam tunc appellabat) retinuit, & successores etiamnum gerunt, licet eam ipsam fidem deseruerint, cujus defensæ titulum Henricus acquisivit. Sed salvo omni coronatis capitibus debito honore, videtur mihi dici illis posse: aut ad fidem illam redite, aut titulum ponite, qui sine illa stare nequit. Sperandum tamen est, venturum diem, quo Deus per gratiam suam quendam ex magnis illis Principibus excitaturus sit, qui exequatur, quæ precibus nostris a divina Majestate contendere debemus, nempe ut titulus iste non ut hodie speciosa saltem sit designatio ejus, quod esse deberet, nec tamen est; & ut Anglia eodem horrore hæresin aversetur, quo eam tunc Rex ejus aversabatur, tam fortiter contra Lutherum scribens, ad quem nunc post brevem hanc digressionem redeundum est. Difficile dictu est, in quantum furorem Lutherus, nuntiatis istis, conjectus fuerit; exacerbatus etiam solitudine aut potius captivitate illa sua, & plusquam*

Cogor tamen ne ingratitudine maculer, Matrem meam, Christi sponsam, utinam tanta cum facultate, quanta cum voluntate defendere. Apud Cochl.

I. §. 22. 1521.

natura sua erat efferatior, quanquam hanc nunquam vel tantillum frenare posset, si semel incaluisset. Protestatus erat semper voce & scriptis, maxime coram Legato Cajetano, & in celebri disputatione Lipsiensi, quod Doctores Parisienses pro veræ Theologiæ Magistris haberet, sed affectuum impetu statim in extremum alterum furoris & rabiei adversus eos, quos tantopere laudaverat, detrusus, exagitare illos in responsione sua ad censuram illorum, & in aliis scriptis postea editis, quavis occasione tempestive & intempestive cœpit, non tantum, ut primos divinæ hujus scientiæ corruptores, sed & omnium hominum imperitissimos & stupidissimos, sine ingenio, lumine & judicio; innumeras alias & vilissimas injurias addens, ut qui eas legit, difficulter indignatione abstinere possit, ne eas dem in autorem retorqueat. Voluit etiam, ut discipulus suus, Philippus Melanchthon *Grammaticus admodum disertus, qui VVittenbergæ humaniores literas docebat, adversus eos scriberet; quod is eo stylo præstitit, ut præter dictionis nitorem & puritatem, genium potius magistri, cujus bilis in ipso titulo libri deprehendebatur, quam discipuli referret, qui alias timidus & moderatus erat. Fatendum interim est, omnia ista convitia magis proficuisse Sorbonæ, quam tanta elogia, quæ antea in eam sparserat Lutherus pro suffragio ejus impetrando, inprimis*

Adversus furiosum Parisiensium Theologastrorum decretū Apologia pro Luthero.

Atque illius supremam potestatem non tantum imminuere & labefactare, sed etiam funditus evertere studuisset. Consur. Faculs. Paris. in libr. H. Marci Ant. de Dominis in præfat.

primis contra primatum & supremam Pontificis potestatem, quam hæreticus hic non debilitare tantum, sed & penitus abolere nitebatur. Inde enim cognoscitur, quod illustris hæc Facultas, quæ semper jura & prærogativam sacræ sedis firmissime defendit, nullo modo flecti in hoc puncto voluerit, a quo unitas Ecclesiæ Catholicæ dependet. Hoc est, quod eadem centum fere post annos, post condemnatum Lutherum censura etiam notavit libros M. Antonii de Dominis, *qui hunc Lutheranismi articulum renovare, & tueri contra autoritatem Jesu Christi in terris annixus est.* 1521.

Ecce evoluto centum annorum spatio alter apostata & Ecclesiæ perduellis in medium prodire ausus est, eandem defectionem contra Ecclesiam, & genealem Christi in terris vicarium renovare cogitans &c.

§. CXII.

Rescire quidem Lutherus hoc, quod Maimburgius notat, tempore, de libro Angliæ Regis nihil potuit, sed eum sub finem demum anni, aut initio sequentis vidit; debuisset itaque vel Cochlei ductu, hæc de Angliæ Rege digressiuncula in locum convenientiorem referri. De materia libri dicetur, cum de responso Lutheri agemus. Ambitione juvenili elatum Regem, ad scribendum se accinxisse, vel ut Cleri rum Regni sibi devinciret, facile credent, qui ingenium hominis ex moribus gestisque ejus considerabunt. Refert Pallavicinus *Lib. II. cap. 1. n. 8.* ex Archivis Pontificiis, Henricum jam ante scriptum librum, a Pontifice aliquem speciosum titulum, qualibus Reges Galliæ & Hispaniæ, ille *Christianissimi*, hic *Catholici* utuntur, desideravisse, diuque deliberatum fuisse, quo pacto ei satisfacere absque aliorum Regum invidia Pontifex posset: ita dilato negotio supervenisse mense Octobri hujus anni librum Regium Pontifici disticho hoc qualicunque inscriptum: *ibid.*

Anglorum Rex Henricus, Leo Decime, mittit
Hoc opus & fidei testem & amicitiæ.

Indeque, penetrata Regis voluntate per Cardinalem Volsejum, titulumque *Defensoris fidei* petenti, gratificatum esse Leonem X. Reticuisse non

I. §. 112. 1521. non debebat, jam Julium II. Ludovico XII. Gallorum Regi infenſiſſimum, hunc ipſum *Chriſtianiſſimi* titulum Angliæ Regi, adverſus Gallos concitato, deſtinaſſe, & Leonem mutata rerum facie id exeqvi non auſum, novi vocabuli invento utcunqve ſatisfacere Regiæ ambitioni voluiſſe. Extat typis eo anno vulgata *Joh. Clerici*, Angliæ Regis legati *Oratio ad Leonem habita*, cum ei librum Regis nomine in conſeſſu Cardinalium offerret, ſatis tumida, cui Leo breviter & apte reſpondit. Refert inter alia orator, *Regem* (ſacris enim deſtinabatur, cum fratrem ſeniorem haberet) *ſub optimis præceptoribus ætatem triviſſe, & in ſacris ſcripturis plurimum verſatum fuiſſe, ſæpius magna laude cum doctiſſimis Britannorum diſputaſſe; nunc non ſine gloria audere cum Luthero, non contemnendæ eruditionis viro, in certamen deſcendere.* Cæterum de religionis in Anglia ſtatu proximis ante Lutherum annis, dein poſtqvam hic ſcribere cepit, legi meretur nupera *D. Gilberti Burneti hiſtoria de reformatione Eccleſiæ Anglicanæ*, lingva patria ex documentis fide dignis edita, & Gallice a *Roſemondo* verſa. Diſpoſitio magna in populo Anglicano jam a Joh. Wiclefi temporibus adverſus abuſus Pontificios & Cleri ſupererat, ſeveris Epiſcoporum decretis & inqviſitionibus, pœnisqve atrocibus non ita extincta, ut non ſubinde ex cineribus qvaſi reſurgeret. Enumerat Scriptor, qvem dixi, aliqvot exempla condemnatorum ſub initium ſeculi decimi qvinti (qvos vocabant) *Lollardorum* utriusqve ſexus, qvibus vel Wiclefi vel alia invidioſiſſima dogmata imputabant, & confitenda per fidiculas extorqvebant judices. Qvamprimum igitur Lutheri libri in Angliam importati & in lingvam popularem verſi ſunt, ſtatim applauſum invenerunt, primiqve adverſus Clerum concionari cœperunt; ſicut & in Germania monachi mendicantes, nullis honoribus aut opibus a veritatis ſtudio retracti, & vitæ auſteritate ad omnem fortunam ferendam indurati. Populus vero jamdudum a Cleri doctrina & moribus averſus avide accipiebat dogmata, qvibus ſimplicior ad cœlum via aperiebatur, & remotis ſcholaſticarum ſubtilitatum & ceremoniarum ac legum involucris, cuilibet per Scripturarum ſacrarum evulgationem cognoſcenda præbebantur religionis myſteria; ſed Epiſcopi magno zelo perſeqvebantur omnes, qvi novis libris aut concionibus ſtudebant. Sufficiebat ergo ad condemnationem, ſi qvis liberos ſuos orationem Dominicam, decem præcepta & ſymbolum Apoſtolicum lingva populari docuiſ-

docuiſſet. Hoc unum ob crimen jam anno 1519. Conventriæ, in ipſa ſeptimana ſacra d. 4. April. ſex viros fœminamqve unam ſupplicio affectos memorat Burnetus. Aucta inde in Clericos odia, qvod in homines moribus inculpatis viventes ſævirent, ipſi ſua non corrigerent vitia. Succurrere itaqve eorum honori ipſe Rex ſuo libro voluit. Qvam vero fidem defenderit, ex reſponſione Lutheri poſtea apparebit. Voti ſui interea Maimburgius hactenus compos factus eſt, ut jam habeat, qvi Romæ diu ſperatus eſt, Regem Anglia, qvi titulum per annos centum qvinqvaginta aliter intellectum & exercitum, illo, qvo impetratus fuit, ſenſu, gerere poſſit, ſi Deo viſum eſt, hoc experimento puriorem doctrinam profitentes explorare.

§. CXIII.

Qvod ad Pariſienſis Academiæ decretum ſive cenſuram attinet, ejus notitia ad Lutherum in arcem, in qva latebat, ſimul & Apologiæ a Melanchthone conſcriptæ, menſe demum Julio, ut patet ex *epiſtola 234. Libri I.* Utraqve habetur *Tomo II. Jen. Lat. fol. 443. & ſeqq. fol. 451. & ſeqq.* pervenit. Verſio autem Apologiæ Germanica ab ipſo Luthero compoſita eſt, ſed, ut Cochleus qveritur, aculeatior Melanchthoniana, extat autem ea *Tomo I. Alt. f. 836.* Immanes iræ Lutheri, qvas hic exaggerat Maimburgius, in ejus ſcriptis reperiri non poſſunt. Ab initio ſane non male ſperabat de Pariſienſibus, ob opinionem nempe Sorbonæ (ita enim a collegio qvodam vocatur *Theologica facultas*) de ſuperioritate conciliorum ſupra Papam, & ob appellationem a Papa ad concilium, qva anno 1517. uſa erat Academia; non ignarus tamen erat, qvod ſcholaſticæ Theologiæ veluti mater eſſet Theologica Pariſienſium Schola. Nec negare velim, ex rumoribus qvibusdam, qvod non deeſſent in Gallia qvi ſua probarent, in ſpe illa ſua confirmatum fuiſſe; ſed vicit Lutetiæ inveterati erroris apud plurimos præjudicium. Lutherus igitur, poſtqvam, ut dixi, cenſuras accepit, d. 15. Julii ad Spalatinum ſcribit *Lib. I. ep. 236.* Vidi Pariſienſium Sophiſtarum decretum cum Philippi apologia, & ex corde gaudeo. Non enim ſic eos excœcaret Chriſtus, niſi conſulere rebus ſtatuiſſet, & finem tyrannidi illorum facere inciperet. Qvæ verba furioſe excandeſcentis eſſe nemo dixerit: ad Philippum autem familiariter ſcribens, *aſinos* &

1521. *Addit.* *insanos* eos vocat *Lib. I. ep. 234.* Hic obiter notamus, promiscuam literarum evulgationem Luthero aliqvatenus fraudi fuisse: aliter enim pleriqve omnes præmeditati & in publicum, aliter ad familiares scribimus. Interim si qvædam liberius dicta vel excandescentiam, vel rusticitatem qvandam ex illius seculi & monachalis vitæ genio arguunt, eadem candorem & simplicitatem ingenuam ostendunt. Cæterum Philippi apologia pro Luthero brevis est, inscripta ut in margine annotavit Maimburgius, *adversus furiosum Parisiensium Theologastrorum decretum.* Exprobrat in hac Academiæ propagata scholasticæ Theologiæ figmenta, & qvod Gersoni meliora monenti majores eorum restiterint; nugas scholæ, adductis qvibusdam Johannis Majoris thesibus irridet; epistolam, qvam decreto præmiserunt, *mulierium furiarum & monachalis impotentiæ plenam esse* ait, & a Rhetore qvodam conductitio conscriptam: Principia fidei illis esse, hominum opiniones: Lutherum tamen in doctrina *de libero arbitrio & gratia* consentientem Augustinum habere: Injuste & ineptissime illum cum Hæreticis comparari, præcipue cum Montano, qvi spiritui cuidam suo credi volebat, cum Lutherus omnia sua ex Scriptura probanda suscipiat: Concilia frustra allegari, qvorum qvædam non Christi sed Antichristi doctrinam firmaverint: Academias Theologiam scholasticam seqvutas in hæresin incidisse: Sorbonam non esse Ecclesiam, qvæ autoritate absoluta decidere possit. In lucem provocat Sorbonistas, ut prodeant, & rationes reddant: Luthero enim per mendacium affingi, ac si Ecclesiam audire nollet, qvi nihil impensius desideraverit, qvam ut doceretur, dummodo id ex Scripturis fiat. Ideo merito ei a Germanis credi, qvi ad Sorbonistarum nomina jam obsurduerint: non dogmata, sed dogmatum rationes conferri debere. Exagitat speciatim strophas Parisiensium *de gratia gratum faciente. O infelicem*, exclamat, *Galliam, cui tales contingunt censores.* Addit alia mordaciora; Deivero misericordiam prædicat, qvod nunc vera habeatur doctrina de pœnitentia, qva per annos qvadringentos caruerit Ecclesia. Addit epilogum *fol. 456. b.* Hæc monere te, Christiane lector, volui, „ ne a Lutherana doctrina absterreret Sorbonæ autoritas, qvæ qvid sa- „ piat, ex uno atqve altero loco hic cognovisti. Et ex his, qvos adno- „ tavimus, reliqva æstimabis. Est enim sui similis Sorbona, Christum „ inter fabros citius qvam in isto genere reperias. Tuum est interim

una

una mecum poſtulare Lutetiam rationem ſui judicii, qvam ubi ediderit, de noſtris nos qvoqve copioſius diſſeremus. Prodiit etiam ad verſus apologiam Philippi cenſura ludicra & jocoſa qvæ habetur *Tom. II. Lat. Jen. f. 457. & ſeqq.* incertum an ab ipſo Luthero, an alio compoſita, ſtylo ſcholaſtico, ut riſum lectoribus moveat. 1521.

§. aaa.

Jam qvod ad librum contra Regem Angliæ attinet, ſubmiſſe rogo Lutheranos, qvi hanc hiſtoriam legent, & ſatis deprehendent, me ex præoccupatione & affectu adverſus illos nihil ſcribere, ut credant, ſi mihi cum honeſto qvodam inter eos viro convertendo res eſſet, qvod nihil aliud ab eo peterem, qvam ut ſine præventione & frigide (ut dici ſolet) legeret, qvæ Lutherus ſcripſit, dum Regi reſpondet. Certus enim ſum, Lutheranum talem illico a Lutheraniſmo diſceſſurum eſſe, ſi inſolentem, belluinum & furioſe impudentem ſtylum, qvo Lutherus Regem iſtum, tanqvam fatuum & infimum ex plebe tractavit, & horrendas injurias, qvas in eum effudit, conſideraverit. Inde enim concludet, impoſſibile eſſe, qvod Spiritus DEI tam inhoneſto & turpi iſto homine ad reformationem mundi uſus ſit. Tandem in hac ipſa ſolitudine deli-neationem totius reformationis, qvam prætendebat, abſolvit, nullumqve modum tenuit, ut ab initio fecerat, cum partem dicendorum retineret, nec, ut ait, ab erroribus Papiſmi plane liberatus eſſet. Pontificem itaqve neqvaqvam amplius agnoſcere voluit, neqve

Ut neſcias an ipſa mania ſic inſanire poſſit, aut ipſa ſtoliditas tam fatua ſit, qvam eſt caput hoc Henrici noſtri, damnabilis putredo iſta & vermis. Jus mihi erit Majeſtatem Anglicam luto ſuo & ſtercore conſpergere &c. Luth. contra Reg. Angl. t. 2.

I. § Aaa. § 114. 1521. *Regem Angl. & ulterior dogmatum ejus denigratio.* § 114. Lutherus adversus Angl. Regem librum edit,

traditionem, autoritatem Patrum & conciliorum, nec purgatorium, missas, vota, monasteria, episcopos, presbyteros (qui Laici non essent) leges, decreta, ceremonias, quæ vim obligandi haberent: non cultum Sanctorum, sacramenta, (excepto Baptismo, & sacra cœna, ademta tamen virtute conferendi gratiam) denique nec Ecclesiam visibilem, quæ infallibiliter & ultimo de controversiis judicandi jus haberet, sed solam Scripturam suo sensu interpretandam. Quoniam vero secundum hanc ideam, quam de religione formaverat, nihil fixum determinatumque erat, quo mentes in unitate fidei & disciplinæ retineri potuissent, brevi factum est, ut ex secta ejus verum Babylonis sive confusionis instar emergeret, quo inplures alias sibi refragantes distrahebatur, magnaque Luthero molestia creabatur, quod eo ipso tempore, de quo loquor, accidit.

§. CXIV.

Jam monui, librum Lutheri adversus Henricum VIII. Angliæ Regem non ad hunc, ad quem relatus est a Maimburgio, sed ad sequentem annum pertinere. Pallavicinus *Lib. II. cap. 1. n. 9.* nescio qua ratione, scribit, Lutherum *paucos* post annos respondisse; interpres pro paucis *aliquot* habet. Extat, ut scriptus est a Luthero, Latine, & dedicatus d. 15. Julii 1522. *Sebastiano Schlickio*, Comiti Bohemo Evangelicæ doctrinæ faventi. Vide *Tom. II. fol. 547. & seqq.* & Germanicam versionem ab ipso Luthero factam *Tomo II. Altenb. fol. 189. & seqq.* Occasionem dedicandi inde sumsit, quod Rex inter alia ei objecerat, quod fugam in Bohemiam meditaretur; itaque se per scripta sua in Bohemiam venire & in ditione Schlickiana hoc modo initium receptus facere

I. §. 114. 1521.

facere dicit: Et porro: Rex laicus ſcripſit ad ſacerrimum ſuum Pontificem; ego qvondam miſeratione Papæ clericus, ſcribere debui ad Chriſtianiſſimum laicum. *Et paulo poſt:* Sic (per libros nempe) non modo in Bohemiam fugero, ſed & habitavero in ea, etiamſi hic me excuſſerit illaudatæ meretricis furor. Invidiam tamen ejus ſimul ſuccendero & vicero in Chriſto. Principio libri qveritur, cum ipſe nihil clamet, qvam Evangelium & Chriſtum; qvod adverſarii tamen nihil reſpondeant, qvam Patres, uſus, ſtatuta hominum: atqve ſic Regem plane a diſputationis ſcopo & fundamento aberraſſe dicit, ſtipula & fœno contra rupem verbi Dei pugnantem. Mallet Regis librum *Eduardo Leo* (qvi ex diſputationibus cum Eraſmo notus eſt, & poſtea Archiepiſcopus Eboracenſis fuit) attribuere; ſinit tamen Regis eſſe, & excuſatum ſe cupit, durius & aſperius Regi reſpondentem: prudens ille & ſciens (ait) mendacia componat, adverſus mei Regis majeſtatem in cœlis, damnabilis putredo iſta & vermis: jus mihi erit pro meo Rege, etiam Majeſtatem Anglicam luto ſuo & ſtercore conſpergere, & coronam iſtam, blaſphemam in Chriſtum, pedibus conculcare. Hoc profecto non perfunctorie fecit, ita qvidem, ut non tantum Eraſmi, cautæ urbanitatis & blandi obſeqvii magiſtri, ſed & amicorum ſinceriorum judicio, excesſiſſe modum viſus ſit. Nec eum id latuit, ſcribit enim d. 4. Sept. ad Spalatinum *Lib. II. epiſt. p. 91. b.* Sciebam multos offenſurum, qvicqvid in Regem Angliæ ſcriberem, inſulſum & virulentum Thomiſtam, ſed ita placuit mihi, atqve adeo multis cauſis neceſſarium fuit, qvod facio neſcitur modo, ſcietur poſtea. Paulo ante menſe Auguſto ad amicum qvendam ſcripſerat in eundem fere ſenſum, allegata Chriſti & Johannis Baptiſtæ ſeveritate in culpandis Phariſæis (vide *Tom. II. Altenb. fol. 208.*) clauſeratqve epiſtolam his verbis: Elector, Princeps meus, aliiqve amici me ſæpe monuerunt, ut molliius ſcriberem, ſed ſemper reſpondi, & nunc qvoqve reſpondeo, me id non eſſe facturum: cauſa mea non eſt inter res medias, in qva cedi & diſſimulari poſſit, ſicut hucusqve ſtulte feci. In ipſo vero libro etiam hæc inter alia habet, *fol. 548.* Si idolum Romanæ abominationis propter Chriſtum conculcavi, qvod ſeſe in locum Dei ſtatuerat, magiſtrumqve Regum & totius mundi fecerat; qvis eſt iſte Henricus novus Thomiſta, diſcipulus duntaxat tam ignavi monſtri, ut virulentas blaſphemias ejus honorem? Sit ipſe defenſor Eccleſiæ, ſed ejus Eccleſiæ, qvam

I. §. 114. 115. 1521. tationem. §. 115. Respondetur ad provocationem Maimburgii. negatur,

ranto libro jactat & tuetur, nempe purpuratæ meretricis, & ebriæ & fornicationum matris. Ego & Ecclesiam ejus & defensorem ipsum pro eodem ducens, utrosqve eodem impetu invadam, & Christo duce conficiam. Certus enim sum, dogmata mea habere me de cœlo, qvæ etiam adversus eum triumphant, qvi in ungve novissimo plus habet virtutis & astutiæ, qvam omnes Papæ & Reges & Doctores; ut nihil agant, qvi Bullas nominum & titulorum contra me jactant, & libellos sub regiis inscriptionibus venditant. Dogmata mea stabunt, & Papa cadet, invitis omnibus portis inferi, & potestatibus aeris, & terræ, & maris. Ipsi me provocaverunt ad bellum, bellum igitur habebunt; pacem oblatam contempserunt, pacem igitur non habebunt. Deus viderit, uter primo fessus defecerit, Papa an Lutherus. Sic placet in Christo indies magis ac magis superbire adversus insulsos istos & ineptos Basiliscos, qvo magis ipsi furunt,

§. CXV.

Jactantem vero hic audimus Maimburgium argumentum, qvo Lutheranum uno momento converti a se posse confidit, si vir honestus sit. *Semper ego auditor tantum?* Ecce conversionis præconem auscultо. Ante omnia autem oporteret & illum honestum esse, qvi provocat honestum; Præsumam id de Maimburgio, si non ut Jesuita [qvalis erat dum ista scriberet, & Patris potius qvam aulicum & eqvestrem illum Gallorum titulum (*honeste homme*) affectabat] certe, ut de Domino, (*Monsieur*) qvo vocabulo paulo post cum Pontificis autoritate ex sodalitio Jesuitico ejiceretur, omisso *Patris* titulo in historiæ Calvinianæ & seqventium tractatuum suorum inscriptione usus est. Peto autem, ut & me pro honesto viro eadem præsumtionis benignitate reputet. Assumo itaqve palmarium illum & verticordium, ut putat, pro deserendo Luthero syllogismum, hac forma: *Spiritus Dei non utitur inhonesto & turpi homine ad reformandum mundum: Lutherus fuit homo inhonestus & turpis, & qvidem enormiter*; Ergo, *Spiritus Dei non usus est eo ad reformandum mundum.* Respondebunt docti subtilius; mihi honesto, simplici, aut eqvestri more regerere liceat, qvæ possum: In majori propositione ante omnia inqviro, qvæ sit illa inhonestas & turpitudo, qvæ Spiritum Dei repellat? Hic non aliam indicat argumentator, qvam maledicentiam, qva Lutherus in Regem Angliæ

Hoc vivo eo scriptum jam post obitum ejus mutare nolui; nec desunt, qvibus eadem dici possint.

ſanctitatem doctrinæ a moribus docentis dependere. Pontificum & Angliæ Regis perſonæ conſiderantur. I. §. 115. 1521.

Angliæ uſus eſt, cujus ſpecimen margini adſcripſit. Dein interrogo, qvid ſit reformare mundum, anne majus aliqvid, qvam prædicare Evangelium? Non puto: certe aliud nec egit nec agere voluit Lutherus, millies proteſtatus, & facto ſuo probans, ſe nulla vi niſi verbi divini uti, aut uſurum eſſe. His conſtitutis, vacillat major propoſitio, niſi probetur, mortale eſſe peccatum, maledicere Regi impio, & non ſuo, & atrociter inſultanti; & prædicari Evangelium non poſſe ab iis, qvi venialiter, ut loqvuntur, peccant. Sed nemo neſcit, qvales fuerint Apoſtoli, cum a Chriſto ad prædicandum Evangelium mitterentur *Matth. X. Marc. VI. Luc. IX.* qvantosqve defectus tunc non in moribus tantum, ſed, qvod magis eſt, in doctrina habuerint. Præſtiterunt tamen egregie, qvæ juſſi erant, & reverſi cum gaudio dicebant: *Domine etiam Dæmonia ſubjiciuntur nobis in nomine tuo Luc. X. 17.* Erat & Judas inter hos, qvem ſcimus qvalis vixerit, mortuusqve ſit. Aſſentior itaqve omnibus, qvi cum Donatiſtis errare nolunt, ſed ſtatuunt, veritatem Evangelicam, ſi per eam intelligitur *reformatio mundi* (qva voce hic invidioſe utitur noſter) id eſt, purgatio doctrinæ ab erroribus, non pendere a ſanctitate prædicantium, ſed a verbi divini efficacia. Non poteſt hæc negare Maimburgius, niſi ſua ipſe vineta velit cædere. Hic enim ipſe liber Regius, cui *pulchri* elogium (modicum id qvidem) dat, talemqve prædicat, qvo *Defenſoris fidei* titulum a ſupremo fidei Romanæ (de hac enim, ut dicemus, diſputabatur) definitore meruerit, ab homine turpi & inhoneſto ſcriptus eſt. Aut igitur fidem defendit, & mundum ab hæreſi, ſi credas panegyriſtæ, ſalvavit, ſpirituqve Dei actus fuit Rex ille Henricus, minime ſanctus; ut confitente Maimburgio mox probabitur; aut cadit fides, qvam defendit, ſi ſanctus non fuit defenſor. Deum immortalem! qvid de plerorumqve Pontificum decretis, qvid de Leonis X. Bullis pro indulgentiis & adverſus propoſitiones Lutheri editis, dici poſſet, ſi vel uno hoc argumento ab impuritate & turpitudine autorum impugnari deberent? Sed non eſt opus Lutheranis iſtuc confugere, & glaucomata populo objicere: habent Lydium lapidem, qvo dogmata explorent, & unde Spiritus ſancti dictamina agnoſcant, qvæ docentium nævi infirmare neqveunt. Hæc ad majorem. Minorem qvis non videt negari poſſe & debere, dum Luthero ob librum hunc adverſus Regis aggreſſionem

I. §. 115. negatur, Lutherum peccaſſe increpando Regem; & indicatur qvo Spiritu ſcripſerit.

1521.

nem ſcribenti turpitudinis belluinæ & furioſæ impudentiæ crimen imputatur. Conferant qvibus otium eſt, utrumqve ſcriptum; Regem tamen pro eo habeant, qvi depoſita Regis perſona Monachum Thomiſtam induit, & cum viro peregrino, liberrimi, ut ſciebat animi & oris, congredi, eumqve convitiis proritare non eſt veritus. Retinere Regem ab hac temeritate debebant ſuæ ſectæ leges. Laicus erat, nec calamo ad defendendam fidem illam ſeptem Sacramentorum opus habebat, qvi jam illa ætate gladio, laqveo & igne Lutheranos in regno ſuo refutare, & veluti Leunculus ungves faucesqve ſangvine imbuere cœperat, qvem deinde ſenior Leonina ſævitia largiter profudiſſe ab omnibus notatur. Hæ illi artes ſufficiebant, & Romæ probabantur. Deniqve ſi inhoneſtum & turpiſſimum eſt, Regem qvemcunqve increpare, qvis Maimburgio inhoneſtior, qvi hunc ipſum Regem nullo convitio lacesſitus, non ut Lutherus ſcholaſticis dicteriis exagitat, ſed centum impietatum reum pronuntiat? *Lib. III. Hiſt. Calvin.* Perdidit itaqve oleum & operam argumenti illius inventione Maimburgius, minimeqve omnium apud Lutheranos fidem invenit, cum jactat, ſine præoccupatione & affectu ſe ſcripſiſſe. Rogo vero, ſi hæc leget, Lutheranorum, qvos tam officioſe compellat, nomine, Dominum hunc Maimburgium, ut agnoſcere velit, nihil effici adverſus agnitam veritatem divinam, technis, qvas didicit docuitqve in ſchola ſua, aut fucis Rhetoricis. Imo eliſo, cui tantum tribuit, argumento, perſvaſum nobis eſſe credat, Lutherum in increpatione illa Regis eodem ſpiritu actum eſſe, qvo Joſua, qvi pedibus conculcari a populo voluit impios Reges; qvo Samuel Agagum in fruſta concidit; qvo Elias Achabum increpavit; qvo Chriſtus & Apoſtoli in hoſtes veritatis invecti ſunt. Hoc ex ſanctitate doctrinæ, & ex fine, in qvem zelus Lutheri tendebat, colligimus; neminem enim deſtruere, neminem per ſupplicia & militum ſævitiam ad credenda qvæ nollet, cogere voluit; nihil ſuæ autoritati, omnia Scripturæ detulit. Hoc animo cum eſſet, eos qvi hominum decreta cum tanta convitiandi licentia & minis mortiferis opponebant, pro impiis habebat & tractabat. Pertinent huc, qvæ Melanchthon ad Capitonem, Lutheri iras in Moguntinum improbantem ſcripſit, ex Epiſtola a Sculteto jam ſupra §. *107.* allegata. Negare non poteſtis, (ait) qvin Evangelium doceat;

Addit.

ceat: id rejicitis, si Lutherus rejicitur. Nec ignoro, te acerbitate offendi. Sed qvid, si divinitus accendatur εὐαγγελίσται? obsecro vide, qvi rerum ac temporum status sit, qvo sale opus sit istis tam pingvibus Dominis. Nunc tibi contigit, qvi saliat, vosne conculcabitis? Paulus cavere præcipit, ne Spiritus extingvatur: qvod ne a vobis præstetur, adnitere.

§. CXVI.

Jam pauca de materia disceptationis inter Regem & Lutherum addemus. Non era: illa, qvod graviter qveritur Lutherus, de capitibus veræ Christianæ doctrinæ, non, ut scribit, de fide, spe, charitate, baptismate, sacra cœna; nec de lege, peccatis, morte, libero arbitrio, gratia; non de Christo, de Deo, judicio novissimo, cœlo, inferno aut de Ecclesia & similibus, qvæ scire oportet Christianum, & ad salutem sunt necessaria, sed de Papatu, conciliorum decretis, doctoribus, indulgentiis, purgatorio, Missa, Academiis, votis monasticis, Episcopis, traditionibus, cultu Sanctorum, novis Sacramentis, qvibus Ecclesia non modo potest saluberrime carere, verum etiam ne consistit qvidem, nisi aut careat, aut iis pro libero arbitrio utatur. Hæc autem defendit Henricus; hæc est fides, cujus defensæ præmium fuit titulus a Leone datus, & postea Rosa ab Adriano donata, qvo utroqve dono ita usus est, ut datorum non multo post pœniteret Pontifices, ut in loco dicetur. Hi sunt deniqve illi articuli, qvorum prætextu tot myriades hominum, Roma id urgente vel sub carnifice, vel bellorum furiis perierunt. Digna fides hoc Rege defensore cujus vitia Romano-Catholici ac Protestantes uno damnant ore: hujus majestatem Lutherus, si obtrectatores ejus audias, venerari debuit, etiam in scholastico pallio, convitiis ac calumniis certare incipientem. Sed satis aut nimium de Rege. Pauca adhuc de libro. Tractavit in hoc Lutherus unum saltem articulum *de Sacramento cœnæ Dominicæ*, tempus de reliqvis scribendi sibi deesse qverens. Indignatur enim omnium maxime, qvod Rex præteritis argumentis suis, qvibus calicis usum populo injuste ablatum esse Scripturæ testimoniis evicisse se dicit, in autoritate humana & observatione antiqva opponenda operam consumserit, aut verba Scripturæ neglectis interpretationis legibus, ex conseqventibus, circumstantibus & repugnantibus, imperite aut maligne torserit. In-

I. §. 116. 1521. ostendit qvid sit vera Missa: autoritatem humanam & Missam Pontificiam rejicit.

sistit suæ sententiæ adversus dogma transsubstantiationis in verbis, *hoc est corpus meum*, a Rege oppositis; pronomen *hoc* non ad prædicatum, *corpus*, sed ad subjectum, *panem*, pertinere docet, hunc enim Christus dicit se accepisse, benedixisse & fregisse, non corpus. Urget Pauli locum *1. Cor. X. 16. panis qvem frangimus.* Propugnat similitudinem suam, de corpore Christi sic, salvo pane, præsenti, ut est ignis in ferro candenti, aut Deus in homine salva humanitate. Irridet objectionem, qvod indigna sit substantia panis, qvæ cum corpore Domini subsistat, ideoqve in accidens transmutari debeat, sic enim humanæ naturæ unionem cum divina etiam negandam fore. Itaqve transsubstantiationem, qvam antea pro opinione indifferenti habuisse se fatetur, jam pro impio & blasphemo habet dogmate. At potentissimam rationem pro Missa a Rege allatam esse per ironiam fatetur, cum is »scriberet: Si missa non esset bonum opus, Laici nihil pro ea tribuerent Clericis temporalis beneficii: Recte & optime Rex, ait, ex hac ratione dixit, & dignissima tanto assertore ratione Missam asseruit. Itaqve in largitione Laicorum & arbitrio pecuniæ est, Missam esse opus, & qvicqvid esse sacerdotibus utile fuerit. Examinat inde & monstrat, qvomodo Missa sit opus, ex parte Sacerdotis, non vero ex parte populi. Qvæ Patrum & Doctorum prolixæ allegationi responderit, infra in *addit. ad §. 102.* referentur. Nec minori fiducia defendit effatum suum, qvod *judicium de veritate dogmatum non ad Papam, sed ad populum & singulos pertineat*; alias frustra in Veteri & Novo Testamento tot dehortationes ad populum factas fuisse, ut sibi a falsis Prophetis caveret, nec dicta Christi valitura, qvod oves suæ vocem suam audiant, & qvicqvid Apostoli de explicatione & probatione doctrinæ monuerint. Qvod si dicant, nullum sic modum fore dissensionis, si »unitas sub Pontifice non admittatur, unitatem illam sufficere dicit, »qvam Christus exigit, qvamqve facit unus Deus, unus Baptismus, unus »panis, unus mediator, una fides, qvam fideles omnes a Deo docentur. *Joh. VI. 45.* Deniqve librum Regis, ut inter omnes, qvi contra se scripti sint, Latinissimum agnoscit, ita stolidissimum & ineptissimum esse existimat, non defensa ex Scripturæ fundamento Missa, sed saltem hominum verbis & usu seculorum. Missa vero, Lutheri argumentis, ut existimat, triumphata, totum Papatum triumphari. Nam

super

super Missam, *ait*, ceu rupem nititur totus Papatus, cum suis monasteriis, Episcopatibus, Collegiis, altaribus, ministris & doctrinis atqve adeo cum toto ventre suo. Si itaqve evincere non possunt, humanorum verborum observantia articulos fidei fieri; nihil contra Lutherum effecturos, etsi mille libros scripserint: neqve enim se disputare qvid a qvoqvam dictum scriptumve, vel non dictum aut scriptum sit, sed an id dictum aut scriptum necessarium sit servatu, an hic articulus fidei & æqvale verbo Dei, qvod conscientiam liget: Addit epilogum *fol. 564.* Si qvem offenderit mea in Regem asperitas, hoc sibi responsum habeat: Cum insensatis monstris me hoc libro agere, qvi omnia mea optima & modesta scripta, tum humillimam meam submissionem contemserunt, & magis ex mea modestia indurverunt. Deinde a virulentia & mendaciis abstinui, qvibus liber Regis refertissimus est: nec magnum est, si ego Regem terræ contemno & mordeo, qvando ipse nihil veritus est Regem cœli in suis sermonibus blasphemare & virulentissimis mendaciis prophanare. Dominus judicat populos in æqvitate, Amen.

§. CXVII.

Qvæ porro subjungit Maimburgius de Lutheri dogmatibus jam apertius propositis, vera esse ex hoc ipso adversus Regem libro, aliisqve hoc & seqventibus annis editis certum est. At maligne enunciat qvædam v. g. qvod Sacramentis ademerit vim conferendæ gratiæ; Lutherus enim ad salutarem Sacramentorum usum, gratiam reqvirit, sed nudum opus operatum absqve fide utentis sine fructu esse statuit. Nec verum est, Scripturas suo saltem sensu explicare illum voluisse; Patet enim ex sæpius dictis, qvas interpretationum leges sibi & omnibus præscribat. Tandem qvæ de sectarum multiplicatione subjungit & exaggerat, adversus veritatem doctrinæ non possunt allegari. Hoc enim divisionum & hæresium malo ab initio statim afflicta fuit Ecclesia; & gravius turbatur, qvo propius fini seculorum accedit. Qvod si non alio modo unitas fidei conservari potest qvam Pontificia illa potestate, cujus decreta vi & manu Reges exeqvantur, nulla esset fidei gloria, ex efficacia verbi & spiritus, sed omnia a vi externa penderent, eodemqve modo, (uti & factum est) & Muhammedismus, & qvæcun-

I. §. 117. §. *bbb.* Adduntur alia qvædam anni hujus. mors Leonis X. Pp. *§. bbb. Caroloſtadii tumultus*

1521.

qve hæreſis & profana ſuperſtitio obtrudi debilioribus poſſet. Ad annum hunc 1521. referendum eſſet initium perſecutionis ſangvinariæ in Belgio, procurante Aleandro, aliisqve, Caroli Imperatoris nomine abutentibus, factum, ſed commodiori loco de ea agetur. Menſe Novembri Carolus ad Viennenſem univerſitatem, qvæ executionem Bullæ Pontificiæ huc usqve ſuſpenderat, reſcriptum dedit, jubetqve, ut pareant, & libros Lutheri publice comburant. Extat id e Latino verſum *Tomo I. Altenb. fol. 924. b.* Pertinet etiam ad finem anni ſynodus Auguſtinianorum Wittembergæ habita, & Friderici Electoris acta cum Theologis Wittembergenſibus circa Miſſam, ſed ea in aliud tempus diſtulit Maimburgius, ibiqve qvædam annotabimus. Calendis Decembribus mortuus eſt Leo Decimus, annos non niſi XLVI. natus, ſive toxico ei propinato, ſive ulcere fœdo, qvod ex intemperantia dudum contractum, cauſam tamen electioni dederat. Cum enim juvenem ad Pontificatum evehere inſolens eſſet, ex fœtore ulceris, qvo jamtum laborabat, per conclave diſperſo, brevis vitæ prognoſticum captum eſt. *Addit.* Hæc & alia ad mores Leonis pertinentia, Varillaſius nuper in arcana hiſtoria Florentina prodidit, ex qvibus, & ex ſilentio Pallavicini, judicium Pauli Veneti de Pontifice hoc confirmatur, qvod duobus maximis vitiis laboraverit, ignorantia religionis & impietate ſive atheiſmo. Ut adeo mitem nimis appareat fuiſſe Lutherum, qvi talia ei non objecerit, neqve compenſari illa poterunt liberalitatis & magnificentiæ, aliarumqve, qvæ nec Chriſtianum, nedum Chriſti vicarium faciunt, dotium laude, qva illum literati ejus ætatis vehementer extollebant, interqve eos omnium copioſisſime Eraſmus.

§. *bbb.*

Melanchth. epiſt. ad Frid. Mecum. *Dum enim Lutherus arci illi incluſus eſſet, nec Dux Saxoniæ inde eum exire, & in publico conſpici permitteret, ne Imperator, qvi illum proſcripſerat, offenderetur; Caroloſtadius Archidiaconus, homo turbulentus & præceps, magiſtrum ſuperare, & ſe*

Cochlæus. *qvoqve caput factionis conſtituere aggreſſus eſt.*

Hunc

Hunc in finem, poſtqvam uxorem, licet in ſacerdotii ordine conſtitutus, ducere auſus eſſet, (ut cælibatum Eccleſiaſticum non doctrina ſolum, ſed & exemplo deſtrueret, qvod plurimi qvoqve alii presbyteri Lutherani ſtatim ſecuti ſunt) juvenum ejusdem ferociæ caterva ſtipatus, in pulchrum omnium Sanctorum templum intravit, ibiqve Iconoclaſtico furore Chriſti crucifixi ſtatuas & alias imagines ſacras comminuit, & altaria dejecit, ut Miſſæ celebrationem penitus impediret. His intellectis Lutherus, qvi diſcipulum pati non poterat, ſe magiſtrum ſuperantem, ex ſolitudine ſua, vetante licet Electore, prorupit, huicqve ſcripſit, ſe magis obligari ad obediendum Deo qvam omnibus mundi Principibus. Properat itaqve VVittebergam, & adſcita multitudine populi, a qvo adorabatur, cathedram conſcendit, & terribili voce contra Caroloſtadium detonat, qvi ne verbum qvidem regerere auſus eſt, qvippe neqve ingenio neqve eloqvio magiſtro comparandus, & præſente eo contremiſcens.

Epiſt. Luth. ad Frideric. Ducem. t. 2.

Cochlæus.

§. CXIIX.

Anteqvam de rebus Caroloſtadii dicam, de Luthero qvædam narranda ſunt. Occupatus fuerat cuſtodiæ ſuæ tempore non ſolum aliis in ſcriptis, ſed vel maxime in vertendo Novo Teſtamento, de qvo Maimburgii ordinem ſeqventibus infra agendum erit. Interea novos Prophetas, ut videri volebant, Zviccaviæ prodiiſſe compererat, anabaptiſmum & enthuſiaſmum, aliaqve non toleranda populo ingerentes. Horum præcipui erant *Nicolaus* cognomento *Ciconia* (Storch)

Addit.

1. §. 118. 119. 1522. Edicta adversus Lutheranos. §. 119. Exit arce Lutherus. ob Carolostadii excessus. scribit

ex pannificum numero, qvi ex tribulibus suis duodecim Apostolos, & septuaginta duos discipulos legerat; dein *Marcus* qvidam *Stubnerus*, *Martinus Cellarius*, & *Thomas Münzerus*, qvi in æde S. Catharinæ cum tumultu prædicabat; idem nempe, qvi postea rusticorum seditiosorum Dux factus est, ut in secundo libro memorabitur. Resistebant insanientibus Pastor urbis, *Nicolaus Hausmannus*, & duo Diaconi, qvos Lutherus laudat. Anteqvam vero hic Wittenbergam rediisset, monuit Philippum & Amsdorffium, ne judicium de iis præcipitarent, sed spiritus primo probent, an ex Deo sint. Suspecta tamen sibi maxime esse scribit, jactata ab illis cum Majestate divina colloqvia; Deum enim, Scriptura teste, spiritualibus angustiis animas explorare prius solere: qvi igitur non nisi blanda, tranqvilla, devota, &, ut vocant, religiosa crepent, etiamsi in tertium cœlum se raptos dicant, fidem non arbitratur mereri, Vide *Lib. II Ep. p. 42. 46.* Audiebat etiam severissima edicta adversus doctrinam suam condi; Nam ex Regimine Cæsareo, Norimbergæ, absente Cæsare, stabilito, Electore Palatino præsidente, d. 20. Jan. mandatum ad Principes publicatum fuerat, ut coercerent profanatores sacræ Cœnæ, communionem sub utraqve usurpantes, & Clericos uxoratos. Hoc exasperans Georgius Dux Saxoniæ, qvi eo tempore ex Principum Ordine consessui aderat, condito Norimbergæ circa Idus Febr. edicto, in provincia sua carceri includi & pœnæ servari jussit Monachos & presbyteros, qvi Lutheri dogmata prædicarent, tum omnes, qvi sub utraqve communicarent: revocari etiam mandavit, qvi studiorum causa in Academiis aut Scholis nova doctrina imbutis versarentur. Philippus qvoqve Frisingensis & Numburgensis Episcopus, mandatum Regiminis, sed ut erat, publicari curavit d. 24. Febr. Vide *Tom. II. Alt. f. 86. 87. 88.*

§. CXIX.

Addit. Odiosam autem maxime fecerant doctrinæ Evangelicæ causam Carolostadii excessus, de qvibus hic agit Maimburgius. Et hoc ipsum graviter objicit Wittenbergensibus Lutherus in fragmento Epistolæ, dicto *Tomo II. fol. 89.* extante. Cum vero nihil proficeret, retineri se amplius in arce non est passus. Qvæ ante discessum ad Fridericum scripserit, in Actis excusis non reperiuntur. Apparet tamen ex epistola

ad

ad eundem, ex itinere in oppido Borna, haud procul Lipsia, die cine- 1522.
rum (4. Mart.) data, qvod Elector Lutherum a reditu dehortatus fuerit; sed is abitus sui causas, inaudita cum libertate, dicta epistola de- »
fendit, & primo qvidem iis, qvæ Wittenbergæ acciderant, pene in de- »
sperationem adductum se esse scribit, qvæ enim huc usqve passus esset, »
meros jocos & ludos sibi videri; at ista in summam Evangelii contu- »
meliam erupisse, nec deplorari aut improbari satis posse. Sola ita- »
qve causæ suæ fiducia erectum vivere, & nisi id jam sciret Elector, ex- »
presse ei denunciatum a se velle. Evangelium suum non ab homini- »
bus, sed solum ex cœlo a Jesu Christo Domino nostro se habere, ideo se »
servum Christi & Evangelistam, & in posterum hoc nomine usurum »
esse. Obtulisse se qvidem huc usqve cognitioni, sed ex superflua hu- »
militate, ut alios alliceret. Nunc cum videat eam modestiam in de- »
trimentum Evangelii a Diabolo verti, nolle se amplius cedere, ut an- »
no præterito in gratiam Principis, non metu fecerit. Wormatiam »
se ingressum esse, innumeros Diabolos non formidantem. Cum ve- »
ro Dux Georgius (forte hunc respiciendum esse Elector innuerat) ne »
uni qvidem Diabolo viribus par sit, per Evangelium autem fideles »
tanto gaudio & fortitudine erigantur, ut Patrem Deum habeant & in- »
vocare possint; sperni Ducis iras debere, eoqve se esse animo, ut Lipsi- »
am qvoqve intraturus esset, si eodem urbs illa, qvo Wittenberga, sta- »
tu foret, idqve facturum, etsi novem diebus nil nisi Georgios Duces »
plueret, qvorum singuli hunc novies sævitia superarent: se passum ha- »
ctenus esse, qvemadmodum & Deus toleraverit, ut Georgius Christum »
pro stramineo homunculo haberet, imo & orasse pro eo sæpius, & ad- »
huc semel oraturum, qvanqvam uno verbo occisurum se illum esse »
confidat. Scribo hæc, *ait*, Celsitudini Tuæ, ut sciat, me longe poten- »
tiori sub protectione, qvam Electorali, Wittenbergam ire; nolo a Te »
protegi, nec gladio ad hanc causam opus est, Deus absqve ullo homi- »
num auxilio illam est curaturus. Qvoniam igitur Celsitudo Tua in- »
firma est fide, non possum eam pro defensore meo habere. Qvoni- »
am autem scire vult, qvid sibi agendum sit, dicitqve, se minus justo fe- »
cisse, dico ego, nihil Tibi faciendum esse, & jam nimium Te fecisse. »
Non fert Deus, ut Tua Celsitudo aut ego causam vi tueamur; si hæc »
credis, tutus eris; sin minus, ego tamen credo, & sinam, ut Tua te an- »
gat incredulitas. Excusatus itaqve es, qvoniam Tibi obsequi nolo, si »

capior »

1522. capior ego aut occidor. Noli Cæsari vi resistere, patere, ut agat adversus corpora & opes in ditione Tua, qvæ velit. Non potest a Te (qvem sciunt, qvo loco natus sit) postulare, ut carnificis munus adversus me exerceas. Qvod si id petant, Tuæqve Celsitudini id mihi aperiat, faxo (credas aut non credas) ut mei causa tutus & illæsus sis corpore, anima, bonis. Concludit deniqve: (plura imposterum, ut ait, scripturus) Alius vir est qvam Dux Georgius, qvo cum mihi res est, ille me optime novit, nec ego eum male. Si hoc crederet Celsitudo Tua, videret gloriam Dei, sed qvia nondum credit, nihil huc usqve vidit. Hæc qvia, qvod sciam, in Tomis Latinis non extant, ex dicta epistola Germanica excerpere visum est, ut constantia viri appareat, cui similem orbis non habuit, & qvæ (qvicqvid objiciant adversarii & invidi) divini motus characteres manifestos exhibet, eventu etiam probatos; omnes enim minæ, contumeliæ & machinæ adversus eum per annos, qvos adhuc vixit, viginti qvatuor, irrita fuerunt.

§. CXX.

Fridericus acceptis seqventi die 5. Martii, qvas dixi, literis, magna prudentia & moderatione, ne suam autoritatem cum Zelo Lutheri committeret, nihil ei respondit, sed dato 6. Martii (Veneris post cinerem) Lochavia, ad Hieronymum Schurfium, J. C. Wittenbergensem, & Consiliarium suum, mandato, benigne salutare jussit Lutherum, & cum eo agi, ut literas ad Electorem scriberet, qvibus causas, cur Wittenbergam regressus sit, aperiat, fateaturqve se injussu Principis rediisse, & aliqvo modo sese offerat, promittat etiam nemini molestum futurum esse. Literas nempe ita volebat componi Elector, ut eas cum Magnatibus & amicis communicare posset. Addit, se nihil in hac causa intendere, qvam ne seditiones fiant, idqve diligenter curandum, & Luthero interim a concionando in arce (id est, templo Omnium Sanctorum) abstinendum esse, omniaqve hæc secretissime habenda. Vide *Tomo II. Alt. f. 93.* Schurfius d. Martii (Dom. Invoc.) ad Electorem retulit, Lutherum (qvem mirifice, ut Apostolum & Evangelistam Christi commendat, & turbas ab aliis, absente eo, excitatas valde improbat) ad literas, qvæ desiderabantur scribendas promtum fuisse, eorumqve exemplum, adscripto die 6. Martii mittit. Schedulam inserverat Lutherus, qva Electori integrum facit, aliam formam præ-

præscribere, addens se nihil plane, qvod lucem ferre non possit, actu- 1522.
rum, nec metuere, si priorum etiam literarum (scilicet d. 4. Martii datarum) contenta evulgentur: si motus timeatur, eum non Sacerdotes solum, ut huc usqve suspicatus fuerit, sed ante omnia Principes esse experturos, oppressa tamen prius Evangelii doctrina, ut semper antehac factum sit. Elector Schurfio d. 10. Mart. rescripsit, pauca qvædam paulo vehementiora in Lutheri literis esse, qvæ mutari cuperet. Assensit Lutherus, ut ex relatione Schurfii d. 15. Martii *d. Tom. II. f. 99.* apparet, in qva hic simul memorat, qvanto gaudio omnium doctorum & indoctorum Lutheri adventus exceptus fuerit, qvam egregie ille qvotidie veritatem doceat, & omnia in ordinem restituat: adfuisse etiam Capitonem (qvi apud Albertum Cardinalem Halis tunc erat) duasqve conciones Lutheri adversus abusus sacræ cœnæ, lætantem laudantemqve audisse. Hæc & alia Schurfius. Literæ qvas Lutherus ex compacto cum Electore, & hujus jussu correctas scripsit die Mercurii post Invocavit, id est 11. Martii (qvæ Germaniæ Tomo H. Alt. fol. 96. 97. Latinæ Tomo II. Jen. f. 544. 545. & Lib. II. Epistolarum p. 46. 47. extant) nam Latinæ tales sunt, qvales Lutherus composuerat: Itaqve in iis residua manserunt, qvæ Elector expungi voluerat, v. g. ubi scripserat Lutherus, longe aliud in cælo qvam Norimbergæ in conventu pronunciatum & conclusum esse, & brevi appariturum, qvod illi qvi nunc somniant se penitus devorasse Evangelium, & qvasi crudum in alvum transmisisse, nondum has ipsas epulas illibatas, pteci- bus de more consecraverint. Horum enim loco in Germanico exemplari correcto saltem legitur, *longe aliud in cælo, qvam in terris conclusum* esse. Inserta vero sunt qvædam Germanicis istis, qvæ in Latinis non habentur, non admodum lubenter a Luthero admissa, ut patet ex epistola ad Spalatinum d. 13. Martii data *Lib. II. ep. p. 56.* cujus inter alia hæc sunt verba: Mitto hic literas ad Principem, in qvibus, ut multa incredulitatis pavidæ signa Princeps ostendit, qvæ infirmitas ejus ferenda est, ita hoc unum me offendebat verbum, qvod Cæsarem cogor appellare Dominum Clementissimum Meinen allergnädigsten Herrn/ cum sciat orbis, esse mihi infensissimum, & hunc fucum manifestum omnes ridebunt. Tamen ego potius rideri volo, & fuci argui, qvam infirmitati Principis resistere; conscientiam autem ab isto fuco sic redimo, qvod usus & stylus sic habeat, Cæsarem appellare vel- ut

l. §. 120. causas adventus sui exponit; Magna ejus de causâ sua fiducia.
1522. De Carolostadiano

" ut proprio nomine & titulo, etiam ab iis, qvibus sit infensissimus. Nam
" ego fucos mire odi & satis multum eis concessi hactenus; aliqvando
" & παῤῥησίας præstare oportet. Tres autem utrobiqve rationes pro
" adventu suo Lutherus allegavit, qvas Maimburgius, ut alia, præteriit.
Primo qvod incumbere sibi crediderit inceptam a se Wittenbergæ religionis restitutionem prosequi; *secundo* qvod a cœtu, cujus cura sibi commissa fuerit, ob enatas turbas, qvas absens sedare non potuerit, per literas revocatus fuerit; *tertio*, qvod valde angeretur animo, & vereretur, ne qva magna seditio in Germania oriatur, eaqve pœnas det contemtus & ingratitudinis beneficiorum Dei. Videmus enim, *ait*,
" qvanta cum approbatione, applausu, gratulatione & concursu Evan-
" gelium a plurimis accipiatur. Sed in populo multi hoc beneficium
" carnaliter accipiunt, cernunt apertis oculis veritatem, nec tamen ea,
" ut debent, utuntur. Hæc omnia uberius explicat, & pro ratione generali, qvam solam notavit Maimburgius, plus semel affert, *Deo ante*
" *omnia parendum esse*. Scribit enim: Urgent me causæ inevitabiles,
" Deus cogit & vocat, hic nulli creaturæ tergiversandum est, age, fiat
" igitur in nomine Jesu Christi, qvi est Dominus mortis & vitæ. Et
" postea: Non solum Celsitudinis vestræ vel offensionem vel benevolentiam, sed etiam totius mundi vel odium vel furores tantæ Ecclesiæ ne-
" cessitati posthabenda duxi. Et in fine: Celsitudo Vestra Dominus
" qvidem est mei corpusculi & fortunularum, Christus vero etiam ani-
" marum, ad qvas me misit, & ad qvarum vitam me exsuscitavit. Fiducia vero bonæ causæ ita inter alia loqvi eum fecit: Ego firmissime per-
" svasum habeo, meum verbum seu initium mei Evangelii non a me sed
" a Deo profectum esse. Nec ullum genus mortis aut persecutionis,
" Deo juvante, hoc mihi exeutiet aut diversum docebit. Et videor mihi recte divinare, nullis terroribus aut sævitia hanc lucem aboleri pos-
" se. Annuit tunc & huc usqve huic divinationi & his votis Deus, & si per peccata nostra liceat, etiam imposterum annuet. Cæterum de tumultu Carolostadiano, etsi multa dici possent, neglecta aut ignorata Maimburgio, cum tamen tot alia & meliora dicenda restent, multa prætermittenda sunt. In literis Schurfii d. 8. Mart. scriptis *dicto Tomo II. f. 94.* inter alia refertur, sublata a Carolostadio confessione & facta Sacerdotum expulsione in locum qvinqve aut decem Missarum in

eam-

 I. §. 120 §. ccc. 1522.

remplo oppidano habitarum, uno die plus centum per tumultum confluentis plebis, neglectis omnibus ceremoniis, successisse. Conciones autem, qvas adversus abusus Lutherus diebus septem continuis habuit, nempe a *Dominica Invocavit* d. 8. Mart. ad 14. Mart. extant *dicto Tom. II. f. 99. & seqq.* Has non video, cur terribiliter detonatas esse Maimburgius dicat. Sed de iis paulo post agetur. De matrimonio Clericorum, qvod hic iterum tangit noster, plus satis supra dictum est. Carolostadii nuptias Lutherus, dum in arce esset, intellexerat, & in literis d. 14. Jan. ad Amsdorffium datis mire sibi placere, scripserat, addito voto: *Confortet eum Deus in bonum exemplum inhibenda & minuenda Papistica libidinis, Amen.*

§. ccc.

Scripserat qvidem contra Missam Lutherus, nec a nuptiis abhorrebat, ut non multo post apparuit, sed qvoniam sciret, Ducem, Patronum suum, nolle qvidqvam in externis immutari, ipse vero Missam alia prorsus qvam Catholica forma introducere vellet, non tamen omnia, licet in se bona, sine ordine tractari debere dixit, sed scandala vitanda esse. Ideo palam acriter inculpato Archidiacono, ita ut ob fractas imagines hæreticum & Iconoclastem nominaret, permissas esse imagines docuit, exceptis iis, qvibus Deitas effingeretur, imo utile esse eas haberi, præsertim Jesu Christi. Certe in Lutheri operibus, tribus post mortem ejus annis VVitteberg æ vulgatis, præmissa imago Christi crucifixi conspicitur, ad cujus unum latus Dux, ad alterum Lutherus, flexis genibus orantes repræsentantur. Hanc publicam correctionem miser iste Archidiaconus ferre debuit, ægre licet;

1522. *neqve tamen ab aliis excessibus abstinere potuit.*
Staphyl. l. de Luth. *Cum enim qvod Deus Adamo dixerat:* In sudore vul-
Ensm. Alberus contr. Carolost. Flor. de Rem. Lib. 1. c. 15. tus tui vesceris pane tuo, *pro præcepto, qvo omnes homines obligarentur, haberet, terram fodere cœpit, & Melanchthon a stulto illo se induci passus est, ut operam suam pistori locaret, ita ut Lutherus vix multo negotio ab his ineptiis illos revocare posset. Sed alia mox sequebantur. Nolebant enim, ut aliud qvidqvam qvam sacra Scriptura in Academia prælegeretur: ita literarum studia VVittebergæ interrupta fuissent, nisi Lutherus autoritatem suam interposuisset, qvamvis continua vituperatione Philosophiæ, & doctrinæ Scholasticæ causam errori dedisset. Manifestum vero dissidium tandem erupit, cum infelix novam contra Lutherum sectam constituturus Realitatem corporis & sangvinis Jesu Christi in sacræ Eucharistiæ Sacramento negare cœpit.*

Carolost. dial. de Cœn. contra Luth.

§. CXXI.

Non invenio increpationes illas in concionibus Lutheri, qvas hic refert Maimburgius: sed pro magno illo, qvem ex tumultu se absente & contemto facto cœperat, dolore, modeste locutum esse judicabunt, qvi conciones legent. Breves illæ sunt, & qvatuor tantum priores Latine versæ habentur *Tomo VII. Lat. Wit. f. 273. & seqq.* In *prima* placide insinuat auditoribus, qva charitate infirmi tractandi sint; & adversus hanc peccatum esse præcipitantia & violentia, neqve se, licet primus per Dei gratiam verbum divinum iis annunciaverit, si præsens fuisset, approbaturum, qvæ egerint, fuisse, Missas tamen solitarias ob abusum notorium abrogatas sinere. Concione *secunda* neminem ad fidem vel cultum cogi debere rationibus firmat, & suo exemplo

exemplo, qvi (ut est in textu Latino dicto *Tomo VII. f. 275. b.*) Wormatiæ tumultum excitare potuisset, ut nec ipsi Cæsari tuto illic agere licuisset. Concione *tertia* inter alia de sacris imaginibus ita loqvitur, ut propter ingentem abusum mallet nullas esse, tolerari tamen posse absqve adoratione, imo nec eas, qvæ adorantur, vi tollere consultum fuisse, sed sufficere, si abusus publice demonstretur. Idem *qvarta* persequitur concione, neqve tamen imagines utiles esse docet, ut hic refert Maimburgius, sed indifferentes, si cultus absit; scilicet neqve bonas neqve malas. In eadem, de usu abusuqve jejuniorum sive abstinentiæ a carnibus tractat, & liberam relinqvit. *Qvinta* improbat, qvod pro necessario habere voluerint, panem & vinum in S. Cœna non ore a porrigente sacerdote, sed manibus prehensa accipere. Etsi enim ritus iste liber sit, sine scandalo tamen mutari non potuisse. *Sexta* promiscuum accessum seu concursum ad sacram Cœnam reprehendit, & piam reqvirit præparationem, ante omnia vero fidem, sine qva salutaris non sit usus. *Septima* deniqve confessionis Sacerdoti faciendæ utilitatem commendat. In his omnibus nihil jubet, aut terrore vel minis exigit, aut præcipit, sed adductis rationibus, monens precansqve svadet. De communione sub utraqve ita statuit, ut etsi illam præferat, noluerit tamen vi introducere, sed argumentis propositis cætum ad illam invitare, & interea ferre, qvi unam speciem sumere voluissent. Taxatur hic ex Reformatorum parte ab *Abrah. Scultero*, qvod in epistola ad Priorem Augustinianorum Islebiensem, Casparum Guttelium, Dom. Læt. scripta inter res nihili communionem sub utraqve retulerit. Verba literarum hæc sunt: *Lib. II. p. 56.* Ego Carolstadium offendi, qvod ordinationes suas cassavi, licet doctrinam non damnarim, nisi qvod displicet, in solis cæremoniis & externis faciebus laborasse eum, neglecta interim vera doctrina christiana, hoc est, fide & charitate. Nam sua inepta docendi ratione eo populum perduxerat, ut sese Christianum arbitraretur, per has res nihili, si utraqve specie communicaret, si tangeret, si non confiteretur, si imagines frangeret. En malitiam Satanæ, ut per novam speciem molitus est erigere se ad ruinam Evangelii. Nam hæc ego qvæsieram hactenus, ut conscientiæ ab istis contrariis faciebus liberarentur, & res ipsa per sese rueret communi consensu. At ille cupiebat fieri subito novus Magister, & suas ordi-

1522. „ordinationes in populo preſſa autoritate mea erigere. Non ſic impii, „non ſic, ſed ſoli Deo gloria. Spero tamen æqvas mentes facile judicaturas, Lutherum id modo deprehendere, ejusqve verba eo pertinere, qvod res ſanctæ profanentur & in nihilum reducantur, ſi extera tantum ſpecie, non ex conſcientia fidei fiant. Alia etiam ſuggillatio ex poſtremis iſtis verbis, cum ad ſolum Deum gloriam refert, repellitur, qva qvidam zelum Lutheri ambitioni & æmulationi tribuunt. Nec juſtior eſt cenſura, cui inter alios Eraſmus adverſus Lutherum non ſemel indulget, qvaſi bonarum literarum ſtudia ſub Lutheraniſmo interitura ſint. Qvicqvid enim in eam ſententiam Caroloſtadius tumultuarie & fanatice dixerat aut egerat, Luthero inviſum ingratiſſimumqve fuit. Neqve juſta, qva uſus eſt, vituperatio abuſus Philoſophiæ & Theologiæ Scholaſticæ reprehenſionem, ſed potius laudem meretur. Ea ſane effectum eſt, ut vel ipſorum adverſariorum teſtimonio, longe alia Philoſophici & Theologici ſtudii facies poſthac apparuerit in toto Chriſtiano orbe. De Maimburgii relatione, cum narrat, imaginem Chriſti Tomis Lutheri præfixam eſſe, cui ille & Elector poſitis aſſiſtant genibus, notandum eſt, nihil inde de neceſſitate aut cultu imaginum concludi poſſe; nec aliam Electori aut Luthero ſententiam pictura illa Typographorum ſtudio facta tribui, qvam qvalem illi viventes publice profeſſi ſunt. Eriguntur multoties in templis & cœmeteriis Lutheranorum ejusmodi ſtatuæ & picturæ, neqve tamen per eas aliud indicatur, qvam defunctos pia & devota mente Chriſtum coluiſſe. Nam viventium nemo ad imagines ſe proſternit, licet non raro publice privatimqve orantes in genua provolvantur, & ſtatuæ in templis aliqvibus ſuperſint. Qvæ de Philippo affert, examinare hic non lubet; alterius etiam loci ſunt, qvæ de diſſidio ſacramentario hic & in ſeqventibus ſubjungit.

§. ddd.

Luth. ep. ad Argent. Melanchth. de Cœna. Hiſtor. Auguſt.

Bona fide laus hæc tribuenda eſt Luthero, qvod nunqvam errorem hunc Sacramentariorum ferre potuerit, ſicuti nec hodie Lutherani illum in Calviniſtis ferunt, qvantocunqve niſu hi unionem cum iis moliti

moliti fuerint. Ingenue etiam profitetur Luthertus, ſe, ut Papæ agrius faceret, & multa moleſtia ſe liberaret, optaſſe, ut bona cum conſcientia negare præſentiam realem poſſet; ſed qvia ſacra Scriptura tam perſpicua in hoc argumento ſit, nullam vidiſſe ſe eam negandi rationem, niſi qvis manifeſta malitia oculos claudere vellet. Itaqve tam acriter perſecutus eſt Caroloſtadium, ut hic diſcipulus ejus VVitteberga excesſerit, & ſe in oppidum ad Salam fluvium, Orlamundam receperit. Ibi multos decepit, qvi poſtea Lutherum, eos ab errore revocaturum, parum abfuit qvin obtruncaſſent. Permotus igitur a Luthero Dux, Caroloſtadium tota ditione ſua exegit. Is Tigurim abiens cum Zvinglio conferre cœpit, qvi Lutheranus antea, Sacramentarius factus erat, & ſemper poſtea hujus hæreſeos autor habitus eſt. Hæc ad hiſtoriam Calviniſmi pertinent, qvam ad aliud opus differo. Sed Zvinglius, qvi gloriam inventæ novæ ſectæ cum nemine communem habere volebat, Caroloſtadium poſtea deſeruit; & hic tam inops factus eſt, ut ad veterem magiſtrum rediret, & viliſſima ſubmiſſione condonationem & veniam VVittebergam redeundi impetraret. Verum adeo contemtus ibi, & ab omnibus deſertus fuit, ut miſer panem ruſtico labore qværere cogeretur, ligna venum in urbem portans: donec miſeriæ illius & qvotidianæ inſultationis ab iis, qvibus antea, ut Archidiaconus & Doctor veneratio-

I. §. ddd. 1522. Sleid. l. 3. & 5. Schlüſſelburg. de Cœn. Dom.

Luth. ep. ad Argent. Cochlæus. Flor. Ram. l. 2. c. 7. Addit.

Hiſtor. Auguſt.

ni

I. §. ddd. 1522. *Histor. de Com. August Flor. de Rem. l. 2.*

ni fuerat, pertæsus, Basileam se conferret, ubi prædicatoris munus adeptus est. Ibi, ut multi Lutherani Scriptores asserunt, (quanquam ea narratio suspecta mihi est) a Diabolo demum strangulatus dicitur, qui & concionanti, specie viri immaniter magni apparuerit, dein in domum ejus venerit, eique nuntiari jusserit, intra triduum se venturum esse; quo exacto Carolostadius obierit. Quicquid sit, filium reliquit Johannem *patre sapientiorem & feliciorem. Concilio enim Tridentino is se submisit, & Catholicus factus est. Verum hæc multo post evenerunt, conjuncta tamen hic sunt a me, ut uno conspectu exhiberetur, quis exitus fuerit conatus Carolostadiani adversus Lutherum, qui ob victum & penitus oppressum discipulum elatus, ferocior indies multoque imperiosior & insolentior quam antea evasit. Hoc enim tempore seditiosum adversus totum ordinem Ecclesiasticum & inprimis contra Episcopos, quos exterminari vult, librum publicavit. Fuit etiam tanta impudentia, ut Bullæ Pontificiæ* In Cœna Domini, *qua nominatim excommunicatus erat, aliam a se factam opponeret, sub titulo* Bullæ & Reformationis D. Lutheri: *in qua dicit, quod omnes qui vires suas ad diripiendos Episcopatus & Episcoporum potestatem abrogandam impenderent, filii Dei genuini sint futuri; e contrario qui eos defenderent, aut iis obtemperarent, Satanæ sint ministri. Horrendum vero*

Adversus falso nominatum statum Ecclesiasticorum tom 2.

maxi-

maxime, qvod impietatem tam apertam multis Sacræ Scripturæ dictis probare nititur, qvam summo studio plurimis in locis corrupit, & promiscue omnium hominum manibus insinuavit, ut doctrinam ejus purum putum Dei verbum esse crederent. 1522.

§. CXXII.

De controversia circa præsentiam realem alibi, ut jam innui, convenientior dicendi locus erit: illa enim hoc tempore nondum eruperat, neqve Lutherus manifeste doctrinam Carolostadii sed importunitatem taxavit. Laus qva hic ob assertam præsentiam Lutherum donat Maimburgius, qvo tendat, facile conjicitur. Cætera de Carolostadio examinanda non sumo, nec defendo, si qvid de eo invidiosius scriptum est. Tumultus rustici tempore infeliciter in Franconia vagans, & inter seditiosos delatus, Rotenburgo ad Tuberam vix elapsus est, nec nisi Lutheri opera a criminis intentatione liberatus, & in Saxoniam receptus: ibi de cœna Domini disputationis non assertionis causa scripsisse testatus, suspectum se Zvinglianis partibus fecit. Postea tamen cum ne Lutheri qvidem commiserantis interventu invenire conditionem posset, qva se suosqve aleret, Basileam anno 1531. pervenit, ubi tunc Lutheri potius qvam Zvinglii dogmata, aut utraqve, locum habebant; cumqve annis decem in templo Petrino & in Schola qvoqve docuisset, pestis tempore anno 1541. ipso Nativitatis Christi Festo obiit. Famam Diabolicæ apparitionis, qva territus mortem oppetierit, ab *Hesbusio*, qvi eo tempore Basileæ non sine autoritate vivebat, sparsam, & pro concione ad populum delatam refutavit *Petrus Boqvinus*, Reformatæ sive Helveticæ confessionis in Palatinatu Heidelbergensi primarius administer; ex qvo aliisqve vitam Carolostadii conscripsit, & inter Theologos Lutheranos (qvi tamen tum vehementer detestantur) retulit *Melchior Adami*. Ipse etiam Melanchthon litis & tumultus de cœna Domini autorem illum facit, vocatqve *hominem ferum, inconsideratum, indoctum, & suo sensu abundantem*, einen wilden / unverständigen / ungelehrten und eigensinnigen Menschen. De insolentia, ferocitate & impudentia Lutheri veteres qverelas ex Cochleo hic repetentem Maimburgium patienter feramus.

1522. mus. In qvantis ipse angustiis tunc vixerit, epistola ejus ad Nic. Gerbelium Argentinensem JC. ostendit mense Martio scripta *Lib. II. p. 52.* „ his verbis: Furit Satanas, & fremunt vicini undiqve, nescio qvot „ mortibus & infernis, jam & reipsa mea adeo aula medius fidius turbavit res usqve ad desperationem. Vivum ergo coactus sum meipsum „ in medium Cæsaris & Papæ furorem conjicere, si forte lupum e cauleqveam ejicere. Itaqve jam nullis præsidiis cinctus sum, nisi cælestibus, sed versor in medio hostium, qvibus jus est per homines datum „ me omni hora occidendi. Ego me sic solor, qvod scio Christum esse „ Dominum omnium, cui Pater omnia posuit sub pedibus ejus, haud „ dubium & Cæsaris iram, & universos Dæmones, qvi non sunt de ovibus, qvas Pater subjecit Filio. Ita si is volet me occidi, occidat in nomine ejus; si nolet, qvis me occidet? Tu tantum cum tuis cura, ut Evangelium juves orationibus. Video enim Satanam id moliri, ut non „ modo Evangelium extingvatur, sed & tota Germania sangvine proprio inundet. Heu qvæ monstra ille cogitat, & nisi fallor, nimis certo instant, eo qvod non sint, qvi se murum ponant adversus Deum pro „ domo Israel. Tum qvod Evangelion regni præ dura nostra ingratitudine habemus in solo sermone, sed non in virtute, & magis inflamur scientia qvam ædificamur charitate, ideo dabitur nobis, ut metuo, sicut meremur. Et eodem die ad Joh. Langum, Erfurtensem Ecclesiastem: „ *d. l. p. 54. b.* Ad vos venire non licet, neqve enim Deum tentare fas „ est, & pericula qværere ultro, cum hic satis periculorum expectandum „ sit mihi, qvi Papali & Imperiali anathemate exclusus, prorsus omnibus sum ad cædem expositus, nullo præsidio tutus, nisi cæleſti. Sed anteqvam de libris, qvorum hic mentio a Maimburgio fit, agatur, tacendum non est, edidisse Lutherum eodem mense Martio tractatum Germanicum *de communione sub utraqve & innovationibus aliis* a Carolostadio scilicet factis: qvi extat *Tomo II. Altenb. f. 120. & seqq.* In hoc, qvæ extemporaneis illis concionibus monuerat, plenius explicat. Sentiebat autem tunc temporis & svadebat, donec ex verbo Dei mentes hominum convincerentur, ut ob præoccupatum per tot secula fere omnem populum observantia & metu Pontificiorum decretorum, communio sub una nondum vi abrogaretur, sed publice adhuc retineretur; qvi vero conscientiæ impulsu communionem sub utraqve desiderarent, ita admittantur, si id sine scandalo eorum, qvi sub una com-

& toleranda, qvæ ſub una fiebat. §. 123. Scribit adverſus ſtatum Eccleſiaſticum, titulo Eccleſiaſtæ; I. §. 122. 123. 1522.

municant, fieri poſſit. Sic etiam Miſſam deniqve ipſam omiſſis ſaltem formulis, qvæ ad ſacrificium pertinent, &, qvem vocant, canone, veteri ritu & Latino ſermone, ſed cum communione, & prævia libera confeſſione accedentium, celebrari. Si qvi ſint Sacerdotes, qvi ſolitarias miſſas nolint intermittere, tolerari eos, nec vi ab altaribus abigi volebat; imagines etiam non removeri; conjugia deniqve Sacerdotum & Monachorum libera eſſe debere. Hæc inſolentis & audacis non ſunt, ſed nimium forte cavent is, & ad infirmitatem Principum & populi reſpicientis.

§. CXXIII.

Qvacunqve autem moderatione ille circa ritum Sacræ cœnæ omnium judicio expoſitum, uteretur, nullam tamen erga Pontificem & Epiſcopos, qvi doctrinam ejus, Bullarum Papalium autoritate nixi, ubiqve perſeqvebantur, mediocritatem ſervandam ſibi impoſterum eſſe exiſtimavit, ſed edito libello Germanico wider den falſchgenanten geiſtlichen Stand des Pabſts und der Biſchoffe/ *Tom. II. Alt. fol. 161. adverſus falſo nominatum ſtatum Eccleſiaſticum Papæ & Epiſcoporum*, omnia argumenta veluti in aciem eduxit, qvibus eos nihil minus qvam Chriſti Apoſtolos, ſed plane damnabiles, & populis damnationis cauſſam præbentes demonſtret. In exordio *Eccleſiaſten* ſe nominat, qvia Sacerdotis & Doctoris titulis, lubens qvidem, per Papæ & Cæſaris bullas exutus ſit, nihilqve ex Pontificio charactere reliqvum habeat. Qvod ſi etiam *Evangeliſtæ* titulum ſumeret, majori id jure facturum ſe eſſe ſcribit, qvam ullus Epiſcoporum ſuum titulum probare poſſit, certumqve ſe eſſe, a Chriſto ipſo ſic nominari, & pro tali haberi, qvi doctrinæ ſuæ magiſter, & in novisſimo die teſtis futurus ſit. Argumenta vero, qvibus verum Epiſcopatum deſcribit, & cui oppoſitum eſſe ait illum, qvem Epiſcopi ejus temporis gerebant, ex epiſtolis Pauli *1. Tim. III. Tit. I. & Petri Ep. II. cap. 2.* depromit, & incredibili libertate vitia Eccleſiaſticorum, impudicitiam & luxum, pompas aulicas, ignorantiam Theologiæ & deſidiam in docenda plebe, ut & avaritiam depingit, & belle, ut Cochleus loqvitur, commemorat, qvas per officialium & Procuratorum rapacitates in aulis & conſiſtoriis ſuis exercebant. Bullam etiam, ad imitationem & retorſionem Pontifi-

L. §. 123. 1522.

cia, libello huic inseruit, qva veluti ex cathedra definit & edicit, ea qvæ Latine vertit Cochleus: Qvicunqve opem ferunt, corpus, bona, & famam in hoc impendunt, ut Episcopatus devastentur, & Episcoporum regimen extingvatur, hi sunt dilecti filii Dei, & veri Christiani; observantes præcepta Dei, & repugnantes ordinationibus Diaboli. Aut si hoc non possint, regimen tamen illud saltem condemnant ac vitant. Contra verò, qvicunqve manutenent Episcoporum regimen, eisqve obediunt voluntaria obedientia: hi sint diaboli ministri proprii, & repugnant Dei ordinationi ac legi. Sed debuisset etiam Cochleus bona fide adscribere explicationem & moderationem, qvam Lutherus diserte subjungit *dicto Tom. II. f. 175 a.* in hæc verba: Devastationem & extinctionem neqvaqvam intelligi volo, ac si manu ac gladio res agenda esset (neqve enim digni hoc sunt labore, neqve is expediret) sed secundum doctrinam Danielis c. VIII. 25. sine manu conteretur, ut scilicet omnes per verbum Dei contra illos doceant, & argumententur, donec pudefiant & sponte contemnantur & cadant. Hæc destructio Christiana est, in qvam omnis impendi debet opera. Dein vulnera etiam oleo, ut scribit, fovens, illis Episcopis, qvi vitia agnoscant, & de salvanda anima sua solliciti esse velint, consilium dat, ut, si ipsi præstare id non possint, viros doctos adsciscant, per qvos in diœcesi sua Evangelium pure prædicent, nihilqve omittant aut vitent, qvod Christus faciendum patiendumve Evangelii sui causa statuerit. Sic Valerium Hipponensem sibi Augustinum substituisse, & in multis Græcæ Ecclesiæ diœcesibus Presbyteros Episcoporum loco, iisqve præsentibus, fuisse concionatos. Qvomodo objectionibus respondeat de tumultu, qvi metuendus sit, & de damno Principum & Nobilium, qvorum filii hoc modo a dignitate & proventu Episcopatuum & Præbendarum excluderentur, aliaqve qvæ prò cœlibatu & virginitatis voto allegari solent, refutet, tum qvod nota sint, tum qvod vetera odia nimis renovarent, satius est omitti. Summa est, præferri omnibus aliis considerationibus, utilitatibus & dignitatibus debere salutem animæ, & verbi divini clarissimas dispositiones. Nec abs re sunt, qvæ dicit *fol. 182. b.* Etiamsi illustrium virorum filii in Clerum, filiæ in monasteria, rei familiaris levandæ causa, assumantur, nihil tamen profici: adesse vindictam divinam clamore sangvinis ob cædem spiritualem

lem

ſem animarum veluti profuſum, provocatam, qva Principes & Nobilitas depauperentur. *Ait poſtea:* Cur ſecundo genitis Principum & Nobilium non aliqvid datur, more Iſraelitarum, ut ad aliorum civium conditionem redigerentur? qvis jubet omnes æqvali jure bona dividere, omnesqve Principes & nobiles manere? futurum brevi prædicit, ut nobiles cum plebejis jungantur, opum ſcilicet cauſa. Qvomodo excepta fuerit tam acris cenſura, florentibus Epiſcoporum rebus, qvorum plurimi magnorum Principum & illuſtriſſimorum Comitum fratres filiiqve erant, aut vix ullus, qvi non ex Baronum & eqveſtri genere eſſet, egregiis affinitatibus ſubnixus, facile judicari poteſt, mirumqve profecto, ut jam ſæpe dixi, eſt, hominem hunc vel unum diem ſuperſtitem libertati huic ſuæ vivere potuiſſe. Qvanta in eum veluti grando convitiorum ceciderit, ipſe qvidem non diſſimulat, qvanqvam verum eſt, adverſarios ei plerosqve rudes & inficetos contigiſſe, qvos ingenio longe ſuperabat. Eraſmum inter paucos excipio, qvi ſtylo & politiori literatura potior, eaqve elegantia & moderatione affectuum applauſum captans, ita ſcripſit, ut neminem Lutheri cauſæ magis nocuiſſe exiſtimem. De hoc ipſe qvidem Eraſmus gloriatur, qvanqvam exigua ab Eccleſia, cui adhærebat, gratia. Nolo repetere, qvæ ſupra notavi, opus fuiſſe immiti Prælatorum caſtigatore, ut Eraſmus ipſe non diffitetur, Epiſtola ad Melanchthonem anno 1524. ſcripta, *Lib. XIX. ep. 3.* Nam eventu comprobatum eſt, qvotidieqve adhuc comprobatur, qvod fruſtra idem Eraſmus ſperaverit, ut temperata libertate Pontifices & Reges ad hujus negotii (reformationis nempe,) conſortium pellicerentur. Qvod vero in iisdem literis optat Eraſmus, *ut Lutherus tam cito poſſet Pontifices & Principes ad Evangelicæ pietatis ſtudium convertere, qvam in vitia illorum fortiter debacchari*; id profecto ipſe Lutherus anxie deſideravit, imo cum non ſuccederet, qvam plusqvam omnia intendebat, vitæ & morum, etiam in illis locis, ubi purior doctrina prædicabatur, correctio, nemo vehementius de malo illo qveſtus eſt. Teſtis eſt inter alia epiſtola ad Joh. Langum, qvi tunc monaſterio Auguſtiniano Erfurtenſi exierat, ſupra relata, in qva qveritur: Virtus verbi adhuc latet, vel nimis modica eſt in omnibus nobis, qvod miror valde. Sumus enim iidem, qvi antea, duri, inſenſati, impatientes, temerarii, ebrii, laſcivi, contentioſi; ſumma, ſym-

I. §. 123. 124. 1522. de lapsu morum, Zelus & successus in corrigendis. §. 124. Lutherus in tractatu

symbolum illud & insigne Christianorum charitas nusqvam prodit, & fit illud Pauli: regnum Dei habemus in sermone, non in virtute. De Monachis vero cucullum exuentibus ita loqvitur: Video Monachos nostros multos exire nulla alia causa, qvam qva intraverant, hoc est, ventris & libertatis carnalis gratia, per qvos Satanas magnum fœtorem in nostri verbi odorem bonum excitabit. Et anno seqventi 1523. m. Jul. ad Spalatinum: Mihi molestissimum est, huc tanto numero volare defectores Monachos, & qvod magis movet, statim uxores ducere, cum sit genus hominum ad res gerendas ineptissimum. *Lib. II. Ep. p. 139. b.* Hanc ingenuitatem viri sancti dissimulare non debui, qva multæ imputationes adversariorum repelli possunt. Si enim fraudulenter versatus esset, suumqve tantum commodum, & popularem applausum seqvi voluisset, non ea, qvam videmus, libertate de abusu doctrinæ qvestus foret. Fecit igitur qvod potuit, qvantumqve Deus permittebat. Asseruit in libertatem Christianam populos, jugum humanarum traditionum confregit; verbum Dei omnibus, qvi audire & legere vellent, obtulit, morum castimoniam gravissimis argumentis ex vero fidei fundamento ursit, plantavit nempe & rigavit, incrementum a Deo expectandum fuit. Neqve tamen infructuosus adeo erat labor ejus, ut non insignia pietatis exempla undiqve conspicerentur, martyrii etiam honore novellas Ecclesias decorante, ut postea memorabimus. Qvantumcunqve vero vel tunc langveret, vel nunc etiam langveat inter nos pietas, nondum tamen (Deo sit gratia) habet, qvod Germaniæ protestanti se præferant Reformationis ofores, omnium vero minime illæ nationes, qvæ Lutheranismum ferro & igni arcent, meliorem morum disciplinam jactare possunt.

§. CXXIV.

Edidit hoc anno Lutherus tractatum Germanicum *de vitanda hominum doctrina*, qvi legitur *in Tomo II. Alt. fol. 135. & seqq.* in qvo allatis & explicatis scripturæ dictis, præsertim *1. Tim. IV. 1. 7. Coloss. II. 16. 23. 2. Pet. II. 1. 3.* præcepta Pontificum de jejuniis, de cælibatu aliaqve impietatis accusat. Veritus interim ne in abusum ista verterentur, in exordio libelli ita loqvitur; Sciant impudica & proterva eorum capita, qvi Christianismum jactant, qvod ovis & carnibus vescan-

scantur, confessione abstineant, imagines confringant, me illis minime scribere. Habeo enim istos pro talibus qvi castra Israelitarum contra præceptum Deuter. XXIII. 12. 14. conspurcant & fœdant: toleramus illos, donec a Deo corrigantur. Scribo autem ista miseris, afflictis & qvasi captivis conscientiis monachorum & monialium, qvi liberari ex vinculis votorum desiderantes dubitant, an id sine peccato fieri possit. Repetit deinde contenta libelli *de votis monasticis* anno prætetito Latine editi, ostenditqve, qvomodo vita monastica salva fide & conscientia geri possit, & qva ratione ab ea discedere & cælibatui renuntiare liceat. Hic (qvod multi ex adversariis nulla ratione ei exprobrant) stimulos carnis & pericula pollutionum allegans, nullum alium conscientiæ tranqvillandæ modum inveniri posse tradit, qvam conjugium: petit autem non solum a lectoribus veniam, qvod ista non taceat, sed & improbat affectatam harum rerum dissimulationem, satius esse scribens, ut qvæ Spiritus Sanctus per Mosen aperte & multis locis ad instruendos homines non celavit, eodem fine, incautæ juventuti non reticeantur; aures, ait, volumus puriores habere, qvam os Spiritus sancti: pudorem affectamus, ubi illo opus non est: non pudet, ubi pudere nos deberet. Cum vero conjiciat, sibi talia scribenti ab inimicis objectum iri, ac si ipse libidine vehementer ureretur, ea se ætate esse dicit, ut per Dei gratiam de continuatione cælibis vitæ bene speret, neqve tamen tam arrogantem esse, ut castissimis se accensere velit; minime vero illis, qvi virginitatem jactent, in occulto tamen faciant, qvæ turpe sit dicere *Eph. V. 12.* Reperitur hoc anno inter Electorem Saxoniæ & Episcopum Misnensem collisio qvædam. Hic enim edicto Norimbergensi, cujus supra memini, accepto, & in Diœcesi sua mense Majo publicato, parochos tres ex ditione Electorali sisti sibi desideraverat, ob Lutheri causam, & qvod uxores duxissent, plectendos. Respondit Elector, se, ut Principem secularem a judicandis controversiis, qvæ pro Ecclesiasticis haberentur, hucusqve abstinuisse aut impeditum esse; dolere tamen, qvod tot abusus contra præcepta Dei irrepserint: in qvibus nominatim taxat blasphemandi licentiam, & qvod Sacerdotibus licentia concubinas habendi ab Episcopis venderetur; rectegve facturum scribit Episcopum, si pios probosqve viros cætibus præficeret, qvi verbum Dei & Christianam

I. §. 124. §. eee. 1522.

nam diſciplinam prædicarent & abuſus corrigerent. Tres vero Parochos ſi legitime procedatur, defenſurum eſſe negat, ſed ita ſe geſturum, ut Principem Chriſtianum deceat. *Tom. II. Alt. f. 133.* Apparet etiam hinc, qvam trepide aut caute adhuc verſatus ſit in religionis negotio Princeps, qvi tamen pro unico Lutheri patrono habebatur. Qvæ de corrupta a Luthero Scriptura hic attexit Maimburgius, digreſſioni inſerviunt, qva ad narrationem de Bibliorum verſione perveniat, qvam nunc cum calumniæ continuatione inſertam audiemus.

§. eee.

Eodem enim tempore in lucem emiſit partem Bibliorum a ſe translatorum, cui labori magna diligentia incubuit, poſtqvam adverſus Eccleſiam Catholicam inſurrexit. Nihil enim inſtituto ſuo magis proficuum fore judicabat, qvam verſionem illam, in qvam ſub ſpecioſo prætextu ſtyli ad genium lingvæ patriæ eleganter accommodati, explicationes qvasdam ſubtiles inſinuare poſſet, qvibus dogmata ſua juvarentur. Sane qvemadmodum, ut lingvæ iſtius periti affirmant, Lutherus ejus genium probe intelligens, nunqvam elegantius, qvam in iſto opere ſcripſit, ita Doctores qvidam Germani ſapientiſſimi, qvi plusqvam lingvam ſuam popularem callebant, aſſeverant, nihil ea verſione magis corruptum, minusqve fidele eſſe, utut elegans & polita ſit. * *In hac enim neglecta verſione vulgata, ab Eccleſia ſolenniter recepta*

Ut hac arte Scripturam ſuo commodo translatam ad dogmata ſua confirmanda detorqveret. Epiſt. Georgii Ducis ad Reg. Angl. apud Cochlæum.

Jo. Cochlæus. Hier. Emſer.

* *Qvis ſatis narrare qveat, qvantus turbationum & ruinarum fomes & occaſio fuerit ea Novi Teſtamenti translatio, in qva data opera contra veterem & probatam Eccleſiæ lectionem multa immutavit, multa addidit, & in alienum ſenſum detorſit.*

I. §. eee. 1522.

*pta & probata, Hebraicum textum male intellectum, aut Græcum ſæpe corruptum ſequutus eſt, addens & omittens pro lubitu, quæ dogmatibus ſuis obſtabant vel ſerviebant. Inprimis affectavit, ut Novum Teſtamentum perverſe interpretaretur, eleganter tamen ſcriberet, & ita jucundo errorum ſuorum veneno & populum & nobiliores inficeret, qui rei novitate & elegantia ſtyli permoti, avidiſſime & magna cum voluptate iſtam verſionem, ut purum Dei verbum legebant, cum tamen hominis eſſet, a quo decipiebantur. * Curavit ideo, ut in parva volumina digeſtum a Typographis, qui ei adhærebant, imprimeretur, neque quidquam elegantius & correctius ederetur. Sic infinitus exemplorum numerus excuſus eſt, per totam Germaniam ſubito divulgatus, ita ut omnes libris his commode uti poſſent ** Notas etiam breviuſculas margini adjecit, quibus falſus, quem textui attribuebat, ſenſus ſtabiliretur; præmiſit quoque præfationem ſumme artificioſam & malignam, in qua nihil omiſit, quo homines ad ardorem legendi libri permoveri poſſent, in quibus dicebat, ve-*

* *Mirum in modum multiplicabatur per chalcographos Novum Teſtamentum Lutheri. Multum promovit novum iſtud Evangelium chalcographorum & bibliopolarum mens, induſtria, impenſa & opera; nam quicquid pro Luthero erat, quam diligentiſſime & emendatiſſime imprimebatur. Cochlæus.*

** *Multas adjecit in marginibus paſſim notas, gloſſas erroneas atque cavilloſas. In præfationibus nihil malignitatis omiſit, ut in partes ſuas traheret lectorem. ibid. Luth. in poſtil.*

l. §. eee. 1522.

rum Dei verbum in puritate sua, qvalis ante hanc versionem haberi neqviverit, contineri. Neqve eventus spem ejus destituit. Hæc enim versio Lutheri, qvam discipuli ejus ultra modum, tanqvam opus absolutissimum, imo, ut miraculosum Dei donum per magnum hunc virum Germaniæ collatum, extollebant, tam accepta & familiaris omnibus facta est, ut non solum in Saxonia, sed & in aliis provinciis nemo esset, qvi eam non haberet,** aut legisse videri vellet. Fœminæ maxime honori id ducebant, & in assidua lectione versabantur. Qvædam præcipuæ etiam dignationis, tam obstinate deditæ lectioni Bibliorum illorum erant, ut illam, pariterqve doctrinam Lutheri, non tantum adversus alias fœminas, sed & Presbyteros, Monachos & Doctores Catholicos defendere, auderent, tanta cum arrogantia & superbia, ut iis tanqvam indoctis & invidis insultarent, nec vererentur objicere, qvod Hebræa & Græca lingua ignari Scripturam non intelligerent, verusqve intellectus penes solum Lutherum esset.*

§. CXXV.

* *Matthes. Comm. 13. de Luth. Flor. de Ram. lib. 1. cap. 15.*

** *Ut mulieres & qvilibet Idiota Novum illud Testamentum tanqvam fontem omnis veritatis avidissime legerent &c. Ut non solum cum laicis partis Catholicæ, verum etiam cum Sacerdotibus & Monachis, atqve adeo etiam cum magistris disputare non erubescerent &c. Et qvidem procacissime insultantes, ignorantiamqve improperantes. Id qvod de nobili qvadam muliere compertum habetur &c. Cochlæus.*

§. CXXV.

I. §. 125. 1522.

Poſt impugnatam Pontificum poteſtatem nihil odioſius Clero Romano præſtitit Lutherus, ſed nihil populo Chriſtiano acceptabilius & utilius, qvam Sacræ Scripturæ in lingvam popularem verſionem, cujus exemplum mox omnes fere nationes ſecutæ ſunt. Qvemadmodum & in prima Chriſtianæ religionis plantatione factum eſſe conſtat, ut Scriptura, in intelligibilem lingvam verſa, populis proponeretur. Primam inſtituti ſui mentionem de novo Teſtamento vertendo, qvod ſciam, in epiſtola ad Langum Lutherus fecit, *Lib. I. ep. 204.* ſed annus mendoſe adſcriptus illi eſt. Cum enim data dicatur *fer. 4. poſt Lucie* in eremo (id eſt, Wartemburgi) non potuit ſcribi anno 1520. cum ſeqventi demum anno Lutherus in arcem venerit; irrepſit ergo ſphalma, ut alia multa, & legi ſine dubio debet annus 1521. Deinde menſe Januario 1522. ex arce ad Nicol. Amsdorffium ita ſcribit *Lib. II. ep. p. 45. b.* Interim Biblia transferam; qvanqvam onus ſuſceperim ſupra vires. Videonunc qvid ſit interpretari, & cur hactenus a nullo ſit attentatum, qvi profiteretur nomen ſuum [priores enim verſiones nomen autorum non memorant] Vetus vero teſtamentum non potero attingere, niſi vobis præſentibus & cooperantibus. Deniqve ſi qva poſſet fieri, ut ſecretum cubile apud Veſtrum aliqvem haberem, mox venirem, & veſtro auxilio totum ab initio transferrem, ut fieret translatio digna, qvæ Chriſtianis legeretur; ſpero enim nos meliorem daturos eſſe qvam habeant Latini, noſtræ Germaniæ. Magnum & dignum opus eſt, in qvo nos omnes laboremus, cum ſit publicum & publicæ ſaluti donandum. Diligenter incubuerat in iſta ſolitudine ſua Lutherus per totam ætatem anni 1521. excolendæ lingvæ Hebraicæ & Græcæ, ut verſioni, qvam meditabatur, parem ſe præſtare poſſet. Extabant qvidem verſiones Bibliorum Germanicæ Norimbergæ annis 1477. 1483. 1490. item Auguſtæ 1518. typis publicatæ, ſed nullo populi fructu, cui nec legi permittebantur, nec ob ſtyli & typorum horriditatem ſatisfacere poterant. Incommodis iſtis remedium qværens Lutherus, & veritati operam dedit, dum qvantum poterat ſenſum Scripturæ genuinum ex textu originali ſeqvebatur, & perſpicuitati atqve puritati ſermonis ſtudebat; formæ & jam librorum proſpiciens, ut partiti & minori pretio emendi prodirent. Neqve tamen ſibi ſoli in labore hoc fidere voluit, ſed cum collegis diligentiſſime contulit,

„na tum colores, & utinam aſpectus! nobi
„niſtres. Impetravit autem gemmas iſta
aliis epiſtolis illius temporis conſtat vide
thæi Evangelium, poſtea Marci, & Epiſtol
N. T. libros, *Lib. II. p. 50. 78. b. & 92.* ut
ſe Sept. 1522. Veteris inde Teſtamenti
bore & diligentia aggreſſus eſt, a Moſe in
„num ſcribit d. 2. Novembr. 1522. p. 94. In
„ſum modo in Levitico, incredibile eſt enim
„negotia, ſocietates & multa alia impedive
„me claudere & feſtinare, ut ad Januariu
„tur; Nam hunc ſeorſim edemus, deinde
„Sic enim partiri & paulatim emittere cog
„cii librorum. Moſen vero typographis,
dam N. T. editionem abſolverant, dand
cembr. in literis ad Linccium. Eodem
mutum Cronebergium, Eqvitem, epiſtol
„bit *d. l. p. 107. b.* Statui qvoqve vetus Te
„manicam transfundere, qva re peropus n
„lioqvi vana ſcientiæ perſvaſione induta n
„dem laborem obire debebant hi, qvi ſibi
re videntur. Laudanda eſt modeſtia qva
pus aggreſſus ſit, & qvæ doctrina & erudi
accuratam; unde conſilium ſæpe amicos
latinum anno 1523. (omiſſo die) ſcripram
qvædam proponit, & Germanica verba m

I. §. 125. 126. 1522.

ram V. T. partem abſolviſſe, & jam tertiam aggredi, difficilimam & maximam. In Hiobo, Martio demum menſe 1524. occupatus fuit, multa cum difficultate, de qva apud Spalatinum, qvaſi per jocum, qveritur *pag. 183. b.* his verbis: In transferendo Hiob tantum eſt nobis negotii, ob ſtyli grandiſſimi granditatem, ut videatur multo impatientior translationis noſtræ eſſe, qvam fuit conſolationis amicorum, aut certe perpetuo vult ſedere in ſterqvilinio. Niſi forte id voluit autor libri ejus, ne unqvam transferatur: ea res moratur præla in hac tertia parte Bibliorum. Prophetarum verſio non niſi anno 1527. ſecuta eſt; ut patet ex epiſtola ad Langum d. 4. Febr. eo anno ſcripta *p. 328.* & ad Linccium *p. 332.* Verſi autem erant etiam Wormatiæ Judæorum ope, non contemnente laborem Luthero, ſed Germaniſmum obſcuriorem notante. Abſolvit autem primum Eſaiam anno 1528. dein Danielem, ſed in cæteris non niſi anno 1530. ad finem pervenit. Adjutores habuit *Johannem Bugenhagium Pomeranum, Juſtum Jonam, Philippum Melanchthonem, Matthæum Aurogallum*, aliqvando & alios. *Georgius Rorarius* correctoris vicem ſubiit. Integrum volumen anno 1534. editum fuit, dein 1541. & 1545. recuſum, non ſine emendationibus, de qvibus ſe moneri lubenter ferebat, imo amicos, ut id facerent rogabat.

§. CXXVI.

Hæc qvanqvam ad ſeqventes annos pertinent, conjungenda eſſe duxi. Jam Maimburgii maligna qvædam judicia breviter refellemus. Qvis illi, & qvos habet, autoribus credat, Lutherum ideo vertiſſe Scripturas, ut explicationes ſubtiles inſinuare poſſet, qvibus dogmata ſua juvarentur? Si enim annotatiunculas illas, qvas gloſſas vocant, intelligit, & paucæ iſtæ ſunt & breves, & qvod maxime notandum, ex fortuitis ſermonibus, cum verſiones in conſeſſu cum collegis relegerentur, a Rorario, paulo ante nominato, exceptæ, ut Matheſius, Scriptor vitæ Lutheri, *Conc. XII. p. 160.* tradidit. Qvid opus erat hoc ignobili artificio, cum dogmata, qvæ controverſa erant, tot tractatibus non Latina ſolum ſed & Germanica lingva editis ſtabiliiſſet, dein anteqvam tota verſio abſolveretur anno 1530. publica Procerum qvorundam Germaniæ confeſſione aſſerta & in omnium manibus eſſent?

1522. ſent? Fruſtra qvoqve ad Doctores provocat Maimburgius, plus qvam lingvam patriam callentes (qvaſi ſcilicet Lutherus nullam aliam calluerit) qvi de corruptione textus & infidelitate verſionis atteſtentur. Nimium qvantum! mentem denudant, qvibuscumqve hæc verſio ſudes adhuc in oculis eſt, qva nihil ſalutarius Germaniæ & vicinis nationibus, qvæ ex iſta ſuas translationes elaborarent poſt barbaram ignorantiam, tot ſeculis ſive per incuriam ſive invidiam Cleri invectam contigiſſe certum eſt. Scio regeri, hæreſes natas aut multiplicatas eſſe, propalato in vulgus ſacro codice. Qvaſi tam ardua res eſſet Latinam verſionem legere, aut qvaſi non ex hac qvoqve hæreſes oriri poſſent; qvales qvidem magno numero extiterunt anteqvam promiſcuæ verſiones in lingvas populares fierent. Itaqve qverela iſta non tam ad præcavendas hæreſes inſtituitur, qvam id indicat, metuiſſe Clerum, ne populus ex ruditate illa ſua eluctans majorem eruditionem melioresqve mores a paſtoribus deſideraret. Qvapropter Lutherus licet populo valde probaſſet ſtudium ſuum, non majorem tamen apud proceres Eccleſiaſticos gratiam retulit, qvam Romanus ille ſcriba apud Patricios, cum legum civilium arcana plebi prodidiſſet. Qvis vero ſapientiam hanc præpoſteram miſeros homines docuit, cum Deus ipſe de veteri Teſtamento Judæis populariter legendo, dum & obſcuriora & nondum impleta eſſent, qvæ de Chriſto promittebantur, præcepiſſet, ut jam adimpletis omnibus & in clariſſimam lucem productis, ſecreta & abſcondita Chriſtianis eſſe Scripturarum monumenta curarent, & non niſi a Sacerdotibus, qvatenus, qvando, & qvo ſenſu vellent, docenda? Præviderat utiqve Deus fore, ut qvædam a legentibus non intelligerentur, qvædam in abuſum verterentur; præviderat idem ſectas Judaicas, ex lectione promiſcua & diverſitate interpretationum orituras. Anne conſultoribus his Deo opus erat, qvi Bibliorum lectionum ſupprimerent, aut magna cum cautione diſpenſarent, ne hæreſes orirentur? qvis jus dedit Clero, ut has non ſolum ferro & igne, ſed & ſublata lectione ſacrarum literarum extingverent? nonne idem hoc eſt, ac cibo hominibus interdicere, qvia aliqvi plus juſto vorantes, in morbos incidunt? Intererat ſcilicet Cleri potentiæ & utilitatis, ut omnes potius in extrema religionis ignorantia verſarentur, nec niſi ab ore aut nutu ſacerdotum (utinam piorum & doctorum!) penderent, qvam ut populus eorum placita ex regula verbi divini meiretur,

retur, erroresqve notaret & reformari, ubi opus est, urgeret. At rei 1522.
Christianæ intererat, ut nieminem mysteria regni Dei laterent, utqve veri fideles & Christiani ex verbo Dei per Spiritus Sancti operationem in dogmatibus & moribus salubriter erudirentur, licet plurimi vel ignorantia vel erronea interpretatione ab hoc scopo dilabi, & schismata atqve hæreses fieri possent. Immortales itaqve laudes Luthero debet Germania, qvam si nihil aliud unqvam ei præstitisset, vel hoc uno translationis Bibliorum labore, tanto beneficio affecit, qvale nullum per omnia retro secula post cæptam Evangelii prædicationem illi contigit, aut in posterum sperari potest. Non imminuent hanc laudem impudentes calumniæ Cochlei, Emseri, aliorumqve qvos sequitur Maimburgius, de corruptione, omissione, insertione. Nihil huc usqve demonstratum est, qvod tantis convitiis dignum sit: Imo vix ulla erit versio, qvæ minus reprehendi possit, qvæqve elegantia & perspicuitate illam vincat. Periculum faciat aliqvis vel mediocriter Hebraicæ & Græcæ, ut & Germanicæ lingvæ peritus, & conferat cum textu originali vulgatam aliasqve versiones, deinde etiam hanc qvam Lutherus elaboravit, & judicet in qva commodiorem & clariorem interpretationem deprehendere possit. Omittantur vero licet omnia loca, qvæ adversarii fugillant, vel ex vulgata, qvam ipsi authenticam vocant, Latina substituantur, nihil tamen veritati dogmatum ad salutem necessariorum, qvæ Lutherus proposuit, decedet. At erepta Christianis, lingvæ Latinæ ignaris, Bibliorum lectione, aufertur id, qvod religionis qvasi alimentum est, & qvo nihil pretiosius dari potest. Vanus est Maimburgius, cum hominis non Dei verba suggesta esse populis a Luthero nugatur, nisi de Latina, omnibusqve versionibus imo de Evangeliſtarum & Apostolorum scriptis, qvæ non Syriaca Christi verba, sed Græca proponunt, idem statuere velit. Christi pastoris vocem oves agnoscunt. Sint qvædam in Lutheri versione, qvæ emendationem admittant (qvis enim hoc negat, aut infallibilem eam facit?) At sunt in Latina tanto numero, ut post tot doctissimorum virorum labores, tot Pontificum decreta plurima nondum expurgata sint, qvæ expurgari & corrigi debent, ut ipsi sinceriores scriptores ex Romanis inficiari neqveunt. Interim tot tamqve variis Scripturæ locis divina se se exeruit sapientia & bonitas, & tam fructuosa est diversitas lingvarum, ex dono Spiritus sancti interpretationi accommodata,

[illegible] publicum prodiit. * Idem ut a[illegible]
[illegible] Lutheranis [illegible] & errores Luther[illegible]
[illegible] & fidele[illegible]
[illegible] vulgata perfecte congruentem,
[illegible] apparuerunt, quæ in Luthe[illegible]
[illegible] Hic in causa fuit, ut plurimi
[illegible] & seculares, v.g. Ferdinand[illegible]
[illegible] frater Imperatoris, Georgius Saxo, & [illegible]
[illegible] & edictis publicis perversam [illegible]
[illegible] & magnis mul[illegible]
[illegible] omnes cogerent, ut quæcunque
[illegible] haberent, Magistratibus ad id cons[illegible]
[illegible] † Hic adeo efferavit Lutherum, [illegible]
[illegible] libello emisso Principes tyrannos ap[illegible]
[illegible] & autoritate, quam Papæ subreptam sibi [illegible]
[illegible] supremam omnibus inhiberet, ne obedirent,
[illegible] facturus, ut dicebat, ac si Jesum Chris[illegible]
[illegible] tradere[illegible].

§. CXXVII.

[illegible] Luthero obstrepebant, [illegible]
[illegible] Emserum, ex tot scriptis ejus, [illegible]

* [illegible] quæ probata & recepta [illegible]
per omnia consonaret, velut antidotum [illegible]
vulgavit. Cochl. Flor. Ram. loc. cit.

† Luth. lib. de potest. seculari: In Misnia, in [illegible]
quæ in locis promulgaverunt tyranni [illegible]
[illegible] in præfecturas mittuntur [illegible]
[illegible] suæ. Quicquid enim id [illegible]
in manus. Illi enim agunt velut [illegible]

I. §. 127. 1522.

inter ſcruta Bibliothecarum qvarundam eſcam præbent, ſatis conſtat, qvanqvam non ſegnior aut mitior fuit Cochleus Alfeldenſis, & obſcuriores alii. Eruditionem qvandam habuiſſe apparet, ſed majorem ambitionem, ut pro docto celebraretur, ex epiſtola ad eum Eraſmi *Lib. XIIX. ep. 28.* facile colligitur. Laudatorem Cochleum potiſſimum invenit, ſibi ſimilimum, id eſt, effrenem & mendaciſſimum calumniatorem. Ex hoc Maimburgius hauſit, qvicqvid de eo tradit, cujus nullum credo librum vidit. Longum eſſet referre utriusqve ſcripta: Inter omnia vero jejunisſimum eſt, qvod hic tantopere commendatur, in qvo errores in verſione N. T. a Luthero commiſſos demonſtrandos ſibi ſumſit. Nam tôtius propemodum reprehenſionis fundamentum, diſcrepantiæ Lutheranæ verſionis a vulgata Latina aut variæ qvorundam exemplarium lectioni innititur; cum tamen Lutherus aperte profeſſus ſit, ſe Græcum textum Latino prætuliſſe, qvod & alii, qvicunqve ſapiunt, interpretes fecerunt, imprimis Eraſmus, qvi tamen a Leone X. Pontifice mirifice laudatus eſt, qvanqvam nunc ſint, qvi laudes illas tanqvam non Pontificio, ſed privato ſpiritu pronunciatas taxent & improbent. De Emſeri Noris in verſionem Lutheri, & de alia ab ipſo compoſita in Additionibus dicam. Inter multa, qvæ in aliis libellis Luthero objectat Emſerus, & ad qvæ illum obmutuiſſe Cochleus falſo gloriatur, illud fere pri[illegible] eſt, qvod Lutherum Lipſiæ, tempore diſputationis, præſent[illegible] riis Ducis Georgii, dixiſſe refert, *rem ipſam* (Lutheri ſc[illegible]m) *non eſſe [illegible] Deum ru[illegible] propter Deum ſim[illegible]* oc, Cochl[illegible] fama L[illegible] bonos gravitr[illegible] Sed qva[illegible] ſparga[illegible] poteſt ex Lu[illegible]ne, qvam[illegible] man[illegible] adverſus Emſ[illegible]m. I. Al[illegible] ſenſ[illegible] dum eſt L[illegible] in Canc[illegible] ſpu[illegible] ita tra[illegible] Eccii cr[illegible] [illegible] mnia [illegible] ſarii [illegible] [illegible] cum t[illegible] raſſer[illegible] [illegible] d Dei h[illegible] [illegible] [illegible] [

1522. „ & Emseri ipsius conscientia probare possum, qvi aderat, invidiam ar-
„ denti vultu spirans. Hoc responsum etsi tardius justo prolatum, &
nescio, qvo chirographo Luthori ad Tezelium elisum esse cavilletur
Cochleus, satisfacere omnibus potest sincere judicantibus. Sed sina-
mus, qvi volunt, imaginariis trophæis lætari. Emserum, cum non
cessaret continuis convitiis & calumniis Lutherum lacessere, aliosqve
magno numero id facientes, negligere eandem Lutherus statuit; aje-
bat enim mores suos se non esse defensurum, pro doctrina autem
jam satis pugnasse, frustraqve fore, si eadem semper repeteret, cum
diversis principiis ipse & adversarii incumberent. Se enim Scriptu-
ræ ejusqve genuino, qvem ex bonæ interpretationis legibus eliciebat,
sensu: illos Ecclesiæ Romanæ autoritati, aut longo usui, aut excerptis
detortisqve sacrarum literarum centonibus inniti, sibi itaqve tempus
ad instruendum populum & confirmandos fratres, Ecclesiæqve emen-
dationem promovendam utilius impendendum esse. Deniqve etsi
manifesto convictos tacere non solere, sed in convitia aut ironias dila-
bi. Itaqve ad *Wolffgangum Stein* in Vinariensi Ducis Johannis aula
„ tunc concionantem scribit, sub finem anni *Lib. II. p. 99.* Qvod hoc spe-
„ ctas, ut amici tui volunt, sic eis respondere, ut non rideant, frustra
„ spectas; nihil loqvacius vanitate, neqve enim tales sunt homines isti,
„ qvi tacere qveant aut qviescere, etiam manifeste victi, imo nec mor-
„ tui tacebunt. Nunqvid Pharisæi victi qvieverunt? Nunqvid Judæi a
„ Stephano desistebant victi? Ita & hic facies, ut reddita semel ratione
„ hac, deinceps sinas eos latrare & blasphemare, tu, contemtis ranis, tuo
„ pergas itinere. Nam nec ego meos adversarios eo possum redigere
„ toties victos turpissime, ut desinant. Dic ergo amicis tuis, ut talia
„ non expectent ab his vanissimis hominibus, qvi nihil nisi facci verbo-
„ rum, vel toti lingva sunt. Notabilia qvoqve maxime sunt, qvæ post-
ea mense Apr. 1524. de Emsero, Hausmanno respondit *Lib. II p. 204. b.*
„ Emsero nihil est respondendum, optime Nicolae, qvia is est, de qvo
„ Paulus dicit, subversus est & suo judicio damnatus & vitandus, peccat
„ enim peccatum ad mortem. Adhuc modicum & orabo contra eum,
„ ut reddat ei Dominus secundum opera sua, melius est enim ut moria-
„ tur, qvam ut sic pergat contra conscientiam suam Christum blasphe-
„ mare; sine ergo eum, velociter nimis satis compescetur miser iste. Sed

& tu-

& poſtea obit. Lutherus violentiam Principum merito taxat. §. ggg. Maimburgius Electoris conniventiam reprehendit. I. §. 127. §. ggg

1522.

& tu deſine pro eo orare. Hæc non multo poſt eventum habuerunt; Emſerus enim ſubitanea morte ſublatus eſt d. 8. Nov. 1527. deqve ea Georgio Duci condolet Eraſmus *Lib. XIX. Ep. 58.* Nos illum judicio divino, Maimburgio vero ſuam relinqvimus opinionem, qva iſtum tantis elogiis dignum cenſuit, & Luthero prætulit. Cætera in qvæ hic invehitur Maimburgius, qvod Lutherus pro tyrannis habuerit, qvi Bibliorum traditionem & combuſtionem violentis edictis, eorumqve executionibus inhibuerunt, ſuo ſtant fundamento, neminem tamen incitavit, ut auferentibus libros vi reſiſteret, imo etſi ſponte tradere veruit, cedere tamen vi majori juſſit, nec Papæ imperioſitatem imitatus eſt, cum verbis tantum & rationibus ſe ſuosqve libros defenderet, nec haberet aut cuperet, qvi militari coactione placita ſua exeqverentur. Libellus vero *de ſeculari poteſtate*, in qvo Lutherus edicta adverſus Novum ſuum Teſtamentum improbat, ſub initium ſeqventis anni prodiit, ex qvo Cochleus ſumſit, qvæ margini Maimburgius annotavit. *Tom. II. Alc. f. 158.* Inſcriptus fuit Johanni Saxoniæ Duci, Electoris Fratri Cal. Jan. 1523.

§. ggg.

Sed neqve generoſi illius Doctoris Emſeri, nec Principum Mandata & Edicta Lutheraniſmi ſtabilimentum impedire potuerunt. Elector enim Saxoniæ, qvi Lutheri, ſubditi ſui, audaciam reprimere debebat, pro lubitu eum agere permiſit. Hinc apparet, felicitatem aut miſeriam provinciarum, etiam qvoad ſpiritualia, ſæpe a Principe, qvi rerum potitur, dependere, & qvod populus ſalutem ſuam ei poſt Deum debeat, ſi magno conſervandæ puræ religionis zelo a Deo donatus, Novatores corruptionem molientes impigre ab initio reprimat.

1522. „ & Emſeri ipſius conſcientia probare poſſum, qvi aderat, invidiam ar-
„ denti vultu ſpirans. Hoc reſponſum etſi tardius juſto prolatum, &
neſcio, qvo chirographo Lutheri ad Tezelium eliſum eſſe cavilletur.
Cochleus, ſatisfacere omnibus poteſt ſincere judicantibus. Sed ſina-
mus, qvi volunt, imaginariis trophæis lætari. Emſerum, cum non
ceſſaret continuis convitiis & calumniis Lutherum laceſſere, aliosqve
magno numero id facientes, negligere tandem Lutherus ſtatuit; aje-
bat enim mores ſuos ſe non eſſe defenſurum, pro doctrina autem
jam ſatis pugnaſſe, fruſtraqve fore, ſi eadem ſemper repeteret, cum
diverſis principiis ipſe & adverſarii incumberent. Se enim Scriptu-
ræ ejusqve genuino, qvem ex bonæ interpretationis legibus eliciebat,
ſenſu: illos Eccleſiæ Romanæ autoritati, aut longo uſui, aut excerptis
detortisqve ſacrarum literarum centonibus inniti, ſibi itaqve tempus
ad inſtruendum populum & confirmandos fratres, Eccleſiæqve emen-
dationem promovendam utilius impendendum eſſe. Deniqve etſi
manifeſto convictos tacere non ſolere, ſed in convitia aut ironias dila-
bi. Itaqve ad *Wolffgangum Stein* in Vinarienſi Ducis Johannis aula
„ tunc concionantem ſcribit, ſub finem anni *Lib. II. p. 99.* Qvod hoc ſpe-
„ ctas, ut amici tui volunt, ſic eis reſpondere, ut non rideant, fruſtra
„ ſpectas; nihil loqvacius vanitate, neqve enim tales ſunt homines iſti,
„ qvi tacere qveant aut qvieſcere, etiam manifeſte victi, imo nec mor-
„ tui tacebunt. Nunqvid Phariſæi victi qvieverunt? Nunqvid Judæi a
„ Stephano deſiſtebant victi? Ita & hic facies, ut reddita ſemel ratione
„ hac, deinceps ſinas eos latrare & blaſphemare, tu, contemtis ranis, tuo
„ pergas itinere. Nam nec ego meos adverſarios eo poſſum redigere
„ toties victos turpiſſime, ut deſinant. Dic ergo amicis tuis, ut talia
„ non expectent ab his vaniſſimis hominibus, qvi nihil niſi ſacci verbo-
„ rum, vel toti lingva ſunt. Notabilia qvoqve maxime ſunt, qvæ poſt-
ea menſe Apr. 1524. de Emſero, Hauſmanno reſpondit *Lib. II p. 204. b.*
„ Emſero nihil eſt reſpondendum, optime Nicolae, qvia is eſt, de qvo
„ Paulus dicit, ſubverſus eſt & ſuo judicio damnatus & virandus, peccat
enim peccatum ad mortem. Adhuc modicum & orabo contra eum,
„ ut reddat ei Dominus ſecundum opera ſua, melius eſt enim ut moria-
„ tur, qvam ut ſic pergat contra conſcientiam ſuam Chriſtum blaſphe-
„ mare; ſine ergo eum, velociter nimis ſatis compeſcetur miſer iſte. Sed

& tu

& poſtea obit. Lutherus violentiam Principum merito taxat. *§. ggg. Maimburgius Electoris conniventiam reprehendit.* I. §. 127. §. ggg 1522.

& tu deſine pro eo orare. Hæc non multo poſt eventum habuerunt; Emſerus enim ſubitanea morte ſublatus eſt d. 8. Nov. 1527. deqve ea Georgio Duci condolet Eraſmus *Lib. XIX. Ep. 58.* Nos illum judicio divino, Maimburgio vero ſuam relinqvimus opinionem, qva iſtum tantis elogiis dignum cenſuit, & Luthero prætulit. Cætera in qvæ hic invehitur Maimburgius, qvod Lutherus pro tyrannis habuerit, qvi Bibliorum traditionem & combuſtionem violentis edictis, eorumqve executionibus inhibuerunt, ſuo ſtant fundamento, neminem tamen incitavit, ut auferentibus libros vi reſiſteret, imo etſi ſponte tradere vetuit, cedere tamen vi majori juſſit, nec Papæ imperioſitatem imitatus eſt, cum verbis tantum & rationibus ſe ſuosqve libros defenderet, nec haberet aut cuperet, qvi militari coactione placita ſua exeqverentur. Libellus vero *de ſeculari poteſtate*, in qvo Lutherus edicta adverſus Novum ſuum Teſtamentum improbat, ſub initium ſeqventis anni prodiit, ex qvo Cochleus ſumſit, qvæ margini Maimburgius annotavit. *Tom. II. Act. f. 258.* Inſcriptus fuit Johanni Saxoniæ Duci, Electoris Fratri Cal. Jan. 1523.

§. ggg.

Sed neqve generoſi illius Doctoris Emſeri, nec Principum Mandata & Edicta a Lutheraniſmi ſtabilimentum impedire potuerunt. Elector enim Saxoniæ, qvi Lutheri, ſubditi ſui, audaciam reprimere debebat, pro lubitu eum agere permiſit. Hinc apparet, felicitatem aut miſeriam provinciarum, etiam qvoad ſpiritualia, ſæpe a Principe, qvi rerum potitur, dependere, & qvod populus ſalutem ſuam ei poſt Deum debeat, ſi magno conſervandæ puræ religionis zelo a Deo donatus, Novatores corruptionem molientes impigre ab initio reprimat.

§. CXXIIX.

Luthero hic magis credendum, qvi adeo non pro lubitu agere ſe potuiſſe dicit ſub hoc Principe, ut continuis potius qverelis per hoc tempus cunctationes & artes aulæ deploret. Favebat qvidem veritatis vi convictus Princeps dogmatibus, ſed vel certus non erat, an adverſantibus Pontifice & Imperatore omnibusqve Epiſcopis, Reformatio doctrinæ obtineri poſſet; nec provinciæ Ordines, qvorum ab antiqvo magna erat in negotiis publicis autoritas, conſiliis opibusqve ad rem tam inſolitam & arduam tentandam concurrebant. Lutherus qvidem, ut dixi, qvanqvam nihil vi agi vellet, a Principe tamen deſiderabat, ut prædicationi Evangelii liberiorem curſum permitteret, & ſtipendiis atqve alimentis juvaret, qvi populi ſtudiis ad miniſteria vocabantur, monaſteriis exacti vel ſponte cedentes; dein ut Prælatis qvibusdam, cauſam doctrinæ vi impedientibus, autoritate ſua obſiſteret; ſed ægre illa & parce obtinebantur. Hæc ex multis Lutheri Epiſtolis ad Spalatinum probari poſſunt. *Addit.* Miſerat Lutherus Altenburgum, rogante Senatu, *Gabrielem Didymum* Exmonachum. Hunc cum Clerus ferre nollet, nec Princeps adverſus illum tueri hominem vellet, „ ita ad Spalatinum ſcribit Lutherus, die Adſcenſionis 1522. Scio qvid „ Princeps metuat, ſcio etiam, qvod in carne adhuc ſumus & multa timemus, ubi timor non eſt: ſumma, faciat Princeps & aula in hac re „ qvod voluerint, ego Spiritui Sancto non reſiſtam; ipſi viderint. Sententia mea eſt, non probari, nec conſentiri a me, Gabrielem illic ſubmovendum, neqve rurſus animus eſt illum adhuc commendare, vel eo „ in loco tueri adverſus vim, vos videritis. Satis liqvide hinc conſtare poteſt, qvam parum indultum fuerit Luthero, nam Gabriel ille paulo poſt cedere loco coactus fuit, alio juſſu Principis ſuffecto. Vide *Lib. II. ep. 80.* qvod male factum eſſe paulo poſt Spalatino Lutherus objecit, neqve tamen mutare potuit *d. l. p. 88. b.* Eodem fere tempore, *Hauſmanno* Zviccavienſium Paſtori interroganti, qvid faciendum eſſet, ſi Epiſcopus ad confirmationis, qvod vocant, Sacramentum celebrandum eo veniret? reſiſtere ei non niſi verbo jubet, ut Paulus Petro; ſed ſi id non valeat, populum monere ne fidat ludicris ceremoniis. Vide *Lib. II. Ep. p. 91.* Paulo poſt ſollicita iterum aula, menſe Sept. ita „ ſcribit ad Spalatinum. Valde vellem Principem noſtrum ſua curare, „ & me ſinere cum Satana ſqvamisqve ſuis agere, ſicut & ante ſcripſi,

cœlum

cœlum non ruet. Si id non credit, ego tamen credo & certus sum, qvanqvam qvid verbis laboro? qvis non videt præsente opere Dei hactenus omnes minas versas in ludibrium? qvi fecit sic, faciet sic in finem. Nullius nisi meo periculo res geritur *d. l. p. 92. b.* Adeo vero caute & timide fovebatur Lutheri causa, ut Jo. Pomerano nuptias tunc celebraturo ferina & munusculum non Principis nomine, qvod petierat Lutherus, sed Spalatini mitteretur. Unde gratias agens Lutherus, *Secretum erit* (ait) *scimus & antea hanc silendi causam, tu miseris, non Princeps. p. 93. b.* Nihil igitur Fridericus Elector vel hoc anno vel seqventibus dum vixit, Lutheri causæ majus aut utilius præstitit, qvam ut carnificis, ut ita dicam, ministerium, qvod Pontificia ei & Imperatoria decreta injungere videbantur, amolitus a se est, & qvoniam nondum nec juri suo nec viribus in reformanda religione satis confidebat, adeoqve nondum agnoscebat, qvod Maimburgius hic contra principia Romanæ Hierarchiæ præsupponit, Lutherum subditum suum esse, medium qvasi se gessit, veritatis luce, qvæ sibi effulserat, interea lætus. Hoc animo & alii tunc erant, ut de Prussiæ Magistro Marchione Brandenburgico narrat Lutherus in epistola ad Linccium, *p. 99.* qvod Legato Pontificio responderit, *sese Ecclesiam libenter adjuturum, sed eum non esse modum Ecclesiæ juvandæ, damnare manifestam veritatem & libros exurere.* Reperti autem plures sunt qvi consilium Maimburgii, qvod hic aperit, strenue exeqvebantur, & sub hæreticorum nomine veritatis præcones impigre opprimebant, ut in loco dicemus. Problema nempe qvod hic de officio Principum circa sacra proponit noster, caveas ut aliter interpreteris, qvam de servili illa opera, qvam Pontifex & Clerus exigit, ut ubi dogmatum efficacia nihil proficiunt, nec nuda autoritate convincere populos possunt, tum isti sicas & rogos expediant. Ita sancti & cœlo digni habentur & hac charitate facile obtegunt qvicqvid alias peccant. Si vero & ipsi ut magna Ecclesiæ non membra saltem sed & fulcra & qvibus ex officio incumbit religionis cura, qvalemcunqve explorationem aut cognitionem de dogmatibus aut emendationem disciplinæ moliuntur, tunc cum Ozia rege jus adolendi dicuntur invadere, & ut profani ac hæretici solioqve suo deturbandi condemnantur, imo omnium, qvi id audere velint, aggressionibus exponuntur; qvod qvi nescit ex historia Gallica & Anglicana discere potest. 1522.

I.§.bhh.§.129 1522. §. 129. de Synodo Augustiniana.

§. hhh.

Inter hæc Augustiniani VVittenbergenses qui Lutheri, sodalis sui, doctrinam primi sectabantur, Missas juxta fundationem amplius non celebrabant sed simpliciter cœnam administrabant, panem & vinum consecrantes, & sub utraque specie communicantibus distribuentes. Igitur Dux Saxoniæ agro inmutationes externas consentiens, Academiæ rem examinandam proponi fecit, & judicium ejus poposcit. Sed hoc collegium totum jam Lutheranum, effecit, ne Princeps diutius, ut hucusque fecerat, dissimularet. Per deputatos enim suos, qui erat Justus Jonas, Præpositus Ecclesiæ VVittenbergensis, Philippus Melanchthon, & Nicolaus Amsdorfius, tres maximi Lutheri amici, decreverunt. non posse salva conscientia Missam Catholicorum amplius tolerari, quam abominabilem & cœnæ Dominicæ plane contrariam esse dicebant. Sic tandem induci se passus est Princeps; quanquam in pulchro suo omnium Sanctorum templo Missam Catholicam adhuc continuari vellet.

§. CXXIX.

Quæ hic de Missa privata ab Augustinianis omissa, & de Electoris decretis narrantur, ad finem anni 1521. pertinent, & alieno loco hic inseruntur. Facta enim sunt ante tumultum Carolostadianum, & anteqvam Lutherus ex Pathmo suo Wittenbergam rediisset. Nec verum est, Electorem per deputatos suos adversus Missam decidisse. Rei ordo, qvantum ex Tomis Lutheri, aliisqve documentis colligi

potest,

poteſt, hic fuit; Auguſtiniani ex provinciis Miſniæ & Thuringiæ Wittenbergæ ad Capitulum, qvod vocant, ſive ſynodum convenerant. Extat eorum decretum *Tom. II. Alt. f. 18. Tom. II. Lat. Jen. f. 496. ſeqq.* ſed non adſcripto die, ſub finem vero anni 1521. vel ineunte 1522. factum conſtat ex Epiſtola D. Caſp. Beieri Islebienſis die Mercur. poſt Epiphan. 1522. ſcripta, qvæ ex *Bibliotheca Paulina Lipſienſi* mecum communicata fuit. Ejus capita erant (1) ut liberum eſſet in monaſteriis manere vel egredi, (2) qvi manerent veſte monachali uterentur, ex libertate tamen Chriſtiana, (3) ut in ceremoniis vel utendis vel abrogandis ea fieret moderatio, ne fides lædatur, (4) mendicatione & miſſis votivis abſtineretur, (5) ut deligerentur ex monachis apti ad prædicandum verbum Dei, cæteri victum manu pararent, (6) ut ſuperioribus monaſteriorum obſeqvium præſtetur ex charitate & pro vitando ſcandalo. Sed Auguſtiniani Wittenbergenſes jam ante ſynodum, Miſſas votivas & privatas omiſerant, approbante id, qvi aberat, Luthero, egregio ſuo ad fratres tractatu ex arce menſe Nov. 1521. ſcripto, qvi Latine habetur *To. II. Jen. f. 465.* Is tamen anni demum ſeqventis initio, ad notitiam eorum pervenit, ſuppreſſus interim cum aliis Lutheri ſcriptis timiditate Spalatini, ut ſupra ex *Lib. I. ep. 253.* notavi. Extat & Germanice tum in veteribus editionibus tum recentiori. *To. II. Alt. f. 21 & ſeqq.* Mererentur multa ex illo adſcribi, ſed ſumma capita referam. Proteſtatur primo ſe nullorum Patrum aut Doctorum Academiarum autoritate, ſed ſolius Jeſu Chriſti doctrina niti, nec de facto aut longo uſu ſed de jure diſputare; dein ſacerdotium Novi Teſtamenti unice ſpirituale eſſe ſtatuit, omnibus Chriſtianis competens ſed de hoc jam ſupra §. *103.* per occaſionem dictum eſt. Hæc *prima* libri parte continentur; In *altera* poſt refutationem adverſariæ ſententiæ ex verbis inſtitutionis demonſtrat, qvod dixerat, Miſſam non eſſe ſacrificium, octo argumentis; deinde ad contraria, qvæ pro ſacrificio afferri ſolent, reſpondet, ſpeciatim ad canonem, qvem vocant, Miſſæ, & denique concludit *f. 485. b.* curandum eſſe, ut rurſus ad formam & inſtitutionem Chriſti qvam proxime accedamus, ſcilicet ut ſingulis Dominicis diebus & iis ſolis, & unica tantum Euchariſtia conſecretur, ſicut modo fit in die Paſchæ: & illic conveniant eſurientes & ſitientes, id eſt, piæ & afflictæ conſcientiæ, qvæ a peccatis optent ſanari, excluſis iis, qvi palam ſecundum carnem ambulant, tum in medio, memoria Chriſti, publico

1522.

1522. publico verbo fidei, peragatur, in communi oretur, & gratiæ agantur, ſicut ex epiſtolis & actibus Apoſtolorum & Evangeliis facile et ordinare. Parte *tertia* leges Pontificias præcipuas examinat, utqve Chriſti Evangelio adverſentur, pluribus oſtendit, & Eccleſiam Romanam cum ſynagoga comparat. Addit paræneſin verbis memorat dignisſimis *f. 493.* In fine *(ſcribens)* ſi hæc omnia non movent, ſinat tamen a ſe impetrare me miſerum, qvotqvot ſunt ſacrifices Miſſarum, qvod omni humilitate & toto corde ab eis peto, nempe, ut ſaltem hoc concedant ſuæ propriæ ſaluti aliqvod remedium, ne inviti ſacrificent aliqvando, aut intuitu cenſus & commodi ſui. Utinam hoc ſaltem obtineam. Probet itaqve ſeſe qvilibet, & ubi talem ſeſe invenerit, ut nullo modo eſſet celebraturus, niſi cogeretur vel timore amittendi ſacerdotii ſeu præbendæ, vel infamiæ & oblocutionis humanæ, vel affectu capiundæ (qvam vocant) præſentiæ, vel qvocunqve alio affectu, qvi non ſit fidei rectæ. Hic, inqvam, caveat, ne celebret, ſed potius tota vita abſtineat, ſi non poteſt aliter, & mandata vel verba hominum ad celebrandum cogentia prorſus conculcet pedibus. Melius eſt enim hominum mandata conculcare, in qvibus non poteſt peccati, qvam incurrere in divinæ Majeſtatis tam ſalutare & vivificum myſterium. Neqve enim mundus premitur majoribus & pluribus peccatis, etiamſi perverſitas deeſſet impii ſacrificii, qvam hac indigna celebratione ſacrificum, & communione laicorum toto orbe inundantiſſima. Fidei autem rectæ affectus eſt, non accedere niſi animo qværendæ miſericordiæ & remiſſionis peccatorum, hoc eſt eſurire & ſitire juſtitiam. Eſurientem & inanem animam reqvirit & replet hoc regale & magnificum convivium. Divites, ſaturos, faſtidientes, aut hominum gratia & pecuniæ intuitu venientes dimittit inanes, imo cum Juda tradit Satanæ ad æternam mortem. Non qvod confirmatum velim celebrandi negotium, ſed cum prævalente traditionum & inolitæ conſvetudinis tyrannide, deſperata ſit catholica inſtauratio hujus divini Teſtamenti, id ſaltem efficiamus, ut fide recta incedentes minus peccemus, ſi forte cum errantibus electis tandem ſalvemur. Video enim qvam plurimos incredibili tædio, alios autem perturbata, ſæva atqve tandem contemtrice conſcientia accedere, nihil qværentes, niſi ut opus ipſum perficiant, & debito ſe ſe liberent, aut lucro potiantur, aut ruborem evadant. O horrendam hanc & miſerabilem

præ-

ſolatium adverſus perſecutiones. §. 130. Elector mittit ad Academ. Pontanum. Reſponſum Theologorum primum. I. §. 129. 130. 1522.

præſumtionem. In epilogo non dubitat fore, qvin clamoribus adverſariorum Auguſtiniani Wittenbergenſes pro hæreticis, Antichriſtianis & inſanis diffamentur, ſed jubet vicisſim rideri, qvi charitatem ſervientem proximo & hoſtiam viventem corporis, ira, contemtu, luxu, libidinibus extingvunt. De Principe vero Friderico (cujus magnum elogium ſupra relatum, qvod Imperatoris axiomate nuper dignus habitus fuerit, ſubjungit) bene ſperare jubet, taxato interim Canonicorum Wittenbergenſium cultu, & qvam male in illis alendis Principis opes impendantur,

§. CXXX.

Interea, ut dixi, & anteqvam hic tractatus ad Auguſtinianos perveniſſet, ut in præfatione libelli manifeſte legitur *fol. 465. b.* illi primi omnium cœperant abuſum Miſſarum abrogare. Hac re in aulam nuntiata Elector, non ut Pallavicinus *Lib. II. cap. 8. n. 18.* narrat, *Jonam, Melanchthonem & Amsdorffium*, (qvod aliqvo modo ſeqvitur Maimburgius) ſed ex conſiliariis ſuis ſub finem anni 1521. *D. Gregorium Pontanum* deputavit, ad Wittenbergenſem Academiam, de novationibus, & intermiſſa ab Auguſtinianis Miſſa atqve de concione cujusdam Magiſtri Gabrielis expoſtulantem. Delecti inde fuere ex Academia, qvi ab Auguſtinianis rationem factorum poſcerent. Hi intellecta horum ſententia, ejusqve rationibus, Electorem rogarunt, ut Miſſas per totam ditionem ſuam abrogaret, neqve id ob pudorem hæretici aut Huſitici nominis omitteret; hoc Chriſtum, qvi pro omnibus aliis Principibus Electorem hac veritatis luce dignatus eſſet, exigere. Patet id ex ſcripto, qvod *Deliberatio* inſcribitur *Tom. II. Lat. Jen. fol. 497. & ſqq. Tom. II. Alt. fol. 16.* cui nomina ſubſcripſere; *Juſtus Jonas, Johan.* Dolſch/ *Andreas Caroloſtadius, Hieronymus Schurfius, Nicolaus Amsdorffius, Philippus Melanchthon*; qvanqvam in Latino exemplari omiſſi ſint *Caroloſtadius* & *Schurfius*. Hoc Academiæ reſponſo accepto, Princeps, miſſo *D. Chriſtiano Baiero*, qvi poſtea Cancellarius fuit, ita ſe ſe explicavit, ſe qvidem ut Principem Chriſtianum decet, nihil omiſſum velle, qvod ad Dei gloriam & fidei Chriſtianæ confirmationem faceret, ſed videri ſibi, nihil præcipitandum in tanta re, qvæ ad totam Eccleſiam Chriſtianam pertineret, & a tantilla ho-

minum parte difficulter obtineri posset: veritatem ab aliis qvoqve ignitum iri, & sperandum esse, ut in commune emendatio succederet; nescire etiam se, annon celebratio Missæ plurimis jam seculis duraverit, nec notum esse, qvando illa, qva Apostoli usi sint, cessaverit; cogitandum porro, qvoniam templa & monasteria pleraqve Missarum causa fundata sint, qvomodo his cessantibus, reditus servari possint, & hæretici nominis exprobratio vitari. Desiderare Principem, utpote laicum & Scripturæ ignarum, ut delecti ab Academia & Capitulo cum cæteris collegis rem ita expendant, ut nihil fiat, qvod discordias & motus excitare possit. His abiisdem sex delectis alio scripto, qvod *Informationis* titulum habet, & extat in *Tomo II. Lat. Jen. f. 501. Tom. II. Altenb. f. 19.* ita responsum est, ut repetitis, qvæ Princeps per Baierum propositerat, priori sententiæ adversus Missas inhærerent, illarqve qvod qvæstus vel fundationis gratia absqve desiderio exercendæ fidei fierent, abrogandas censerent, idqve sine tumultu aut scandalo fieri posse existimarent, aut si qvid turbaretur, Christi exemplo dicendum esse putarent, *finite illos, cæci sunt, & cæcorum ductores:* Et cum Apostolis, *obediendum Deo magis qvam hominibus.* Porro negant referre, qvod ipsi pauciores aut minima pars sint: nam ab initio mundi semper a minima parte veritatem agnitam fuisse, & Christo teste, Evangelium infirmis, paucis, miseris indoctis prædicatum & commendatum esse; qvapropter mirari neminem debere, qvod nunc Pontifices & sapientes mundi dignitati, potentiæ, tranqvillitati aliisqve commodis suis metuentes, veritatis prædicationem non agnoscant, nec in piam mutationem consensuri sint, donec eis desuper donatum patefactumqve fuerit. Fundationes qvod attinet, collegia & monasteria ab initio non Missarum sed juventutis in religione erudiendæ causa & ad pauperes alendos constituta, & regiis opibus locupletata fuisse tradunt, idqve ad Augustini usqve, partim etiam ad Bernardi ætatem. Sed a qvadringentis aut qvingentis annis Missarum certo tempore habendarum causa fundari cæpisse, pro defunctis autem vix a ducentis annis; aboleri tamen istæc ut errores debere, utcunqve antiqvi sint. Paulum enim jam suo tempore de cæremoniarum æmulatione, & Antichristi tyrannide conqvestum esse. Antiqvissimum morem, ad Cypriani usqve tempora fuisse, ut semper in Missa integrum sacramentum

1522.

tum adſtantibus fuerit porrectum, hodiernum ritum poſtea introductum vel ex Miſſalis Mediolanenſis diſcrepantia apparere. Addunt, non eſſe magnificiendos adverſariorum furores, nec pericula metuenda, qvæ Chriſtus jamdudum prædixerit, & Apoſtoli experti fuerint; fore enim ut ea circa ultima mundi tempora multiplicentur. In ſcandalum conſtitutam eſſe doctrinam Chriſti, & in lapidem offenſionis, & ſignum contradictionis, ut conſtet ex Luc. II. 34. & XX. 18. Ad hæc Fridericum aliqvid publice decreviſſe probari neqvit, ſed dum cunctaretur & conniveret, Caroloſtadius paulo poſt abſente Luthero, ad violentas illas mutationes in templo oppidano progreſſus eſt, de qvibus dictum fuit. Canonici ritus veteres ſervarunt, & non niſi poſt biennium, multum annitente Luthero, ſuſtulerunt, ut adeo Pallavicinus *Lib. II. cap. 8. in fin.* ſibi non conſtans Friderici diſſimulationem ipſe notaverit.

§. CXXXI.

Anteqvam ad ea, qvæ Maimburgius, non ſervato temporis ordine, ſubjungit, progrediar, alia qvædam ad annum hunc 1522. pertinentia referenda reperio. Et ſcripta qvidem Lutheri qvod attinet, edidit præter illa, qvæ memorata ſunt, *cenſurum Bullæ Pontificiæ*, qvam vocant, *de cœna Domini* qvotannis in die viridium ante Paſcha recitari Romæ ſolitæ; ita nempe, ut Germanice verſæ annotationes adderet ſatis mordaces, præſertim ad locum, ubi prima Lutheri inter hæreticos mentio facta fuit. Adjecit qvaſi antidotum pſalmum, qvi in Bibliis Latinis nono conjungitur, Hebræis decimus eſt, *ut qvid Domine recceſſiſti longe*, ſcholiis explicatum. Ex ſermonibus etiam ejus aliqvi typis vulgati fuerunt, v. g. *de vita conjugali Tomo II. Alt. f. 208.* Hunc ſuo more exagitat Cochleus, ſed nullo jure. Neqve enim neceſſitatem conjugii indiſtincte præcipit Lutherus, ſed injuſtitiam & nullitatem votorum cœlibatus demonſtrat, neminemqve hic obligari poſſe contendit, niſi aliqvam ex tribus illis continentiæ conditionibus habeat, qvas Chriſtus Matth. XIX. 12. enumerat; ex his vero tertiam, de illis, *qvi ſeipſos caſtrant propter regnum cœlorum*, rariſſimam & inter mille vix uni poſſibilem æſtimat, eorum nempe, qvi, ut loqvitur, Dei gratia frænati, natura licet & corpore conjugio apti, voluntarie ta-

I. §. 131. & depulſio calumniæ. Conciones Erfurtenſes & epiſtola ad illos: dehortatur a tumultu,

1522. men (non ex voto obligatorio) nuptiis abſtinent, & malunt generandis per Evangelium liberis ſpiritualibus occupari. Hoc inter miracula Dei ſingularia refert, qvæ acqviri proprio auſu neqveant, tales vocatione Dei ſingulari, ut Jeremias excitari, ut eam vim gratiæ divinæ in ſe ſentiant, ut verbo illi divino alteri, creſcite & multiplicamini, locus apud eos non ſit. In hoc tractatu calumniam repellit, qva etiamnum a male feriatis qvibusdam laceratur, ac ſi ſenſiſſet, ut fœmina impotenti ad rem maritalem viro juncta, alio uteretur: ſententiam igitur ſuam qvam dubius adhuc & timidus dederat, ita declarat, ut apertæ ſeparationi locum eſſe ſtatuat, qvoniam nullum eſt tali caſu matrimonium. Poſtea alias ſeparationis cauſas, & qvid de gradibus prohibitis jure divino ſentiendum ſit, expendit, & Pontificias leges matrimoniorum libertatem arctantes, & diſpenſandi utilitatem ſectantes reprehendit. Erfurti hoc anno duas habuit conciones d. 21. & 23. Octobris: ex qvibus poſterior (die S. Severi) impreſſa extat *Tomo II. Altenb. f. 154.* in qva de fide & bonis operibus ſententiam ſuam proponit & de cruce Chriſtianorum ſalutaria monet. Antea epiſtolam ad Chriſtianos & Prædicantes Erfurtenſes de cultu Sanctorum dederat ſub finem Maji, qvæ Germanice habetur *Tomo II. Altenb. f. 159.* & Latine *Parte II. epiſt. p. 84.* Latinæ dies decimus Julii adſcriptus eſt. Diſſidebant autem in qvibusdam prædicatores Evangelici, qvos in epiſtola illa nominat & ſalutat, inter qvos primarius erat *Johannes* ille *Langus*, Prior nuper Auguſtinianorum. Cum enim inter illos qvidam vehementiores eſſent, jam antea in vigilia Palmarum ad Langum ſcribens monuerat, ne tumultum Carlſtadianum in auferendis imaginibus Miſisqve ſolitariis abrogandis imitarentur; *verbo ſolo* (ait) *ſunt auferenda ſcandala, ut ſponte ſua cadant, & ſine manu conterantur, ſicut idola per Apoſtolos ablata ſunt.* Hoc autem principium ſuum ſæpiſſime inculcavit, nec Pontificatui Romano, qvantumcunqve eum abominaretur, alium exitum aut finem, qvam per verbum divinum, aut per adventum Domini ominatus eſt. Ita clare ſcribit in allegata annotatione ad Pſalm IX. verſ. ult. *Hic verſus certe de extremo judicio cantat: dicit enim poſt deſtructionem Pontificis & libertionem pauperum non fore in terris tyrannum, qvi metui debeat. Hoc fieri non poſſet, ſi mundus poſt Papam duraturus eſſet, mundus enim nunqvam erit*

ſine

ſine tyrannis. Concordat itaqve Propheta cum Apoſtolo, qvod Chriſtus adventu ſuo ſedem illam ſubverſurus ſit: utinam propediem fiat! Amen. Itaqve nugas agunt nugacisſimas Cochleus aliiqve, qvi verba ejus cavillantur, cum Papæ interitum mox inſtantem denunciare videatur. Nam hæc aliter non intelligit, qvam de particulari, magno tamen, Pontificiæ autoritatis in Germania aliisqve provinciis decremento & ruina. Itaqve & alias ſæpius tum hoc ipſo anno, cum adhuc in arce latitaret, die converſionis Pauli exhortationem ſcripſit, in qva graviſſime omnes a violentia & ſeditioſis conſiliis dehortatur, divinam œconomiam allegans, qvæ non vult, ut vi agatur. *Qvicunqve*, ait, *Tomo II. Altenb. f. 81. doctrinam meam legunt, & recte intelligunt, a ſeditione abſtinent; eamqve ex me minime diſcunt; ſi qvi ſunt, qvi ea abutantur, id nobis imputari non debet.* Monſtrat autem, qvantum brevi prædicationis ſuæ tempore profectum ſit, ſine omni violentia, adverſus abuſus Eccleſiæ, qvibus corrigendis & Imperatores & Reges fruſtra inſudaverint. *Non eſt*, ſcribit, *meum opus, nec in hominis viribus eſt ita operari, imo ne mea qvidem deliberatione aut conſilio hucusqve ſucceſſit, nec porro per me ſuccedet; alius vir eſt, qvi rotam machinæ impellit, qvem non vident Papiſtæ, ſed mox videbunt. Tu modo Evangelium urge & promove, doce, ſcribe, concionare, oſtende, vitam Chriſtianorum in fide & charitate conſiſtere, & vide, qvomodo poſt biennium Papa, Epiſcopi, Cardinales, Sacerdotes, monachi, moniales, campanæ, turres, miſſæ, vigiliæ, cuculli, tonſuræ, regulæ, ſtatuta, totaqve legum papalium moles in fumum ſit abitura.* Hæc etſi exſibilantur ab adverſariis, magnum tamen implementum in tot regnis & provinciis habuerunt, etſi juſto Dei judicio univerſalis totius Chriſtiani orbis reformatio non fuerit ſecuta, nec Lutherus eam, ut ex iis, qvæ alibi ſcripſit, conſtat, intellexerit.

§. CXXXII.

Inter epiſtolas, qvas hoc anno ſcripſit, memorabiles qvædam ſunt, & hiſtoriam juvant. Notanda maxime eſt illa, qvam ad Bohemiæ proceres comitia Pragæ habentes d. 15. Jul. dedit *Lib. II. epiſt. p. 85.* extat etiam Germanice *Tomo II. Alt. f. 187.* In hac hortatur, ne ab Evangelio deficiant, tum Huſſi memoriam commendat, ſectasqve tolerandas eſſe monet. In Sileſia Carolus Monſterbergenſis Dux, Lutheri

I. §. 132. 1522.

theri libellis motus, humaniſſime ad eum ſcripſit d. 29. Jun. qverens, qvod proavum ſuum Georgium Podiebradium Bohemiæ Regem, Pontifices ob Huſſi dogma anathemate in qvartam usqve generationem devoverint, hortaturqve Lutherum, ut contra Pontificum abuſus porro ſcriptis & voce pergeret. Reſpondiſſe ſe Duci Lutherus ipſe refert, ſed exemplum literarum nondum vidi. In Franconia Johannes Baro Schwarzenbergius, (qvæ Familia inter eqveſtres a multis ſeculis ſplendidiſſima, dudum in Baronum & Comitum, nuper etiam in Principum ordinem evecta fuit) aulæ Bambergenſis Magiſter, vir erat non indoctus, ſcriptisqve qvibusdam clarus, & Luthero favere cœperat, ſed ita, ut nondum omnia ejus dogmata probaret. Hujus literis Lutherus menſe Septembr. (vide *Tom. II Altenb. f. 221.*) reſpondens, inter alia laudat moderationem Epiſcopi Bambergenſis, & parci petit intercessione Barouis, Paſtori Coronacenſi, qvi uxorem duxerat. Certe in ipſa urbe Bamberga eos Evangelii doctrina progreſſus fecerat, ut Pontifici Adriano dignum cura ſua videretur, ut ad Senatum urbis prolixe ſcriberet, d. ult. Novembr. hujus anni 1522. Hoc diploma in Lutherum injurioſiſſimum ipſe Latine & Germanice edi, & notis ad marginem perſtringi curavit. Vide *Tom. II. Lat. Jen. f. 570. Tom. II. Alt. f. 244.* ubi Germanica commonitio Lutheri ſubjuncta eſt, in qva barbaram Latinitatem Pontificii ſcripti, & alia exagitat, acceptat tamen, qvod Adrianus judicium de doctrina Bambergenſibus deferre videatur. Igitur & ipſe Populum inter Pontificem & ſe judicem ferre vult, uter Scripturam recte alleget. Sæpius jam *Hartmuthi Cronebergii* potentis in tractu Rhenano Eqvitis meminimus. Is ſcriptis & voce Lutheri cauſam maſcule defendere cæperat, aliqva tamen ejus nomine ipſum Lutherum compoſuiſſe compertum fuit. Extant vero & ex *Bibliotheca Paulina Lipſienſi* mecum communicata fuerunt, qvæ ſtylus arguit, Cronebergii eſſe. Talia ſunt literæ ejus ad *Petrum Maierum*, Paſtorem Francofurtenſem 1522. Sabb. poſt Pentecoſt. in qvibus eum ad veritatem Evangelicam docendam hortatur, & qvam anno 1523. coram Regimine Norimbergenſi apologiam fecit; tum qvæ ad Adrianum Papam eodem anno per modum Epiſtolæ edidit. In his magnum pro religione Evangelica & adverſus Hierarchiam Romanam zelum oſtendit. Speciatim vero contendit, ut Epiſcopi, Prælati & Monachi

ditio-

ditionibus temporalibus cedant, utqve reditus illi ad veram Dei laudem, alendis Prædicatoribus & pauperibus impendantur, Episcopis etiam honesta præbeantur salaria, eaqve omnia magistratuum cura & consentiente populo, nulloqve privatæ utilitatis respectu expediantur. Qvæ ideo refero, ut appareat, qvod supra jam monui, qvam falsè & iniqve Nobilitati Germanicæ Lutheri doctrinam tunc amplexæ, imputetur cupiditas bonorum Ecclesiasticorum, in suos usus vertendorum. Ejectus tunc erat Cronebergius arce & oppido suo, unde nomen habuit, prope Francofurtum, occasione societatis cum Sikingio & inimicitiarum cum Trevirensi Archiepiscopo, cujus vasallus erat, sed feudum ultro, ut loqvuntur, refutaverat sive abdicaverat. Eadem tamen cum magnanimitate locutus est, qva florentibus rebus consveverat. Laudat id Lutherus *Lib. II. Ep. p. 126.* *Vir tanta* (scribens) *passus, adhuc satis firmus in fide stat.* Sed legi meretur Epistola, qvam Lutherus ad eum dedit, mox cum ex arce Wittenbergam rediisset, *Lib. II. p. 100.* (Germanica etiam extat *Tom. II. Alt. f. 116.*) piis admonitionibus & consolationibus plenissima. Acerbe in ea qveritur de Wormatiensi decreto, qvo Germania veritatem indicta causa damnaverit, ut & de tumultu Wittenbergensi; ex qvo cautiorem se factum fuisse non diffitetur. Gratias autem agit Deo, qvod & Cronebergius & alii inveniantur, qvibus Deus Spiritum largitus sit nulli offendiculo obnoxium, fidemqve per charitatem operantem & efficacem. Non vult in se credi, sed in Christum, nec Lutheranos, qvi doctrinam ejus recipiunt, vocari, ut alibi non semel contendit. *Verbum habent* (ait) *& ipsos verbum habet: Lutherum, sanctus sit an improbus nebulo, non morentur; potest juxta Deus per Balaam loqvi atqve per Esaiam, per Caipham ac per Petrum, sed & per Asinam.* Addit alia magna cum parthesia *p. 106. b.*

§. CXXXIII.

Lutherus hoc tempore Melanchthonis *commentarios in Epistolam ad Romanos* inscio & invito ipso subtraxit, & edi fecit; idqve in epistola ad eum d. 29. Julii defendit *d. l. p. 87.* præfert autem ejus labores (etsi id cum magna invidia se facere animadvertat) Hieronymi & Origenis Commentariis: Illos enim sua potius qvam Paulina & Christiana, *ait*, tradidisse. At Philippi annotationes commentarium ap-

I. §. 133. 1522. pellari non poſſe, ſed indicem legendæ ſcripturæ & cognoſcendi Chriſti, qvalis nullus huc usqve extet. Edita hoc anno qvædam ſunt *Weſſeli* (cognomento *Ganſevoit*) *Friſii Groningenſis*, qvi ob variam illoqt tempore ſtupendam eruditionem *Lux mundi* dici ſolitus fuit. Natus erat anno 1400. decesſit anno 1489. trium lingvarum ſacrarumqve literarum gnarus, & a corruptela dogmatum ſcholaſticorum ita recedens, ut juſtitiam illam operum externam & conſtitutiones traditiones qve humanas rejiceret, & verbum Dei pro credendorum regula haberet, Miſſarum etiam abuſum notaret & cœlibatum cleri impurum deteſtaretur. Illum, cum Pariſiis & Baſileæ docuiſſet, Philippus Elector Palatinus renaſcentibus literis favens, Heidelbergam evocavit anno 1477. ubi, cum Clericus non eſſet, nec fieri vellet, a Theologiæ profeſſione repulſus, Philoſophiam & lingvas aliqvandiu docuit, diſcipulum & ſucceſſorem reliqvit popularem ſuum *Rudolfum Agricolam*, Omlandum Friſium, celeberrimum poſtea nomen adeptum, primumqve bibliothecæ Palatinæ pararium. Huic *Joh. Reuchlinus* ſive *Capnio* ſucceſſit, itidem Weſſeli auditor. Reconditiora vero de omnibus illis memoravit *Henricus Altingius in hiſtoria reformationis Palatinæ* ad teſtimonia Gosvini Halenſis Belgæ provocans, qvæqve ad Melanchthonem anno 1528. de Weſſelo ſcripſit. In hujus igitur Weſſeli librum ſive farraginem Lutherus præfationem edidit 3. Cal. Aug. qvæ in *Epiſtolarum Parte II. p. 89.* habetur, ex qva ſeqventia merito adſcribenda veniunt: Ego neſcio qva Dei providentia in publicum raptus, cum monſtris iſtis indulgentiarum & pontificiarum legum, & falſæ nominatæ Theologiæ, ſic pugnavi, ut me ſolum eſſe putarem. Etſi ſatis mihi ſemper fuerit animi, ita ut paſſim mordacior & immodeſtior accuſer, præ nimia, qva ardebam, fiducia: ſemper tamen id optavi, qvo tollerer & ego de medio meorum Baalitarum, & civiliter mortuus in angulo mihi viverem, prorſus deſperans me poſſe qvicqvam promovere apud æneas frontes iſtas & cervices ferreas impietatis. Sed ecce & mihi dicitur, eſſe Domino reliqvias ſuas ſalvas, etiam in hoc tempore, & Prophetas in abſcondito ſervatos, nec hoc ſolum dicitur, ſed & cum gaudio oſtenditur. Prodiit enim Weſſelus (qvem Baſilium dicunt) Phriſius Groningenſis, vir admirabilis ingenii, rari & magni ſpiritus, qvem & ipſum apparet eſſe vere Theodidactum, qvales prophetavit fore Chriſtianos Eſaias, neqve enim ex hominibus accepiſſe

Addit:

piſſe judicari poteſt, ſicut nec ego. Hic ſi mihi antea fuiſſet lectus, 1522.
poterat hoſtibus meis videri Lutherus omnia ex Weſſelo hauſiſſe, adeo
ſpiritus utriusqve conſpirat in unum. Mihi vero & gaudium & ro-
bur angeſcit, jamqve nihil dubito, me recta docuiſſe, qvando tam con-
ſtanti ſenſu, peneqve eisdem verbis, tamen diverſo tempore, alienis
cœlo & terra, alioqve caſu, ſic ille mihi per omnia conſentit. Miror
autem, qvæ infelicitas obſtiterit, qvo minus in publico chriſtianiſſi-
mus hic autor verſetur, niſi in cauſa fuerit, qvod ſine bello & ſangvine
vixerit, (qva una re mihi diſſimilis) aut metus Judæorum noſtrorum
(Alcandrum innuit) cum oppreſſerit, qvi ſuis impiis inqviſitionibus in
hoc nati videntur, ut optimos qvosqve libros faciant hæreticos, qvi
ſuos Ariſtoteles & plusqvam hæreticos nobis ſtatuant Chriſtianos,
qvorum finis Deo vindice jam deſinit in confuſionem. Legat itaqve
pius lector, legatqve cum judicio, qvo maxime hic præſtat, qvod & e-
gregie format, & qvos in me offendit nimia aſperitas, in aliis nimia di-
ctionis elegantia, hic non habent qvod qverantur. Stylus eſt trivia-
lis, ac pro ſeculo ſuo, res ipſa tractatur modeſte & fideliter. Et ſi in
ſtercoribus Ennii legit aurum Virgilius, poterit & ex Weſſelo noſtro
legere, qvod opibus eloqventiæ ſuæ addet Theologus. Dominus Je-
ſus addat ad hunc multos alios Baſilios. Subjuncta eſt cujusdam *Joh.*
Oſtendorpii Daventrienſis relatio, ad qvem Weſſelus jam ſenex dixiſſe
perhibetur: *Studioſe adoleſcens, ad illum vives diem, qvo doctrina re-*
centiorum & contentioſorum iſtorum Theologorum, Thomæ, Bonaventu-
ræ, & aliorum ejusdem farinæ ab omnibus vere Chriſtianis Theologis ex-
plodetur. Sed hæc per occaſionem dicta ſunto. Jam ad Maimbur-
gium redimus.

§. iii.

Lutherus vero, qvi poſt reditum ſuum pro Evangeliſta VVittenbergæ ſe gerebat, ipſe ſcilicet Papa, vel nullum alium laturus, ritus Baptiſmi & Miſſæ ſeu ſacræ Cœnæ ordinavit. Exiſtimabat enim cultum divinum cum aliqvibus ceremoniis celebrari debere, ita tamen, ut nemo ad eas cogeretur, ſed cuique ſua relin-

Delibent. de abrog. Miſſ. priv. Informat. & deliber. delector. ab univerſ. Formul. Miſſ. ſeu comm. proced. Witt. Luth. t. 2.

relinqveretur libertas, pro libitu iis utendi. Christianorum enim conscientias semper liberas esse, nec alio jugo qvam Evangelii subdi debere contendebat. Dispositionem etiam fecit de bonis Ecclesiasticis, volebatqve ut expulsis Episcopis, Abbatibus & Monachis, omnes fundi & reditus Episcopatuum, Abbatiarum & Monasteriorum Principibus territorii aut Magistratibus oppidorum accrescerent, nisi Episcopatus in Principatus seculares erecti fuissent. Conventus vero ordinum mendicantium in scholas publicas esse mutandos, in qvibus juventus utriusqve sexus instrueretur, aut in Hospitalia convertenda, in summa ut ex reditibus illorum bonorum sustentatio fieret Pastorum, Ministrorum, Rectorum & Magistrorum Scholæ, pauperum & orphanorum, & ad omnes alias necessitates publicas sublevandas impenderentur. Hoc propositum Principibus & Magistratibus, qvos cupido ditescendi ex opulentis Ecclesiarum spoliis tentabat, maxime placebat, partesqve Lutheri indies potentiores reddebat, ut deprehensum est in Comitiis Norimbergensibus eo tempore habitis, in qvibus Lutherani prævaluerunt.

Luth. de communi fisco. Cochleus.

§. CXXXIV.

Repetit hic otiosa; optime facta pessime traducit, & pro more suo saltum in annum seqventem moliens, conglomerat multa, aliqva anticipat, subdit falsa, omittit vera. *Evangelista* qvo sensu Lutherus fuerit, supra dictum est. Qvid enim aliud est Evangelista, qvam qvi Evangelium sive doctrinam Jesu Christi populo proponit, qvos a Christo,

ſto, ſicut alios Eccleſiæ doctores; conſtitui tradit Paulus Eph. IV. 11. 1522.
Qvod ſi Papam (ut noſter ait) repræſentare voluerit, alios mores induiſſe Lutherus debuiſſet. Nulla illi præcipiendi de fide, & diſſentientes fulmine anathematum percellendi atqve magiſtratibus & carnificibus tradendi mens erat. At ferre (dicit) alium noluit Lutherus; nullum nempe, qvi juſſu & autoritate non rationibus ex verbo Dei evidenter deductis, de religione decerneret, mandaret, juberet, interdiceret, & qvæ alia imperantis Romanæ ſedis formulæ eſſe ſolebant. Effectum hue usqve erat, incipiente Luthero, ut per maximam Germaniæ partem in urbibus non ſolum, qvas vocant, Imperialibus & liberis, ſed & ſub Epiſcopis aut Principibus, Lutheri doctrinam improbantibus, aut timore Imperatorii & Pontificii rigoris non admittentibus, doctrina purior perſonaret, concionantibus magno numero Monachis, qvi errores veteres ingenue agnoſcebant, populoqve libertatem a jugo, qvo hucusqve præter fas & nullo pietatis profectu preſſus erat, prædicabant. Vileſcere inde cultus eo usqve uſurpatus cœpit, nec tamen ſatis vel autoritatis prædicatoribus, aut populis ea erat prudentia & moderatio, ut omnia recte & decenter ordinarent; auferre enim mala facilius eſt qvam bona ſurrogare. Dein ut Satanæ aſtu ſemper fieri ſolet, non deerant, qvi optime cogitata abuſibus & excesſibus vitiarent, & in extremum aliud tendentes tumultu agerent. Hæc Luthero, ut par eſt, & jam ſupra occaſione Caroloſtadiani motus notatum, magnam incutiebant ſollicitudinem. Maxime vero & intimo imo plusqvam metu ab hoſtibus, angebatur in ipſa Saxonia, Principis Electoris & aulicorum trepidatione, qvi etſi doctrinam probarent, manum tamen publice introducendæ admovere cunctabantur, nec Lutherus ab iis majora poſtulare pro rerum, qvi tunc erat, ſtatu conſultum putabat, ſufficere ratus, dummodo non repugnarent, ſed Evangelicæ concioni locum facerent. At ipſe jam ſatis præparatis, imo convictis tot hominum animis, de abuſibus Eccleſiæ; cum Magiſtratus, ut dixi, veteri perſvaſione vel metu nihil auderent, ſed eventum ſpecularentur, intereaqve populi & Paſtores ab erroribus diſcedere cœpiſſent, multa tamen mutanda & ordinanda relinqverent, qvotidie conſulebatur & urgebatur, ut qvi primus abuſus oſtendiſſet, meliorem etiam uſum monſtraret. Non poterat is deſiderio huic reſiſtere, qvanqvam in ſummo diſcrimine verſaretur, nullo præſidio, nec Wittenbergæ

1522. qvidem ſatis tutus. Itaqve non qvidem legislatoris, ſed conſulentis & hortantis perſonam ſumens, de ritibus Sacramentorum ſententiam ſuam aperuit, qvanqvam id non hoc, ſed ſeqventi anno 1523. factum eſt, ſicut & cætera, qvæ hic Maimburgius alieno loco infarſit.

§. CXXXV.

Baptiſmus ad id usqve tempus Latinis verbis peragebatur, nulla populi ædificatione. Formulam igitur, qva uti ſolebant baptizantes, Lutherus ex Latina Germanicam fecit, præfatus; *eſſe qvidem qva in illa emendari potuiſſent, ſed nihil mutaſſe, ut infirmis parceret, nec ſcandalo & calumniis anſam daret, ac ſi novum baptiſmum introducere intenderet.* In iſta itaqve formula (vide *Tom. II. Alt. f. 324.*) ritus Romanos retinuit, non ſolum *Exorciſmum*, qvem vocant, cum trina baptizantis ſufflatione, ſed & ut *ſal in os infantis ingereretur, ſputo aures & naſus tangerentur, oleo conſecrato pectus & humeri illinerentur, crux in vertice pingeretur, mitella infantis capiti imponeretur, cereus in manum daretur.* Hæc ſervaſſe non temere novaturientis, ſed plus forte nimium obſervantiæ inveteratæ tribuentis eſſe apparet, & a Maimburgio (ſi novit) taceri non debuerunt. Is tamen ita hic loqvitur, ac ſi neſcio qvos ritus in baptiſmo etiam ordinaſſet, cum ne unum qvidem tunc ordinaverit aut mutaverit; præfando ſaltem monens, externa illa (paulo ante relata) ab hominibus ad ornandum Baptiſmum addita pro parvis habenda eſſe: poteſt enim *(ait)* omiſſis illis baptiſmus fieri, neqve ea ſunt, qvæ Diabolus metuat, qvi majora etiam ſpernere novit. Seriis hic opus eſt; qvi adſtat, fidem habeat, verbum Dei audiat, devote oret. Preces Parochus ita pronuntiet, ut adſtantes (ſive fidejuſſores) ſeqvi eas in corde poſſint, infantem Deo commendent, & diabolo reſiſtant. Pios Sacerdotes ſobriosqve, probos, piosqve fidejuſſores adhibere decet, qvi tanto Sacramento peragendo attenti & apti ſint, ne id Diabolo ludibrio fiat, & in contemtum Dei cedat, qvi nos per baptiſmum tam ineffabili & abundanti gratia cumulat, ut ipſe regenerationem vocet, qva ab omni tyrannide diaboli, peccato, morte & inferno liberati, filii vitæ & hæredes omnium bonorum Dei, imo Dei filii & fratres Chriſti efficimur. O Chriſtiani, nolite ineffabilia hæc dona tam oſcitanter tractare; nam Baptiſmus unicum nobis ſolatium, & ad omnia divina beneficia introitum præbet. Hæc credo talia

ſunt,

sunt, qvæ pietatem viri manifestam faciunt, & qvæ dudum ad institutionem Christianorum doceri in administratione Baptismi, & loco Latinæ illius demurmurationis & scenicæ ceremoniæ servari debuissent. Neqve tamen dissimulo, biennio post, parta jam securitate aliqva religionis, sub Johanne Sax. Electore, iterata formulæ baptismatis editione, *sufflationes*, *sal*, *sputum*, *chrisma*, omissa fuisse, servato ex ritibus vetustis saltem *exorcismo*, & *signo crucis* atqve *indusio* qvo baptizati velari solent. vide *Tom. II. Alt. f. 327.*

§. CXXXVI.

Missam qvod attinet, sive administrationem Sacræ Cœnæ, ex supra dictis repetendum est, primam abrogationem missarum solitariarum, earumqve inprimis, qvæ pretio fiebant, sive votivarum, non a Luthero sed ab *Augustinianis*, ipso absente, Wittenbergæ anno 1521. cœptam fuisse; dictum etiam fuit, qva cautela in communione sub utraqve introducenda, moderandaqve Caroloſtadii violentia Lutherus usus fuerit. Sed populus jam de vero Sacramenti usu passim edoctus erat, & sacri calicis præbitionem flagrantissime desiderabat, ceremonias vero Missificantium aversabatur. Cum vero Episcopi officio suo ad tollendos abusus minime uterentur, sed pessime consulti Reformationem flagitantibus populis, qva vi & severitate poterant, obniterentur, Magistratus vero partim conniverent, mediiqve inter populum & Clerum versarentur, fieri non poterat, qvin multa perperam & confuse agerentur. Igitur Lutherus ab aliqvibus egregiarum civitatum parochis consultus, qvid pro temporis ratione circa missas & communionem salva fide fieri posset, & qvæ ipsius svasu Wittenbergæ (consensu civium & dissimulante Principe) observari cœperant, edito anno 1523. libello notum facere voluit, eumqve Nicolao Hausmanno, jam sæpe nobis memorato, Zviccavienſium sive Cygneæ Ecclesiæ primario & laudarissimo Pastori (Episcopum Lutherus vocat) inscripsit, cujus exordium integrum, ex qvo intentio Lutheri patescit, omnino adscribendum esse existimavi. *Tom. II. Lat. fol. 588.* Hactenus libellis & „
sermonibus egi inter populos, ut corda primum ab impiis opinionibus „
cæremoniarum avocarem, christianum & commodum arbitratus me „
facere, si causa fierem, ut absqve manibus contereretur abominatio, „
qvam

1522. qvam Satan per hominem peccati in loco sancto statuerat. Proinde
" nihil vi aut imperio tentavi, nec vetera mutavi, semper cunctabundus
" & formidabundus: Tum propter imbecilles in fide animos, qvibus su-
" bito eximi non potuit tam vetus & inclita, nec inseri tam recens & in-
" sveta ratio colendi Dei: Tum maxime propter leves illos & fastidio-
" sos spiritus, qvi ceu sues immundæ, sine fide, sine mente irruunt, & so-
" la novitate gaudent, atqve statim ut novitas esse desiit, nauseant. Qvo
" genere hominum, cum in rebus cæteris nihil est molestius, tum in re-
" bus sacris sunt molestissimi & intolerabiles, qvamvis ut rumpar ira-
" ferre illos cogor, nisi velim & Evangelium ipsum e publico tollere. Sed
" cum jam spes sit, multorum corda per gratiam Dei illustrata esse & ro-
" borata, ipsaqve res poscat, ut tandem scandala tollantur de regno
" Christi, audendum est aliqvid in nomine Christi. Justum est enim-
" ut vel paucis consulamus, ne dum perpetuo levitatem & abusum illo-
" rum formidemus, nullis prorsus consulamus, & dum istorum futura-
" scandala cavere volumus, universas abominationes illorum robore-
" mus. Qvare de formula aliqva pia missandi (ut vocant) & commu-
" nicandi, ut & tu populasti toties, optime Nicolae, agemus, ac sic age-
" mus, ut non amplius solum verbo doctrinæ corda regamus, sed ma-
" num qvoqve apponamus, & publica administratione, in opus perdu-
" camus, nulli prorsus præjudicantes, ne aliam amplecti & seqvi liceat,
" Qvin ex animo per Christum obsecramus, ut siqvid melius illis revela-
" tum fuerit, nos priores tacere jubeant, ut communi opera rem com-
" munem juvemus. Plura ex libello afferenda essent, sed præstat ipsum
legere. Verum est, ceremonias Missæ in libertate populi Christiani Lutherum reliqvisse, sed ita, ut substantialia minime negligerentur-, qvæ Christus ipse, ut in initio libelli *fol. 588. b.* dicitur, primum instituit & sub Apostolis simplicissime atqve piissime absqve ullis additamentis observata fuerunt. Qvæ vero successu temporum humanis inventis aucta sunt, ut *præter nomen* (ut ait) *ad nostra secula nihil de Missa & communione pervenerit*, ex iis retineri ad tempus saltem putavit, qvæcunqve salva fide poterant, ut novitas & scandalum vitaretur; qvædam autem ut superstitiosa & intoleranda omnino abrogari & omitti. Præsupponit qvæ alias abunde se docuisse memorat, *Missam non esse sacrificium, seu opus sacrificantis, sed Sacramentum & testamentum, seu benedictionem, eucharistiam, cœnam Domini, mensam Domini, memo-*

riam

I. §. 136. 1522.

riam Domini vel communionem &c. Itaqve ex omiſſis præcipuum eſt *offertorium & canon*, & qvicqvid ad ſacrificandi formulas & ritum pertinet. Ex retentis (præter neceſſaria illa ſcilicet, recitationem verborum inſtitutionis & orationem Dominicam) ſunt uſus Latinæ linguæ (qvanqvam is poſtea ſublatus etiam fuit) addita tamen pro concione explicatione populari. Toleravit præterea, ut prior ſumat Sacerdos, utqve *elevet* ſacrum panem & calicem, & ut *pacem annunciet*; ſervavit etiam plerasqve precum & cantus formulas. Aqvæ cum vino mixtionem etſi non plane improbat, omitti tamen mavult. A communicantibus exigit, ut anteqvam admittantur, interrogentur, an intelligant ſciantqve verba inſtitutionis & Dominicam orationem, dicantqve, qvo animo qvaqve fructus ſpe accedant; qvi hæc noverint, riteqve ſemel reſponderint, interrogari amplius neceſſe eſſe non putavit. Confeſſionem peccatorum liberam ſinit, ſvadet tamen; optimam præparationem eſſe ſtatuit, pœnitentiam, fidem, deſiderium ſolatii & confirmandæ fidei ex Sacramenti participatione. Utramqve porro ſpeciem porrigi debere, cum biennio toto Evangelica doctrina inculcata jam ſit, aperte contendit, neqve concilii decretum expectandum, imo ſi id ad neceſſitatem fidei reqviri dicatur, potius rejiciendum & contrarium faciendum eſſe, ne ab hominum autoritate res fidei dependeant. Cantica vernacula ad populi inſtructionem a poetis, ſi qvi eſſent, componi deſiderat, interim vetuſta, qvæ etiam nunc durant, retineri vult, iſta tamen omnia pro tempore proponit, *cæterū*, ait, *uſus & res ipſa docebunt, modo verbum Dei ſtrenue & fideliter in Eccleſiis annuncietur*; addit, ut objectionem adverſariorum præveniret *fol. 592.* Nam qvod forte petent aliqvi, hæc omnia Scripturis & exemplis Patrum probari, non multum movemur; qvod ſupra diximus, in his debere libertatem regnare, & neqve legibus, neqve imperiis liceat conſcientias captivare chriſtianas: unde & nihil de his rebus Scripturæ definiunt, ſed ſinunt libertatem ſpiritus abundare ſuo ſenſu, pro commoditate locorum, temporum, & perſonarum. Patrum vero exempla partim ſunt incognita, qvæ vero nota ſunt, tam varia ſunt, ut nihil certi liceat conſtituere, videlicet qvod & ipſi libertate ſua uſi ſunt. Qvin ut maxime certa & ſimplicia eſſent, nobis tamen nec legem nec neceſſitatem imitandi imponerent. Debacchatus in hunc libellum miris modis cum aliis eſt *Emſerus*, eumqve ſcripto aliqvo, anno ſe-

1522. qventi 1524. eidem Hausmanno (qvem satis palpat laudatqve) dedicato, acerbe taxavit; nec Cochleus bilem suam continere potuit, maxime qvod Lutherus tam impatienter ferret, Canonicos Wittebergenses in Missa solitaria veteri ritu celebranda pergere; qvodqve in aula illis conniveretur: In epilogo enim tractatus *f. 592. b.* hæc habet Lutherus: Nec vos aut qvosvis alios absterreat, qvod in nostra Witten» berga adhuc perseverat Topheth illa sacrilega, qvæ Principum Saxo» niæ impia & perdita pecunia est, Templum dico omnium Sanctorum. » Nam tantum est miserante Deo apud nos antidoti per copiosum ver» bum Dei, ut pestis illa in angulo siro langvens, non nisi sibi ipsi pesti» lens sit. Deniqve vix tres aut qvatuor porci & ventres sunt, in ipsa» illa perditionis domo, qvi pecuniam illam colunt, cæteris omnibus si» mul & universo populo insignis nausea & abominatio est, neqve licet » vi aut imperio in eos grassari, ut nosti, decere Christianos, non nisi » virtute gladii spiritus pugnare, sic enim informo populum qvotidie, » alioqvi jamdudum domus illa omnium Sanctorum, imo domus omni» um Diabolorum alio nomine ferretur in orbe. Satisfactum tamen est zelo ejus haud multo post, ut in loco dicetur. Judicare nunc possunt omnes, qvibus æqva mens est, qvid peccatum sit a Luthero, aut ab illis, qvi ei obsequebantur, qvam diu non demonstratur necessitas obedientiæ, qvam Sedes Romana in orbem terrarum, omnesqve Christianas gentes sibi arrogabat. Hac enim non probata, ex decretis Pontificiis doctrina Lutheri, & provinciarum urbiumqve, qvi eum secuti sunt, consilium & institutum frustra & frivole impugnatur. Neqve enim minus Christiani, imo majori puritate & fide esse potuerunt, fuerunt & sunt, qvi rejectis, qvæ superstitiosa & superflua esse perspexerant, qvibusqve conscientiam suam obligari negabant, illa solummodo in sacramentorum ritu ut necessaria servarunt, qvæ de eorum substantia & integritate esse, indubitatis argumentis ex sacris literis convicti deprehenderant, reliqva, ut recte docuit Lutherus, etsi per se non mala, sed nec necessaria, in libertate reliqverunt, non qvidem crude & laxe, ut hic insinuare velle Maimburgius videtur, sed decenti ordine, qvadamqve Cleri & populi conventione. Videant igitur, qvi orbem Christianum cædibus & sangvine miscuerunt, ob hoc unum, qvod populus Christianus jugi, per tot secula ex inscitia & barbarie toleravit, pertæsus fuerit, & qvædam mutaverit, ea tamen cum moderatione,

tione, ut qvi mallent prioribus inhærere, id suo facerent arbitratu. Jam vero qvod S. Cœnæ sacramentum, ritusqve attinet, constare existimo apud omnes antiqvitatis Ecclesiasticæ non imperitos, substantiam ejus consistere in modo, qvem Christus instituit, & Apostoli servarunt. Fatentur autem scriptores in media etiam seculorum istorum barbarie, & diu ante Lutherum, nihil probari posse ex instituto primitivo, qvam usum verborum institutionis & orationis Dominicæ. Idem adductis auctoribus stabilivit Georgius Cassander Theologus eximius, minime is qvidem Lutheranus, sed veritatis amans, (& Ferdinandi I. & Maximil. II. Cæsarum Consiliarius, qvorum jussu consultationem de religione anno 1564. scripsit, Thuano *Lib. XXXVI. Histor.* summe laudatam.) Libro *de Liturgicis Cap. II.* ut explodendus sit Emserus aliiqve, qvi ex supposititiis scriptoribus ementitas antiqvitates propinant. Qvicunqve igitur in simplicitate hac acqviescunt, illi nihil adversus Christianam disciplinam admittunt, etsi a placitis Romanis & longo usu discedant. Culpa schismatis penes eos stat, stabitqve, Deo olim justo judice, qvi potestate, cujus titulum non probant, in alios utuntur, & hæretici nominis invidia, pœnarumqve atrocitate suas inculcant sententias, non Christi. Hujus instituta ad salutem pertinentia, si servet populus, utut in ritibus variet, satisfacit nomini & officio Christianorum, nec legibus Ecclesiasticis mere positivis obligatur, nisi expresse vel tacite consentiat, qvod axioma, & Scripturis sacris & Christianæ fidei naturæ conveniens, juris Pontificii etiam compilatores, multiqve ex doctoribus sincerioribus Romano Catholicis, qvotqvot scilicet nullam adulandi Hierarchiæ causam habent, agnoscunt, idqve Protestantium conscientiæ maximam præbet securitatem. 1522. *Addit.* *Addit.*

§. CXXXVII.

Accedimus jam ad tertium, qvod hic ex seqventis anni gestis retrotrahit Maimburgius, nempe ad consilium Lutheri, *de bonis Ecclesiasticis*. Mirum qvam temere hic prodiderint studia sua, & qvid in religione ipsis maximum videatur, qvi de opibus & dignitatibus Cleri tantos excitarunt clamores & motus, cum nihil hic jure divino exigatur, qvam ut ministris Ecclesiæ populum docentibus, & sacra legitime curantibus de alimentis prospiciendum sit. Cætera omnia ab humano sunt instituto, aut Pontificio potius dominatu, cujus vis le-

I. §. 137. 1522. Addit.

gitima, si non probatur, manent omnia, sicut ab initio fuerunt, in dispositione Principum & populi. Hoc irrefragabilibus argumentis non a Protestantibus modo, sed & ab adversæ partis doctoribus ita credo assertum esse, ut pro principio satis tuto haberi debeat. Qvapropter etsi Lutherus omnem per seculorum priorum patientiam invectam patrimonii, qvod vocant, Ecclesiastici constitutionem mutari svasisset, Principesqve & populos obseqventes habuisset, nullum tamen crimen ne sic qvidem demonstrari posset, stante, qvod Principes & populi legibus pontificiis insolubili nexu non fuerint adstricti; sed ad libertatis suæ vindicias ex gravibus causis provocare & progredi jure potuerint, sicut potuisse rationibus ostenderunt, qvæ conscientiæ suæ satisfecerunt, nec a judicio eorum, qvi obsuas utilitates reflectebant, & jus dicendi legitima potestate carebant, reprobari potuerunt. Paucis dicam, omnis de bonis Ecclesiasticis ira & rixa frustra est, nec in foro conscientiæ (qvicqvid vi & armis in hanc vel illam partem factum sit aut fiat) attendi debet, donec Pontifices, non armis suis aut obnoxiarum sibi potestatum, sed legitimo more evicerint, divini juris esse, ut illi cum Clero suo, pro arbitrio, ex opibus vi aut astu coactorum & inductorum hominum capiant, unde pro lubitu & splendide vivant. Cessante autem divini juris necessitate, jus est Principibus & potestatibus, etiam olim sponte data, sive, ut dicitur, fundata, animadverso errore aut abusu, revocare, & alia ratione de impensis in rem sacram statuere & definire. Seqvitur inde, injustas qverelas esse, qvæ de mutatis bonis Ecclesiasticis fiunt, injustiorem vero vim, qvæ ad illa in arbitrium Cleri reducenda cum publicæ pacis dispendio & effusione sangvinis adhibetur. Scio eqvidem autoritatem civilem & edicta Imperatorum vetera allegari a Pontificibus & Clero, adversus hanc libertatem disponendi de bonis Ecclesiæ. Utut vero ea cum tumultu infringi a mere subditis non liceat, de Germaniæ tamen Principibus & statibus aliter judicari debet, qvi salva Majestate Imperatoria, qvæ suis constat fundamentis & terminis, in ditionibus suis Legislatoriam habent potestatem. Hæc controversia superiori & nostro seculo armis in Germania non semel ventilata, tandem pactionibus in eam redacta est formam, cui nunc merito insistitur. Qvid in aliis regnis & provinciis aut qvo jure fiat, non opus est, ut hic examinemus. Videmus tamen a Regibus & Rebus publicis, etiam Pontifici

in

in cæteris obſeqventibus (Galliam, Siciliam, & Venetos, pro exemplis nomino) multum aſſeri & effici, qvæ libertati illi ſupremæ, qvam Proteſtantes poſtliminio jam olim recuperarunt, ſuoqve poſtea ſangvine tutati ſunt, vel paria ſint, vel valde affinia, prudenterqve facere Romanam Hierarchiam, ſi lenibus modis de opibus Cleri, poteſtatibus ſummis gratificetur, & lites redimat, qvarum deciſio ſi non ex Lutheri, certe non multum diſſimilibus placitis, ut nunc ſapit mundus, valde ipſi metuenda eſſet. Sed iſta de jure, pro meo inſtituto, & ſemel dicta ſufficiant: Jam factum qvod Luthero imputatur, conſiderandum eſt. 1522.

§. CXXXVIII.

Edidit is anno 1523. præfationem in *ſtatutum* qvoddam Leiſnici ad Muldam, qvod mediocre in ditione Electorali Saxonica oppidum eſt, de reditibus iſtius parochiæ conditum, ad qvam vici aliqvot circumjacentes pertinent. Convenerant autem Nobiles, vicorum Domini, & inter eos vir egregius, multumqve Luthero laudatus (Vide *Lib. II. Ep. p. 331. b.*) *Sebaſtianus Cotteritius*, (familia eqveſtri etiamnum florenti natus) cum Senatu oppidano, & vicorum incolis (inito prius pacto cum Abbate vicini monaſterii Buchenſis, eoqve ab Electore confirmato) de decemviris (duobus nempe ex nobilitate, duobus ex ſenatu, tribus ex civibus, tribus etiam ex vicorum incolis) per ſuffragia omnium qvotannis deligendis, qvi omnes parochiæ reditus, Eleemoſynas etiam, colligerent, aut ſi opus eſſet, collationes indicerent, ex qvibus parochus, diaconi, puerorum & puellarum in ſcholis magiſtri & magiſtræ honeſte alerentur, ædificia ſacra conſervarentur, & pauperibus proſpiceretur, ſublata omni mendicandi, ſive ut loqvebantur, terminandi & ſtationandi, tum monachis tum vagabundis aliis licentia. Tam pie vero & prudenter iſta omnia pro modo facultatum ſuarum providerunt, qvos dixi oppidani, ſuo qvidem arbitrio, nulloqve ſuperiorum juſſu, ut optandum cum Luthero ſit, hoc exemplum pro regula ubiqve obſervatum fuiſſe. Notabilis inter alia eſt in ordinatione iſta de Eleemoſynis colligendis diſpoſitio hunc in ſenſum: Habeantur in templo duo vaſa portatilia, in qvæ panis, carnes aliaqve eſculenta reponantur, alia in qvæ pecunia conjiciatur. Collectæ igitur Eleemoſynæ, eæ præſertim, qvæ ſervari neqveant ſtatim, qvæ vero ſervari poſſunt die Dominica pauperibus diſtribuantur, ita ut nemo ex *Addit.*

L. §. 138. 1522. ex cœtu qvi ætatis aut morbi causa alimenta sibi acqvirere non posit, egere cibi, vestibus aut hospitii debeat; sed ex decreto Decemvirum necessaria capiat. Porro ut ex reditibus sacris & sumtibus publicis, cum vile est annonæ pretium, frumenti modus coematur, ex qvo tempore caritatis, donari, vendi aut mutuo dari egentibus, itidem arbitrio decemvirorum possit. Si vero reditus annui, & qvæ ipsum conferuntur, ad omnes erogationes non sufficiant, cunc decemviri proponentibus totus cœtus, qvæ necessaria erunt, pro facultatibus colliget, idqve tanto faciet lubentius, qvia antehac longissimo tempore intolerabili modo per totum annum a mendicantibus domesticis & peregrinis, aliisqve callidis artibus exhaustos se fuisse sciunt. Earum Leisnicenses in exordio profitentur, se divinarum literarum peritos consuluisse, Lutherum tamen non nominant: qvanqvam verisimile est, consilio ejus usos esse. Ipse vero in præfatione haud prolixa Leisnicenses, qvos alloqvitur, magnopere laudat, statutumqve illud dignum judicasse se scribit, qvod typis publicetur, aliisqve ad imitationem proponatur. Eo enim, ait, rem Clericorum, qvi sub specie cultus divini tantas mundi opes corraserint, jam devenire, ut videantur Deo & hominibus molesti, nec ferendi amplius esse. Cum igitur monasteria jam deseri incipiant, nec sint, qvi in iis vivere post hac velint, & hæc mutatio suæ doctrinæ imputetur, curandum sibi esse, qvantum consilio & svasionibus possit, minuendæ invidiæ causa, ne derelictis monasteriorum & collegiorum bona in prædam promiscuam hominum avarorum cedant, sed pie & utiliter impendantur. Nihil autem præcipit aut urget, neqve ad ullum Principum desideria illa sua defert, sed, ut dixi, solis Leisnicensibus respondet, multaqve pro casuum & temporum ratione ulterius expendenda, & secundum regulam christianæ charitatis omnia æstimanda & instituenda esse monet, adeoqve intra vota consistit, contentum se fore, ajens, si modo duo aut tres consilia hæc sua vel seqvantur, vel saltem non improbent. Scripta est præfatio hæc Germanice, ut & ipsum Leisnicensium statutum, nec Maimburgius ex illis qvidqvam, credo, cognovit, qvam qvæ ex Cochlei maligna & mendaci relatione exscripsit. Moderatiora qvippe omnia sunt, qvæ Lutherus proponit. Neqve enim expelli vult monachos, sed volentes dimitti; manentibus alimoniam, & qvidem uberiorem, qvam habuerint, præberi, ne avaritiæ sed charitatis impulsu

ista

I. §. 138. 1522.

iſta fieri videantur. Neqve ſe aliis conſulere, ait, qvam qvi Evangelicam doctrinam recipiant, & facultatem diſponendi de his rebus habeant. Falſiſſimum igitur eſt, eum velle, ut qvæ ex reditibus monaſteriorum deſertorum ſuperſunt, Principibus & Magiſtratibus accreſcant, qvinimo diſerte ſvadet, ut omnia ad pias cauſas ſive ad charitatis chriſtianæ exercitia impendantur, tanqvam *bona Eccleſiaſtica*, qvo nomine olim vocata fuerint, id eſt, *communia, & ad cœtum & Eccleſiam, in pios uſus pertinentia.* Addit exceptionem, ſi forte fundatorum poſteri ipſi nunc egeant, ut & his de alimentis & ſubſidiis qvibusdam proſpiciatur, ſed citra abuſum, & ad præſcriptum ordinatæ charitatis. Improbat autem promiſcuam iſtius modi fundationum retractionem, qvalis in Bohemia facta ſit. De Eccleſiarum Cathedralium & collegiatarum reditibus ita judicat, qvod in effectu & re ipſa nil aliud ſint, qvam politici reditus, atqve ita mallet Epiſcopos & Prælatos in numerum civilium poteſtatum referri, qvam pro divini cultus miniſtris haberi. Aut ut ad fundatorum hæredes proventus iſti, eo, qvo ſupra dixit, modo, reverterentur, aut communi fiſco Eccleſiaſtico accederent. Cum vero uſuraria pravitate laborare contractus, qvos vocant, venditionis annuorum redituum, in qvibus magna pars proventus Clericorum conſiſtebat, cenſeret, debitores liberandos ære illo alieno eſſe ſvadebat: ſed neminem invenit, qvi in hac opinione ei aſſentiretur, ita ut aliqvot poſt annos ab illo rigore ipſe diſceſſerit, a Jureconſultis informatus, & Principum leges de uſuris viceſimis non improbaverit. Cæterum ex hoc ipſo, non libro, ut Cochleus nominat, ſed brevi conſilio per epiſtolam vel præfationem expoſito, manifeſtum fit, de qvo jam in præloqvio aliqvid monui, qvam calumnioſe inſimulentur Principes & magiſtratus Germaniæ, qvod Lutheri doctrinam hoc uno fere argumento acceptaverint, ut ſpoliis ex bonis Eccleſiaſticis diteſcerent. Scripſit iſta hoc anno 1523. Lutherus, cum ipſe in ſummo periculo viveret, Elector vero Saxonicus nondum de publica Eccleſiarum ordinatione & reformatione decreviſſet, & jam doctrinam ipſam maxima populi pars probaverat, nullo ad bona Eccleſiaſtica habito reſpectu. Adeo vero nulla tunc lucrandi & diteſcendi cogitatio Principem aut proceres provinciarum movere poterat, ut metu Pontificis & Cæſaris magno potius ære libertatem Evangelicæ doctrinæ

1522. ctrinæ redemissent. Qvibus enim in angustiis hoc ipso tempore, qvo Comitia Norimbergica habebantur, versati sint purioris doctrinæ fautores, paulo post dicetur. Qvod si consilium Lutheri processisset, & id seqvi placuisset Principibus, qvid qvæso lucri ad eos redundasse, cum statuta a Luthero suprema regula de charitate christiana, nihilominus ad fiscum Principum & magistratuum redire potuisset, nisi ipsi indigentiam & paupertatem majorem pro conditione sua, non minus qvam plebeji probassent, tantumqve post sumtus ad cultum divinum & scholas publicas necessarios pauperumqve sustentationem superfuisset, ut etiam Principibus & Nobilibus aliqvid tribui potuisset, qvod per regulas a Luthero positas, ineptum cogitatu, nedum effectu fuit.

Addit. Principes sane Saxonici illo tempore tam opulenti erant, ut pecuniis (qvod probare facile possem) mutuo datis alios juvarent, aut eos magnificis ædificiis impenderent. Ex minori Nobilitate depauperatas familias qvasdam fuisse haud negaverim. Constat autem primas dotationes antiqvitus admodum tenues, multorumqve fundatorum familias dudum extinctas fuisse. Maxima nempe redituum pars Clericorum industriæ aut collationibus pecuniariis, multum etiam ustus debebatur. Itaqve ne qvid dissimulem, consilium illud de fundatorum hæredibus juvandis, levandæ invidiæ causa propositum fuisse puto, sterili aut nullo effectu. Neqve enim restituta ad eum modum fundatorum ex eqvestri ordine posteris monasteria fuerunt, aut si qvid tale accidit, onus subrogatum fuit scholas constituendi, certumqve præceptorum discentiumqve numerum in iis alendi; qvanqvam non nisi unum hujusmodi exemplum in Saxonica ditione mihi notum est in splendida Eqvitum *Witzlebiorum* familia, qvi *Roslebiæ* in Thuringia monasterium in scholam converterunt. Nihil itaqve nisi perpetuæ & tædiosissimæ contumeliæ sunt, qvæ reformationi ex bonorum Ecclesiasticorum invasione opponuntur; nec nisi vanissime fingitur, Luthero autore spolia Principibus ostensa esse. Qvid vero longo post tempore nempe anno 1532. seqvestratis jam post publicas cum provincialibus conventiones monasteriis & collegiatarum Ecclesiarum reditibus, pro commodo aliqvo fisci ducalis permittendum esse existimaverit Lutherus, ut scilicet maximi sumtus in religionis negotia facti qvodammodo refunderentur, in loco exponetur. vide *Tom. V. Alt. fol. 1027. & seqq.* Sed ab ejus intentione & consilio neqve hoc anno

neqve

neqve ſeqventibus profecta ſunt, ſi qvæ minus probanda per varias rerum mutationes evenerunt, imo vix alius acrius in abuſus bonorum Eccleſiaſticorum invectus eſt.

§. CXXXIX.

Sævitia, ut ſupra innui, contra Lutheranos, qvos vocabant, palam & vehementer exerceri iſthoc anno 1522. cœpta eſt. Durior ante alios Georgius Saxoniæ Dux mandatum menſe Novembr. anno 1522. de tradendis Novi Teſtamenti libris a Luthero verſis emiſit, qvos ſub pecunia a ſubditis redimebat, *Tom. II. Alt. f. 224.* ſevere punitis, qvi retinebant. Viſitavit etiam, incitatus a Duce, autumno hujus anni, Academiam Lipſienſem Epiſcopus Mersburgenſis, & gravisſimis pœnis denuntiatis, lectionem Novi Teſtamenti a Luthero editi, & excurſum ad conciones in vicina Electoris ditione audiendas prohibuit; qvo facto juventus ſtudiis incumbens, ut jam ante cœperat, Lipſiam magis magisqve deſeruit, & Wittenbergam petiit. Nec mitiores erant Henricus Brunſvicenſis & Ferdinandus Rex, Caroli Imp. frater, tum in Auſtria, tum in Wurtembergico, qvem tunc tenebat, Ducatu. Sed violentiſſima Belgis perſecutio incubuit, magno hominum numero præcipiti condemnatione vita aut bonis ſpoliato. Menſe Octobr. deſtructum eſt totum Auguſtinianorum monaſterium Antverpienſe, monachiqve omnes vel extremo ſupplicio poſtea affecti, vel, cum carceris tædio mortisqve metu revocaſſent, aliis modis puniti ſunt. Prædicaverant autem illi ſecundum Lutheri doctrinam tanto cum applauſu, ut templum affluentem hominum multitudinem non caperet; Nec Jacobi illius caſus, qvem ſupra retuli, cæteros abſterrebat. *Addit.* In Germania vero doctrina Evangelica multis in locis majori cum libertate admiſſa eſt. *Addit.* Norimbergæ Andreas Oſiander, Menſe Februario publice concionari cœpit, & Monachus qvidam Franciſcanus *Gallus Kornius* cauſas deſerti a ſe monaſterii publicavit. Auguſtæ Vindelicorum hoſpes olim Lutheri *Joh. Froſchius*, Theol. Doctor, Carmelitarum Prior; Francofurti ad Mœnum *Hartmannus Ibachius*, Ulmæ Monachi *Addit.* aliqvot non ſine periculo, & vocatus poſtea a Senatu *Conradus Samius*, Halæ Svevorum *Johannes Brentius*, magni poſtea inter Evangelicos *Addit.* nominis; docuerunt. In tractu, qvi Chraichgoa dicitur, in finibus

L §. 139.

1522. Palatinatus & Wurtembergici agri ſitus, in Eqvitum Liberorum, qvorum ibi multi & opulenti habitabant, qvibusdam etiam Palatinæ ditionis pagis & vicis concionati ſunt bene multi, inter qvos celebriores habentur *Erhardus Snepfius*, & *Franciſcus Irenicus*. Pulſi qvidam, ubi Clerus prævalebat, in alias regiones dogmata tranſtulerunt. In Franconia Georgius Comes Wertheimenſis Lutherum de Prædicatore mittendo rogavit, cui aureorum centum ſtipendium (non exigua tum ſumma erat) & victum in menſa ſua offerebat *Lib. II. Epiſt. p. 92.* Bremæ docuit *Henricus Zuthphanienſis*, Auguſtinianus Antverpienſis, carcere elapſus; Magdeburgi *Melchior Myricius* (von der Heyde) itidem Auguſtinianus, *Eberhardus Widenſee*, Halberſtadio pulſus, & *Johannes Friſchbans* Franciſcanus, qvi tamen anno ſeqventi fratrum odiis ceſſit, & ne iis reſiſtens populo tumultuandi occaſionem præberet, Wittenbergam profugit, diſceſſusqve ſui cauſas & doctrinæ fundamenta brevi ſed pio nec indocto libello Magiſtratui Magdeburgenſi expoſuit. Mildeburgi ad Mœnum Moguntini Electoris oppido, *Job. Isco*, Caroloſtadius; Serveſtæ, qvæ egregia Anhaltini Principatus ad Albim urbs eſt, Lutherus ipſe in Auguſtinianorum monaſterio hoc anno concionem habuit magno ſucceſſu. In Pomerania florentiſſima Emporia Stetinum & Sunda, illud qvidem petitis Wittenbergæ concionatoribus, *Nicolao Curienſi* & *Paulo a Rheda*, hoc exulem Treptovienſem, *Chriſtianum Ketelhut*, recipiens reformationis initium fecerunt: ſed Sundæ cum tumultu res acta fuit, plebe ad imagines frangendas concitata, & monachos uno die expellente. Stolpenæ ulterioris Pomeraniæ claro oppido *Petrus Svavenius*, Danus, Lutheri domeſticus, prima ſemina jecit. In Livonia primariæ urbes Riga, Revalia, Dorpatum eadem receperunt *Andrea Cnophio*, prædicante, qvi cum Bugenhagio vere præcedenti Treptovia ejectus fuerat, ſed ab aliis impulſa plebs vehementius, qvam par erat, agebat. Rogatu poſtea Magiſtri eqvitum Teutonici ordinis, cui Livonia tunc parebat, Lutherus ad Livonos ſcripſit menſe Januar. 1523. *Lib II. Ep. 122. b. & ſeqq.* in qvibus inter alia ita loqvitur; Caput totius Chriſtianæ doctrinæ eſt fides in Chriſtum, & deinceps erga proximum dilectio. Indulgentiarum nundinationes ſanctorum cultum & qvicqvid præterea operum ad animarum noſtrarum ſalutem pertrahitur, ut venenum lethale & præſentiſſimum defugite & devitate. Qveritur in eadem epiſtola de

Addit.

Prin-

Principibus & Epiſcopis Germaniæ eorumqve blaſphemiis, condemnationibus, proſcriptionibus, inſectationibus, igne, ferro, vinculis; & beatos Livonos prædicat, qvi veluti Britanni toto orbe remoti, in extremis terræ finibus ſalutiferum Chriſti Evangelium omni cum voluptate exoſculati & amplexi ſint, confortat autem eos ad perſecutiones, qvas ſecuturas eſſe prædicit fortiter ſuſtinendas. Hamburgenſes hoc anno expulſo officiali ArchiEpiſcopi Bremenſis; Friſii etiam miniſtros Evangelii Wittenberga petierunt, teſte Luthero *Lib. II. p. 98.* De Helvetiis & Alſatis multa narrari poſſent: diſſenſus enim in articulo de S. Cœna nondum in ſchiſma eruperat. Itaqve *Caſpar Hedio, Martinus Bucerus, Joh. Oecolampadius*, hoc etiam anno Moguntiæ, Weiſſenburgi in Alſatia, & apud Sickingium docentes pro Lutheranis habebantur. *Hedio* tamen ad *Capitonis* ingenium ſe accommodans Moguntiæ in ſummo Templo tectius concionabatur, reprehendente ſimulationem illam Oecolampadio. Vide *Scultet. hoc anno 1522. p. 123. & p. 137.* ubi hujus methodum in aula Sickingii ad reformandum cultum publicum adhibitam ex epiſtola ejus ad Zvinglium refert. In Bohemia & Sileſia, etſi Ludovicus Rex Luthero infenſus eſſet, Georgii tamen Marchionis Brandenburgici, qvi regiæ aulæ Magiſter erat, & favere Luthero cœperat, opera florere incipiebat Evangelica doctrina, Uratislaviæ maxime, qvæ nobiliſſima Sileſiæ urbs eſt, & ſub Ducibus Lignicenſibus & Monſterbergenſibus. Ex Polonia miſſum ad ſe Secretarium religionis cauſa memorat ipſe Lutherus menſe Julio in epiſtola ad Spalatinum, *Lib. II. p. 88. b.* Ex Hungaria fama novæ lucis in doctrina excitata, adoleſcentes Wittenbergam venerunt, in qvibus primus hoc anno nominatur *Martinus Cyriaci*, Leutſchovienſis, Rectore Melanchthone, albo Academico inſertus. De Dania & Svecia, Maimburgium paulo poſt audiemus. Majoris vero laboris eſſet, & plura ex ſingulis regionibus & urbibus documenta requireret, ſi qvis ortum & progreſſum doctrinæ repurgatæ ubiqve locorum notare & deſcribere accuratius vellet. Præterire tamen nolo qvæ Scultetus ex avtographo literarum *Friderici Canirmii*, Scholæ Rectoris Delphis Batavorum Moguntiam ad Hedionem ſcriptarum, in hiſtoria hujus *anni 1522, p. 136.* annotavit, ſtatum illarum provinciarum, qvæ duriſſimo Cæſarei edicti jugo premebantur, & Eraſmi aliorumqve animos repræſentantia. Multa *(inſcribit)* moliuntur adverſarii

Addit.

1522. sarii per mandata, epistolas, legationes etiam, sed infatuat etiam Dominus consilia Ahitophel, & fit, ut monte parturiente nascatur ridiculus mus; tantum scio, si vel semel liceat in publico concionari, res monachorum, (qvæ hic infestissimæ sunt veritati) plane ad nihilum redituras, cum magna ex parte labefactatæ sint pauculis in gymnasio nostro sermonibus a me habitis. Sed expectanda patienter voluntas ac beneplacitum Domini, qvi cum videat, usqve adeo fervere nos, consulto dissimulat auxilium, ne nostris conatibus aut laboribus qvibus qvam arrogemus, si omnia feliciter cadant, cum non tam habeat rationem vocandorum, ut ad gratiam perveniant, qvam jam vocatorum, ut in gratia permaneant, sed ubi viderit nos cessare, imo desperare salutem Israel, ac totis animis inde pendere, ut ipse solus operetur jam in medio terræ, tum demum ex improviso aderit Ecclesiæ suæ, qvi insperata feret auxilia: ut tantum Deo sit laus & gloria, Amen. Erasmum in dies magis frigescere, & qvantum ego judicare possum, retractare latenter, qvæ videatur olim liberius vel dixisse vel scripsisse, ægerrime fero, & agnosco puerilem metum, qvi plus veretur hominum gloriam qvam Dei. Cæterum tales Nicodemi apud nos in magno sunt numero; sed qvi firmius starent haud dubio, si detur publicare gloriam Christi, qvo uno fortificantur ægræ conscientiæ. Ex his, qvæ de incremento Evangelii extra Electoris Friderici & Ducis Johannis ditionem adduxi, constare potest, plus fere alibi per viros doctos & pios qvi scriptis Lutheri excitati erant ad sacræ Scripturæ lectionem qvam intra Saxoniam Electoralem præstitum esse. Hic enim dissimulantibus principibus procedebant aut hærebant omnia ad arbitrium magistratuum aut populi, prout qvisqve affectus erat, aut potentia præpollebat. Apparet hoc clarissime ex epistola Lutheri ad Parochum Zviccaviensem Hausmannum fer. 2. post Cantate scripta: Consulenti enim de negotio qvodam ecclesiastico respondet: nullo modo mihi consultum videtur ut Principi illustrissimo de hac re scribatur, certus qvod non acceptabit, sed a se ad vos denuo retorqvebit. Novi hominis ingenium, qvi ferre potest, ut ab aliis fiant, qvæcunqve fiunt, sed mandare aut consulere nolit; ita Senatui & tibi res perficienda est. *Lib. II. epist. p. 65.* Docebat eo tempore Islebiæ Prior Augustinianorum *Caspar Guttelius*, cujus §. *121.* memini, Theologiæ Doctor, qvem *optimum patrem* nominat Lutherus, loco supra citato, &, alibi etiam

I. §. kkk. 1522.

etiam laudat. Hic referente Sculteto *ad annum 1522. p. 135.* Arnstadii in Thuringia Comitum Schwartzburgensium nobili oppido, a civibus rogatus, in foro aliqvot conciones habuit, seqventi anno Wittenbergæ typis excusas & Comiti Gunthero loci Domino inscriptas. Sed pergo ad alia, qvæ Maimburgius exhibet.

§. kkk.

Cum enim Franciscus Cheregatus, Nuntius Adriani VI. qvi ante menses plus minus viginti Leoni successerat, eo missus, executionem Bullæ prædecessoris sui & edicti VVormatiensis adversus Lutherum peteret; responsum tulit, remedium hoc intempestivum esse, gravibus per Germaniam qverelis contra abusus Curiæ Romanæ ejusqve dominatum exortis, (hæc enim Lutherani ubiqve vulgabant) si igitur nunc contra Lutherum aliqvid decerneretur, creditum esse totum populum, fieri id ad fovendos abusus, & destruendam veritatem Evangelii, unde majores turbæ metuendæ essent. Longe efficaciora itaqve media qvari debere; inter qvæ primum esset, ut Pontifex cum consensu Imperatoris Concilium liberum indiceret, intra annum in urbe qvadam Germaniæ habendum: deinde ut status Ecclesiasticus reformaretur, ante omnia vero ipsa curia Romana: tandem ut qverelis sive gravaminibus nationis Germanicæ satisfieret. Horum centum composita erant, a Lutheranis, ut satis apparebant, suppeditata; qvædam enim manifeste ad destruendam totam Pontificis au-

Acta Conventus Norimb. Fasicul. rer. expet. & fug. Goldast. Const. Imp. t. 2.

centum gravamina German. ap. Goldast. & in Fascic. rer. expet.

1523. *toritatem disciplinam etiam Ecclesiasticam, & sanctissimas qvasqve consvetudines Christianismi, ab immemorabili tempore observatas tendebant. Additum de cætero fuit, ne dum concilium expectaretur, Lutheranis contra Ecclesiam Catholicam amplius qvidqvam scribere fas esset, & ut concionatores utriusqve partis nihil nisi purum Dei verbum prædicarent, ad normam doctrinæ & interpretationis in Ecclesia receptæ. Instante autem & graviter qverente nuntio, Ordinariis injunctum fuit, ut Sacerdotes, qvi uxores duxerant, & monachi, qvi monasteria & regulas suas deseruerant, pœnis canonicis coercerentur, privilegiis & beneficiis privandi, utqve nullum a Magistratibus impedimentum executioni huic objiceretur. Hæc in formam Edicti reducta d. 6. Martii nomine Imperatoris absentis publicata sunt. Lutherus, qvanqvam non erat, ut his lætaretur, edito tamen scripto artificioso & maligno, suo illa interpretabatur modo, populo nempe satis placituro: atqve sic approbare se decreta simulabat, illaqve sibi proficua esse multis persvadebat.*

Luth. contr. falsar. Edict. Cæsar. t. 2.

§. CXL.

Adriani VI. Pontificis electionem, qvæ absente ipso in Hispania Romæ facta est d. 9. Jan. 1522. cur tam paucis verbis referat, digressionum alias non parcus noster, eqvidem nescio. Mihi ratio est, qvædam a scopo non aliena de ea commentari. *Adrianum* Trajecti ad Rhenum, sive Ultrajecti natum, sacris ordinibus addictum, Decanum Lovaniensem, Caroli qvinti Præceptorem, magnisqve ministeriis in

Bel-

Belgio, & Hiſpaniarum gubernatione honoratum, Theologiæ Thomiſticæ innutritum, ſcriptis etiam ante Pontificatum clarum fuiſſe, vulgata ſunt. Ex moribus ejus candor ſive animi aperta libertas, Belgarum genti veluti innata, præcipue laudatur. In aula regia ſub amici ſpecie æmulum habuit, qvem ſupra aliqvoties nominavi, *Crojum Cevrium*, Caroli educatorem primarium. Hujus, qvi ſolus Regiæ juventæ arbitrium ſibi aſſerebat, artibus, in Hiſpaniam amotus potius qvam legatus, ad Ferdinandum Caroli avum fuit, a qvo *Epiſcopatum Dertuſanum* & a Leone X. *Cardinalis* dignitatem accepit: deinde mortuo Ferdinando, *Gubernator Hiſpaniæ* conſtitutus eſt; parum felici & conſilio & ſucceſſu, ut ex nupera Varillaſii hiſtoria paulo accuratius, (dummodo & fidelius) qvam ex vetuſtioribus commentariis cognoſci poteſt. Humilitatem generis, qvæ qvidem negari non poteſt, imperite tamen ex eo arguit Pallavicinus, qvod familiæ nomine carens *Florentii* tantum patris pro cognomento aſſumſerit. Id enim Belgis, ſi paucos ex illuſtri genere excipias, populare eſt, ſicut olim Hebræis Græcisqve fuit, & apud Svecos ac Danos etiam nunc ut plurimum ſervatur. In Germania qvoqve poſt Caroli demum Magni aut Ottonum tempora cognomina familiarum in conſvetudinem venerunt, nulla aut rara antea etiam apud nobiles. Cæterum Pallavicinus non ſolum a Paulo Veneto, ſed & a Franciſco Gvicciardino, qvi tempore illo vixit ſcripſitqve, multum diſcrepat in hiſtoria hujus Adriani, pugnatqve vehementer in Venetum de vexatiſſima tunc indulgentiarum materia, liberius, qvam Romanæ rei expedit, relatis Pontificis & Cajetani Cardinalis ſententiis, commentantem. Tractat autem iſta Pallavicinus prolixe *Lib. II. capitibus 5. & 6.* ſed omni ſubtilitate ſua & ſophiſmatum artificio excuſare apud cordatos Lectores debilitatem cauſæ Pontificiæ in aſſerendo indulgentiarum jure, magnasqve alias corruptiones non poterit. Enormia ſunt qvæ poſtulat: *primo* ſanctos creditores Dei eſſe, id eſt, plus mereri, qvam opus habeant; *dein* qvæ ſuperflua iis ſunt, communioni Eccleſiæ ſive omnibus Chriſtianis fidelibus accreſcere; *porro*, qvod Chriſtus in ſuperabundantia meriti ſui hæredem inſtituerit Eccleſiam; *deniqve* qvod hujus nomine Pontifex & Vicarius diſpenſationem tanti habeat theſauri. At cum multis ratiunculis id agat, ut pecuniæ ex diſpenſationibus corradendæ artes defendat, & Eccleſiaſtico foro jus aſſerat, ut Legum diſſolutioni fræna inji- I. §. 74. 1523.

I. §. 140. 1523. causæ Electionis Adriani veriores. Judicium Pallavicini contra reformationem & protestantes,

injiceret ex argento, cum æqve ut profano, ex ferro id non liceat, dein de defectu regimini hierarchici ob senium Pontificum & diversa successorum ingenia & instituta mirifice philosophetur, nimium qvantum! simplicitati & sanctitati Christianæ religionis adversari, & Italicæ calliditatis genium sapere deprehenditur. Sed missis his notabimus, ad historiam reformationis propius pertinentia. Causas eligendi Adriani, hominis exteri, &, ut Romani ajebant, barbari, non celat ipse Romanæ politices magister Pallavicinus, interqve eas habet Theologicam Adriani peritiam & fervorem, cujus specimen dederat, cum Doctores Lovanienses, suos olim collegas, ad condemnandas Lutheri theses (ut supra dictum) stimulasset. *Doctis itaqve hæreticis*, qvos vocabant, *doctiorem se opponere* dicebant *Pontificem*. Sed interior causa erat, qvod Julius Mediceus Cardinalis post Leonis obitum, factione sua nondum ad Pontificatum adipiscendum prævalere poterat, ad qvam post mortem Adriani pervenit. Cum igitur cedendum tunc contra nitentibus esse videret, malebat peregrinum & factionum expertem qvam æmulum ex præsentibus & notis evehi, sibiqve simul præsidia ab Imperatore adversus Gallos, qvos Leo, nec non ipse Cardinalis Mediceus non uno modo offenderant, conqvirebat, dum virum, qvem Cæsari charum credebat, suo extolleret suffragio. Adeo parum divini aut pii consilii in eligentibus deprehenditur; pro bono tamen signo erat, magna Romanorum & Italorum a novo Pontifice aversio, qvibus corruptissimis non nisi melioris famæ vitæqve vir displicere poterat. Jam consilia novi Pontificis ita pandit Pallavicinus, ut Protestantes non tum saltem scire potuerint, qvid sperandum sibi ab aula Romana esset, sed & idem hoc monitore in præsens luculenter cognoscant. Reformationem capitosus senex, si non in doctrina, saltem in moribus, animo volvebat; sed hunc ei zelum ex Schola aut simplicitate naturæ adhærentem, confestim aut exemerunt, aut difficillimis objectamentis infructuosum fecerunt veterani dominationis Pontificiæ artifices. Non veretur laudare hos Pallavicinus, putatqve emendationem Ecclesiæ vel ideo negligi debuisse, ne Protestantes sui causa factam esse sibi imaginarentur; dein perduellionis (pro qva reformationem habet) incendium non concessionibus sed terroris gelu & sangvinis pluvia restingvendum esse. Qvæ sententia

cap. 6.

cap. 6. n. 8. audacter pronunciata, a qvo ſpiritu efflata ſit, obeſæ naris eſſet, qvi non olfaceret: præſertim cum Proteſtantes, qvi Pontifici & emunctionibus pecuniariis ſe ſubduxerant, pecunioſiores aliis, qvi jugum adhuc ferunt, non eſſe aſſeveret; ſed in veras paupertatis cauſas non inqviſivit, qvæ ex libertate illa ab exactionibus Romanis utiqve non veniunt. Interim ſatis liqvidum eſt, ingenti onere magnam pecuniæ vim Romam mittendi, & tot qvibus carere potuerunt, monachorum & monialium cohortes alendi, liberatos fuiſſe, idqve pro divino beneficio non immerito agnoviſſe. Nunc Adrianum, non tam qvæ volebat, qvam qvæ per conſultores illos ſuos poterat, remedia pro Eccleſia expedientem videbimus. Teſtem habemus ipſum Pallavicinum inter capita, qvæ ante electionem a Cardinalibus conſcribi & jurejurando ſanciri poſt Leonis mortem placuit, futurum Pontificem obligatura, etiam illud fuiſſe: *Revocandas eſſe facultates omnes, Fratribus minoribus* (Franciſcanis) *conceſſas, promulgandi indulgentias pro Vaticani templi molitione.* Hoc non poteſt non eſſe Luthero honorificum, cujus monitis iſta revocatio debebatur. Aperte ſane tradit Pallavicinus, Pontificem promulgationem indulgentiarum *pro ſcintillis incendii habuiſſe dicto cap. 4. n. 2.* Ulterius vero progreſſus, exactiones, qvæ *Datariæ* nomen fecerunt, moderari inſtituebat; ſed hic ei *ferventiora conſilia ex formis abſtractis nata objiciuntur, ſpeculantibus ſpecioſa, ſed ſubjectæ materiæ conditioni minime accommodata, dicto cap. 6. n. 7.* Acrius etiam reprehenditur, qvod miſſo ad Norimbergenſia comitia Legato depravationes curiæ Romanæ nimis aperte agnovit, & *reformationem in capite & membris* ſumme neceſſariam, ſibiqve omnino cordi eſſe, profeſſus eſt. Hic ei Pallavicinus *ſimplicitatem animi, credulitatem erga eos, qvi Leonis geſta culpabant, nimiam vehementiam, & liberiorem, qvam par eſt, ſinceritatem, imprudentiam vero ſummam iſta publice evulganti,* exprobrat, ut ex toto fere *cap. 7. Lib. II.* apparet. Prægnantiſſima vero ratio candorem illum Adriani exagitandi ipſi eſt, qvod *Romanus Pontificatus ſacra profanaqve dominatione permixtus ſit, adeoqve* multis gravibusqve *de cauſis civili prudentia, id eſt, artibus dominationis ſumme indigeat.* Qvo qvid apud Chriſtianos vicarium Chriſti, (ſi qvis eſſe debeat,) magiſtro, qvam fieri poteſt, ſimillimum exoptantibus, & dominatum profanum, ſive carnale regimen in Eccleſia non agnoſcentibus, dici poſſit inſolentius, judi-

1523.

I. §. 140. 141. 1523.

judicandum cordatis relinqvo, ſicut & politicum, qvod ſubjungit problema, qvo *præfert rectorem Eccleſiæ, mediocri ſanctitate ſed eximia prudentia præditum, ei, qvi ſanctimoniam modicæ prudentiæ conjunctam haberet.* Facile qvidem aſſentientes nos habebit, ſi ſanctimoniam non aliam intelligit, qvam qvæ externa pompa aut oſtentatione aſcetici rigoris exhibetur; ſed ſi veram & genuinam æſtimare decet, qvam Chriſtus & Apoſtoli præſcribunt, *ſerpentinam prudentiam cum columbæ ſimplicitate copulantes*, qvamqve ſectari eum convenit, qvi Chriſti boni paſtoris perſonam gerere vult, eam Adriano non inviderent Proteſtantes, modo veritatis Evangelicæ lux illi affulſiſſet, isqve zelum ſuum ad hanc agnoſcendam & promovendam applicuiſſet, & ſinceræ pietatis Chriſtianæ fundamenta, qvæ Lutherus, applaudente pene tota Europa, proponebat, inveteratis ſcholæ ſuæ vaframentis prætuliſſet. Sed cum nil niſi iras & cenſuras in doctrinam puriorem per diplomata & Legatum effunderet, neutrum qvod intendebat, tenuit. Neqve enim Luthero nocuit, nec ſuam reformationem, qvæ crumenis qvam animabus hominum utilior erat, ad effectum perduxit.

§. CXLI.

Videamus tamen, qvomodo occaſione Comitiorum Norimbergenſium, qvæ abſente in Hiſpania Carolo ſub finem anni 1522. a Ferdinando fratre, Cæſaris locum tenente & a Regimento congregata fuerant, uſus ſit Adrianus. Et ſiqvidem Acta Tomis Lutheri inſerta, & Sleidanum ſeqvimur, Pontifex hic, poſtqvam ex Hiſpania Romam veniſſet d. 5. Octobr. 1522. humaniſſimas literas ad Fridericum Saxoniæ Electorem, qvem Norimbergæ præſentem eſſe putabat, *Hieronymo Ronario*, Camerario ſuo perferendas dedit, qvæ habentur *Tomo II. Lat. f. 567. b.* in qvibus tamen nihil de Luthero memorat, ſed benigne »hortatur Principem, qvi Sacri Rom. Imperii (Eccleſiæ Advocati) »membrum & Elector eſſet, ut ad ſalutem totius Chriſtianæ Reipubli»cæ ſanctamqve fidem tuendam incumberet, cætera ex ſubſecuturo mox »Legato intellecturus. Dubium vero hic facit Pallavicinus de literis hiſce, easqve putat per errorem in Tomis Lutheri *Adriano* tribui, cum a *Clemente* miſſæ ſint, eædem nempe, qvæ adſcripto die 7. Dec. 1523. *dicto Tomo II. fol. ult.* habentur. Sed cum utriusqve Pontificis literæ non ſolum in Jenenſi, ſed & in Wittenbergenſi editione diverſo ſtylo & tem-

& tempore inveniantur, & Rorarius ille, olim Maximiliani Cæſaris, cubicularius, eodem titulo ab Adriano, ſicut a Clemente honorari & in Germaniam, cujus rerum gnarus erat, ad ſecuta mox altera Comitia, ut Legati præcurſor, mitti potuerit, non eſt, ut de fide literarum ambigamus. Cæterum Adrianus ad iſta Comitia anno 1522. cœpta Legatum expedivit *Franciſcum Cheregatum*, Vicentinum, Epiſcopum Fabrianenſem, qvi Cardinalibus Sedunenſi & Cornetenſi a ſecretis, multisqve legationibus adhibitus fuerat, dato ad Ordines Imperii diplomate, d. 25. Novembr. qvod totum fere in invectivis adverſus Lutherum occupatur. Extat *Tomo II. Lat. fol. 568. & ſqq.* Imputat autem ei non modo *veterum hæreſium reſuſcitationem, ſed & corruptionem morum, & invaſiones bonorum ſacrorum, & bella civilia*, qvæ fieri cœpiſſent (Sickingianos motus, de qvibus poſtea dicemus, innuens) dein *damna a Turcis Hungariæ eo anno illata, & obſidionem Rhodi Inſulæ* (qvæ paulo poſt menſe Decembri capta eſt) deplorans. Ante omnia ab interna lue purgandam eſſe ſtatuit Germaniam, & exprobrat, qvod „ per unum, ut loqvitur, fraterculum apoſtatam, qvaſi is ſolus ſapiat & „ ſciat, aut ſolus Spiritum ſanctum acceperit, a via, qvam Chriſtus & „ Apoſtoli demonſtraverint, torqve martyres & ſancti viri inceſſerint, „ ſeduci ſe paſſi ſint, nec in Edicti Wormatienſis executione debitam „ præſtiterint obedientiam: cavere eos ſibi a Lutheri ſectatoribus jubet, „ poſtqvam Pontifici & Clero obſeqvium ſubtraxerint, etiam Laicorum „ bona invaſuris. Neqve enim qvi Chriſtos Domini violare auſi ſint, eos „ eſſe, qvi cervicibus cæterorum parcerent. Ingentes deniqve minas „ divinæ ultionis addit, utqve Germani majorum ſuorum exemplum adverſus Huſſum & Socium in Conſtantienſi concilio editum, imitentur, ſerio omnes cohortatur. Hæc non ſine effectu publicata ſunt a Legato, conterritis aut commotis fere omnibus, immenſum vero, ut ex ablegati Saxonici relatione *(Tom. II. Alt. f. 276.)* patet, clamantibus Epiſcopis & ſacri Ordinis ſtatibus, *tollendum eſſe Lutherum, & carceri includendos, qvi Norimbergæ dogmata ejus in conciombus propalabant.*

§. CXLII.

Ut vero apud ſeculares Principes Pontificis conſilia majorem invenirent applauſum, Legatus ineunte Anno 1523. mandati, qvod con-

1523. conceperat, formulam ſive inſtructionem, qvam prius, monſtrata breviori alia, celaverat, in conſeſſu Ordinum prælegi fecit. Hæc typis cum diplomate Pontificio ad Ordines, qvod retuli, ſubjunctoqve reſponſo Ordinum, horumqve gravaminibus (de qvibus ſtatim dicam) & annexa taxatione Annatarum, qvas vocant, Latine & Germanice Norimbergæ a *Friderico Peypus* cum gratia & privilegio Imperiali vulgata fuit. Recuſa ſunt poſtea omnia anno 1538. cum præfatione Lutheri, qvæ habetur *Tom. VI. Alt. fol. 1254.* Et anno 1607. *Melchior Goldaſtus* iſthæc, qvæ jam oblivioni videbantur tradita eſſe, in memoria tamen hominum conſervari merentur, in collectione ſua ſive *Rationali Conſtitutionum Imperialium* denuo exhibuit, qvem Pallavicinus allegat. At nuper prodierunt *Edmundi Richerii* Doctoris Sorbonici, qvi Cardinalis Richelii tempore ob liberiora ſcripta qvædam dure habitus fuit, *hiſtoriæ conciliorum Libri qvatuor*, in qvorum poſtremo eadem inſtructio reperitur, additis egregiis admonitionibus, in qvibus autor demonſtrat, qvam neceſſaria fuerit, qvam in hac inſtructione promittebat Adrianus, Eccleſiæ reformatio, qvantaqve cum infelicitate tam bene animatus Pontifex eo ipſo anno e vivis ſublatus fuerit. Refert, eum apud Gvilielmum Encurtium (Enkenfurt) & Theodorum Hezium, populares & familiares ſuos, poſteaqvam curiæ Romanæ artes & conſilia perſpecta habuit, conqveſtum eſſe, *permiſerum eſſe Pontificum Romanorum conditionem, eoqve in ſtatu res eſſe, ut qvanqvam maxime vellet, emendare Eccleſiam non poſſet, qvandoqvidem omnes corruptelæ atqve abuſus in formam ſtatus politici qvæſtuoſiſſimi evaſerint.* Vide Richer. *hiſt. concil. Lib IV. p. 133. & p. 120. ſeqq.* Qvæ etſi a viro Romano-Catholico & Proteſtantibus infeſto ſcripta ſunt, laudem tamen Adriani, vulnera Eccleſiæ confitentis, (qvam a Pallavicino & aliis ſugillari videmus) firmant & augent, aliorum vero Pontificum artes faciunt ſuſpectas. Taxat Richerius ſatis acriter homines obnoxios, qvi „ ſuas merces, ut facilius exponant & venditent, incruſtare nituntur, di- „ centes, Papam neqve ut Papam neqve ut privatam perſonam errare „ poſſe. *Bellarminus lib. qvarto de Rom. Pontif. cap. VI.* item. Papam „ neqve in approbatione Religioſorum, neqve in Canonizatione San- „ ctorum errare poſſe. Qvorſum autem hæc *(ait)* niſi ut tanqvam in- „ fallibilem regulam omnia & ſingula curiæ Romanæ adinventa, ritus & „ ceremonias recipiamus (licet univerſum Eccleſiæ ſtatum a Chriſto & Apo-

Apoſtolis inſtitutum peſſundent) & ſi qvis in contrarium aliqvid mu- 1523.
ginari audeat, proſchiſmatico & hæretico cenſeatur. Verum hæc mun-
danæ ſapientiæ arcana, qvo minus pateant, etſi magno qvidem cum
artificio ab hominibus obtegantur; (ne ſcilicet populus Eccleſiam e-
mendatione egere cognoſcat, & ne cui perſpectum fiat a ducentis am-
plius annis omnes bonos & pios viros in ſtudium emendandæ Eccleſiæ
vehementer incubuiſſe, & nihil qvicqvam promoviſſe) attamen Deus
optimus maximus ſua inſcrutabili providentia illa tandem in omni-
um oculis exponi voluit: qvoniam illo ipſo anno, qvo ſynodi Conſtan-
tienſis & Baſileenſis decreta cum ſanctione pragmatica in Synodo
Lateranenſi a Leone X. abrogata ſunt, Lutherus qvæſtum turpiſſimum
indulgentiarum reprehendit: atqve in curiæ Romanæ corruptelas,
non ut Eccleſiæ filius, ſed hoſtis acerrimus detonuit. Siqvidem ma-
gno veritatis ac virtutis præjudicio uſu evenire compertum, ut qvi a-
micum recte monentem audire detrectat, tandem a proprio inimico
corripiatur: qvoniam Deus nunqvam veritatem opprimi patitur.
Certe dum apud me perpendo Arrianiſmum & Monotheletiſmum, in
qvo de ſola doctrina, non de ſanandis moribus Eccleſiæ certabatur,
trecentos circiter annos continuaſſe: valde qvidem reformidare inci-
pio, ne Lutheri & Calvini hæreſes, qvæ potiſſimum ex regiminis Ec-
cleſiaſtici corruptela & morum bonorum tabe originem & incremen-
ta hauriunt, multo longius latiusqve pervadant, noſtriqve mores cor-
ruptiſſimi, qvos nulla jam ratione ſanari poſſe experimur, demum
immani Turcorum barbarie aut alia memorabili clade juſtiſſime & ſe-
veriſſime conterantur: Qvando eo furoris ac dementiæ ventum eſt,
ut jam nec cum propriis vitiis diutius hoſpitari, nec ullam eorum me-
dicinam, qvantumvis benignam & ſalutarem, perferre qveamus. Nam
homines obnoxii & ad eam rem conducti, ſtatim atqve aliqvem etiam
pium & maxime Catholicum intuentur, qvi lapſum Eccleſiaſticæ di-
ſciplinæ paulo liberius deflet, continuo illum partes & qverelas Hære-
ticorum fovere criminantur. Qvid igitur in cauſa tanti mali & cor-
ruprela pertinacius obdureſcente atqve in dies ſingulos altius perva-
dente, ſupereſt, qvam ut hæreſes & ſchiſmata acrius inflammentur,
nosqve in illas horribiles ruinas dedant præcipites, qvæ poſtremis
temporibus venturæ ac illam diem terribilem Domini noſtri Jeſu
Chriſti acceleraturæ ſunt? Hæc demtis, qvæ ſine neceſſitate & ex ſua

1. §. 143. 1523. §. 143. contenta mandatorum Pontificis. agnoſcit neceſſitatem reformationis ſed & difficultatem.

præoccupatione contra Lutherum ſparſit, cordati ſane & ſapientis viri eſſe qvis non affirmet?

§. CXLIII.

Sed jam ex Adriani inſtructione (præteritis, ut ſatis tritis notisqve, qvæ Luthero falſiſſime objiciuntur) confeſſionem corruptelarum & neceſſariæ reformationis percipiamus, cum non in multorum manibus libri, qvos allegavimus, verſentur. Ita autem loqvitur Pontifex: Scimus in hac ſancta ſede aliqvot jam annis multa abominanda fuiſſe; abuſus in ſpiritualibus, exceſſus in mandatis, & omnia denique in perverſum mutata. Nec mirum ſi ægritudo a capite in membra, a ſummis Pontificibus in alios inferiores Prælatos deſcenderit. Omnes nos, (id eſt, Prælati Eccleſiaſtici) declinavimus unusqvisqve in vias ſuas, nec fuit jam diu qvi faceret bonum, non fuit usqve ad unum: qvamobrem neceſſe eſt, ut omnes demus gloriam Deo, & humiliemus animas noſtras ei: videat unusqvisqve noſtrum, unde ceciderit: & ſe potius qvilibet judicet, qvam a Deo in virga furoris ſui judicari velit. Qva in re qvod ad nos attinet, polliceberis nos omnem operam adhibituros, ut primum curia hæc, unde forte omne hoc malum proceſſit, reformetur: ut ſicut inde corruptio in omnes inferiores emanavit, ita etiam ab eadem ſanitas & reformatio omnium emanet. Ad qvod procurandum nos tanto arctius obligatos reputamus, qvanto universum mundum hujusmodi reformationem avidius deſiderare videmus. Hoc teſtimonium ſatis, puto, oſtendit, qvam immerito Maimburgius in exordio libri ſui univerſalem illam obedientiam & qvietem ante Lutherum commendaverit. Qvæ enim illa eſſe potuit, qvum univerſus mundus reformationem hanc, nec ſine cauſa legitima, deſideraverit, fatente id ipſo Pontifice, qvi non niſi oracula edere æſtimatur. Addit poſtea Adrianus qvædam de ſe, ut Pontificatus onus invitus, eoqve animo ſuſceperit, ut ſponſam Chriſti deformatam, Eccleſiam Catholicam reformaret, oppreſſis ſubveniret, doctos & virtute præditos, qvi multo tempore neglecti jacuerint (proviſionibus, ut paulo poſt ait, Apoſtolicis, ad hiſtriones & ſtabularios delatis) erigeret & ornaret, aliaqve ageret, qvæ bonum Pontificem & legitimum Petri ſucceſſorem agere oporteret. Agnoſcit vero difficultatem propoſiti & ſubdit: Qvanqvam nemo mirari debebit, ſi non ſtatim omnia errata & abuſus

omnes

omnes per nos emendatos viderit: inveteratus enim morbus eſt, nec ſimplex, ſed varius & multiplex, pedetentim in ejus cura procedendum eſt: & prius gravioribus magisve periculoſis occurrendum, ne omnia pariter reformare volentes, omnia perturbemus: omnes ſubitæ mutationes, inqvit Ariſtoteles, in republica periculoſæ ſunt: qvi nimis emungit, elicit ſangvinem. Germanice verſa Pontificia iſta ſcripta extant *Tom. II. Alt. f. 237. & ſeqq.* & Lutherus annotationes marginales addiderat, referente Sleidano, qvæ in Tomis non invenio. Exagitavit inter alia poſtremum illud de lentis remediis dictum, idqve ita intelligendum eſſe putavit, ut *pedetentim procedere*; ſit *ſingulis pedibus atqve paſſibus intervallum aliqvot ſeculorum dare.* 1523.

§. CXLIV.

Tetigit in hac inſtructione Pontifex qvædam, de qvibus Germani ſpeciatim qveſti erant. Sciendum enim, ante iſta comitia, qvæ in annum 1523. protracta ſunt, verno anni 1522. tempore, Norimbergæ, præſente Imperatore, conveniſſe ordines, & Ludovico Hungariæ Regi, cui Turci Belgradum, regni propugnaculum, eripuerant, copias illas, qvæ Carolo ad Coronationem in Italiam profecturo, pro more deſtinatæ erant, in auxilium decreviſſe. Extat Receſſus hujus conventus die Jovis poſt Cal. Maji datus in volumine *Conſtitutionum*, qvæ Moguntiæ edi ſolent, in qvibus tamen nihil ex actis ſeqventium hujus anni comitiorum, de qvibus hic ſermo eſt, reperitur. In prioribus vero illis comitiis inter alia poſtulaverant & repetierant ordines, qvæ jam Wormatiæ urgere cœperant, ut ad Turcici belli ſumtus annatæ & penſiones Romam mitti ſolitæ, aſſignarentur, eundemqve in finem ex Collegiatarum Eccleſiaſticarum proventibus decima pars, vel unius ſaltem præbendæ fructus, item ex monaſteriis opulentis ſufficientia tributa, & ex mendicantibus qvinqve floreni annui penderentur. Hæc poſtea Carolus datis Valliſoleti in Hiſpania ult. Octobr. 1522. ad Pontificem Adrianum literis perſcripſit, addens (qvod in Germania profiteri nondum, puto, auſus fuerat) *opus eſſe illis corrogationibus, ut in Lutheranæ doctrinæ ſectatores diſtricto gladio animadverti poſſet.* Sed cum in mandatis Pontificiis nihil ad hoc reſponderetur, ſeculares Principes & Status, *gravamina* ſive *abuſus ſedis Romanæ*, qvæ jam olim & nuper Wormatiæ anno 1521. colligi cœpta & in *capita LXVII. puncta* vero

ecu-

I. §. 144. 1522. *centum* digeſta erant, denuo Ferdinando Cæſaris locum tenenti & Eccleſiaſticis ſtatibus conſciis compilarunt. Reſponſum inde communi decreto tam Eccleſiaſticorum qvam ſecularium, præfante Ferdinando, Pontificis Legato datum eſt, in cauſa qvidem Lutheri ſive religionis, eum in modum, qvi infra explicabitur. Qvod vero ad gravamina attinet §. 8. & 9. reſponſi ſuſi Ferdinandus & ordines, gratias „ primo Pontifici agunt, qvod teſtatus ſit, diſplicuiſſe ſibi, cum in minoribus eſſet, qvoties concordatis Germaniæ Principum per curiam Romanam derogaretur, qvodqve promitteret, etiamſi Principes id nunqvam reqvirerent, ſe tamen Pontificatus ſui tempore abſtinere, & unicuiqve nationi, maxime Germanicæ jus ſuum conſervare velle; dein „ petunt, ut abuſus & gravamina, ſimulqve certi articuli, qvos ſeculares „ Principes ſpecialiter deſignaverint, & ſcripto exhibituri ſint, fideliter „ reformentur, ſecus ſi fiat pacem & concordiam inter Ordines ſperandam non eſſe. Patet hinc, uti etiam ex edicto, qvod finitis Comitiis Cæſaris nomine d. 6. Martii editum fuit, *centum illa gravamina*, etſi a ſecularibus compoſita, a Cæſare tamen ejusqve Fratre & Legato, ut & ab Eccleſiaſticis, Præſulibus & Prælatis communi approbatione recepta, in reſponſo ſolenni qvod Legato Pontificio exhibitum fuit, allegata, petita qve eorum correctione publice agnita eſſe. Impudentiſſima itaqve Cochlei calumnia eſt, a Maimburgio oſcitanter hic adoptata, qvæ Lutheranos gravaminum illorum autores facit; contrarium enim Acta, qvæ, ut dixi, & tunc & poſtea edita ſunt, evincunt: nec ſuſpecta fiunt, qvod Index Annatarum ſimul editus eſt, namqve & illum ſeculares non niſi ab Eccleſiaſticis habere potuerunt; qvod vero hi a ſecularibus ſolis compilationem gravaminum fieri, qvam ipſi ad eum laborem concurrere maluerint, inde fortaſſis factum eſt, qvod aliqvibus commodi ſui major qvam pietatis ratio eſſet, omnes vero juramenti, qvo Pontificiæ ſedis Prælati aſtringuntur, religione tenerentur, & ſibi tutius putarent, aliorum potius ore & calamo qvam ſuo, odioſum remedium qværi. Interim dubitari non debet, Lutheri ſcripta & dogmata novum Gravaminum exhibitioni impulſum dediſſe, etſi nullus tunc Principum aut ſtatuum Lutheri defenſionem publice profeſſus ſit. Itaqve omnibus adhuc obſeqvium erga Romanam ſedem profitentibus, Lutheranis inepte adſcribuntur, qvæ univerſalia Comitia, ipſeqve Cæſaris Frater pro ſuis agnoſcunt, niſi hac ratione

totam

totam Germaniam, qvatenus per comitia repræsentatur, Lutheranam 1523.
facere vellint. Et parum profecto aberat, qvin fuerit; Sed Deo visum est non multo post voluntatem suam patefacere, qvousqve repurgatæ doctrinæ locum concedere decrevisset.

§. CXLV.

Continet autem centenaria illa enarratio abusus jurisdictionis Ecclesiasticæ, excommunicationum, consecrationum, multiplicium exactionum & casuum reservatorum, denegatæ absolutionis, mendicantium & terminantium impudentiam, & aulicorum Pontificiorum (*Cartisanos*, imo *nebulones* vocant) artes, qvibus beneficia & præbendas invadant, & populum pecunia emungant; multæ etiam concordatorum, qvos vocant, sive pactorum inter Imperatores & Papas contraventiones culpantur. Adducunt inde status paupertatem suam ex fundationibus veterum ortam, qvibus factum sit, ut vix tertia aut qvarta pars bonorum Laicis superſit, & ideo Turcis resisti non posse, nisi large contribuentibus Ecclesiasticis, & qvidem ex arbitrio Episcoporum Germanorum, non Pontificis; & nisi aurum argentum aliaqve pretiosa templorum in usus publicos convertantur. In flagitia vero Clericorum & qvæ imprimis ob interdicta matrimonia per impudicitiam committunt, & ære redimunt, vehementer invehuntur, pœnisqve iisdem, qvibus Laici plectuntur, coerceri delinqventes volunt. Feriarum numerum minui desiderant. Ablata Teutonici ordinis eqvitibus in Italia & Sicilia prædia sive Commendas, restitui flagitant, bonorum immobilium posthac ad Clerum provenientium relationem sibi concedi, onera vero fundorum ab iis præstari, ab hæreditatibus repelli Clericos, & ut iis renuncient, cogi debere contendunt. Sunt tamen, qvæ religionem strictius attinent v. g. qvod humanis traditionibus multa prohibeantur, qvæ nullo divino præcepto interdicta vel imperata sint, eaqve postmodum pecunia accepta relaxentur. (*c. 1.*) qvod per indulgentiarum impostturas & fraudes profligata fuerit Germana Christianorum pietas, imo Christi; qvodqve incestus, stupra, adulteria, perjuria, homicidia, furta, rapinæ, fœnora, ac tota malorum lerna inde originem apud credulos nimis ad prædicationes tales Germanos traxerint, (*cap. 2.*) qvod Stationarii sanctos singulorum pene morborum averruncos lucri causa constituerint, Antonianorum monachorum exemplo (*cap. 4.*) qvod Pastores mercede conducti & ut

1523. plurimum indocti, pro Evangelii limpidissimo fonte turbidas, protritas ac ruderibus oppletas propinent lacunas & fabulas gentilibus similimas, per qvas plebs a Germana Christi fide, & in Deum fiducia ad hominum superstitiosa commenta & somnia abstrahatur. (*cap. 14.*) qvod sacra omnia, Missæ etiam, vendantur. (*cap. 67. 68.*) Alia prætermimus, sicut & pene omnes Clericorum artes pecuniarias, in gravaminibus istis descriptas, qvas Protestantium Ecclesiæ, excusso jugo Romanæ sedis, jamdudum neqve senserunt, neqve nunc, qvales fuerint, satis intelligunt; ut adeo Gravamina ista iis potius legenda & expendenda sint, qvi oneribus talibus etiam nunc premuntur. Notandum tamen, neqve in editionibus anno 1523. aut paulo post, (ut supra retuli,) factis, neqve in Goldasti compilatione reperiri, qvæ Joh. Wolfius *Tom. II. f. 213. 214. Lect. memorab.* ex aliis editionibus exhibet, & qvæ, ut apparet, Maximiliano Cæsari tradita fuerunt: cum Lutherus nondum disputasset. (meminerunt enim pragmaticæ sanctionis Gallicæ, ut nondum sublatæ.) Urgent autem in illis maxime *Annatarum iniqvitatem*, & dicunt, a Moguntina sede pro decem aureorum millibus, olim exactis, nunc nullo jure, viginti qvinqve aut viginti septem millia extorqveri, ita factum, ut freqventi Archiepiscoporum morte intra hominis ætatem 75000. aurei Moguntia Romam pervenerint, utqve Jacobus Archiepiscopus, qvi ante Albertum fuit, non sine causa dixerit, se de morte sua ideo dolere, qvod pauperes subditos iterum pro pallio tam gravem exactionem pati oporteat. Bambergæ etiam intra paucos annos tres Episcopos decessisse. Ajunt porro, si uberiores proventus Episcopatuum Germanicorum Romæ respiciantur, præstare eos ad nervum belli pro tuenda pace, & ad multas, qvas enumerant, pias causas impendi. Proponunt etiam Gallorum exemplum, utqve illi pragmatica sanctione sibi prospexerint, & qvo jure Galliæ Reges in conferendis beneficiis utantur, abususqve corrigant; nec verentur monita qvædam Cæsari suggerere, ut sibi ab Ecclesiasticis, qvi Romano Pontifici juramento obstricti sint, caveat, nec in pericula antecessorum suorum incidat, qvos electis Anti-Cæsaribus vel anathemate vexaverint Papæ: deniqve ut appareat ante Lutherum fuisse, qvi masculè loqverentur, verba adscribo, qvibus consultationes illas (*advisamenta* vocant) concludunt: Nihil sanctius, nihil Deo gratius, nihil sempiterna memoria dignius efficere poterit Cæsarea Majestas, qvam

ut tantas Germanicæ nationis moleſtias & exactiones moderetur, ut 1523.
Laicis Clerum perſeqvendi occaſionem auferat, ut parochias (qvarum
aliqvas Epiſcopatus Italicos æqvare Æneas ſcribit) ex faucibus Corti-
ſanorum eripiat, eisqve frenum imponat: ut jus Patronatus laicorum
inutrisqve & nominationes canonicorum collationesqve Eccleſiaſti-
corum in ordinariis menſibus conſervet: ut multorum illuſtrium, no-
bilium & civium filiis in Germania conſulat, qvi in univerſitatibus ab
adoleſcentia divinas & humanas literas diſcunt, ut & ipſi extra curi-
am Romanam absqve iniqviſſimis vexationibus, ſumtuoſiſſimisqve, in-
terdum etiam indignis litibus, ad præbendas Eccleſiaſticas aſcendant:
qvi & Imperio Romano conſiliis & Eccleſiæ tori orationibus ſuis o-
pem ferre poſſint. Neqve enim minima cauſa eſt, cur tantopere flo-
reat Franciæ Regnum, niſi qvod tantos tamqve præſtantes in omni bo-
na doctrina viros multos habet. Si Cæſar hanc impietatem enerva-
verit, ſi Germaniam tributo gravi oppreſſam in priſtinam libertatem
vendicaverit, ſi doctis & honeſtis ad Præbendas aditum fecerit: tum
vere liberator Germaniæ, libertatisqve reſtitutor, tum vere pater pa-
triæ perpetuo ab omnibus paſſim poterit appellari: nec minorem ſibi
gloriam Germaniæqve fructum afferet, qvam ſi provinciam aliqvam
bellicis ei viribus adjeciſſet. Sicqve non minores uni Maximiliano
gratias debebit, qvam his omnibus qvi a translato ex Græcis in Ger-
manos imperio, multis antea temporibus regnaverunt. Ad intelli-
gendum qvæ de *parochiis* dicunt obiter notandum, qvod inter alios ab-
uſus hic qvoqve ante Lutheri tempora valde freqvens fuerit, ut Paro-
chiæ ampliſſimæ in Germania variis artibus Italis demandarentur, qvi
earum reditus qvantum maxima mercede poſſent, indigenis ex arbi-
trio elocabant, parum penſi habentes qvomodo hi paſtorum officio
fungerentur, modo pecunias ex pacto debitas corradere ſcirent. Ita
ad imperitiſſimos animarum cura deveniebat, qvarum inertiæ Mona-
chi, parum qvidem meliores ſuccurrebant.

§. CXLVI.

Sed ad illa nunc Gravamina redeundum eſt, qvæ his comitiis
1523. exhibita fuerunt, qvibus in fine ſatis animoſe denunciationem
ſubjecerunt Proceres, niſi enumerata illa onera atqve gravamina in
præſtituto tempore ocyus ex oculis mortalium ſublata, abolita & ab-
rogata

l. §. 146. 1523. rogata fuerint, ea se diutius tolerare nec velle nec posse, sed rei iniqvitate cogi & impelli, ut pro suo captu & industria de aliis commodioribus viis & mediis cogitent, qvibus exonerari ab illis molestiis ac in pristinam libertatem vindicari possent. Ad hoc vero additamentum non parum severum, incitatos se esse non dissimulant, qvod Legatus præter omnium expectationem inopinato discessisset: nempe ut centum illorum Gravaminum exhibitionem evitaret. Minime etiam ei satisfecerat responsum Ferdinandi & Ordinum nomine datum, qvod supra retigi, & in Actis publicis legitur. Nam etsi ex sententia pluriumsuffragiorum, ut fieri solet, ita compositum esset, ut Lutheranam sectam improbarent Ordines, & Edictum Wormatiense probare viderentur; executionem tamen ejus absqve periculo popularis tumultus fieri non potuisse ostendebant, irritaris, ut ajebant, omnibus, per abusus curiæ Romanæ; qvos ante omnia reformari oporteret, laudantqve id offerentem Pontificem, & ut promissis staret, obnixe rogant. Dein pro commodissimo efficacissimo & opportuno remedio habent, si liberum Christianum concilium in natione Germanica, Argentorati, Moguntiæ, Coloniæ, Metis, aut alio convenienti loco indiceretur, in qvo Ecclesiastici & Laici nullo obstante juramento, libere pro gloria Dei & salute animarum loqvi & consulere possint; interea Cæsaris Locum tenentem & ordines provisuros, ut tumultus compescantur, curaturos etiam apud Fridericum Saxoniæ Electorem, ne Lutherus in illius ditione versans, ulterius aliqvid scribat, aut edat, utqve Concionatores per totam Germaniam nihil præter verum, purum & sincerum & sanctum Evangelium, & approbatam Scripturam pie, manisvete & Christiane secundum receptam doctrinam Ecclesiæ doceant, omniaqve omittant, qvæ sanctius & doctius populo ignorantur, qvam sciuntur, utqve ad hoc a Prædicatoribus obtinendum inspectores a Prælatis constituantur. In fine rigorem aliqvem exserunt adversus Presbyteros, qvi uxores ducebant, & monachos claustra relinqventes, itemqve adversus typographos, qvi libros promiscue edunt. Qvam valde vero sibi displicuerint pleraqve istius responsi (qvod mire liberum ipse prædicat Lutherus *Lib. II. ep. p. 127.*) non dissimulavit Legatus, qvanqvam Pallavicino judice id facere non debuisset. Scripta enim Replicatione laudatis modice Ordinibus, sed magnificis encomiis mactato Pontifice, ut sanctissimo & Germano, perstitit in poscenda

Edicti

Edicti Wormatiensis executione; Ordines vero tam segniter causam Dei curare, & Edicti vires suspendere, adeoqve vehementer in divinum Majestatem & in Apostolicæ sedis dignitatem, nec minus in Cæsarem peccare conqveritur. Tumultum metuendum esse negat, illum enim autoritate etiam Papæ non difficulter compesci posse. Ad postulationem *de Annatis* Pontificis responsum expectandum esse ait; Concilium non improbat, sed stylum, qvo postulabatur, infectatus est, *ligatis*, ut ait, *Pontificis manibus* per ea, qvæ de consensu Cæsaris, de liberrate suffragantium & de relaxatione juramentorum addidissent: nec contentus iis, qvæ de typographis & librorum edendorum moderatione obtulerant, omnia illa ad Pontificis & Cæsaris arbitrium secundum edictum Wormatiense pertinere contendit; notat denique aculeum in cauda habere, qvæ adversus Presbyteros & monachos statuenda dixissent, nisi cognitionem de delictis illis solis Ecclesiasticis concedi debere declararent. Ad hæc *Duplicæ* loco paucis verbis priora repetierunt Ordines, iisqve acqviescere jusserunt Legatum, donec Gravamina Germanicæ nationis Pontifici transmissa essent, & de effectu blandorum verborum, qvibus usus fuerat, constaret. 1523.

§. CXLVII.

Exacerbatus etiam in Fridericum Electorem Pontifex alias literas scripsit, qvibus Lutherum mirum in modum exagitat; Friderici vero fidem & conscientiam multis argumentis ac minis aggreditur. Earum exemplum sed non adscripto die *Tom. II. Lat. f. 572.* habetur. Jactat inter alia (qvam vere, nunc non examino,) Electoris dignitatem Saxoniæ Ducibus a Gregorio V. Papa natione Saxone collatam esse, non animadvertens, qvod beneficium illud ad Fridericum non pertineret qvi extincta veteri familia, in Electoratum ex Sigismundi Imp. concessione Proavo suo collatum, successerat. Pallavicinus duarum qvidem literarum Pontificis ad Electorem mentionem facit, *cap. IIX. §. 20.* utrasqve cum per valetudinem ad Comitia non venisset, a Legato ei transmissas; sed nisi genuinæ sint illæ, qvas Pallavicinus (ut supra notavi) pro erroneis habet, non nisi unius diplomatis exemplum extat. Neqve in Actis nostris comparent, qvæ idem Autor narrat, qvomodo Elector acceptis literis, misso Norimbergam *Johanne Ulmet Pluncerizio*, apud Legatum se purgaverit, & Pontifici d. 15. Febr. per

1523. generalia responderit, qvæ in Cheregatorum scripturis reperisse se *d. l. §. 21.* commemorat. Certum tamen est, *Johannem Planitium* Equitem ex familia etiam nunc splendida, Norimbergam ab Electore amandatum fuisse, sive ut Regimento assideret, sive ut Comitiis interesset, cujus nomen in monstrosum illud *Ulmet Pluncerizii* detortum esse videtur. Extant autem duæ Planitii relationes ad Electorem *Tomo II. Altenb. f. 276. & 369.* sed in posteriori error in adscribendo anno sine dubio commissus est: scribi nempe debuit anno 1522. non 1523. Meminit enim Planitius d. 27. Decembr. famæ de capta a Turcis Rhodo (qvæ postea sub finem Decembris 1522. expugnata fuit) & literas illas Hadriani acerbas, qvas dixi, & qvæ Germanice versæ *d. l. f. 37.* habentur, Electori mittit. Decesserat autem Hadrianus mense Septembr. 1523. nec mortui literas Legatus mense Decembri exhibuisset, electo jam Clemente septimo. An vero ad literas istas responderit Elector, non reperio; ad posteriores nil respondere voluisse ex epistola Lutheri *Lib. II. Epist. p. 155. b.* conjici potest. Cæterum verisimum est, qvod supra non semel monui, & Pallavicini testimonio *d. l. §. 21.* comprobatur, Fridericum apertam Lutheri defensionem ne tunc qvidem professum esse, unde simul ejus & doctrinæ maximum periculum evidenter cognoscitur, contra qvem, ut Planitius in relationibus suis testatur, Ferdinandus, Cæsaris fratris nomine, licet suffragiorum major numerus in mitiorem iret sententiam, Episcopis tamen & uni fere ex secularibus Georgio Saxoni, rigorem urgentibus assentiri maluit; omnes enim Ecclesiastici proceres (ut scribit) *crucifige* clamabant. Videntur sane eo tempore, mense nimirum Januario anni 1523. qvidam in aula Saxonica de occultando denuo Luthero cogitasse, sed hic Spalatino scribens d. 12. Jan. *ne præsumas*, ait, *me denuo in angulum reversurum esse, insaniant Behemoth & sqvamæ ejus.* Timorem vero aulæ & indicat & reprehensione aliqva corrigere, sed & consolatione juvare nititur Lutherus mense Octobr. hujus anni *Lib. II. Ep. p. 166.* his verbis: „ Pulchre memini qvid Principi ex Bornis (v. Epist. supra relatam *Tomo II. Alt. f. 92.*) scripsi, mi Spalatine, atqve utinam vos ita crederetis fore, „ moniti tam manifestaria Dei manu, qva jam fere secundum annũ præter „ omnium spem ego vivo, & Princeps non modo tutus est, sed longe mi„ tiores furores Principum sentit, qvam ante annum. Non est Christo dif„ ficile Principẽ tueri in hac mea causa, in qvam sine causa solo Dei con-

silio

filio vertit. Nam si & ipse rationem scirem, qva citra Evangelii ignominiam illum ex ista causa volverem, ne vitæ qvidem parcerem. Ego speraveram me intra annum raptum iri ad supplicium mortis, hæc erat ratio mea, qva ille liberaretur, si tamen sic etiam liberaretur, me extincto. Nunc cum simus impares ad investigandum & comprehendendum consilium ejus, tutissimi interim erimus, si dixerimus, fiat voluntas tua. Errat etiam Pallavicinus, cum *c. VIII. §. 16.* Lutheri epistolam, in qva ad Electorem scribit, *aliud in cœlo aliud Norimbergæ decretum esse*, huc trahit. Scripsit enim istam mense Martio 1522. & de alio Edicto, cujus supra memini, loqvitur. Hæc vero Comitia sub finem hujus anni cœpta Januario & Februario seqventis 1523. continuata sunt, ita ut loco Recessus *Edictum* Cæsaris nomine d. 6. Martii datum publicaretur, qvod extat *Tom. II. Act. f. 288.* In hoc, ut pro sagacitate animadvertit Pallavicinus *d. cap. 8. §. 15.* etsi cætera cum iis, qvæ Ordines Legato Pontificio responderant, conveniunt, qvædam tamen Romæ minus ferenda, tacite suppressa fuerunt, inter qvæ præcipuum erat *relaxatio juramenti & obligationis eorum, qvi Concilio interfuturi essent.* Hæc Comitiorum Acta expendentes, mirum divinæ providentiæ ordinem observabunt, qvo factum est, ut nec opprimi veritatis renascentis lux posset, neqve tamen iis proficeret, qvi inveteratis erroribus inhærere malebant. Videbant Imperii Proceres, nævos plerosqve Hierarchiæ, eosqve in centum illis gravaminibus multa cum libertate ostendebant, ita, ut qvemadmodum dixi, nec illi querelas improbare possent, qvorum interesse videbatur, ne fierent. Omnium enim conscientia eatenus informata & convicta erat, ut Concilio opus esse, unanimiter statuerent, utqve jam rigorem illum, qvo Wormatiæ Lutherum ejusqve dogmata præcipitanter tractaverant, intempestivum esse agnoscerent. Doctrinæ publicæ, qvæ ad populum erudiendum pertinet, emendationem, sive verbi divini sinceram propositionem & piam explicationem uno ore flagitabant, qvo ipso abusus priores evidenter arguebantur. Qvid autem hac rerum facie Pontifici pro Pastoris universalis, qvod gerere se dicebat, officio, magis curandum agendumqve fuisset, qvam ut justissimis desideriis incluræ nationis, cujus exemplum jam aliæ plurimæ probare & seqvi incipiebant, & dum ex Proceribus nemo adhuc obseqvium ei aperte denegaret, aures benignas præberet, viasq; & modos vel proponeret vel admitteret, per qvos

L. §. 147. 1523.

Addit.

anto

I. §. 48. 1523. ante omnia veritati divinæ satisfieret, dein & concordiæ & tolerantiæ in iis rebus ratio haberetur, qvæ salva veritate cum aliqvo licet commodi Clericalis dispendio mutari potuissent.

§. CXLIIX.

Sane Lutherus edito ad Locum tenentem seu Præsidem & membra Imperialis, qvod Norimbergæ constitutum erat, Regiminis scripto, ex fervore suo multum remittens, tam pie, prudenter & modeste mentem suam explicavit, ut si id considerasset Maimburgius, pro artificioso & maligno illud non diffamasset. Sed sine dubio Cochlei saltem fide scripsit, qvamvis libellus Lutheri non solum Germanice *Tom. II. Alt. f. 290.* sed & Latine *Tom. II. Lat. Witt. f. 387.* extet. Laudat & magna gratiarum actione se accepisse dicit Mandatum, populoqve diligenter commendasse, neqve se dubitare, qvin divina inspiratione illud compositum fuerit; dein qvatuor articulos ex eo excerpit, & qvomodo eos ipse cum suis intelligat, utqve ab aliis perverse explicentur, breviter commonstrat (1.) Evangelium, ait, jubemur prædicare secundum interpretationem Doctorum ab Ecclesia Christiana receptam. Hic puto ad antiqviores Doctores, Augustinum, Cyprianum, Hilarium, similesqve, qvatenus & hi conformia sacris literis docuerunt, respicitur, non ad Thomam, Scotum aliosqve Scholasticos, a Romana saltem Ecclesia probatos. Si enim ea mens Edicti esset, ut etiam purum non nisi scholasticæ & Aristotelicæ nugæ populo proponerentur, nil opus foret Concilio. Scigitur & suos mandato pulchre obsecuturos esse profitetur, & purum Evangelium prædicaturos, at cum adversarii, qvid sit Evangelium ejusqve doctrina, nesciant, sed sophismatibus suis inhæreant, metuendum esse, ne nihil præstent. Facile dici, *prædicate Evangelium:* sed operarios in hanc messem a cœlo precibus impetrandos esse. Matth. IX. 38. (2.) Rectissime constitutum esse, ut Episcopi doctos sacrarumqve literarum peritos ordinent, qvi prædicatores observent, errantes modeste & placide moneant, & in refractarios animadvertant, ita qvidem, ne veritas Evangelica opprimi videatur. Nihil hic desideratur, ait, qvam ut fiat; nimis bonus est hic articulus, nec tempori nostro convenit, qvod nunc forte illud est, qvod Christus Luc. XVII. 22. prædixerit, in qvo ne unus qvidem dies filii hominis videtur. Non reperiuntur qvi præstent, qvæ Edictum requirit,

laudat qvædam, difficultates monſtrat, intercedit pro clericis conjugatis. Scribit Electori ad modeſtiam hortanti. I. §. 148. 1523.

rit. Qvomodo Scripturarum periti invenientur, cum per aliqvot ſecula nec in Academiis, nec collegiis & monaſteriis, ſacræ literæ debito modo expoſitæ, ſed non niſi ſophiſmata inculcata fuerunt? Qvomodo errantes modeſte & placide corrigant, qvi non niſi excommunicationibus, anathematiſmis, combuſtionibus, aliisqve ſæviendi modis adſveti ſunt? Si mecum (addit) modeſte egiſſent, meliori loco res illorum ſtarent; utinam vero vel nunc fidele hoc Edicti monitum obſervarent: (3.) Laudat, qvod usqve ad Concilium librorum novorum editio, niſi peritorum virorum cenſura præcedat, prohibita ſit; hoc dudum dicit factum oportuiſſe, ſeqve obtemperaturum eſſe, neqve tamen exiſtimare, prohiberi ſimul ſacræ Scripturæ verſionem & editionem aut librorum hucusqve divulgatorum. (4.) Pluribus verbis, ſed non niſi precantis & ſupplicantis perſona, intercedit adverſus ea, qvæ contra Conjugia Clericorum ſtatuta ſunt. Diſtingvit inter monachos & parochos atqve beneficiatos alios: illos, qvi deſertis monaſteriis conjugio operam dare velint, de victu & vitæ genere ſibi proſpicere debere, infamia tamen & pœna carituros. At pro reliqvis, qvi non ſaltem ſacerdotiis & præbendis, ob conjugia inita exuti hactenus, ſed & carcere & aliis duris modis puniti fuerint, & Edicto hoc mitius qvidem, ſed tamen ad privationem beneficiorum condemnantur; per Deum orat Proceres, ut neceſſitati naturæ inevitabili indulgentes, rigorem mitigent, cœlibatum impoſſibilem nemini injungant, nec conjugatos durius habeant, qvam fornicatores, qvos nemo ſacerdotio & dignitate ſpoliet; addit, ea ſibi qvotidie ex omnibus regionibus defœditate cœlibatus ſcribi, ut ſi ea vel inimiciſſimi ſui ſcirent, ad monaſteria evertenda ſecum credat concurſuros eſſe. Sibi deinde, ſtante hoc Edicto, adverſus anathema & proſcriptionem Papæ & Cæſaris ad Concilium usqve ſecuritatem conceſſam eſſe confidit, mandatis præſertim obſeqventi; addit tamen, qvia mundo moleſtus ſit, mundusqve ſibi, parum ſua referre, proſcriptus ſit necne. Ad modeſtiam ſtyli iterum hoc anno ab Electore occaſione Comitialis decreti, ut conjicio, admonitus Lutherus, in feriis Pentecoſtalibus reſpondit, qvæ, habentur *Tomo II. Altenb. fol. 348.* In qvibus non ſolum refert, ſe nec conſcio nec conſentiente Electore ad primum certamen (anno 1517.) prodiiſſe, & anno præterito, ſuo periculo (auff ſein Ebentheuer)

» Wittenbergam rediiſſe, ſed & animoſe profitetur, ſe, qvæ ad veritatem
» divinam pertinent, tacere non poſſe, illiusqve ſolum propagandæ, ne-
» minem vero lædendi cauſa, ſcribere, & qvoniam nunc a Johanne Fabro
» Vicario Conſtantienſi refutatus ſit prolixo libro, Lipſiæ impreſſo, item-
» qve Emſerus aliqvid editurus ſit, non poſſe ſe iſta ſilentio transmittere,
» ne opprimatur veritas, qvod ne fiat in ipſo Edicto nupero proſpectum
» ſit. Cæterum ſe nihil metuere, ſed paratum eſſe, qvicqvid Deo viſum
» fuerit, pro doctrina, qvam divinam eſſe certo ſciat, expectare & tole-
rare. Invenitur *Tomo II. Alt. fol. 343.* Sicut & in vetuſtioribus editionibus, anno hoc 1523. ſcriptum qvoddam, qvo apparet de concordiæ rationibus ineundis aliqvid actum fuiſſe, Moguntini Archiepiſcopi & Electoris auſpiciis, (ut videtur) tractatumqve, ut vel *Serveſte* vel *Naumburgi*, aut alio, qvi Moguntino placeret, loco, ipſe Archiepiſcopus & Epiſcopus Mersburgenſis, tum Lutherus, adhibitis ex utraqve parte qvatuor aut qvinqve viris idoneis, convenirent. Utqve Johannes & Georgius Saxoniæ Duces, vel duo alii ex Principum aut Comitum ordine adeſſent. Sed iſta ut multa alia ejusmodi cogitata ſucceſſu caruerunt. Referenda in anni hujus geſta etiam eſt legatio Civitatum Imperialium ad Carolum Cæſarem, ex aliis qvidem cauſis inſtituta. Ea tamen occaſione Cæſar Valiſoleti in Hiſpania, cum legatos menſe Auguſto benigne audiſſet, qveſtus eſt de novationibus in religione, & ut edictis ſuis parerent, admonuit. Vide Sleidan. *Lib. IV.*

Addit.

§. III.

Sed licet hic ſucceſſus imaginarius eſſet, alium tamen verum & ſolidum hoc ipſo tempore expertus eſt, qvod ſectæ ſuæ in regna Sveciæ & Daniæ *aditus præberetur, magnarum mutationum occaſione, qvas breviter narrabo.* Chriſtiernus II. *Daniæ & Norvegiæ Rex, regnum qvoqve Sveciæ, patri ſuo Johanni II. & avi Chriſtierno I. poſſeſſum ſibi deberi dicebat, & regiam Stokholmiam anno 1518. obſidione cinxerat; ſed*

Ziegler. Attent. Chriſtiern. 2. in Svec. t. 3. ſcript. Germ. Freher. Chytr. aut Sax. l. 9

I. §. III.

ſed princeps aut Gubernator regni Steno Sture, inter- 1523.
regni tempore conſtitutus, excuſſo Danorum jugo, tam
ſtrenue reſtitit, ut Chriſtiernus ad extremam omni-
um rerum neceſſitatem redactus, pacem petere coge-
retur. Tentabat tamen, ut erat nullius fidei & bo-
neſtatis, ut Stenonem, oblatis obſidibus, in navem ſu-
am pellectum opprimeret, colloqvium de ſedandis diſ-
ſidiis prætexens. Cum vero conſiliarii Stenonis, me-
tu proditionis, qvam merito ſuſpicari videbantur, id
diſvaderent, ipſe Stokholmiam ſe venturum eſſe ob-
tulit, ſi obſides ſibi, ut ipſe dare paratum ſe oſtende-
bat, traderentur. Hoc ſatis generoſum eſſe ratus Ste-
no, libere & ingenue conſenſit, & præcipuos ex nobili-
tate juvenes ad eum miſit, inter qvos erat Guſtavus
Erici, *ex antiqva Regum Gothicorum, & Caroli Ca-*
nuti, qvi ante annos ſexaginta Rex Svecorum fuerat,
proſapia oriundus. Sed Danus iſte perfidus, ſtatim
atqve obſides acceperat, levatis velis, contra fidem
publicam & jus gentium Hafniam obſides abduxit, u-
ſurus iis aliqvando, ut proceres Svecorum, metu ne fi-
lios amitterent, ad obſeqvium reduceret. Ita poſt Anno 1520.
biennium ſatis virium ſe habere putans, denuo vali-
dum exercitum ad invadendam Sveciam miſit. Huic
ad Stokholmiæ obſidionem eunti, Steno in itinere cum
omnibus copiis ſuis occurrit, decertaturus, anteqvam
Dani a nauſea marina ſe collegiſſent. Dimicatum
eſt ab utraqve parte ſummo cum ardore, ſed Steno,

1523. dum non tantum ducis ſed etiam militis officium, ut ſuis animum exemplo faceret, implevisſet, globo ſclopetario per medium corpus trajectus, ante turmam, quam ducebat, cecidit. Svecia animo fracti ſolutis ordinibus loco ceſſerunt, victoria Danis relicta. Hoc nuntio accepto Chriſtiernus, ut conſternatione Svecorum ex tanta clade orta ad ſuum commodum uteretur, ipſe ad exercitum ſe contulit, Holmiam obſidione cinxit. Cum vero animadverteret, ſtrenuam defenſionem parari, tam liberaliter omnia promiſit, & pacto cavit, quæ ad privilegia gentis conſervanda pertinebant, ut tandem eum reciperent, & Regem coronarent. Sed infamis hic proditor ultionem adverſus viros fortiſſimos, qui tamdiu reſtiterant, meditans, eorumque exitio acquiſita firmaturus, ſcelus, quo immanius magisque barbarum hiſtoriæ non memorant, patravit. Invitavit enim ad magnificas epulas ob ſolennitatem coronationis ſuæ per triduum in arce celebrandas, Senatum & omnes qui Holmiæ erant honoratiores; at tertio die a militibus portas arcis & fora civitatis ſubito occupari juſſit, dein convivas omnes, inter quos duo erant Epiſcopi, ut ex arce egrediebantur, unum poſt alterum trucidari, immiſſoque in cives milite, ſine miſericordia plerosque cædi fecit, ut nemo fere præter mulieres & infantes in urbe deſolata, & a Danis crudeliter direpta ſuperſtes eſſet. Poſt deteſtabilem hanc actionem Tyran-

nus

nus tutum ſe in Svecia fore diffidens, in Daniam ſe 1523.
recepit. Verum divina Nemeſis eum ſecuta eſt, tantorum criminum pœnas ſubditis ſuis daturum. Hi enim execrabilem Tyrannum abominati, & Hafniæ metuentes, qvod Holmiæ perpetraverat, arma adverſus eum arripuerunt, & patruum ejus Fridericum Holſatiæ Ducem evocarunt, qvem ejus loco Regem conſtituerent. Ut vero ſævitiæ plerumqve puſillanimitas juncta eſt, & qvia tyranni ſemper metuunt, a qvibus metuuntur; ita & hic ſtatim deſperans, neqve animum neqve ullum conſilium ad ſe defendendum habuit, etſi omnia munimenta regni in ejus poteſtate eſſent. Nihil itaqve prius habuit, qvam ut qvicqvid pretioſi aderat, in naves celeriter imponeretur. Dein cum Regina uxore (Eliſabetha hæc erat, ſoror Caroli Qvinti) & liberis ſuis in Zeelandiam profugit. Fuit porro tam infelix, ut cum longo poſt tempore reditum in regnum moliretur, caſis copiis a novo Rege Friderico, patruo ſuo, captus, ejusqve juſſu arci Smideburgenſi incluſus, qvod ſupererat vitæ captivus tranſegerit. Interea Princeps Svecus, Guſtavus E- 1521.
rici, anteqvam Chriſtiernus Hafniam rediiſſet, elabendi ex carcere modum nactus, invicto animo ad liberandam a Danorum oppreſſione patriam ſe convertit; & favente magnæ fortitudini fortuna, tanta prudentia, conſtantia, & felicitate uſus eſt, ut auxiliis a Lubecenſi civitate & copiis, qvas in Svecia col- 1522.

L. § 111. 1523.

ligere poterat, adjutus, brevi Holmiam aliaqve loca a Danis inſeſſa recuperaret, & hos toto regno ejiceret. His geſtis ut liberator Patriæ magnis acclamationibus Rex fuit electus. Atqve ſic duo hæc regna ſeptentrionalia anno 1523. novos Reges ſingula acceperunt, *Svecia* Guſtavum, *Dania* Fridericum. Hi ſopitis veteribus inter utramqve gentem litibus, mutua ope & junctis arcte fœderibus omni ſtudio intenti fuerunt, ut qvisqve in ſolio, qvod ſubditorum libera electione conſcenderant, confirmaretur. Deplorandum tamen inter hæc & funeſtum fuit, qvod in hoc qvoqve convenerint Reges iſti, ut religionem mutarent, & Lutherani fierent. Florebat egregie religio Catholica in Svecia, cum ſchiſma in Germania indulgentiarum occaſione fieri inciperet. Adeo nemo offendebatur oblationibus ad fabricam S. Petri, ut & Princeps tunc Regni Steno, & magnates aulæ omnes magnifica dona Legato Arcimboldo dederint, & Prælatus iſte plusqvam decies centena florenorum millia ex Svecia exportaverit, qvam pecuniam Chriſtiernus crudelis ille tyrannus paulo antequam regno pelleretur, belluino more a Leone X. repoſcere non eſt veritus. Circa hoc itaqve tempus qvidam Olaus Petri, *Stegoburgo Svecus*, redux *VVitteberga*, ubi Lutheranus factus erat, venenum novæ doctrinæ in patria diſſeminare cœpit. Inter plurimos, qvos corrupit, ſumma cura Archidiaconum Lau-

Joh. Magn. de vit. Pontific. Upſal. p. 110.

Chytræus Saxon. l. 11. Joh. Magn. de vit. Pontif. Upſal. Flor. Ram. l. 4. c. 15.

I. §. III. 1523.

Laurentium Andreæ, *pervertere, annixus est, quia hic vehementer irritatus erat, quod in electione ad Episcopatum vacantem postpositus fuisset. Hi duo in aulam venientes, ut, sicuti jam alibi fecerant, libertatem novæ sectæ commendarent, faventem Secretarium Gustavi, cui hic multum tribuebat, habuerunt. Is in Germania corruptæ religionis, quæ ob novitatem suam omnibus fere acceptabilis & ex eleganti more esse videbatur, auram hauserat. Non difficile igitur fuit Secretario Heri sui mentem flectere, qui belli causa æs alienum ingens contraxerat, ærariumque exhaustum habebat, adeoque nihil magis curabat, quam quomodo id replere posset. Nihil expeditius itaque ei fore ostendebat, quam si novam puri Evangelii doctrinam, quam in Saxonia prædicabatur, sequeretur, & reformationem novam amplecteretur, quam Doctor Martinus Lutherus paulo ante cum magno Principum Germanorum applausu in Ecclesiam introduxisset. Hoc si fieret, maximum bonorum Ecclesiasticorum partem fisco Regio uniri posse, partem autem Proceribus regni concedi, ejusdem utilitatis intuitu reformationem facile probaturis. Hoc argumento magis quam duorum Lutheranorum Stegeburgensium sermonibus persuasus, Gustavus totum se iis dedit. Initium fecit, concedendo subditis omnibus libertatem conscientiæ, & novis doctoribus Luthera-*

I. §. III.

1523. *theranismum publice concionandi licentiam. Allaboravit dein vehementer, ut celebrem virum* Johannem Magnum, *Archiepiscopatu Upsaliensi serio ei oblato, in partes traheret, eo fine eaqve fiducia, ut synodo postmodum habita Lutheri doctrina approbaretur, persvasis jam & dispositis ad id a se plurimis. Sed magni hujus viri constantiam, nec vi nec minis, nec rigore, qvo eum perseqvebatur, frangere potuit; id tamen effectum est, ut una cum fratre* Olao Magno *Romam confugeret, ubi præ dolore postea mortuus est, cum patriam totam Lutheranam factam esse cognosceret. Posteaqvam enim Gustavus habitis Upsaliæ, dein Arosiæ aut VVestrasiæ, comitiis paratum se professus esset, regnum a superstitionibus & tyrannide, ut ajebat, Ecclesiæ Romanæ liberare, & novam reformationem amplecti, protestatus etiam, regno se abdicaturum, si Proceres huic proposito non consentirent; Lutherani ex qvibus major numerus constabat, facile in hanc sententiam rem deduxerunt. Conclusum inde, ut Episcopi & Pastores honesta sustentatione contenti reliqvis Ecclesiæ bonis cederent, fisco Regio applicandis, ita tamen ut unicuiqve familiæ etiam restitueretur, qvod a majoribus ejus donatum inveniretur Ecclesiis & Conventibus, abolitis omnibus monasteriis, & servatis tantum Ecclesiis cathedralibus & parochialibus. Ita intra qvatuor annos non integros Lutheranismus in*

toto

toto regno sine molestia & tumultu invaluit, cum Nobilitas partem spoliorum ex monasteriis capiens, lucrum ex mutatione sentiret, Clericis matrimonia placerent, Populus autem fere nihil in externis mutatum animadverteret, retentis plerisque cultus divini ceremoniis. His peractis dilatam semper usque ad mutationem hanc religionis, coronationem solenniter peragi fecit, & post annos quindecim id quoque novo exemplo impetravit, ut Regnum Sveciæ successivum fieret, ad posteritatem suam transferendum, ut & factum est, post quam 37. annos feliciter regnasset. Non multo aliter in Dania actum est; Ibi enim Fridericus sine turbis regnum sibi firmare cupiens, nihil aliud ab initio fecit, quam ut subditis mutandi religionem, & ministris Lutheranis prædicandi potestatem faceret. Sed post mortem Christiernus III. filius non habens quod metueret, confidentius agere cœpit, & coronari se fecit a Johanne Pomerano, quem Lutherus eo miserat; dein vi subactis, qui adhuc resistebant, quia hæresin aperte profitebatur, Episcopatum solenni Ordinum regni decreto sustulit, Canonicatus autem nihilominus reservavit, quos Lutheranis benigne concedere volebat, & sic Lutheranismum quiete & placide, cum in externis ceremoniis nihil mutaret, in toto regno stabilivit. Aliquorum tamen annorum spatio hæc gesta, sed hic a me una serie relata sunt, ut uno conspectu appareret, quo-

1523.

Chytr. Saxon. l. 10. Flor. Rem. l. 4. c. 14.

Chytr. Sax. l. 15.

L. §. 149. 150. 1523. *assumit.* §. 149. Successus doctrinæ Lutheri. de Svecia & Dania remissive.

qvomodo in duo hæc regna septentrionalia secta Lutheri introducta fuerit. Ipsa interim progressus suos in Germania valde augebat, inprimis post comitia Norimbergensia, magisqve adhuc post altera sequentis anni initio ibi celebrata.

§. CXLIX.

Transitio Maimburgii, qvam hic facit ad narrationem mutatæ in Regnis Septentrionalibus Religionis contradicit clausulæ qva eam finit. Hic enim Lutheri spem de successu vel comitiorum Norimbergensium, vel suæ petitionis imaginariam, id est, nullam fuisse scribit, in fine vero qveritur Lutherum successus suos post comitia, tum hoc anno 1523. tum anno 1524. habita, auxisse. Ita connectendi commoditates & elegantias, ut putat, inventurus, veritatis exiguam habet rationem. Verum autem est, qvod Comitia utraqve non sine successu, nec Lutheri spes aut petitiones imaginariæ fuerint. Accidit enim non solum, ut securus Wittembergæ commorari posset, sed & prædicatio Evangelica strenue plurimis in provinciis & urbibus procederet, ut partim dictum est, & postea dicetur. In iis vero, qvæ hic de Actis Regum Septentrionalium recitat Maimburgius, non pauca mihi occurrunt, qvæ & ob immodestiam, & ob malignas interpretationes, fortasse & ob læsam historiæ veritatem reprehendenda videntur. Sed cum utrumqve regnum egregios viros & olim habuerit, & nunc habeat, qvi & falsa refellere, & veriora narrare noverunt; mihi vero rotalia de Germaniæ & inprimis de Saxoniæ rebus dicenda supersint, qvæ certius comperta habeo, temerarium esse existimavi, si istam historiæ Maimburgianæ partem, aut ea, qvæ nuperrimæ *historiæ Gallicæ* autor Varillasius, de his regnis eadem licentia, aut a Maimburgio diversa narrat, prolixe examinanda & supplenda mihi sumerem.

Addit.

§. CL.

Incidit in hunc annum clades & mors *Francisci Sickingii* sæpe jam memorati, qvam maledicentia sua Cochleus ad res Lutheri trahit, & nescio qva de causa in annum 1524. conjicit. De propensione sane Sickin-

Sickingii ad Lutheri dogma, præstitoqve purioris doctrinæ profes- 1523.
soribus, qvi monasteria deseruerant, & infelici illi Ulrico Hutteno, patrocinio, ex supra dictis constat. Edita jam anno 1522. fuit Sickingii epistola ad socerum, *Theodorum ab Handschuchsheim.* In illa defenduntur *communio sub utraqve, Missæ celebratio lingva Germanica, libertas religiosorum in deserendis monasteriis, & abrogatus sanctorum cultus.* Præfatus in eas est *Johannes Schwebelius*, de qvo supra, ubi ad Nobilem qvendam inter alia scribit: *Cum Prælati Ecclesiæ jam vigrassentur, nec ut deberent, fidei fundamenta ex Scripturis Sacris proponant, & qvos errare putant, placide instruant, nunc mira conversione a Laicis, qvi olim arma tractabant, discenda est religio; gladio utuntur Episcopi.* Recusa extant hæc inter opuscula Schwebelii Germanica Biponti anno 1605. excusa. Nec abnuerim, qvo Chytræum etiam propendere video, Sickingium virum ingenti animo, opibus supra eqvestrem fortunam, sociisqve ex nobilitate fortissimis subnixum, Cæsari etiam & Principibus non paucis charum, & factionibus innexum, acriora justo & vastiora consilia mente versatum esse. Negari etiam non potest, Lutherum haud parvi eum fecisse. Verum qvi Luthero ejusqve doctrinæ Sickingii molimina imputant, præterqvam qvod iste vim omnem diserte improbavit, vel eo argumento liqvidissime refelluntur, qvod Archiepiscopus & Elector Moguntinus Albertus Brandenburgicus Sickingium fovebat, eoqve nomine a fœderatis Principibus multatus fuerit, qvod nec Cochleus tacet, & *Historiæ Trevirensis* autores Jesuitæ *Christ. Brovverus* & *Jacobus Masenius Lib. XX.* enarrant. Tanta vero fuit Sickingio & potentia & audacia, ut anno 1522. collecto sexcentorum eqvitum, inter qvos exercitatissimi fortissimiqve ex Nobilitate non unius provinciæ viri erant, & octo millium peditum exercitu, *Richardum* Archiepiscopum & Electorem Trevirensem, bello aggrederetur, & in metropoli sua obsideret. Causam prætendebat, qvod Elector cives duos, pro qvibus Sickingius apud qvendam ex sociis suis fidejusserat, sistere aut ad solvendum lytrum adigere nollet. Sed qvicqvid prætexi poterat, ad eluendas nuper admodum publicatas, *de Pace publica* & *de summorum Tribunalium jurisdictione* constitutiones & Regiminis Norimbergensis mandata spernenda, sufficientem non adferebat excusationem. Conciliationem tentabant vicini Principes, maxime Archiepiscopus Colonienſis, qvi missis legatis pacem svade-

I. §. 150. 1523. bello inter illum & Principes ad Rhenum. it. de clade & morte ejus gratulatio Pontificis

bat, autorqve Richardo erat, ut Sickingio ducenta aureorum millia ſolveret. Sed is rejectis conditionibus, non ſolum urbem ab hoſte defendit, ſed & cum *Ludovico* Electore Palatino, & *Philippo*, Haſſiæ Landgravio, cui olim impuberi Sickingius, Fuldenſi Abbati tunc auxilia ferens, multa damna intulerat, inita ſocietate, Sickingii primum patronos & ſocios aggreſſus eſt, mulcta viginti qvinqve aureorum Alberto Moguntino indicta, & in qvosdam primarios aulæ ejus viros animadvertens: dein Cronebergа (arx & oppidum) Hartmuto, Sickingii genero, de qvo ſupra mentio facta eſt, per Haſſorum Principem erepta fuit. Mox anno ſeqventi, menſe Aprili & Majo, bellum totum tres illi Principes unitis viribus profligarunt, expugnato vi tormentorum Sickingii caſtello Landſtein / ad oppidum Landſtuhl ſito. (Manſtall etiam pronuntiari ſolet.) In ejus propugnatione ipſe graviter ſauciatus fuit, & paulo poſt, cum ab ingreſſis poſt factam deditionem Principibus ſatis humaniter inviſeretur, eosqve infracto excepiſſet animo, obiit, confeſſione ſacerdoti facta, ſed ſacramentum accepturum mors prævenit. Extat typis impreſſa *Caſparis Sturmii*, Fecialis ſive Heraldi Cæſarei, cognomento *Germaniæ*, ejusdem qvi Lutherum Wormatiam duxerat, & tunc fœderatis Principibus aderat, Relatio Germanica de expugnatione arcium Sickingii & fœderatorum aliorumqve; poema etiam Latinum Heroicum *Bartol. Latomi* Trevirenſis, qvod Jeſuitæ ob aculeos in Lutherum & Sickingium mire ſibi probatum, Chronicis ſuis inſeruerunt. Majora odia & contumeliæ Luthero ingruiſſent, ſi cauſa Sickingii directe ad religionem ſpectaſſet, nec ille præter Moguntinum, etiam Luthero palam infeſtos, interqve eos Lotharingiæ Principes & Abbatem Prumienſem aliosqve in partibus, aut clam faventes habuiſſet. Adrianus Papa gratulatus eſt de victoria Richardo per epiſtolam, qvam referunt Jeſuitæ ſupra „nominati *dicto Lib. XX.* in qva inter alia delectari ſe aſſerit Pontifex, „ita emicuiſſe virtutem Richardi, ut intelligerent & ſentirent improbi, „ſummi Dei Sacerdotes etiam ad res magnas temporales gerendas idoneos inveniri, qvanqvam nollet opus fuiſſe armis; ſed ſi arma neceſſaria ſint, non eſſe illa repudianda, præſertim ſi ad conſervationem veræ & ſanæ Chriſti fidei & ad Reipublicæ Chriſtianæ utilitatem ſumta „fuerint. Sickingii filius, *Franciſcus Conradus* reſtitutionem bonorum

poſtea

postea impetravit, Imperatoribus charus, & negotiis imperii adhibitus, nepos *Reinhardus* literis primus ex familia operam dedit, & Cameræ Spirensis assessor fuit. Huic Henricus Schwebelius, Cancellarius Bipontinus, epistolas centum ad patrem suum, sæpe dictum Johannem, ab aliis Theologis datas anno 1597. dedicavit. Honoratus etiam nostro tempore cubicularii Cæsarei titulo vixit *Franciscus* Baro Sickingius. Varillasius in nupera *de hæresibus* historia *Lib. IV.* Maimburgii diligentiam superaturus, de Sickingii pro Luthero consiliis & gestis, mira & nec a Poeta illo maledico asserta, nec a Jesuitis memorata refert, qvæ, donec idoneis autoribus probentur, in medio jacent. Constat autem bello illo pro vera sanaqve fide nihil, parum etiam pro Romana effectum esse. 1523.

§. CLI.

Dixi supra de progressu doctrinæ Lutheranæ variis in locis, speciatim *Uratislaviæ*. Hic probante non solum populo, sed & Episcopo, Jacobo a Salza, *Johannes Hessus* Norimbergensis, Theol. Doctor Luthero valde charus, Pastor ædis S. Mariæ Magdalenæ constitutus, mense Octobri 1523. concionari cœpit. Cum vero Senatum jam antea Adrianus Papa, Lutheranismi causa, per literas acriter increpasset, nec deessent, qvi Hessi adsumtionem diffamarent, Apologiam amplissimam Senatus edidit, in qva defectus priorum Pastorum ad vivum descripsit, suiqve facti rationes graviter exposuit. Allegant inter alia constitutionem Leonis Imp. ex Tit. Cod. *de Ep. & Cler. L. si qvicqvam 31.* Qveruntur, tot annis pro Christi Evangelio Thomam, Scotum, Aristotelem, Christianis auribus instillatum esse, alios parochos saltem locusis & marsupiis consuluisse, & in operculum suæ carnis & impietatis sacras literas detorsisse; se vero in Hesso pastorem, Episcopo suo consentiente, qvæsivisse, qvi incredibili fiducia & alacritate verbum Domini & imperveſtigabiles ab humana prudentia divitias ejus, & communionem mysterii absconditi a seculo decantet, immarcessibili fructu verbi divini pascat ac nutriat vivos, defunctos vero in Domino pie sepeliat, non ut prædecessores, qvibus una opera fuisset inhiare lucro. Nam, ajunt, sive nascerentur, sive morerentur aliqvis, omnes erant tributarii & vectigales parocho, ut multa millia gratiarum & indulgentiarum nomina, remissionem peccatorum præ se ferentia, atqve id genus alia pastorum nostrorum commenta taceamus: qvod vero omnium *Addit.*

1. §. 151. §. 152. 1523.

um miſerrimum, mortui plus vivis cenſebantur, ut credibile ſit poeti-
" cum illum Charonta in transportandis mortuis mitiorem fuiſſe, qvam
" noſtros parochos in ſepeliendo. Huic malo remedium ſe a Rege Be-
" hemiæ Domino ſuo, & hujus intercesſione a Pontifice fruſtra (ſcri-
" bunt) qvæſiviſſe; ſed ab hoc reſponſi loco Lutheraniſmum ſibi expro-
" bratum fuiſſe. Integra hæc apologia lectu digniſſima refertur a *Sculteto in ann. 1523.* Hoc etiam tempore Goldbergæ in Lignicenſi Sileſiæ Ducatu, Schola illuſtris erecta fuit, accitis Wittenberga præceptoribus, ex qvibus inclaruit, *Valentinus Trocedorfius*.

§ CLII.

Moguntia relicta Argentoratum venerunt *Capito* & *Hedio*; Weiſſenburgo *Bucerus*, qvos tamen in articulo de Sacramento Helvetiis adhæſiſſe, poſtea apparuit. De *Cellio* ſupra dictum fuit. Lepidum eſt, qvod Gerbelius Argentorato d. 21. April. Schwebelio ſcribens, de *Antonio* Paſtore in æde S. Thomæ refert, qvod eodem die elegantis formæ concubinam aliqvot annis habitam, in templum S. Laurentii multo comitatu duxerit, & ſolenni ritu ſibi jungi fecerit, concionante ad plebem in matrimonii commendationem Cellio, & qvodam ex populo acclamante: *Recte fecit, Deus det illi mille bonos annos.* *Schoferus*, cujus itidem ſupra mentionem feci, ab Ingolſtadienſibus ad palinodiam coactus & in monaſterium detruſus, ex eo ſe ſubduxit, & Wittenbergam venit, inde in Boruſſiam miſſus, ſed poſtea in Sveviam rediens Auguſtæ & Winidæ, ſcholis & Eccleſiis præfuit. *Paulus* etiam *Speratus* ſive *Spretter*, nobili in Svevia loco natus, cum Auguſtæ, Herbipoli, Salzburgi & Viennæ docuiſſet, in Moravia (illuc ad eum ſcripta Lutheri Epiſtola habetur (*Lib. II. Ep. p. 71.* anno 1522.) Iglaviæ ab Olomucenſi Epiſcopo vincula paſſus, indeqve elapſus Wittenbergam ſub finem hujus anni 1523. vel ſeqventis initio venit, jam qvadragenarius. Hunc Lutherus miſſum Alberto Brandenburgico, Boruſſiæ Principi, & Joh. Briſmanno Cotbuſienſi Luſato, qvi Franciſcanus fuerat, & Regiomonti docebat, commendavit, ubi receptus, & poſtmodum *Pomezanenſis Epiſcopus* factus eſt. Is Poeſi Germanicæ operam dans inter a-
Addit. lia compoſuit canticum de juſtificatione, in Eccleſiis Proteſtantium notiſſimum: Es iſt das Heil uns kommen her ꝛc. Tertius inter primos

mos Boruſiæ doctores Evangelicos fuit *Johann. Poliander*. Eccii in 1523.
diſputatione Lipſienſi amanuenſis aut famulus; non minus celebris hymni (Nun lob meine Seel den HErrn) qvi Pſalm. Lat. 104. paraphraſis eſt, autor. *Petrus* enim *Amandus*, qvi cum Briſmanno in Boruſſiam venerat ob vehementiam animi & lingvæ non diu ibi ſubſtitit. Ex partibus Rheni poſt cladem Sickingii, diſſipatis, qvos ille fovebat, Evangelii præconibus, *Caſpar Aqvila* Auguſtanus, Iſennacum venit, *Addit.* ibiqve docere cœpit, ita ut radii reformationis e Saxonia in ſuperiorem Germaniam emiſſi, nunc qvaſi repercuſſi in Saxonica ditione effulgerent.

§. CLIII.

Cœperunt hoc anno virgines, magna qvidem cum invidia Lutheri, monaſteria deſerere. Exierunt enim adjutæ a *Leonhardo Coppe*, Senatore Torgenſi, aliisqve honeſtis civibus ex Niemitſchenſi cœno- *Addit.* bio, (*Nimptſchen* prope Grimmam) ipſa ſancta ſeptimana, qvam vocant ante Paſchatis feſtum, novem, nobili omnes genere natæ, qvas in tractatu ad Coppenium illum edito, & in epiſtola ad Spalatinum data (*Tomo II. Altenb. fol. 310. & Lib. II. Epiſt. p. 131.*) Lutherus nominat; inter has erat *Catharina de Bora*, qvæ poſt biennium ei nupſit. Elector diſſimulavit factum, & ab eo largitio qvædam ad alendas illas non niſi clanculum petita, aut præbita fuit. Vide *d. l. ep. p. 134.* In tractatu vero, de qvo dixi, Lutherus breviter rationes exponit, cur nec virginum, nec Coppenii eas juvantis factum reprehendi debeat, ſcandali culpa in adverſarios rejecta. Taxat inprimis ſtultum parentum & aliorum, qvi puellas in monaſteria trudunt, conſilia, qvodqve putent illas caſtitatem bona mente ſervare, & tentationibus reſiſtere poſſe, cum verbi divini inſtructione in clauſtris illis careant: dein donum continentiæ rariſſimum in tot monaſteria, & in tantum fœminarum numerum a Deo profundi incredibile eſſe tradit; imo tam ſingulare æſtimari debere hoc donum, ut vix ſine tentatione Dei, preces, niſi caute, pro eo impetrando fieri poſſint, nedum ut voto & juramento aliqvis id acqvirere, aut ſe ad id obſtringere præſumat. Non multo poſt ſedecim aliæ virgines ex Widerſtetenſi in Mansfeldenſi comitatu cœnobio egreſſæ ſunt. *Lib. II. epiſt. p. 139.*

Læta hoc anno 1523. Luthero fuit cœpta in collegio Canonicorum Wittenbergæ mutatio, qvam dudum exoptaverat, ſæpiusqve non

ſine

L.§ 153.§ 154. 1523. Canonici wittenb. mutantur. matrimonia clericorum. §. 154. de Bohemis, Picardis

ſine importunitate aliqva per Spalatinum flagitaverat, ut nempe Elector inhoneſtis Canonicorum moribus & cultui Miſſatico, qvem retinebant, remedium poneret. Vide *Lib. II. Ep. p. 111. 126. 134.* ipſos qvoqve Canonicos epiſtolis acribus adhortatus. Vide *Tom. II. Alt. fol. 355.* Interim cunctante, ut ſolebat, Principe, mors unum & alterum Canonicorum ſuſtulit, qvi reformationi renitebantur, aut eam oſcitanter curabant. Vide *Lib. II. Ep. p. 148. b.* Dolſchius etiam obierat, cujus ſupra aliqvoties mentio facta eſt, cujusqve ſcriptum pro Luthero adverſus Alfeldium Franciſcanum *Tomo II. Lat. Witt. fol. 213.* extat. Sublecti inde alii fuere melius animati, *d. Ep. p. 135. b.* eosqve cum conſilium peterent, qvæ reformare & corrigere debeant, aut qvæ ex veteri ritu ſine peccato ſervare poſſent, Lutherus pie & placide informavit, Epiſtola menſe Auguſto ad illos ſcripta *pag. 153.* qvamvis poſt biennium demum junctis Academiæ & Senatus oppidani conſiliis, mutationem pleniorem obtinuerit, ut ex Actis apparet. Valido cum argumento, qvam nihil vi actum ſit, Lutheri ſvaſu. Vide *Tomo II. Altenb. f. 849. 851.* Laudat Lutherus etiam Abbatem Hersfeldenſem *Lib. II. Ep. pag. 140.* qvanqvam Romanarum partium, qvia exeundi monaſteriis libertatem Monachis & Monialibus permittebat: & cum eo tempore Lineeius Auguſtinianus Prior & Vicarius, qvi Norimberga Altenburgum in Miſniam patriam ſuam (Colditii enim natus fuit) venerat, ibiqve paſtoris munus exercebat, uxorem duxiſſet, pro miraculo id habet, & gaudere ſe ſcribit, *qvod tanti viri nomen ſtultum fiat, in confuſionem falſa continentiæ. d. l. ep. p. 135.*

§. CLIV.

Ex Bohemis & ſpeciatim iis, qvos Picardos vocabant, hoc anno qvidam ad eum venerunt, doctrinamqve ſuam (ob qvam vel maxime hæretici habebantur) de Sacramento Cœnæ ita explicaverunt, ut non male ſe de iis ſentire ad Hausmannum ſcribat *d. l. p. 133.* Nactus vero poſtea libellum a Picardis ſive Valdenſibus Bohemis & Moravis editum, in qvo Chriſtum ſubſtantialiter & naturaliter in Sacramento præſentem nec eſſe, nec adorandum ſtatuebant, ipſe tractatum Ger-
„ manicum *Tom. II. Alt f. 299. & ſeqq.* edidit, iisqve inſcripſit, *de adora-*
„ *tione Sacramenti corporis Chriſti.* In hujus exordio profitetur, ſe eos jam,

jam, ut olim cum Papiſta eſſet fecerit, pro hæreticis amplius non habere, dicturum tamen, qvid in illorum doctrina deſideret, & qvæ ipſe ſtatuat, qvanqvam ea ex Melanchthonis ſcriptis poſſent cognoſcere. Dein de Sacramento agens rejicit ſenſum ſignificationis, ſoliusqve ſpiritualis participationis; aſſerit realem præſentiam & communionem, explodit transſubſtantiationem, improbat Sacramenti mutationem in ſacrificium, ejusdemqve oſtentationem & circumgeſtationem. Qvod adorationem attinet, pro neceſſaria habet eam, qvæ interna animi devotione Chriſto ipſi exhibetur. Externam ceremoniam, in communione nempe adhibendam, indifferentem habet, qvia abſqve hæreſis crimine omitti poſſit, neqve tamen ſi ſervetur, reprehendi deberet. Percurrit poſtea Waldenſium dogmata, & poſtqvam ſumma & ad ſalutem neceſſaria capita; de Dei eſſentia & perſonis, de Chriſti mediatione, de Spiritus Sancti officio & poteſtate in Eccleſia, qvæ Waldenſes agnoſcunt, probaſſet, rectqve eos facere dixiſſet, qvod traditiones hominum, purgatorium & ejus cauſa ordinatas Miſſas, item Sanctorum cultum rejicerent, non diſſimulat tamen, qvæ in illorum religione taxet & corrigenda æſtimet, nempe qvod præſentiam realem corporis Chriſti in cœna, & fidem infantum in Baptiſmo negent; qvod fidei ſalvificæ in juſtificationis opere charitatem annectant. Qvod ſeptem Sacramenta ſtatuant; qvod miniſtros Eccleſiæ a matrimonio prohibeant. Hæc omnia tamen benigne intelligi vult, qvia forte ignoratione lingvæ Bohemicæ eorum ſententiam minus liqvide penetraverit, commendatqve iis literarum & lingvarum ſtudia, maximopere denique morum innocentiam in iis laudat. Ad Bohemos vero Pragenſes, qvi *ſub utraqve* ſive *Calixtini* vulgo dicebantur, & in cæteris Pontificem Romanum agnoſcebant, ita ut conſecrationes Paſtorum ſuorum, qvas vicini Epiſcopi (mira obſtinatione) aſpernabantur, magno ſumtu Romæ peterent, alium tractatum graviſſimum hoc anno conſcripſit, qvi legitur *Tom. II. Alt. f. 576. b. & ſeqq.* In eo ex Principiis ſæpe jam a ſe propoſitis, cuilibet cœtui Chriſtiano facultatem eligendi & ordinandi ſibi Presbyteros ſive Paſtores, aliosqve Eccleſiarum miniſtros vindicat. Primarium autem argumentum inde ſumit, qvod omnes Chriſtiani generatim & ſingulatim ſpiritualis ſacerdotii dignitatem & munus habeant, indeqve non ſolum licitum, ſed

I. §. 155. 1523. & similia. §. 155. Litêræ Lutheri ad Duc. Sabaud. labores, afflictiones, odium a Georgio Sax.

& facile & utile sit, certos ex suo numero, qvi ministerio ordinario fungantur, constituere. Itaqve frustra Bohemos Roma petere, qvod singuli cætus facere possint, vel illi etiam committere, qvi jam a Pontifice in Administratorem Episcopatus consecratus sit, (*Gallum* nominat) iisqve porro, qvos iste suffragiis cætuum præsentatos ordinaverit. Eadem, qvæ ad potestatem eligendi & ordinandi ministros, itemqve de religione judicandi spectant, brevius Germanico libello complexus est *Tom. II. Alt. f. 328. & seqq.* Ordinem etiam qvendam cultus publici proponit *f. 337.* qvi est, ut qvotidie mane & vesperi verbum Dei Veteris & Novi Testamenti legatur & explicetur, preces fiant, diebus dominicis Missa, id est, sacra communio habeatur, cantica resonent, festorum vero numerus minuatur. Hæc etiam Latine extant *Tom. II. Witt. Lat. f. 417. b.*

§. CLV.

Ad prospera etiam pertinere potest relatio de Caroli Sabaudiæ Ducis propensione ad Evangelicam veritatem, qvam Lutherus ex *Annemundo Cocto* Eqvite aurato, Gallo, percipiens, literas prolixas de doctrinæ suæ præcipuis articulis ad Principem dedit d. 7. Sept. 1523. qvæ extant in *Lib. II. ep. p. 136. seqq.* & *Tom. II. Alt. f. 360.* Sed molestia & adversa multa tum Luthero, tum doctrinam ejus amplexis hoc anno evenerunt. Ille qvidem continuis laboribus respondendi ad multorum qvæstiones, refutandi adversarios, consolandi afflictos, & in libris scribendis defatigatus, valetudine valde tenui utebatur, ut vitæ eum non semel pœniteret: accedebat aulæ tepor & res domi angusta. Sed omnia Deo confisus superavit, & patientissime tulit, imo ea erat animi generositate, ut siqvid acciperet, aliis egentibus subito erogaret, neqve pro se qvidqvam, sed tantum pro aliis peteret. Vide *Lib. II. Ep. p. 131.* Imo cum tunc nummum, nescio qvalem, aureum tamen ex aula accepisset, ad Spalatinum scribit: *Mansfeldenses mei illum mihi extorserunt, nec volo alium habere, ne rursus extorqveatur mihi; nihil debeo ego habere. d. l. p. 140. b.* Georgius Saxoniæ Dux ineunte anno 1523. copiam literarum nactus supra memoratarum, qvas Lutherus ad Cronebergium scripserat, offensus ob qvædam verba, qvibus Georgii persecutio adversus Evangelii doctrinam improbabatur, dato ad illum die Martis post Innocent. diplomate, indicari sibi postulavit, an

lite-

1523.

literas illas agnoſceret? At Lutherus promte, eoqve ſtylo reſpondit, qvo Princeps efferatior factus eſt. Optat enim ei ſub initium meliorem mentem, utqve a ſævitia contra Deum & Chriſtum ceſſaret, *inclementem* vocat & *mendacem, aut mentientibus credentem*, ſe enim nihil adverſus eum commiſiſſe, qvod jure non poſſit defendi. An epiſtolam ſcripſerit, nec negat nec affirmat; pro Duce tamen, licet hoſte, oraturum ſe eſſe, ipſiqve obſeqvia, ſi qveat, exhibere velle profitetur. Bullas vero non timere. Subſcripſit: *Martinus Lutherus Evangeliſta Wittenbergenſis, octava Joh. Evangel. 1523. Tom. II. Alt. f. 257. & Lib. II. Ep. p. 112. b. 113. 132.* Cum vero haud multo poſt Albertus, Comes Mansfeldenſis, cum Luthero ageret, ut Ducem leniori aliqvo reſponſo mitigaret, Comiti reſpondit, ſi ſalva ſit gloria Evangelii, velle non „ ſolum Principi illi, ſed omni hoſti deditum eſſe ſervum, ſicut decet „ Chriſtianum; permiſitqve Comiti, ut omnia de ſe polliceretur Duci, „ ſi ceſſet furere in verbum Dei, ſin minus, nihil facturum, qvod furori „ & cœcitati ejus placeret *d. l. p. 134. b.* ſed de his in progreſſu hiſtoriæ „ plura occurrent. Proſcindebatur interim calumniis, Norimbergæ in comitiis tum a Georgio Duce, tum a Leo Angli Regis legato ſparſis, ac *ſi de virginitate Deiparæ irreverenter ſentiret, & qvod Chriſtum ſemen Abrahæ dixerit.* (hoc enim, neſcio qvare pro hæretico habendum videbatur.) Has repulſurus, tractatum ſcripſit Germanicum, oſtendens, *qvod Jeſus Chriſtus natus fuerit Judæus*, Vide *Tom. II. Altenb. fol. 313. & ſeqq.* In hoc & virginitatem perpetuam B. Virginis, & genus Chriſti ex Abrahamo & Davide deducit, monſtratqve, qvomodo cum Judæis pro converſione eorum promovenda rectius placidiusqve, qvam huc usqve factum fuerit, agi, erroresqve eorum refutari debeant.

§. CLVI.

Scripſerat *Henricus Angliæ Rex* ſub initium anni 1523. d. 20. Jan. ad Fridericum Electorem, ejusqve fratrem Joannem & patruelem Georgium literas eloqventiſſimas humaniſſimasqve, in qvibus qveritur, qvam contumeliose ſibi ad librum ſuum reſponderit Lutherus, & „ qvam furioſa ſit ejus mens, & pernicioſus error: inde duces pro co- „ gnatione (nam a clariſſima Angliæ Regum ſtirpe majores eorum ſe „ renisſimos progenitos eſſe ait) proqve communi Principum cauſa & „ honore cohortatur & orat, ut Lutheri ſectam coerceant, ſine ſangvine „ qvi-

l. §. 156. ad Duces Sax. ſcribit: hi diverſimode reſpondent.

1523. qvidem, ſi fieri poſſit, ſin minus, omni alio modo. In fine monet, ut
„ Bibliorum verſionem, qvam a Luthero fieri intellexerat, impediant.
Ad hæc Georgius haud minori elegantia & comitate 7. Id. Maji reſpondit, & Rege ob eruditionem & editum librum collaudato, Luthe-
„ rum omnibus modis execratur: ex dogmatibus vero ejus unum &
„ præcipuum exagitat, qvod bonorum & malorum neceſſitatem a Deo
„ pendere ſtatuat, errore ne Ethnicis qvidem tolerando, qvo omnis hu-
„ manæ rationis vim, omne conſilium, jus denique omne, qvod vel præ-
mium bonis vel pœnam malis decernit, tollatur. (qvæ qvam falſo dicantur, aliunde conſtat, totoqve Lutheranæ doctrinæ tenore, & praxi refutantur.) Poſtea omnia officia offert, tum in Rege demerendo (cujus librum Germanice verti & Lipſiæ edi fecerit) tum adverſus Luthe-
„ rum ejusqve doctrinam nitendo. Sed eum, ait, extra ditionem ſuam
„ vivere, & hanc longe lateqve vitare. Commemorat etiam ut ante
„ annos qvatuor Lipſienſium diſputationem procuraverit, utqve Biblia
„ Lutheri in terras ſuas illata proprio ære redemerit, ſuosqve a dogma-
„ tibus ejus prohibuerit. Has Regis Ducisqve literas Lipſiæ excudi fecit Emſerus, & Johanni Schleunizio, Epiſcopo Miſnenſi, tunc Roma reduci, dedicavit d. 10. Cal. Jun. 1523. Sed Electoris Friderici & Johannis fratris reſponſum Aprili menſe datum, in Germanicam lingvam una cum Regiis literis translatum, legitur *Tom. II. Altenb. f. 286.* eo
„ ſenſu conceptum, ut Regis benevolentiam multum æſtiment, cogna-
„ tionem utriusqve gentis & familiæ agnoſcant, de Luthero vero profi-
„ teantur, ſe facta & doctrinam ejus nec probare nec improbare, ſieſſen
„ es auff ſeinen Werth und Unwerth) & relatis, qvæ Fridericus Elector
„ Auguſtæ & Wormatiæ in ejus cauſa tractaverit & egerit, addunt, Lu-
„ therum inſcio nec conſentiente Electore Wittebergam rediiſſe, & per
„ literas obtuliſſe, ſe ad cujuslibet accuſationem in judicio reſponſorum
„ eſſe, Electorem vero, qvæ Rex & Lutherus per libros diſceptent, & qvæ
„ hic furioſe ſcripſiſſe dicatur, non intelligere. Optimum fore ajunt,
„ ſi juxta nuperum Norimbergenſe decretum Concilium generale habe-
„ atur; ad id promovendum & pacem colendam Regem hortantur, ſua-
„ qve officia prolixe ei offerunt. Hoc modo eliſæ tunc ſunt Regis in Lutherum iræ, ſed religionis cauſa timide nimis tractabatur.

§. CLVII.

I. §. 157. 1523.

§. CLVII.

Ludovicus etiam *Hungariæ & Bohemiæ Rex*, qvi non multo post a Turcis misere cæsus est, Friderico Electori scripsit, qvestus, qvod Luthero parrocinaretur, qvi fidem Christi & Ecclesiæ autoritatem oppugnaret, Principes Christianos proterve traduceret, & Turcos extolleret, puniri itaqve monachum hunc monet, nec diutius ei indulgeri. Respondit Fridericus, se, ut Christianum decet, obedire Ecclesiæ Christianæ, honoremqve Dei & verbi ejus & charitatem proximi pro scopo habere, neqve qvicqvam eorum qvæ malevolorum calumnia ad Regem delata fuerint, suo patrocinio fovere. *Tom. II. Alt. f. 342.* Sed non intra verba stabant, qvi doctrinam Evangelii perseqvebantur. In Misnia enim & Thuringia, qvæ Georgio Duci parebat, carcere, mulctis, exiliis, paulo post etiam capitalibus suppliciis sævitum fuit. *Henricus* Dux Freibergæ residens, licet Luthero (ut supra §. 110. dicere cæpi) favere cœpisset, potentiæ tamen Georgii fratris cedens aut ne ei displiceret, tres virgines nobiles gynæceo conjugis ejecit, qvod libros Lutheri legissent; has consolatus est Lutherus literis mense Junio scriptis. *Tom. II. Alt. f. 352.* qvæ & Latine extant *Lib. II. Ep. p. 138.* Nec alibi mitius actum. Miltenburgenses ad Mœnum, in Moguntino Electoratu, primi omnium vim armatam, ut relationes tunc publicatæ ostendunt, religionis causa passi sunt. Aufugerat *Joh. Druco* Carolostadius Pastor; Diaconus, qvi manserat, vitam vix servavit. Extat Lutheri ad oppidanos *epistola consolatoria*, anno seqventi composita, cum *explicatione Psalmi 120.* (Lat. 119.) in qva inter alia scribit, brevi apparituros, si uno loco doctrina verbi divini opprimatur, ut in decem aliis resurrectura sit. Item: ægre se ferre, qvod in contumeliam verbi divini Lutherani vocentur, qvi doctrinam suam probent, futurum tamen sive vivat ipse sive moriatur, & ubicunqve adversarii furant & sæviant, ut Lutherus Lutheriqve doctrinæ & Lutherani durent, adversarii pereant; sed agnoscit, qvod cursus verbi & doctrinæ defectu pietatis & pretum, impedimenta & moras habeat. Extant etiam consolatoriæ ejus *ad Wormatienses* d. 24. Aug 1523. *Tom. II. Alt. f. 358. ad Eslingenses* m. Octobri *d. Tom. f. 363. ad Augustanos* d. 6. Dec. *d. To. f.* 368. in qvibus omnibus de veritate agnita & de fidei incremento, qvod per afflictiones maxime procuratur, gratulatur.

Addit.

T. §. 158. §. 158. Persecutio Belgica, Augustinianorum duorum supplicium. doctrina & confessio eorum.

1523.

§. CLIIX.

Sed in Belgio admitente Pontificis nomine *Hieronymo Aleandro*, & sævitiæ administris seu inqvisitoribus, *Nicolao Egmondano*, Carmelita, & *Jacobo Hochstratano* Dominicano aliisqve Lovanienſibus & Mechlinienſibus monachis, ad extremum rigorem perventum eſt, Margarethæ Sabaudæ viduæ, Caroli ſororis, Belgii gubernatricis, & Magiſtratuum Regiorum auſpiciis. Primæ itaqve hoc anno victimæ imo holocauſta veritati Evangelicæ immolata ſunt, exuſtiqve d. 1. Jul. 1523. Bruxellis duo Auguſtiniani, ex Antverpienſi cœnobio, *Henricus Voës* & *Johannes Eſch* vel *Neſſe*, cum nec carceris diuturni moleſtiæ, nec aliis artibus ad revocationem, qvam cæteri ſubierant, permoveri poſſent. Æternam martyrum horum memoriam autores plurimi, maxime vero ipſe Lutherus fecit, Latinis Germanicisqve relationibus,

Addit. Tom. II. Alt. f. 352. hymno etiam Germanico eorum mortem celebravit, qvi multis annis in ſacris ædibus perſonuit, librisqve cantionum paulo vetuſtioribus, etiam novis qvibusdam (ut ei, qvem juſſu Electorali *Martinus Geierus* anno 1673. collegit ac edidit, *p. 579. n. 629.*) inſertus reperitur. (Ein neues Lied wir heben an ꝛc.) Hiſtoriam vir qvidam pius & doctus, qvi ſupplicium ſpectavit, luculenter deſcripſit, qvæ Epiſtolarum Lutheri *Part. II. p. 142.* & Sculteti *Decadibus* inſerta eſt *p. 178.* Leguntur ibi ceremoniæ operoſæ, qvibus Sacerdotio exuti ſunt, mira patientium conſtantia, imo hilaritate & exultatione, qvi pro flammis & carbonibus roſas ſibi ſubſterni dicebant. Articuli etiam in Epiſtolis Lutheri *p. 145. & ſeqq.* extant, qvorum cauſa tam erudeli morte puniti ſunt. Eorum primarii ſunt, qvos Henricus, qvi junior, ſed doctior ſodalibus erat, aſſeruit, nimirum qvod Scripturam, Luthero indicante, lectam, Pontificiis decretis omniumqve doctorum placitis præferret, & ex Scripturis probari poſſe negaret, qvod Papa & alii Prælati plus habeant, qvam miniſterium verbi, diceret etiam, qvod Pontifex non ſit vicarius ſuper omnes terras a Chriſto conſtitutus, ſed miniſter ad prædicandum & paſcendum verbo oves. In cæteris dogmatibus per omnia fere Luthero conſenſit, de fide ſic ſtatuens: Vera & catholica fides non poteſt ſeparari a charitate, qvia charitas eſt fructus fidei, & fides Chriſtiana ſine dilectione mortua eſt. De Miſſa: qvod non habeat oblationem in altari, ſed in cruce tantum oblationem ſemel

factam

factam eſſe. Ad multas vero qvæſtiones inutiles & Scholaſticas noluit reſpondere, & cum ſæpius interrogatus diceret, per ſcripta Lutheri ſe ad cognitionem Evangelii veniſſe, urgentibus ultra inqviſitoribus, an Lutherus habeat ſpiritum Dei? tacere maluit. Tandem cum inculparetur, a Luthero ſeductus eſſe, reſpondit, *ſe ſeductum eſſe ſicut Apoſtoli ſeducti ſint a Chriſto.* Commiſſarios offendit, dum diceret, eos non agere ſecundum Evangelium, nec verbum Dei in illis eſſe. Qvarto poſt exuſtos duos illos die, tertius etiam *Lampertus*, qvi Jacobo Priori, cujus ſupra mentio facta eſt, ſucceſſerat, eodem ſupplicio ſublatus refertur, *d. l. p.* 148. alii in carcere necatum memorant. Emſero tamen hic credendum eſſe puto, qvi tres combuſtos eſſe narrat & qvaſi de re bene geſta triumphat in *not. ad N. T. Lutheri.* Lutherus Epiſtolam ad fratres in Hollandia, Brabantia & Flandria edidit, qvæ Latine extat *Lib. II. ep. p.* 149. & Germanice *Tom.* II. *Alt. f.* 354. Gratulatur qvod ex illis primos omnium Chriſtus eſſe voluerit, qvi ob ejus nomen & Evangelium injurias, ignominiam, anguſtias, tribulationes, carcerem, pericula, mortem deniqve ſufferrent. De Henrico & Johanne vero hæc habet: Duæ illæ felices nec minus pretioſæ animæ, Henricus & Johannes Bruxellæ vitam ſuam vilem æſtimaverunt, qvo Chriſtus verbo ſuo ſolus, adeo plenioribus præconiorum tibiis ebucci-naretur. O qvam contemptim & ignominioſo ſupplicii genere damnatæ ſunt illorum animæ? verum qvam ineffabili gloria & inæſtimabili gaudio revertentur olim vere judicaturæ eos, a qvibus hic iniqve latam ſententiam audiverunt. Qvam vero levicula, imo nullius prorſus momenti res ſit, a mundo ignominioſe tractari, occidi & calumniari, his præſertim, qvi certo perſvaſum habent, ſangvinem celebrem, & mortem ſuam fore pretioſam in conſpectu Domini, perinde ut eſt in Pſalmis? Qvid vero eſt mundus ad Deum collatus? Qvantum voluptatis, qvantum tripudii & lætitiæ omnes Angelos ex hoc ſpectaculo cepiſſe putatis? Qvam non illibenter credendum eſt, ignem horum perpetuitati inſerviviſſe, auxilioqve fuiſſe migrantibus e vita, peccatis obnoxia, ad immortalem juſtitiam, ab hac infami ignominia ad perennem gloriam, ab his tempeſtatibus ad perpetuæ tranqvillitatis portum? Benedictus ſit, inqvam, Deus in ævum, cujus nunc demum gratia vere ſanctos & vere martyres noſtro ſeculo & vidimus & audivimus, qvi hactenus tot mentita ſanctitate celebratos ab impiis dæmones

1523.

I. §. 158. 159. juvenum prædicat. §. 159. notatur Maimburgius: qvo jure ſupplicium

1523. nes coluimus. Nos ſuperioris Germaniæ, Fratres chariſſimi, nondum eam dignitatem nobis adjectam eſſe ſenſimus, ut Chriſto ejusmodi victima, hecatombe ſic ſplendida, fieremus, tametſi ex membris noſtris aliqvot non citra perſecutionem vixerint, & adhuc vivant. Deniqve inter alia ſolatium & iſtud addit: Qvanqvam adverſarii noſtri hoſce ſanctos Huſſiticæ, aut Viglephiticæ, aut Lutheranæ deniqve hæreſeos inſimulabunt, ſeqve horum cæde ac ſupplicio jactanter venditabunt, nihil eſt, qvod miremur, hoc magis robuſtiore ſpiritu firmati. Fieri enim non poteſt, qvin crux Chriſti habeat virulentos, maledicos, & impios calumniatores. Judex tamen noſter in propinqvo eſt, aliam brevi pronunciaturus ſententiam, id qvod certo ſcimus, adeoqve dubium non eſt.

§. CLIX.

Non recesſit ab ingenio Maimburgius, qvod hæc ſicco pede transgreſſus eſt, ſive ut gloria martyrii naſcentem Reformationem defraudaret, vel qvod Lutheraniſmi hiſtoriam non tam ſcribens, qvam perfunctorie exſcribens, ad digreſſiones ſuas genio aulico accommodandas feſtinaret. Qvid vero dicam inſpecto nunc recentiſſimo ejus libro, qvo *hiſtoriam Gregorii Magni* explicatum ivit? In hujus certe dedicatione Regem Chriſtianiſſimum alloqvens, converſionem, qvam vocat, Reformatorum in Gallia, anno proximo inauditis modis ad finem perductam, his inter alia verbis celebrat, qvod *adverſus Proteſtantes Gallos in Eccleſiam revocandos non alia arma, nullaqve adhibita violentia fuerint, qvam zelus*, ut loqvitur, *charitativus, & manifeſtiſſima Ordinationum & Edictorum Regiorum juſtitia.* Si igitur vel ignorat vel negare auſus eſt, qvæ in Gallia geſta ſunt, teſtibus toto centenis millibus; qvis miretur eum duorum vel trium Monachorum Belgarum ſupplicia vel ignoraſſe vel tacuiſſe? Magna mihi hic & juſtiſſima digrediendi occaſio porrigitur, qvid judicandum ſit de vivicomburiis iſtis, qvibus ſub ſanctiſſimi Pontificatus nomine, imo ex vicaria Jeſu Chriſti poteſtate, ſub Regibus & Principibus Chriſtianis, tunc denuo initium factum eſt; ſed hoc argumentum ſæpius & a multis, qvos me doctrina & ſapientia vincere ſcio, tractatum & examinatum fuit. Pie & acute inter innumera alia Lutherus *commentario in Pſ. I.* ex Patribus Anaſtaſio & Auguſtino monet, affectus Pſalmorum indu-

dug-

duere debere, qvi eos legunt. Ut qvando legis (ait) *Beatus vir, qvi non* 1523.
abiit in concilio impiorum: oportet ſimul affectum movere & deteſtari,
ac deprecari concilium impietatis, non ſolum pro te ſed pro tota prorſus Eccleſia, ſic viam peccatorum, ſic cathedram peſtilentiæ. Nam
hoc igne (charitatis affectu) comburendi ſunt hæretici, & qvicunqve
impie ſapiunt ac docent: qvem ignem qvia contemſimus, tradidit nos
Deus in reprobum ſenſum, ut carnifices fieremus, & hæreticos igne
naturali combureremus, rurſum combureremur & ipſi. Notabunt
interim qvi ex articulis, propter qvos teterrimo mortis genere excarnificati ſunt a Belgicis proceribus Auguſtiniani iſti duo, cives, adoleſcentes, doctrina non ſpernenda, ne unum qvidem inveniri, qvi (qvicqvid Scholæ crepent) non dico morte, ſed vix alia qvam ſcholaſtica & litteraria cenſura dignus fuerit. Qvicqvid ad ſalutem Chriſtiani hominis credi debet, crediderunt & iſti, & ſangvine ſuo obſignarunt;
qvæ negarunt, ſalva fide ſalvaqve honeſtate negari potuiſſe, agnoſcent,
qvicunqve præjudicio vacant. Vana interim & futilis fuit omnis illa
Monachorum rabies, crevitqve etiam tunc, ut ſemper, ſub gladiis &
ignibus Eccleſia, qvod non alio malim qvam Eraſmi teſtimonio probari, qvi de hoc ipſo ſupplicio non ſemel mentem ſuam aperuit. In epiſtola ſane ad Georgium Ducem Saxoniæ prid. Id. Decembr. 1524. data, cum jam edito adverſus Lutherum libello tam implacabilis ei eſſet, ut cum Pharaonibus, Philiſtæis & aliis tyrannis illum compararet, qvibus Deus uſus eſt ad populum ſuum puniendum *Lib. XXI. ep. 7.* hæc ſcribit: Æqvum non eſt ut qvivis error igni puniatur, niſi accedat ſeditio, aut aliud crimen, qvod leges capite puniunt. De poteſtate Pontificis in multis articulis Theologi Pariſienſes diſſentiunt ab Italis, & alteram partem errare neceſſe eſt: Neutra tamen alteram ad ignem vocat. In multis diſſentiunt qvi Thomam ſeqvuntur ab his, qvi adhærent Scoto, & utrosqve fert eadem ſchola. Nunc magnopere vereor, ne vulgaribus iſtis remediis, hoc eſt, palinodiis, carceribus & incendiis malum nihil aliud qvam exaſperetur. Bruxellæ primum exuſti ſunt duo: tum demum cœpit civitas favere Luthero. Nec minus memoranda habet in literis ad Carolum Utenhofium anno 1529. datis qvæ *Lib. XXIV. Ep. 4.* extant: Qvum Bruxellæ primitias immolaſſent, exuſtis duobus Monachis Auguſtinenſibus, tertio in carcerem reducto & clam interfecto, qvum mira conſtantia mortem opetiiſſent,

1523. qvæ res gravem judicibus movebat invidiam; sparserunt (Franciscani) ridiculam fabulam, unum ex illis apparuisse cuidam Augustinensi, qvi nuntiaret, animas illorum esse incolumes, qvod in extremis respuissent, videlicet jam in ipso incendio, idqve factum precibus Virginis matris. Nam & pridie visitationis (id est, Cal. Jul.) exusti sunt, & Nicolaus Carmelita magno studio sacrificium hoc procurarat. Rogatus Carnifex, ecqvam pœnitentiæ vocem edidissent in rogo, negavit, sed cum ducerentur ad palum, clara voce testati sunt, se mori Christianos, & alligati palo, admoto igni canere cœperunt symbolum fidei, mox doxologiam, Te Deum laudamus, donec flamma vocem intercluderet. Hanc epistolam, in qva *Ludovici Berqvini*, viri nobilis & docti, qvi Lutheranismi prætextu Parisiis anno 1529. exustus fuit, historiam refert, his verbis finit: Si Berqvinus discessit bona cum conscientia, qvod admodum spero, qvid eo felicius? Damnari, dissecari, suspendi, exuri, decollari, piis cum impiis sunt communia; damnare, dissecare, in crucem agere, exurere, decollare, bonis judicibus cum piratis ac tyrannis sunt communia. Varia sunt hominum judicia; ille felix, qvi judice Deo absolvitur. Item *Lib. XXVI. ep. 18.* Qvidam classicum canunt ad hæreticos armis disjiciendos, huc tantum spectantes, ut Sacerdotibus opes, otium & autoritatem vindicent. Dein postqvam narrasset, qvid ab initio a Theologis & Pontificibus adversus Lutheri libros, nullo successu actum sit, & ut spreto consilio suo evenisset, qvod prædixerit, aucto in majus incendio: Visum esse, *ait*, Carmelitæ (Nicolao illi) ut carceribus ageretur & incendiis, præsertim cum qvorundam (ut ait) improbitas rigorem provocaret. Venit itaqve (sic scribit) διπλωματοφόρος (diplomato gerulus) Hieron. Aleander, cum bulla terrifica, minitans omnibus, & qvacunqve Cæsar iret, fumis & librorum incendiis implens omnia. His rebus cum nihil aliud excitaretur, qvam risus, impetratum est diploma Cæsareum. Id editum est ante tempus, qvemadmodum & bulla Leonis per monachos exierat, priusqvam ille vellet. Datus est Carmelitæ & huic similimo Collegæ (Hochstratano puto) gladius; cœpta est carnificina. Tandem Bruxellæ tres Augustinenses publicitus affecti sunt supplicio. Qværis exitum? Ea civitas antea purissima cœpit habere Lutheri discipulos & qvidem non paucos. Sævitum est in Hollandia. Qvid multis? ubicunqve fumos excitavit Nuncius, ubicunqve sævitiam exercuit Carmeli-

melita, ibi diceres factam fuisse hæreseos sementem. Hic aula Principis (Caroli) animadvertens ita rem geri per furiosum Monachum, ut omnia spectarent ad seditionem, exarmavit illum cum suo Collega, & aliis Theologis, non Monachis, eam provinciam delegavit, aliqvanto mitioribus: qvanqvam & aula sustulit aliqvos, plures metu pepulit. Deniqve ad *Joh. Henkelium* Caroli Imperatoris Sorori, Mariæ Hungariæ Reginæ a concionibus *Lib. XVIII. ep. 25.* Et illud arguebat hoc negotium aliqvo numine geri, qvod qvo magis in adversum nitebantur conjuratæ phalanges, & his favens monachorum potentia, hoc latius serpebat malum. Exustis aliqvot promittebant sibi finem totius tumultus. Hoc erat monachorum consilium. Hic plane nobis usu venit, qvod Herculi in hydra. Damno crevit pestis, & a sævitia duxit opes animumqve nostra. Cum vero postea *Vulcurius* qvidam *Neocomus* edito libello pro Erasmi sententia venditasset, *non esse fas in qvenqvam hæreticum pœna capitis animadvertere*, Erasmus suo more, ut invidiam averteret, de eadem qvæstione & de aliis gravandi Lutheri causa mollius philosophatus est. Vide *Lib. XXI. ep. 47.* Possent ad persecutiones hujus anni referri, qvæ in Gallia adversus Lutheranismi primitias supprimendas gesta sunt, in *Meldorum* potissimum civitate. Ibi enim *Gvilielmus Brissonetus*, Episcopus, vir magnæ eruditionis aliqvos de hæresi suspectos, sed doctos viros, interqve eos, *Jacobum Fabrum* a patria in Picardia, *Stapulensem* dictum, *Gvilielmum Farellum*, aliosqve fovebat. Delata re a Monachis ad famosum illum Antonium Pratensem Cancellarium Regni & postea Cardinalem, Episcopus acerbe a Francisco Rege increpatus, abstitere cœptis, qvam iras regias sustinere satius habuit. Faber ad Sororem Regis in Aqvitaniam diffugit; Farellus ad Helvetios, alii aliovorsum. Sed qvoniam in Gallia paulo post Helvetica & Joh. Calvini doctrina pro Lutherana invaluit, a Scriptoribus Gallis historia ista rectius petitur. Pertinet etiam huc mors *Provincialis Carmelitarum Halberstadiensium*, cujus meminit Lutherus *Lib. II. ep. p. 161. b.* qvanqvam is noctu a grassatoribus qvibusdam cæsus est, sed instinctu, ut credebatur Sacerdotum. *Addit.*

§. CLX.

E scriptis Lutheri præter illa, qvorum mentio facta est, hoc anno 1523. etiam alia qvædam prodierunt, tractatus, puta, *de abominatione*

1523. *canonis Miſſæ* Germanicus. Qvanqvam enim inter acta 1524. referatur *Tom II. Alt. f. 841.* prius tamen editum fuiſſe conſtat, *d. l. f. 492.* & verſio ejus Latina *Tomo II. Wittenb.* publicata habetur. *Ad equites ordinis Teutonici* ob impudicitiam male audientes *paræneſin* d. 28. Mart. 1523. Lutherus compoſuit, qvæ habetur *Tom. II. Altenb. f. 293.* eaqve in Boruſſia effectu non caruit, ut poſtea narrabitur. Prætereo, qvæ occaſione monſtroſorum partuum in adverſarios luſit, ut & Melanchthon *Tom. II. Alt. f. 396. & ſeqq.* qvæ etiam Latine verſæ habentur *Tom. II. Witt. f. 425. & ſeqq.* Dogmatica qvædam & moralia *de definitione & natura fidei, de damnatione hominum, qvi fide* carent, de *matrimonio & de continentia. In Cap. VII. Ep. I. ad Corinth.* item *de uſuris*, eodem anno ſcripta, & primariis qvibusdam ex nobilitate Miſnica dedicata extant *Tomo II. Alt. f. 345. 349. 365 383.* Editæ etiam ſunt hoc anno ejus *conciones in Epiſtolas divi Petri*, itemqve *Judæ*. Vide *Tom. II. Alt. f. 405. 464. 486.* plenæ egregiis explicationibus & admonitionibus. Erat Olsnitii in Variſcis ſive Voigtlandia, qvi ſpecie Evangelicæ prædicationis populum ad vim concitabat; hoc comperto, Lutherus Senatum d. 4. Decembr. ab omni violentia dehortatus eſt, verbo, non manu veritatem propagari debere contendens, & adverſus renitentes precibus ſe pugnaturum minatus. At datis paulo poſt ad miniſtrum qvendam Electoris literis, autor fuit, ut violento homini & aliqvibus ejus ſeqvacibus manus injicerentur, turbas enim fieri non debere *Tomo II. Alt. f. 366.* Nec defuere, qvi Lutherum hoc anno libris & tractatibus infeſtarent, inter qvos doctiſſimus absqve dubio habendus eſt *Johannes* ille *Fiſcher*, Roffenſis in Anglia Epiſcopus, qvi non ſolum aſſertiones theſium Lutheri refutavit, ſed & poſtea an. 1525. contra eun-
Addit. dem pro Rege ſuo calamum ſtrinxit, a qvo tamen malam gratiam reportavit, ut notum eſt.

§. CLXI.

Pertinet ad hunc annum 1523. *Bulla Adriani de canonizatione Bennonis Epiſcopi Miſnenſis* d. 31. Maji 1523. data; Ad eandem obtinendam Johannes Schleunizius tunc Miſenæ Præſul, Romam ipſe profectus erat, Imperatoris Caroli, fratrisqve Ferdinandi, tum Alberti Moguntini & Magdeburgenſis Archiepiſcopi, Matthæi Cardinalis Salisburgenſis, itemqve Principum, qvibus Miſena ſubierat, Georgii & Henrici Saxonum, ſyſtaticis & commendatitiis literis magnifice inſtru-

ctus.

ctus. Multis vero annis negotium hoc Romæ tractatum fuerat, ad 1523.
qvod etiam Fridericus Elector cum Johanne fratre legatos miſerant; ut tradit Fabricius *Annal. Urbis Miſn. in an. 1524.* nec confectum forte fuiſſet, niſi cauſa Lutherana novum attuliſſet momentum. Publicavit diploma Epiſcopus d. 7. Septembr. in qvo ut præcipuum meritum extollitur, qvod Benno ſolus Gregorio VII. Papæ paruerit, Imperatorem Henricum IV. & qvi ei fidus erat, Marchionem Miſniæ excommunicans, cum univerſi Germaniæ & Galliarum Epiſcopi (hæc ſunt verba diplomatis) Imperatori adhærerent. Dein miracula, qvæ vivus patravit, enarrantur, v. g. qvod claves Eccleſiæ, Imperatori ejusqve Legatis occluſæ, in Albim projecerit, qvæ poſtea in piſcis ventre repertæ & Epiſcopo reſtitutæ fuerint: qvod fluvium illum ſicco trans ierit pede: vinum ex aqva fecerit: fontem pulſu pedis ex terra elicuerit: uno tempore in duobus locis Miſſas celebraverit: Marchioni alapam infligenti mortem poſt annum prædixerit, ſecuto eventu: Nec pauca ejus facta poſt mortem referuntur, inter qvæ eſt, qvod Gvilielmo Marchioni in ſomno apparens oculum eruerit. Lutherus occaſionem inde arripuit, hanc apotheoſin (ita enim vocabatur) cum ſeqventi anno ſolenniter peragenda eſſet, vehementer inſectandi. Edidit itaqve poſtea tractatum Germanicum, qvem inſcripſit *contra novum idolum & veterem Dæmonem Miſnenſem. Tomo II. Alt. f. 780. & ſeqq.* Proteſtatur autem primo, ſe de *Bennonis* ſanctitate & ſalute nihil definire: etenim ſi ſalvus ſit, nihil ejus beatitudini per Pontificis elogium accedere, ſin minus, nullum afferri levamentum: inde hypocriſin Papæ (jam mortui) taxat, qvod inimicus verbi divini & perſecutor fidelium fuerit, ejus enim auſpiciis *Auguſtinianos Bruxellæ* concrematos eſſe. Maxime vero & Magiſtrum illum (ut loqvitur) Adrianum, & qvicunqve ceremoniam apotheoſeos procurent, ob ſummam culpat imprudentiam. qvod ex ea potiſſimum ratione Bennonem extulerint, qvia Pontifici adverſus Imperatorem adhæſerit in lite, qvæ ad religionem non pertinebat, & qva Pontifici ſolum poteſtas ſecularis & opes qværebantur, Imperatori & Germaniæ damnum & ignominia. Cætera Bennonis miracula vel pro figmentis vel pro Diabolicis illuſionibus habet, qvædam plane improbat, illud maxime, qvod Marchioni oculum eruerit. Fruſtra ſumtus in ceremonias illas impendi, ait, & veris ſanctis, id eſt, piis Chriſtianis & egentibus rectius

T. §. 161.

1523. erogari debere. Certo autem ſcire non poſſe, an ſancti ſalviqve ſint, qvi pro talibus in Eccleſia celebrantur; nec Adrianum, qvi precibus a Deo petiiſſe ſe in Bulla ſcribit, ne in Canonizatione hac erret, certum eſſe potuiſſe, an exauditus a Deo fuerit; addit argumenta adverſus panegyricos, qvos Miſnæ recitandos eſſe non dubitat, & dicta Scripturæ, qvibus abuti concionatores pro laude & cultu Sanctorum ſolent, a perverſo ſenſu liberat. Reſpondit huic ſcripto Emſerus magna cum acerbitate, & ſolennitatem, fruſtra ringente & diſvadente Luthero, ingenti concurſu populi nihilominus peractam fuiſſe jactat, perpetuamqve futuram ominatur; in qvo tamen manifeſto falſus eſt, cum poſt mortem Georgii Ducis iſta omnia in ventum & fumum abierint. Ipſa canonizationis ſolennitas XVII. Calend. Jun. celebrata, ut ſcribit Fabricius, aliis religioni, aliis joco & riſui erat. Aderant cum Georgio & Henrico, eorumqve filiis, Adolfus Epiſcopus Mersburg. Comites tres & multi ex Nobilitate. Erecta Bennoni ex marmore ophitino, (qvod haud procul Miſna eruitur) tumba, poſt annos qvindecim dejecta fuit. Fabric. *d. anno 1524. & 1539.*

Mors Adriani VI. accidit d. 24. Septembr. 1523. vix primo Pontificatus anno peracto. Pallavicinus ei *Lib. II. cap. 9.* elogium dat *optimi Sacerdotis, ſed Pontificis revera mediocris.* Ait, *illum apud populum ob temporum iniqvitatem infra mediocritatem, ante evectionem ſupra meritum a Cardinalibus æſtimatum, adepta dignitate, ſupra modum invisum, poſt mortem ſupra modum culpatum fuiſſe:* Ab infamia tamen avaritiæ, qva maxime laboraverat, abſolvit, cum *ne tria qvidem aureorum millia in arca ipſius reperirentur.* Retulit Joh. Wolffius in memorabilia ſua *Tom. II. f. 191. edit. vet. f. 199. edit. nova* epiſtolam *Batti Parmenſis* ad *Hieronymum Saulium*, in qva Hadriano non avaritiam ſolum incomparabilem & duritiem odioſiſſimam impingit, ſed & ſuſpiciones refert de obſcœnis voluptatibus, & de Magia, qvæ ex metallorum transmutandorum curioſitate fortaſſis conjectabatur: eruditionem & parſimoniam commendat.

§. *mmm.*

Clemens VII. ſucceſſerat Adriano VI. ante aliqvot menſes mortuo. Miſit hic Legatum Cardinalem

Iem Campegium, *non meliori, qvam Adrianus ſucceſſu. Nam etſi Principes Luthero clam addicti nondum tamen aperte contra Eccleſiam Romanam prorumpentes, magno eum cum honore excepturi extra urbem proceſſiſſent, rogabant tamen, ne introitum ſolitis ceremoniis, ſignisqve dignitatis ſuæ adhibitis, facere vellet, metu ne plebs maximam partem Lutherana ei inſultaret. Intravit itaqve veſtitu iter facientis, & poſtea in conſeſſu Principum & civitatum auditus eſt. Ibi poſteaqvam magna eloqventia & efficacia, mala, qvæ Imperio imminerent, expoſuiſſet, niſi ignis per Lutheri hæreſin in Germania excitatus prompte extingveretur, flagitare cœpit executionem Bullæ Leonis, & Edicti Imperatoris contra Lutherum, nihil commemorans de Concilio, qvod in Comitiis proximis poſtulatum fuerat, qvodqve Clemens bonis rationibus neqve debere, neqve poſſe eo tempore convocari exiſtimabat. Qvod vero ad centum Gravamina attinet, promiſſa dedit, remedium iis allatum iri, dummodo qvidam articuli manifeſte ad deſtructionem Pontificis veterumqve Eccleſiæ jurium tendentes, reſecarentur. Facile deprehenſum eſt, partem Lutheranam in hoc conventu prævalere. Nam etſi Legato adſtipularentur Archidux Ferdinandus, Frater & Vicarius Imperatoris, & Bavariæ Duces, tum Cardinalis & Archiepiſcopus Salisburgenſis & Epi-*

Cochlæus ad hunc annum.

1. §. mmm. 1524. *Episcopus Tridentinus cum novem aut decem aliis, & Legatus Caroli Imperatoris de executione Edicti VVormatiensis, quod tamen omnino servandum esset, tamdiu retardata, valde quereretur: obtinuerunt tamen reliqui Principes & Deputati civitatum Imperialium, quæ maximam partem jam Lutheranismo infectæ erant, ut pacis causa aliquid* d. 18. April. *concedendum esse prætexeretur, &* decretum *aliud conderetur, in quo, ut in priori statuebatur, necesse esse, ut Papa consentiente Imperatore, Concilium in Germania convocaret, in quo dissidia in plurimis religionis articulis, ob Lutheri doctrinam enata, componerentur; interim proximo Martini Festo novus conventus Spiræ haberetur, ubi examinatis intermedio tempore Principum cura in singulis provinciis per Doctores idoneos operibus Lutheri, & quid ex illis retinendum aut rejiciendum videatur, communi consensu statueretur, quod credendum faciendumque esset, usque ad decisionem Concilii: deliberaretur etiam, an mitigari quædam ex centum Gravaminum adversus curiam Romanam & Clerum Germaniæ articulis possent. Tandem jubetur, ut Imperatori obsequium præstaretur, & Principes edictum VVormatiense observare tenerentur, quatenus possent; hæc enim clausula adjecta fuit, ut liberum esset nihil præstare, quemadmodum accidit. Nunquam major contradictio adversus decreta*

creta comitialia facta est. Repugnarunt non solum Legatus & Papa, aperte conqvesti, qvod Laicis potestas fieret de dogmatibus judicandi, publicata jam tanta cum solennitate S. Sedis sententia. 1524.

§. CLXII.

De *Julii Medicei*, qvi in locum Adriani d. 19. Novembr. 1523. suffectus est, & *Clementis VII.* nomen sumsit, natalium defectu, deqve ejus vitiis & virtutibus multa est autorum disceptatio, ut & de artibus, qvibus in solium Pontificatus ascenderit. Nec Pallavicinus omittit, qvibus illum adversus Pauli Veneti judicia tueatur, maxime ut culpam non convocati Concilii ab eo vel amoveat, vel excusando leviorem faciat, Pontifices autem supra leges evehat. Vide *Lib. II. Histor. Concil. Trident. cap. 10. num. 2. & seqq.* Richerius supra memoratus *Lib. IV. part. II.* Lutheranismi augmenta Pontificatui Clementis aperte imputat: dicit enim, ab Adriani instituto dissentientem, ne Pontificiam Majestatem in periculum mitteret, aut mores aulæ reformationi subjiceret, Concilii celebrationem perpetuo impedivisse. Novissime Varillasius, in *historia arcana Medicea*, & in *Francisci I. gestis*, de Clemente prodidit, qvæ satis ostendunt, Scriptores qvi perfidiam, astutiam & avaritiam hominis non tacuerunt, de vitiis ejus minora vero tradidisse, ut adeo autor *vitæ Georgii Frundsbergii*, qvi liberius qvam alii Clementem taxavit hoc testimonio non parum juvetur. In Comitiis initio anni 1523. Norimbergæ habitis, cum conveniri de qvibusdam non potuisset, dies 13. Julii ad iterandum conventum indictus erat, sed legatis a Cæsare ex Hispania non adventantibus, paucisqve Procerum comparentibus, prorogatio alia in mensem Decembrem secuta est, Legatusqve cum Cæsareis mandatis adfuit Johannes Haunartus, Burggravius Limbeccensis, D. Jacobi Eqves, Consiliarius Imperatoris, & Secretariorum primarius. Tractatum ibi fuit de Regimine, Norimberga (ex urbe Lutherano dogmate jam repleta) Eslingam (qvæ parva sed Imperialis seu libera urbs est, intra terminos Wurtenbergici ducatus, tunc

I. §. 162. 1524. de actis aliis in comitiis. Legati artificia. Literæ Pontif. ad Electorem. de gravaminibus

a Ferdinando, Cæsaris fratre possessi) transferendo, sumtuum dimidiam partem Cæsare ex Austriacis & Burgundicis provinciis in se recipiente. Deliberatum etiam de auxiliis Hungariæ Regi ferendis, & contributione ad perpetuum contra Turcos bellum; de qvo capite Proceres antiqvæ libertatis Germanici populi memores, absqve consilio, subditorum suorum nihil definire, sed (decretis interim modicis suppetiis) ante omnia cum iis consultare voluerunt: Vide *Recess.* §. Weiter nachdem unser Stathalter/ &c. De religione qvid actum fuerit, apud autores, Sleidanum maxime, satis prolixe narratum invenitur, justo brevius apud Maimburgium. Nihil hic de Pontificis calliditate refert, qva Legato, Laurentio Compegio Cardinali, Episcopo Bononiensi mandaverat, ut centum gravaminum exhibitionem Pontifici defuncto factam dissimularet, nec nisi privatam eorum notitiam fateretur. Non negat id Pallavicinus *d. cap. X. num. 9. & 11.* Maimburgius etiam omisit literas Friderico Electori a Clemente humanissime scriptas d. 7. Decembr. 1523., qvas Rorario, de qvo supra dixi, perferendas tradidit. In his nihil de Luthero memoratur, sed petitur, *ut Elector fidem Legato habeat, eum benigne excipiat, ipse vero ad Comitia veniat & ita se gerat, sicut nobilitatem sive familiam ejus deceret, qva tot Romanos Pontifices & Pontificum advocatos Cæsares dedisset.* Extat *Tomo II. Lat. Jen. fol. ult. Witteberg. fol. 444.* At non minus blandas & prolixiores Legatus ipse attulit d. 15. Januar. 1524. datas, qvæ habentur *Tomo II. Wittebergens. fol. 444.* Cum vero is d. 14. Februar. ad Comitia venisset, jam domum profecto Friderico, non solum Pontificias literas ei misit, sed & suas addidit d. ult. Februar. 1524. datas, in qvibus modeste qvidem & blande, apertius tamen Electori mentem Pontificis exposuit, ad excitandum adversus novatores & plebis audaciam ejus animum, vulgato illo totiesqve recocto argumento usus, fore, ut qvi ecclesiasticum ordinem contemserint, etiam adversus Principes sint insurrecturi. Cæterum eo tendebat tota Campegii negotiatio & sollicitudo, ut licet de pace & moderatione multa diceret, nihilominus adversus Lutherum ejusqve doctrinam, secundum formulam Wormatiensis edicti procedi vellet; qvanqvam satis appareret, id sine belli periculo fieri non posse.

posse. Dein omnem ingenii vim exercuit, ut desideria de Concilii convocatione & de reformatione defectuum, qvæ in centum gravaminibus proposita fuerant, eluderet. Detonat hic denuo Pallavicinus in gravamina ista, per qvæ putat omnem Ecclesiastici Ordinis libertatem a Deo & Ecclesia constitutam, totqve Principum piis legibus confirmatam everti. Indignatur speciatim qvod iisdem pœnis criminum Clerici subjiciantur, qvibus Laici. Sed neqve discrimen aut gradus excludebant gravaminum autores, nec omnem & decentem, sed nimiam libertatem & exemtionem Reipublicæ damnosam, & Christi ministris minime convenientem, improbabant, aut intra legitimos cancellos redigi optabant. Verum ut ex Pallavicino discimus, fixum erat Pontifici, idqve Legatus in privatis colloqviis satis inculcabat, nihil concedere Germanis, potiusqve pati, qvæ eventura essent, qvam suo consensu, aut aliqva moderatione postulatis illorum annuere. Metui enim Romæ dicebat, ne eadem, qvæ Germanis indulgerentur, etiam cæteræ nationes extorqverent; animarum vero periculum, qvod erumpente apertius schismate ostendebatur, tanta jactura dignitatis & opum redimi debere negabat, cum verendum esset, ne impetratis istis alia atqve alia proponerentur, nullusqve postulandi finis esset.

§. CLXIII.

Decretum inde Comitiale d. 18. Aprilis conditum, Saxonis, qvi tamen ante Legati adventum abierat, pertinaciæ imputat Pallavicinus, & qvasi a solis Lutheranis profectum exagitat, mutilum etiam a Sleidano relatum esse qveritur *d. l. §. 14.* Sed longe imperfectius a Maimburgio decreti tenor refertur, neqve ostendi potest, qvid Sleidanus in detrimentum Romano Catholicorum, ex decreto isto omiserit. Qvæ enim Pallavicinus deducit, interpretamenta sunt, ab ipsius præoccupatione dependentia. Conscripta vero decreti formula est, Cæsaris, ejusqve vicarii Ferdinandi Fratris, & Haunarti Oratoris, Electorum, Principum, Prælatorum, Comitum & Statuum Imperii nomine. Summa est, Status ad Cæsaris postulata de servando edicto Wormatiensi, qvod utpote cum consensu Statuum conditum, omnino exeqvendum esse urgebat Orator, respondisse, se ut

I. §. 163. 1524. fidelia Imperii membra decet, id præstituros esse, qvantum possint, speciatim, qvæ de non edendis famosis libellis & picturis, & contra Typographorum licentiam constituta essent; qvod si molestiæ aut impedimenta suborirentur, ad Regimen Imperiale recursuros, cui mandatum esset remedia adhibere. Ex his nimis laxe colligit Pallavicinus, universalem Germanorum Principum voluntatem in execranda & extirpanda Lutheri hæresi perstitisse, aliud indicat addita clausula, *qvantum fieri possit*, qva veritati Evangelicæ consulebant, ut eventus docuit. Postea unanimiter Concilii citissime convocandi necessitas asseritur, modus vero in Comitiis proximis, ad qvæ habenda diem Martini, locum Spiræ indicunt, definiendus promittitur. Inter libros qvorum contenta excerpi deberent, Lutheri scripta non nominantur, sed generatim novorum doctorum & librorum compendium a delectis ad id ex Procerum, eorum maxime, qvi Academias habent, consiliariis, viris doctis & probis, componi debere statuitur, ut bona a malis separari possent. Repetitur deinde, qvod Pallavicinus & Maimburgius in recensendo decreto reticere non debuissent, totidem verbis, qvod in Edicto priorum Comitiorum d. 6. Mart. 1523. statutum fuerat, nempe ut interea Evangelium verbumqve Dei juxta sensum & interpretationem scriptorum ab Ecclesia approbatorum sine tumultu & scandalo prædicetur. Deniqve de gravaminibus, qvæ vel contra sedem Romanam, vel adversus Ecclesiasticos in Germania (duo enim hæc distinctim memorant) a Statibus secularibus in nuperis Comitiis exhibita fuerint, decernitur, ut delectis illis, ad excerpendos libros denuo traderentur, ad inveniendam viam, ut loqvuntur, tolerabilem (eine leidliche Bahn) de qva postea in futuris Comitiis relatio Cæsari & Statibus fieri, & certi aliqvid statui posset. Concluſa isthæc, anteqvam publicarentur, cum Campegio communicata vehementer ei displicuisse, paucis innuit Maimburgius, sed ex Pallavicino fusius discitur *dicto Libro II. cap. 15. num. 19.* De Concilio qvidem spem aliqvam fecit Legatus, suam præsertim operam ad id procurandum apud Pontificem offerens, sed examen qvod Spiræ instituturi erant, summe improbabat: de gravaminibus etiam adversus Ecclesiasticos superfluam dictitabat deliberationem fore, cum sibi satis esset autoritatis ad defectus illos corrigendos; at qvæ Pontificem

cem attinent, de iis per Oratores Romam missos cum illo commode tractari posse. Sed non attentis Legati contradictionibus decretum locum habuit, & edicta ad omnes Imperii Status edita fuerunt, adscripto eodem qvi in decreto legitur die 18. April. & servatis plerisqve ejus verbis, nisi qvod pro affectu scribentium, Lutheri nomen expressum fuit, qvod in decreto dissimulatum erat; omittitur etiam jussio de prædicando Evangelio secundum sacras Literas. Narrat inde pluribus Pallavicinus, ut Pontifex decretum illud ægerrime tulerit, utqve, habita deliberatione, Reges Angliæ & Lusitaniæ, qvibus maxime fidebat, incitaverit, ut Germanos ab instituto dehortarentur, & refragantes a commerciis excluderent, qvod postremum tamen non obtinuit. Campegio postmodum mandavit, ut Catholicos, Ecclesiasticos maxime, Germanorum Principes, a cæteris separaret, & difficultatem convocandi Concilii ostenderet, qvia pacem prius Christianarum gentium firmari oporteret; deniqve negotium illud Romam rejiceret. Gravamina jam concilio Lateranensi sublata esse statuebat Papa, aut si qvæ superstint, in congregatione Romæ ad id stabilita, tractari debere. Cum Saxoniæ Electore, qvia verborum blanditia nihil efficeretur, visum est severe procedendum, ut pro hæretico habitus septemviratu dejiceretur. Hæc ex Aleandri consilio, qvi prolixum commentarium de illis rebus ad Pontificem miserat, ut Pallavicinus refert, sed Fridericus minas machinasqve has morte sua, seqventi anno secuta, prævenit, ut dicemus. Cæterorum consiliorum successum, & qvid apud Cæsarem Pontifex effecerit, postea videbimus. *Addit.*

1524.

§. CLXIV.

Interfuit his Comitiis *Albertus Brandenburgicus*, Ordinis Teutonici in Borussia magnus, qvem vocabant, Magister, qvi inter Ecclesiasticos Principes Germaniæ post Archiepiscopos locum habere solebat: sed is jam Lutheri doctrinæ aures præbere cœperat, inqve ea conciones Andreæ Osiandri Norimbergæ audiens confirmatior fiebat. Extat Lutheri ad Albertum epistola, in Comitiis per Spalatinum oblata, in qva ad qvæstiones aliqvas de Pontificia potestate interrogatus respondet: Negat nempe Ecclesiam super Petrum aut Papas esse ædificatam; verum Episcoporum munus ex Apostolicis dictis explicat;

L.164. §.nnn. 1524. ad Albertum Boruſſ. magiſtrum: ad Spalatin. item de Epiſcoporum Boruſſ. edictis. §. nnn. de Lutheri

leges Pontificias, qvatenus ad ſalutem neceſſariæ venditantur, vel divinum jus mutant, ſpeciatim prohibitione & diſpenſatione de matrimoniis, oppugnat, concludendo, nihil a Papa omnibusqve miniſtris verbi tractari debere, niſi myſteria Dei, verbum vitæ, doctrinam fidei, nec qvicqvam geri ſecundum arbitrium cujuscunqve citra verbum Dei, *ſubjectus enim eſt* (ait) *Deo & verbo ejus, licet uſu jamdudum ſeſe extulerit ſuper omnem Deum, qvi dicitur & colitur 2. Theſſ. II. 4 &c.* Vide *Lib. II. Ep. p. 176. & ſqq.* Eodem tempore ad Spalatinum, qvi cum Electore in Comitiis erat, Calend. Febr. ſcribens, optare ſe teſtatur, ut in Comitiis alia curarentur, qvam Evangelii cauſa; nuntiat progreſſum doctrinæ Uratislaviæ, Tiguri, ſed maxime in Livonia & in Boruſſia, ubi (ut hæc obiter inſeram) *Georgius Polentius* (a Polentz) ex familia in Miſnia & Luſatia nobili ortus, Epiſcopus Sambienſis, Brismanni, a Luthero miſſi, inſtructione, primus omnium Epiſcoporum emiſſo ad Parochos diplomate d. 28. Januar. 1524. Lutheri libros legendos commendavit, & baptiſmum lingva patria adminiſtrari juſſit. Edidit ejus edictum Lutherus, ſimulqve aliud, cui cenſuras addidit, contrario plane ſenſu, a Mauritio Warmienſi Epiſcopo publicatum *Tomo II. Lat. Wittenb. f. 452. & ſeqq.* Epiſtolam vero illam ad Spalatinum, qvam dixi, ita finit: *Videant aliqvando ſtulti Principes & Epiſcopi, non Lutherum, nihili hominem, ſed omnipotentem Chriſtum hæc agere.* Paulo poſt Hausmanno d. 2. poſt Jud. ſcribens, nihil contra ſe Norimbergæ decretum eſſe nuntiat, & periiſſe ibi miſera apoplexia a Deo perculſum Cancellarium Trevirenſem, qvi biduo ante mortem in convivio gloriatus fuerat, ante feſtum Martini abolendum fore ferro Lutheranum negotium *d. l. p. 184.*

§. nnn.

Sed & Lutherus ipſe decretum id valde reprehendit, qvanqvam in effectu pro eo faceret. Imprimi igitur illud & ubiqve divulgari curavit, addito virulento ſcripto in ſpeciem adverſus Principes,

pes, qviid publicaverant; gnarus tamen injurias atrociſſimas, qvibus utebatur, non niſi in Catholicos recaſuras, nec has de ſe ullo modo intellecturos eſſe, ſuarum partium Proceres. In libello illo contradixiſſe ſibi ipſis, ait, decreti autores, ejusqve partem unam per alteram deſtrui. Nec negari poteſt, cum ratione illum hæc dixiſſe. Si enim edictum VVormatienſe, qvo Lutherus hæreſeos damnatus eſt, executioni mandari deberet, ut Norimbergæ decretum fuit; cur libri ejus Spiræ examinandi forent, & disqvirendum, bonine eſſent an mali? Qvod ſi hoc examen doctrinæ ejus fieri deberet, cur condemnandus & puniendus eſſet, antequam examen fieret. 1524.

§. CLXV.

Negare eqvidem nolo, magna vehementia uſum eſſe Lutherum, cum exemplum Mandati, qvod finitis Comitiis, uti ſupra innui, ex Regimine Norimbergenſi ad Status Imperii d. 18. April. emiſſum fuit, a Comitibus Mansfeldenſibus nactus eſſet: Non enim hoc ſolum, ſed & ſævum illud Edictum Wormatienſe anni 1520. d. 8. Maji publicatum edidit, & ut invicem pugnent, oſtendit. At Wormatienſi etiam gloſſas marginales, ſicut & utriqve prologum & epilogum addidit, in qvibus *beſtias* & *furioſos* & *ſtolidos* vocat, qvi Wormatienſe edictum executuri, qvaſi gigantes cœlo bellum inferre velint; Cæſarem etiam, qvod ſe *fidei Catholicæ defenſorem* jactet, & Angliæ Regem atqve Hungaros eundem titulum ſibi arrogantes irridet, imo adverſus Turcos nec arma arripi, nec pecunias ad bellum conferri conſultum putat, cum ſub his Principibus nullus ſperari poſſit ſucceſſus. Denuntiat etiam certo certius impendentem horribilem aliqvam tempeſtatem & procellam Germaniæ, nullo pacto, ſi per-

1524. *bet per doctores ſuos maxime idoneos, articulos Confeſſionis conſcribi faceret, & ex iis omnibus bene examinatis Spiræ in Comitiis proximis una conficeretur confeſſio, ab Eccleſiis univerſis recipienda, donec Concilium liberum, qvod in Germania habendum deſiderabatur, aliter ordinaret. Sed deſtinata hæc omnia conciderunt, allatis literis Caroli Qvinti d. 15. Jul. ad Ordines Imperii, ex Burgis Hiſpaniæ urbe, magna cum ſeveritate datis. Valde enim iratus ob acta Norimbergæ, jubebat, ut edictum VVormatienſe obſervaretur, & conventu Spirenſi, qvem Norimbergæ decreverant, abſtineretur. Poſtremo huic mandati capiti obtemperatum fuit, ſed quoad primum, ii, qvi ex Principibus & deputatis Luthero favebant occaſione ſumta a clauſula Receſſus Norimbergenſis, Ferdinando Archiduci, qvi literas Imperatorias miſerat, reſponderunt; invenire ſe in civitatibus provinciisqve ſuis impedimenta executioni edicti VVormatienſis inſuperabiliter obſtantia.*

Vide Pallavic. l. 2. c. 10. ſub fin.

§. CLXVI.

Anteqvam Campegius Norimberga diſcederet, inter Epiſcopum & Legatos civitatis Argentoratenſis *de Sacerdotum conjugatorum* cauſa cognitionem inſtituit, excuſante Sacerdotes Senatu, qvod concubinatui ab Epiſcopis permiſſo matrimonia prætuliſſent. At Legatus, etſi improbaret Epiſcoporum Germanorum morem, qvod accepta pecunia ſacerdotibus ſcortationem permitterent, multo tamen gravius peccari dicebat, ſi Sacerdotes fierent mariti, qvam ſi plurimas domi meretrices alerent. Hæc & alia apud Sleidanum *Libro IV.* leguntur coram Legato acta, eo tamen effectu, ut reformatio in urbe illa

I. §. 166. 167. 1524.

illa nihilominus procederet, & Sacerdotes impune mariti eſſent, etſi Regimen etiam Imperiale conatibus illis obſiſteret. Recordor hac occaſione, cum lego, qvæ Campegius Germanis Epiſcopis objecit, eorum, qvæ in hiſtoria Hiſpanica obſervavi, ab *Epiſcopo Gerundenſi* ante Lutheri tempora ſcripta, unde apparet, in illis etiam regionibus, invitis Epiſcopis, populi ſtudio non permiſſum modo, ſed & injunctum Parochis concubinatum, eoqve remedio pudicitiæ mulierum proſpectum fuiſſe. Verba autoris *in Paralipom. Lib. II. in fin.* hæc ſunt, nimium qvidem aut ridiculum zelum præ ſe ferentia: *Refert Strabo Lib. III. de orbis ſitu, qvod Gallaci Hiſpaniæ populi olim nullum habuerint Deum, qvod Biſcajæ usqve ad hæc tempora perdurat, qvæ regio intra Gallæciæ fines ſita eſt, & licet ejusdem incolæ Chriſtianæ religionis cultores appellentur, ab illis tamen nullum venerari coliqve Deum certum eſt, ſolumqve Chriſtianam religionem labiis profitentur. Apud illos Presbyter nullus recipitur non habens concubinam. Arbitrantur enim neminem poſſe a carnalibus continere. Qvod cum non poſſent, dicunt neceſſe eſſe, Presbyteros ad Parochianorum uxores converti.*

§. CLXVII.

Porro qvod ad Conventum Ratisbonenſem a Campegio habitum attinet, qvam pie & qvo Eccleſiæ emolumento Pontificium iſtud conſilium captum fuerit, expendendum candidis, etiam ex adverſa parte viris, defero. Præſtitiſſet ſane, bona fide agi, & de corrigendis erroribus & abuſibus ſerio cogitari, qvam omnem ſalutaris & ſolidi remedii ſpem extingvi. Hic enim conventus apertum ſchiſmatis initium, & qvaſi claſſicum fuit. Agnoſcebant qvippe adhuc omnes Germaniæ Ordines (diverſo licet aliqvantum gradu, nec ſine dubitatione) Pontificem pro capite Eccleſiaſtico, nec ſpem de reformatione penitus abjecerant; ſed hac per violenta conſilia, & ludicram potius qvam ſeriam defectuum emendationem, penitus præcipitata, non potuit non immane illud ſchiſma erumpere. Pauci autem erant, qvi cum Legato ſeceſſerunt. Ex Eccleſiaſticis *Archiepiſcopus Saliſburgenſis* & *duo Epiſcopi*, novemqve aliorum Legati: Ex Politicis *Ferdinandus Auſtriacus* & *Bavariæ Duces duo*. Qvanta igitur pars erat qvæ negligebatur? omnes nempe ad Rhenum, omnes Saxoniæ ſuperioris

I. §. 167. 1524. ad evertendam reformationem. & literæ Cæſaris adverſus ediſtum Comitiale.

& inferioris, omnes Weſtphaliæ, multi Franconiæ Ordines, Civitates univerſæ. At qvam exigua, frigida & infida pleraqve ſunt, qvæ Legatus pro reformatione venditabat. Ita certe Pauli Veneti de conventu hoc judicium ſolidiſſimum eſſe apparet, & fruſtra a Pallavicino *Lib. II. cap. XI.* impugnatum. Inter rationes, qvibus Principes adverſus Lutheri dogmata incitabat Legatus maxima & præcipua habebatur, qvam ſæpius jam inculcaverant, fore nimirum, ut qvi Eccleſiaſticam poteſtatem ſpreviſſent, etiam civili refragarentur, idqve Pallavicinus eventu comprobatum eſſe ſecuto bello ruſtico exiſtimat, *d. Lib. II. cap. X. §. 28.* At eundem plebis motum etiam Lutherus prædicebat, qvem aliter evitaturi non eſſent Principes, niſi populo juſta petenti aliqvid indulgerent. Cui igitur parti culpa tribui major jure poteſt? Huic ne, qvæ poſtulata ſua ad religionem ſpectantia tam validis ſtabilire poterat argumentis, ex jure divino puriorisqve Eccleſiæ exemplo depromptis, an illi, qvæ aliqvot ſeculorum errores pro legibus obtrudebat, & ſua manifeſto ſectabatur commoda, cum cæteri de damnis & oppreſſionibus qvererentur? Sed callidiſſimi & oculatiſſimi homines cæcutiunt, cum adverſus lucis divinæ radios oculos obfirmant. De Cæſaris literis ad Status non ſine ratione poſſet dici, nec bono more nec ſalubri effectu ſcriptas fuiſſe; dum Pontificii ob cauſas mere politicas gratificaturus, everſum ibat, qvæ licet ſe abſente, præſidente tamen Fratre, & qvem miſerat, Legato, & conſenſu Ordinum rite decreta erant. Vidit hoc ipſe, ideoqve ut ex Pallavicino *d. c. X. §. 30.* diſcimus, trepide verſatus eſt, addito arcano ad Fratrem mandato, ut literas Principibus redderet, ſi obtemperaturos eos præſciret; retineret, ſi eos contemturos putaret: qva cautione infirmitas juris & poteſtatis ſatis denudatur. Ferdinandus vero deteriorem ſecutus eſt partem, cum publicatis literis autoritatem Imperatoris in diſcrimen miſit, nec qvicqvam impetravit, niſi ut Spirenſis conventus, qvi in Novembri menſem Ordinum decreto indictus erat, intermitteretur: qvod facile tolerari poterat. Interim enim qvam cuixe flagitabat Pontifex, qvamqve Cæſar toties fruſtra poposcerat, Wormatienſis edicti executio, nihilominus in maxima Germaniæ parte ceſſavit, eique inſuperabiles difficultates a Principibus oppoſitæ ſunt.

§. PPP.

1524.

§. ppp.

Itaqve Lutherus securum se VVittenbergæ ab Imperatoris fulmine esse videbat, qvod longe magis qvam Pontificium metuebat. Maxime vero eum exhilaravit, qvod apparebat non tantum post duos illos conventus Norimbergenses, partium vires sectamqve suam magna augmenta accepisse, & hanc, ex Saxonia superiori per provincias Septentrionales propagatam fuisse, verum etiam in Ducatibus Luneburgico, Brunsvicensi, Megapolitano, Pomerano, item in Archiepiscopatu Magdeburgensi & Bremensi, in Civitatibus Hamburgensi, VVismariensi, Rostochiensi, totaqve ora maris Balthici, prorsus stabilitam esse. Transiit qvoqve in Livoniam & Prussiam, ubi Albertus Brandenburgicus magnus Teutonici Ordinis Magister, ordinem & religionem, cui voto ad bellum contra infideles gerendum adstrictus erat, deserens, Lutheranus factus est, posteaqve Sigismundo I. Poloniæ Regi, præstito ei ratione Prussiæ Orientalis homagio, se subjecit, qvæ Ducatus titulo in Principatum secularem erecta fuit: qvo facto, Dorotheam, Daniæ Regis filiam uxorem duxit. Chytræus Lib. 10. Addit.

§. CLXVIII.

De incrementis Lutheranismi ad hunc annum pertinentia pleraqve jam dixi, cum temporis ratio id exigeret; sed eam parvi habet

I. §. 168. 1524. §. 168. Enarrantur (anticipato licet tempore) incrementa illa in provinciis Luneburg. Brunſvic.

bet Maimburgius, & ex ſeqventium annorum hiſtoria anticipat, qvæ de Ducatibus Germaniæ Lutheri religionem amplexis infarſit: cum tamen ne in ipſa qvidem Saxonia ante annum 1525. nempe poſt Friderici Electoris mortem, & ſuccedente Johanne fratre publice recepta dici poſſit, nedum in aliis, niſi uni Ducatui Biponrino hanc gloriam aſſeramus; qvod is primus inter omnes autoritate Principis ſui Ludovici Palatini jam anno 1523. Evangelicam religionem ſuſceperit, id qvod ſupra §. 82. breviter annotavi, & in Additionibus confirmavi. Seqvemur autem Maimburgii ductum, & de primordiis Reformationis in Ducatibus, qvos hic enumerat, agemus. *Luneburgenſem*, cujus aula Cellæ eſt, primum nominat Maimburgius. Ejus tunc Dominus erat *Henricus* Dux, Ottonis filius, ſed in Gallia apud Franciſcum Regem ſponte exulabat, cujus amicitiam patriæ & Caroli Cæſaris favori prætulerat. Hic genitis ex *Margaretha* Saxonica, Friderici Electoris ſorore (qvæ tamen religionis mutationi reſiſtebat, ut ex epiſtolis Lutheri *Lib. II. pag. 236. b.* apparet) filiis, *Ottoni*, *Erneſto*. & *Franciſco* ditionum regimen tradiderat. Ex his *Erneſtus* Cellæ reſidens conſenſu fratrum anno 1525. ad exemplum Johannis Electoris, qvi Friderico fratri ſucceſſerat, patrui ſui, reformandæ religioni incubuit, opera inter alios uſus *Martini Oudermarckii*, Paſtoris Cellenſis, qvem lineamentis faciei Luthero ſimillimum fuiſſe teſtatur, qvi utrumqve vidit, Chytræus. Neqve tamen celeriter aut vi egit, ipſaqve urbs Ducatus primaria Luneburgum paulo ſerius circa annum 1530. emendationem admiſit. Revocatus anno 1527. a Prælatis qvibusdam ex Gallia Pater Henricus, ut Filiorum inſtituto reſiſteret, ſed transactione cum his facta, in monaſterio Wenhuſen, qvod reliqvum habuit vitæ, peregit. In *Brunſvicenſi*, qvi ita ſpeciatim ab urbe primaria vocari ſolet, Ducatu, cujus aula *Gvelferbyti* eſt, alius *Henricus*, *Junior* dictus, imperabat, de qvo plura dicenda in ſeqventibus venient. Hic favere Lutheraniſmo hoc anno 1524. cœpit, ut Lutherus ipſe ad Spalatinum die 11. Maji ſcribit, *Lib. II. pag. 205.* ſed ab agnatis Luneburgenſibus, eorumqve patruo & conſobrino Electoribus Saxonibus multis de cauſis diſſidens, mutato animo, Pontificias partes, qvanqvam

qvam infelici eventu, ad extremam usqve senectutem, qvam ad annos octoginta produxit, pervicaciter tenuit; Ita ut demum anno 1568. a filio ejus Julio reformatio ad Augustanæ confessionis normam publice institueretur. Qvapropter præmature hunc Ducatum inter Lutheranos Maimburgius retulit. *Brunsvigæ* vero, qvæ tunc urbs a Ducum imperiis libera erat, semina, ut dixi, reformationis anno hoc 1524. jacta sunt, Diaconis qvibusdam plebis favore, invitis Prælatis & Pastoribus urbicis, Evangelium prædicantibus. Sed non nisi anno 1528. ad eam pervenerunt maturitatem, ut Senatus evocato Wittenberga, *Johanne Bugenhagio* ministerium ad institutum Lutheri in decem templis ordinaret, in qvæ *Martino Gerlitio*, suprema inspectio concredita fuit, qvem Halberstadio a Clero ejectum Lutherus susceperat, & Brunsvicensi magistratui commendaverat. Eam porro Ducatus partem, qvæ a vetusta arce *Grubenhagia* prope Eimbeccam nomen habet, *Philippus* Dux tenebat, qvi anno demum 1534. opera *Nicolai Amsdorffii* puriorem religionem stabilivit. *Calembergensem*, qvi vocatur, Ducatum, *Ericus* Luneburgicus regebat, Pontificii cultus, dum viveret, assertor, ita ut non nisi anno 1540. post ejus obitum, sub impubere filio, ejusdem nominis, ejusqve matre & tutrice Elisabetha Brandenburgica, plena ditionis reformatio, urgentibus Provinciæ Ordinibus facta sit, quamquam in urbibus majoribus *Hannovera* & *Gottinga*, qvæ Hanseatico fœdere comprehensæ libertatis qvandam speciem retinuerant, aliqvanto prius, (nempe anno 1534.) introducta.

In Ducatu *Megapolitano*, sive Mecklenburgensi ab arce & urbe olim spatiosa, sed diruta, nomen habente, prima Evangelicæ doctrinæ promulgatio *Rostochii*, qvæ Academia insignis urbs est, *Joh. Slueterum* Domitiensem autorem habuit anno 1523. cui adversus Clerum *Henricus* Dux patrocinabatur. *Albertus*, Henrici frater, cum Annam Joachimi Electoris Brandenburgici filiam sibi conjugem junxisset, Berolino secum adduxerat *Henricum Mollensem*, hic *Wismariæ* concionari anno 1524. cœpit. In *Pomerania* purior religio, initio ab urbibus majoribus jam anno 1523. facto, ut supra notavi, in cæteras qvoqve, sed conniventia solum Principum pro-

1524. progreſſum habuit. *Bogislaus* enim Dux anno 1523. non mutato veteri ritu obierat, nec filii *Georgius & Barnimus* novationes admittere audebant, imo in concionatores qvosdam qvi vehementiores erant, animadverterunt. *Barnimus* tamen Wittenbergam ſtudiorum cauſa miſſus, ut ſupra diximus, Lutherum audiverat, & Lipſienſi diſputationi interfuerat, ſed non niſi poſt Georgii Fratris mortem conſentiente Philippo ejus filio, (cum qvo triennio antea regiones diviſerat) reformationem publicam, cum conſenſu Ordinum, tutiori jam tempore, anno 1534. inſtituit, accito ea de cauſa Wittemberga cive ſuo *Johanne Bugenhagio.* Ex his apparet, ſine fundamento a Maimburgio ſcribi, ſtabilimentum ſectæ Lutheranæ in his Ducatibus hoc tempore, id eſt, anno 1524. abſolutum eſſe.

Neqve magis vera ſunt, qvæ de Archiepiſcopatu *Magdeburgenſi* & *Bremenſi* adjicit. In illo enim, excepta urbe *Magdeburgenſi*, qvæ ea tempeſtate libertate fere plenaria gaudebat, *Alberti* Archiepiſcopus progreſſum doctrinæ vehementer impedivit, ut hoc ipſo anno Lutherus vix ſibi a novo contra eum libro edendo temperare potuerit, ut conſtat ex *Lib. II. epiſtolar. pag. 221.* nec nisi anno 1539. accepto a Marchionate & Civitatibus Archiepiſcopatus [illegible] religionis libertatem permiſit, eodemqve beneficio Halberſtadienſem Diœceſin affecit, ita ut *Juſtus Jonas* Halis, ſive in ſalinis Saxonicis (ubi Archiepiſcopi ſedes erat) *Autor Lampadius*, & alii, Halberſtadii publice docere inciperent. *Bremæ*, in urbe qvidem, (civium potentia prævalente) non cœpta ſolum, ut ſupra innui, Evangelii prædicatio anno 1522. ſed & anno 1525. Miſſæ celebratio exomnibus templis, excepto cathedrali, ſublata fuit, ſed reluctante Archiepiſcopo & Canonicis.

§. CLXIX.

Horum etiam, ſive officialis potius impulſu *Henricus*, qvem ſupra nominavi *Zutphanienſis*, Auguſtinianus, (qvem Antverpiæ ob religionem in vincula conjectum a mulieribus liberatum fuiſſe Luth. teſtatur)

cum

cum vocatus a Parocho & civibus Meldorfenſibus in *Ditmarſia*, 1524.
quemadmodum Bremæ cœperat, Evangelium prædicaret crudeli
ſupplicio, inſtantibus monachis & plebe judice, affectus eſt, cujus
martyrii hiſtoriam Lutherus celebravit, epiſtola ad Bremenſes, & de-
dicata iis explicatione Pſalmi noni. Vide *Tom. VII. Witt. Lat. f.*
492. ſeqq. item *Lib. II. Epiſtolar. p. 252. & ſeqq.* Verba Epiſtolæ,
quæ hiſtoriam hujus anni illuſtrat, inter alia hæc ſunt: Nunc de- „
nuo ad nos rediit poſtliminio vera Chriſtianæ vitæ facies, qvæ affli- „
ctionibus & perſecutionum procellis coram mundo deformata, hor- „
renda eſt aſpectu, pretioſa tamen, & multi momenti in oculis Dei, „
juxta Pſalmiſtæ teſtimonium: *pretioſa in conſpectu Domini mors ſan-* „
ctorum ejus. Et iterum Pſalm: 71. *Sanguis eorum pretioſus in oculis* „
ejus. Inter quos haud dubie veſter ille *Henricus Sudphanus* potis „
ſimum eminenter elucet, qui terribilem adeo mortem propter Evan- „
gelium Dei a Diethmarſianis parricidis crudeliter peremtus obiit, „
ſanguineqve ſuo prodigaliter effuſo doctrinæ Chriſtianæ teſtimoni- „
um certisſimum exhibuit. Qvanqvam *Johannes & Henricus* Bru- „
xellæ interfecti priores obtinentes, & ipſi duo pulchra lumina facti „
ſint, ſic ſpecioſa morte occiſi, qva Deo oblati ſunt in holocauſtum „
& odorem bonæ fragrantiæ. In qvorum album & catalogum me- „
rito referendus eſt etiam *Caſpar Tauberus*, Viennæ Pannoniæ igni „
abſumtus, item *Georgius* Bibliopola, qvem vita ſpoliavit Ungaria. „
Sed & illum non injuria his adjungendum cenſeo, qvem non ita pri- „
dem Pragæ in Bohemia ſupremo ſupplicio adfectum eſſe audio, non „
aliam ob culpam, qvam qvod libidinoſæ caſtitatis deſerto ordine, „
ad Chriſtiani connubii & vere celebis vitæ ordinem ſeſe contulerat. „
Addit alia ex quibus colligit, martyrum ſanguine religionem con- „
firmatum, Papatum & pullulantem novarum ſectarum immunditi- „
em proſtratum iri. Neqve enim dubium eſt, ait, qvin in hoc Deus „
omnipotens pro ſua in nos paterna miſericordia hos mori & ſangui- „
nem effundere permittat hoc tempore, in qvo tam varii ſuppullulant „
errores, ut nos per hoc monere videatur, horumqve morte teſtatum „
habere, hanc ſuam eſſe doctrinam, per qvam veri ſpiritus donum „
Chriſto credenribus cœlitus demittitur: & qvam ipſi docuerint, ſer- „
vaverint, & cui tandem morte mulctati, martyrio ſuo verum præſti- „
terunt teſtimonium. Non ſecus atqve olim ſancti martyres ob Evan- „

I. §. 170. martyrio epiſtola. §. 170. Borusſica. Digreſio de origine Equitum Teutonicor.

1524.

„ gelii gloriam mortui ſunt, illud qve ſanguinis ſui ſigno conſignatum „ ut verax & infallibile perſvaſerunt omnibus. Cæterum in Bremenſi Archiepiſcopatu extra urbem non niſi poſt multos annos reformatio locum habuit, conciliatis prius interventu Electoris Saxoniæ, & Erneſti Ducis Lüneburgenſis anno 1553. Chriſtophero Lüneburgico, Archiepiſcopo, cum Senatu urbis, dein Archiepiſcopis ipſis Auguſtanam confeſsionem amplectentibus. Haſſiæ & Principis ejus *Philippi* oblitus eſt Maimburgius, qvanqvam Varillaſius eum inter primos Lutheri protectores jam Comitiorum Wormatienſium tempore anno 1521. referat. Sed hoc tempore anno nempe 1524. tenuia ſaltem reformationis præludia in Haſſia facta ſunt, de qvibus in additionibus aliquid narrabo.

Addit.

§. CLXX.

In *Boruſſia* etiam præludia ſaltem repurgandæ religionis hoc tempore apparuerunt, & ad ſequens pertinent, quæ hic Maimburgius recenſet. Diximus ſupra de primis, qui ex Saxonia in Boruſſiam pervenerunt, Lutheranismi doctoribus. Operæ vero pretium eſt nobiliſimæ provinciæ a Germania tum avulſæ, ſed in qua adhuc hodie ſub *Sereniſſimo & Potentiſſimo Electore Brandenburgico* per Dei gratiam trecentæ octuoginta ſex populoſæ parochiæ Evangelicam doctrinam ad Lutheri ductum profitentur, paulo pluribus agere, cum pauca nec ſincera proponat Maimburgius. *Boruſſiam*, ſive malis *Pruſſiam* ſcribere, ſpacioſam & fertilem regionem, mari Balthico inter Viſtulæ & Memelæ oſtia ad 50. milliaria Germanica prætenſam cum finitimis quibusdam regionibus, juris Germanici fecerunt ſeculo XIII. Equites, ex illuſtribus & nobiliſimis variarum Provinciarum Germanicarum familiis occaſione bellorum in Palæſtina geſtorum, in ſocietatem ſive *Ordinem*, quem vocant, collecti, & *Magiſtro*, qvem ſibi ipſi præficere ſolebant, ſubditi. Nomen ab *Hoſpitali S. Mariæ*, qvod in Palæſtina ad curandos ægros commilitones exſtruxerant, ſed conſvetius a natione ſumſerant, *Teutonici* vocati. Signum ſocietatis ſive ordinis geſtabant crucem nigram collo appenſam, aut chlamydi albæ aſſutam, qvi mos iis manſit, qvi in Germania ex ordine hoc reliqui ſunt, quorumque Magiſter

Borus-

Boruſſiæ titulum retinet, ſpeciatim tamen *Teutonicus Magiſter* dici ſoler, in oppido S. Mariæ (Mergentheim vel Mergenthal/ Marienthal) ad Tubarim Franconiæ amnem nunc reſidens. Primus Boruſſiam, *Conradi* Ducis, ut tum dicebatur, Maſoviæ (cujus caput eſt Regia jam Polonorum Warſavia) juſſu ingreſſus eſt Magiſter Generalis eqvitum *Hermannus a Saliza*, ex Dynaſtis cognominis in Thuringia urbis non incelebris, quæ *Salza Longa* vel *Longoſaliſſa* dicitur, anno 1220. quanquam ante eum in Livonia Alberti Bremenſis Archiepiſcopi cura, *Gladiferorum equitum* ſodalitium cœptum fuiſſet, & in Maſovia *Dobrinenſium*: illud tamen Boruſſico paulo poſt unitum ſubjectumque fuit, nec alterum duravit. Deſtructo namqve a Saracenis regno illo, quod Europæi Principes Pontificum impulſu in Palæſtina conſtituerant, ejectis inde, qui ſacræ iſti militiæ operam dabant, alii qvidem paris inſtituti eqvitum ordines, *Johannitici* & *Templarii*, aliis locis; *Teutonici* vero bellandi occaſionem in Boruſſia adverſus barbaros, qui ex Sarmatia regiones Germaniæ ſeptentrionem verſus ſitas infeſtabant, religionis prætextu invenerunt, eo ſucceſſu, ut ingentibus illis tractibus terrarum occupatis, coloniisqve ex Germania eo deductis, & Magiſtris provincialibus (Landmeiſter) quorum primus fuit *Hermannus Balko*, conſtitutis, magnæ potentiæ Principatum extruerent, ita ut ſupremus ordinis Magiſter ex Germania, *Conradus a Feuchtvvangen* Eqves Francus, ſedem in Boruſſiam transferret, circa annum 1309. relicto in Haſſiæ urbe Marpurgo, Magiſtro Germaniæ, Provinciali qui poſtea in Franconia, ut dixi, aulam habuit. Arcibus vero & prædiis Boruſſiæ cum pagis adjacentibus ſibi a Magiſtro ut & primoribus ordinis, quos conſultores & ſuffragatores, (Rathsgebietiger) eorumque conventum *Capitulum* vocabant, commendatis, Eqvites præerant, *Commendatores* inde nominati, qvi juniores alios, donec & hi pro ætate aut meritis in præfecturas iſtiusmodi ſuccederent, alebant, & armis exercebant. Certum etiam ſacerdotum numerum, ex plebejis fere, nutriebant, habitu ordinis utentes. In quatuor Epiſcopatus diviſerant regionem, *Culmenſem*, *VVormienſem*, (qvi duo nunc Polonici juris ſunt,) *Pomezanenſem* & *Sambienſem*, quos ſub Ducibus poſtea, Præſides aut Superintendentes & Conſiſtoria adminiſtrare cœperunt, cedentibus aut abolitis Epiſcopis. Magnus inde nobi- 1524. *Addit.*

I. §. 170. §. 171. Bella Equitum cum Polonis. clades, noxia pactio, quam

§. 171. litatis ex Germania, præcipue ſuperiori, & tractibus illis, in quibus
1524. equeſtris ordo a Principum poteſtate liber eſt, in terras illas confluxus fuit; non ſaltem, ut militiæ religioſæ nomen darent, ſed & ut ſtipendia mererentur, aut præfecturas aulicas & provinciales adipiſcerentur. Hæc eorum cauſa, qui hiſtorias temporum illorum terumque Boruſſicarum non legerunt, aut quid ſint *Equites Teutonici*, non ſatis intelligunt, breviter recenſenda viſa ſunt.

§. CLXXI.

Poſtqvam vero vicinæ gentes Maſoviorum, Polonorum, Lithuanorum & Moſcorum Chriſtianam fidem ſuſcepiſſent, minui tunc aut perire cæpit, quem Equites prætendebant titulum, de propaganda religione. Ideoque jam a duobus ſeculis non cum infidelibus, ſed cum illis, quas dixi, nationibus, maxime Polonis antiqvum jus in terras ab Equitibus poſſeſſas, & illis, ut ajebant, ſaltem ad extirpandos infideles commendatas, vindicantibus, bella cruentiſſima extiterunt; quod imperite hic aut invidioſe diſſimulat Maimburgius, Alberto Boruſſiæ magiſtro objiciens, qvod votum adverſus infideles pugnandi neglexerit: neqve enim ſupererant, qui hoc nomine oppugnandi eſſent. Sed res Magiſtri & Eqvitum eo jamdudum erant delapſæ, ut cum Chriſtianis vicinis colliſi, maxime vero Polonorum potentia fracti in extremo periculo verſarentur. Accedebant interna diſſidia; nobiles enim indigenæ & civitates, duro, ut putabant, ſervitio a Magiſtro & ordine preſſæ, cum nec delatis ad Fridericum III. Auſtriacum Imperatorem querelis, æqua, quæ petere videbantur, adverſus Magiſtrum impetrarent, *Caſimiri* Poloniæ Regis patrocinium implorarunt; cujus cæpti is exitus fuit, ut maxima & cultiſſima pars Boruſſiæ ad Viſtulæ ripam, totaque Culmenſis & Pomerelliæ regio, cum egregiis urbibus Gedano ſive Dantiſco, Elbinga, & Thorunio, ipſaqve Magiſtri ſede Mariæburgo, vel armorum vi vel pactionibus, (quarum celeberima anno 1466. inita eſt) Polonici juris fieret, reliqua ab ordine ſub clientela Regum Poloniæ haberi deberet. Magiſter Ordinis anno 1500. electus *Fridericus* Dux Saxoniæ, Georgii & Henrici, de quibus jam multa diximus, frater, juramentum, quo, a pacti illius tempore, prædeceſſores ſe obſtrinxerant, Poloniæ Regi denegare cœpit, fretus promiſſo a

Maxi-

Maximiliano Imperatore & aliis Germaniæ Principibus auxilio, qvo libertatem amissam recuperaturum se esse sperabat, sed infelici successu. Itaque potentiæ Polonicæ imparem se cernens, & destitutus, quas expectabat, suppetiis, ad patruelem, Ernestum Saxonem Archiepiscopum Magdeburgensem profugit, a qvo Coadjutor adsumtus, sed ante eum in arce fraterna Rochlitiana hydrope extinctus est anno 1510. In hujus locum *Albertus*, Marchio Brandenburgensis seqventi anno, 21. annorum adolescens, electus fuit. Filius erat Friderici, cui in divisione cum Johanne Electore Brandenburgico, Franconicæ ditiones, quæ nunc Bayrutensem & Onoldsbacensem Principatum faciunt, obvenerant, frater Casimiri & Georgii; patruelis vero Electoris Brandenburgici Joachimi, tunc viventis, ejusque fratris Alberti Moguntini Archiepiscopi, & post Ernestum Magdeburgensis. At statim post adeptum Principatum Ordinis in easdem cum Polonis, quæ antecessorem afflixerant, difficultates incidit: adeo autem nihil præsidii ab Imperio impetrare potuit, ut Maximilianus Cæsar, pacto cum Sigismundo Poloniæ, & Ladislao Bohemiæ Rege inito quo successioni Austriacæ familiæ in Hungariæ, Bohemiæ & Poloniæ regna prospexit, res Borussicas non deseruisse tantum, sed & Poloniæ Regi permisisse tradatur, & Albertum ad juramentum sibi præstandum adegisse. Vide Calvisii *Chronol. anni 1515.* Contra Polonos vero Albertus, disvadentibus provinciæ ordinibus, a peregrinis quibusdam viris militaribus, oblatisque a Moscis & Svecis auxiliis nec non juvenili ardore incitabatur: utque sumtus pararet jam anno 1513. *Walterum Plettenbergium*, Livoniæ Magistrum provincialem, pecuniam pactus, liberum pronunciavit, ut is jam proprio jure, non secus ac ipse Albertus, pro Imperii Principe censeretur. Non erupit tamen res ad arma, (occupatis Moscovitico bello Polonis,) nisi circa annum 1520. sed cum Albertus imparibus esset viribus, interventu Georgii Marchionis fratris inducias cum Sigismundo Poloniæ Rege ad annos quatuor anno 1521. pepigit, & simul utriusque partis consensu de controversiis intra hoc tempus finiendis, arbitri nominati sunt, Cæsar, aut ejus loco Frater Ferdinandus, & Ludovicus Hungariæ Rex, qvi adscitis aliquot Episcopis, & Georgio Saxoniæ Duce, de causa sententiam ferrent. Sed his, quicquid moneret rogaretque

I. §. 171. §. 172. cum Polonis & fit Dux Borusſiæ. §. 172. Reformationem Borusſicam promovet Georgius Samb. Epiſc.

1524. Albertus, ceſſantibus, elapſo vero tempore induciarum, Polonis prorogationem recuſantibus, & Carolo Imperatore ſuis in Italia & alibi rebus intento, miſere expoſitus deſertusqve ad tranſigendum adactus eſt. Conſilio itaque Procerum quorundam ex Borusſia, inter qvos *Erhardus* ex nobili *Queisſiorum* familia Epiſcopus Pomezanenſis, præcipuus erat, & conciliatoribus *Georgio* Marchione fratre, & *Friderico* Duce Lignitienſi ſororis marito, conventio d. 8. Apr. 1525 Warſaviæ ſecuta eſt, perquam Borusſia, qua parte ab Ordine adhuc poſſidebatur *Ducatus* nomine Alberto a Polonis conceſſa fuit. Confirmant autem graves autores, *Chytræus* inprimis, & recens luculentæ hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Borusſicæ ſcriptor *Chriſtophorus Hartknochius* alique conſilium hoc a Polonis profectum fuiſſe; Albertus tamen invidiam ſuſtinuit, & poſtea ab Imperio proſcriptus, & *Magiſterii Borusſici* inanis titulus, *Magiſtro* in Germania *Teutonico*, qui tunc erat *Walterus Cronebergius*, delatus fuit. Si autem Albertum, ut paterat, isque per tot annos ſollicitaverat, Cæſar & Germaniæ Principes defendere voluiſſent, aut arbitri intra induciarum tempus, quemadmodum receperant, pronuntiaſſent, ſervari fortaſſe Germanici Imperii majeſtas in Borusſia potuiſſet, nec propenſio Alberti ad doctrinam Evangelicam impedimento fuiſſet.

§. CLXXII.

Hanc vero qvod attinet, ex ſupra dictis jam conſtat, annis 1523. & 1524. miſis ex Saxonia Theologis initium prædicandi, ad Lutheri ductum in Borusſia factum eſſe, & alterum ex Borusſiæ Epiſcopis Sambienſem, *Georgium* nempe a *Polentz*, ut dicere cæpi, aperte Evangelio faviſſe. Id in primis comitiis, Regiomonte, (quæ ex tribus oppidis compoſita, primaria Ducum urbs eſt, egregia arce & æde Pomezanenſis diœceſis cathedrali inſtructa) cum Albertus novum Ducatum auſpicaretur, anno 1525. inſigni actu teſtatus eſt. Epiſcopatus enim ſui ditionem temporalem, quam vocant, oppida nempe, caſtella, pagos, omnemque jurisdictionem in ſubditos, ſponte & ſolenniter Principi tradidit, ſibi honeſta alimenta ad exercendum munus pactus; cum diceret, ex inſtituto Chriſti Epiſcopos miniſterio Evangelico fungi debere, non more Principum ſeculi dominari. Hoc ita-

itaque anno publico consilio prima omnium provinciarum Germaniæ, sed tunc Poloniæ clientelaris Borussia, mutationem religionis solennem fecit, præparatis jam antea per concionatores & Sambiensem Episcopum, tacente & ferente Pomezanensi, civium animis, & quod Albertus, dum Norimbergæ in comitiis esset, ut dixi, concionesLutheranas audisset. Idem in itinere cum Luthero Wittenbergæ collocutus erat, dissimulato aut nondum capto consilio mutationis, ut constat ex Epistola Lutheri, qua ad Brismannum hæc scribit: Cum primo loqverer cum Principe Alberto, Magistro ordinis Teutonici, & ille me de sui Ordinis regula consuleret, svasi ut contemta illa stulta confusaque regula uxorem duceret, & Prussiam redigeret in politicam formam sive Principatum sive Ducatum; idem sensit post me Philippus. Ille tum arrisit, sed nihil respondit, interim video homini placuisse consilium. Obseqventes habuit imitatoresqve sui eqvites seu commendatores ordinis, uno resistente Erico Brunsvicensi, qvo cum tunc transactum est, ut apud suos viveret, Borusia relicta, in quam tamen post aliquot annos denuo, sed frustra, regredi tentavit, dissipato qvem collegerat ad Vistulæ ripam, exercitu. Lutheri itaque instructioni id debuit Albertus, ut oblatas a Polonis conditiones sine peccato accipere se posse crederet. Poloniæ autem Rex, ut invidiam mutationis, quam procuraverat, declinaret, Oratori suo apud Pontificem *Johanni Dantiscano*, Warmiensi postea Episcopo, in mandatis dedit, quæ ex Epistola ejus anno 1525. Prilusius in *Statutis Polon.* & ex hoc nuper Hartknochius p. 275. retulit, his verbis. De *religione* nihil inter nos actum, tum qvia interesse nostra nihil videbatur, tum qvod ordinis instit utores non fuerimus, tum vero, qvod fere in ditione tota prorsus de catholica religione sit actum & deploratum: proinde abusi sumus ea conditione depravati temporis in rem pacis, cum res transigi nullo pacto potuit. Proinde si qui isthic hos actus nostros in re Prutenica sugillare vellent, habet, quo innocentiam tueri possis. Publicata fuit hoc eodem anno 1525. Episcoporum duorum nomine nova ordinatio rituum, *Agenda* vulgo vocant; in qva notabilis est interpretum, qvos Tolcken appellant, mentio, qvi ex Alberti instituto ex suggestu alio eadem, qvæ Parochi concionantes proloqvebantur, lingua veteri

Borus-

I. §. 172. 1524. linguæ barbaræ. Lutherus laudat Georgium Samb. ut & Albertum Principem.

Borusſica, unam periodum poſt alteram recitarent. Id ceſſavit poſtquam capita religionis libellis catecheticis & concionibus tradi cœpti ſunt, qvanquam hodie paucisſimi incolarum antiquo ſermone uti dicantur.

Anteqvam vero ad ſeqventia accedam, non poſſum non ex Lutheri epiſtola hoc anno ad Georgium, Sambienſem Epiſcopum data *Lib. II. Ep. 286. 287.* & ipſius Epiſcopi, & Alberti Principis elogium adſcribere: Et de Epiſcopo qvidem inter alia hæc habet. Non te » laudamus, cum dona Dei in te extollimus, qvæ in te valere, regnare & » triumphare videmus & audimus cum gaudio. Ut quemadmodum » Paſtor, ſicut Amos loqvitur, eruit ex ore lupi extremum auriculæ aut » duo crura, ſic te unicum & ſolum inter Epiſcopos orbis elegerit Do» minus & liberaverit ex ore ſatanæ, qvod dilatavit ſicut infernum, & de» vorat omnes. Nihil enim videmus in cæteris Epiſcopis (qvan» qvam eſſe inter eos ſperem aliqvot Nicodemos) niſi qvod perverſi » Cæſare & Regibus ac Principibus, fremunt & inſaniunt contra reſur» gens vel potius oriens Evangelion, & denuo impleant illud Pſalmiſe» cundi: *Adſtiterunt Reges terræ & Principes convenerunt in unum adver» ſus Dominum & adverſus Chriſtum ejus.* Qvo provocent ſimul, ut & » Deus in eis impleat, qvod ſeqvitur, habitator cœli ridebit, & Dom» nus ſubſannat eos. *Tunc loqvetur ad eos in ira ſua, & in furore ſuo* » *conturbabit eos.* Tibi vero ea ſingularis plane & mirabilis gratia do» nata eſt, ut non modo verbum ſuſciperes & crederes, ſed pro Epiſco» pali autoritate etiam palam & publice confeſſus, doceres, docerique per » tuam diœceſin curares, liberaliter his, qui in verbo laborant, proviſis, » videntibus impiis, iraſcentibus ac dentibus ſuis frementibus & tabe» ſcentibus fruſtra. De Principe vero *d. l. p. 287.* Ad hæc ut gratia & do» num hoc Dei cumulatius eſſet, addidit Dominus & curavit benignita» te ſua, ut Principem terræ haberes Evangelio ſtudioſisſimum, Heröem » illum inclytum Adelbertum ex Marchionibus Brandenburgenſibus Ma» giſtrum magnum Pruſſiæ, cui donatum eſt eodem ſpiritu, ut cogitet, » qvæ Principe digna ſunt, ut verbis Propheræ utar, ita fit ut utriusqve » veſtrum præſidio Chriſtianisſimo populus Pruſſiæ, qvi fortem nunqvam » Evangelion habuit, niſi opertum vel adulteratum, nunc late currens & *Addit.* » fructificans, audiat puriſſimum & clariſſimum, inenarrabili beneficio Dei

§. CLXXIII.

§. CLXXIII.

Amplisſimus etiam ad Viſurgis utramqve ripam comitatus Hoiensis (nunc Sereniſſimis Lüneburgenſibus Principibus ſubjectus) hoc anno 1524. religionem Evangelicam publice admiſit. *Jodocus* enim Comes a Socero, *Wolfgango Comite Gleichenſi* ex Thuringia, libros Lutheri & Melanchthonis nactus a Luthero concionatorem petiit; is *Adrianum* Antverpia ex monaſterio profugum, ablegavit, qui Neoburgi ad Viſurgim, Monachum, in Lutherum de ſuggeſtu fulminantem, palam allocutus, probatione eorum, quæ falſo in populum ſpariſeret poſtulata, ita terruit, ut profugeret, & cæteri Adriano reſpondere nollent. Inde Miſſæ & Sanctorum invocationes, aliaqve ejus generis abolita fuerunt. In urbibus etiam Germaniæ majoribus ſtrenue progreſſa eſt doctrina. *Norimbergæ Præpoſiti* magnarum Parochiarum S. Sebaldi & Laurentii, *Georgius Peslerus* & *Hector Bohmerus*, cum jam biennium Evangelium docuiſſent, miſſaticos aliosque abuſus ſuſtulerunt, edito, quibus factum ſuum defendebant, ſcripto Germanico, qvod ex Bibliothecis, ubi latet, denuo publicari, non una ex cauſa mereri videtur. *Argentoratenſis etiam Senatus* jam civibus aſſentiens in omnibus templis concionandi libertatem permiſit, Scholam erexit, & Monachis ex clauſtris egreſſis alimenta ordinavit, illorumque reditus aliis piis erogationibus deſtinavit, Theologi *Capito*, *Hedio*, *Cellius*, *Pollio*, *Bucerus*, aliique, edito libro mutationem propugnarunt, & Conradi cujusdam Trægeri Monachi, virulentis convitiis reſponderunt. Miſſi a Margaretha Regina Navarræ, Franciſci Galliæ Regis ſorore, *Jacobus Faber* & *Gerardus Rufus* (Rouſſel) de religione cum Argentinenſibus Eccleſiaſtis contulerunt concordesque diſceſſerunt. Nec parum illos confirmavit *Sebaſtianus Meierus*, qvi qvæ eo usque pro Pontificiis dogmatibus in æde Franciſcana concionatus fuerat, libello Bernæ in Helvetiis menſe Septembri hoc anno publicato, retractavit. Ut tamen ſupra monui, erant inter Doctores Argentinenſes, qui in articulo de S. Cœna aliam, quam Lutherus ſententiam circa præſentiam Chriſti fovebant, ſed ita, ut in diſſidia aperta res nondum erumperet. Extat *Tomo II. Altenb. f. 855.* Lutheri epiſtolium Germanicum ad Catharinam Matthiæ Cellii uxorem, menſe Decembri hoc anno ſcriptum, in qvo eam & maritum ſalutat, & hunc ob Evangelicam doctrinam valde laudat. *Addit.* *Addit.*

I. §. 174. 1524. §. 14. Carolostadius Orlamundanus pastor disputat cum Luthero. Iter Lutheri Orlamundanum.

§. CLXXIV.

Sed hoc ipso anno cum Carolostadio acriter collisus est Luthero, & acciderunt quædam quæ supra Maimburgius per anticipationem narravit. Carolostadius enim Wittenbergæ invisus, & ab iis, quos, uti dicebat, absente Luthero socios consiliorum & excessuum habuit, præsente eo, desertus, Orlamundam concesserat, quod modicum et ad Salam oppidulum, unde tamen Comites quondam in Thuringia & Franconia opulentissimi nomen habuerunt. Vocaverant eumóves suo lubitu, nullo confirmante Episcopo, sed ut tunc fieri solebat, dissimulantibus regionis Principibus, Electore Friderico & fratre Joanne, Saxoniæ Ducibus. Ibi igitur Carolostadius & imagines sustulit, & dogma suum de sacra Cœna propagavit, inspirationes etiam, nescio quas, jactans, ita ut cum Thoma Münzero communia consilia agitare crederetur. Lutherus itaqve volente Electore Jenam venit, ubi non deesse putabantur, qui & Münzero & Carolostadio faverent. Concionatus est ibi d. 22. Aug. maxime adversus ea, quæ Münzerus tumultuose docebat abnegatqi, speciatim adversus violentas imaginum disjectiones. A meridie inter illum, & qui concioni interfuerat, Carolostadiū disceptatum est satis acriter, & excusatum quidem tunc Lutherus illum habuisse dicitur de Münzeriani tumultus societate, sed a dogmate ejus de sacra Cœna, in qvo se unum post Apostolos vera sentire gloriabatur, & a rigore in imaginum destructione abhorrere se dixit, eumque dato arrhæ loco aureo, ad defendendum quæ asserebat, seque scriptis refutandum invitavit. Dicta sunt in illa conversatione multa ab utroque vehementer, & a Carolostadio fere duriora, quæ ipse naturæ suæ vitio excusavit, professus, se licet asperius loquentem, iracundo tamen aut malo animo non esse. Allatæ sunt mox Orlamundanorum literæ ad Lutherum, fanatica inurbanitate scriptæ in qvibus expostulabant, quod se jam antea Wittenbergæ, præsente itidem Carolostadio, ob imaginum abolitionem in concione reprehendisset, & Principum iras minatus esset; rogabant tamen, ut ad se veniret, qvæ crederent, audiret, & si non probarentur, meliora placide doceret. Has literas, simplicitatem oppidanorum superare existimans, Carolostadio imputabat, mox tamen Orlamundum d. 24. Augusti, comite Concionatore aulæ Vinariensis Stellio, sese contulit, sed præsente & suis auditoribus assistente Carolostadio,

I. §. 174. 1524.

dio, commotior, literarum incivilitatem civibus exprobravit, & rogatus licet, concionari noluit. Illi vero in ſententia ſua de abolendis imaginibus perſtiterunt, quæ omnia ex relatione Tomo ſecundo Altenburg. f. 800. inſerta percipiuntur. Sed de eadem relatione notandum eſt, eam ab aliqvo, qvi Luthero minus favebat, ita compoſitam eſſe, ut Caroloſtadii dicta & facta, imo & Orlamundanorum, ſpecioſe proponantur, & malignam quandam & artificioſam inſectationem Lutheri ſimul contineant, quod ipſe in epiſtola ad Spalatinum ſub initium menſis Octobr. data diſſimulaturum ſe eſſe, ſcribit, *d. Tomo II. Alt. f. 797.* Mihi, ait, vehementer placet libellus de Actis meis Jenenſibus & Orlamundenſibus, hoc nomine, qvod video homines » malæ fidei & conſcientiæ metuere ſibi, & in hoc prævenire volu » iſſe, & gloriam præripere, & opinionem mei lædere; quia tamen liber » mendaciis mixtis cum veritate ſine nomine prodit, patientia ſuperan- » dus eſt. Poſtea ad Argentoratenſes ſcribens *Lib. II. Epiſtolar. p. 251.* » gratulatur ſibi, quod furibundæ plebeculæ a Caroloſtadio incitatæ manus evaſerit, convitiis & imprecationibus ſatis infectatus. Secuta inde eſt, re ad Principes relata, Caroloſtadii ex terris Saxonicis ejectio, qvam tamen ſuo conſilio Lutherus in dicta epiſtola tribui non vult, quanquam ei Cochleus, ut alia multa, etiam hoc affingat. Scripſit autem Caroloſtadius literas ad Orlamundenſes, ſe nec auditum nec convictum, a Luthero tamen pulſum, flebiliter queſtus, ut ipſe Lutherus ad Amsdorffium & Spalatinum ſcribit *Lib. II. Epiſt. p. 236. 237.* Cedere etiam loco juſſus fuit Martinus Reinhardus, concionator Jenenſis, & alii; quidam tamen reſipuerunt, ut patet ex epiſtola ad Amsdorffium *d. l. p. 237.* Caroloſtadius Argentinam & Baſileam delatus, dogma ſuum editis libris propugnavit, Anabaptiſtis, ut Reformati ſcriptores ipſi narrant, ſtatim probatum Scultet. *hoc anno p. 233. & ſeqq.* Sed Baſileenſis Senatus editores libellorum Caroloſtadii carcere punivit, quod Eraſmus *Lib. XIX. ep. 3.* refert, & Tiguri prohibiti ſunt vendi. Oecolampadius tamen, qui Baſileæ tum publice concionabatur, & Zvvinglius, Caroloſtadii ſententiam, utut incommodis verbis conceptam, a vero tamen ſenſu non diſcedere, & cum ſua explicatione conciliari poſſe exiſtimarunt, qvod ex Zvvinglii epiſtola ad Matth. Alberum, Reutlingæ, Imperialis in Svevia urbis, Eccleſiaſten, tunc ſcripta, manifeſtum fit, Vide Scultet. *d. l.*

L. §. 175. 1524. §. 175. Initia diſſidii de Sacramento. Lutheri epiſtola ad Argentinenſes. Serio diſſentit

§. CLXXV.

Hoc igitur anno infelix illa de Sacramento controverſia renaſcentem reformationem publice turbare cæpit: de qva tot librorum non volumina ſed plauſtra extant, ut neminem a me expectare credam, ut de ea hic multis tractem. Hiſtoriæ tamen cauſa notari & legi merentur *epiſtolæ* Lutheri, hoc ipſo anno tum ad Caroloſtadium tum ad Argentinenſes Theologos ſcriptæ, *Lib. II. p. 196. ſeqq. p. 247. ſeqq.* ex qvibus apparet, qvo fundamento doctrinam ſuam adſtruxerit, & qua charitatis fraternæ ſignificatione Argentinenſes tunc tractaverit. Injuriam ſane omnes ei facere exiſtimandum eſt, qui ex ſola pervicacia opiniones ſuas tuendi, vel neſcio qva ab Helvetiis averſione, in doctrina de præſentia corporis Chriſti perſtitiſſe illum tradunt. Serio enim & ex conſcientiæ ſuæ dictamine, nec ſine lucta adverſus oppoſitæ ſententiæ plauſibilitatem, egiſſe, omnia ejus ſcripta & dicta ad extremum usqve vitæ ſuæ diem evincunt. Nec minus errant, qui putaverint, eum plebis favorem reſpexiſſe: Nam etſi ut Erasmus *dicta epiſt.* loquitur: *Laici indignentur Deum ſuum ſibi eripi*, additqve ſatis libere, *quaſi nusquam Deus ſit niſi ſub illo ſigno*; exemplum tamen & Anabaptiſtarum & Helvetiorum, & eorum, qui Caroloſtadium ſeqvuti ſunt, oſtendit, interpretationem illam de ſpirituali manducatione a populo, a quo quisque ad tumultum aut enthuſiaſmum magis inclinabat, facilime admiſſam eſſe; imo Lutherus non poſtea ſolum, ſed ſub hoc ipſo erumpentis diſſidii initio agnovit, ſcripſitque, ſibi longe expeditiora omnia progreſſura fuiſſe, ſi iſti ſententiæ accedere ſalva fide & conſcientia potuiſſet. Ita enim *dicta epiſtola* ad Argentinenſes *p. 251.* aperte utique & ingenue ſcribit: Hoc diffiteri non poſſum nec volo, „ quod ſi Caroloſtadius aut alius quispiam ante qvinqvennium mihi perſuadere potuiſſet, in Sacramento præter panem & vinum eſſe nihil, illi „ magno beneficio me ſibi devinctum reddidiſſet. Gravibus enim curis anxius in hac excutienda materia multum deſudabam, omnibus „ nervis extenſis me extricare & expedire conatus ſum, cum probe perſpiciebam, hac re Papatui cumprimis me valde incommodare poſſe. „ Præterea duos habui, multo dexterius & acutius hac de re ad me ſcribentes, quam Caroloſtadius, nec ita proprii ingenii captu verba detorqventes, verum ego me captum video, nulla elabendi via relicta. Textus enim

enim Evangelii nimium apertus est & potens, qvi facile convelli non 1524.
potest, multo minus verbis aut glossis e capite vertiginoso confictis sub-
verti. Quod si etiam hodierno die fieri posset, ut quis firmo Scriptu-
rarum testimonio mihi fidem facere queat, in Sacramento non nisi
panem & vinum esse, nihil tamen opus esset, quenquam tam amaro
me adoriri animo; sum enim proh dolor plus æqvo in hanc partem
propensus, quantum Adami mei naturam animadvertere possum.
Verum quibus furiis Carolostadius hac de re furit & insanit, tantum
me movet, ut etiam in sententia mea defendenda fiam pertinacior. Ad
hæc si prius non credidissem, jam primum tam futilibus rationibus e
vertigine sic vesani cerebri excogitatis adducerer, ut credam opinio-
nem suam debere esse frivolam & invalidam, quemadmodum spero
vos omnes hoc statim intellecturos, ubi libellis in hoc editis respon-
dero. Qvantiscunqve vero convitiis ratio pro præsentia reali post-
modum ex unione naturarum in persona Christi deducta accepta &
exsibilata fuerit, eam tamen sententiam sic explicarunt in progressu
disputationis Theologi Lutherani, ut ab absurditatibus sufficienter li-
berata nemini (non præoccupato) scandalo esse possit. Simplicissime
sane jam anno 1520. Philippus Melanchthon (quicquid secutis annis
senserit) ad Joh. Schwebelium scribens, *Epist. ad Schvvebel. anni 1520.*
ita sensum Lutheri expressit: *Cum fateantur omnes, Christum secun-
dum divinitatem adesse in Synaxi, quid attinet discerpere humanitatem a
divinitate, quis gignit has tam callidas distinctiones?* Neque tamen
Lutherus illis assentiri voluit, qui quæri de præsentia Christi, ut homi-
nis, nolebant, inter quos bene multi & hodie sunt, qui hoc modo so-
piri, quæ inter Lutheranos & Reformatos est, discrepantiam posse ar-
bitrantur. Ita jam illo primæ disputationis tempore affectus fuit inter
alios *Capito*: Vid. Scultet. *p. 235.* Notat vero Scultetus (quam recte non
disquiro) *ubiquitatis*, quam vocat, dogma, in Gallia hoc anno ortum
suum debere *Jacobo Fabro Stapulensi*, qui illud ex Joh. Gersonis sen-
tentia de communicatione naturarum Parisiis docuerit, & sequenti
anno accusatus a Natali Beda, vehementissimovet erum opinionum
propugnatore, damnatus, eoque nomine relegatus fuerit. Lutherum
miris modis hæc dissensio afflixit, inde inter alia apud Amsdorffium
queritur: Nobis nihil est, nisi unde humiliemur. Nam Carolstadii ve-

I. §. 175. conventus ad concordiam tractandam Luthero non probatur,
§. 176. §. 176. Lutherus Munzerum cavendum esse suadet.

1524. „ nenum latissime serpit: accessit ejus sententiæ Zvinglius Turegi (Tigui)
„ & Leo Judæus, atque multi, constanter asserentes, in Sacramento
„ esse purum panem sicut in foro. Erant, ut Scultetus existimat, qui
„ conventum aliqvem sive Concilium suaderent, tollendis rixis, quas de
ritibus aut rebus indifferentibus esse putabant; sed Luthero, ut ex epi-
stola ad Hausmannum d. 11. Novembr. scripta videre licet, alia mens
erat; ait enim *Lib. II. Ep. p. 243.* Mihi non satis tutum videtur, Con-
„ cilium ex nostris cogi pro unitate ceremoniarum statuenda, est enim
„ res mali exempli, qvantumvis bono zelo tentata, ut probant omnia
„ Ecclesiæ concilia ab initio. Ita ut & in Apostolico concilio ferme de
„ operibus & traditionibus magis quam de fide sit tractatum, in po-
„ sterioribus vero nunquam de fide, sed semper de opinionibus & quæ-
„ stionibus disputatum, ut mihi Conciliorum nomen pene tam suspe-
„ ctum & invisum sit, quam nomen liberi arbitrii. Si una Ecclesia alte-
„ ram sponte non vult imitari in externis istis, quid opus est conciliorum
„ decretis cogi, qvæ mox in leges & animarum laqueos vertuntur? Imi-
„ tetur ergo altera alteram libere, aut suis moribus sinatur frui, modo
„ unitas spiritus salva sit in fide & verbo, qvantumvis sit diversitas & va-
„ rietas in carne & elemento mundi. Certe eventus docuit, Lutherum
non vane de difficultate, ex disfidiis per tractatus & conventus eluctan-
di conjectasse.

§. CLXXVI.

Multus ei hoc etiam anno adversus *Prophetas cœlestes* (uti vocabantur) sive *Anabaptistas* labor fuit, qui libertate Evangelica proterve abusi jam ad vim publicam spectabant. Id prævidit non solum Lutherus, prædixitqve secula a plebis concitatione mala, verum & anteqvam in apertam vim erumperent (de quo seqventi libro agendum est) voce & scriptis remedia quæsivit, ut supra jam notatum fuit. Speciatim vero Senatum & cives Mulhusinos, Imperialis in Thuringiæ finibus urbis, d. 15. Augusti hoc anno (*Tom. II. Alt. f. 799.*) serio monuit, ut a *Munzero* sibi caverent. Is enim, postqvam Zviccaviæ & Alstedii ferri amplius non potuisset, Mulhusium petebat, non vocatus, sed spiritus sui, qvem cœlestem jactabat, vertigine impulsus, a qvo etiam in Svevos & Helvetios actus fuerat multis ad sectam suam perductis. Jubet igitur Lutherus eum repellere, quoniam divinam vocationem extraordina-

riam

riam probare per miracula non poſſet, nec ab hominibus vocaretur, cædes enim & ſeditiones illum moliri certum eſſe. Paulo poſt d. 21. Auguſti ad Fridericum Electorem & Johannem ejus fratrem, Saxoniæ Principes prolixa epiſtola idem argumentum tractavit, quæ Germanice extat *Tomo II. Altenb. f. 790.* Latine autem verſa habetur *Tomo VII. Wittenb. Lat. f. 506.* & in *Parte II. Epiſtolar. p. 223.* In exordio de conditione verbi divini præfatur, ut ei ſatanas non ſolum cædibus & cruciatibus, ſed & Pſeudo-Prophetarum maxima turba ſeſe opponere, » naſcentis Eccleſiæ Chriſtianæ tempore, conſueverit. Idem nunc eum » agere, ait, (quia per Proceres Eccleſiaſticos atque Politicos, qui Evan- » gelii doctrinam tyrannico more graſſantes opprimere non potuerit) » ut ementitos ſpiritus & perditas ſectas producat. Fieri id ex prædica- » tione Pauli Apoſtoli, *oportet hæreſes eſſe.* Ita (*pergit*) poſtquam ejectus » Satanas jam per tres annos circumvagatus eſt per loca arida, tandem » in veſtra ditione, reperta in Alſteta manſione nidum congeſſit, in animo » habens ſub noſtra pace & defenſione in nos pugnare, illuſtriſſimi Prin- » cipis Georgii ditione, qvanquam in proximo ſita ejus fecis ſpiritibus » impertertita. *Addit*: ſingulare mihi gaudium præbet hujus veſaniæ » noſtros non eſſe autores, cum ipſi ſe jactent hoc nomine, qvod noſtra- » rum partium non ſint, atque adeo nihil a nobis didicerint, ſed de » cœlo deſcenderint, perpetuos tres annos cum ipſo Deo collocuti. » Parvi momenti æſtimant rem, Wittenbergæ charitatem & crucem » doceri. Audienda tibi, inquiunt, ipſa Dei vox eſt, & opus Dei in te » ferendum; Scripturam Bibel/ Bubel/ Babel vocant, ſic, ut ſuper » biorem & elatiorem ſpiritum, hoc me neqve legiſſe neque audiſſe ju- » rare poſſim. Hortatur deinde, qvoniam ſpiritus ille Alſtetinus verbi divini negotio omni armorum genere conſulendum eſſe jactet, idque Wittenbergæ ſatis clare confeſſus fuerit, ut Principes conceſſa ſibi a Deo poteſtate ſeditionem præcaveant, neqve enim coram Deo aut mundo excuſari poſſe ſi officium ſuum negligant. Exagitat porro fanaticorum ignobiles auſus, quod in delubra, monaſteria, & imagines, ubi nemo eſt qui defendat, vim exerceant; ſi ſtrenui eſſent, Dresdam, Berolinum, Ingolſtadium petere debere: id eſt, Electoris Brandenburgici

I. §. 176. 1524.

suo monstrat exemplo fructum doctrinæ Anabapt. Ostendit libertatem

gici, Georgii Saxonis, Bavariæ ducum, qui potentia sua veteres ritus tuebantur, urbes primarias. Increpat etiam, quod lucem subterfugiant, & domi feroces, nolint foras in disceptationem de religione prodire, ore jam bis terve Wittenbergæ in cœnobio Augustiniano illis obstructo. De se postmodum allegat Lutherus, quam humiliter trepide & pedetentim Papatum adortus sit. Licet autem se nec magnificis verbis extulisset, & miser atque ærumnosus nulliusqve potentiæ esset, stetisse tamen se Augustæ, Lipsiæ, Wormatiæ publice, & in singulis pene angulis tam uni quam pluribus rationem suæ doctrinæ reddidisse, & secuta esse, quæ fanatici nunquam effecissent. Nunquam se ullum lapillum diruisse, nullum cœnobium sua opera combustum; calamo tamen & ore suo pene omnia devastata esse monasteria, etiam sub Principibus Evangelio parum faventibus. Respondet objectioni, qua uti solebant, quaqve etiam hodie plerosque fanaticorum uti videmus, quod spiritum sublimiorem habeant, quam ut percipi ab aliis possit. Ait enim, S. Petrum, qui non ignoraret, suum quoque & omnium Christianorum spiritum sublimiorem Gentilibus & Judæis esse, nihilominus jussisse, ut parati essent omnes ad dicendam causam; Christum etiam ipsum exemplo suo id docuisse. Mirum esse, ait, quod nunc editis libellis doctrinam suam evulgent, cum ex illorum principiis nihil opus sit scriptis, spiritu sive divina voce cœlitus omnes docente. Id vero agere, ut verbum Dei & Sacramenta plane tollant; diserte scribere ausos esse contra ultimum capitulum S. Marci, ubi de baptismo scripsit. Fructus doctrinæ etiam examinat, suæ illum esse statuens, ut fiant quæ Paulus *Rom. VIII.* & *Gal. V.* exigit, & breviter, ut *fructus spiritus* sit perfectio decem Præceptorum Dei, sive *charitas 1. Cor. XIII.* quem vero excellentiorem fructum Alstetinus spiritus nunc ferat, nescire se dicit; nam quæ in expugnandis monasteriis & dejiciendis imaginibus fiant, qualia sint, satis apparere. Neqve tamen negat, in sua quoque Ecclesia esse qui aliter vivant, quam doceantur, nec cessaturam esse imperfectionem illam, dum homines fuerint; Christum tamen ipsum ferre peccatores, nec superbe eos fastidire; doctrinam autem ante omnia sanam & rectam esse velle. Moderatur denique, quæ de officio Principum scripserat, ut nolit ab iis prædi-

prædicandi ſervari vult. §. 177. reſiſtit novis quibusdam opinionibus de legibus, approbante Joh. Frid. Sax. I. §. 176. §. 177. 1524.

prædicandi libertatem inhiberi: Sed in militia illa ſpirituali committendos eſſe concurrentes ſpiritus, & ſi a falſis doctoribus decipiantur, id pro Martis communis conditione ferendum eſſe. Doceant itaqve, (ait) modo manus contineant: ſed has exercentes & vim parantes ejiciantur ex regione. Non vult eos audiri, cum Iſraelitarum exemplum allegant, idola confingentium, & Cananæos extirpantium: non enim facta ſed fidem illorum imitandam eſſe ſtatuit. In novo teſtamento diaboli expellendi & offendiculorum tollendorum veram rationem eſſe verbi divini prædicandi exercitium, qvo corda moveantur, inde diabolum cum tota pompa ſua & poteſtate per ſe peſſum eſſe iturum. Ex his puto ſatis conſtare, qvam iniqve Luthero imputetur, qvod diſcipulos habuerit Munzerum & ſocios, & qvam remotus ille ab eorum inſano dogmate fuerit, etiam anteqvam ſeditio ruſtica anno ſeqventi erumperet.

§. CLXXVII.

Reſtitit etiam aliis, ſubtilius qvidem, periculoſe tamen erantibus. Erant enim in aula Vinarienſi Concionator *Wolffgangus Steinius*, & e Jurisconſultis *Stmuſius* qvidam, aliiqve, qvi Cæſareas leges, ut ab Ethnicis; Canonicas, ut a Pontificibus profectas, improbarent, & Moſaicum jus reduci mallent, tum uſuras omnes, etiam legitimas, improbabant. Erant qvi mercaturam, fidejuſſiones, & alia ejusmodi damnarent. De his, qvæ ſibi viderentur, conſultus Lutherus ſcripto complexus eſt, Melanchthonis etiam conſilio adhibito. Vide *Tom. II. Alt. f. 815. & ſeqq.* Gratias ei hoc nomine egit Johannes Fridericus Princeps, Johannis Ducis, poſtea Electoris, filius, annos jam natus 21, qvi Parenti, ſententia Lutheri confirmatus, & a Cancellario adjutus, modeſte obſtitit, ne novarum iſtarum opinionum autoribus pro indulgentia ſua nimium tribueret. Extat epiſtola ab ipſo Principe compoſita, egregii animi & judicii characteres exhibens, in qva inter alia de neceſſitate viſitationis Eccleſiarum non indigna ſe ſcribit, & qvæ non multo poſt effectum habuerunt, *d. Tom. II. fol. 815.* Inter alios Caroloſtadii exceſſus hic qvoqve erat, ut literarum ſtudia improbaret & exoſa faceret: cujus qvidem inſaniæ invidia a malevolis etiam Luthero impingebatur; ſed ille & Principi formam ſcholæ inſtituendæ propoſuit, ut patet ex epiſtola ad Spalatinum *Lib. II. Ep. p. 235. b.* d. 18.

I. §. 177. de Scholarum emendatione & constitutione egregia svadet, edito scripto

1524. Octobr. data, & cum, (nescio, qva causa) Academiæ ruinam metueret, non parum qvestus est *d. l. p. 237. b.* dein edita hoc eodem anno gravissima ad Magistratus civitatum Germaniæ parænesi omni argumentorum, qva poterat vi, ab iis contendit, ut scholarum constitutioni operam darent. Vide *Tom. II. Alt. f. 805. & seqq.* Præmittit in illa qvædam de se, significans, ut ante annos tres proscriptus & condemnatus, tacere tamen, licet id suo commodo & tutissime facere potuisset, hoc tempore noluerit, qvæqve inde secuta sint, manifestæ Dei operationi attribuenda: qveritur inde, scholas interire, Academias detrimenta pati, monasteria deseri. Exiccatum (ait) est fœnum, cecidit flos, spiritus Domini sufflavit in eo Es. XL. 7. Patuerunt per verbum Dei Clericorum defectus, sed plebs carnalis, cum liberos suos alieno sumtu, ut hoc usqve consveverat, in monasteriis ali jam non posse videat, nec sacerdotes, monachos monachasqve fieri; mavult eos omnes alio vitæ genere victum sibi parare. Sic apparet, ventris non religionis causa Clericorum conditionem antehac affectasse. Diabolus nempe in aliud extremum tendit; juventutem qvam corruptelis monasticis eximi cernit, jam ab omni informatione & eruditione remotam, in barbariem & animæ periculum præcipitare cogitat. Parentes tot sumtibus indulgentiarum, missarum, vigiliarum, fundationum, testamentorum, anniversariorum, fraternitatum, peregrinationum & qvos in mendicantium greges erogabant, levati, tantillam eorum partem ad liberorum in scholis educationem conferre detrectant. Illos igitur, ut & Magistratus officii sui admonet; lingvarum peritiam, ut divinum donum, qvo Evangelii propagatio & Scripturæ intellectus nititur, commendat; Waldensium opinionem, lingvarum studium spernentium, improbat: agnoscit se, utcunqve zelo spiritus, qvem alii jactent, se non putet destitui, ea tamen non fuisse effecturum, qvæ præstiterit, si absqve lingvarum cognitione fuisset. Ostendit deinde scholarum & lingvarum utilitatem ad vitam civilem & ad statum Principum sustinendum, qvi nunc, ut satis libere monet, *aurigando, compotando, bacchanalibus & curis illis suis maximis, de culina & cella occupantur.* Faciliori informandi methodo, qvam olim fuerit, invitari debere contendit juventutem, ad scholarum freqventationes; paucas horas singulis diebus sufficere, & paucos annos ad discenda, qvæ omni vitæ generi profutura sint. Excellentiora vero ingenia nunc insulsissimorum librorum ab

indo-

indoctis monachis consarcinatorum loco (nominat *Catholicon, Floristam, Graecistam, Labyrinthum, Dormi secure*) egregia habere profectuum a libris utilibus adminicula; bono tamen delectu opus esse: Sacram ante omnia Scripturam, lingvis non solum originariis, sed & popularibus legendam: ex Poetis & Oratoribus, etiam Ethnicis, Grammaticæ studium formandum, artium deinde & facultatum compendia & Syntagmata extare, Historiarum vero singularem utilitatem esse, ut Dei miranda opera & eventus humani cognoscantur; dolendum tamen, qvod Germanicarum rerum monumenta pauciſſima extent. Epilogum addit, rogans, ne consilium suum, tanqvam ab homine contemto & condemnato proficiscens despiciant. Neqve enim, ait, mea sed Germaniæ commoda qværo, imo etsi stultus sim, si qvid tamen boni svadeo, cur non audiar? Audiri deberet etiam Turca, aut Paganus, si qvid proponeret, qvod proficuum esse posset. Sæpe ab insipienti rectum aliqvod consilium datum fuit, Mosen socer Jethro docuit.

§. qqq.

Tantis in Germania ob tot Principes & Civitates, publice doctrinam & reformationem ejus amplectentes, præsidiis roboratus, superbior & audacior evasit Lutherus. Itaqve vestem Monachalem, qva huc usqve usus erat, sibi amplius non convenire putabat, qvod semper monastici aliqvid olerent & repræsentarent, qvem ille ordinem in maximum contemtum adducere nixus erat. Apud Electorem igitur, mutationes externas cæteroqvin non probantem, tandem effecit, ut cucullum exuendi veniam impetraret, & Doctoris veste, qvam Dux ipse ei dedit, uteretur. Titulum etiam Reverendi Patris *deposuit, qvi ei hucusqve publice in omnibus actibus dabatur, nullumqve alium admisit, qvam* D. Martini Lutheri, *& hunc ad mortem usqve retinuit.* Bucholcer. in judic.

I. §. 178. §. 178. Mutationis occasio: monasterii Wittemb. evacuatio & qvid Lutherus petierit.

1524.

§. CLXXIIX.

Verum qvidem est, & sæpe notatum, Fridericum Electorem in mutationibus admittendis nimis cautum fuisse, neqve id Spalatinus in *Vita MSCa* dissimulat; non reperio tamen, qvod restiterit Luthero, cucullum monasticum deponenti, nec qvod Lutherus a Principe licentiam id faciendi postulaverit, cum suo potius arbitrio in his omnibus ageret. Refertur in compendiosa hujus anni 1524. actorum recensione, Tomis inserta *Tom. II. Alt. f. 864.* Electorem non qvidem vestem, sed pannum Luthero misisse, & veluti jocantem ei significasse, conficere sibi ex eo curaret, qvicunqve placeret, habitum. Itaqve d. 9. Octobr. (Dominica XX. post. Trinit.) exuto cucullo Augustiniano, in illa comparuit veste, qva Prædicantes uti solent. Alium etiam qvam *Doctoris* aut *Professoris* titulum gerere non potuit, cum alio non fungeretur munere: neqve enim inter Canonicos erat, & Parochiæ oppidanæ Joh. Bugenhagius præfectus erat. Monastici vero habitus & Augustiniani cognominis mutandi necessitatem qvandam sine dubio fecerat, qvod fratres sui, cœnobitæ, jam omnes præter unicum Priorem, qvem vocant, diffluxerant. Cum vero etiam iste, hoc ipso anno, conscientia sua impulsus, de vitæ genere mutando cogitaret, & reditus monastici jam olim tenues, nunc difficillimæ exactionis essent, in literis ad Electorem exposuit, se solum in monasterio remanere non posse, sed qvæsiturum, ubi Deo favente alimenta inveniret. Itaqve cum Priore de cœnobio Principi (novissimo, ut ait, hæredi) tradendo convenisse, rogare autem, ut conniveret Elector, vel secreta qvadam ratione permitteret (scire enim se, cur id aperte non sit facturus) qvo areæ cujusdam ad cœnobium spectantis venditio, sibi aut Priori permitteretur; subsidio isto hunc tanto digniorem & egentiorem esse, qvia a patrimonio in Trevirensi ditione odio religionis arceretur Vide *Tom. II. Alt. f. 854. & seqq.* Ex qvo apparet, qvam alienus ab omni opum & bonorum cupidine, & de sua sustentatione incurios fuerit Lutherus, qvi nec Prioris munus in cœnobio unqvam affectasset, & tantillo munusculo, nec sibi sed sodali conferendo contentus esset, nihil a Principe sibi petens aut pactus. Simile monasterii deserti & Principi traditi exemplum anno præterito Hertzbergæ in oppido Wittembergæ vicino acciderat, de qvo Lutherus epistola ad Spalatinum *Lib. II. p. 119.* mentem suam pau-

1524.

cis explicavit: ſcire ſe Principem nihil acceptorum eſſe ex bonis monaſterii, decere tamen, ut deſertum qvæſtoris curæ committat, monachis autem abeuntibus concedat, ut adhibitis duobus bonis & fidelibus viris anathemata (donaria ſive cimelia ſacrarii) inter ſe partirentur, & ad conjugia vel artificium (mechanicum) impenderent, ex qvo alerentur; Sic enim res illæ (addit) qvæ per impietatem partæ ſunt, in pietatem vertentur, nec melius mihi locari poſſe videntur. Idem non multo poſt ſvaſerat, ut pauperibus ſacrificulis (vicariis puto Wittenbergenſibus) ex prioribus cenſibus aſſignaretur, unde viverent, qvia aliam (ut ait) artem non didicerunt, & ignorantes in abominationes iſtas lapſi ſunt *Lib. II. p. 319. b.* Nihil ergo minus ſpectavit Lutherus, qvam ut Principes ex bonis Eccleſiaſticis diteſcerent, & cum jam tum qvosdam circa eam rem abuſus ex literis Heſſi, Uratislavia ad ſe ſcribentis, perciperet, reſpondit, nihil mirum, ſi Principes in Evangelio ſua qværant; & raptores novi raptoribus veteribus inſidientur. Lux orta eſt, qva videmus, qvid ſit mundus, nempe regnum Satanæ. Sic & Paulus qveritur, omnes qværere qvæ ſua ſunt, porro hæc ipſa nos animare debent, qvod omnia reſpondeant priſcis exemplis Evangelii *Lib. II. Ep. p. 284.* Acrius etiam apud Spalatinum expoſtulavit menſe Decembri hoc anno, cum neſcio qvid adverſi D. Juſto Jonæ, Præpoſito Wittembergenſi, ab aula inſtaret, & Canonicorum duorum aut trium veteri ſuperſtitioni & reditibus conſuleretur. Exprobrat enim ingratitudinem, qvod non agnoſceretur in aulis, per Evangelii doctrinam & animabus conſultum eſſe, & ſubſtantiam mundi non parvam ad marſupium Principis redire, unde ſcilicet haberent, qvod ad pios uſus impenderent. Vide *Lib. II. epiſt. p. 246.*

§. rrr.

Sed gaudium qvod ex hoc rerum ſuarum ſtatu ceperat, dum ſe caput formidabilis adverſus Eccleſiam Romanam, qvam capitali odio proſeqvebatur, factionis eſſe cerneret, multa amaritudine hoc ipſo tempore mixtum expertus eſt; magnumqve dolorem

1524. concepit, cum se vehementer impugnari cerneret ab amico, qui ab initio rebellionis suæ omnium utilissime ei adstiterat, & eruditionem, eloquentiam, magnamque apud omnes toto orbe literatos & Procerus famam, maxime nocere poterat. Erat hic celebris ille Erasmus Roterodamus, qui ab Angliæ Rege, a quo multum æstimabatur, rogatus, Lutherum in capitalibus ut ipse bona fide asserit, doctrinæ suæ articulo aggressus est. Hoc enim anno Erasmus doctum & eloquentem tractatum de Libero arbitrio edidit, quod Lutherus simpliciter eripere hominibus, maxime in rebus ad salutem pertinentibus, nitebatur, specioso sub prætextu extollendi gratiam Jesu Christi, & superbiam humanam deprimendi, dum omnia Deo, nihil prorsus liberæ cooperationi voluntatis nostræ tribueret.

Erasmi diatribe de lib. arbitrio.

Hic de Scripturis non est controversia, utraque pars eandem Scripturam amplectitur & venentur; de sensu Scripturæ pugna est.

Statim ab initio hujus tractatus monet Erasmus, de Scripturis non esse controversiam, cum utraque pars dicat, eas se sequi, sed de vero Scripturæ sensu quari, a qua parte ille stet. Inde longo ordine dicta Scripturæ profert, quibus liberum arbitrium optime asserit, porro Patres Græcos & Latinos, ut & Concilia allegat, quæ hunc sensum accipiendum esse statuerunt. Posthæc totum orbem alloquitur, & quid magis congruum sit, quærit, nempe ut in hac lite Conciliorum & totius maximorum Sanctorum & illuminatorum virorum judicium respiciatur, an eo rejecto, Martino Luthero assentiendum sit, qui neminem pro se habeat, quam

Joban-

cis explicavit: ſcire ſe Principem nihil accepturum eſſe ex bonis monaſterii, decere tamen, ut deſertum qvæſtoris curæ committat, monachis autem abeuntibus concedat, ut adhibitis duobus bonis & fidelibus viris anathemata (donaria ſive cimelia ſacrarii) inter ſe partirentur, & ad conjugia vel artificium (mechanicum) impenderent, ex qvo alerentur; Sic enim res illæ (addit) qvæ per impietatem partæ ſunt, in pietatem verterentur, nec melius mihi locari poſſe videntur. Idem non multo poſt ſvaſerat, ut pauperibus ſacrificulis (vicariis puto Wittenbergenſibus) ex prioribus cenſibus aſſignaretur, unde viverent, qvia aliam (ut ait) artem non didicerunt, & ignorantes in abominationes iſtas lapſi ſunt *Lib. II. p. 319. b.* Nihil ergo minus ſpectavit Lutherus, qvam ut Principes ex bonis Eccleſiaſticis diteſcerent, & cum jam tum qvosdam circa eam rem abuſus ex literis Heſſi, Uratislavia ad ſe ſcribentis, perciperet, reſpondit, nihil mirum, ſi Principes in Evangelio ſua qværant; & raptores novi raptoribus veteribus inſidientur. Lux orta eſt, qva videmus, qvid ſit mundus, nempe regnum Satanæ. Sic & Paulus qveritur, omnes qværere qvæ ſua ſunt, porro hæc ipſa nos animare debent, qvod omnia reſpondeant priſcis exemplis Evangelii *Lib. II. Ep. p. 284.* Acrius etiam apud Spalatinum expoſtulavit menſe Decembri hoc anno, cum neſcio qvid adverſi D. Juſto Jonæ, Præpoſito Wittembergenſi, ab aula inſtaret, & Canonicorum duorum aut trium veteri ſuperſtitioni & reditibus conſuleretur. Exprobrat enim ingratitudinem, qvod non agnoſceretur in aulis, per Evangelii doctrinam & animabus conſultum eſſe, & ſubſtantiam mundi non parvam ad marſupium Principis redire, unde ſcilicet haberent, qvod ad pios uſus impenderent. Vide *Lib. II. epiſt. p. 246.*

§. rrr.

Sed gaudium qvod ex hoc rerum ſuarum ſtatu ceperat, dum ſe caput formidabilis adverſus Eccleſiam Romanam, qvam capitali odio proſeqvebatur, factionis eſſe cerneret, multa amaritudine hoc ipſo tempore mixtum expertus eſt; magnumqve dolorem

I. §. rrr. 1524.

concepit, cum se vehemen… …m velle, licet velit sim… amico, qui ab initio re… Scio eum adjicere, quod ei adstiterat, & o… …t saltem bonum, quod Deus gnamque apud… …hilque ex se ad id praestet; iden… famam, ma… …odo vult, nempe quod solus Deus ille Erasm… …ntatem ad volendum, quodque hu… multi… …tem determinandi habeat, velitne an… ut… …n illico atque Deus operatur volitionem in voluntate, certum est, quod voluntas velit, idque sine coactione, ut Lutherus formaliter dicit. Quemadmodum enim globus nequit recipere motum, quin moveatur, nec ferrum calorem recipiens non calescit: ita nec voluntas recipere potest gratiam volendi, quin effective velit bonum, quod gratia vult velle. Itaque haeresis Lutheri non consistit in eo, quod negat voluntatem agere, ait enim positive, quod velit sine coactione & violentia: sed consistit praecise in hoc, quod agat per necessitatem immutabilem, ita ut non possit non velle: Quicunque igitur pertinaciter statuit, quod gratia Jesu Christi cogat voluntatem ad bonum id, quod eam velle facit, ita ut non possit non velle, ille est ingenuus Lutheranus. Caeterum nihil magis in hoc libro Lutheri stupendum est, quam quod Erasmo objicienti quasi VViclefum saltem & Vallam in partibus habeat, audaciter regerit, injuste Augustinum praeteriri. * Sanctus enim Augustinus, ait, de quo loqueris totus pro me est in hac quaestione. Interim evidentissimum

Erasmi trit

* Augustinus quem praeteris, meus totus est. Luth. de servo arb. t. 2. f. 432. Quomodo inhibit, si dimittit, ut quis quod voluerit, eligat? Et tamen utrumque verum est, sed pauci id intellectu comprehendere valent. Aug. cont. Petil.

Johannem VVicleffum & Laurentium Vallam, & tamen ſupremus judex eſſe velit circa ſenſum, omnibus dictis illis attribuendum. Hæſit diu Lutherus, antequam reſponderet, ſive quod congredi cum homine nollet, cujus ingenium & autoritatem formidabat; ſive quod tractatus iſte Latine ſcriptus apud populum & Nobilitatem parum valere videbatur, ſatiusque foret, ut neglectus in oblivionem caderet, quam ſuo reſponſo magis innoteſceret. Cum vero eum ab adverſario ſuo graviſſimo, Hieronymo Emſero, Germanice verſum videret, omniumque hominum manibus teri, reſpondere demum ſtatuit, idque præſtitit magno ſatis libro, cui titulum fecit, de ſervo arbitrio adverſus Liberum arbitrium ab Eraſmo defenſum. *In hoc autem libro clare dicit, * quod homo, quicquid boni vel mali agit per neceſſitatem agat, quodque nullum habeat liberum arbitrium, ſed ſervus ſit voluntatis aut Satanæ per concupiſcentiam, aut Dei per gratiam, quæ neceſſitate inſuperabili in homine operetur, quodque hic nullam libertatem habeat, ut nollet bonum,*

1524.

Cochlæus. Luth. de ſerv. arbitr. f. 2.

* *Quicquid ſit a nobis non libero arbitrio ſed mera fieri neceſſitate. In rebus quæ pertinent ad ſalutem vel damnationem non habet liberum arbitrium, ſed captivus ſubjectus & ſervus eſt vel voluntatis Dei, vel voluntatis Satanæ, ut nec hic ſit ulla libertas, vel liberum arbitrium alio ſeſe vertendi, aut alio volendi, donec donet ſpiritus & gratia Dei in homine &c. Neceſſitate dico non coactæ. Neceſſitate immutabilitatis non coactionis. Mera lubentia & pronitate ac ſponte ſua vult & facit, non coacte, ut nullis contrariis mutari in aliud poſſit. Pergit volendo & lubendo & amando bonum.*

num, qvod illa necessario vult eum velle, licet velit sine coactione & sine violentia. Scio eum adjicere, qvod voluntas hominis recipiat saltem bonum, qvod Deus in illa solus operetur, nihilqve ex se ad id præstet; idem tamen dicere hoc modo vult, nempe qvod solus Deus determinet voluntatem ad volendum, qvodqve hac nullam libertatem determinandi habeat, velitne an nolit. Nam illico atqve Deus operatur volitionem in voluntate, certum est, qvod voluntas velit, idqve sine coactione, ut Lutherus formaliter dicit. Qvemadmodum enim globus neqvit recipere motum, qvin moveatur, nec ferrum calorem recipiens non calescit: ita nec voluntas recipere potest gratiam volendi, qvin effective velit bonum, qvod gratia vult velle. Itaqve hæresis Lutheri non consistit in eo, qvod negat voluntatem agere, ait enim positive, qvod velit sine coactione & violentia: sed consistit præcise in hoc, qvod agat per necessitatem immutabilem, ita ut non possit non velle: Qvicunqve igitur pertinaciter statuit, qvod gratia Jesu Christi cogat voluntatem ad bonum id, qvod eam velle facit, ita ut non possit non velle, ille est ingenuus Lutheranus. Cæterum nihil magis in hoc libro Lutheri stupendum est, qvam qvod Erasmo objicienti qvasi VViclefum saltem & Vallam in partibus habeat, audaciter regerit, injuste Augustinum præteriri. *Sanctus enim Augustinus, ait, de qvo loqveris totus pro me est in hac qvæstione. Interim evidentissimum

* Augustinus qvem præteris, meus totus est. Luth. de servo arb. t. 2. f. 432. Qvomodo tenebit, si dimittit, ut qvis qvod voluerit, eligat? Et tamen utrunq; verum est, sed pauci id intellectu comprehendere valent. Aug. cont. Petil.

mum eſt, qvod nihil clarius aut frequentius in operibus Sancti hujus Doctoris exprimatur, qvam liberum arbitrium hominis, cum gratia qvæ id perficit, facultatem ei concedens bona facere per ſe, nec auferens eam, qvam habet, ut mala faceret per ſeipſum. Sed hoc, ſi fas eſt ita loqvi, fatale eſt S. Auguſtino, ut ad Scripturæ exemplum falſis interpretationibus & illuſionibus hæreticorum expoſitus ſit, ita ut ipſe Lutherus, qvi ex Eccleſiæ rebellantibus omnium minime æſtimat autoritatem Patrum, ſed eos ſæpe indigniſſime tractat, nihilominus de aſſenſu ejus glorietur. Sed id non jactat de Eraſmo; cum enim hic qvereretur, eſſe qvi ſibi imputarent qvaſi cum Luthero in hoc articulo conſentiret, lepide reſpondit, magnam Eraſmo injuriam fieri, & ſe qvoqve eum ab hac inimicorum calumnia defenſurum, ſemperqve teſtaturum eſſe, Eraſmum nullo modo Lutheranum, ſed tantum Eraſmum eſſe, id eſt, hominem, qvi omnia tam incerte & ambigue, ſæpe etiam minime ſerio in cauſis religionis dicat, ut ægre ſciri poſſit, qvid ſentiat. 1524.

Cum ſit, me nimis certo & fideli teſte, nullo modo Lutheranus, ſed Eraſmus tantum. Luther. ep. ad Nicol. Amsdorff t. 2.

§. CLXXIX.

Prolixa hæc digreſſio ore Lutherum petit, cauda illos ferire videtur, qvi *Auguſtinum* omnibus pene paginis allegantes Jeſuitarum dogmata *de gratia*, dein totam diſciplinam exagitarunt, *Janſeniſtarum* nomine celebres & odioſi. Iſtam controverſiam ut hic deſcribam, vel ſubtilitates Scholæ, qvas vix capio, Maimburgii exemplo exponam, nulla ſvadet ratio. Examinabo potius, qvæ de Eraſmo & Luthero tradit hic noſter, ſubleſtæ partim fidei, aut mutila. Falſum eſt, qvod Eraſmus dicitur Luthero ab initio rebellionis (ita pro humanitate ſua lo-

qvitur noſter) utiliſſime adſtitiſſe. Non negavero eqvidem, veritatem in doctrina Lutheri Eraſmum magna ex parte deprehendiſſe, ſed tam callide verſatus eſt, ut nullum ab illo rebus Luthero emolumentum accedere potuerit, niſi forte apud Fridericum Electorem qvaliscunqve ejus approbatio, ut ſupra dictum fuit, aliqvid valuit, qvod Eraſmus non male de Luthero ſentire videbatur, idqve ipſe jam anno 1519. in epiſtola ad Melanchthonem jactaverat, *Lib. V. ep. 38.* Alibi vero affectata illa & ſubdola Eraſmi moderatio doctiſſimis plurimis viris effugia ſuppeditavit, qvibus freti, defectus & errores, qvos Lutherus vehementer & aperte taxabat, pro talibus habebant, qvi ferri poſſent. Utilem ſibi Eraſmum fuiſſe non uno loco fatetur & prædicat Lutherus, ſed non alia de cauſa, qvam qvod lingvarum ſtudium commendabile & gratum feciſſet, & qvod ad Scripturæ & Patrum Eccleſiaſticorum lectionem multos invitaverit, qvi in tricis & nugis ſcholaſticis ætatem hucusqve conſumſerant; monachorum vero inſcitiam & pravos mores etiam ante Lutherum ita taxaverat, ut hujus cenſuræ non multo acriores eſſe viderentur. Interim verum eſt, optaſſe Lutherum & ab Eraſmo hoc ipſo anno 1524. (vide *Lib. II. ep. p. 195.*) contendiſſe, ut *ſpectator*, ut loqvitur, *tragœdiæ eſſe velit, nec copias ſuas cum adverſariis jungere*, id eſt, ne libellos contra ſe ederet, promiſitqve viciſſim ſe adverſus eum nihil ſcripturum eſſe. In hac ipſa epiſtola ſatis libere, qvanqvam amice, de
„ ſtudiis & moribus Eraſmi judicat; ait enim: Videmus nondum tibi eſ-
„ ſe a Domino datam eam fortitudinem vel ſenſum, ut monſtris illis no-
„ ſtris libens ac fidenter occurras nobiſcum; nos non ſumus qvi a te exi-
„ gere audemus id, qvod vires & modum tuum ſuperat. Sed majorem vim habebant qvibus ad ſcribendum impellebatur: Neqve enim eum Angliæ Rex ſolum, Maimburgio memoratus, verum ipſe Pontifex Adrianus in literis Cal. Dec. 1523. datis (Vid. *Lib. XXIII Epiſt. Eraſmi ep 3.*) omni argumentorum acie aggreſſus eſt. Aſſeverat qvidem, nullam hæreſeos ſuſpicionem ſibi adverſus illum eſſe, purgandi tamen ejus apud alios cauſa in certamen prodire non tam jubet, qvam rogat, mire
„ palpans hominem, cui magnam vim ingenii, ſcribendi promtitudi-
„ nem, qvanta, ut ait, noſtra memoria paucisſimis aliis, imo nulli contigerit, aliaqve elogia tribuit, addens, ſe alienum eſſe a rigore, qvi per
„ cenſuras & leges imperiales exercebatur. Tantam vero ſpem in Eraſmi

cru-

eruditione ad convincendos, qvos vocat, hæreticos ſe ponere profitetur, ut major eſſe non poſſit. Invitat deniqve eum, ut Romam ipſe veniat, qvamprimum peſtilens tunc aer purgatus fuerit. Repetit idem iterata epiſtola d 23. Jan. anno 1523. & jam ceſſaſſe peſtis contagionem nuntiat *Lib. XXIII. ep. 4.* At Eraſmus his blanditiis, & iis qvæ Card. Campegius aliiqve ſcripſerant (tunc qvidem) immotus, Pontifici ita reſpondit *(Lib. XVIII. ep. 20.)* ut ætatem, valetudinem, invidiam monachorum, & ſuſpicionem hæreſeos ſibi immerenti impactam obſtare dicat, qvo minus ſcribat: qveritur inde aut jactat, qvod nunc tot viri inſignes Luthero faventes ſibi ſuccenſeant, qvia in easdem non transgrederetur partes. Arcani etiam aliqvid, qvod revelari nolit, ſubindicat, qvo Pontificias res multum juverit, cum in ſua, ut ſcribit, poteſtate fuiſſet, magnam tragœdiam excitare. Lutheraniſmi propagationem & potentiam exaggerat. Late (ait) patet Germania & abundat excellentibus ingeniis, nec hanc tamen ſolam habet hic affectus; non auſim ſcribere, in qvam multis regionibus, qvam penitus popularibus animis (ſic temperat, qvæ de excellentibus ingeniis dixerat) infixus ſit Lutheri favor, & odium Pontificii nominis. Laudat Adriani moderationem, dolens, qvod eandem alii non ſervent, qvi fruſtra ſperent, malum ſectione & uſtione curari poſſe. Ita olim in Anglia Wicleſiticam factionem oppreſſam verius qvam extinctam fuiſſe. Difficilius in Germania vim tentari, in tot Principes diſſecta. Mortuo inter hæc Adriano, ad qvem an reſponſum iſtud pervenerit, compertum non habeo, (imperfecta enim epiſtola, & fortaſſe omnino transmiſſa non eſt) propinqviores ſtimulos ab Anglia admotos Eraſmus ſenſit, opera *Cuthberti Tonſtalli* Epiſcopi Londinenſis, cujus literæ Non. Julii 1523. ſcriptæ *Lib. XXII. ep. 22.* extant. Penſionum jacturam, qvibus in Anglia fruebatur, Eraſmum, ni ſcriberet, metuiſſe, non eſt vero abſimile. Invitus itaqve & renitens, nec ſine timore acris, qvam prævidebat, refutationis, diatriben illam ſuam extruſit. Ita enim pridie Non. Septembr. 1524. ad Tonſtallum ſcribit: Exiit libellus de libero Arbitrio, moderatiſſime qvidem ille ſcriptus, ſed qvi graviſſimos tumultus ſit excitaturus. Et ad Regem ſeqventi die, idem referens, addit: *expecto lapidationem.* Ad *Thomam Volſejum*, Archiepiſcopum Eboracenſem, *audax* vocat facinus ſuum; dein cauſam aperit, cur nemini ſcriptum ſuum

I. §. 179. 1524. dedicaverit, qvanqvam id huic ipſi Cardinali deſtinaſſet. *Lib. XIX. ep.* evitare ſcilicet voluiſſe, ne conductum ſe eſſe clamarent Lutherani. Iisdem Non. Sept. ad Melanchthonem prolixam ſcribit Epiſtolam qvæ *Lib. XIX. ep. 113.* eſt, in qvade moribus eorum qvi ſe Evangelicos vocabant, qveritur, ſuamqve moderationem jactat, propter qvam tamen invidiam maximam ſuſtineat, Aleandri potiſſimum calumniis Romæ traductus; tandem cauſas cur adverſus Lutherum ſcripſerit his exponit verbis: Miraberis cur emiſerim libellum de libero arbitrio. Sustinebam triplex agmen inimicorum: Theologi & bonarum literarum oſores nullum non movebant lapidem ut perderent Eraſmum, qvem, qvod attacti eſſent libris meis, tum qvod collegium illud florentiſſimum invexerim Lovanium, eamqve regionem totam infecerim linguis & bonis literis; ſic enim loqvuntur. Hi monachis omnibus perſvaſerant, me juratiſſimum eſſe Luthero. Itaqve amici videntes me periclitari, ſpem præbuere Pontifici & Principibus, fore ut aliqvid ederem in Lutherum. Eam ſpem & ipſe pro tempore alui. Et interim iſti non expectato libello cœperant me libellis laceſſere. Nihil igitur reſtabat, niſi ut ederem qvod ſcripſeram, alioqvi & Monarchas habuiſſem infenſos, qvibus viſus fuiſſem dediſſe verba, & iſti tumultuoſi clamaſſent me metu premere, & atrocius aliqvid expectantes impotentius ſæviſſent. Poſtremo, qvoniam epiſtola Lutheri jam eſt in manibus, qva pollicetur ſe cohibiturum calamum in me, ſi conqvieſcam, viderer ex pacto non edere. At hæc qvi Romæ profitentur literas ethnicas, ἰδιωτικώτεροι, mire fremunt in me, invidentes ut apparet Germanis. Itaqve ſi nihil edidiſſem, præbuiſſem anſam & Theologis & monachis & illis Romanenſibus figulis, qvorum Alpha, ni fallor, eſt N. (*Aleandrum* forte intelligit) ut facilius perſvaderent Pontificibus ac Monarchis qvod perſvadere conabantur; Poſtremo, hos furioſos Evangelicos habuiſſem iniqviores: nam ipſe rem tractavi modeſtiſſime. Et tamen qvod ſcribo non ſcribo adverſus animi ſententiam; qvanqvam ab hac qvoqve libenter diſceſſurus, ubi perſvadebitur qvod rectius eſt. Reſpondit ad hæc Melanchthon pridie Id. Octobr. (Vide *Lib. XIX. Eraſmi epiſtolas ep. 2.* & *Melanchth. Lib. III. ep. 65. edit. Lond.*) & poſtqvam Eraſmum ex moribus de doctrina judicantem reprehendiſſet, & Lutherum ipſum deplorare dixiſſet, qvod privatis cupiditatibus religionis vocabulum etiam ab iis prætexeretur, qvi cum Phariſaico

saico Pontificis regno bellum gerere videri vellent; diatriben Erasmi 1524.
æqvissimis animis Wittembergæ acceptam esse refert: tametsi alicubi
nigrum salem asperserit. Tyrannidem enim fore, si qvisqvam vete-
tur in Ecclesia sententiam de religione dicere, debere id esse omnibus
liberrimum, dummodo ne privati affectus admisceantur. Lutherum
non esse tam irritabilem ut nihil devorare possit. Polliceri proinde se
in respondendo pari usurum esse moderatione; multis addit profutu-
rum esse, si locus de libero arbitrio diligenter excutiatur, sacras tamen
literas Lutheri sententiæ suffragari innuit, & Erasmum ab oppugna-
tione vehementiori dehortatur. Læta fuerunt Erasmo, qvæ de mode-
ratione styli adversum se intelligebat, eaqve apud alios jactavit. Vide
epistolam ad Ludov. Vivem *Lib. XVII. ep. 36.* Sed Melanchthoni pau-
lo animosius respondit d. 4. Id. Decembr. *Lib. XIX. ep. 3.* Nam Lutheri
vehementiam valde improbat, multa etiam in doctrina ejus sibi displi-
cere profitetur; non negat tamen corruptos Christianorum mores im-
mitem reqvisivisse castigatorem; sed scopo suo insistit, ut temperata li-
bertate Pontifices & Monarchæ ad reformationem invitarentur, utq;
Sacerdotum religio ita restitueretur, ut nihil decederet autoritati. Non
audet qvidem Luthero imputare, qvæ ex doctrina ejus crude ab aliis
proferebantur, sed foveri tamen hos ab iis qvos Lutherus pro Evange-
licæ doctrinæ proceribus habeat, & de iniqvo ejus in se animo, cum a-
liqvo contemtu loqvitur, monens Melanchthonem, ut illum respondere
re diatribæ patiatur suo more: ardens nempe & vehemens esse ingeni-
um ejus, & Pelidæ stomachum, cedere nescii, ubiqve in eo agnosci. Ni-
gros tamen sales a Melanchthone notatos ad alios trahit, & omnino
moderate scripsisse, & sine affectu causam egisse videri vult; qvamvis
etiam Lutherus in literis (supra allegatis) existimet, omnino nihil es-
se momenti, sive adsit ei Erasmus sive adversetur, pollicetur tamen se
nunqvam scientem arma adversus Evangelicam veritatem sumturum,
ideo veritum esse etiam illa labefactare, qvæ in Luthero displicuerint,
ne simul ruerent alia probata. Qvin imo id per omnem occasionem
moliri, ut ex amaro violentoqve pharmaco, qvod Lutherus mundo, ut
ait, porrexerit, nascatur aliqvid bonæ sanitatis in moribus Ecclesiæ.
Addit multa de dissensionibus inter Evangelii doctores.

Sed sufficiant hæc, qvanqvam plurima relatu non indigna su-
persint, de Erasmi adversus Lutherum scribentis vel mente vel simula-

I. §. 179. 180. 1524.

tione. Ingenue ſane apud alios faſſus eſt, ſe dum Diatriben ſcriberet *in ſua arena non eſſe verſatum*. Vide epiſtolam ad Johannem Epiſcopum Roſſenſem, *Lib. XIIX. ep. 47.* & ad Hezium Pontificis Secretarium *ep. 48.* Imo Ludovico Vivi *Lib. XIX. ep. 22.* candide aperit, *ſe perdidiſſe dum de libero arbitrio ſcriberet, liberum arbitrium; aliud ſibi animum dictaſſe, aliud ſcripſiſſe calamum.* Patet hinc fluctuans viri animus, ita ut laus qvam Maimburgius hic illi tribuit, ob alia omnia ei potius qvam ob hanc ſcriptitationem debeatur. Lutherum qvod attinet, non diſſimulavit ille apud amicos conceptum ex libello Eraſmiano dolorem, non abjecta tamen autoris æſtimatione; Ad Spalatinum enim 4. Nov. 1524. ſcribit *Lib. II. epiſt. p. 238. Incredibile eſt, qvam faſtidiam libellum de libero arbitrio, nec dum ultra duos qvaterniones legi, moleſtum eſt tam erudito libello reſpondere tam eruditi viri.* Et menſe Nov. hoc anno 1524. ad Hauſmannum ſcribens, *Eraſmum ſe reſponſurum eſſe* promittit, *non propter ipſum, ſed propter eos, qvi autoritate ejus abutuntur in gloriam ſuam contra Chriſtum.* Reſponſum tamen non niſi menſe Decembri anno 1525. prodiit, libello, qvi titulum habet, *de Servo arbitrio*, Vide *Tom. II. Lat. Witteb. f. 457. Tom. II. Jen. f. 165.*

§. CLXXX.

Non pigebit ex prologo & epilogo qvædam hic exhibere, ex qvibus animus & ſtylus ſcribentis agnoſcatur. Inſcribit autem adverſario ipſi librum hac honorifica præfatione: Venerabili viro, Domino Eraſmo Roterodamo, Martinus Luther gratiam & pacem in Chriſto. Inde ſic exorditur: Qvod tardius diatribæ tuæ de libero arbitrio reſpondeo, venerabilis Eraſme, præter ſpem omnium, præterqve morem meum accidit, qvi hactenus ejusmodi occaſiones ſcribendi non ſolum libenter apprehendiſſe, ſed ultro etiam qvæſiſſe viſus ſum. Mirabitur forte qviſpiam novam illam & inſolitam vel patientiam vel formidinem Lutheri, qvem nec tot jactatæ voces & literæ adverſariorum excitarunt, Eraſmo victoriam congratulantes, & Io! Pæan! cantantes. Scilicet Maccabæus ille & pervicaciſſimus aſſertor invenit tandem dignum antagoniſtam, contra qvem hiſcere non audet. Verum illos non modo non accuſo, ſed ipſemet tibi palmam concedo, qvalem nulli antea conceſſi, non ſolum, qvod viribus eloqventiæ & ingenio longiſſime ſuperas, qvalem nos omnes merito tibi concedimus, qvan-

qvanto magis ego barbarus in barbarie ſemper verſatus, ſed qvod & 1524.
ſpiritum meum & impetum remoratus es, & langvidum ante pugnam
reddidiſti, idqve duabus rationibus. Primum arte, qvod mirabili ſci-
licet & perpetua modeſtia cauſam hanc agis, qva mihi obſtitiſti, ne pos-
ſem in te accendi. Deinde fortuna vel caſu vel fato, qvod in tanta re,
nihil dicis, qvod non ſit dictum prius, atqve adeo minus dicis qvam
hactenus Sophiſtæ dixerunt & tribuerunt: (de qvo latius dicam infra)
ut etiam ſupervacaneum videretur reſpondere iſtis argumentis tuis,
antea a me qvoq; toties confutatis, conculcatis vero & prorſo protritis
per Phil. Melanchthonis de locis Theologicis invictum libellum, meo-
qve judicio non ſolum immortalitate, ſed canone qvoqve eccleſiaſtico
dignum, cui tuus libellus comparatus ita mihi ſorduit ac vilnit, ut tibi
vehementer compaterer, qvi pulcherrimam tuam & ingenioſam di-
ctionem in iſtis ſordibus pollueres, ac materiæ indigniſſimæ indigna-
rer, qvæ tam pretioſis eloqventiæ ornamentis veheretur, tanqvam ſi
qvisqviliæ vel ſtercora aureis argenteisqve vaſis portarentur. Id qvod
tu ipſe qvoqve perſenſiſſe videris, qvi tam difficilis fuiſti ad hoc ſcri-
ptionis munus obeundum, nempe qvod conſcientia tua te monuit, ſo-
re, ut qvantislibet eloqventiæ viribus rem tentares, non poſſe tamen
mihi fucum fieri, qvin feces ipſas, ſemotis verborum lenociniis per-
ſpicerem, qvi etſi ſermone ſum imperitus, rerum tamen ſcientia non
ſum imperitus, gratia Dei. *Et poſt alia:* Itaqve nec multitudine negotiorum, nec rei difficultate, nec magnitudine eloqventiæ tuæ, nec timore tui, ſed mero tædio, indignatione & contemtu, ſeu (ut dicam) judicio meo de tua diatribe impeditus eſt mihi impetus reſpondendi, ut illud interim taceam, qvod tui perpetuo ſimilis ſatis pertinaciter obſervas, ne non ubiqve lubricus & flexiloqvus ſis, ac Ulyſſe cautior, inter Scyllam & Charybdim tibi videris navigare, dum nihil vis aſſertum, rurſus tamen aſſertor videri: cum qvo genere hominum, qvid rogo, poteſt conferri aut componi, niſi qvis Protei capiendi peritus fuerit, in qva re qvid poſſim, & qvid ea tibi profuerit, poſtea oſtendam cooperante Chriſto. Incitatum ſe *addit*, a fidelibus in Chriſto fratribus fuiſſe, qvia Eraſmi autoritas contemnenda non ſit, & doctrinæ veritas in multorum cordibus periclitetur, ut ne amplius cunctaretur reſpondere, imo ſilentium ſuum hucusqve ſervatum non ſatis pium ſed a carnis prudentia vel malitia ſibi illuſum fuiſſe agnoſcit; jam vero officii

1524. ficii memorem esse, qvo debitor sit sapientibus & insipientibus. Qvamvis enim, *inqvit*, res nostra talis est, qvæ externo doctore non est contenta, sed præter eum qvi plantat & rigat foris, etiam desideret Spiritum Dei, qvi incrementum det, & vivus viva doceat intus (qvæ cogitatio mihi imposuit (tamen cum liber sit ille spiritus, ac spiret, non ad nos volumus, sed ubi ipse vult, servanda fuerat regula illa Pauli, instа opportune, importune, non enim scimus, qva hora dominus venturus sit. Optat porro & Deum precatur, ut ipse, miserum licet & fragile vasculum, lucrifacere Erasmum Christo possit, stylum etiam *(qvi tamen in hoc tractatu satis nitidus apparet)* excusat, & rogat, ut sicut ipse ferat ejus in his rebus ignorantiam, ita ille suam ferat infantiam: non uni, scribit, dat cuncta Deus, nec omnia possumus omnes, seu, ut Paulus ait, sunt distributiones donorum, idem autem Spiritus. *Epilogus vero hic est:* Te nunc, mi Erasme, per Christum oro, ut, qvod promisisti, tandem præstes: promisisti autem, velle te cedere meliora docenti: pone respectum personarum. Fateor tu magnus es, & multis iisqve nobilissimis dotibus a Deo ornatus, ut alia taceam, ingenio, eruditione, facundia usqve ad miraculum. Ego vero nihil habeo, & sum, nisi qvd Christianum esse me prope glorier. Deinde & hoc in te vehementer laudo & prædico, qvod solus præ omnibus rem ipsam es aggressus, hoc est, summam causæ, nec me fatigaris alienis illis causis de Papatu, de purgatorio, indulgentiis, ac similibus nugis potius qvam causis, in qvibus me hactenus omnes fere venati sunt frustra. Unus tu & solus cardinem rerum vidisti, & ipsum jugulum petisti, pro qvo ex animo gratias tibi ago: in hac enim causa libentius versor, qvantum favet tempus & ocium. Si hoc fecissent, qvi me hactenus invaserunt, si adhuc illi facerent, qvi modo novos spiritus, novas revelationes jactant, minus seditionis & sectarum, & plus pacis & concordiæ haberemus. Sed Deus ita per Satanam nostram ingratitudinem vindicavit. Qvanqvam nisi aliter causam istam agere potes, qvam hac Diatribe egisti, optarim magnopere, ut tuo dono contentus literas & linguas, sicut hactenus cum magno fructu & laude fecisti, coleres, ornares, proveheres, qvo studio nonnihil & mihi serviviſti, ut multum tibi me debere fatear: & certe in ea te te veneror & suspicio sincero animo. Huic nostræ causæ ut par esses, nondum voluit nec dedit Deus: id qvod rogo, nulla dictum arrogantia existimes. Oro autem, ut propedicm Dominus tantum in

hac

hac re ſuperiorem me faciat, qvantum in aliis omnibus mihi ſuperiores. Non enim eſt novum, ſi Deus Moyſem per Jethro erudiat, & Paulum per Ananiam doceat. Nam qvod tu dicis, procul eſſe aberratum a ſcopo, ſi tu Chriſtum ignores, arbitror te ipſum videre, qvale ſit. Neqve enim ideo omnes errabunt, ſi tu aut ego erramus. Deus eſt, qvi mirabilis in ſuis ſanctis prædicatur, ut ſanctos putemus, qvi longiſſime ſint a ſanctitate. Neqve difficile eſt, ut homo cum ſis, Scripturas aut Patrum dicta, qvibus ducibus te credis ſcopum tenere, neqve recte intelligas, neqve diligenter ſatis obſerves, qvod ſatis monet illud, qvod nihil aſſerere, ſed contuliſſe te ſcribis. Sic non ſcribit, qvi rem penitus perſpicit, & recte intelligit. Ego vero hoc libro non contuli, ſed aſſerui & aſſero, ac penes nullum volo eſſe judicium, ſed omnibus ſvadeo, ut præſtent obſeqvium. Dominus vero cujus eſt hæc cauſa, illuminet te, & faciat vaſculum in honorem & gloriam. Amen. Qvamvis autem, qvæ alicubi in ipſo tractatu paulo acriora adverſus Eraſmum inſperſit, emollita exordio hoc & epilogo Lutheri videri potuerint, nec Eraſmus nigris, ut ipſe loqvitur, ſalibus abſtinuerit, vehementer tamen lecto hoc Lutheri reſponſo exarſit, & intra duodecim dies defenſionis ſuæ ſive *Hyperaſpiſtæ* (ut vocavit) partem primam deproperavit, ut in epiſtola ad Epiſcopum Lingonenſem menſe Martio 1526. data, refert. Eodem vero tempore ad Reginaldum Polum ſcribens, invitum ſe & pacis ac qvietis amantiſſimum, *nunc cogi* qveritur *retiarius eſſe*, imo, ut parum modeſte pungit, θηριομαχεῖν. Alteram *Hyperaſpiſtæ* partem anno 1527. edidit, & Georgio Saxoniæ Duci menſe Septembri miſit. Fatetur autem alicubi ſe a neutra parte ſcripto ſuo gratiam iniiſſe. 1524.

§. CLXXXI.

Materiam librorum eriſticorum ipſam, ut jam profeſſus ſum, tractare ſuperſedeo. Diſſimulare tamen nolo, fuiſſe etiam poſt Lutheri obitum inter Theologos noſtrates, qvibus qvædam in tractatu illo *de ſervo arbitrio* viſa ſunt illis, qvæ Calvini de decretis divinis doctrinæ tribui ſolent, affinia, aut etiam horridiora, unde qvidam tolerantiam diſſenſus in iſtis qvæſtionibus tanto impenſius commendant. Alii Lutherum poſtea emendaſſe ſententiam ſuam putant, præcipue *in commentario in Geneſin*, & qvæ conſtanter crederet, ex Auguſtana confeſſione poſt annos qvinqve exhibita, judicari debere monent. Prioribus illis qvi concordiæ ſtudio plus juſto Luthero imputaſſe exiſtimantur, inſignis ex noſtratibus Theologus Argentoratenſis *D. Seb. Schmidius*, edito an-

I. §. 181. 1524. qvorundam ex Proteſtantibus: nova ejus editio a D. Seb. Schmidio procurata additis annotationibus,

no 1664. ipſo Lutheri *de ſervo arbitrio* libello, additisqve notis, occurrit, & genuinam Lutheri mentem explicavit; laudabili ſane labore. Præmiſit autem ante omnia excerpta qvædam, qvibus orthodoxia Lutheri probari poteſt. Cum vero ex iſtis qvædam, ſed imperfecte, neceſſitis ſincere margini Libri ſui adſcripſerit Maimburgius, paulo integriora hic apponi debere exiſtimavi. *Pag. 67.* ed. Schmid. hæc habentur: Alterum paradoxon: Qvicqvid fit a nobis, non arbitrio libero, ſed mera neceſſitate fieri, breviter videamus, ne perniciosiſſimum dici patiamur. Hic ſic dico; ubi id probatum fuerit, extra vires & conſilia noſtra in ſolius opere Dei pendere ſalutem noſtram; (qvod infra in corpore diſputationis ſpero me evicturum) nonne clare ſeqvitur, dum Deus operetur ſuo in nobis non adeſt, omnia eſſe mala, qvæ facimus, & nos neceſſario operari, qvæ nihil ad ſalutem valent? Si enim non nos ſed ſolus Deus operatur ſalutem in nobis, nihil ante opus ejus operamur ſalutare; velimus, nolimus. *Ad qvæ Schmidius*; Hæc verba; *velimus, nolimus*; videri poſſunt dura, qvaſi homo aliqvid ſalutare velle poſſit, ſed non facere. Sed res facile tamen expediri poterit. Loqvitur ſcilicet Beatus Vir non de velle bono, qvod cum voluntate Dei convenit, ſed de velle & conari malo ſeu hypocritico, qvo plena eſt noſtra corrupta natura, cujusmodi velle fuit Judæorum Rom. IX. 31. c. X. 2. nam ad legem juſtitiæ non pervenerunt nec zelus eorum fuit ſecundum ſcientiam, & de hoc velle hominum loqvitur Apoſtolus Rom. IX. 16. non eſt volentis nec currentis. *Sed pergentem audiamus Lutherum p. 68.* Neceſſario vero dico, non coacte, ſed ut illi dicunt, neceſſitate immutabilitatis, non coactionis, hoc eſt, homo cum vacat ſpiritu Dei, non qvidem violentia velut raptus obtorto collo, nolens facit malum, qvemadmodum fur aut latro nolens ad pœnam ducitur; ſed ſponte & libenti voluntate facit. Verum hanc libentiam ſeu voluntatem faciendi non poteſt ſuis viribus omittere, coercere, aut mutare, ſed pergit volendo & lubendo: etiamſi ad extra cogatur aliud facere per vim, tamen voluntas intus manet averſa, & indignatur cogenti aut reſiſtenti. Non autem indignaretur, ſi mutaretur, ac volens vim ſeqveretur. Hoc vocamus modo neceſſitatem immutabilitatis, id eſt, qvod voluntas ſeſe mutare & vertere alio non poſſit, ſed potius irritetur magis ad volendum, dum ei reſiſtitur, qvod probat ejus indignatio. Hoc non fieret, ſi eſſet libera, vel haberet liberum arbitrium. *Et paulo poſt p. 69.* Facimus volentes & lubentes, pro natura voluntatis,

tatis, qvæ si cogeretur voluntas non esset, nam coactio potius est, ut sic 1524.
dicam, voluntas. Qvod vero hominem bestiis similem in negotio conversionis non faciat, clare patet ex aptitudine illa qvam tribuit libero arbitrio *p. 72*: Si vim liberi arbitrii eam diceremus, qva homo aptus est „
rapi spiritu & imbui gratia Dei, ut qvi sit creatus ad vitam vel mortem „
æternam, recte diceretur, hanc enim vim, hoc est, aptitudinem, seu, ut „
Sophistæ loqvuntur, dispositivam qvalitatem & passivam aptitudinem, „
& nos confitemur, qvam non arboribus neqve bestiis inditam esse, qvis „
nesciat? neqve enim pro anseribus, ut dicitur, cælum creavit. Adver- „
sus impudentissimam Manichæismi imputationem qvod Deus mali autor sit, faciunt verba *p. 210. 211.* ubi videri potest Schmidii annotatio. it. *p. 212. 213.* Qværitur fortassis, qvomodo Deus mala in nobis dicatur o- „
perari, ut indurare, tradere desideriis, seducere & similia? Oportuit „
sane verbis Dei contentos esse, & simpliciter credere, qvod dicunt, cum „
sint opera Dei prorsus inenarrabilia: tamen in obsequium rationis, id „
est stultitiæ humanæ, libet ineptire & stultescere, & balbutiendo tenta- „
re, si qva possimus eam movere. Primum, etiam ratio & Diatribe con- „
cedit, Deum omnia in omnibus operari, ac sine ipso nihil fieri nec effi- „
cax esse. Est enim omnipotens pertinetqve id ad omnipotentiam suam, „
ut Paulus ait ad Eph. Jam Satan & homo lapsi & deserti a Deo, non pos- „
sunt velle bonum, hoc est, ea qvæ Deo placent, aut qvæ Deus vult. Sed „
sunt in sua desideria conversi perpetuo, ut non possint non qværere qvæ „
sua sunt. Hæc igitur eorum voluntas & natura sic a Deo aversa, „
non est nihil. Neqve enim Satan & impius homo nihil est, aut nullam „
naturam aut voluntatem habent, licet corruptam & aversam naturam, „
habeant. Illud igitur reliqvum qvod dicimus naturæ in impio & Sata- „
na, ut creatura & opus Dei, non est minus subjectum omnipotentiæ & „
actioni divinæ, qvam omnes aliæ creaturæ & opera Dei. Qvando ergo „
Deus omnia in omnibus movet & agit, necessario movet etiam & agit „
in Satana & impio. Agit autem in illis taliter, qvales illi sunt & qvales „
invenit, hoc est, cum illi sint aversi & mali, & rapiantur motu illo divi- „
næ omnipotentiæ, non nisi aversa & mala faciunt, tanqvam si eqves a- „
gat eqvum tripedem vel bipedem, agit qvidem taliter, qvalis eqvus est, „
hoc est, eqvus male incedit. Sed qvid faciat eqves? eqvum talem simul „
agit cum eqvis sanis, illo male, istis bene, aliter non potest nisi eqvus sa- „
netur. Hic vides Deum, cum in malis & per malos operatur, mala qvi- „
dem fieri, Deum tamen non posse male facere, licet mala per malos fa- „

I. §. 181. §. 182. de universali Dei voluntate ad salutem hominum. §. 182. mors Nesenî Luthero luctuosa.

1524.

„ciat, qvia ipse bonus male facere non potest, malis tamen instrumentis „utitur, qvæ raptum & motum potentiæ suæ non possunt evadere. Vi„um ergo est in instrumentis qvæ otiosa Deus esse non sinit, qvod mala „fiunt, movente ipso Deo, non aliter qvam si faber securi serrata & den„tata male secaret. Hinc fit qvod impius non possit non semper errare, „peccare, qvod raptu divinæ potentiæ motus ociari non sinitur, sed vo„lit, cupiat, faciat, taliter qvalis ipse est. Et plura non minus notabilia. De universali deniqve Dei voluntate qva vult omnes homines salvos fieri, qvid senserit Lutherus, dubitare nos non sinunt verba *p. 162.* Si Deus „non vult mortem, nostræ voluntati imputandum est, qvod pereant. „Recte inqvam si de Deo prædicato dixeris. Nam ille vult omnes homi„nes salvos fieri, dum verbo salutis ad omnes venit, vitiumqve est volun„tatis, qvæ non admittit eum, sicut dicit Matth. 23. Qvoties volui con„gregare filios tuos & noluisti? Verum qvare Majestas illa vitium hat „voluntatis nostræ non tollit aut mutat in omnibus, cum non possit ho„mo eo carere, qværere non licet, ac si multum qværas nunqvam tamen „invenias, sicut Paulus ad Rom. XI. dicit: Tu qvis es, respondeas Deo? Hæc & plurima alia qvi semotis præjudiciis considerare voluerit, de prehendet qvam maligna imo pessima fide agatur in recensendis Lutheri dogmatibus de necessitate actionum humanarum, & qvam pro terva calumnia doctrinæ sanctissimæ, qvæ & honori divino omnia de fert, & pœnitentiæ utilitatem optime & liqvidissime ostendit, in odium adducatur. Sed Maimburgii, qvi Erasmi & Lutheri controversat anticipat, saltus in seqventium annorum gesta me abripuit.

§. CLXXXII.

Ad annum itaqve 1524. in qvo *Liber primus* finire debuit, regressus, pauca qvæ sublegenda invenio, subjungam, ex *Epistolis Lutheri* potissimum observata. Periit hoc anno Wittenbergæ Albi flumine qvod cum aliis lavandi aut natandi causa ingressus erat, haustus Gvilielmus Nesenus, vir doctus, qvi Lovanio bonas literas docens, pulsus fuerat. Luctuosus is Luthero casus fuit & ab eo diaboli sævitiæ adscriptus. Vid. *Lib. II. Ep. p. 220.* acerbe deflesse defunctum & optasseut miraculosum donum haberet resuscitandi mortuos, alii notarunt. Vide Buchholtz. *hoc anno* Erasmus etiam ad Philippum scribens, dolere se ob mortem viri testatur, *Lib. XIX. ep. 3.* Cæterum cunctatione & dissimulatione in aula, circa religionis negotium qverelas suas ad finem usqve anni con-

Addit.

tinua-

tinuavit Lutherus, indignatus inter alia, qvod Parochiæ negligerentur, cum scilicet qvidam, ad qvos jus Patronatus spectabat, non præsentarent, qvi populo Evangelicam doctrinam desideranti satisfacerent, qvodqve plures parochiæ uni nec idoneo, committerentur; dein qvod alicubi Pastoribus alimenta subtraherentur, cessante aut connivente ad ista Principe. Patet id ex epistola d. 24. Nov. 1524. data, qvæ extat *Lib. II. epist. p. 244. b.* Paulo post Lutherus Spalatinum hoc rerum statu, & langvente diuturno & lethali tandem morbo Electore, discessum ex aula meditantem, ut maneret, cohortatus est; *d. l. p. 245.* vel ut causam qvam subesse suspicabatur, aperte potius indicaret, nempe qvod uxorem vellet ducere, ut & non multo post ab eo factum est. At ipse Lutherus averso adhuc erat a conjugio animo & morti potius, qvam a persecutoribus sibi imminere existimabat, intentus. In eadem ergo Epistola, Nobili isti fœminæ, qvam supra nominavi, *Argulæ* ad uxorem ducendam hortanti, scribi & gratias agi jubet, addens: „ Non miror talia de me garriri, cum garriantur & multa alia, verum tu ei gratias age „ nomine meo, & dicito me esse qvidem in manu Domini sicut creaturam, cujus cor mutare & remutare, occidere & vivificare potest, singulis momentis & horis: hoc tamen corde, qvo hactenus fui & modo sum, „ non fiet, uxorem ut ducam; non qvod carnem meam aut sexum non „ sentiam, cum neqve lignum neqve lapis sim, sed animus alienus est a „ conjugio, cum expectem qvotidie mortem, & meritum hæretici supplicium: itaqve nec Deo figam terminum operis in me, nec in corde meo „ nitar. Spero autem qvod non sinet me diu vivere. Judicare hinc licet „ qvam impudenter mentiantur, qvi Luthero uxoris desiderium & amores Catharinæ Boriæ dudum meditatos imputant. Sed de his alibi. 1524.

§. CLXXXIII.

Ex scriptis Lutheri, hoc anno, præter illa qvorum mentio facta est, reperiuntur in Tomis *sermones* qvidam, & *tractatus exegetici* itemqve *epistolæ*, tum *versiones* eorum qvæ antea Latine scripserat, v. g. tractatus *de instituendis ministris Ecclesiæ Tom. II. Lat. Jen. f. 577.* Hunc Paulus Speratus, cujus supra meminimus, Germanicum fecit, & Salisburgensibus, & Herbipolensibus, auditoribus olim suis dedicavit mense Januar. hujus anni. Vide *Tom. II. Alt. f. 494. & seqq.* dein *Commentarius in Psalmos priores usqve ad XXII.* cujus versionis autor fuit Stephanus Rothius, Syndicus Zviccavienſis, eo nomine a Luthero laudatus. *Tom. II. Alt. f. 570.* Edidit hoc ipso anno D. Pomeranus commentarium in Psalmos,

I. §. 183. 1524. reliqva hujus anni, commendat Pomerani Pſalterium. cantiones ſacras componit & procurat.

cui epiſtolam commendatitiam præmiſit Lutherus. Vide *Lib. II. Ep. 241.* qvæ & Germanice verſa extat *Tom. II. Alt. f. 519.* in Latina inter alia hæc habet: Johannes Pomeranus Epiſcopus Eccleſiæ Wittenbergenſis, voluntate Dei & patris noſtri, per miniſterium ſuum, Tibi, chariſſime Lector, donat hoc Pſalterium Spiritu Chriſti, qvi eſt clavis David, reſignatum. Qvod ut multis verbis ornem, non eſt operæ pretium, qvod ſatis abunde tibi (ſcio) commendatum erit, non meo teſtimonio, ſed ſuo ipſius argumento, qvo te coget, ſi legeris, teſtificari, ſpiritum eſſe, qvi loqvitur myſteria hæc a tot ſeculis abſcondita. Nam ut conferri poſſit tam priſcorum qvam recentiorum commentariis, etſi odioſum eſt ſtatuere, audeo tamen dicere, a nemine (cujus extent libri) eſſe Pſalterium David explicatum, eſſeqve hunc Pomeranum primum in orbe, qvi Pſalterii Interpres dici mereatur. Adeo cæteri fere omnes tantum opinionem qvisqve ſuam eamqve incertam in hunc pulcherrimum librum congeſſerunt. Hic vero judicium Spiritus certum te docebit mirabilia. Porro & ego aliqvando in hoc libro cœpi operam impendere, ſed Papiſtarum tyrannis ſuſpendere me coegit organum meum in ſalicibus Babylonis iſtius, verum Chriſtus meam ſortem vindicavit glorioſe. Nam loco mei unius, cujus ſtillas noluit ferre Satan, cogitur pluviam & majora ſuſtinere tonitrua & cataractas, ita me oportet minui, illos vero creſcere. Qvare non eſt, optime lector, ut meum expectes Pſalterium amplius, ſed mecum gaude, gratulare, & gratias age Chriſto Salvatori noſtro, qvi pro uno Luthero paupere & tenui, jam ipſius met David, Iſaiæ, Pauli, Joannis, atqve adeo ſui ipſius tibi ſpem, imo rem & copiam fecit elare & palam, videndi, audiendi, & palpandi, non unius tantum calamo aut lingva, ſed virtute multa ut Pſalm. 67. ait. Hæc & qvæ non ſemel in Melanchthonis laudem ſcripſit, argumento eſſe poſſunt, qvam iniqvi ſint, qvi Luthero eum tribuunt animum ac ſi omnes præ ſe contemſiſſet. Continuavit hoc anno ſtudium ſuum Lutherus, ut Pſalmi qvidam in rhythmos Germanicos translati in templis a populo canerentur, aliaqve ſacra carmina; qvapropter & Spalatinum & Joh. a Dolzig, eqveſtris ordinis virum, cujus elegantiam & copiam commendat, ad ſocietatem illius operæ invitavit. Vide *Lib. II. ep. p. 239.* Erat autem in aula Friderici Præfectus Muſici chori *Joh. Walitherus*, qvi tonos compoſuit, exiitqve hoc anno primus *Cantionum ſacrarum* libellus, præfatiuncula Lutheri laudatus *Tomo II. Altenburg. fol. 751.*

In-

In illa piorum hymnorum uſum ex Eccleſiæ non ſolum ritu, ſed ex verbo Dei adſtruit, & Muſicam vel ideo commendare ſe velle profitetur, ne putetur per doctrinam Evangelii artibus honeſtis interitum afferre. Qvamvis vero poeſis Germanica ad id usqve tempus non ita exculta fuit, ut poſtea factum eſt, multum tamen pro felicitate ingenii ſui Lutherus etiam hac in re Germanis præſtitit; & hymni ſive ex Pſalmis, ſive ex hiſtoria & materia Feſtorum præcipuorum, qvæ in Eccleſia celebrantur, ut & de aliis qvibusdam fidei capitibus compoſiti, non ſolum (pro illius ætatis profectu) ornatum verborum, ſed & tantum pietatis & ſpiritus habent, ut aliis licet nitidiori ſtylo, & metro aptiori elaboratis, præferri debere, etiam nunc merito cenſeantur. 1524.

Non defuerunt hoc anno etiam alii, qvi Lutherum acerbiſſimis ſcriptis inſectarentur, *Cochleus* imprimis; ſed Lutherus ſpernere illos cœpit; ſcribit enim *Lib. II. Ep. p. 183. Cochleo non eſt ut reſpondeam, cum aliis ſimus occupati melioribus & ejusmodi libri per ſe pereant qvotidie multi.* Sub initium anni *Florentina* qvædam, nobilis virgo, in Thuringia, ex familia jam extincta (*a Vinaria ſuperiori*, Ober-Weymar/ cognominata) monaſterio prope Islebiam (Neue Helffte vocabatur) elapſa, hiſtoriam ſuam ſcripto publicavit, referens, ut ſex annorum puella, parentum juſſu in cœnobium miſſa, undecimo ætatis anno, cum inſtitutum monaſticum nec intelligeret, nec de conſenſu ſuo interrogaretur, velata fuerit, qvæqve paſſa ſit cum antiſtes ſive Domina comperiſſet, ſe de mutatione cogitare & ad Lutherum ſcripſiſſe, &c. Hunc ejus relationem Lutherus ſeqventi anno typis vulgari fecit, addita præfatione & epicriſi ad Comites Mansfeldenſes, per qvam inconſultum conſilium, qvo parentes liberos cum corporis & animæ periculo in clauſtra illa intrudunt, indignosqve qvibus ibi tractantur modos haud leviter reprehendit. Memini ſupra illuſtris in Franconia Baronis *Joh. Schvvarzenbergii*. Is hoc anno filiam ex cœnobio rali retraxerat, magnum inde a Luthero præconium meritus, ut conſtat ex epiſtola ad eum d. 21. Decembr. hoc anno ſcripta qvæ legitur *Tom. II. Altenb. f. 515.* Sed adverſariis multa inde calumniandi occaſio nata eſt, ut ex Cochleo, Surio, aliisqve id generis Scriptoribus ſatis cognoſcitur; nec pudet Cochleum crudelia illa ſupplicia qvæ hoc anno *Henricus Zutphanienſis* in Ditmarſis, & *Caſparus* Viennæ religionis cauſa paſſi ſunt, defendere. Budæ in Hungaria bibliopolam qvendam una cum libris exuſtum refert Lutherus, *Lib. II. Ep. p. 243. b.* Eadem ſævitia in me-

dia

L. §. 555. 184. 1524.

dia Saxonia sive Misnia grassabatur Georgius Saxoniæ Dux adversus Lipsienses imprimis, ex qvibus, duro licet Principis & Episcopi Merburgensis, ac universi Cleri jugo pressis, multi doctrinæ Evangelicæ magno desiderio flagrabant, sed mulctis, carcere, exiliis coerciti, meliora tempora expectare cogebantur. Capite tunc publice in foro Lipsiensi plexus est, *Johannes Hergotius*, Bibliopola: ex Academicis Magister qvidam *Sebastianus Fröschelius* instigante Episcopo, Lutheranismi causa captus, & in arcem ductus ab ipso Principe vehementissime increpatus & in exilium ejectus est, (is postea diaconatum Wittembergæ multis gessit annis) alii Mersburgum missi, in carceribus Episcopi dum viverent habendi, nec multo post duo alii ex civibus capitibus truncati sunt, ut narratur in *Chronico Lips.* Schneideri *p. 178. 179.*

§. 555.

Hæc prima bella sunt, qvæ Lutheranismus in Germania produxit, sed tantum calamo & lingva intra septem priores defectionis Lutheranæ annos gesta. Jam alia apparebunt, qvæ ferro & igne turbas horrendas dederunt, neqve tamen funestum hæreseos hujus incendium extingvere potuerunt, sangvine licet innumerorum hominum effuso, qvi vel pro ea destruenda vel defendenda cæsi fuerunt.

§. CLXXXIV.

Epiphonema hoc impertinens est, & sternendæ tantum viæ ad transitionem *de bello rustico*, qvod libro seqventi describitur & Luthero imputatur, arreptum. Neqve enim per annos hos septem intra verba stetit controversia de religione, sed sangvinis jam plus satis fusum fuit, tanto qvidem crudelius, qvod nullo bellorum strepitu, sed sub forma juris inermes per supplicia horrenda sæviebatur. Ratio autem fuit Maimburgio sicco illa pede transire, ex qvibus puriorem doctrinam profitentes in veritatis studio firmabantur, & deprehendebant, qvo spiritu adversarii agerentur, utqve prædicta in scripturis novissimorum seculorum fata implerentur.

FINIS Libri I. Comment.

INDEX LIBRI PRIMI.

A.

Abbas: Leninenſis. pag. 43. Panormitanus 61. Cellenſis 160. Cordemoyus Gallus. 250.

Academia Colonienſis, decernit contra Lutherum 141. Erfurtenſis non vult decernere de diſput. Lipſ. *ibid.* Heidelbergenſis Pontifici adhæret 191. Lovanienſis contra Lutherum 141. refutatur 159. Pariſienſis appellat An. 1517. ad Concilium. 6. minatur ei Cajetanus 77. ad judicium ejus provocatur Lipſiæ in diſputatione. 118. laudatur a Luthero ob libertatem & interpoſitam appellationem 140. notatur ob inconſtantiam 159. condemnat doctrinam Lutheri 242. ei acriter reſpondet Lutherus & Philippus 278. 281. Viennenſis, jubetur Lutheri libros comburere 292. Wittenbergenſis vid. Wittenberga. Academiarum abuſus 165.

Adrianus Cardinalis Ultrajectenſis ſeu Dertuſanus a Luthero notatur 159. fit Pontifex, mittit Legatum Cheregatum ad Comitia Norimb. 356. plura de ejus electione & propoſito reformationis 357. & ſeqq. taxatur eo nomine a Pallavicino 360. 361. cur nihil effecerit 362. ſeverum ejus in Lutheranos diploma 363. fatetur publice neceſſitatem reformationis 364. 366. literæ ejus ad Fridericum Electorem 361. 373. gratulatur Trevirenſi Elect. de oppreſſo Sickingio 388. canonizat Bennonem Ep. Miſn. 405. mors Adriani & elogia 406. ſtimulat Eraſmum in Lutherum 450.

Adrianus Auguſtinianus prædicat Evangelium in Weſtphalia 433.

Albertus Brandeburgicus ArchiEp. & Card. Mogunt. & Magdeb. 18. culpatur a Luthero, qvod indulgentias conduxerit, & ob impudicitiam 19. reſpondet epiſtolæ Lutheri 149. minatur ei Lutherus 144. iterum ſevere ad eum ſcribit & lene reſponſum accipit 266. tacite favere dicitur Luthero 267. mulctatur ob cauſam Sickingii 389.

Albertus Brandeburg. Magiſter equitum, poſtea Dux Pruſſiæ, Evangelio favet 413. 421. 428. & ſeqq. id ſolenniter recipit 431.

Albertus Saxoniæ Dux, Erneſti frater in præloqv.

Albigenſes ſive Waldenſes. 7. 393. reprehenſi a Luthero ob ſcholarum neglectum 442.

Alexander, Hieronymus: Nuntius

Papæ Præloq. 184. 185. acta ejus cum Friderico El. 187. comburi facit libros Lutheri 184. 186. oratio ejus contra Lutherum 211. excerpit ejus libros de Captiv. Babyl. 214. ejus artes in Comitiis Wormat. 216. & ſeq. mendacia in oratione 218. autor fuit Edicti Wormat. 236. ſævit in Belgio contra Lutheranos 398.

Alſtet oppidum & arx ficta *Veſtberg* falsò Lutheri ſeceſſui aſſignatur 237. 239.

Amsdorfius Nicolaus 137. 164. 223. 233. & paſſim.

Anabaptiſtæ, Zviccaviæ ſurgunt, Wittenberg. veniunt, Lutherus de iis ex arce ſcribit. 294. monet Mulhuſinos de iis cavendis 438. & Principes Saxon. 439. ſpiritum illorum deſcribit 439. 440

Angliæ Rex Henricus VIII. ſcribit contra Lutherum, & titulum defenſoris fidei obtinet 277. 278. 279. Oratio ejus Legati ad Leonem 280. perſecutio Wiclefitarum & Lutheranorum. ibid. & 281. Lutheri adverſus regem liber 285. 289. & ſeqq. Rex de eo qveritur apud Duces Saxon. 395

Argentoratum: initia doctrinæ Evangelicæ 274. progreſſus 390. nuptiæ Paſtoris Thomani, & lis civitatis & paſtorum cum Epiſcopo 418. Senatus reformationem ſuſcipit 433.

Argula, Matrona Nobilis, Evangelii ſtudioſa 320. ſcribit ei Lutherus 461.

Ariſtoteles a Luthero reprehenſus 27. 36. 37. 54. 159. 165. 247. 255. 269.

Auguſta Vindelicor. comitia ibi habita 67. & ſeq. initia Evangelicæ doctrinæ 353.

Auguſtinus Alfeldenſis, Franciſcanus, Lutheri adverſarius. 160. & alibi.

Auguſtiniani Lutherum hortantur ad qvietem, referente Mainburgio 144. examinatur 155. miſſas ſolitarias abrogant Wittembergæ 272. probatur factum a Theologis Wittemberg. 328. decreta Synodi Auguſt. 329. Liber Lutheri ad Auguſtinianos. ibid. & ſeqq. legatio Electoris de ea cauſa 331. Auguſtinianorum monaſterium Antverpiæ deſtruitur. 353. Wittembergenſe vacuum fit & Principi offertur 444. Auguſtiniani duo exuruntur Bruxellis. 398. ſeqq. Eraſmi de eo facto judicium 401. Lutheri dd. & 425.

B.

Bambergenſis Epiſcopus cunctatur in publicatione Bullæ Leonis 171. civitas Luthero favet de hortante Papa 336.

Barnimus Dux Pomeran. 120. 423.

Bartholomæus Bernhardi, Paſtor Kemberg. primus uxorem duxit: ejus facti apologia. 152.

Basileensis Episcopus 192.
Baptismus: formula ejus Germanica a Luthero præscripta, & postea correctior 342.
Batavia initia doctrinæ Evang. relata a Frid. Canirmio 355.
Bellarminus, Robertus, taxatur a Richerio 364.
Benno Ep. Misn. ejus Canonizatio, 404. & seqq.
Berqvinus, Ludovicus, martyr Parisiis. 403
Biblia: versionem suscipit Lutherus magno cum applausu. 315. & seqq. prohibent eam a subditis haberi Principes. 321. seqq.
Bohemi: qvo statu fuerint tempore Lutheri. 7. vid. *Piccardi.* scribunt Luthero 138. libelles ejus petunt. 142. vertunt in suam lingvam 207. Evangelium docetur in Valle Joachim. 273. Lutheri ad eos literæ 355. aliaqve cum iis gesta 392
Bona Ecclesiastica, an scopus fuerint reformationis, in præloqv. & p. 193. qvid juris in illa sit Principibus & Pontifici 347. an Lutherus Principibus illa assignaverit. 351. 445.
Bona opera: de iis disputatur Lips. 118. tota & totaliter sunt a Deo. 125. 133. it. 458. comparatio de serra 134. bonorum operum necessitas ex Luth. 153. qvotuplicia sint, & qvam necessaria 197. merita eorum refutata & qvatenus sint peccata 246. offerta a Pontificiis 215.
Bonaventura notatus a Luthero. 53.
Bonifacius VIII. Papa culpatur. 41.
Boria, S. de Bora, Catharina Lutheri uxor. 153
Borussia, Evangelium recipit. 426. seqq. solenni ritu. 431. ordinatio Episcoporum de religione 431.
Brandenburgensis vid. Albertus.
Brandenburgensis Elector agit cum Luthero Wormatiæ 232. infensus Luthero 243.
Brema initia doctr. Evangel. 354. Progressus 424. reformatio in Archiepiscopatu 426.
Brentius, Johannes. 383.
Brismannus Joh. Corbusiensis docet in Borusia 390.
Brissonetus Gvilielmus Episc. Meldensis 403.
Brunsviga, initia doctr. Evang. 412
Bruxellenses martyres Augustiniani. 398
Bucerus, Martinus. 36. 37. 192. 224. 355. 390
Bugenhagius, Johannes vulgò Pomeranus. 95. 174. 423. ejus Commentarius in Psalmos. 461. seq.
Bulla cœnæ Domini 55. 214
Bulla Leonis de indulgentiis 97. contra Lutherum 167. de ejus autoribus & stylo. 168. 169
Burnetus Gilbertus, autor histor. reform. Anglicanæ 280.

C.

Cajetanus Cardin. Thomas de Vio Auguſtam mittitur. 68. agit cum Luthero Auguſtæ 74. 80. Theologiæ tunc imperitus. 80. ſcribit Friderico. 82. Maimburgii de eo judicium. 83. Bullam contra Lutherum promovet 168.

Campegii Cardinalis legatio & acta Norimbergæ. 407. 410. Acta ejus Ratisponæ. 416. judicium de iis. 419.

Canonici vid. Wittemberg.

Canonicum jus docetur Wittembergæ invito Luthero. 275

Cantiones ſacræ vernacula lingva a Luthero ſuppeditatæ, primum prodeunt 42

Capito, Wolffgangus Fabricius 89. 266. 267. 390. 437.

Capnio, ſeu Reuchlinus, Johannes. 44. 50. 159.

Caracciolus Legatus Papæ 187.

Carolus Cæſar, ejus judicium de Sleidano. *in præloq.* Electio 181. & ſeqq. vult Lutherum Wormatiæ audire 214. 219. præcipitanter de eo judicat 231. edictum adverſus eum condit 236. qvomodo cauſa Lutheri ad ſuam utilitatem erga Pontificem uſus ſit 240. infelicitatem ei prædicit Lutherus 271. poſtulat tributa Eccleſ. a Papa, prætextu opprimendi Lutheraniſmi 367. dehortatur civitatum Legatos 378. ſcribit acerbe ad ordines Imperii 420.

Caroloſtadius, Andreas Bodenſtein, deſcribitur a Maimburgio 116. id conſideratur 120. diſputat Lipſiæ cum Eccio 126. & ſeqq. laudatur a Luthero 139. pugnat criter cum Eccio 149. defendit conjugia clericorum 253. incipit turbas, qverente Luthero 276. apertè tumultuatur 291. & ſeqq. uxorem ducit, *ibid.* & 293. a Luthero reprimitur 293. Acta Orlamündæ & exilium 303. 315. ulterior de eo narratio 434. ſeqq. acta ejus apud Helvetios 435. ſcholarum deſtructionem machinatus eſt 441.

Caſſander, Georgius 347

Catharina vid. Boria.

Catharinus, Ambroſius, Dominicanus, ſcribit contra Lutherum, eiqve hic reſpondet 261. ſeqq.

Cellarius, Martin⁹, Anabaptiſta 294

Cellius, Matthias, prædicat Evangelium Argentorati 274. ejus uxor 433.

Ceremoniæ ſeu ritus qvomodo obſervari debeant 156. 341. ſeq.

Cevrius, Gvilielmus Crojus, Caroli V. educator 214. 222. ejus fratris filius Archi-Epiſcopus. *ibid.* æmulus Adriani Papæ 359.

Charitas ſive dilectio, ejus natura. 199. ſeqq.

Cheregatus, Franciſcus, Legatus Pontificis accuſat Lutheranos in

in comitiis Norimberg. 157. publicat mandata ſua 364. reſpondent ei ordines 372

Chriſtierni II. Dan. Regis hiſtoria ex Maimburg. 378. & ſeqq.

Claves, Jus clavium: Lutheri de eo ſententia 119.

Clementis VI. Bulla de indulgentiis 90. 97.

Clemens VII. Papa, & judicia de eo. 406. 409. ſcribit Friderico El. 410 averſatur concilii convocationem 411.

Clerus, Clerici, eorum nimiam prærogativam taxat Lutherus 164. corruptio cleri 263. tractatus contra falſum ſtatum Eccleſiaſticum 307. ſeqq. clerus inferior Luthero adhæret 206.

Cnophius, Andreas 274.

Cochleus, Johannes notatur paſſim. a Luthero demum ſpernitur 463

Cælibatus vid. conjugium.

Cœna Sacra vid. Sacramentum.

Colloqvium ſeu diſputatio diaboli cum Luthero 250.

Comitia Auguſtana 1518. 68. vid. Norimberga & Wormatia.

Communio ſub utraqve qvomodo a Luthero probata ſit, & æſtimata, notatur Abrah. Scultetus 301.

Concilia qvæ indulgentias decreverunt. 9. & exceſſus præconum correxerunt. 16. de autoritate conciliorum 41. Pontifices conciliorum convocationem evitant. 66.

Concilium liberum poſcitur in comitiis 372.

Concilium Baſileenſe 61. 77. Conſtantienſe 16. 121. 123. 133. 233. Lateranenſe 6. 123. 133.

Conciones pomeridianas ſvadet Lutherus a Philippo habendas 269.

Concordiæ circa religionem tractatus in medium proponitur 378.

Concupiſcentia ſive fomes, an ſit peccatum 247. 248.

Confeſſio, tractatus de ea Lutheri. 243. 244.

Conjugium an clero licitum 252. 254. & ſqq. ſermo Lutheri de eo, vindicatur 333. ſeqq. improbantur cleri conjugia in comitiis, intercedit Lutherus 377. narratio de conjugio vel concubinatu ſacerdotum in Biſcaia 419.

Conſilia Evangelica. 251.

Coppe Leonhardus juvat moniales in egreſſu monaſterii 391.

Cordemoyus Abbas Gallus refutatur 250.

Cordus Euricius 223.

Cruichgoa Evangelium recipit 353

Cronebergius, Harthmuth, fautor Lutheri 236. ejus ſcripta 336. clades 388.

Cronebergius Walterus Magiſter ord. Teut. 430

D.

Dania: Rex Chriſtiernus Luthero favet 273. reformatio Danica a Maimburgio narrata. 378. ſqq.

Disputatio Lipsiensis inter Eccium, Carolostadium & Lutherum 116 seqq. relatio de illa Lutheri 121. seq. Melanchthonis & Eccii concertatio occasione disputationis 128. sqq. a Luthero defenditur, Melanchthonis relatio 132. Eccii & adversariorum literæ ad Electorem de disput. Lipsi. 136.

Doctrina: ejus veritas non pendet a moribus docentium 287.

Dolschius Johannes Canon. & Professor Wittenberg. 171. 331. 392.

Draco Joh. Ecclesiastes Evang. 354. 397.

Dungersheimius Hieron. seu Ochsenfarth Theol. Lipsi. 110.

E.

Eberbachius Philippus, docet Evangel. in Bohemia 237.

Ecclesia: qvid sit ejus pax 5. qvæ obedientia debeatur antistitibus. *ibid.* ejus miseria & corruptio ante Lutherum 6. 7. ejus definitio & descriptio ex Sylvestr. Prier. 40. refutata a Luthero 41. ejus servitus a Luthero deplorata ipsiusqve Pontificis 49. 50. proditur hæreticis & hostibus, si incerta asserant 52. præcepta, ejus qvo animo servanda 155. corruptio ejus ex felicitate 177. veri ejus characteres 262. de unitate ejus an sub Pontificia potestate qværenda 290. 291.

Eccius, Johannes, alias *Mayer*, contra Lutherum scribit 34. 38. 39. assistit Franciscanis contra eum 112. ejus thesis pro Pontifice contra Lutherum 113. disputat cum hoc & Carolostadio Lipsiæ 116. & seqq. ejus mores in disputatione 122. edit expurgationem ibid. Sophismata ejus notantur. ib. refutat epistolam Melanchthonis de disput. Lipsi. 123. qveritur apud Electorem de Luthero post disput. Lipsi. 136. ad Hochstratanum scribit de eadem. 137. dolet de libello, Canonicorum indoctorum nomine scripto 141. Romam proficiscitur Lutherum accusaturus. 149. redit Lipsiam cum Bulla 166. 167. 170. 171.

Eck Johannes ab Eck, officialis Trevirensis 216.

Emserus, Hieronymus, scribit in Bohemiam de Luthero & refutatur ab hoc 138. incitat Episcop. Miss. in Lutherum 142 impugnat versionem Bibl. Lutheri 321. aliam ipse facit 322. calumniatur Lutherum 323. mors ei prædicitur 325. Missam defendit 346. & canonizationem Bennonis 406. libellum Erasmi contra Lutherum vertit & publicat 447.

Episcopus. Episcopatus, qvatenus sit de jure divino 251. verum ejus officium 307. falsi destructio svadetur a Luthero, sed non violenta

olenta 308. habet eos pro Principatibus ſecularibus 351
Eqvites, vid. Nobilitas.
Eraſmus Roterodamus ſcribit ad Fridericum Elect. item ad Lutherum III. laudat libellum Lutheri, Teſſaradecada 142. ſcribit ad Moguntinum de Luthero 148. de Friderici Elect. ad imperium electione teſtatur 182. judicium ejus de Luthero apud Fridericum El. 188. deſcribitur a Maimburgio 206. ejus ingenium & animus expenditur 208. it. de ejus natalibus & morte qvædam 210. hæſitatio ejus circa conjugia cleri 260. nocet cauſæ Lutheri 309. 450. ſupplicia ob religionem improbat 401. Aleandrum taxat 403. Leonem ob Bullam excuſat. ibid. adulatur Leoni 292. ſcribit contra Lutherum 446. ſeq. reſponſum accipit 447. ulterior de lite hac narratio 449. & ſeqq. literæ Eraſmi, ex qvibus conſilium & cauſa ſcribendi adverſus Lutherum cognoſcitur, ad Melanchthonem 450. 452. ad Adrianum Pontificem & Campegium Cardinalem 451. ad Tonſtallum Epiſc. Lond. & ad Volſerum Cardin. ibid. aliæ ad Melanchthonem, qvibus mentem ſuam de Luthero explicat 453. pœnitere videtur ſcripti ſui 454. iraſcitur ob Lutheri reſponſum, & replicat 457.
Erfurtum: concionatur ibi Lutherus. 93. tumultum improbat a ſcholaribus & plebe in clerum concitatum 243. Evangelium ibi prædicat Johannes Langus, Auguſtin. 273. 331. Lutherus ibi concionatur & moderationem ſvadet 334.
Erneſtus Elector Sax. *in præloqv.*
Erneſtus Saxo Archiep. Magdeb. 166 429.
Erneſtus Dux Saxoniæ *in præloq.* it. 25.
Erneſtus Lüneburgicus favet Evangelio 422.
Evangelii & legis diſcrimen 202. de præceptis Evangelii 203.

F.

Faber Johannes, Conſtantienſis Vicar. Gener. 378.
Faber Jacobus Stapulenſis 159. 403. 432. 437.
Fanatici violenti vi reprimendi ex ſententia Lutheri 404. 439.
Feilitſchius, Philippus, 79. Fabianus 104.
Ferdinandus Auſtriacus, prohibet Bibl. Luth. 323. 353. decreta contra Lutheraniſmum condit. 375. 419.
Fides ſola juſtificat, ſed non mortua verum efficax 134. de ejus natura ex libello Lutheri de libertate Chriſtiana 153. ex comment. in Galat. 198.
Fiſcher Joh. Epiſc. Roff. 404.

Fran-

Franciſcani ſive Minoritæ Lutherũ impugnant 112. reprimuntur ab illo 158.
Francofurtum ad Mœnum: Paſtor Petrus Mayer 336. Evangelium ibi docet Hartman. Ibachius 353.
Franconica Nobilitas vid. Nobilitas.
Freiberga, urbs Miſniæ 273.
Fridericus Sax. Elect. *præloq.* fundator Acad. Witt. 19. Luthero ad Doctoratum ſumtus ſuppeditat 22. Lutheri de eo judicium 28. an Lutherum inſtigaverit 34. jubet eum Auguſtam ire 72. qvatenus Luthero faverit 87. & 101. 102. 142. mandata ad Pfeffingerum. 88. laudatur ejus ſapientia 90. ſuccenſet Cajetano. *ibid.* literæ ejus ad Eraſmum 102. qvomodo Miltitium Nuntium Pontificis exceperit *ibid.* & 105. diſqviſitio de filio ejus Noitho 109. ægrotat, cum conſolatur Lutherus 141. mandata ad Valentinum Teutlebium Romam perſcripta 156. 157. recuſat oblatum imperium 181. 182. Lutheri ea de re relatio 183. acta Friderici cum Legatis Papæ, Coloniæ. 187. de amore ejus erga verbum Dei Staupitii & Lutheri teſtimonium 204. & ſeq. leniter agit cum Luthero Wartburgum relinqvente 296. caute verſatur in eo protegendo 326. legati ejus Wittebergam miſſi, de miſſæ negotio 331. ſeqq. cunctatio in Comitiis Norimb. 374. reſponſum ad Regem Angliæ 396. & Hungariæ 397. eum ei machinatur Pontifex 427. Luthero pannum mittit, cucullum exuenti 444. lethaliter decumbit 461.
Fridericus Sax. Pruſſiæ magiſter 431
Fridericus Dux Sax. Gothanus in *præloqv.*
Friſii petunt Doctores Evang. 355
Friſius Carolus Baro, laudatus, in *præloq.*
Frobenius, Typographus Baſil. 111.
Froſch Johannes, Carmelita Auguſtanus, Lutheri hoſpes, fugit in Saxoniam 80. docet Auguſtæ 33
Froſchelius Lipſia ob religionem pulſus, Diaconus Wittemb 464
Frundsbergius ſive Fronsberg, Georgius, Lutherum hortatur 235

G.

Gabriel Didymus Altenburgum miſſus a Luthero, abire jubetur 326.
Gallia, perſecutiones in illa Lutheranorum 403.
Georgius Dux Saxoniæ deſiderat diſputationem Lipſienſem 117. judicium ejus de Primatu Papæ 124. ejus mens poſt diſputationem Lipſ. 125. 126. dat ſalvum conductum Luthero 222. gravis eſt Henrico fratri 273. ſpernitur a Luthero 295. Biblia Lutheri prohibet 353. perſeqvitur Lutheranos 294. expoſtulat cum Luthero per literas 394. ſcribit Regi Angliæ

Angliæ de Luthero 396. continuat perſecutiones 397. Lipſiæ capite qvosdam plecti facit, ob religionem 464.
Georgius March. Brandenb. favet Evangelio 355. alia ejus acta 429.
Gerbelius, Nicolaus 267. 390.
Gerſon, Johannes 49. 61. 79.
Gerlitius, Martinus Paſtor Brunſv. 168.
Glapion, Johannes, Cæſaris Pœnitent. 224 275.
Gleichenſis comes Wolfgangus recipit & promovet Evangelium 433.
Gottinga urbs recipit Evang. 423.
Grammatici Luthero favere dicuntur 190.
Gravamina Germanorum de abuſibus Romanis 356. 369. & ſeqq. 370. & ſeq. 371. eluduntur a Clemente VII. 413.
Gvilielmus Pariſienſis 49.
Guttelius Caſpar, Auguſtinianus Islebienſis 356.

H.

HÆretici vi non perſeqvendi 178.
Hala Saxon. 424. & alibi.
Hala Svevor. initia doctrin. Evang. 353
Hamburgum: petit doctores Evangelii 355.
Hannovera urbs recipit Evangelium 423.
Hartknochius autor rerum Borusſicarum 430.
Haſſia Landgravius Philippus. in præloq. 11. 222. 235. opprimit Sickingium 388. favere incipit Evangelio 426.
Hausmannus Nicolaus, Paſtor Zvicc. 273. 344. & alibi.
Hedio Caſparus 355. 390.
Heidelbergenſis diſputatio 36.
Henricus Angliæ Rex vid. Anglia.
Henricus Dux Saxoniæ 237.
Henricus Dux Brunſvic. 422.
Herſchfeldenſis Abbas, humanus erga Lutherum 239. Paſtor ejus oppidi uxorem ducit 252.
Heſſus Johannes Paſtor Uratislav. 389.
Hieronymus Epiſcop. Brandeburg. 34. cognomine *Scultetus*, Lutheri ad eum epiſtola 43. agit cum eo per Abbatem ibid. convenit ipſum Lutherus 110. minatur Luthero 126. publicat Bullam Leonis 171.
Hieronymus de Genutiis auditor Cam. Rom. 67. 81.
Hiobus, liber inter ſacros difficillimus 317.
Hiſtoriarum ſcriptores qvales eſſe debeant, *in præloq.*
Hiſpani vertunt Lutheri ſcripta 195.
Hochſtratanus, Jacobus 59. 121. 308.
Hortlederus Fridericus, hiſtoricus Saxon. *in præloq.* & alibi citatur.
Hoyenſis comes Jodocus, recipit Evangelium 433.
Hülſemannus, Johannes 182.
Humilitas Chriſtiana ex Luth. 153.
Hungaria: veniunt ex ea Juvenes ad Lutherum audiendum 355. Rex Ludovicus ſcribit ad Fridericum El. de Luthero 397.
Huſſus Johannes, 121. 133. 159. 233. & alibi.
Huttenus Ulricus 148. 167. 170. 189. 192. 193. 220.

I.

Jacobus, Auguſtinianus, Antwerp. cognomento, *præpoſitus* ejus confeſſio, variatio, evaſio, docet Bremæ 274. 275.

Imaginum cultus & uſus 302.

Indulgentiæ qvid ſint, ſecundū Maimburg. 8. qvales admittantur a proteſtantibus 13. earum abuſus fatetur Maimburg. 12. majorem demonſtravit Lutherus 13. Indulgentiarum præcones ob exceſſus taxantur 16. 17. cauſam dant Schiſmati 18. ſententia de iis Lutheri in reſolutionibus theſium 48. 49. qvæ ſint veræ indulgentiæ, earumqve adipiſcendarum ratio 53. an ſint theſaurus eccleſiæ 91. Bulla pontificia pro indulgentiis An. 1518. 97. 98. profuſio in præcones indulgentiarum nominatim Tezelium 109. diſputatur de iis Lipſiæ. 116. & ſeqq. 123. qvid ad Bullam Leonis reſponderit Lutherus 121. 135. plane eas rejicit 177. Pallavicinus eas defendit 359. Adrianus moderatur 361.

Johannes Dux Saxoniæ frater Friderici 369. & alibi.

Johannes Fridericus Sax. El. *in præloq.* & alibi ſcribit ad Lutherum, vivo patre Johanne 441.

Johannes Georgius III. Elect. Sax. *in præloq.*

Johannes Georgius Dux Sax. Iſennacenſis *in præloq.* Halis Sax. docet Evang. 424.

Johannes XXII. condemnatus ob abuſum indulgentiarum 16.

Jonas Juſtus vel Jodocus, Præpoſitus Wittenb. ſæpius memoratur. docet Hal. Sax. 424.

Irenicus Franciſcus 354.

Iſennacum 239. 391.

Judæi, qvomodo convertendi 155.

Julius II. Pp. juramento promittit Concilium Generale 6. culpatur 49. 51. titulum Chriſtianiſſimi deſtinat Regi Angliæ 280.

Jus Canon. 275.

Juſtificatio ex fide aſſerta a Luthero Comment. ad Galat. 196. 197.

K.

Kornius Gallus, docet Norimbergæ 353.

L.

Laici contemptum habiti a clero 120.

Langus Johannes, Auguſtinianus, Evangelium docet Erfurti 273. 334. memoratur ſæpius.

Latomus, Jacobus: ſcribit in Lutherum & hic ei reſpondet contenta libri & hujus encomium 145. & ſeqq.

Leiſnicenſe ſtatutum de bonis Eccleſiæ, probatum a Luthero 349.

Leo X. Pp. habet concilium Lateran. Gallos inſectatur 6. Ejus electio & magnificentia 14. examinatur ibid. indulgentias publicat, qvo prætextu & uſu 15. excuſatur, ejusqve conditio deploratur a Luthero 50. ſcribit

bit Friderico Elect. 68. item 104. ad Pfeffingerum & Spalatinum d. l. mittit Miltitium ibid. ſcribit iterum ad Fridericum audito Teutlebio 158. ejus Bulla de indulgentiis 97. dein contra Lutherum 167. 168. de Bullæ autoribus & alia qvædam ibid. examinatur 169. ſcribit Acad. Wittenb. 170. 171. Lutherum execratur in Bulla Cœnæ Domini 214. Regi Angliæ titulum confert defenſoris fidei 280. mors Leonis & elogia 292.

Leodienſis Epiſcopus Card. Erhardus de Marcka 182.

Leus Eduardus, Anglus Luthero infenſus 285.

Lex naturæ item Moſaicæ, ut differat ab Evangelio ex Luth. Comment. in Galat. 201. an lex ſervari poſſit 246.

Libertas Chriſtiana, tractatus Lutheri 152. & ſeqq. improbat abuſum 156. aſſerit eam contra vota monaſtica 255.

Liberum arbitrium: diſputatur de eo Lipſiæ 118. 123. & in Lutheri tractatu contra Minoritas. 127. Melanchthonis de eo ſententia 131. theſes à Pontificiis damnatæ 275. diſceptatio inter Lutherum & Eraſmum 449. 454. & ſeqq. judicium qvoddam de ea 457. & ſeq. excerpta ex Lutheri tractatu de ſervo arbitrio cum commendationibus D. Sebaſt. Schmidii 458. & ſeqq.

Lincium Wenceslaus: Auguſtinianus 38. Luthero aſſiſtit Auguſtæ 72. 78. venit ordinis nomine ad Lutherum 151. fit Altenburgenſium Paſtor. uxorem ducit 392.

Lipſia: Diſputatio ibi habita Anno 1519. 116. & ſeqq. clam favent Luthero Lipſienſes 217. plectuntur qvidam eam ob cauſam, capite 464

Livonia: docetur ibi Evang. 354. Lutheri ad Livonos literæ ibid.

Lovanienſes Theologi damnant Lutherum & ab eo refutantur 149. 150

Ludovicus XII. R. Gall. Romam pro Babylone habet. 6.

Lutherus Martinus: vid. præloqv. deſcribitur a Maimburgio 20. & ſqq. ea examinantur 24. parentes ejus & familia, cognomen Luder aut Luther, nomen monaſticum: Sacerdotium, iter Romanum: Profeſſio Wittenbergenſis, Doctoratus 25. 26. initia doctrinæ Evangelicæ 27. libertas, vicariatus, ſtudia, mores 28. cœpta diſputatio 29. excuſatur ab ambitione 29. 30. concionatur contra indulgentias 31. ſcribit ad Albertum Mogunt. & theſes contra indulgentias public. 31. 32. eo inſcio combuſtæ theſes Tezelii 33. non ſcripſit ex inſtigatione Friderici El. in æmulationem Alberti Mog. 34. nec Staupitii impulſu 44. 45. ſcribit ad Hieron. Ep. Brund. & ad Leonem X. 34. Lutheri theſes reſpondente Gunthero Witteberge diſputatæ. 35. item Heidelbergæ, reſpondente Beyero. 36. ſa-

36. ſapit profectu non Enthuſiaſmo. 37. 59. reſpondet obeliſcis Eccii 39. & Prieriati 40. 41. 42. de epiſtola Leoni X. An. 1518. mittit ei reſolutiones ſeu defenſiones theſium ſuarum 45. 46. 57. Romam habet pro Babylone, excuſat tamen Leonem X. Pp. 49. 50. ſtyli barbariem excuſat, explicat, qvâ mente diſputare cœperit, & potiſſima ab initio dogmata 58. diu autoritatem Pontificum & Clerireveritus eſt. 59. Prieriatis epitomen culpat & refutat. 65. 66. & Principum contra Paparum inſolentiam certo modo implorat, citatur Romam 67. protectionem Electoris non cupit. 70. Auguſtam proficiſcitur. 71. 72. de ſalvo conductu. 73. dictum ejus ad Urbanum Montisferratenſem. d. l. Acta ejus cum Cajetano. 74. 75. ex Maimburgio. de iisdem veriora. 76. ad 80. appellat a Cajetano ad Pontificem 80. abit Auguſta. ibid. cur varie ſcripſerit Cajetano & de eo. 82. qvomodo ſe Pontifici ſubmiſerit. 83. in Galliam ire cogitat. laudatus ab oratore Gallico. 87. 88. relationem ad Electorem ſcribit de Actis Auguſt. 89. & ſeqq. abire vult ex Saxonia. 93. edit acta Auguſtana invito Electore. 94. qva occaſione ad concionandi munus Wittenberg. pervenerit. 95. apertius dubitat de poteſtate Pontificis. & qvod ſit Antichriſtus, ſuſpicatur. 95. appellat denuo ad concilium 96. acta ejus cum Miltitio. 104. & ſeqq. ſcribit Leoni X. & absqve ſalvo conductu non vult proficiſci ad Trevirenſem 107. ſcripta qvædam ejus An. 1519. 110. declaratio de poteſtate Pontificia Germanice edita, & alia: vulgantur per Europam. 111. ſcribit Eraſmo. ibid. reprimit Franciſcanos. 112. vult iterum diſcedere ex Saxonia ob metum in aula: theſis ejus contra Eccium de poteſtate Pontificis jure humano ibid. & ſeqq diſtingvit inter Eccleſiam & curiam Romanam 115. diſputat Lipſiæ cum Eccio 116. & ſeqq. ſermo Lipſiæ habitus. 120. edit reſolutiones theſium Lipſiæ diſputatarum. 133. defendit Huſſum in doctrina de pœnitentia & imperfectione bonor. operum. fidem efficacem reqvirit. de epiſtola Jacobi dubitat. 134. indulgentias oppugnat. 135. & primatum Papæ, jure divino. 136. reſpondet una cum Caroloſtadio ad relationem Eccii de diſput. Lipſ. ibid. de annulo Lutheri calumnia. 137. æſtimatur a Bohemis 138. novum adverſarium in ſe concitat Hieron. Emſerum. ibid. edit Teſſeradecada ſive conſolationem ad Fridericum Elect. 141. cum Eccio omnem abrumpit amicitiam, optat mori. 142. rogatur ut Poſtillas ſcribat, allegat labores. *ibid.* de ſcriptis ejus An. 1519. & ut de plurimis Romanæ fidei articulis dubitare cœperit. 143. tractatus de libertate Chriſtiana. 145. optat Euchariſtiam integram populo dari. ibid. defendit id contra cenſuram Miſnenſem. ibid. liberari

berari vult a munere Profeſſionis, paratus tamen pati, qvæ metuebat. 147. ſcribit ad Cæſarem, & edit proteſtationem de doctrina ſua. *ibid.* deprecatur errores ſtyli. 148. ſcribit ad Moguntinum. item ad Mersburg. Epiſc. & reſponſa accipit. 148. 149. improbat vehementiam Caroloſtadii contra Eccium. 149. qveritur de Eccii itinere Romano, metuit ſibi a veneno. 150. epiſtolam laude dignam ſcribit ad Leonem 6. April. ſvaſu Miltitii. 150. ſcrupulus de die epiſtolæ. 151. contenta libelli ejus de libertate Chriſtiana, de fide & bon. operibus, de ſacerdotio Chriſtianorum, de libertate licita & illicita. de ritibus 152. ad 156. qveritur de perſecutione. 157. 158. ſcribit contra Lovanienſes. 158. 159. & adverſus Romaniſtam Lipſienſem, Auguſtinum Alfeldenſem. 160. literæ ejus ad aulam de Schaumburgio 161. qverulæ aliæ 162. 163. liber ejus ad Cæſarem & nobilitatem German. 164. 165. item alterius de capt. Babyl. 165. qvo animo fuerit poſt publicatam Bullam. 166. dolet de multiplicatione librorum ſuorum ibid. appellat a Bulla eamqve refutat. 172. & ſeqq. defendit ſtyli acrimoniam 178. & depellit calumniam, qvod bellum in Turcas diſſvaſerit. *ibid.* comburit libros juris Pontificii 179. rationes facti reddit. 180. ſcribit ad Carolum Cæſ. 184. qverela de Hieron. Aleandro & libror. ſuorum combuſtione 186. favor ejus, ex Maimburg. relatione. 189. 190. qvatenus ei faverit Fridericus 190. & eqvitum ordo. 191. laus librorum Lutheri 194. ſpeciatim commentarii in Epiſt. ad Galat. 195. ejusdem explicationes Evangeliorum, Orat. Domin. Pſalmorum, Cantici B. Virg. *ibid. & ſeq.* excerpta ex comment. in Galat. 196. & ſeqq. Lutheri fervor præferri debet Eraſmi diſſimulationi 209. cur & qvomodo vocatus ſit Wormatiam, & qva conſtantia eo profectus ſit 215. 216. 217. literæ ſalvi conductus & titulus Luthero in iis datus 221. iter a Maimburgio deſcriptum. de ejus curru & comitibus 222. & ſeqq. concionatur Erfurti 223. intrepidus Wormatiã intrat 224. ejus hoſpitium. *ib.* cur dilationem in primo acceſſu petierit, judiciũ Maimburgii 225, examinatur 226 dicta ejus in ſecundo acceſſu. 227. 229. ſeq. an inurbanus & deſpectus fuerit 227. 232. acta cum eo poſt comparitionem publicam 231. 232. diſcedit ex comitiis. *ibid.* judicium ejus de ſeipſo circa acta in comitiis, & de conſilio Gamalielis 234. 235. damnatur edicto comitiali 236. capitur & occultatur Wartburgi 237. 238. literæ ejus ad Cæſarem Fridbergæ datæ 239. ſcripta ejus in cuſtodia Wartburg. 241. afflictiones in illo ſtatu 242. improbat tumultus 243. parat invectivas in Moguntinum 244. ſumma ſcriptorum ejus fundamenta 244. tractatus de confeſſione 245. prædicit ſeditionem *ibid.* liber contra Latomum 246. an ſerio ſe ab initio Pontifici ſubmiſerit 249. an doctrinam

contra Miſſam a diabolo didicerit 250. dubitat de conjugio clericorum, tandem illud probat, & Caroloſtadio atqve Melanchthoni aſſentit 253. dedicat patri ſuo *tract. de vot. Monaſt.* & narrat qvomodo eo contradicente Monachus factus ſit: contenta tractatus 254. & ſeqq. Liber ejus contra Ambroſium Cathar. 261. ſcribit acriter ad Albertum Moguntinum 266. temperamenta a Capitone oblata recuſat. ibid. dubitat an ex cuſtodia Wittenbergam rediturus ſit 268. commendat Philippum ibid. Parat ſe ad extrema. ibid. qveritur de iniqvitate & timiditate adverſariorum, præſertim Wormatiæ, & qvod diſputare nolint 269. qveritur de odio Georgii ducis 270. Ominatur Carolo Imperatori improſpera, totiqve Germaniæ 271. habitus ejus eqveſtris in cuſtodia ibid. judicium de venatione qvam ſpectaverat 272. incrementa ejus doctrinæ 273. clam excurrit Wittenbergam ex cuſtodia 276. refutat Pariſienſes per Philippum 278. 281. 282. reſpondet Regi Angliæ referente Maimburgio 283. 284. defendit duritiem reſponſi 285. an ob duritiem illam ſtyli doctrina Lutheri rejici debeat 286. qvo ſpiritu ſcripſerit 288. contenta libri adverſus Regem Angliæ. 289. *& ſeq.* excuſat aſperitatem ſtyli 291. abit Wartburgo 293. & Electori ex itinere cauſas aperit, nec ab eo vult defendi. Georgii Ducis minas ſpernit, Deo confidit 295. *& ſeq.* cum gaudio excipitur Wittenbergæ 297. aliis literis, ut juſſus erat, Electori cauſas diſceſſus ex arce exponit. ibid. concionatur adverſus Caroloſtadii acta 299. concionum contenta 300. 301. tumultus improbat. *ibid.* ſententia & tractatus ejus de communione 301. 306. pingitur ſub crucifixo genibus flexis 299. 301. valde affligitur ob acta Caroloſtadii. 306. ſcribit *contra ſtatum Eccleſiaſticum falſo ſic dictum.* Eccleſiaſtæ titulum ſumit, & certo modo Evangeliſtæ. 307. ad 340. magna incurrit odia. 309. valde qveritur de moribus Evangelica doctrina indignis. 309. edit tractatum de vitanda hominum doctrina. 310. urget diſciplinam. 311. de verſione Bibliorum a Luthero facta, relatio Maimburgii. 312. & ſeqq. noſtra. 315. cum refutatione Maimburgii 317. & ſeqq. gloſſæ Lutheri marginales. d. l. Emſerum refutat, dein ſpernit, eiqve finem prædicit. 323. 324. edit librum de ſeculari poteſtate. 325. qveritur de aulæ tepore. 326. ſcribit ad fratres Auguſtin. Wittenberg. de abroganda Miſſa. 329 impugnat Bullam Cœnæ Domini. 333. contra cœlibatum concionatur. *ibid.* ſeditionem diſvadet edito ſcripto ad Erfurtenſes. 334. qvo ſenſu finem Pontificatui prædixerit. *ibid. & ſeqq.* Bohemis ſcribit. 335. item ad Carolum Monſterbergenſem Ducem, ad Baronem Schwarzenbergium & ad Bambergenſes occaſione Brevis Pontificii ad eos dati. 336. it. ad Cronebergium. *ibid.*

ibid. & ſeq. doctrinam ſuam i. e. verbum Dei vult reſpici, non mores. 337. laudat Melanchthonis commentarios in Ep. ad Rom. *ibid. & ſeqq.* commendat ſcripta Weſſelii Groning. *ib. & ſeqq.* conſulit, non jubet mutationes in religione & ritibus. 341. Baptiſmi formulam Germanicam, ſed abſqve mutatione veteris ritus præſcribit. 342. correctio rituum poſt biennium ſecuta eſt. 343. conſilium ejus de ritu S. Cœnæ. 343. 344. probat ſtatutum Leiſnicenſe de ritibus Eccleſiaſticis & in exemplum proponit. 350. & ſeq. monachis ex cœnobiis diſcedentibus alimenta monet porrigenda eſſe. *ibid.* de uſuris abolendis ſingularem habet opinionem, poſtea mutatam. 351 ad Livonos ſcribit. 354. & ſq. commendatur in mandata Adriani Pp. 367. intrepidus eſt adverſus decreta Norimberg. 374. edit ſcriptum de decretis illis. 376. docet qvid ſit Evangelium prædicare. ibid. intercedit pro Clericis conjugatis. 377. qvid ſit Epiſcoporum officium, indicat: librorum promiſcuam publicationem, excepta ſacra ſcriptura improbat. ib. libertatem ſtyli defendit ibid. non vult Fridericum El. cauſæ ſuæ implicare. ibid. probat factum Leonhardi Coppenii moniales ex cœnobio Nimitſchenſi educentis. 391. Canonicis Wittenb. conſilium dat de reformatione. 392. ſcribit ad Piccardos & Calixtinos in Bohemia. *ibid.* de Waldenſibus judicium. 393. de jure ordinandi miniſtros ad eosdem ſcribit. *ibid.* & ſeq. edit libellum de ordine cultus publici. 394. literas dat ad Sabaudiæ Ducem. *ibid.* ejus anguſtia & egeſtas, ut & liberalitas. 394. reſpondet acriter Georgio Sax. Duci, offert tamen obſeqvium ſalva religione. 395. edit tractat. de Chriſto ex Judæis orto & de virginitate Deiparæ. *ibid.* conſolatur virgines ex Gynæceo Freiberg. ejectas. 397. conſolatur itidem Mildeburgenſes, Wormatienſes, Eslingenſes, Auguſtanos. 397. Lutheranos a ſe nominari dolet. *ibid.* relatio ejus & hymnus, *item* conſolatoriæ de Auguſtinianis in Bruxelliæ combuſtis 308. edit tractatum de abominatione Canonis Miſſæ, parœneſin ad Eqvites Teutonicos, & alia ſcripta Anno 1523. *ibid.* fanaticis violentis manus injici ſvadet. 404. ſcribit contra Canonizationem Bennonis Epiſc. Miſn. 404. & ſeq. item Alberto Pruſſiæ Magiſtro in cauſa religionis 413. & ſeq. improbat acta Comitiorum Norimb. 415. intrepidum ſe ad extrema patienda oſtendit. 416. Turcicum bellum diſſvadet. *ibid.* prædicit mala Germaniæ. *ibid.* Henrici Zutphan. martyrium commendat. 425. de martyrio Henrici Zutphanienſis & aliorum epiſtola. 425. ſcribit ad Albertum Pruſſiæ Magiſtrum & ducem 431. laudat Georgium Sambienſem Epiſcopum. 432. & Albertum Magiſtrum Pruſſiæ. 432. ſcribit uxori Matth. Cellii. 433. certamina cum Caroloſtadio Jenæ & Orlamun-

lamundæ, aditumqve a Luthero periculum. 434. & ſeqq. Epiſtolæ de controverſia ſacramentaria Argentoratum candide ſcriptæ. 436. diſſvadet conventus & tractatus de concordia religionum. 438. ſcribit Mulhuſinis de cavendo Munzero & ſociis. 438. item ad Principes Saxoniæ. 439. ſpiritum eorum deſcribit, timiditatem exprobrat, ſuam refert conſtantiam. 440. Fatetur mores ſuorum non convenire cum doctrina 440. libertatem prædicandi prohiberi improbat. 441. vim omnem abominatur in propagando Evangelio. *ibid.* Scholarum conſervationem commendat publicis ſcriptis & ingratitudinem taxat, qvæ poſt reformationem emergebat. 442. & 445. cucullum cur & qva occaſione depoſuerit. & monaſterium deſertum Principi obtulerit. 443. 444 parum a principe petit, pro aliis plura. *ibid.* qveritur de rapinis bonor. Eccl. 445. Eraſmum monet ut extra partes eſſe velit. 450. 452. invitus ejus libro reſponder. 454. Excerpta ex Lutheri libro de ſervo arbitrio. 454. & ſeqq. Melanchthonis locos Theologicos invictum vocat libellum. 455. exponit cauſas tardioris reſponſi, & cur tamen non tacuerit. *ibid.* nitidus reſponſi ſtylus. 456. laudat & cohortatur Eraſmum ad veritatem agnoſcendam. *ibid.* dolet de aulæ Sax. cunctatione. 461. a matrimonio abhorret, & morti ſe parat. *ibid.* Scripta ejus hoc anno 1524. inter alia commentarius in Pſalmos. *ibid.* laudat commentarios in eosdem Pomerani. 462. lætatur qvod pro ſe uno tot doctores Evangelici ſurgant. *ibid.* Cantiones ſacras componit & ut idem ab aliis fiat, deſiderat. *ibid.* laus poeſeos Lutheri ſacræ. 463. ſpernit Cochlei & aliorum calumnias & invectivas. *ibid.* ſcribit pro Florentina virgine ex monaſterio egreſſa. 461. item ad Schwarzenbergium Baronem, qvi ſuam ex cœnobio oduxerat. *ibid.*

M.

Magdeburgum: docetur ibi Evangelium, a Melchiore Miccio, Eberhardo Widenſee, Joh. Fritſchhanſio. 354. in Magdeburgenſi provincia longe poſt. 424.

Maimburgius: qvo conſilio & propoſito ſcripſerit. 1. 2. de ſtylo ejus Gallico: *in præloqvio.* Lotharingus fuit, Nancejanus. 5. 6. an Hiſtorici officium præſtiterit. 3. 4. 21. judicium ejus de Cajetano: examinatur. 83. 84. notatur ejus ſententia de poteſtate Pontificis. 115. errata ejus de Auguſtinianis ad Luth. miſſis & de hujus epiſt. ad Leonem & libello de libertate Chriſtiana. 145. examinantur. 152. ut & judicium de Bulla contra Luth. 169. de libris & fautoribus Lutheri judicium. 189. fatetur optima a Luthero ſcripta eſſe. 190. taxat Eraſmum 209. incerta narrat de actis Friderici in Comit. Wormat. 219. taxat Luthe-

theri acta in comitiis. 225.227.231. errat circa locum occultati Lutheri. 240. item in judicio de libris Lutheri contra Latomum. 244. dolet de hæresi in Anglia & sperat ejus regni reditum ad Ecclesiam Rom. 277. provocat Lutheranos contra Lutherum ob librum ejus adversus Regem Angliæ. 283. responsum accipit 286. ideam reformationis Lutheranæ maligne proponit 284. refutatur 291. narrat & taxat versionem Biblicam Lutheri 312. refutatur 317. & seq. reprehendit Fridericum El. ob stabilimentum Lutheranismi 325. qvam recte, examinatur 326. narrat Lutheri ordinationes circa Sacramenta monasteria & bona Ecclesiastica 340. examinantur ibid. & seq. notatur judicium ejus adversus scriptum Lutheri in decretum Norimbergense 376. item transitionum ejus ingenium 386. omissa historia de martyrio Augustinianorum in Belgio, & excusata persecutio hodierna in Gallia 400. item de Comitiis Norimb. 410. de progressu Lutheranismi 421. de rebus Prussiæ 428. in sententia Lutheri de libero arbitrio recensenda 447. & seqq. speciatim pungit Jansenistas 449. epilogus ejus consideratur 464.

Margaretha soror Francisci Gall. R. favet Evangelio. 433.

Martinus Danus, a Luthero in patriam missus. 273.

Martyria ob religionem. 159.169.183. 398.464.

Matthesius, Johannes: ejus conciones de Luthero. 8. & passim.

Mauritius El. Sax. *vid. præloq.*

Mauritius Dux Sax. Adm. Ep. Numb. *vid. præloq.*

Maximilianus I. contra Julium II. Pp. concilio Pisano patrocinatur, deinde illi renunciat. 6. scribit Leoni X. in causa Lutheri. 67. 68. salvum conductum dat Luthero. moritur. 101. admonitus fuit de corrigendis Pontificum defectibus, 370. & seq. Prussiâ dicitur Polonis cessisse. 429.

Meckelburg: Ducatus: initia reform. Evangel. 423.

Mediceus Julius, postea Pontifex. 360. 409.

Meierus Sebastianus Franciscanus. Argentorat. retractat qvæ adversus Evangelium docuerat. 433.

Melanchthon Philippus, *vid. præloq.* Wittenbergam venit Luthero laudatus. 69. scribit epistolam de disputatione Lipsiensi eamqve contra Eccium defendit, 128. & sqq. laudatur a Luthero contra Eccium. 132. confirmatur, dum timet. 244. defendit matrimonium clericorum. 253. epistola ejus ad Capitonem. 267. refutat Parisienses. 281. excusat Lutheri stylum adversus R. Angl. 289. Carolostadio obsecutus esse insimulatur a Maimburgio. 300. taxat Carolostadium. 305. subscribit judicio Theolog. Wittemberg.

de Miſſa. 331. præſentiam realem in S. Cœna defendit. 437. Eraſmo reſpondet ſcriptum ſuum adverſus Lutherum excuſanti. 452. & ſq. elogium locis Theolog. Melanchthonis a Luthero datum. 455.

Melrichſtadius, Martinus Polichius D. ejus de Luthero ſententia. 26.

Melchior Adami de vitis Theologorum. 95. & paſſim.

Meritorum ſuperabundantia negatur. 10. 13. 53. jactantia meritorum improbatur. 246. 247.

Merſeburgenſis Epiſcopus repugnat diſputationi Lipſienſi. 117. 126. reſpondet epiſtolæ Lutheri. 149. publicat bullam Leonis. 171. reprehenditur a Luthero. 270. perſeqvitur Lutheraniſmum. 353.

Mildeburgum, docet ibi Evangelium Joh. Draco. 354. perſecutio Mildeburgenſium. 397.

Miltitius, Carolus Nuntius Pontificis ad Fridericum El. 102. 104. & ſeqq. qvis fuerit & qvid cum Electore egerit. 104. relatio de illius negotiatione ex Luthero. *ibid.* & ſeqq. ut Auguſtinianos ad Luth miſerit. 144. agit cum Luth. de Epiſt. Pontifici ſcribenda. 150.

Minoritæ vid. Franciſcani.

Miſſa: tractatus contra eam Lutheri 241. 249. an doctrinam contra Miſſam ex diabolo didicerit. 250. abrogat Miſſam Auguſtiniani Wittembergenſes 272. rejicitur cum dogmate tranſſubſtantiationis in tractatu Lutheri adverſus Reg. Angl. 289. & ſeq. item in libro ad Auguſtinianos. 330.

Miſnenſis Epiſcopus Joh. a Schleinitz infenſus Luthero. 142. 146. damnat ejus ſermonem de Euchariſtia. *ib.* publicat Bullam Leonis. 171. diſceptat cum Electore de ſacerdotibus conjugatis. 311.

Miniſterium Eccleſiæ an ſuſtulerit Lutherus. 251. tractatus de ejus ordinatione. 393. & ſeq.

Mœnus pagus, unde genus Luthero. 25.

Moguntiæ: docetur ibi Evang. 355.

Mollenſis Henricus docet Evangel. in Meckelb. Duc. 168.

Monachi reformationem juvant. 206

Monaſteria & Eccleſiæ collegiatæ: earum bonus uſus. 164. Monachi plurimi Lutherum ſeqvuntur. 206 uxores ducunt. 242. 259. Monaſteria olim Scholas fuiſſe 257. libidines monaſticæ deplorantur. ibid. non probatur monachorum proclivitas ad conjugia. 310. taxatur impudicitia & turpitudo monaſteriorum. 311. reformatio ſvadetur. 350. vacua Principi curanda offeruntur. 444. & ſeq.

Monſterberg: Dux Carolus ſcribit Luthero, & qveritur de excommunicatione proavi ſui Georgii Bohem. Regis. 335.

Mulhuſa, urbs Imperial. monetur a Luthero, ad de cavendo Munzero. 438.

Munzerus Thomas. 294 434. 438.

Myconius ſive *Mecum*, Fridericus. 273.

N.

Nannis, Johannes, Pontificis Monarchiam inſulſe defendit. 66.

Naumburgenſis Epiſcopus publicat Bullam Leonis. 171. & edicta contra Lutherum. 294.

Neſenius Gvilielmus. ejus elogium & mors. 460.

Nimitſchenſe cœnobium. 391.

Nobilitas Eqveſtris & ſpeciatim Franconica an bonis Eccleſiæ inhiaverit, & ideo Luthero faverit. 193.

Norimberga: initia Evangelii. 353. comitia ibi habita. 356. 357. 367. judicium de iis. 375. alia 407. 409. ſeq. Præpoſiti edunt ſcriptum de reformatione. 433.

Novatus: Novatiani. 12. an talis fuerit Lutherus. 13.

O.

Occamus, Gvilielmus Scholaſticus, ejus ſecta aliis præfertur a Luthero. 160. 173.

Oecolampadius, Johannes. 128. 141. 355.

Ordo eqveſtris Teutonicus in Boruſſia, ejus geſta. 427.

Orlamunda oppidum, cujus paſtor fit Carolostadius. literæ civium ad Lutherum, & qvomodo cum illo egerint. 434. & ſeqq.

Oſiander Andreas. 353. 413.

Oudermarckius Martinus, paſtor Cellenſis. 422.

P.

Palatinus Elect. Ludovicus, an Luthero faverit. 189. 191. Sickingium opprimit. 387.

Pallavicinus, *Sforzia*, autor hiſtoriæ Concil. Trid. *in præloq.* it. p. 6. excuſat defectus Pontificum. 15. ejus cenſura de intentione Lutheri examinatur. 59. improbat appellationes ad concilia. 69. reprehendit conſilium Pontificis in publicanda Bulla pro indulgentiis. 98. excuſat exactiones pro palliis & pluralitatem beneficiorum in Principes Germaniæ collatorum. 109. defendit ſophiſma Eccii, diſtingventis inter *totum* & *totaliter*. 125. & Epiſcopum Merſeburg. qvod diſputationem Lipſienſem impedire voluerit. 126. notantur qvæ ſcripſit de Epiſt. Luth. ad Leonem. 191. defendit Bullam Leonis. 169. judicium ejus de oblato Friderico El. imperio. 82. qveritur de Hiſpanis Lutheri libros æſtimantibus. 195. Eraſmum taxat. 208. orationem Aleandri effingit cum contumelia Lutheri. 218. improbat ut pontificiæ Jurisdictioni noxiam Lutheri evocationem ad Comitia. 220. Status imperii pro ignorantibus habet. *ibid.* ſiniſtre judicat de actis Lutheri Wormat. 226. 227. notatur in aliis circa acta Comit. Worm. 226. 237. 240. & in opinione de indulgentiis. 359. de poteſtate profana.

Pontificum.360. de abuſibus curiæ Rom.361.de paupertate Proteſtantium: & de moribus Adriani VI. *ibid.* de Clemente VII.409.de Epiſtolis ejus ad Fridericum El.373. de gravaminibus Germaniæ. 411. de conventu Ratispon.420.

Pallium magno pretio Romæ ab Epiſcopis redimendum. 370.

Panormitanus Abbas, culpatur a Sylvio Prieriate.61.Luth.laudatus.113

Papatus ſive Pontificatus *vid.præloq.* an conveniat cum Principatu mundi.14.an Papa errare poſſit.41.cantilenæ in Papas.43. autoritas eorũ abſqve ſcriptura non admittitur in rebus fidei.51.52.55. qveritur Lutherus eam in Tyrannidem degeneraſſe.56.57. Monarchia & poteſtas ſupra concilium a Prieriate aſſerta.63.de Primatu Pp.diſputatur Lipſiæ.119.123.agnoſcitur a Luthero jure humano poſt diſput. Lipſ. 136. cur poteſtatem jure divino ſibi Pontifices arrogent, ſententia Lutheri.139. qvomodo ferri Papatus poſſit.160. defectus ejus arguitur libello ad Cæſ.& Nobil.Germ.164. Babylon & venatio Nimrodica vocatur.165. tyrannidis incuſatur a Luthero poſt Bullam.172.178. oſtendit arcanum Pontificium in doctrina de bon. operibus. *ibid.* ſperat ejus reformationẽ in Comment.ad Galat. & excuſat mordacitatem ſtyli.203.parallela Papæ & Chriſti a Luthero compoſita, cum imaginibus Cranachii.217. impugnat eum in libro contra Catharinum.262.& ſeqq. agnoſcit id cum periculo fieri: negat petram eſſe. *ibid.* de fine Papatus ſententia Lutheri.334. & ſeq. divina ejus inſtitutio probanda eſt.346.

Pariſii vid. Academia.

Parochiæ imperitis locatæ.369.371.

Patres ut legendi & interpretandi ex ſententia Melanchthonis.130.Scripturæ poſtponendi licet magnæ ſint autoritatis ex Luth.176.

Paulus Sarpius Venetus ſcriptor hiſt. Concil.Trid.6. taxat Bullam Leonis.169. & alibi.

Peccata, ut maneant poſt Baptiſmum 177. concupiſcentia ſive fomes eſt peccatum.247.248. theſes depecato a Pontificiis damnatæ.275.

Peregrinationum abuſus. 164.

Perſecutiones Lutheraniſmi. 294.353. 398. 464.

Peutingerus, Conradus. D. 233.

Pfefferkorn Judæus, Caphionis adverſarius. 159.

Pfeffingerus, Degenhardus. 28.69.88.

Philippus Palatinus Ep.Naumb. 294.

Philoſophia, qvomodo ea utendũ.160.

Piccardi ſ. Bohemi a Luth. reprehenſi.49.52.56.qvatenus tolerandi ſint. 165.ſcriptum ad eos Lutheri. 392.

Picus Johannes. 50.54.159.

Planitius, Johannes, El. Sax. legatus, Pallavicino mendoſe dictus Plunceritius. 373. 374.

Plettenbergius Livoniæ Magiſter. 429

Pœnitentia qvotidiana Chriſtianis neceſſaria ſecundum Luth. 11.21.47. diſputatur de hac Lipſiæ.119.
Polonia: initia doctrinæ Evangel.355. geſta Polonorum in Pruſſia. 429. Rex connivet ad reformationem in Boruſſia.431.
Poliander Johannes.391.
Politia defectus notatæ a Luth. 164.
Pollio miniſter Eccleſiaſt.Argent.433.
Pomerania: initium in ea doctrinæ Evangelicæ.274. progreſſus. 423. Dux Bogislaus cum filiis Georgio & Barnimo. ibid.
Pomeranus D. vid. Bugenhagius.
Pomezanenſis Epiſcopus Erhardus Qveiſſius.430.
Poſtilla, judicium de iis Luth.142.269.
Præbendæ majores, judicium de iis Lutheri.351.
Presbyterium: ejus poteſtas circa diſciplinam.128.qvo jure nitatur, & qvomodo ab Epiſcopatu differat. 250.251.
Principium: de hoc convenire debet inter diſputantes. 10.
Prierias, Sylveſter, ſcribit contra Lutherum.34.39.40.ejus ſententia de Eccleſia & Pontificatu.ibid. taxatur a Maimburgio. 60. ejus epitoma & aſſertio Monarchiæ Pontificiæ, & ejus Poteſtat. ſupra concil. 61.62.63.reprehenſus a Maimburg. 64.& Paulo Veneto, it. a Pallavicino 65.a Luthero.66. ſuffragatur Bullæ contra Lutherum.169.
Proles, Andreas, Auguſtinianus. 166.
Pruſſia: vid. Boruſſia.
Purgatorium indulgentiarum objectum, negante Luthero ipſum tamen adhuc credit, ſed diſſentit qvoad ſtatum animarum.19.22.denin negat purgatorium.241.

R.

Ratisponenſis conventus a Legato Pontif. indictus. 416. & ſeqq.
Reformatio ejus cauſæ: *præloq.* expetita fuit in moribus & diſciplina ante Lutherum, aliqvo modo etiã in doctrina. 7.8. fruſtra deſiderata a Pico, Valla, Ravennate, Veſalia, Reuchlino.54. judicium de ſtatu religionis & reformationis an.1518 99.100. ſimilitudo reformat. cum primitivæ eccleſiæ plantatione. 194.fructus ejus in moribus & diſciplina. 310. judicium Maimburgii.325.examinatur.326.& ſqq. lente procedit reformatio in Saxonia. 356.
Regiomontum urbs Borusſiæ.430.
Remondus Florimondus *in præloq.*
Reuchlinus vid. Capnio:
Rhadinus vide Thomas
Riarius Raphael Card.S.Georg.87.161
Richerius Edmundus, Sorboniſta. 6. ſeq. Monarchiam Pontificum impugnat 64. negligentiam eorum in reformatione culpat 364. & *ſeqq.*
Roma: trepidatur ibi ob Lutherum. 112. de pecunia ex Germania Romam miſſa 169.

Romana Eccleſia a Luthero culpata 51. 55.
Romirus Georgius, corrector in editione operis Biblici 317.
Roſtochium urbs 423.

S.

Sabaudiæ Dux, ejus legatus amicus Luthero 155.
Sacerdotium qvatenus Chriſtianis omnibus commune, ex Luthero 154. 164. 250.
Sacramenta, de eorum numero, & de S. Cœna 290. de præſentia reali. 303. 305. 392. ritus S. Cœnæ 343. 346. & ſeq.
Sacramentaria controverſiæ initium, & mens in ea Lutheri 436.
Sambienſis Epiſcopus Georgius a Polenz favet Evangelio 414. abdicat ſe ditione temporali 430. laus ejus apud Lutherum 432.
Samius Conradus Paſtor Ulmenſis 353.
Sancti non merentur ſuperabundanter 11. 54.
Satisfactio pro peccatis: qvalem ſtatuerit Lutherus 48. abuſus Eccleſiæ circa eas. *ibid.*
Savonarola, Hieronymus 178.
Schaumburg, Sylveſter, Eqves Francus, Luthero auxilium offert. 161.
Schertelius Sebaſtianus, Eqves *in præloqv.*
Schlickius, Comes, 114. 284.
Schmidius Sebaſtianus D. edit & defendit librum Lutheri de ſervo arbitrio 457. & ſeqq.
Schola, commendantur a Luthero 441. 442.
Scholaſtici vid. Theol. Scholaſt.
Schurfius Hieronymus D. 223. 226. 233. 231. 296.
Schvvarzenberg. Joh. Baro 336. 436.
Schvvebelius Johannes 192. 387.
Scotus, Scotiſtæ 122. 160.
Scriptura S. ſola pro judice in qvæſtionibus fidei agnoſcitur a Luthero & Proteſtantibus 10. ab Apoſtolis pro fundamento allegatur. 38. de ejus interpretatione ſententia Melanchthonis 130. Lutheri 174. *& ſeq.* lectio ejus populo non prohibenda 318. 319.
Seckendorfius Caſparus, Epiſc. Aichſtet. in *præm.*
Sedunenſis Epiſcopus, Matthæus Scheiner, bene ſentit de Luthero, alludit ad ejus nomen Luther, i. e. Lauter purus 111.
Sehoferus Anſatius 320. 390.
Serveſta: docetur ibi Evang. 354.
Sickingius, Franciſcus, ſcribit Luthero 161. favet electioni Caroli V. 183. fovet Doctores Evangelicos 192. invitat Lutherum ad ſe 224. ejus clades 387. familia 389.
Sileſia: incipit in ea Evang. Doctrina 355 Scholæ eriguntur 390.
Simon Heinzius Pontanus, Paſtor Wittenberg. 95.
Sixtus IV. Pp. 51.
Sleidanus Johannes hiſtoricus, paſſim allegatur, defenditur *in præloqvio.*
Sluterus Joh. docet Evang. Roſt. 423.

Snepfius, Johannes 354.
Sorbona, vid. Acad. Pariſ.
Spalatinus Georgius, qvis fuerit 26. ut faverit Luthero 86. 88. allegatur paſſim. Lutherus eum ut maneat in aula, & ut uxorem ducat adhortatur 461.
Spenatus Paulus 261. 461.
Staupizius Johannes, Vicar. Auguſtin. deſcribitur 19. an Lutherum ad diſputandum inſtigaverit 20. 45. ejus ſententia de vera pœnitentia. *ibid.* conſolatur Lutherum & Electorem. 70. 71. adeſt Luthero Auguſtæ. 79. ſecedit Salzburgum 80. de ejus favore apud Fridericum ex Maimburgio 86. it. 87. agit cum Luthero ordinis nomine. 151. mors 80.
Steinius Wolffgangus 434. fovet errorem qvendam 439.
Stetinum: docetur ibi Evang. 354.
Stolpena in Pomerania: docetur ibi Evang. 354.
Storckius Nicolaus Anabaptiſta cum ſociis 294.
Strauſſius: ejus opinio de lege Moyſis reducenda 439. idem forte qvi Iſennaci docuit, v. ſuppl. ad 5. 152.
Sturmius Caſpar: Fecialis 219. 226.
Svecia: ejus reformatio a Maimburgio relata 378. & ſeqq.
Sunda, Stralſund; docetur ibi Evangel. 354.
Surius Laurentius, in *præloq.* & alibi.

T.

Tauberus Caſpar, Viennæ combuſtus ob Evang. 425. 463.
Teutlebius, Valentinus 156.
Teutonicus ordo v. ordo Eqveſtris.
Tezelius Johannes præco indulgentiarum 17. comburi jubet Lutheri theſes. viciſſim ejus theſes contra Luth. Witteb. comburuntur 33. genus & mores ibid. comparatur cum aſino 57. increpatus a Miltitio moritur 103. ſolatur eum Lutherus 106. alia qvædam de eo 110.
Theologi Crucis & gloriæ ut differant ex Luth. 55.
Theologia Scholaſtica reprehenſa a Luthero 45. Scholaſticis opinionibus præferenda eſt veritas 54. Theologiſtria dicitur a Luthero 124. qvid noceat 205. Faſtus Scholaſticus, de merito bonorum operum 248.
Thomas Aqvinas, & Thomiſtæ 41 qvæ ſit eorum autoritas 54. 61. 9. 122. 160. 163.
Thomas de Vio, vid. Cajetanus.
Thomas Rhadinus, Todiſcus ſcribit contra Lutherum & Melanchthonem 161.
Thuanus Jacob. Auguſt. *in præloqv.*
Thunavius, Fridericus, Conſil. El. 229.
Tolken, interpretes concionum in Boruſſia 431.
Totum & totaliter diſtingvit Eccius 125.
Transſubſtantiatio impugnatur a Luthero 289.
Trevirenſis Archiepiſcopus, Richardus a Greiffenklau, judex deſideratur in cauſa Lutheri 107. agit cum eo Wormatiæ 232. 233. opprimit

mit Sickingium 387.
Trocedorfius Valentinus, Grammaticus insignis 390.
Trogerus, Conrad. Monachus refutatur 433.
Turca: qvomodo bellum contra eos svaserit Lutherus vel dissvaserit 177.

V.

Valla Laurentius, 50. 159. & alibi.
Varillasius, Antonius, Historicus Gallus allegatur & notatur *in præloq.* 224. 250. & passim.
Veus Hieronymus, agit cum Luthero Wormat. 232. 233.
Virgo, B. Maria, qvæstio de ejus immaculata conceptione indecisa 51. ejus perpetua virginitas a Luthero asseritur 395.
Virginitas, qvatenus laudabilis 256.
Virgines monasteriis egressæ interqve illas Catharina Boria 256. 391. & Florentina ex nobilitate Thuringica qvam scripto defendit Lutherus 463. virgines ex Freibergensi aula ob Lutheranismum ejectæ 397
Ulma: initia Evangel. doctrinæ 353.
Vota monastica impugnat Lutherus edito tractatu 242. 252. rationes ex eo referuntur 254. & seqq. libera & revocabilia esse debent 256. encomium hujus libri: ibid. 259. 260.
Uratislavia: docetur ibi Evang 355. apologia Senatus 389.
Urbanus Montisferatensis insidiator Lutheri 73.
Ursinus Robertus Card. 182.
Usura: Lutheri de iis opinio 353.

W.

Waldenses vid. Albigenses.
Warmiensis Episcopus Johann. Dantiscanus 431. (240.
Wartenburgum arx, Patmus Lutheri
Werthheim: Comes, Lutheranus 154.
Wesalia Johannes 50.
Wesselus Groningensis 159. 338.
Widerstett Cœnobium 391.
Wimpina, Conradus contra Lutherum 33.
Wismaria urbs, initia doctrinæ Evangel. 423.
Wittenbergensis Academia scribit pro Luthero 68. freqventes habet studiosos 109. docetur ibi Anno 1521. Jus Canonicum 275. Canonici a Luthero reprehensi ibid. & 331. 346. reformari cœperunt 391.
Wormatiensia Comitia & Edictum 210. 211. relationes de iis variæ 214. 219. & seqq. 226. memoria horum Comitiorum illustris 234. Iudicra de iis narratio, in forma passionis 268. in urbe docetur Evang. 174.
Würtzburgensis Episc. humaniter tractat Lutherum 36.

Z.

Zizcavia 273. 343. & alibi.
Zvinglius, Huldricus 303. 305. 435. 438.
Zutphanius Henricus docet Bremæ 354. ejus martyrium 425.

FINIS INDICIS.

ADDITIONES,
ſive
LIBRI PRIMI
PARS ALTERA,

in qva
ex Auctoribus manuſcriptis & editis,
rarioribus præſertim,
plurima illuſtrantur
& ſupplentur.

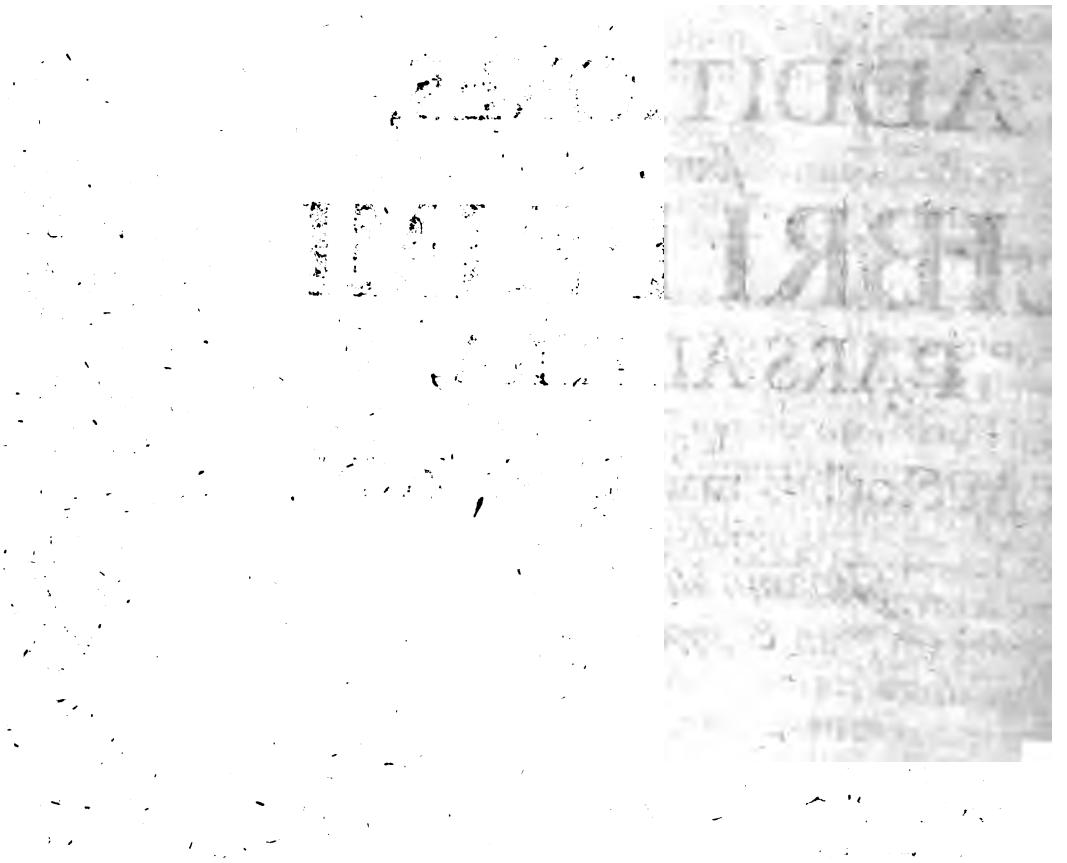

L. B.

QVamvis ſcriptores, qvi *Additionibus* & *Supplementis* libros ſuos augent, plures inſtituti ſui cauſas habere poſſint, fateor tamen me præmeditato ad id non acceſſiſſe, multominus neceſſarium ab initio judicaſſe, ut iſto, qvanqvam mihi & aliis non inſolito, ſcribendi modo uterer. Ipſa enim, qvam elegeram methodus, ad alienos labores commentandi libertatem, qvæ fortaſſe in Additionibus maxime qværitur, mihi præbebat, ut non ſtricte admodum obſervato ordine hiſtorico, aut connexione materiarum, inſerere poſſem, qvæ inter ſcribendum occurrerent. Dein *prima* libri *parte* complecti tres Maimburgii libros, qvi ipſi priorem operis partem fecerunt, ſtatueram. Verum ut in præloqvio innui, amplior mihi deprehenſa eſt *primi libri* Maimburgiani materies, qvam ut ea, qvam mente conceperam, brevitate tractaria me potuerit. Dein plures, qvam prævideram, interruptiones ſtudium memoriamqve meam turbarunt. Deniqve cum rumor de propoſito meo emanaſſet, moti ſunt Viri egregii, aut benevolentia erga me, aut boni publici zelo, ut plura mihi, qvam ſperaveram, ſuggeſſerint documenta vel nunqvam edita, vel oblivioni tradita, qvorum notitiam, ut mihi jucunda fuit, etiam aliis gratam & proficuam fore judicavi. Scio eqvidem, haud ma-

gnam gloriam colligendo & exſcribendo ab aliis compoſita parari poſſe; ſed neqve illa mihi pro ſcopo eſt, & ea nunc ſum ætate, vitæqve & mentis habitu, ut meis ſolummodo inventis aut non posſim multum delectationis afferre curioſis lectoribus, aut non tantam præſtare utilitatem, qvanta exillorum, qvos excerpſi, ſcriptis hauriri, ut puto, poterit. Si qvæ minutiora videantur, qvam ut a me produci debuerint, aut lectionem mereantur, nolim ſane de ejusmodi cenſura ut injuſta qveri: qvanqvam delectui operam dederim, & multa qvæ ſeſe offerebant, & majorem libro molem dediſſent, ſepoſuerim & qvaſi exauctoraverim. Aliqva tamen, qvæ in commentario commodiorem locum habuiſſent, in additiones has conjeci, epicriſes nempe aut reſponſa ad ea, qvæ opponi poſſe, vel jam objecta eſſe a diſſentientibus, paulo tardius deprehenderam. Sed qvis eſt tam doctus tantoqve ingenii & memoriæ vigore, qvi omnia uno complectatur intuitu, aut cui nihil excidat, ſecunda cogitatione & cura corrigendum aut amplificandum? Id ego de meis, qvaliacunqve ſint, magis certe, qvam alius qvisqvam, agnoſco. Pendere etiam a judicio legentium, qvi non tam mihi qvam cauſæ favent, velim, num me, qva cœpi via progredi, an abſtinere ab ea conſultius ducant. Si prius probent, non patiar modo, ſed & hoc alloqvio peramanter rogo rerum harum peritos, ut me

mo-

moneant, & ſi qvid habent non vulgatum, qvo propoſitum meum juvare poſſint, id benevole ſuggerant & impertiantur. Curavi ut literæ, libri, aut ſchedæ, qvæ ad me deſtinabuntur, in *Bibliopolio Lipſienſi*, ex qvo prima hæc operis mei pars prodit, ad me transmittantur. Spondeo etiam fidelem reſtitutionem eorum, qvæ non niſi ad tempus commodari poterunt. Deſidero autem ante alia, qvæ ad hiſtoriam Reformationis in annis 1525 & 1546. qvi B. Luthero ultimus vitæ fuit, pertinent. Hæc enim *ſecundi libri* commentariorum meorum epocha erit, ſi Deus vitam viresqve ad continuandum laborem dederit. Neqve tamen ingrata erunt, ſed in tempore & loco a me attendentur, qvæ ad priores annos, qvos in libro hoc primo, ejusqve additionibus tracto, ſpectant, & ad emendationem aut illuſtrationem eorum, qvæ ſcripſi, facere poterunt, qvalium bene multa eſſe facile conjicio. Ingenue enim denuo repeto, qvod in præfatione profiteri cœpi, multa mihi deeſſe, qvæ habent, qvi totam vitam literarum ſtudiis impenderunt, & dotibus inſtructi ſunt, qvas mihi vel natura & ſtudium non æqve largas dedit, vel triginta annorum labores aulici & forenſes extenuarunt, tum qvibus domicilii commoditas illuſtrium & locupletium bibliothecarum & ſcriniorum majorem facilioremqve, qvam mihi, in ruſtico hoc ſeceſſu, copiam facit, qviqve adeo omnia me

 rectius,

rectius, melius, ornatius disponere, elaborare, & eloqvi possent. Si qvis ergo ex talibus ad historiam, cujus nunc partem edo, vel ab integro tractandam, vel continuandam animum applicuerit, idqve mihi significare voluerit, illi ego non solum lubentissime cedam, sed & qvicqvid a me suppeditari poterit, candide conferam. Neqve enim lucellum nec plausum sector, satur omnium qvæ appetere solemus, cum calidior circum præcordia sangvis fervet, & habiturus per Dei gratiam, qvibus pauci qvi mihi restant anni non ignobiliter transigi possint.

Ad

Ad Præloqvium.

Johannem Sleidanum) Apologia, qvam ipſe commentariis ſuis in repetita editione præfixit, in omnium manibus eſt, in qva, ut & in præfatione ad Auguſtum Saxoniæ Electorem d. 10. Cal. April. 1555. ſcripta, non ſolum de veritate & candore ſuo ingenue proteſtatur, ſed & ad declinandam pravi aut obnoxii affectus ſuſpicionem graviter allegat, qvod totum opus ſuum ex Actis confecerit, qvorum bona pars typis procuſa extet, & qvod ipſe de ſuo nihil addiderit, nec ullum interpoſuerit judicium, nec rhetoricatione uſus ſit: qverimonias & criminationes inter partes ex æqvo retuliſſe ſe ſcribit, nullasve ſuas facere, qvod alii fecerint, imprimis ille, qvi ante annos ſex Moguntiæ librum ediderit criminationibus, calumniis, nugis & convitiis refertiſſimum. Qva qvidem deſcriptione deſignat *Johannem Cochleum*, qvi *commentaria*, ut vocat, ſua anno 1549. Moguntiæ publicavit; in Apologia vero eundem aperte nominat, & ob *horrendas, inauditas & fictas criminationes hiſtorici nomine indignum cenſet.* In eadem Apologia repetit teſtificationem coram Deo, qvod lædere neminem voluerit; dein oſtendit, ut verborum acerbitate, etiam in referendis alterutrius partis ſcriptis eriſticis, ſtylum temperaverit atqve inflexerit: judicium vero ſuum ita moderatus ſit, ut nihil cuiqvam derogaverit, vel plus tribuerit, qvam ipſa res patereſur, licet id pauci ſcriptores præſtiterint; exempla recentiorum, omiſſis veteribus, affert: *Platinæ, Cominæi, Bembi, Jovii.*

Prolixam Sleidani defenſionem ſuſcepit, qvem in præloqvio nominavi, *Fridericus Hortlederus*, Conſiliarius qvondam Vinarienſis, vir doctus & diligentiſſimus, in præfatione operis amplisſimi, Germanice anno 1618. conſcripti, *de bello Germanico ſive Smalcaldico, & qvæ ſecuta illud ſunt*, duobus magnis voluminibus in folio comprehenſi, qvorum ſecundam editionem anno 1646. procuravit gener ejus, vir nobiliſſimus & celeberrimus, mihiqve, dum viveret, conjunctiſſimus *Zacharias Pruſchenckius*, Conſiliarius Duc. Sax. Vinar. intimus. Explicat autem Hortlederus & pluribus rationibus firmat, qvæ Sleidanus in ſua expoſuit Apologia, alias qvoqve inſectationes refellit. Inter aſperrimas eſt, qvam paſſus fuit ab *Alberto Brandenburgico* bellatore illo,

illo, & tandem exule. Hic desperata jam causa sua, scripto mordacissimo anno 1557. adversus Episcopos Bambergensem & Würzburgensem, itemqve contra Senatum Norimbergensem sparso, [exhibetur ab Hortledero *Lib. VI. cap. 27.*] in Sleidanum ideo invehitur, qvod objecta ab hostibus Alberto commentariis suis inseruerit. Hoc vero, ait Hortlederus, & multis rationibus deducit, optimo jure & exemplo Sleidanum feciſſe, neqve ideo teneri, ut de veritate eorum, qvæ ex aliena narratione refert, respondeat. Ipse etiam Albertus agnoscere hoc videtur, dum satisfieri sibi posse scribit, si sua etiam scripta, non minus ac adversariorum, a Sleidano in continuatione aut repetita librorum editione recenserentur, idemqve Johannis Brandenburgici Marchionis nomine *Georgius Sabinus*, in epistola ad Sleidanum, rellatus est. Neqve enim probari potuit, ex proposito ista a Sleidano omissa fuisse, cum nulla diligentia evitari possit, ne qvædam fugiant historicum etiam typis publicata. Ita de his ipsis Alberti scriptis [de qvorum omissione is dolebat] Hortlederus refert, qvam difficile sibi fuerit, unicum eorum exemplum adipiscendi, qvod in opus suum inseret. Cæterum qvod a *Carolo V.* Imperatore, *Joachimo II.* El. Brandenburgico, *Julio Pflugio* Episcopo Naumburgensi, *Wilhelmo* Duce Juliacensi, & a *Christophoro Carlevicio*, Consiliario Mauritii Sax. Elect. mendacii inculpatus fuerit Sleidanus, si modo fides habenda est Surio, Gennepo, & aliis id narrantibus, aut Principes ex sua scientia, non alieno relatu, qvo facile decipi solent, locuti sunt, magnum qvidem est præjudicium, neqve tamen tanti, ut absqve demonstratione pro plene & sufficienter probato haberi possit. Qvam cordate de veritate protestatus fuerit Sleidanus, ex ipsius, qvam citavi, apologia anno 1555 evulgata, constat. Post illam editam ultra annum non vixit, neqve vel vivus convinci potuit, nec hactenus tanti temporis intervallo indicatum & probatum, qvod sciam, aliqvid speciatim est, qvod peccaverit. Pro paucis deniqve reprehensoribus innumeros habuit approbatores, interqve eos magni nominis viros inter Gallos *Johannem Bodinum*, & qvi sine honore memorari non debet, *Jacobum Augustum Thuanum*. Hunc solum Maimburgii & Varillasii & mille talium censuris præferendum existimo. Postremus iste in præloqvio *historiarum Hæresium* inter alia notat, in prima editione commentariorum

riorum Sleidani, qvam *anno 1553. in folio*, *litera Italica prodiisse* dicit, inveniri, qvæ pro Catholicis facerent, in secunda vero editione, statim post mortem Sleidani secuta, omissa esse. Sed ignoscat mihi, qvod assensum suspendam, donec illam, qvam describit, editionem videro: id enim, qvanqvam adhibita diligentia, hucusqve mihi non contigit, etsi eam adeptus sim, qvam ipse Sleidanus edidit, nondum addito libro XXVI. Et hæc qvidem non prima, sed secunda aut ulterior fuit editio, nam mentio in illa fit prioris.

Invenitur idem scriptum) Totum ex manuscripto authentico, qvod ex concessione *Serenissimi Principis Friderici* diu apud me habui, apponere potuissem, ob insignem qvam ex hujus lectione sperare licuisset utilitatem, ad intelligendum pium, modestum & sincerum Lutheri, & qvos ille discipulos & tunc collegas habuit, Theologorum Wittenbergensium, pro pace Ecclesiæ obtinenda & schismate tollendo studium. Sed cum additionum hoc volumen præter intentionem excreverit, ad aliam occasionem id differo. Notari tamen interim velim, in editione *Pezeliana*, de qva in præloqvio dixi, ultra octoginta loca esse, qvæ ab authentico discrepant, non tantum qvoad verba & phrases, sed & alicubi in rebus ipsis. Apparet scilicet, Melanchthonem qvædam suo scopo, dum conciliationi Helveticæ & Augustanæ confessionis intentus est, accommodasse: misit enim hoc consilium (incertum an conscio Luthero) eo ipso qvo conscriptum est anno, ad Fridericum II. Electorem Palatinum, qvi in reformatione meticulosus erat, Lutherum utpote communi odio expositum defugiens, & Melanchthonis moderationi plus tribuens. Erant autem in Palatinatu, qvi vel Helveticæ sententiæ de S. Cœna aperte accederent, vel mediam qvandam qværerent: hos offendere nolebat Melanchthon, eoqve pertinent absqve dubio qvædam mutationes in capite de S. Cœna. Qvæ vero de Friderico Palatino dixi, Altingii verbis ex *historia MS.* confirmo: Anno 1545. cum Elector de re tota (id est, reformationis negotio) deliberaret, petierat jam consilium Melanchthonis de reformanda Ecclesia Papistica; qvi prolixe respondit Principi, & ad capita sex rem totam revocavit: de vera & pura doctrina divinitus tradita, de legitimo usu Sacramentorum, de ministerio Evangelico & debita ei obedientia, de disciplina & jurisdictione Ecclesiastica, de conservandis studiis & scholis, deniqve de defensione & stipendiis personarum

Eccleſiaſticarum. Et hæc ipſa ſunt conſilii, de qvo loqvor, capita: differunt qvidem rubricæ, ſed verbis ſaltem. Cæterum qvem effectum habuerit in Palatino Electoratu hoc conſilium, ad anni illius hiſtoriam differendum eſt.

Ad §. II. *Maimburgius Lotharingus Nanceji natus.)* Obiit, dum commentario meo ſcribendo occupatus ſum, Lutetiæ, æſtate proxima, Anni Æræ Chriſt. 1686. ætatis ſuæ 77. Vulgatum id eſt in relationibus novorum hebdomadalibus, ſed luculentius narratur in V. C. *Petri Bali excerptis Roterodamenſibus de Rep. literaria menſ. Sept. dicti anni*, condidiſſe Maimburgium teſtamentum anno 1685. in qvo narraverit, ſe nobilem Lotharingum eſſe Nancejanum, in Gallia vixiſſe annos 63. ante annos qvinqvaginta parentes ſuos ſatis opulentos fundaſſe collegium Jeſuitarum Nanceji, & per annos decem, ante fundationem, patres collegii aluiſſe, idqve feciſſe ea de cauſa, qvod ipſe in collegium illud cooptatus fuerit, ex qvo ejectum ſe per vim eſſe qveritur: cum tamen vel naturali lumine evidens eſſe putaret, a parentibus magnas illas donationes non alia conditione factas fuiſſe, qvam ut filius ſuus earum fructu non privaretur: Teſtamento autem illo ſuo caviſſe, (qvo effectu, ignotum habeo) ut omnia a parentibus donata a Jeſuitis ad Carthuſianos prope Nancejum transferrentur. In *præfatione* qvidem *hiſtoriæ Calviniſmi* mitius de ejectione illa ſua, mandato Pontificis facta, locutus eſt; refert enim, ſe, licet ſub Regio patrocinio ſubſiſtere in collegio potuiſſet, maluiſſe ſponte cedere, qvam Jeſuitas moleſtiis, ſui cauſa, implicare: profundius tamen exauctorationem illam ad animum ejus penetraſſe, ex Teſtamento apparet, ejusqve rancoris etiam argumentum præbent, qvæ in noviſſimo *de Gregorii Magni Pontificatu* libello, de ſtudiis ſuis juvenilibus conqveritur: *coactum* nempe *ſe fuiſſe, ut caput fabulis, ineptiis, chimæris, & mille ideis profanis, & falſis divinitatibus repleret, cum poſſet in pulchris & ſolidis cognitionibus, qvæ ad verum Deum ducunt, proficere.* Regia penſione ad finem usqve vitæ largiter ſuſtentatum fuiſſe, fama fert. Multam tamen eum incurriſſe moleſtiam intelligimus, cum aulam Romanam liberioribus ſcriptis offendiſſet.

Conſtat hoc ex hiſtoriis) Antiqviores omittens, appono literas *Martini Meieri*, Cancellarii Moguntini, qvibus *Æneæ Sylvio* de adepta Cardinalitia dignitate gratulatus eſt; Prid. Calend. Septemb. 1457.

1457. Cognovi ex literis amicorum, te Cardinalem esse creatum; congratulor & tibi, qvi pro tua virtute digna consequutus es præmia, & mihi, cujus amicus in ea dignitate constitutus es, in qva me meosqve necessarios, aliqvando juvare poteris. Illud mihi molestum, qvod in ea tempora incidisti, qvæ Sedem Apostolicam afflictura videantur. Nam Domino meo Archiepiscopo freqventes adferuntur de Romano Pontifice querelæ, qvi neqve Constantiensis, neqve Basileensis decreta Concilii custodit, neqve se pactionibus antecessoris sui teneri arbitratur, Nationemqve nostram contemnere & prorsus exhaurire videtur. Constat enim, electiones prælatorum passim rejici, beneficia dignitatesqve cujusvis qvalitatis, & Cardinalibus, & Protonotariis reservari. Et tu qvidem ad tres provincias Teutonici nominis sub ea formula reservationem impetrasti, qvæ hactenus insolita est & inaudita. Expectativæ gratiæ sine numero conceduntur: annatæ, sive medii fructus, absqve ulla dilatione temporis exiguntur: & plus etiam qvam debetur extorqveri palam est: Ecclesiarum regimina non magis merenti, sed plus offerenti committuntur: ad corradendas pecunias novæ indulgentiæ indies conceduntur: decimarum exactiones inconsultis prælatis nostris Turcorum causa fieri jubentur: causæ qvæ tractandæ terminandæqve in partibus fuerant, ad Apostolicum tribunal indistincte trahuntur: excogitantur mille modi, qvibus Romana sedes aurum ex nobis, tanqvam ex Barbaris, subtili extrahat ingenio: ob qvas res Natio nostra qvondam inclyta, qvæ sua virtute suoqve sangvine Romanum Imperium coemit, fuitqve mundi Domina ac Regina, nunc ad inopiam redacta, ancilla & tributaria facta est, & in sqvalore jacens, suam fortunam, suam pauperiem multos jam annos mœret. Nunc vero qvasi ex somno excitati optimates nostri, qvibus remediis huic calamitati obviam pergant, cogitare cœperunt, jugumqve prorsus excutere, & se in pristinam vindicare libertatem decreverunt. Erit hæc non parva jactura Romanæ curiæ, si qvod cogitant Romani Principes effecerint. Qvantum itaqve & tua nova dignitate lætor, tantum commoveor & angor tuo tempore hoc parari. Sed Dei fortasse alia est cogitatio, & illius profecto sententia obtinebit. Tu interim bonum habeto animum, & qvibus repagulis fluminis impetus coerceri possit, pro tua sapientia cogitato, & vale optime. Responsi loco esse possunt, qvæ eodem die stylo Sylvii

Calixtus II. Pontifex ad Fridericum III. Imp. ſcripſit. Ubi poſtqvam in exordio ſuam ipſius laudaſſet pietatem & ſolertiam, inter alia hæc regerit: Imprimis qvidem fatemur qvod ſcribis, inclytam Nationem veſtram olim fuiſſe florentem, & ſuis virtutibus Romanum Imperium meruiſſe. Adjicimus tamen & illud: excellentisſimam B. Petri ſedem, poſtqvam ille martyrio coronatus eſt, ſemper Romæ fuiſſe; in qva qvi ſederunt, vicariatum Chriſti tenuere, clavesqve ligandi atqve ſolvendi penes ſe habuere, ſive Græci, ſive Itali, ſive Germani, aut alia gente fuere, nec unqvam regni cœleſtis introire januam potuiſſe, qvi Romanorum Pontificum auctoritatem contumaciter contempſere, nec hodie illis gloriandum eſſe, qvi auctoritate propria leges ſibi conſtituunt, qvibus pro ſuo lubitu Romanæ ſedis juſſiones ſpernere poſſint. Hos enim catholica veritas, niſi reſipuerint ante obitum, ignis æterni mancipio ſine intermiſſione deputat. Fatemur inſuper, aliqvando in Romana curia, qva reguntur homines, aliqva fieri, qvæ digna eſſent emendatione, nec dubitamus ipſos Romanæ urbis præſules etiam in qvantum homines falli, errare, labi ac decipi poſſe. *Item:* Non eſt cur de hac ſede conqveramini, ſed potius de cupiditate & ambitione veſtrorum hominum, qvi currentes pro Epiſcopatibus, invenientes competitores, his qvibus palatium patet, certatim pecunias offerunt. Illi vero, qvi alloqvi Pontificem poſſunt, non ſunt omnes ſimiles angelis, ſed qvales in Alemannia Galliaqve multos reperias, recipiunt enim qvod offertur, non extorqvent. Romanus autem præſul ſolus in thalamo ſuo nunc hos nunc illos audit, & illos promovere ſolet qvi magis commendantur, nec ſcit nec etiam arbitratur pecuniæ cauſa hos aut illos commendatione præferri, nec ſibi plus auri datur, qvam concordata permittant, niſi forteſſe aliqvando occaſione expeditionis contra Turcas aliqvid ſuper annata recipit, qvod ſibi profecto non fuit in tanta neceſſitate negandum. Habes ergo & in hac parte reſponſionem noſtram. De pecuniis indulgentiarum miramur fieri qverelas. Nam illæ poſtqvam collectæ fuerant, profecto Romani Pontificis arbitrio, non alterius, erant diſtribuendæ. *Et poſtea:* Nota eſt omnibus Apoſtolicæ ſedis auctoritas, manifeſta cuiqve primæ ſedis dignitas, vulgata per orbem vicarii Dei poteſtas, cui dictum eſt a Domino: *Paſce oves meas*, & *Qvodcunqve ligaveris ſuper terram, erit ligatum & in cœlis*, & reliqva, qvibus in Evangelio Romani præſulis

sulis eminentia divinitus declaratur. Qvibus ex rebus non est cur aliqvis opera nostra criminari possit, tanqvam latius evagemur, qvam nobis liceat, aut tanqvam in alienam messem falcem mittere videamur, cum non hujus aut illius provinciæ, sed universi orbis præsulatum in Apostolicæ sedis specula conseqvuti simus. Qvæ cum ita sint, scimus tamen eos, qvi vocati sunt in partem sollicitudinis, non esse turbandos, suamqve jurisdictionem, nisi forsitan abutantur, servandam esse non ignoramus. *Porro:* Qvinimo qvamvis liberrima sit Apostolicæ sedis auctoritas, nullisqve debeat pactionum vinculis coerceri, ex mera tamen liberalitate nostra, ex zelo qvem gerimus ad pacem, ex charitate qva te tuamqve Nationem proseqvimur, concordatis ipsis locum esse volumus, nec patiemur ea temere violari, dum Romanæ sedis gubernacula retinebimus. Si qvid præterea est, qvod ipsi Nationi molestum videatur, ex his qvæ prodeunt ex nostro solio, idqve fortasse dignum emendatione censetur, possumus enim & nos ut homines aliqvando labi atqve errare, in his maxime qvæ facti sunt; non decet Episcopos aut alios qvosvis mortales super Apostolicam sedem auctoritatem sibi vendicare, aut illos imitari, qvomodo qvi pessimo more detestabiliqve exemplo in perniciem Ecclesiasticæ hierarchiæ, in confusionem mixti corporis Christi, in animarum suarum ruinam, leges sibi constituunt, per qvas licitum sibi esse arbitrantur Apostolicæ sedis mandata contemnere, ac pro suo voluntatis arbitrio ecclesiastica disponere spiritualiaqve negotia; nam qvi talia præsumunt alieni sunt, Deum patrem suum appellare non possunt qvi matrem Ecclesiam recognoscere nolunt, sed tanqvam membra vel putrida vel arida a reliqvo corpore rescindi debent: nulli enim permissa facultas est, ut contra Romanam Ecclesiam, omnium fidelium matrem ac magistram, recalcitrare possit, vel se ab illius imperio subtrahere. Comedendus est una in domo paschalis agnus: manere oportet in arca, regnante diluvio, cui cura est ne pereat. Unus Deus, una fides, unum Baptisma. Unus Christi vicarius in terris est, qvi cœlos bene merentibus aperit, claudit autem malignantibus. Si qvis autem arbitratur, secum non bene agere apostolicam sedem, recurrere ad eam debet, gravamen suum exponere, remedium petere, nunqvam pia mater filiorum desiderio deerit, qvod viderit ad salutem eorum pertinere. Et tu ergo, Serenissimo Imperator, si qvid arbitraris tuæ Nationis

nis prælatos habere, qvod per nos emendari debeat; admone eos, hortare & urge, ut ad nos venientes suas nobis necessitates exponant, gravamina referant, desideria proferant: nam votis eorum, qvæ & rationis tramite non discordent, tanto libentius annuemus, qvanto confidentius eos ad nos recursum habere videbimus. Ex his ingenium Paparum, & qvomodo Imperatorum, Regum & provinciarum desideria eluserint, & qvam magnifice & ex qvibus prætextibus de sua potestate statuerint, eaqve veluti Palladis scuto summos etiam orbis Principes retuderint, satis clare apparet. Ejusdem Sylvii, qvem a patria *Cardinalem Senensem* vocabant, tractatum *de moribus Germanorum* anno 1584. cum elogio Romæ recusum perhibent, qvem examinat *Richerius Lib. IV. part. I. de histor. concil. p. m. 8. & seqq.* ubi *p. 27. 29.* ex Bernardi libris *de consideratione* gravissimas contra dominatum Pontificium qverelas adducit; paulo post Appellationem a Sylvio, qvi interea ad Pontificatum sub *Pii II.* nomine ascenderat, ad Concilium, a Procuratore Generali Caroli VII. Galliæ Regis anno 1460. interpositam inserit *p. 37.* in qva Rex inter alia *p. 39.* qveritur, Ecclesiasticam disciplinam plurimum lapsam esse, derelictis canonibus Sanctorum patrum & sacrorum conciliorum ac decretis antiqvorum summorum Pontificum, plurimas inordinationes, deformitates & excessus in clero pariter & populo christiano extitisse; dein & decretum Constantiense allegatur, qvod concilium a Christo immediate autoritatem habeat, cui qvilibet cujuscunqve status & dignitatis, etiamsi Papalis existat, obedire teneatur. Verum qvibus blanditiis defuncti Regis filium & successorem Ludovicum XI. idem Pontifex adortus sit, & per ea a paternis consiliis averterit, legere licet *p. 55.* Jactat inter alia *se inter Pontifices Gallicæ nationi affectos vel in primis numerari debere.* Id ridet Richerius, & ad epistolam Sylvii, qva superbiam Gallorum vehementer exagitavit, provocat *p. 57.* Sed noverat Sylvius cum temporibus animum & calamum mutare. Pontifex sane factus, qvæ olim pro libertate Ecclesiæ in Synodo Basileensi adversus excessus Pontificiæ potestatis qvestus erat, publice in scriptis revocavit, fassus *se errasse ignoranter, & imitatione S. Pauli persequutum esse Ecclesiam Dei & Romanam primamqve sedem. Exemplo itaqve Augustini nunc retractare.* vide d. l. p. 97. & seqq. Consuli etiam possunt *Appellationes Parisiensis Universitatis* anno 1491. d. 13. & 18. Septembr.

facta

factæ *d. l. p. 107. 131.* Facultas autem Theologica Pariſienſis Carolo VIII. Regi, Alexandri VI. Pontificis ſpurciſſimis moribus offenſo, ad qvæſtiones qvasdam anno 1497. d. 11. Jan. reſpondit: Teneri Pontificem de decennio in decennium generale Concilium habere, ad reformandam Eccleſiam in capitibus & membris, qvod ajunt eo tempore neceſſarium eſſe ob deordinationem, qvæ cunctis notoria ſit: qvodſi negligat, Principes tam eccleſiaſticos qvam ſeculares, & partes Eccleſiæ notabiles, poſſe ſe congregare & neceſſitati Eccleſiæ providere. Vid. *p. 140. & ſeqq.* Qvæ vero de *Julii II. capitulatione & juramento* tetigi, legi poſſunt *p. 147.* Juravit autem hac formula: Præmiſſa omnia & ſingula promitto, voveo & juro, obſervare & adimplere in omnibus & per omnia, pure & ſimpliciter & bona fide, realiter & cum effectu perjurii & anathematis, a qvibus nec me ipſum abſolvam, nec alicui abſolutionem committam, ita me Deus adjuvet & hæc ſancta Dei Evangelia. Ad iſta ſic commentatur Richerius: Qvibus ſacramenti formulis atqve execrationibus Julius II. collegis ſuis omnem qvam de ejus ferreo ingenio ſiniſtram ſuſpicionem conceperant, minuere ac auferre, illosqve ad ſe eligendum Pontificem allicere volebat, & revera electus eſt Pontifex. Cæterum permulta hic continentur qvæ penitus legi gratiæ repugnant: cujusmodi ſunt execrationes & alia ejusmodi qvibus nominatim declaratur, qvod electus Pontifex ſe a perjurio & fide violata nunqvam abſolvi procurabit &c. Veruntamen hoc potius infidelis qvam hominis Chriſtiani eſt, huicqve precandi formulæ, *Dimitte nobis debita noſtra*, & articulo fidei: *Credo ſanctam Eccleſiam Catholicam, Sanctorum communionem, remiſſionem peccatorum*, plane adverſatur. Ex qvo liqvet, qvid non mortalia pectora cogat cæca ambitio & deſiderium Pontificatus obtinendi. Qvandoqvidem Julius II. ſtatim atqve creatus & inauguratus eſt Papa, hoc ſe ſacramento & imprecationibus obſtrinxit, neqve tamen promiſſis ſterit, ut fidem datam exſolveret: idqve convocationi Piſanæ & Lateranenſis Synodi cauſam præbuit. Qvæ a me dicuntur, non detrahendi voluntate, ſed ut doceam, Chriſtianos debere ab ejusmodi execrabilibus ſacramentis ſuperſedere: falſoqve adulatores perhibere, ſummos Pontifices tanqvam Pontifices vel tanqvam privatas perſonas eſſe infallibiles, ſi modo aliqvo utantur conſilio peritorum. Nam hoc ſacramentum de fratrum

» trum consilio & consensu editum est a Julio PP. qvem proinde tam
» malis auspiciis incensum, toto sui Pontificatus tempore Ducis potius
» bellicosissimi & ferocissimi, qvam pii & prudentis Pontificis munus
» peregisse nemini mirum videri debet. Consule lector Gvichardini Hi-
» storiam ab octavo ad decimum tertium librum, & nisi ob gesta Julii ob-
» stupueris, totus qvidem eris ferreus. Hæc Richerius. Tandem cum immanibus illis Julii excessibus, consumta patientia, reluctari palam statuisset Ludovicus XII. Galliæ Rex, conventum peritorum ex omnibus Parlamentis, sive curiis supremis regni delectorum, in Turonum civitate habuit, qvi jussu ejus justitiam causæ contra Pontificem examinarunt & asseruerunt, anno 1510. *ex legis divinæ & naturalis principiis.* Videatur *Richerius d. l. p. 154. ad 159.*

De Concilio Pisano anno 1511. indicto multa referri possent, notatu ad scopum meum dignissima. Defendit id contra Julium II. aliud Concilium *Romæ in Laterano* indicentem, *Philippus Decius* Juris consultus Mediolanensis celeberrimus. Extat ejus *Patrum Pisanorum* nomine conscripta apologia *p. 167. & sqq.* dein responsum suo nomine elaboratum *p. 133. & seqq.* aliud etiam qvod *Sermo* dicitur *p. 278. & sqq.* *Thomæ* vero *de Vio* Generalis tunc Dominicanorum, Cardinalis postea Cajetani de *potestate Papæ supra concilium* librum & Regis & Concilii Pisani rogatu vel jussu examinavit Facultas Theologica Parisiensis, & refutandum demandarunt *Jacobo Almaino*, *Johanni Majori*, & cuidam alii, & extat Almaini tractatus *de autoritate Ecclesiæ contra Cajetanum.* Inter alia Decius in *apologia n. 21.* periculum loci qvo Julius concilium
» indixerat, ostendit, neminem esse existimans, qvi illum ad Ecclesiæ li-
» bertatem idoneum aptumqve influentiæ Sancti Spiritus, qvi liberas
» mentes in concilio impleat, dijudicaturus sit, postqvam Pontifices ex-
» ercitus, armatasqve custodias, & arces Romæ teneant, nisi alius vivendi
» gubernandiqve modus a Pontificibus servetur. Ex gravissimis vero *Synodi Pisanæ* literis ad Maximilianum Cæsarem d. 12. Nov. 1511. datis, hæc tantum adscribo: Assurge igitur, Cæsar optime, adesto, vigila,
» labitur Ecclesia, opprimuntur boni, impii efferuntur, mergitur justitia,
» colitur impietas, surgunt in sinumqve recipiuntur infideles; qvi vero
» pro Ecclesia consilium capiunt, illiqve opem & auxilium ferunt, qvasi
» hostes ejiciuntur, opprimuntur, obruuntur. Age, Cæsar maxime, Majestatem

jeſtatem tuam appellat ipſa, cujus advocatum & protectorem te fecit omnipotens, Eccleſia videlicet Romana & univerſalis. Tuum magna miſerabiliqve voce auxilium rogitat. In Decii ſermone *p. 279.* dicitur: *Conſtat & omnibus exploratum eſt, eccleſiam univerſalem indigere reformatione in capite & membris.* Porro laudatur *Antonii Roſelli* tractatus *de poteſtate Papæ,* (is nempe qvem Prierias ſumme culpat vide §. xxx.) *in qvo excommunicationes Pontificum injuſtas neqve apud Deum neqve apud Eccleſiam valere* ſtatuitur. *p. 308.* memoratur *Matthæi Gurcenſis* Epiſcopi (Auguſtanus erat Patricius, e familia Langiorum) ſolertia, qva Cardinalitiam purpuram a *Julio* promeruit, effecitqve ut *Maximilianus Cæſar* a Galliæ rege diſſociaretur. Mandatum vero Cæſaris, qvo oratores ſuos d. 16. Jan. 1511. Piſas miſſos inſtruxit, habetur *p. 337.* cujus hoc eſt exordium: Conſpicientes immenſas calamitates, qvas univerſa respublica Chriſtiana & ipſa noſtra ſancta Mater Eccleſia ubiqve patitur, ex qvo & decrementum orthodoxæ fidei & incrementum omnium malorum ſubſeqvitur, & indies major confuſio in omnibus rebus ac bella inteſtina inter Chriſtianos oriuntur, & effuſio ſangvinis Chriſtiani; ad qvæ cum non videamus aliud remedium, qvam qvod juxta ſanctorum patrum inſtituta, Concilium & congregatio univerſalis fieret, ut ibidem communi Concilio poſſit omnibus commode provideri. Galliæ Rex eadem fere in ſuis mandatis d. 15. Februarii 1511. allegat his verbis: In præſentia magna adeſt neceſſitas ipſius Concilii Generalis Univerſalis Eccleſiæ congregandi, pro extirpatione hæreſium, ſchiſmatum, ac diviſionum in diverſis mundi partibus, ac pro reformatione morum Eccleſiæ, & nimium ſcandalizantium notoriorum, continuorum & incorrigibilium tam in capite qvam in membris criminum everſione; pro pace Chriſtianorum ſtabilienda, & bello contra infideles procurando.

Ex oratoribus Cæſaris Comes Hieronymus Nogarolus in propoſitione repetiit, inter cauſas concilii *reformationem morum Eccleſiæ & extirpationem hæreſium.* Is breviter aſſenſus eſt *Joh. Biragus* Orator Gallus. In ipſo etiam convocationis Concilii diplomate a Cardinalibus emiſſo hæc habentur *p. 354.* magnam inſtare neceſſitatem univerſalis concilii congregandi pro vera pace Chriſtianorum fundanda, & ſufficienti bello contra infideles ſtabiliendo: nec non potiſſime pro reformatione morum univerſalis Eccleſiæ in capite & in membris plurimum

" mum collapsorum, ac emendatione criminum gravissimorum notori-
" orum, continuorum, ac incorrigibilium universalem Ecclesiam scanda-
" lizantium. Eadem repetuntur in Imperatorio edicto *p. 364.* Eodem ten-
dit Pisanorũ Cardinalium responsum misso ad se Roma Episcopo data,
ubi etiam Principum officium in corrigendis Ecclesiæ malis agnoscunt,
" inter alia his verbis *f. 395.* Item significabitis, nos cum multorum sapi-
" entum consilio pro certo tenere indictionem Concilii Pisani per nos
" & Principes factam ex præcepto universalis Ecclesiæ, voto & juramen-
" to S. D. N. & nostro, ad veritatem non ad blanditionem intellectus, &
" pro scandalis Ecclesiæ sedandis, & ex præterita notoria tam longa in-
" excusabiliqve negligentia, & textu Evangelii *Dic Ecclesiæ*, juxta Syno-
" dalem interpretationem intellecto, justissimam fuisse & esse, & jurisdi-
" ctionem convocandi Synodum fuisse & esse hac vice juris ministerio
" devolutam ad indictores Pisani Concilii, qvod Principes viribus o-
" mnibus proseqvi intendebant, & nunc certe proseqventur. Nos ta-
" men voluimus illis conjungi, ne Ecclesiasticæ Aristocratiæ in hujusmo-
" di indictione Concilii per omnium negligentiam jus periret; & ne
" spiritum per omnia spiritualesqve mores videremur extingvere, & se-
" cularibus Principibus admonitionem spiritualem ex toto relinqvere,
" etiam ut in concordando pacifico uno Concilio partes nostras melius
" possemus explicare. Et credebamus certe Sanctissimum Dominum
" nostrum & Reverendissimos Dominos aliter nobis responsuros qvam
" fecerunt, cum nostri nos officii memores Sanctitatem ejus & Cardina-
" lium Dominationes Reverendissimas (sicut Petrum Paulus de observa-
" tione Concilii Hierosolymitani admonuerat) rogaverimus: qvam ad-
" monitionem libenter Petrus admisit, imo illas Pauli Epistolas in qvi-
" bus hoc contineri sciebat, Paulumqve suis Epistolis canonicis com-
mendavit. Defectum etiam priorum Conciliorum non dissimulant
p. 698. Memorabilem concionem anno 1512. d. 11. Febr. in sessione
qvinta habuit *Zacharias Abbas Sublasiensis*, cujus tenor in Actis refer-
" tur, *p. 459. & seqq.* ubi *p. 458.* ita legitur: Patefecit insuper evidentis-
" simis rationibus, exemplis, similitudinibus, ac divinis auctoritatibus,
" nusqvam ab nascentis Ecclesiæ exordio ad hanc usqve tempestatem,
" tantam congregandæ Ecclesiæ per generale Concilium affuisse neces-
" sitatem qvanta modo incumbit. Seqvitur ut ostendere voluerit ma-

jores

jores convocandi concilii cauſas eſſe, qvam fuerint veterum primitivæ Eccleſiæ, aut qvatuor priorum qvæ Oecumenica vocantur. Non enim (ajebat) deeſt modo occaſio damnandi Judam venditorem Salvatoris, pertractandiqve in Apoſtolico primatu melioris ſanctiorisqve electionis formam, qvod primæ Hieroſolymitanæ Synodo congregandæ materiam tradidit opportunam. Non deeſt de commendabili ac fidel i menſurarum adminiſtratione tractandi occaſio, cum Eccleſiæ temporalis ſubſtantia deteſtandæ dilapidationi, peſſimæqve diſtributioni ſubjaceat: qvod ſecundum Hieroſolymitanum promovit concilium Non deſunt enucleandarum legalium qvæſtionum deregendorumqve errorum potiſſimæ cauſæ, ſicuti de virgineo conceptu & magna inde fidelium diſcordia, de exceſſu Eccleſiaſtici Calendarii, & compluribus aliis divinæ legis qvæſtionibus, qvæ non niſi in Oecumenica Synodo, ubi dicendi copia & libertate in pertinentibus ad fidem & ſalutem ex multis ratiocinationibus & ſententiis ac divini Spiritus affluentia veritatis judicium colligitur, commode tuteqve expediri poſſunt, ad qvæ reſpondet Hieroſolymitanum tertium Concilium, qvod circa legalia coactum eſt. Non deeſt præterea dimicantes invicem Chriſtianos principes pacificandi evidens ratio, qvæ qvartum Apoſtolicum Concilium olim excitavit, ut cum fidelibus ſanctæ legis æmulatoribus Paulus pacifice converſaretur. Addit qvædam de Bohemorum & Wiclefitarum erroribus: dein de correptione fraterna, cui Pontificem ſubeſſe [ut acta loqvuntur] clariſime demonſtravit, ac Hoſtienſis palpantia blandimenta liqvidiſime confutavit. *p. 463.* Nam alias Evangelium non extaret, qvum Petrum dominus remitteret ad Eccleſiam, nec tunc Prælatus aliqvis accipiendus eſt, cum nullus ſit Petro ſuperior, ſed congregatio ipſa univerſalis Eccleſiæ qui capite 18. Matth. qvo explicatur contentio de majoritate Apoſtolorum, claves regni cœlorum primum datæ cernuntur, & prout Hieronymus & Auguſtinus conſtantiſime aſſeverant, & Petrum fuiſſe Eccleſiæ miniſtrum & executorem, & ejus nomine claves accepiſſe definiunt. Nec illæ etiam exiſtunt ſolum claves ordinis, ſed & contentioſæ jurisdictionis: qvum ad cauſam excluſionis capitis miniſterialis ab Eccleſia, vel aliorum membrorum [cum incorrigibiliter ſcandalizant] dari referantur, *Amen dico vobis, qvorum remiſeritis*, &c. Sacri qvoqve authori-

» tate Conſtantienſis Concilii, qvod ad inſtar Nicæni in Eccleſia eſt ve-
» nerabile, qvo potiſſimum illud, *Dic Eccleſiæ*, ad Concilium in refor-
» matione etiam capitis referendum eſſe decernitur. Alias ipſius Sacri Concilii vigor penitus enervaretur. Deniqve ex ſententia ſuſpenſionis adverſus Julium a Concilio hoc Piſano ſeſſione VIII. d. 21. April. 1512. pronuntiata pauca ſubjungo. *p. 547.* declarat (ſancta Synodus)
» præfatum dominum Julium Papam II. hujus Sacroſancti Concilii (ultra qvadrimeſtre & dictos XXIV. adhuc dies eidem conceſſos) manifeſtum & continuum in ſua perverſitate impeditorem & turbatorem, ac
» ejusdem Concilii indictorum & ſuppoſitorum pertinacisſimum inſectatorem, ac decretorum ipſius ſancti Concilii notorium violatorem,
» contemptorem, & aſſiduum in maximum Eccleſiæ ſcandalum & jacturam contumacem, & in aperta rebellione perſiſtentem ſchiſmatis
» excitatorem, pacis inimicum, bella inter fideles Principes & Chriſtiani ſangvinis jacturam procurantem, & promoventem, zizania & diſcordias in populo Dei ſeminantem, & in his omnibus enormibus continuis & notoriis criminibus incorrigibilem, induratum, inveteratum, & obſtinatum, eo ipſo incurriſſe pœnas in dictis Decretis contentas, ab omniqve tam in ſpiritualibus qvam in temporalibus Papali
» adminiſtratione ipſo facto ſuſpenſum fuiſſe, eſſe & fore.

Hæc de Piſano Concilio ſufficiant: Obſervo tamen, Richerium Gvicciardino, qvi objicit Piſanos Cardinales non fuiſſe meliores, ſed æqve vitioſos ac Julium, & qvi ei adhærebant, non male reſpondere
» *p. 160. 162.* ſi ad perſonarum vitia reſpiciatur, nunqvam ad emenda-
» tionem Eccleſiæ perveniri poſſe; & Gvicciardini ipſius verba allegat, qvibus refert, *nunqvam auguſtiores ceremonias & ritus, qvam in Lateranenſi Concilio viſas eſſe, ſed Pontificem cum ſuis prælatis mentem omnino alienam & averſam ab ejusmodi ſacris habuiſſe.* Qvod vero ad Lateranenſe Concilium attinet, indictum id a Julio II. fuit anno 1512. *ad extingvendam hæreſin*, uti loqvitur, id eſt, Piſanorum Cardinalium factionem ab Imperatore & Gallis aliisqve Regibus & Potentatibus protectam. Vide *Richerium Lib. IV. Part. 2. p. 5.* Notat tamen Richerius orationem ab *Ægidio Viterbienſi* Generali Auguſtinianorum in prima Concilii Seſſione habitam, elegantem, politam & liberam fuiſſe, & ex ea refert, qvæ profecto ultra ſeculi illius genium æſtimari debent. Sed hic illa tantum adſcribam, qvibus miſerrimum Eccleſiæ, qva talis eſt, ſtatum,

statum, licet Pontificia potentia tunc ad summum fastigium externi fastus perveniſſet, graviter depingit. Freta [inqvit] initio ſuis armis Eccleſia, Africam, Europam, Aſiam occupavit, non vi, non bello, non ferro, ſed religionis actionibus & ſanctitatis opinione, per univerſum orbem chriſtiana ſigna circumtulit. At ubi ſponſa, qvæ tunc undiqve vocabatur, accerſebatur, expectabatur, in veſtitu deaurato, aureum paludamentum ardentis ſpiritus, ferreis Ajacis inſani armis commutavit. Imperium duodecim ducum ſangvine partum amiſit, Aſiam & Hieruſalem perdidit, Africam & Ægyptum relinqvere coacta eſt, Europæ cum Byzantino Imperio ſibi eripi partem vidit, & nos vidimus, cum Religio vota ferro commutavit, toto fere orbe pulſam, ejectam, exploſam Eccleſiam, aucto in immenſum Mahomete. Qvod niſi ferro relicto rurſum in pietatis ſinum ad aras, ad Dei pulvinaria redeamus, creſcet indies magis, ſubiget Imperio omnia, orbem univerſum noſtræ impietatis ultor impiiſſimus occupabit. Video, video, niſi vel hoc Concilio, vel alia ratione noſtris mŏribus modum imponamus, niſi noſtram humanarum rerum cupiditatem, malorum omnium fontem cedere divinarum amori compellamus, actum de pietate, actum eſſe de iis ipſis opibus, qvas Patres divino cultu aucto peperere, nos contra neglectu amiſſuri ſumus. Qvæ opes ita ab extrema pauperie pervenere ad ſummum, ut non ita multo poſt interituræ eſſe videantur: ac niſi receptui canamus, niſi rationibus noſtris conſulamus, inſula illa ditiſſima, cujus ad ornanda Sacerdotis tempora uſus fuit, vix operienda inveniatur. Audite divinas voces undiqve ſonantes, undiqve Synodum, pacem, ſanctam illam expeditionem efflagitantes. Qvando enim vita noſtra mollior? qvando ambitio petulantior? qvando audacia adverſus pietatem loqvendi, diſputandi, aut freqventior aut ſecurior fuit? Qvando in Populis rerum ſacrarum, qvando ſacramentorum, qvando & clavium & ſanctorum præceptorum non modo negligentia ſed & contemptus major? &c. Tum epanorthoſi ad Julium: Hæc igitur mala, qvæ hodie fieri cernimus, ait, voces Dei ſunt monentis ac præcipientis, ut Synodum habeas, ut Eccleſiam emendes, ut utriusqve hominis bellum tollas, ut ſponſæ tuæ undiqve lacesſitæ pacem reſtituas, ut gladios avertas, urbis & Italiæ jugulis imminentes, ut noſtram frænes vivendi licentiam, Eccleſiæ

„ viſcera majoribus vulneribus ferientem. Non enim multi refert,
„ qvantum agri poſſideamus, ſed qvam juſti, qvam pii, qvam divina-
„ rum rerum ſtudioſi ſimus. At alia fuit vox Thomæ illius Cajetani
in ſecunda ſeſſione, ubi exploſis decretis Conſtantienſibus & Baſileen-
„ ſibus Julium adverſus Piſanos incitat *(p. 13.)* Ut inprimis ipſius Dei
„ potentiam, perfectionem, ſapientiam, imiteris, accingere Pater San-
„ cte gladio tuo, tuo inqvam accingere, binos enim habes, unum tibi
„ reliqvisqve hujus mundi Principibus communem, alterum tibi pro-
„ prium, atqve ita tuum, ut illum alius nemo, niſi a te, habere poſſit.
„ Hoc itaqve gladio tuo qvi Eccleſiaſticæ poteſtatis eſt, accingere poten-
„ tiſſime, & accingere ſuper femur tuum, id eſt, ſuper univerſas humani
„ generis poteſtates, cumqve accinctus fueris, tum intende contra erro-
„ res, contra hæreſes, contra diſſenſiones, &c. Nec intende ſolum, ſed et-
„ jam procede & regna. Procede inprimis & proſpere, procede, gen-
„ tes qvæ bella volunt diſſipando, tum regna Sacerdos & Rex; qvæ pa-
cis ſunt cogitando, inqvirendo, perſeqvendo. Nolo hic inſerere qvæ
contra duplicis gladii & temporalis poteſtatis uſum hoc Concilium ſer-
tum & exercitum Richerius commentatur. Succeſſere nempe Pon-
tifici ex voto omnia. Nam Maximilianus Cæſar illectus ſpe urbium
qvarundam in Italia recuperandarum & Ludovicus Galliæ rex Medi-
olanenſis ducatus recipiendi ardore Piſano Concilio renuntiarunt, &
Lateranenſi obedientiam promiſerunt, qvod exemplum reliqvi ſecuti
ſunt; nulli tamen alii Epiſcopi qvam Itali, Curiæ Romanæ aſſeclæ, ut
ait Richerius ad Concilium venerunt. Deceſſit durante Concilio anno
1513. d. 21. Febr. Julius & d. 4. Martii *Johannes Mediceus* electus fuit,
Leonis Decimi nomen aſſumens. Cæterum reformationis veræ & ſe-
riæ qvam hactenus tantis flagitationibus petitam audivimus, ſpes o-
mnis decollavit, licet Bulla qvædam ab ipſo Pontifice, absqve delibera-
tione cum patribus, propoſita obſeqvio cœco approbata fuerit, qvem
modum in Conciliis agendi a Bellarmino licet laudatum Richerius ſum-
me improbat, & de hac Bulla ita judicat. *p. 76. Hæc eſt illa eximia &
tantopere Chriſtianis nationibus a ducentis annis exoptata reformatio,
vel ut verius dicam, abuſuum Curiæ Romanæ incruſtatio & involutio.*
Nec minorem zelum oſtendit adverſus abolitionem *Sanctionis pragma-
ticæ*, qvam Franciſco I. Galliæ Regi juveni, multis artibus, & pro-
miſſo etiam *Imperatoris Conſtantinopolitani* titulo extortam fuiſſe re-
fert,

fert, cum ſtabilimento abſolutæ Monarchiæ Pontificiæ, qvam etſi Primatum concedat, plane rejicit, & poteſtatem omnem Eccleſiaſticam *non niſi miniſterialem & ſpiritualem eſſe, omni facultate abſolute & temporaliter cogendi divinitus privatam* contendit. *p. 49.* decem totos annos aſſidue legendo & ſcribendo de hac materia ſeſe impendiſſe profeſſus *p. 55.* Seqvuntur inde Acta *de Appellatione Pariſienſi* anno 1517 *p. 56. & ſeqq.* de qva aliqvid in textu dixi. Adde ſis lamentabiles exclamationes *p. 113. & ſeqq.* ubi ruinam Epiſcopalis & preſbyterialis ordinis defler, & paſtores *multos, cæcos, infatuatos obtortos factos eſſe* qveritur, qvi nullo pacto cognoſcant, qvi fuerint, qvi ſint, aut unde exciderint.

Hæc ex ſcriptore Gallo, minime qvidem Lutherano, imo Lutheranis & Reformatis infeſtiſſimo, ea fini adduco, ut, qvis verus Eccleſiæ ſtatus proxime ante Lutherum fuerit, ex eis qvæ inter Reges & Pontifices, in Conciliis etiam, & in facie Pontificis acta ſunt, appareat. Qvos enim defectus, qvæqve crimina, Imperator, Reges, Principes, tot Cardinales & Epiſcopi Piſis congregati, pro confeſſis & notoriis anno 1511. & ſeqventibus agnoſcebant, deplorabant, & emendare cupiebant, ea utiqve anno 1517. nondum ceſſaverant, nec correcta aut ſublata erant, ſed omnibus in recenti memoria verſabantur, divulgatis per typos actis plurimis, ſicut ſpeciatim conſtat de *Appellatione Pariſienſi* anno 1517. facta, qvæ Latine eodem anno impreſſa reperitur, Exemplum extat *in Bibliotheca Paulina Lipſienſi* cum ſubſcriptione Gallica: *L'appellation de l'Univerſité de Paris pour les Recteur, Profeſſeurs, Docteurs, Miniſtres, Regens, Eſcoliers & Suppoſts d'icelle & leurs adherens des greiefs & cauſes cy deſſus declarez.* Deniqve vaticinium *Franciſci de Paulla*, Fundatoris ordinis Monachorum, qvos *Minimos* vocant, fide Richerii relatum, notari meretur *p. 101.* Ludovicæ enim Sabaudæ Franciſci Regis matri pridie ante mortem ſuam prædixiſſe fertur Monachus, regnaturum filium ejus in Gallia cæterosqve ſeculi ſui Principes gloria, opibus & felicitate longe ſuperaturum, *ſi modo ad Eccleſiæ emendationem animum adjungeret; contra fore infortunatiſſimum, ſi Eccleſiæ reformandæ rationem detrectaret, qvæ* (ait) *Beati Viri monita ſi ad res a Franciſco geſtas referantur, pro divino habebuntur oraculo:* idqve pluribus exeqvitur *d. l. & p. 102.* qvibus addi poſſunt qvæ de Caroli Cæſa-

ris

ris fato Lutherus ominatus est §. CIX. Non multum absimile est Savonarolæ responsum Cominæo datum, cum de Caroli VIII. Regis reditu ex Italia in Galliam eum consuluisset: immitia enim Regi fata prædixit, *qvia officio suo in Italia* (qvam victrici terruerat partimqve subegerat exercitu) *non satis feciſſet, nec statum Ecclesiasticum in ordinem repoſuiſſet.* Vid. Comin. & Wolff. in *memorab. Tom. I. f. 927.*

Ad §. c. *Clemens VI. in Decretali vel Constitutione*) In gratiam eorum, qvibus vasta Juris Pontificii qvod *canonicum* vocant volumina, non multum nota, vel non ad manus sunt, de constitutione Clementis VI. Pontificis qvædam adferemus. Reperitur illa inter Constitutiones qvæ *Sexto Decretalium* libro, subjunctæ sunt; post illas, nempe qvas Clemens V. & Johannes XXII. publicarunt (qvarum hæ *Extravagantes Johannis* dicuntur) Illæ diversos Pontifices autores habent, & ideo *Extravagantes communes* dicuntur. *Lib. V. Capit. 2.* titulo *de pœnitentiis & remiſſionibus*; incipit, (& ita vulgo allegari solet) *Unigenitus* data anno Pontificatus Clementis VI. primo, ideſt, anno 1342. Promulgat in illa indulgentias in Jubilæo anno 1350. Romæ celebrando concedendas. Allegat autem Bonifacium VIII. qvi anno 1300. eandem ceremoniam instituerat. Est is *Bonifacius*, Anagniæ haud procul Roma in Hernicis natus, qvi ante Pontificatum *Benedictus Cajetanus* vocabatur. Vir qvidem adeo malus, ut Editores voluminum juris Pontificii gloſſati, qvod Parisiis anno 1561. prodiit, historiam vitæ ejus, a Platina descriptam sexto decretalium libro, Bonifacii auspiciis collecto subnectere non sint veriti. In ea vero immania ejus vitia & tragicum demum exitum, cui Gallorum Rex Philippus Valesius causam dederat, nullamqve prorsus ejus laudem legimus: potius hanc additam a Platina episrisin: Discant hujus exemplo Principes omnes, tam religiosi qvam seculares, præesse clero & populis non superbe & contumelioſe, ut hic de qvo loqvimur (Bonifacius) sed sancte & modeste, ut Christus Rex noster; ejusqve discipuli & veri imitatores: & malint a populis amari qvam timeri, unde tyrannorum pernicies merito oriri solet. Ex verbis autem constitutionis Clementis VI. ea potissimum notanda sunt, de qvibus inter *Cajetanum* & *Lutherum* disputatum fuit. (*Vid. infra §. 37.*) Ita enim postqvam de Christi incarnatione & passione exorsus esset, & narrasset Papa, qvod non gutta sangvi-

ſangvinis modicam (qvam putat propter unionem ad verbum pro redemtione totius humani generis ſufficiſſe) ſed copioſe veluti profluvium qvoddam effuderit; porro definit & loqvitur: Qvantum ergo exinde ut nec ſupervacua, inanis aut ſuperflua tantæ effuſionis miſeratio redderetur, theſaurum militanti Eccleſiæ acqviſivit, volens ſuis theſaurizare filiis pius pater, ſit ſic ſit infinitus theſaurus hominibus, qvo qvi uſi ſunt, Dei amicitiæ participes ſunt effecti. Qvem qvidem theſaurum non in ſudario repoſitum, non in agro abſconditum, ſed per beatum Petrum, cœli clavigerum, ejusqve ſucceſſores ſuos in terris vicarios, commiſit fidelibus ſalubriter diſpenſandum, & propriis & rationabilibus cauſis, nunc pro totali, nunc pro partiali remiſſione pœnæ temporalis, pro peccatis debitæ, tam generaliter qvam ſpecialiter (prout cum Deo expedire cognoſcerent) vere pœnitentibus & confeſſis miſericorditer applicandum. Ad cujus qvidem theſauri cumulum, beatæ Dei genitricis, omniumqve electorum a primo juſto uſqve ad ultimum merita adminiculum præſtare noſcuntur: de cujus conſumtione ſeu minutione non eſt aliqvatenus formidandum, tam propter infinita Chriſti (ut prædictum eſt) merita, qvam pro eo qvod qvanto plures ex ejus applicatione trahantur ad juſtitiam, tanto magis accreſcit ipſorum cumulus meritorum. Exponit, id argumento a Leviticis ceremoniis & brevitate vitæ humanæ ducto, & ſe cum Moyſe & Aarone comparans, rationem reddit, qvare non centeſimum, ut Bonifacius, ſed qvinqvageſimum annum ad indulgentias concedendas delegerit; poſtea præſcribit, qvibus conditionibus beneficium Jubilæi adipiſci liceat. Notant hiſtorici Platina & Trithemius, & ex illis alii, magnum qvidem numerum hominum anno illo 1350. Romam confluxiſſe, ſed vix decimum qvemqve rediiſſe ob peſtem qvæ graſſabatur. Hi ergo ſunt indulgentiarum fontes copioſius qvam unqvam antea aperti, hæc argumenta, qvibus jus earum nititur, & de qvo dubitare & disputare Lutherus poſtea cœpit.

Magnus etiam indulgentiarum diſpenſator fuit *Alexander VI.* & invenit Bulla jubilæi anno 1500. ab eo publicata dignum laudatorem Monachum, *Felicem Fabri* Prædicatorem Ulmenſem cujus MS. aliqvoties allegat *Cruſius in Annal. Svevic.* & ex eo hæc refert *Part. III. Lib. IX. c. 50.* Ut bulla habeat æternum robur, plumbeo ſigillo eam

„ firmat Papa qvo ſigillo ſolus utitur ipſe, ut ſummus Chriſtiani orbis
„ Prælatus. Caput Petri in eo ſignificat, cœlum clavibus Petri aperiri
„ obſervatoribus Bullæ. Pauli caput ſignificat, gladio Paulineglectio-
„ res Bullæ pulſum ad inferos iri. Hanc Papæ ſententiam eſſe, ſignifi-
„ catur ejus in altera ſigilli parte nomine: Non cannabino vinculo (cu-
„ jus uſus eſt in ſigillandis rebus bellicis, & triſtibus) ſed ſerico (lenis &
„ miſericorde) ſigillum appenditur, cum colore flavo & rubro. Sub-
„ ſcriptio: *Ego Alexander, Catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus.* Diß giebt viel
„ Krafft und Macht der Bull: dann ſo viel will die Geſchrifft: Ich
„ Alexander/der gantzen Welt einiger Monarch und Biſchoff der gan-
„ tzen Chriſtlichen Kirchen/ hab die Bull geben/ beſieglet: und bin
„ perſönlich dabey geweſen/das bezeugt unſer eigen Handſchrifft. Nach
„ dem Tittel/ ſo hat ſanctiſſimus noſter Dominus gemacht zwo Figu
„ mit der Feder: Eine vor/ und eine darnach. Was die bedeuten weiß
„ niemand/ denn ſeine Heyligkeit: der in dem Schreyn ſeiner Brüſt
„ alle Gerecht/ Göttlich und Menſchlich/ hat geſchrieben. Germani-
corum verborum hic eſt ſenſus. Subſcriptio: *Ego Alexander* &c.
„ magnum pondus multasqve vires dat Bullæ. Hoc enim indicat: Ego
„ Alexander totius mundi Monarcha, totius Eccleſiæ Chriſtianæ Epi-
„ ſcopus hanc Bullam dedi, ſigillavi, præſens fui, hoc teſtor mea manu.
„ Poſt titulum, *Sanctiſſimus Dominus* duas figuras fecit, unam anterius,
„ alteram poſterius; qvid hæ ſignificent nemo ſcit, qvam ipſius Sancti-
„ tas: habet enim in ſcrinio pectoris ſui inſcripta omnia jura divina
& humana. Dignus fuiſſe videtur Felix hic ſeculi felicitate, qvam
prædicat in exordio operis Maimburgius. Qvid vero ſibi velit in re-
latione ſigni manu Pontificis facti, divinare neqveo, niſi forte literam
initialem nominis ſui baptiſmalis adſcripſit Alexander. Id enim ali-
qvando fieri ſolere teſtandi aſſenſus Pontificii cauſa, legiſſe me memi-
ni, in diario Gallico *Ludovici Santamorii*, de negotiatione apud Inno-
centium X. in cauſa qvinqve propoſitionum Janſenii. Vide illum
Part. IV. cap. VIII.

Ad §. VI. fin. In hiſtoria *Mauritii Electoris MS.* cujus autor eſt *Georgius Arnoldus* Chemnizenſis Jureconſultus egregius, & Cancellarius qvondam Cizenſis, anno 1588. defunctus, hæc habentur, qvæ ex Germanica verſione anno 1670. a Bibliothecario Electorali *Davide Schirmero* adornata (Latinum enim exemplar nondum adipiſci potui)

tui) excerpsi: Alberti Cardinalis aula erat totius Germaniæ splendidissima & sumtuosissima. Licet autem duos Archiepiscopatus & præterea Episcopatum opulentum haberet, prodigebat tamen omnia per luxum & profusiones enormes, ita ut pecuniam Pontifici pro pallio Moguntino debitam, ex tantis reditibus conficere non posset. Ad fraudes igitur & subdolas corradendi nummos artes se convertit, se & Imperio Romano-Germanico indignas ac demum exitiosas.

Ad §. VII. *id temere & sine fundamento traditur)* Audiamus post longum tempus anno 1541. Lutherum in acerrima illa *contra Henricum Ducem Brunsvicensem apologia* non solum culpam motæ disputationis omnem a Friderico Electore amoventem, sed rem totam cur & qvomodo disputare cœperit ita narrantem: (sensum tamen potius qvam verba refero ex Germanico versa) Accidit anno 1517. Monachum Dominicanum Johannem Tezelium, clamatorem insignem, indulgentias prædicare, & pecunia ut poterat vendere. Hunc Fridericus Elector Oeniponte a pœna submersionis a Maximiliano I. illi decreta liberaverat, neqve id negare Tezelius est ausus, cum id Wittembergenses atrociter criminanti, Principis jussu objicerent. Illo tempore in cœnobio Wittembergensi concionator & Doctor eram, vigens annis, & recens qvasi ex officina Scholæ, multumqve fervidus & alacer in Scripturis. Cum igitur vulgus magno numero Wittemberga in oppida, Jutterbock, Serveslam & alia excurreret, ego vero (ita me Christus servator meus salvet) nescirem, qvid essent illæ indulgentiæ, neqve magis id scirent alii, placide concionari cœperam, esse, qvæ rectius fierent, qvam excursiones illæ ad indulgentias adipiscendas: idem in templo arcis pro concione jam antea innueram, malam a Friderico Electore (nam & hic speciales pro Ecclesia illa indulgentias dudum impetraverat. Vide *addit. ad §. LIV.)* gratiam reportans; qvia multum æstimabat Ecclesiam illam a se fundatam. Sinebam ita & negligebam omnia, cum ad me perferretur, qvanta de indulgentiis jactaret Tezelius. Narrat inde vulgata illa de peccato in B. Virginem commisso, & qvod crux rubra cum insignibus Pontificis in templis suspensa, ejusdem cum cruce Christi efficaciæ esset, qvod plures animas salvasset per indulgentias suas, qvam S. Petrus concionando: item de celerrima animarum ex purgatorio liberatione, qvando num-

mus tinniret, & qvod gratia indulgentiarum eadem eſſet ac gratia, qva homo cum Deo conciliatur, nec pœnitentia vel contritio neceſſaria eſſet, & qvod pro futuris etiam peccatis venia daretur, & alia id genus, ſolius pecuniæ comparandæ cauſa inſtituta. Neſciebam tamen, pergit, cujus uſibus cederet pecunia, ſed interim libellus edebatur ſub inſignibus Magdeburgenſis Archiepiſcopi, qvo qvæſtoribus prædicatio illa demandabatur. Conſtabat inde Tezelium, qvia ſtentor maximus erat, ab Archiepiſcopo Alberto conductum ad prædicandum fuiſſe, tenebatur enim Albertus pro adepto Moguntino Epiſcopatu pallium Romæ redimere, nam brevi tempore tres Archiepiſcopi deceſſerant, Bertoldus, Jacobus & Uriel, palliiqve pretium, qvod qvidam 26000. alii 30000. florenorum eſſe dicunt, toties ſolutum erat. Invenit igitur hanc conqvirendæ pecuniæ Fuggeris Auguſtanis, qui eam prænumeraverant reſtituendæ artem, & hunc nummorum per clamores extorqvendorum Magiſtrum, qvi etiam magnam jam ſummam confecerat, ex qva tamen dimidia pars Pontifici ad Fabricam S. Petri mitti debebat. Iſta omnia ab initio neſciebam. Scripſi ergo ad Albertum, measqve theſes miſi, rogans ut pro officio ſuo, prædicandi illam licentiam Tezelio inhiberet, timendum enim eſſe, ne tandem mali aliqvid per illam oriretur. Idem ad Epiſcopum Brandenburgenſem ut ordinarium ſcripſi, qvi mihi valde favebat. Hic reſpondit, me poteſtatem Eccleſiæ impugnare, magnasqve mihi moleſtias concitaturum eſſe, ſibi ſatius videri, ut qvieſcerem. Cogitabant, ut arbitror, uterqve, Pontificis potentiam mihi homini miſero & mendico graviſſimam fore. Ita editæ fuerunt propoſitiones meæ contra Tezelium, & intra dies qvindecim totam fere Germaniam pervaſerunt. Omnes enim qverebantur de indulgentiis, & de articulis inprimis Tezelii. Tacebant Epiſcopi & Doctores, metu Dominicanorum, hæreticæ pravitatis inqviſitorum, qvi igne graſſabantur, & Tezelius paſtores aliqvos, qvi aliqvid muſſitaverant, acriter repreſſerat. Itaqve pro egregio doctore laudabar, qvi unus tandem rem aggredi auſus eſſem; ſed mihi iſta fama non placebat, cum dubius hærerem qvid eſſent indulgentiæ, & negotium ſupra vires meas eſſe metuebam. Das Lied wolte meiner Stimme zu hoch werden. Addit alia, & ſecundam motuum cauſam præcipitatæ in ſe Romæ condemnationi attribuit, qvæ ſexdecim diebus prius facta fuiſſet, qvam citatio

tatio ſibi fuiſſet inſinuata. Inde iter ſuum Auguſtanum narrat, & qvomodo Staupitius Fridericum Electorem permoverit, ut ipſe, cum Auguſtæ eſſet, Cajetanum adierit, & ab eo impetraverit, ut Lutherum audire vellet. Hæc & ea qvæ ad §. II. ex eodem ſcripto attuli, tot aliis documentis firmata ſuſpicionem & judicia malevolorum, aut rei geſtæ ordinem ex ſuo ingenio effingentium, ſufficienter elidunt.

Ad §. f. *Poteſtate veſcendi ovis & caſeo tempore Qvadrageſimæ, & eligendi ſibi confeſſionarium.*) Cum cautiores in his Pontifices facti ſint, fatente id Maimburgio, & non noſtratibus ſaltem ſed fortaſſis & aliqvibus in Romana Eccleſia non ſatis notus hodie ſit ſtylus indulgentiarum illius ſeculi, afferam qvædam ex ipſa Saxonia, in cujus archivis plurimæ adhuc reſtant Pontificum Bullæ, de veſcendis Qvadrageſimæ tempore ovis, butyro & caſeo, qvas vulgo Butter-Brieffe vocabant, & modico ære vendebant, idqve aliqvando intra regionem ad ædificia ſacra applicabant, parte aliqva Romam deſtinata. Merentur omiſſis aliis referri tradita a *D. Andr. Mollero in Chron. Friberg. P. I. p. 51.* ex Germanico translata hoc ſenſu. Cum anno 1484. maxima Fribergenſis urbis pars cum templis ſuis conflagraſſet, reædificari Alberti Saxoniæ ducis (Georgii parentis) auſpiciis Eccleſia collegiata *B. Mariæ* qvam ipſe adverſus Bohemos fundaverat, (vulgo der Thum) dein & aliæ cœperunt: Ad ſumptus impetrata fuit ab Innocentio VIII. Pontifice anno 1491. d. 6. Jul. Indulgentia, poteſtate per viginti annos data veſcendi butyro & lacticiniis per totam qvadrageſimam, tum qvatuor temporibus, & in vigiliis feſtorum, iis omnibus qvi qvotannis vigeſimam floreni Rhenani partem penderent, (id eſt, groſſum, qvalis tunc erat cum minuta ejus particula) hujus vero tributi pars qvarta ad Fabricam S. Petri Romam mitti debuit. Huic conceſſioni reluctati ſunt viri docti, & per ſubreptionem impetratam eſſe contendebant, ſed Pontifex per literas datas edictum ſuum repetiit & declaravit XVIII. Cal. Jul. ſive 14. Junii anno Pontific. VIII. id eſt, 1492. Neqve tamen ceſſarunt oblocutiones, & ipſi Dominicani in monaſterio ſuperiori Fribergæ reclamare, imo theſes contra indulgentias typis publicare auſi ſunt. Delegato inde ad cognitionem cauſæ (qvia Ordinarius, ſive Diœceſanus judex, Johannes a Salhauſen Epiſcopus Miſnenſis,

„ ſis, contra indulgentias decretum tulerat. Vid. *Fabric. Annal. vit. Miſn. Lib. III. p. 78.*) Egerdo Epiſcopo Sleſvicenſi, Alexander VI. „ PP. anno 1496. d. 25. Auguſt. *Georgio Friebenhuſio, Johanni de Bamberga* mendicantium uti vocat, ordinum Profeſſoribus & verbi Dei prædicatoribus, (id eſt Dominicanis) tum & Doctori *Johanni Breitenbachio* prædicatoribus adhærenti (qvi, ut ſunt Verba „ Pontificii decreti *de hac re publice diſputare & ſic diſputando nonnullas ſcandaloſas propoſitiones & concluſiones circa præmiſſa tenere, & illa in mille qvinternis imprimi facere non formidaſſet*) perpetuum ſilentium impoſuit & indulgentias confirmavit. Sed operæ pretium eſt ex *Alexandri Bulla*, a Mollero *Parte II. p. 139.* producta, ſeqventia adſcribere. Poſtqvam enim ea qvæ relata ſunt, & commiſſionem Epiſcopi Sleſvicenſis narraſſet Alexander ita pergit: „ Et demum ex certis cauſis aliqvibus S. Rom. Cardinalibus ſucceſſive, „ ac poſtremo dilecto filio Bernardino Sacro Sanctæ Crucis in Jeruſalem „ Cardinali, ut de his qvæ ad impugnationem contentorum in dictis literis pro parte Prædicatorum & Doctoris Prædicatorum, & juſtificationem eorundem pro parte veſtra deducebantur, ſe informarent, & „ nobis referrent, mandavimus. Cum autem præfatus B. Cardinalis „ de præmiſſis plenarie informatus omnia qvæ ad hujusmodi per partes „ prædictas deducebantur, nobis fideliter retulerit: nos ſcandalorum „ & ſeditionum materiam inter Chriſti fideles amputare, & litium ex „ præmiſſis ortarum & qvæ inde oriri in futurum poſſent, occaſionem „ præſcindere, ac etiam ſaluti animarum plurimarum pariter, & corporali neceſſitati commoditatiqve ſubditorum præfatorum *Alberti & Georgii Ducum*, & aliorum prædictorum conſulere, nec non etiam reſtaurationi dictæ Eccleſiæ, qvæ ad hæreſin Boëmicam comprimendam, „ & ad fidei Catholicæ tutelam in partibus illis procul dubio conducere „ dignoſcitur, proſpicere volentes; litem prædictam, & omnes alias inter vos & prædictos fratres Johannem & Georgium, & Johannem Doctorem, ſeu alios qvoscunqve, etiam ex officio noſtro, aut ad qverelam „ cujuscunqve, & omnes alias lites præmiſſorum occaſione motas, & coram dicto B. & aliis Cardinalibus ac Auditoribus cauſarum dicti palatii, nec non judicibus in Curia Romana vel extra eandem, ubicunqve pendentes, ad nos præſentium tenore advocamus, & illas penitus „

„ & o-

& omnino extingvimus. Et insuper ne decætero de validitate, viribus & obſervantia literarum prædictarum præfati Innocentii Prædeceſſoris aliqva hæſitatio in mentibus fidelium remaneat, easdem literas & in eis contenta auctoritate Apoſtolica durantibus viginti annis, ex die datæ primæ conceſſionis in dictis literis, ad preces Alberti Ducis præfati emanatis ut præmittitur computandis, robur firmitatis obtinere debere, illasqve ſine aliqvo ſcrupulo conſcientiæ juxta earundem continentiam atqve formam obſervandas eſſe decernimus; dictisqve Johanni & Georgio Fratribus, Verbi Dei prædicatoribus, & Johanni Doctori ſuper eorum oppoſitionibus, prædicationibus, diſputationibus ac omnibus, qvæ per eos tam in judicio qvam extra adducebantur, contra prædictas literas, & earum obſervantiam, perpetuum ſilentium imponimus. Noſtræ tamen intentionis exiſtit, qvod uſus lacticiniorum hujusmodi, qvi fiet durantibus dictis viginti annis, ad inducendum conſvetudinem qvovis modo, aut cauſandum aliqvam excuſationem ſuper illorum uſu, poſt prædictos viginti annos decurſos nullatenus alicui ſuffragetur, ac nullum penitus præfatis *Alberto & Georgio Ducibus*, nec non ſubditis ſuis & incolis dictarum partium ac aliis ſupra dictis adminiculum vel favorem præbeat, qvo minus in eodem ſtatu eſſe cenſeantur, qvoad illorum uſum, in qvo erant anteqvam dictæ literæ ab eodem Prædeceſſore emanarent. Decernentes irritum & inane ſi qvicqvam ſcienter vel ignoranter in contrarium contigerit, qvovis modo attemptari. Non obſtantibus præmiſſis ac conſtitutionibus & ordinationibus Apoſtolicis, ac omnibus illis, qvæ idem Prædeceſſor in dictis ſuis literis voluit non obſtare, cæterisqve contrariis qvibuscunqve. Datum Romæ apud S. Petrum ſub annulo Piſcatoris die XXXVI. Auguſt. M. CCCC. LXXXXVI. Pontificatus noſtri anno qvinto. Sub finem anni Vigeſimi, non obſtante illius contradictionis memoria & clauſulis Alexandri diplomati adjectis Julius II. ad renovationem in alios viginti annos anno 1509. d. 23. Nov. facilis fuit eamqve Epiſcopi Miſnenſis & Mersburgenſis menſe Octob. 1512. in diœceſibus ſuis publicarunt, temporales & æternas pœnas iis comminantes & abſolutionem denegantes, qvi non ſoluto illo groſſo, lacticiniis veſcerentur. Neqve reperio contradictum huic indulgentiæ fuiſſe, cum alias interim anno 1507. Dominicani ipſi prædicaſſent, ut paulo poſt notabimus.

Ut autem appareat ex qvibus rationibus indulgentiis illis contradictum

tradictum fuerit, Controversiæ statum ex ipsius *D. Joh. de Breitenbach* tractatu, qvem Pontifex in Bulla allegat, referendum esse duxi. Eum nactus sum ex Bibliotheca Paulina Lipsiensi, ubi & alia ad causam illam pertinentia reperiuntur. Titulus est: *Consilium Johannis de Breitenbach utriusqve Juris Doctoris in florentissimo studio Liptzensi Merseburg. Diœcesf. Juris Canonica ordinaria legentis: an contribuentes juxta tenorem litterarum Apostolicarum per Dominum Papam Innocentium Octavum & modernum concessarum, pro reparatione & restauratione Ecclesiæ Collegiatæ B. Mariæ Virginis Oppidi Freiberg. Misn. diœcesf. quadragesimalibus & aliis diebus, qvibus esus butyri & lacticiniorum prohibitus est, sine conscientiæ scrupulo butyro & lacticiniis libere vesci possint, in qvo qvædam pulcherrima verba de potestate Domini Papæ & an ipse Dominus Papa in eo facto detestabili Regis Franciæ nunc occurrenti dispensare possit? ac qvaliter Prælati locorum se circa mandata & litteras Apostolicas habere debeant, continentur.* Præmittitur Bulla Innocentii, dein seqvitur consilium, qvod constat paginis undecim, in qvarto; per singulas fere lineas plurimis, ut tunc moris erat allegationibus juris & Glossarum ac Doctorum refertum. Pro rationibus dubitandi affertur, qvod Papa jus habeat supra jus dispensandi contra consilium (concilium) generale, qvia major est Concilio, & potest omnia ut Deus secundum Ostiensem. in c. qvanto. de translat. Prælat. & secundum Baldum I. fin. C. sent. rescind. non poss. & qvia Papa legitime electus est in terris Deus, sicuti non legitime electus est Diabolus. Adduntur plura ejusmodi, & inter alia allegatur textus *C. I. de homicid. in Sext.* qvem aureis literis scribi debere ait autor, qvia ponit rationem qvam Dominus noster Dei filius ejus vices & sui gregis curam Beato Petro & successoribus ejus commisit, & ideo idem Dominus noster Dei filius dicit ad beatum Petrum & ad ipsius beati Petri successores, *qvodcunqve ligaveris* itaqve si Dominus Papa intolerabilia nobis injungat, id cum mansvetudine & humilitate est acceptandum, hinc in signum suæ excellentissimæ dignitatis osculamur eum in pede. Objicit porro, Papæ decretis parendum esse, etsi narrata non sint vera. Licet enim contra ea qvæ sunt de jure divino statuta, absqve magna & rationabili causa dispensare non possit, tamen contra ea, qvæ de jure humano & positivo sunt statuta, nuda sui voluntate dispensare potest, sine

sine aliqva causa. Sed his & aliis non obstantibus decidit contra Bullam, & absqve conscientiæ scrupulo Principem & subditos butyro & lacticiniis vesci posse negat: verius enim esse qvod falsè suggesta & narrata vitient dispensationes: id allegationibus per duas pene paginas confirmat. Falsum autem esse dicit qvod oleo & piscibus careat Misnia, habere enim oleum olivarum non majori qvam butyrum, aliud ex frugibus terræ confectum, minori pretio, & nunc pro una piscina, qva majores contenti fuerunt, duas aut tres inveniri. Ex voluptate itaqve & lascivia butyrum & lacticinia appeti; idqve ultimorum temporum indicium esse ex *2. Tim. III.* argumentatur. Tacuisse etjam putat impetrantes, qvando scandalo hæc dispensatio Bohemiæ aliisqve vicinis regionibus futura sit, introducto butyri esu, contra piam & immemorialem consvetudinem eo abstinendi tempore qvadragesimæ. Examinat inde officium dispensationis, idqve non nuda voluntate, sed cum ratione & moderatione expediri debere monet, hoc præsertim tempore qvo cupiditas auri abundet. Teneo, *ait*, pro indubitato, qvod Dominus Papa sine causa rationabili non possit in foro poli, seu qvoad Deum relaxare jus positivum, firmatqve id multis rationibus & testimoniis: & postea, licet iterum agnoscat & flosculos ex autoribus suis adducat, qvod peccatum paganitatis incurrat, qvi se Christianum dicat, & sedi Apostolicæ obedire contemnat, impune tamen non pareri Papæ pronuntiat, si is mandet injusta & scandalosa, aut contra utilitatem publicam. Prælatos autem miseros esse qvi statim timent, & ita credunt literis Papæ, ut non permittant aliqvid examinari circa ipsas, cum tamen id facere teneantur. Provocat ad Glossam & Baldum. Addit, qvomodo Papa, etsi ex magna causa contra jus divinum dispensare possit, cavere sibi tamen debeat ne dispenset, contra universalem statum ecclesiæ, contra exemtionem clericorum, qvam statuit esse de jure divino, per dictum Psalmi: *nolite tangere Christos meos*, & autoritates Canonistarum. Negat item dispensandi jus esse contra matrimonium consummatum: & occasionem hinc arripit, de causa illa regia, cujus in titulo meminit decernendi, his verbis Ex his infertur, ad illam detestabilem & atrocissimam injuriam, qvæ fertur glorioſissimo Domino nostro Regi Romanorum per iniqvissimum Regem Franciæ, si rex dici mereatur, per hoc qvod Filiam dicti Domi-

» ni nostri regis sibi desponsatam rejecerit, ac ducissam Britanniæ eidem
» Domino nostro Regi promissam sibi conjunxerit, irrogata, de qva cun-
» cti Christi fideles & præsertim Theotunici (*Teutonici*) Sacro Romano
» Imperio subjecti merito contristari & suo capiti condolere deberent.
» Sintitaqve prudentes, & animadvertant omnes Almanniæ Principes,
» Duces, Marchiones, Comites, Barones, aut cujuscunqve gradus nobi-
» litates, ne dicti regis Francorum & cæterorum Barbarorum insidiis,
» Sacrum Romanum Imperium a Theotunicis, qvi dicuntur veri Ger-
» mani, & veri nobiles (ut notantur *33. dist. C. qvorundam*, & ibi Joh.
» Andr.) auferatur & eo ablato, qvod absit, in servitutem redigeretur.
» Unde antedictus Dominus Princeps Albertus maxima sui sapientia
» hoc perpendens, ut hujusmodi gravissimo periculo Theotunicis im-
» minenti obviaret, pudicissimam conjugem, nobilissimos filios, sapien-
» tissimos consiliarios, obedientissimos subditos terrasqve & ducatum
» sui operarios relinqvens, se in partibus inferioribus ingentissimis pe-
» riculis exposuit, malens mortem eligere, qvam ut ille excellentissimus
» honor a Theotunicis aufferretur, & eorum Respublica desolaretur,
» cujus qvidem prudentissimi fidelissimiqve Principis ac cæterorum
» illustrissimorum Principum Dominorum Ducum Saxoniæ, Landgra-
» fiorum Thuringiæ & Marchionum Misniæ memoria ob id apud cun-
» ctas nationes in perpetua benedictione erit. Subjungit, etsi matri-
monium illud non esset consummatum, (qvo casu Papæ liceat ex ma-
gna causa dispensare) non posse tamen hoc casu propter magnum
scandalum dispensationem fieri. Concludit denique propter scan-
dalum non utendum esse indulgentia illa butyri ab Alberto impetrata,
& refellit rationes dubitandi supra adductas. Patet hinc qvare scri-
pta a Breitenbachio & qvæ Dominicani & Franciscani in eandem sen-
tentiam declamaverant, scandalosa visa sint Alexandro Pontifici: ita
tamen, ut ausus non sit condemnare obsequentes, sed magna cum
circumspectione, majori sane qvam Leo postea usus est, sepelire ista
silentio maluerit. Prospexerat sibi Breitenbachius non solum per con-
svetam clausulam, qva censuræ Papæ & Ecclesiæ dicta sua submittit,
sed & Principum Alberti & Filii ejus Georgii, & cujuscunqve melius
sentientis judicio cessurum se esse profitetur, tam liberaliter qvidem,
» ut tenere se velle dicat, qvod ipsi vel qvilibet eorum seorsim appro-
» bat, & non tenere qvod reprobat; sic ait a nullo sanæ mentis se repre-

hendi

hendi posse, & hoc qvoqve allegatione glossarum confirmare voluit. Nondum venerat hora Domini, majorem lucem paulo post allatura. Interim, qvantum in illis tenebris permissum fuit, aliqvid certe luminis viros istos affulsit. Dubitare enim incipiebant de absoluta illa Pontificum potestate. Videbant si res sancta esset, ecclesias magno sumtu & ornatu ædificare, & corpus jejuniis a voluptate abstrahere, aliis mediis & institutis opus fore, qvam qvæ tunc exerceri apparebat. Charitas, si per fundamenta Evangelica populo prædicata & persvasa fuisset, eo permovisset homines, ut ex vero amore Dei & zelo ad promovendum ejus cultum conferrent, qvibus opus erat: nam beneficentiam illam laxatione disciplinæ redimere non erat Apostolici genii. Notabile est, qvod ex MS. dictæ Bibliothecæ Paulinæ observavi, Georgium Saxoniæ ducem inter partes, qvas nominat, Decanum & Capitulum B. Mariæ in Freyberg, & ordines Prædicatorum & Discalceatorum Lipsiensium diplomate Germanico anno 1492. Sabbathi post Dionys. dato, *de judicio compromissario*, qvod vocant, constituisse, ita ut ab utraqve parte intra certum tempus Principi mittendæ essent rationes in scriptis deductæ; dein ut Theologorum & Juris Consultorum Lipsiensium conjunctim vel ab aliis extra Saxoniam Scholis judicium de iis peteretur cui a parte utraqve parendum esset. Annotavit autem ex monachis qvidam: *Præscriptum processum, qvem nos utiqve observavimus, ipsi* (Canonici) *minime observarunt, qvin potius in curiam profecti nos falso, mendose & injuriose apud sedem Apostolicam in conspectu cœtus Cardinalium & totius publici consistorii infamando detulerunt.* Hæc de ista concertatione, ex qva genius illius temporis & studiorum proxime ante Lutherum congnosci potest. Jam de majoribus illis carius venditis indulgentiis, qvarum prædicatio Dominicanis commissa est, aliqvid afferendum restat.

Autographum indulgentiarum *a Johanne Angelo Arcimboldo* J. U. D. Præposito de Arcisate Protonotario & Referendario Apostolico, nec non ad Colonienſem, Trevirenſem, Salzburgenſem, Bisuntinenſem, Bremenſem, & Upſalienſem, Cameracenſem, Tornacenſem, Morinenſem, Atrebatenſem, Caminenſem & Misnenſem provincias earumqve civitates & diœceses. Nuntio & Commissario, civi cuidam Wurzenſi, anno 1516. concessum habuit, & exhibuit *D. Heinricus*

Hopfnerus Theolog. Lipſ. in *Saxon: Evangel. 1625. p. 121.* Simile inſeruit *Hiſtoriæ ſuæ ſeculi XVI. Hottingerus Part. III. p. 166.* Hujus Arcimboldi vicarius tantum ſeu ſubcommiſſarius erat Tezelius & illius diplomata hac ſubſcribere ſolebat formula:

» Miſereatur tui Dominus Noſter JESUS CHRISTUS, » per merita ſuæ ſanctiſſimæ paſſionis te abſolvat, & ego autoritate » ejusdem, & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus, & ſanctiſſi» mi Domini noſtri Papæ tibi conceſſa, & in hac parte mihi commiſ» ſa, te abſolvo: primo ab omnibus cenſuris Eccleſiaſticis per te qvo» modolibet incurſis: deinde ab omnibus peccatis, delictis & exce» ſibus tuis hactenus per te commiſſis qvantumcunqve enormibus, e» iam ſedi Apoſtolicæ reſervatis, in qvantum claves ſanctæ matris Ec» cleſiæ ſe extendunt, remittendo tibi per plenariam indulgentiam o» mnem pœnam in Purgatorio pro præmiſſis tibi debitam, & reſtituo » te ſanctis ſacramentis Eccleſiæ & unitati fidelium, ac innocentiæ & pu» ritati, in qva eras, qvando baptizatus fuiſti; ita qvod tibi decedenti » clauſæ ſint portæ pœnarum, & ſint apertæ januæ paradiſi delitiarum, » qvod ſi non morieris, ſalva ſit iſta gratia, qvando alias fueris in mor» tis articulo. In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, Amen.

» Fr. Johannes Tetzel, Subcommiſſarius,
manu propria ſcripſit.

Antonius Varillaſius *Tom. I. Lib. III. de hæreſ. p. 228. edit. Belg.* in eo putat officio ſuo defuiſſe Tezelium, qvod non prædicaverit: indulgentias non niſi vera pœnitentia acqviri, multoqve minori numero, qvam vulgus putaret. Vere pœnitentibus & contritis ſolum » merita Chriſti & Sanctorum via illa applicari, & qvamvis per indul» gentias non ſolum pœnæ Canonicæ ſed & Deo debitæ remitterentur, » mille tamen & plures annos in Bulla memoratos relationem qvandam » habere ad antiqvos eccleſiæ canones pœnitentiales, qvi longum pœni» tentiæ tempus reqvirebant, & qvandoq; totius vitæ, ad unicum ſalrem » peccatum mortale expiandum. Non examino, qvæ Theologicæ ſunt cenſuræ; ſed conſtare puto, ſi hæc prædicaſſet Tezelius, eſurienti ventriculo & vana crumena diſcedendum illi fuiſſe. Qvi enim veræ pœnitentiæ viam reqviri ad indulgentiarum fructum tutiſſimum certiſſimumqve accipiendum credidiſſent, habebant illam domi ſive in mentibus ſuis, per Dei gratiam nemini ſerio petenti negatam, nec erat,

ut

ut ære ſuo ſupervacaneam Pontificis liberalitatem redimerent. Itaqve cum Lutherus eo fere modo prædicaret, conſcientiæ qvidem ſuæ & populi ſpei ſatisfecit, ſed nummorum manſit indigentiſſimus, qvales & hodie pleriqve ſunt, qvi ad ejus ductum concionantur.

Ad §. h. *Natus erat)* Annus natalis Lutheri usqve qvaqve certus non eſt, ut ſcribit Melanchthon his verbis: In matre Margareta, conjuge Joh. Lutheri, cum cæteræ erant virtutes, tum vero præcipuo lucebat pudicitia, timor Dei, & invocatio, intuebanturqve in eam cæteræ mulieres, ut in exemplar virtutum. Hæc mihi aliqvoties interroganti de tempore qvo filius natus eſt, reſpondit, diem & horam ſe certe meminiſſe, ſed de anno dubitare. Adfirmabat autem natum eſſe d. X. Novembr. noctu poſt horam XI. ac nomen *Martini* attributum infanti, qvod dies proximus, qvo infans per baptiſmum Eccleſiæ Dei inſertus eſt, Martino dicatus fuiſſet. Sed frater ejus Jacobus, Vir honeſtus & integer, opinionem familiæ de ætate fratris hanc fuiſſe dicebat, natum eſſe a natali Chriſti 1483. Habentur hæc in *præfatione Tomi II. Lat. Wittemberg.* qva hiſtoriam vitæ Lutheri nervoſe & egregie complexus eſt Philippus. Edita autem fuit ſeorſim anno 1547. a Johanne Pollicario, & Georgio Principi Anhaltino, Adminiſtratori Mersburgenſi dedicata. Integram *hiſtoriæ* ſuæ *Eccleſiaſticæ* inſeruit Boxhornius *p. m. 1044.* ubi Lutherum *heroïs incomparabilis* elogio mactat. Nihilominus Remondus diem 22. Octobr. præfert, ut malitioſæ Aſtrologi cujusdam Junctini calumniæ fidem conciliaret, qvi ex horoſcopo illius diei ingenium Lutheri miris modis infamare voluit. Hunc Iſaacus Malleolus, Profeſſor Mathem. Argentorat. anno 1617. edita diſſertatione de genitura Lutheri refutavit.

Iſennaci) *Matthæus Razebergius*, Medicus *Johannis Friderici Saxon.* Electoris in hiſtoria MS. Lutheri (cui jam ſeniori familiaris fuit aliqvando & medici operam præſtitit) Germanice ſcripta, qvæ in Bibliotheca Sereniſs. Principis Gothani habetur, refert, Lutherum anno 1498. Iſennacum a parentibus miſſum, & hoſpitium apud Conradum Cottam (familia illa ſenatoria etiam noſtra memoria Iſennaci ſupereſt) nactum eſſe. Docuiſſe tunc in Schola Franciſcanorum qvendam *Johannem Trebonium*, virum doctum, cui in more fuerit, ad aperto capite puerorum cœtum honorare, anteqvam in cathedra conſideret, negligentesqve id aliqvando collegas ſerio increpaſſe, dicentem:

dicentem: *Sedent inter hos pueros, ex quibus Deus Consules, Cancellarios, Doctores & Magistratus facit, quamvis id vos jam lateat: hos nos immerito honoretis.* In hac schola pene qvadriennio literis operam dedit Lutherus. Invertit ordinem Maimburgius, dum Magdeburgum præponit Isennaco: hic enim prima posuit tyrocinia, Magdeburgum anno ætatis XIV. missus est.

Ad concionandi simulqve Philosophiam docendi) Ad concionandum a Staupitio vocari non potuit, nisi de concionibus in solo templo Augustinianorum sermo sit, sed in monasteriorum templis raræ tunc erant conciones. Qva vero occasione ad concionandi munus vicaria qvadam opera suscipiendum pervenerit, notatum est §. 42.

En verum Martini Lutheri character) Alium nuperrime efformavit Varillasius *dict. Lib. III. p. 225.* Ejus verba ex Gallica traducta hæc fere sunt: Martinus Lutherus, ex ordine S. Augustini, omnes Hæresiarcharum qvalitates a S. Patribus suo tempore observatas, bonas malasqve in sua conjunxerat persona. Natura videbatur corpori Germano ingenium Italicum immisisse, tantam habebat vivacitatem, industriam, vigorem, sanitatem. Nemo eum in studio Philosophiæ & Theologiæ Scholasticæ superavit, nemo in arte concionandi æqvavit. Perfectissima in eo erat eloqventia, rationis humanæ & robur & debilitatem penitus detexerat, noveratqve aditus per qvos penetrari posset. Nulli auditorum affectus tam varii aut inæqvales erant, qvos non indagaret & sedare aut excitare nosset, prout opus esse putabat; & qvando materiæ subtiliores essent, qvam ut argumentis persvaderi posset auditor, vincebat tamen eum figurarum efficacia. Hoc regnum in affectus ex cathedra in conversationes etiam transferre sciebat; movebat animos non alterabat, suasqve opiniones tacite & insensibiliter iis inspirabat, deniqve elegantia styli Germanici triumphabat in eos, qvos eloqventia sua commovere cœperat, aut conversationis amabilitate veluti incantaverat. Nemo lingva patria, nec vivo eo, nec post illum melius aut delicatius locutus est aut scripsit. Sed e contrario vanus erat, ferox, ambitiosus, satyricus, qvi beneficiis parum moveretur, irreconciliabilis, in levissimis etiam offensis, iracundus, nec facile placabilis, gulosus, & excessuum, qvi gulam seqvuntur, capax: qvanqvam vita monastica occa-

sionem

ſionem in eos erumpendi fere abſtuliſſet. In his, qvæ de doribus Lutheri prædicantur, demtis exaggerationibus, ex ore inimici acceptari poſſunt. Ex defectibus, qvos allegat, nullum probabunt adverſarii præter excandeſcentiam, de qva ipſe non ſemel qveſtus eſt, & jocandi nimiam qvandam libertatem. Hæc eo tempore, etiam monachis familiaris erat, qvi liberioribus imo ſcurribilibus dictis concionibus ſuis gratiam qværebant, imprimis in feſto Paſchali, in qvo ſolenne erat auditores ad riſum movere, qvem Paſchalem vocabant, das Oſter-Gelächter. Intrepido erat animo, non feroci, vanitatis & ambitionis, cum tot occaſiones haberet, nullum dedit ſpecimen, ſorte, qvam ſemel nactus erat, contentus, aliisqve omnibus potius qvam ſibi proſpiciens; aſtutiæ, qvam Italicam vocant, adeo expers, ut aperta animi ſimplicitate & credulitate in contrarium errorem impegiſſe videri poſſit. Ingratum nemo dixerit, qvi, uti conſtat, fere nihil cuiqvam debebat, & generoſo animi motu omnibus benefaciebat, etiam cum damno rei familiaris & ſupra vires. Qvam cito placabilis fuerit Tezelii, Caroloſtadii & aliorum exemplum oſtendit. Comeſſationes invitus adiit, ſæpe de incommodo earum qveſtus: vili & parco cibo gaudebat, ita ut in cuſtodia illa Wartburgenſi lautius habitus valetudinem corruperit. Cum aliqvando graviter ægrotaret, neglecto medicorum præcepto ad cibum vulgarem & ſolitum halecis aſſi & piſorum converſus, (ut Razebergius memoravit) ſanitatem recuperavit, & ejecto calculo morbum prodidit, qvem medici dignoſcere non poterant. Capacitas, ut loqvitur Gallus, aliarum voluptatum, objectum eſt virtutis: qvæ in reſtingvendis naturæ ardoribus exercetur, cujusqve Lutherus ſat magnum documentum dedit, dilato ad qvadrageſimum ſecundum ætatis annum conjugio. Deniqve conceſſis vel omnibus, vel plurimis, qvæ ſcribit, nondum evictum eſt hæreſiarcharum ingenium Luthero fuiſſe, qvale Patres deſcripſerint. Neqve facile fuerit aliqvem eorum archetypum effingere. Hiſtoriæ enim teſtantur varii ingenii diverſorumqve morum homines, ſimplices, aſtutos, hilares, auſteros: placidos, iracundos; doctos & indoctos hæreſium autores fuiſſe; ingenii qvosdam, alios affectuum majori culpa.

Ad §. IIX. *Luderi & Lutheri cognomine*) Negligebatur enim orthographia Germanica, cum ipſa lingva, a monachis latinitatem

qva-

qvalemcunqve affectantibus, tam infeliciter qvidem, ut tertium qvoddam lingvæ genus neqve Latinum neqve Germanicum, sed commixtum & semibarbarum effabricaverint. Itaqve & in *libro Statutorum Facult. Theolog. Wittemberg.* referente D. Joh. Forstero, in oratione anno 1612. de Lutheri Doctoratu & conjugio habita, hæc leguntur: *Decima octava Octobris, qvi fuit festivitas S. Lucæ, religiosus Pater frater Martinus Luder, ordinis F. Eremitarum S. Augustini S. Theologiæ Licentiatus, hora prima pomeridiana secundum formam statutorum a Magistro nostro eximio Domino Archidiacono omnium Sanctorum Andrea Bodenstein ex Carolstadt vesperatus est; præsentibus Domino de universitate, plurimisqve aliis venerabilibus hospitibus; sequenti die ad pulsum majoris campanæ congregatis ut prius patribus & hospitibus idem pater a prafato Magistro nostro Andrea Doctor alibus insignitus S. Theologia secundum formam statutorum est insignitus.*

Erfordiæ, qvo parentum jussu studiorum causa anno 1501. contulerat) Razenbergius annum 1502. memorat, & Præceptorem Lutheri Academicum nominat *Johannem Greiff. sive Gryphium.* In Magistrum promotum esse notat anno 1503. Fulmine sive tempestate territum esse in rure, cum iter faceret, ita ut in terram procidens secum constituisset, si e periculo illo liberaretur, se in monasterium concessurum esse. (idem ipse Lutherus in dicta dedicatione *coactum & necessarium votum* vocat) Invitasse paulo post amicos, & pro more suo musica, cujus peritus erat, illos delectasse, rogasseqve nihil tale suspicantes, ut hilares hac ultima vice secum esse vellent, neq; enim hoc statu se ab illis posthac visum iri, qvia monasticam vitam instituere decrevisset. Idem autor est, duriter habitum fuisse a Monachis, vilissimisqve servitiis, mendicando maxime per civitatem, gravatum, idqve ei omni labore molestius visum. Staupitium vero, cum (ut *provincialis*) aliqvando in monasterium venisset, Priorem monuisse, ut Lutherum jam Magistrum & doctrinæ cupidum humanius tractaret, tempusqve ei ad studia relinqveret. Eundem Luthero svasisse, ut sacras literas ante omnia legeret, *textualisqve & localis* (ut loqvi solebant) fieret, idqve eo cum successu præstitisse Lutherum, qvem Staupitius admiratus fuerit, eaqve de causa illum aliis prætulerit. Melanchthon *in vita Lutheri*, supra citata, territum fuisse Lutherum narrat, cum sodalem, nescio qvo casu, interfectum amisisset: miserabiliter confossum memorat D. Nicol.

col. Selneccerus in *oratione de vita Lutheri* anno 1590. Hildeſiæ habita, qvam nuper Witembergæ recudi fecit & annotationibus illuſtravit D. Joh. Frid. Maierus. Melanchthon dum iſta, qvæ adſcripſi, narrat, generatim annotat, Lutherum de ira Dei, item de mirandis pœnarum exemplis cogitantem, ſubito tantis terroribus ſæpe concuſſum fuiſſe, ut pene exanimaretur. Ac vidi ipſe, *ait*, cum in qvadam doctrinæ disputatione propter intentionem conſternatus, in vicino cubiculo ſe in lectum collocavit, ubi hanc ſententiam crebro repetitam miſcuit invocationi. *Concluſit omnes ſub peccatum, ut omnium miſereatur.* Merentur & ſeqventia ex eodem libello notari, qvæ ad mores Lutheri, & geſta in monachatu pertinent, ut nempe doctrinam ſcholaſticam ejusqve labyrinthos inexplicabiles diſerte multis admirantibus explicaverit, ſed ita, ut ſtudia iſta tanqvam parerga tractaret, non famam ingenii ſed alimenta pietatis qværens. Gabrielem & Cameracenſem pene ad verbum recitare potuit, diu multumqve legit ſcripta Occami, cujus acumen Thomæ & Scoto anteferebat: diligenter & Gerſonem legerat, ſed omnia Auguſtini monumenta & ſæpe legerat & optime meminerat. Notandum hoc contra illos qvi Lutherum rudem fuiſſe exiſtimant. Cæterum, ut Philippus recenſere pergit; fontes doctrinæ cœleſtis ex ſacris literis avide hauſit, doloribus illis angoribusqve ſuis motus. Refert etiam ut aliqvando lethaliter decumbens & ſeni Monacho terrores ſuos exponens, magnum ſolatium cepiſſet, cum ſenex ille ſymboli articulum urgeret, *credo remiſſionem peccatorum*, & gratuitam juſtificationem per fidem exponeret: Selneccerus addit, prædictum ab illo monacho fuiſſe Luthero, non eſſe cito moriturum, ſed in virum magnum evaſurum.

Qvoniam muſici ſtudii mentio facta eſt, ex eodem Razebergii MS. percipitur, *Vocalis*, qvæ vocatur, muſicæ, non leviter gnarum fuiſſe Lutherum, ita ut in lineas ſive *notas* canenda componere aut compoſita corrigere poſſet. Delectabatur *Gregoriano* qvi dicitur cantu, & hymnis ac reſponſoriis in *figurati* qvem vocant, toni leges redactis. Igitur cum commenſalibus & filiis poſt cœnam ſacra modulabatur cantica, voce, qvæ *Alti* nomen habet, utens. Cum melancholia, qvod non raro fiebat, affligeretur, a cantionibus illis ſolatium petebat. Impetravit aliqvando id eundem finem, a præſtanti Bavariæ Ducis Muſico, ut verba Pſalm. LV. *In pace in id ipſum dormiam, &c.* artificioſe com-

compoſita ſibi mitteret. Accidit ut aliqvando mœrore correptus ſe ſe per unum alterumqve diem ſolitarius includeret, nemine admiſſo. Tunc qvidam *Lucas Edembergerus*, qvi Johanni Erneſto Electoris Johann. Friderici fratri a ſtudiis erat, cum juvenibus aliis muſicæ peritis, eum conveniunt, fores muſei pulſant, & cum non reſponderet, tandem effringunt; ibi jacentem in deliqvio inveniunt, & non tam medicina aut cibo, qvam concentu muſico reficiunt. Solebat etiam animi cauſa in pagos vicinos ad paſtores excurrere, & aliqvando ibi concionari. Muſica tamen maxime delectabatur, nam cibum ne ſumtu qvenqvam gravaret, ſecum ferebat. Arti etiam tornatoriæ ad corpus exercendum operam dediſſe Lutherum ex epiſtola ejus ad Linccium patet anno 1525. ſcripta, in qva inſtrumenta qvædam meliora mitti ſibi Norimberga petit, jocans ſi mundus nolit ipſum alere, manu victum parare velle. Vide *Lib. II. epiſtolarum p. 229. b.*

Georgium Spalatinum.) Qvia hujus viri, ejusqve familiaritatis cum Luthero, itemqve librorum qvos de temporis ſui hiſtoria conſcripſit ſæpe mentio facienda eſt, non ingratum erit aliqva de eo hic legere, qvæ diligentiæ Frid. Hortlederi debemus *Vol. I. de cauſ. bell. German. Lib. IV. c. 23.* Georgius Spalatinus natus fuit anno 1484. in oppido *Spalato* ſive Spâlt / in ditione Epiſcopatus Aichſtetenſis, indeqve more ejus temporis nomen ſumſit: literis Norimbergæ, Erfordiæ, & Wittembergæ imbutus, hic Magiſtri titulum anno 1502. adſumſit. Erfordiam inde regreſſus, Juris Conſultos audivit. Anno 1507. ſacerdotio initiatus paſtor pagi *Hohenkirchæ* ad radices ſylvæ Thuringicæ, prope celebre monaſterium Vallis S. Georgii (Georgenthal) factus eſt, & novitiorum in dicto monaſterio præceptor. Anno 1509. Johannis Friderici, qvi poſtea Elector fuit, informationi præpoſitus. Anno 1511. Ottoni & Erneſto Luneburgenſibus Ducibus, cum in Wittenbergenſi Academia viverent, a ſtudiis fuit. Inde a Friderico Electore Saxoniæ ad *Secretarii* & *Sacerdotis aulici* ſimul munus, vocatus eſt. Extant literæ Leonis X. P. d. 1. Jan. & Julii Medicei, qvi poſtea Clemens VII. Pontifex fuit, d. 7. Jan. 1519. ad Spalatinum datæ, in qvibus eum nominant *Saxoniæ Ducis Secretarium Tom. I. Jen. Lat. f. 220. b. 221.* Adfuit Electori in Comitiis 1518. Auguſtæ, 1519. Francofurti in electione Caroli V. 1520. Aqvisgrani & Coloniæ, 1521. Wormatiæ. Fridericus moriens legavit ei florenos aureos annuos 160. qvam penſionem

Johan-

Johannes Fridericus anno 1538. ſorte mille ſexcentorum redemit. *Canonicus* fuit *collegiatæ Eccleſiæ Altenburgenſis*, qvæ in monte, ubi arx Principum eſt, etiam nunc extat, ad aulæ ſacra ſplendide aptata, reditibus ad alios pios uſus applicatis. Sed cum circa annum 1523. Lutheri doctrinam jam publice profiteretur, & anno 1525. uxorem Altenburgi duxiſſet, Paſtor ejus civitatis vicinæqve provinciæ & Voigtlandiæ, qva Electori Johanni parebat, *Superintendens* conſtitutus eſt. Adfuit eidem Electori, Spiræ in Comitiis 1526. & Auguſtæ 1530. Johanni Friderico ejus filio 1531. Coloniæ Anno 1532. Svinfurti 1534. ut & Cadani in Bohemia, aliisqve in locis tractatuum & negotiorum poſtea ſecutorum, fœderis maxime Smalcaldici, occaſione. Bibliothecam Electoralem coemtis Principum ære Venetiis libris Hebraicis & Græcis, qvæ poſtea Jenam translati fuerunt, locupletavit. Viſitationibus Eccleſiarum in ditionibus Electoris ut & Henrici Ducis interfuit. Edidit verſionem Germanicam libelli Eraſmi *de inſtitutione Principis Chriſtiani*, & tractatum *de Arminio Cheruſco*, ut & *Chronicon de origine & familia Electorum & Ducum Saxoniæ*, Henrici Brunſvicenſis diffamationi oppoſitum, qvod Hortlederus *d.c. 23.* operi ſuo inſeruit. Inedita autem compoſuit hiſtorica multa qvæ *d.l.* Hortlederus recenſet, ſuæqve vitæ commentarium. At ex illis præter exempla libellorum *de vita Friderici & Johannis*, Electorum, & *de Maximiliano, Philippo, Carolo & Ferdinando* Auſtriacis qvædam, nihil hucusqve reperire potui. Obiit anno 1545. Altenburgi, in æde S. Bartholomæi ſepultus. Falli hinc aut gratis fingere oportet Varillaſium, cum *Lib. III. p. 254.* literas Pontificias ad Pfeffingerum & Spalatinum anno 1519. recenſens, *Conſiliarium* hunc *Electoris, & multorum liberorum parentem* fecit, *cui paupertas ſvaderet, Pontifici gratificari & cauſa Lutheri nocere*; eo enim tempore Spalatinus ſacerdos & cœlebs erat, nec niſi poſt annos tredecim parens factus eſt. In epiſtolis Eraſmi *tres* ad Spalatinum extant *Lib. V. ep 35. Lib. IX. ep. 24. Lib. XIII. ep. 40.* In harum prima V. Cal. Jun. 1519. mire blanditur Spalatino, per qvem Fridericus nomiſma aureum ſui imaginem referens Eraſmo miſerat, ſcribitqve: *Se illum non ſolum inter præcipuos amicos ſed & inter patronos ſuos obſervandos habiturum eſſe non perinde in chartis qvam in pectore:* cæteras alibi allegavi: Extant & ad Eraſmum Spalatini literæ *Lib. XI. ep. 23.* in qvibus eum *Germaniæ communis patriæ decus* appellat & refert, *Fridericum o-*

mnes Erasmi libros in sua habere Bibliotheca, qvam optimis libris refertam architectetur.

Hæc tum erant studia.) Optandum foret, ut qvæ ante annum 1517. scripsit Lutherus, conservata majori numero essent. Ex paucis qvæ supersunt magnæ jam tum viri dotes elucescunt. Inter epistolas illo rempore memorabilis, si qvid judico, ante omnes est, qvam Spalatino scripsit 19. Octobr. anno 1516. in qva de studio & interpretatione Scripturæ ab Erasmo tentatæ & de Patribus tractat, *Lib. I. ep. 20.* totaqve hic legi meretur: Qvæ me in Erasmo, homine eruditissimo, morent, hæc sunt, mi Spalatine, qvod in Apostolo interpretando justitiam operum seu legis, seu propriam [ita enim appellat Apostolus] intelligit, ceremoniales illas & figurales observantias. Deinde de peccato originali (qvod utiqve admittit) non plane velit Apostolum loqvi cap. 5. ad Romanos. Qvi si legerit Augustinum in eis libris, qvos contra Pelagianos scripsit, præsertim de Spiritu & litera, item de peccatorum meritis, & remissione, item contra duas Epistolas Pelagianorum, item contra Julianum, qvi omnes in parte operum octava fere habentur; videnqve qvam nihil ex suo sensu, sed præstantissimorum Patrum, Cypriani, Nazianzeni, Rethicii, Irenæi, Hilarii, Olympii, Innocentii, Ambrosii, sensu sapiat: erit forte, ut non tantum recte Apostolum intelligat, sed majore etiam opinione dignum arbitraturus sit Augustinum, qvam hucusqve credidit. Ego sane in hoc dissentire ab Erasmo non dubito qvod Augustino in Scripturis interpretandis tantum posthabeo Hieronymum, qvantum Augustinum in omnibus Hieronymo posthaber. Non qvod professionis meæ studio ad B. Augustinum probandum trahar, qvi apud me, anteqvam in libros ejus incidissem, ne tantillum qvidem favoris habuit: sed qvod videam B. Hieronymum velut dedita opera ad historicos sensus incedere; &, qvod mirum est, obiter sanius interpretatur Scripturas, ut puta in epistolis, qvam ubi tractat eas de industria, ut in opusculis. Neqvaqvam igitur justitia legis seu factorum tantum est in ceremoniis, sed rectius etiam in universi decalogi factis. Qvæ qvando fiunt extra fidem Christi, etiamsi faciant Fabricios, Regulos, & plane integerrimos viros apud hominem, non tamen plus sapiunt justitiam, qvam sorba ficum. Non enim, ut Aristoteles putat, justa agendo justi efficimur, nisi simulatorie: sed justi (ut sic dixerim) fiendo & essendo, operamur justa: prius necesse est personam esse mutatam.

tatam, deinde opera: prior placet Abel, qvam munera ejus: ſed hæc alias. Officium itaqve & amici & Chriſtiani facias precor, & Eraſmum de iis certum face: cujus autoritatem, ſicut ſpero & cupio futuram celeberrimam, ita metuo ne per eandem multi ſibi accipiant patrocinium defendendæ illius literalis, id eſt, mortuæ intelligentiæ, qva plenus eſt Lyranus commentarius, & ferme omnes poſt Auguſtinum. Nam & Stapulenſi, viro alioqvin (bone Deus) qvam ſpirituali & ſinceriſſimo, hæc intelligentia deeſt in interpretando alienas literas, qvæ tamen pleniſſime adeſt in propria vita agendo, & aliena exhortando. Temerarium me diceres, qvod tantos viros ſub Ariſtarchi virgam duxerim, niſi ſcires, qvod pro re Theologica & ſalute Fratrum hæc facio. Adde qvæ poſtea anno 1518. eodem fere ſenſu ad eundem Spalatinum ſcripſit. *Lib. I. ep. 37.* Paulo ante ad Joh. Langum ſcripſerat *Lib. I. ep. 27.* Theologia noſtra & S. Auguſtinus proſpere procedunt, & regnant in noſtra Univerſitate, Ariſtoteles deſcendit paulatim, inclinatus ad ruinam prope futuram ſempiternam, mire faſtidiuntur lectiones ſententiariæ, nec eſt ut qvis ſibi auditores ſperare poſſit, niſi Theologiam hanc, id eſt, Biblia aut S. Auguſtinum aliumve Eccleſiaſticæ autoritatis Doctorem velit profiteri. Qvanti vero Auguſtinum fecerit, ex præfatiuncula in libellum ejus de *Spiritu & litera* a Carolſtadio editum appareat, inter epiſtolas anni 1518. relata. *Lib. I. n. 43.* Ad hiſtoriam rerum qvæ Luthero contigerunt ante motam diſputationem, pertinet etiam narratio de concione ejus Dresdæ habita, ex Fabricii *Lib. VII. p. 859.* ubi ſcribit: Paulo anteqvam mota fuerat hæc controverſia, Joannem Staupitium hominem nobilem, & ſui ordinis in Saxonia primarium, Georgius rogavit, ut ſibi probum & eruditum aliqvem concionatorem mitteret: id qvod ille facturum ſe recipit, eiqve ſtatim miſit Witteberga Lutherum, qvem ut ſummæ indolis juvenem, ſtudiisqve & moribus ſibi ſpectatum, commendavit. Is Dresdam cum literis Staupitii veniens, coram Duce jubetur verba facere in arce. Summa ejus ſermonis fuit: Salutis fiduciam nulli mortalium eſſe abjiciendam, qvod iis, qvi verbum DEI animis attentis audirent, veri Chriſti diſcipuli, & ad vitam æternam electi & prædeſtinati eſſent. In ea materia amplificanda immoratus eſt, totamqve doctrinam prædeſtinationis, ſra Chriſto fiat initium, ſingularem vim habere affirmavit ad tollendum pavorem illum, propter qvem cogitatione ſuæ

» suæ indignitatis homines trepidantes a Deo fugerent, ad qvem confu-
» gere unum maxime deberent. Erat honesta matrona, gynecæo præ-
» fecta Barbara Salana: eam in prandio Dux interrogat, qvomodo con-
» cio placuisset? qvæ respondit, si alteram talem audire posset, se animo
» tranqvilliore morituram: cui Dux iratior, se magna redempturum
» pecunia respondit, talem non audivisse concionem, qvæ homines te-
» merarios faceret, idqve repetivit aliqvoties. Salanæ autem, id qvod
» optaverat, accidit, ut intra mensis spatium inciperet decumbere, &
» læta ex hac vita decederet. Post id tempus Dresdam non rediit. Ex
eo qvod annectit Fabricius qvod post tempus hoc Lutherus Dresdam non redierit lucem accipit *epistola 36. ex Lib. I.* ubi Lutherus d. 14. Jan. 1518. prolixe narrat Spalatino, ut Dresdæ convivio ab Emsero exceptus fuerit, sed in disputationem acrem cum subornatis monachis Dominicanis de Theologia Thomistica ineiderit, unde ipsi calumnia apud Georgium Ducem fuerit structa; meminit concionis suæ de stultis supplicantium votis & qvid Christiano petendum esset, qvam habuisse se dicit in Festo D. Jacobi, id est, 25. Julii, unde liqvet factum id esse anno 1517. qvatuor mensibus ante publicatas contra Tezelium theses, liqvet etiam jam antea ob liberiorem doctrinam Thomisticæ sectæ odium in se concitasse Lutherum: an tamen eadem sit concio, cujus Fabricius, & cujus Lutherus mentionem fecit, nolim definire.

Ad §. XII. *Hominem absqve pudore & indoctum fuisse.)* Eloqventissimum facit Varillasius *Lib. III. p. 226.* ita ut Lutherus, qvi tunc in concionibus tyro, ut ait, erat, hoc fine Tezelium sibi potissimum adversarium elegerit, ut eo superato pro maximo tota Germania concionatore haberetur. Hæc meris conjecturis noviter & impertinenter excogitatis inniti puto, donec certis & fidis testimoniis probentur, neqve enim ulla æmulatio de concionibus (qvas Lutherus pro parergo habebat) sed de dogmatibus fuit, & clamores Tezelii imitari indignum illo ingenio eaqve eruditione erat, qvam paulo ante in Luthero deprædicaverat Varillasius. Veteranum jam agyrtam, & felicem præconem indulgentiarium in Misnia etiam fuisse Tezelium memorabili exemplo *ex Chronico Fribergensi D. Andr. Molleri* probatur. Scribit enim *part. II. p. 153. Anno 1507. die Jovis post Esto Mihi Joh. Tezelius Pirnensis Monachus Dominicanus & Doctor Theologiæ, prima vice Fribergam venit, & intra biduum duo florenorum millia indulgentiarum*

arum cauſa in urbe lucratus eſt. Si verum eſſet, qvod Auguſtiniani Dominicanis nundinationem hanc inviderint, jam decennio ante Lutheri diſputationem, anſam habuiſſent qverelas ſuas inſtituendi. Ex eodem vero Molleri Chronico *Part. II. p. 170.* notandum eſt, Tezelium paulo poſt qvam Lutherus theſes ſuas Wittenbergæ publicaſſet, denuo Fribergam veniſſe, ſed non ſolum parum effeciſſe, ſed & in diſcrimen veniſſe amittendæ qvam corraſerat pecuniæ, foſſoribus metallicis vim ei intentantibus; itaqve ſine mora diſceſſiſſe. Aliud ejus factum improbum & neqviſſimum narratur in *Chronico Zviccavienſi M. Tob. Schmidii* anno 1656. edito *p. 380.* cujus teſtem allegat *Georg. Strigenitium in Jon. proph. f. 142.* Tezelius cum Zviccaviæ, anteqvam præco indulgentiarum fieret, concionatoris munus exerceret, conviva æditui eſſe aliqvando voluit. Hunc, cum inopiam prætenderet, Faſtos inſpicere juſſit, & cujus Sancti nomen craſtina dies gereret, referre. Juvenalem, ait ille, invenio, ſed parum celebrem. Ego illum, reſpondet Tezelius, clariſſimum faciam, tu modo cras campanarum ſonitum maximum ede, qvalis in Feſtis ſolennibus fieri ſolet. Eo facto, concurrit populus. Inter ſacrum, qvod celebra ſolenniter in altari, qvod e regione ſuggeſtus erat, fecerat, ad concionandum aſcendens Tezelius ita infit: Aperiendum vobis aliqvid eſt, auditores, qvod ſine ſalutis diſpendio ignorare non poteſtis. Scitis utiqve nos jam dudum Sanctos plurimos invocaſſe, ſed illi fere ſeneſcunt, & nos audire atqve juvare faſtidiunt. Hodie memoriam *Juvenalis* celebramus, hucusqve qvidem parum noti, ſed confidite: Novus enim Sanctus novo cultu lætus, tanto alacrior ad auxilium nobis ferendum erit. Fuit ſanctiſſimus Martyr, innocentiſſimum ſangvinem ſuum profudit. Si ejus innocentia frui apud Deum vobis cordi eſt, oſtendite ad hodiernum ejus honorem, liberalitatem veſtram: primores exemplo cæteris præeant, & oblationes in Miſſa hac ſolenni largiter omnes faciant. Id ut certius obtineret, in ſuggeſtu perſtitit, hortator & ſpectans, qvid ſinguli offerrent; etiam in januis templi conſtituerat, qvi populum exire ante oblationem, non ſinerent; tandem deſcendens & ipſe nummulum obtulit; ædituo vero in aurem dixit, ſatis oblatum eſſe, unde laute cænarent. Alia magis vulgata prætereo, ſed tacere non poſſum egregiam relationem *de Johanne Epiſcopo Miſnenſi* ex nobili *Salhauſiorum* familia, qvi ante Sleinizium ſedem illam tenuit, in qva & præludia qvædam

Refor-

Reformationis & de Tezelio vaticinium refertur a *Chytræo Lib. II. fol. 55.* his verbis: Fuit præsulis Joannis sagacitas, prudentia, severitas, magnitudo animi, & industria in officio eximia. Libros precationum, electionum & cantionum, qvibus Sacerdotes utuntur, ab Andrea Prole, cujus tum eruditio & pietas inter monachos præcipue celebris erat, emendari & imprimi curavit. Præcones indulgentiarum nomine & autoritate antistitis Magdeburgici, venias venales circumferentes, ex sua diœcesi plane rejecit, & populi stultitiam reprehendit, qvi pecuniam mitteret in eam cistam, ad qvam reserandam claves non haberet. Superstitiones temporum suorum multas palam improbavit, ac se, Sacra Biblia legentem, religionem præsenti valde dissimilem invenire dixit. Nobili cuidam de Missarum fundatione consilium ipsius petenti, respondit, pulcherrimum in eqvo membrum esse oculos, verum si totum corpus nihil præter oculos esset, prodigio magis qvam ornamento id futurum esse. Nullum animal audacius esse eo, qvod e cucullo prospiceret. De Monachis ajebat, ac multa illius similia insuperstitiones ætatis suæ jocantis apophthegmata feruntur. Denique paulo ante obitum, a Tezelio indulgentias denuo vendi audiens, dixit: Hunc fore indulgentiarum institorem ultimum, qvod nimia ipsius & intoleranda impudentia esset. Aliud Episcopi hujus factum itidem in causa indulgentiarum narrat *Fabricius Lib. VII. fol. 346.* his verbis: Venditábat tum per Misniam Christianus Baumgartnerus, patria Norimbergensis, indulgentias pontificias contra Russorum gentem, armis Livoniam infestantium. Is per Ducis provincias jam multum pecuniæ collegerat; ad suam vero accedentem diœcesin præsul Misnensis Joannes VI. de Salhausiorum familia nóluit admittere: in qvem cum sententia excommunicationis ab illo circulatore mercenario lata esset, factum suum ad Pontificem, non tamen sine magnis sumptibus, defendit. Addo deniqve ex *Ms. Arnoldi de vita Mauritii Electoris* supra allegato, festivam narratiunculam de Tezelio: Cum Lipsiæ esset, & multam pecuniam a civibus & nobilitate corrasisset, convenit eum Nobilis qvispiam, fraudem ejus subodoratus & ex eo qvæsivit, an absolutionem impertiri posset de peccato, qvod in animo sibi proposuisset? respondit Tezelius se id posse, sed accepta pecuniæ summa parata. Nobilis nihil cunctatus, qvod poposcerat, solvit, & indulgentiarum diploma pro crimine destinato, Tezelii manu & sigillo firmatum accepit.

Non

Non multo poſt cum Tezelius Lipſiæ diſcederet, Nobilis explorato ejus itinere loco commodo illum per inſidias adortus nummis ſpoliat, & fuſte inſuper probe dedolat, vacuumqve Lipſiam dimittit, indicans hoc eſſe illud peccatum, qvod in mente habuiſſet, & pro qvo veniam impetraſſet. Georgius Dux Sax. intellecto facinore commoveri primum cœpit, indignatus qvod viro Eccleſiaſtico, qvem non parvi faciebat, in ſua regione & a qvodam ex ſubditis ſuis, ea contumelia illata eſſet, ſed poſtea intellecta rei geſtæ ſerie placatus fuit, & nullam Nobili pœnam irrogavit. Hæc Arnoldus.

Extat in Biblioth. Paulina Lipſienſi ſcriptum Tezelii Germanicum, qvatuor qvaternionum paulo poſt theſes Tezelianas, ſed ante habitam diſputationem Francofurtenſem typis vulgatum, in qvo refutare conatus eſt Concionem Lutheri de indulgentiis anno 1517. habitam, qvæ in viginti paragraphos diſtincta in Tomis Germanicis, (*Tomo I. Altenb. f. 56.*) reperitur, nec qvod ſciam Latine verſa eſt, Tezelii ſcriptum titulum habet: Vorlegung gemacht von Bruder Johann Tezel Prediger-Ordens Ketzermeiſter / wider einen vermeſſen Sermon von zwanzig irrigen Artickeln Babſtlichen Ablaß und Gnade belangende allen Chriſtgläubigen Menſchen zu wiſſen von nothen. Id eſt, *Refutatio a Fr. Joh. Tezelio ordinis Prædic. hæreticæ pravitatis inqviſitore, contra temerarium ſermonem, qvi viginti erroneos articulos, ad indulgentias, & gratiam Pontificis ſpectantes, continet pro neceſſaria omnium Chriſtianorum informatione compoſita.* Hoc ſcriptum cui Lutheri ſermo articulatim inſertus eſt, itidem in 20. puncta diſtribuitur. Defenduntur indulgentiæ autoritate Pontificia & Scholaſticorum rationibus, tolli autem per illas jactantur pœnæ non ſolum Canonicæ, ſed & qvas Deus exigit, illæ maxime, qvas merentur, qvi non ſatis fuere contriti aut qvibus ſatisfactiones juſto minores a ſacerdotibus imponuntur. Negat Tezelius bonorum operum exercitium per indulgentias retardari, putat potius promoveri, cum plus mereantur opera poſt indulgentias, per gratiam Chriſti, diſpenſante Pontifice ex indulgentiis acqviſitam, qvam qvæ ex obligatione naturali fiunt: præfert vero collationes pro redimendis indulgentiis eleemoſynæ niſi hæc in extremo neceſſitatis caſu detur. Singulis punctis una eademqve formula ſubmittit ſe judicio ſedis Pontificiæ & Univerſitatum & doctorum,

extra articulum necessitatis juvare, melius longe facit redimendo, quam pauperi (ut prædictum) succurrendo; contrarium docens, errat.

80. *Quamvis veniarum redemptio non sit præcepta, est tamen egentibus de optimo consilio.*

91. *Thesaurum Christi, non esse merita Christi & sanctorum, error.*

92. *Hæc operari venialem, hoc est, a Deo copiosam, celerem, totalemque satisfactionem extra Papæ applicationem error.*

97. *Indulgentias, quas Concionatores vociferantur, maximas esse, cum tales, quoad quæstum promovendum, error.*

98. *Imo thesaurus indulgentiarum retia esse, quibus nunc piscantur divitias virorum, impiissimus error.*

99. *Cumque peccatum in Matrem Christi commissum (quantumvis enorme) minus sit, quam si illud ipsum in Filium committatur, quod est Christi expresso testimonio remissibile.*

100. *Quisquis ergo tale in vere contritis Indulgentiis solvi non posse dicit, contra Evangelii textum & ipsummet Christum, insanit, furit & errat.*

Ex posterioribus 50. has:

1. *Docendi sunt Christiani, ex quo in Ecclesia potestas Papæ est suprema, & a solo Deo instituta, quod a nullo puro homine, nec a toto simul mundo potest restringi aut ampliari, sed a solo Deo.*

2. *Docendi sunt Christiani, quod Papæ in eos omnes immediatam jurisdictionem habenti, in his, quæ ad religionem Christianam, & ad Cathedram pertinent, si consona fuerint juri divino & naturali, simpliciter obedire tenentur.*

3. *Docendi sunt Christiani, quod Papa jurisdictionis autoritate superior sit tota universali Ecclesia & Concilio, quodque statutis suis humiliter sit obediendum.*

4. *Docendi sunt Christiani, quod Papa ea quæ fidei sunt, solus habet determinare, quodque Sacræ Scripturæ sensus ipse autoritative, & nullus alius pro suo sensu interpretatur, & quod aliorum omnia dicta vel opera habet, vel approbare aut reprobare.*

6. *Docendi sunt Christiani, quod etsi Papa in fide erraret circa ea, quæ fidei sunt, malam tenendo opinionem, non tamen ipsum errare contingit de his, quæ sunt fidei, in judicio de eis sententiando.*

16. Do-

16. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Eccleſia multas tenet Veritates Catholicas, qvæ in Canone Sacræ Scripturæ veteris & novi Teſtamenti in propria verborum forma minime continentur.*

17. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Eccleſia multa tenet, ut Catholicas veritates, qvæ tamen ſicut nec in Canone Bibliæ, ita nec a Doctoribus antiqvioribus ponuntur.*

18. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod obſervantiæ omnes in materia fidei, Apoſtolicæ ſedis judicio definitæ, ſunt inter Catholicas veritates computandæ, licet in Canone Scripturæ ſacræ non reperiantur contineri.*

19. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod ea, qvæ de tenenda fide & hæreticorum confutatione, Doctores ab Eccleſia approbati aſſertive tradiderunt, licet in Canone Scripturæ Sacræ expreſſe non contineantur, ſunt tamen hujuſmodi eorum ſcripta inter Catholicas veritates computanda.*

In odium Alberti Archiepiſcopi.) Henricus Brunſuicenſis qvi *junior* cognominatur, magnus ille Lutheri & Saxonicorum Principum hoſtis, inter alia criminatus erat publico ſcripto Fridericum, qvod odio Moguntini, cui Archiepiſcopatum Magdeburgenſem inviderit, Lutherum foverit, & tumultum illum excitaverit. Id per calumniam ſpargi dicit Lutherus, in apologia contra Henricum anno 1541. prodita *Tom. VII. Alt. f. 461.* Bonum laudabilemqve Principem, ait, excuſare teneor, comperi enim ipſum potius operam impendiſſe, ut Albertus fieret Archiepiſcopus Magdeburgenſis, neqve enim tunc erat ex Saxoniæ Ducibus, cui Fridericus eam dignitatem procurare potuiſſet. Qvicqvid ſit, ſcio, & Lochaviæ (nunqvam enim alias eum vidi, niſi Wormatiæ in comitiis) ex eo intellexi, qvod Albertum impenſe laudaverit, & de eo magnam ſpem conceperit fore, ut utilis in Imperio Rom. Germ. Princeps eſſet futurus. Cum enim Serveſta rediiſſet, ubi una cum Alberto pacem tractaverat in bello (Hildeſienſi) anno 1519. ut Imperii Vicarius poſt mortem Maximiliani, ita ei placuit Albertus, & tantum ipſi tribuit Elector, ut diceret: Laſt mir den Mann mauſen / er wirds thun. (proverbiali dicterio innuens, annis maturiorem res egregias geſturum eſſe.) Sed non multo poſt, cum eum intimius noſcere cœpiſſet, ad ſuos dixit, nunqvam ſe tota vita in ſpe ſua de aliqvo turpius deceptum fuiſſe, qvam ab Alberto; pœnitebat ergo

extm articulum necessitatis juvare, melius longe facit redimendo, quam pauperi (ut prædictum) succurrendo; contrarium docet, errat.

80. *Quamvis veniarum redemptio non sit præcepta, est tamen egentibus de optimo consilio.*

91. *Thesaurum Christi, non esse merita Christi & sanctorum, error.*

92. *Hæc operari venialem, hoc est, a Deo copiosam, celerem, totalemque satisfactionem extra Papæ applicationem error.*

97. *Indulgentias, quas Concionatores vociferantur, maximas esse, vere tales, quoad quæstum promovendum, error.*

98. *Imo thesaurus indulgentiarum retia esse, quibus nunc piscantur divitias virorum, impiissimus error.*

99. *Cumque peccatum in Matrem Christi commissum (quantumvis enorme) minus sit, quam si illud ipsum in Filium committatur, quod est Christi expresso testimonio remissibile.*

100. *Quisquis ergo tale in vere contritis Indulgentiis solvi non posse dicet, contra Evangelii textum & ipsummet Christum, insanit, furit & errat.*

Ex posterioribus 50. has:

1. *Docendi sunt Christiani, ex quo in Ecclesia potestas Papæ est suprema, & a solo Deo instituta, quod a nullo puro homine, nec a toto simul mundo potest restringi aut ampliari, sed a solo Deo.*

2. *Docendi sunt Christiani, quod Papæ in eos omnes immediatam jurisdictionem habenti, in his, quæ ad religionem Christianam, & ad Cathedram pertinent, si consona fuerint juri divino & naturali, simpliciter obedire tenentur.*

3. *Docendi sunt Christiani, quod Papa jurisdictionis autoritate superior sit tota universali Ecclesia & Concilio, quodque statutis suis humiliter sit obediendum.*

4. *Docendi sunt Christiani, quod Papa ea quæ fidei sunt, solus habet determinare, quodque Sacræ Scripturæ sensus ipse autoritative, & nullus alius pro suo sensu interpretatur, & quod aliorum omnia dicta vel opera habet, vel approbare aut reprobare.*

6. *Docendi sunt Christiani, quod etsi Papa in fide erraret circa ea, quæ fidei sunt, malam tenendo opinionem, non tamen ipsum errare contingit de his, quæ sunt fidei, in judicio de iis sententiando.*

16. Do-

16. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Eccleſia multas tenet Veritates Catholicas, qvæ in Canone Sacræ Scripturæ veteris & novi Teſtamenti in propria verborum forma minime continentur.*

17. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Eccleſia multa tenet, ut Catholicas veritates, qvæ tamen ſicut nec in Canone Bibliæ, ita nec a Doctoribus antiqvioribus ponuntur.*

18. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod obſervantiæ omnes in materia fidei, Apoſtolicæ ſedis judicio definitæ, ſunt inter Catholicas veritates computandæ, licet in Canone Scripturæ ſacræ non reperiantur contineri.*

19. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod ea, qvæ de tenenda fide & hæreticorum confutatione, Doctores ab Eccleſia approbati aſſertive tradiderunt, licet in Canone Scripturæ Sacræ expreſſe non contineantur, ſunt tamen hujuſmodi eorum ſcripta inter Catholicas veritates computanda.*

Inodium Alberti Archiepiſcopi.) Henricus Brunſuicenſis qvi *junior* cognominatur, magnus ille Lutheri & Saxonicorum Principum hoſtis, inter alia criminatus erat publico ſcripto Fridericum, qvod odio Moguntini, cui Archiepiſcopatum Magdeburgenſem inviderit, Lutherum foverit, & tumultum illum excitaverit. Id per calumniam ſpargi dicit Lutherus, in apologia contra Henricum anno 1541. prodita *Tom. VII. Alt. f. 461.* Bonum laudabilemqve Principem, ait, excuſare teneor, comperi enim ipſum potius operam impendiſſe, ut Albertus fieret Archiepiſcopus Magdeburgenſis, neqve enim tunc erat ex Saxoniæ Ducibus, cui Fridericus eam dignitatem procurare potuiſſet. Qvicqvid ſit, ſcio, & Lochaviæ (nunqvam enim alias eum vidi, niſi Wormatiæ in comitiis) ex eo intellexi, qvod Albertum impenſe laudaverit, & de eo magnam ſpem conceperit fore, ut utilis in Imperio Rom. Germ. Princeps eſſet futurus. Cum enim Serveſta rediiſſet, ubi una cum Alberto pacem tractaverat in bello (Hildeſienſi) anno 1519. ut Imperii Vicarius poſt mortem Maximiliani, ita ei placuit Albertus, & tantum ipſi tribuit Elector, ut diceret: Laſt mir den Mann mauſen / er wirds thun. (proverbiali dicterio innuens, annis maturiorem res egregias geſturum eſſe.) Sed non multo poſt, cum eum intimius noſcere cœpiſſet, ad ſuos dixit, nunqvam ſe tota vita in ſpe ſua de aliqvo turpius deceptum fuiſſe, qvam ab Alberto; pœnitebat ergo

ergo eum laudis, qva eum extulerat. Addit Lutherus: nunqvam sibi ab Electoribus Saxonicis tam benigne responsum fuisse, qvam ab Alberto, ita ut pro angelo eum habuisset. Hypocrisin ergo ejus summe culpat, qvi tam placide egerit, & tamen Lutheranos omnibus modis odisset & afflixisset. Notandi hic sunt Antonii Varillasii crassi errores, qvos in relatione & judicio de Friderico Saxoniæ Electore committit *Lib. III. de hæres. p. 230. & seqq.* Prætereo qvod abdomen Joh. Friderici, fratre ejus geniti, Friderico tribuat, qvi formosus & agilis erat, si qvis alius; calumniam etiam qva hypocrisin ei in religione imputat, alibi refutavi. Qvid autem ineptius & falsius dici potest, qvam Archiepiscopatum Magdeburgensem plusqvam dimidiam partem Electoratus Saxonici, latissimi licet & fertilissimi, ut ait, occupare? Archiepiscopatus enim anno 940. fundatus fuit, ex Ottonis I. Imp. patrimonio; illa vero provincia Saxoniæ, qvæ Electoratus dignitatem habet, neqve inter latissimas aut fertilissimas referri potest (separatim scilicet a Misnia, Thuringia & aliis considerata) ad Marchiones Misniæ post qvinqve secula anno nempe 1423. pervenit, cum Archiepiscopali ditione minime commixta, neqve Electoribus in hanc prætet Burggraviatus, qvem vocant, jura qvidqvam juris. Qvapropter non ex Germanorum Principum more, sed aliunde sumto exemplo fingit & criminatur, Fridericum nisi religione impeditus fuisset, hunc Archiepiscopatum & sex suffraganeos Episcopatus suæ destinasse ambitioni aut rapinæ. Non magis verum est, qvod narrat Magdeburgum, urbem totius Germaniæ maximam, opulentissimam & populosissimam fuisse, multoqve minus qvod sola plus valuerit, qvam totus electoratus; aut qvod sua potentia omnium Principum Germanorum consilia turbare potuisset, ideoqve illius possidendæ cupidine Electorem flagrasse. Nihil horum in mentem venire potuit vel stupido, nedum tanta, qvantam ipse scriptor ei tribuit, sapientiæ Principi; addo & æqvissimo suisqve rebus summe contento. Unde autem probabit autor, Fridericum omnium Canonicorum suffragia, vacante anno 1513. Archiepiscopatu sollicitasse, sed obstitisse ei Austriacos æmulatione erga Saxones, & sedem Romanam potentiæ Principum Germanorum accessiones præsulatuum invidisse, & ita extrema cum Friderici offensa Albertum Brandenburgicum electum fuisse? Hæc omnia nisi avthenticis documentis demonstrentur, vel incaute ex calumniatorum libris

bris

bris exsculpta, vel ab autore conficta esse apparet, ut Reformationis causas ex æmulatione profana deducat. Nulla erat inter Austriac. & Fridericũ aut ejus agnatos æmulatio, magna potius tunc animorum consensio. Qvod si Pontificiæ dominationis magistri, ut Varillasius putat, impedire incrementa familiarum supremarum in Germania volebant, cur Albertum Saxonem, Friderici fratrem, Moguntino Archiepiscopatu; cur Brandenburgicum hunc Albertum eodem non prohibuerunt, & cur paulo post exemplo inaudito etiam Magdeburgensem huic conferri siverunt? Scriptoros deniqve optimi ex nostratibus tum archiva chartæqve publicæ & privatæ, de his simultatibus & artibus tacent: & ex Luthero audivimus, lætatum esse Fridericum de electione Alberti Brandenburgici. Verissima etiam est ratio a Luthero allata, qvod nulli tunc ex Saxoniæ principibus fuerint, qvi ambire præsulatum Magdeburgicum potuerint, non Elector Fridericus; non frater ejus Johannes, cui uxor & filius erat, Electoratus successioni proximus; non patrueles eorum Georgius & Henricus, maritus uterqve hic tunc absqve liberis, Georgii vero primogenitus puer undecennis in spem opulenti principatus educabatur, alter novem annorum mentis infirmæ erat. Et hi sunt omnes qvi illo tempore vivebant. Deniqve tam properanter ad electionem Alberti processerunt Canonici, ut teste Fabricio, Ernesti defuncti mortem per aliqvot dies celaverint, cadavere etiam fenestris admoto, donec rata fieret Alberti successio; ita ut nulli negotiationi locus fuerit. Sed fabulis aut calumniis chartas implent scriptores isti aulici, & pessimo exemplo apud exteros diffamant magnos optimosqve seculi sui Principes; magnamqve insuper rerum, locorum, temporum & hominum, de qvibus tractant, imperitiam produnt. Obiter notandum, qvod ex Lutheri relatione hac constet, qvam caute cum eo versatus sit Fridericus Sax. El. qvod & ex Spalatino alicubi probavi; ita nimirum ut familiarem accessum ei nunqvam dederit. Retulit hoc Lutherus publice vivo Friderico, sed paulo ante ejus mortem in libello *contra cœlestes* qvos vocat *Prophetas* mense Jan. 1525. ubi ad calumniam Carolstadii, qvi se a Luthero apud Electorem Fridericum accusatum esse qverebatur, ita respondet: Se nunqvam verbum tota vita sua cum Electore isto locutum esse, imo semel tantum faciem ejus vidisse, in Comitiis Wormatiensibus, cum secunda

vice

vice coram Cæsare & Statibus audiretur. Sed oblitus tunc fuit ejus, cujus in allegata Apologia anno 1541. meminit, conspectus, qvi Lochaviæ anno 1519. accidit.

Ad §. XII. *Heidelbergæ publice disputanda*) Est apud me *Henrici Altingii* clarissimi inter Reformatos Theologi *Narratio historica de Ecclesiis Palatinis* anno 1681. Græningæ eleganti stylo composita. Describi eam fecit Heidelbergæ ante annos plus minus viginti frater meus *Henricus Gottlob a Seckendorff* cum Serenissimo Carolo Ludovico Electori Palat. a consiliis esset, inde in Franconia patria, & arce nostra Zenniana communi, privatim vivens, a Ducibus Saxoniæ Consiliarii dignitate ornatus, & ad Hennebergici Principatus militaria & circularia, qvæ vocant, negotia adhibitus, præfecturam etiam Regiomontanam ab Ernesto Saxoniæ Duce p. m. gubernandam obtinuit, sed anno 1675. in legatione ad Sereniss. Electorem Brandeburgicum, qvi tunc in Franconia cum exercitu hybernabat, luc castrensi infectus, florenti ætate (nam annum XXXVIII. nondum impleverat) ereptus nobis est, longiori vita, si eruditio & rerum agendarum peritia morumqve honestas spectetur, dignissimus. Ignoscant mihi lectores, qvod teneri amoris affectu, qvo hunc non ut fratrem saltem, sed & ut filium, post communium parentum fata a me educatum, prosecutus fui, & qvem ad relictos ab eo meæ curæ filios duos transtuli, digressiunculam hanc infero, memoriam viri dum viveret, haud incelebris, in libro hoc meo, (si fas est ætatem aliqvam ejus sperare) utcunqve conservaturus.

Ad *Altingii* librum redeo, & ex illo, qvia comperire hucusqve non potui an typis fuerit publicatus, de Lutheri disputatione Heidelbergensi seqventia adscribenda esse duxi, qvibus ille post præloqvium historiam suam exorsus est. Initium Reformationis non aliunde rectius deducemus, qvam a primo Evangelii renati præcone *Martino Lutbero*: qvi pridie Calend. Novembr. anno 1517. themata XCV. contra indulgentias Papales publice proposuit Wittembergæ & ut earum adsertione ac defensione, implacabile bellum indixit sedi & Ecclesiæ Romanæ, ita reformationi per Germaniam causam dedit. Is anno seqventi Heidelbergam, licet alio fine, venit, isthic qvoqve initium pii operis facturus. Erat Lutherus Monachus *Augustiniano* ordini illi initiatus, & in eo celebris, cujus cucullum nondum deposuerat.

Cum

Cum igitur Conventus Auguſtinianorum indiceretur Heidelbergæ anno 1518. negotii alicujus cauſa, qvod eum ordinem ſpectabat, etſi diſvaderent profectionem amici ob pericula, qvæ in itinere facile ipſi poſſent obtingere, ipſe tamen perſtitit in propoſito, obedientiæ ordini debite ſatisfacturus, atqve eo ſe contulit. Delatus fuit Heidelbergam menſe Aprili anni ejusdem, & honorifice exceptus a Wolffgango Principe, Electoris Palatini fratre, diſcipulo Johannis Oecolampadii, a qvo cum aliis fratribus minoribus bonis literis & pietate imbutus fuerat, hoſpitium autem ei aſſignatum in claustro Auguſtinianorum, qvod poſtea *Sapientiæ Collegium* appellatum eſt. Dum iſtic moratur, & qvæ ordinis erant, tractat, ipſe actus zelo propagandæ veritatis conſcripſit & propoſuit concluſiones (paradoxa vocat ipſe) mixti generis *graduginta*; ex Theologia XXVIII, & XII, ex Philoſophia: qvibus taxavit Romanæ Eccleſiæ errores receptos, de Libero arbitrio poſt peccatum, de gratia, fide, juſtificatione, operibus bonis, imprimis autem de juſtificatione per fidem absqve operibus doctrinam Pauli & Auguſtini repræſentare ac demonſtratam dare voluit. Reſpondentem ſibi delegit *Leonhardum Bejerum* ejusdem ordinis Monachum, & themata pro more affixa publice die 26. Aprilis in diſceptationem vocavit: ſed apud Auguſtinianos, & in acroaterio illorum, non in Academia, qvod Profeſſores Theologi non ſatis probarent diſputationem, & tamen in Auguſtinianos nullam omnino Academia jurisdictionem haberet. Qvandoqvidem autem hoc eſt principium eorum, qvæ deinde ſucceſſerunt, operæ pretium erit illa *paradoxa* recenſere, prout tunc propoſita, & in Tomis Lutheri relata fuerunt. (*Theſes qvas inſeruit prætermittere viſum eſt, cum in Tomis allegato loco habeantur*) Pergit inde Altingius: Hæc igitur Themata ſeu paradoxa, tum propoſita fuerunt. Factus autem eſt magnus ad diſputationem concurſus non tantum ſtudioſorum, ſed etiam civium & aulicorum, atqve omnium Theologorum Heidelbergæ tum docentium: ac diſputarunt non ſolum Monachi eruditi, verum etiam Profeſſores Theologi, qvi illo tempore erant, *Marcus Ries, Laurentius Wolfius, Johannes Hoſſerus, Petrus Scheibenhardt, Georgius Niger.* Diſputatum acute & graviter, nec minus modeſte, ipſomet Luthero teſte in Epiſtola ad Spalatinum: niſi qvod qvintus & junior Theologiæ Doctor lineas has tranſibat, qvi in fervore diſputationis riſum movit toti auditorio, cum jactitaret, ſi ruſtici hæc

» audirent, certe lapidibus nos obruerent & interficerent. Ex audi-
» toribus etiam aderant *Martinus Bucerus, Johannes Brentius, Erhardus*
» *Snepfius, Theobaldus Billicanus*, & alii magni post nominis Theologi,
» qvi mirati acumen, promptitudinem & manſvetudinem Lutheri, a dis-
» putatione privatim eum adierunt, & de nonnullis, qvæ non satis ac-
» curati erant, plenius eruditi voluerunt. Præ cæteris *Martinus Bucerus*,
» qvi jam discentium ordine exemptus commendatione Franciſci a Sic-
» kingen, Friderico Palatino Heidelbergæ a sacris erat, id sibi facien-
» dum esse putavit, & cum, qva valebat scribendi celeritate, pleraqve Lu-
» theri notasset, operosius cum ipso egit, & multa ex ipso est sciscitatus,
» de qvibus respondit aperte, ac plene satis fecit: qvæ responsa qvoqve
» Bucerus in sua adversaria retulit. Qvo nomine literis ad Spalatinum
» commendatus fuit a Luthero, ipse autem omnia perscripsit ad popu-
» larem suum, virum doctissimum, *Beatum Rhenanum* Seleſtadiensem,
» cujus epistolæ authographum penes me est, narrans & ordinem disp-
» tationis, & sententias novas Scholis inauditas, sed ex verbo Dei de-
» promptas; id elogii tribuens Luthero, qvod non modo pleraqve ha-
» beret cum Erasmo communia, sed etiam qvæ Erasmus rectius indica-
» ret, ea ipse explicatius proponeret. Laudavit simul diligentiam Lu-
» theri & sedulitatem ipsius, sed ipse Lutherus easdem conclusiones pe-
» culiari scripto confirmavit & obscura illustravit, & a cavillis adversa-
» riorum vindicavit, qvod extat *Tomo primo operum Lutheri Latinorum*.
» Aliis etiam scriptis qvæ paulatim successerunt, eadem illa dogmata
» plenus explicavit ac deduxit. Atqve hæc est prima sementis Evangelii,
» qvam Heidelbergæ & in Palatinatu ministerio Lutheri Deus fieri vo-
» luit: hæc prima, licet tenuia, Reformationis fundamenta, a qvibus cæ-
» tera processerunt. Etenim a discessu Lutheri illa ipsa doctrina ab ejus
» discipulis primum privatim, mox etiam publice in Academia tradi cœ-
» pit. Privatim eam collegialibus lectionibus, disputationibus ac conci-
» onibus auditoribus suis instillabant cum alii, tum imprimis *M. Johan-*
» *nes Brentius & Theobaltus Billicanus*. Nam Bucerus secutus fuerat ho-
» rum suum Fridericum Palatinum in Belgium & paulo post, pertæsus
» vitæ aulicæ, in Germaniam ad Franciscum a Sickingen magnum Evan-
» gelii patronum sese receperat. Hæc Altingius.

Episcopum Warzburgensem) Erat is *Laurentius a Bibra*, ex familia E-
qveſtri Franconica splendidissima & vetustissima, non uno affinitatis

nexu

nexu mihi juncta. Obiit anno ſeqventi 1519. magno ſui deſiderio ob inſignem virtutem & pietatem relicto. Optime animatus fuit ad emendandos Eccleſiæ errores & propterea Lutheri conatibus favebat. Teſtis eſt Spalatinus *in vita Friderici MS.* ubi non ſolum arctam Electoris amicitiam cum Laurentio plus una vice celebrat, ſed & hæc refert. Anno 1519. menſe Februario Laurentius a Bibra Epiſcopus Würzburgenſis deceſſit vir honeſtiſſimus, probus & ſapiens, is paulo ante Electori propria manu ſcripſerat: Euer Liebe wolle ja den frommen Mann/ Doctor Martinus nicht wegziehen laſſen/denn Ihm geſchehe unrecht. Id eſt, Ne permittas qvæſo, ut pius vir D. Martinus Lutherus abeat ex ditione tua; fieret enim id cum ejus injuria. Hæc verba Electori adeo placuerunt, ut ſua manu Lochaviæ deſcripta ea mihi miſerit & paucis ante obitum ſuum ſeptimanis me de iis per *Joach. Saccum* (nobilem Sileſium tum inter ephebos Electoris) admonere fecerit. Tanta ſapientia & virtute fuit hic Laurentius, ut uno eodemqve anno Conſiliarius fieret Archiepiſcopi Colonienſis, Electoris Palatini, ipſius etiam Cæſaris Maximiliani, & ſimul Epiſcopus Würzburgenſis. Si diutius vixiſſet multi putant, qvi eum probe cognoverunt, futurum fuiſſe, ut Evangelicam Doctrinam ſuſciperet, valde enim diſplicebat ei res Romana, ita ut Jubilæum & nundinationes indulgentiarum ægre & ſemper parcius admitteret. Narrarunt mihi nobiles Franci, ſi qvis ex Vaſallis eum rogaſſet, ut in oppignorationem prædii clientelaris conſentiret, repulſam tuliſſe; Si Epiſcopus audiſſet, pecuniam ad filias monaſteriis includendas deſtinari, & dixiſſe. Da filiæ tuæ maritum, noli eam in monaſterium trudere: ſi pecunia ad dotandam eam eges, mutuam egomet tibi dabo: Sic vitæ monaſticæ vehementer infenſus erat. Hæc Spalatinus.

Ad §. XV. *Eccius tamen poſtea*) Prolixius ſeſe excuſavit epiſtola ad Caroloſtadium d. 18. Maji hoc anno 1518. data, qvæ inter centum variorum *a D. Joh. Gothofredo Oleario* anno 1671. editas habetur; cujus hæc ſunt verba huc facientia: Accepi, Andrea celeberrime, te tuosqve Wittenbergicos in Eckium eſſe commotiores, qvod contra Martini Lutheri, communis amici, ſententiam, Epiſcopo meo privatim aliqva conſcripſi, arbitratus, doctorum hominum judicium nænias illas nunqvam ſubituras. At qvomodo elapſæ ſint e manibus Epiſcopi mei & ad vos delatæ, ſuſpicor qvidem, at non certe ſcio. Jam ſi hoc

» futurum sciviſſem, non extemporarie ſine omni librorum opitulatio-
» ne, & ut ingenium ſuppetebat, confeſtim & tumultuarie illas effudi-
» ſem. Et ut noſti, liberiores ſumus omnes in ſcribendis privatim, qvam
» cum qvid edimus in publicum. Ideo miror plurimum, cur tantope-
» re Eckio veſtro deditiſſimo ſuccenſeatis. Extat alia epiſtola Eccii ſi-
paratim anno 1519. excuſa ad Abbatem Gallum menſe Martio anni,
diſputationem ſcripta, in qva memorat ſe theſes ſuas anno 1518. edi-
ſe anteqvam Lutheri literas d. 7. Jan. 1519. accepiſſet, & qvandam cum
hoc amicitiam per literas contraxiſſe prius, qvam eum vidiſſet ex com-
mendatione Chriſtophori Scheurlii, Patricii Norimberg. Invidiam
itaqve ac ſi theſin de poteſtate Pontificis ſaltem Lutheri irritandi &
tentandi cauſa concepiſſet, a ſe amoliri conatur.

Ad §. XVII. *Qvæ cantilenæ ex Poetarum.*) De iis qvidem, qvæ
ante Lutheri diſputationes & Leonis electionem vulgatæ erant, hic
ſermo eſt; at qvid electo jam Leone, & abrogata pragmatica ſanctio-
ne initisqve pactis Bononienſibus, ad qvæ Rex à matre ſua & Cancel-
rio Antonio Pratenſi (qvi Cardinalitiam dignitatem iſthoc officio pro-
meruit) inductus fuerat, Pariſiis factum ſit, ex Richerio cognoſcimus
Lib. IV. Part. II. f. 106. hæc ſcribente: Qvis totius Eccleſiæ Gallicanæ,
» ſed præſertim Pariſienſis Academiæ planctus incredibiles ſcriptis di-
» gne mandare qveat? Cum enim tanqvam ex alta ſpecula imminen-
» tem Eccleſiæ & bonis moribus ruinam ex ſacrarum electionum abdi-
» catione proſpiceret: nullus tum ſcholaſticus, pædagogus, magiſterve
» extitit, qvi in Pratenſis Cancellarii & Concordatorum odium, non a-
» liqvid dixerit, ſcripſerit aut factitarit. Gymnaſii Pleſſæi ſcholaſtici,
» Pratenſem centonibus atqve purgamentis perſonatum effinxerunt,
» magnaqve ſcholaſticorum turba ſeſe ad Collegium Pleſſæum adgre-
» gante, Legatum ſic difformatum & inqvinatum, velut reum & pia-
» cularem hoſtiam in B. Mariæ atrium exhibent, accuſant, patratiqve in-
» Eccleſiam ſceleris damnant: atqve univerſa Civitate ad ſpectaculum
» advolante, omni genere contumeliarum, luto ac ſordibus conſpurca-
» tum populo execrandum ignominioſe exponunt. Tumqve res haud
» longe a tumultu & ſeditione, cui ſolum dux deerat, abfuit, ut narrant
» Hiſtorici, hocqve Epigramma, cujus meminit Genebrardus in Chro-
» nologia, per omnes vicos & plateas urbis affixum eſt:

Prata

Prata, Leo, Mulier, frendens Leo rodit utrumque: »
Prata, Leo, Mulier: sulphuris antra petunt. »
Prata, Leo, conforte carent, mulierque marito, »
Conjugio hos jungas, Cerberus alter erunt. »

Nam ut idem ait Genebrardus, Leo Pontifex, Regis mater, & Cancellarius a Prato, hujus faeinoris auctores habebantur. Hic premo silentio qvoddam populare diasyrticum: *Concilium cleri sle: qvicqvid habes sens riffle, &c.* partim Latina partim vulgari lingva ex his solennibus Jurisconsultorum formulis contextum: Do ut des, facio ut facias: qvo dicterio & Regem & Pontificem velut de Ecclesiæ & Christi opibus colludentes eulpabant.

Ad §. XXXI. *Nec multo aliter Pallavicinus.)* Audiamus etiam Erasmum, jam qvidem cum Luthero publice commissum, anno 1527. ad Theologum qvendam Hispanum Doctorem Sorbonicum *Lib. XIX. ep. 71.* de Luthero & Prieriate hæc scribentem: Hoc gravissimum Lutheri incendium unde natum, unde huc progressum, nisi ex Beddaicis intemperiis? (notatur *Natalis Bedda* Theologus Parisiensis, acris Erasmi adversarius) Martinus proposuerat aphorismos disputandos de Condonationibus Pontificiis. Eas non minus impie qvam imprudenter deprædicabant ptochotyranni qvidam, qvi spe lucri nihil non audent. Horum intemperiis Lutherus opposuit sua problemata. Indignabantur, qvorum res agebatur. Missa sunt ad Leonem X. Respondit Sylvester Prierias tam feliciter, ut ipse pontifex indixerit illi silentium. Succesisse qvorundam monachorum vociferationes apud populum, nihil habentes in ore præter hæreses, blasphemias & schismata. Visa narro. Nulla res magis conciliavit omnium favorem Luthero. Qvod si de condonationibus sobrie, sicut erant propositæ, disputatum fuisset, nunqvam hæc lues sic occupasset orbem. In eadem epistola nec fratres Ecclesiæ nec Papas ab errore immunes esse ostendit, & malitiosas Sorbonicorum, de qvibus qveritur, calumnias refutaturum se esse profitetur, etsi sex Romani Pontifices sententiæ eorum subscriberent.

Ad §. XXXIII. *Fortasse veriorem & intimam.)* Spalatinus in *vita Friderici Electoris* duo magna negotia in his Comitiis superata esse solius Friderici prudentia & constantia notavit: *primum*, qvod Pontifex sub prætextu belli Turcici per indulgentias Germaniam de-

nuo exhaurire non potuerit: *alterum*, ne vivo Imperatore Rex Romanorum eligeretur. Ea *enim*, ait, *Fridericus animi magnitudine erat & firmitate, ut in re, quæ justa & honesta erat, a consilio semel recte capto, nullo modo dimoveri se pateretur, sed muri ahenei instar resisteret.* Licet ergo omni laboraretur industria, ut in Comitiis his Augustanis Carolus Imperatoris nepos in Regem Romanorum eligeretur, & omnes reliqvi Electores jam consensissent; Fridericus tamen multis rationibus dissensum suum Cæsari excusavit. Instabat apud Electorem Laurentius a Bibra Episcopus Wurzburgensis, intimus & charissimus ejus amicus; tum consiliarii Philippus Comes Solmensis, Fridericus Thunavius Eqves, Degenhardus Pfeffingerus Cubicularius, & qvi ei a Secretis erat Hieronymus Rudolfus, & super omnes ipse Cæsar; perstitit tamen in sententia, eiqve Cæsar tandem acqvievit, pristinam benevolentiam erga Electorem ad mortem usqve nihilo minus servans. Nam & cuidam ex Consiliariis suis, qvi repulsam Friderici sugillare videbatur, dixit, se responso ejus bene contentum esse. Dein Augusta discedentem benigne admisit, multumqve cum eo collocutus, qvanqvam haud optime valens, & pede claudicans ad scalas usqve comitatus est. Paulo post cum Welsæ in Austria decumberet, paulo ante mortem Pfeffingero ab Electore misso, humanissima ad Herum mandata dedit: detracta prius capiti, qva tegebatur mitella rubra (Sein roth Schläplein) ita locutus: Du solt deinen Herrn/ dem Churfürsten zu Sachsen/ meinem lieben Oheim/ von mir alles gutes und Gnade sagen/dann er hat gehandelt als ein frommer Churfürst/und daß er ja auff dem Reichs-Tage zu Franckfurt am Mäyn nicht aussen bleibe/ sondern komme/denn ich wil auch hinkommen/ und
„ mich auffs längste auff den achten des Obersten erheben. id est, Nun-
„ ciabis Domino tuo, Saxoniæ Electori, cognato meo charissimo, salu-
„ tem plurimam, gratiamqve: gessit is se ut fortem & probum Electo-
„ rem decet; dicasqve, ut ad Comitia Francofurtensia certissime veni-
„ at, nam & ego ad illa venturus sum, iter circa Octavam Festi Epiphaniæ facturus. Imperiti judicabant magnum Electori periculum a Cæsare, repulsa ut suspicabantur offenso instare; sed falsi sunt, ostenditqve Deus, (ita hic commentante Spalatino) & in tempore & æternum felices esse Principes & subditos, qvi secundum verbum ejus, &

præscripta honestatis & virtutis, consilia & actiones suas instituunt. An de rumoribus illis, & de simultate inter Cæsarem & Electorem aliqvid legerit Varillasius, an ex conjecturis solum scripserit, qvæ *Lib. III. de hæres. pag. 244.* de consiliis Friderici disputat, eqvidem ignoro, falsa plurima in tota illa narratione commisisse infra ad §. XXXIX. ostendam.

Qvam Imperatoris mentem.) Cum Maximilianus Augustæ in comitiis anno 1518. theses Lutheri legisset, Pfeffingero, Friderici Electoris consiliario dixit, *qvid agit monachus vester? certe non spernenda sunt theses ejus; sacerdotibus negotium facesset.* Er wird ein Spiel mit den Pfaffen anfangen. per eundem moneri jussit Fridericum, *ut Lutheri curam haberet, fieri enim posse, ut ipso opus esset.* Er soll den Münch fleißig bewahren / es möchte sich zutragen / daß man seiner bedürffte. Cum vero Augustæ Prior qvem vocant Dominicanorum cum Legato Cajetano discors, postea in causa Lutheri conciliatus esset: Cæsar id intelligens teste D. Peutingero dixit: *Ecce ut nqvam isti homines agere soleant, voluerunt me liti suæ immiscere, id si obtinuissent, eodem modo concordes facti essent.* Hæc & alia reperiuntur, qvæ de Clero & Pontificibus vehementer qvestus est, omnium qvi suo tempore sedem tenuerunt, machinationes & mutationes infidas enumerans, & cum de Leone X. primo bene speraret, mox tamen erumpentibus qvæ is cum Gallis egerat, dixit, nisi me hic qvoqve Papa fefellisset, ille unicus esset, cujus bonam fidem laudare possem. Vide *Tom. I. Alt. p. 124. & 150.* Scultet. *in anno 1520. p. 56.* ubi ex Hutteno hæc Maximiliani verba Germanica, qvorum sensum Latine retuli, allegat: Nun ist dieser Pabst auch zu einen Böswicht an mir worden: Nun mag ich sagen / daß mir kein Pabst / so lang ich gelebt / ie Treu und Glauben gehalten hat: Hoffe aber / ob GOtt will / dieser soll der letzte seyn.

Ad §. XXXIV. *Philippum Melanchthonem.*) Elogia Melanchthonis aut judicia de eo qvi compilare velit librum grandem effecerit: pauca referam aliqvorum illius seculi doctissimorum celeberrimorumqve virorum, qvi diversæ erant religionis. *Erasmi* ad Oecolampadium anno 1518. Lovanio scribentis judicium breve sed maximi momenti est: *De Melanchthone* [ait] *& sentio præclare & spero magnifice, tantum ut eum juvenem nobis Christus diu velit esse superstitem; is prorsus obscura-*

bit

bit Erasmum. Qvamvis vero cum paulo post Wittembergam venisset Philippus, & in dogmatibus cum Luthero consentiret, locosqve suos Theologicos ederet, nollet omnia ejus probare Erasmus, non ausus tamen est laudes ei suas auferre, aut amicitiam cum eo abrumpere. Hoc ipso enim anno 1519. delatus apud Erasmum erat Philippus, qvod siniſtri aliqvid de laboribus ejus in Novum Testamentum judicasset; intercedit apud illum Petrus Mosellanus Professor Græcæ Lingvæ Lipsiensis vir doctissimus d. 6. Jan. his verbis: Illud magnopere rogo, per
» Jesum etiam Christum, ne inducas animum credere illis qvi apud te
» Phil. Melanchthonem deferunt: cave qvidqvam siniſtrum de homine
» suspiceris, est adolescens optimus, ad summam eruditionem natus, nec
» pietatem minorem. Respondit ad hoc Mosellano Erasmus: Philip-
» pus Melanchthon apud me patrono non eget aut deprecatore. Faveo
» juveni, ut cui maxime, plusqvam atrox injuria sit oportet, qvæ apud
me dirimat amicitiam. Dein ipsius Philippi excusationem lubens accepit, ut constat ex epistola Lovanii Cal. Maji data. Scribit enim:
» Illud tibi persvadeas velim, me Philippum ex animo diligere, & illius
» feliciſſimo ingenio non vulgariter favere. Dici vix potest qvantum
» arriserit hymnus, qvo jam veterem illum Orpheum nobis referens an-
» gelos celebras. Legi & præfationem, qva veterem eruditionem prædicas, fortiter qvidem ingentiqve spiritu, qvemadmodum & juvenem
» decet & Germanum. Bene vale Melanchthon eruditissime, totisqve
» viribus annitere ut spem qvam optimam de tuo ingenio tuaqve pieta-
» te concepit Germania, non æqves modo, verum etiam superes. Item:
» Moderare studiorum labores, qvo diu juvandis literis superesse pos-
» sis, nam audio tibi valetudinem esse non prorsus adamantinam. Postremo vel in hoc vitam cura, ne gratum facias τοῖς βαρβάροις τύπτειν. Vid. *Lib. V. Epist. Erasm. ep. 38. Lib. VI. Ep. 1. 2. & Lib. XIX. ep. 113.* ubi
» acceptis Philippi Locis Theologicis etsi non omnia dicat assequi, aut
» propter conscientiam profiteri se posse, suspicere se tamen ingenium
ejus candidum & felix scribit; vidi, ait, dogmatum aciem pulchre instructam adversus tyrannidem Pharisaicam. Ex *Jacobi* denique *Sadoleti* Cardinalis literis anno 1537. 15. Calend. Julii Romæ datis etsi tempore posterioribus referre qvædam huc visum est, dudum qvidem editis. Inscriptio epistolæ, qvæ typis vulgatæ addita non est, in vetusto ejus exemplo qvod in Bibliotheca Cizensi a Julio Pflugio Episcopo colligi cœpta extat, ita habet: *Doctissimo tanqvam fratri Philippo Me-*

lan.

Lanchthoni Sacrarum literarum Profeſſori. Verba Sadoleti inter alia hæc ſunt: Carpentoracti cum eſſem, qvo in loco ſtatutum habere me credens domicilium perpetuum vitæ fortunarumqve mearum omnium, repente tamen inde decedere & Romam redire juſſu Pontificis Maximi ſum coactus. Sed cum ibi eſſem, accidebat mihi ferme qvotidie, ut aliqvid nanciſcerer de ſcriptis tuis, qvæ ego & propter excellens ingenium tuum, & propter elegantiam ſtyli & orationis libentiſſime legere ſolebam: id cum ſæpius facerem, magnaqve in legendo delectatione adficerer, ſenſi paulatim mihi incendi animum ad qvandam benevolentiam nominis tui, usqve eo qvidem, ut miro qvodam ſtudio tecum ineundæ amicitiæ teneret. Exponit deinde ut invitus, ex Epiſcopatu ſuo Romam tractus Cardinalitia purpura veſtitus ſit, & in familiaritatem admitti ſe a Philippo petit, addens: Non enim is ſum, qvi ut qvisqve opinione a nobis diſſentit, ſtatim eum odio habeam. Arrogantis eſt hoc & elati animi, non manſveti & comis, qvas me pronius ad partes natura mea vocat: ſed faveo ingeniis, virtutes hominum colo, ſtudia literarum diligo, in qvibus tu, ut doctrinæ & ingenii ſic amoris mei non mediocres partes poſſides. Nec dubito qvin tu eadem mente & voluntate ſis præditus. Iſto enim animo, qvi tam liberaliter artibus ingenuis expolitus ſit, nihil agreſte atqve aſperum ineſſe poteſt, qvo etiam majorem mihi ſpem virtus tua facit, meas hoc apud te literas ponderis habituras, ut qvi locorum ſpatiis disjuncti ſumus, animis tamen & benevolentia conjungamur, qvod ego maxime aveo & expeto. Seqvuntur plura ejusdem humanitatis. Ad qvæ tamen an & qvid reſponderit Philippus incompertum habere me fateor. Extat & alia *Sadoleti* epiſtola ad *Joh. Sturmium* paulo poſt anno 1539. data, cujus excerpta nuper Londini edidit Paulus Colomeſius. In ea hæc ſunt verba: Palam cum facultas datur ſoleo & commemorare & loqvi, me tibi & Melanchthoni & Bucero, hominibus doctiſſimis, plane benevolum & ex animo fautorem eſſe. Qvis Varillaſio impoſuerit, (niſi ipſe finxit) ut ſcribat *Lib. VII. p. 140.* Melanchthonem Lutheri Secretarium fuiſſe, & qvod eadem domo, menſa & lecto per ſeptem annos uſi ſint, usqve ad conjugium Lutheri, non vacat inqvirere. Falſiſſima interim ſunt omnia: nam Melanchthon anno 1519. Wittenbergam venit, cum Lutherus in cœnobio Auguſtiniano eſſet, & annis adhuc pluribus maneret, nec conſubernalem non-Monachum recipere poſ-

posset. Seqventi anno 1520. Melanchthon *Catharinam Crappian*[am] uxorem duxit, qvinqvennio prius qvam Lutherus de nuptiis cogitasset. Secretarii deniqve titulus ineptissime huc trahitur, eoqve loco erat Melanchthon apud Lutherum, ut non magis pro collega, qvam magistro in qvibusdam haberetur.

Ad §. XXXVII. *In tractatu suo nupero*) Tractatus Maimburgii Gallice scriptus & anno 1685. editus titulum habet: *Traité historique, de l'etablissement & des Prerogatives de l'Eglise de Rome & de ses Eveques, id est, Tractatus historicus de institutione & prærogativa Ecclesiæ Romanæ ejusqve Episcoporum.* Qvi Gallica non intelligunt contenta libelli *ex Actis Eruditor. Lipsi. anni 1685 p. 216.* discere possunt. Asserit in illo primatum & jurisdictionem universalem Pontificum, ut successorum Petri Apostoli, contra Protestantes, sed restringit potestatem illam ad concilia & canones: dein infallibilitatem Pontificum negat, etiamsi e Cathedra & adhibito consilio Cardinalium aut Theologorum (extra concilium) decernant. Exempla lapsus Pontificum, a Petro orsus, notabilia adducit, & conciliorum autoritatem in Papas prolixe adstruit; Canonum regulis omnino teneri docet, & eadem jus temporale in Reges & Principes Pontifici planissime abjudicat.

Ad finem §. XXXIX.) Complectar hic qvasi per indicem, errores aut sinistra judicia Varillasii, qvæ relatione de Actis Cajetani cum Luthero *Lib. III. de hæres. p. 235. ad p. 252.* observavi. (1.) Fridericum Electorem occasionem nocendi Pontificiæ sedi ex causa Lutheri qvæsivisse, ob collatam Alberto Brandeburgico Cardinalitiam dignitatem aliaqve ejusmodi: qvæ credenda esse nego, donec idoneis documentis probari possint (2.) Leo X. in literis ad Electorem d. 23. August. 1518. datis, qvarum sensum referre vult Varillasius, non scripsit, *sedem Romanam in possessione esse cognoscendi de fide fidelium, & qvod Electores imperii hoc jus nunqvam in dubium vocaverint*, itaqve hoc ex se supplet autor, absqve causa; nullum enim dubium erat, pro illorum temporum conditione, ad tribunal Pontificium pertinere cognitionem de fide aut hæresi, & Elector scripserat hoc ipso mense Augusto ad Raphaelem Cardinalem Riarium, se tueri Lutherum nolle, neqve tunc aliud desiderare, qvam ut coram æqvis Judicibus, a Pontifice delegandis audiretur. Ægre saltem ferebat, qvod causa Romam evocaretur, qvam

qvam in Germania more majorum tractari debere existimabat. Itaqve (3.) acris illa expostulatio qva Elector in responso ad Pontificem, (qvale nullum extat) usus esse dicitur, ex eodem ingenio, qvo literæ Pontificis interpolata aut conficta est. Nihil enim ex actis demonstrari potest, qvam qvod Fridericus Augustæ in comitiis Cajetano promiserit, se facturum esse, ut Lutherus se coram eo sisteret. Caret etiam fundamento qvod allegasse Fridericum dicit, Electoribus investituras non alia conditione dari, qvam ut libertatem Germanicam conservarent. Pertinet enim id ad officium eorum, non ad stylum investiturarum. In his enim fides & obsequvium Imperatori promittitur, subintellecta Imperii libertate. (4.) Falsum est, totiqve rerum & temporum ordini repugnat, per Miltitium demum Electorem inductum esse, ut Lutherum ad Cajetanum mitteret. Miltitius enim ad Electorem venit post peractum inter Cajetanum & Lutherum negotium, & Elector ipse Augustæ cum Cajetano de Luthero eo mittendo jam egerat. Taceo qvam inepte Miltitius, qvi Cubicularius honorarius & Canonicus Moguntinus & Misnensis erat, famulus (*valet de chambre*,) dicatur, honestiori Maimburgius voce *Camerier* usus est (5.) Lutherus non tam imprudens fuit, ut de salvo-conductu non cogitaret, sed Electoris fide nitebatur, ut ipse in relatione ad eum d. 20. Novembr. scripta his verbis memorat: *Mandaverat mihi Illustrissima dominatio per Spalatinum meum, non esse mihi necessarium salvum conductum adeo Illustr. Tua Celsit. omnia bona de Reverendiss. Legato præsumebat.* In eadem autem relatione asseverat, non suo sed amicorum omnium & singulorum, qvibus commendatus erat consilio, uno Urbano Montisferratensi excepto, salvum conductum qvæsivisse. Exaggeratio itaqve metus & periculi Lutheri, qvam hic tragice facit Varillasius, ingeniosa est, sed non historica. (6.) Neqve magis verum est latitasse Lutherum usqve dum salvi conductus literæ venissent; misit enim primo statim adventus die 7. Octobr. Wenceslaum Lincium Augustinianum, & ex sociis alium ad Legatum, & adesse se atqve comparere velle significavit dictusqve est ei ad comparendum dies seqvens, sed ex consilio amicorum dilatus fuit accessus ad biduum & interim a Cæsare, qvi prope urbem venationi indulgebat, & reverti sperabatur, literæ commeatus venere. Itaqve omnes illi cursus & labores, qvos Varillasius hic in scenam producit, intra qvatriduum contigissent. (7.) Sunt & in relatione disputato-

rum & actorum, qvæ ſpecioſe magis qvam vere narrantur: ſed impromiſ rejici debet qvod dicitur in primo congreſſu (d. 11. Octobr.) ita conſternatus fuiſſe Lutherus, ut vocem in præſentia Cardinalis perderit: Unde etiam fortaſſis immerito culpatur Cajetanus, qvod hoc temporis momento ad flectendum Lutherum non eſſet uſus. (8) Erra Varillaſius, dum inter primum & ſecundum congreſſum triduum interponit, cum alter proximo ſeqventi ſtatim die, id eſt, 12. Octobr. ſecutus fuerit; tertium acceſſum omittit aut ignorat, qvo nempe ſcriptum ſuum Lutherus exhibuit, ita enim ſcribit ad Electorem: *Tertio reverſus obtuli reſponſiones.* Qvæ de rationibus afferuntur, qvibus Lutherus permotus fuerit ab amicis ne revocaret, animi cauſa dici putat: neqve enim nullo modo ad revocationem inclinabat Lutherus, niſi prævia demonſtratione ex Scripturis; vix, ab Auguſtinianis ſuis Staupitio & Linccio perſvaderi ſibi paſſus, ut verbis humilibus & compoſitis ſubmiſſionem offerret. At qvis (9.) credat autori cum negat Pontifices, licet Imperatores excommunicaverint, interdicto ſubjiciſſe ditiones Principum, cum tot exempla in contrarium extent? (10.) qvod Fridericus Elector Imperatorem throno dejicere voluerit & potuerit, qvia ſcilicet ut præfectus fœderis Svevici intra tres ſeptimanas plusqvam 70. millia, absqve ſumtu conſcribere potuiſſet. Mirandum eſt (19.) autorem tot arcanorum, ut profitetur, ex ſcriniis regiis aliorumqve, conſcium, tam imperite *de fœdere Svevico*, & de *Friderici Electoris in Maximilianum animo* ſcribere. Nam ut de hoc primum & paucis (qvia alibi etiam tetigi) dicam, nullus fuit tota Germania Princeps Maximiliano addictior, totaqve familia Saxonica cum Auſtriacis pulcherrime conſentiebat, recenti Alberti & filiorum ejus rerum pro Maximiliano in Belgio geſtarum memoria, & Friderici ipſius officiorum, qvæ Imperatori præſtiterat. Gliſcebat adhuc æmulatio inter Auſtriacos & Bavaros, qvæ ante annos viginti Fœderi Svevico anſam dederat, ut Bilibaldi Pirckhaimeri Norimbergenſis, viri illo tempore egregii, teſtimonio probavit, nuperrimus *vitæ Reuchlini* ſcriptor, qvem infra laudabo. Qvoniam autem fœderis illius mentio in annorum ſeqventium hiſtoria aliqvoties facienda eſt, breviter hic noto, procuratum id fuiſſe Friderici III. Imp. filiiqve ejus Maximiliani opera, circa annum 1487. cum Bavariæ principes vicinis graves eſſe & autoritatem Cæſaream contemnere viderentur, ut adeo nec illis nec

Helve-

Helvetiis fiderent Auſtriaci. Pro tutandis igitur qvas in Svevia & Tirolenſi tractu habebant provinciis,cum Epiſcopis, Principibus,Prælatis,Comitibus,Eqvitibus,Civitatibus Sveviæ,(qvibus Elector Moguntinus & ex Franconia Epiſcopi Wurzburgenſis & Aichſtadienſis,itemqve Norimberga & Windshemium urbes, deniqve & Haſſiæ Landgravius acceſſerunt) ſocietatem bellicam inierunt, conſtituto exercitus numero ad 1330 eqvitum & 1375. peditum; delectisqve ducibus (Hauptleute) ſeu præfectis tribus,& totidem judicibus,qvi de controverſiis inter fœderatos oborientibus decernere debebant, qvos vocabant Bunds-Richter. Sumebantur autem & duces & judices ex ſingulis claſſibus ordinum paciſcentium,unus ſcilicet Princeps,alter Comes vel eqves,& tertius ex civitatibus. Prorogatum qvater fuit hoc fœdus, & poſtremo qvidem anno 1522. ad annos undecim, qvorum finis in annum 1534. incidit. Is hujus ſocietatis ultimus fuit, ſive artibus Gallicis, qvod ſcriptores gentis & inter hos Varillaſius jactant, ſive etiam ipſius (ut alii ſuſpicati ſunt) Caroli V. conſilio,qvi ad bellum contra Proteſtantes inclinabat, qvorum partibus plurimi ex fœderatis, & civitates fere omnes jam acceſſerant, ejusqve jam erat potentiæ,ut Svevorum ſocietate carere poſſet. Hoc comitiorum Auguſtanorum tempore ex Principum ordine Præfecti fœderis munere fungebatur *Gvilielmus* Bavariæ Dux. Nam etſi, ut dixi,ab initio in illos cudi viſa eſſet hæc ſocietas,ipſi tamen tempori prudenter cedentes ſatisfecere Cæſari, & in fœdus recipi ſatius duxerunt, qvam ejus odio & viribus cum periculo exponi. Formulam fœderis, qvæ profecto & æqvitate conditionum,& proviſu plurimarum rerum eximia eſt,& ſpeciminis ſingularis vicem præbere poteſt, exhibuit Hortlederus *Lib. III. cap. IV.* item *cap. X.* Ferdinandi Auſtriaci apologiam pro fœdere adducit. Nugas itaqve hic agit Varillaſius, cum Fridericum Sax. Electorem Svevici fœderis caput facit, cujus nec ſocius fuit; deinde ſeptuaginta millium exercitum ſomniat, qvem fœderati vix ad 12000. conſtituerant, & licet eum pro rerum ſtatu multiplicare ex communi conſilio poſſent,ad ſextuplum tamen augeri nulla patiebatur ratio, multo minus Duci fœderis obtemperatum fuiſſet, ſi ſuo arbitrio copias imperare, & in Cæſarem, qvi ipſe maximum & primum fœderis membrum erat,vertere auſus eſſet. Sed ad Cajetanum & Lutherum redeundum eſt. Confundit Autor (12.) acta ſecundi & tertii congreſſus, neqve fidem

meretur, cum ſcribit, *qvod Principes Germaniæ plurimi Lutherum animaverint, ne revocaret, idqve Cajetanum turbaverit :* nemo enim tunc Principum ſatis intelligebat, nedum protegebat cauſam Lutheri, imo ne aderant qvidem : neqve hoc tacuiſſet Lutherus in relationibus ſuis, cum non reticeat longe minutiora, qvæ ſui cauſa facta erant : (13) falſiſſimum eſt Lutherum eodem die 17. Octobr. ultimo cum Cajetano collocutum eſſe eodemqve abiiſſe : tertia enim, id eſt, ultima vice apud Cajetanum fuit d. 14. Octobr. totumqve inde qvatriduum adhuc expectavit, an denuo vocaretur, & non niſi d. 19. Octobr. abiit. Qvæ ergo de Saxonicorum miniſtrorum conſternatione, ob Lutheri ſubmiſſas ad Cardinalem literas, & de magna hujus trepidatione declamantur, conjecturæ ſunt, non hiſtoriæ. Neqve enim in literis d. 17. Octobr. datis cauſæ ſuæ nocuit Lutherus, ſed poſt multas excuſationes & urbanitates verborum, ad judicium Eccleſiæ provocavit rejecta revocatione; multo minus remiſit aliqvid in ultimis literis pridie ante abitum S. Lucæ id eſt, 18. Octobr. ad Cardinalem ſcriptis. In his enim appellationem ſuam allegat, in qva priora ſatis maſcule repetit. Durius enim referuntur Literæ Electoris ad Cajetanum qvam ſcriptæ ſunt : unde non legiſſe acta videatur Autor, aut inventione ſupplere, qvæ memoriæ exciderunt.

Ad §. XLI. *Raphaelem Cardinalem S. Georgii.*) Qvæ amicitia aut familiaritatis inter hunc & Fridericum Electorem occaſio fuerit, neſcire me fateor. Erat autem Cardinalis iſte qvem *Riarium* Sleidanus vocat nepos ſororis Sixti IV. Pontificis Savonæ in Liguria tenui loco nati, ſed qvi familiam ſuam tam fratrum (qvi *della Rovere*, id eſt, *de robore* ſeu *qvereu* cognomen habebant) qvam ſororum ad magnas opes extulit. Raphaeli Cardinali cognomen erat *Samſoni.* Sed ab avunculo *Hieronymo Riario* (is ex ſorore Sixti natus erat) adoptatus; *Riarii* adſumſerat. Geſta Riariorum multa cum libertate nuper denuo expoſuit Varillaſius in Libello Gallico, *de Hiſtoria ſecreta Gentis Mediceæ.* (*Anecdotes de Florence*) & pluribus oſtendit, qvæ ad opprimendos Mediceos conjuratione Pazziana moliti fuerint, cum exigua Pontificis avunculi laude.

Ad §. XLII. *Ingenium Principis Friderici.*) Qvanqvam nec adverſæ partis ſcriptores laudem ſapientiæ adimant Friderico, cum tamen adulatum ei eſſe Lutherum dicant, & calliditatem imo & ruditatem

tem ipſi objiciant, afferam teſtimonia qvædam ante Lutheri diſputationes & ortum inde ſchiſma prolata. *Chriſtophorus Scheurlus* Norimbergenſis, Bononiæ, ubi multis annis ſtudio legum incubuerat & Germanicæ nationis Syndicus fuerat, orationem habuit d. 3. Id. Nov. 1505. in laudem Germaniæ & Ducum Saxoniæ, eamqve [poſtea Lipſiæ anno 1508. recuſam Friderico Electori dedicavit: in hac inter alia hæc ſcribit: Tu enim qvum felicitate Syllam, magnitudine Pompejum, clementia dictatorem Cæſarem liberalitate Cimonem, elegantia cultus victusqve ſplendore Lucullum vel æqves vel antecellas, omnibusqve virtutibus ſis ornatus. Ut emineas undecunqve laudatiſſimus, amœniores literas, humanitatisqve ſtudia avidiſſime complecteris; ſemperqve exiſtimaſti præclarum Alexandri Macedonis dictum eſſe habendum in memoria atqve in pectore: longe nobilius, longe forte præſtantius, litteris antecellere; qvam imperio atqve divitiis. Unde qvum ſis Germanorum Principum eruditiſſimus, & eruditorum facile princeps, omnium doctorum ita amator exiſtis, ut eos undeqvaqvam ampliſſimis præmiis ad te allicias, eorumqve conſvetudine mirum in modum delecteris: inde fit, ut ego te ætatis noſtræ Mæcenatem alterum appellare ſoleam. Nam ut Romanus ille Mæcenas conſiliis, divitiis, opera favebat ſui ſeculi literatis viris, ita tu facis; qvandoqvidem Doctorum omnium decus & præſidium & unicum refugium, doctos omnes doctus ipſe juvas, & juxta Platonicum præceptum, diligis, ſuſtentas, alis, das munera, prodes deniqve omnibus ſtudioſis. In illa vero orationis parte qvam laudibus Saxoniæ & Miſniæ Principibus deſtinavit inter alia plurima, ita deſcribit Principem. In Friderico multa ſunt qvæ laudare poſſis: corpus egregium & ſpecies Principe digna, animus ſedatus ac tranqvillus, ingenium perſpicax, memoria tenacior, religionis ardens zelus, ingens cupiditas pacis & ocii. Homo certe ita mitis ingenii, ut omnes diligat, neminem odio habeat, tardus ad iram, ad miſerendum promptus, inſignis pietate, clementia monſtrabilis, liberalitate conſpicuus, fortiſſimus rerum eccleſiaſticarum, honorisqve divini procurator, & defenſor acerrimus. His adjicias illa præclara, ſine qvibus omnis præſtantia in principe deformatur, frugalitatem, honeſtatem, manſvetudinem, tranqvillitatem, religionem, ſanctimoniam. Et hæc omnia egregia. Qvas res transeunter ſignatas, etſi juſtum volumen expoſcerent, tamen paucis explicabimus.

Igitur

„ Igitur Fridericus cum ſit omnium virtutum vivax imago, imprimis re-
„ ctos & vividos animos fovet & attollit, & bonis omnibus prodeſt; his
„ honores, his ſacerdotia, his magiſtratus offert. Peregrinos autem
„ humaniter excipit; attentus audit, liberaliter tractat, & adeuntibus
„ ita facilem ſe præbet atqve benignum, ut ejus lateri hæreat qvisqvis
„ acceſſit, finemqve ſermoni ſuus cuiqve pudor, non principis ſuperbia
„ faciat; a qvo juxta Titi Veſpaſiani monitum, nullus triſtis diſcedit.
„ *Et poſt alia:* Princeps Fridericus, ut beatas efficeret ſuas civitates, ipſe
„ vero optime imperaret, adeo literario ſtudio delectatur, adeo avide a-
„ mœniores literas complexus eſt, ut Germanorum Principum ſine con-
„ troverſia eruditiſſimus habeatur. *Item:* Qvantum Princeps Fride-
„ ricus muſicam calleat, qvantum illa oblectetur, nulla poſſum oratio-
„ ne conſeqvi, qvi exemplo Achillis, qvi e pugna feſſus diſcedens grave
„ Martis opera carminis amœnitate lenibat, poſt multas curas, varios-
„ qve labores muſices ſvavitate ſe reficit atqve refocillat. Qvi non tan-
„ tum muſicos, ut docet Ariſtoteles qvotiens in ocio degere vult, adhi-
„ bet: verum etiam illis qvotidie ad divinum cultum utitur, qvos ex
„ Germania conqviſitos ad ſe allicit, & allectos tanta munificentia ad-
„ atqve nutrit, ut in hac qvoqve re, ſicut & in literarum præſtantia, a
„ cæteris Germaniæ Principibus, ei Principatus deferatur. Porro non
„ tantum muſicæ incumbit; & oblectatur, verum etiam celerrime le-
„ git, ſoluta oratione eleganter dictat, & qvod in Principe mirandum
„ eſt, nec ipſe de eo dicere auderem, niſi de Auguſto, & Tito Veſpaſiani
„ filio idem legiſſem, ita venuſte manu propria ſcribit, ut omnes libra-
„ rios vel adæqvare vel ſuperare poſſit. Autor hujus orationis Docto-
ris gradu adſumto, Wittenbergam vocatus, Jurisprudentiam aliqvan-
diu docuit, & ut alibi notabitur obſervata Lutheri doctrina, Norim-
bergæ in patria religionis Reformationem promovit. Vivebat eo-
dem tempore Bononiæ *Richardus Sbrulius* Forojulienſis (ex ditione
forte Saxonica, qvasdam enim in illo tractu Fridericus pignore a do-
mo Auſtriaca acceperat) qvi & Wittenbergam poſtea venit, Poeta
non ſpernendus; ejus carmen ad Fridericum cum aliis ejusdem &
Scheurli orationi iſti ſubjunctum reperitur:

Extemporale Richardi Sbrulii Itali Decaſtichon ad divum Fridericum
Saxoniæ Ducem, Sacriqve Imperii & Electorem, & Locum te-
nentem Generalem &c.

Ut

Ut decorant nitidum radiantia ſidera cœlum:
Sic decorat regnum, Dux Friderice, tuum.
Illa polis, ponto, telluri lumina præbent;
Tu terris qve tuis, Theutonicoqve ſolo,
Moribus, ingenio, titulis, virtute, trophæis;
Judice me, cunctos vincis in orbe duces.
Conſilium Pallas, Pallas tibi tradidit arma:
Conſpicuus bello, conſpicuusqve toga es.
Juppiter ad ſuperos jubeat te ſero redire:
Sed longo faxit tempore adeſſe tuis.

Extat ad Poetam hunc Eraſmi elegans epiſtola *Lib. XIII. ep. 29.* in qva ei pro carmine in elogium ſuum edito gratias agit. Celeberrimi viri *Joh. Reuchlini* de qvo plurima *ad §. 70.* annotavi merita agnovit etiam Fridericus & ab eo ſumme eſt laudatus. Patet id inter alia ex epiſtola Georgii Spalatini qvæ invenitur *Lib. I. epiſt. ad Capn.* ubi hæc leguntur: Ægre fuit animo meo Capnion eruditiſſime jam » anno & amplius non potuiſſe literis tuis & humaniſſimis & literatiſſimis reſpondere, qvibus ex autoritate veteris & reconditioris hiſtoriæ » ſcribis, Phrygas noſtris Saxonibus generis eſſe autores: & ſimul, divum Fridericum ducem Saxoniæ principem noſtrum imo Romani imperii Electorem Opt. Max. graviter & vere laudas. Mirum qva religione Deum omnipotentem & ſuos ſuſpiciat, qva charitate bonos amplectatur, qva munificentia Mutianum, & me, & eruditiſſimum qvemqve proſeqvatur, qva deniqve fide, juſtitia, integritate, vigilantia tot » gentibus imperet. Diceres vel Ptolomæum vel Cæſarem Julium, vel » Carolum alterum, ſi audires, qvantis ſumptibus Academiam Witemburgi architectatus, qvanta excolat diligentia, liberalitate, induſtria: » qvantis muneribus illuc eruditos Profeſſores contrahat, qvot ſacerdotiis ampliſſimis a fundamentis templum divis omnibus ſacrum auxerit. Vere præſtantiſſimus Princeps, & ut tu qvoqve ſentis, maximo » imperio non indignus; qvi & tuam ad me epiſtolam legit, qva de ipſius virtutibus pari gravitate & elegantia, ſed & de Saxonibus qvoqve » ſcribis. Qva de re juſſu ejus tibi ſignifico, non ingratam ei fuiſſe eam » commemorationem. Præterea etiam pro magno officio habiturum ſe, » ſi ex autoribus tuis eruditiſſimis ad Saxoniam & Saxones pertinentia »

collegeris, tuum enim judicium Princeps ſapientiſſimus plurimi faciens mihi commiſit, ut ad te id ipſum ſcriberem. Qvocirca cum jam pridem tanti Principis obſervantiſſimus te ſcio ſumma cum voluptate hæc facturum. *Joh. Aventini* clarum eo tempore nomen ſummo ob ſcriptam Bavariæ hiſtoriam immortale erit. Hunc qvoque Fridericus Elector favore complexus ejusqve conſilio uſus eſt, in Chronicorum Saxoniæ compoſitione, qvam Spalatino demandaverat, ut oſtendunt literæ Principis Dominica Eſto mihi 1514. ſcriptæ, & aliæ 4. Octobr. eodem anno, in qvibus ei qvædam proponit ex hiſtoriis Germanicis eruenda. Exeuſæ hæ ſunt Auguſtæ Vindelic. anno 1518. menſe Auguſto cum carmine Sapphico & Choriambico ab Aventino conſcripto, ex qvibus ſaltem hæc appono, qvæ in laudem Friderici canit:

Principem nullum ſimilem ſub orbe
Eſſe Romano videas, recondit,
Nobiles magno pretio coemptos
Undiqve libros:
Ordinat longa ſerie parentes,
Qvin & heroas prius obſoletos
Eripit ſtagnis Acherontis atri,
Donat & ævo.

Subſcriptio Aventini hæc eſt, unde tempus carminis compoſiti patet:

Totius Europæ Principi omnium graviſſimo Reipublicæ rerumqve Germanicarum aſſertori, literarum parenti, Muſarum patrono optimo. Joan. Aventinus cliens devotiſſimus poſuit. Angiloſtadii Saturnalibus. Anno Chriſti Dn. Deiqve noſtri M D XVII.

Dum de Wittembergenſis Academiæ fundatione hic mentio fit, ex *Selnecceri* oratione pauca addam: Non ſunt tradenda (ſcribit) oblivioni verba fratris Fleccii, qvæ in Academiæ introductione publice pro concione dixerat: *Ab hoc albo monte petet totus mundus ſapientiam & puritatem doctrinæ:* id qvod factum eſſe Lutheri vita, labor, fidelitas & ſucceſſus, ſive ut uno verbo dicam, Lutheri ſeculum reipſa oſtendit. *Conradus Mutianus*, cujus Spalatinus meminit, Presbyter & Canonicus Gothanus fuit, cognomento *Rufus*, is qvem Eraſmus anno 1518. *Lib. XXX. ep. 4. virum omni doctrinæ genere conſummatiſſimum* nominat.

nat. Inhærebat autem veteri instituto cœlibatus & sacrificii missatici, ut patet ex epistola *Croti Rubiani* Erfurto ad Lutherum anno 1520. scripta, qvæ illo tempore typis vulgata fuit. Lutheri ad eum literæ extant *Lib. I. ep. 12.* anno 1516. datæ, in qva eum *delicatissima eruditionis virum* vocat.

Ad §. XLV. *pro summo fidei capite tantaqve sub pœna venditandam statueret)* Refert Paulus Venetus erectis Romæ hac Bulla curialium animis, qvasi ejus beneficio flamma (a Luthero excitata) ardere desiisset, confestim ad easdem indulgentias apud Helvetios vocis suæ præconio celebrandas missum *Samsonem Mediolanensem* Franciscanum, qvi populo emuncto CXX. aureorum millibus Tigurim pervenerit, ibiqve Huldrici Zvinglii oppositiones expertus fuerit. Neqve huic narrationi, cum alias nihil negligere soleat qvod reprehendi possit, qvidqvam detrahit Pallavicinus. Lapsus tamen est in tempore Venetus, ut constat ex diligentissimo rerum in religionis negotio apud Helvetios gestarum scriptore *Joh. Henr. Hottingero.* Hic ex documentis, a se allegatis, tradit, *Bernardinum* illum *Samsonem* jam æstate hujus anni 1518. atqve adeo ante editam Bullam ad Helvetios venisse, & cum in pago Suiziæ, unde genti nomen est, primum merces suas exponeret, Zvinglii, qvi tunc in illustri monasterio qvod Eremi (Einsidelen) nomen habet, pastor erat, contradictiones incurrisse. Tugii mense Septembris appulit, ubi vox famuli, populum confertius concurrentem arcentis, excepta fuit: *Ne qvæso vobis mutuo ita molesti sitis: illis primum pateat aditus, qvi pecunia sunt instructi: Pauperum postea habebitur ratio.* Bernæ diplomata pauperioribus pro duobus bacionibus (Batzen/ ab impresso urbis insigni qvasi Bätzen/ id est, *ursi*, nomen habentibus) vendiderat, locupletioribus majori pretio, sub discessum tres Pontificis gratias solenniter in templo majori promulgavit: *Prima*, ex superabundanti Christi & omnium Sanctorum thesauro, omnibus tum præsentibus, qvi flexis genibus peccata confiterentur, orationem Dominicam cum salutatione angelica ter recitarent, omnium peccatorum remissionem, a culpa & pœna concessit, eiqve qvam in baptismo habuissent, integritati restituit. *Secunda* in ipsum Purgatorium perrupit; ut qvi ter qvotidie Templum majus orantes circuirent, animam, qvam vellent, liberarent ex purgatorii flammis. *Tertia* omnium erat liberalissima. Postqvam enim singu-

" li genibus flexis qvinqvies tum orationem Dominicam, tum ſalutatio-
" onem Angelicam, in defunctorum ſubſidium, recitaſſent, elata exclā-
" mavit voce: Ab eo momento omnes Bernenſium defunctos, ubicun-
" qve exceſſiſſent, ſimul liberatos, tam ab inferorum qvam Purgatorii
" cruciatibus, & in cœlum translatos. *Leonis* vero Bulla jam XVII.
Cal. Octobr. anno 1517. data erat ad Generalem ordinis Minorum
Chriſtophorum de Forclivio Cardinalem S. Mariæ in Ara cœli, ſub
illi in viginti qvinqve provinciis prædicandi indulgentias poteſtate;
hujus vero ſubdelegatus erat Samſon. Cæterum tenor ſive forma
eadem fere ab Hottingero refertur, qvalem Arcimboldo datam ſupra
retuli. Ut vero poſtea ſub ipſius Epiſcopi Conſtantienſis ejusqve Vi-
carii Johannis Fabri autoritate Paſtores qvidam, & imprimis Zvin-
glius Tigurum interea vocatus, & Bullingerus Decanus Bremogarten-
ſis nundinationi reſtiterint, qvæqve inde ſecutæ fuerint, ex hiſtoria
Helvetica petendum eſt. Videatur omnino *Hottingerus* Sec. *XVII.*
III. Cap. III. §. *XII.* ubi *p. 177.* reſcriptum Leonis X. ad qverelas Hel-
vetiorum de monachi impudentia prid. Cal. Maji 1519. reſponſum
legitur, in qvibus jus indulgentiarum ex nupera Bulla ſua confirmat
aſſerit, in fine tamen ſignificat, ſe Prædicatorem (*Samſonem*) ab in-
qviſitionem eorum revocaſſe, & ſi eum in his qvæ ſcripſerint excedere
invenerit puniturum eſſe. Adduntur ibidem alterius ejusdem Ordi-
nis Monachi Joh. Franc. de Puppio Commiſſarii, ut ſe nominabat, Fa-
bricæ S. Petri in facultatibus Sacri Jubilæi, blandæ ad Helvetiorum
ordines literæ, in qvibus pro Samſone intercedit eumqve vel tolerari
vel ſaltem illæſum dimitti precatur. Cal. Maji 1519.

Ad finem §. XLIIX.) In narratis Varillaſii de negotiatione
Miltitii *Lib. III. p. 252.* obſervandum eſt, ex ſcriptoribus illius tempo-
ris non apparere, qvod Miltitius cum Electore de violandis Pontificis
gratia legibus Imperii tam crude egerit: incognita etiam plane ſunt,
qvæ de excuſatione delati ad Albertum Brandenburgicum Archiepi-
ſcopatus Magdeburgici, & qvæ de promiſſis Electori beneficiis affe-
runtur. Iſta omnia ab ingenio Principis iſtius, ipſiusqve Miltitii mul-
tum abhorrent, nec tacuiſſet talia Pallavicinus, cui ſcrinia Vaticana
patuerunt. Nimis etiam inurbana & dura fuiſſent, qvæ de lentitudi-
ne Electoris & de ejus Miniſtris Pfeffingero & Spalatino dicere debu-
erit Miltitius. Dein multis modis incerta aut falſa ſunt, qvæ de duo-

bus

bus iſtis miniſtris verb.grat. qvod pauperes fuerint, multos liberos habuerint,& Lutherum,acceptis a Pontifice beneficiis Eccleſiaſticis Pontifici tradere voluerint, referuntur. *Degenhardus Pfeffingerus* nobili in Bavaria familia natus, *Mareſcalli* illius provinciæ *hæreditarii* titulum gerebat, prædium ejus nominat, uxoris etiam meminit Lutherus anno 1516. *Lib.I.ep.21.* Amabat nationem Bavaram Elector, ex qva maternum genus trahebat,& hunc comitem habuit in peregrinatione ad Terram ſanctam anno 1493.poſteaqve *Camerarii* (*Secretarium* vocat Scheurlinus) munera & intima dignatus eſt familiaritate: obiit hoc ipſo anno 1519. menſe Julio Francofurti, magno eum Friderici luctu, in comitiis Electorum, ibiqve in Eccleſia Franciſcanorum ſepultus eſt, ſed & cenotaphium ei erectum Wittenbergæ in templo omnium Sanctorum conſpicitur. Infenſusne Luthero an benevolus fuerit,incertum habeo, laudari a Luthero non reperio, imo ob avaritiam taxari. Narrat Spalatinus Fridericum eo qvo Pfeffingerus obiit die, navi in Mœno inter Francofurtum & Steinhemium,[arcem Moguntini] vectum cum dolore dixiſſe: *O qvam fidelem, ſtrenuum, & bonum miniſtrum in Pfeffingero perdidi.* Fuit & alius hoc cognomine, *Johannes Pfeffingerus*, & ipſe Bavarus, Waſſerburgi natus, diſcipulus Lutheri, poſtea Theologiæ Doctor & primus Lipſienſium Superintendens, cujus vitam retulit *Melchior Adami*. De *Spalatino* dixi ad §. IIX. Errat Varillaſius,qvi eum facit Conſiliarium & multorum liberorum patrem, ex mera, credo, conjectura. Hoc ſane anno 1519.ſacerdos adhuc erat, neqve vivo Friderico maritus aut parens factus eſt. Fallitur etiam cum Lutherum literas ad Pontificem d.21. Martii ſcripſiſſe dicit, datas enim d. 3. Martii acta oſtendunt, nec metu, ſed Miltitii rogatu, neqve in iis reperias, qvæ hic Varillaſius recenſet, duplo longiora qvam ipſa eſt epiſtola, ita ut hanc cum illa, qvæ poſt annum ad Leonem ſcripta fuit, confundere, aut plane aliam excogitaſſe videatur. Argumento hæc iterum ſunt, non legiſſe qvæ allegat, omnium minime epiſtolas Lutheri, licet eas in præloqvio alleget: neqve enim (v.g.) de humanitate & oſculis Miltitii *p.259.* famæ attribuiſſet,cum rem ut geſta eſt,ex Lutheri literis potuiſſet intelligere.

Ad §. XLIX. *Fabella de notho Friderici.*) Parum certi de hoc optimi alioqvi & laudatiſſimi Principis defectu apud ſcriptores illius temporis reperias. Paulus Langius in *Chron Cizenſ.* ſugillare cum

videtur; dum eidem vixiſſe memorat, neqve unum ſe caſtra ſeqvi propter regnum cœlorum. Gravior autor Chytræus *Lib. XIV. Saxon.* (edit. *Lipſ. 1593.*) *p. 415.* ubi expeditionem Chriſtophori Oldenburgici pro Chriſtierno II. Daniæ Regis reſtitutione narrat, inter duces, qvi ad Helſingburgum Scaniæ anno 1535. infeliciter pugnarunt, nominat *Sebaſtianum a Jeſſen*, vocatqve *Friderici Saxon. Elect. nepotem.* Puerum hoc nomine nobilem morienti Friderico adfuiſſe ex *MS. Spalatini* apparet: per eum enim Electori conſolationem qvam conſcripſerat, porrexiſſe. Qvod ſacerdotio deſtinatus fuerit, nuſpiam reperire potui.

Ad §. L. *Luther, id eſt, liqvidus & purus*) Eraſmus in *epiſtola 35. Lib. XVIII.* qva anno 1526. Concionatori Mariæ, Hungariæ Reginæ, Lutheraniſmum maligne depingit, hæc habet: Qvin inſuper addebat nonnihil læti ominis ipſum Lutheri cognomen, qvod Germanorum lingva REFURGATOREM ſonat. Id habet ex patris opificio, qvi rudes æris maſſas officina ſua repurgat. Sed ut a multis tunc allatum ad nomen Lutheri, eſſe hinc apparet, fallitur tamen Eraſmus Germanicæ lingvæ non admodum gnarus in reddenda etymi ratione. *Luther* enim non ſignificat Germanis niſi liqvidum, non autem qui liqvidum facit. Denique, ut ſupra dixi, pater Lutheri cognomen ſuum non ab opificio, ſed a familia habuit. *Nicolaus Ulverus*, Vicarius Colonienſis, vir octogenarius, teſte Selneccero, jam anno 1520. ex literis nominis LUTER boni ominis cauſa hæc elicuit vocabula: *Lex Vera Totius Eccleſia Romane.* Cæterum ipſe cognomen hoc ſuum, ut alibi & a plurimis notatum eſt, in ſectæ nomen verti ægre tulit Lutherus, qvapropter in dehortatione a ſeditione anno 1522. publicata his verbis increpat eos, qvi impetu qvodam & ſine ſufficienti informatione, novandi ſaltem ſtudio, & ut Lutherani haberentur, vetera deſerebant, wollen gut Lutheriſch geſehen ſeyn. & abutuntur Evangelio ad licentiam. His ſatis acriter reſpondet: Nicht alſo/ du Narr/ und laß dir ſagen; zum Erſten bitte ich/ man wolte meines Nahmens ſchweigen/ und ſich nicht Lutheriſch/ ſondern Chriſten heiſſen. Was iſt Luther? iſt doch die Lehre nicht mein/ ſo bin ich auch für niemand gecreutziget/ id eſt: Audi, ſtulte, hoc primum poſtulo, ut nomen meum reticeatur, nec qvisqvam ſe LUTHERANUM ſed CHRISTIANUM vocet, qvid eſt Luther? Doctrina non eſt mea, & ego pro nemine crucifixus ſum. *Et paulo poſt:* Papiſtas ſe vocent a Papa, qvi Chriſti doctrina non

non contenti, Papæ dogmata urgent: habeant magiſtrum Papam, & nomen ab eo. Ego nullius ſum, nec eſſe volo magiſter: communem eum Eccleſia habeo doctrinam Chriſti, hic unus eſt Magiſter noſter, *Matth. XXIII. 8.* item in Epiſtola ad Miltenburgenſes anno 1524. data, dolentiſſime ſcribit, patior doctrinam meam hominesqve eandem amplectentes hoc profanari nomine, ut LUTHERANI vocentur, cogamurqve ferre Evangelium Dei hac contaminari contumelia. Addit tamen ſolatium, qvo & huc usqve ejusdem doctrinæ confeſſores ſeſe erigunt, ut nempe Lutherum Lutheranamqve doctrinam & Chriſtianos ejusdem aſſeclas, velint nolint, tolerare cogantur. Vide *Tom. II. Alt. f. 754.* & verſionem illius Epiſtolæ Latinam *Lib. II. ep. p. 193. b.*

Hæc ſerio ſcripſiſſe ex aliis multis locis probari poſſet. Ad nomen etiam ſuum, ut alii ſcommatis cauſa faciebant, ipſe aliqvando alluſit, qvaſi *luteus* diceretur; nam Epiſtolam ad Juſtum Jonam, de tentationibus ſuis, & qvod una cum doctrinæ ſociis pro opprobrio hominum & contemtu populorum haberetur anno 1527. acerbe qveſtus ſubſcripſit, *Martinus Luther, Chriſti lutum.* Gloriatur tamen ſpe, ſe ſuosqve eſſe gaudium & coronam angelorum & ſanctorum.

Ad §. LI. *Luthero peramanter reſpondet*) Qvia non nimis longa eſt Eraſmi Epiſtola, totam apponam: Frater in Chriſto chariſſime, epiſtola tua mihi fuit gratiſſima, & ingenii argutiam præ ſe ferens & animum ſpirans Chriſtianum. Nullo ſermone conſeqvi qveam, qvas tragœdias excitarint tui libelli: ne adhuc qvidem ex animis iſtorum revelli poteſt falſiſſima ſuſpicio, qva putant tuas lucubrationes meis auxiliis eſſe ſcriptas, meqve hujus factionis, ut vocant, vexilliferum eſſe. Exiſtimabant qvidam ſibi datam anſam, qva & bonas literas opprimerent, qvas capitaliter oderunt, velut offecturas majeſtati Theologicæ, qvam multi pluris faciunt qvam Chriſtum, ſimulqve me, qvem arbitrantur ad excitanda ſtudia nonnihil adferre momenti. Tota res vociferationibus eſt acta, temeritate, ſtrophis, obtrectationibus, ſycophantiis, ut ni præſens hæc ſpectaſſem, imo ſenſiſſem, nulli unqvam autori fuerim crediturus ſic inſanire Theologos; Peſtem fatalem eſſe diceres. Et tamen hujus mali virus a paucis ortum, in plures ſerpſit, adeo ut magna pars hujus Academiæ non infreqventis, ejus morbi contagio lymphata ferretur. Teſtatus ſum te mihi ignotiſſimum eſſe, libros tuos nondum eſſe lectos: proinde me improbare

qvic-

" qvicqvam, nec probare. Tantum admonui, ne libris tuis nondum lectis ad populum tam odiose vociferarentur, id ipsorum referre, qvorum judicium oporteret esse gravissimum. Qvin & illud perpenderent, an expediret ea traduci apud plebem promiscuam, qvæ rectius libris editis refellerentur, aut inter eruditos disputarentur, præsertim cum uno ore vita autoris prædicaretur. Nihil profectum est: hæc usqve insaniunt obliqvis imo famosis suis disputationibus. Qvoties inter nos de pace convenit? qvoties illi ex temere concepta suspiriuncula, novos tumultus excitarunt? Et hi cum hujusmodi factis Theologi sibi videntur. Est hoc hominum genus hic aulicis fere invisum, qvod ipsum mihi qvoqve imputant. Episcopos omnes habeo mihi satis æqvos: libris nihil fidunt (monachi): in solis sycophantiis victoriæ spes illis sita est. Eas ego contemno, recti conscientia fretus. Ita te redduntur aliqvanto mitiores. Eruditorum calamos fortasse timent, sibi male conscii: qvos ego sane suis pingerem coloribus, nec digni sunt, nisi me Christi tum doctrina, tum exemplum alio vocant. Immanes feræ mansvescunt officiis, isti benefactis efferantur. Habes in Anglia, qvi de tuis scriptis optime sentiant, & sunt hi maximi. Sunt & hic, qvorum est eximius qvidam, qvi tuis favent. Ego me, qvoad licet, integrum servo, qvo magis prosim bonis literis reflorescentibus. Et mihi videtur plus profici civili modestia qvam impetu. Sic Christus orbem in suam ditionem perduxit. Sic Paulus Judaicam legem abrogavit, omnia trahens ad allegoriam. Magis expedit clamare in eos, qvi Pontificum autoritate abutuntur, qvam in ipsos Pontifices. Idem de Regibus faciundum censeo. Scholæ non tam aspernandæ sunt, qvam ad studia magis sobria revocandæ. De rebus receptionibus, qvam ut subito possint ex animis refelli, disputandum est argumentis densis & efficacibus potius qvam asseverandum. Qvorundam virulentas contentiones magis conducit contemnere qvam refellere. Ubiqve cavendum, ne qvid arroganter aut factiose loqvamur, faciamusve: sic arbitror gratum esse spiritui Christi. Interea servandus animus, ne vel ira, vel odio, vel gloria corrumpatur: nam hæc in medio pietatis studio solet insidiari. Hæc non admoneo ut facias, sed ut qvod facis, perpetuo facias. Degustavi Commentarios tuos in Psalmos; vehementer arrident: & spero magnam utilitatem allaturos. Est Antverpiæ Prior ejus Monasterii, vir pure Christianus, qvi te unice dea-

deamat, tuus olim discipulus, ut prædicat. Cæteri fere aut hominum fabulas, aut suum qvæstum prædicant. Melanchthoni scripsi. Dominus Jesus tibi suum Spiritum indies uberius impertiat ad ipsius gloriam & publicam utilitatem. Cum hæc scriberem, tua epistola ad manum non erat. Vale. Lovanii. Tertio Calendas Junias Annò M D XIX.

Anno seqventi, prid. Non. Jul. 1520. ad Spalatinum scribens, more suo in causa Lutheri sese torqvet, ut laudare videri possit & reprehendere, consilium etiam dare. Verba *epistolæ 40. Lib. XIII.* ista sunt: Scripsi nuper Philippo Melanchthoni, sed sic, ut eadem opera putarim me scripsisse Luthero. Precor, ut Christus optimus maximus Lutheri stylum & animum ita temperet, ut plurimum adferat fructus Evangelicæ pietati, mentemqve meliorem det qvibusdam, qvi cum ignominia Christi suam qværunt gloriam, qvi cum illius jactura suum qværunt lucrum. In castris eorum, qvi Lutherum oppugnant, multos video, qvi mundum spirant magis qvam Christum. Et tamen utrinqve peccatur. Utinam Huttenus temperasset stylo suo, cujus ingenium amo unice. Optarim Lutherum ab istis contentionibus aliqvantisper conqviescere, ac rem Evangelicam tractare pure, non admixtis affectibus, fortasse res aliqvanto melius successerit. Nunc & bonas literas degravat invidia nobis exitiabili, ipsi infrugifera: & periculum est, ne publica morum corruptela, cui nemo non fatetur opus fuisse publico remedio, ceu pestis exagitata, magis ac magis se se confirmet. Nec semper est proferenda veritas; Et magni refert, qvomodo proferatur. Qvam epistolam Melanchthoni nuper a se scriptam intelligat, ignoro, & desiderari credo: proxima enim ante illud tempus extat *Lib. V. ep. 38.* Sed mense Aprili 1519. data, in qva de Luthero hæc saltem scribit, *vitam ejus neminem non probare, de doctrina variis sententiis, se vero libros ejus non legisse.* Scandalum vero ex vita qvorundam, qvi Lutheri doctrinam ore profitebantur, imprudenter sumsit, tum qvod fanaticos & hypocritas a piis non distingveret, tum qvod non idem de Ecclesia, cui adhuc adhærebat, judicaret, in qva nemo facile acerbius qvam ipse morum & disciplinæ labem deploravit.

Ad §. LIV. *Non tam fundata.)* Exaggerant suis de causis Maimburgius, Varillasius, & vetustiores qvidam structuram Ecclesiæ omni-

um Sanctorum Wittenbergensis; neqve spernenda ea est: interim a plurimis qvæ in his regionibus ædificatæ erant, & in specie ab ea qvæ eodem fere tempore Freibergæ ab agnatis Ducibus, (uti ad §. *f.* notavi) struebatur, vinci certum est. Spalatinus tamen sat magnos sumtus a Friderico impensos esse in *vita ejus* memorat his verbis: Antequam inqvit, melius informaretur, tantum æstimavit ædificia sacra, ornatum, reliqvias, peregrinationes, tantosqve sumtus in ista impendit, ut non solum Principes, sed ne Reges qvidem æqvare eos facile potuissent. Ex fundamentis *Collegiatam Ecclesiam omnium Sanctorum Wittenbergæ* instauravit, & cimeliis, ornamentis, & reliqviis ita instruxit, ut ducenta aureorum millia erogasse eo nomine existimetur. (nullo scilicet indulgentiarum, qvibus agnati sublevabantur auxilio, nec subditorum subsidiis adjutus) Antea vix viginti clerici in ea erant, sed hac fundatione ad octaginta aucti sunt. Prælati omnes Doctorum Theologiæ aut Canonum gradum tenebant, Canonici reliqvi ad minimum magistrorum. Uno itaqve tempore octo *Doctores inter* Canonicos enumerat Spalatinus.

De eadem templi structura & religioso Friderici animo, ante reformationis tempus hæc habet *Christophorus Scheurlus* in oratione supra allegata: Hic serenissimus Princeps Fridericus nunqvam satis laudatus, imo omni laude major, ut omnibus majoribus suis clarior esset atqve illustrior, non contentus Wittenbergam celebratissimum literarum emporium effecisse, verum etiam lateritiam urbem, ut ita loqvar, marmoream reddidit, & pulcherrimam opulentissimamqve Ecclesiam collegiatam a fundamentis construxit, constructam multis ornamentis ornavit: qvam his proximis superioribus annis Reverendissimus Cardinalis Raymundus, qvi tum a latere Legatus, pontificis munus in Germania sustinebat, omnibus sanctis dicatam, plurimis (ut vulgo loqvimur) indulgentiis condonavit, potissimum tertia Dominica post sacrum Pascha, qvo die sanctorum reliqviæ, qvæ Principis cura multæ ibi congestæ sunt, visentibus reverentissime monstrari consveverunt. Tunc enim de singulis reliqviarum portionibus, qvantam Cardinalis qvivis potest, indulgentiam elargitus est adstantibus. Et qvoniam de religione divini principis mei verba feci, nunqvam tam arduis negotiis impeditus est: qvin qvotidie se adstante, sacra missarum solennia cum cantu & organo devotissime celebrari jubeat. Cæterum cum

pro-

proverbium ſit, eum qvi Deum colit, amare ſacerdotes, Princeps Fridericus non tantum ſacerdotes honorat, verum etiam divæ Annæ, gloriosiſſimæ virginis Mariæ matri ita deditus exiſtit, atqve mancipatus, ut in omni territorio ſuo ejus feſtum diligentiſſime celebrandum indixerit, qvin ab ejus ſacratiſſimo nomine argenti fodinas a ſe inventas, ubi pulchra civitas exſtructa eſt, MONTEM S. ANNÆ appellare voluit. Et cum Hieroſolymis rediens, inſulam Ophiuſam, qvam nunc Rhodum dicimus, tranſiret, eſſetqve ei a clariſſimo Petro Dabuſione, Rhodiorum militum magno Magiſtro & principe, optio delata, ut aliqvid a ſe peteret, nihil flagitavit præter pollicem S. Annæ, qvem ille ei, etſi invitus, tamen qvia ſic ſe facturum receperat, dono dedit: qvem religioſiſſimus Princeps meus longe pluris faciens, qvam maximam vim auri & argenti, cum ſummo gaudio ſecum Wittenbergam aſportavit: ubi inter cæteras reliqvias collocatus qvotannis religioſiſſime viſitur. Qvid plura? Cum optimus Cardinalis Raymundus admiraretur tantas inclyti principis Friderici virtutes, qvum videret illum provinciæ ſuæ profuiſſe non minore juſtitia qvam fortitudine, cumqve plane cognoſceret immortalem Deum Sereniſſimum Principem Fridericum, abſolutiſſimum naturæ opus huic ætati noſtræ conceſſiſſe, ut virum haberemus priſcæ frugalitatis, & continentiæ, qvem poſſemus in omni virtutum & laudis genere, cum omni antiqvitate conferre: divina inſpirante benignitate, publicis literis elargitus eſt, ut qvotiens aliqvis una oratione Dominica Chriſto optimo maximo votum nuncuparet, atqve ſupplicaret, qvatenus divinum principem Fridericum ſoſpitem incolumemqve præſtaret, totiens illi centum dies purgatorii piaculi remiſit. Hæc ſane piam Principis mentem, licet erroribus vulgaribus implicitam oſtentant, fidemqve & approbationem publicam & apud ſummos ejus ætatis viros invenerunt, qvanqvam Varillaſius etiam iſta ſugillare non veritus ſit *Lib. III. p. 230.* Obiter noto, qvæ de inventis in monte, in qvo poſtea oppidum S. Annæ conſtructum eſt, argentifodinis memorat, dubio non carere, cum is locus ad Fridericum non pertineret, ſed in Georgii Ducis ditione eſſet, qvi & oppidi illius novi conditor fuit.

Ad fin. §. LVI.) *(Sed de hoc in additionibus)* Qvanqvam Scholaſticæ Theologiæ & metaphyſicæ ſubtilitatis parum peritus ſum, qva & multi me doctiores carent, annitar tamen, ut faciliori qvodam &

veluti populari modo aſſeqvi & exprimere poſſem, qvis ſit ſtatus qu-
ſtionis, *de toto & totaliter*, de qva multum operæ conſumſit Pallav-
nus *Lib. I. cap. 14. §. 9. & 10. & cap. 17. §. 2. & ſeqq.* Fateor autem
ſententiæ ejus, utcunqve ſpecioſe propoſitæ aſſentiri non po-
ſe. Rem ita concipio: Diſputarunt Lipſiæ, *de cauſa boni operis, ſ-
bonitatis, in actionibus humanis*. Intelligebat autem Carolo ſtadius, c
qvi ei aſſiſtebat Lutherus, non qvamlibet *cauſam*, ſed cauſam effectiv
principalem: Deinde per *bonitatem* non intelligebant qvamcunqve p-
ſicam aut civilem (qvanqvam utraqve ex Deo eſt, autore & datore o
mnis boni, tam in ordine naturæ qvam gratiæ) ſed de illa loqvebantu
bonitate, *qvæ reqviritur, ut opus Deo placeat, ex fide ſalvifica profe-
qvæ & ſupernaturalis* vocari ſolet. Satis hæc percipiebat Eccius, ca-
litioſe ergo a ſtatu qvæſtionis, & terminorum notione digredien ob-
jecit nebulas per diſtinctionem Scholaſticam inter *totum* & *totaliter*,
ut aliqvid aſſereret, qvod hominibus meriti loco eſſet, ſive ut Scholaſ-
ticorum (qvorum doctrinam univerſam fatente Pallavicino *Lib. XII.
§. 1.* propugnabat) figmentum de *merito congrui*, & qvæ illi ſuppo-
untur, ſtabiliret. Qvod autem ſophiſma fuerit, meraqve calum-
& aberratio a qvæſtione propoſita, haud difficulter intelligi poſſ
conſideretur, qvid ſit *totum*, & qvid *totaliter*, & qvo ſenſu utrumqu
ab Eccio intellectum fuerit, idqve poſtea ad propoſitionem de qva di-
putabant, applicetur. *Totum* eſt, qvod omnes partes ſuas habet, c
nihil qvod ad integritatem reqviritur deeſt. *Totaliter*, (qvia a tot
deducitur) ſive idem adverbialiter ſignificat, ſive etiam indicat, qvod
ſit ſolum ſive ſolitarium, unicum, excluſo ſocio, pariter agente, & qvod
hoc modo totaliter operetur. Exempla ab Eccio & Pallavicino alla-
ta rem clariorem facient. Qvatuor enim propoſitiones hic adducun-
tur, qvibus vim diſtinctionis explicare volunt, caute tamen omittunt
applicationem. Prima eſt: (Pallavic. *Lib. I. cap. XV. n. 8.*) *pomum
totum eſt a Sole, ſed non totaliter, ſine plantæ efficientia*, id eſt, pomi cau-
ſa non ſolum eſt ſol, ſed & planta. In hac propoſitione pomum eſt
corpus compoſitum ſive mixtum ex elementis, de hoc autem dici ſim-
pliciter & accuratè non poteſt qvod ſit *totum* a Sole, ſed ſaltem ex par-
te, reſpectu nempe caloris ſolaris, qvo omnes plantæ opus habent, ita-
qve ratione alterius qvalitatis, v.g. humoris, eſt a *planta*, & ita præ-
catur hic cauſa particularis de cauſato pro parte; & indicantur cauſæ

par-

articulares & ſociæ aut ſubordinatæ. In propoſitione autem Caroloſtadii prædicatur, Deus ut cauſa univerſalis & unica, independenter, & ſui ſua propria efficiens, de cauſato integro, totali, & qvaſi indiviſibili; die qvalitate nempe bonitatis in converſione hominis: dum ſtatuitur, ut bonum illud totum, integrum, ſolum, qvatenus bonum eſt, illoqve ſenſu & reſpectu, qvem diſputatores intelligebant, placens nempe Deo & qvatenus ex fide ſalvifica proficiſcitur, totaliter a Deo eſſe, independenter, efficaciter, & propria vi agente. Ad hanc bonitatem nihil præſtat homo, qvam facultates ſuas paſſivas, ut Dei operationem recipiat, & poſtea cum Deo & per eum ſua etiam voluntate cooperari diſcat. Nullas ergo partes habet homo in operatione illa effectiva principali, de qva qværebatur; ſed illud opus *totum & totaliter*, unice ſolummodo, & excluſa omni alia cauſa principaliter & vi propria agente, a Deo eſt, licet homo ejusqve voluntas inſtrumentaliter, materialiter & capacitate ſubjectiva, qvæ & mera paſſiva dicitur, ad opus concurrat. Apparet ergo propoſitionem de pomo applicari non poſſe ad propoſitionem de bonitate operis: neq; ratione ſubjecti, neqve ratione prædicati; & ſophiſma eſſe qvicqvid hic commentus eſt Eccius. Idem dicendum de ſecunda propoſitione, *genus totum eſt in qvalibet ſpecie, ſed non totaliter, qvia eſt etiam in aliis omnibus:* item de tertia: *anima tota eſt in pede, ſed non totaliter, qvia tota etiam eſt in manu & aliis membris*, Pallavicinus *d. Lib. I. cap. 17. n. 2.* Applica hæc ad propoſitionem, *bonum opus in homine eſt a Deo*, vel, *Deus operatur bonum opus in homine*, & videbis nihil concludi, qvam Deum non in uno tantum homine, ſed in pluribus, non minus nempe in Paulo, qvam in Petro operari. Inter diſputantes autem de hoc non qværebatur, ſed de integritate & totalitate operis, & ejus cauſa effectiva, principali, unica, in uno eodemqve homine ſive individuo. Iterum atqve iterum ergo ſophiſticatus eſt Eccius, & cum eo Pallavicinus; & hæ propoſitiones nullam habent cum Caroloſtadiana conformitatem. Qvarta propoſitio eſt, *Beati vident Deum totum* ſed *non totaliter, qvia eſt infinitus.* Sed neqve hæc qvadrat ad propoſitum. Deus enim hic non conſideratur ut cauſa efficiens, ſed ut objectum, & qvatenus eſt infinitus. Hoc reſpectu accurate loqvendo, Deus qva infinitus, neqve totus neqve totaliter videtur aut comprehenditur a beatis; videtur qvidem ſub conceptu infi-

nitatis, sed non modo infinito, verum eo, qvem subjectum vidit qvod finitum est, admittit. Qvid autem hoc ad propositionem Caroloſtadianam: *bonum opus est a Deo totum & totaliter?* nulla hinc de subjecti aut objecti qvalitate disceptatio, qvæ utriqve disputanti satis nota erat, sed de *totalitate* ut ita dicam *causæ*. Sic qvarta hæc propositione eo applicata dicendum fuisset *bonum opus non est totum & totaliter a Deo*, qvia non est opus infinitum; qvia in hominem finitum confertur, aut qvia Deus ut infinitus non omnem nec infinitam vim operandi in solo hoc homine exercet. Lusus itaqve merus & nugatorius erat, qvicqvid Eccius tunc cavillatus est, & defendit Pallavicinus. Riserunt merito & explauserunt Caroloſtadius & socii distinctionem sive ut plane peregrinam, Scholasticis antiqvioribus & sibi prorsus ignotam, sive ut impertinentem, & ad propositionis suæ terminos applicabilem. Per hos enim id volebant asserere, qvod Deus non (atqve sic etiam *totaliter*) & *exclusive*, ut causa principalis independens & vi propria agens, sit causa boni, seu conversionis in homine, & ipse homo ab illius causæ consortio *totus & totaliter* excludi debeat, contra gentibus clarissimis Scripturæ & Patrum, inprimis Augustini, & quicunq; contra Pelagianos disputarunt, testimoniis. Nihilominus tamen cum Scriptura & Patribus Orthodoxis admittebant hominis virtutes instrumenta, imo & post acceptam gratiam, ut causam subordinatam sociam & cooperantem; ita tamen, ut homo hanc cooperandi vim soli Deo acceptam ferat, & sic non habeat de qvo glorietur. Ita etiam agnoscebant differentiam inter instrumenta inanimata, & inter hominem, anima & ratione præditum; Nam etsi ratione Dei operantis hominem non aliter considerarent, qvam ut Lutherus (loco alibi citato) scripsit, *ut ferram in manu hominis eam trahentis*; in *Passivitate* tamen illa capacitatem agnoscebant, non recipiendi saltem operationem & gratiam Dei operantis, sed & talem qvæ non sit saxum aut stipes, sed qvæ sentiat opus operantis, qvæ resistere possit, & qvæ accepta vi & efficacia divina, postea etiam cooperetur. Hæc itaqve est manetqve doctrina, qvam tunc Lipsiæ propugnarunt, deinde magis magisqve excoluerunt Wittenbergenses, qvamqve stylo Melanchthonis Augustæ confessi sunt, *Art. XVIII.* ejusqve *Apologia*, & qvam eorum successores hucusqve defenderunt. Videatur Chemnitius in *Exa-*

mine

mine Concil. Trid. Artic. *de libero arbitrio,* ubi difficultatem, qvæ ex conſideratione ſubjecti recipientis objici ſolet, ſolidiſſime explicat, allata Scholaſticorum doctrina, qvi dicunt *mere paſſive* ſe habere, *qvæ ex ſe ad productionem formæ nullam habent activitatem.* Lutherus ergo (ait) uſus Scholaſticorum phraſi, ſententiam illam ita explicavit, qvod *mere paſſive* ſe habeat. Et tamen non docuit ſine cogitatione mentis, & conſenſu voluntatis fieri converſionem, ſed hoc voluit: Deum eos qvos convertit, trahere volunt artibus eorum, qvas ipſe in illis per Spiritum S. operatus eſt, ſicut Auguſtinus loqvitur. Nihil igitur incommodi habet illa phraſis, ſi recte intelligatur. Sed conſtituta de rebus ipſis vera ſententia, de modis loqvendi facilis poteſt iniri ratio, ut ſcilicet ſine ambiguitate, rem ipſam proprie, commode & perſpicue explicent. Interim bono & ſano illo ſenſu, phraſis iſta (mere paſſiva) in Formula Concordiæ, qvam vocamus, retenta eſt, nec ſatis gravis cauſa fuit, ut ab ea diſcederetur. Vide D. Scherzer. in *Syſt. Theol. Loc. VII. §. IX. p. m. 159.* Addam locum ex Theologi noſtrat. partium clariſſ. *Leonh. Hutteri Locis Theol. f. 282.* ubi format qvæſtionem: *Num poſt lapſum in homine ita vires omnes ſint fractæ, imo extinctæ in ſpiritualibus, ut nulla prorſus* ἱκανότης, *aptitudo ſive capacitas remanſerit?* eamqve ſic decidit: Vocabula iſthæc gemino ſenſu poſſunt accipi, *activo* nimirum & *paſſivo: Activo* tum, ſi per aptitudinem & capacitatem talem intelligas facultatem ἐνεργητικὴν, qva homo ex ſe poſſit apprehendere oblatam in verbo prædicato gratiam converſionis. *Paſſivo* vero ſi homo ſtatuatur eſſe ſubjectum παθητικὸν, qvod ſit habile ad recipiendam converſionem, ſive aptum ad converſionem. Qvalis paſſiva capacitas ſive aptitudo in truncum aut lapidem non cadit, qvorum neuter eſt ἱκανὸς aptus, ſive δεκτικὸς capacitatis. Et poſteriore ſenſu B. Lutherus noſter homini *recte tribuit capacitatem*, hoc eſt, δύναμιν παθητικὴν ſe habentem: ſic ſcribens in defenſione contra Eccium: *Qvando Patres liberum arbitrium defendunt, capacitatem illius libertatis prædicant, qva ipſe converti poſſit ad bonum per gratiam Dei, & fieri revera liberum, ad qvod creatum eſt* &c. Cæterum de hac paſſiva capacitate h. l. non controvertitur; ſed tantum de activa illa, qvam (ut ad propoſitum ζήτημα reſpondeamus) homini non renato usqve adeo in ſolidum denegamus, ut ne qvidem illud ipſi largiamur, qvod aliqvibus nominare placuit, *modiculum.* Hæc Hutterus. Nuperrime qvæſtiones hæc

ec

ce solidissime & pro solita modestia & insigni pietate sua tractavit. Theologus summi loci & nominis *D. Philip. Jacob. Spenerus* in laudatissimo opere *contra D. Joh. Brevinginum*. Liceat mihi ex Germanica latine versa qvædam adscribere, speciatim ubi de operatione Dei & de viribus hominis agit. *C. VI.* Ostendit ibi, in qvo hodie discrepantia inter Romanam Ecclesiam & nostram post tot tamqve diuturnas disputationes adhuc hæreat & versetur. Deinde monet primo illa *canonis Conc. Tr. Sess. VI.* verba nos non tangere, qvibus condemnantur qvi negant liberum arbitrium dissentire aut resistere Deo excitanti & operanti posse, id enim nos qvoqve (ait) concedimus imo docemus, liberum arbitrium per se & absqve gratia victrice, nihil posse qvam malitiose & pertinaciter resistere. Deinde qvoad explicationem phrasis, qva eto canone damnatur, qvod homo se habeat *mere passive*, ad Chemnitii locum provocat qvem adscripsi. Pergit, si verba Canonis (qvod scribitur liberum arbitrium a Deo motum & excitatum cooperari excitanti & vocanti Deo assentiri, & ad obtinendam justificationis gratiam se disponere & præparare posse) ita accipiamus, ut voluntas cum cooperetur, dum gratiam vocantis Dei acceptat, & qvod pœnitentia & fides sit actus voluntatis, ita ut dici possit, homines pœnitere credere, qvod non diceretur, si plane nullus voluntatis motus deesset; possemus utiqve hoc sensu verba illa ferre. Verum enim vero qvia error in decreto isto latet, qvod vis & potentia qvædam ad bonum in voluntate superstes manserit, qvæ a Deo saltem excitari, non autem ab integro conferri & donari debeat, assentiri decreto illi non possumus. Id enim eo tendit, ut voluntas non ita solum concurrat, & ipsa sit, qvæ id velit: qvod gratia operata est, ut veller, sed qvod in ea naturalis potentia sit, qvæ eodem plane modo, qvo bono potest resistere, ita oblatæ gratiæ & vocationi assentiri valeat. Hinc enim liberum vocant arbitrium, ut ipsum sit qvod ad gratiam se præparet, non qvod per gratiam præparetur. Hinc tanta vehementia disputatur (*Can. V.*) non esse amissum & extinctum: ubi sane non agitur aut ambigitur de potentia *volendi aut nolendi in se*, sed de potentia *volendi bonum ex sua natura*. Si itaqve hæc est sententia concilii, seqvi eam tenentur omnes qvi Romanæ Ecclesiæ fidem profitentur. Qvanqvam cordicitus optemus ut agnito hoc errore, nobiscum secundum verbum Dei crederent, totum pœnitentiæ opus qvoad efficaciam solius Dei esse. Aliqvando

do

do certe verba illorum, ſi non accuratiſſime expendantur, id videntur aſſerere. In §. *ſeqventi 13.* qvæſtionem *de merito congrui* qvod Scholaſtici ſtatuunt, eoqve contritionem & præparationes converſionis trahunt, mitiores phraſes Bellarmini & Becani, maxime Walſenburchiorum, allegat, qvi ſtatuunt opinionem illam non eſſe de fide Catholica, *qvia* (ajunt) *nec Concilium Tridentinum nec aliud generale eam qvæſtionem definivit; & negantem ſententiam cum multis aliis tenet Alvarez.* Monet vero per diſpoſitiones & præparationes in Concilio Tridentino nihil aliud intelligi qvam *meritum congrui*, qvamvis duræ & odioſæ hujus vocis mentione Patres Tridentini callide abſtinuerint, atqve ita ad minimum libertatem reliqverint meritum congrui ſtatuendi. Videmus itaqve in hac ipſa materia memorabile ſophiſmatis exemplum, tantoqve minus Eccium ab ejus culpa abſolvere poterimus.

Extat in *Bibliotheca Paulina Lipſienſi* Epiſtola uti vocatur exegetica, cujusdam *Joh. Ulrici Schultherr.* monachi (ut alibi legiſſe memini) Benedictini, ex monaſterio S. Haimerani Ratisponenſi, qvem *Johannes Faber* Vicarius Generalis Conſtantienſis Eccio comitem dederat. In hac refutat alterius monachi Poſavienſis *Matthæi Hiſcoldi* (qvem tamen ex monaſterio profugiſſe dicit) relationem de diſputatione Lipſienſi, qvam juſſu Degenhardi Pfeffingeri edidiſſe dicebatur. Sed Ratisponenſis non tantum magnam ruditatem Hiſcoldo, ſed & falſa plurima imputat, & qvamvis judicium ſuum videatur ſuſpendere, idqve ab Academiis expectandum eſſe dicat, mire tamen extollit Eccium, qvod annum ætatis trigeſimum tertium vix egreſſus, in octo Academiis diſputando magnum nomen adqviſiverit, & non a memoria tantum, ſed & Scripturæ & Patrum notitia & a modeſtia celebrandus ſit. Producit etiam magnificum teſtimonium a Theologica facultate Lipſienſi Eccio datum d. 5. Julii, in qvo illum *ſtrenuum pugilem, in omnem partem* armatum nominant, ejusqve *memoriam, alacritatem*, & ut ex *Scriptum ſententias ſuas confirmaverit*, commendant. Caroloſtadium tamen etiam & Lutherum *egregios & eximios viros* vocant. Inter alia vero de diſtinctione illa inter *totum* & *totaliter* poſtqvam Eccii exempla retuliſſet, ſubjungit monachus: Addo qvando duo ſocii vel fratres poſſident fundum pro individuo, tunc fundus eſt totus cujuslibet, qvum ante diviſionem nullus eorum dicat, hæc medietas mea eſt. Sint

„ ergo duo duces fratres regentes individue provinciam, hi conferu
„ cuidam nobili feudum caſtri, neuter eorum medietatem confert fe
„ ſed qvilibet totum, neuter tamen totaliter, verum ambo ſimul. Ad
„ cebat tunc Eccius noſter pertinentiſſime Beatum Bernhardum *de Li*
Arbitr. loqventem de bono opere. *Qvod a ſola gratia* cœptum eſt, *p*
riter ab utroqve perficitur. ut mixtim, non ſigillatim; ſimul, non ſuiſ
per ſingulos profectus operantur, non partim gratia, partim liberum ar
trium, ſed totum ſingula opere individuo peragunt totum qvidem hoc &
totum illa, ſed ut totum in illo, ſic totum ex illa, nihil Hercle manifeſtius.
Hæc monachus. Jam ſi locus Bernhardi recte conſideretur, appa
bit illum de operibus hominis poſt acceptam gratiam agere, ut ad
mirum non ſit conveniſſe de hoc inter diſputatores: ſed id non er
de qvo controvertebant, ſed de viribus hominis naturalibus, de qvi
probare debuiſſet Eccius, eas in perficiendo opere bono ita concurr
re, ut Deo *efficientia tota & totaliter* adſcribi non poſſet. Hoc vero p
adductas comparationes Eccianas minime demonſtratum eſt; min
minus per craſſam illam Monachi, qvo Deum & hominem in co
nionem cauſæ principalis, ut duo principia, conglutinat. Si enim
operatione ante gratiam id intellexit, plusqvam Pelagius inſaniv
poſt eam, ne ſic qvidem ſcopum feriit. Bernhardus enim etſi de mu
ſive individua actione loqvitur, hominem tamen ut *ſubjectum*, gratiam
vero ut *cauſam efficientem* conſiderat, qvod patet ex verbis: *Non ope*
tur partim gratia, partim liberum arbitrium, ſed totum ſingula opere in
viduo peragunt, totum qvidem hoc, & totum illa, ſed ut totum in illo, ſ
totum ex illa. Et ab initio dixerat: *qvod a ſola gratia cœptum eſt, p*
riter ab utroqve perficitur.

Supereſt deniqve *Joh. Cellarii*, Prof. Lingvæ Hebraicæ Lipſienſis
ad *Wolffgangum Fabricium Capitonem* relatio de diſputatione, pridie
Cal. Auguſti ſcripta, in qva etſi medius inter partes eſſe velit, propen-
„ det tamen ad Eccium, ſed de diſtinctione illa hæc refert: Rediit ita-
„ qve mane Caroloſtadius, leges diſputantium obſervans (inſtructus ta-
„ men multis libris) & docte in medium adduxit. *Totum bonum opus*
„ *eſſe à Deo*, qvod Eccius admiſit, qvia ſimul agant gratia & liberum ar-
„ bitrium individuo opere ſecundum Bernhardum, mixtim, non ſigilla-
„ tim vel diviſim; at per hoc non dici debere: *liberum arbitrium non a-*
„ *gere*, qvoniam etſi Deus ageret totum non tamen totaliter, per qvod

con-

concurſus alterius cauſæ negaretur. Caroloſtadius fortiter oppoſuit, qvia ſancti Patres non ſic eſſent locuti. Qvod diluit Eccius, qvia diſputatio de nominibus eſſet pertinacibus relinqvenda, conſtare ex ſanctis Patribus opus bonum eſſe totum a DEO, & tamen liberum arbitrium agere illud, hoc ipſe rotunde enuntiavit per *totum* ſed non *tomliter*. Ex qvibus idem qvod dixi colligi poteſt, aberratum nempe a ſcopo fuiſſe, non ſatis liqvide conſtituentibus an de homine ante gratiam ſive poſt eam operante agerent.

Fatendum eſt, cautius qvam Eccium aliosqve Synergiſmi aſſertores loqvi aliqvos, ex adverſa etiam parte, ita ut ſi aliunde non conſtaret qvæ principia, ad ductum Concilii Tridentini qvidam ſeqverentur, qvi hodie de gratia & libero arbitrio ſcribunt, cogitari aliqvando poſſet, nullam aut exiguam de hac materia controverſiam ſupereſſe. Prodierunt ante paucos annos lingva Gallica *D. Alberti, Epiſcopi Auguſtæ Prætoriæ in Subalpinis* (Aoſte, S. Val' d' Aoſte) *Literæ Paſtorales*, multa cum eloqventia & eruditione ſcriptæ, etiam Pontifici & Cardinali Cibo probatæ, qvibus pleræqve dedicatæ fuerant. Verum eſt, autorem, ubi de libero arbitrio tractat *Part. II. ep.* 1. inhærere Scholæ ſuæ placitis, dum liberum arbitrium idem facit ac ipſam voluntatem, & in hac imaginem Dei conſtituit, cætera hominis ante lapſum bona pro ſupernaturalibus & accidentalibus habens. At ubi practice & in ſpecie de gratia, bonum in homine operante, agit, itemqve de fidei efficacia, ea tradit, qvæ multum ab Eccii & aliorum *congruiſtarum* ſtylo diſcrepant. Vide *Part. III. Edit. Lugd. 1681. Ep. VI. p. 155. & ſeqq.* ubi inter alia ſcribit: Ex meo conſilio ſcriptores & prædicatores magnum Deo exhiberent ſervitium, & animabus, qvas Chriſtus ſuo redemit ſangvine, ſi libris & concionibus ſuis Chriſtianos exhortarentur, ut indefeſſo ſtudio bene agerent, neqve ſe inqvietari vanis curioſitatibus paterentur, per qvas de modo & natura boni, qvod faciunt indaganda magis ſolliciti ſunt, qvam ut operentur cum humilitate, & fiducia in providentiam Dei. Hoc conſilium nobis dat Spiritus Sanctus per os Apoſtolorum & Prophetarum. Addit dicta *II. Petr. I. 2. & ſeqq.* itemqve alia. Præclara etiam ſunt, qvæ *Lib. I Ep. V.* de characteribus veri & falſi Chriſtiani commentatur, nam etſi fidem ad notitiam myſteriorum divinorum reſtringere videatur, & illam a charitate moveri dicat, intelligit tamen charitatem Dei, qvæ fidem moveat,

sive ipsam gratiam, qvam Augustinus vocat *inspirationem dilectionis*, [illegible]
„ patet ex iis qvæ habentur *pag. 123.* Fides est lumen supernaturale, [illegible]
„ ratio hominis est lumen naturale: itaqve fides aliqvo modo est res [illegible]
„ regrina, divina qvippe, & ut ita dicam, insititia & implantata [illegible]
„ hominis. Qvantumcunqve tamen hac luce illuminatus homo, & [illegible]
„ naturaliter hoc spiritu animatus, non tamen habet nisi vitam Chri[illegible]
„ ani essentialem, cui sola fides sufficit, ut Christianus denominetur,
„ sed opus ei est vita accidentali ad agendum, & ad applicandam fidem,
„ qvam habet de mysteriis spiritualibus. Voluntas ejus naturalis, qvæ
„ veluti cor aut centrum est animæ, non potest ei motum supernatura-
„ lem dare, qvia saltem est potentia naturalis, indiget ergo inspiratione
„ a Deo & dono cordis supernaturalis: qvemadmodum jam dedit spiri-
„ tum sive intellectum supernaturalem dum fidem dedit, & hoc cor su-
„ pernaturale est charitas, qvæ fidem movet in homine & activam red-
dit. Ita explicat dictum Pauli *de fide qvæ per charitatem efficax est.* Qvod Lutherus utiqve simplicius & verius, eodem tamen & scopo & effectu docet, qvod fides non solum notitiam de mysteriis fidei [illegible]dem divinam, sed & assensum & fiduciam habeat, & causa sit justifica-tionis instrumentalis, qvæ, dum apprehendit meritum Christi, solu-ciat & denominet (qvod fatetur Episcopus) *Christianum essentialem*; deinde qvod fidei hoc supernaturali dono justificatus homo, inseparabiliter & incessabiliter per charitatem sive in charitate a Spiritu Sancto in corda credentium effusa, efficaciter operetur: Neqve minus verum est, per gratiam qva homo convertitur, charitatem erga Deum simul animo inspirari, qvod Lutherus cum Augustino contra eos, qui terrores & contritionem sive attritionem solam docebant, semper asseruit. Apparet interim etiam ex Episcopi illius doctrina, omnia illa bona esse supernaturalia & a Deo data, & *potentiam illam naturalem*, qvam solam in homine absqve gratiæ auxilio, agnoscit Episcopus, in causæ principalis & efficientis dignitatem & gradum evehi non debere, sed revera esse *capacitatem recipientem*, & vi gratiæ divinæ agentem, adeoqve si cum hujus virtute & activitate conferatur, non nisi *passivam & subjectivam*, id qvod asserebat cum Carolostadio Lutherus & Philippus.

Dum ista scribo, occasio mihi nascitur pervolvendi libros nuperrimos *Arnaldi* & *Malebranchii*, duorum inter Gallos Theologorum cele-

celeberrimorum, qvos notum eſt, jam ab aliqvot annis *de Natura & Gratia* diſceptare. Et Arnaldus qvidem Janſenii ſententiæ de gratia efficaci inſiſtens, eorum qvi Moliniſtæ vocantur, tradita vehementer oppugnat. Sed Malebranchii hypotheſin ſive ſyſtema, ex Carteſiana Philoſophia productum nihilo magis probat, nec a Pelagianiſmi contagio plane abſolvit. Qvomodo vero in noviſſima contra Malebranchium tractatu, *Libri* nempe *II. Reflexionum* annō 1686. Coloniæ editi, *cap. 29.* operationem Dei in homine eleganter & emphatice deſcribat, digna æſtimavi, qvæ ex Gallico verſa huc apponam. Præmittit qvædam ex libro Anonymi, *Eſſais de Morale, Specimen moralis diſciplinæ* dicto. *Vol. 3.* qvomodo Deus etſi abſolute poſſit, ordinate tamen & per media converſionem & ſalutem operetur, his verbis: Non ignorabant magni illi & ſancti viri ex Patribus, qvod a Deo expectari debeant omnes virtutes, & qvod ſit cauſa omnium bonarum actionum, qvas Chriſtiani faciunt. Sciebant Deum eſſe dominum cordium, & qvod in iis omnia qvæ vult invincibili & omnipotenti efficacia operari valeat: interim nobis regulas præſcripſerunt & exercitia, qvalia Philoſophi proponerent, qvi virtutem propriis viribus acqvirere prætendebant. Volunt cogitationibus ſanctis animum noſtrum ſemper occupari, jubent indeſinenter legere verbum Dei, a mundo ſemotos vivere, corpus labore & mortificatione in ſervitutem redigere, occaſiones infirmitatum & lapſuum vitare, paſſionibus noſtris omni conatu continue reſiſtere, vitam uniformem, regulatam, laborioſam, & ad certas actiones adſtrictam gerere. Sciebant tamen perfectiſſime Deum nobis majorem gratiam etiam absqve exercitiorum illorum impoſitione dare poſſe; ſed ſimul ſciebant, ita regulariter ab illo proviſum eſſe, ut nobis non concedatur niſi poſt exercitiorum illorum ſeriem, & in illis ipſis exercitiis, & qvod prius animabus gratiam largiatur, ut ea exerceant, per qvæ poſtmodum ad virtutes illas perveniant, ad qvas illos elevare deſiderat. Neqve enim minus autor eſt actionum, qvas in illis operatur ad acqvirendas virtutes, atqve virtutum ipſarum, qvas per actiones illas acqvirunt. Ita veritas combinat, qvæ pro contrariis habent, qvi eam non perfecte cognoſcunt. Omnia dependent a Deo, ergo (dicebant qvidem hæretici) laborandum non eſt. Laborandum eſt: ergo (replicabant Pelagiani) Virtus non eſt ex gratia. Doctrina autem Catholica unit has ve-

ce ſolidiſſime & pro ſolita modeſtia & inſigni pietate ſua tractavit. Theologus ſummi loci & nominis *D. Philip. Jacob. Spenerus* in laudatiſſimo opere *contra D. Joh. Brevinginm.* Liceat mihi ex Germanico latine verſa qvædam adſcribere, ſpeciatim ubi de operatione Dei & de viribus hominis agit. *C. VI.* Oſtendit ibi, in qvo hodie diſcrepantia inter Romanam Eccleſiam & noſtram poſt tot tamqve diuturnas diſputationes adhuc hæreat & verſetur. Deinde monet primo illa *canonis IV. Conc. Tr. Seſſ. VI.* verba nos non tangere, qvibus condemnantur qvi negant liberum arbitrium diſſentire aut reſiſtere Deo excitanti & operanti poſſe, id enim nos qvoqve (ait) concedimus imo docemus, liberum arbitrium per ſe & abſqve gratia victrice, nihil poſſe qvam malitioſe & pertinaciter reſiſtere. Deinde qvoad explicationem phraſis, qvæ dicto canone damnatur, qvod homo ſe habeat *mere paſſive*, ad Chemnitii locum provocat qvem adſcripſi. Pergit, ſi verba Canonis (qvo aſſeritur liberum arbitrium a Deo motum & excitatum cooperari, & excitanti & vocanti Deo aſſentiri, & ad obtinendam juſtificationis gratiam ſe diſponere & præparare poſſe) ita accipiamus, ut voluntas noſtra cooperetur, dum gratiam vocantis Dei acceperat, & qvod pœnitentia & fides ſit actus voluntatis, ita ut dici poſſit, homines pœnitere credere, qvod non diceretur, ſi plane nullus voluntatis motus deeſſet; poſſemus utiqve hoc ſenſu verba illa ferre. Verum enim vero qvia error in decreto iſto latet, qvod vis & potentia qvædam ad bonum in voluntate ſuperſtes manſerit, qvæ a Deo ſaltem excitari, non autem ab integro conferri & donari debeat, aſſentiri decreto illi non poſſumus. Id enim eo tendit, ut voluntas non ita ſolum concurrat, & ipſa ſit, qvæ id velit: qvod gratia operata eſt, ut veller, ſed qvod in ea naturalis potentia ſit, qvæ eodem plane modo, qvo bono poteſt reſiſtere, ita oblatæ gratiæ & vocationi aſſentiri valeat. Hinc enim liberum vocant arbitrium, ut ipſum ſit qvod ad gratiam ſe præparet, non qvod per gratiam præparetur. Hinc tanta vehementia diſputatur (*Can. V.*) non eſſe amiſſum & extinctum: ubi ſane non agitur aut ambigitur de potentia *volendi aut nolendi in ſe*, ſed de potentia *volendi bonum ex ſua natura*. Si itaqve hæc eſt ſententia concilii, ſeqvi eam tenentur omnes qvi Romanæ Eccleſiæ fidem profitentur. Qvanqvam cordicitus optemus ut agnito hoc errore, nobiſcum ſecundum verbum Dei crederent, totum pœnitentiæ opus qvoad efficaciam ſolius Dei eſſe. Aliqvando

do

do certe verba illorum, ſi non accuratiſſime expendantur, id videntur aſſerere. In §. *ſeqventi 13.* qvæſtionem *de merito congrui* qvod Scholaſtici ſtatuunt, eoqve contritionem & præparationes converſionis trahunt, mitiores phraſes Bellarmini & Becani, maxime Wallenburchiorum, allegat, qvi ſtatuunt opinionem illam non eſſe de fide Catholica, *qvia* (ajunt) *nec Concilium Tridentinum nec aliud generale eam qvæſtionem definivit; & negantem ſententiam cum multis aliis tenet Alvarez.* Monet vero per diſpoſitiones & præparationes in Concilio Tridentino nihil aliud intelligi qvam *meritum congrui*, qvamvis duræ & odioſæ hujus vocis mentione Patres Tridentini callide abſtinuerint, atqve ita ad minimum libertatem reliqverint meritum congrui ſtatuendi. Videmus itaqve in hac ipſa materia memorabile ſophiſmatis exemplum, tantoqve minus Eccium ab ejus culpa abſolvere poterimus.

Extat in *Bibliotheca Paulina Lipſienſi* Epiſtola uti vocatur exegetica, cujusdam *Joh. Ulrici Schultherr.* monachi (ut alibi legiſſe memini) Benedictini, ex monaſterio S. Haimerani Ratisponenſi, qvem *Johannes Faber* Vicarius Generalis Conſtantienſis Eccio comitem dederat. In hac refutat alterius monachi Poſavienſis *Matthæi Hiſcoldi* (qvem tamen ex monaſterio profugiſſe dicit) relationem de diſputatione Lipſienſi, qvam juſſu Degenhardi Pfeffingeri edidiſſe dicebatur. Sed Ratisponenſis non tantum magnam ruditatem Hiſcoldo, ſed & falſa plurima imputat, & qvamvis judicium ſuum videatur ſuſpendere, idqve ab Academiis expectandum eſſe dicat, mire tamen extollit Eccium, qvod annum ætatis trigeſimum tertium vix egreſſus, in octo Academiis diſputando magnum nomen adqviſiverit, & non a memoria tantum, ſed & Scripturæ & Patrum notitia & a modeſtia celebrandus ſit. Producit etiam magnificum teſtimonium a Theologica facultate Lipſienſi Eccio datum d. 5. Julii, in qvo illum *ſtrenuum pugilem, in omnem partem* armatum nominant, ejusqve *memoriam, alacritatem*, & ut ex *Scriptum ſententias ſuas confirmaverit*, commendant. Caroloſtadium tamen etiam & Lutherum *egregios & eximios viros* vocant. Inter alia vero de diſtinctione illa inter *totum* & *totaliter* poſtqvam Eccii exempla retuliſſet, ſubjungit monachus: Addo qvando duo ſocii vel fratres poſſident fundum pro individuo, tunc fundus eſt totus cujuslibet, qvum ante diviſionem nullus eorum dicat, hæc medietas mea eſt. Sint

„ comprobatam, gratiam Christi efficacem esse præviam, non pedi-
„ qvam, & influere in voluntates hominum bonum motum volunta-
„ eorum, atqve adeo bonum usum auxiliorum esse effectum gratiæ ef-
„ cacis. Secundum vero doctrinam Molinæ, qvi negat gratiam ad-
„ vantem esse influxum in voluntatem, & constituit, gratiam, & volun-
„ tatem concurrere tanqvam duas causas partiales ad actus supernatu-
„ rales, atqve gratiam efficacem, non ab omnipotentia Dei, & absolu-
„ ejus voluntate, qvod docuit S. Augustinus, sed ex consensu liberi arbi-
„ trii habere suam efficaciam: bonum usum auxiliorum esse ex sola in-
„ nata libertate: qvod est omnino Pelagianum. Hæc utiqve & Eccium
feriunt, & Pallavicinum, qvi in Eccio defendendo Molinæ etiam cau-
sam agit. Cur vero ab annis octoginta, decreta illa qvæ duo Pontifi-
ces, eorumqve alter magno cum studio, nec exigua sancti zeli specie,
elaboraverant, imperfecta & inedita manserint, tanto magis mirari
licet, qvanto urgentior occasio dari videbatur, ante annos pene qua-
draginta, orto in Belgio & Gallia super *Cornelii Jansenii* Episcopi
Iprensis sententia immani dissidio, qvod Bullis Pontificiis Regiqve
imperiis oppressum magis qvam extinctum est: ut adeo apparentiores
tiores radices egisse Pelagianismum, qvam ut Pontificum autoritate
evelli possit. Cui copia est diarii a *Ludovico Santamorio*, Doctore
Sorbonico, anno 1662. editi, legat si placet, qvas ex MS. Augustiniani
qvod Romæ est Monasterii, in collectaneis *fol. 45.* apponit censuras
Prælatorum & Doctorum a Clemente VIII. deputatorum ad qvatuor-
decim propositiones ex Molina excerptas, qvas subscripserunt *Petrus
Lombardus* Archiepiscopus Armacanus, *Joh. de Rada* Pactensis, *Jul.
Sanctutius* Agathensis, *Lælius Landus* Neritonensis, *Hieronymus Pal-
lantus* Bisontinus Episcopi. *Anastasius* Abbas Farsensis, *Joh. Bapt.
Plumbinus* Augustinianorum Generalis, & is ipse *Nunnius*, qvi con-
tenta earum in libello, cujus memini, refert, deniqve *Jacobus le Bossu*
Doct. Sorbonicus: inter qvas decima hæc est, Eccio ejusqve encomia-
„ stæ Schultherro, ut puto contradictorie opposita: Qvi dixerit Deum
„ per auxilium gratiæ suæ, & liberum hominis arbitrium tanqvam du-
„ as causas partiales se habere in negotio nostræ justificationis, ita ut
„ una ab altera non promoveatur, nec ab ea virtutem agendi recipiat,
errat. Eodem fasciculo *p. 173.* exhibentur responsa, Innocentii X.
jussu a consultoribus tredecim de qvinqve propositionibus Jansenia-
nis

nis consignata. Inter hos primus fuit *Sforzia Pallavicinus* Jesuita, postea Cardinalis, sententiæ Molinianæ, qvanqvam caute & multa cum moderatione accedens; cæteri pleriqve, etsi Jansenii sensum, qvem supponebant, damnent, Molinismo tamen adversantur. Producitur etiam scriptum *Dominicani* cujusdam ad informationem Cardinalis cognomento *Romæ* elaborato, *p. 79. & seqq.* in qvibus inter alia *p. 81.* autor iste de controversiæ illius momento hæc scribit: Agitur itaqve de summa rerum, & qvod olim dicebat, in hostem conflicturus Imperator, *Hodie in uno orbis angulo de totius imperio dimicatur:* agitur, inqvam, in uno articulo de totius corporis salute & vita; de tota dico fide sacrosancta, qvam in causa liberi hominis arbitrii, gratiæ Christi medicinalis, & gratuitæ Sanctorum prædestinationis a Paulo gentium doctore assertam, a Pelagio & Massilienſibus impetitam, acies Ecclesiæ per viginti & amplius annos Augustino Doctore fortiter dimicans illæsam vindicavit. Deliteſcit enim tota in hac una propositione, qvæ sedis Apostolicæ judicium hodie præstolatur, ut cum hac stante stet tota, cum hac cadente tota concidat. Si enim damnatur propositio Jansenii, asseritur eo ipso gratia Molinæ, qvam solam propositio negat, & solam Jansenius impugnat; pro gratia Christi humanorum cordium victrice & domina, stabilitur gratia creatæ voluntatis serva & pedisseqva; libero arbitrio humano bonorum operum gloria adscribitur; prædestinatio Sanctorum non jam ex vocante, sed ex operibus prædicatur; electorum salus æterna non amplius miserenti Deo, sed volenti & currenti homini plenissima deputatur; atqve ut uno verbo concludam, pro solidissima & sacratissima ac per omnes Ecclesiæ ætates usqve ad Molinam celebrata fidei doctrina, qvæ abjicitur, nova Massilienſis farinæ molitura cum sui remolitoris Molinæ novis & pejoribus paraturis in Ecclesiæ sanctuarium importatur. His non obstantibus *Innocentius X.* Pp. propositiones Jansenii anno 1653. prid. Cal. Junii damnavit. Idem fecit *Alexander VII.* 17. Kal. Nov. 1657. acerbe conqverentibus Jansenii defensoribus, qvi & affictum ei stylum & sensum, & Augustinum ipsum in Jansenio damnatum esse contendebant, multum vero gloriantibus ex adverso Jesuitis. Sed ista ex editis ejus controversiæ occasione libris petenda sunt, & compendiose retulit *Joh. Henricus Heideggerus* Theologus Tigurinus clarissimus, *historiæ de Papatu §. 245. & seqq.* Ita tamen concepta est condemnatio Pontificia, ut utraqve dissentientium pars, si velit, sententiam aut approbatam

batam aut intactam esse causari possit. Cavent sibi nempe Pontifices ne factiones monasticas offendant, qvarum potentiæ, ut dudum Erasmus notavit, impares sunt. Insigne exemplum idem Alexander VII dedit, edita anno 1667. d. 7. Maji Bulla, in qva circa aliam, ex disputatione de auxiliis tamen dependentem qvæstionem inducias indixit, liberum & a censura immune pronuncians, num aliqvalis dilectionis Dei necessitas in attritione ex metu gehennæ concepta negetur, an non qviratur. Vid. *Heidegger. d. l.* §. 297.

Finiam hanc digressionem de magno fidei Christianæ articulo, ex cujus vera cognitione multa pendent, illustrissimo exemplo *Friderici Electoris Saxoniæ*, illius nempe, de qvo in hoc opere toties mentio facta est. Hujus pietatem & studium sacræ Scripturæ his verbis (latine redditis) narrat in *vita ejus MS. Spalatinus*. „ Qvanto amore, „ qvanta diligentia, qvanta devotione Elector hic verbum Dei prosecutus sit, neminem latet. Etiam anteqvam Deus pro ineffabili sua bonitate & misericordia doctrinam de divina sua & paterna dilectione & gratia denuo prædicari, & mundo illucescere fecisset, multum ei displicuit, qvod tam male tractaretur verbum Dei. Orta deinqvidam per Dei gratiam Evangelii luce, dixit ad me (*Spalatinum*) se semper speravisse, fore, ut de fide puriorem cognitionem simus habituri. Interim conciones libentissime audivit, nec minus lubenter legit verbum „ Dei, Evangelistas præsertim, ex qvibus multa egregia & consolationis „ plena dicta in promtu habebat, & utiliter applicare noverat. Imprimis & ante omnia allegabat dictum Christi *Joh. XV. sine me nihil potestis facere*: & ex eo adversus libertatem arbitrii, qvam jactabant probe argumentari noverat, etiam prius qvam *Erasmus Roterodamus*, miseram illam libertatem adversus verbum Dei scriptis plurimis asseret auderet. Dixit mihi aliqvando, *qvomodo liberum arbitrium habere possumus*, cum Christus ipse dicat, *sine me nihil potestis facere?* Hæc Spalatinus. Nemo credat sapientissimum, omnium testimonio, nec indoctum principem, necessitatem Stoicam asseruisse, aut voluntatem hominis naturalem, ejusqve propensionem ad bonum naturale negasse. De illo bono loqvebatur, qvod Christo unice acceptum est ferendum, qvod sine Christo neqve cognosci neqve appeti, neqve obtineri potest; & ad qvod corrupta hominis natura per se nihil potest.

Ad §. LVII. *Prudentiam Episcopi Merseburgensis*) *Adolfus* erat, ex

ex Anhaltinorum Principum familia, jam alibi memoratus, ſenio tum gravis, moribus ad clericam diſciplinam ſatis compoſitis, avaritiæ tamen & ſanctitatis affectatæ a Luthero non ſemel inculpatus. Hic ex fundationis legibus *Academiæ Cancellarius* erat. Cæterum qvibus rationibus *Georgius* Saxon. Dux longe aliud qvam Pallavicinus ſentiens, Epiſcopum & Academiam ad permittendam diſputationem moverit, ex tenore Epiſtolæ a *Zacharia Schneidero in Chronic. Lipſ. Lib. IV. pag. 168.* relato, agnoſcere non pœnitebit: Mirari ſe ſcripſit, cur Epiſcopus a veteri laudabilium majorum & Eccleſiæ patrum, in controverſiis religionis uſitato more veritatem explorandi tantopere abhorreret. Expediret certe ut nuper mota qvæſtio examinaretur, an animæ defunctorum illico in cœlum ex purgatorio evolarent, cum nummus pro indulgentiis in pelvim projectus ſonaret: & annon plebs miſella pecunia hoc modo defraudaretur. Videri epiſcopum plus juſto hominibus nihili, inflatis tamen patrocinari, qvi militum pavidorum more ante pugnam feroces, canentibus ſignis fugam capeſſerent. Veterem conſvetudinem eſſe controverſias diſputatione inter partes examinare. Si errarent Theologi, neqve Papæ neqve Eccleſiæ diſplicere poſſe, ut corrigerentur. Si bonam cauſam haberent, & ab adverſariis induſtria dialectica vincerentur, ſupereſſe provocationem ad Pontificem. Publicum hoc colloqvium non nociturum eſſe recte ſentientibus, nec Romanum Pontificem aut Cardinales invidere poſſe laicis, ut in capitibus, qvæ ad omnium hominum ſalutem ſpectarent, recte inſtruerentur. Theologos qvi diſputationem recuſant, contra officium facere, contraqve prærogativam, qvam officii intuitu in conſeſſibus publicis ante omnes obtinerent; hanc defendere & tueri eos debere: alias ſatius fore ut ſtipendia eorum ad alendas vetulas & pueros impenderentur, ex qvibus reipublicæ plus commodi ſperari poſſet, majusqve obſeqvium Magiſtratibus adhiberi, qvam a Theologis inertibus: fœminas ſane fila ducere aut cantu delectare auditores poſſe. Conſideraret pro prudentia ſua Epiſcopus, qvid moloſſus ovibus prodeſſet, qvi nec latrare nec lupum aggredi auderet: petere ſe ne pigros illos tueretur, ſed noctuas lucifugas ad certamen in lucem produceret, ut faciant, qvod pro officio aut munere ſuo deberent; neqve enim prohibitum eſſe a Pontifice, ne adverſus hæreſes pro veritate Chriſtia-

„ na pugnarent. Catholicos esse, nullum ab iis si veritatem mascule
„ tuerentur, periculum aut præjudicium Ecclesiæ aut Academiæ timen
„ posse. Qvod si nec Episcopi nec sua, ut Principis, autoritate permo
„ veri se sinerent, contumaciam illam apud omnes rerum intelligentes,
„ argumento fore, non esse illos theologos, sed illusores populi, qvi sen
„ tentias suas nec producere nec tueri possent aut vellent. Si tergiver
„ sari pergerent, se edicto proposito coram Deo & orbe protestaturum
„ esse, se nihil intendisse, qvam ut per hoc medium de controversia recte
„ judicari, & veritas erui posset; Theologos vero ex ignorantia & ru
„ ditate disputationem declinasse, & ne fieret, manibus pedibusqve la
„ borasse. Qvæ inde gloria in Ecclesiam & Clerum redundatura, & ad
„ posteros perventura sit, cogitaret Episcopus. Rogat tandem ut se
„ virum, & ipso facto & opere Episcopum ostenderet. Hæc profecto
si non dura, mascula utiqve & salsa sunt. Fabricius qvi contenta il
lius scripti *Lib. VII. p. 861.* aliis verbis, sed eodem sensu retulit, Theo
logos acqvievisse nec hiscere ausos esse memorat. Attamen non at
tenta seria ista Principis cohortatione statim atqve d. 17. Jun. Wirtem
bergenses urbem ingressi essent, mandatum Episcopi nominatim
Ecclesiæ affixum fuit, qvo sub pœna excommunicationis disputatione
religione inhibebatur. At senatus jussu Principis non refigere saltem
illud, sed & eum qvi affixerat in carcerem conjici jussit.

Ad §. LXII. *Forma epistolæ*) Edita est hæc non adscripto die,
sed post Lutheri librum adversus Emserum, mense Septembri publica
tum, & legitur *Lib. I. ep. 117.* & *Tomo I. Lat. Jen. fol. 378.* Multa in
hac valde notabilia sunt: stylus Melanchthoniano simillimus est. In
genium Eccii expurgatione illa mire denudatum esse scribit & læta
„ tur, his verbis: Hucusqve misera & inqvieta vexatus sum conscientia,
„ præcepto Dei confixa, qvo non licebat libere de te sentire, & dicere,
„ qvæ tot argumentis mihi movebantur, tot virorum integerrimorum
„ testimonio firmabantur: tam valide mihi obstabat, præsertim in pu
„ blico, species illa tua & simulatio speciosissima; qva amicum Lutheri,
„ veritatis sincerum & apertum amatorem, te passim venditabas. At
„ bene habet! Expurgatio tua, velut medium Comicum, has omnes tur
„ bas dispulit ac sedavit, qva omnibus qvalis fueris & sis, palam ostendis.
„ Ea sane paucula, qvæ ceu perizomata contexis, qvibus modestiam cha
„ ritatemqve etiam cum juramento tibi affingis, talia sunt, ut crimina-

tio-

tionum tumultibus & tempeſtatibus collata, qvendam ridiculum Struthionem referant. Hujus enim animantis eam ferunt eſſe ſtultitiam, ut ſe totam credat tectam eſſe, ſi una fronde collum texerit. Ita & tu totus criminatio & impatientia, uno & altero verbo te rotundæ modeſtiæ & charitatis exemplar proponis. Circa liberum arbitrium & gratiam ſtatum qvæſtionis nervoſe proponit: Attende itaqve qvid qværam: Has propoſitiones Caroloſtadii duas, nonne obtulit defendendas? *Liberum arbitrium ante gratiam non valet niſi ad peccandum. Liberum arbitrium ſine gratia tanto citius propinqvat iniqvitati, qvanto fortius intendit actioni.* Verum ne hic dico? Qvid autem amicus veritatis zeloſiſſimus & apertus impugnare veneras niſi errores? Sic de teipſo jactas. Falſas ergo has propoſitiones tenebas & teneri volebas. Si enim veras putabas, cur impugnabas veritatis defenſor? At in media diſputatione veras eſſe conceſſiſti, libere pronuncians, *liberum arbitrium ſine gratia non poſſe, niſi malum facere.* Addebas; nec Scholaſticos Doctores unqvam aliud docuiſſe: ob idqve negabas te Scotum & Capreolum tueri. Hæc dico, non timens tuos Lipſienſes; qvos toties mihi fruſtra intentas: teſtis eſt horum omnium totum auditorium. Ego ſane hæc audiens, gaudebam, tam cito te rediiſſe in viam, atqve jam totius diſputationis finem eſſe ducebam: qvando ex hac rei ſumma fere omnia pendebant. Hæc itaqve rei ſumma eſt, qvam nunc agimus: qvare & epiſtolæ meæ rationem audi. Ego eum diſputatorem vinci judico, qvi id aſſerat, qvod prius impugnaverit. Ita pronunciavi & pronuncio, Eccium victum, Caroloſtadium victorem, & hoc ad nobiliſſimum Virum Pyrcheymerum Nürmbergenſem ſcripſi, ſtaturam victoriam Caroloſtadio: & illud ſchedæ publicæ, Caroloſtadium non fugitivum militem (ſic eum tu traduxeras) venturum, victorem Ecciani erroris jam dudum. Omnia hæc vera ſunt hodie qvoqve etiamſi judices aliud judicarent, qvod non ſpero. Defendit inde ſententiam Huſſi dividentis actus in bonos & malos, Scholaſticos tamen ab hæreſi Pelagiana excuſat, qvia ſententiam ſuam, *qvod liberum arbitrium ante gratiam dare poſſit actum ſine peccato*, pertinaciter non propoſuerint; ad effugium vero Eccii qvod actus ille non *malus*, ſed non *meritorius* dicendus ſit, hæc inter alia reſpondet: Ubi unqvam legiſti, peccatum, malum, iniqvitatem, pro non meritorio accipi, niſi in tuis Pelagianis erroribus, Scripturæqve depravationibus? Qva Scriptura, qva ratione niteris? qvibus viribus defen-

» des, ne hæreticus hoc significationis jure fretus, neget peccatum in
» Scripturis contineri, sed omnia esse *non meritoria* contendat? Sicine
» illudis verba Patrum, qvæ etiam Scripturæ soles præferre? Ista est me-
» dulla, qvam me in dictis Patrum jactas non videre? Sic didicisti pro
» veritate disputare, ut aliud coram hominibus loqvaris, & aliud penes te
» intelligas? *Et postea:* Uror ego utrinqve nimis, & miserens tui & in-
» dignans tuæ maledictæ simulationi. Desine tu veritatem theologiæ
» qværere: abolita est fides tui: ad sycophantam tuum Aristotelem, im-
» piissimum inter philosophos simulatorem redi; qvi nunqvam id vola-
» it dicere videri, qvæ dixisset; magister hic tuus est dignissimus. O te
» miserum, qvod unqvam mihi contigit tecum esse qvippiam negotii!
Spiritus disciplinæ effugit fictionem, ut Sap. I. scribitur, & *in simplicitate*,
inqvit, *cordis qværite illum.* Addit in eam sententiam plura, & sinc-
ritatem ei plane abjudicat, oratqve ut nihil posthæc secum rei habere
velit, pœnitere etiam se libellorum contra eum scriptorum testatur,
cum fraudes ejus nunc videat, & cur noluerit dicta sua a notariis scri-
pi, nec Carolostadio permittere ut libris aut schedis uteretur, scil. ut
negare aut aliter interpretari illa posset. Dixerunt (ait) mihi ante dis-
» putationem insigni autoritate viri: cave Luthere; experto crede, homo
» iste nihil nisi fictio est & simulatio. Non credidi eis, nec omnibus sen-
» sibus meis: licet Erasmi epistola & Udalrici Zasii apologia qvoqve ta-
» lem te mihi formarent. Et circa finem majusculis literis hæc propo-
nit: Si has propositiones veras esse concedis; Qvod liberum arbitri-
» um ante gratiam non solum non meretur, sed etiam peccat damnabi-
» liter (audis, audis Ecci, ne simules) & propinqvat non solum ei, qvod
» est non meritorium, sed iniqvitati mortali, dum intendit actioni: vi-
» ctus es; & epistola mea vera est; Si negas aut concedere simulas: Pe-
lagianus es. *Zasius* ille cujus meminit, professor primarius Jurispru-
dentiæ in Academia Friburgensi fuit, vir celeberrimus, qvem Erasmus
Germanorum doctissimum, sanctissimum, candidissimum vocat, & vix ul-
lum alium majoribus prosequitur laudibus, Vid. *Lib. III. Ep. Erasm. 38.*
XII. 7. ubi & Zasii ad Erasmum Epistola habetur *n. 6 XV. 17. XXIV. 10.*
XXV. 9. Favebat is Luthero, ut ex Epistola inter Schwebelianas edi-
ta, & a Sculteto ad *annum 1520.* relata constat, in qva Lutherum *Theo-*
logorum Phœnicem vocat, & scripta qvædam ejus, maxime *commen-*
tarium in Epist. ad Galatas mire commendat, licet de potestate Ponti-
ficia

ficia nimis ab eo attenuata aliqvantum qveratur. Ea vero æqvanimitate commeruit, ut omnes ejus libri, doctiſſimi licet & excellentiſſimi, Romæ in indicem librorum prohibitorum relati fuerint, *donec corrigantur.*

Ad §. LXII. fin.) Paralipomena de hiſtoria diſputationis ſubjicio. Dilata fuit ab ingreſſu Wittenbergenſium, ad diem decimum, intereaqve de conditionibus actum, de qvibus cum conventum eſſet, tam Wittenbergenſes qvam Eccius cum comitibus qvos hic Ingolſtadio & Erfurto, ille Wittenberga adduxerant, in collegium qvod *majus Principum* vocant, accerſiti a *D. Simone Piſtoris*, Juridicæ Facultatis primario, ſeu ordinario, oratione eleganti excepti fuerunt: inde in templum D. Thomæ (qvod prope arcem eſt) ſolenni proceſſione ſe contulerunt: poſt Miſſam arcem ingreſſi, ubi Dux cum filio Johanne & Georgius Anhaltinus Canonicus Mersburgenſis, tum puer duodecennis eos expectabant. Orationem ante diſputationis initium habendam conſcripſit, ita juſſus a Principe, *Petrus Moſellanus*, ſed pronuntiandam eam a puero qvodam eſſe qvibusdam videbatur, qvi morum innocentia & habitu Theologum referret; aliis hoc improbantibus *Ottoni Paccio* ex nobilitate aulica (de qvo alibi dicendum erit) id muneris injungebatur, ſed is morbo correptus exeqvi mandatum non potuit. Itaqve Moſellanus ipſe recitare eam adactus eſt, in conſeſſu Principis & totius auditorii. Exhortatus in illa eſt diſputatores, ut ad gloriam Dei & veritatem, poſitis affectibus reſpicerent. Extat oratio non ita pridem recuſa, ſed compendium ejus terſiſſimum inſeruit ex *D. Davidis Pfeiferi* Cancellarii olim Electoral. Sax. *MS. de Lipſia patria ſua*, *D. Henricus Hopfnerus* parentationi *D. Polycarpi Lyſeri* Jun. his verbis: Cogitarent, palmam in eo ſitam eſſe, ut absqve acerbitate & pertinacia ſuſcepta veritatis cœleſtis indagatio ſummi brabei loco haberetur: In palæſtra enim Theologica vinci humanum, vincere vero, humanarum virium non eſſe, atqve ideo nec victorem virtuti ſuæ tribuere qvicqvam poſſe; neqve victum ullum dolendi cauſam habere, qvod victo error, in qvem naturæ imbecillitate inciderat, ſic eripiatur: victor autem non ſuum ſed Dei negotium gerat, & qvod a Deo acceperit, id cum altero tantum communicet, ut victus nil, niſi qvod nocuerit, amittat: eoqve ipſo, qvod ab altero confertur, fiat melior: proinde & hac in parte vinci qvam vincere, pio & veritatis ſtudioſo

dioso longe optabilius esse. Fabricius *Lib. VII. p. 862.* ex relatione D. Joh. Nevii, qvi disputationi interfuit, narrat, Cæsarem Pflugium eqvitem auratum summa apud Georgium autoritate, alia graviora one disputaturos ad studium veritatis, moderationem & concordiæ adhortatum esse.

Meretur eruditione & pietate sua *Mosellanus*, ut honorificus jus mentio fiat. Natus erat in pago *Protegensi ad Mosellam*, sedulo mine ut notiori, ex more temporum, cognomen sumsit: alias Schad vocabatur, excellentis ingenii & doctrinæ juvenis Professor Græc Lingvæ, secundus post Richardum Crocum Britannum Lipsiæ circa annum 1517. constitutus, paris cum Melanchthone præcocitatis, sed brevioris vitæ. Evangelicæ veritatis fautor fuit, ut ex ipsius ad Eras simum epistola *Lib. VI.* & hujus ad illum *d. Lib. ep. 2.* colligi potest. Lutherus ad *Cass. Bornerum*, mense Majo 1522. scribens de hac Mosel lani ad Erasmum propensione ita loqvitur: Salutabis Mosellanum, „ neqve ideo alienus sum ab eo, qvod Erasmi magis qvam mea sectetur, „ imo dicito ei, ut fortiter sit Erasmianus: erit tempus, cum aliter sen „ tiet, interim est ferendus optimi animi sensus inferior. Nonnulli Paulini conservarunt exemplum alius Epistolæ Lutheri ad Mosellanum datæ, qvæ diem non habet, cum vero illi inscribatur, ut Rathmannum *Magnifico Lipsi. Academiæ* ejusqve antecessor proximus nominetur Arnoldus (is scilicet qvi *Wessenfelderi* cognomen habuit & anno 1510. Magistri priori, Academiæ Rector fuit) satis apparet epistolam illam anno 1519. scriptam fuisse: qvamvis Mosellanus postea iterum annos 1523. fasces Academicos gesserit. In epistola illa Lutherus qveritur de maledicentia monachi cujusdam, qvem non nominat, sed ita describit, ut *Alfeldensis* intelligi possit. Contestatur se omni studio curare, ne Lipsiensis & Wittenbergensis Academiæ in arma, ut loqvitur, ruant, „ dein subjungit: Hæc sic tecum loqvor, Optime Petre, non qvod ulla „ scintilla mihi perierit mei in te amoris: imo hoc ipso magis accendi „ sti, qvod te unum saltem ostendis, qvi ista sentiat & odiat; sed ut ha „ beas qvod coram tuis de nobis respondere qveas. Jam res, vita, ani „ ma mea qværitur per vestros, & miraculum censetur, si qvid vel muni „ am. Tu optime vale & persevera Petrus noster. Ex Lutheri etiam literis anni 1518. *Lib. I. ep. 52.* scriptis constat, Mosellanum professionem Græcæ Lingvæ Wittenbergæ ambiisse, eoqve nomine Spalatino com-

commendatum fuiſſe: Cur autem res exitum, non habuerit, non liqvet. Obiit Moſellanus anno 1524. 13. Kalend. Martii anno ætatis 31. Chytræus in *Chron. Sax. Lib. XI. p. 323.* verſum in æde Nicolai Lipſienſi monumento inſculptum memorat:

Μικρὸς ἦν ῥώμην ὅτῳ γνώμην δὲ μέγιστῳ.
Iſte parvo corporis robore mente maximus fuit.

Id Epitaphiorum Lipſienſium collector *Stepnerus in paralipomenis*, in lapide ſepulchrali extare notavit *n. 2216.* Sed elegantiſſimum Epicedium æneæ laminæ inciſum, dignum omnino eſt, qvod hic locum inveniat, vel ob autoris gloriam, qvi fuit *Julius Pflugius*, poſtmodum Epiſcopus Naumburgenſis, de qvo ſuo loco multa dicenda venient. Verſus hi ſunt:

Conditus exiguo jacet hoc ſub marmore PETRUS,
Nobile cui nomen clara MOSELLA dedit.
Attica qvo primum hic audita interprete lingva eſt,
Cum docuit Gmjo Teutonas ore loqvi.
Et Latia veterem Lingvæ revocavit honorem,
Nativumqve illi reddidit arte decus.
Ipſius eloqvium vivo Cicerone probaſſet
In medio qvondam Roma diſerta foro.
Magna etiam coluit pietate oracula Chriſti,
Et ſanctis ſtudiis conſona vita fuit.
Ipſe ſua vivens qvod ſpe votisqve petebat,
In gremio ut vivat da, Bone Chriſte, Tuo.

Julius Pflug, Præceptori Cariſſ. F.

Poſitum anno poſt natalem Chriſti M D XXXVI. Menſe Julio.

Operæ etiam pretium eſt, elegantiſſimam multaqve pietate & gravitate ſcriptam Moſellani epiſtolam ad Birckheimerum, qvam Scultetus ex MS. erutam *Decadi* ſuæ *primæ* inſeruit, hic conſervare, in qva brevis & ſincera de Lipſienſi diſputatione relatio invenitur: Editum eſt nobis hiſce diebus Lipſiæ rarum omnino & jucundum ſpectaculum. Nempe Theologorum inſignium diſputatorius congreſſus: de qvo non dubito, qvin plura ſcire geſtias. Sed graviſſimi morbi, qvi me toros qvatuordecim dies decumbere coegit, reliqviæ, non ſinunt rem accuratius perſcribi. Tum itineris moleſtiæ, qvod ex rei familiaris nego-

„ negotiis ad Treviros institui, multum qvoqve alacritatis adimunt
„ qve capita paucis tibi significabo. XVIII. Junii, qvi dies condictus
„ illustrissimi Principis mei Georgii jussu & sumptu, magnificum
„ mane omnis generis musica adhibita in honorem sancti Spiritus
„ ptum. Qvo peracto Doctores peregrini qvi disputaturi erant, h
„ stissima totius Scholæ nostræ pompa in arcem deducebantur. Ibi
„ spectatissimus locus in auditorium erat, aulæis & tapetis, pulpitis
„ gestisqve instructus. Hunc locum armatorum civium manus
„ sedit, ut non cuivis gregario (confluxit enim ad illud spectaculum
„ magna vis hominum, doctorum pariter & indoctorum) aditus
„ ret. Huc ubi ingressum est & consessum, ipse conscenso
„ illustrissimi Principis mei nomine disputatores commonui
„ longa oratione disserens de disputandi ratione, præsertim in re
„ logica. Qvam partem liberius fortasse tractavi, qvam ut omnium
„ auribus grata fuerit. Princeps ipse, lectam orationem,
„ pronuntiaretur vehementer probavit. Hoc unum mirabatur
„ tam stultos Theologos, imo malos, ut locum facerent ejusmodi
„ hensionibus. Eam orationem, Principis jussu editam, hic
„ Tu, si qvando vacabit, lege & judica. Sed ad rem. Posteaqvam
„ peroraram, tibicines pariter & liticines, tum cantores dulcissimo
„ centu canticum illud; *Veni sancte Spiritus*, ter modulabantur. Qvod
„ ipsum ex meo consilio Princeps demandarat. Hic finis apparatus
„ Jam prandii tempus appetebat. Qvare disputationis serium initium
„ in horam secundam dilatum est. Qvod tempus ubi advenit: partes
„ utrinqve pro more Theologico, simplicitatem suam protestabantur.
„ Martinus hoc adjecit: *Se hoc gravatim ferre, qvod ex fratribus Prædi-*
„ *catoribus, qvi eam tragœdiam primi exuscitassent, nemo disputaturus ad-*
„ *esset: cum tamen in singulis suis concionibus graviter Martinianos erro-*
„ *res in invidiam vocassent.* Commissi sunt primum Carolostadius &
„ Eccius, par omnino dissimile. Nam Carolostadius voce, vultu, gestu,
„ incessuqve modestiam Theologicam præ se ferebat, disputabatqve non
„ ad ingenii gloriam aut victoriam, sed veri, rectiqve inqvisitionem: qva-
„ re nihil nisi adhibitis libris asserebat, nihil item ab adversa parte addu-
„ ctum admittebat, nisi sententiam scriptoris ex præcedentibus & se-
„ qventibus collegisset. Qva diligentia doctis se vehementer commen-
„ davit; indocti timorem & tarditatem interpretabantur. Eccius con-

tra

tra clamore, vultu militari ac truci, geſtu hiſtrionico pene, & inceſſu impetuoſo, feroculus qvispiam apparebat: omnia illa externa corporis ſigna animum parum theologicum declarabant. Dixiſſes Gorgiam qvempiam diſputare, non Theologum. Adeo leviter & impudenter ſubinde ſe jactabat. Magnam adeo jacturam nominis ſui apud nos fecit. Leviſſime aſſerit, qvæ falſa ſunt: impudentiſſime negat, qvæ pro certo vera, idqve cum jactatione ſui, qvo res ſit odioſior. Res fuit Eccio cum Caroloſtadio de libero arbitrio: *Omnene bonum opus proficiſcatur e divina gratia, an vero nonnihil etiam de ſuo conferat humani arbitrii actio?* Priorem ſententiam Caroloſtadius, poſteriorem Eccius tuebatur. Tum illud jactatum: *ſitne omnis Chriſtianorum vita pœnitentia?* unde fluit, in opere ſuo hominem peccare: Contra qvæ niſus eſt Eccius. Porro Martinus negavit Romani Pontificis poteſtatem primariam jure divino, hoc eſt, ſacræ Scripturæ teſtimoniis poſſe comprobari: imo ſacerdotem qvemvis ex æqvo (qvod ad Pauli Theologiam attinet) Apoſtolis ſuccedere, habereqve facultatem & culpæ & pœnæ remittendæ, ſi neceſſitas ita ferat. Hic Eccius in adverſum multa decreta, multas Patrum authoritates congeſſit, cum jure divino tantum primatus Pontificis eſſet aſſerendus. Ventum tandem eſt ad ſacram ancoram nempe illud Matth. XVI. *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam &c.* Hic Martinus *Petram* ſolidam fidei confeſſionem interpretabatur; aut totum corpus Eccleſiæ cum Origine, aut Chriſtum ipſum cum Auguſtino. Eccius cum recentioribus, hominem Petrum, & ejus ſucceſſores: eamqve expoſitionem aliqvot Bernhardi & Hieronymi verbulis decerptis firmavit. Qvæ omnia Martinus mire eluſit, per hoc: qvod toties Eccleſia redderetur ἀκέφαλος, qvoties Epiſcopus Romanus aliqvis moreretur. Nam eo tempore, qvod necdum ſurrogatus ſit in ſedem alius Pontifex, dubio procul ἀκέφαλον reddi Eccleſiam. Nam qvod de Cardinalium cœtu, qvi interim agat Pontificem, reſpondeatur, duplici de cauſa frivolum eſſe: primum qvia Cardinales haud ita multa ante ſecula eſſe cœperint, qvi tamen multa capita faciant, non unum: deinde qvod, qvæ jure divino ſtatuantur, nullius hominis morte, imo ne cœlorum ruina interpellari poſſint. Jactatæ item in diſputationis aleam indulgentiæ, ſed magis pro ludo, qvam re ſeria. De purgatorio item diſceptatum: non qvod non eſſet, ſed qvomodo erga Deum

» afficerentur animæ in illo ſupplicio detentæ. Ejusmodi contentio-
» bus tres pene hebdomades ſunt conſumtæ, certe (qvantum mihi jud-
» care licet) majore expectatione qvam fructu. Neqve enim qvidqvam
» eſt decretum, nec ulla de re partes conſenſerunt. Res tota notario-
» rum fide eſt excepta. Judices diſputatis ſunt delecti Erphurdienſes
» Pariſienſes: Erphurdienſes, qvantum privatim ex qvorundam colo-
» qvio conjicere potui, gravatim tanti oneris ſarcinam in humeros ſuos
» recipient: cum ob alias cauſas, tum maxime, qvod Eccius optimos
» qvosqve & doctiſſimos Theologici ordinis, ut ſibi ſuſpectos, a judicio
» ſubmovit. Hoc præjudicium vulgo jactatur, in primatu Pontificio
» aſſerendo Eccium ſe turpiter daturum. Ut ut eſt futurum, mea nihil
» refert. Mihi hoc diſceptandi genus theatricum nunqvam viſum eſt
» manſvetiſſima Chriſti doctrina dignum. Nec adduci poſſum, ut cre-
» dam, Spiritum Sanctum, pacis autorem, ad ejuſmodi pugnas unqvam
» ſeſe demittere: Chriſtianæ theologiæ veritas, citius impetratur o-
» rando, qvam invenitur diſceptando. Habes totam hanc diſceptatio-
» nem, ex tempore a me, & negligentiſſime deſcriptam. Si qva reli-
» qva ſunt, fama ad te pertulit. Sed vide ne fidas. Tam eſt fida qvam
» veri tenax: & ſcis ut πολλὰ τῦ πολέμυ κενά. Erfurti qvinto to-
» nas Auguſtas An. M D XIX.

Multa in recenſenda hiſtoria diſputationis hallucinatur Varillaſius *Lib. III. p. 260. & ſeqq.* non perſeqvar tamen, qvod in dictis & perſonis diſputatorum referendis & deſcribendis turbat & errat nimis id laboris eſſet; ſed a ſupina negligentia excuſari non poteſt, qvod locum diſputationi *Mersburgum* aſſignet, idqve bis facit *p. 260. & p. 264.* cum nemo, vel leviſſimam hiſtoriæ peritiam habens, neſcire poſſit, Lipſiæ diſputatum eſſe. Senatum tamen Lipſienſem inutili & præpoſtera curioſitate Mersburgum transfert, ut cum Georgio Principe diſputationi aſſiſtat. Eidem etiam Senatui contra omnem rationem autoritatem dat, ut Lutherum de moderatione admoneret, præſente Principe cum conſiliariis ſuis qvi omnia dirigebat. Falſum eſt inter Judices electam fuiſſe Academiam Lipſienſem: falſum etiam duplici modo (qvod *d. p. 263.* pro certo aſſeveratur) Lutherum in verba illa prorupiſſe: *diſputationem non eſſe cœptam in nomine Dei.* Nam etſi Emſerus tale aliqvid ei objecerit, maſculo tamen ad id reſpondit Lutherus, dein qvicqvid dixerit, id non in diſputatione, ſed ante eam, in

Can-

Cancellaria ducis, factum est, ut in commentario memoravi. §. 127.

Tezelius, qvi hujus disputationis tempore in cœnobio Dominicanorum peste correpus decessit, cum audisset disputationem fieri debere, dixisse fertur: *hoc faxit Diabolus*; Das walt der Teuffel. sive, ut hodie levioris animi homines pronunciarent: Das hohle der Teuffel. Luth. *Lib. I. ep. 104.* Adeo inqvisitorium & dictatorium illud monachorum genus malebat, igne & gladio opprimere dissentientes, qvam palma in medio posita, cum iis certare. Pertinet huc forte relatio Lutheri ad Spalatinum de convivio qvo se a D. *Breitenbachio* & *Henrico a Schleiniz* exceptum narrat, in qvo de Theologis Lipsiensibus multus fuerit sermo, & apophthegma audisse se memorat; qvi Theologum ejus generis (Scholasticum scilicet) viderit, illum septem peccata mortalia videre. *Lib. I. ep. 218.*

Sublegenda adhuc qvædam ex schedis *Lipsiensis Bibliothecæ Paulinæ* restant, & ex iis qvæ Vir clarissimus *Jacobus Thomasius* annotavit. Ingressi sunt Wittenbergenses Lipsiam, magno comitatu, nec sine aliqva pompa. Carolostadius solus in curru vehebatur, omnesqve præcedebat, sed pro omine habitum fuit casus ejus postea secuti, qvod non longe a porta, qva ingressus erat, apud ædem D. Pauli rota carpenti, in qvo sedebat, rupta fuit. Seqvebatur currus Barnimi Pomeraniæ Principis, qvi tunc Wittenbergæ studiis operam dabat, & Rectoris honorarii titulum gerebat, assidebant ei Lutherus & Melanchthon: Studiosi plurimi ex Wittenberga, & qvidem, ut alii observarunt, armati, currum comitabantur. Georgius Dux ab initio disputationibus interfuit, sed arte aulicorum, inde distractus est, ut calumniis contra Lutherum magis pateret. Orationem finita disputatione habuit alius ex Academicis *Joh. Langius* Lembergius, qvi Eccio magnas laudes tribuit, sed nec in Carolostadium & Lutherum iniqvus fuit: de hoc ex *Schneideri Chronico Lips.* isthæc verba notabilia sunt: Sed qvo piaculo te, Martine, virum integerrimum præterierim? & qva honoris præfatione tuam doctrinam, ingenii acumen (qvo plus sapere, qvam dicere videris) tuam deniqve in exploranda veritate constantiam commendem? qvi tot male feriatorum hominum procellis exagitatus, nulli, nisi meliora dicenti, cedere voluisti. Mira & ingenua

„ eſt tui ſermonis libertas, qvæ veritati perbelle qvadrat. Hæc cum nu-
„ da pingitur, nullis involucris vult obumbrari. Ob id Ethnici, ſi-
„ cris Saturni, temporum Dei, capite diſcooperto operabantur, qvod
„ veritas temporis (ut Sophocles ait) filia, nullo velamine celari velit.
„ Sed (ut Menander ait) ἔρχεται ἡ ἀλήθεια εἰς φῶς ἐνίοτ' οὐ ζητουμένη:
„ *venit veritas in lucem, vel non qvæſita.* Hæc tuæ vitæ integritatem
„ nobis communi rumore prodidit, qva & doctrina & vivendi ratione
Auguſtinianum agis. De judicio Academiis delato, & in ſpecie de lite circa Erfurtenſem, hæc habet *Cellarius* ſupradictus: Martinus Pari-
„ ſienſes & Erfurtenſes judices obtulit, qvos qvoqve Eccius acceptavit,
„ modo confratres Martini Eremitæ in Erphordia non intereſſent; ab-
„ eunte autem Duce, voluit Martinus totum conſilium univerſitatis de-
„ bere judicare. Sive eſſent Juris civilis prudentes, Medici vel Philoſo-
„ phi, & qvod patres ordinum S. Dominici & S. Franciſci non interef-
„ ſent. Sed id injuſtum viſum eſt Eccio, Medicos aut alterius profeſſi-
„ onis homines de altiſſimis Theologiæ locis judicare: res tamen utri-
„ usqve conſenſu in illuſtriſſimi Principis manus data eſt. Reſtringit autem Lutherus appellationem a decretis Univerſitatum ad Concilium. *Schultherrus* refert, Lutherum prius, dein & Caroloſtadium ſubito poſt diſputationem & qvaſi clanculum diſceſſiſſe, Eccium poſt aliqvot dies. Caroloſtadium argumenta ſua, & eorum probationes non ex memoria ſed ex ſcheda protuliſſe, magna prolixitate, id a conſiliariis Principis ei interdictum fuiſſe, qvia aliter conventum erat, permiſſum tamen, ut ex libris, qvorum magnam copiam biga advexerat, (einen Karn voll) prælegeret, qvibus opus haberet. Cauſabatur autem Caroloſtadius memoriæ defectum ob ſangvinis miſſionem copioſam, qva uti ſe oportuiſſe dictitabat. *Chronici Lipſienſis* autor miratur non ſolum ex Epiſcopis tribus, ſed nec ex undecim Abbatibus in ditione Ducis Georgii, ullum adfuiſſe. Schedæ autem Thomaſianæ *Portenſem, Pegavienſem & Bozenſem* præſentes fuiſſe memorant. Lutherus ſcriba uſus eſt *Johanne Agricola* Islebio, a qvo poſt aliqvot annos malam retulit gratiam; Eccio amanuenſis vicem præſtabat *Joh. Poliander*, qvi eo relicto finita diſputatione Lutherum ſecutus eſt, & poſtmodum in Pruſſia Evangelium docuit. Magna etiam Juventutis ſtudioſæ pars Lutheri dotes admirans relicta Lipſia Wittenbergam conceſſit.

Ad

Ad §. LXV. *Ut digniſſima lectu ſit iſta epiſtola.)* Conſtitueram hanc totam inſerere, ſed Eraſmi literæ eodem anno 1519. & qvidem maturius, qvam illæ ad Albertum, ad ipſum Fridericum Electorem Antverpia ſcriptæ, a *D. Majero, in notis ad Selnecceri orat. de Luthero pag. 87.* nuperrime exhibitæ ſunt, per qvas Eraſmus libellum *de vitis Cæſarum* Friderico dedicavit. Hæ literæ in volumine Epiſtolarum Eraſmi, non æqve ac illæ ad Albertum reperiuntur, ejusdem tamen ſunt argumenti, verbis etiam fere iisdem. Merentur ſeqventia ex illis adſcribi: Prodiere nuper lucubrationes aliqvot Martini Lutheri, ſimulqve rumor allatus eſt, hominem ſupra modum gravari autoritate Reverendiſſimi Cardinalis S. Sixti, qvi apud Svevos, Romani Pontificis agit Legatum. Ut his protinus exilieruut? ut geſtierunt? ut gaviſi ſunt? occaſionem, ut ipſis viſum eſt, maxime oportunam eſſe datam, lædendi bonas literas. Nam, juxta Græcorum proverbium: *improbis prater occaſionem nihil deeſt*, qvæ videlicet nocendi facultatem præbeat iis, qvibus adeſt perpetua nocendi voluntas. Continuo ſacræ apud populum conciones, ſcholæ, conciliabula, convivia, nihil aliud crepabant, qvam hæreſes & Antichriſtos. Atqve huic tam odioſo negotio, præſertim apud mulierculas & indoctam plebeculam, miſcuerunt homines callidi, trium lingvarum, eloqventiæ, politioris qve literaturæ mentionem, qvaſi aut Lutherus his præſidiis fideret, aut ex his fontibus hæreſes naſcerentur. Hæc impudentia plus qvam ſicophantica, cum optimis qvibusqve diſpliceret, tamen ut bellum inventum probabatur qvibusdam, qvi ſe Theologiæ anteſignanos, & Chriſtianæ religionis columnas exiſtimant. Et vide qvam ſtudio cæci, noſtris blandimur vitiis! atrocem contumeliam, imo facinus hæreſi proximum ducimus, ſi qvis Theologum rabulam, qvales ſunt non pauci pro Theologo Μαϊάλογον nominet. Ipſi nobis ignoſcimus, cum apud freqventem populum hæreticum & Antichriſtum vocamus, cuicunqve ſuccenſemus. Lutherus mihi tam ignotus qvam cui ignotiſſimus, ut ſuſpectus eſſe non qveam, qvaſi faveam amico. Hujus lucubrationes nec tueri meum eſt, nec improbare, ut qvas hactenus non legerim niſi raptim. Certe vitam hominis nemo, qvi novit, non probat, qvæ cum longiſſime abſit ab omni ſuſpicione avaritiæ aut ambitionis, & morum innocentia, vel apud Ethnicos favorem invenit. Qvam non congruit manſvetudini theologicæ, protinus, ac ne perlecto qvidem

„ dem libro tam immaniter debacchari in nomen ac famam probi viri,
„ idqve apud imperitam plebeculam, qvæ prorſus caret judicio? Præ-
„ ſertim cum ille diſputanda propoſuerit, cum omnium judicio ſeſe ſub-
„ miſerit, qvorum oportuit. Nemo monuit, nemo docuit, nemo revi-
„ cit: tantum vociferantur hæreticum, ſeditioſis clamoribus ad lapides
„ provocant. Dicas eos ſitire ſangvinem humanum, non ſalutem ani-
„ marum. Qvo inviſius eſt hæreſeos nomen auribus Chriſtianis, hoc mi-
„ nus committendum eſt, ut temere in qvenqvam impingatur. Non
„ ſtatim qvivis error hæreſis eſt, neqve protinus hæreticum eſt, qvicqvid
„ huic aut illi diſplicet. Neqve ſemper fidei negotium agunt qvi præ-
„ texunt hujusmodi ſplendidos titulos. Imo, pleriqve ſuum agunt ne-
„ gotium, vel qvæſtui ſuo conſulentes, vel tyrannidi. Qvin præcipiti
„ lædendi ſtudio ſæpe criminantur in alio, qvod ipſi domi probant. De-
„ niqve, cum tot ſint veteres ac neoterici Scriptores, nec horum qvis-
„ qvam adhuc repertus ſit, in cujus libris non fateantur *ineſſe periculo-*
„ ſos errores: cur reliqvos taciti placidiqve legimus, *in unum aut alte-*
„ rum tam atrociter ſævimus? Si veritati patrocinamur, *cur non* ex æ-
„ qvo offendit, ubicunqve reperitur qvod veritati repugnat? Sanctiſſi-
„ ma res eſt fidei religionisqve ſinceritatem tueri, ſed ſceleratiſſima res
„ eſt, prætextu defendendæ fidei noſtris ſervire cupiditatibus. Si qvic-
„ qvid in Scholis receptum eſt, oraculum haberi volunt, cur inter ſe
„ Scholæ diſſentiunt? cur Scholaſtici Doctores inter ſeſe pugnant ac
„ digladiantur? Imo, cur in eadem Sorbona Theologus a Theologo diſ-
„ ſentit? Imo perpaucos reperias, qvi conſentiant niſi conſpirarint.
„ Adhæc, non raro deprehenduntur damnare in recentium libris, qvod
„ in Auguſtino aut Gerſone non damnant, qvaſi veritas cum autore mu-
„ tetur. Eos, qvibus favent, ſic legunt, ut omnia torqventes nihil non
„ excuſent; qvibus infenſi ſunt, ſic legunt, ut nihil non calumnientur.
„ Optima Chriſtianiſmi pars eſt, vita Chriſto digna. Qvæ cum ſuppe-
„ tit, non debet eſſe facilis hæreſeos ſuſpicio. Nunc qvidam nova com-
„ miniſcuntur fundamenta, ſic enim vocant, hoc eſt, novas leges con-
„ dunt, per qvas docent, hæreticum eſſe, qvidqvid non placet. Qvis-
„ qvis alterum hæreſeos accuſat, ipſe præſtare debet mores Chriſtiano
„ dignos, charitatem in admonendo, lenitatem in concipiendo, cando-
„ rem in judicando, lenitudinem in pronunciando. Cum nemo no-
„ ſtrum careat erratis, cur alienos lapſus tam inclementer inſectamur?

cur

cur malumus vincere qvam mederi? cur opprimere qvam docere? » At ille, qvi ſolus omnium omni caruit errore, non comminuit baculum confractum, nec extingvit linum fumigans. Auguſtinus de Donatiſtis plusqvam hæreticis agens, non vult eos cogi, ſed tantum doceri; & ab horum cervicibus magiſtratuum gladios depellit, qvorum ſicis ipſe qvotidie imperebatur. Nos qvorum proprium munus eſt » docere, cogere malumus, qvia facilius. Hæc, illuſtriſſime Dux, eo » ſcribo liberius, qvo minus ad me pertinet cauſa Lutherana. Cæterum, » ut Tuæ Celſitudinis eſt, Chriſtianam religionem pietate tua protege- » re, ita prudentiæ eſt, non committere ut qvisqvam innocens te juſtitiæ » præſide, ſub prætextu pietatis, aliqvorum impietati dedatur. Vult » idem Leo Pontifex, cui nihil magis eſt cordi, qvam ut tuta ſit innocen- » tia. Pater vocari gaudet, nec amat eos, qvi ſuper ipſius membra ty- » rannidem exercent. Neqve qvisqvam magis paret animo Pontificis, » qvam is, qvi qvod æqvisſimum eſt, exeqvitur. Qvid iſtic de Luthero » ſentiant, neſcio. Certe hic video libros illius ab optimis qvibusqve » cupidiſſime legi. Qvanqvam mihi nondum vacavit evolvere: Ex ea vero epiſtola, qvam Eraſmus ad Albertum Moguntinum dedit *Lib. XII. ep. 10.* de defectibus Eccleſiæ & erroribus Theologorum hæc potiſſimum notanda ſunt: Mundus oneratus eſt conſtitutionibus humanis, oneratus eſt opinionibus & dogmatibus ſcholaſticis, tyrannide » fratrum mendicantium, qvi cum ſint ſatellites Sedis Romanæ, tamen » eo potentiæ & multitudinis evadunt, ut ipſi Romano Pontifici atqve » ipſis adeo Regibus ſint formidabiles. His cum pro ipſis facit Ponti- » fex plusqvam Deus eſt: in his qvæ faciunt adverſus eorum commo- » dum non plus valet qvam ſomnium. Non damno omnes, ſed plurimi » ſunt hujus generis, qvi ob qvæſtum ac tyrannidem, data opera illa- » qveant conſcientias hominum. Ac perfricta fronte, jam cœperant, » ſubinde impudentiora dogmata de indulgentiis: ſic loqvebantur, ut nec » idiotæ ferre poſſent. His & ejusmodi multis rebus paulatim evaneſce- » bat vigor Evangelicæ doctrinæ: & futurum erat, ut rebus ſemper in » deterius prolabentibus, tandem prorſus extingveretur illa ſcintilla » Chriſtianæ pietatis, unde redaccendi poterat extincta charitas. Ad » ceremonias plusqvam Judaicas ſumma religionis vergebat. Hæc ſu- » ſpirant, ac deplorant boni Viri, hæc ipſi etiam Theologi, non Mona- » chi, & Monachi qvidam in privatis colloqviis fatentur. Hæc opinor, »

„ moverunt animum Lutheri, ut primum auderet ſe qvorundam
„ rabili impudentiæ opponere. Qvid enim aliud ſuſpicer de eo qui
„ honores ambit, nec pecuniam cupit? De articulis qvos objiciunt Lu-
„ thero, in præſentia non diſputo, tantum de modo & occaſione di-
„ to. Auſus eſt Lutherus de indulgentiis dubitare, ſed de qvibus
„ prius nimis impudenter aſſeveraverant: auſus eſt immoderatius lo-
„ de poteſtate Romani Pontificis, ſed de qva iſti nimis immoderate
„ us ſcripſerant, qvorum præcipue tres ſunt prædicatores, Alvarus, Sil-
„ veſter, & Cardinalis Sancti Sixti, (id eſt, Cajetanus). Auſus eſt De-
„ mæ decreta contemnere, ſed qvæ Dominicani pene præferunt Evange-
„ liis. Auſus eſt in materia confeſſionis ſcrupulos aliqvos diſcutere, ſed
„ in qva monachi ſine fine illaqveant hominum conſcientias. Auſus
„ ex parte negligere ſcholaſtica decreta, ſed qvibus ipſi nimium tri-
„ ant, & in qvibus ipſi nihilo minus inter ſe diſſentiunt; poſtremo, qvæ
„ ſub nde mutant, pro veteribus reſciſſis, inducentes nova. Diſcruciat
„ hoc pias mentes, cum audirent in ſcholis fere nullum ſermonem de
„ ctrina Evangelica; ſacros illos ab Eccleſia jam olim probatos
„ haberi pro antiqvatis: imo in ſacris concionibus minimum de
„ Chriſto; de poteſtate Pontificis, de opinionibus recentium ferem
„ totam orationem, jam palam qvæſtum, adulationem, ambitionem &
„ fucum præ ſe ferre. His imputandum opinor, etiamſi qvæ intempe-
rantius ſcripſit Lutherus. Qveritur dein Eraſmus ſpeciatim de Mo-
nachorum Dominicanorum & Carmelitarum crudeli erga literas
odio, utqve illos ſub hæreſis prætextu proſeqvantur, Capnionis & ſua
„ jam etiam Lutheri exemplo demonſtrat, & ſubjungit: Olim hæreti-
„ cus habebatur, qvi diſſentiebat ab Evangeliis, ab articulis fidei, aut his
„ qvæ cum his parem obtinerent autoritatem. Nunc ſi qvis unqvam
„ diſſentiat a Thoma, vocatur hæreticus, imo ſi qvis a commentitia ra-
„ tione, qvam heri ſophiſta qvispiam in ſcholis commentus eſt. Qvic-
„ qvid non placet, qvicqvid non intelligunt, hæreſis eſt; Græce ſcire,
„ hæreſis eſt; expolite loqvi, hæreſis eſt; qvicqvid ipſi non faciunt, hæ-
„ reſis eſt. Fateor, grave crimen eſt vitiatæ fidei, ſed non oportet qvid-
„ vis trahere in qvæſtionem fidei. Et qvi tractant fidei negotium, de-
„ bent ab omni ſpecie ambitionis, qvæſtus, aut odii, vindictæqve procul
„ abeſſe. At qvid iſti præ ſe ferant, qvis eſt qvi non videat? qvorum
„ cupiditati ſi ſemel licentiæ frena laxentur, paſſim incipient ſævire in-

optimi

optimi cujusqve caput: poſtremo minitabuntur ipſis Epiſcopis, atqve ipſi etiam Romano Pontifici. Qvod non recuſabo, qvo minus falſum videatur, niſi jam a qvibusdam fieri videamus. Qvid auſit ordo Dominicanorum, ut ne qvid aliud adferam, *Hieronymus Savonarola* & *Bernenſe facinus*, admonere nos debet. Non renovo ordinis infamiam, ſed admoneo qvid ſit cavendum, ſi illis ſucceſſerit qvicqvid temere tentarint. Hiſtoriam *Savonarolæ*, cujus hic mentionem facit Eraſmus, tangam infra ad §. *LXXIIX.* Ex Helveticarum rerum ſcriptoribus petendum eſt, qvid patraverint *Dominicani Bernæ*, cum hominem ſemifatuum ementitis apparitionibus, dein fraudis conſcium, in æmulationem Franciſcanorum ſubornaſſent, ut contra conceptionem B. Virginis immaculatam qvam illi ſtatuunt, revelationes publicaret. Factum id ante Lutheri diſputationem fuit, combuſtiqve ſunt ob impoſturam diabolicam multaqve crimina, qvorum coram Pontificiis delegatis convicti fuerunt, ex Dominicanis qvatuor anno 1509. Ampliſſimam immanis ſceleris relationem a Franciſcano qvodam ejusdem urbis Monacho, ut apparet, deſcriptam ex Archivo Bernatium produxit *Hottingerus Hiſt. Secul. XVI. Part. V. f. 334. ad 411.*

Ad §. LXIX. *Valentin. a Teutleben*). Illuſtrium virorum memoriam renovare, ſiqva commoda datur occaſio, haud facile negligendum eſt. Eqveſtris *Teutlebiorum* familia in Thuringia, ſine dubio ab ejus nominis vico appellatur, in via regia qva Gotha Iſennacum itur, ſito, in qvo & reditus qvosdam adhuc habet. Huic proxime adjacet prædium & vicus *Laucha*, qvod Teutlebii a Landgraviis Thuringiæ feudi nomine cum omni jurisdictione tenuerunt, ut & jus Caſtrenſis incolatus (Burgmann) in vicina arce *Tenneberga*, idqve per aliqvot ſecula. Cædem enim Palatini Thuringiæ, qvæ Ludovico Thuringiæ Comiti vulgo tribuitur Ulrici Teutlebii opera anno 1065. patratam fuiſſe, Gozecenſis monachus, & ex eo Fabricius *Lib. II. Orig. Saxon. fol. 84.* annotavit. Aliud autem antiqvum meritum Friderici cujusdam Teutlebii inſigne memoratur (ſed non deſcribitur) in diplomatibus inveſtiturarum Lauchenſium, ejusqve cauſa fœminis ſucceſſio in prædio deficientibus maſculis a Principibus olim indulta fuiſſe indicatur. Ex hac familia natus fuit, *Valentinus Teutlebius*, [Sleidanus *Ditlebium*, Chytræus *Tetelebium*, vocant] & in ſtudiis Canonum mul-

tum versatus, Doctoris titulum qvod nobilitati tunc valde solenne fuit, assumsit, diu Romæ vixit, *Præbendas* qvas vocant in Collegiatis Ecclesiis *Moguntiæ, Magdeburgi, Francofurti* tum maxime *Hildesiæ* Cathedrali obtinuit, fuit *Vicarius Archiepiscopi Moguntini*, magnumqve pro Romana hierarchia zelum ostendit. Sic meruit, ut Pauli II. Pontificis commendatione, cum Otto Comes Schaumburgensis Hildesiæ Episcopus Lutheranismi suspectus esset, Collegio Canonicorum commendatus ad Episcopatum anno 1537. eveheretur, litis diœcesis adversus Duces Brunsvicenses acris prosecutor. Fratres habuit plures, horum tamen non nisi unus *Casparus* (nam cæteri Cleto adscripti Canonicas præbendas sectati sunt) qvi *Doctoris legum* & *Electoris Saxonici Consiliarii* titulis insignis erat, familiam propagavit. Ejus abneptis Fratri meo juniori, cujus supra *pag. 56.* memini, nupsit, haud indignis majorum gloria moribus matrona. Hujus cum familia ista contractæ affinitatis occasione, documenta qvædam vetusta ad notitiam meam pervenerunt, ipsiusqve *Valentini* autographum, propinquum hæreditarium inter Fratres firmavit.

Ad §. LXX. *Capnionis causam.*) Controversia erat de libris Hebraicis, qvos intempestivo qvodam zelo omnes comburendos esse Colonienses qvidam monachi & inqvisitores apud Maximilianum Cæsarem instabant. Consultus ea de re Capnio distingvendum & servandos plurimos esse respondit: reprehendentem vero id *Johannem* qvendam Judæum baptizatum, cognomine *Piperigranum* (Pfefferkorn) edito libello acrius taxans, offendit Theologos, ita ut liber ejus Coloniæ deinde & Parisiis combureretur. Exagitatus inde Capnio a Monachis indoctis, & odio furentibus, qvorum caput erat *Jacobus Hochstratenus*, famosus ille inqvisitor Dominicanus graves sustinuit lites. Earum relatio, & ut D. Capnio a Georgio Com. Palatino Episcopo Spirensi, Pontificis commissario, adscitis nobilissimis doctissimisqve viris ab imputatione hæresis absolutus, Hochstratenus etiam in expensas condemnatus fuerit, excusa est *Hagenoæ anno 1518.* ex qva tamen patet, Monachorum artibus, & imprimis *Sylvestri Prieriatis*, qvi jam tum Magister palatii erat, in Hochstratenum propensione effectum esse, ut causa Romam evocata diu in suspenso hæserit. Commendaverant Pontifici Capnionem Maximilianus Cæsar, multiqve

magni

magni Germaniæ Principes, interqve alios Fridericus Sax. El. ſed paulo poſt mota a Luthero controverſia, & Reuchlini mors anno 1522. ſecuta, in oblivionem induxit litem illam ex mera calumnia optimo viro intentatam. Plura de eo, qvoniam facem qvandam meliori doctrinæ & literaturæ ſacræ prætulit, licet ipſe morte præventus receptum eo uſus in Svevia cultum non mutaverit, memoratu non indigna ſunt. Natus fuit Pforzhemii in Badenſium Principum ditione anno ut ipſe ad Joh. Cuſpinianum ſcripſit, 1455. & cum *Reuchlini* (a *fumo*) nomen haberet, Græcum *Capnionis* ab Hermolao Barbaro ſuggeſtum aliqvando uſurpavit, ut tunc fieri moris erat. De ejus ſtudiis & geſtis qvibusdam Altingius in MSca. hiſtoria Palatina hæc habet: Poſt fata *Rudolphi Agricolæ* circa annum Chriſti 1497. in aula atqve Academia Heidelbergenſi ſucceſſit *Johannes Reuchlinus* ſeu *Capnio*, a patria *Phorcenſis* dictus, qvi qvidem cum alibi, tum inprimis Pariſiis & Baſileæ fundamenta ſtudiorum poſuit, uſus magiſtro illo *Weſſelo Groningenſi*, qvi utrobiqve docuit: a qvo præter neceſſariam philoſophiæ & lingvarum cognitionem cum Hebrææ lingvæ rudimenta percepit, tum etiam ſenſa ejus & judicium de Religione ac capitibus controverſis recte hauſit, & conſtanter tenuit. Eum hortatus eſt Weſſelus Baſileæ, ut cum mediocrem Græcarum literarum peritiam acqviſiviſſet, eisdem plenius cognoſcendis ſe ſe dederet, propterea qvod copia codicum Græcorum major ſuppeteret Baſileæ, qvam alibi, utpote qvo tempore concilii Baſileenſis Cardinalis Cuſanus magnum eorum numerum devehendum curarat. Ita his partibus plenius informatus ad Academiam Tubingenſem, & inde porro in Aulam Wurtenbergenſem adſcitus fuit. Sed cum ab obitu Ducis Everhardi gubernationis mutatio accideret, & vita ipſius Monachi cujusdam inſidiis, qvi apud Principem plurimum valebat, peteretur, ipſe periculi declinandi cauſa Heidelbergam ad Electorem Palatinum *Philippum*, conceſſit, & tum in aulam, tum etiam in Academiam vocatus fuit, delectatus ubiqve magnorum ac doctorum virorum conſvetudine, qvibus tum Heidelberga florebat. Et in aula qvidem, qvod ante fecerat Rudolphus Agricola, idem ipſe inſtituit, rogatu Electoris, ut novam epitomen hiſtoriarum per omnes Monarchias deductam Principi contexeret, explicatis præcipuis rerum monumentis, qvæ ſub imperiis illis contigerant. In Academia autem novo & eo usqve inaudito in Germania

exemplo, ſcripſit comœdias, *Hemonem & Sergium*, qvarum alteram magno cum applauſu publice ſpectandam exhibuit, cætera autem ſtudiis Hebraicis excolendis ac propagandis tribuit. Agitabantur tunc in aula Palatina conſilia de conjugio *Ruperti* Principis Palatini, qvi tertio genitus erat, & Eliſabethæ filiæ unicæ *Georgii* divitis Ducis Bavariæ: qvi cum conſobrini eſſent, nulla ratione, propinqvo ſangvine, jungi poſſe videbantur, qvam ut juxta Pontificis diſpenſationem nuptiæ coirent. Romam igitur deſtinatus fuit Capnio legatus, cum comitatu ad Alexandrum VI. gratiam diſpenſationis ab eo petitum, ubi annum pene integrum a Pontifice ejus rei potiundæ ergo detentus fuit. Qvod tempus ſibi non putavit otio tranſigendum, ſed literis Hebraicis potiſſimum excolendis impedendum eſſe. Ideoqve cum Romæ viveret Judæus nomine *Abdias* exactiſſimus literarum Hebraicarum magiſter, dum iſtic egit eum ingenti pretio conduxit; ita qvidem ut in ſingulas horas ſingulos aureos didactri loco ei penderet. Qvo ipſo id aſſecutus eſt, ut Judæus non tantum *diligentiam* & aſſiduitatem, ſed etiam fidem præſtaret Reuchlino; *adeoqve ipſe* tempore legationis ſuæ eousqve proficeret, ut ſumma cum laude literas Hebræas alios docere poſſet. Accidit autem & aliud in hac legatione. Vivebat & docebat Romæ eodem tempore *Argyropulus*, exul ex Græcia profugus, & ſtipendio publico ad literas Græcas docendas conductus: qvod qvidem uti magna cum gratia ita magno cum affluxu præſtabat, ut viri imæ, mediæ & ſummæ ætatis, nobiles & ignobiles, Epiſcopi & Cardinales ad lectiones ejus audiendas concurrerent. Putavit Capnio etiam hujus auditorium ſibi ſubeundum eſſe, qvod qvum magno cum comitatu Legato Principis digno feciſſet, & ante lectionem, conſidentibus nobilibus & auditoribus univerſis, magiſtrum reverenter ſalutaſſet, gratiis actis hic ſciſcitatus eſt, num Græcas calleret literas? qvod cum affirmaret, mediocriter ſe eas poſſe, rogavit, ut eas clara voce legeret, & Latine interpretaretur. Id cum Capnio Legatus prompte & cum gratia faceret, ita qvidem ut ad dialectum Græcorum attemperaret pronuntiationem, tum etiam commode ac eleganter redderet, gemens & tantum non lachrymans bonus ſenex publice exclamabat; *Græcia noſtro exilio Alpes transvolavit.* Divinabat ſcilicet, Græcas literas & artes non jam amplius Italiæ finibus contineri, ſed longe lateque ad gentes etiam horridiores (qvo nomine

mine tum Germani cenſebantur) propagatas eſſe. Sic igitur cum & publice rem, cujus gratia illuc miſſus fuerat, confeciſſet, & privatim literas Hebræas excoluiſſet, atqve etiam Græcarum ſpecimen non infelix edidiſſet, regreſſus eſt ad Electorem Palatinum, & legationis ſuæ ratione reddita ad qvietem ſe compoſuit, ac ſimul ad ſtudia Hebræa rediit. Mutatis autem interea rebus in Ducatu Wurtembergenſi, cum ad Aulam & Academiam Tubingenſem revocaretur, vix dimiſſus ab Electore, eo reverſus eſt, ita tamen ut fructum ſui, memoriamqve relinqveret. Hucuſqve Altingius. Recte itaqve inter reſtitutores eruditionis & reformationis præcurſores cenſetur Capnio, gratamqve ei memoriam æternum debet Germania; multum etiam Gallia: In illa Pictavii anno 1481. Grammaticam Græcam prælegit & (ut oſtendit diploma inter epiſtolas ad Capn. ſcriptas *Lib. I.* relatum.)

Licentiati in Jure titulum aſſumſit: Hebraicam poſtea Grammaticam & Lexicum edidit. Cabbalæ tamen qvam vocant Judaicæ ineptiis plus juſto viſus eſt indulſiſſe, qvod & *Pico Mirandulano* acciditſe fertur. Comœdiam a Capnione in honorem Johannis Dalburgii Epiſcopi Wormatienſis viri laudatiſſimi conſcriptam & primam omnium in Germania habitam eſſe, annotant etiam Bucholzerus, & Cruſius in anno 1497. Antea, nempe anno 1492. a Friderico Auſtriaco Imp. Comitis Palatini, tum non adeo ut nunc vulgata, dignitate cum egregio elogio honoratus eſt. Videatur diploma *dicto libro I. Epiſtol. Reuchl.* Lutheri ad Capnionem epiſtola d. 14. Dec. 1518. data integra exhibetur inter alias: ex ea *Martinus Cruſius Parte III. Hiſt. Svev. Lib. X. cap. 4.* hæc producit, qvæ hic inſeri merentur: *Dominus tecum*, vir fortiſſime, Gratulor miſericordiæ Dei, qvæ in te eſt, vir & eruditiſſime, & humaniſſime: qvæ tandem prævaluiſti obſtruere os loqventium iniqva. Fuiſti tu ſane organum conſilii divini: Sicut tibi ipſi incognitum, ita omnibus puræ Theologiæ ſtudioſis expectatiſſimum: adeo longe alia fiebant a Deo, & alia videbantur geri per vos. *Item* invadunt dentes iſtius Behemoth me: ſi qvo modo ſarcire qveant ignominiam, qvam retulerunt ex te. Occurro & ego ipſis, longe qvidem minoribus ingenii & eruditionis viribus, qvam tu occurriſti & proſtraviſti, ſed non minore animi fiducia, congredi mihi detrectant, reſpondere recuſant: ſed mera vi & violentia in me viam affectant. Vivit vero Chriſtus: & ego perdere nihil poſſum,

» ſum, qvia nihil habeo. Fracta ſunt in tua firmitate, non parum o-
» dem cornua horum taurorum. Hoc enim in te egit Dominus, ut e-
» rannus Sophiſtarum, aliqvando & tardius & mitius diſceret ve-
» Theologiæ ſtudiis reſiſtere, ac reſpirare inciperet Germania, ſcriptu-
» rum doctrina tot (heu) annorum centenariis, non tam oppreſſa, qua-
» extincta. Wittembergæ altera die Luciæ anno 1518. Hortatu
Capnio Philippum Melanchthonem, qvem puerum aliqva affini-
ſibi junctum, admiratus erat, & ad ſtudia incitaverat, ut vocat
Friderico electore Wittembergam iret. Refert epiſtolam ejus ad Ph-
lippum *Scultetus in An. 1518.* adde *Camerar. in vita Melanchthonis.*

Cæterum Capnio paulo ante mortem Ingolſtadio, ubi linguas
Hebræam & Græcam docuerat Tubingam revocatus anno 1521. ea-
dem ſubiit profeſſionem; anno vero ſeqventi Stutgardiæ obiit, anno
ætatis 67. Magni eum fecit Eraſmus, ſed ut cautus erat, cauſe ra
ſeſe non immiſcuit. In *præfatione ad Epiſtolas Hieronymi* ad Leonem
X. anno 1515. inter eos qvi in Hieronymum aliqvid commentatum
laudat virum his verbis: Johannes Reuchlinus Phorcenſis, multi-
» gvarum, Græcæ, Latinæ & Hebraicæ pene ex æqvo peritus, illa-
» nullo doctrinæ genere non verſatus, ita ut cum primis certare poſ-
» Unde merito virum hunc ceu Phœnicem & unicum ſuum decus no-
» ſuſcipit ac veneratur Germania. Hac certe laude a laudato vix qvi
major eſſe poſſit vix video. Vide *Lib. II. Ep. Eraſm. ep. 1.* Iniqvum
ejus fatum ob libellum ipſo non volente editum, eodem tempore
Cardinalem Grimanum ſcribens deplorat. *ep. 2.* Mortuum ex Ger-
manis unicum deſiderat *Ep. V. Lib. XXIII.* Per libellum vero illum
non intelligo qvem titulo Augenſpiegel (*Speculi*) contra Pipe-
cornum utiqve ex propoſito edidit, ſed comœdiam qvam *Henno*
vocavit, in qva Monachos falſe exagitaverat. Eam enim ſvaſu Wer-
matienſis Epiſcopi ipſe ſuppreſſit, ſed ab aliis illo inſcio edita fuit, &
monachorum iram ei peperit, nata poſtmodum occaſione exſertam.
Judæum Capnionis adverſarium ob Judaiſmum male diſſimulatum,
& profanatam hoſtiam ſacram anno 1514. Halis combuſtum fuiſſe re-
fert Bucholz. in an. 1510. ſed Eraſmus *Lib. XXX. ep. 23.* anno 1517. ad
Pirckaimerum Judæi illius ut viventis meminit. Error forte ex ſimi-
litudine nominis ortus eſt, nam Halis ejusdem nominis Judæum ob
crimen illud aliaqve multa ſupplicio affectum Dreſſerus refert in

Chron.

Chron. Sax. Ann. 1514. & ante eum Spangenbergius in *Chronico Mansfeldenſi*. Extat & *Theodor. Plieningii* Eqvitis Svevi viri docti, (*Plinium* vocabant literatores) ad Capnionem epiſtola, anno 1508. data, in qva eum *Germaniæ Homerum & Ennium* nominat. Audiamus etiam ex adverſa parte *Jacobum Gretſerum* Jeſuitam, infenſiſſimum & mordaciſſimum Lutheraniſmi inſectatorem, ubi de Eraſmo, Capnione & Philippo Melanchthone eodem fere modo ex ſectæ ſuæ genio judicat, in Satyra, qvæ titulum habet, *Suppetiæ Luthero Academico miſſæ. 1612.* ut patet ex epiſtola dedicatoria ad Abbatem Cæſareenſem (Käyſersheim): Video Academiæ noſtræ Ingolſtadienſi ter præſentiſſimum » periculum imminuiſſe, ne morum & fidei orthodoxæ jacturam, imo » naufragium faceret. Primo, qvando huc Baſilea accerſitus eſt Eraſmus Roderodamus anno 1516. Secundo, qvando hic reipſa jam Hebræas Græcasqve literas docebat Johannes Reuchlinus, ſeu Capnio, » anno Redemptoris 1520. & qvidem ingenti diſcipulorum numero, » qvod ipſe teſtatur in epiſtola ad Bilibaldum Pirckheimerum, Patricium Norimbergenſem; Qvotidie, inqvit, de throno Doctorum, freqventi auditorio prælegendus eſt a me in lingva Hebraica, mane, Rabbi Moſes Kimchi, & veſperi Plutus Ariſtophanis, diſcipulis plus trecentis, & multo inqvam plus. Tertio, qvando eodem ſalutis anno, Philippo Malanchthoni, Wittebergæ in Saxonia degenti, & jam tunc cum Luthero Qvintum Evangelium procudenti, Profeſſoris munus in iſta Academia oblatum eſt, propoſito lauto & largo ſtipendio. Licet autem Eraſmus & Reuchlinus » apertis machinis Catholicam religionem non oppugnarent, ejus tamen everſionem fraudulenter per cuniculos moliebantur; erant enim » acerrimi Religioſorum & Clericorum rituumqve Eccleſiaſticorum oſores & inſectatores, qvos dicacitate ſua dentataqve facundia publico » ludibrio paſim exponebant, & in contemptum apud auditores operumqve ſuarum lectores adducebant. Cui fundamento in pectoribus mortalium ſemel jacto, firmiterqve ſtabilito, facillime poſtea » manifeſti ſectarum conditores, hæreſeos fabricam inædificare » ac ſuperimponere poſſunt; qvia ſi non rem penitus factam, at certe dimidium facti habent. Aurea eſt D. Bernhardi ſententia: *Plus nocet falſus Catholicus, qvam ſi verus appareret hæreticus.* » Cæterum divino nutu & ſingulari Numinis in Academiam Ingolſta-

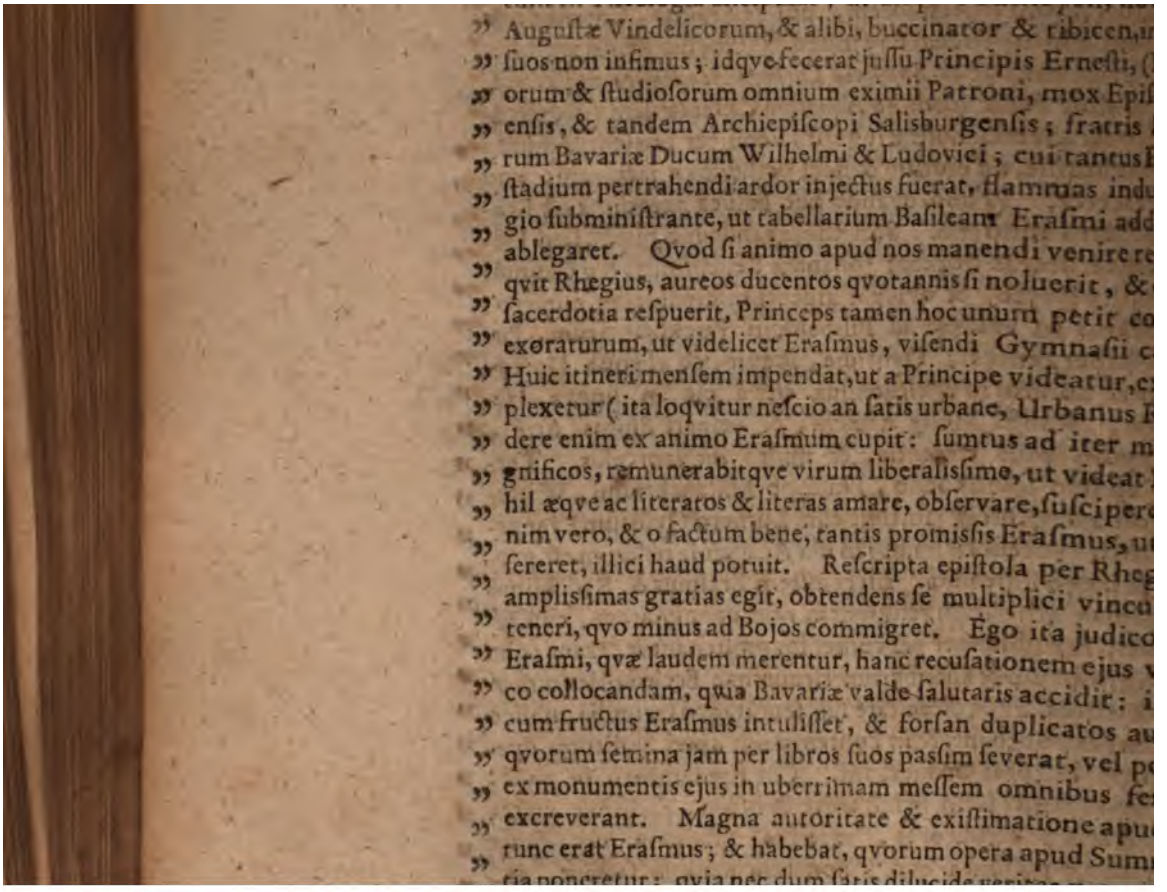
» Auguſtæ Vindelicorum, & alibi, buccinator & tibicen,u
» ſuos non infimus; idqve fecerat juſſu Principis Erneſti, (
» orum & ſtudioſorum omnium eximii Patroni, mox Epiſ
» enſis, & tandem Archiepiſcopi Salisburgenſis; fratris
» rum Bavariæ Ducum Wilhelmi & Ludovici; cui tantus
» ſtadium pertrahendi ardor injectus fuerat, flammas indu
» gio ſubminiſtrante, ut tabellarium Baſileam Eraſmi add
» ablegaret. Qvod ſi animo apud nos manendi venire re
» qvit Rhegius, aureos ducentos qvotannis ſi noluerit, &
» ſacerdotia reſpuerit, Princeps tamen hoc unum petit co
» exoraturum, ut videlicet Eraſmus, viſendi Gymnaſii c
» Huic itineri menſem impendat, ut a Principe videatur, e
» plexetur (ita loqvitur neſcio an ſatis urbane, Urbanus
» dere enim ex animo Eraſmum cupit: ſumtus ad iter m
» gnificos, remunerabitqve virum liberaliſſimo, ut videat
» hil æqve ac literatos & literas amare, obſervare, ſuſcipere
» nim vero, & o factum bene, tantis promiſſis Eraſmus, u
» ſereret, illici haud potuit. Reſcripta epiſtola per Rheg
» amplisſimas gratias egit, obtendens ſe multiplici vincu
» teneri, qvo minus ad Bojos commigret. Ego ita judico
» Eraſmi, qvæ laudem merentur, hanc recuſationem ejus
» co collocandam, qvia Bavariæ valde ſalutaris accidit: i
» cum fructus Eraſmus intuliſſet, & forſan duplicatos au
» qvorum ſemina jam per libros ſuos paſſim ſeverat, vel p
» ex monumentis ejus in uberrimam meſſem omnibus fe
» excreverant. Magna autoritate & exiſtimatione apu
» tunc erat Eraſmus; & habebat, qvorum opera apud Sum
» tia noncretur; qvia nec dum ſatis dilucide

pedes & auræ ferrent, abire juſſus eſt; non modo ab illis, qvi Eraſmum non niſi ex fama (inter qvos Princeps noſter Erneſtus,) ſed & ab illis, qvi eum familiariter noverant, qvales in Britannia, ſanctum illud par Martyrum, Roſſenſis & Morus. Melanchthonem detinuit in Saxonia Lutherus, magno, negare non poſſumus, Bavariæ bono; nam ſi Ingolſtadium veniſſet, qvas ſtrages verſipellis ille & verſatilis hæreticus non dediſſet? Detinuit autem Lutherus Philippum, procurato uberiore ſtipendio. De qvo ita ad Spalatinum ſuum. *Spero Philippum ad Bavaros non adſpirare. Id tamen eſt, qvod ſemper optavi, ut honeſtiore magnificatus ſtipendio, ſpem illis adimeret, qvam concipiunt, qvod vilius eum haberi ſciunt, qvam apud eos futurus eſſet.* Alibi idem Lutherus ad eundem Spalatinum: *De ſtipendio Philippi nihil ſcribo ad Principem, ſi tu non ſatis fueris. Qvæ antea ſcripſi, feci, ut homini nulla eſſet occaſio migrandi unqvam a nobis.* Animadvertebat nimirum Lutherus, qvantopere ad fabulam, qvam exorſus fuerat, Philippi, juvenis tunc audacis, diſerti, & ad qvemcunqve laborem indefeſſi, perſona ſibi opus eſſet. Gratias Luthero, qvi tantam peſtem ſcholæ noſtræ nec miſit, nec ut mitteretur permiſit: Eſt cum & hoſtes proſunt, etiam neſcii atqve inviti. Id hic evenit.

Affero hæc hiſtoriæ cauſa, & Capnionis occaſione, & ut callliditatis exempla, qva ſit, ut Principes, etſi aliqvando lucis & veritatis deſiderio accendantur, facile tamen avertantur, præcluſis mediis ad audiendos per qvos proficere poſſent.

Qvanti autem poſt Cæſarem & Pontificem ipſum, a viris ſui temporis maximis & doctiſſimis habitus fuerit Reuchlinus, epiſtolæ jam ſæpe memoratæ ex omnibus Europæ partibus ad eum datæ, & *anno 1519. Hagenoæ* excuſæ, luculenter demonſtrant. Inter eos præter *Henricum Nuenarium Comitem, Huttenum, Capitonem, Eobanum Heſſum, alioſqve* qvi ob Lutheraniſmum ſuſpecti videri poſſent, & odioſum ut audivimus, Clero *Eraſmum* inveniuntur *Johannes Fiſcher*, Epiſcopus Roffenſis, *Johannes Dalburgius* Epiſcopus Wormatienſis, *Thomas Truchſeſius*, Decanus Spirenſis, *Ægidius Viterbienſis*, Auguſtinianorum generalis, *Philippus Beroaldus*, Jun. *Picus Mirandulanus* aliiqve plurimi, qvi religionem non mutarunt; plures vero nominari poſſent, ſi *tertium* volumen Romanarum epiſtolarum qvod in fine ſecundi promittitur, inſpicere mihi licuiſſet, qvanqvam an editum fue-

qve autoribus collegi, & multa alia digniſſima referuntur
Theologi in provincia illa primarii & celeberrimi *Lic. Jo*
ſigni præfatione. In hoc tractatu Friderico III. Imp. cari
Capnio memoratur, a qvo & codice Bibliorum Hebraico
(qvi in Bibliotheca Durlacenſi etiam nunc aſſervari dicitu
ejus a Medico Judæo, qvo Imperator utebatur, lingvam il
idem in Theologia recte ſenſiſſe de juſtificatione & Sacram
betur. Magna ei dignitas acceſſit, cum ex lege fœderis
qvo ſupra dixi, inter triumviros illos judices a Cæſare
& Principibus conſtitueretur. Encomio inſigni eum m
cus Huttenus, in Carmine Heroico qvod *Triumphum Cap*
pſit, magna cum monachorum & imprimis Dominican
tione. Speciminis loco paucos verſus addam :

Dicat Io, ſi ſe novit Germania, dicat.
Jam vacuum curis, atqve ambitione ſolutum,
Viventemqve ſibi, reliqvoqve ſuavius uti
Tempore qværentem, ſtudia inter ſancta libros qve
Lite relegata feſſum, effœtumqve ſenecta
Invaſere ſenem innocuum, nil tale merentem.
Cauſa viros movit, qvi nil ſupereſſe videbant,
Poſt Bernenſe nefas, qvo ſe inqvinare liceret.
Reſpexere diu, placuit Capnione reperto
Exercere invidiæ ſtimulos, ſolitumqve venenum.
Sollicitis qvo principio ſe accingere poſſent
Flagitio, curas recutitus apoſtata ſolvit:
Conſiliumqve dedit, ſed verſu, dicere durum eſt,
A piperis grano germanum nomen adepti.
Hunc olim vœnas fugientem, extrema ſecutum

Ad Chriſti traxere fidem; præſtabat in illa
Relligione mori, & pro factis ſolvere pœnas,
Qvam bellum ac fœdas nobiſcum accendere lites. &c.

Et poſt alia:

- - - accuſat Capnionem, & judicat idem
Acer Hogoſtratus, ſcriptis qvoqve ladere qværunt:
Allexere Ubios fratrum ad ſe cœpta Sophiſtas,
Una omnes ruere, & pugnam miſcere parati.
Pallidus imprimis, & olenti Tungarus ore,
Ultro ſcribit opus cui putidiore Minerva
Ebrius Ortuinus ſcabris ſe verſibus addit.
Deinde alii certant. - - - - - -

In *Petrum Maierum* plebanum Francofurtenſem qvo cum *Crovebergius*, ut alibi notavi, per literas diſceptavit, inter alia his ludit verſibus qvi & alios concionatores perverſos egregie depingunt:

- - - Qvantum eſt potuiſſe furentis
Judicio vulgi, ſtolidaqve placere cohorti.
At ſi qvando tibi ridet leviora loqvuto,
Aut ſi qvando oculos fanti lugubria tergit,
E populo qvisqvam, vel de mulieribus iſtis,
Tum ſublime caput, tumefactaqve nubibus effers
Labra tenus, plaudisqve manu, molliqve triumphas
Continuo geſtu, tunc te hæc ſuggeſta, tuumqve
Vix capit hoc regnum, tunc tu omnia voce laceſſis,
Omniaqve exuperas, & inanem percutis aurem.

Ex plurimis qvibus Capnionis laudes prædicat hos appono:

Hic vir hic eſt, cives, qvem vos paulo ante petitum
Mille dolis, mille inſidiis, atqve arte maligna,
Promiſſa doluiſtis ope, hæc venerabilis illa eſt
Canicies ſancti capitis, cui debet honorem
Et cui ſemper habet plenis Germania votis
Virtute illuſtrata viri. Hic eſt ille ferorum
Intrepidus domitor monſtrorum, invictaqve maſtix,
Qvi temere fratres auſos, temereqve Sophiſtas,
(Laudis opus plenum, & memorandum in ſecula factum!)
Contudit, & multa trepidos formidine ſternens

Intactam asseruit, ac inqvo judice famam.

Et paulo post:

Hic vir, hic est, cives, qvi non torporis inerti
Segnicie socordia agens, qvæsivit honores;
Verum acri studio atqve opera, multoqve labore,
Qvi gravibus rebus qvæsitus Cæsaris egit
Et patris & nati causas; qvi plurima fecit,
Plurima qvi docuit, non ventri obnoxius unqvam,
Et nunqvam indulgens, qviqve ut nos vera doceret,
Qvæ non dura tulit? cui non se inferre periclo
Est ausus? qvi si temere non Ennius olim
Adscripsit tria corda sibi, nos qvatuor isti
Jure bono dabimus, scribenti apteqve loqventi
Qvatuor in linguis, patria, Græcaqve latinaqve
Et tandem Hebræa. Qvare infantissima Fratrum
Plebs fileat, qvis enim melius multa ardua scribet?
Rectius & dicet, qvam qvi multa ardua novit?
Hic vir hic est cives, qvi qvæ qvis legerit alter,
Plura dedit calamo, qvi primus Comica scripsit.
Germanisqve suis scenam patefecit, & amplam,
Ostendit caveam, vetuit qve sistere theatrum.
Plurima qvæ numero, qvi plurima lege soluta
Condidit, invenit qvi multa incognita nobis
Optimus interpres, qvi certe pluribus annis
Ante duces summos in Cæsareoqve senatu
Jus dixit, qvam qvis, studuisse putabitur alter.

Lis cum monachis anno 1520. interveniente cum aliis *Francisco Sickingio* ita composita fuit, (ut ex epistola Capnionis ad Bilibaldum Pirckhaimerum apparet) ut monachi abolitionem causæ suo sumtu Romæ, cum honorifica Capnionis mentione se impetraturos esse & expensas litis refusuros promiserint, qvemadmodum jam illos, in qvos sententia Spirensi condemnati erant, ultra centum florenos *in bono auro*, ut scribit, restituerant. Unum adhuc noto: causam propter qvam Capnio Romam missus fuit, aliam a Melanchthone in oratione de Reuchlino, ut & ab Altingio, loco supra citato, aliam in recentissima Capnionis qvam allego, historia referri. In hac enim traditur, legatum fuisse a Philippo Palatino Electore Reuchlinum ut contra Abbatem, sive

Præpo-

Præpoſitum Weiſſenburgenſem & commiſſarium Pontificium, qvi a Præpoſito inſtigatus, ſine cognitione cauſæ Electorem excommunicaverat, apud Pontificem Alexandrum VI. conqvereretur & extat oratio ejus Romæ de lite illa habita, perqvam elegans & gravis; potuit tamen & alterum illud negotium qvod reliqvi memorant, diſpenſationempe matrimonialis, inter legationis cauſas fuiſſe, idqve non negat ſcriptor noviſſimus, Majus. Finiam longam digreſſionem, unum tantum monens, qvod legi omnino mereantur epiſtolæ duæ Lutheri ad Spalatinum tum Wittenbergæ agentem, qvarum una (*Lib. I. 4.*) *Ortuinum Gratium*, Reuchlini adverſarium exagitabat: ea ſcripta fuit anno 1514. altera (*Lib. I, 6.*) diem & annum non habet, Chytræi tamen & Calviſii judicio ſcripta fuit anno 1510. in qva Capnionem non ſolum prolixe ab hæreſi defendit, ſed & Eccleſiæ miſerum ſtatum & inqviſitorum, qvos vocabant, inſcitiam & tyrannidem deplorat, jam tum anteqvam cum Tezelio congreſſus eſſet, plenus adverſus illos Zelo. *Plenum eſt*, ſcribit, *cor meum harum cogitationum magis qvam lingva dicere poſſit.* & paulo poſt: *Confido Dominum fore veracem etiam invitis & fruſtra ſedentibus mille Colonienſibus, Dei enim ſolius hoc opus erit ab intra operante, non hominum, a foris tantummodo ludentium potius qvam operantium.*

Auguſtinus qvidam Alfeldenſis.) Plurimi ejus libelli collecti a Monachis Paulinis Lipſienſibus in *Bibliotheca Academica* aſſervantur, tam Germanici qvam Latini, indigni profecto qvi lucem adſpexerint, niſi Luthero anſam dediſſent, ſententiam ſuam magis magisqve confirmandi. Inter primarios infelicis ingenii Alfeldenſis fœtus eſt tractatus, de cujus refutatione dixi, qvi hunc habet titulum: *Super Apoſtolica ſede, an videlicet divino jure ſit nec ne, neqve Pontifex qvi Papa dici cœptus eſt, jure divino in ea ipſa præſideat, non parum laudanda, ex ſacro Bibliorum canone declaratio, edita per Fratrem Auguſtinum Alveldenſem, Franciſcanum regularis (ut dicitur) obſervantiæ ſacerdotem, Provinciæ Saxoniæ, Sanctæ crucis ſacriqve Bibliorum canonis publicum Lectorem in Conventu Lipſico, ad Reverendum in Chriſto patrem & Dominum, Dom. Adolfum Principem illuſtrem in Anhaldt, Epiſcopum Mersburgenſem.* Præmittit articulos Græcorum contra Pontificatum Romanum, Romæ damnatos, dein ſuam theſin proponit his verbis. *Sedes Apoſtolica* »

lica seu Cathedra Petri sola suprema, jure divino erecta, firmata & [illegible]
" *sa, in qva Christo Deo nostro jubente præsideret Petrus & successor[illegible]*
" *universalis ecclesiæ militantis caput, pontifex summus, Primas, Pap[illegible]*
" *ctor, Pastor, unus & solus summus Christi Vicarius Romæ tanqvam [illegible]*
" *sibi congruo fixa atqve situata est.* Hanc septem probationibus, [illegible]
" *dios* vocat) propugnat, v. g. a necessitate regiminis monarchici, [illegible]
stabiliri putat dicto Christi, *omne regnum in se divisum desolabitur*: [illegible]
gura veteris testamenti, qvia enim *omnia in figura contigerunt*. [illegible]
X. ideo & Aaronis figura impleri debuit, nempe per Papam. [illegible]
qvoqve trahit dictum *Hebræ. VIII.* qvod *Christus sortitus* sit [illegible]
ministerium. Addit dein vulgata illa: *Tu es Petrus, & super hanc p[illegible]*
tram &c. item, *Dabo tibi claves cœlorum: Rogavi pro te Petre: Pas[illegible]*
meas. Sed subtilius fortassis est qvod dicit, Christum in [illegible]
Petri consedisse qvanqvam duæ adessent. *Luc. V. 3.* & qvod dis[illegible]
pro Petro solverit, utpote pro vicario suo, & alia ejuscemodi, [illegible]
Petro reliqvos Apostolos pro consultoribus assignet, sicut Pa[illegible]
dinales. Per hæc putat blasphemiæ & hæreseos convinci p[illegible]
trarium sentientes, eosqve cum *lethiferi veneni conflatore* [illegible]
Wicleffo & cum *Joh. Huss consobrino diaboli*, comparat. Post ho[illegible]
pronuntiat: *Qvicunqve negat jure divino esse summum Pontificium* [illegible]
" *tri, atqve sedem Apostolicam, qvod idem est, simul qvi negat jure* [illegible]
" *esse Christi vicarium Petri successorem, hunc coram Deo & Christo* [illegible]
" *qvi judicaturus est vivos & mortuos, coram tota universali ecclesia pro*
" *clamo, accuso, devito velut perversum hæreticum, si pertinaciter in errore*
" *& hæresi persistit.* Edidit inter alios Alfeldensis sermonem Germani-
" cum in qvo compendium qvoddam convitiorum & retorsionum in
Lutherum invenitur, cum delineatione plurimorum scriptorum, qvæ
contra eum meditabatur. In hoc adversus desideratam a Luthero
Missæ seu Eucharistiæ celebrationem in lingva populari, ex inscriptione
Pilati qvæ in tribus saltem lingvis facta sit, argumentatur, negatqve
licere in alia qvam una ex tribus illis Missam celebrare, addita gravissi-
ma, ubi ipsi videtur ratione, ne populus ad inobedientiam, & multos
errores moveretur, aut ansam sumeret communionem sub utraqve de-
siderandi. Comparat in illo sermone *Lutherum* cum *Conrado Fabro*,
qvi Sangerhusæ Principum jussu olim combustus fuerit ob dogma
Hussi-

Huſſiticum, qvo nunc Saxoniam, Miſniam & Thuringiam infici, qveritur a Luthero. At de eadem *communione ſub utraqve* Latinum tractatum edidit, anno (niſi in numero errarunt Typographi) 1529. Huic proëmium præmiſit de nomine Jeſu indeclinabili, cui qvintam literam addidit & JESUH ſcripſit, ut conveniret cum Voce Josua tot literas habente: mira inde myſteria eruit, præcipue ob interpoſitam literam S. qvem ſemivocalem eſſe tradit, qvia incipit a vocali, & pronuntiatur *ES*. Id notat (ait) myſterium incarnationis, nam natura a verbo aſſumta ex ſe plenam vocem, id eſt, perſonam non habet; æmulari ita Lutheri ſtudium Hebraicæ & Græcæ lingvæ voluit Therſites iſte, ut literaturæ gloriam ſibi qværeret, & Reuchlini, qvem *doctiſſimum virum* vocat, autoritatem ſeqvi videretur. Elegantiæ etiam Monaſticæ ſpecimina ſunt, tituli librorum *Fætor Luderanus*, *Syrupus Alfeldenſis*. Sed ex his plura piget referre, prætereo etiam alias chartas, qvas tum adverſus Lutherum tum adverſus eos qvi pro Luthero, cum is ipſe reſpondere homuncioni nollet, calamum ſumſerunt, *Dolſchium & Lonicerum*, nugis ſuis implevit.

Menſe Junio tractatus *Card. Cajetani, de divina inſtitutione Pontificatus*, Coloniæ recuſus eſt, is puto qvem teſte Richerio *ſupra ad* §. 2. occaſione Concilii Piſani ſcripſit, in qvo pro Scholaſtico, qvo valuit, acumine nihil omiſit, ſed ad ſtabiliendam ſententiam ſuam teſtimonia veterum ſtudioſe collegit, ex qvibus non ſolum *principatum* ſive θεοδοσίαν Petri & ſucceſſorum, ſed & dominatum illum univerſalem, & infallibile de religione judicium aſtrui poſſe exiſtimavit. Neqve tamen ipſe diſſimulat, *certitudine mathematica firmari non poſſe qvæ ſcripſerit*, ſed interpretatione Scripturæ ſecundum ſenſum doctorum & in autoritate Conciliorum acqvieſcendum eſſe, ita enim certam eſſe fidem, de Pontificatus inſtitutione divina, ut certior haberi non poſſit. Refutavit Cajetani tractatum anno 1511. primo editum anno ſeqventi *Jacobus Almainus* Doctor Pariſienſis, cujus hunc & alium ejusdem argumenti libellum Edmundus Richerius compilationi ſuæ, ſive *Vindiciis doctrinæ majorum Scholæ Pariſienſis* anno 1683. editis inſeruit. Dedicavit ſcriptum ſuum Almainus *Triſtando Salezario*, Senonenſi Archiepiſcopo, his exorſus verbis: Qvod imprimis optabam mihi hoc tempore ſorte qvadam obtigit argumentum, ſcilicet edendi qvidpiam in aſſentatorias, & qvaſi qvodam adulationis illicio, Summum

„ mum Pontificem ſibi nimis blandiendo demerentes doctrinas, illius
„ Fratris Thomæ de Vio Cajetani, hominis alioqvin eruditi, niſi ſuam
„ eruditionem aſſentationis macula contaminaſſet, & niſi ſacratiſſima
„ illa Concilia Conſtantienſe & Baſileenſe, ſuis procacibus verbis infa-
„ mare & ſugillare anniſus eſſet. Cum ſatis innotuerit nova hac editio-
ne liber iſte, non opus eſt ut multa ex eo exſcribantur: invenient inte-
rim Pontificiæ majeſtatis aſſertores qvæ Lutheri & Proteſtantium ſen-
tentiam excuſare, & hos labore impugnandi ſupremam & infallibi-
lem illam poteſtatem levare poſſunt; qvanqvam Richerio in iis, qvæ
pro abſoluta infallibilitate Conciliorum aſſerit, non aſſentiant.

Ad §. LXX. *Thomæ Rhadini*) Paulo ante editum Cajetani libellum menſe nempe Octobr. anni 1520. recuſa eſt, annitente Emſero, Lipſiæ *Thomæ Rhadini Ord. Prædic. oratio ad Principes & populos Germaniæ*, Romæ, ubi Theologiam profitebatur, in Lutherum habita. Gloriatur autor de origine Germanica, qvod natus ſit *Placentiæ* ex Comitum familia, qvæ *Thodiſcorum* (i. e. Germanorum) cognomentum retinuerit, Luthero (ex vulgi, ut dicit, opinione) magnum ingenium, uberrimas artes & compoſitum ſermonem tribui non negat, item qvod ſit vir fortis, & bonus qvi bene vivat, ſolertiſſimus etiam, & qvi profeſſione vitæ Eremiticæ Auguſtinianæ, Chriſtum pauperem ſecutus ſit; culpat vero ut rerum & opinionum novarum cupidum, qvi *nullum ex Theologis, qvos ſeculum illud venerabatur, imitari velit, ſed ſuperiores vincere, & poſteritati exemplum & autoritatem relinqvere.* Germanorum fortia facta & pietatem extollit, eas autem laudes a Luthero imminui putat, & nobilitati Germanicæ dedecus inferri, imprimis Friderico Principi, qvi templum Wittembergenſe celeberrimum extruxerit, & ex multis regionibus conqviſitis rellqviis ornaverit, indulgentias etiam centum dierum, viſitantibus templum impetraverit, qvas nunc Lutherus in contemtum adduxerit. Objicit eidem qvod Philoſophiam Ariſtotelicam ſpreverit & *Theologiæ peſtem* vocaverit; cum Summa Scholaſticorum doctorum injuria; qvi tamen per annos trecentos Philoſophiam Theologiæ ancillari, & omnem humanum intellectum in obſeqvium Chriſti captivum facere allaboraverint. Exagitat encomia qvibus Lutherus ſe efferri, & veluti ſanctum pingi patiatur: maxime vero ei vitio vertit, qvod adverſus regale ſacerdotium petulanter inſurrexerit. *Eſto*, inqvit, „ *ſacerdotes* ab illo *antiqvo*

tiquo clariſſimarum virtutum, morumqve ſanctiſſimorum tenore defecerint. Eſto (licet Salomon non conſentiat) hoc ſit ſub ſole novum vivendi genus, prioraqve tempora meliora fuerint, ut moroſi ſenes & ſtultus qviſqve cauſatur. Eſto nunc primum juxta prophetam, dominus de cœlo proſpiciat, ut videat, ſi eſt intelligens, aut reqvirens deum, omnesqve declinaverint, ſimul inutiles facti ſint, nec ſit qvi faciat bonum, nec usqve ad unum. Eſto, inqvam, tandem ſit Roma peccatrix, ſit miſera, ſit adultera. Non tamen debuerat Martinus primus in eam lapidem mittere, niſi forte fortuna ſe innocentem & ſine peccato dicat, atqve ſeipſum ſeducens mendacem faciat. Peccaſſe deinde eum dicit contra decreta Juris Canonici, qvæ nullam in Pontifices cenſuram admittunt. Dum vero, contra dogmata Lutheri diſputat, in traditione Eccleſiæ fundamentum ponit, & *ideo non omnia ſcripta eſſe, ſed viva voce a Chriſto & ab Apoſtolis eorumqve ſucceſſoribus tradita contendit, ne ſacroſancta & divina ſecreta in prophanum vulgus exirent, & amaracinum ſuibus offeratur.* Dein ex Lutheri dictis contradictiones colligit, & errores ſuos ex Wiclefo, Huſſo, Marſilio Ficino, & Johanne Laudunenſi hauſiſſe eum aſſerit, pugnat pro primatu & poteſtate Pontificis; teſtimoniis Patrum, ſpeciatim exprobrat Luthero odium in ordinem Dominicanorum, & Huſſitarum exemplum eum ſeqvi ſcribit, qvi monaſterium Prædicatorum Glatoviæ in Bohemia funditus everterint. Gratias agere Philippo Melanchthoni Lutherum jubet, qvod hic ſcripta ejus expoliat, & ut loqvitur *ſupra balbiloqventiam nonnihil elevet.* Reprehendit commentarium ejus in Epiſt. ad Galatas, nulla tamen allata ratione, qvam qvod Paulum Petro æqvalem fecerit. Allegat dictum *II. Petr. III. 15.* eo, credo, ſenſu ut cenſuram Pauli ex cathedra Pontificia continere videatur. Appellationem vero ad concilium a Luthero interpoſitam, Pii II. & Julii II. decretis damnationem Luthero afferre aſſeverat. Poſt innumera convitia & ſcommata, qvæ collectis & applicatis Scripturæ centonibus, Poëtarum dictis, hiſtoricisqve & grammaticis alluſionibus (qvarum magna tumet copia) toto ſpargit & effundit ſacco, tandem Deum omnesqve ſanctos implorat, ut a Germania, qvam patriam ſuam vocat, mala illa ex Lutheri *doctrina metuenda avertant, ipſum vero ad meliorem mentem reducant, vel interitum ei accelerent, ut omnes poſthac in tranqvillo Eccleſiæ ſtatu dormiant.* Hæc Summa votorum erat. Orationis hujus exemplo Lipſiæ

recuſo, Phil. Melanchthon æqve ac Lutherus ſuſpicatus fuit autorem ejus eſſe *Hieronymum Emſerum* ſub *Rhadini* nomine latentem. Conſtat id ex epiſtola Lutheri ad Spalatinum *part. II. pag. 7.* & ex *Hirci* cognomine, qvo Emſerum, ad inſignia ejus alludens Philippus compellat. Edidit autem hic ſub *Didymi Faventini* nomine Orationem pro Luthero doctiſſimam graviſſimamqve, Principibus Germaniæ itidem dicatam, qvæ in *Tomo II. Oper. Philipp. p. 38. & ſeqq.* extat. In hoc
» rerum eousqve geſtarum ordine breviter & perſpicue enarrato, ini-
» qviſſime accuſari dicit Lutherum, qvi patriam Romanenſibus fraudi-
» bus liberavit, qvi ſeculorum aliqvot errorem unus his temporibus au-
» ſus eſt convellere, qvi Chriſtianam doctrinam impiis Pontificum con-
» ſtitutionibus, & nugacibus Scholarum Sophiſmatis prope extinctam,
» in lucem revocavit. Nam has laudes docti tribuunt Luthero, non e-
» go tantum, & vere tribui intelligetis, cum ad accuſationum capita
» reſpondero. Hæc præfari libuit, ne hunc tumultus hujus autorem eſ-
» ſe putaretis, qvam plane iſtorum furoribus debetis, qvi jam annos plus
» tres nihil non agunt, nihil non moliuntur, ut extingvatur Luthe-
» rus: non ut qvieta ſit respublica Eccleſiæ, ſed ut ipſi in qvie-
» tam Eccleſiam tyrannide ſua libere graſſari qveant. Dein ad capita accuſationis reſpondet. De miſſa, ait, ita docuiſſe Lutherum, ut boni non offenſi, ſed teſtati ſint aliqvot eorum, multum ſe debere Luthero, qvod eo autore tandem ſanctorum myſteriorum fructum cognoverint; reclamare autem illos ſolum, qvi ſacra in qvæſtu habent. Fridericum Electorem (qvem a Luthero læſum eſſe declamaverat Rhadinus) teſtem appellat, qvod Lutherus indulgentias non in Principis contumeliam & damnum, ſed veritate Evangelica convictus reprehenderit, ipſeqve Elector intellexerit, meras impoſturas eſſe indulgentiarum nundinationes: laudat eum, qvod Lutherum non prodiderit inimicis pro libidine cruciandum. Ad objectam porro ſtudiorum oppreſſionem, & primo qvidem Philoſophiæ, hæc regerit: Non damnat Lutherus eam Philoſophiæ partem,
» qvæ mathemata, qvæ gemmarum, plantarum & animantium naturas deſcripſit. Nam
» horum cognitionem fatetur ad ſacra neceſſariam eſſe, ſoletqve in loco
» uti, qvoties res poſtulat, probat inqvam pingvem illam rerum deſcri-
» ptionem, cujus autores habemus, apud Latinos Plinium, apud Græcos
» Athenæum, addo, ſi vis, Ariſtotelem, Theophraſtum, Dioſcoridem, ut

Poe-

Poetas interim taceam. Breviter, collaudat Lutherus, qvæ de rerum natura fere ſunt a medicis conſcripta, damnat autem, ſi ignoras, eam Philoſophiæ partem, qvæ de rerum principiis, ventorum ac pluviarum cauſis, prodigioſas nugas comminiſcitur, adeoqve qvicqvid id eſt, qvod Ariſtoteles vocat Phyſica ἀκροάματα, καὶ τὰ μεταφυσικὰ, damnat qvicqvid de moribus a Philoſophis proditum eſt. Allato dein Antiochi regis contra Philoſophos decreto optat, ut in Chriſtianiſmo illi locus fuiſſet, ſic enim (ait:) Sacra doctrina ſincerior hoc tempore eſſet, & cum doctrinam mores imitentur, adhuc eſſet reliqva Eccleſiæ nonnulla diſciplina, qvæ jam ita cum doctrina Chriſtiana, novis Theologorum dogmatis, qvæ e Philoſophia nata ſunt, & impiis Pontificum conſtitutionibus extincta eſt, ut ne nomen qvidem Eccleſiæ mereatur horum temporum confuſio. Speciatim porro Theologiæ Scholaſticæ vitia exponit, tam in Metaphyſicis qvam moralibus, magno pondere argumentorum & verborum flumine. Pauca ſaltem ſpecimînis loco adſcribam: poſtqvam enim doctrinam Phyſicam Ariſtotelis taxaſſet, de ea parte differit, ſine qva Theologiam mancam putaverint, metaphyſica nempe de Deo, (ſcribit) de iis qvæ Deo tribuuntur ab hominibus, de unitate, de intellectu, de voluntate, de ſimplicitate, differunt Metaphyſici, qvos vocant, qvam partem Theologia Scholaſtica ſibi totam vindicavit, in qva regnare ſibi videtur. Hinc natæ ſunt factiones illæ, Thomiſtarum, Scotiſtarum, Occamiſtarum, velut ex Chao demorgogoneo. Hic Theologorum vulgus ſtudia in contraria ſcinditur, dum hic rem rationabilem, illæ realitates, breviter dum ſuum qvisqve dogma aſſerit. Oſtenſa vero vanitate dogmatum iſtorum ita judicat: Ni ſol noſter Jeſus Chriſtus præeat humanis tenebris, fieri plane non poteſt, qvin palantes animi paſſim errent & a vero excidant. Qvo duce cum careat iſtud Theologorum genus, qvas non opiniones, qvæ non portenta, imo qvæ non idola confingit? qvum varias divini numinis formas delineat, cum hic eſſentiam divinam re ipſa a relationibus, ille ratione diſtingvit, cum hic aliqvot realitatum myriadas in eo numerat, ille realitates inter Platonicas ideas ridet. Qvæſo qvorſum iſta tam putida? qvæ Paulus teſtatur ad ædificandam fidem nihil conducere. Eſt enim alia qvædam ſpiritus doctrina, alia qvædam lux, qva tenebræ mentium noſtrarum divinitus diſcuti ſolent. Poſt alia eodem facientia moralem Philoſophiam aggreditur, eamqve

negat cum Chriſtiana Doctrina convenire, imo e diametro cum Chriſto dicit pugnare. Optabile (ait) foret me rhetorice hoc potius qvam vere dicere, & hoc errare loco. Sed hæc nimium vera eſt oratio mea; Hanc poſt multas alias qverelas, *deprædatricem illam Philoſophiam* eſſe ſtatuit, qvam Paulus caveri juſſerit. Summam inde neceſſitatem oſtendit, qvæ Lutherum ad damnanda Philoſophorum Ethica adegerit, præcipue in articulis ſummis *de lege, peccato & gratia*. Omitto qvæ de legibus, de peccatis ac affectibus diſputat Philippus: ubi *ſtultos* vocat Theologos Scholaſticos, qvi dogma mediocritatis ad virtutes etiam theologicas applicent, ut prohibeant ne Deus immodice ametur; de gratia tantum qvædam addo: Cenſent Philoſophi abſolutam virtutem in homine adſvetudine parari; contra divinæ literæ docent, humana omnia polluta eſſe peccato, nec purgari niſi ſpiritu, qvem Chriſtus emeruerit generi humano. Omnia philoſophi viribus humani ingenii tribuere, divinæ literæ omnia ademerunt, in comparanda abſoluta, & germana virtute. Hic Scholæ Theologorum Philoſophos ſecutæ virtutem parari poſſe viribus humanis, docent: Spiritum accedere, ut ſeſe in nobis jam noſtro Marte purgatis oblectet, non ut ſuo numine transformet, ac purget animos. Qvo dogmate qvis non videt Chriſtum vulgo obſcuratum eſſe, qvem cum exhibeant divinæ literæ autorem boni ſpiritus, & purificatorem humanarum mentium, iſti plane repudiant, cum nihil non pudet eos humanis viribus arrogare. Hinc prodigioſæ illæ de donis, de fructibus, de Theologicis, de cardinalibus virtutibus diſceptationes, ubi omnia tribuuntur naturæ, Chriſto nihil. Donorum enim qvæ vocant & virtutum cardinalium plane fatentur ſeminaria qvædam in natura eſſe. Theologicas vero virtutes, ne qvid divino ſpiritui relinqvant, fingunt alias divinitus in nos effundi, alias a nobis parari. Deinde, plane ocioſas in nobis ſtertere eas, qvæ divinitus inſpiratæ ſunt, vigere vero, qvas nos paravimus. Qvod dogma, ut veteres taceam, nuper contra Lutherum auſus eſt vinoſus Lapitha: Sophiſta *Eccius* proponere diſputandum, in hanc ſententiam. *Nobilior eſt fides infuſa qvam acqviſita, tamen ut ita dicam, fides acqviſita eſt activior*; hæc enim illius verba ſunt. Qvæſo vos, Principes, qvid magis impium, qvid magis blaſphemum vel excogitari unqvam aut a Marcione aut a Pelagio potuiſſet. An non videmus qvid infulæ fidei tribuerit in Evangelio Chriſtus, cum ait Petro

tro

tro, *Beatus es Simon Bar Jona, qvia caro & sanguis non revelavit tibi, sed pater meus qvi in cœlis est.* An non hic tribuit fidei confessionem, spiritui Patris? aut vim fidei cui tribuit, qvum ait, omnes a Deo doceri? Hoc genus sexcenta licet reperire in istorum commentariis, qvos pro sacrosanctis habent. Et paulo post: Jam & nominibus gratiæ, fidei, caritatis ac spei sic abusi sunt, ut nihil minus in divinis literis significent, qvam qvod istis, in disputationibus suis. Adeo non modo Christi doctrinam, sed & sermonem dedidicimus. Nam ubi gratia, qvod Christo favoris vocabulum est, formam animi, ut isti disputant, signat? aut unde sunt fidei infusæ & acqvisitæ, formatæ & informis appellationis natæ? Unde ille item caritatis ordo, qvem præscribunt? Aut qvo autore docent humanis meritis in spem salutis erigi Christianas mentes? Imo unde prophana illa *meriti* appellatio, qva nihil impudentius aut magis impie confingi potuit? persequitur inde multitudinem Legum Pontificiarum, & casuum conscientiæ tot voluminibus enarratorum, qvorum nomenclaturam nemo facere possit, interim in tanta Theologastrorum copia, non esse qvi conscientias erudiant, qvi leges divinas, peccati formas, aut ipsum Evangelium norint, Sacramenta vero ita tractari, ut baptismus facta sit frigida ceremonia, pœnitentia conscientiæ carnificina & ratio compilandæ plebis. Missa in profanum qvæstum & sacrificium a Scholasticis conversa, cujus fructus in qvosvis dispensari possit pro arbitrio sacrificantis: multiplicatum Sacramentorum numerum a Thoma & Scoto, viro hoc nomine dignissimo. His & aliis argumentis Lutherum & Philosophiam & Philosophorum fecem Theologiam Scholasticam damnasse, huic enim deberi qvicqvid est in Republica Christiana publicorum & privatorum malorum. Qvorsum (ait) vesana curiositas, qva ne qvid ignorare viderentur isti, omnium mysteriorum cœlestium exactas rationes vestigare conati sunt? Adorari & credi volunt sublimia de Trinitate, de providentia, de incarnatione verbi mysteria, rationibus humanis penetrari non volunt. Atqve utinam saltem Aristotelem suum audissent, hac parte, ubi tam pueriliter desipuere! ait enim ille, τὸ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. Qvorsum vero hæc stultitia, malle ad naturæ leges, qvam ad divinas exigi, hominum mores? cum falli judicium naturæ possit, divinæ legis non possit: An vero non fefellit uspiam Philosophos ratio, qvæ eis tot sectarum, tot dissen-

» diſſenſionum autor eſt. Qvorſum hæc amentia, abſolutam virtutem,
» humanis conatibus potius, qvam divini Spiritus operæ tribuere, cum
» & Philoſophi qvidam innaſci verius, qvam parari noſtro ſudore vir-
» tutem docuerint? Hic veſtram fidem, Principes, veſtram pietatem,
» implorat Eccleſia, ut hactenus Philoſophiæ & humanarum traditio-
» num captivam, vel tandem ab hac miſera & bis Babylonica ſervitute
» adſeratis. In Scholaſticorum primores qvosdam nominatim ſtylum acuit, qvos omnes *a Luthero vinci* dicit *bis ſedecim pedibus, ſi de ingenii acrimonia, de eloqventia & Cyclicis diſciplinis contendatur.* Damnat Scholas *non ut parum ingenioſas, aut qvod orationis ornamentis careant, aut qvod obſcuræ & impeditæ, ſed qvod impiæ ſint; & de impietate ex ſacris literis a Luthero convincantur:* affert inter alia exempli loco Thomæ ſententiam: *Anteqvam natio in qva eſt peccatum mortale reparetur per gratiam juſtificantem, poteſt ſingula peccata mortalia vitare. Hoccine* (ait) *eſt, in Chriſti obſeqvium vincire intellectum humanum?* illam enim gloriam Rhadinus Scholaſticis tribuerat. Occamum (delicias ait qvondam noſtras) ob hanc theſin condemnat. *Gratia opus eſſe ad juſtificationem neqve Scriptura neqve experientia teſtatur.* Hac occaſione adverſus jactatam Eccleſiæ pacem (qvam in frontiſpicio operis Maimburgiani collaudatam
» vidimus) ita ſcribit Philippus: *Pax* cenſenda non eſt, qvod annos
» jam qvadringentos nullæ videntur hæreſes fuiſſe, nulla dogmatum
» bella in Eccleſia: nam & hæreſes ipſi communi in ſcholis decreto pro-
» feſſi eſtis, niſi hæreſeis vocare non licet, qvæ contra Evangelium prodi-
» ta ſunt, & cum pro Evangelio reluctari Pontificum & Principum ty-
» rannidi debuiſſetis, contra Evangelium a tyrannide ſtetiſtis. Ibi cum
» libere degraſſari in pietatem tyrannis licuerit, qvicunqve tandem fue-
» re, qvorum ſcelere factum eſt, ut priſca Eccleſiæ ſtatura legesqve pau-
» latim extinctæ ſint, vos ſocordiam veſtram, pacis ſtudium interpreta-
» mini. An neſcitis non pacem in terras ſed gladium miſſum eſſe? Non
» minus acriter oppoſitam illam autoritatem Cleri aggreditur: Si Chri-
» ſtianos (ait) faciunt purpura, mitra, tituli veſtri, & illa inſana ſtipen-
» dia, qvibus ſaginamini, nihil Chriſtianius reperiemus Sybaritis illis ac
» Mileſiis hominibus, ut ferunt, prodigioſæ luxuriæ. Et qvia ab opi-
» bus ac deliciis veſtris æſtimari doctrinam vultis, qvæſo Paulum audite,
»

hujus

jus judicii vestri βάσανον, cum scribit: *multi ambulant, qvos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi, qvorum finis interitus, qvorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qvi terrena sapiunt.* Cum vero Rhadinus Lutherum provocet ut unus insurgat contra decem millia, Audi (inqvit Philippus) unius Christi potior est, qvam decem myriadum calculus. Christi spiritum Lutheri doctrina referri contendit. Vincat itaqve, ait, si ex Deo ejus Spiritus est, si cum Christi literis consentiunt ejus dogmata, qvem unum profitetur, ut vero cum Aristotele, cum Thomastris, cum insanis Pontificum constitutionibus conveniant, non laborat. Qvanta vero, & soliditate & eloqventia, qvantaqve fiducia ad objecta vulgaria illa pro primatu Pontificis, loca respondeat, & qvomodo Lutheri institutum & sententiam tueatur, optandum esset, ut omnes ex ipso legerent tractatu. Summam disputationis huc reducit, ut neget jure divino primatum illum niti; Causentur isti (ait) seculorum consensum, consvetudinem, hominum opiniones: Nos oracula sancti spiritus causabimur, qvibus par est humana omnia cedere. Esto, imperarit Romanus Episcopus Galliarum & Germaniarum Ecclesiis, nos de jure qværimus: *Num divino jure oporteat Romano Pontifici serviamus, qvo cum non cogamur, qvid obstat, qvo minus Papæ, qvod dedimus jus, adimamus?* Nam in hoc vindicanda est libertas Ecclesiastica, ne illius legibus diutius conscientiæ divexentur & crucientur: Et postea: Hic vestram fidem hic vestra studia implorat Lutherus, implorant omnes pii. Alii apertis vocibus, alii lamentis, alii miserabilibus gemitibus, & ipsi etiam in cunis infantes, qvi vobis suam salutem, cum non possunt voce ac verbis, vagitu commendant: vel tamen recordamini vos & Christianos esse, & principes Christiani populi, & ab AntiChristi tyrannide miseras Christianismi reliqvias adserite. Fallunt enim qvi vobis adversus sacerdotes, ut ipsi loqvuntur, licere nihil volunt. Nam qvi spiritus animavit Jehu adversus sacerdotes Baal, idem nunc qvoqve cohortatur vos prisco illo exemplo, ut extingvatis illam multo tetriorem Baalis idololatria, Romanam superstitionem. Proinde ut intelligatis qvi fuerit dominatus Pontificius jam a seculis aliqvot, & qvam nihil referat Christi, paucis percurram res Pontificias. Qvæ affert ex historiis Pontificum, cum notissima sint, hic recitare non est opus. Acerbe invehitur in sublatas scholas qvæ olim in collegiis habebantur,

& intrusis in hæc otiosis monachis, & sacrificis: multa qveritur de Academiarum instituto; qvas severa reformatione indigere validis demonstrat argumentis, & Principes graviter cohortatur, ut animum ad illas reformandas serio intendant. In manu, inqvit, vestra est, modo velitis opem ferre vel hac parte Christiano populo, qvem fidei vestræ Deus Optimus Maximus commendavit. Eqvidem hæc non sine magno animi mei dolore vel dicere vel cogitare possum, atqve utinam salutem Academiarum hac anima mea qveam emere. Non eram de moribus eorum qvi degunt in Academiis dicturus. Sed huc me rapit dolor, maxime cum hic peccetur publicis exemplis. Qvæso qvid aliud Academiæ sunt, qvam qvædam omnium vitiorum lerna? Adolescentia, qvæ tenerrima pars Christiani populi est, luxu, libidinibus, ingluvie perit. Qvid enim faciat hæc ætas, cui tam svaviter indulgent magistri qvos pascunt? Deinde ut diligens præceptor contingat, qvid promoveat cum sacra aut plane non doceat, aut parce doceat? At juvenilem mentem frustra regas, nisi adversus carnem, adversus exempla mundi, *adversus* insidias Dæmonum Evangelicis literis & exemplis munias. Et post alia qvædam: Nulla apud gentes Respublica fuit, in qva non fuerit præcipua cura juventutis optimæ instituendæ: soli nos, qvi Christi nomen habemus, nihil perinde atqve hanc unam rem inprimis necessariam contemnimus. Agite Principes, cognoscite qvibus minis vocet ad curam regendæ juventutis Christus, cum inqvit, *Qvi offenderit unum ex pusillis istis qvi in me credunt, illi melius fuerat mola asinaria de collo suspensa, in profundum maris mersо esse.* Si parum adficiunt cætera, at misereſcat vos innocentis adolescentiæ, qvæ alieno scelere perit. Ipse aliqvot vidi minime malos juvenes, qvi nescisse literas malebant, qvam tanto emisse, qvi ex Academiis præter sauciam conscientiam nihil retulerant. Dominici deinde & Franciſci instituta eatenus laudat, qvod Ethnicis studiis se opposuerint & Ecclesiæ vindices esse voluerint, sed qveritur horum discipulos ad Paparum dominarum stabiliendum & ab Evangelio ad hominum commenta transisse, ita ut nemo jam Theologus Christianus sit, sed aut pingvem Thomæ Philosophiam aut impeditas Scoti qvæstiones aut argutias Occami discere debeat; cœlestem ac simplicem Christi sapientiam nemo ambiat. Pergit. Cum in Ecclesia docendi provinciam tam episcopi parochis, parochi

rochi fratribus (Monachis) delegassent: Fratres alii per ambitionem philosophicas suas; alii ventris causa plausibiles fabulas docere coeperunt. Hic confingi divorum historiæ, venundari preces, præscribi subinde novæ ceremoniolæ, & hoc genus infinita. Breviter, sic certatum est mendaciis, ut minime sit obscurum, Satanæ scenam fuisse, istorum conciones, o gratam, o jucundam dæmoni comœdiam! sic ridere, ludere, subsannare stultum vulgus. Non erat jam cur insidiaretur Ecclesiæ Satan, sed fruebatur capta & subacta. Postremo orationis capite *de indulgentiis & pœnitentia* item *de attritione*, qva spiritus Dei impetretur ex Scholasticorum traditis, qvæ sic controversia egregie ostendit. Calumniam deniqve qvod Lutherus bellum cum Turcis improbet ita eluit, ut dicat nil aliud velle Lutherum, qvam ut pium esse dicat, nos ipsos prius emendare, qvam ferro in Turcas grassari, & astum Paparum detegit, qvo vel objecerint Principes & populos gladio infidelium, ut ipsi interim domi dominarentur, vel pecuniam Turcici belli prætextu corraserint. Epilogus qvo Principes ad ferendam Ecclesiæ opem admonentur, summe est memorabilis, & in tota hac oratione specimen elucet qvid inventione & stylo valeret Philippus, eo præsertim juvenilis ætatis vigore: neqve enim alibi puto altius eum assurrexisse, aut magis mascule sententiam suam aperuisse.

Reposuit Philippi responso Rhadinus declamationem aliam; in hac qvicqvid ex Catilinariis & Philippicis imitari potuit, largissime denuo in Lutherum & omnes qvi ei vel assensum vel patrocinium præstabant, effudit. Immanis calumniæ specimen esto inter plurima cum scribit: *Nonne tu Cæsar* & vos principes jam videtis, qvo sceleratissimæ hujus conjurationis & seditiosæ flammæ incendium tenderet? Oppressam primum volebant Pontificiam dignitatem extinctumqve Episcoporum splendorem, qvo sic deinde populos religione exolutos facilius corrumperent, neqve ducibus, neqve regibus neqve Cæsari parere paterentur: qvoniam ea demum Lutheranis Christiana libertas est, non Sacerdotes, non Pontifices, non leges, non mores majorum, non instituta Patrum, non principatus, non ipsum deniqve vereri Deum. *Et postea*: Qvantum iste tibi Cæsar & vobis Principes amicus sit, qvantum Christo & Paulo obediens, hinc apertissime cognoscitis. Christus qvæ sunt Cæsaris Cæsari reddenda statuit: Paulus tributa

» buta propter conſcientiam præſtanda cenſuit: proptereaqve poteſta-
» tibus ſublimioribus omnem animam ſubditam eſſe oportere, ne ordi-
» nationi Dei cujus Principes miniſtri ſunt, reſiſtamus: Iſte vero inflatus
» furiisqve accenſus, ſatis per ſe volubilis incitat plebis animos, ne Lu-
» theranæ (Chriſtianam ipſe vocat) libertatis immemores ſint: ut ſua
» jura viresqve cognoſcant: ut æqvatis ſolo (ſi poſſent) principatibus li-
» bere tandem vivere, immo ut fundamento libertatis, & æqvitatis fon-
» te, qvæ in legibus poſita ſunt ablatis, ſine mente, ſine animo, ſine conſi-
» lio, pecudes demum feroci ariete attollere cornua aliqvando poſſint.
Cum Melanchthone multa expoſtulat. Lutherum præter infinita convitia etiam ideo a diabolo edoctum eſſe contendit, qvod Romam *Babylonem* dixerit; oblitus dudum, idem ab iis factum, qvos reprehendere Romæ nemo facile auſit. Cætera qvis enumerat, qvæ vel adverſus Lutheri dogmata vel ad Philippi defenſiones incredibili deſpumat petulantia? Subjungam etiam verba ex qvibus vana hominis ſpes elucet, qvam de interitu Lutheri proſtrataqve tota ejus cauſa per
» Edictum Wormatienſe conceperat: Qvoniam perſcriptum eſt Cæſa-
» reum illud tuum edictum, jamqve apud omnes gentes pervulgatum
» eſt, Martinum turpi exilio mulctatum, vitam illam arrogantiſſimam
» ignibus juſtis debitisq; ereptam fugæ ſolitudiniqve mandaſſe, proſcri-
» ptionem ipſam in præſentia non exponam: verum Chriſtianæ rei-
» publ. ſummopere gratulabor, qvi Dei Optimi voluntate ac numine,
» divorum ſuffragio & precibus, bonorum omnium ſtudio, Pontificis
» Max. authoritate, Eruditiſſimorum virorum laboribus & conſilio; tua,
» Carole Cæſar, pietate, religione ac imperio ex Lutheranis flammis ere-
» pta ſit. Qvamqvam enim voces illæ jactentur adhuc, Martinus vi-
» vit, vivit adhuc, noſtræ tamen gratulationi haudqvaqvam officiunt,
» qvandoqvidem hæc Lutheri expulſio nefandiſſimæ iſtius conjuratio-
» nis vires vehementius fregerit ac debilitaverit, qvam ſi ultimo ſuppli-
» cio ille ipſe fuiſſet affectus. Iſto namqve uno interfecto ad breve
» qvoddam tempus ab hac peſtilentia fortaſſe relevata extitiſſet religio,
» ſed mox denſior qvædam malorum hominum ſeges ex Lutherano ſe-
» minario ſuccreviſſet: qvi ſcilicet ſuperbiſſimi & violentiſſimi conju-
» rati morte illa terreri non poſſent, qva ob deſperatam tranqvillæ vitæ
» rationem, qvum ſibi anxietates in præſenti & miſerias adimi vide-
» rent, tum ob effrænatam gloriæ cupiditatem parari famam apud po-

ſteros

ſteros arbitrarentur. Sed major hæc fuit ſceleratæ factionis vulnera- »
tio & exciſio, ductorem illum & principem, qvem triumphali pompa »
Wormatiam deduxerant, cui ex oppidis & ex agris tot Impii occurre- »
rant, qvem jam victorem ſalutaverant, condemnatum, infamem, pro- »
fugum, redeuntem videre, viarum flexiones ac diverticula qværentem, »
ut ſeſe tandem a conſpectu hominum in ignoto qvopiam loco abderet »
ac ſepeliret. Hæc illa pœna eſt, hi ſunt ignes, hæc eſt mors, qvam- »
plus omni morte Lutherus odit, elata illa ſua cornua confracta eſſe, ab- »
jectum ſe & contemtum intueri, prodire in publicum non audere, »
ſibi & amicis diffidere, circumſpectare omnia, & qvicqvid increpuerit »
pertimeſcere, atqve in æternis demum tenebris ſine libertate, ſine au- »
thoritate, ſine voce, cum ſempiterno arrogantis animi cruciatu ac do- »
lore marceſſere. Vivat igitur Martinus (neqve enim illius unqvam ſan- »
gvinem expetivi) vivat miſer, derelictus & vilis. Deniqve Cæſari ita »
blanditur: *Tu ille igitur Cæſar* eccleſiaſticæ dignitatis aſſertor, heros »
& ſemideus, qvi in hac tua adoleſcentia hoc ſpecimen virtutis, hoc in- »
dicium animi & prudentiæ, hoc lumen imperii tui fore putaviſti, ſi in »
conſervanda religionis pietate eum te præſtares, qvem Cæſarem ha- »
bere Chriſtiana respublica jure optimo gloriari poſſit. Qvanqvam e- »
nim tua iſta præſtans ſingularisqve natura ab illius Capricorni Cæle- »
ſtis aſtro, ſub qvo natus es, favores maximos hauſerit, qvibus & tibi »
magnitudo illa imperii qvæ Cæſari Auguſto conceſſa eſt promitti vi- »
deatur, neſcio qvid tamen divinius in te Cæſar intueor, qvod certe non »
a Capricorno defluxit, etſi ſub ipſo Reges maximos & acutiſſimæ cu- »
jusdam ac divinæ mentis viros naſci, qvum mathematici tum etiam »
Platonici doceant, qvi hoc ſignum Saturni domicilium portamqve De- »
orum appellavere: non inqvam Cælo, qvam potens & ampla ſit hæc »
tanta pietatis & fidei Chriſtianæ lux, qvam de te oboriri videmus, de- »
ſcendit; ab illo patre luminum tibi donata eſt, apud qvem nulla reperi- »
tur converſionis differentia, viciſſitudinisve diverſitas, per qvem Reges »
regnant ac tibi tot regnorum acceſſio facta eſt, ut vere his auſpiciis Ro- »
manæ Eccleſiæ ſedisqve ſervatæ, nihil dubitemus imperii tui fines illos »
futuros, qvi non terræ ſed cæli regionibus terminentur. Sit itaq; Con- »
ſtantinus clarus, ille cujus religione atqve virtute perfidus Arrius exu- »
lare coactus eſt: ornetur eximia laude Gratianus, qvi Arrianos itidem »
ex Italia depulit: habeatur vir egregius Theodoſius ille, cujus autho- »

» ritate & imperio fretus Innocentius Cataphrygas impios ejecit ex ur-
» be; sint æterna gloria Sigismundus & Fridericus Proavi tui, qvi ut
» Hussiticam pestem funditus extingverent, Consilio, vi, armis, omni-
» busqve severitatis rationibus laborarunt. Erit profecto inter horum
» laudes sublimis locus tuæ gloriæ, qvod non modo Lutherum & socios a
» pernicie reipubl. Christianæ repuleris, sed qvod prudentissimo illo &
» severissimo tuo Edicto provideris ut minimo vel nullo motu ac tumultu
nefandissima secta per sese a radice concideret. Non ingratum credo Lectoribus futurum esse legere ista, Viri, inter doctissimos tunc Romæ, nec immerito habiti, qvum præsertim in paucorum versentur hodie manibus, qvæ tum pagellis impressa, & sparsa, variis casibus periere, aut neglecta & fastidita fuerunt. Interim dupliciter fallus est in spe sua monachus, nam res Lutheri minime prostrata Wormatiensis decreti fulmine, aut ejus secessu in arcem Wartburgensem; majora potius habuit incrementa, & Caroli severitas qvam Romani ab eo in Lutherum postulabant, in ipsos haud multo post recidit, cum Roma exercitui Cæsareo in prædam cessit. Cæteras rabidi Rhetoris calumnias refutatione non egere lectores ipsi observabunt; impudens præsertim mendacium illud de seditione in Magistratus & sublato ordine Ecclesiastico, qvod commune est Rhadino cum Aleandro & aliis eodem spiritu actis. Interim Cochleus exultat, qvod Philippus tacere maluerit qvam dedecora sua dedecorosius in literas referre. Operæ pretium faceret qvi utramqve Rhadini declamationem & Philippi sive Didymi responsum, separatim edere, additisqve annotationibus judicio Eruditorum deferre velit, uter dedecora retulerit.

Ad §. LXXIII. *Ernesto Electoris Sax. fratre.*) Dignissimus est princeps iste, cujus memoria recolatur. Postulatus fuit ad Archiepiscopatum Magdeburgensem anno ætatis suæ duodecimo 1476. autoritate enim summo loco nati & eximiis opibus præditi Parentis cognominis, Saxoniæ Electoris, opus esse Canonici putabant, ad pacem & disciplinam inqvietissimo illo seculo tenendam. Ernestus autem El. tanta erat sapientia, fortitudine & potentia, ut veluti arbitrium qvoddam belli & pacis in Germania haberet: respiciebatur etiam liberalis atqve honesta educatio filiorum; nam non solum *Fridericus* primogenitus, de qvo plurima dixi, talis fuit, ut *sapientis* cognomento etiam nunc prædicetur, & *Johannes*, qvi ei in Electoratu magna cum laude

boni-

bonitatis & conſtantiæ ſucceſſit, ſed & reliqvi. Et Albertus qvidem ſecundogenitus ante annos curamqve gerens animumqve virilem, Archiepiſc. Moguntinus ætatis anno 18. electus, qvietum & felix qvidem ſed breve habuit imperium, anno 1484. altero poſt adeptam dignitatem, præcipiti fato abreptus. Sed Erneſtus iſte Præſulatum Magdeburgenſem, & Halberſtatenſem ſumma cum laude, ut ex illorum temporum inſtituto licebat, rexit. Introduxit eum pater Elector Magdeburgum, qvatuor millium comitatu, in qvo erant Elector Brandenburgicus, Principes qvidam Brunſvicenſes & Haſſi, tum Epiſcopi Saxonici octo. Cum vero nec tantæ potentiæ & dignitatis metu pax in Provinciis conſervari poſſet, patriis armis adjutus Præſul refractarios domuit. Sed iſta ad ſeculi typhum pertinent, ut multa alia magnifica magis qvam pia; (non immerito ita judicante Chytræo *Lib. II. p. 56. 57.*) Præſtitit interim, qvod mores ſeculi & inveterati defectus permittebant, & aliqvanto plus qvam alii: neqve enim ſacra prorſus neglexit: Sacerdotis ordinem ipſe ſuſcepit, qvod excelſo genere nati, licet ad Epiſcopatus evecti ſæpe omittebant. Fabricii verba adſcribi merentur ex *Lib. VII. Orig. fol. 795.* Ipſe in obeundis muneribus Eccleſiaſticis diligens & aſſiduus fuit: (ea enim qvæ majores ipſius per vicarios aut ſuffraganeos, ut nominant, egerant, aut qvæ multis annis plane intermiſerant, ipſe perſe egit atqve inſtauravit: turpe dicens eſſe, Epiſcopi dignitate excellere & gloriari, & ea qvæ ad officium ejus pertinent pudore aut ſuperbia omittere atqve negligere. Sacra igitur ſæpius ipſe fecit, qvæ Halberſtadii hominum memoria in ſuo templo ab ullo præſule celebrata nulli meminerant. In ædibus templisve dedicandis alii locum reliqvit nulli. Ea tum religio præcipua erat, & opus unicum præſulum: nam docendi munus monachis mendicantibus, aut curionibus mercenariis committebatur, cum id non modo Canonici non ſuſciperent, ſed minorum etiam ordinum ſacrifici ad ſe pertinere non exiſtimarent. Eo tempore ſi aulas Antiſtitum vidiſſes, Regum aulas diceres: tam venerabiles comitatus, & tam ſelecti miniſtri erant; in veſtitu vero atqve ſumptibus exqviſita copia & varietas. Qvod cum pugnare cum ſuo officio duceret, diſciplinam domeſticam correxit, luxum ſuſtulit, freqventiam turbæ ad minorem numerum coegit; in miniſtros fidos & ſpectatos ſemper manſit perhonorificus. Sumptus autem præ cæteris majores fecit in ædifi-

» ædificia: nam arcem Halenſem de fundamento excitavit, & a Divo
» tutelari *Mauricianam* appellavit: ſacellum in eadem ornatiſſimum
» extruxit, idqve & pluribus & pretioſis auxit donariis. Tum alias qvo-
» qve per univerſam diœceſin aut condidit aut renovavit, Eglenſem,
» Vancelebiam, Volmerſtetiam, Gruningiam, Jatterslebiam, Glanſte-
» tiam. Palatia etiam, in qva ſedes præſulum erant, Magdeburgi &
» Halberſtadii, in formam meliorem reduxit & ampliavit. De eodem
» Antiſtite hæc leguntur in oratione Chriſtophori Scheurli ſupra ad §.
» 42. citata. Maximum etiam & præcipuum habeo dicendi argumen-
» tum de auguſtiſſimo Erneſto Archiepiſcopo Magdeburgenſi, qvi Ar-
» chiepiſcopatum ſuum vehementer ornavit, auxit, locupletavit: cui
» alium epiſcopatum, qvem Hemipolenſem (*Halberſtatenſem*) appel-
» lant, adjecit, & multa oppida, potiſſimum civitatem Hallenſem ar-
» mis ſubegit: Ubi munitiſſimam arcem maximis ſumptibus extruxit,
» magnificentiam conditoris haud dubie oſtentantem, cujus epigram-
» ma, meo rogatu ex officina doctiſſimi Camilli Palleoti Bononienſis ni-
» ſi moleſtum ſit, audire velitis.

» *Perduellis qvisqvis es, huc non accedito: neve machinas tormen-*
» *tave diruendæ hujuſce arcis tecum adducito: neve populationes in hiſce*
» *finibus edito: ſi qvis adverſum ierit feceritve, id ne ſibi ſuisqve copiis*
» *fraudi internecioniqve ſit, caveto.*

Tu qvicunqve videſ ſurgentem mœnibus arcem:
Qvanta Semiramide nec Babylonis erant,
Ne mirare hoſpes: Herneſto præſide ſtructa
Auctoris retinet nomen & ipſe ſui.

Compendio felicitatem provinciarum ſub hoc principe enunciat Fa-
» bricius: Ipſo ſedente & Eccleſia tranqvilla & Respublica felix habita
» fuit, cives in otio bonis ſuis fruebantur, negotiatores pace diteſcebant,
» ex agrorum cultu magnos percipiebant fructus agricolæ, nobilitati ex
» fœcundis prædiis atqve fundis plurimum accedebat: Antiſtitem ſu-
» um amabant, venerabantur, prædicabant univerſi. Et poſtea: In nu-
» ptiis Joachimi El. Brandenburgici cum Eliſabetha Danica Stendelii
» anno 1500. celebratis ſacra ipſe fecit, & ſolennem peregit copulatio-
» nem: cum Fridericus frater Academiam Wittenbergenſem aperire
» decreviſſet, conſilio Erneſti fere omnia egit, habuitqve eum præclari

cœpti

cœpti adjutorem prudentiſſimum. Itaqve hac ipſa Academiæ fundatione bonum poſtea ſecutum promovit, aliud licet agens.

Sed qvoniam de nullius felicitate ex Solonis monito ante mortem tuto judicatur, hæc qvoqve Erneſto ita contigit, ut de beatitudine ejus confidere liceat. Refert enim Matthæus Dreſſerus *in Chron. Sax. fol. 494.* Cum decumbentem Archiepiſcopum Monachi Franciſcani viſitaſſent, omniaqve ſua opera & merita ad promovendam ejus ſalutem obtuliſſent, reſpondiſſe illum: *Nolo veſtra merita & opera qvæ nullius ſunt valoris, opera Domini & Salvatoris mei Jeſu Chriſti unice mihi proſunt:* Lieben Herren/es iſt nichts mit allen eurem Verdienſt und Wercken/ ich begehre derſelben auch nicht / die Wercke meines HErrn und Heylandes JEſu Chriſti müſſen es alleine thun. Epitaphium etiam ejus memorabile eſt margini laminæ æneæ inciſum:

Qvalicumqve me arte artificis manus elaboravere, terra tamen terrum, & qvod Erneſti ex ducibus Saxoniæ Magdeburgenſis Archipræſulis Germaniæ Primatis, ac Halberſtadenſis Adminiſtratoris, reliqvum eſt, tego. Ipſe me vivus poſuit, & ex ære, ut poſteris pietatis & amoris ſui memoriam relinqveret qvam longiſſimam. Vixit annis 49. menſe uno, diebus decem, præſedit Eccleſiæ Magdenburgenſi annis 37. menſibus novem diebus duobus, & Halberſtadenſi annis 33. Obiit die tertia menſis Auguſti: cujus anima in refrigerio lucis ac pacis reqvieſcat, Amen. In plumbea vero tabella, qvæ pectori defuncti impoſita fuit, hæc erant: *Erneſtus Eccleſiæ Magdeburgenſis Archiepiſcopus, primas Germaniæ, & Halberſtadenſis Adminiſtrator; Dux Saxoniæ, Landgravius Thuringiæ, & Marchio Miſniæ, anno Domini 1476. ætatis ſuæ anno duodecimo poſtulatus: Obiit Halis in arce D. Mauritii die Mercurii, 3. Auguſti, anno 1513.*

Ad §. LXXIIX. *Hieronymum Savonarolam.*) De hoc viro, qvi monachus Dominicanus Florentiæ fuit, in cœnobio S. Marci, & anno 1498. cum duobus ſociis, *Dominico Piſcienſi & Sylveſtro Florentino* exuſtus eſt, legendi ſunt Hiſtorici: Paulus Jovius, Franc. Gvicciardinus cum Scholiaſte ſuo Thoma Porcacio, qvi, Petrum Delfinum, & Bernardinum Lorium allegat, ut & Wolfius *Vol. I. Memorabil. in anno 1494.* item *Apologia* pro eo a Johanne Franciſco Pico Mirandulano ſcripta. Nuperrime Varillaſius *Lib. V. anecdot. Florent. p. 212. & ſeqq.* in cauſas & actionum & mortis ejus ſuo more inqviſivit: magnis tamen eum

elogiis extollit, sed qvæ censuris qvibusdam temperat. Inter alia scribit, *Doctiorem Italum a prima Cæsarum ætate non fuisse:* Id nolim in tribunali Parnassi serio defendere, sed qvod sanctam & austeram vitam & maxrmam in taxandis vitiis seculi, libertatem & multorum prædictionum veritatem ei tribuit, consensu facit cæterorum. Nec de meditationibus ejus, qvas in Psalmos pœnitentiales, in septiduo illo, qvo in carcere fuit, male judicat, *qvod etiam ab iis non sine devotionis stimulo legi posse dicit, qvi indumtissimi sint.* Lutherus præfationem in eas, cum anno 1523. recuderentur, conscripsit, qvam qvia brevis est

» totam inseram: Gratia & pax in Christo. Meditationes sanctas hu-
» jus sancti viri *Hieronymi Savonarolæ*, tibi lector optime, exhibemus,
» qvo & hoc exemplo videas, qvales viros perdere soleat perditionis illa
» sedes abominabilis; vipera enim qvædam ex eorum numero, qvi titu-
» lo *Franciſci* inflantur & turgent, hunc virum perdidisse dicitur, nulla
» culpa, nisi qvod Lernæ Romanæ optabat purgatorem. Et ausus qvi-
» dem tum fuit Antichristus ille sperare, memoriam tanti viri extin-
» ctum iri, etiam sub maledictione, sed ecce vivit, & memoria ejus *in be-*
» nedictione est. Canonisat eum (qvod ajunt) Christus per nos, rum-
» pantur etiam Papæ & Papistæ simul. Deinde & hoc observabis in istis
» lucubrationibus, qvam nulla sit gloria operum in conspectu Dei, &
» qvam necessaria sola & solida fides misericordiæ Dei, sine omnibus o-
» peribus (qvibus fidi possit) in judicio & morte, qvando hic & ipsam fi-
» dem cernis luctari, & ægre superare per verbum Dei, tantum abest, ut
» opera qvicqvam hic posse confidas. Et qvamvis aliqvando humanæ
» Theologiæ lutum adhuc in pedibus ejus hæreat, in qva multum vide-
» tur temporis perdidisse (qvis enim perid tempus ab istis sordibus satis
» purus esse potuisset?) tamen credendi, fidendi, sperandi, in Dei mise-
» ricordiam, diffidendi vero & desperandi de nobis & nostris viribus,
» hoc est, Evangelicæ doctrinæ, & Christianæ pietatis, purum & pul-
» chrum exemplum tibi monstrat. Non enim per vota sua substantia-
» lia, non per statuta, cucullum, missas & opera sui ordinis, eum incede-
» re vides, sed in præparatione Evangelii pacis, indutum lorica justitiæ
» & armatum scuto fidei & galea salutis stare, non de ordine Prædicato-
» rum, sed de communi ordine Christianorum. Vale & imitare.

Gvicciardinus qvi eo tempore vixit, *Lib. III. p. m. 99. b. & seq.* per tormenta interrogatum Savonarolam calumnias omnes de avaritia, turpi-

turpitudine, occultaqve cum Principibus externis conſpiratione eſſiſſe refert, ſed faſſum eſſe, qvæ aliqvando prædixerit, non ex inſpiratione divina, ſed ex ſua opinione, doctrinæ & Sacræ Scripturæ innixa ſumſiſſe, neqve aliqvid mali intendiſſe, aut dignitates affectaſſe, ſed ſolum deſideraſſe ut ſua opera Concilium univerſale convocaretur, per qvod corrupti clericorum mores & ſtatus Eccleſiæ reformaretur, ad illam maxime formam, qvæ primitivæ Eccleſiæ tempore fuiſſet, hoc ſi obtinuiſſet, Pontificatu majus habiturum fuiſſe, qvi ſæpe caſu aut malis artibus pararetur. Addit, mortem ab eo conſtanter toleratam fuiſſe, ſed nihil locutum eſſe, nec de culpa nec de innocentia ſua. Judicia hominum variaſſe, fuiſſe enim qvi eum pro impoſtore haberent, alios contrarium ſtatuiſſe, & confeſſionem ejus qvam judices Pontificii publicarunt vel corruptam fuiſſe, vel cruciatu extortam, fidem plenam non mereri dictitantes, cum & Petrus non tormentis coactus, ſed ancillularum & ſervulorum verbis territus negaverit ſe diſcipulum Domini eſſe, cujus tamen ſancta præcepta & miracula ſciebat. Veram etiam cauſam & ordinem proceſſus idem autor exponit. Excommunicatus nempe Savonarola ab Alexandr. VI. fuit, non tam ex odio ſingulari (nam parvi eum faciebat) qvam aliorum ſuggeſtione, (Franciſcanorum puta) qvi eum accuſabant qvod cum ſcandalo in mores cleri & curiæ Romanæ concionaretur, diſcordias Florentiæ nutriret, & non ſatis concordantia cum fide catholica doceret. Citatus ob hæc Romam, varias excuſationes, qvo minus compareret, obtendit, itaqve ut contumax an. 1497. condemnatus & ſacris functionibus privatus & excommunicatus fuit. Spreto hoc, continuavit conciones, & ſententiam contra ſe latam publice impugnavit, vehementer in Pontificem totamqve aulam invectus. Cum vero motus inde in urbe factioſa oriterentur, Magiſtratus illum a concionando prohibuit. Huic paruit, ſed ſocii ejus non deſinebant eadem de pulpito declamare. Contradicebant iis non minori cum vehementia Franciſcani, eoqve exarſerunt mutuis contentionibus, ut ex utraqve parte unus ſponſionem facerent, ad experimentum veritatis publice in rogum ſe conſcenſuros eſſe victoria penes illam partem manſura, qvam propugnans intactus ex igne prodiret. Rei temerariæ dies dictus eſt, concurrit populus, comparuere certantes: At Dominicanus ſacram qvam vocant hoſtiam ſecum in rogum illaturus erat, hoc ferre nolebat Franciſcanus, Savonarola (ita refertur) ſui

ſocii inſtitutum defendebat, omiſſum itaqve experimentum fuit indignante populo, & incitato inde, adverſariorum artibus & impetu plebis magiſtratu, ut Savonarola ex monaſterio vi raptus in vincula conjiceretur. Sic Pontificii judices *Generalis Dominicanorum & Epiſcopus qvidam*, hucusqve a Magiſtratu ac populo in munere ſibi demandato impediti, jus ſuum tenuere. Damnarunt itaqve cum ſociis Savonarolam & ſupplicium ejus procurarunt. Hæc graviſſimi autoris Gvicciardini narratio hiſtoriam ſapit, Varillaſii inventis, ſi qvid judico præferendam. Modeſtius etiam de eo ſentit Spondanus & dubitat an ſupplicio dignus fuerit.

Ad §. LXXX. *Nullum Germaniæ ſcriptorem.*) Præter eos qvorum libri editi extant, allegandus hic etiam eſt Spalatinus, tanto qvidem fide dignior, qvia in comitatu Friderici, cum Carolus eligeretur, adfuit, magnamqve in omnibus narrationibus, ſinceritatem oſtendit. Is in *vita MS. Friderici* hæc habet ex Germanico verſa: Cum mortuo Maximiliano Cæſare callidæ negotiationes ad eligendum alium fierent, Elector Fridericus honeſtiſſime, & ut Principem decet, ſeſe geſſit, non obſtantibus variis artibus & machinationibus, Regum, Principum & nationum exterarum; qvarum qvædam contra Carolum, qvædam pro illo parabantur. Paulo infra reſponſum Electoris qvod die Jovis poſt Reminiſcere anno 1519. Altenburgi, Legatis Gallicis dederat refert, in qvo ſibi liberum ſuffragium relinqvi peramanter rogat, qvod pro juramento & officio ſuo daturus eſſet. Sperare etiam ſe, qvia Rex Electorem pro pio, ſapienti & honeſto Principe in mandato Legatis ſuis dato, qvanqvam immerentem, celebraviſſet, non ægre laturum illum eſſe hoc reſponſum, conſcientiæ ſuæ conveniens. Idem alii Legato Gallico qvi in comitiis Auguſtanis fuerat, Grimmæ hebdomate ſacra reſpondit. Qvamvis vero (pergit Spalatinus) Galli & Hiſpani ita de imperio cum Electoribus tractarent, ut fama eſſet, multa aureorum millia ad qvosdam ab utroqve Rege perveniſſe: tanta tamen virtus fuit Friderici, per DEI gratiam ut ne teruncium qvidem acceperit. Neqve ullus fuit qvi ad illam usqve horam, qva electio peracta fuit, penetrare potuiſſet, qvo ille inclinaret: qvanqvam continuæ fuerunt ſollicitationes non a peregrinis ſaltem, ſed & ab ipſis Electoribus; a Richardo Trevirenſi maxime, qvi aliqvando circa mediam noctem Fridericum convenit, eumqve de recipiendo in ſeipſum Impe-

Imperii onere admonuit. Refert inde contenta literarum ad se Erasini die VII. Id. Aug. 1519. datarum; qvarum tamen ipsa verba satius est hic legi ex *epist. XXIV. Lib. XI.* Ricardus Pacæus, vir in utraqve literaturâ præcellens, qvi in electione Imperatoris nomine Serenissimi Angliæ Regis legatione fungebatur reversus isthinc, dictu mirum, qvo pectore, qvaqve facundia mihi FRIDERICUM totum depinxerit, gravitatem viri, prudentiam, integritatem, eruditionem, qvid multis? omnia magno Principe digna. Is mea sententia majore cum laude recusavit imperium, qvam qvidam ambierunt. Et tamen nemo melius gerit principatum, qvam qvi pondus ejus penitus perspexit. item ex *epistola 40. Lib. XIII.* in qva alias etiam Friderici laudes deprædicat: *Alexander juvenis* longe candidissimus, reddidit mihi tuas literas exoptatissimas, una cum duobus nomismatis, optimi Principis tui vivam imaginem nobis referentibus. Qvo sane dono magis sum exhilaratus, qvam si mihi mississet auri talentum Atticum. Ille se mihi misit argenteum & aureum, ego me vicissim illi mitto æreum. Utriusqve meritis respondet materia. Qvid enim in isto Principe non aureum? qvi pro magnitudine animi plus qvam heroica contempsit ultro delatum Imperium; qvi pro singulari fide & integritate sua nullis præmiis vinci potuit, qvo minus ei decerneret imperium, qvem oneri ferendo judicasset unum omnium hujus ætatis Principum maxime idoneum; qvi tantam auri vim a nostris oblatam pertinacissime respuit; qvi mira qvadam prudentia dexteritateqve inaudita, ditionem suam ornat ac locupletat, idqve nulla finitimorum injuria, sed omnium potius publico bono: qvi nova schola rem Christianam auxit, qvam annis perpaucis ex rara frigidaqve, omni lingvarum ac literarum genere florentissimam reddidit, ea moderatione favens optimis studiis, ut tamen non sit veteris doctrinæ patronis, qvod de illo qverantur. Ingratissimæ literæ, nisi hujus herois merita monumentis consecrent nunqvam intermorituris. Subjungit dein Spalatinus exempla literarum ad electionis negotium pertinentium, in iis duas Caroli ad Fridericum, suffragium ejus petentis, & legatis suis fidem facientis datas 6. Febr. in Monte serrato & 2. Martii Barcinone 1519. Indicat plurimas aliorum Regiorum legatorum & ministrorum literas & Georgii Brandeburgici officia pro *Ludovico Bohemiæ Rege* minorenni interposita. Caroli item literas d. 29. Jul. Barcinone

cinone ſcriptas, qvibus ingentes gratias Friderico pro ſuffragio ejus agit, curamqve ſalutis publicæ ſe abſente commendat, alias deniqve qvibus de adventu ſuo in Germaniam ſpem certam facit d. 24. Decembr. 1519. & ad has reſponſum Electoris d. 8. Febr. 1520. Reprehendit *Roberti Latini Urſini* Archiepiſcopi Rhegini a Leone miſſi importunitatem (Er kam gar mit einem Rumpelwagen gefahren) qvod aperte in literis ad Fridericum Confluentia & Moguntia datis, ut & ad alios Electores ſcribens poſtulaverit, ut Galliæ Regem ſuffragio ſuo juvaret, Carolum vero rejiceret: juramento enim Ferdinandi (qvi avus Caroli fuit) cautum eſſe, ne Imperator fieret, qvi regnum Neapolitanum teneret, neqve fore, ut Pontifex Carolum, etſi eligeretur, pro Imperatore habiturus eſſet. Apponit literas Cardinalis Cajetani, Legati Pontificii ad Electores Moguntia d. 24. Jun. poſtea datas, qvibus mutatum Pontificis animum exponit, & ut jam repugnaturus non ſit, ſi Carolum eligere vellent. Adjicit alia Spalatinus Cordine qvidem temporis non ſervato) v. g. Literas Angliæ regis ad Fridericum d. 11. Maji Grenvici datas, cum mandatis ad Pacæum non immodeſtis ſed tardius & paulo ante electionem d. 24. Jun. Friderico exhibitis. Item literas Helvetiorum, acriter Galli Regis electionem nec ſine minis diſſvadentium, die Lunæ poſt Lætare 1519. datas. Miram vero producit epiſtolam, qvarum exemplum neſcio qvomodo in manus Philippi Comitis Solmenſis, qvi Friderico a conſiliis erat, perveniſſe notat: datæ ſunt 1. Jun. Gelnhuſæ ad Regem Galliæ, a qvodam Principe, qvi omiſſo nomine ſubſcripſit, *Regiæ dignitatis veſtræ bonus frater & cognatus*. Dicit ſe Ammiralium Regis Legatum, & qvendam Jeſſinum Centurionem, in cubiculo ſuo clanculum ſervare, promittit Regi Imperium, aperitqve qvorum Electorum ope id præſtare confidat. Poſt interjecta alia Spalatinus ad hiſtoriam electionis, redit, narratqve anno 1519. menſe Januario, eodem die qvo Maximilianus Cæſar obiit, Albertum Cardinalem & Electorem Moguntinum apud Fridericum Lochaviæ fuiſſe: (hodie ab *Anna* Danica Auguſti Electoris conjuge inſtauratrice arcis *Annæburgum* dicitur) inde Torgaviam profectos, cum in itinere venatione ſeſe oblectarent, tres ſoles vidiſſe, Torgaviæ vero, cum ex feneſtra in arce Albim verſus proſpectarent, aviculam (qvem regulum vocant) a nemine in conclavi obſervatam, inter utriusqve Electoris

caput

caput evolasse: hoc pro omine mortis Maximiliani acceptum fuisse; sed tres soles Spalatinus ad tres Reges imperium ambientes applicat, refertqve speciatim ut Pacæus Anglicus Legatus, qvi Moguntiæ commorabatur, per qvendam Magistrum *Vitum Warbeck* Francofurti, Friderico sæpius significaverit (in speciem tamen, ut haud male judicat) Regem suum cupere ut ipse Elector Imperium acciperet, omnesqve opes suas ei in auxilium offerre, sin vero onus illud recusaret, petere ut Regi suffragium suum gratificaretur.

Extat & aliud MS. de electione & coronatione Caroli V. qvod Spalatino tribuitur, Moguntiæ tamen ex actis publicis collectum videtur. In hoc de Leonis X. consiliis aliqva referuntur non admodum vulgata. Convenerant ante electionem qvatuor Electores Rhenani tres nempe Archiepiscopi & Palatinus, in oppido ad Rhenum Wesalia superiori, Trevirensis ditionis, & de mutua defensione vacante Imperio pacti erant, die Veneris post Lætare 1519. Ad eos accedens Pontificis nomine Cajetanus tria postulavit (1.) ut de eligendo Imperatore potente & sapiente cogitarent. (2.) ne Regem Neapolitanum, id est, Carolum Austriacum eligerent, vetari enim id Bulla Clem. IV. aliisqve rationibus, (3.) ut aperte dicerent qvid facturi essent. Responderunt Electores se jam defensionis suæ non vero Electionis causa convenisse, neqve de hac adhuc cogitare, dubitandum tamen non esse, qvin eligeretur Imperator, & Pontificiæ sedi & toti Christiano orbi utilis & hostibus formidandus. Mirari vero se qvod Pontifex inaudito exemplo leges electionis præscriberet. Regessit Cajetanus post deliberationem cum Rhegiensi, qvi ei aderat, Archiepiscopo se qvidem relaturum esse qvæ responderint, petere tamen, ne Pontificia monita pro insolitis haberent, id enim non agere Papam ut ipsis leges daret, sed jure suo & Ecclesiæ uti, præsertim cum audiverit Maximilianum ante mortem jactasse, se jam de qvinqve Electorum suffragiis pro Nepote Carolo certum esse. Apparet etiam ex insertis huic volumini documentis, & Protocollo Electionis in ipso actu die Martis qvæ erat vigilia Festi Apostolorum Petri & Pauli, id est, 28. Jun. per Electores sex præsentes, & Ladislaum Sternebergium Legatum Bohemicum, unanimibus votis, incipiente ad interrogationem Moguntini Trevirensi, & seqventibus inde reliqvis omnibus, electum fuisse Carolum,

lum, præsentibus duobus notariis, testibus vero Hieronymo Episcopo Brandeburgensi, Laurentio Truchesio Pommersfeldio, (Eqvite Franco) Decano Moguntino, Henrico Rhateno, Decano Colonienſi Florentio a Vennigen Cancellario Palatino & Friderico Thunavio Eqvite Thuringo, Consiliario Saxonico. Itaqve omnia illa qvæ historici de certamine inter Electores referunt, jam antea extra conclave transacta fuere. Legati, oratores, & procuratores Caroli fuere, & in mandato d. 8. Martii Barcinone dato, nominantur *Matthæus* Cardinalis Gurcensis Coadjutor Salisburgensis, *Fridericus* comes Palatinus (postea Elector) *Erhardus* Leodiensis, *Bernhardus* Tridentinus Episcopi, *Henricus* Comes Nassovius, *Maximilianus* Bergensis Sevenbergæ Dominus *Gerhardus de Plan* Rochæ Dominus, *Cyprianus Serotinus*, *Paulus Amsdorfius*, *Jacobus Villingerus*, *Nicolaus Zieglerus* & *Johannes Rennerus*, Eqvites Consiliarii, cubicularii, Secretarii. Consilia Leonis Papæ alio modo proponit Varillasius *in historia Florent. Lib. VI. p. 288.* asseverans si per Leonem stetisset, neqve Carolum neqve Franciscum electum fuisse, sed qvendam ex Germanis Principibus, nominatim Electorem Brandeburgicum: qvo fundamento ista tradat, hic non examino; interim cum persona Vicarii Christi, qvam præ se ferebat Pontifex, difficulter conciliari poterunt qvæ tam varie egit, cujuscunqve autoris relationem seqvamur. Idem autor de electione Caroli V. *Lib. IV. histor. hæres.* collegium Electorale cœcum fuisse dicit, qvod non videret se sibi dominum imponere, dum nimis potentem principem eligerent. „ Statim enim (ait) Carolus, postqvam Hispaniam, Belgium, & „ Italiæ duas partes Imperio junxerat, consilium celebris illius Monar„ chiæ delineavit, qvod omnes autores non obnoxii ei attribuunt. Si vera hæc fuit de Carolo suspicio, indeqve periculum Germaniæ metui debuit, putat ne Varillasius minus a Francisco I. Galliæ Rege Germanos sibi timuisse? Taceo qvæ Electores aut Principes Ordinesqve alii cogitaverint; certe Helvetii habito Tiguri conventu datisqve inde ad singulos Electores literis, die Lunæ post Lætare 1519. de cavendo domi„ natu Gallico graviter admodum differebant. Audimus (ajunt) Re„ gem omni studio omnibusqve viribus apud Electores qvosdam agere, „ ut diadema & decus Imperiale adipiscatur, & Germaniam in suam re„ digat potestatem. Hoc profecto nobis molestissimum esset, si calliditate

tate & nummis obtineretur ; Id enim omnibus Principibus, Statibus & membris Nationis Germanicæ, totiqve orbi Chriſtiano contumelioſum & noxium foret, & ad bella & ſangvinis profuſionem ruinamqve omnimodam verteret. Gens enim Germanica fortitudine ſua, multoqve ſangvine axioma Romani Imperii ſibi peperit, meritaqve eſt, ut eligendi aliqvem jus habeat, ex ſua natione; idqve per ſex ſecula exercitum, & ut percipimus confirmatum fuit a Pontificibus Imperatoribus & Regibus Romanis. Addunt, Regem Galliarum miſſis legatis ad electionem ſui promovendam egregiis promiſſis Helveticos ſollicitaſſe, ſed blandimentis illis non obſtantibus, ſe nullo modo a Pontificatu & Imperio Romano Germanico, cujus membra ſe eſſe prædicant, cauſam eſſe ſeparaturos, nec unqvam conſenſuros, ut Imperii dignitas a Germanis, inter qvos ſint qvi eam optime mereantur, ad Gallos transferatur, ſe potius omni ope repugnaturos eſſe.

Ad §. LXXXI. *Imperii jura adverſus Pontificiam dominationem*) Liceat & mihi denuo ad libellum illum recurrere, & præter ea, qvæ §. *72.* excerpſi, de Imperii & Pontificum jure Lutheri ſententiam referre, præſertim qvia Latine, qvod ſciam non extant, magnis tamen adverſariorum clamoribus exagitantur. *Scio,* ait §. *XXVI.* jactari Romæ imperium a Græcis ad Germanos Pontificum beneficio translatum eſſe, eoqve facto magnas gratias & ſubmiſſionem illis a Germanis deberi, nec fas eſſe, de Papis in ordinem redigendis cogitari. Ex hoc principio multis egregiis Imperatoribus ſuperbe inſultarunt, & ſe ſupra illos conſtituerunt, arrogata ſibi temporali ſuperioritate, adverſus Evangelii regulas, ſed videamus qvo jure? Dubitari non debet, Romanum illud Imperium de qvo Prophetæ vaticinati ſunt, dudum interiiſſe. Prædixit id Balaamus *Num. XXIV, 24. Venient de Italia, vaſtabunt Hebræos, & ad extremum etiam ipſi peribunt.* Factum id eſt per Getas, maxime cum ante annos mille Turcorum cœpiſſet dominatus, ſic defecerunt Aſia & Africa, poſtmodum Galli, Hiſpani, Veneti invaluerunt, ut ex priſtina potentia nihil fere reliqvum Romæ manſerit. Cum vero Pontifex Græcos, & Imperatores Conſtantinopolitanos, qvi hæreditario jure Imperium tenebant, pro arbitrio tractare non poſſet, aſtu uſus eſt, ut imperio & titulo illos exueret, eumqve ad Germanos fortitudinis & virtutis fama tunc celebres, de-

volveret. Id ei ſucceſſit: perdiderunt Imperium Græci, Germani
» id titulo tenus acceperunt, ſed ita ut Pontificum ſervi fierent. Diver-
» ſum itaqve hoc Romanum Imperium, qvod Papa Germanis tribuit,
» ab antiqvo illo, qvod intercidit. Obtinuerunt, qvod deſiderabant,
» Pontifices, & Imperatores Germanos juramento obligarunt ne Ro-
» mæ reſiderent. Nomen itaqve hi, ſed Pontifices rem habent. Ita
» ſemper ſimplicitate noſtra abuſi ſunt Papæ, & nos Germanos veluti
» amentes tractarunt & vocarunt, ut libuit. Modica profecto res eſt
» coram Deo regnum aut principatus, dat enim illa ſæpe malis, adimit
» probis, permittit per infidelium hominum machinationes, aut ſucceſ-
» ſiones hæreditarias transferri, ut exempla Perſarum, Græcorum alio-
» rumqve regnorum oſtendunt. Sic Daniel dixit *Cap. II. 21. Deus*
» *transfert & conſtituit regna.* Magni itaqve nemo illa facere poteſt,
» minime is, qvi vere Chriſtianus eſt, ideoqve nec Germani ſuperbire im-
» perio iſto debent. Regnum in Dei oculis leve eſt donum. *Omnes ha-*
» *bitatores terræ in nihilum apud eum reputati ſunt, dabit cuicunqve vo-*
» *luerit & humilimum conſtituet ſuper eum. Dan. IV. 32. & 12.* Qvam-
» vis vero Papa jus non habuerit auferendi imperium iis qvi id legiti-
» me poſſidebant, & Germanis dandi, Deo tamen liberum fuit his ejus
» auſis uti, & regnum tale, qvod nunc eſt diverſum ab antiqvo, Germa-
» nis tribuere. Majores noſtri hanc Pontificum injuſtam & ſubdolam
» machinationem non intellexerunt, nobis conſtitit multo ſangvine &
» multa opum jactura. Nobis nomen relictum eſt, Papæ habent opes,
» imo vitam & animam noſtram. Sic deludendi fuerunt Germani, ſic
» Pontifices, cum Imperatores ipſi eſſe non poſſent, ſupra hos aſcende-
» runt. Qvoniam vero utut alienæ injuriæ interventu, ex Dei tamen
» diſpoſitione absqve culpa noſtra delatum ad nos eſt imperium, nolim
» autor eſſe ut illud dimitteretur, regendum potius eſt fortiter & pie,
» dum Deus permittet. Is nunc non reſpicit qvomodo olim partum
» ſit, ſed qvomodo probe gubernetur. Si papæ id contra fas ademe-
» runt, bona tamen fide ad nos pervenit. Non intentio Pontificum,
» ſed Dei diſpoſitio reſpici debet. Vi partum erat Babylonicum Im-
» perium, regi tamen illud Deus per pios voluit viros *Dan. II. 48. 49.*
» qvanto magis a Chriſtianis Germaniæ Principibus regi noſtrum hoc
» volet Imperium qvocunqve id titulo Papæ dederint. Dei fuit conſi-
» lium & ordo, dicet eum non intelligeremus. Gloriari autem non poſ-

ſunt

ſunt Romani Pontifices, de beneficio Germanis collato: nam nihil boni intenderunt, ſed ſimplicitati noſtræ illuſerunt, ut ſe contra legitimos Imperatores ſuos Conſtantinopolitanos erigerent: deinde non nobis ſed ſibi imperium qvæſiverunt, & noſtro ſangvine noſtrisqve viribus totum orbem (ut in Decretalibus ſuis non diſſimulant) ſibi ſubjicere, niſi Deus obſtitiſſet, moliti malisqve artibus plurimis Imperatoribus Germanis ad id abuſi ſunt. Sic nos Germani probe decepti, & cum Domini eſſe deberemus, tyrannidem injuſtam paſſi & mancipia facti ſumus; nomen, titulum, inſignia Imperii habemus, opes, vim, potentiam, jus & libertatem Pontifices invaſerunt, hi nucleum edunt, nos in putamine hætemus. Juſtum inde eſſe ſtatuit, ut tandem non nuda ſimulachra ſed rem ipſam Imperatores habeant, verumqve imperium, utqve nobis reddatur libertas corporis, animæ & opum, & revera detur, qvod verbotenus conceſſum fuit, adeoqve ut loqvitur, inclytæ nationis Germanicæ ludificatio tandem finem habeat. Negat deniqve ex eo qvod Papa Imperatores coronat, ſeqvi, qvod ſuperior illo ſit. Samuelem, qvi Saulum & Davidem coronavit, non fuiſſe ſupra Reges, neqve Nathanem ſupra Salomonem, qvem ungebat, neqve Eliſæi famulum ſupra Jehu. Ipſum qvoqve Pontificem a tribus coronari Cardinalibus, qvi non ſint ſupra eum: Sufficere Papam ſupra Imperatorem eſſe in rebus ſpiritualibus, in doctrina & Sacramentorum diſpenſatione (qva tamen ratione qvilibet Epiſcopus & paſtor ſuperior eſſet). Sic Ambroſius fuit ſupra Theodoſium, Nathan ſupra Davidem, Samuel ſupra Saulum. Imperator itaqve ſit Imperator verus & ſummus, potentiam & gladium eripi ſibi non patiatur, neqve Pontificiis figmentis inducatur, ut illos gladium arripere & ſuper omnia ſinat dominari. Hæc Lutherus.

Dura hæc videri poſſunt, ſed non ſunt duriora iis, qvæ illis temporibus ſcripta ſunt, cum Imperatores Germani de ſumma illa poteſtate cum Pontificibus decertarent, imo nec illis qvoad ſenſum, qvæ nuperis libris ſuis *de Declinatione Imperii Romani*, *de Pontificum poteſtate & de vita Gregorii Magni* tradidit Maimburgius. Lutherum iritaverat Sylveſter & alii, qvi qvintam Monarchiam Pontifici tribuebant, unde ſeqvebatur, Imperatores non niſi clientelæ & beneficii titulo dignitatem ſuam ex manibus Pontificum tenere. Neqve abſimile vero eſt, qvod de callido Pontificum conſilio commentatur Lutherus,

aliisqve idem fuit obſervatum. Hærebant illi inter debilitatem Imperatorum Græcorum, & ingruentem Germanorum ac Francorum, (qvi Carolo illo Magno imperante unam fere gentem conſtituebant) potentiam medii, vicinosqve hoſtes Longobardos habebant impune in ſe graſſantes. Deſerti ergo a Græcis & aliqvando non pro ſpe tractati, etiam Conſtantinopolitanorum Patriarcharum faſtu irritati, præſidium ſibi a Nationibus noſtris qvæſiverunt. Eventus probavit deſtinata; & ultra ſpem, ut exiſtimo. Neqve enim credibile eſt Pontificem, qvi primus hunc honorem Carolo vel detulit, vel ſumtum ſuo firmavit applauſu, de illa dominationis amplitudine, de prærogativa ſupra Imperatores & Reges, de triplici corona, aliisqve pompis cogitaſſe: iſta omnia & Pontificum, qvi ſucceſſere, ſolertia & ambitione, & per diſcordiam aut inertiam Principum, & populorum ſocordem patientiam acceſſiſſe hiſtoriæ evincunt. Ne illud qvidem ab initio in mentem veniſſe Pontificibus putaverim, ut Majeſtatem Imperatoriam in ipſa urbe Roma ejusqve agro, multominus in reliqvis Italiæ regionibus, in qvibus nihil tunc poſſidebant, nollent agnoſcere. Contrarium profeſſi ſunt multis modis, maxime qvoties eo comitatu Imperatores Germani Romam accedebant, qvi nimia jactantes aut affectantes reprimere poterat. Veriſimile tamen & id mihi videtur, Imperatoribus & Regibus propoſitum fuiſſe, majeſtatis illius titulo & exercitio erga Pontifices moderatiſſime uti. Nondum tributorum qvæ poſtea invaluerunt multiplices impoſitiones adinventæ erant; fidem & auxilia in bellis exigebant Imperatores a vaſallis Laicis: ab Eccleſiaſticis, anteqvam ditiones ſibi acqvirerent, preces expectabant aut conſilia. Fidei tamen vincula Imperatores juramentis & poſtea ſolennitate inveſtiturarum, qvas vocant, etiam ab Eccleſiaſticis firmari volebant. Hoc jus prioribus ſeculis in confirmandis Pontificibus exercitum fuit, neqve viciſſim juramentum detrectabant Principes, qvo Eccleſiæ & populo fidelem & juſtam gubernationem & protectionem promittebant. Excuſari itaqve hactenus poſſunt Pontifices, ipſaqve Roma & aliæ urbes & ditiones, in Italia non minus ac in Germania, dum moderatæ libertatis & immunitatis cupidine priſtinum ſtatum tueri allaborarunt. Exceſſerunt modum, cum Pontifices aliiqve Imperatoriæ Majeſtatis, ſive ſponte agnitæ, ſive armorum jure partæ, immemores, invaſerunt reliqva Imperatorum jura,

imo

imo in factiones & bella adverſus ipſos inſurrexerunt, qvod profecto magno, ut Lutherus loqvitur, cum ludibrio tituli Imperialis factum eſt, ut jam nihil fere Imperatori ex vero axiomate ſuo Romæ ſuperſit. Sed qvod Deus hoc modo permiſit, cum publicæ pacis, & ſangvinis tot Chriſtianarum gentium periculo, ad veteres terminos poſt tot ſecula violenter reduci non debet, neqve id ſvadendi Luthero mens erat. Accedit qvod jamdiu Imperatores Germanici, & qvorum illi conſilio & auxilio uſi ſunt, maximi & potentiſſimi Principes, Electores imprimis, non inviderunt Romanis Pontificibus, qvæ vel priſco illo tempore, ſub Carolo Magno tenuerunt (qvod modicum qvidem fuit) vel poſtea acqviſiverunt, licet non deeſſent qvæ de titulo ſive jure diſqviri poſſent. Non tamen ſemper animus vindicandi amiſſa aut neglecta defuit, & illo ipſo tempore Germaniæ Principes de recuperando in Italia imperio Imperatorem admonuerunt, ut ex actis comitiorum relatum fuit. Ea vero fuit Pontificum cautela, ut ſub pietatis ſive devotionis ſpecie ſemper invenirent, qvorum potentia adverſus rigidi juris Imperatorii aſſertores protegerentur. Commodiſſima ad hæc erat æmulatio inter nationes qvæ maxime formidari poterant; Ita Germanis Galli opponebantur, his illi. Tam nota & certa hæc ſunt, ut probatione non indigeant. Ex propoſitione tamen Maximiliani I. Imp. qva Germaniæ proceribus Conſtantiæ ad lacum Brigantinum congregatis anno 1507. actorum ſuorum ab adoleſcentia uſqve ad id tempus compendium qvoddam enarravit, ſatis intelligi poteſt, qvod Imperator jus aliqvod ſupremum in Pontificatum Romanum ſibi aſſeruerit. Inter machinationes enim Gallorum contra Imperium non levem memorat, qvod Pontificatum ab Imperio avellere voluerint. Ita enim ibi §. Aus ſolchen oberzehlten ꝛc. loqvitur: Der König in Franckreich / als die Röm. Käyſerl. Majeſt. in Ubung und Vornehmen des Römiſchen Zugs war / rüſtet ſich neben Ihrer Majeſtät gen Rom zu ziehen / und Ihrer Majeſtät / dem Reiche und Teutſcher Nation das Pabſtthum und Käyſerthum zu entziehen und abzudringen / & paulo poſt. §. So aber aus dem allen ꝛc. des Heil. Reichs und Teutſcher Nation Obliegen / Kummer und Sorg wird immer gröſſer und mehr / dann vor ie / inſonderheit aus Anfechtung und täglicher Ubung der Frantzoſen / wie ſie ſich denn ietzo in Italien mercken laſſen und etliche mächtige Stätte und Gebiete zu ihren Willen gebracht

haben/ des Fürnehmens/ wo die Röm. Käyſerl. Majeſtät durch ihre fleißige Handlung und Practicken die Eydgenoſſen nicht von ihnen gezogen hätte/ daß ſie unſern Heil. Vater den Pabſt zu erlangen/ und endlich das Käyſerthumb/ das durch die Teutſchen durch ihr Blutvergieſſen vor viel Jahren ritterlich erobert/ und bißher gehalten/ in ihre Gewaltſam zu bringen/ unterſtanden haben wolten. Senſus eſt: Gallos id agere, ut Pontificatum & Imperium, tanto ſangvine a Germanis partum, ſibi aſſererent: ideo Regem Galliæ, in Italia civitates & ditiones aliqvas ſibi adjunxiſſe, & cum audiret, Imperatorem cum exercitu Italiam ad coronationem impetrandam petere, ſe qvoqve inſtruxiſſe ut eandem ingredi & Pontificatum cum Imperio Cæſari auferre poſſet. Diſcitur hinc, expeditionem illam Romanam Cæſaribus Germanicis ſolennem, der Rom-Zug/ non ceremoniæ ſaltem cauſa, ſed ad aſſerendum jus ſupremum in Pontificatum inſtitutum fuiſſe, licet ea occaſione Pontifices etiam ſuis Privilegiis & reditibus, juramento ab Imperatoribus exacto proſpicerent. Idem inter *Germanos* & Gallos de autoritate in Pontifices certamen, patet ex hiſtoria Caroli V. & Franciſci I. Neqve Carolum poſt captam cum Clemente VII. Pontifice Romam religionis magis reverentia, qvam invidia (per qvam omnium aliarum Regum contra ſe vires coaluiſſent,) ad media conſilia adactum fuiſſe credendum eſt. Exemplo nocebat ſubjugata Roma: qvod enim jus Imperatorius titulus in illam tribuebat, idem præſtabat in alia regna & ditiones, qvæ & olim Imperii Romani provinciæ fuerunt. Sed id minime egerunt Pontifices adverſus propria commoda, cum titulum illum Germanis Francisqve darent, ut hi Romanum imperium ad veteres terminos reſtituerent, neqve de Imperatoribus præſumi poteſt qvod id propoſitum tunc habuerint, aut diu conſervaverint. Ex his, ut candide profitear, apparere puto, Lutherum, cum illa qvæ narravi ſcriberet, retundere Romanæ aulæ jactationem de translato ad Germanos imperio voluiſſe, & reverentiam Pontifici erga Imperatores ſvadere. In eum ſenſum, cum mature de his rebus deliberaretur, mentem ſuam alio tempore declaravit, ut immoderati fervoris inculpari non poſſit. Neqve enim tantum ſpiritualem Pontificum prærogativam, in iis qvæ ad officium paſtorum Eccleſiæ ex lege divina debito modo exercendum ſpectant, (qvod & in hoc fecit libello) agnoſcere paratus erat, ſed & in temporalibus qvic-

qvid

qvid ſalva religione concedi potuit, non negavit: uti vel ex eo qvod in præloqvio allegavi, reſponſo, haud diu ante mortem ejus dato demonſtratur. Qva enim ratione Epiſcopis temporalia non invidit, eadem & Romano, qvem omnibus Eccleſiaſtico jure præferebat, cæteris paribus, qvantum in ſe erat, detuliſſet, ſalva religione & conſcientia. Huic Lutheri & Principum Germaniæ moderationi ſi locum re integra & ut licebat, dediſſent Pontifices, ad extrema, qvæ poſtea ſecuta ſunt, non fuiſſet perventum.

Qvaliscunqve autem fuerit Alexander.) Eraſmus multum de illo qveritur, qvanqvam amicum, ut ſcribit, veteri ac jucundiſſima neceſſitate conjunctum habuiſſet, imo & in tenuiori ejus fortuna juverit comendationibus *Lib. XXV. ep. 24.* Inculpatus ab illo fuit Eraſmus, ac ſi Lutherum non uno juvaret modo, & libellorum qvorundam ab aliis ſparſorum autor eſſet. Vide *Lib. XVII. ep. 14. 16.* Imputat id Eraſmus aliorũ calumniis, a qvibus vir apprime qvidem, ut ait doctus, & acriſimpliciqve ingenio præditus, ſed credulus, deceptus fuerit. Concitavit contra Eraſmum Pontificem, & alienavit ab eo Leodienſem Epiſc. ipſi amiciſſimum, *Lib. XIX. ep. 113.* Epiſtola itaq; an. 1524. data placare eum Eraſmus voluit, amneſtiam offerens, & eruditionis laudem ei tribuens, *Lib. XIIX. ep. 53.* ſed parum profecit; manſit enim iniqvus ejus & librorum illius cenſor, imo his ſchiſmatis culpam pene unice tribuebat; ita refert Eraſmus in Epiſtola ad Chriſtophorum a Stadio (non Stadion) Epiſcopum Auguſtanum anno 1528. Vide *ep. 84. Lib. XX.* & *Lib. XXX. ep. 56.* Paulo ante ad Prieriatem ſcripſerat Eraſmus anno 1523. Aleandrum nihil non facere adverſus Lutherum, at ſe plus fregiſſe animos illius factionis qvam omnia Aleandri molimina, *Lib. XX. ep. 52.* Inter hæc, ut obiter notem, erat & corruptionis per nummos tentamen. Narrat enim Selneccerus, Aleandrum dixiſſe, *Lutherum etiam pecunia non poſſe emolliri: & hanc beſtiam non ſpectare largitiones & honores; alioqvi dudum multa millia ei de Pontificis voluntate per Fuggeros numeranda fuiſſe.* Sed ut ad Eraſmum redeam, ſcripſit is anno 1531. ad amicum, *exitium ſibi ab Aleandro parari*, & hunc cum Eccio, ea de cauſa Lutetiam profectum eſſe ſuſpicatur. Vide *ep. 56. Lib. XXX.* Antea ad Cardinalem Sadoletum ſcripſerat, dixiſſe Aleandrum, ſe mirari cum tot millia hominum in Germania (bello ruſticano) cæſa ſint, vivere adhuc Eraſmum, qvi totius tumultus princeps & anteſignanus fuerit.

» fuerit. Hoc pro atroci habet calumnia, dein hæc subjungit. Prælarum facinus sibi facere videtur ille διπλωματοφόρος, qvi qvacunqve » iret Carolus, chartarum fumis & incendiis implebat omnia, nulli non » minitans. Me vero qvo minus oppresserit, per illum non stetit; per- » ierat Erasmus, si pronas aures principum reperisset. Furiosum ejus librum, nomine Doleti emissum indicat anno 1535. *Lib. XXX. ep. 70.* & Julium Scaligerum, ac Paulum Merulam in se subornari ab Aleandro refert anno 1536. *d. Lib. ep. 74.* addit tamen, sibi qvoqve Romæ Cardinalitiam dignitatem destinari, sed qvam accipere nolit. De moribus Aleandri non discrepantia ab iis qvæ spargebantur, ex Erasmi epistola ad Goclenium anno 1533. data (*Lib. XXX. ep. 62.*) intelliguntur; scribit enim: Aleander nunc Venetiæ plane vivit Epicureum, non sine dignitate tamen: erat enim gemina mitra insignitus Brundusina & Oretina. Vide *d. Lib. ep. 60.* Obiit anno 1542. & sepulchro Græcum distichon, qvod ipse (ut erat trium lingvarum peritissimus) composuerat inscriptum est, tersum & memorabile, relatum a Chytræo *Libr. XVII. fol. 458.*

Κάτθανον οὐκ ἀέκων ὅτι πάυσομαι ὧν ἁμάρτυς
Πλείστων, ὧν περ ἰδεῖν ἄλγιον ἦν θανάτῳ.

Non invitus obii, qvia qviesco, testis multorum qvæ videre pejus est morte.

Tædere itaqve vitæ & hunc cœpit, licet, ut narratur, laute & læte actæ; felix si vel in extremo ejus cursu, salutis anchoram arripuit. Memorabilia etiam sunt qvæ de Ferdinandi Cæsaris ab eo aversione, & moderatione, qvam Melanchthon ei tribuerit, referuntur a Pallavicino *Lib. IV. c. 8.* sed de iis alio loco agendum est.

Erasmus qvi tunc aderat.) Addo qvædam ex *MS. Spalatini de Friderico Electore historia.* Coloniæ (scribit) apud Electorem fuit Erasmus Roterodamus vir ille doctissimus: varia cum eo loqvi, & ex eo » qværi fecit Elector, maxime an putaret Lutherum in scriptis concionibusqve suis errasse? Erasmus per jocum errasse eum dupliciter respondit, nempe qvod & Pontificis Coronam & Monachorum Ventrem tetigisset. Subrisit Elector, hujusqve postea non longe ante mortem suam recordatus est. Addit: Caracciolum & Aleandrum » egisse tunc cum Friderico contra Lutherum, ut doctrinam Christianam oppri-

opprimerent, & Electorem qvendam Eccleſiaſticum Electori Saxoniæ dixiſſe, *utinam Lutherus non Germanice ſed Latine ſcripſiſſet!* Mira vero ſunt, qvæ Pallavicinus *Lib. I. c. XXVIII. §. 8.* de Eraſmo refert, qvod Bullam Pontificis pro ſuppoſititia habuerit, & oſtenſione Autographi ab Aleandro convincendus fuerit; qvodqve nocturnis congreſſibus Principes eorumqve amicos a Pontifice & Aleandro alienare voluerit, & Bullam malevolorum artibus, præter Pontificis voluntatem, conditam eſſe, deniqve colloqvi de hac re cum Aleandro contenderit, ut librorum Lutheri exuſtionem retardaret aut impediret. Qvæ pleraqve ex Aleandri relationibus arrepta fuiſſe credibile eſt. In epiſtolis Eraſmi id ſaltem reperitur, qvod Leonem ab aliis inductum ad Bullam feſtinaſſe exiſtimavit. Extat in Volumine Baſileenſi Epiſtolarum Eraſmi *Lib. XIII. f. 435.* Eraſmi epiſtola ad D. Conradum Peutingerum, Cæſaris Conſiliarium eo ipſo tempore, Idibus nempe Novembris Coloniæ ſcripta, in qva ei Johannem Fabrum Dominicanum commendat, hujusqve conſilia laudat. Ex his literis de mente Eraſmi judicare licet, majori cum certitudine, qvam ex iis, qvæ blande cum Friderico Electore locutus fuit, aut qvæ de eo ſuſpicatus eſt Aleander; mediam nempe qværebat viam. Verba ejus inter alia hæc ſunt: Ex levioribus initiis, ſæpe nata ſunt horrenda mundi diſſidia. » Ac, mea ſententia, hic qvoqve verum eſt, qvod ſcripſit Marcus Tullius: *pacem veliniqvam, bello æqviſſimo potiorem eſſe.* Ac jam nunc » fabula longius progreſſa eſt, qvam velim; & tamen opinor malum eſſe medicabile, certe ſanabilius eſt, qvam ſi qvibus cœpit auctibus longius etiam provehatur. Sic autem ſanari cupiam, ne malum ad tempus ſuppreſſum, poſt majore cum diſcrimine recrudeſcat: qvod ſolet » uſu venire medicis, qvi potione propellunt febrem, non ante purgatis » venis, unde febris ſcatet; aut qvi cicatrice obducunt vulnus, nondum » ſatis educto pure. Qvibusdam videtur optimum factu, ut res omnis » ſævitia coerceatur, a qvibus nec Faber admodum diſſentit, niſi metueret, ne parum feliciter cedat auſteritas. Ait, non ſatis eſſe forriter » huc tendere, qvo vocat animi voluntas, plurima circumſpicienda ſunt. » Primum ut ſic conſulatur dignitati, & autoritati Romani Pontificis, » cui merito favent omnes, ut Chriſti vicario ſummo, qvi Chriſtum ex » animo diligunt, ne qvid jacturæ patiatur Evangelica veritas. Neqve » dubito, qvin hoc animo ſit Leo noſter, ut tum demum ſe glorioſum »

» eſſe putet, ſi doctrinam Principis ſui viderit ubiqve florere. Negat
» hoc tantum eſſe ſpectandum qvid mereatur Lutherus, aut ſi qvi Luthe-
» ro favent, ſed qvid conducat publicæ orbis tranqvillitati. Magni re-
» fert, qvi manum admoveant huic malo, & qvibus remediis curetur.
» Invehitur poſtea in illos qvi Lutherum ideo maxime, ut putat, oppu-
gnarent, ut cum eo ſimul obruant bonas literas. Lutheri ſtylum ve-
hementiorem improbat, eoqve veritati fructum adimi metuit. Odium
Romani nominis penitus infixum eſſe multarum gentium animis fa-
tetur, ob ea qvæ vulgo de majoribus ejus nobis jactentur, & ob impro-
bitatem qvorundam qvi Pontificis negotia gerant, qvosqve Chriſti po-
tius gerere deceret. Nihil agi poſſe in cauſa illa ſtatuit, ſi eam tra-
ctent, qvi alium ſcopum ſibi propoſuerint, qvam Chriſti gloriam. Poſt-
» ea qvæ vaticinii inſtar ſunt ſubjungit: Saxum illud hinc atqve hinc
» tundi poteſt, loco moveri non poteſt, cui inſcriptum eſt illud myſti-
» cum elogium. *Novit Dominus qvi ſunt ipſius.* Qvicqvid a ſpiritu
» Chriſti proficiſcitur, non poteſt humanis præſidiis opprimi, *qvantum-*
» vis prematur: qvicqvid humanis conſiliis tentatur, *temporarium eſt,*
» qvantumvis ardentibus ſtudiis agatur, qvantumvis operoſo molimine
» ad perpetuitatem communiatur. Mei ſimilium non eſt, de Pontifi-
» cum diplomatis judicare. Erant tamen, qvi in Bulla, qvam attulit
» Nuncius pontificius, manſvetudinem illam deſiderarent, dignam eo,
» qvi mitiſſimi Chriſti vices primarias gerit in terris, dignam hujus Leo-
» nis ingenio, multo hactenus placidiſſimo, qvod tamen ipſi non impu-
» tant, ſed inſtigatoribus. Jam ut hac, inqvit, ſævitia maxime abole-
» antur libri Lutherani, ut ipſe etiam tollatur e medio; metuendum eſt,
» ne malum exaſperetur magis, qvam finiatur, & pro uno ſublato exo-
» riantur plures, donec res ad certamen & ſchiſma deducatur. Deni-
» qve Fabri ſententiam ita explicat: Cenſet igitur Faber noſter, rei ſum-
» mam arbitris doctis, integris, & ab omni ſuſpicione alienis delegan-
» dam, non qvod Romanus Pontifex ſit cogendus in ordinem, & alieno
» ſubjiciendus arbitrio, ſed qvod exiſtimet, illius pietatem hoc ſponte
» volentemqve facturam, ſi cognorit ad publicam Chriſtianæ religionis
» tranqvillitatem conducere. Sed hujus conſilii viam ipſe tibi copioſius
» exponet coram: qvæ ſi probabitur, adjunges tuæ prudentiæ conſili-
» um, ut in Wormatiæ conventu ſtatuatur aliqvid, qvod omnibus bonis
approbetur. Videatur etiam relatio de *Actis Lovanienſium contra*

Luthe-

Lutherum anno 1520. *Tomo I. Lat. Luth. f. 496. b.* in qva multa de Aleandro, Eraſmo, Bulla Leonis, & de Theologis Lovanienſibus leguntur, cum qvibus non parum concordant, qvæ in Epiſtolis Eraſmi legimus.

Vulgatum eſt tempore Comitiorum Wormatienſium ſcriptum Latinum paucarum paginarum, qvod nunc qvidem, ut alia ejuſmodi, raro reperitur: extat tamen in *Bibliotheca Paulina Lipſienſi*, ex qvo ſeqventia exhibeo: Comes de Naſſau Subregulus Flandriæ, Brabantiæ & Hollandiæ, ad prædicatores in Haga Comitis inqvit: *Ite & prædicate ſinceriter Evangelium Chriſti: ſicut Lutherus, neminem offendentes, nec habebitis occaſionem interpellandi adverſus aliqvem.* Lovanienſes Magiſtri conqveſti fuerunt Dominæ Margarethæ, *Cæſaris ſorori gubernatrici Belgii*, qvod Lutherus ſuis ſcriptis ſubverteret rem Chriſtianam; interrogavit ipſa: Qvisnam eſt iſte Lutherus? indoctus eſt, inqviunt, monachus. Reſpondit ipſa: *Scribite multi docti contra unum indoctum, tunc totus mundus plus credet multis doctis, qvam uni indocto.* Dominus de Ravenſtein in imperiali convivio, ut ſermo inciderat de Luthero, ait: *unus homo Chriſtianus ſurrexit in qvadringentis annis, qvem Papa vult occidere.* Domini noſtri Lovanienſes curaverunt ſuis pecuniis, ut opera Lutheri incinerarentur: concurſus factus eſt: plures apportarunt libros, ſed non Martini; ſtudentes itaqve & pleriqve alii parato jam igne libros comportant. Ille *ſermones Diſcipuli*, alter *Tartaretum*, ſic hic *dormi ſecure*, & alios id genus. Ut plures ex illorum autoribus combuſti ſint, qvam ex operibus Martini Lutheri. Ad Moſellanum delata Julii Pflug epiſtola eſt ex Italia, qva ſcribit: *contra Scoti & aliorum nugas, tum Romæ tum Bononiæ prævaluiſſe, qvi Martini ſcripta ſeqvuntur.*

Ad §. LXXXII. *Martinus Bucerus.*) De viro hoc in progreſſu hiſtoriæ plura dicenda venient: in annis, de qvibus in prima hac parte tractatur, tyrocinia qvædam doctrinæ poſuit, tum in aula Heidelbergenſi, tum in Belgio, cum Principe Friderico Palatino Electoris fratre eo profectus, ſed monachorum inſidias fugiens ad Sickingium, ut dixi, ſe receperat. Bello in hunc orto, Weiſſenburgi civitate Alſatiæ inferioris imperiali, a paſtore vocatus, aliqvandiu concionatus, ſed & inde ab officialibus Spirenſis Epiſcopi exactus anno 1523. Argentoratum venit, & aliis Evangelium ibi docentibus collegam ſe adjun-

xit. In controverſia ſacramentaria qvas partes egerit, utqve tandem in Angliam conceſſerit, & qvæ ibi fata incurrerit, ſatis notum eſt, & alibi memorandum. Pertinet ad hujus temporis periodum hiſtoria *Conradi Pellicani* (Germanice Kürſchner) inter primos Lutheri ſectatores numerandi, licet poſtea Helveticis Eccleſiis acceſſerit. Luculentam ejus vitæ deſcriptionem exhibet *Melchior Adami p. 262. & ſeqq.* ex qva ad illuſtranda qvæ ad reformationis negotium pertinent ſeqventia non indigna notatu duxi. Rubeaci (Ruffach) in oppido Epiſcopatus Argentoratenſis natus fuit anno 1478. ſenior Luthero ſex annis, monachatum Franciſcanum ætatis anno 16. ſuſcepit, paulo poſt anno 1496. Tubingam in ſui ordinis monaſterium venit, cui præerat Gvardiani, ut vocant, nomine qvidam ***Paulus Scriptoris***, Wila Svevus. Hic Theologiam Scotiſticam, qvam Pariſiis ſub celebri magiſtro Stephano Brulio didicerat, magno cum applauſu ut & matheſin docebat, auditus etiam ab Auguſtinianis, qvorum tunc Prior Tubingæ erat Joh. Staupitius. Facundus etiam fuit Paulus iſte & ad ſolennes concionesſæpe in vicinas civitates evocatus, de ſacramentis & indulgentiis declamare ſolebat ad eam fere ſententiam, qvam poſtea Lutherus propalavit: unde & in ſuſpicionem hæreſis incidit, & Lecturæ & Gvardiani, qvod vocant, officio amotus eſt. Hujus ab ore pendebat Pellicanus, nec parum ab illo amabatur, ita ut ejus cauſa grandem codicem Hebræum Oppenheimii acceptum, humeris ſuis Pfortzhemium usqve portaret, ubi Pellicanus Capnionis audiendi cauſa ſubſtiterat. Qva moleſtia, nullo manuductore Hebraica rudimenta didicerit, apud Adamum legi poteſt, Capnionis tamen inſtructione mox ita profecit, ut libellis Grammaticis edendis juvare magiſtrum potuerit. Cum anno 1501. ſacerdos in patria Rubeaci conſecraretur, Paulus ille Scriptoris, concionem habuit ſolennitatis & honoris cauſa. Sed auxit bonus ille vir odia in ſe monachorum, cum dicere ſoleret: *inſtare tempus mutandæ Theologiæ, & deferendæ ſcholaſticæ diſputationes: reſumendos priſcos & ſanctos doctores, Omiſſis Pariſienſibus, tempus etiam appetere mutandarum legum plurimarum.* Hæc ei libertas exitium attulit; vocatus enim in Galliam ut Toloſæ doceret, cum ſe ad iter pararet, & ante id ab Epiſcopo Baſileenſi rogatus commiſſa ſibi negotia qvædam tractaret, Keyſersbergæ obiit, fraude, ut Pellicanus exiſtimavit, monachorum. Ipſe Pellicanus anno ſeqventi 1502. Baſileæ Lector Theologiæ in conventu Franciſcano conſtitutus fuit, & celebres Typographos

phos Amerbachium, Frobenium, & alios in edendis libris, Auguſtini præſertim, juvit. Raymundus Cardinalis, qvi legatione in Germania fungebatur, reliqviarum ſuperſtitioſus indagator & cultor, & indulgentiarum jactator Pellicanum ob eruditionem *Licentiati* titulo (qvo tamen nunqvam uti voluit) honoravit 1504. & Romam ſecum duxit. Inde reverſus variis muneribus in ordinis ſui monaſteriis admotus, lectiones tamen continuavit, tum Scholaſticas tum Hebraicas, in qvibus Sebaſtianum Munſterum diſcipulum habuit, itemqve Aſtronomicas. Refert Adamus ejus cum Capitone colloqvium anno 1512. habitum de Sacramento Euchariſtiæ, in qvo mutua confidentia agnoviſſe dicuntur doctrinam Eccleſiæ labaſcere, & ſi liceret, malle profiteri eam, qvam poſtea Zvinglius tenuit, ſententiam, anno 1514. & qvam Scotus inter tres alias primo loco recitaverit in IV. ſentent. Provinciali Minoritarum *Caſparo Sazgero* (*Schazgeyerum* puto intelligi, qvi contra Lutherum poſtea ſcripſit) ſeſe adjunxit Secretarii vicem præſtans; cum Joh. Eccio etiam familiaritatem coluit; ubiqve vero Hebraicæ, Chaldaicæ, Rabbinicæ literaturæ operam dedit. Anno 1516. ad Capitulum generale in Galliam miſſus Fabro Stapulenſi innotuit: poſtea Romam iterum ad aliud capitulum profectus ſummam monachorum inſcitiam ut & ſordes in corradendis per indulgentias nummis deprehendit. Reverſus inde monaſterii Rubeacenſis Gvardianus factus. Seqventis anni initio Lutheri articulos & ſermones cum ſtupore legere & ad adſenſum inclinare cœpit, Eraſmi vero ſcripta jam antea magnifecerat, ejusqve paraphraſin Epiſtolæ ad Romanos fratribus monachis prælegebat; Hoc ipſo anno Baſileam venit, ut Franciſcanorum Gvardianus eſſet: ibi cum Lutheri opuſcula Frobenius primo typis vulgaſſet, poſtea vero Eraſmo inſtante continuare operam nollet, Pellicani ſvaſu alius typographus *Adamus Petri*, magno cum lucro ſuo editionem ſuſcepit. Anno 1521. finitis Comitiis Wormatienſibus *Franciſcus de Angelis* Hiſpanus & Provincialis Franciſcanus, a Cæſare in Hiſpaniam miſſus toto biduo Baſileæ cum Pellicano de cauſa Lutheri diſſeruit, ita ut eam magna ex parte probaret. Anno ſeqventi in capitulo, Leonbergi in Ducatu Wurtenbergico ab ordine habito, ægre admiſſus eſt, imputato ei Lutheraniſmo, a qvo ſe utcunqve tunc excuſavit, decretumqve inde eſt, ne juniores monachi Lutheri libros legerent, licet doctioribus non interdicerentur. Sed recruduit adver-

ſus eum odium, ita ut eodem anno una cum vice Gvardiano & concionatore Baſileenſis monaſterii ex Schazgeri Provincialis decreto a muneribus ſuis dejiciendus & in alia monaſteria transferendus eſſet. Sed ſenatu autoritatem interponente, omniumqve monachorum Franciſcanorum expulſionem minitante, Baſileæ in monaſterio cum ſociis qvadraginta conſervatus eſt. Mox vocante ſenatu, & alios ab ea prohibente, Theologicam lectionem cum collega Oecolampadio publice ſuſcepit: in periculo tamen haud levi inter Monachos verſabatur, ita ut veneni metu aliqvandiu non niſi cibo a civibus ſuppeditato uteretur. Rogatus poſtea a primoribus civium, concionem ex N. T. qvotidie ad dimidiæ horæ ſpatium in templo habuit, indignantibus monachis, qvi Lutheranum eſſe dicebant, diebus profanis prædicare: ſubſtitit tamen in ordine & habitu ſuo, uſqve ad annum 1526. qvo Tigurum vocatus cucullum depoſuit, & exemplo aliorum, ne ſcandalo eſſet jam annos natus qvadraginta & octo uxorem duxit. Congeſſit iſta & plurima alia Adamus ex vitæ Pellicani *chronico*, qvod ipſe ſuorum gratia compoſuit, ex qvibus multa obſervari poſſunt, qvæ ſtatum Eccleſiæ ante & circa tempora Lutheri indicant: ut nempe in mediis corruptionibus doctrinæ & diſciplinæ, reliqvi tamen ſemper fuerint, qvibus veritatis aliqva lux affulgebat, qvibusqve idem ſemper fatum, odioſæ nempe perſecutionis, incumbebat. Tantam vero temporum illorum ante Lutherum infelicitatem notaſſe Pellicanus dicitur, ut nullum Græcum Teſtamentum in tota Germania reperiri potuerit, qvantumvis qvis magnam vim auri pro unico exemplari voluiſſet expendere.

Cæterum etſi relatum ſupra ſit de Pellicani opinione, circa Articulum Sacræ Euchariſtiæ, in Epiſtolis tamen Eraſmi ad Pellicanum ſcriptis legitur, eum non niſi poſtqvam Caroloſtadius Baſileam veniſſet, de præſentia reali publice diſſentire cæpiſſe, aut ſaltem in modo præſentiæ exprimendo hæſiſſe. Expoſtulat enim cum eo *Lib. XIX. ep. 95.* anno 1526. ſcripta Eraſmus, & negat fortiter, qvod Pellicanus jactaſſe dicebatur, ſe cum eo in illa qvæſtione conſentire: objicit itaqve ei inter alia mutationem ſententiæ: Damnabas (ſcribit) eos qvi audebant profiteri illic (in Sacra Cœna) nil eſſe niſi panem & vinum, nec » aliud opinatus ſum unqvam de te, niſi proximo colloqvio, qvum vel- » uti afflatus aut alius factus absqve fuco declarabas animi tui ſententiam:

tiam: eam nunc palam profiteris; ego vero ne in priore qvidem ſententia tecum ſenſi. Cenſebas enim profitendum in ſynaxi eſſe corpus Domini, cæterum qvomodo ſit illic, Deo, qvi novit omnia, committendum eſſe; ego vero hoc tuæ ſententiæ adjiciebam, mihi iſtuc videri ſimplicius. qvod ita vitarentur varii difficultatum labyrinthi, ſi fas eſſet homini Chriſtiano ab eo diſſentire, qvod Conciliorum autoritas, qvod omnium Eccleſiarum ac gentium conſenſus, tot jam ſeculis comprobaſſet. Ad id ſemper negavi, me poſſe animum inducere, præſertim qvum Evangelicæ & Apoſtolicæ literæ tam evidenter nominant, corpus qvod datur, & ſangvinem qvi effunditur: qvum hoc mirifice congruat ineffabili Dei erga genus humanum charitati, ut qvos redemit ſangvine & corpore filii ſui, eos voluerit ejusdem carne & ſangvine modo qvodam ineffabili paſcere, & hac arcana filii præſentia, ceu pignore conſolari, donec rediret glorioſus & omnibus conſpicuus. Hæc me redderent propenſiorem ad Eccleſiæ Catholicæ ſententiam, etiamſi nihil eſſet definitum, nec in hanc partem nec in illam. Nunc qvis furor eſſet, ſi ego non vererer pronunciare, ibi nihil eſſe præter panem & vinum? Soleo cum amicis eruditis, maxime qvum abſunt infirmi, libere commentari de qvibus libet, inqvirendi ſtudio, nonnunqvam & tentandi cauſa, interim animi gratia, hac in re fortaſſe ſimplicior qvam par eſt. Sed agnoſcam etiam parricidii crimen, ſi qvisqvam mortalium vel ſerio vel joco audivit ex me hanc vocem *in Euchariſtia nihil eſſe præter panem & vinum*, aut, *non eſſe ibi verum corpus & ſangvinem Domini*, qvod nunc qvidam libellis editis propugnant, imo Chriſtum ipſum mihi precor parum propitium, ſi iſta ſententia unqvam inſedit animo meo. Nam ſi qvid volatilium cogitationum aliqvando tetigit animum meum, facile diſcuſſi conſiderata Dei erga nos inæſtimabili charitate, perpenſis divinæ ſcripturæ verbis, qvæ Lutherum etiam ipſum, qvem vos omnibus ſcholis, Pontificibus, orthodoxis, & conciliis antefertis, coegerunt profiteri, qvod profitetur Eccleſia Catholica, a qva tamen ſolet libenter diſſentire. *Et poſt alia*: Scis me in nullo dogmate per omnia ſentire cum Luthero, niſi qvod nimium fere taxat corruptos hominum mores: & hic ob Caroloſtadium, qvi a ſuo ipſius dogmate jam deſcivit, recedam a communione Eccleſiæ catholicæ? *Item:* Si tibi perſvaſum eſt, in Synaxi nihil eſſe præter panem & vinum, ego membratim

» bratim discerpi malim, qvam idem profiteri qvod tu profiteris, & o-
» mnia perpeti malim, qvam tali flagitio contra meam ipsius conscien-
tiam admisso, ex hac vita demigrare. Patet itaqve ex hac epistola
usqve ad id tempus Lutheranis accensendum esse Pellicanum, & Era-
smi simul professio in hoc articulo & in Lutherum bilis percipitur:
duæ aliæ non mitiores eodem anno ab Erasmo ad Pellicanum scriptæ
literæ habentur *d. Lib. XIX. 95.* & *XVIII. 3.*

In Palatinatu Bipontino) Hoc qvidem anno neqve in hac pro-
vincia publice locum habuit doctrina Evangelii, sed jacta fuere semi-
na; paulo post, anno 1523. publica Principis autoritas accessit, ita re-
ferente *Altingio* in *hist. Palat.* Unum dicere (scribit) præterieram de
» Ducatu Bipontino, qvi pars est Palatinatus, sed ab Electoratu secreta,
» Principem ejus *Ludovicum*, Ducis Wolffgangi Patrem inter primos
» imperii proceres censendum, qvi Evangelium amplexi sunt. Nam an-
» no Christi 1523. feces fermenti Papistici ex ditionis suæ Ecclesiis ex-
» purgavit, missificos omnes eliminavit, & qvoad inter initia fieri po-
» tuit doctrinam & cultum ad normam verbi divini composuit. Qva in
» re usus est ministerio *Johannis Schwebelii* Pfortzensis, qvi Landstei-
» nio, ubi cum *Hutteno* eqvite Franco, cum *Bucero*, *& Caspare Agricola*
» apud inclytum illum Heroem, Franciscum a Sickingen vivebat, Bi-
» pontum evocatus fuit. Intercedebant qvidem vicini Episcopi, ma-
» xime Trevirensis, & Principem minis ab instituto dimovere conaban-
» tur, sed frustra, tuentibus etiam ab obitu ipsius, qvi incidit in annum
» Christi 1532. novellam reformationem Fratre Ruperto, Tutore filii
» ipsius Wolffgangi, atqve ipso qvoqve Wolffgango, qvi provinciæ gu-
» bernationem adiit anno 1544. Vidi postqvam ista scripsissem, qvomo-
do (qvem §. 70. allegavi) *Joh. Henr. Majus* in libello nuperrime edito,
Schwebelium civem suum a Zvinglianismi imputatione vindicet, &
si qvæ in ejus epistolis aut scriptis discrepantia a Lutheri doctrina de
S. cœna reperiri videantur, corruptionis & interpolationis suspecta
faciat, allegans scriptum apologeticum ipsius *Wolffgangi Palatini Du-
cis Bipontini* nomine editum. Confirmare hoc videtur Altingius dum
verbis illis *qvoad inter initia fieri potuit*, Reformationem Bipontinam
restringit, perfectiorem scilicet eam judicans, qvæ postea secuta
fuit, Helveticæ confessionis introductione.

Neqve

Neqve enim nobilitas Eqveſtris) Superat Maimburgium Varillaſius cum *Lib. IV. p. 291. & ſeqq.* fabulis & conjecturis liberaliter indulget. Fingit primo factionem ab Epiſcopo Miſnenſi ad tradendum pontifici Lutherum aut ſaltem expellendum ex Saxonia formatam: immemor qvod paulo ante *Lib. III. p. 259.* Epiſcopos Saxoniæ clam faviſſe Luthero & a Pontificia jurisdictione ſubtrahere ſe voluiſſe retulerat. De hac factione nihil apud ſcriptores reperio, & confictam puto, qvia ipſe ſilet Lutherus, multa licet tunc qveſtus, & ſatis aliunde habens qvod metueret. Sed ficto huic nodo etiam ſolutio fingenda fuit, itaqve de Eqvitibus Franconicis & de Franciſco Sickingio (hunc ſemper *Seqvingue* vocat) incredibile affert; voluiſſe nempe hunc in Principem locum aſcendere, & Archiepiſcopum atqve Electorem Eccleſiaſticum fieri, non obſtante, qvod conjugem haberet, qvia cleri conjugiis favebat Lutherus; cæteros vero nobiles & imprimis Schaumburgium & Huttenum ad partes Lutheri ideo tranſiiſſe, ut ditiones (*Seigneuries*) a majoribus ſuis Eccleſiæ datas recuperarent *p. 298.* Magnam profecto qvi talia ſcribit, rerum ignorantiam prodit. Sickingium, qvem longe qvidem majoris & conſilii & potentiæ facit, qvam rei veritas patitur, plane inſaniiſſe oporteret, ſi cogitaſſet, qvæ hic finguntur. Eqvites arces qvidem & prædia ſed non ditiones habebant, neqve tales dederant Eccleſiis: fundos aliqvos aut colonos dediſſe conſtat, non tamen ita multos, ut horum cauſa tanta adeunda pericula, tantæ turbæ excitandæ eſſent. Novæ nempe machinæ, qva hæreſes impugnaturum ſe eſſe in præloqvio recepit Varillaſius, magis congruebat, exaggerare omnia & *oſtendere*, ut ait, *qvod religionis reformatores & protectores non niſi ex cauſis mere humanis & ſæpe criminalibus*, aut *uſurpandi aliena ſtudio egerint*. Fingendi tamen artem non ſatis hic oſtendit: etenim licet veriſimilia ſint qvæ narrat de Miſnenſis Epiſcopi in Lutherum molimine (ſat magno enim odio in eum flagrabat) impertinenter tamen remedium illi a Sickingio Schaumburgio, & Hutteno qværit: nam & longiſſime aberant, & omnes eorum vires potentia Georgii Saxonis ſuperabantur, auxiliis, ſi voluiſſet, Brandenburgicis & Magdeburgenſibus, e vicinia firmati. Qvæ *p. 304.* memorantur, qvod Lutherus per Sickingium inducere Imperatorem voluerit, ut honorifice cum Pontifice tranſigere poſſet,

fateor me eodem qvo cætera commenta loco habere, donec idoneis autoribus probentur: nullaqve verisimilitudine fingi puto, qvod Lutherus ad combustionem Decretorum Pontificiorum, eo processerit consilio, ut amicos suos irreconciliabiles cum Pontifice faceret: ab iis enim qvos facti illius socios aut spectatores habuit, juvenes Academicos, patrocinium sperare hominis plane stolidi fuisset; eratqve ea tunc mente Lutherus ut nec Electoris Saxoniæ viribus tutum se præstari posse crederet.

Ad §. XCI. *Lipsiæ vero*) Inter eos qvi clam favebant causæ Lutheranæ, qviqve liberiori tempore (de qvo si Deo visum erit, alibi dicemus) plurimum pro ea præstiterunt, merito celebratur *D. Caspar Bornerus* Hayna-Misnicus, cujus vitam retulit *Melch. Adami p. 187.* nuper vero laudes ejus renovavit *V. Cl. Joachimus Fellerus, in descriptione Bibliothecæ Paulinæ.* Extat ad eum epistola Lutheri *Lib. II. p. 66.* anno 1523. sub finem Mens. Maji data, cujus exordium hoc est: „Literas „tuas novissimas lætus accepi, vir optime, qvod sentiam te egregie sen„tire, & promereri, in conditione rei Christianæ, & opto oroqve, ut „Dominus qvod incepit, perficiat. Sævitiam istam apud vos regnan„tem adversus Christum, dolens audio, sed erit, ut aut ipse Princeps mu„tet furorem, aut alius mutabit invito, & brevi. Spes tamen illa mutationis in annos sexdecim dilata fuit, Deo sic gubernante.

Ad §. XCVI. *Hieronymum Veum*). Asservatur in Bibliotheca Paulina Lipsiensi exemplum epistolæ typis vulgatæ anno 1522. qvam Veus d. 28. Martii ex Norimberga ad Georgium Ducem Saxon. scripsit, in qva qvidem multa contra Lutherum pro *confessione* potissimum, qvam vocant *auriculari*, pro *Missa*, qvod sit sacrificium, & pro *veteribus ritibus servandis* acriter disputantur; fatetur tamen Veus Lutheri prima scripta contra licentiam indulgentiarum & excommunicationum, item de decem præceptis & de triplici justitia magnum zelum domus Dei præse tulisse, & eruditionem Christianæ veritatis egregiam in multis eluxisse: agnoscit etiam *miserum Ecclesiæ statum, & tempora in qvibus*, ut scribit, *refriguit charitas, tepuit devotio, voluptatum spinæ in comessationibus & ebrietatibus ita excrevere, ut verbum Dei qvasi suffocatum ne dicam pessundatum sit:* Et postea: *Ipse miserum Ecclesiæ statum defleo, de cujus reformatione diu se desperasse dicebat Gerson.* Animat denique Principem in Lutheranos, sed simul curare eum jubet & optat,

optat, non solum ut Ecclesiastici abusus in vita, moribus, & conversatione, generali Concilio reformentur, sed & ut verbum Dei tamdiu *sub modio positum*, (en eadem phrasi confitentem, qvod in Luthero adversarii irrident) clarius effulgeat, & Domino nostro soli serviens Ecclesia secura tranqvillitate potiatur. Unde confirmatur qvòd alii notarunt, Georgium Ducem reformationem qvandam animo volvisse, sed ad eam forte formam, qvam Erasmus aliiqve præscribebant; sive, qvod Lutherus suspicatus esse fertur, ut opes cleri minueret: ut ex *Apophthegm. ejus cap. 45. p. 438.* refert M. *Jeremias Weberus* in concione seculari anno 1639. *de Lipsia Evangelica* habita. Vei scriptum vidit Lutherus, sed ut alia, qvibus idem contra se dicebatur, qvibusqve idem responderat, neglexit.

Ad fin. §. XCVI. Ex Historia Varillasii *Lib. IV.* de comitiis Wormatiensibus & de Lutheri in iis comparitione, incerta aut falsa inter alia hæc notari possunt. (1) Probatum huc usqve non est, insertas fuisse salvi conductus Cæsarei literis conditiones de non prædicando & scribendo. (2) Nec qvod examinatum & pro insufficienti deprehensum sit Cæsaris diploma in consilio Saxonico, (3) Sturmium in omnibus urbibus tibicines & tubicines in Lutheri introitu præcinentes habuisse. Obiter noto: Sturmium hunc qvem *nobilem* Galli vocant, *Oppenheimensem civem* fuisse; illum *virum optimum & pientissimum* vocat Selneccerus, & ex ejus relatu qvosdam sermones facetos Lutheri audivisse se notat, & alia qvædam Wormatiæ acta narrat. *105. 109.* (4) verum non est ad concionem ejus maximum templum Erffurti præbitum fuisse: concionatus enim est in æde ordinis sui Augustiniani, qvod neqve primarium neqve maximum est. (5.) Tumultum Erfurtensem malitiose *p. 311.* concioni Lutheri subjungit, qvi tertio post mense, latente illo in arce & rem indignissime ferente, (vide ejus epistolam allegatam §. *99.*) secutus est, studiosis mille & ducentis in sacerdotes concitatis, qvod Canonici B. Virginis qvendam cognomento *Dnconem*, ob Lutheranissimum sodalitio & choro suo ejecissent. (6.) contra omnia aliorum scriptorum testimonia & rei evidentiam *p. 317.* refertur, Lutherum ex monasterio Augustiniano Wittenbergensi in qvod se inclusisset, simulata vi, raptum fuisse Electoris jussu. Qvis enim nescit id in Thuringia, cum sex pene dierum itinere a Wit-

tenberga abesset, factum esse? Dein cum Cochleo, Surio, atqve aliis eundem errorem errat; dum arcem in qvam ductus fuit Lutherus, *Alstat* nominat. Cæterum qvæ de Ludovico Electore Palatino scribit *p. 314.* qvod restiterit iis, qvi Lutherum contra impetratum salvum conductum Wormatiæ retineri & in vincula conjici svaserant; Altingius ita narrat, ut in colloqvio potius qvam in consessu comitiali dictum esse appareat. Scribit enim: Qvum anno 1521. Lutherus ad comitia Wormatiensia a Carolo V. Imp. evocaretur, & dictitarent non pauci, in ipso revocatum iri exemplum Johannis Hussi, qvi contra datam fidem ceu hæreticus concrematus fuit: Ludovicus se interposuit dicens, ad labem & dedecus Germanici nominis sempiternum pertinere, siqvidem fides publica non Imperatoris tantum, sed potius Imperii nomine data, violaretur. Sunt qvi hac occasione dictum a Carolo V. Imp. referant, si fides toto orbe exularet, in aulis Principum refugium illi deberi. Vid. nuperrimus Historiæ Burgundicæ scriptor Gallus *de Fabert p. 453. Matth. Razebergius in MS.* sententiam illam de capiendo Luthero Principibus Ecclesiasticis plerisqve & Electori Brandenburgico tribuit, laudem vero improbati ignobilis consilii assignat (qvod mireris) Georgio Saxoniæ Duci, qvi etsi infensissimus esset Luthero, aperte tamen dixerit: *Principes Germanos hanc turpitudinem, maxime in his primis Cæsaris comitiis admissuros neuti qvam esse, ut fidem datam violarent: non convenire hæc cum priscis Germanorum moribus, sed servari debere qvæ promissa sint.* Hæc sane fide & candore Principis dignissima sunt, & in hoste etiam merito laudanda. Aliud qvoddam dictum Lutheri notat autor: Cum Wormatiam proficiscens in monasterio Reinhardsbrunn, ad radices sylvæ Thuringiacæ (Præfectura hodie est Principatus Gothani) pernoctaret, Vicario, qvi monasterio præerat monacho, sollicitudinem suam de eventu itineris & metum ab Italorum & Hispanorum fraudibus testanti respondisse per jocum: *ora tu qvæso Deum, ut Christo filio suo faveat: Si hujus causa salva est, etiam mea salva erit.* Sed in vita Frid. Myconii a Melch. Adami edita facta hæc esse perhibentur, cum anno 1518. Lutherus Augustam iret, & partim per jocum partim serio dicta aliterqve enunciata hoc modo, *p. 176.* referuntur: Anno Christi millesimo, qvingentesimo decimo octavo, cum Lutherus iter suscepisset Augustam, & pedes venisset Vinariam; pernoctavit eo in monasterio,

mis-

miſſamqve decantavit. Ibi Myconius primum vidit Lutherum, ſed ab acceſſu & colloqvio ejus tum eſt prohibitus. Monachorum vero tunc temporis διοικητὴς vel ἐπίτροπος, vicarius & adminiſtrator *Joannes Keſtnerus* ſolus Lutherum compellavit, & de religionis negotio multa cum eo contulit, atqve vel ex pia qvadam συμπαθείᾳ vel potius μικροθυμίᾳ & humana imbecillitate: *Mi fruter*, inqvit, *habebis Auguſtæ Itulos homines doctiſſimos & acutiſſimos, antagoniſtas acerrimos, qvi plurimum tibi faceſſent negotii. Valde metuo, ut ne in hac religionis controverſia cauſa excidas: profecto in ignem te conjicient, & flammis exurent.* Cui Lutherus per jocum reſpondit: *Si urticis me uſſerint, aliqvo modo tolerabile erit: Si igne, nimium grave, & prorſus intolerabile:* addens hanc patheticam & ſpiritu plenam adhortationem: *Interpone, qvæſo, tuas preces apud Deum pro me, & ora Chriſtum filium ejus, cujus eſt cauſa hæc, ut mihi adſit, qvam ſi obtinuerit, mihi obtenta erit: Sin vero cauſa exciderit, nec ego eam obtinere potero, atqve ita ipſe ſolus ignominiam reportabit.* Aliud qvod Wormatiæ Luthero accidit, narrat Razebergius: Invitatus, ait, ad cœnam ab Epiſcopo (neſcio an Trevirenſe) cum bibiturus vitrum ori admoveret, id tamen prius ex more ſuo, cruce digitis efformata ſignaret, ſubito inferior vitri pars rupta eſt, effuſo vino. Inde ſuſpicati ſunt multi, venenum ei paratum fuiſſe, ſed ipſe putabat, vitrum diſſiliiſſe, qvod aqvæ nimis frigidæ ſubito fuiſſet illatum. Teſtem rei geſtæ allegat Cornelium Block, Regis Ferdinandi muſicum, qvi cœnæ illi interfuerit & ſibi hæc Pragæ anno 1545. narraverit. De meliori potu in conſeſſu comitiali defatigato propinato non ingrata lectu memorat Selneccerus *pag. 108.* Luthero egredienti, & multorum hominum caterva circumdato, Ericus ſenior Dux Brunſwicenſis mittit cantharum argenteum cereviſia Einbeccenſi repletum, jubens ut ſe reficiat. Interrogans Lutherus, qvis Principum ſui ita recordetur, & audiens donatorem Pontificium, ex eodem cantharo, ne qvid ſiniſtri Lutherus ſuſpicetur, præbibentem, ipſe qvoqve bibit, inqviens: *Sicut mei nunc recordatus eſt Princeps Ericus, ita Chriſtus recordetur ipſius in ultimo agone.* Hujus voeis Dux Ericus animam efflaturus recordatus eſt, & a puero aſtante nobili Franciſco a Kramm petiit, conſolatione Evangelica ſe recreari. Alia vitæ Lutheri circa illa tempora ſtructa pericula refert *p. 97.*

Ad §. XCIIX. *Pallavicinus facem præfert.*) Qvandam etiam Varillaſius, qvi nullam facile negligit occaſionem ut Caroli conſilia rimetur, & ſugillet, ac ſi ſuæ utilitati omnia, etiam Eccleſiæ ſalutem ſervire fecerit, & extirpationem Lutheraniſmi ſuis emolumentis poſthabuerit. Ante comitia Wormatienſia, cum de Luthero Romam ſiſtendo Pontifex laboraret, hæc ſcribit *Lib. IV. p. 294.* Imperator, etſi qvodammodo ejus intererat, ut titulum *Catholici* Ferdinando prædeceſſori ſuo a S. ſede collatum tueretur, negotium præſens ita conſiderabat, ut duplici modo ſibi utile eſſet. Primo enim occaſionem habebat ulciſcendi Pontificem, qvi Electionem ejus impediverat, & ſimul Germanorum benevolentiam acqvirendi, oſtendendo, ſe Romanæ ſedi, non multum gratificari. Secundo Pontificem adigere poterat, ut amicitiam ſuam reqvireret, qva ad explendam ambitionem ſuam opus ſibi maxime eſſe judicabat. Narrat inde prolixe, ut Cæſar Mediolanum Gallis eripere cogitaverit, totiusqve Europæ dominatum invadere, & cum Pontificis rationes non paterentur, ut conatibus illis in ſuam etiam ſervitutem redundaturis faveret, terriculamentum a Luthero ei injecerit. Hoc *pag. 298.* ita efformat, ut dicat, Lutherum per potentiſſimum in Germania Principem *Electorem Sax.* per fortiſſimum belli ducem *Sickingium* per *Huttenum* eloqventiſſimum, per *Nobilitatem* recuperandarum ditionum avidam protectum, in ordinem redigi a Sede Romana non potuiſſe, nec ſchiſma qvale poſt ſeparationem Eccleſiæ Latinæ & Græcæ non fuerit, præcaveri. Dein Imperatorem Nuncio Pontificio in Hiſpania, qvi capturam Lutheri urgebat, ita reſpondentem inducit, ut dixerit: Lutherum in ea regione eſſe, in qva non tam facile ac in Italia ſtatui de hominibus poſſet. Nec ſe præſtare officium, qvod deſideraretur, poſſe: niſi poſtqvam ex Hiſpania in Germaniam rediiſſet, coronari ſe feciſſet, & Comitia Wormatiæ habuiſſet. Eo ſe Lutherum citare velle, ut de doctrina ſua reſponderet, indeqve reus peractus, Pontificis miniſtris traderetur. Papæ in hoc reſponſo diſplicuiſſe, ait, tum qvod Imperator qvaſi ad Calendas Græcas rem differret, malo interim temporis moram creſcente, tum qvod ſub auſpicia imperii ſui adverſus jurisdictionem Eccleſiaſticam attentaret, auditurus Lutherum, cujus cauſa jam Romæ ventilabatur. Cum autem Pontifex debilioribus

bus eſſet viribus, qvam ut impedire hoc attentatum poſſet, conſilium de condemnando prius Luthero cepiſſe, Bulla d. 15. Jun. 1520. publicata, cujus contenta referuntur *p. 299. & ſeqq.* Suſpecta hæc Varillaſii tradita, niſi bonis documentis probare illa poſſit, non uno ſunt modo. Qvæ enim de potentia Friderici & de Sickingio, Hutteno, & Eqvitibus aliis, ut magna & formidanda refert, tam exigui erant ponderis, ut callidum & peritiſſimum omnium rerum Pontificem terrere non poſſent. De Sickingio & Eqvitibus jam dictum eſt, de Friderico vero hic notandum illum ſapientiæ & opum fama & conſiliorum moderatione, clariſſimum, ſed inermem fuiſſe, nullo milite, nec unico loco ſatis munito, ſi arces qvasdam in montibus ſitas excipias, tunc inſtructum, pacisqve & qvietis adeo cupidum, ut timiditatis notam vix effugerit. His igitur, qvæ præſupponit Varillaſius labaſcentibus, cætera etiam qvæ inter Carolum & Pontificis legatum in Hiſpania tractata referuntur, vix conſiſtent. Certe Bullam Leonis ad prævenendum Imperatorem feſtinatam eſſe non tacuiſſet Pallavicinus, cui in ſcriniis Vaticanis ſine dubio relatio Nuncii ex Hiſpania ad manus venire debuit. Sed is Bullæ hiſtoriam aliam nobis narrat, emiſſamqve dicit, poſtqvam Leo Lutheri ſive manſvetudine ſua ſive coercitione per Electorem recuperandi ſpem perdidiſſet *Lib. I. c. 20.* Porro cum legationem Caraccioli & Aleandri narrat Pallavicinus *cap. 23.* cur obliviſceretur eorum, qvæ in Hiſpania acta forent, nulla apparet ratio. At legatos illos a Cæſare, non in Hiſpania, ſed in Belgio ante coronationem & poſt publicatam jam Bullam, edictum contra Lutherum (de capiendo eo nihil memoratur) poſtulaſſe, diſerte tradit Pallavicinus, *d. l. cap. 24.* & pro magno ſecreto tum demum profert vocem, qvæ Curio, Politicis artibus dedito, exciderit, dicenti: *Cæſarem erga Pontificem ita ſe eſſe geſturum, uti is erga Cæſarem ſe gereret.* Deniqve conſilium de Luthero ad Comitia vocando, minime in Hiſpania, ſed Wormatiæ extempore, & Friderici Sax. El. ſuggeſtione captum eſſe, ut rem Aleandro improviſam & Pontifici ob jurisdictionis violationem ingratam, memorat. Qvis ergo credat hæc ſcribentem Pallavicinum, ignoraſſe aut diſſimulaſſe alia & apertiora jam in Hiſpania dicta? ſed ſtant hæc, ut innui, Actorum fide: qvæ ſi producere poteſt Varillaſius, præ Pallavicino arcanorum Pontificiorum & Cæſareorum ſcientiam jactare non immerito poterit. Sed ſi iſta ex conjectura ſcripſit, ruunt

etiam

etiam qvæ *pag. 307.* de consilio mittendi Caracciolum & Aleandrum commentatur, qvasi tum demum Pontifex id ceperit, cum Lutherus Libros Juris Canon. combussisset & potestatem Pontificiam acribus argumentis oppugnasset. Hæc iterum adversantur narratis a Pallavicino, qvi Caracciolum omnium primum ad gratulandum Cæsari ex Hispania in Belgium profecto de electione missum, & adjunctum ei propter negotium Lutheri Aleandrum refert. Cætera de avocatione & comparitione Lutheri ad *§. 96.* notata sunt. Laurentii Surii spiritum notare hic lubet, qvi in relatione hujus comparitionis deplorat, qvod Carolus, piissimus Princeps etiam Catholicorum Dynastarum precibus, qvi mitius agendum cum Luthero putabant, induci se passus sit, ut eum dimitteret. Cantat carmen illud: *Principiis obsta &c.* & crudelitatem non esse ait, sævire in membrum morbidum ne serpat contagio. Sane ipsum Carolum intus in corde suo meliora de Luthero sensisse ex dictis factisqve ejus haud difficulter ostendi potest, eritqve alibi locus de iis aliqvid commemorandi.

Ad §. C. *de Confessione*). Qvantum in hac, qvalem *Pontificiæ* leges introduxerunt, ponat Clerus Romanus, nemo mirabitur, qvi observat, arcem hanc qvasi fuisse magnæ illius potestatis, qvam sibi in populum arrogarunt sacerdotes; qvanqvam multum ex vinculo hoc relaxatum est, etiam in Romana Ecclesia partim per imminutum Pastorum ordinariorum officium, datamqve assumendi pro lubitu confessionarios, qvos vocant, indulgentiam, partim facilitate absolutionum, qvam, (ut ex libris nostro tempore, Jansenismi occasione editis constat) alii aliis ex ordinibus sacris imputant. Erasmum ob magnam antiqvitatis peritiam & historiæ causa, ex epistolis suis audire hac de re non pigebit. Disputavit in apologia contra Eduardum Leum, *an confidendi ratio illa Ecclesiastica constitutionis esset divinæ an humanæ?* Id Lovanii Nicolaus ille Egmondanus impotentissimæ & sangvinariæ mentis monachus, imo carnifex, ut hæreticum publice exagitaverat, palum etium minatus. Erasmus eo intellecto, etsi jam post condemnatum Romæ Lutherum nihil ex ejus dogmatibus tueri se velle profiteatur, ita tamen sua defendit, ut ad *Rosemundanum* Doctorem Lovaniensem 15. Cal. Nov. 1520. (*Lib. XV. Ep. 18.*) scribat, *se qvidem nihil definisse, sed ita disputasse, ut Egmondus refutaturus non sit*; addit paulo post, qvod summe notandum est, *non deesse magnos Theologos, qvi*

non

non vereantur affirmare, nihil eſſe in Luthero, qvod per probatos autores non poſſet defendi. Scripſit iſta poſtqvam jam dimidior pœnitere videretur eorum, qvæ ad Albertum Cardinalem Moguntinum anno 1519. *Lib. XII. ep. 10.* ſcripſerat, alibi a me relata. In prolixa vero ad *Card. Campegium* expurgatione menſe Decembri 1520. ſcripta (*Lib. XIV. ep. 1.*) qva ſuſpicionem Lutheraniſmi a ſe amolitur, fatetur, in plebe multos eſſe, qvi pro gravi habeant confitendi onus, ſe vero nihil definiiſſe, ſed conſuluiſſe, neqve ulcus illud tangere voluiſſe, ob abuſum, qvi metui deberet, ſi qvis Theologus aut probatæ vitæ vir, contra confeſſionis neceſſitatem pronuntiaret. Cum *Juſto Jona* expoſtulans *Lib. XVII. ep. 18.* perperam qvidem Luthero affingit, qvaſi in totum confeſſionem improbaret, non negat tamen *onus illud laqveo qvorundam aggravatum eſſe.* Multis vero locis profitetur, pro articulo fidei defendere ſe non poſſe, qvod confeſſio iſta ſit divinæ conſtitutionis; ſubmittit tamen ſe judicio Eccleſiæ. Ita ſcripſit ad *præſidem Mechlinienſem* ann. 1522. *Lib. XIX ep. 112.* & ad acerrimum adverſarium ſuum *Natalem Beddam* Pariſienſem an. 1525. *d. l. ep. 91.* tum ad *Lovanienſes Theologos* eodem anno *epiſt. 82.* Edidit etiam libellum *de modo confitendi*, cujus aliqvoties meminit, ſed maxime anno 1528. ad Epiſcopum qvendam, cujus diœceſin non nominat, ubi & ſecretum monaſticum aperit his verbis: In libello *de modo confitendi*, non hoc ago, ne confiteamur, ſed ut utiliter confiteamur. Id efficere non poteram, niſi propoſitis qvibusdam incommodis, qvæ non adſcribo confeſſioni, ſed vitio confitentium & audientium. Jam qvum totus mundus plenus ſit fabularum de flagitiis ac ſceleribus qvæ ſub umbra confeſſionis admittuntur; indignantur mihi, qvod moderatiſſime qvædam attigerim: nec reputant, qvam multa pudore Chriſtiano ſilverim ejus generis, ut vel ſola commemoratio poſſet lectoris animum inficere. Verum Monachi complures non amore pietatis urgent hanc confeſſionem, ſed qvod hinc auferant lucolentam meſſem, dum regnant in ædibus divitum, qvorum ſecreta norunt, dum adſunt morientibus, dum arrodunt teſtamenta. Conſiderent fœnam malorum, qvæ hactenus orta eſt ex confeſſionibus, & mirari deſinent, ſi qvid admonui de recte confitendo. Unum addam, qvamvis ante id tempus nempe anno 1521. ex Brugis Flandriæ ſcriptum *Lib. XVII. ep. 24.* qvia ingenium concionatorum iſtius ſeculi oſtendit, & feſtivum eſt: In natali Divi Auguſtini qvidam hic concionatus eſt, vir

» vir ἱεροπρεπὴς cultu spectabilis. Is inter multa, qvæ divinitus dixit,
» mire restituit dignitatem qvatuor ordinum, qvos vulgo *Mendicantium*
» appellant, simulqve confessionem, qvorum utrumqve nonnihil vide-
» batur opera Lutheranorum cœpisse labascere. Dignitatem ordinum
» sic restituit: *Augustinus*, inqvit, *fuit fons ille in Paradiso, unde prodie-*
» *runt qvatuor amnes, hoc est, qvatuor ordines Mendicantium, sua doctri-*
» *na, sanctisqve moribus irrigantes & fœcundantes universam superficiem*
» *terræ, hoc est, universam Ecclesiam.* Si Christum dixisset fontem, qva-
» tuor fluvios, qvatuor Evangelia, non omnino fuisset absurda allego-
» ria. Nunc qvid Augustino cum illis ordinibus. Porro qvod adde-
» bat de irrigando fœcundandoqve, complures boni viri optabant esse
» verum, risere permulti. Confessionem ita restituit: *Augustinus*, in-
» qvit, *scripsit multos libros de confessione, in qvibus confitetur qvædam pe-*
» *ne frivola, veluti qvemadmodam aliqvando contemplatus sit, non sine vo-*
» *luptate, aranearum venari muscam*, *Hoc*, inqvit, *arguit, nihil esse tam mi-*
» *nutum, qvin oporteat confiteri.* Primum Augustinus illic utitur *con-*
» *fessionis* vocabulo, ut est anceps, & ad gratiarum actionem & ad con-
» fessionem culpæ: atqve in eo opere plus laudis sibi tribuit, qvam agno-
» scit culpæ: neqve confitetur sacerdoti, sed Deo. Et tamen ille con-
» cionator hæc dicens, vulgata voce est usus, qvæ populo nihil aliud de-
» clarat, qvam eam confessionem qvam *Sacramentalem* vocant Theolo-
» gi. Hujusmodi cum multa dicant publicitus apud freqventem mul-
» titudinem, mirantur se non haberi pro diis. Tertium fortassis ad me
» pertinebat, qvi in declamatione plus æqvo tribuere videor matrimo-
» nio. *Qvidam*, inqvit, *damnant cœlibatum: imo nisi nos cœlibes fuis-*
» *semus, jam Christiana fides esset extincta.* Olim nemo fere dicebat pro
» concione, nisi dispositis notariis, qvi sermonem exciperent: qvod si
» fieret hodie, Deus bone, qvæ fabulæ nascerentur! Qvi talia dicunt in
» celeberrima civitate Brugensi, qvæ tot habet eruditos, tot, & sine lite-
» ris, felicia saniqve judicii ingenia, qvid censes eos dicere in pagis,
» qvid in conviviis? O columnas orthodoxæ fidei!

Ad §. CII. in fine.) Rei gravitas & atrocitas contumeliæ per renovationem fabulæ dudum explosæ, Protestantibus, & speciatim Lutheranis illatæ; cum ex Theologis pauci essent, qvi Gallicum libellum intelligerent, movit me, ut anno superiori *Dissertationem historicam & Apologeticam, adversus tractatum Cordemoji, tertia vice Parisiis*

anno 1684 editum conscriberem: ita ut libellum ipsum cui titulus: *Recit de la conference du Diable avec Luther. &c.* Latine verterim, & annotationes inseruerim, qvibus omnia (ut puto) Abbatis argumenta sufficienter refutata sunt. Nolui tamen tunc nomen meum dissertationi præfigere, sed a *D. Casp. Sagittario* Professore Jenensi impetravi, ut editionem susciperet, qvod pro suo erga me affectu præstitit, ut ex præfatione ejus constat. Ex illa qvam potero brevissime hue transferam, qvibus calumnia putidissima penitus destruitur. Qvamvis actum agere videri possim, cum ab eo tempore qvo primum producta est, innumeris viribus repulsa & prostrata sit. Consulantur qvæ scripserunt Theologi inter nostrates clarissimi, *Jacobus Heilbrunnerus, Fridericus Balduinus, Georgius Zamannus, Joh. Gerhardus, Casp. Erasmus Brochmandus, Joh. Mullerus, Erasmus Gruberus*, & plures alii. Notandum ante omnia, narrationem Lutheri qvam ex *Tomo VII. Witt. Lat. fol. 228.* libello suo præmisit Cordenoyus non esse opus Lutheri, qvi Germanice scripsit, sed *D. Justi Jonæ*: qvem (mendoso, credo Hospiniani loco *Part. II. Hist. Sacram. fol. 200. b.* deceptus) Abbas Præceptorem liberorum Lutheri facit, cum Canonicus esset Wittenbergensis, Canonum & Theologiæ Doctor & Professor, dein Ecclesiastes Halensis, & denique Superintendens Ducatus Coburgensis. Variant itaqve Germanica & Latina, & hæc ex illis explicanda sunt, qvia (ut voculæ *&c.* pluribus locis indicant) interpres sensum potius qvam verba secutus est, qvædam etiam per festinationem omisit. Inter omissa statim ab initio narrationis, verba sunt Lutheri, qvibus disputationis modum indicavit: Der Teuffel fieng mit mir in meinem Hertzen eine solche Disputation an/ (wie er mir dann manche Nacht bitter und sauer gnug machen kan.) Hæc integre reddita significant: *Cœpit Diabolus mecum in corde meo disputationem, multas enim noctes satis acerbas & molestas mihi facere potest.* Jonas pro illis hæc saltem ponit & ex iis Abbas: *Satan cœpit ejusmodi disputationem.* Omisit itaqve verba: *in corde meo*, & qvæ seqvitur, parenthesin, ex qva tamen liqvido apparet, qvod in illa disputatione Diabolus nulla forma conspicua apparuerit, aut locutus sit, sed qvod tota illa disputatio *in corde*, id est, per cogitationes peracta fuerit, qvas Lutherus pro Diaboli insultibus habuit. Hospinianus ipse, licet occasione controversiæ sacramentariæ Luthero infensus, vocabula ista *in corde* ex Germanico supplevit.

Si hunc Abbas, cum in aliis alleget, vel *Joh. Claudium*, qvem itidem *pag. 30.* citat, & in qvo eadem reperiiſſet, etiam in his ſecutus fuiſſet, frivola diſqviſitione de forma colloqvii ſuperſedere potuiſſet. Paulo poſt principium periodus ſatis longa a Jona omiſſa eſt, in qva Lutherus ea qvæ dixi confirmat, dum cogitationum illarum, qvas diabolus in tentatione ſuggerit, celerrimos impetus & pericula exponit. Sed ut excuſari poſſit Abbas Germanicæ lingvæ ignarus, dum verſionem latinam ſeqvitur, culpa tamen aut dolo non caret, qvod finem narrationis omiſerit, qvem Jonas exhibet, & in eo inter alia hæc, in qvibus natura tentationis illius, & victoria Lutheri planiſſime deſcribitur: Satan enim in ictu oculi repente totam mentem terroribus & tenebris obruit, & ſi nihil qvam hominem inermem & verbo non inſtructum „ invenit, qvaſi digitulo rotum evertit. Verum qvidem hoc eſt, qvod „ mendax ſit, ſed ejus mendacia non ſunt ſimplicis artificis, ſed longe cal„ lidiora & inſtructiora ad fallendum, qvam humanus captus aſſeqvi poſ„ ſit: ipſe ſic adoritur, ut apprehendat aliqvam & ſolidam veritatem, „ qvæ negari non poteſt, atqve eam adeo callide & verſute urget & acuit, „ & adeo ſpecioſe fucat ſuum mendacium, ut fallat vel cautiſſimos &c. „ Uti Cogitatio illa, qvæ Judæ cor percuſſit, vera erat, *Tradidi ſanguinem juſtum*, hoc Judas negare non poterat; ſed hoc erat mendacium, „ *Ergo eſt deſperandum de gratia Dei.* Et tamen Diabolus hoc mendacium, hanc cogitationem tam violenter urſit, ut Judas eam vincere „ non poſſet, ſed deſperaret. Proinde bone frater, Domine Papiſta, non „ mentitur Satan, qvando accuſat aut urget magnitudinem peccati, ibi „ enim habet duos inconvincibiles graves teſtes, Legem Dei & noſtram „ propriam conſcientiam. Non poſſum negare, me peccaſſe, non poſ„ ſum negare peccatum meum magnum eſſe, non poſſum negare qvod „ reus ſim mortis & damnationis &c. Sed ibi mentitur Satan, qvando „ ultra urget, ut deſperem de gratia, ſicut Cain dicebat, *majus eſt peccatum meum* &c. Et ibi tum opus eſt in tali agone, divino & cœleſti auxilio, ut vel frater adſit, qvi te conſoletur promiſſionibus gratiæ foris, „ vel intus in corde Spiritus S. per verbum fratris erigat & animet ac ſuſtenter cor tuum, ut poſſis ſic apud te ſtatuere: Confeſſus qvidem ſum „ (lege Dei convictus) coram Diabolo, me peccaſſe, me damnatum eſſe, ut „ Judam, ſed verto me ad Chriſtum, cum Petro, & reſpicio ejus immenſum „ beneficium & meritum &c. ille omnem horrendam damnationem damnavit.

mnavit. Extra Chriſtum iſtum eſſem qvidem reus mortis æternæ, ſed qvia ſum in Chriſto, & in ipſum credo, ipſum invoco, tum jam mea damnatio eſt damnata, meus reatus jam ipſius reatus, atqve ibi conſtanter poſſum dicere: Etiamſi ſim peccator, tamen ſum ſanctus & innocens in Chriſto: peccator qvidem ſum in me ipſo extra Chriſtum, ſed ſanctus, purus, mundus ſum extra me in Chriſto, qvia ipſe meum peccatum delevit per ſangvinem ſuum, de hoc non dubito, in hoc accepi baptiſmum, abſolutionem & ſacramenta, ut ſigilla certa divinæ gratiæ &c. Igitur calumniæ imo mendacii apertiſſimi omnes convincuntur, qvi ſcribunt Lutherum faſſum eſſe ſe a Diabolo convictum fuiſſe, & qvod ex eo didicerit Miſſam non eſſe ſacrificium. Nihil enim tota narratione illa ſua fatetur aut narrat Lutherus, qvam qvod graviter tentatus ſit a diabolo, immiſſo cordi acerrimo dolore, qvod per annos qvindecim ex cœna Domini contra ejus inſtitutum ſacrificium fecerit; ita autem afflictum fuiſſe ut pene deſperaſſet, aut mortem incurriſſet, niſi ſingulari Dei gratia per fidem in Chriſtum ſolatia accepiſſet. Fruſtra itaqve & nugatorie inſultant Luthero qvod qvaſi diſcipulus doctorem diabolum ſubmiſſe audiverit, nec ſtatim eum rejecerit: qvod poſtremum in hominis poteſtate non eſt, ſed a divino pendet auxilio, per qvod etiam Lutherus impetum Satanæ repulit. Graviſſimum autem convitium eſt, cum non Luthero ſaltem eam proterviam imputat Abbas, qvod ſciens ac prudens diabolum magiſtrum in hoc de Miſſa articulo admiſerit, ſed & qvod etiam nunc Proteſtantes ipſi ſcientes licet qvo doctore uſus ſit Lutherus, hujus tamen dogma ſeqvantur. Hæc cominatio non Reges modo, Principes, & populos, qvi Proteſtantes vocantur, ſed & Imperatorem auguſtiſſimum, & omnes alios Reges & proceres tangit, qvi cum Proteſtantibus, per fœdera aliisqve vinculis conjuncti ſunt, vitari autem non modo, ſed & pro hoſtibus generis humani haberi & tractari deberent, qvi ſcientes & prudentes Diabolum magiſtrum profiterentur. Neqve alium ſcopum ſibi propoſuerunt immanis contumeliæ architecti, qvam ut internecino in Proteſtantes, odio imbuant Principes Romanæ religionis. Ut vero reterrimi figmenti tota corruat machina primariam, imo unicum argumentum qvo Lutherum infectari ſunt jam olim Jeſuitarum Monachorumqve Germanorum impudentiſſimi, *Surius*, qvi primus qvod ſciam anno 1560. convitii autor fuit, *Greſſerus*, *Tannerus*, *Schererus*,

Vetterus, Serarius, Keddius, Orcius, item *Becanus* & *Cornelius a Lapide*, denique horum imitatores Galli, *Arnaldus* & hic *Cordemoyus*, tum *Varillasius*, a conjectura pendet, qvod Lutherus Missam qvatenus non est distributio & communicatio corporis & sangvinis Domini, sed pro sacrificio offertur, non nisi post disputationem cum Diabolo impugnaverit. Hanc veluti sponsionem init ipse Abbas *p. 40. & 41.* & litem qvasi contestans agnoscit, corruere argumenta sua si probari posset Lutherum prius contra Missam scripsisse, qvam conflictum illum cum Diabolo passus sit. Probari autem hoc posse, in Dissertatione evidentissime & luce ut confido clarius, hunc in modum demonstravi: (1.) Lutheri disputatio illa cum Satana (rectius *tentatio* diceretur) non nisi vel completo vel saltem currente anno decimo qvinto sacerdotii ejus accidit. Ipse qvidem cui soli & unico tota illa narratio anno 1533. publicata debetur, expresse ita loqvi facit diabolum: *annos qvindecim totos semper solus privatim pro te Missa usus es in Sacramento.* Lutherus antea sacerdos factus fuit Erfurti anno 1507. primamqve celebravit Missam Dominica Cantate, ut patet ex epistola paulo ante X. Cal. Maji ad Johannem Braun Vicarium Isennacensem scripta. *Lib. I. ep. I.* totus antea annus qvintus decimus completus fuit anno 1522. Mense Majo; ut ipse Cordemoyus computat, cum *p. 62.* scribit tractatum Lutheri qvo disputationem narravit undecim vel duodecim annis post disputationem editum esse, id est, vel anno 1521. vel 1522. Qvod si largiamur annum decimum qvintum non completum, sed coeptum intelligi posse, disputatio inciderit in annum 1521. a Mense Majo currentem. Largimur hoc non necessario (cum possimus cum D. Balduino vel tempus factæ narrationis 1533. computare) sed ex conjectura, qvod Lutherus passus sit hunc diaboli insultum in secessu illo vel custodia in arce Wartburgensi: in illa enim multoties territum & tentatum esse Satanicis persecutionibus ex epistolis illius & historia vitæ ejus constat. Vide qvæ scribat anno 1521. die Petri, id est, in festo vinculorum Cal. Aug. *Lib. I. ep. 238.* Hinc irrefragabiliter sequitur, qvicqvid scripsit aut docuit Lutherus ante Mensem Majum 1521. illud indubitanter præcedit decimum qvintum annum sacerdotii, & tempus disputationis, ideoqve a diabolo non didicit qvæ antea scripsit aut professus est. (2.) Scripsit autem docuitqve Lutherus contra Missam sacrificatoriam ante Mensem Majum anno 1521. primo in sermone an-

no

no 1520. Germanice habito, qvi eodem anno ſub titulo *de Novo Teſtamento & ſancta Miſſa* ſeorſim excuſus in Bibliothecis extat, & poſtea in omnes Tomorum compilationes relatus eſt. Vide *Tom. I. Alt. fol. 104. b. & ſeqq.* qvod vero hic ſermo præceſſerit librum *de captivitate Babylonica*, ex eo manifeſtum eſt, qvia in hoc numerum ſeptenarium Sacramentorum in dubium vocare cœpit, qvem habiti ſermonis tempore adhuc agnoſcebat. Ex hoc ſeqventia §. *16. & ſeqq.* fideliter translata (Latine enim ſermo ille, qvod ſciam, non habetur) excerpta do: Teſtamentum Chriſti ſive ſacra cœna, eſt beneficium acceptum, non Chriſto datum aut redditum. Qvis unqvam dixit, ſe bonum opus facere, cum aliqvid ex teſtamento capit, accipit nempe non dat beneficium? Itaqve Sacramentum hoc non eſt opus, ſed eſt fidei exercitatio. Preces qvidem qvæ occaſione Miſſæ fiunt & eleemoſynæ, qvæ priſco more diſtribuebantur, ſunt opera bona, ſed hæc non ſunt Sacramentum: hoc enim nemo poteſt offerre, aut ſacrificare Deo aut hominibus, ſed unusqvisqve id ſumit, & ex eo tantum ſibi ſalutariter applicat, qvantum fide apprehendit: hic non eſt officium ſed beneficium, nec magis pro alio ſumi poteſt, qvam baptiſmus aut pœnitentia, aut unctio. Itaqve maximus omnium abuſus eſt, qvod nunc totus fere orbis ex Miſſa ſacrificium facit, & Deo ſacrificare vult. Vocabulum illud *oblationis*, ſive *ſacrificii* abſqve dubio ex Veteris teſtamenti ritibus retentum & poſt tempora Apoſtolorum continuatum eſt, qvia fideles conferebant cibos pecuniam & alia, qvæ Miſſæ tempore egentibus diſtribuebantur, non ſine benedictione & precibus, qvæ ſuper elevata illa dona fiebant. Inde eſt qvod orationes prima & ultima in Miſſa *Collecta* vocantur, dein qvod poſt lectionem Evangelii adſtantes offerunt *aliqvid* ſuper altari, unde hymno nomen *Offertorii* manſit. Itaqve non Sacramentum, ſed illa qvæ populus exhibet, offeruntur, & qvaſi ſacrificantur, neqve ſacerdos, qvando hoſtiam aut calicem elevat, ullum verbum profert, qvod oblationem aut ſacrificium indicet, non magis, cum ipſe ſumit aut porrigit Sacramentum. Nunc omnia inverſa & turbata ſunt: Sacramentum qvod non offertur ſed accipitur, pro oblatione & ſacrificio habetur; oblationes ceſſarunt, bona Eccleſiæ qvæ hoſtiarum loco eſſe, & pauperum uſibus ſervire deberent, ad bella & luxum aliasqve res indigniſſimas applicantur, ut nullius rei major abuſus eſſe poſſit. *Pergit §. 24.* Qværis, qvid ergo reli-

Vetterus, Semrius, Keddius, Crucius, item *Becanus* & *Cornelius a Lapide*, deniqve horum imitatores Galli, *Arnaldus* & hic *Cordemoyus*, tum *Varillasius*, a conjectura pendet, qvod Lutherus Missam qvatenus non est distributio & communicatio corporis & sangvinis Domini, sed pro sacrificio offertur, non nisi post disputationem cum Diabolo impugnaverit. Hanc veluti sponsionem init ipse Abbas *p. 40. & 41.* & litem qvasi contestans agnoscit, corruere argumenta sua si probari posset Lutherum prius contra Missam scripsisse, qvam conflictum illum cum Diabolo passus sit. Probari autem hoc posse, in Dissertatione evidentissime & luce ut confido clarius, hunc in modum demonstravi: (1.) Lutheri disputatio illa cum Satana (rectius *tentatio* diceretur) non nisi vel completo vel saltem currente anno decimo qvinto sacerdotii ejus accidit. Ipse qvidem cui soli & unico tota illa narratio anno 1533. publicata debetur, expresse ita loqvi facit diabolum: *annos qvindecim totos semper solus privatim pro te Missa usus es in Sacramento.* Lutherus antea sacerdos factus fuit Erfurti anno 1507. primamqve celebravit Missam Dominica Cantate, ut patet ex epistola paulo ante X. Cal. Maji ad Johannem Braun Vicarium Isennacensem scripta. *Lib. I. ep. 1.* totus antea annus qvintus decimus completus fuit anno 1522. Mense Majo; ut ipse Cordemoyus computat, cum *p. 62.* scribit tractatum Lutheri qvo disputationem narravit undecim vel duodecim annis post disputationem editum esse, id est, vel anno 1521. vel 1522. Qvod si largiamur annum decimum qvintum non completum, sed coeptum intelligi posse, disputatio inciderit in annum 1521. a Mense Majo currentem. Largimur hoc non necessario (cum possimus cum D. Balduino vel tempus factæ narrationis 1533. computare) sed ex conjectura, qvod Lutherus passus sit hunc diaboli insultum in secessu illo vel custodia in arce Wartburgensi: in illa enim multoties territum & tentatum esse Satanicis persecutionibus ex epistolis illius & historia vitæ ejus constat. Vide qvæ scribat anno 1521. die Petri, id est, in festo vinculorum Cal. Aug. *Lib. I. ep. 238.* Hinc irrefragabiliter sequitur, qvicqvid scripsit aut docuit Lutherus ante Mensem Majum 1521. illud indubitanter præcedit decimum qvintum annum sacerdotii, & tempus disputationis, ideoqve a diabolo non didicit qvæ antea scripsit aut professus est. (2.) Scripsit autem docuitqve Lutherus contra Missam sacrificatoriam ante Mensem Majum anno 1521. primo in sermone anno

no 1520. Germanice habito, qvi eodem anno sub titulo *de Novo Testamento & sancta Missa* seorsim excusus in Bibliothecis extat, & postea in omnes Tomorum compilationes relatus est. Vide *Tom. I. Alt. fol. 114. b. & seqq.* qvod vero hic sermo præcesserit librum *de captivitate Babylonica*, ex eo manifestum est, qvia in hoc numerum septenarium Sacramentorum in dubium vocare cœpit, qvem habiti sermonis tempore adhuc agnoscebat. Ex hoc sequentia §. *16. & seqq.* fideliter translata (Latine enim sermo ille, qvod sciam, non habetur) excerpta do: Testamentum Christi sive sacra cœna, est beneficium acceptum, non Christo datum aut redditum. Qvis unqvam dixit, se bonum opus facere, cum aliqvid ex testamento capit, accipit nempe non dat beneficium? Itaqve Sacramentum hoc non est opus, sed est fidei exercitatio. Preces qvidem qvæ occasione Missæ fiunt & eleemosynæ, qvæ prisco more distribuebantur, sunt opera bona, sed hæc non sunt Sacramentum: hoc enim nemo potest offerre, aut sacrificare Deo aut hominibus, sed unusqvisqve id sumit, & ex eo tantum sibi salutariter applicat, qvantum fide apprehendit: hic non est officium sed beneficium, nec magis pro alio sumi potest, qvam baptismus aut pœnitentia, aut unctio. Itaqve maximus omnium abusus est, qvod nunc totus fere orbis ex Missa sacrificium facit, & Deo sacrificare vult. Vocabulum illud *oblationis*, sive *sacrificii* absqve dubio ex Veteris testamenti ritibus retentum & post tempora Apostolorum continuatum est, qvia fideles conferebant cibos pecuniam & alia, qvæ Missæ tempore egentibus distribuebantur, non sine benedictione & precibus, qvæ super elevata illa dona fiebant. Inde est qvod orationes prima & ultima in Missa *Collecta* vocantur, dein qvod post lectionem Evangelii adstantes offerunt *aliqvid* super altari, unde hymno nomen *Offertorii* mansit. Itaqve non Sacramentum, sed illa qvæ populus exhibet, offeruntur, & qvasi sacrificantur, neqve sacerdos, qvando hostiam aut calicem elevat, ullum verbum profert, qvod oblationem aut sacrificium indicet, non magis, cum ipse sumit aut porrigit Sacramentum. Nunc omnia inversa & turbata sunt: Sacramentum qvod non offertur sed accipitur, pro oblatione & sacrificio habetur; oblationes cessarunt; bona Ecclesiæ qvæ hostiarum loco esse, & pauperum usibus servire deberent, ad bella & luxum aliasqve res indignissimas applicantur, ut nullius rei major abusus esse possit. *Pergit* §. 24. Qværis, qvid ergo reli-

» reliqvum eſt, aut manet in Miſſa ut ſacrificium vocetur, totqve verba
» fiant de ſacrificio & oblatione? Reſpondeo, nihil reliqvum eſt aut ma-
» net, ſed præciſe ſtatuendum eſt, Miſſam eſſe Sacramentum, & Teſta-
» mentum, qvod non eſt, nec eſſe poteſt Sacrificium, non magis ac alia
» Sacramenta, baptiſmus, confirmatio, pœnitentia, unctio. &c. Alias
» perderemus Evangelium, Chriſtum, ſolatium, omnemqve gratiam
» Dei. Ideo Miſſam ſimpliciter ſeparare debemus a precibus & geſti-
» bus a S. Patribus additis, & tam longe ab illis ſejungere, qvam longe
» cœlum a terra diſtat, ita, ut Miſſa nihil aliud maneat, qvam verbum &
» ſacramentum Chriſti &c. Porro, ſi Miſſa vel Sacramentum eſſet ſa-
» crificium, tunc eſſet etiam tale, cum ad ægrotantes portatur, aut a
» communicantibus in templo accipitur, totqve eſſent ſacrificia, qvot
» homines qvi acciperent. Si autem hic non eſt ſacrificium, qvomo-
» do in manu ſacerdotis eſſet ſacrificium, cum tamen unum idem-
» qve ſit Sacramentum, unusqve ejus uſus apud omnes? (§. 25.)
» Caute itaqve de *ſacrificii* vocabulo ſentiendum eſt, ne tam temerarii
» ſimus, ut aliqvid in Sacramento Deo offeramus, nam ille nobis dat o-
» mnia. Nos ſpiritualia ſacrificia offerre debemus, abolitis corporali-
» bus, in qvorum locum templa, monaſteria, hoſpitalia ſucceſſerunt.
» Qvid igitur offerre Deo debemus? Nos nimirum ipſos & qvicqvid
» habemus per preces devotas, qvemadmodum dicimus: *Fiat voluntas*
» *tua, ſicut in cœlo ita & in terra* &c. Tradamus nos voluntati divinæ,
» ut de nobis diſponat ut vult, laudesqve ei offeramus pro ineffabili bo-
» nitate & miſericordia ſua, qvam nobis in hoc Sacramento promiſit &
» exhibet. Hoc ſacrificium poſſet qvidem extra Miſſam fieri, neqve
» enim ad Miſſam proprie pertinet, ut dixi; ſed præſtantius, conveni-
» entius, efficacius & gratius eſt, ſi fiat in cœtu, in qvo mutuo nos exci-
» tamus & accendimus, ut oratio facilius ad Deum penetret, & deſidera-
» tis ſine dubio potiatur. §. 26. Oſtendit qvo ſenſu ſacrificium dici
» poſſit Miſſa, non qvod Chriſtum, ſed qvod noſmet ipſos in Chriſto &
» per Chriſtum offeramus & ſacrificemus. Sed hoc modo (*ait* § 27 28.)
» pauci Miſſam intelligunt; putant potius ſacerdotem offerre ſeu ſacri-
» ficare Miſſam coram Deo. Cum tamen id faciant (ſemetipſos offe-
» rentes) qvi Sacramento utuntur, imo qvi præſentes ſunt, etſi non com-
» municent; ideo omnes Chriſtiani ſunt ſacerdotes, cujuscunqve ſexus
» & ætatis. Qværit poſtea, qvid igitur ſit de Miſſis, qvæ pro animabus

Re-

in purgatorio celebrantur, consvetudine universali & freqventissima? Respondet: nihil moror consvetudinem, verbum Dei præferendum & tenendum est. Missa nihil aliud est, qvam Testamentum & Sacramentum divinum, nec potest esse opus aut sacrificium, etsi per modum sacrificii (ut dictum est) & bono opere accipiatur &c. Facile dicitur: Missa est opus operatum, non operantis, sed difficilime probatur; non sufficit dicere, aut consvetudinem allegare & laudare &c. Ego non capio, qvomodo tot Missæ & vigiliæ absqve abusu fundentur & habeantur, eo præsertim animo, ut pro operibus, ut sit, habeantur, qvæ Deo satisfaciant, cum tamen nostrum saltem sit accipere & frui. §. 30. Scio me ob hæc a qvibusdam pro hæretico haberi, sed vide Tu, qvi me ita criminaris, qvid probare possis. Non ignoro artem & argumentationem tuam, sed ea nullum habet fundamentum, nec unqvam ex Missa sacrificium efficies, aut opus satisfactorium.

Succedit secundo liber de *Captivitate Babylonica*. Hic prima vice editus fuit mense Augusto anno 1520, secunda vero mense Octobri. Constat hoc ex epistolis Lutheri *Lib. I. ep. 187. 188. 189.* Ex hoc non opus est ut aliqvid exscribatur, fatetur enim Abbas in libro hoc disputasse Lutherum contra Missam, sed inde contra evidentiam facti evincere vult, librum hunc post disputationem cum diabolo scriptum adeoqve diabolicæ informationis, qva Lutherus usus fuerit, fœtum esse. Patet enim apertissime librum novem menses ante coeptum decimum qvintum annum sacerdotii Lutheri, in qvo tentationem diaboli sustinuit, scriptum fuisse.

Tertio, scriptus est a Luthero mense Martio anno 1521. antequam ad Comitia Wormatiensia proficisceretur, currente adhuc anno sacerdotii decimo qvarto tractatus *contra Ambrosium Catharinum*. Dedicavit hunc Wenceslao Linccio Augustiniano d. 1. April. Vide *Tom. II. Lat. Jen. fol. 370. seqq.* Pugnat in hoc libello contra Missas his verbis: *d. l. fol. 388. b.* Qvis enumeret, prodigia illa de solis defunctis? Bone Deus! qvantum hic mare mendaciorum, de apparitionibus, adjurationibus, responsisqve spirituum inundavit? qvibus factum est, ut Papa etiam mortuorum Rex factus sit, & in purgatorio jam regnet. Nec est repertum ab initio mundi negotium qvæstuosius & minoris operæ, siqvidem hoc ingenio huc derivatæ sunt per fundatores Ecclesiarum, omnium ferme Principum, & divitum opes, & per opes delitiæ

„ & otia, per otia autem Babylon ipsa & Sodoma. Odiebat enim Sa-
„ tanas Sacramentum altaris nec patebat via evacuandi ejus. Invenit
„ ergo, ut pro bono opere & sacrificio haberetur, emeretur, venderetur,
„ quod pro Sacramento Christus ad fidem viventium alendam dunta-
„ xat instituit. Atque ita fide extincta non viventibus sed mortuis ac-
„ commodatur salutare hoc mysterium, id est, prorsus nullis neque vi-
„ ventibus neque mortuis. O furor Dei incogitabilis! Ecce hoc volu-
„ erunt spiritus illi neqvam, qvi Missas postulaverunt, & sese redimi fin-
„ xerunt. Infinita sunt hujus monstri exempla, in qvæ nos, rude vul-
„ gus, sine judicio, sine spiritu, sicut imprudentes bestiæ, in laqveum ir-
„ ruimus, prorsus nullum mendacium Satanæ suspicantes, cum Deus
„ non penitus nos dereliqverit, qvin in multis locis illusiones istas ma-
„ nifestarit.

Qvarto in Comitiis Wormatiensibus mense Aprili dicti anni 1521. itidem ante finitum qvartum decimum sacerdotii annum propositi fuerant Luthero qvadraginta articuli, qvos Hieronymus Aleander nuncius Pontificius ex libris Lutheri excerpserat, inter hos qvintus de
„ Missa ita conceptus erat: Manifestus & impius est error, Missam pro
„ peccatis, pro satisfactionibus, pro defunctis aut qvibuscunqve neces-
„ sitatibus suis aut aliorum offerre seu applicare. Hunc articulum Lu-
„ therus pro suo agnovit his verbis: De ipsa Missa seu Sacramento di-
„ xi, non de orationibus in Missa. (has enim proficere non negabat.)
Rationes patent in libro (ex qvo articulus excerptus erat *de Captivit. Babylon.*) qvia Sacramentum natura sua pro nullo alio accipi potest, sed tantum pro se ipso. *Tom. II. Lat. Jen. 441. b.*

Qvinto postqvam redux ex comitiis & jam cœpto sacerdotii anno decimo qvinto Lutherus in arcem qvam Pathmon vocat mense Majo 1521. abditus fuisset, & in latebra illa libris scribendis & edendis occuparetur, composuit illum *de abroganda Missa.* Hunc dedicavit fratribus suis Augustinianis Wittembergensibus, cum audivisset, illos Missas solitarias abrogasse. Vide *Tom. II. Lat. fol. 465. b. & 494.* misit Georgio Spalatino die Martini, id est, XI. Novembris, ut patet ex *Epistola 251. Lib. I.* Jam si literæ narrationis supra allegatæ insistamus, concludere qvidem possumus, qvod tentatio diabolica post completum annum decimum qvintum sacerdotii contigerit, adeoqve etiam hic liber sex mensibus finem illius anni, qvi in mensem Majum an-

ni 1522. incidit, præceſſiſſet, ſed jam monui, opus non eſſe, ut hoc pro certo aſſeramus, cum veriſimilius ſit a Luthero hunc librum illo ipſo tempore qvo diabolicis inſultibus in cuſtodia illa ſua maxime vexabatur, compoſitum eſſe. Interim ex hoc libro evidentiſſime probatur, primam abrogationem Miſſæ non Luthero ſed Auguſtinianis Wittenbergenſibus deberi. Ita enim ſcribit ad eos in dedicatione: Significatum eſt mihi, Fratres chariſſimi, & literis & verbis amicorum, cœpiſſe vos primos omnium in veſtra congregatione abuſum illum Miſſarum, qvas vocant, abrogare. Fecerunt autem hoc abſente & inconſulto Luthero, qvem a menſe Aprili iſtius anni 1521. non viderant, neqve librum ejus ante menſem Januarium anni ſeqventis videre potuerunt, eo usqve enim cum aliis, aulæ Saxonicæ cautela, ſuppreſſus nec prius editus eſt. Factum Auguſtinianorum ſynodus ordinis provincialis menſe Decembri 1521. habita, itidem abſente & inſcio Luthero, per decretum probavit. *Tom. II. fol. 496. b.* tum eodem tempore Theologi Wittenbergenſes, in reſponſis ad Electorem Saxoniæ, qvæ in commentario allegavi.

Itaqve inſolubili nodo conſtricta hic tenetur calumnia, & falliſſimum eſſe evincitur, qvod primus Lutherus fingitur ex Diaboli informatione Miſſam impugnaſſe, cum eam non voce tantum aut ſcripris ſed ipſo facto oppugnaſſent & ſuſtuliſſent alii, eo abſente & ignorante, anteqvam qvidqvam de diſputatione & tentatione illa diabolica, qvæ Luthero contigerat, inaudiſſent, qvanqvam argumenta ejus, in libris qvos citavi, ab anno 1520. ante tempus tentationis publicatis intellexiſſent, & ad animum revocaſſent. Accedit qvod in epiſtola, de qva dixi, *ad Fratres* expreſſe memorat Lutherus ſe antea adverſus Miſſas ſcripſiſſe *(fol. 466.)* ſed denuo ad ſcribendum & repetendum verbum veritatis moveri, qvia Epiſcopi ſcripta ſua identidem damnent & opprimant. Sed non opus eſt conjecturis, aut extenſionibus argumentorum in re clariſſima; demonſtravi enim qvod demonſtrandum ſumſi, a Luthero publice oppugnatam fuiſſe Miſſam, anteqvam tentationem illam Sathanicam, anno Sacerdotii decimo qvinto expertus eſſet: nec minus manifeſtum eſt, in illa tentatione qvæſtionem non fuiſſe de jure Miſſæ, qvam Lutherus jam publicis ſcriptis rejecerat, ſed de peccato Lutheri miſſificantis, qvod ei exprobrabat conſcientia, & per hanc exaggerabat Sathanas. Explicata iſta ſunt omnia,

& qva occasione & fini Lutherus anno 1533. narrationem illam de tentatione publicaverit, in *dissertatione* illa, ea fide, eoqve argumentorum pondere, ut confidere possim, æqvis omnibus, etiam ab adversa parte, satisfactum esse. Pœnitere itaqve debet autores calumniæ, recentiores præsertim, & in illis Varillasium, qvi tam effrenem impudentiam & audaciam Luthero tribuit, ut eum scribat ultro, & nulla, qvæ penetrari possit, causa, post annos duodecim sectatoribus suis indicasse, qvod ex diabolo didicerit qvæ illos de Missa docuisset. Certe præteritis annis, innumeris vicibus asseveravit, se doctrinam suam ex cœlo, id est, ex verbo Dei habere; idqve anno 1522. in odiosissime diffamato tractatu illo *adversus Regem Anglia* proximis post tentationem illam mensibus iis verbis fecit, qvæ magis seria & gravia esse non possunt, ubi, ut alibi allegavi, scribit: *Certus sum dogmata mea habere me de cœlo &c. Tom. II. fol. 548. b.* dein ubi speciatim de Missa agens hæc scribit:

» Ego vero adversus dicta Patrum, Hominum, Angelorum, Dæmonum,
» pono, non antiqvum usum, non multitudinem hominum, sed unius
» majestatis æternæ verbum, Evangelium, qvod ipsimet coguntur pro-
» bare; in qvo Missa evidenter traditur esse signum & testamentum Dei,
» in qvo nobis promittit, & signo certificat gratiam suam; hoc enim
» opus & verbum Dei, non nostrum est. Hic sto, hic sedeo, hic maneo,
» hic glorior, hic triumpho, hic insulto Papistis, Thomistis, Henricistis,
» Sophistis, & omnibus portis inferni, nedum dictis hominum, qvan-
» tumlibet sanctorum aut consvetudini fallaci. Dei verbum est super o-
» mnia, Divina majestas mecum facit, ut nihil curem, si mille Augustini,
» mille Cypriani, mille ecclesiæ Henricianæ contra me starent. Deus errare & fallere non potest; Augustinus & Cyprianus, sicut omnes electi errare potuerunt & erraverunt. Ultra omnem humanæ stultitiæ modum insaniisset Lutherus, si, cum ipse jam tutior viveret & toe regna & provincias qvas doctrinam suam amplecti apparebat, imprimis veto magnam Germaniæ partem, impetrata prima illa pacificatione in rebus religionis anno 1532. publice lætari videret, aperte profiteretur, diabolum in doctrina maximi momenti magistrum se agnoscere. Sane falsissimarum religionum autores divinas mentiebantur revelationes, solus Lutherus, cui revelationis specialis allegatione opus non erat Scripturam seqventi, jam ultro & nemine cogente propalaret,

qvæ

qvæ ſibi uni nota erant, & ex qvorum evulgatione non jam pro doctore Evangelico ſed pro Sathanæ diſcipulo ſe ipſum proderet. Execrati illum eſſent non ſolum innumeri, qvos habebat adverſarii, ſed & ſui auditores: qvibus tamen ab eo tempore, qvo narrationem illam publicavit, ſemper charior & venerabilior fuit. Neqve erat, qvi in illo libello talem immanitatem reperiret, qvam maledicentiſſimi & peſtilentiſſimi calumniatores longe poſt mortem ejus excogitarunt.

Ad §. CVII. *Capitonis epiſtola.)* Non multum ab Eraſmi conſiliis illo adhuc tempore, & inde a cœpta Lutheri diſputatione diſcrepabat *Capito*. Qvod ex literis ejus a Sculteto relatis, apparet, qvas jam anno 1518. ad Lutherum dederat, in qvibus nil niſi cautelas præſcribit, & meticuloſitatem ſuam prodit, inter alia his verbis: Vidi, inqvit, concionem tuam de pœnitentia, & alteram de condonationibus, utramqve contra receptos hujus ætatis mores apertis figuris militantem. Obſtupui de amici ſalute anxius, qvi denſis hoſtium turmis ita nudum objicis latus, qvamvis inſtructiſſimus videre armis veritatis. Tu tamen longe aliis, male metuo, impugnaberis, & periculum eſt, ne vi res geratur. Qvod ſi ex fide conſulenti aures dignaris, expertus moneo, Sertorii conſilium amplectaris. Crede mihi, carptim facies, qvod viribus ne labefactare qvidem potuiſſes. Arcem, ut vides, undiqve munitam occupant, triplici vallo ſepti, velut extra tela, qvod dicitur, ſtertunt, authoritate Pontificia, hoc eſt, univerſalis Eccleſiæ potentia, tyrannorum, & omnium ſcholarum pertinaci conſenſu. Profecto triplicem hunc Cacodæmonis funem craſſiſſimum haud facile rumpes. Opus eſt Alexandro qvodam, ceu Gordii vincula gladio confidenter diſſolvente: ingenio aut ratione fieri difficultas eſt: piorum ſimplicitas a nutu, & renutu pendet hujus factitiæ Eccleſiæ, argutioribus animum tyrannis adimit. Proponit inde Pauli exemplum, qvi per cuniculos adortus ſit auditores, & addit: Qvam vellem ſemper aliqvam ſervares feneſtram, qva effugias, vel diſputatione vexatus. Item ubi de Prieritatis ſcripto refutando loqvitur: Sedulo a Pontifice lædendo abſtineas, qvin omnem detorqveas invidiam in illum, tanqvam impudenter adulantem, tanqvam indigna affingentem Pontificis dignitati, tantum ventris cauſa. Sed anno ſeqventi de cauſa Lutheri melius ſperabat. *Epiſtolam MS.* allegat Sculteus, non indignam

„ gnam qvæ hic legatur: Helvetia & Rhenana regio ad Oceanum usqve
„ solidos amicos fovet Lutherio, eosqve potentissimos, neqve omnino
„ alienos a bonis studiis. *Cardinalis Sedunensis, Comes de Gerolseck, Epi-*
„ *scopus* qvidam eruditus ac primæ honestatis, aliiqve ex nostris non
„ pauci, cum nuper audierant te periclitari, non tantum sumtum, sed
„ etiam tuta loca pollicebantur: qvibus aut latere, aut aperte degere
„ posses. Cum peregre constitutum fama prædicaret, & summa rerum
„ difficultate laborares, fuerunt qvi per me submittere nitebantur lar-
„ gissimum sumtum, & submississent utiqve. Verum hoc vespere nun-
„ cium accepimus aureum: vivere Lutherium, & semper victurum. De-
„ inde vidimus exemplum literarum Ducis illustrissimi, & vere Princi-
„ pis ad D. Cardinalem, unde cognoscimus, qvam nihil opella nostra in-
„ digeas. Favore tamen si qvid possumus, aderimus ubiqve. Moni-
„ menta tua junctim expressimus, sicut ex dono Frobenii cognosces, sta-
„ tim post nundinas Francofurdianas simulqve per Italiam, Gallias, Hi-
„ spanias, Angliam, intra sesqvi mensem bona fortuna publicavimus, in
„ hoc videlicet communi causæ consulentes, cui maxime consultum pu-
„ tamus, si veritas qvam latissime declaratur. Natura enim veri gratia
„ vel invitum in amorem sui pellicit. Ignosce qvod nuper monitus es
„ ex sententia Erasmi, hoc est, qvod noctuas Athenas intuli. Paulo post
„ Erasmum monet, ne Luthero (Lutherium semper ipse vocat) no-
„ ceat, dicit tamen se non omnia ejus probare: Martini (scribit) obse-
„ cro, negotium, in publicum nihil eleves. Nosti qvantum valet cal-
„ culus tuus. Ex animo loqvor. Expedit superesse famam Lutherio,
„ dabitur animus reliqvæ juventuti ut aliqvid audeant pro libertate
„ Christi: qvanqvam ipse multa in eo desidero. Curato, Lovanium non
„ obsit. Nos tibi in officio continebimus Germaniam & Saxoniam, u-
„ bi Princeps potens, Lutherii patronus, & florentissima Academia Wit-
„ tembergensis, tot illustres viri, qvi ex æqvo favent Erasmo & Luthe-
„ rio. Nihil in votis potius habent adversarii, qvam tuum in illum sto-
„ machum videre. Tibi cum suis addictissimus est: Omnes præstat in-
„ festos habere Theologos, qvam illius propugnatores. Sunt enim
„ Principes aliqvi, Cardinales, Episcopi, & clarissimi qviqve Ecclesiasti-
„ corum, qvibus cordi est negotium.

Ad §. CX. *Fridericus Mecum sive Myconius.)* Vita ejus, qvam *Melchior Adami p. 171.* prolixe descriptam exhibet, dignissima est qvæ

lega-

legatur. Nolo exſcribere qvæ de ſomnio Myconii ſumme memorabili qvod anno 1510. d. 14. Julii eo ipſo die qvo monaſterium ingreſſus fuit, habuit, referuntur. Memorat inde Adami, ut Myconius Scholaſticam Theologiam exiguo ſucceſſu tractaverit, ut ſeptennium totum Biblia monachis ſub prandium & cœnam prælegerit, cum interpretatione Lyrani, & pene tota memoriæ impreſſerit, ſed ſine intellectu & judicio, retentis tamen hiſtoriis ſacris. Maxime vero notabile eſt ejus cum Tezelio diſputatio, ex qvibus ſimul ingenium hujus, imo ſeculi, Simoniaca lue penitus infecti egregie cognoſci poteſt *p. 172. & ſeqq.* ita enim narrat Adami: Sub id tempus venit in Germaniam Johannes ille Tezelius: qvem Myconius Annæbergæ ipſum biennium docentem audivit, nil niſi indulgentiarum virtutem crepantem & affirmantem, nullam eſſe aliam viam conſeqvendæ remiſſionis peccatorum & vitæ æternæ, præter ſatisfactionem per opera, qvæ qvidem homini ſit impoſſibilis; ſed hanc unicam reſtare viam, illam ſatisfactionis vim & efficaciam, ſi nummis redimatur a Romano Pontifice, & emantur indulgentiæ Papales, qvas definiebat eſſe remiſſionem peccatorum, & certiſſimam viam ingrediendi vitam æternam. Minabatur præterea, ſe depoſiturum crucem, clauſurum januam cœli, jam latiſſime patentem; extincturum radios & ſplendorem ſolarem; futurum brevi, ut res tam pretioſæ non amplius tam vili pretio extarent venales, nec in poſterum ſperandum, unqvam in Germaniam, donec hic mundus ſtaret, tantam liberalitatem Romanæ ſedis redituram eſſe. (*In hoc uno verus vates fuit, aliud licet agens.*) Hortabatur etiam ſerio, ut ſinguli ſuæ, & ſuorum mortuorum & vivorum amicorum, animæ ſalutis rationem haberent; adeſſe enim diem ſalutis, adeſſe tempus acceptabile, occaſionem præſentem arripiendam. Niſi enim qvis habeat literas indulgentiales, non poſſe eum a qvoqvam abſolvi a ſuis peccatis. Clamitabat etiam hic Stentor Pontificius, ſi Annæbergenſes cives largiter darent nummos, fore, ut ſingularum fodinarum venæ circa S. Annæ oppidum argento puro puto abundarent. Hic clamoribus effecit indulgentiarum caupo, ut literæ indulgentiales in tanto haberentur honore & precio, ut, ſi qvando Tezelius urbem aliqvam ingrederetur, Bulla Pontificia holoſerico vel etiam linteolo aureo involuta præferretur, proceſſione tam longa & pompoſa, ut vix ſit credibile, ſi Deus ipſe alicubi viſibili forma ingrediatur, tanto cum ſplendore

&

» & honorificentia eum exceptum iri. Nimirum Deus omnem poten-
» tiam Papæ tunc resignarat in cœlo & terra. Cum autem literæ in-
» dulgentiarum papalium annexam haberent appendicem: *Pauperibus*
» *dentur gratis propter Deum:* inter Myconium & Tecelium orta est dis-
» putatio. Didicerat domi puer Myconius Decalogum, Symbolum
» Apostolicum, Orationem Dominicam, & admonitus erat, ut frequen-
» ter oraret: quod a solo Deo nobis gratis omnia dentur, & ille nos gu-
» bernet, si serio oremus: & sanguinem Christi esse unicum precium pro
» peccatis totius mundi: & hanc fidem cuilibet Christiano esse necessa-
» riam, omninoque sibi persuasum, animoque suo infixum haberet ἀξί-
» ωμα Theologicum, si tantum tres homines essent salvandi per sangui-
» nem Christi, certo statueret, unum se esse ex tribus illis, & contumeli-
» am esse in sanguinem Christi, de hac re dubitare. Indulgentias Romanas
» esse retia, quibus venarentur pecuniam, & deciperent simpliciores:
» remissionem peccatorum & vitam æternam non posse emi pecunia.
» Hæc domi didicerat ex patre, quem apparet recte sensisse de justifica-
» tione; de vera ac non dubitante fide, qua omnia a Deo impetremus;
» de invocando solo Deo; & de indulgentiarum vanitate. Fuit haud du-
» bie aut Waldensium discipulus, aut alioqui Θεοδίδακτος, mirabili modo
» a Deo veritatem edoctus, quales multi omnibus temporibus in densissi-
» mis Papatus tenebris fuerunt: Et idem postea docuit Myconius mona-
» chus, sed tamen non sine fremitu & indignatione fratrum. Cum ergo
» in concionibus publicis nihil præter indulgentiarum laudes audiret,
» populo inculcari, & gratiæ Christi ac satisfactionis ejus pro peccatis
» mundi, nullam fieri mentionem, aut si fieret, ita exponi, eos fieri mor-
» tis Christi participes, qui vel bonis operibus meriti essent, vel emisse nt
» pecunia, ancipiti ac dubio in tenebris istis oberrabat animo, utri par-
» ti magis, parentibus ne an sacerdotibus, esset credendum; tamen hoc
» unum non admittebat, remissionem peccatorum impetrari sine pecu-
» nia non posse, maxime qui essent pauperes. Adeo mirifice ipsi place-
» bat clausula in fine literarum Papalium: *Pauperibus gratis propter De-*
» *um.* Quare spiritu Dei incensus, non tamen intelligens quid ageret,
» adiit commissarium Pontificium, petivitque exemplum diplomatis
» Papalis, addens, se peccatorem esse pauperem, & indigere gratuita re-
» missione & participatione meriti Christi. Audiebat Tecelius oratio-
» nem Myconii latinam, admirabatur hominis ingenium, cum in illa

barba-

barbarie nemo eſſet inter clericos, qvi unum aut alterum verbum Latine pronunciare poſſet; deliberabat hac de re cum collegis, qvi pro eo deprecabantur. Sed reſpondebatur poſt longam deliberationem; petitioni ejus locum dari non poſſe, literas enim Papales diſpenſationem non admittere, & eos ſolum capaces & participes fieri indulgentiarum & theſaurorum Eccleſiæ, adeoqve meritorum Chriſti, qvi manus porrigerent auxiliatrices, hoc eſt, qvi nummos darent. Inſtabat Myconius & objiciebat literas, publice valvis & parietibus templorum affixas, Sanctiſſimum patrem Papam mandaſſe, ut pauperibus gratis darentur propter Deum, & adſcripta eſſe hæc verba, qvæ ſimpliciter & ſignificanter hoc vellent; nimirum *ad mandatum Domini Papæ* proprium. Ita improbe urgente Myconio, collegæ denuo intercedebant pro illo apud Tecelium ut ſatisfaceret petitioni, daret literas, dimitteret, eſſe adoleſcentem ingenioſum & facundum, & omnino dignum, in qvem præ cæteris aliqvid beneficii collocaretur; ne injurius fieret in pauperem, qvem nec Deus nec Pontifex excluſum vellent a gratia, nec rejiceret propter pauculos nummos. Sed Monacho abnuente, inſuſurrabant Myconio in aurem, ut ſaltem aliqvid nummulorum daret? contra Myconius diſerte negare, vel nummum ſe additurum. Hic alii metuentes ne vel ſubornatus ab aliis eſſet Myconius, vel turbæ ab agmine Scholaſticorum aut pauperum orirentur: Svaſerunt illi mangoni cucullato, non dimittendum Myconium ſine literis, & ut eo facilius impetrarent, offert qvidam eorum Myconio ſex nummos, pro redimendis illis literis, ne deſtructor ædis Petrinæ aut oſor Papæ haberetur. Sed Myconius aperte reſpondet, nolle ſe emtas indulgentias, ſi vellet emtas, poſſe libro divendito emere, ſe gratuitas cupere indulgentias, propter ſolum Deum, qvas ſi non impetraret, redderent ipſi rationem Deo ob neglectam animæ ſalutem, propter ſolos ſex nummos; Siqvidem & Deus & Papa remiſſionem peccatorum gratis dari velint petentibus, pro meritis qvidem ſingulorum, ſed *pauperibus gratis*. Qværebatur tandem, a qvo eſſet miſſus? a qvo inſtructus hanc rem tam pertinaciter urgeret? Reſpondebat Myconius: ſe a nullo prorſus homine, ut & erat, ſubornatum, ſed ſola fiducia gratuitæ remiſſionis in literis promiſſæ fretum, rem illam egiſſe, nec ſibi unqvam cum tantis viris fuiſſe colloqvium; natura ſe eſſe verecundum; ſiti gratiæ divinæ ac remiſſionis peccatorum exſtimulatum. Et cum videret, ſe ex pumice poſcere

„ aqvam, diſceſſit: partim dolens ſe voti compotem non factum, par-
„ tim vero gaudens, qvod adhuc eſſet Deus in cœlo, qvi peccata remit-
„ teret pœnitentibus ſine pecunia & precio, propter ſolius Chriſti filii
„ ſui lytron, juxta conſolationis pleniſſimam promiſſionem: *Vivo ego*
„ *inqvit Dominus: nolo mortem peccatoris: ſed ut convertatur & vivat.*
Hæc ex Vitis Adami. Sacerdotio initiatus fuit Vinariæ præſentibus *Johanne* & filio ejus *Johanne Friderico* Ducibus Sax. (qvorum uterqve ad Electoratum poſtea pervenit) anno 1516. Editos paulo poſt a Luthero libellos clanculum legere cœpit, primusqve auſus eſt Vinariæ qvædam ad doctrinæ Evangelicæ ductum pro concione proponere, retentis tamen ex veteri errore plurimis. Progreſſu majori poſtmodum Gothæ qvo anno 1524. vocatus fuit concionatus eſt, & utilem operam exorto ruſticorum tumultu præbuit, ita ut oppidum & pagi præfecturæ a rebellionis ſocietate integri manerent: ſervavit etiam unica oratione ad agmen tumultuantium prope Ichtershuſam (monaſterium erat, nunc præfectura inter Arnſtadium & Erfurtum) arces ibi ſitas & Nobilium prædia, qvibus exitium minabantur. Plura de viro hoc, arctiſſimaqve, qva Lutherus eum complexus eſt, amicitia, Deo volente, in ſeqventibus Commentarii hujus libris dicenda occurrent.

Unum tamen bona cum gratia Lectorum, uti ſpero, anticipare mihi liceat, ex hiſtoria anni 1527. qvia non ſolum viri hujus modeſtiam & pietatem, ſed & compendium qvoddam, ut ita dicam, Lutheraniſmi, & illuſtre atqve efficax confeſſionis publicæ exemplum exhibet. Sumſi ex relatione tunc typis vulgata, qvam Dominicanorum Lipſienſium diligentia cuſtodivit, & ex bibliotheca Paulina Clariſſimus ejus Præfectus Dn. *Joach. Fellerus* mecum communicavit. Profectus eſt illo anno ineunte *Johannes Fridericus* Dux Saxoniæ, Electoris Johannis, tunc viventis, primogenitus ad Socerum Cliviæ & Juliaci Ducem, & in comitatu ſuo ſacrorum cauſa habuit *Fridericum Myconium*. Hic in conclavi Principis ſui in arce Düſſeldorffiana qvotidie concionabatur ex verbo Dei, Aderat in oppido *Johannes* qvidam *Corbachius*, Franciſcanæ obſervantiæ, qvam vocant, monachus, qvi Colonia eo venerat. Is Dominica Septuageſima (d. 17. Febr.) publice in templo de pulpito declamans decem articulos propoſuit, qvos credendos eſſe ſtatuebat, acerbe in novos prædicatores, qvi abſqve vocatione, ut ajebat, accurrerent, invectus; in fine tamen ſermonis promiſit, ſi qvis

erro-

erroris ſe arguere vellet, ſe auditurum, & ex Scriptura informationem ſuſcepturum eſſe. Hujus oblationis occaſione, inter proceres Saxonicos *Anaricus* (Anarg) Wildenfelſæ & Schonkirchæ Dominus ad Corbachium miſit rogans, ut concionaturum eo die in arce Fridericum Myconium audire, illumqve ſi qvid minus recte & contra ſcripturam doceret, corrigere vellet, ſe vero colloqvium inter eos procuraturum eſſe offerebat. Renuit Monachus, bis licet illo die Baronis, & ſeqventi etiam Myconii nomine ſollicitatus: tandem tamen promiſit altero die Martis (29. Febr.) in hoſpitio qvod Baroni in oppido aſſignatum erat, ad colloqvium ſe venturum eſſe. Adfuere hora conſtituta ipſe Saxoniæ Princeps, cum ſuis multisqve Clivenſis Ducis conſiliariis & nobilibus, multi præterea literati & alii ex civibus & plebe. Initium loqvendi Myconius fecit, utilitatem cognitionis verbi divini breviter commendans, & Monachum rogans, ut in indagandæ veritatis ſtudium incumberet, auditores vero cohortatus eſt, ut diligenter attenderent, & ſi qvid verbo divino minus conveniens diceretur, monere id non negligerent. Hic Monachus ſtatim excandeſcens inurbane & contemtim Myconium compellans (Hörſtu Fritz) primum omnium improbare cœpit; qvod coram viris militaribus de Scriptura tractare vellet, in doctorum præſentia diſputandum eſſe dictitans, non coram imperitis ejusmodi hominibus, Coloniam deinde ut iret, eum provocavit. Regerenti inter alia Myconio, ex *Joh. XII. 48.* qvod ex verbo Dei judicium ferendum ſit, idqve dictum ex verſione Lutheri legenti, objecit Monachus, Diabolum ejus verſionis autorem eſſe, oppoſuit etiam dictum *Deut. XVII. 10.* ubi Sacerdoti judicium de controverſiis ſacris defertur, ſed replicavit ex *verſu II.* Myconius obligatum fuiſſe ſacerdotem ad judicandum *ſecundum legem Dei.* Diſſeruit inde de decem illis Monachi articulis, qvorum præcipuis autoritas eccleſiæ & traditionis aſſerebatur, & Biblia Latina docto alicui ex auditoribus inſpicienda tradidit, ut dicta qvæ Germanice allegaret, cum illis conferre & ſi qvid diſcrepans diceret, indicare poſſet. Tumultuari & convitiari ad omnia Monachus, ita ut neſcio qvot diabolis obſeſſum Myconium vociferaretur, verbera etiam minatus, ſi alibi copiam ejus haberet. Objiciebat ei conjugium, & qvod non vocatus concionaretur. Cum vero is Principis autoritatem allegaret, qvo vocante adeſſet & concionaretur, negavit Monachus ad Principum officium

id pertinere, Episcoporum jus esse. Cum vero Myconio etiam imputaret qvod concionibus suis rusticorum tumultum nuperum excitasset, aut promovisset, Wildenfelsius interfatus, pro Myconio responsurum se esse testatus est, ne is seipsum laudare cum rubore cogererur. Narravit ergo, qvæ supra memoravi, ut Myconius suis concionibus & piis officiis auditores suos ab omni seditione continuerit, addens, Munzerum aliosqve tumultuantium concionatores religioni qvam Myconius profiteretur, id est, divinæ & veræ, addictos non fuisse. De invocatione Sanctorum postea disputatum est; eam Monachus ex Scriptura probare volebat, sed volvens revolvensqve librum, cum nihil qvod ad rem faceret reperire posset, alio tempore se probationes allaturum esse dicebat. Confusus inde & post multas subsannationes & improperia, qvibus Myconium exagitaverat, interrogare tandem, omissa cæterarum qvæstionum discussione cœpit, qvid crederet? Ey/ was ist dann dein Glaube? Tum surgens Myconius, in hanc sententiam locutus est: Domini & amici mei, cum pro hæreticis undiqve diffamemur, rogo ut fundamenta fidei & spei nostræ ex me audiatis. Profitemur peccatores nos esse omnes, animo & affectibus ad malum semper propensos, & Dei voluntati repugnantes. Lex peccata nostra arguit, & qvantum ab imagine Dei, in præceptis ejus proposita, discrepemus, ostendit. Agnitionem peccati dolor & metus divini judicii seqvitur. Hoc inevitabile est, nec ullum remedium, nulla etiam divinii consilii, an ignoscere nobis velit, notitia habetur, nisi qvam per filium suum, in carnem missum, nobis aperuit. Hic autem Dominus noster Jesus Christus gratiam patris sui prædicat, dicit se ad salvandos homines venisse, & medicinam afferre, & scriptura testatur, qvomodo peccata nostra Christus in se susceperit. Hoc credendum est, & inde unice expectari debet expiatio peccati. A Christo enim non solum tolluntur peccata & mala nostra, sed & ejus victoria, resurrectio, justificatio, sanctitas, liberatio, aliaqve bona nobis donantur. Hæc omnia fide acceptamus, & nos per Christum liberatos, sanctos, justos, beatos, & filios Dei esse confidimus, ista omnia fide adqvirimus, absqve fide nihil eorum tenemus. Hanc fidem seqvitur Spiritus Sanctus: is effundit in corda nostra charitatem, ut Deum tanqvam patrem amemus, eiqve lubenter obtemperemus, jubet autem ut nos invicem amemus, sicut ipse nos amavit.

Inde

Inde fructus Spiritus ex ſpontaneo proveniunt corde, qvos Paulus *Gal. V.* enumerat. Ubi arbor nondum bona eſt, fides non eſt ſincera, ſpiritus & fides non eſt in corde, ſi enim adeſſent, utiqve operarentur, ut calor & lumen ignem ſeqvitur. Hæc omnia efficit in nobis Evangelium & verbum Dei. Qvod ſanctos attinet, duplicem utilitatem ab iis habemus, primo ut fides noſtra illorum exemplo roboretur; ſicut enim illorum fidem reſpexit Deus, illisqve ignovit, & filios & hæredes ſuos fecit, ita & nobis facier. Hoc fine proponitur a Paulo exemplum Abrahami, *Rom. IV.* & aliorum multorum *Hebr. XI.* ſalutem vero ſolummodo per Chriſtum unicum mediatorem adipiſcimur. Hoc omnia confirmant miracula: qvæ eo non tendunt, ficta ſunt aut fallacia. Secundo etiam morum exemplum ex ſanctis capiendum eſt, ad normam tamen vitæ Chriſti, itaqve Paulus *1. Cor. IV. 16.* jubet ut imitatores ejus ſimus, ut ipſe Chriſti. Ex vita itaqve Sanctorum patientiam in ferenda cruce Chriſti, obedientiam, charitatem, miſericordiam, in qvibus Chriſtum imitati ſunt ſancti, diſcimus, & ipſi nihil aliud a nobis deſiderant, qvam ut idem præſtemus. Imputatur nobis hæreſis ratione ciborum; ſed percipite fundamentum noſtrum: Chriſtus omnes cibos nobis moderatos & ſobrios facit, (Chriſtus macht uns alle Speiſe zu Faſten-Speiſe/) dum *Luc. XXI.* vetat gravari corda noſtra crapulis & ebrietate, Paulus ſobrietatem exigit; hoc itaqve eſt Chriſtianum jejunium, ſi moderato cibo & potu utamur, & ſemper ſobrii ſimus: repletio omnis, qva cor gravatur, etſi piſcibus aut vilioribus fiat cibis, Chriſti præcepto repugnat: *Qvod intrat in os non coinqvinat hominem; eſca non commendat nos Deo; regnum Dei non eſt eſca & potus:* ex piſcium aut panis eſu aut abſtinentia non fiunt Chriſtiani. Prohibitiones cibi Paulus *1. Tim. IV.* tribuit falſis doctoribus. Eos itaqve vitamus, neqve ſcandalum infirmorum amplius metuimus, cum jam ſeptem aut octo annis ſufficienter informati ſint omnes, qvid liceat aut non liceat. Hæc cum coram freqventi & ſplendido illo auditorio in domo qvæ foro adjacebat aperta, locutus, magnaq; cum attentione & ſilentio auditus eſſet, ſurrexit Monachus, & jam mutatus & mitis: *chare Friderice,* (Lieber Fritz/) inqvit, *profecto libenter hæc audivi, nec ullo modo reprehendere poſſumus; placent & recta ſunt omnia, & veritatis habent fundamentum; Si hæc prædicas verum Chriſtianorum prædicas fidem.* Hæc intelligens Wildenfelſius, Monacho dixit: *Sed tu bone*

VI. ep. 25. XXVII. 5. XXX. 6. Aperuerat etiam Erfurti ludum literarium *Euricius Cordus*, is qvoqveex Hasſia, & demum Profeſſor Marpurgenſis, hunc qvoqve collaudavit Eraſmus literis Cal. Maji 1519. datis, qvibus judicium de Scholarum Magiſtris pium & veriſſimum fert, dignumqve qvod non memoretur ſaltem, ſed & in effectum deducatur. *Secundum Principes* (ait) *& Epiſcopos nemo magnificentius meretur de Republica, qvam ludi literarii Magiſtri, ſi rudibus adhuc & in qvemvis habitum ſeqvacibus animis, mentem inſtillent Chriſto dignam, easqve literas, qvæ ſemper optimo cuiqve placuerunt.* De iis qvi Evangelicam doctrinam primum publice Erfurti prædicarunt extant *annotationes qvædam MS.* Concionati ſunt nempe præter *Langum*, *D. Joh. Culſamerus* qvi acerrimum adverſarium in Bartolomeo Uſingio habuit, amico olim tum vero hoſte Lutheri infenſiſſimo; *Egidius Mechlerus* & *Conradus Klingius* Franciſcani, *Petrus Geltnerus* Bambergenſis, *Antonius Muſa*, *Johannes Rotelſtein* Dominicanus, *Nicolaus Fabri* Auguſtinianus, *Chilianus* qvidam ex Regularibus Auguſtin. *Matthias Widemann* ad D. Andreæ, *Juſtus Menius* ad D. Thomæ, tum *Georgius Forcheimius*, qvem illito cathedræ in æde S. Michaelis veneno ſublatum fuiſſe perhibent 1522. De hoc Lutherus ad Langum d. 16. Julii dicti anni ſcribit: „ Forchemio & faveo & invideo hunc receſſum, imo „ vobis condoleo. Si veneficiis interemtus eſt, nec accuſatore nec „ explicatore opus eſt, ipſe Chriſtus pro Habele ſuo loqvetur & ſuo tem„ pore prodet Cain, juſtius & oportunius, qvam vos poſſitis, patia„ mur iſta!

Johannes Bugenhagius.) Merentur hujus viri in inſtauranda religione per Germaniam & in Dania geſta clariſſima, de qvibus dicendi locus ſæpe occurret, ut ex *Adami Collectionibus p. 311. & ſeqq.* ſubjungamus qvæ ad initia ſtudiorum ejus, & vitam anteqvam Wittenbergam veniſſet, actam pertinent, & gradus doctrinæ & profectuum oſtendunt. Natus fuit Julini (Wolin) in Pomerania ad Viadri oſtia, anno 1485. patre Senatore. In puericia & domeſtica diſciplina & Scholæ informatione ad Catecheſin aſſuefactus, cumqve Grammaticen ac Muſicen didiciſſet, in Academiam Gryphiswaldenſem miſſus: ibi & tyrocinium Latinæ lingvæ melius habuit, & Dialecticen cum elementis Phyſicæ cognovit. Erat in ipſo non ſolum ingenium doctrinæ capax, ſed etiam avidum: ac ſtimulos addebant ſcripta *Hegii*, *Rudolphi Agricolæ*, *Hermanni Buſchii*; qvibus ſuperiorum temporum ſo-

loœa

ſœca corrigebantur, & juventus ad diligentiam rectius loqvendi revocabatur, Græcæ inſuper lingvæ initia tradebantur, eratqve velut aurora doctrinarum. Cupide ergo legit tum recentiores illos, tum veteres Latinæ lingvæ auctores, ſeqve tam in ſoluta, qvam ligata oratione exercuit. Poſtea vigeſimum ætatis ingreſſus annum, *Treptæ* oppido docere juventutem cœpit: ubi cum lingvæ Latinæ exercitia urgeret melius, qvam aliis in ſcholis tum fiebat, fama freqventiam ſcholæ ipſius auxit. Legit etiam aſſidue ſacras literas, precesqve adjunxit, qvibus divinitus ſe regi ac doceri petivit. Accedebant Eraſmi lucubrationes, qvæ monachorum taxant hiſtrioniam, & ſtatuarum adorationes, ethnicis ſimiles. Regulam igitur hanc tenuit: *Dominum Deum tuum adorabis & illi ſoli ſervies*; & intellexit, Deum nolle coli hiſtrionia externorum geſtuum, ſed virtutibus & operibus, qvæ præcepit, ſicut inqvit: *In præceptis meis ambulate*. Ut igitur alios etiam ad veram pietatem flecteret, enarravit in ſchola Matthæum, epiſtolam ad Timotheum utramqve & Pſalmos, adjuncta Catecheſi, in qva ſymboli & decem præceptorum erat explicatio, ac verus Dei cultus monſtrabatur rejectis falſis. Hæc docendi ratio tam accidit grata illis temporibus, ut ad eum audiendum confluerent & cives, & ſacrificuli, & monachi, qvi non erant ἄθεοι. Qvanqvam autem Scholæ tunc præerat nondum ſacris initiatus, autores tamen ei amici fuerunt, ut in templo concionaretur, eoqve fine collegio presbyterorum fuit adjunctus. Placuerunt piis ejus conciones; & multum profuerunt: ac magis magisqve fama doctrinæ ipſius diſſeminabatur. Habebat inter auditores multos adoleſcentes, eqveſtri natos ordine, & expetebatur a nobilibus, præſertim eruditis, ejus conſvetudo; qvibuscum jam de ecclesia, jam de literis, jam de patriæ rebus fuit collocutus. Hi ergo hortati eum ſunt, patriæ colligeret hiſtoriam. Hanc ad rem cum & ſumtus & principis mandatum reqvireretur, aulici ad Bogislaum principem deferunt, qvi, audita eruditione & virtute viri, præſertim cum & Spalatinus, *Chronicon ducum Saxoniæ* colligere juſſus, per Bogislai filium Barnimum, ſtudiorum cauſa tum Wittembergæ agentem, genealogiam & res geſtas ducum Pomeraniæ peteret, benigne annuit, mandavitqve ut monumenta vetera in aula conqvirerentur, ipſum autem Bugenhagium juſſit in collegiis & monaſteriis ſcrutari hiſtorias, inſpicere literas, ac ſumtibus inſtruxit. Hoc in labore cum bien-

VI. ep. 25. XXVII. 5. XXX. 6. Aperuerat etiam Erfurti ludum [illegible] rarium *Euricius Cordus*, is qvoqveex Hassia, & demum Profe[ssor] Marpurgensis, hunc qvoqve collaudavit Erasmus literis Cal. Ia[n.] 1519. datis, qvibus judicium de Scholarum Magistris pium & ve[rum] mum fert, dignumqve qvod non memoretur saltem, sed & in effect[u] deducatur. *Secundum Principes* (ait) *& Episcopos nemo magis[tra]tius meretur de Republica, qvam ludi literarii Magistri, si rudibus a[nimis] & in qvemvis habitum sequacibus animis, mentem instillent Christ[i] gnam, easqve literas, qvæ semper optimo cuiqve placuerunt.* Deinc[e] Evangelicam doctrinam primum publice Erfurti prædicarunt exte[ris] *annotationes qvædam MS.* Concionati sunt nempe præter *Langu[m] D. Joh. Culsamerus* qvi acerrimum adversarium in Bartolomeo Usingio habuit, amico olim tum vero hoste Lutheri infensissimo; *Egidius Mechlerus* & *Conradus Klingius* Franciscani, *Petrus Geltnerus* Bamber[gen]sis, *Antonius Musa*, *Johannes Rotelstein* Dominicanus, *Nicolaus Fabri* Augustinianus, *Chilianus* qvidam ex Regularibus Augustin. *Matthias Widemann* ad D. Andreæ, *Justus Menius* ad D. Thomæ, *cum Georgius Forcheimius*, qvem illito cathedræ in æde S. Michaelis veneno sub-
„ latum fuisse perhibent 1522. De hoc Lutherus ad Langum d. 16. Julii
„ dicti anni scribit: Forchemio & faveo & invideo hunc recessum, imo
„ vobis condoleo. Si veneficiis interemtus est, nec accusatore nec re-
„ plicatore opus est, ipse Christus pro Habele suo loqvetur & suo tem-
„ pore prodet Cain, justius & oportunius, qvam vos possitis, patia-
mur ista!

Johannes Bugenhagius.) Merentur hujus viri in instauranda religione per Germaniam & in Dania gesta clarissima, de qvibus dicendi locus sæpe occurret, ut ex *Adami Collectionibus p. 311. & seqq.* subjungamus qvæ ad initia studiorum ejus, & vitam anteqvam Wittenbergam venisset, actam pertinent, & gradus doctrinæ & profectuum ostendunt. Natus fuit Julini (Wolin) in Pomerania ad Viadri ostia, anno 1485. patre Senatore. In puericia & domestica disciplina & Scholæ informatione ad Catechesin adsvefactus, cumqve Grammaticen ac Musicen didicisset, in Academiam Gryphiswaldensem missus: ibi & tyrocinium Latinæ lingvæ melius habuit, & Dialecticen cum elementis Physicæ cognovit. Erat in ipso non solum ingenium doctrinæ capax, sed etiam avidum: ac stimulos addebant scripta *Hegii*, *Rudolphi Agricolæ*, *Hermanni Buschii*; qvibus superiorum temporum so-

loœa

loca corrigebantur, & juventus ad diligentiam rectius loqvendi revocabatur, Græcæ inſuper lingvæ initia tradebantur, eratqve velut aurora doctrinarum. Cupide ergo legit tum recentiores illos, tum veteres Latinæ lingvæ auctores, ſeqve tam in ſoluta, qvam ligata oratione exercuit. Poſtea vigeſimum ætatis ingreſſus annum, *Treptæ* oppido docere juventutem cœpit: ubi cum lingvæ Latinæ exercitia urgeret melius, qvam aliis in ſcholis tum fiebat, fama freqventiam ſcholæ ipſius auxit. Legit etiam aſſidue ſacras literas, precesqve adjunxit, qvibus divinitus ſe regi ac doceri petivit. Accedebant Eraſmi lucubrationes, qvæ monachorum taxant hiſtrioniam, & ſtatuarum adorationes, ethnicis ſimiles. Regulam igitur hanc tenuit: *Dominum Deum tuum adorabis & illi ſoli ſervies*; & intellexit, Deum nolle coli hiſtrionia externorum geſtuum, ſed virtutibus & operibus, qvæ præcepit, ſicut inqvit: *In præceptis meis ambulate*. Ut igitur alios etiam ad veram pietatem flecteret, enarravit in ſchola Matthæum, epiſtolam ad Timotheum utramqve & Pſalmos, adjuncta Catecheſi, in qva ſymboli & decem præceptorum erat explicatio, ac verus Dei cultus monſtrabatur rejectis falſis. Hæc docendi ratio tam accidit grata illis temporibus, ut ad eum audiendum confluerent & cives, & ſacrificuli, & monachi, qvi non erant ἄθεοι. Qvanqvam autem Scholæ tunc præerat nondum ſacris initiatus, autores tamen ei amici fuerunt, ut in templo concionaretur, eoqve fine collegio presbyterorum fuit adjunctus. Placuerunt piis ejus conciones; & multum profuerunt: ac magis magisqve fama doctrinæ ipſius diſſeminabatur. Habebat inter auditores multos adoleſcentes, eqveſtri natos ordine, & expetebatur a nobilibus, præſertim eruditis, ejus conſvetudo; qvibuscum jam de eccleſia, jam de literis, jam de patriæ rebus fuit collocutus. Hi ergo hortati eum ſunt, patriæ colligeret hiſtoriam. Hanc ad rem cum & ſumtus & principis mandatum reqvireretur, aulici ad Bogislaum principem deforunt, qvi, audita eruditione & virtute viri; præſertim cum & Spalatinus, *Chronicon ducum Saxoniæ* colligere juſſus, per Bogislai filium Barnimum, ſtudiorum cauſa tum Wittembergæ agentem, genealogiam & res geſtas ducum Pomeraniæ peteret, benigne annuit, mandavitqve ut monumenta vetera in aula conqvirerentur, ipſum autem Bugenhagium juſſit in collegiis & monaſteriis ſcrutari hiſtorias, inſpicere literas, ac ſumtibus inſtruxit. Hoc in labore cum

„ biennium consumsisset, seriem principum, bella, res gestas, ecclesiarum
„ constitutiones, & alia ordine prudenterqve descripsit. Liber adhuc
„ in aula dicitur adservari, & tum a principibus, tum a consiliariis fre-
„ qventer legi: inqve eo non solum diligentia & fides ejus probata est,
„ iis qvi legerunt; sed etiam operis forma atqve oratio. Cæterum pu-
„ rior evangelii veritas ei hac occasione illuxit. Anno millesimo qvin-
„ gentesimo & vicesimo exeunte, *Otho Slutovius*, patricia illius oppidi
„ familia natus, Inspector Ecclesiæ Treptovienſis, cum Bugenhagium
„ rectorem Scholæ, & collegas illius convictores aleret; Librum de
„ *Captivitate Babylonica* recens ab amico Lipsia missum, ad mensam attu-
„ lit, ac Bugenhagio, cujus præ cæteris ingenium & judicium, doctrina-
„ qve in lectionibus & concionibus probabatur, perlegendum tradidit.
„ Hic mox paginis aliqvot inter cœnandum perlustratis, præcipitata sen-
„ tentia, multos a passo Christo Salvatore hæreticos Ecclesiam infest as-
„ se, ac duriter exercuisse; sed nullum ejus libri autore pestilentiorem
„ unqvam exstitisse pronuntiat: commemorans, qvæ adversus receptas
„ ecclesiæ dogmata ab eo adsererentur. Post aliqvot dies, libro attenti-
„ tius lecto ac relecto, singulisqve accuratius pensitatis, reversus ad col-
„ legii sodales, & palinodiam canens: Qvid ego vobis, inqvit, multa
„ dicam? Universus mundus cœcutit, & in Cimmeriis tenebris versa-
„ tur: hic vir unus & solus verum videt. Ac singulis libri illius capiti-
„ bus diligenter disputatis & defensis, plerosqve in suam adduxit senten-
„ tiam; adeo ut collegæ pastoris *Johannes Kyrichius* & *Joan. Lorichius*
„ (qvi ad extremam senectam Ecclesiæ illi deinceps servivit) cum diaco-
„ no, qvi vicini cœnobii Belbugensis monachus erat, *Christiano Kettel-*
„ *hut*, nec non Abbas ipse *Johannes Bodelvvius*, publice Papatus præsti-
„ gias detegere, & a superstitionibus atqve abusibus traditionum huma-
„ narum, ad unicum Christi meritum auditores traducere magno zelo
„ instituerent. Legit ergo attentius scripta Lutheri Bugenhagius, &
„ vidit ibi perspicuum discrimen legis & Evangelii: vidit justitiam fidei
„ melius exponi, qvam ab Origene vel a Thoma: vidit congruere Au-
„ gustini & Lutheri sententias, ac enarrationem ejus probavit, hancqve
„ consolationem populo copiosius declaravit, deliramentis monacho-
„ rum liberius refutatis.

Ad §. CXIII. *Promiscuam literarum evulgationem.*) Respon-deri hæc in specie debent Varillasio, ubi in *apparatu Historiæ de Hære-*

sibus

sibus de literis Lutheri maligne judicat, ejusqve & Melanchthonis ingenium non optima fide comparat. Nam Lutherus pauciſſimas epiſtolas eo ſcripſit animo, aut prævisu, ut ederentur. Extemporaneus & negligens erat in ſtylo Latino Scholaſticis lectionibus depravato, ita tamen ut ſi diligentiam adhiberet, præter vulgarem monachorum conſvetudinem aſſurgeret. Qvod vero ea ſcripſerit qvæ ſalvo pudore verti & referri non potuerint, ulcera modum & veritatem a cenſore jactantur. Duo aut tria forte loca ubi cum familiaribus liberius jocatur, omitti potuiſſent. Sed cogitare deberent Ariſtarchi, qvæ ſibi aut aliis imputari poſſint, ſi ſecretiora ſua dicta aut ſcripta incaute vulgarentur. Qvanta ſpurcitia etiam in illorum ſcriptis reperiatur, qvi Curios ſimulant, aut monaſtica ſanctimonia tument, qvanqvam exempla abunde ſuppetant, præſtat tamen tacere, & humanæ ſortis memores verba præcipitanter extruſa excuſare, qvam eorum acerba reprehenſione alias egregias autorum dotes & merita illuſtria in contemtum adducere. Reliqva in comparatione illa Varillaſii, Luthero per calumniam afficta breviter excerpenda eſſe duxi; id enim refutationis vice erit. Scribit, Lutherum, cum rationibus pro ſententia ſua ſtabilienda deſtitueretur confugiſſe ad verſum vulgatum: *ſic volo, ſic jubeo, ſtat pro ratione voluntas*; nullum diſcrimen ſervaſſe inter homines ad qvos ſcripſerit, nullum honorem Regibus aut Principibus exhibuiſſe, ad extrema illico provolaſſe, ferrum & ignem in eos expediri ſvaſiſſe, qvi doctrinam ſuam recuſarent, ſapientiorem omnibus ſe æſtimaſſe & præcepta in ſcientiis dediſſe auſum eſſe, ex qvibus fere nihil intellexerit; vaniſſimum ſui jactatorem fuiſſe, ſatyris viliſſimis & ſcurrilibus indulſiſſe, adverſariorum defectus publice redarguiſſe, in refutando, rationes Catholicorum, qvibus reſpondere non poſſit, omiſiſſe, errores ſuos, ſine ulla ambage aut inſinuatione propoſuiſſe. Inter hæc qvædam v.g. qvod ſine ratione ſibi credi voluerit, qvod diſſentientes ferro & igne cogi voluerit, qvod nullum diſcrimen inter homines cum qvibus egerit, aut ad qvos ſcripſerit, ſervare noverit, qvod ſcientiarum, qvas docere voluerit, imperitus fuerit, qvod objectiones adverſariorum ex propoſito diſſimularit, aut præterierit, & qvod per principum autoritatem doctrinam populis inculcare, neglecta hujus informatione voluerit, aperte falſa ſunt, ſive ea confinxerit autor, ut paralleliſmum ſuum Lutheri cum Melanchthone ſpecioſiorem faceret; ſi-

ve ab aliis calumniatoribus arrepta temere crediderit. Qvod tamen in specie versum illum *sic volo, sic jubeo &c.* attinet, usus eo aliqvando est veluti per jocum Lutherus, cum versionem suam Novi Testamenti & imprimis vexatum illud, *sola fides*, defenderet, in epistola qvadam ad amicum, Germanice adversus Emserum scripta *Tom. V. fol. 269.* Latine vero versa apud *Cœlestin. Tom. III. Hist. Aug. Conf. p. 70. b.* Cum enim rationes suas mera obstinatione & contradicendi libidine ab adversariis rejici videret, nec argumentis sed convitiis, aut contra principia vel ex ignorantia affectata, aut rustico fastu contra se pugnari; ipse nudæ eorum assertioni & perversæ ruditati suam etiam opposuit autoritatem: neqve id sine jure aut exemplo. Talibus enim contradictoribus ita responderi tandem secundum stultitiam eorum non prohibetur. Sed frustra hæc credo Varillasio opponi, qvem ista legisse minime credibile est, cum magis obvia & protrita neglexerit & corruperit. Cœteris imputationibus liberioris aut vehementioris oris & calami, sæpissime responsum est etiam ab ipso Luthero. *Ultimum* qvod de aperta & simplici dogmatum propositione affertur, in laude est, & pro argumento veritatis & fiduciæ bonæ causæ habendum. Interim acceptari debet character ingenii Melanchthoniani, qvem ita efformavit, ut integram ei eloqventiæ, vis persvasivæ, moderationis singularis, insinuationis commodissimæ in animos auditorum, humilitatis, mansvetudinis, modestiæ laudem tribueret, (nam qvæ de heterodoxia addit, tam facile rejiciuntur, qvam ab eo asseruntur.) Sic nemne excusatio aufertur illis, qvi cum Erasmo de Lutheri impetu qverebantur, existimantes lenitate plus profici in Reformatione potuisse. Hac enim Philippus usus est plus forte satis, & major ei, cum Regibus & Principibus, qvam Luthero conversatio fuit, nec multo pauciora qvam Lutherus scripsit. Si qvem igitur Lutheri impetus a veritate abterruisset, illum Philippi humanitas allicere poterat.

Ad §. CXV. *centum impietatum reum*) Si qvis specimen summæ contumeliæ, qvæ verbis in Regem exerceri potest, videre velit, adeat Pallavicinum *Lib. IV. c. VII.* imprimis §. 2. ubi tantæ impietatis Henricum accusat, ut vel Ethnicis abominandus videatur, & nullius excusationis capax, qvia non æstu furoris, sed animo sedato (si qvid unqvam sedati in intestinis ejus furiis fuerit) sæviret. Non multo mi-

tius tractat eundem Regem Angliæ ex recentiſſimis Reformatorum Gallorum inſectatoribus non poſtremus *Fernandus*, Advocatus Pariſienſis in reſponſione Gallica a Sorboniſtis magnopere laudata ad Apologiam pro Reformatis *D. Petri Jurieu. p. 322.* ubi ſcribit: Henricus VIII. Legem divinam reſtituere conatus, dum fundamenta jacere vult, in limine impegit, & vita ejus poſthac nonniſi *continuatio criminum & crudelitatis fuit.* Hæc profecto etiam Lutheri vehementiam ſuperant, non minus ac illa qvæ ex Maimburgio adſcripſi. *D. Gilb. Burnetus* cujus hiſtoriam laudatiſſimam *de Reformatione Anglicana* habemus *Lib. I. Edit Lond. fol. 31.* de libro Regis hæc narrat: Rex ut nomen ſibi faceret & Clerum ſuum utilitatis vinculo ſibi conſtanter jungeret, non ſufficere ratus eſt, autoritate ſua illis aſſiſtere, ſed & in arenam pro illis ut hiperaſpiſtes deſcendere voluit. Scripſit ergo adverſus Lutherum pro defenſione ſeptem Sacramentorum. Magni hunc librum Clerus fecit, tamqvam doctiſſimum qvod ſub Sole eſſet opus. Comparabant Regem cum Salomone omnibusqve Imperatoribus Chriſtianis, qvi unqvam fuerunt. Hæc erat adulandi materies multis annis. Pontifex ob hunc librum glorioſum illum *Defenſoris fidei* titulum Regi conceſſerat. Fatendum ſane eſt librum, conſiderato tempore, & qvod Rex eſſet, qvi ſcriberet, meruiſſe aliqvam commendationem, ſed Lutherus eo minime territus, imo elatus potius, qvod tantus Rex ſecum certamen iniiſſet, reſpondit, non ſine magna acrimoniæ mixtura: Improbatum id omnibus fuit, qvod nempe oblitus eſſet honoris, qvi ſummorum Principum perſonis debetur. Qvamvis vero Lutherus ſuſpicatus fuerit alium ſub Regis nomine ſcripſiſſe, Burnetus tamen nihil tale commemorat, minime taciturus, ſi qvid eo pertinens eruiſſet. Eruditionem autem Regis alibi laudat, licet neget eum Clericæ vitæ deſtinatum fuiſſe, aut ideo literis excultum; eandem enim cum fratre natu majore Arturo educationem habuiſſe, & poſt illius mortem, eum ipſe ætatis annum undecimum ageret, & jam regni hæres eſſet, reliqvos adoleſcentiæ annos majori contentione & profectu literis impendiſſe, Rege patre id fortaſſis curante, ut animum ejus ſtudiis iſtiusmodi occupatum teneret, qvo minus de regno, qvod materno jure ſibi vindicare poterat, patri eripiendo cogitaret. Moderatum eſt, & Gallorum nimiæ in Henricum inſultationi opponi poteſt ejusdem autoris judicium qvo Henrici hiſtoriam claudit:

» dit his fere verbis: Henricus inter magnos potius qvam bonos Prin-
» cipes referri potest: tantum sane rigorem contra utramqve persva-
» sionem (in religione) exercuit, ut scriptores ambarum partium de-
» fectus ejus detexerint, & crudelitatem taxaverint. Ita qvia nemi-
» nem fere beneficiis sibi devinxit, repertus non fuit, qvi ea cura virtu-
» tum ejus memoriam conservaret, qva vitia ab inimicis propalata fue-
» runt. Non nego inter malos principes eum collocari debere, nolim
» tamen illum inter corruptissimos censeri.

Inter amicos qvi vehementiam Lutheri adversus regem non multum probabant *Bugenhagius* etiam fuit sive *Pomeranus*; Sed muta-
» vit sententiam, ut refert Selneccerus *p. 144.* his verbis: Cum Luthe-
» rus ab aulicis potissimum, & aliis multis accusaretur nimiæ vehemen-
» tiæ, excusat se, qvod non ex privato odio aut alio malo affectu, sed ex
» amore gloriæ & veritatis Dei opponat se iis, qvi alia ratione ad Dei
» timorem adduci & emendari nolunt, nisi detectione errorum & scele-
» rum, qvibus indulgent, seqve exemplum Christi, Petri & Pauli imitari,
» qvi hostes induratos nominent *genimina viperarum, fures, latrones, fa-*
» *tuos, natos ex diabolo, proditores, canes, mendaces, bestias, fraudulentos,*
» *seductores.* Et memorabilis vox est Doctoris Pomerani qvi dixit:
» Opinabar Patrem nostrum Lutherum nimis vehementem esse in Hen-
» ricum regem Angliæ; Sed jam video nimis lenem fuisse, & vaticina-
» tum esse de horrendo lapsu Regis, ita, ut fateri cogar, Spiritum san-
» ctum dictasse omnia verba Luthero, cujus Spiritus non est alius, nisi
» sanctus, verax, constans, & invictus.

Ad §. CXVII. *ad mores Leonis pertinentia*) Ex allegata Varillasii *Historia Florentina*, de moribus Leonis qvædam excerpere non abs re visum est. Cardinalitiam dignitatem adeptus est *Johannes Medi-*
ceus (qvi postea *Leonis X.* nomen sumsit) contra legem, plus qvam qvinqvaginta Pontificum tempore stabilitam, ne qvis minorennis Cardinalis fieret; sed hanc Innocentius VIII. Papa violare non dubita-
vit, ut filio suo (ante sacerdotium enim plures liberos genuerat) nu-
ptias cum *Laurentii Medicei*, qvi Florentinis imperabat filia, Johan-
nis sorore, procuraret. *Lib. III. p. 141.* Hæc erat ad tantum munus vocatio, Romam deinde, evocatum ex Academia Pisana admodum juvenem misit Pater, plusqvam regio luxu ornatum & comitatum, li-
bro etiam a se ipso (ut erat regnandi & hominum ingeniis dextre uten-

di peritissimus) conscripto instruxit *p. 148.* inter Magistros ei dederat *Angelum Politianum* ab eruditione qvidem satis laudatum, sed & infandis vitiis famosum, qvæ tandem ei exitium attulerunt. *Vide Lib. III. p. 196.* Dejecto fratre suo Petro a Florentinorum dominatu & mutato Italiæ statu per Caroli VIII. Galliæ Regis expeditionem, cum juvenibus aliis duodecim peregrinantis eqvitis habitum sumsit, & Germaniam & Galliam percurrit, eo vitæ & morum genere, qvo tales uti solent. *Lib. V. p. 220.* Reversus Romam circa primum seculi XVI. annum, favorem Alexandri VI. tunc Pontificis ambire cœpit, variisqve tandem artibus Cardinalis qvem *Nepotem* vocant (juvenis corrupti) animum sibi adjunxit, magister omnium voluptatum & elegantiarum, qvæ in venatione, conviviis & Musica qværuntur. Utebatur autem solertissimo earum rerum ministro aulæ suæ præfecto, Bibiana *Lib. V. p. 225.* cujus industriam postea Galero Cardinalitio remuneratus est. Interim mortuo Cardinali illo nepote, ante patruum, spes hujus amicitia enitendi decollavit, magnoqve ære alieno ex luxu contracto in angustias incidisset Johannes, nisi illi successor Alexandri, Julius II. in odium Gallorum (qvi Florentinos, post ejectos Mediceos libertate utentes protegebant) patrocinium præstitisset. *d. l. p. 229.* Hinc per occasionem narrat Varillasius, objectum tunc non solum a Gallis Simoniæ crimen Julio fuisse, per qvod ad Papatum ascenderit, sed & hoc, qvod Cæsarem illum Borgiam, Ducis Valentini titulo ornatum sibi conciliasset, patrem ejus sese profitendo: genuisse enim se illum dicebat ex eadem concubina, qva Alexander utebatur, decepto hoc, ut se Cæsaris patrem esse crederet. *p. 230.* Exorto inde Schismate inter *Julium* & septem Cardinales, qvi Pisanum Concilium convocaverant, Johannes Julii partes non secutus saltem est, sed & valide juvit, collectis amicorum ope militibus, & excitatis factionibus qvibus effectum est, ut Pisani Gallorum præsidium oppresserint, Cardinales Papæ adversantes inde fugerint (*p. 234.*) & Florentia tandem sub Mediceorum dominatum redierit. Interim in celebri illa ad Ravennam pugna, Johannes, Legatus Julii captus est, sed ea fuit ejus industria ut adjutus a Julio patrueli illo suo notho tunc eqvite Rhodio (qvi in Mediceam familiam adsumtus, Cardinalis & postea Pontifex factus est Leonis successor) res Pontificis restabiliret. (*p. 235. 236.*) Absolutionem enim Gallicis militibus, a Julio II. excommunicatis, obtulit, ea con-

conditione, ne militare adversus Pontificem pergerent, & sic ad exercitus dissolutionem magnum momentum attulit. Tam felix etiam fuit, ut cum in Galliam transferendus esset, ubi perpetuam captivitatem instare sibi videbat, custodum manus magno licet cum periculo suo, evaderet (*p. 239. & seqq.*) Inde Pontificis & Hispanorum ope expulsis adversæ partis proceribus ex diuturno exilio cum agnatis Florentiam rediit, pristinumqve familiæ suæ dominatum instauravit, (*p. 216.*) Inter prima Florentiæ acta fuit, ut famosum illum Nicolaum Machiavellum, qvia contrariæ factioni adhæserat, torturæ subjici fecerit, dein, cum nulla ab eo secreta explorare posset, in amicitiam receptum, ob ingeniosas, qvibus excellebat, facetias amaverit, & pensione larga conduxerit, ad historiam Florentinam scribendam (*p. 248.*) Eundem magistrum Theatricarum repræsentationum habuit, qvibus postea Romæ indulsit. (*d. Lib. V. p. 2.*) Mortuo Julio II. Johannes Romam, sed tardissimo itinere, profectus est, laborabat enim fœdissimo ulcere in inguine *Lib. VI. p. 253.*) A duobus Astrologis *Marsilio Ficino & Ennio* qvodam Germano prædictum ei Pontificatum fuisse traditur *p. 254. & seqq.* ubi & Bibianæ artes ad suffragia Cardinalium hero suo acqvirenda, referuntur, & speciatim, ut pessimus rupti ulceris odor electionem maturaverit (*p. 259.*) *Leonis* nomen assumsisse perhibetur, qvia mater eum utero gerens, somniaverat, se Leonem ingentem sed plane mitem in altari Ecclesiæ parere (*p. 258.*). Julium inde agnatum mox natalibus restituit, & pileo Cardinalitio, qvem ipse gesserat, & paulo post Archiepiscopatu Florentino honoravit; *p. 260.* thesaurum a Julio II. collectum ad æs alienum suum dissolvendum impendit. *p. 259.* Juliano fratri sororem Ducis Sabaudiæ uxorem pactus est. Adscitis in ministerium viris literatissimis, qvos semper ipse etiam eruditus, coluerat, interqve eos *Petro Bembo* & *Jacobo Sadoleto*, magnos applausus apud eum ordinem hominum meruit, apud populum etiam statuas, & arcus triumphales, qvia theatricis ludis omnes oblectabat. Inter primas repræsentationes fuit *Pœnulus Plauti*, per biduum actus, sumtu immenso & gestibus turpissimis, qvos tamen nemini scandalo fuisse narrat autor, *p. 261.* Tales enim mores erant seculi & Cleri, & hæc pax atqve felicitas Christianæ Reipublicæ, qvam extollit Maimburgius. Ambitionis haud vulgaris documentum est,

qvod

qvod de Ducatu Mediolanenſi Juliano fratri ſuo acqvirendo conſilia cepit, morte tamen hujus diſturbata. *p. 264.* Cætera ejus cum Gallis & Hiſpanis varie geſta & ut Urbini Ducatum vi ſubactum fratris filio Laurentio Mediceo juniori tradiderit, aliunde nota ſunt, qvanqvam qvædam minus cognita legi poſſunt *a p. 254. ad 275.* Horribilia ſunt, qvæ de conjuratione qvinqve Cardinalium contra Leonem narrantur *a p. 275. ad 286.* qvibusqve ſuppliciis & pœnis eos eorumqve complices affecerit; invento etiam tunc exemplo Romæ inſveto, ut pecunia mulctarentur qvi delinqverent. Hæc ignoraſſe oportet Lutherum, qvi Leoni multum condoluit de periculo iſto a Cardinalibus ſtructo. Inter conjuratos erat *Adrianus* qvidam humili loco Corneti (qvod eſt Tuſciæ ad mare oppidum) natus, unde cognomen ſumſit, & per omnes gradus ad Cardinalitiam dignitatem aſcenderat. Hic magum diſſimulata perſona conſulens cum didiciſſet Leonem brevi moriturum & aliqvem ei, cui Adriano nomen eſſet, virum doctum ſed plebeji generis (id qvod de *Adriano Ultrajectino* eventus probavit,) ſucceſſurum eſſe, prædictionem de ſe ſumma cum veriſimilitudine interpretatus eſt, eaqve ſpe cæteris Pontifici mortem per venenum machinantibus magno malo ſuo ſeſe adjunxit. *p. 276.* De luxu & liberalitate Leonis, qva ſingulis diebus crumenam aureis plenam in donationes promiſcuas evacuabat vide *p. 292.* de corruptis Cardinalium moribus ad Pontificiarum venationum aliarumqve voluptatum ingenium *p. 293.* de licentia & ſumtu theatrorum. *ibid.* Impiæ delectationis qvam captabat, ſi qvos vanitate mentis imbecillæ elatos, ita poſſet corrumpere, ut pro fatuis exagitari ſe paterentur, duo exempla admodum ridicula de muſico, & de Poeta qvodam referuntur *p. 294 295.* de ſcurris & paraſitis ejus inter qvos & monachus erat, vide *p. 297.* ſupplet autor (ut ait) neglectum Paulo Veneto, qvod diplomata indulgentiarum in Germania miſerit, qvibus pro uno aureo ingreſſus in cœlum vendebatur, *p. 294.* neglexit fabricam S. Petri, & porticum Vaticani palatii ædificare maluit, picturis celeberrimi Raphaelis Urbinatis exornatam Aulæa in Belgio fieri curavit, qvorum qvantum ad unum conclave ornandum reqviritur pretium ad ſeptuaginta aureorum millia aſcendit, *p. 299.* Bibianæ illi Cardinali, de qvo dictum eſt, voluptatum ingenioſo magiſtro qvod Legatus in Gallia ad pontificis ſecreta prodenda corrumpi ſe paſſus eſſet, ad menſam invitato offam venena-

tam porrexit, ex qva subito, cum domum rediisset, mortuus est, *p. 300.* Vitæ generi mors Leonis respondit. Narrat autor, immodico gaudio adeo elatum fuisse, cum in venatione nuntium acciperet, Gallos Mediolano pulsos esse, ut febri corriperetur; inde, ut solebat, pilulis aloeticis usum, & hausto vino, non sine suspicione veneni, decessisse. d. 13. Decembr. 1521. anno ætatis 47. vigente & robusto corpore. Cum cadaver ante sepulturam a domesticis negligenter custodiretur, mures odore ungventorum allecti, nasum ei arroderunt, ut velata facie inter exeqvias exponi debuerit. *p. 302. ad. 308.* Hæc de Leone etsi aliena a scopo videri possent, ideo tamen ex autore, cujus stylus contra Lutheranos conductus est, exhibeo, ut paralleliſinum ex iis facere possint, qvi omissis corvis columbarum censuram instituunt, & ex Lutheri moribus exsculpunt; per qvæ doctrinam ejus suspectam faciant. Invenient in Leone, qvæ si conciliare cum persona possunt, qvæ vicarium Christi in terris caput, & sponsum Ecclesiæ, veritatis oraculum, summumqve & divinum hæresium judicem repræsentare debebat, næ illos rhetorum artem perfectissime callere oportet. Certe si in qvo alio pontifice in hoc utiqve verendum est *ne fides Petri cessaverit.* Sed bene est, qvod neqve Capitis talis existentia ad Ecclesiæ statum reqviratur, neqve a Prælatorum moribus pendeat veritas Doctrinæ, ita ut sub Caipha etiam reperiri potuerit Nicodemus & Josephus Arimathiensis, aliiqve fideles Deo noti, donec corruptæ Synagogæ compages dissolveretur. Qvanto minus nocebunt, si qvi fuere Lutheri nævi, Reformationi Ecclesiarum, qvæ illum neqve pro capite aut Patriarcha, imo ne unius qvidem vel oppidi vel pagi parocho agnoverunt, sed ut vocem clamantis in deserto, & pœnitentiam, atqve Evangelium prædicantem susceperunt, eatenus illi obsecuti, qvatenus dogmata ejus cum supremi pastoris JesuChristi voce concordare pro conscientia qvisqve sua judicabant, deinde singulæ regiones aut civitates politiam Ecclesiæ talem sibi constitutum ibant, qvalem statui rerum suarum & temporum rationi convenientem & utilem judicarunt, agnita jam & vindicata libertate sua, a potentatu, per seculorum barbariem & infelicitatem in Ecclesiam invecto, & ad abusuum & corruptelarum apicem tunc perducto; qvod fatentem mox audiemus Leonis successorem. Hæc occasione historiæ de vita & morte Leonis hic dicenda occurrerunt. Qvæ de Erasmi erga eum adulatione notata sunt, pluribus ejus

dictis

dictis probari possunt, sed non nisi unum subjungam ex *dedicatione Epistolarum Hieronymi* anno 1515. scripta his verbis: Sensit ilico mundus Leonem gubernaculis rerum admotum, repente seculum illud plus qvam ferreum in aureum versum: ac tanta tamqve fatalis subito rerum omnium commutatio, ut nemini non palam esset, hæc autore Deo geri. Compositæ bellorum undæ, cohibitæ Principum inter ipsos minæ, acerbis odiis dissidentes maximorum Regum animi in Christianam adacti concordiam, sublatum pernicioſissimum illud schisma, (Julii intelligit & Pisanorum) & ita sublatum tam ingens malum, ut ne cicatrix qvidem supersit. Qvam vana hæc fuerint sequentium annorum gesta ostendunt.

Ad §. CXIIX. *Interea novos prophetas*) Cum inter hodiernas Ecclesiæ afflictiones etiam fanaticorum nec numerus nec magna desit temeritas, divinas revelationes fingentium, haud abs re erit paulo accuratius annotare qvid *Melanchthoni* & *Luthero* negotii creaverint istiusmodi homines. Absens erat & in arce latitabat Lutherus, cum isti qvos in commentario nominavi, Zviccavia Wittebergam venirent. Accidit autem non Carolostadio solum sed & sagacioris ingenii & reconditioris doctrinæ viro Philippo Melanchthoni, renascente tunc veritatis Evangelicæ luce, post tot seculorum scholasticas tenebras, id fere, qvod iis solet qvi intempesta nocte iter faciunt, ut qvamcunqve nubeculam lucidiorem pro luna, fatuos etiam ignes pro lampadibus habeant, donec intentiori observatione verum ab apparenti discreverint. Qvid Philippus ad Lutherum scripserit, etsi epistola, qvod sciam, non extet, ex responso tamen Lutheri die Antonii seu 17. Jan. 1522. dato (ex qvo aliqva allegavi) facile conjicitur: juvat tamen plura ex eo adscribere: Venio ad Prophetas, ac primum non probo tuam timiditatem, cum & majori tam spiritu, qvam eruditione polleas qvam ego. Ac primum cum testimonium perhibeant de se ipsis, non statim audiendi sunt, sed juxta consilium Johannis, Spiritus probandi. Haberis consilium Gamalielis, *differendi*, nihil enim adhuc audio ab eis dici & fieri, qvod Sathanas non qveat præstare vel æmulari. Tu autem ex mea parte hoc explores, an vocationem suam possint probare. Neqve enim Deus unqvam aliqvem misit, nisi vel per hominem vocatum, vel per signa declaratum, ne ipsum qvidem Filium. Prophetæ

» olim ex lege & ordine Prophetali jus habebant, ſicut nos modo, per ho-
» mines. Prorſus nolo eos recipi, ſi nuda revelatione ſeſe vocatos adſe-
» rant, cum nec Samuelem qvidem vellet loqvi Deus, niſi per autorita-
» tem conſciam Heli. Hoc primum ad publicam docendi functionem
» pertinet. Jam vero privatum ſpiritum explores etiam, qværas num
» experti ſint ſpirituales illas anguſtias, & nativitates divinas, mortes,
» infernosqve; Si audieris blanda, tranqvilla, devota (ut vocant) & re-
» ligioſa, etiamſi in tertium cœlum ſeſe raptos dicant, non approbabis.
» Qvia ſignum filii hominis deeſt, qvi eſt βάσανος probator unicus
» Chriſtianorum, & certus ſpirituum diſcretor. Vis ſcire locum, tem-
» pus, modum colloqviorum divinorum? Audi; *Sicut Leo contrivit*
» *omnia oſſa mea.* Et, *projectus ſum a facie oculorum tuorum.* Et, *repleta*
» *eſt malis anima mea, & vita mea inferno appropinqvavit.* Non ſic
» loqvitur majeſtas (ut vocant) immediate, ut homo videat, imo, *non vi-*
» *debit etiam homo & vivet.* Et, *ſtellam parvam ſermonis ejus non fert*
» *natura.* Ideo enim per homines loqvitur, qvod loqventem ipſum ferre
» omnes non poſſumus. Nam & virginem turbavit angelus, ſic & Da-
» nielem, ſic & Jeremias qveritur, *corripe me in judicio, & non ſis tu mihi*
» *formidini.* Et qvid plura? Qvaſi Majeſtas poſſit cum vetere homine
» loqvi familiariter, & non prius occidere atqve exiccare, ne fœteant
» odores ejus peſſimi, cum ſit ignis conſumens. Etiam ſomnia & viſio-
» nes ſanctorum ſunt terribiles, ſaltem poſtqvam intelliguntur. Tenta
» ergo, & ne Jeſum qvidem audias glorioſum, niſi videris prius crucifi-
xum. Paulo ante Philippus ad ipſum Saxoniæ Electorem 1522. die Johannis Evangeliſtæ de adventu fanaticorum literas dederat, qvas qvoniam in Epiſtolarum libris non reperio, neqve ab aliis editas obſer-
» vavi, ex avthentico, qvod Lipſiæ aſſervatur huc tranſcribemus: Il-
» luſtriſſimæ Celſitudini veſtræ gratiam ac pacem Chriſti opto. Boni
» conſulat Celſitudo veſtra, qvod ad eam ſcribere auſus ſum: cogunt e-
» nim hoc tempore res ſummæ & periculoſiſſimæ, qvæ ſollicitudinem &
» curam Celſ. V. magnopere deſiderant. Eſt autem hæc cauſa, qvam pro-
» ponere oportuit. Non ignorat Celſ. V. qvam multæ, variæ & pericu-
» loſæ diſſenſiones de verbo Dei in urbe Celſ. V. Zviccavia excitatæ ſint.
» Sunt & illic in vincula conjecti, qvi, neſcio qvæ novarunt. Ex horum
» motuum auctoribus huc advolarunt tres viri, duo lanifices, literarum
» rudes, literatus tertius eſt. Audivi eos; mira ſunt, qvæ de ſeſe prædi-

cant,

cant, missos se clara voce Dei ad docendum, esse sibi cum Deo familiaria colloqvia, videre futura; breviter, viros esse Propheticos & Apostolicos: qvibus ego qvomodo commovear, non facile dixerim. Magnis rationibus adducor certe, ut contemnere eos nolim, nam esse in eis spiritus qvosdam, multis argumentis adparet, sed de qvibus judicare præter *Martinum* nemo facile possit. Proinde cum vertatur hic Evangelii periculum, Ecclesiæ gloria & pax, modis omnibus efficiendum est, ut his hominibus *Martini* copia fiat: ad hunc enim provocant. Non scriberem ad Cels. V. nisi rei magnitudo postularet, in tempore maturari consilium. Cavendum enim est simul ne occupemur a Satana. Dominus conservet Cels. V. longævam pro salute Ecclesiæ suæ, Illustrissimæ Cels. V. deditissimus *Philippus Melanthon.* Inscriptio est: *Illustrissimo ac sapientissimo Principi D. Friderico Saxoniæ Duci Electori, Lucernæ Israel, Domino suo clementissimo.* Patet hinc inter maximas reditus causas Luthero fuisse, ut fanaticis his resisteret, qvanqvam Elector Philippi rationibus non moveretur, ut Lutherum accerseret. De trepidatione autem pariter & de lenitate Philippi erga eos homines multa narrat Camerarius in *vita ejus.* Vide *p. 44. & seqq.* *Marcum* sane *Stubnerum*, qvi literatus erat, hospitio excepit, pueros qvosdam informandos dedit, multasqve ejus ineptias tulit, nec dimisit eum nisi postqvam reversus Wittenbergam Lutherus *Marcum* illum & collegam *Martinum Cellarium* habito colloqvio repressisset, ut eodem die oppido excesserint. Hoc ita narrat Camerarius *p. 51.* Reversio Lutheri incidit in Nonarum Martii dies Anni Christi M. D. XXII. qvibus diebus conciones eo habente omnia conqvievscebant, & audientes, cum singularem facultatem explicandi susceptas res, tum dicendi vim, tum etiam virtutem atqve fortitudinem admirabantur & reverebantur autoritatem. Interrogatus tunc unus ex Marci familiaribus, ecqvid Doctorem esse Lutherum egregium judicaret? Imo, inqvit, angeli non hominis vocem mihi audiisse videor. Sed Marcus iis diebus aberat, cum nescio qvo qvarumve rerum causa discessisset. Mox tamen hic se Wittenbergam ad suum, qvem ibi habebat, gregem recepit. Qvi rursum ad ipsum confluere, & opiniones haustas inter se confirmare, & Marco ad retinendas & defendendas eas animos hortando addere. Inqve omnibus maxime & ardentissime M. Cellarius. Placuit igitur Martinum Lutherum accedi, & ei summam doctrinæ

» exponi. Ægre Lutherum hoc conceſſiſſe reſcivi. Sed tandem cer-
» to die & hora fecit poteſtatem Marco ad ſe veniendi, ſolo Philippo
» Melanchthone ſibi adhibito, cum Marcus Cellarium & alterum qven-
» dam ex ſuis adduxiſſet. Audivit Lutherus placide narrantem Mar-
» cum ſua. Cum dicendi finem feciſſet, nihil contra illa adeo abſurda
» & futilia differendum ratus Lutherus hoc modo monuit: Viderent qvid
» agerent: nihil eorum qvæ commemoraſſent ſacris literis niti, com-
» mentaqve eſſe cogitationum curioſarum, aut etiam fallacis & fraudu-
» lenti ſpiritus deliras & pernicioſas ſubjectiones. Ibi Cellarius & voce
» & geſtibus veſanis, cum & ſolum pedibus & propoſitam menſulam
» manibus feriret, exclamare & indignari, auſum eſſe Lutherum ſuſpica-
» ri tale aliqvid de divino homine. At Marcus paulo ſedatior,
» ut ſcias, inqvit, Luthere, me ſpiritu Deiprædituм eſſe, ego, qvid in a-
» nimo tuo conceperis, ſum indicaturus, idqve eſt: Te incipere inclina-
» ri ad hæc ut meam doctrinam veram eſſe credas. Cum Lutherus, ut
» ipſe poſtea dixit, iſtam dedita opera ſententiam cogitando eſſet com-
» plexus: increpet te Deus Satana. Poſt hæc plus verborum faciendum
» Lutherus non putavit, & minantes gloriantesqve eos dimiſit, ac neſcio
» qvid pollicentes de mirabilibus effectionibus, qvibus probaturi ſua eſ-
» ſent, cum hoc modo dixiſſet: Is Deus qvem ego veneror & colo, faci-
» le veſtra numina, ne qvid tale efficiatur, coercebit. Eo die oppido illi
» exceſſerunt, & Chembergo diſtante paſſibus amplius milibus qvinqve,
» literas plenas maledictis & execrationibus ad Lutherum miſerunt, de-
» qvibus longiorem eſſe narrationem hanc meam non decet. De Cico-
» nia autem & Marco ipſo qvid factum ſit, & qvid ipſi amplius conati,
» qviqve exitus vitæ eorum fuerint, non habeo compertum, deqve eis
» narrata atqve prodita ſcio neqve temporibus neqve perſonis conſenta-
» nea. *Hæc Camerarius.* *Ciconiam* in monaſterio qvodam Bavariæ in-
» teriiſſe qvidam memorarunt; de *Marco* nihil certi invenio. *Cellarius*
» in Pruſſia errores propagans in carcerem incidit, elapſus inde, Baſile-
» am ſe contulit, ibiqve Latino cognomine in Græcum detorto Borthaus dictus, ſaniora docuit & ſcripſit, referente Sculteto in anno 1521.
» Extat *Lib. II. pag. 92.* Lutheri Epiſtola, ſed ſine die ad Spalatinum, in
» qvo de Nicolao & aliis hæc habet: Fuit apud nos Princeps Prophetarum *Claus Storck* incedens more & habitu militum iſtorum qvos
» Lands-Knecht dicimus, adjuncto alio in longa tunica, & D. Gerardo

Colo-

Colonienſi. Et homo per omnia ferme diſſentit Marco & Thomæ, nihilqve tractavit, niſi de Baptiſmo parvulorum; Videturqve ſpiritu levitatis ferri, qvi nec ipſe magnificiat, qvæ ſentit. Sic ludit Satan in hominibus. *Thom. Munzerus* eo tempore Alſtedii in Thuringia paſtor erat, eosdemqve errores, ſed tunc paulo tectius diſſeminabat. De hoc Lutherus ad Spalatinum anno ſeqventi 1523. hæc ſcribit: Alſtadii Qvæſtorem, cum apud me eſſet, monui, ut Thomæ Prophetæ ſpiritum ab ſe alienaret, ſi qvid interim actum eſt ignoro. Ego plane ſpiritum iſtum, qvisqvis ſit, non qveo ferre. Laudat mea (ut Thomas ipſe ſcribit,) & tamen contemnit, & alia majora qværit. Deinde ſic abſurdis & inuſitatis extra Scripturam verbis & orationibus loqvitur, ut phreneticum & ebrium credas. Nos fugit & congredi non vult, & tamen ſeſe mire jactat. Rogavi itaqve Qvæſtorem ut urgeret hominem ad conferendum nobiſcum ſuam doctrinam, neſcio an efficiet. Noſter ſpiritus talis non eſt, qvi metuat audiri & conferri cum omnibus etiam malis & bonis ſpiritibus. Omnium maxime memorabile eſt qvod de Friderico Electore occaſione horum fanaticorum narravit Spalatinus in *hiſtor. MS.* magnumqve inde pietatis, qva Princeps ille præditus fuit argumentum haud immerito ſumſit. Merentur Spalatini verba Germanica referri: Da auch die elenden Schwarm-Geiſter/Nickel Storck und Marx von Elſterburg/abweſens Doctor Martinus Luther/welcher noch in ſeinem Pathmos ſtecke/ſich gen Wittenberg begeben/und ſchier all Unglück angerichtet/auch faſt die Gelehrteſten und Fürnehmſten betrübt hätten/derhalben auch S. Churfl. Gn. etliche Hochgelahrten gen Pretyn erforderten/der Sachen mit GOttes Hülffe zu rathen. Da es nun zum Rathſchlag kam/und S. Churfl. Gn. ſeiner Räthe und Diener/ſo ſie bey denſelben Händeln leiden kunten/Bedencken gehöret hatten/ſagt S. Churfürſtl. Gn. unter andern dieſe harte Worte mit groſſem Ernſt: Das iſt ein groſſer wichtiger Handel/und den ich/als ein Leye/nicht verſtehe. Nun hat mein lieber GOtt meinem Bruder und mir eine ziemliche Armuth gegeben/wenn ich nun die Sachen verſtünde/ehe ich wolte mit Wiſſen gegen GOtt handeln/ehe wolte ich einen Stab an meine Hand nehmen und davon gehen. Ob welchen Worten Seiner Churfürſtl.

fürstl. Gn. Räthe und Diener / so dazumal verhanden / sich mit grosser Verwunderung entsetzten / und gewißlich sein Hertz ist auch also gestanden biß an sein Ende. Sensus est: Cum fanatici illi *Nicolaus Ciconia* & *Marcus (Stubnerus)* Elsterbergensis (opitulum est Voigtlandiæ) absente & in Pathmo suo latente Luthero Wittembergam venissent, multas turbas fecissent, & fere doctissimum & potissimum qvemqve pervertissent; Elector qvibusdam ex doctioribus BRETINAM (oppidum prope Liechtenbergam) evocatis deliberavit, qvomodo Dei ope malo occurri possit. Intellectis igitur eorum qvos adhibuerat consiliis inter alia (*cum scilicet res dubia videretur & metuendum forte aliqvi dicerent, ne temeraria istorum hominum condemnatione in spiritum Dei peccaretur*) in hæc verba summe notanda Princeps prorupit, ut diceret: *Hæc causa gravissima & difficilima est, qvam ego, ut Laicus, non intelligo. Dedit fratri meo & mihi Deus mediocres opes, sed si rem recte intelligerem, nollem sane sciens Deo adversari, imo prius qvam id facerem, arrepto baculo abire*, id est, omnia deserere. Mirati hæc sunt cum stupore consiliarii & ministri, qvi aderant: & profecto ista mens Principi ad extremum usqve vitæ terminum fuit. *Hæc Spalatinus*, qvi deliberationi interfuit. Unde profecto colligi potest, qvam seria fuerit Principis hujus de salute animæ sollicitudo, & qvam non præcipitanter aut utilitatis respectu, ut malevoli arguunt, in religionis negotio processerit.

Cum bona, uti spero, lectoris venia, addam hic judicium Theologi aulæ Electoralis primarii, ob pietatem & doctrinam merito æstimatissimi *D. Philippi Jacobi Speneri*, in explicatione Germanica *Evangelii Dominicæ post Circumcis. Matth. II. 15.* cui junxit dictum *Hebr. I. 2. 3.* Ibi cum de apparitionibus & inspirationibus ante & post Moysis tempora, & circa initia Ecclesiæ Novi Testamenti dixisset, de nostris tandem temporibus hæc docet: Qvod vero ad tempus Novi Testamenti post Christum & ad nos usqve attinet; notandum (*1.*) immediatas apparitiones & immediata & revelantia somnia neqve promissa admodum nobis, nec necessaria esse. Ab initio qvidem tempore Christi & primæ Ecclesiæ ex iisdem causis, qvæ in Veteri Testamento apparitiones freqventiores exigebant, Deus etiam nonnunqvam extraordinario illo medio usus est, sed cessare id una cum miraculis cœpit, post-

qvam

qvam additis Novi Teſtamenti Libris totus Canon & qvantum Deus in verbo ſuo manifeſtare voluit impletus, & finis revelationibus immediatis datus fuit. Qvia ergo ſingularem promiſſionem, qvod Deus iſto modo nobiſcum acturus ſit, non habemus, neqve adeo cauſæ, propter qvas Deus in Veteri Teſtamento ſæpius illo uſus eſt, ſuperſunt, recte ex his omnibus concludimus, non eſſe voluntatem Dei, ea ratione ſæpe nobiſcum agendi: contenti itaqve ſimus luculenta revelatione verbi ſui irrefragabilis, & ex illo provenientis operationis S. Spiritus in cordibus fidelium, qvi veritatem Scripturæ, & neceſſariorum ex ea myſteriorum in illis ſigillat. Ita & Chriſtus ipſe animabus ſe manifeſtat, ut dicit *Joh. XIV. 21. Qvi habet mandata mea & ſervat ea, ille eſt qvi diligit me; qvi autem diligit me, diligetur a Patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum*: Fit hoc interna ipſius & Spiritus ſui operatione, per qvam ſentimus & agnoſcimus, qvæ in verbo audivimus. (2.) Si qvis apparitiones & revelationes jactat, ad probandos articulos fidei extra Scripturas, novosqve qvos Chriſtus non docuit, in medium proferendos, & credendi neceſſitatem urget, qvia id ipſe dicit, & ſe pro immediate illuminato venditat, neqve obligatum ſe agnoſcit, ad conſcientias hominum, per externum verbum Dei convincendas; de eo absqve dubio & confidenter dicendum, qvod falſa jactet. Verum enim eſt de qvo Paulus gloriari ſuo tempore potuit *Act. XX. 27. annunciavi vobis omne conſilium Dei.* Itaqve aliud conſilium, de via nempe ſalutis expectari non debet. Paulus enim (unus tamen eorum per qvos Chriſtus locutus eſt) non qvædam ſaltem ſed *omnia conſilia Dei* annuntiavit. Ideo tempus Novi Teſtamenti *noviſſimum* dicitur, qvod modus colendi Deum & adipiſcendi ſalutem, nec mutari, nec aliqvid novi, iis qvæ ab initio revelata fuerunt, accedere debeat, etſi prioribus temporibus non unus ſemper cultus divini ordo fuit. Sic concludit Spiritus Sanctus *Apoc. XX. 18. Si qvis apposuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto.* Hoc veluti ſigillum eſt Scripturæ a Spiritu S. appoſitum. Qvicunqve ergo novum in Scriptura non contentum fundatumqve articulum fidei tradit, ex ſomnio ſuo & apparitione, ſive ſe Chriſtum, vel angelum, vel animam defuncti nominet, (qvi apparet) is a diabolo deceptus eſſe confidenter dicatur; hæc eſt Pauli ſententia *Gal. I. 8. Licet nos aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterqvam qvod evangelizavimus vobis,*

» anathema ſit. Repetit id, ut accurate obſervemus, & a periculo nobis caveamus, ſi ſalutem noſtram novis ejuſmodi revelationibus confidere, aliamqve viam ad cœlum diſcere vellemus, qvam cujus veritatem Chriſtus nobis ſemel demonſtravit. His acqvieſcimus: *habemus enim firmiorem ſermonem propheticum. 2. Petr. I. 19.* Ad hunc non vero ad novas apparitiones remittimur, niſi in fraudem incidere velimus. (3.) Si vero non articuli fidei, ſed alia ſunt, qvæ vel nos vel alios, aut Eccleſiam in univerſum attinent, ad implementum veterum vaticiniorum in circumſtantiis qvibusdam ſpectantia, vel per qvæ ad bona, alias cognita fit adhortatio, & ſi qvæ ſunt ejuſmodi; nolumus Deo manus qvaſi ligare, ne tale aliqvid ex ſanctis nobisqve ignotis cauſis etiam nunc extra ordinem facere poſſit, (licet ordinarie per immediatas viſiones nobiſcum agere jam non velit.) Exempla forte etiam repetiuntur, ubi Deus adhuc veluti radios prophetici luminis ſeqventibus etiam temporibus effulgere fecit, oſtenditqve eadem ſe potentia & ſapientia eſſe extraordinarii aliqvid agendi. Ita & ſomnia magni momenti in ſuis vel aliorum negotiis, piis mentibus aliqvando obtigerunt, qvorum exitus & implementum aliqvid non vulgare demonſtravit; qvæ omnia rejicere & condemnare temerarium foret. Nihilominus pro dubiis & periculoſis æſtimamus, qvæ ſic jactantur, ideoqve ad vitandam illuſionem, accurate examinari merentur. Qvapropter & ii qvi talia ſibi putant contigiſſe, conſcientiam ſuam diligentiſſime explorare, & qvi narrari iſta audiunt, obſervare debent, ne in periculum incidant, arripiendi apparitionum loco propriæ phantaſiæ aut diaboli, qvi ſe in angelum lucis transformare novit, figmenta. Major eſt phantaſiæ vis, qvam putatur, neqve diaboli aſtus unqvam ſatis perſpici potuit. Nemo certe errabit, qvi illa non æſtimat, ſed usqve ad majorem evidentiam pro tentatione habet, niſi divina majeſtas indubitate in convincenda conſcientia eluceat. Sic enim veritati agnitæ contradici non poſſet, neqve contra Deum pugnandum, ſed qvicqvid ille manifeſte revelat, cum humili veneratione accipiendum eſt. Maturum piorum & divinitus ſapientium virorum judicium & examen ad illa reqviritur. Si qvid deniqve invenitur de qvo indubitate judicare, aut qvod ſtatim rejicere neqveamus, id non tollit regulam. Relinqvendum tunc eſt in medio, qvod non intelligimus, ne gravius, qvam putamus, peccemus, condemnando in qvibus nobis inſciis aliqvid divini

latere

latere poſſet. Nihil qvidem recipiamus, de qvo non convincamur, qvod divinum ſit: Qvæ vero ipſi dijudicare non valemus, aliorum relinqvamus judicio, expectantes donec Deus ipſo eventu vel alio modo faciliorem judicandi facultatem dederit, vel ipſe potius rem deciderit. Qvi ſic ſubſiſtunt, dum lumen divinum in ejuſmodi rebus & vaticiniis non percipiunt, neqve tamen culpant qvæ non intelligunt, ſed ſi aliqva ſuſpicio rei divinæ appareat, Deo rem commendant, illi non peccant, etſi divinum fuiſſet, qvod pro tali nondum potuerunt agnoſcere. Notanda hæc ſunt, qvia in communi vita aliqvando de talibus rebus diſſeritur, & Chriſtianos ſcire decet, qvid judicare de iis debeant. Sic ſtantibus rebus apparitiones neqve expectemus neqve optemus; Optaremus enim aliqvid præter ordinem Dei, ipſumqve cum maximo damno noſtro tentaremus. Sunt tamen homines qvi ante omnia deſiderarent angeli alicujus apparitionem, ſed neſciunt in qvantum diſcrimen incidere poſſent. Adde qvæ infra ex ipſo Luthero §. *176.* annotavi.

Ad §. CXIX. *Caroloſtadii exceſſus.*) Inter maximos erat ſtultus zelus adverſus literarum ſtudia, & nimia infimæ plebis prenſatio. Curſitabat enim per cerdonum tabernas & de intellectu Sacræ Scripturæ eos conſulebat, ſimplicitatem vero ſuam opponentibus objiciebat dictum Chriſti *Matth. XI. 25.* de abſcondita a ſapientibus myſteriorum cognitione & revelata parvulis. Conceſſit etiam in pagum oppido vicinum *Segrenam*, & ruſticis laboribus ſeſe occupavit, neqve doctoris aut alio honoris vocabulo compellari amplius volebat, ſed vocari more plebejo *vicinus*, & ſuo nomine Nachtbar Andreas. Studioſis nihil opus eſſe literatura dicebat, & opificia præferenda eſſe; qvo facto magna juventutis pars dilapſa eſt, & ſolitudo Wittembergæ facta: ſchola etiam puerorum deſerta & in officinam piſtoriam converſa. In judiciis, neglectis legibus humanis, ſecundum Moſaicas pronunciandum eſſe urgebat. Hæc & alia noſtri tradunt autores, inter alios *Frimelius* Diaconus Wittemberg. edita anno 1646. *hiſtoria oppidana*, de motibus Caroloſtadii & Sacramentariorum *pag. 6.* Cætera qvæ Maimburgius §. *bbb.* & §. *ccc.* de Melanchthone imprimis ex apoſtata Staphylo, & Ræmondo hauſit, carent fundamento: illud præſertim qvod ſcribit Melanchthonem Caroloſtadii dogmate commotum neglectis ſtudiis in officina piſtoris laboraſſe; ſpecies calumniæ

inde orta, qvod alius qvidam *Philippus* Rhetoricam Wittenbergæ docens eo vesaniæ venerit. Vide Selneccer. *d. l. pag. 116.* Suffecerunt interim Carolostadii fanatici motus ad pessimam famam Evangelicæ doctrinæ conciendam, cum Lutheri & Enthusiastarum dogmata & actiones non distingverentur ab adversariis, aut a malignis censoribus, qvalis erat Erasmus; qvi ut ex Epistolis eo tempore, aut non multo post scriptis patet, (& alibi jam monitum est) non solum in mores tumultuantium invectus est, sed & vane metuit aut id metuere videri voluit, Lutheri doctrina futurum, ut bonæ literæ penitus interirent. Idem tamen magis serio (ut opinor) loqvens imputavit Pseudomonachis, de qvibus ad Doctorem Sorbonicum *Lib. XIII. ep. 71.* qveritur, eosqve id agere dicit, ut cum Luthero lingvas ac bonas literas obruant. Sed nescio an de progressu literaturæ gratulari magis Christiano orbi, an de nimio ejus amore & abusu veræ & simplici pietati Christianæ noxio, conqveri debeamus. Adeo difficile est auream mediocritatem tueri, & vitare extrema. Inter alios intempestivi zeli impetus Carolostadii etiam hic fuit, qvod titulos doctorum & magistrorum penitus improbaret. Cum enim gradum Doctorum Westermanno & Godscalco (ut alibi notabo) ut promotor, qvem vocant, conrulisset, palam testatus est, se nullum posthac in qvemcunqve gradum subvecturum esse, id ex Actis Facultatis adversus *Joh. Hornbeccium*, qvi Lutheri id narrantis fidem in dubium vocat, confirmavit nuper *D. Majerus in notis ad tractatum Selnecceri*, & Lutheri verba Actis illis inscripta adduxit, *pag. 136.* Lapsum Carolostadii ex nimia de se opinione ortum esse Selneccerus affirmat, ex ore Philippi audivisse se referens *pag. 265.* erupisse Carolostadium aliqvando præ arrogantia in hæc verba: *Non minus cupio magnus esse & magni fieri ac Lutherus est.* Addebat Philippus: *hæc vox æmulationis, invidentiæ & superbiæ fuit.* Cæterum a Munzeriano spiritu etsi excusatum in colloqvio Jenensi Carolostadium se habuisse fateatur Lutherus, absolvere tamen illum postea non est ausus, ut patet ex literis ad Argentinenses, & qvas ad Amsdorfium anno 1525. scripsit, *Lib. II. p. 251. & 280. b.* Obiter noto, tribui a Surio, qvem & Gallici scriptores seqvuntur, Carolostadio qvod primus omnium ex sacerdotum ordine uxorem duxerit, sed falli illos certum est, & in commentario nominavi, qvi primus fuerit. Cæterum prævidisse Lutherum multa qvæ moliebatur Carolostadius, ex literis ejus,

in

in arce, in qva cuſtodiebatur, ſcriptis, colligi poteſt, ſed remedium, qvia abſens erat, & ob violentiam ingenii ejus, invenire non poterat, itaqve ad Spalatinum menſe Auguſto 1521. ſcribit *Lib. I. epiſt. 241. ſincerdum eſſe, qvia curſum ſuum remoruri nolit.* Neqve reverſus ſincere corrigere hominem potuit, licet ſupplicibus precibus etiam, non ſolum minis, eum adoriretur. Vide *Lib. II. Ep. p. 60. b.*

Ad §. *ddd. Qvi Lutheranus antea.)* Scriptores rerum Helveticarum ex Reformatis, & inter recentiſſimos *Hottingerus* minime concedunt Zvinglium Lutheranum fuiſſe; multa potius argumenta afferunt, qvod is Evangelicam puritatem perceperit & docuerit, antequam de Luthero qvidqvam inaudiviſſet. Excitatum tamen cum in Saxonia adverſus indulgentias diſputari intelligeret, ut majori conſtantia propoſito ſuo inſiſteret, non videntur negare, & colligitur id ex actis diſputationis cum Vicario Conſtantienſi aliisqve Tiguri habitæ. Antequam Lutheri nomen in Helvetia auditum fuiſſet, Evangelium ſe prædicaſſe ipſe Zvinglius commemorat: ſed id cum illis commune habuit, qvi ante Lutherum ſacras literas ad Weſſeli itemqve Eraſmi ductum Scholaſticis tricis præferebant. De publica vero oppugnatione abuſuum & errorum qværitur, qvam Zvinglio pro Luthero tribui non poſſe, ex Lutheranis non pauci demonſtrarunt.

Ad §. CXXVII. *In Additionibus dicam.)* Notas edidit *Emſerus* Lipſiæ excuſas d. 21. Sept. 1523. lingva Germanica, ſed horrida dialecto, præmiſſis pro more inſignibus ſuis caprigeris, inſulſisqve rhythmis: Fahr hin mein Bock in GOttes Geleith / *Vade caper mi, in conductu Dei &c.* præfationem adornat convitiorum & ſcommatum pleniſſimam, qvalibus etiam per omnes pene notarum lineas uſus eſt. Numerum errorum hæreticorum & mendaciorum in verſione Novi Teſtamenti a Luthero commiſſorum ad mille & qvadringentos computat. Cochleus paulo mitior in anno 1523. ab aliis ſupra mille, ab aliis pauciores annotari refert. Hieronymi inde verſionem ex conſtitutione Damaſi, ante annos plus mille Eccleſiæ propoſitam, tanti habitam eſſe prædicat Emſerus, ut nemo tam temerarius fuerit, qvi vel literam, nedum vocem in ea mutaverit, niſi id ſcribarum errore contigiſſet, qvoties ergo Lutherus ab hac vel unica diſceſſit vocula, toties hæreſis aut erroris reus eſt. Sed hujus culpæ complices non multo poſt habuit ipſos Pontifices & Theologos Romanenſes, qvi Latinam

illam verſionem non mille ſed innumeris locis ipſi correxerunt. Sed neqve ſic effecerunt, ut emendatione ulteriori abſtinere potuerint. Prologum deinde Lutheri acerrime aggreditur, ſugillat ejus dictum, qvo concordiam qvatuor Evangeliſtarum ſtabiliens, non niſi unum Evangelium eſſe ſcripſerat, item qvod Novum Teſtamentum non habere velit pro libro legis: affingit ei, qvaſi ſentiat fidem nudam Evangelio adhibitam reqviri, nullis operibus efficacem, tum qvod omnem elenchum & pœnitentiam auferat, tanqvam a Chriſti Evangelio alienam: qvod etiam neceſſitatem bonorum operum urgeat, qvæ tamen nihil mereri ſtatuat, ne cum gratiæ qvidem cooperatione adeoqve ſibi ipſi contradicat. Hæc perpetua hominis hujus ſycophantia eſt, qva ſciens prudensqve de verbis pugnat, & cum Lutherus de fide viva, aſſenſus & fiduciæ plena, tum per charitatem efficaci loqvitur, ipſe de hiſtorica contendit; & ad actum juſtificationis coram Deo opera reqvirit. Tolerabiliora ſunt qvæ ad dubitationes Lutheri de epiſtola ad Hebræos, itemqve Jacobi & Judæ, & de Apocalypſi Johannis regeſſit: illam enim opinionem nec ipſe pertinaciter tenuit Lutherus, nec aliis ut neceſſario ſeqvendam obtruſit. Deniqve (ut alia omittam) ſuſpicatur, nulla ratione Lutherum exemplari Bibliorum Wicleſitico aut Huſſitico uſum, idqve ſpreta & Hieronymi & Eraſmi translatione ſecutum eſſe. Interim verum eſt, ex diverſis Bibliorum exemplaribus diverſitati verſionis aliqvam multis locis cauſam extitiſſe, & Lutherum in editionibus poſterioribus, cum codices plures & correctiores nactus eſſet, ipſum non pauca, de qvibus in notis ſuis litigat Emſerus, mutaſſe, omiſſa ſuppleviſſe, aut qvæ per errorem irrepſerant, ſuſtuliſſe: Qvæ tamen omnia capitibus fidei ſubſtantialibus & neceſſariis nullum attulere detrimentum. Si qvis bonas horas ſcripto Emſeri legendo perdere velit, deprehendet uti ſpero, nihil eum egiſſe toto illo labore ſuo, qvam qvod minutias ſectando cornicum ut dici ſolet, oculos confixerit, aut ex diverſitate principiorum inutiliter diſputaverit, aut manifeſte calumniatus ſit. Speciminis loco pauca qvædam afferam. Ad Matthæi Cap. I. reprehendit qvod Lutherus ita verterit verſiculum primum, ut Chriſtus dicatur *filius Davidis, qvi erat filius Abrahami*, ubi Emſerus verti vult: *Chriſtus filius Davidis & filius Abrahami*. Cap. V. 13. verba *in qvo ſalietur?* Lutherus ita vertit: Womit ſoll man ſalʒen/ id eſt, qvid eſſet (corrupto ſale) qvo cum ſalire poſſimus; ſed Emſerus

ſerus id reprehendens vertit, womit ſolls geſaltzen werden / ſcilicet ut ſal ſaliatur. Cap. VI. 9. vapulat Lutherus, qvod vertit, Unſer Vater / & non Vater unſer / & qvod verſ. 11. verterit *panem qvotidianum*, omiſſa voce qvæ verti commode non poteſt, *ſuperſubſtantialem* ſeu ἐπιούσιον. Emſerus ergo pro ſua ſapientia vertit überſelbſtſtändig. At in Luca XI. 3. ubi in Græco idem vocabulum ἐπιούσιον eſt, Emſerus ipſe (täglich) vertit, qvia Vulgatus interpres idem ſibi ſumſit, & *qvotidianum* poſuit. Et hæc exempla inter ſexcenta ad vitilitigationes demonſtrandas ſufficiant. Ad ignorationem elenchi pertinent pleraqve qvæ ad gloſſas, qvas vocant, Lutheri reſpondet. v.g. ad Matth. VII. 24. annotatiunculam fecerat Lutherus. *Hic Chriſtus etiam exigit fidem; ubi enim non eſt fides, lex Dei non recte obſervatur. Rom. III. 31.* (non deſtruimus ſed ſtatuimus legem per fidem) *omnia bona opera, qvæ in ſpeciem, abſqve fide fiunt, peccata ſunt; ſed e contrario ubi fides eſt, vere bona opera neceſſario ſequuntur, hoc Chriſtus vocat facere, qvod ſit ex puro corde: fide autem purificatur cor, Actor. XV. 9. hæc pietas firma eſt adverſus omnes ventos & potentiam inferni: bona opera abſqve fide ſunt lampades fatuarum virginum ſine oleo.* Hæc ita refutat Emſerus: In hac gloſſa qvatuor mendacia coacervat Lutherus: primo qvod dicit a Chriſto hic etiam fidem exigi; Chriſtus enim his verbis: *Non omnis qvi dicit mihi: Domine Domine, ſed qvi facit voluntatem patris mei,* non fidem, ſed opera injungit, apparet enim ſatis clare, loqvi eum de iis qvi credunt, Dominum qvippe vocant, ſed mandata ejus non faciunt; itaqve Dominus opera ab iis exigit qvi credunt. Secundum mendacium eſt, cum dicit, opera bona absqve fide eſſe peccata. Nemo enim dicet Trajanum peccaſſe cum juſte egit, vel Ariſtotelem aut poetas paganos cum utilia docuerunt, aut ſcripſerunt, neqve enim Paulus eorum dicta allegaſſet, ſi peccata fuiſſent. Nec Jethro peccavit, cum Moyſi, nec Achior cum Holoferni bonum conſilium dedit, verum tamen eſt opera illa, extra fidem non mereri ſalutem æternam, ut dicam in notis ad epiſtolam ad Rom. Tertium mendacium eſt qvod dicit, neceſſe eſſe ut fidem ſeqvantur opera, demonſtravi enim & Paulus id confirmaſſe. Cor. XIII. fidem eſſe poſſe ſine charitate aut operibus. Qvartum mendacium infarcit Lutherus cum ſcribit, per lampades fatuarum virginum absqve oleo ſignificari opera ſine fide, oleum enim non fidem ſed ſuccum charitatis & devotionis, qvi in operibus noſtris

» ſtris reqviritur, ſignificant, ſicuti in præfatione dixi. Qvod autem etiam
» fatuæ virgines fidem habuerint & in Chriſtum crediderint, inde patet,
» qvia una cum qvinqve prudentibus comparantur regno cœlorum id
» eſt Eccleſiæ, ſicut Gregorius aliiqve ſancti Patres unanimiter hanc pa-
» rabolam explicarunt. Cuilibet, credo, hæc absqve præjudicio legen-
ti, appariturum eſſe, cum larvis pugnare Emſerum, & pro qvatuor men-
daciis, qvæ Luthero impingit, ipſum bis qvater aut plures nugari & er-
rare. Lutherus non negat opera reqviri, ſed vult ut præter eorum
nudum actum, fides adſit, ex qva procedant, & qvidem fides ſalvifica;
qvæ corda purificet, & ex gratia datur, adeoqve non eſt ſine amore;
Emſerus vero de nuda notitia, aut de dono fidei miraculoſæ agit, qvæ
utraqve absqve charitate eſſe poteſt; dein non electos & fideles, pro ve-
ris & propriis Eccleſiæ membris, ſed & virgines fatuas habet, id eſt,
hypocritas, fide ſalvifica & efficaci carentes, & nomine ſaltem Chri-
ſtianos. Qvoniam vero ad ea qvæ in epiſtolam ad Romanos adver-
ſus Lutherum commentatus eſt, provocat, & inter præcipua contro-
verſiæ capita merito refertur qvæſtio de juſtificatione, audiamus
utrumqve de ea docentem. Et Lutherus qvidem vix alibi clarius &
efficacius ſententiam ſuam, populariter licet, expreſſit, qvam in præ-
fatione ad dictam epiſtolam: Liceat mihi (cum Latine qvod ſciam
non extet) qvædam ex illa (alia occaſione a me verſa) huc transferre;
» & primo qvidem deſcriptionem fidei talem exhibet: Fides eſt viva &
» determinata fiducia de gratia Dei, tam certa, ut millies mortem pro
» hac oppetere parata ſit. Et hæc fiducia & cognitio divinæ gratiæ
» lætos, confidentes, & alacres nos facit, erga Deum & homines; hoc
» præſtat Spiritus Sanctus per fidem. Inde homo lætus & alacer ſit
» ad benefaciendum & ſerviendum omnibus, & ad omnia patienda, pro
» amore & gloria Dei, a qvo tantam gratiam accepit: ita ut tam impoſ-
» ſibile ſit opera a fide divellere, qvam impoſſibile eſt flammam & lucem
» ab igne ſeparare. Caveas ergo tibi a falſa opinione & nugatoribus
» qvi ſibi ſapiunt, & de fide & operibus judicare volunt, ſtultiſſimi cum
» ſint. Roga Deum ut fidem in te operetur, alias, qvicqvid agas, in
» æternum non habebis fidem. Dein de certamine carnis & de neceſſi-
» tate bonorum operum ita loqvitur: Docet Apoſtolus, non ita nos libe-
» ratos eſſe per fidem a peccatis, ut otioſi, ignavi & ſecuri eſſe poſſimus,
» ac ſi nullum ſupereſſet peccatum. Adeſt omnino, ſed non imputatur

ad

ad damnationem, qvia fides adest, qvæ cum illo pugnat. Itaqve tota vita laborandum nobis est, ut corpus edomemus, concupiscentias ejus mortificemus, membra ejus subjugemus, ut spiritui non vero cupiditatibus obseqvantur, utqve morti & resurrectioni Domini assimilemur, & baptismum nostrum perficiamus, qvi mortem peccati & novam vitam significat, donec a peccatis plane purgati, etiam corporaliter cum Christo resurgamus, & æternum vivamus. Et hoc, teste Apostolo, facere possumus. Hoc ipse Paulus interpretatur: qvando enim dicit, non esse nos sub lege, non id vult, ut legem non habeamus, aut ut faciamus qvæ lubet, sed ut nemo absqve gratia in operibus legis versetur, tunc enim regnaret peccatum per legem, qvia nemo per naturam favet legi, & hoc ipso vehementer peccat. Gratia vero legem nobis acceptam facit, & abest hoc modo peccatum, qvia lex nobis non adversatur, sed nobiscum se conjungit. Hæc itaqve est vera libertas a peccato & lege, de qva Apostolus in capite hoc VI. ad finem usqve tractat, nempe qvod sit *libertas ad bene agendum, cum alacritate & voluptate, absqve coactione legis.* Libertas hæc spiritualis est, qvæ legem non tollit, sed præbet & porrigit ea, qvæ lex exigit, nempe lubentiam & promtitudinem, qva lex contenta est: veluti si creditori cuidam obstrictus esses, nec haberes unde satisfaceres, ab hoc duplici modo liberari potes, uno, si is chirographum tuum & rationes suas dilaceraret, ut nihil præstare deberes: altero si tibi daret, qvo debitum solveres & rationes expungeres. His modis Christus nos a lege liberavit. Non est itaqve libertas fera & carnalis, qvæ nihil præstet, sed qvæ multa & varia præstat, a postulatione & obligatione tamen legis libera est. Qvid ad hæc Emserus? vidit utiqve de qva fide tractet Lutherus, sed obstinatus in conceptas opiniones, & odio cœcus, ita in suo ad Epistolam prologo respondet, ac si non nisi de nuda notitia & confessione articulorum fidei, qvam & impii imo diaboli habent, qvæstio esset. Ait enim: Hic Lutherus (ubi de Spiritus S. gratia ad implendam legem necessaria docet) non nisi fucum facit & catenam qvasi nectit, ut falsum dogma de justificatione per solam fidem adstruat. Hæc catena ut rumpatur, tertium membrum observandum est, ubi dicit, Spiritum charitatis nempe & promtitudinis ad impletionem legis non dari nisi per fidem, qvod ita intelligit, ut fides secum afferat charitatem & promtitudinem illam, & ubi fides est, ibi etiam seqvi charitatem & opera,

» opera. Hoc falſiſſimum & mendax eſt (Es iſt falſch und erlogen / ita enim pro urbanitate ſua hic & alibi freqventiſſime ludit) qvod enim » fides non ſemper ſecum ferat charitatem, ſed qvod fides & charitas ſeparari poſſint, probatur ex Paulo 1. Cor. XIII. Hæc ille, ſibi ſemper ſimilis. Sed jam monui & apertum eſt, Apoſtolum ibi non tractare de fide qvæ ſalvat, ſed de dono miraculoſæ fidei, & cum charitatem a fide diſtingvit, & duraturam poſt fidem eſſe aſſerit, de ſtatu beatitudinis agere, ubi fides & ſpes ceſſabunt, qvia præſentibus bonis, qvæ credidimus & qvæ ſperavimus, æterno cum amore & gaudio fruemur. Hæc latere utiqve non potuerunt Emſerum: nihilominus paulo poſt in eadem præfatione pari petulantia mentiri dicit & inepta comparatione uti Lutherum, cum ſtatuit flammam vel vim urendi non magis ab igne ſeparari poſſe qvam opera a fide. Nec ad rem facit cum Jacobum citat, de fide qvæ operibus careat conqverentem: illam enim fidem qvam Jacobus taxat veram & ſufficientem, qvalem Paulus deſcribit, non eſſe ſed vane jactari, clariſſimum eſt. Ad tertium genus, calumnias nempe manifeſtas, (qvanqvam & eodem ſpectant qvæ jam retulimus, & alia ejuscemodi) plurima ab Emſero in notis illis Luthero imputata pertinent. v. g. Matth. VII. 1. Lutherus non reperiit in exemplari Græco nec Latino (hæc enim etiam variant) verba: *nolite condemnare ne condemnemini*, ideoqve nec in Germaniam verſionem retulit; hoc Emſerus ei exprobrat, adjiciens: *Fortaſſis ideo omiſit, ut omnes condemnare poſſet, ipſe vero a nemine condemnaretur.* Qvæ frigidiſſima eſt cavillatio, eadem enim verba Lucæ VI 34. ubi in Græco & Latino textu habentur, Lutherus verſioni ſuæ inſeruit. Hæc de notis Emſeri, qvas Adolfi Mersburgenſis Epiſcopi juſſu conſcripſiſſe ſe dicit, & anno 1523. edidit. Poſtea verſionem ipſe aggreſſus eſt, eamqve anno 1527. perfecit; allegans Georgii Saxoniæ ducis adhortamenta, tum Johannis Miſnenſis & Vincentii Mersburgenſis (uterqve ex gente Schleunizia erat & poſteriorAdolfo Anhaltino anno 1526. defuncto ſucceſſerat) juſſa & ſvaſiones. Georgius vero Dux diploma Cal. Aug. 1527. libro præmiſit, in Lutherum omnesqve qvi eum ſectabantur contumelioſiſſimum. Qvicqvid enim non ſolum ex dogmatibus aut actis ejus reprehendi poſſe putabat, ſed & plebis ruſticæ & Anabaptiſtarum exceſſus omnes, ei objecit, maxime damna, qvæ verbo & publicato Novo Teſtamento rei Chriſtianæ dediſſet, exaggerat: Se vero

ab

ab imputata tyrannide omnibus modis excuſat, nec verbum Dei ejusqve lectionem ſed hæreſin & depravationes ſacrarum literarum, prout deceat Principem, & ut Edicto Comitiorum Norimbergenſium obediret, opprimere voluiſſe teſtatur, vetito Lutheranæ verſionis uſu. Ut autem id ipſo facto demonſtraret, utqve nemo conqveri poſſet, de ſubtracta lectione & prædicatione Scripturæ, egiſſe cum Hieronymo Emſero, Licentiato & ſacerdote, ut non ſaltem Lutheri errores annotaret, & refelleret, ſed & ex probatis veteris textus exemplaribus novam & emendatam verſionem componeret, gratiſſimum ſibi fore profitens & ad animarum emolumentum multum profecturum eſſe, ſi Novum hoc Teſtamentum ex Emſeri verſione pro vero & legitimo verbo Dei agnoſcerent, legerent, eiqve obſeqverentur. Indulget inde Privilegium Emſero ad biennium, ſub ducentorum florenorum mulcta edicens, ne qvis absqve ejus permiſſu id typis vulgaret, aut alibi excuſum in ſuis ditionibus venderet. Præſtitit hoc modo Georgius plus qvam Principibus tum concedebant Pontifices, & Luthero ejusqve inſtitutis magis profuit qvam nocuit. Emſerus enim verſionem Lutheri pene totam exſcripſerat, nec id plane diſſimulavit, cum in epilogo operis (ſupra citato) fateatur, ſe veterem & novam (per qvam non aliam qvam Lutheri intelligere potuit) translationem Germanicam contuliſſe, & ex textibus in Eccleſia probatis emendaſſe: Latinum pro norma ſecutum eſſe, ſed ubi Græca differrent id in margine notaſſe: Lutheri falſas gloſſas refutaſſe, iisqve ſuas oppoſuiſſe, ſecundum ſenſum Eccleſiæ. Agnoſcit tamen errare ſe potuiſſe, nec cenſuram recuſat, rem enim eſſe difficillimam, ad qvam Argi oculi & Geryonis manus reqvirantur. Hortatur Epiſcopos Germanicos ut ad Ptolomæi Regis exemplum interpretationem irreprehenſibilem procurent, dato v. g. decem ex doctiſſimis viris negotio, & præſtituto ſalario, qvi laborem illum junctis viribus ſuſciperent, addit tamen in fine hanc cautelam, ſe nondum certum eſſe, expediatne lectionem Scripturæ, plebi indoctæ committere, nec ne? Scripturam enim abyſſum eſſe, in qva etiam doctiſſimi mergantur, & profunde ſeſe demittere debere, qvi per hanc portam intrare velit, ne caput allidat. Studeat itaqve (ait) Laicus unusqvisqve, ſi me audire vult, vitæ ſanctitati magis qvam Scripturæ, hæc enim ſolis doctis demandata eſt. Hæc qvo fundamento & fine

dicantur, satis patent : Qvis enim illi credat sanctitatem vitæ aliunde rectius qvam ex lectione Sacræ Scripturæ disci aut parari posse? & unde probabit, non nisi doctis Scripturæ lectionem mandatam esse? Lutherus etsi iniqvissime se perstrictum ab Emsero & ejus Patronis cerneret, solatium cum Paulo habuit Phil. I, 15. qvod veritas ex Novo Testamento etiam ab adversario per invidiam & contentionem publicato promoveretur. Mens ista ejus, & judicium de Emseri versione, ex scripto anni 1530. intelligi potest, qvod *Tom. V. Altenb. f. 269.* Germanice legitur, Latine vero *Tomo III. Epist. & a Georgio Cælestino in histor. Comit. August. 1530. Tom. III. p. 70.* relatum invenitur. Ex illo
„ seqventia excerpere utile visum est : Juxta viam ædificantem varia
„ hominum judicia & censuras audire & experiri, verum est; id qvod &
„ mihi accidit. Qvi enim nunqvam loqvi, multo minus interpretari &
„ vertere aliqvid potuerunt, nunc mei sunt magistri, egoqve ipsorum co-
„ gor esse discipulus. Si enim ex ipsis, qva Germanica formula duo illa
„ vocabula *Liber generationis*, in fronte statim Novi Testamenti expres-
„ sa, reddi deberent? qvæsivissem, nemo qvi vel γρύ respondere potuis-
„ set, repertus esset, & crassi illi asini nunc de toto opere judicare non e-
„ rubescunt. Idem qvoqve S. Hieronymo sacra Biblia transferenti ac-
„ cidebat. Totus enim mundus de labore illo judicabat, ac Hieronymus solus is erat, qvi nihil sciebat: ac optimi illius viri laborem sæpe
„ ii judicabant, qvi purgandis calceis ejus indigni fuissent. Igitur ma-
„ gna patientia opus est illi, qvi publicis rebus commodare & prodesse
„ studet. Mundus enim omnium rerum ignarus, judicium tamen sibi
„ de omnibus sumere & præponere ingredi non desinet. Hæc est natura ipsius, qvam mutare non potest. Eqvidem illum Pontificium vi-
„ dere percuperem, qvi unam tantum S. Pauli epistolam, vel unum ex
„ Prophetis transferre auderet, nisi Lutheri versione uteretur. Pulchra
„ scilicet & laudabilis translatio futura esset, cujus rei exemplum in Fal-
„ sario Dresdensi habemus, qvi Testamentum meum correxit. Nomen
„ ipsius libris meis non amplius inseram: judicem enim jam habet, &
„ alias nimis est notus. Ille Germanicam versionem meam dulcem &
„ bonam esse fatetur, qvam cum emendare non posset, corrumpere ta-
„ men conabatur, ac Testamenti mei versionem, ut erat de verbo ad
„ verbum a me composita, nomine & præfatione mea omissa, & nomine
„ ac præfatione sua addita, vendebat. Illud vero pergrave & molestum

mihi

mihi accidebat, qvod Princeps ipſius horrenda præfatione novum Lutheri Teſtamentum condemnabat, illudqve legere prohibebat, ſed Falſarii illius Teſtamentum legere præcipiebat, qvod unum idemqve cum meo erat. Et ne me mentiri aut falſa dicere exiſtimes, utrumqve, Lutheri ſcilicet & Falſarii, Teſtamentum inter ſe confer, &, qvis ſit interpres, facile videbis. Qvæ enim paucis in locis conſarcinavit & mutavit, licet non omnia mihi probentur, tamen facile illud ferre poſſum, neqve qvoad textum qvicqvam mihi officit. Igitur contra verſionem illam nihil ſcribere volui, ſed ſapientiam iſtorum admiratus ſum & riſi, qva Teſtamentum meum tam atrociter convitiati ſunt, condemnarunt, & prohibuerunt, tantum eam ob cauſam, qvod meo adſcripto nomine in publicum prodiit: qvanqvam, qvæ virtutes illæ ſint, aliorum ſcripta falſificare & furari, ac proprio nomine adſcripto in vulgus emittere, atqve ita alieno labore laudem qværere & nomen extendere, in præſentiarum non diſputo, vindictam juſtiſſimo Judici permittens. Interim mihi ſufficit, meum laborem, ut & S. Paulus de ſe prædicat, etiam per inimicos & hoſtes meos promoveri, & Lutheri librum, ſuppreſſo ejus nomine, ſub inimicorum nomine legi. Melius enim eos ulciſci non poſſem. In eadem epiſtola lectu digniſſima, plurima ſunt qvibus adverſus verſionis ſuæ cenſores ſe defendit, maxime de vexato illo vocabulo, *Sola*, qva locum Pauli *Rom. III. 28.* interpolavit: ſatis ſciens (ut ait) vocabulum illud neqve in Latino neqve Græco textu extare. Si enim pure & perſpicue & qvidem Germanice loqvi aliqvis velit, particulam illam addere debere, ſiqvidem hæc ſit natura & proprietas Germanici idiomatis ut de duabus rebus, qvarum alteram veram alteram falſam eſſe affirmat, verba faciens adverbium *ſolum* cum particulis *non* vel *nullum* uſurpet, idqve exemplis firmat, & alia qvædam affert de natura lingvæ cujusqve in translationibus retinenda. (Qvæ de particula *Sola* ex uſu lingvæ affert, veriſſima eſſe conſtat ex verſionibus Bibliorum antiqvioribus, ante Lutherum editis, qvas ex noſtratibus multi allegarunt.) Paulo qvidem acerbius tractat adverſarios, Fabrum & Cochleum maxime innuens, & ſua ſtudia animoſe defendit, non poſſum tamen qvin qvædam adhuc apponam, qvibus fidem & laborem in verſione ſua propugnat: Me ſummam fidem (ait) & diligentiam adhibuiſſe, nec qvicqvam falſi immiſcere voluiſſe, bona conſcientia dicere poſſum. Nam ne teruncium labo-

„ labore illo meo qvæſivi, nec qvicqvam pro eo accepi. Deus etiam mi-
„ hi teſtis eſt, me gloriæ acqvirendæ gratia id non feciſſe, ſed in gratiam
„ omnium Chriſtianorum & gloriam altiſſimi feci, qvicqvid horum fe-
„ ci, qvi ſingulis horis tanta in me confert bona ac beneficia, ut, etiamſi
„ multo plures & difficiliores transferendi labores ſubirem atqve ſuſci-
„ perem; tamen indignus eſſem vel unam horam ſpiritum ducere, vel
„ oculi ſani beneficio frui. Qvicqvid ſum & poſſideo, divinæ gratiæ eſt
„ & miſericordiæ. Imo omnia illa mihi ſuo ſangvine pretioſo & ſu-
„ dore maximo acqviſivit; igitur, Deo volente, viciſſim in gloriam ipſi-
„ us cedere debent. Si me Falſarii & aſini Pontificii convitiantur & ca-
„ lumniantur, Chriſtiani & fideles cum Chriſto e diverſo me prædicant,
„ & laudibus extollunt. Nam abunde mihi meisqve laboribus ſatisfa-
„ ctum eſſe arbitror, dum fidelis Miniſtri laus ab uno Chriſtiano tribua-
„ tur. Aſinos Pontificios non curo. Indigni enim ſunt, qvi de labo-
„ ribus meis judicent; ac me ab iis laudari ex animo dolerem. Convi-
„ tia ipſorum in ſummum meum honorem & gloriam cedunt. Nihilo-
„ minus nomen & titulum Doctoris & qvidem ſummi defendam & reti-
„ nebo, qvibus me ad extremi judicii diem, qvod certo ſcio, non priva-
„ bunt. Nec tamen literarum curam omnem abjeci. Sed cum colle-
„ gis & συμμύσταις meis diligenter eas perpendi, & neceſſitate poſtu-
„ lante, ſecundum literam verba reddidi, neqve tamen liber & vacuus ab
„ omnibus curis fui. Ita cum Johannis ſexto, Chriſtus inqvit: Die-
„ ſen hat GOtt der Vater verſiegelt / commodius & purius reddi po-
„ tuiſſet, Dieſen hat GOtt der Vater gezeiget / vel, dieſen meynet
„ GOtt der Vater. Sed Germanico idiomati aliqvid detrahere, qvam
„ a verbo diſcedere malui. Transferre certe non eſt cujusvis, ut amen-
„ tes iſti exiſtimant. Nam pium, rectum, fidele, timidum, Chriſtianum,
„ eruditum, multarum rerum uſu inſtructum & exercitatum cor ad eam
„ rem reqviritur. Igitur hypocritam & fanaticum hominem fideliter
„ aliqvid transferre poſſe non credo: ut ex Prophetis Wormatiæ Ger-
„ manico ſermone donatis apparet, in qvibus certe magna adhibita fuit
„ diligentia, meamqve verſionem ſibi imitandam propoſuerunt. Sed
„ Judæi irreconciliabiles Chriſti hoſtes interpretibus illis conjuncti fue-
„ runt, absqve qvo ſi fuiſſet, induſtria & diligentia nulla certe deſiderari
poſſit. Satisfacere hæc Lutheri apologia etiam poteſt ſcriptori re-

centi, Gallo, *Richardo Simoni*, qvi in *Critica Sacra Veteris Teſtamenti, Lib.II. Cap.XXIII.* verſionem ejus exagitat, eiqve ſcientiam Hebraicæ lingvæ mediocrem tribuit, feſtinationem culpat, Helvetiorum & Belgarum cenſuras qvodammodo approbat. Qvæ omnia vel imperite vel invidioſe dicta eſſe apparet Sed qvæ pro verſione Lutheri dici poſſunt, a plurimis, & dudum allata ſunt. Sed ad Emſeri verſionem redeo. Recuſa illa fuit poſt ejus mortem anno 1529. Coloniæ Agrippinæ, inſertis omnibus Emſeri annotationibus, qvæ anno 1528. ſeparatim editæ nec in Dreſdenſi editione repetitæ erant. Procuravit Colonienſem publicationem *Joh. Dietenbergerus* qvi poſtea etiam Vetus Teſtamentum, & ſic integra Biblia, eadem Emſeri methodo, in exſcribenda, corrumpenda & proterve exagitanda Lutheri verſione tenuit. Eodem anno prodiit Lipſiæ alia editio in Octavo (ut vocant) prioribus elegantior; præfixum ei eſt Epitaphium Emſeri cum ejus effigie addito epigrammate, & ſubjuncta inſcriptione, in qva zelus ejus contra Lutherum mire laudatur. Obiiſſe notatur anno ætatis qvinqvageſimo 8. Nov. 1527. Huic editioni Syllabus additur locorum, qvos Lutherus in ſecunda ſuæ verſionis editione 1527. mutaverat, ſubſtitutis commodioribus vocabulis, idqve ei vitio vertitur, cum laudari debuiſſet. Sub finem admonitio ſubjungitur & excuſatio Emſeri, qvod ætate, labore & morbis confectus qvædam in Lutheri verſione reliqverit, qvæ nunc *in gratiam* (ſic nugantur) *virginearum & pudicarum mentium* corrigi debuerint; ita aperte confitentur Emſerum exſcriptorem verſionis Lutheranæ fuiſſe, aliaqve addunt, qvæ jactatam ab ipſo verſionis ſuæ puritatem minuunt.

De ſeculari poteſtate.) Negari non poteſt vehementi ſtylo ſcriptum eſſe libellum iſtum aut epiſtolam, ex qva acriora, omiſſis optimis, maligne excerpſit Cochleus in principio hiſtoriæ hujus anni. Neqve tamen refutare veritatem ſententiarum æqve illi facile fuit, aut cuicunqve alii erit, qvi id tentaverit. Varillaſius licet libellum ipſum, qvia Latine non extat, legere, ut puto, neqviverit, cenſuram tamen ejus cum ſupercilio ſibi ſumit *Lib.VI. hæreſ. pag.5.* & pro acumine ſuo magnum inde periculum Saxoniæ Principibus impendiſſe autumat. Georgium enim Principem nova plane & ab eo tempore qvo imperium a Gallis ad Germanos translatum ſit, (qvomodo hæc epocha huc

per-

pertineat, aut qvam verus sit imperii a Gallis ad Germanos transitus, (hic non disputo) in audita contumelia tractatum esse a Luthero scribit, idqve hac ratione, qvia eum læsæ divinæ majestatis reum pronuntiaverit: unde colligit, in Misniam Georgii hæreditariam provinciam Cæsari jus nasci potuisse, pro arbitrio suo & in damnum masculorum ex stirpe Saxonica de illa disponendi, imo si Fridericus Elector cum fratre Lutheranismum deserere voluissent, jam Lutheri præjudicio rem decisam fuisse. Qvam frivole, qvamqve contorte & imperite hæc dicantur, tædet pluribus exponere. Si de crimine læsæ divinæ majestatis indeqve merita provinciæ jactura ea scripsisset Lutherus, ex qvibus argumentum suum construit Varillasius, non tacuisset id Cochleus. Talis sane formula in Lutheri libello non extat, fingi itaqve debuit, ut subtiles illæ conjecturæ locum invenirent. Lutherus statuit, peccare in Deum & pervertere ordinem divinum Principes, qvi neglecto qvod in corpora & bona habent officio politico, in conscientias dominari volunt, & (qvæ summa tunc Lutheri qverelarum fuit) lectione verbi divini subditis interdicunt; id qvi faciunt, aut aliis sese vitiis contaminant, aut fatuorum aut neqvam hominum loco habet. Aliæ causæ, in Germania certe, sunt, neqvé pro lubitu aut arbitrio absoluto Imperatorum, sed legitima cognitione deciduntur, propter qvas ducatus & ditiones Dominis suis auferantur. Nam si ob qvæcunqve morum vitia, illa imprimis, qvorum ultio Deo curæ est, facultatibus suis privari debeant summi aut infimi, pauciſſimi forent, qvi sua retinerent. Qvid autem sibi velit autor, dum *in præjudicium masculorum ex gente Saxonica de Misnia statui ab Imperatore potuisse* scribit, non capio. Si enim Georgio auferri ex Lutheri delatione aut censura Misnia potuit, & Friderico & fratri dari, hi utiqve non minus mares erant, qvam Georgius & filii ejus: idemqve fuisset, si illis ademta qvæ habebant, ad Georgium translata fuissent. Qvis autem putet ex Lutheri opinione pependisse, qvis Principum ita delinqveret, ut privandus esset, avitis ditionibus; Pontificum illa legislatio est; hi illis qvi non parent regna & principatus abjudicant; nihil tale docuit, sed ut Antichristianum damnavit Lutherus. De defertione Lutheranismi, qva nescio qvid mereri potuerint Saxones, præpropere nimis hic fabulatur hæreticæ historiæ architectus, cum nondum Lutheranismum amplexi essent. Alia etiam, qvæ paucis istis lineis errantur Germanicarum

carum rerum ignorantiam produnt. v. gr. cum dicit Miſniam ad Georgium hæreditario jure ſpectaſſe: pars enim tantum dimidia ad eum ſpectabat; altera ad Electorem & fratrem ex paterna diviſione; ſicut & Thuringiam poſt patrui Wilhelmi mortem æqvis portionibus diviſerant. Nolo cætera perſeqvi, qvæ autor hoc ipſo libro contra alia Lutheri ſcripta non lecta credo nec expenſa eodem modo convitiatur. Talibus interim calumniis & nugis, novitate ſtyli & inventionum incruſtatis, per iſtiusmodi ſcriptorum artificia, Rex maximus & tot præclari viri in florentiſſimo Galliæ regno imbuuntur, & adverſus immeritos odiis implentur, præcluſa apologia. Qva fide, qvaqve pietate & conſcientia id fiat, non definiam, Deus judex erit, ſicut Emſeri fuit, ut Lutherus in allegata epiſtola innuit.

Non poſſum præterire Selnecceri de morte Emſeri, qvanqvam ad annos ſeqventes pertinens narrationem, *pag. 143.* Emſerus, qvem *Caprum* nominant, Novum Teſtamentum Lutheri taxare conatus eſt, & autoritate Georgii Ducis, verſionem certe non aliam, ſed ex Lutheро propemodum de verbo ad verbum transſcriptam, & interdum vocula una atqve altera, qvod fieri facillime poteſt, mutatam, ceu plagiarius priori genuino Teſtamento opponere voluit, ſed plane infelici progreſſu, cum & conciderint & evanuerint iſta ipſius exemplaria, & ipſo eo die, qvo M. Alexium Croſnerum Choldicenſem, puram Evangelii doctrinam Dresdæ publice & fideliter docentem, mandato Ducis Georgii urbe excedere, & importunis imprecationibus cum familia in exilium ire compuliſſet, ſubitanea morte, miſerandis & triſtibus geſtibus extinctus ſit. Subjungit terribilem relationem de obitu alterius adverſarii Lutheri, nempe *Jacobi Latomi.*

Non poſſum, qvin ſicut ex aliis Lutheri libris feci, etiam ex hoc *de ſeculari poteſtate* qvædam ſpeciminis loco adferam. Cum ab initio jus Magiſtratuum ex S. Scripturæ dictis confirmaſſet, differentiam inter ſtatum Chriſtianiſmi & politicum oſtendit, & qvod Chriſtianis, qva talibus magiſtratu non ſit opus inter alia his verbis qvoad ſenſum latine verſis, deducit: *Tom. II. Alt. f. 260.* Si omnes & ſinguli toto orbe veri eſſent Chriſtiani, ſive vere fideles, neqve Regibus & Principibus, nec gladio aut legibus opus eſſet. Ad qvid enim iſta? haberent nimirum in corde doctorem Spiritum S. a qvo inſtruuntur, ne cuiqvam malefaciant, omnes ament, injurias & mortem ipſam patienter

" ferant. Ubi autem iniqva patienter feruntur, aut non nisi æqva fiunt,
" ibi nulla est lis aut rixa, nullus judex, nulla pœna, judicium, aut gladi-
" us. Itaqve inter vere Christianos locus judicio & gladio temporali
" esse non potest, plus enim præstant qvam omnes leges aut doctrinæ ab
" iis exigunt. Hinc Paulus docet *1. Tim. I. 9. Lex justo non est posita,*
sed injustis &c. Explicat ista pulcherrime, allata inter alia similitu-
dine, de arbore frugifera, cui non opus est legem dari qvomodo aut
qvæ poma ferre debeat, cum id faciat ex sua natura, ita vere (ait) Chri-
stiani ut arbores bonæ sponte & injussi bonos ferunt fructus. Sed ita
" pergit *fol. 261.* cum ingens malorum sit numerus & inter mille vix u-
" nus vere Christianus, ordinavit Deus statum Magistratus & regiminis
politici, qvod si non fecisset, homines sese mutuo consumerent. Du-
" plex itaqve regimen est, spirituale, qvod Christianos & pios facit per
Spiritum S. sub Christo, & temporale, qvod impiis & non Christianis
" resistit, ut vel inviti pacem colant. Hoc itaqve teste Paulo, *non est ti-*
" *mori boni operis sed mali. Rom. XIII. 3.* Et postea: Christus gladio in
suo regno non habet opus, regit absqve lege forensi, solum per Spiri-
" tum suum sanctum confirmavit jus gladii, sed non utitur eo in suo re-
" gimine: interim omnes etiam Christiani gladio seculari ex charitatis
" & spiritus directione lubentissime obsequuntur, ut ordinationi divinæ
" etiam hac in parte satisfiat, & proximo serviatur; ita etiam, ut ipsi, si
" opus sit, magistratum gerere, ejusqve mandata exeqvi, militare etiam
" possint & debeant, idqve non solum in Veteri Testamento, sed in No-
vo etiam licuisse & licere: (*fol. 263.*) Spiritum enim eundem, eandem
petram spiritualem Christum in utroqve testamento esse. *1. Cor. X. 4.*
Respondet ad objectiones ex factis & dictis qvibusdam Christi *fol. 264.*
Hæc fere *prima* tractatus parte habentur. In *altera* disputat adversus
leges politicas de religione, cum ex sola autoritate Ecclesiæ aut Pa-
trum & Conciliorum, extra verbum Dei hoc vel illud credere juben-
tur subditi. Solius Dei esse viam salutis & credendi leges animabus
præscribere, qvas etiam ille solus novit & introspicit, fidem itaqve im-
perari non posse, & qvi id faciant, enormiter peccare, & omnium pec-
catorum reos fieri, qvos committunt, qvi coguntur. (*fol. 266. 267.*)
Ad casum inde de qvo tunc qværebatur accedens, ita loqvitur (*p. 268.*)
" Si tibi Princeps injungat, ut Papæ obedias, utqve hoc vel illud credas,
" libros tradas &c. ita respondeas: parebo ratione corporis & bonorum,
im-

impera pro jure qvod habes in terris, obſeqvar: Sed non parebo ſi credere aut libros tradere jubes, ſic enim Tyrannice imperas qvæ jure imperare non potes. Si vero tibi ſic reſpondenti bona tua auferat, aut pœna te afficiat ob inobedientiam, beatus es: gratias age Deo, qvod dignum te fecerit ad patiendum pro verbo ejus: perfer inſani illius ſævitiam, habebit judicem ſuum. Si ergo non contradicis ſed fidem prohibenti, aut libros exigenti ſponte obſeqveris, Deum negaſti. Incolas inde Miſniæ, Bavariæ, & Marchiæ, qvi juſſi erant Novum Teſtamentum præfectis tradere, exhortatur ne id faciant, idem enim fore, ac ſi Chriſtum Herodi tradant. Ferre tamen jubet, ut lictores domos percurrant & libros vel alia auferant; hanc violentiam repelli non poſſe, ſed patiendam eſſe, nihil autem qvo obſeqvium aut conſenſus demonſtretur, agendum. Mirandum vero non eſſe (ait) qvod Principes adverſus Deum & Evangelium ſæviant, id enim iis conſvetum ab initio mundi fuiſſe, nihilqve rarius qvam pium Principem, imo pro miraculo habendum eſſe. Interim & malis, qvibus Deus veluti pro lictoribus & carnificibus utatur, vi non eſſe reſiſtendum, ſed debitum iis cultum & obſeqvium, ſalva conſcientia, præſtari debere. Deinde ad Epiſcoporum officium pertinere aſſerit, non ad poteſtatem ſecularem, ut hæreſibus reſiſtatur, ſed non ferro & igne Principum, verum verbo Dei. Si hoc non tollat hæreſes, fruſtra id vi principum fieri: ſangvine repleri mundum poſſe, hæreſin vero utpote rem internam, nec igne comburi nec aqva ſuffocari: imo nihil magis hæreſes fovere, qvam violentam illarum aggreſſionem absqve demonſtratione ex verbo Dei. Ab omnibus enim pro mera vi & injuſtitia haberi, qvod ſine ratione & convictione agitur. Lingvas domari & ad mentiendum & fingendum adigi homines poſſe, ſed hæreſin in mente reſiduam hærere, hanc ſolo Dei verbo expelli, corda illuminante: ita Chriſti officium deſcribi ab *Eſa. XI. 4. percutiet terram virga oris ſui & ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium.* Perverſum inde orbis ſtatum deplorat. Epiſcopi (ait) negligunt verbum Dei, non regunt animas, mandant principibus, ut gladio illas regant. Principes, uſuras, rapinas, adulteria, homicidia & alia mala impunita dimittunt, ipſi qvoqve committunt: Epiſcopos ſinunt excommunicationum & cenſurarum decretis papyraceis graſſari, ita cothurnum invertunt, animas ferro, corpora papyro gubernant, ex principibus ſecularibus eccleſiaſtici, ex

Ecclesiasticis seculares fiunt. Minatur inde serio, ni cessent, futurũ esse, ut secundum *Ps. CVII. effundatur contemtus super Principes*: idq; pluribus & vehementer inculcat. De Episcopis vero & presbyteris ita statuit: Regimen eorum non esse imperium aut potestatem, sed ministerium & officium, per se illos non esse majores aut meliores aliis Christianis, nec jus habere cæteris leges ferendi, absq; eorum voluntate & consensu, sed uti debere verbo Dei, ad Christianos regendos & convincendos hæreticos. Christianos fide, non externo gubernari imperio. *Fides est ex auditu, auditus per verbum Dei, Rom. X. 17.* qvi non credunt, non sunt Christiani, nec in regno sunt Christi, sed sub regno seculi aut potestate externa & gladio regendi. Christiani sponte omnia bona faciunt, sufficit illis verbum Dei. Parte *tertia* monita dat (*fol. 270.*) Principibus, qvæ observare debeant, si & ipsi Christiani, & aliqvando beati esse velint; non sufficere *ut dominentur & benefici vocentur Luc. XXII. 25.* deponere, ait, debent opinionem ac si omnia vi & potentia agere possint: *Maledicta* (scribit) *est omnis vita & damnabilis, qvæ suum saltem commodum qværit, maledicta omnia opera, qvæ non ex charitate fiunt, fiunt autem ex charitate si non qværantur propria voluptas, utilitas, gloria, commoditas, salus; sed aliorum utilitas, honor & salus, toto & sincero pectore.* Exigit postea a Principe ut non solum scriptis legibus inhæreat, sed prudentia & æqvitate ipse utatur pro diversitate casuum & personarum; a Deo autem illam petendam esse assiduis precibus, dein respici a Principe subditos debere, ita ut omni studio nitatur, ut illis prosit: non cogitet (ait) mea est hæc regio, mei sunt homines, faciam qvæ lubet; sed ita dicat, ego sum regionis & hominum; reneor ita agere, non ut ego extollar & dominer, sed ut iis bene sit, & ut in pace vivant & defendantur. Christum sibi typum sumat. Venit is in mundum, nobis serviit, non qvæsivit, ut ipse potens, dives, honoratus esset; omnia fecit, ut nostræ succurreretur necessitati, ut in eo & per eum omnia haberemus. Dices, qvis hoc modo Princeps esse velit, qvi tantas molestias suscipiet, qvis tali Principe miserior esset? delectamentane nulla licebit habere, omittendane est saltatio, venatio, eqvorum decursio, alea, ludi, & ejusceemodi plura? Respondeo; me de Principe loqvi qvi Christianus esse & cœlum intrare velit, qvanqvam id raro fiat (Ein Fürst ist Wildpret im Himmel) neqve

qve ſperare poſſum doctrinæ meæ locum daturos eſſe Principes, ſed ſi qvis obſeqvi velit, ad verbi divini normam conformare ſe debet, hæc enim non flectitur ad ejus placita. Itaqve pene impoſſibile, certe rariſſimum eſt, ut Principes ſint Chriſtiani. Neqve tamen Deus tam rigidus erit ut illorum recreationes non ferat, ſi eas inſtituant absqve damno ſubditorum, & ſi officium ſuum erga nos in charitate exerceant. Hoc ſi præſtent, multæ ſaltationes, venationes & decurſiones per ſe ceſſarent. Secundo ſuos conſiliarios & proceres ita tractet, ut neminem contemnat, nemini etiam nimium fidat. Deus aliqvando per aſinum loqvutus eſt, & è contrario nemo tam ſapiens eſt, qvi non erret &c. Principes certe maximo cum damno ſuo omnia credunt proceribus & adulatoribus. Interim ſi per eos deceptus Princeps erret, damnum in totam redundat regionem. Ipſe itaqve habenas teneat, non ſit ſomnolentus & negligens, viſitet omnia, Joſaphati exemplo, neminem eadem fide aliena credat curaturum eſſe, qvam ipſe propria, niſi miniſter ille ſit verus Chriſtianus, qvem Spiritus Dei regat; at tales cum ſint rariſſimi, nec certum an ſemper manſuri, indubitate & ſine omni præcautione nemini fidi debet. Qvi id ex miniſtris ſibi arrogat, eum credat Princeps dominari velle, & ex Principe ſtatuam facere. Si vere bonus eſt miniſter ille, lubenter feret, ut omnia qvæ agit ſciente & inſpiciente fiant principe. *Davidis* & *Ahitophelis* exemplum adducit, proverbia etiam, *oculus Domini ſaginat equum* & alia &c. Tertio, circa delinqventes cautum eſſe dicit Principem oportere, ne pœnas cum damno innocentium exerceat. Davidis iterum exemplum, Joabo parcentis, proponit. In vindicandis etiam injuriis circumſpectionem reqvirit, ne Princeps aureo piſcetur hamo, & ob unum caput totam regionem impleat viduis & orphanis. Non ſunt auſcultandi (ait) ferrei & glorioſi illi (die Eiſenfreſſer/) qvi ad bella ſemper incitant, dicuntqve hoccine ferendum eſt? Sed qvi neſcit diſſimulare, neſcit regnare, regula eſto: ubi injuria ſine majori injuria puniri non poteſt, omittenda eſt ultio, utcunqve juſta. De jure belli ita diſſerit, ut rebellionem in ſuperiores, Imperatorem puta aut regem plane damnet, neceſſariam autem defenſionem adverſus pares non improbet & ſubditis ut pro principibus bona fide arma capiant, autor eſt. In tali bello etiam cædes & rapinas Chriſtianiſſimi & charitatis opera eſſe ſcribit, dummodo criminibus abſtineatur adverſus

sexum infirmum & deditos & subjectos. Ante omnia monet Principes, ut ad Deum sese convertant, dein ut dictum est, erga subditos, charitate & curâ; erga consiliarios, prudentia & discretione, erga malos moderata severitate utantur. Subjungit, corollarii loco, qvædam de restitutione ablatorum. Hæc & alia ejus, credo, ponderis ejusqve pietatis & masculæ veritatis esse, deprehendent æqvi lectores, ut Cochlei & aliorum qvi cum cœco affectu sequuntur calumniis fidem demant. Offendere autem neminem debet qvod Lutherus in hac diatriba, de officio Principum circa sacra, sive de tutela & suprema cura in externis ad promovendam religionem, & adversus hæreses & scandala, nihil tractaverit, id enim alio tempore & loco præstitit: tunc qvæstioni propositæ inhæsit: idqve ut ex dedicatione apparet jussus a Principibus suis, nec verum est, qvod Varillasio persvasum fuit, hunc libellum illis displicuisse.

Ad §. CXXIIX. *Altenburgum*) Urbs hæc, qvæ Ducatui, in qvo habito, nomen dat, & arce antiqva & splendida Principum, & regimine atqve Consistorio illustris est. Evangelii lucem circa annum 1519. respicere cœpit, cum Lutherus ibi in ædibus Spalatini, Canonici Ecclesiæ D. Georgii Collegiatæ, cum Carolo Miltitio colloqvium habuisset, dein Wormatiam proficiscens ibi hospitatus, & in templo Franciscanorum concionatus esset. Is post reditum ex Patmo Senatu oppidano de mittendo prædicatore rogante ablegavit eo, qvem nominavi, *Gabrielem Didymum*, ut apparet ex literis die Viridium 1522. ad Senatum datis, qvæ *Tomo II. Alt. f. 253.* habentur, ut & alteris, qvas paulo post die Martis post Misericord. Dom. scripsit, in qvibus lætatur, qvod Didymus placeat, & simul hortatur, ne se absterreri patiantur renitentia cleri, & imprimis Canonicorum Regularium qvibus jus erat oppidanis prædicatores dandi. Literas etiam ad ipsum Electorem d. 6. Maji scripserat (*Tom. II. f. 153.*) in qvibus disputat adversus Canonicos, illisqve potestatem contra Evangelium competere negat. Fatetur qvidem, Didymum aliqvid peccasse (particeps enim fuerat tumultus Carolstadiani) sed & resipuisse & promisisse, qvod ab omni innovatione abstinere, & non nisi de fide & charitate in concionibus tractare vellet. Censet ergo Electorem patrocinari non posse Canonicis, sed ut membrum Ecclesiæ, & Principem Christianum teneri, ut lupis illis resistat. Nihil autem profectum est, ut dixi, vel Senatus

studio

ſtudio vel Lutheri commendatione; ſed Didymus Altenburgo Torgaviam abiit ibiqve per multos annos Paſtoris officio functus eſt. Cum adhuc Altenburgi eſſet, literas ad eum dedit Lutherus fer. 5. poſt Miſericord. Dom. & poſtqvam illum ob præſumtionem qvandam ſpiritualem commonuiſſet, & ad conſtantiam hortatus eſſet, hæc notatu digniſſima ſubjicit: Ambula ergo in timore & contemptu tui ipſius, & ora „
Dominum ut ipſe tua omnia faciat, & tu nihil facias, ſed ſis ſabbathum „
Chriſto. Cæterum ſicut exhortatus ſum te, ut a facto abſtineres innovandi, ſed ſolo verbo conſcientias liberes, puram fidem & charitatem „
tractando, urgendo: ita adhuc rogo & hortor, ut ſic facias. Nam ita facturum te Principi promiſi, qvantum promittere potui, vide ergo ne & me & te, ſimul & Evangelion confundas, aliter faciendo. Vides vulgum irruere ad externa, ad ſacramenta, ad ritus, huic occurrendum eſt, & unice curandum, ut retrahatur, & primo ad fidem & charitatem formandum, ut fructibus probent, ſeſe palmites eſſe vitis noſtræ. Venit paulo poſt Altenburgum *Wenceslaus Linccius*, de qvo multa retuli, Vicarius tunc Auguſtinianorum per Saxoniam, antea Norimbergenſis cœnobii, ejusdem ordinis, ſocius & prædicator. Hic primum, qvia Canonici reſiſtebant, ſub tilia, qvæ ante hoſpitale magnum erat, dein in domo civis cujusdam in foro, inde in Franciſcanorum, & tandem in templo parochiali D. Bartholomæi conciones habuit, & anno 1523. in Qvadrageſima Sacramentum Euchariſticum ſub utraqve ſpecie paucis aliqvibus id petentibus exhibere cœpit. Anno ſeqventi formulæ baptiſmi Germanica uſus eſt, qvalem Lutherus præſcripſerat, uxorem etiam duxit & ſic, ut Lutherus ſcribit, vicariatu Auguſtinianorum liberatus eſt, *Lib. II. Ep. p. 113. b.* præſente, & ut Altenburgenſes referunt, conſecrationem peragente Luthero, ita tamen ut ſponſum qvia a Canonicis ſibi metuebat, cives qvidam armati ex templo domum deduxerint. Sed Linccius anno 1525. Norimbergam eſt revocatus. Interim Altenburgum Eberhardus Briſgerus Auguſtinianorum Wittenbergenſium Prior, Valendariæ in Treveris natus conceſſerat, privatim victurus, ſive ut Lutherus ſcribit, *Lib. II. p. 296. b* futurus Laicus; idem nempe qvem jam non Priorem ſed magiſtrum vocat & *d. l. p. 197.* & cujus cauſa apud Electorem interceſſerat, ut notavi §. *178.* Hunc Eberhardum Senatus commendante Linccio ad paſtoratus munus ſed & *Georgium Spalatinum* ab Electore Johanne impetravit, ſuffragante Luthe-

Luthero, cujus literæ mense Julio 1525. datæ ex archivo Altenburgensi, *Tomo IX. f. 588.* adjunctæ sunt. Sed Spalatinus primum locum & Superintendentis munus obtinuit.

" Ad §. CXXXIII. *Wesselus Phrisius Groningensis*) Merentur ipsum " *Altingii* verba adscribi: Primam hic (Heidelbergæ) facem prætulit " inclytæ Reipublicæ Groninganæ civis, *Wesselus Gaesevoit* (sive Ganse- " voit) (alii scribunt Gansfort) Græcis Basilius appellatus, natus Gro- " ningæ in platea Dominica, e regione viæ Carolinæ anno 1400. dena- " tus ibidem 1489. ætatis suæ octogesimo nono, ac in æde virginum spi- " ritualium, ubi monumentum ejus hodieque visitur, tumulatus. Hic eo " seculo præ aliis floruit ingenii doctrinæque gloria, & totum scientia- " rum orbem tam feliciter complexus est, ut summis in artibus, disciplı- " nis ac facultatibus & Magistris & Doctoribus æquipararetur, adeoque " *Lux Mundi* vulgo diceretur. Præcipuam tamen operam trium lin- " guarum cardinalium, Latinæ, Græcæ, & Hebrææ cognitioni impen- " dit, & ex omnibus sectis Philosophorum Platonicam unice amplexus " est, ceu propiorem doctrinæ Christianæ & ejus genio magis conveniен- " tem. Quum vero sacrarum literarum studio se dedisset, scripturasque " diurna nocturnaque manu versaret, facile deprehendit, quantum erro- " ris in doctrinam, quantum superstitionis in cultum, quantum denique " tyrannidis in gubernationem vitio temporis invectum esset. Quod " cum non dissimularet, graves ipsi cum Monachis atque aliis sacri ordi- " nis viris de his capitibus concertationes intercessere, qui non ferentes " receptis dogmatibus contradici, sævas in ipsum persecutiones conci- " tarunt, ut non semel domicilium mutare, & alias atque alias subinde " sedes quærere coactus fuerit. Dogmata ejus eadem ferme fuerunt, " quæ Lutheri, ubi ea cum aliunde, tum imprimis ex epistolis Goswini, " viri docti & senis, peti possunt. Iste enim Goswinus sive Josquinus na- " tus in pago Halen ad Mosam, unde Halensis cognomen tulit, Patet " Monachorum in colloquio Fratrum Groningæ, de Wesseli doctrina, " biennio ante suum obitum, id est, 1528. ad Melanchthonem perscripsit. " Sunt autem hæc potissimum: Damnabat justitiam operum, & quicquid " ex iis meriti ac satisfactionis propriæ comminiscebantur Monachi; " contra solam justitiam Christi nobis imputari & donari per fidem " absque operibus nostris asserebat. Rejiciebat traditiones humanas " & constitutiones ecclesiasticas quibus omnem necessitatis cultus par-

tem

tem negabat, unicum contra agnoſcebat fidei & religionis canonem, verbum Dei, ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis comprehenſum, hujusqve autoritatem non ab eccleſiæ autoritate ſed ex ipſiusmet verbi dignitate arceſſebat. Exſecrabatur horrendam profanationem Cœnæ Domini in Miſſa, ubi credulis hominibus perſvadebatur, transſubſtantiatio panis in corpus Chriſti ejusqve religioſa adoratio: Spiritualem contra præſentiam & manducationem qvæ ſit per fidem Jeſu Chriſti adſtruebat; deniqve cœlibatum ſacerdotum, tanqvam omnis impuritatis fontem, toto pectore deteſtabatur. Adeoqve omnia qvæ ſeculo ſeqventi a Luthero in diſceptationem ſunt adducta, ea ipſe veluti præſultor tunc movit & redarguit. Factum autem anno 1477. ut Philippus Elector Palatinus, de reſtauranda Academia Heidelbergenſi ſollicitus, qvæ inde a prima fundatione viris doctiſſimis & clariſſimis fuerat nobilitata, hunc Weſſelum ad profeſſionem Theologicam Heidelbergam vocaret; qvo qvidem ipſe animo obſeqvendi qvoqve profectus eſt. Cæterum hoc ipſi a proceribus ſuis Scholæ permiſſum non fuit, qvod titulum Theologi non haberet; neqve is qvoqve petenti collatus eſt, qvod id per canones non liceret niſi prius ordinem aliqvem ſacrum ſuſcepiſſet. Hoc autem cum averſaretur, ac ne primam qvidem tonſuram admitteret, relicta cathedra Theologica ad Philoſophos ſe contulit, & aliqvandiu literas Græcas, Hebræas, Latinas & Philoſophiam docuit: eaqve in profeſſione primam qvaſi ſementem jecit purioris doctrinæ, non diſſimulans, qvid in recepta formula confeſſionis & cultus deſideraret. *Hac Altingius.*

Sed jam ex ipſo Weſſelo, cum liber ejus in paucorum, ut puto, manibus ſit, qvædam apponenda ſunt, ut Lutheri dictis fides adſtruatur. Editioni anni 1522. qvam ex Bibliotheca Paulina Lipſ. utendam accepi, præmiſſa eſt præfatio *Joh. Arnoldi Bergellani*, in qva inter alia memorat, multa Weſſeli ſcripta propter impias ſophiſtarum impoſturas intercepta eſſe, hanc vero *farraginem rerum Theologicarum* maximopere commendat, utpote rectum ad Chriſtum iter monſtrantem. Continet autem magnum dictorum Chriſti & Apoſtolorum de aliqvibus fidei articulis acervum, absqve allegatione locorum unde ſumta ſunt, & commentationes qvasdam Weſſeli. v.g. *p. 25. b.* lemma habet, *qvod fide juſtificamur tanqvam argumento, non tanqvam cauſa*, illi inter alia hæc ſubjungit: *Jam vos mundi eſtis, propter verbum qvod locutus*

" *sum vobis*, non propter verbum fidei vestræ, aut propter verbum con-
" fessionis vestræ, tametsi mundi sitis, habentes verbum fidei in corde,
" & verbum confessionis in ore, qvoniam fide mundificat corda fidelium
" sed non propter fidem, sed propter sermonem & verbum Dei vivificans
" hominem. Sic neqve in baptismo propter verbum credulitatis &
" confessionis, neqve propter verbum sacramenti baptismatis, sed pro-
" pter verbum loqventis Dei justificatur, vivificatur impius, in fide & ex
" fide vivens. Fide dico tanqvam argumento, sed non tanqvam causa.
" Omnia enim hæc sunt per verbum, de qvo dictum: *Jam vos mundi*
" *estis, propter verbum qvod locutus sum vobis*, ut in sermone concludit.
" Apostolus ad *Hebr. III.* vocat fidem & confessionem *principium sub-*
" *stantiæ Christi*, qvia per eam participes sumus in Christo cum sit vita.
" *Justus per fidem vivit.* Et hoc magis expresse in *III. Cap.* ubi dicit:
" *Qvibus juravit non introire in reqviem suam:* id est, incredulis; incre-
" dulitas separat a vita. Et *qvi credit in eum habet vitam æternam.*
" Nostra igitur bona opera fidem alunt & confortant, non autem vivi-
" ficant, sed vitæ vinculum confortant, fidem scilicet nostram. Solus e-
" nim Christus & Spiritus vivificat nos, & sacrificium Christi sanctificat
" nos, & fortiori vinculo fidei, fortius huic vitæ cohæremus. Sed nihil
" hoc vinculum firmat magis dilectione, *fortis enim ut mors dilectio.* Per
" hanc enim cum operatur fides firma est, & principium substantiæ no-
" stræ firmum est. Firmissimum igitur principium substantiæ Christi
" in qvibus dilectio sola operatur. Sed & in aliis operibus ex charitate
" susceptis, etiam firmum est vitæ vinculum. Non enim aditus est ad
" Deum nisi per Christum; & qvemadmodum infirmus, licet ad mortem
" declinet, & crescente infirmitate magis declinat, qvamdiu operatur a-
" liqvod opus vitæ, vivere dicitur, licet exiliter, vivit tamen. Ita & in
" spiritu, qvicunqve vel tantum credit in Christum, ut non faciat contra
" Christum, licet langveat, vivit: Et si ita hinc tollatur, salvus erit. *Et*
" *paulo post pag. 26. b.* Utrobiqve ergo fides justificat, non circum-
" cisio, non lex, sed fides prior utroqve justificat. Non ex merito
" credentis, sed proposito & acceptatione Dei in qvem credidit: qvoni-
" am Patrem multarum gentium constitui te ante Dominum, in qvem
" credidisti, qvi vocat ea qvæ non sunt, tanqvam ea qvæ sunt. *Rom. V.*
" Per *Dominum Jesum accessum habemus per fidem in gratiam istam justi-*
" *ficationis, & in hac gratia stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.*
Neqve ergo fides nostra, qva vel in Christum, vel in Deum tradentem

Chri-

Christum, neqve sacrificium Christi sed propositum Dei acceptantis sacrificium Christi, & per Christum acceptantis sacrificium Christianorum, justitia nostra est. Addit dicta Scripturæ plurima. Dein *pag. 27. b.* lemma aliud, *qvod subditi non obligentur credere Papæ nisi recte credenti*, ita probat: Papa tenetur credere, & obligatur cum omnibus obligatis fidelibus. Et qvoniam credit sicut obligatur, tunc fideles obligantur credere qvod ipse credit. Non qvia ipse credit, sed qvia credit, qvod credere debet. Et si alius melius eo crediderit, qvod credere debet, ipse Papa debet cum illo credere qvocunqve etiam laico & muliere. Non qvia laicus est, aut qvia mulier ita credit, sed qvia ad veritatem Evangelii recto calle incedit. Unde concluditur, qvod licet verisimiliter præsumendum sit, summum Pontificem & prælatos tanto rectius ad veritatem Evangelii incedere, qvanto cæteris aliis altius in sublime dignitatis evecti sunt, & ita cæteris paribus, potius illi qvam alicui subditorum credendum: non tamen simpliciter subditos obligatos ad credendum illis. Hoc enim adeo irrationabile est, & blasphemiæ plenum, ut etiam qvacunqve hæresi pestilentius inveniatur. Potest enim Prælatus & summus Prælatus errare; ut primus illorum a Domino Jesu proprio oraculo electus, & Spiritu sancto plenus erravit. Sed hoc factum Domino permittente, ut sciremus, non homini, sed Spiritui sancto nostram fidem obligatam. Et recte: Fides enim cum sit virtus theologica, soli Deo obnoxia, in solum Deum credit, in qvo solo justus vivit per fidem. Valde periclitaretur vita justi, si penderet ex vita Papæ. Summorum enim Pontificum plerique pestilenter erraverunt: ut novissimis diebus nostris, in Constantia, celebri concilio claruit Benedictus, Bonifacius & Johannes XXIII. qvam graviter fidem lacerarint. Et nostris postremis diebus, Pius II. & Sixtus IV. Qvorum alter patentibus Bullis regna terrarum sibi vendicavit; alter turpissimas dispensationes, non solum de præstito incausa civili juramento, sed etiã de præstando; de plenitudine potestatis plumbatas bullas emisit, in abusu potestatis Apostolicæ. Qvicqvid *frater Petrus* vel *Hieronymus*, insolenter aut avare gesserunt, ipse postea cum resciret, ratificavit etiam Bullis plumbatis. [Per *fratrem Petrum & comitem Hieronymum* intelligit *Petrum & Hieronymum Riarios*, plebeji in Liguria generis, Sixti IV. Sorore natos, qvorum ille *monachus Franciscanus*, *dein Episcopus Tarvisinus & Cardinalis*, hic *Imolæ Dominus* avunculi beneficio factus fuit. Utriusqve immania scelera nupertime deseri-

pſit Varillaſius *in Anecdot. Florentin. Lib. II. p. 69.* & *Wolfius*, (qvi tamen eos cum *Roboreis* fratre pontificis genitis confudit) *Vol. I. Memor. in anno 1455. fol. 836.* eorum & Sixti horrendam turpitudinem qvandam narrat, qvam libro huic inſerere me puduit; qvanqvam Weſſelum teſtem alleget, in cujus tamen *farragine* non potui locum, qvem citat, invenire.] De opibus Eccleſiæ ita ratiocinatur *pag. 29.* Bonum eſt qvod Eccleſia habet multas divitias & temporalem poteſtatem, & melius eſſet ſi plures haberet: bonum enim eſt, multa bona poſſe, & melius plura poſſe. Malum eſt, qvod Eccleſia habet multas divitias & temporalem poteſtatem, non ſolum qvia malum exinde poteſt, ſed etiam qvia multa mala exinde facit. Male adverterunt priſci Patres, qvoniam Principes ſeculares ſuos volunt ex opibus Eccleſiæ provideri, qvi fere omnes corrupti ſunt, & ſi qvi incorrupti accedunt, occupatione & ſollicitudine corrumpuntur. De voto cœlibatus, utrum obliget itremediabiliter, ut non liceat redire ad conſilium Apoſtoli: propter incontinentiam habeat unusqvisqve uxorem ſuam, breviter *pag. 29. b.* reſpondet: Stultam promiſſionem diſplicere Deo, ſicut impia juramenta. De mandatis Prælatorum & qvatenus obligent, utqve Dei præcepta ſemper prævaleant multa docet *p. 31. & ſeqq.* & indignos prælatos ſuſtinendos eſſe dicit *p. 36.* ob majorum incommodorum timorem, ſicut meretrices in civitatibus. De ſapientum vero ſententia Papalibus decretis præferenda ita philoſophatur. *p. 36. b.* In caſu ſimultatis & contradictionis inter Papam & ſapientem non ſolum Papa tenetur audire & ſeqvi ſapientem, & ſapiens in his qvibus vere ſapiens, hoc eſt, in qvibus creditur ſermo veræ ſapientiæ, ſecundum immaculatam legem Domini, nullatenus debet a ſua ſententia diſcedere & ſeqvi Papalem autoritatem, ſed etiam omnis eccleſia fidelium, qvi cognoſcit rectum ſermonem ſapientiæ, debet ſimiliter adhærere ſapienti. Factum hoc nuper in concilio Conſtant. qvoniam Johanni XXIII. diſſenſerunt fideles, & Joanni Gerſon conſenſerunt. Qvis enim hodie contradicentibus ac diſſentientibus Eugenio ac Bernhardo Clarævalenſi; nõ Bernhardo magis qvam Eugenio cohæreret? Docet hoc exemplo ſuo Eugenius, qvi ſeveras illas monitiones & correptiones de conſideratione plurimas tam deſideranter acceptavit. Pontificũ igitur mandata, qvantum obligent, ad Theologum definire ſpectat, ſi tamen vere theologiſet. *Qvis eſt hic & laudabimus eum?* Plus igitur conſenſu ſapien-

sapientum Ecclesia in unitate qvam prælatorum regimine continetur: „
qvia sapientum consensus efficaciter a Deo dirigitur; Prælatorum regi- „
men sæpe non ita, ut qvoniam cœci cœcos ducunt, vel deserunt, vel er- „
rare sinunt. Graviter de corruptione cleri & abusu potestatis Ecclesiast. conqveritur *p. 37.* taxat negligentiam, lasciviâ, incuriam, pompam, præ- „
eminentiam, censuram in rigorem, securitatem mandatorum, tutelam „
conservandæ prælationis. Has ego (*ait*) non puto claves regni cœlorum, „
imo puto clavem esse Pharisæorum, qva nec ipsi ingrediuntur, cum per „
ista non ingrediantur & alios ingredi non sinant, malo exemplo cor- „
ruptos & impeditos. Qvantumcunqve certent pro clave potestatis, „
& vere certent, qvia revera clavis est, magis clavis est & verior clavis „
pietatis, sine qva nihil facit clavis potestatis: & ubicunqve fuerit, sem- „
per invenit sibi conjunctam clavem potestatis. Nunqvam per has ar- „
tes Petrus & Paulus januam regni cœlorum gentibus aperuissent. Nun- „
qvam suo consilio, suo studio, suo exemplo duxissent, liberassent a ju- „
go servitutis & corruptionis. Liqvet hoc ex familiaribus eorum, qvi „
qvanto magis illorum conscii, tanto sunt morum socii. In omnibus „
enim Cathedralibus ecclesiis collegiatis, uti sunt crassiora beneficia, „
semper qvi claves ferreas habent, primi sunt ex domo Papæ & Cardi- „
nalium, qvi qvales in ædificatione sunt, nisi qvaliter ibidem, unde ve- „
nerint instituti sunt. Nunqvam hoc factum Cardinalium cum Apo- „
stolis & discipulis, vel in Hierosolymis præside Romano ac pontifici- „
bus, nunqvam Antiochiæ, nunqvam Romæ, nisi majoribus armis, in- „
vito Nerone, invito Senatu januam regni aperuisset: De potestate & usu clavium & de indulgentiis disputat in qvadam epistola *pag. 38. b. & seq.* inter alia his verbis: Ego autem sic accipio, qvod minister Chri- „
sti, si secundum traditionem Christi & Evangelii ministraret, sive fidei „
verbum, sive fidei sacramentum sive charitatis exemplum, & subditi „
sive auditores fideliter accipiant, qvod revera fidei & pietatis minis- te- „
rio solvat & liget in terra ligata & soluta in cœlis; Et qvacunqve alia „
via vel solvere vel ligare tenter, nihil esse qvod facit. Nihil enim nisi „
salutare pietatis ministerium Petro puto, & successoribus ejus promis- „
sum. Et hoc interim, donec aperte aut alios fuero sanius infor- „
matus. Neqve parum horrori mihi est verbum illud tuum, qvo „
mones, qvod magis mihi pro ratione esse debet autoritas pa- „
pæ. Nunqvam Parisiensi Facultati Theologicæ non dico ratione, „

„ major fuit, immo nunqvam fuit pro ratione Clementis Papæ auctori-
„ tas, qvando temeritatem illius angelis præcipientem reprehenderunt
„ & correxerunt. Qvando cruce signatis ad eorum vota tres vel qva-
„ tuor animas ex purgatorio qvas vellent elargiebatur: Item qvoniam
„ indulgentias a pœna & culpa publicabant. Horum tamen eorum ho-
„ die plumbatæ bullæ reperiuntur. Tu tamen mones autoritatem Pa-
„ pæ, non solum pro ratione, sed super rationem mihi esse debere. Qvæ
„ qvæso in his ratio mea? nonne Scriptura sacra? Nunqvid vis Papæ au-
„ toritatem supra sacram Scripturam ferre? Papæ voluntas, & Scripturæ
„ autoritas, non æqve constituta sunt. Ut voluntas Papæ secundum
„ Scripturæ veritatem, non veritas sacræ Scripturæ a papæ voluntate re-
„ gulanda sit. Paulo infra breviter pronunciat *p. 44. b.* indulgentiæ
„ sunt remissiones de his pœnis, qvas Prælatus injunxit aut injungere
„ potuit. De sacerdotio loqvitur *p. 41. b.* Duplex est sacerdotium: u-
„ num ordinis & sacramentale; alterum naturæ rationalis & commune
„ omnibus. Secundum sine primo satis est; primum sine secundo ra-
„ tum habet. Secundum gratiam affert, secundo Antonius (Eremita
„ ille) supra multos episcopos, & coriarius supra Antonium. Apostoli
„ consecrabantur, & ungebantur in Spiritu Sancto, qvoniam Spiritus
„ sanctus ipse est ungventum, qvod nobis Christus sua morte promeruit.
„ Ideoqve omnes baptisati sumus & inuncti in morte Christi, & in Spiri-
„ tu Sancto. Invenimus namqve Christum consecrasse apostolos & di-
„ scipulos; receperunt enim omnes ungventum Spiritus sancti. Nullo
„ qvidem alio oleo seu chrismate usus est Christus in episcoporum ac sa-
„ cerdotum suorum consecratione. Sed propter reverentiam ac digni-
„ tatem sancta Ecclesia, plurima ordinavit, qvibus cultus Sacramento-
„ rum redimitus est, qvæ in primitiva Ecclesia fieri non solebant. Apo-
„ stolus *ad Hebr. IV. Impossibile & sangvine hircorum aut taurorum au-*
„ *ferri peccata.* Non ignorabat Apostolus legalia ceremonialia divi-
„ nitus fuisse instituta, & eodem autore qvo novæ legis sacramenta, unde
„ ut qvæcunqve sacramenta essent, necesse erat, ut filius veniret, ut singu-
„ lari sacrificio placens, faceret Dei sui voluntatem. Eadem etiam
„ ratione de sacramentis novæ legis. Adeo enim impossibile est,
„ aqva vel oleo peccata auferri, qvatenus hircorum sangvine, & eo-
„ dem authore instituta sunt. Ne tamen confessionem videatur im-
„ probare, ita scribit: Non tamen hic volo qvin debeant confiteri,

ubi

ubi commode poſſunt, ut qvi vivifice vident magis videant, & qvi vere vivunt perfectius vivant. Semper enim cum pietate ſubeuntibus efficacia ſunt ad majorem gratiam ſacramenta. Niſi qvoniam majoris pietatis fiunt impedimenta. Ut in qvibusdam vocalem confeſſionem ita ſectantibus, ut majora legis, charitatem, cordis pacem, interiorem pſalmodiam impediant. His non tam ſacramenta qvam impedimenta ſunt, qvare in qvibusdam ad horam intermittenda. Hoc niſi Paulus, Antonius, Macarius, Arſenius ſenſiſſent, magno ſpiritualium damno latuiſſent in ſolitudinibus, vacantes ab Eccleſiaſticis. De Philoſophis paganis cenſuram fert *p. 48. b.* Omnis Philoſophorum curioſitas qvæ non pietate ſata germinavit, animalis fuit. Unde evanuerunt in cogitationibus ſuis, ut beſtiales fierent & terreni, & traderet eos Deus in reprobum ſenſum, adeo, ut corpora ſua qvæ templa eſſe debebant per pietatem inhabitantis Dei, paſſionibus ignominiæ afficerent, neqve illo ruinam ſiſtentes ex terrenis diabolici facti ſunt, occulte dæmoniorum ſvaſu ſeducti, ut ſtatuas, aras, thura, templa, diesqve feſtos, ritum ſacrum, titulos & nominum inſcriptiones ſibi fieri, procurarent. Hæc Pythagoras, hæc Socrates, hæc Plato, ſed maxime Ariſtoteles. Propterea in Ægyptum & Perſidem profecti, ut inde ſibi nomen & ſuis diabolicam curioſitatem, dæmonum colloqvio & familiaritate diſſeminarent. De univerſitatibus ſeu academiis *p. 48.* qvæ ſubjungit eo pertinent ut Doctores Scribis & Phariſæis Judæorum comparet, qvibus publicanos pœnitentes Chriſtus prætulit. De contritione docet. *p. 49.* Infuſæ jam gratiæ opus eſt contritio, deteſtatio videlicet peccati, opus meræ juſtitiæ: non ergo pars ſacramenti pœnitentiæ, qvia ſacramentum pœnitentiæ præcedit & operatur juſtificationem. Et eſt contritio nihil aliud, qvam juſta peccatorum æſtimatio, qvalem de ſe Magdalena habere potuit in medio gaudio ſuo diei Paſchæ. Et Petrus qvoniam apparuit ei Dominus Jeſus, ſenſibilem habuerunt cordis dolorem. Multum ergo derogant liberalitati donatoris, & multum aggravant humeros peccatoris, qvi ante Sacramentum gratiæ, juſtitiam præexigunt in antecedente. Juſtitiam dico contritionem, qvi enim conteritur jam juſtus eſt, neqve Sacramento vivificatur ſed a debito confitendi duntaxat in facie eccleſiæ ſolvitur. Præterea valde circa hunc locum notandum qvod neqve dolor, neqve triſtitia, neqve contritio in oculis Dei accepta ſunt magis,

» magis, qvam amor ex qvo procedunt. Omnium enim passionum
» primus est amor. Judas enim doluit, & ideo tristis fuit, qvod abiens
» laqveo se suspendit. Sed non acceptus dolor ejus, qvi ex amore sui non
» Dei processit, ut ex ejus origine, videlicet pravo judicio & stultitia du-
» centibus eum ac dirigentibus in finem stultum aperte liqvet. Qvam
» omnis timor, mœror, spes, dolor, ex amore velut radice nascitur. Ideo
» confiteri oportet in pœnitente mœrorem de peccato non acceptiorem
» esse in conspectu Dei, qvam sit amor unde procedit. Unde dolor Ju-
» dæ pœnitentia ducti, qvod justum sangvinem tradidisset, non plus Deo
» placuit qvam amor ille unde processit. Addit alia plurima in eundem
» sensum & de veris pœnitentiæ fructibus. Iterum vero de potestate
» ministerii *p. 50. b.* In sacramento confessionis non est sacerdos judex
» aut absolutor magis qvam mundator in baptismo. Sicut enim sacer-
» dos tingit aqva foris, & Christus tamen baptisat in Spiritu sancto, sic
» in reliqvis etiam sacramentis. Sensibile qvidem ministerium sacer-
» dos exhibet, sed nullius potestatis jura exercet. Spiritualis enim vi-
» ra qvæ per gratiam Spiritus sancti a nullo nisi a Christo donatur. Sa-
» cramentalis ergo absolutionis beneficium in confessione, non ex judi-
» ciaria potestate confessoris pendet, ut nulla sit absolutio, tanqvam a
» non suo judice qvam ab alio sacerdote &c. Qvia non sacerdos absol-
» vit vincula peccatorum, sed Christus. Sicut non presbyter baptisat
» in Spiritu sancto, sed Christus: Christi enim baptisma est, non Johan-
» nis aut Petri, aut Pauli, aut Apollo. Contra satisfactionem disputat
» *p. 51. b.* Valde irrationabiliter de sacramento confessionis loqvun-
» tur, qvia adjunctam satisfactionem asserunt essentialem partem pœni-
» tentiæ. *Primo* qvia detrectant sacramentali sufficientiæ, qvi non pu-
» tant principis donationem sufficere ad remissionem. *Secundo* falsifi-
» cant verbum absolutionis: qvia cum dicunt *absolvo*, postea ligant &
» innodatum dimittunt. Sed qvod omnium gravius est, universum sa-
» cramentum periclitant, qvia protrahunt usqve in peractam totaliter
» pœnitentiam injunctam: Unde si fragilis ille iterum tempore medio
» labatur, durante sacramento propter obicem positum in parte essen-
» tiali sacramenti, totum sacramentum facit nullum fuisse. Qvæ enim
» essentialiter unum constituunt, unius nullitate, omnia fiunt nulla. Vi-
» deant igitur qvantum laqveum fidelibus injiciant, qvi tanto tempore
» dicunt essentialiter trahi sacramentum. De non injungendis aut im-

ponen-

ponendis ſatisfactionibus grande argumentum in patre recipiente filium ſuum ex perditione & morte revertentem ad ſe. Non increpavit, non caſtigavit, non flagellavit, non incarceravit, ſed accurrens oſculatus, amplexatus, præ gaudio lachrymans, juſſit proferri calceamenta in pedibus, ſtolam puram indui, annulum dignitatis in digitum, occidi vitulum ſaginatum, inſtrui convivium, epulari, lætari & cantare. Qvales huic revertenti papales indulgentiæ neceſſariæ? Plena igitur ad Deum reverſio, dignus fructus pœnitentiæ ſolus. Sola igitur converſio, ſatisfactio eſt. Seqvuntur plurima ad confirmandam illam ſententiam, & qvod Papa non poſſit relaxare pœnas purgatorii; Tandem *p. 54.* ita ſtatuit: Verbum ſatisfactionis qvod a decretis & prædicantibus in ſacramento pœnitentiæ tertia pars ſtatuitur, ſi ad rigorem accipiatur, errorem non ſolum habet, ſed & blaſphemiam continet ac deſperationem nutrit. Si enim Chriſtus jurejurato conſtitutus ſacerdos in æternum ſuper domum Dei, neqve vacue, neqve vane conſtitutus eſt, ſed a Deo gratiæ plenus & veritatis, qvia veræ gratiæ plenus, & de plenitudine ejus accipiant univerſi. Oportebat confiteri pleno illum ſacerdotio ſacerdotem eſſe, plenam igitur & perfectam hoſtiam, victimam, perfectas primitias, perfectas decimas, perfectam pacificam, perfectum ſacrificium, perfectum holocauſtum, perfectum incenſum obtulerit. Igitur in hoſtia ſua pro peccato perfecte repropitiavit populum, perfecte reconciliavit, perfecte mundavit, perfecte reſtituit, perfecte juſtificavit, perfecte ſublimavit, perfecte univit in plenitudine gratiæ & veritatis. Nihil de veræ gratiæ plenitudine detrahere licebit: & qvisqvis detraxerit, blaſphemiæ reus in donatorem, calumniæ reus in donatarium. Detrahit autem qvi non integram gratiam dicit, aut qvi non gratuitum donum, gratuitam propitiationem, gratuitam remiſſionem confitetur. Gratuita vero qvando erit ei, qvem oportet, pro ſui remiſſione, pro relaxatione, pro redemptione æqvum aut tantum refundere, donec ſatisfaciat? Ad rigorem enim niſi æqvum aut ultra refundat, non ſatisfacit. Addit refutationem objectionum, & *p. 55. b.* immunes ad implendam qvam Sacerdos injungit pœnitentia ſatisfactoria pronuntiat fideles. Perfectam (ait) debere injungi pœnitentiam, ſcilicet *noli amplius peccare.* Theſauri meritorum diſtributionem Papæ abjudicat. *p. 56. b.* Sanctæ eccleſiæ fidelium corpus unum, Sancti Spiritus operatione vivi-

„ficatur, in nobilioribus membris potiora charilſmata ſuſcipiens.
„ Sed horum membrorum collatio vel adunatio in corpore, & ſpiritua-
„ lis vivificatio, Dei duntaxat opus eſt, qvæ licet ſit meritum hominis
„ Chriſti, opus tamen eſt Chriſti Dei. Qvod ſi Papa pro arbitrio æſti-
„ mare poſſet, & taxare valores operum pietatis, ſubverteretur funda-
„ mentum pietatis antiqvorum Patrum, qvi ſerviendum Deo putabant
„ in ſanctitate & juſtitia omnibus diebus vitæ ſuæ; magis enim ſervien-
„ dum domino papæ, vel exigua pecunia obtemperandum, ut poſt ve-
„ ram confeſſionem & contritionem momentaneo labore liberati de
„ manu inimicorum noſtrorum ſine labore evolarent. Pœna enim eſt,
„ in manu inimicorum noſtrorum ſervitus: Qvod ſi papa arbitrarius
„ arbiter, non jam ipſe Chriſti, ſed Chriſtus ejus eſſet Vicarius. Nam ex
„ voluntate ejus penderet judicium Chriſti. idem prolixius deducit *p.*
„ *52. b. 59. & ſeq.* De communione ſanctorum notabiliter loqvitur *p. 55.*
„ Vera eſſentiali unitate communicant ſancti omnes, qvotqvot una
„ fide, una ſpe, una charitate Chriſto cohærent, ſub qvibuscunqve præla-
„ tis, qvantumlibet ambitioſe contendentibus aut diſſentientibus aut
„ errantibus etiam hæreticis prælatis degant. Qvantumlibet locorum
„ ſpatiis, qvantislibet annorum intervallis disjungantur. Et hæc eſt
„ illa ſanctorum communio de qva in ſymbolo, *Credo ſanctorum commu-*
„ *nionem.* Unde nobiſcum communicaverunt patres noſtri omnes, qvi
„ eodem nobiſcum baptiſmo baptiſati, & eadem eſca ſpiritali refecti,
„ eadem ſpiritali petra nobiſcum refocillati. Nihil hanc ſanctorum
„ unitatem & unionem præſidentium diverſitas diſtrahit, nihil identitas
„ promovet. Qvia piis nihil nocet præſidentium impietas etiam hæ-
„ reticæ pravitatis. Conſtat autem qvod valde poſſibile ſit græcum ve-
„ ra pietate affectum omnia credere in Conſtantinopoli ſub ſuo Patriar-
„ cha ſchiſmatico, qvæ Latinus Romæ credit. Qvid illi nocet ſuorum
„ hæretica pravitas? Unitas ergo Eccleſiæ ſub uno Papa tantum acci-
„ dentalis eſt, adeo ut non ſit neceſſaria, licet conferens multum in ſan-
„ ctorum communione. Stat enim ſub eodem præſidente ſubjectis (et-
„ iam inter) eos qvi præſidenti non communicant. Talibus enim
„ qvisqve communicat, qvalis ipſe eſt, pius piis, fidelis fidelibus: qvem-
„ admodum impius impiis, fur furibus, adulter adulteris &c. it, *p. 60. 61.*
„ *62.* ubi fraternitatum & participationum literas a monaſteriis datas
„ rejicit. De Miſſis agit *p. 63. b.* earumqve fructum fruſtra ex opere o-

pera-

perato aut ex fundationibus & recitationibus pro aliis expectari dicit, cum ſine diſpoſitione & fide ſuſcipientis nihil conferant. Sacramenta ait (*p. 63.*) ſunt fidei inſtrumenta, tanto ſemper efficacia, qvanto eſt fides negotioſa; qvemadmodum ubi ars torpet & dormit, inſtrumenta effœta ſunt, ſic ſopitæ fidei otioſa ſunt ſacramenta. Non igitur data pecunia, non ſacerdos, non miſſa, non ſacrificium, ſed participatio & communicatio eſt qvæ abolitionem facit, ſicut redemptionem & remiſſionem impetrat & obtinet. Qvoniam Dominus Jeſus euchariſtiam tradidit in redemptionem, ſicut in remiſſionem, vere abolitionem in pietate conſtituit, abſqve omni pœnali ſupplicio; qvia manducatio fructum paſſionis affert digne manducanti. Juxta illud: *Qvotiescunqve* &c. qvia communicatio eſt corporis & ſangvinis ejus in remiſſionem & redemptionem. De virginitate commentatur *p. 63.* ejusqve aureolas ſeu coronas ex charitatis puritate, non ex corporali cœlibum continentia æſtimari debere tradit, eodemqve præmio & honore dignos eſſe ſtatuit, qvi in conjugio, ſed cum fide & charitate vivunt, qvam cœlibes. Videmus, ſcribit, Petrum in conjugio vocatum ad Apoſtolatum & Timotheum in virginitate ad diſcipulatum longe Petro inferiorem in fructu verbi Dei. Ait tamen ſe non intrepidum hæc definire, propter communem ſcholam contradicentem. De poteſtate Papæ propoſitiones plurimas habet, qvæ miniſterii ejus veram & ſalutarem conditionem explicant, ſed exceſſum potentiæ refrenant, *p. 66. b. & ſeqq.* De purgatorio igne, qvid ſit hæſitat, purgationem non torturam eſſe ſtatuit, locumqve Pauli 1. Cor. III, 12. manifeſte tropicum eſſe oſtendit *p. 69. & ſeqq.* & poſt multa qvæ affert *p. 71.* ſcribit, hæc mihi videntur convenire, purgatorium ſpirituale potius eſſe qvam ſuppliciale, ideoqve p. 72. indulgentiariis dicam ſcribit, & fruſtra eos de remiſſione purgationis gloriari oſtendit, ignem enim purgatorium non eſſe ſatisfactorium adeoqve indulgentias non recipere. Eo tandem collimat, ut putet in paradiſo fieri purgationem animæ, ut in amore Dei perfecta fiat, eumqve ſtatum ejus felicem eſſe, qvem plena beatitudo in vita æterna excipiat. Paradiſus ſcribit *p. 83.* eſt locus medius inter debitores & comprehenſores, ideoqve in eum purgationis cauſa latronem ex cruce translatum eſſe exiſtimat *p. 84. b.* & ſic compleri Scripturam, omnesqve apparentes contradictiones tolli. Hanc ejus opinionem Lutherus qvidem ſecutus non eſt, interim hac

stante tota nundinatio indulgentiarum corruit, ut & orationes & missæ pro defunctis. Qvid enim opus esset pro pœnarum mitigatione orare, cum nullas patiuntur, itaqve pro se mortuo ita vult orari, ut magis magisqve purgatus & illuminatus tanto citius, ex Paradiso ad intuitionem Dei transferatur *p. 81.* Lutherum Wesseli scripta ab initio cæptæ de indulgentiis disputationis ignorasse inde patet, qvod multis locis fatetur qvæstionum illorum se ignarum fuisse, & discendi magis qvam definiendi animo disputasse: maxime vero in allegata *præfatione* in farraginem hanc Wesseli asseverat, visum sibi esse ac si solus adversus monstra indulgentiarum & legum Pontificiarum pugnaret. Merito itaqve lætatus est producto isthoc tanti viri, qvem etiam Capnio præceptorem habuit, libro. Neqve parvo solatio est omnibus repurgatæ religioni addictis, cum vident qvomodo luctuosis illis Ecclesiæ tenebris servati tamen semper fuerint veritatis & purioris doctrinæ professores. Hic sane Wesselus (*Johanni* prænomen fuisse Wolfius *Vol. I. in anno 1455.* memorat, & qvædam ex ejus libris excerpta refert) etsi non omnia eadem phrasi, qvædam fortean etiam incommodius, eloqvatur, principia tamen eadem, qvæ Lutherus post annos plurimos secutus est, in summa rei tenuit. Vidit excessus Romanæ Hierarchiæ, morumqve & doctrinæ corruptionem, recte judicavit de S. Scripturæ autoritate, de via salutis, de pœnitentia & fide, de usu sacramentorum, de officio ministrorum Ecclesiæ. Hæc & alia qvi pro hæreticis ex ignorantia traducunt, commiseratione; qvi scientes, gravissima censura digni sunt; sed talia testimonia plurima alii dudum congesserunt, qvæ huc transcribi non possunt. Interim aureis, ut ita dicam, literis, denuo edi mererentur scripta Wesseli, in qvibus Spiritus veritatis manifeste deprehenditur, neqve dubito, per collationem exemplarium loca qvædam manca aut obscura, qvorum sensum assequi me non potuisse fateor, lucem & emendationem accipere posse.

Ad §. CXXXVI. *Georgius Cassander*) Simplicitatem veteris ritus anteqvam tot ceremoniis augeretur, adductis vetustorum autorum ejus tamen temporis, qvo superadditi ritus invaluerant testimoniis, confirmavit Cassander *d. Cap. II.* qvod qvia breve est ex editione Operum Parisiensi 1616. *fol. II.* totum apponam, lemma est: *Missæ sive sacri convivii mysteria qvomodo Christus celebravit, & post eum Apostoli.*

Raba-

Rabanus *Inſtit. Cler. Lib. I. c. 32.* Hunc morem ſacrificii primum Dominus noſter Jeſus Chriſtus & magiſter inſtituit, qvando commendavit Apoſtolis ſuis corpus & ſangvinem ſuum priusqvam traderetur, ſicut legitur in Evangelio: *Accepit panem Jeſus & benedicens fregit, & dedit eis, & ait: Sumite, hoc eſt corpus meum: & accepto calice, gratias agens dedit eis; & biberunt ex illo omnes:* & reliqva. Cum benedictione enim & gratiarum actione primum Dominus corporis & ſangvinis ſui ſacramenta dedicavit, & Apoſtolis tradidit, qvod exinde Apoſtoli imitati fecere, & ſucceſſores ſuos facere docuerunt, qvod & nunc per totum orbem terrarum generaliter tota cuſtodit Eccleſia. Honorius *in gem. animæ lib. I. cap. 86.* Miſſam inprimis D. Jeſus ſacerdos ſecundum ordinem Melchiſedec inſtituit, qvando ex pane & vino corpus & ſangvinem ſuum fecit, & memoriam ſui ſuis celebrare hic præcepit. Hanc Apoſtoli auxerunt, dum ſuper panem & vinum verba qvæ Dominus dixit, & Dominicam orationem dixerunt. Gul. Durandus *in mtionali divinorum lib. 4. cap. I.* Hoc officium ipſe Chriſtus inſtituit, cum novum condidit teſtamentum, diſponens hæredibus ſuis regnum, ſicut pater ſuus ſibi diſpoſuit, ut ſuper menſam ejus edant & bibant in regno qvod Eccleſia conſecravit. Cœnantibus enim illis accepit Jeſus panem & gratias agens benedixit ac fregit, deditqve diſcipulis ſuis dicens: *Accipite & comedite, hoc eſt corpus meum, qvod pro vobis tradetur, hoc facite in meam commemorationem.* Hac igitur inſtitutione formati, cœperunt Apoſtoli ſacroſanctum freqventare myſterium, propter cauſam qvam Chriſtus expreſſerat, & formam ſervantes in verbis, & materiam tenentes in rebus, ſicut Apoſtolus Corinthiis proteſtatur dicens: *Ego accepi a Domino qvod & tradidi vobis, qvoniam Dominus Jeſus in qva nocte*, &c. *Item*, Apoſtoli hanc Miſſam Chriſti adauxerunt, dicentes in ea non ſolum verba præmiſſa, verum etiam Dominicam orationem ſuperaddentes. *Idem lib. 6. de paraſceve.* Qvo facto incipit mox: *Oremus*, præceptis ſalutaribus, perficiens Dominicam orationem, & illam: *Libera nos qvæſumus* &c. In qvo repræſentatur antiqva Apoſtolorum celebrandi Miſſam conſvetudo. Prius enim lectione præmiſſa, dicebantur ſolummodo verba illa: *Hoc eſt corpus*, &c. *Hic eſt ſangvis*, &c. Sed ipſi poſtmodum Dominicam orationem addiderunt. Amalharius *lib. 3.*

» *de divin. offic. in præfat.* Satis esset sine cantoribus & lectoribus & ce-
» teris qvæ ibi aguntur, sola benedictio Episcoporum aut presbyteo-
» rum ad benedicendum panem & vinum, qvo reficeretur populus ad a-
» nimarum salutem, sicut primævis temporibus fiebat apud Apostolos.
Capitis III. fol. 12. titulus est: *Ritus communionis sacræ expositus a B. Ju-*
stino Martyre Apolog. 2. ex versione Perionii collata cum Græco exempl.
» Sub finem precum nos inter nos oscvlo salutamus. Deinde ei qvi pre-
» positus est fratribus, panis offertur, & poculum aqva & vino tempera-
» tum, qvæ cum accepit, laudem Deo tribuit, & gratias diu agit. Qvi-
» bus perfectis, populus omnis qvi adest, benedicit, dicens, Amen. Post-
» ea ii, qvi apud nos Diaconi dicuntur, dant vnicvlqve eorum qvi ad-
» sunt, percipiendum panem, vinum & aqvam, qvæ cum gratiarum actio-
» one consecrata sunt, & ad eos qvi absunt perferunt. *Ex eod. Justino, pau-*
» *lo post.* Die qvi Solis dicitur, omnes qvi in oppidis vel agris morantur,
» unum in locum conveniunt, commentariaq; Apostolorum, vel Prophe-
» tarum scripta leguntur, qvandiu hora patitur. Deinde ubi is qvi legit,
» destitit, is qvi præest admonet & hortatur, ut ea qvæ lecta sunt bona
» imitemur. Tum surgimus omnes & comprecamur. Conclusis preci-
» bus, panis, vinum & aqva offeruntur. Tum is qvi primum locum te-
» net, preces gratiarumqve actionem pro virili mittit. Populus bene-
» dicit, dicens: Amen. Iis qvæ cum gratiarum actione consecrata
» sunt, unusqvisqve participat. Eademqve ad eos qvi absunt Diaconis
dantur perferenda. *Cap. IV.* ex Tertulliano agapas describit. Seqven-
tibus dein Capitibus Liturgias Dionysii, Joh. Chrysostomi, Basilii, Æ-
thiopum, Russorum, Armeniorum, & deniqve Latinorum subjungit,
adductisqve testimoniis ostendit, qvam simplex ab initio celebrandi
sacram cœnam, sive Missam, ritus fuerit, & qvantum postea accesserit.
Insignis qvem citat locus *fol. 37.* est *Walafridi Strabonis* Abbatis Fuld.
» qvi seculo nono vixit *de rebus Eccles. cap. 22.* Qvod nunc agimus mul-
» tiplici orationum, lectionum, cantilenarum, & consecrationum offi-
» cio, totum hoc Apostoli, & post ipsos proximi (ut creditur) oratioui-
» bus & commemoratione passionis Dominicæ, sicut ipse præcepit, age-
» bant simpliciter. Unde circa domos, secundum superius commemo-
» rata testimonia, frangebant panem. Qvod etiam alia sententia Lu-
» cas declarat, dicens: Una autem Sabbati, cum convenissemus ad fran-
» gendum panem & reliqva. Et relatio majorum est, ita primis tem-

pori-

poribus Missas fieri solitas, sicut modo in Paraſceve Paſchæ (in qvo die apud Rom. Missæ non aguntur) communicationem facere solemus, id est, præmissa oratione Dominica & sicut ipse Dominus noster præcepit, commemoratione passionis ejus adhibita, eos corpori Dominico communicasse & sangvini, qvos ratio permittebat. Item ex *Petro Cirvelo Complutensi Theologo fol. 38.* Urgentibus Ecclesiam persecutionibus infidelium Evchariſtiæ sacrificium, qvod in Missa conficitur, agebatur a fidelibus valde simpliciter, & sine pompa alicujus solennitatis, qvia offerebatur a sacerdotibus Christi occulte in domibus privatis. Ideo tunc Missæ officium erat satis breve. Nam Apostoli super verba consecrationis panis & vini a Christo accepta, solam orationem Dominicam, id est, *Pater noster* apposuerunt, & statim communicabant, id est, Evchariſtiam assumebant, & aliis ministrabant. Deinde Romani Pontifices, Petri successores, paulatim successu temporis addentes etiam devotas orationes, totius Missæ Canonem secretum in trecentis fere primis annis Ecclesiæ perfecerunt. Qvæ qvidem postrema verba si de omnibus aut plerisqve ritibus, aut de dogmatibus ipsis & usu Missæ intelligantur, fundamento carent. Sufficit ex his, vel aliis pluribus qvæ Cassander consignavit, & Lutherus ante eum, cum inducta per abusum tolleret, expendit, demonstratum esse, totam illam Missaticæ pompæ machinam seculorum decursu, variis ex causis, qvæ alibi examinatæ sunt, extructam, ab inventione & autoritate Sacerdotum & Pontificum pendere, neqve præter verba institutionis Christi & orationem Dominicam, precumqve piarum formulas qvicqvam produci posse, qvod Ecclesiæ necessario & tanta violentia injungendum sit, circa sacramenti hujus administrationem: multo minus qvod veritas & substantia Sacramenti, qvale in nostris Ecclesiis celebratur, alicujus defectus aut nullitatis accusari possit, etsi ritibus illis abstineatur, nec alius Sacramenti usus qvam in sancta communione & participatione qværatur.

Qvod axioma.) Notius hoc est juris Ecclesiastici peritis, qvam ut probatione egeat. Dixi aliqvid in libro Germanice ante biennium edito, *de Christianismo. Lib. III. cap. 12. § 2. in addit.* qvod hic paucis repeto. Allegavi ex jure Pontificio *C. in istis dist. IV.* ubi doctores nominatissimi theorema illud asserunt; Covarruvias maxime & Navar-

varrus: citavi etiam famigeratum illum problematum moralium promumcondum Anton. de Escobar *Tom. I. Theol. Mor. Lib. V. Sect. I. III. n. 23.* tum Petrum de Marca Archiepisc. Tolosanum & demum Parisiensem, qvem Samuel Sorberius in *epistola ad Baluzium*, patriæ suæ decus, regni totius oraculum, Ecclesiæ sidus, literatorum Apollinem vocat. *Lib. II. de Concordia Sac. & Imp. c. 16.* Hic Augustini dictum adducit, qvod in compilationem suam retulit Gratianus: *Leges instituuntur cum promulgantur, firmantur cum moribus utentium approbantur.* itemqve Paulinum *2. Cor. XIII. 10. potestas* (Apostolica) *in ædificationem non in destructionem data est.* Chrysost. *hom. XXV. in prior. ad Cor. Hæc est Christianissimi regula, hæc illius exacta definitio, hic est vertex super omnia eminens, publicæ utilitati consulere.* Bernardum ex consideratione ad *Eugenium Lib. II. c. 6.* & tandem concludit: Ex qvo sequitur leges Ecclesiasticas qvæ de rebus jure naturali & divino non vetitis ad *εὐταξίαν* & ordinem Ecclesiæ externum tantummodo componendum feruntur, non necessitate sed voluntate, non timore corporali sed dilectione subjectorum niti debere. Gregorii Nazianzeni sententiam adscribit: *Lex nostra & Legislator id vel maxime sanxit, ut grex non coacte sed sponte & libenti animo pascatur.* Hæc Marca. Peccant itaqve qvi vi & armis obtrudunt, qvæ naturali & divino jure non sunt liqvide definita; qvale ne unum qvidem hactenus probari legitime potuit, propter qvod in Lutherum & Lutheranos vel olim sævitum fuit vel adhuc sævitur.

Ad §. CXXXVII. *Sed & ab adversæ partis doctoribus.)* Qvia cum scriptore Gallo res mihi est, ex recenti ejusdem gentis autore, docto sane & ingenuo, qvi nomen *Hieronymi a Costa* sumsit, dicta firmabo. Extat libellus Gallicus anno 1684. editus, qvi *Historiæ de origine & progressu rituum Ecclesiasticorum* titulum habet: Ejus compendium in *Act. Erud. Lipsi. illius anni p. 497.* reperitur, nec a meid compositum esse dissimulo: Aliqvas enim horas, pomeridianas maxime, animi causa, & ut labores non tam otio & corpore qvam vicissitudinis amœnitate sublevem, ad excerpendos libros qvosdam ab eximiis mihiqve amicissimis viris Lipsiensibus, qvi Actorum edendorum curam gerunt, missos, destinare soleo. Autor vero ille qvisqvis est, de natura rituum ecclesiasticorum commentans incipit a consideratione communionis

nionis bonorum in Eccleſia Hieroſolymitana, cujus orrum aut anſam a Judæis deducit, qvibus lege divina incumbebat, ut pauperes ſuæ gentis & Synagogæ alerent, eamqve ob cauſam, qvoties Sabbathis aliisqve feſtis congregabantur, ſtipem conferebant. Hoc, utpote ex lege charitatis, & morali obligatione debitum, Chriſtianos Apoſtolorum autoritate inductos, ab initio qvidem, pro temporis neceſſitate, largiori contributione & venditis fundis exercuiſſe docet, ſed non eodem modo in alias provincias propagaſſe. Nec enim diu duravit contributio illa & diſpenſatio Hieroſolymitana, ſed alibi ſatis viſum eſt, more Synagogico in cœtibus publicis ſtipem exigere & conferre, qvanta ad uſum pauperum reqvirebatur. Inter hos autem ſine dubio connumeratos fuiſſe ſcribit Eccleſiarum miniſtros, qvi populo docendo aliisqve ſacris officiis occupati, & ab alia victus qværendi ratione abſtinentes, alimenta jure maximo a fidelibus ſumebant. Tunc itaqve, ut ſtatuit, extra eleemoſynas nullum erat Eccleſiarum peculium. Decimæ enim a Levitis & Sacerdotibus perceptæ, poſtmodum cum ipſa Judæorum Republica interciderunt, nec aliis populis imperari poterant. Qvemadmodum igitur Judæi ſub aliena ditione viventes, Archiſynagogos, Presbyteros, & Diaconos in cœtibus ſuis habebant, & collata ſtipe alebant, (*qvod & hodie faciunt*) ita etiam Chriſtianorum miniſteria ab Apoſtolis, Judaicæ gentis morisqve viris, ad eandem formam conſtituta eſſe aſſerit, & hac occaſione notat, Epiſcopos Chriſtianorum, ad exemplum Archiſynagogorum, inter Presbyteros non poteſtate aut jurisdictione, ſed ordine & honore primi loci eminuiſſe, nec ad illos, ſed ad conſeſſum ſive collegium omnium Presbyterorum, diſtributionem collatæ pecuniæ pertinuiſſe. Hoc ſatis qviete obſervari potuiſſe qvamdiu unus Epiſcopus & unum Presbyterium in ſingulis urbibus, unusqve ad cœrum & ſacra locus eſſet. Sed cum aucta Chriſtianorum multitudine, plures ædes ſive templa ſeparatis titulis (ut poſtea vocabantur) inſignienda reqvirerentur, qvibus ſinguli paſtores præponendi erant, creviſſe Epiſcoporum potentiam, ex uſu & neceſſitate rerum & temporum, ſive ut Hieronymus *Comm. in Ep. ad Titum* cenſet, *Epiſcopos magis conſvetudine qvam diſpoſitionis Dominicæ veritate Presbyteris majores factos eſſe*. Notat porro ex politia Græcorum qvædam ad externum Eccleſiæ regimen translata fuiſſe: inde

diœceses, ipsumqve Ecclesiæ nomen, duplici tamen modo intellectum, ut aliqvando conventum seniorum & primorum populi, aliqvando omnium coitionem significaret, qvam *Agoniam* vocaverint. Græcorum etiam in fingendis novis vocabulis genio deberi nomina Metropolitarum, Archiepiscoporum, Patriarcharum seqventibus temporibus inventa, ad majores honoris & exterioris jurisdictionis titulum significandum. Antea enim ignota ista fuisse, & eundem Episcopi, & Presbyteri sive senioris ordinem ex impositione manuum dependisse, & hunc qvoqve ritum ab Apostolis ex Synagoga retentum. Addit Rabinos tradere, impositionem hanc non a Præside solum, sed omnibus Presbyteris simul peragi solitam fuisse, & ex Hieronymo refert, Presbyteros Alexandrinos Episcopo ex suo collegio electo manus simul imposuisse. Ex his constare ait, frustra de fundationibus reditvum Ecclesiasticorum, istorum seculorum tempore qværi, & ante Constantinum M. nullos fundos in Ecclesiarum dominio fuisse; illumqve Imperatorem primum omnium permisisse, ut qvemadmodum Paganorum templa, ita & Christianorum, legata & donationes capere possent. Sed memorabile esse Hieronymi judicium, scribentis in vita Malchi: *Ab eo tempore Ecclesia potentia & divitiis qvidem major, sed virtutibus minor facta est*: Et Chrysostomum (hom. 86. in Matth.) valde qveri de Episcopis & Clericis, villarum suarum & litium cura distractis, & tempus consumentibus. Observatus non multo post fuit abusus, cum Episcopi fructuum maximam partem, cum damno pauperum, suis & numerosæ familiæ alimentis & commodis impenderent. Huic malo varie provisum, constitutis in oriente Oeconomis, qvi Episcoporum expensis moderarentur. In occidenti cautum fuit, ut qvarta tantum redituum pars Episcopo, tres reliqvæ Clero, pauperibus, & Fabricæ Ecclesiarum ex æqvo assignarentur, ut constat inter alia ex constitutione Gelasii Papæ Can. *Vobis enim 23. C. 12. Q. 2.* Putat tamen ex hac partitione tantum lites natas fuisse, nec præcaveri potuisse, qvo minus Episcopi & Prælati bona Ecclesiastica ad privatæ possessionis titulos & modos redigerent, sub dominatu præsertim barbarorum Regum, qvi occidentalis Imperii regionibus potiti erant. Nec tamen negat, etiam in oriente divitiarum cupiditatem, captationes hæreditatum aliaqve vitia, de qvibus Hieronymus & alii qveruntur, apud Clerum invaluisse. Refert postea, ut non saltem Episcopi

Cano-

Canonici & Parochi, ſed & monachi qvi affectata paupertate diſtinguia clericis per opes corruptis voluerint, jam dudum populi favore ad corradendas divitias abuſi fuerint, & ex donationibus pro remedio animæ & ad Miſſas privatim celebrandas, poſſeſſiones ampliſſimas & invidioſas acqviſiverint. Monſtrat nullam ab initio Pontificum Romanorum curam aut poteſtatem in bona iſta temporalia Clero & Monachis poſſeſſa ullo legitimo titulo prætendi potuiſſe, ſed temporum injuria, & Gregorii VII. potiſſimum artibus arreptam fuiſſe; ita qvidem ut Papæ plerunqve Monachis præ Epiſcopis faverent, horumqve jura per iſtos non una ratione diminuerent. Dein cum Monachi qvoqve conceſſis abuterentur, Pontificum officium tanto magis invaluiſſe, ita ut tandem omnem ſibi in bona Eccleſiaſtica poteſtatem arrogaverint, nec parum ex illis in ſua lucra verterint, licet maximam partem ex Principum & nobilitatis liberalitate profecta eſſet. Fruſtra autem jus divinum S. Primatus Petri a Pontificibus huc applicari, qvanqvam id maxime fecerit Innocentius III. qvi tamen ignorare non potuerit, omne jus antiqvum aſſertioni illi ſuæ reſiſtere; certum enim eſſe antea cauſas omnes de ordine & bonis Eccleſiæ vel ab Epiſcopis deciſas, vel orta cum his controverſia a Synodis provincialibus ſub autoritate regum expeditas fuiſſe, ita ut ne cogitare qvidem Papæ de tali poteſtate potuerint niſi litigantes partes ad Judicium primæ ſedis provocare cœpiſſent, eaqve occaſione per negligentiam Principum & ipſorum Prælatorum culpa dominatio illa Pontificia inducta fuiſſet. Præterea alia. Judicari ex his poteſt, qvanta probatio reqviratur, ut ſupremum arbitrium de bonis Eccleſiaſticis qvibus primoribus Eccleſiæ ſeculis clerus plane caruit, & qvæ ex liberalitate Principum & populi ad Clerum pervenerunt, Principibus & Rebuspublicis ablatum peregrino dominatui tribuatur, & qvam difficile ſit ut adductis vel ab hoc autore Gallo, vel a Paulo Sarpio Veneto, aliisqve qvi Romana ſacra retinuerunt & ſpiritualem qvendam primatum Papæ non denegant, rationibus & argumentis nedum illis qvæ Proteſtantes allegant ſolide reſponderi poſſit.

Ad §. CXXXIIX. *Leiſnici ad Muldam.*) Hæc narraturus Varillaſius ita ſcribit *Lib. VI. hiſt. hæreſ. p. 9.* Cives Lipſienſes, omnes fere Lutherani bona Eccleſiaſtica occupaverant, ſub prætextu, qvod plus reditum ex iis proveniat qvam opus eſſet ad ſuſtentandos miniſtros Ec-

» clesiæ. Ut tamen ostenderent, se non diteſcendi causa ea invasisse, con-
» stitutionem fecerant, per qvam qvæ supererant, in pauperum susten-
» tationem, & ad informationem juventutis adhiberentur. Statutum
» illud ab homine idoneo sed incognito conscriptum erat, & Lutherus id
» examinans ita probavit, ut ex eo correcto suum opus faceret, & præfa-
» tionem adderet. Magna autem Lipsiensi magistratui elogia dedit,
» qvod ecclesiam eo modo, qvi post tot seculorum corruptionem possi-
» bilis fuisset, ad puritatem Apostolicæ œconomiæ restituissent, qvo
» tempore omnibus pro indigentia succurrebatur, & tanto magis mi-
» randa erat charitas, qvod in commune exerceretur. Addit, qvasi Pro-
» pheram agere vellet, exemplum Lipsiensium brevi imitaturos qvi-
» cunqve sinceræ reformationis stimulum sentirent, & fore ut tot bene-
» ficiorum reditus, qvi in Germania pingviores essent, qvam in toto re-
» liqvo orbe Christiano, otiosis & vitiosis hominibus ademti, ad pios &
» castos usus impendantur, nec qvisqvam superfuturus esset, qvi in de-
» cem Imperii circulis miseriæ & mendicitati succumberet. Condo-
» nari potest homini peregrino, si in nominibus locorum aliqvando labi-
tur: Qvanqvam qvi ad historias scribendas animum appellit secum
prius habitare viresqve suas metiri debet, idqve operæ dare ne ignota
& falsa memorando alios decipiat, & se ipsum ludibrio exponat. Hic
certe Autoris error crassissimus est, qvi de rebus Germanicis illo tem-
pore gestis tanta cum confidentia loqvitur, ac si omnibus consiliis &
actionibus præsens interfuisset, neqve tamen celeberrimam urbem
Lipsiensem, ab oppido abscuro *Leisnicensi* aliqvot inde milliaribus &
sub alio tunc Principe sito, ob aliqvarum literarum similitudinem di-
stingveret; sciebat præterea, ut ex his ipsis libris ejus constat, Lipsienses
illo tempore Principem Georgium habuisse, Lutheranismi acerrimum
persecutorem, ita ut non nisi cum manifesto capitis sui periculo, de in-
vadendis aut mutandis Ecclesiasticis reditibus decernere potuissent;
sangvine enim aut exilio luebant, (ad obitum usqve Georgii, qvi non
nisi post sedecim annis secutus est) qvotqvot ex illis Lutheri doctrinæ &
reformationi qvocunqve modo faverent; qvid autem non passi essent,
si vel tantillam redituum sacrorum particulam attigissent. Ineptum
etiam est, qvod de ministris Ecclesiæ Lipsiensibus, eo tempore sic lo-
qvitur, ac si a senatu aut civibus constituti & sustentati fuissent; cum in
urbe essent non solum duæ magnæ Parochiæ, sed & Benedictinorum,

Augu-

Augustinianorum regularium, Dominicanorum & Franciscanorum monasteria, monialium etiam unum in suburbio, qvinqve præterea Academica collegia, qvorum omnium maximam curam Georgius Princeps gerebat, & ab omni vi & mutatione tuta præstabat. Falsum qvoqve est qvod Lutherus *Leisnicensium* statutum interpolaverit, aut suum ex illo opus fecerit; publicavit id, uti erat, nec nisi præfationem addidit. Hanc ipsam tamen ita refert autor, ut veritati studere, aut eam legisse credi non possit. Itaqve historiæ loco fabulam narrat & calumnias veteres ad genium seculi, suumqve propositum, arreptis ex probabilitatum qvisqviliis centonibus resarcit, sed ea imperitia qvam nec patronis suis excusare possit. Cæterum *Leisnicum* arx est & oppidum ad Muldam, unde illustris familia Burggraviorum nomen habuit, qvæ paulo ante Georgii Ducis moram extincta est, ex qva genus suum celeberrima & opulenta Ranzoviorum gens in Holsatia deducit. Præfectura hodie *Leisnici* est Electoralis, & Pastor oppidi in vicinas Ecclesias ephoriam habet. Exemplum qvod illi tunc instituerat collatæ stipis ad alios propagatum non est, sed aliæ leges per constitutiones Ecclesiasticas harum provinciarum inductæ sunt, qvos Leisnicenses nunc non minus ac cæteri seqvuntur.

Principes Saxoniti illo tempore opulenti erant) Hoc ex rationum libris aliisqve documentis non spernendis demonstrari posset, ut & eorum liberalitas & beneficentia in Ecclesiasticos & alios. De *Friderico* Electore speciatim narrat *Spalatinus in Vita* MS non solum qvantum impenderit in Wittenbergensem *Ecclesiam collegiatam*, qvod jam retuli, sed & qvod redux ex Palæstina ædiculas s. *Capellas* titulo *S. crucis* & *B. virginis* cum altaribus, *Torgaviæ*, itemqve Decanatum & vicarios in arce fundaverit, dein collegiatis Ecclesiis *Gothæ*, *Isennaci* & *Altenburgi* omnibusqve monasteriis multa donaverit, neqve qvidqvam toto regiminis sui tempore iis auferri passus sit, etiam post cœptam Evangelii a Luthero prædicationem, ita ut non nisi summa cum circumspectione magnaqve cum cunctatione de mutationibus cogitaret, & qvidem sine dispendio redituum Ecclesiæ multoqve minus cum suo emolumento. Multum vero in ædificia expendisse idem autor narrat, nominatim in arces *Eulenburgi*, *Lochaviæ*, *Liebenverdæ*, *Coburgi*, *Vinariæ*, *Colditii*, *Altenburgi*, idqve fecisse, non tam delectamenti autsumæ causa, qvam qvod pecunia abundaret, eaqve opifices alere vellet;

Prætore Brettano commendatus. Hic Chytræum ob eruditionem, in ea ætate, valde amavit & qvaſi filii loco habuit, Lutherum ad qvem a *Joh. Brentio* commendatitias attulerat, ultra annum audivit in Geneſis explicatione, qvi ultimus ejus labor fuit. Turbato Caroli V. victoria Wittembergenſi ſtatu, Heidelbergam & Tubingam digreſſus, reſtituta tamen Wittembergenſi Academia, & Melanchthone in eam revocato, ipſe qvoqve ad hunc rediit, dein parto ex informatione ſtudioſorum aliqvo ære in Italiam profectus eſt Anno 1550. Anno ſeqventi poſt reditum commendatus a Melanchthone ad munus docendi in *Academiam Roſtochienſem* vocatus fuit, ubi Anno 1561. Doctoris Theologiæ titulum cum duobus aliis aſſumſit. Extant, & juveni mihi lectæ ſunt theſes in juſti tractatus modum (*forma octava* qvam vocant) conſcriptæ, in qvibus totius religionis ſumma pie & ſolide proponitur, qvas defendendas cum duobus ſodalibus, in totidem partes diviſas, ſumſit; Erant ii *Simon Pauli* & *Joh. Kittelius*, promotor vero *Joh. Rungius* Theologus clariſſimus. Cæterum Chytræus a plurimis Academiis, urbibus, provinciis, ampliſſimis ſtipendiis licet invitatus, recuſatis omnibus in vocatione ſemel adepta perſtitit, lucri cupiditate omnino vacuus, graviſſimis tamen negotiis apud alios, indulgentibus id Principibus Academiæ patronis, adhibitus eſt, inter qvæ commemoratione dignum eſt, qvod a laudatiſſimo Imperatore *Maximiliano* II. cum *Ordinibus Auſtriæ* libertatem religionis Evangelicæ permiſiſſet. Anno 1569. accerſitus, & ſæpe ad colloqvium admiſſus, in Eccleſiis illis conſtituendis præclaram operam præſtiterit, ut ex libris, qvi typis vulgati ſunt conſtat, & (Deo volente) in loco dicetur; Idem ad formationem Academiæ Helmſtadienſis *Julii Ducis Brunſvic.* auſpiciis, multum contulit: In Saxoniam miſſus conſultationibus de *Formula concordiæ* interfuit. Obiit ſeptuagenarius Anno 1600. inſigniter laudatus carmine celeberrimi viri *Jani Gruteri*, qvod cum reliqva Chytræi hiſtoria & librorum qvos ſcripſit recenſitione conſervavit *Melch. Adami in vit. Theol. p. 992.* morum ſumma fuit bonitate, & in ore crebro habuit hæc vota: Utinam ambitio & avaritia ex animis hominum funditus tolleretur. Utinam publicæ tranqvillitatis cauſa magni viri remitterent invicem ſimultates! utinam reges ac potentes rerum Domini, majorem Eccleſiæ ac Scholarum curam ſuſciperent, certe pul-

Adeo deniqve ab avaritia alienus, ut ad tributa, licet tunc modica, populo imponenda ægerrime moveretur. Huic tamen tam bono & generoso principi ejusqve successoribus paris probitatis mordacissimi & mendacissimi homunciones *Cochleus* & alii terræ filii, ex suo ingenio sacrilegii crimen & mutatam eo intuitu religionem nulla ne specie quidem veri proterve impingunt, eademqve petulantia Lutherum criminantur, cujus mores tota vita a sordibus alienissimi fuerunt, neqve erat, qvi illo vehementius in rapinas detonaret. De *Georgii* Duce dicere nihil attinet, cujus divitiæ celebratissimæ fuerunt, is enim etsi suspicionem qvandam cupiditatis ut alibi notavi, incurrit, Cui tamen opes vel in Lutheri odium fovit potius aut auxit, qvam minuit, sed mortuus minorem qvam pro opinione pecuniæ summam reliqvit, & mutatio in monasteriis post decessum demum ejus, a fratre Henrico ejusqve filiis procurata fuit.

Ad §. CXXXIX. *In Germania, doctrina*) Particularia pleraqve de reformatione in provinciis & urbibus Germaniæ diligentiæ *D. Davidis Chytræi* debemus, qvem Princeps Gallicorum historicorum *Thuanus* magni fecit, multaqve ex eo mutuatus est, & nuper etiam collaudavit Varillasius, in *præloqvio historiæ hæresium*, ubi nec industriam, nec veritatem in eo desiderat, qvamvis dubitari possit an illum legerit, qvia tantam ei styli barbariem objicit, ut sine tædio legi non possit, valde autem delicatum esse oportet, cui Chytræi dictio, Melanchthonem non infeliciter imitantis sordeat, nec magis accurate judicat, cum dicit eum mediocris ingenii fuisse. Suppeditata Chytræo fuerunt Regum & principum jussu, ut in præfatione Saxoniæ suæ memorat, narrationes ex Archivis & actis publicis depromtæ, optimo sane & utilissimo exemplo, itaqve post Sleidanum, vix reperitur, cui majori securitate in historiis hisce credi possit. Meretur vir optimus, qvi tot rerum qvæ absqve illo æterna oblivione fuissent sepultæ, memoriam conservavit, ut de vita ejus aliqvid annotetur. Natus fuit Anno 1530. *Brackenhemii* in Wurtembergico Ducatu patre Matthæo ejus loci Pastore Evangelico, Germanicum cognomen Kochhase (cacabum significans) in Græcum convertit, ut a χύτρα Chytræus sive Testaceus diceretur. *Tubingæ* Academica studia inchoavit, ibiqve anno ætatis XV. magisterii gradu ob ingenii præcocis dotes raro exemplo honoratus fuit; Wittembergam venit Anno 1545. Melanchthoni a fratre

Præ-

no commendatus. Hic Chytræum ob eruditionem
le amavit & qvaſi filii loco habuit, Lutherum ad qvem
ommendatitias attulerat, ultra annum audivit in Ge-
ıe, qvi ultimus ejus labor fuit. Turbato Caroli V, vi-
ergenſi ſtatu, Heidelbergam & Tubingam digreſſus,
Wittembergenſi Academia, & Melanchthone in eam
voqve ad hunc rediit, dein parto ex informatione ſtu-
o ære in Italiam profectus eſt Anno 1550. Anno ſeqven-
ommendatus a Melanchthone ad munus docendi in
ochienſem vocatus fuit, ubi Anno 1561. Doctoris Theo-
ım duobus aliis aſſumſit. Extant, & juveni mihi le-
ı juſti tractatus modum (*forma octava* qvam vocant)
ıvibus totius religionis ſumma pie & ſolide proponi-
endas cum duobus ſodalibus, in totidem partes divi-
ıt ii *Simon Pauli* & *Joh. Kittelius*, promotor vero *Joh.*
gus clariſſimus. Cæterum Chytræus a plurimis Aca-
, provinciis, ampliſſimis ſtipendiis licet invitatus, re-
s in vocatione ſemel adepta perſtitit, lucri cupiditate
graviſſimis tamen negotiis apud alios, indulgentibus
Academiæ patronis, adhibitus eſt, inter qvæ comme-
ım eſt, qvod a laudatiſſimo Imperatore *Maximiliano*
Auſtriæ libertatem religionis Evangelicæ permiſis-
ecerſitus, & ſæpe ad colloqvium admiſſus, in Eccleſiis
s præclaram operam præſtiterit, ut ex libris, qvi typis
ſat, & (Deo volente) in loco dicetur; Idem ad forma-
æ Helmſtadienſis *Julii Ducis Brunſvic.* auſpiciis, mul-
n Saxoniam miſſus conſultationibus de *Formula con-*

Obiit ſeptuagenarius Anno 1600. inſigniter lauda-
errimi viri *Jani Gruteri*, qvod cum reliqva Chytræi
ım qvos ſcripſit recenſitione conſervavit *Melch. A-*
ol. p. 992. morum ſumma fuit bonitate, & in ore cre-
ta: Utinam ambitio & avaritia ex animis hominum „
ur. Utinam publicæ tranqvillitatis cauſa magni vi- „
vicem ſimultates! utinam reges ac potentes rerum „
n Eccleſiæ ac Scholarum curam ſuſciperent, certe „
pul. „

pulchrum & stabilem Apostolicæ & orthodoxæ religionis consensu & florentem reip. Christianæ statum haberemus. Hæc de Chytræo.

Norimbergæ Andreas Osiander) *Melchior Adami* & qvos ille secutus est, in Bavaria natum tradunt, sed errant. *Gunzenhusa* enim (ubi Ao. 1498. natus fuit,) Franconiæ oppidum est, ad Alemannum seu Almulam amnem, qvod *Burggravii Norimbergenses*, nunc *Brandenburgici Marchiones*, a *Seckendorffiis* ante annos paulo plus qvam trecentos coemerunt, Limnæo referente. Pater Osiandri faber fuit ferrarius, hujus cognomentum *Hosemann*, cum juventus oppidana, ut solet, commixtum cum baptismali *Andreæ* nomine, & deminutum in Hosen-Enderle corrupisset, ipse, literarum studiis deditus, & ut tunc moris erat, in *Osiandri* transformavit. Præcoci & fervido fuit ingenio, grandiloqventia & mysticorum imitatione tumidus & singularis: disputatet etiam haud impromtus, ita ut coram Episcopo Bambergensi diœcesino suo cum aliis auditus, admirationem sui excitaverit, plura in progressu operis de illo dicenda erunt, maxime de iis qvæ in Borussia gessit, non sine turbatione Ecclesiæ: concionabatur eodem tempore in templo Sebaldino *Dominicus Sleupnerus*, uterqve a Præpositis Parochiarum ad prædicationes constitutus, ut infra §. 173. referetur.

Johannes Brentius) *Wila* qvod parvum est sed imperiale in Svevia oppidum natus fuit, patre prætore Anno 1499. Tyrocinia Academica Heidelbergæ habuit, eo progressu ut anno ætatis decimo octavo magisterii titulum assumeret, & contubernii qvod *realium* vocabant, Rector creatus, non Philosophiam saltem, sed & Theologiam doceret, ringentibus sacri ordinis viris. Invidiæ itaqve leniendæ causa sacerdotium suscepit, & inter *canonicos Ecclesiæ S. Spiritus* receptus fuit; audivit disputantem Heidelbergæ Lutherum Anno 1518. eumqve admiratus est, ac scripta ejus postmodum avide legit. *Halam Svevorum*, commendante qvodam qvi literis Heidelbergæ operam dabat, *Isenmanno* Halensi, vocatus fuit ad Pastoris munus Anno 1522. & infesto Natalitio B. Virginis concionem primam habuit: Evangelicam doctrinam modeste profiteri cœpit, non tamen sine contradictione monachorum ex *Franciscanis* maxime. Effecit nihilominus doctrinæ præstantia, qvam applausus Populi seqvebatur, ut pleriqve ex adversariis alio secederent. Missæ celebrationem aliqvandiu continuavit, ita tamen ut ab illis, qvæ pro defunctis habentur, abstineret. Invalescente

lescente interim plurimis locis Evangelii prædicatione, cum & *Isenmannus* ille Heidelberga in patriam revocatus operam jungeret, abrogatio Missæ anno 1523. secuta fuit, excusante se Brentio hunc in modum: Optimi auditores, audio qvosdam vestrum nostris actionibus offendi; & qvidem verum est, ego qvoqve aliqvoties Missam hic apud vos celebravi; sed non per omnia sacrificulorum more, sed impietate horrenda, sacrificii scilicet oblatione pro vivis & defunctis, omissa: idqve propter vos a me factum est. Nam cum primum huc a vobis essem vocatus, in profundum idololatriæ vos immersos reperi, ideo aliqvid erat faciendum, & ad vos in lacum descendi, ut vos educerem, & in libertate paulatim erudiendo & nonnihil etiam, exemplo Apostoli, ad tempus cedendo & simulando. Jam vero rectius ex verbo Dei a me estis instituti, & horrendam Missæ abominationem & cœnæ Dominicæ profanationem intelligitis. Ideo ea & fugienda est, & legitime abroganda. Hæc de *Brentio*, qvæ ad hoc tempus pertinent, sufficiant, ex Melch. Adam. & MS. Altingii excerpta. add. Scultet. pag. 122. 160. Alia seqventibus annis de illo commemoranda occurrent.

Ulmæ.) Editæ ibi sunt anno 1617. conciones a ministerio Evangelico in Festo jubilæo habitæ; qvarum prima est *D. Conradi Dieterici*, Superintendentis, Theologi meritissimi. In hac initia reformationis egregie referuntur, qvæ in compendium redacta exhibebo: Qvam primum Lutheri theses anno 1517. prodierunt, excitatus illorum lectione *Johannes Eberlinus Gunzburgensis, monachus Franciscanus*, prædicare in monasterii sui templo Evangelicam cœpit veritatem magno cum populi applausu, sed pulsus est, frustra intercedente plebe & Senatu, a fratribus, multasqve persecutiones passus, Wittenbergam se contulit; inde edito Anno 1523. libello, Ulmenses dehortatus est, ne ab Evangelio deficerent monuitqve ut a monachorum fraudibus sibi caverent, eorum vero immania crimina in omnibus monasteriis Ulmæ perpetrata ita descripsit & execratus est, ut dixerit, intra annos qvadraginta tanta admissa esse in illis scelera, ut mirum non sit, si sol radios urbi subtrahat, nullaqve herba aut planta crescat. Alia plurima ejus scripta anno 1521. Basileæ & alibi edita enumerantur. Abeuntis *Eberlini* exemplo *Henricus Kettenbachius*, ex eodem monasterio, magno a-

nimo adversus abusus concionatus est, cujus opuscula typis anno 1522. mandata itidem allegantur. Contradixit huic publice ex *Dominicanis Ulmensibus Petrus Nestlerus*, ejusqve clamoribus effectus est, ut & *Kettenbachius* pulsus fuerit. Eodem tamen tempore *Johannes Diepholtus* qvem vulgo loripedem cognominabant, in templo suburbano docere cœpit, adversus *cultum Deiparæ, & de Missa Evangelica*, ejusqve homiliæ typis excusæ fuerunt. Cum vero alius nomine *Johannes Hostiehius* in loco suburbano, sub dio concionari cœpisset, eiqve populus immoderatius adhæreret, Senatus illum ex improviso capi jussit, & Episc. Constantiensi vinctum transmisit, qvi eum in carcere totum annum tenuit, torqveri etiam fecit, ab Evangelii tamen professione dimovere non potuit, sed tandem dimisit, Ulmam postea reversum, & alicui functioni Ecclesiastico præfectum. Seqventi anno 1524. Pastor *Leipensis*, in ditione Ulmensi evangelium docere & Sacram cœnam *sub utraqve* celebrare ausus est, magno ad eum ex urbe concursu. Ausus etiam est Pastor Xenodochii Missas intermittere, & eo nomine in censuram vocatus libello supplici, conscientiæ suæ verbo Dei aperte constrictæ rationem haberi petiit, a qva animæ suæ salus penderet, eaqve submissione decretum a Senatu obtinuit, ut in statione sua conservaretur. Instantibus autem indesinenter civibus, vocatus fuit eodem anno ad Conciones Evangelicas *Conradus Samius*, Brackenheima ex Wurtembergico ducatu, ob doctrinam Evangelii pulsus (extat ad eum Consolatoria Lutheri 1. Octobr. 1520. data Lib. I. Ep. n. 195.) qvi primo in æde Franciscanorum dein & in templo maximo (qvod *Monasterium* vulgo Münster nominant) conciones habuit, ita tamen ut & Pontificii in eodem templo docerent. Crescente vero Evangelicorum numero, Samio *Johannes Diepholtus* & tres alii coadjutores dati sunt. Ex Monachis qvosdam immodestiores, & vitæ probrosæ reos senatus urbe ejecit, interqve eos qvendam, qvi cum a Samio ex scripturis in colloqvio coram senatu urgeretur, dixerat, si omnia in scripturis continerentur, monstrari debere, num in iis extet, qvod Ulma sit urbs. Eo anno Senatus pastoribus injunxit, ut concubinas dimitterent, aut matrimonio legitimo sibi jungerent, qvod & aliqvi fecerunt: mandavit item ut baptismus, & consecrationes nuptiales Germanica lingva administrarentur anno 1527. *officium* B. Virginis, & cantus ille *Salve regina* ante annos ducentos institutus, itemqve *festum corporis Christi*

Chriſti & expoſitio hoſtiæ in Altari abrogata ſunt, idem factum anno 1528. de lectiſterniis die paſſionis Chriſti, de candelis perpetuis, & aliis ejusmodi ritibus. Sed plenior reformatio anno demum 1531. ſecuta eſt, qvæ cum aliis qvæ poſtea acciderunt luculenter ab autore recenſentur.

Erhardus Snepfius.) Celebrem ad Nicrum urbem imperii *Hailbrunnam* patriam habuit, qvatuor annis Brentio major, ſtudiis a matre, pia matrona ſacratus, Erfordiæ *Juſtum Jonam*, *Eobanum Heſſum* & *Joachimum Camerarium* audivit, Heidelbergæ jurisprudentiæ ſe applicuit, ægre a matre ad Theologica revocatus, cum interim luce Evangelica ex Lutheri dogmate tenebras veteres diſpuliſſet. *Weinsberga* primum, qvod ad Nicrum oppidum eſt, Wurtembergicæ ditionis, docere Evangelium cœpit, inde pulſus, ſub patrocinio *Gemmingiorum*, qvorum ſplendidiſſima inter liberos Eqvites Sveviæ in Craichgoa familia eſt, & nunc qvoqve floret, *Guttenberga*: paulo poſt circa annum 1523. *Wimpinam* translatus eſt, oppidum imperialis libertatis; exorto anno 1525. ruſticorum tumultu, non niſi matrimonio inito a maleferiatis illis, qvi eum ſibi concionatorem caſtrenſem expetebant, extricare ſe potuit: Reliqva ex ejus vita etſi in ſeqventes annos protenduntur, paucis addo. *Weilburgi* in Comitatu Naſſovico paſtor & reformator fuit, inde Profeſſor *Marpurgenſis*; poſtea Stutgardiæ docuit & Tubingæ Theologiam profeſſus eſt, ubi *doctoris* titulo ornatus fuit, tandem ob *Interimiſticæ* doctrinæ recuſationem ejectus *Jenæ* eodem Theologicæ profeſſionis munere per annos decem functus, obiit anno 1558. In conventibus & colloqviis religionis cauſa habitis utilem navavit operam; facundia tanta fuit, ut cum ſumma admiratione & attentione audiretur; ſcriptis etiam Eccleſiæ commoda procuravit.

Hamburgenſes.) Urbis toto orbe celeberrimæ hiſtoria ad reformationem ſpectans, ſpecialius tradi meretur, ſed cum præter vulgatos autores nulla mihi nunc adſint documenta, ex qvibus reconditiora promam, præſtat id ad aliud tempus differre, aut illarum rerum peritioribus relinqvere. *Joh. Bugenhagium* formulam reformationis jam anno 1522. Hamburgenſibus deſcripſiſſe in vita ejus, ut & *Joh. Æpini* apud *Melch. Adamum* refertur. Hic Æpinus paſtor illo tempore in urbe patria ad D. Petrum & poſt biennium cæterarum parochiarum

Superintendens conſtitutus eſſe perhibetur: Idem cum *Bugenhagio* & *Caſpare Crucigero* Doctoris titulum *Wittenbergæ* anno 1530. præſente Electore adſumſit, qvi primus actus fuit promotionis Evangelicorum Theologorum: Sed hoc ad ſeqventem hiſtoriæ partem pertinet. *Chytræus* & ex eo *Scultetus* primos Hamburgenſium præcones Evangelicos nominant *Ottonem Stifelium*, *Stephanum Kempium*, Franciſcanum, *Joh. Zechenhagium*, *Joh. Frizium*.

Caſpar Guttelius.) Edidit hoc ipſo anno 1522. ineunte, dialogum, eumqve *Comitibus Mansfeldicis* inſcripſit, *ſtrenæ* titulo. (Ein ſeelig Neu Jahr.) Erfurti excuſum: Stylo & dialecto lingvæ Germanicæ Luthero inferiorem fuiſſe ſatis patet, ſed dogmata eorumqve aſſumtam pie & orthodoxe tractat, & Eccleſiaſticæ antiqvitatis eam oſtentat peritiam, ut dolendum ſit hæc Viri ſcripta in oblivionem veniſſe. Ex illis ſane apparet veriſſimum eſſe qvod alibi monui, doctiſſimum & cordatiſſimum qvemqve conſcientiæ ex Scripturis convictæ impulſu, non cœco impetu Lutherum tunc ſecutum eſſe, neqve ſola ejus autoritate moveri potuiſſe, qvi eruditione, ætate & dignitate vel æqvabant eum vel præcedebant, inter hos certe Guttelium hunc, qvem vulgo *Doctorem Caſparum* vocabant, qvantum ex ſcriptis (cætera enim mihi ignota ſunt) conjicio, referri debere exiſtimo. Meminit dum iſta ederet ſe jam a viginti annis monachum fuiſſe, & ſic tribus annis prius qvam Lutherus Doctoris Theologiæ titulum an. 1517. Lipſiæ adeptus eſt. Scholaſticam doctrinam perfecte callebat, ſed eam contemnere cœpit, ut ſcripturarum lectioni ſe totum addiceret, unde vix ulla ejus diſciplinæ veſtigia in ſcriptis ſuis reliqvit. Eraſmi admirator ſectatorqve fuit, & per concilium vel univerſale vel Nationale defectibus Eccleſiæ remedia inveniri poſſe arbitratus eſt. Ex dialogo ſive colloqvio iſto inter Magiſtrum & diſcipulum qvædam adſcribam. Laudat alium dialogum antea vulgatum inter Franciſcum Sickingium & ruſticum qvendam foſſorem (vulgo Karſthanßen) & ſecundum ejus contenta ſcripturæ lectionem omnibus modis commendat; gratiasqve eo nomine Deo agit, qvod tandem poſt diuturnam famem ab *Amoſo* propheta Cap. VIII. prædictam unicus ille & pretioſiſſimus animæ cibus, verum verbum Dei hoc tempore clarius qvam per aliqvot ſecula innoteſcere cœperit, & Theologia pura & incontaminata ex pulvere & cœno

cœno repurgata,& producta ex latebris fuerit; id ostensum esse ait in *libello populari de fide antiqva & nova*, provocat etiam ad exemplum fœminæ in vicinia, qvæ ex scripturis duos valde tumidos ardelliones convicerit. Tria inde tempora Ecclesiæ refert, *primum* optimum, ubi in plantanda Ecclesia Christus solus cum verbo suo sanctissimo, pro scopo habitus fuerit,uno tamen oculo ad Christianos etiam fratres directo, & pascendo oves, ex præcepto Christi, Petro dato : illa secula aurea (ait) fuisse, & martyrum coronis ornata. *Alterum* periodum negligentem vocat cum Pastoribus prioribus, qvi pleriqve mortem pro Christo subierant,succederent trepidi & inertes,qvi jactum a Satana hamum avaritiæ & superbiæ incauti deglutiverint, alia præter Christum qværentes: Tunc plures hæreses contra Christi personam & officium obortas, qvibus tamen Hieronymus,Augustinus, aliiqve mascule restiterint. At Tertium tempus luctuosissimum, a Paulo 2. Tim. III. & a Petro 2. Epist. Cap. II. prædictum esse. Pastores enim extitisse, qvi pro lubitu legibus novis ecclesiam oneraverint, & cœlum clauserint, qvod tamen nec ipsi intraverint. Spretam fuisse scripturam; *Humanistis*, *Summistis*, *Sophistis* omnia repleta, regnasse superbum illum paganum Aristotelem; ita veteres frigidosqve præceptores suos nil nisi *secundam* secundæ, *distinctiones*, *qvæstiones*, *summas crepasse*. Ita Theologos Pharisæis similes factos esse,qvi meriti fuerint qvod Christus comminatus est Matth. XXI. 43. *auferetur a vobis regnum* Dei,& *dabitur genti facienti fructum* ejus.Se vero dicit, nullo alio fundamento qvam verbo Dei uti velle. Nolo,*inqvit*,Lutheri nomen & litem mihi imponere,absit a me ut Martini aut Petri aut Pauli sim; a solo Christo nomen, gratiam & salutem ut decet baptizatum Christianum sumo. Mihi nec Cephas, nec Apollo, nec Paulus,multo minus Martinus,aut ullus alius homo,dare illam potest,itaqve *Martinianorum* & *Eccianorum* nomina, si sapimus,omitti debent,unicum habemus Christum, alterius non egemus. Tria inde tractat capita (1.) miserum Ecclesiæ statum describit. (2.) examinat qvalis sit verus Christianus,& qvæ vera bona opera (3.) ostendit qvomodo ex misero illo statu ad veritatem pervenirí possit. In *primo* comparat Pastores prioris temporis illis, qvi Zachar. X. describuntur, qvi neglecta prædicatione verbi divini,qvam Christus unice injunxit,& Petrus exercuit, nil fecerint, qvam *excommunicare*, *pompas agere*,*nummos colligere*, *imo*

sangvinem Christianum profundere, & miseros opprimere. Debebant, ait, Christum prædicare, & proximi salutem etiam cum vitæ suæ periculo qværere, sed ubi sunt tales? nil nisi nomen spiritualium (der Geistligkeit) reliqvum manſit, opera sunt minime spiritualia imo nec Christiana (Ungeistlichste/ja aufs allerunchristlichste) speciatim refert multis annis in Italia se versatum, templa, monasteria, *commendas*, in desolatione & penuria, aliqvando in qvibusdam unum alterumqve monachum lacera veste inveniſſe, neqve unqvam audiſſe, qvi concionarentur, illos omnium minime, qvibus id ex officio Apostolico incumberet. In Germania etiam concionandi munus non primoribus aut doctioribus, sed plerumqve inferioribus, indoctis & jejunis vicariis seu Capellanis, & inter Monachos iis, qvos *terminarios* vocabant concreditum fuisse. Hi juvenes, ait, erant Scripturæ ignari, & qvi sermones sibi præscriptos fabulis repletos seqverentur, eum in finem ut plebem caseo & butyro aliisqve emungerent reculis, & sic regnum ciconiarum in ranas exercerent. Si qvi excellentiores in magnis urbibus ingenti salario ad concionandum conducti essent illi Christum, ut debuissent, solum Regem eumqve mitem, & humilem, qvalis ad filiam Sion venit, minime prædicabant, sed doctrinis hominum horumqve meritis, & libero arbitrio referti, satellitio profani Aristotelis tum *Summistarum* & *Partistarum* obruebant & dedecorabant: Charitas vera in pauperes in desverudinem abiit, neqve fuere qvi eam commendarent, hæ saltem voces strepebant, gib/bring/kauff/löse/ mach dich theilhafftig/stiffte/baue/steckeLicht auff/faste/lauff dahin/lauff dorthin/da vergibt man Pein und Schuld/ i. e. da, affer, eme, redime, participem te fac, (meritorum monasticorum) funda, ædifica, cereos accende, jejuna, curre huc, curre illuc, ubi culpa & pœna remittitur. Sic, ait, non ut Christus modeste & placide, sed superbe & eqvis vecti incesserunt. Tales erant *Stationarii*, qvos vocant, qvi se legatos *Spiritus Sancti* dicebant *S. Antonii*, *S. Valentini*, *S. Mariæ de Roma*, *S. Joh. Baptistæ*, *S. Bonifacii*, *S. Bernhardi*, *S. Wendelini*, *S. Huperti*, pluresqve alii, cum iisdem mercibus, *vexillorum*, *campanarum*, *cereorum*, *historiarum de Sanctis*, *magnus appanatus*, magnus numerus erat, de Salvatore nostro J. C. ejusqve gratia & solatio, ne verbum qvidem: Exempla Sanctorum in moribus nulla, nec informatio, qvomodo gratiam a Deo sanctis exhibitam venerari, eorumqve fidem & opera imitari deberemus.

Mi-

Mirum adeo fuiſſe dicit, qvod Petri navicula non plane ſubmerſa fuerit, itaqve ejus conſervationem ſolius Chriſti promiſſioni & gratiæ adſcribendam eſſe. Jam parte altera fidei naturam & efficaciam, & liberi arbitrii corruptionem, qvæ etiam optima opera noſtra Deo ingrata & imperfecta faciat, & qvod veræ pietatis exercitium ex fide neceſſario ſeqvatur, egregie deducit, allatis & nervoſæ applicatis clariſſimis ſacrarum literarum teſtimoniis, hanc autem doctrinam plane neglectam fuiſſe qveritur, dum profani & lucripetæ ex clero (die Welt-Knaben uñ Geld-Prieſter uñ Münche) opera ſolum ſanctorum ebuccinarent, de fide vero eorum, ex qva operati ſunt, ne mutirent qvidem: ita vulgus cum ſanctos audiret oraſſe, jejunaſſe, peregrinatos eſſe, eadem ait, tentavit ſtolido impetu, ad novas, a Diabolo potius qvam Deo inſtitutas peregrinationes prorumpens, domi uxores & liberos egenos reliqverunt, tempus & operam perdiderunt, cibum animæ, verbum Domini, qvod domi habere potueruut, neglexerunt, contra manifeſtam Dei voluntatem, qvi nulla probat opera qvam ex vera fide profecta. Monſtrat inde, qvam exiguo aut nullo fructu a confeſſionibus remedium qvæſitum ſit, & ut conſcientiæ hominum, poſt freqventiſſimas confeſſiones, magis magisqve in ſecuritatem inciderint: impoſſibilem etiam eſſe docet enumerationem omnium peccatorum, Deo ante omnia confitendum eſſe, inter Deum & hominem, ſolum eſſe mediatorem Chriſtum, ad hunc fide confugiendum; citat Eraſmum ad hæc confirmanda, qvi doceat, qvomodo Chriſtus in verbo Evangelii inveniatur; monet graviter, verbo ob cœleſtem vim veritatis, non ob prædicantium autoritatem credi debere; qvi hanc ſolam ſeqvatur, nihil agere: qvi verbo *credit*, (ait) *non reſpicit perſonam prædicantis, nec verbum ob perſonam honorat, ſed hanc honorat ob verbum*, & pereunte *licet & ermnte perſona*, aut *aliter docente omiſſa illa & valere juſſa, verbo adhæret: Hæc eſt fidei divinæ & humanæ differentia, illa Verbo & Deo, qvi eſt verbum, innititur, hæc hominum autoritati:* allegat exemplum Joh. IV. de Samaritanis. Illud vero axioma, qvod fides nunqvam ſit absqve ſpe & charitate, prolixe & clare inculcat: Reſpondet etiam pie & docte tentationibus de æterna prædeſtinatione. Has dicit inter alia ideo pro Diabolicis habendas eſſe, qvia eo hominem ducant, ut aut a pietatis exercitiis ceſſet, cogitando ſcilicet, nihil ea prodeſſe, ſi ex abſoluta prædeſtinatione ſalus contingat; aut

opi-

opinione electionis tumidus fiat. Oppone (ait) ex Psalmo I. *Beatus qvi meditatur in lege Dei die & nocte: non dicit, Beatus qvi meditatur & servatur an electus* sit nec ne; addit alia in eum sensum, & tela diaboli vitanda esse monet, qvibus eo tendit, ut neglecta via mandatorum Dei, arcana ejus decreta rimemur: optimum & tutissimum esse media salutis strenue seqvi, armaturam sacram a D. Paulo præscriptam attipere, gratiam Dei pro fundamento habere, absqve illa enim nullum fieri posse bonum opus, sed omnium hominum actiones peccato contaminatas esse. Apparuit enim (scribit) *gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus* Tit. II. *Apparuit*; ergo ante illam nil fuit nisi ira & damnatio: apparuit gratia Salvatoris sive salutaris (ut est in Græco) ut constet salute carere, qvicqvid careat gratia ubi hic est liberum arbitrium? ubi virtus, ratio, bona intentio hominis? omnia extra salutem, omnia damnata extra gratiam, omnia peccata & pudenda coram Deo, utcunqve coram hominibus splendeant. Dicitur etiam significantissime, *omnibus hominibus*, nemo enim excipitur, omnes sumus *natura filii iræ*. *Apparuit autem ut abnegemus impietatem & sæcularia desideria*, qvid hinc colligitur, nisi talia esse omnia nostra, ante gratiam & sine ea? Hic succumbere debent omnes hypocritæ, etsi jejuniis, orationibus, vigiliis, laboribus sese ad mortem usqve macerent, nisi cor gratia purificatum habeant. Non dicit Apostolus *apparuit festum*, aut *peregrinatio*, aut *ordo hic vel ille* monachorum, aut hoc illudve opus; neqvaqvam sed *gratia salutaris* apparuit, hæc sola & unica id præstat. Stulti hinc omnes monachi & monachæ, qvi opera sua jactant præterito fidei fundamento; Ipsa glorioſissima mater Domini, nulla prædicavit opera, sed simpliciter dixit, *ecce ancilla* Domini & Elisabetha eam celebrans exclamavit; *beata qvæ credidisti*. Si tamen unqvam homo fuit, qvi de bono opere gloriari potuisset, facere id B. Virgo potuisset: opus enim ejus cum fide & obedientia corpus suum virgineum filio Dei, qvem cœlum & terra non comprehendunt, inhabitandum tradidit, præcellit omnia hominum opera: Qvid enim sunt ædificia, fundationes, campanæ, puppæ, qvibus nos superbimus? Respondet inde ad objectiones ex dictis, *si vis ad vitam ingredi* serva mandata, & ad alia, qvibus libertas arbitrii & obseqvii statui videtur, Scripturam enim ex Scripturis explicari debere docet, utitur similitudine, qva & Lutherus usus est, qvod ubi solem nubes qvædam abduxit, sol tamen post nubem

bem ſplendeat, & qværendus ſit: intelligi itaqve ex clarioribus dictis debere, qvicqvid de operum noſtrorum bonitate aut libertate dicitur, ut prævia gratia Dei fieri cenſentur, ex fide ſcilicet qvæ nunqvam otioſa eſt, ſi vera eſt: ſibi qvidem (ait) fides ad ſalutem ſufficit, ſola eam aſſeqvitur, operibus ad id non habet opus, ſed opus eſt ei operibus, ad ſalutem proximi; fides recipit bona, charitas diſtribuit, qvæ fides accepit, neqve aliud vult Jacobus Apoſtolus cum opera urget, qvam ut fidei veræ argumenta ſint. qvanqvam ejus verba inſulſe ad operum merita trahant Sophiſtæ: Taxat inde opera illa conficta, nugatoria, & hypocritica, Miſſas, vigilias, erogationes, cujusdam eleemoſynæ, anniverſaria &c. qvibus mire, (ait) ſibi placent Clerici & Prælati, iisqve obtegi & compenſari poſſe putant ſummam avaritiam & duritiem qva cenſus & ſervitia a ſubditis extorqvent. Egregia inde, ad majorem fidei fructum ex ſacris meditationibus, incarnationis, paſſionis totiusqve vitæ Chriſti, & ex communione corporis & ſangvinis ejus in Sacramento, capiendum commentatur, ut & de myſterio deſponſationis inter Chriſtum & animam piam itemqve regenerationis. *Tertia* parte tractatus de mediis inqvirit, qvomodo ex captivitate hac, qva populus Chriſtianus premitur, ut non niſi nudum nomen Chriſti retinuerit, eluctandum ſit: deſcribit iterum extremam Eccleſiæ miſeriam, vitia immania in moribus, Superſtitionem in cultu, multitudinem & abuſum feſtorum, tum qvod mala iſta multi non ſentiant aut agnoſcant. Exigit itaqve agnitionem & confeſſionem morbi, dein ut arca Domini in humeros recipiatur, id eſt verbum Dei; Ut abuſus qvibus pecuniæ tenditur, & qvi in cultu ſanctorum in Miſſis mercenariis, in Vigiliis, & Exeqviis committuntur, tollantur, ex his enim omnibus apparere, qvod ventrem pro Deo habeamus. Exclamat inde: *O concilium concilium qvam ſumme es neceſſarium.* Nondum (ait) plane deſpero, multa regna, provincias, ditiones peragravi, Germaniam pro corde Chriſtiani corporis habendam judico. Habemus *Carolum Cæſarem* Principem valde pium & Chriſtianum: habemus intet tot alios proceres *Albertum Cardinalem Archiepiſcopum &c.* hunc & alios ſupplices adeamus, ut ſi totius orbis Chriſtiani concilium fieri neqveat, ſaltem ut in Germanica natione qvantocyus convocetur, in qvo de tantis rebus tot animarum, qvas Chriſtus ſangvine ſuo redemit ſalutem ſpectantibus ex verbo Dei libere & publice tractetur, & qvid ſe-

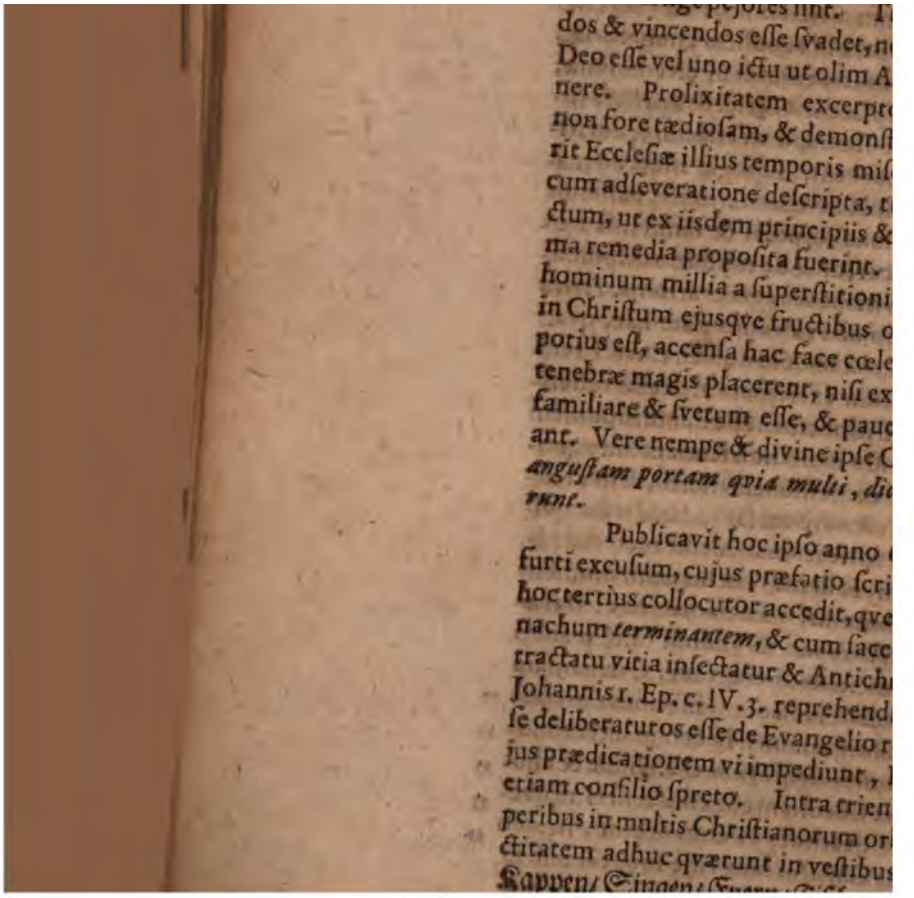

...ge pejores sint. T
dos & vincendos esse svadet, n
Deo esse vel uno ictu ut olim A
nere. Prolixitatem excerpt
non fore tædiosam, & demonst
rit Ecclesiæ illius temporis mis
cum adseveratione descripta, t
ctum, ut ex iisdem principiis &
ma remedia proposita fuerint.
hominum millia a superstitioni
in Christum ejusqve fructibus o
potius est, accensa hac face cœle
tenebræ magis placerent, nisi ex
familiare & svetum esse, & pauc
ant. Vere nempe & divine ipse C
angustam portam qvia multi, di
runt.

Publicavit hoc ipso anno
furti excusum, cujus præfatio scri
hoc tertius collocutor accedit, qve
nachum *terminantem*, & cum sacc
tractatu vitia insectatur & Antich
Johannis 1. Ep. c. IV. 3. reprehend
se deliberaturos esse de Evangelio r
jus prædicationem vi impediunt,
etiam consilio spreto. Intra trien
peribus in multis Christianorum or
ctitatem adhuc qværunt in vestibus
Kappen/ Singen/ Fuern/ Sich

chern/ in köſtlichen Chor-Mänteln prangen/& in jactatione & fiducia cultus interdiu & noctu Deo præſtiti. S. Paulus plebi jam cognitus eſt (ait). Detracta eſt pellis Leonina aſino, nil niſi aſinus cum auribus & voce ſua ſupereſt, jam hypocritæ, ſeductores, mendaces & impoſtores iſti vocantur, qvi ſe mediatores inter Chriſtum & populum ferebant, unus eſt Deus, unus mediator &c. unus Sacerdos ſummus; per hunc ſolum ſalvamur; hæc eſt fides Chriſtiana: Jam Biblia hucusqve ſpreta, die noctuqve circumferuntur, prædicantur ex pulpitis & famem verbi divini excitant. Indicat pluribus verbis monachorum mendicantium turpitudinem & inſcitiam, nec parcit opulentis collegiis & monaſteriis, ſed & horum avaritiam, durum in pauperes dominatum & hypocriſin, graviter taxat. Indignatur, *Carthuſianos* etiam tantas opes conqvirere, neqve tamen hos aut alios charitatem pro tanta affluentia erga pauperes digne & pie exercere. A trecentis annis degeneraſſe omnem monaſteriorum diſciplinam; qveſtum de hac corruptione *Gerſonem* qvem virum vocat excellentem, einen theuren Mann/ & nunc tamen vendi ſuperabundantia opera, ex fœtidis monachorum operibus: In illorum manibus rarius Pſalterium, freqventiſſime cenſuales libros conſpici, primum nec aliud qværi, an afferantur cenſus, an præſtentur ſervitia, ut ager ſe habeat, bringſt du Zins/ bringſtu Geld/ fröhnen auch heute die Bauren/ wie ſtehts im Feld? Chriſtum cum theſauris ſuis nullius eſſe conſiderationis, ceremoniis omnia tribui, auff Neigen/ auff Ducken/ auff lang Beten/ auff Eyer/ Oel/ Kappen/ Schleyer/ qvæ omnia nihil valeant apud Deum, niſi adſit fundamentum a Deo præceptum, fides vera & efficax. Ad pecuniam tandem omnia referri: Geitz iſt der Vater zum Kind/ Geld iſt die Loſung. Ita monaſteria in infernum, monachos in diabolos transformari, dura ſunt iſta, ait, ſed dudum ab Hieronymo notata. Epiſcoporum inde & Prælatorum mores aperte depingit, ut armati incedant & bella gerant, & ſangvinem Chriſtianum effundant, ut delitioſum otium qværant, ut aleæ indulgeant, im Schacht ziehen/ im Bret ſpielen/ rümpffen/ flüſſen/ ſcherwenzeln/ karnöffeln/ bockmänteln. Addit ſe hæc non dicere ut motus excitentur, id enim non eſſe Evangelii ſcopum aut doctrinam. Reſpondet ad excuſationes, qvod Evangelium ſemper fuerit prædicatum in Eccleſia: negat enim debito modo prædicatum eſſe, putant (ait) prædicari Evangelium, cum die-

bus Dominicis particula qvædam prælegitur, si surgant, dein sedeant auditores, & ex hominum doctrina, ex Summistis & Partistis audiant, qvæ ad lucra cleri diriguntur. Si totum Evangelium non vero particulas qvæ omnes simul vix sex folia majora impleant, explicassent, si omnes qvatuor Evangelistas, sic omnium Apostolorum scripta, sic Prophetas etiam utpote de Christo vaticinantes non neglexissent, nunqvam in hanc corruptionem præcipitata fuisset Ecclesia. Horum omnium loco *librum exemplorum* succesisse, succum & nucleum Evangelii omissum Christum etiam ut exemplum saltem aut legislatorem & consultorem propositum fuisse dicit. Utilia inde multa subjungit ad probandam scripturæ veritatem & præstantiam & adversus Atheorum blasphemias & cavillos ut & contra clamores de hæresi. Interim non sufficere ait, si qvis dicat, se Evangelicum esse. Qvam facile didicerunt (scribit) aulæ, nobiles, & rustici, ut sacerdotes & monachos criminari, avaritiam & pravos mores illis exprobare, negligere preces, jejunia, parum offerre noverint, qvidam etiam monachi promtissime cucullos abjecerunt, alii lignea simulacra combusserunt, carnes comederunt, & alia in conspectu simplicium Christianorum egerunt, qvæ purant & jactant, Evangelica esse, Diabolica illa potius sunt, ex his fructibus fœtidis & impiis arbor bona & Christiana non cognoscitur, nemo Evangelicus esse potest, qvi veram fidem non habet, eamqve per charitatem assidue exercet, crucem patienter gestat, & spem servat. Ista omnia ex Pauli, & qvia hunc fere pro hæretico haberi dicit, ex Petri etiam epistolis deducit; & Principes proceresqve serio commonefacit, ut officium suum faciant, & subditos benigne tractent. Cum vero tam pauci sint, qvi ad gregem illum parvum Christi referri possint (esse enim qvosdam non negat, sed (ait) *qvid sunt inter tantos?* Joh. VI. 9.) impedimento esse notat [1.] Diaboli astum & sævitiam, auctam hoc tempore, cum videat detegi fraudes [2.] respectum temporalis commodi & charitatis defectum. [3.] *Sophistarum, Partistarum, Summistarum* clamores hæresin meliora ostendentibus imputantium: esse etiam qvi absolutionem principibus denegent, ni exeqvi velint sua decreta. Accedere adulatores & religionem Dominorum facile probari servilibus & parasiticis ministrorum & subditorum ingeniis. [4.] antiqvitatem & veterem morem obtendi; retinenda esse dici qvæ parentes majoresqve probaverint, qvasi

non

non & illi diaboli fraude & hominum malitia decipi potuerint; ſi hoc argumentum validum eſſet, paganiſmum reſtituendum fore. Patres & majores illos ſeqvendos eſſe, qvales nominat B. Virgo & Zacharias, pios nempe, *Abrahamum & ſemen ejus*, Iſaacum & Jacobum. De vita monaſtica tandem cenſet, niſi pro judaica illa fide, qvæ fere huc usqve invecta ſit, Chriſtiana reſtituatur, abjici debere cucullos, tonſuras & omnia iſta, & in legitimum ſtatum reduci. Profitetur autor ſe primis ſtudiorum annis per frigidos Præceptores male inſtructum, jam pro veteramentario (einen Altreiſſen) habendum, juniores & egregios nunc magiſtros eſſe, qvi reformationem rectius pleniusqve indicare & promovere poſſint. Monacho vero iſti collocutori, ad cuculli objectionem auditis tot cenſuris inclinanti ſvadet, ne id faciat, corrigi mores debere, & verum fidei fundamentum teneri, ſic nociturum non eſſe cucullum; deniqve adverſus perſecutiones & afflictiones ſolatiorum fontes aperit, & Eccleſiam ſub cruce optime ſemper floruiſſe, nec cœli viam niſi per tribulationes patere oſtendit. Anno 1523. Guttelius Islebiæ per totam qvadrageſimam ſingulis diebus a Dominica Invocavit usqve ad feſtum Paſchale & in hoc qvoqve conciunculas doctas piasqve habuit, qvæ Zviccaviæ menſe Septembri typis vulgatæ ſunt, & Alberto Cardinali Brandenburgico *d. Veneris poſt Feſt. Aſcenſ.* dedicatæ. Hunc laudat, qvod librorum piorum editionem non prohibuerit in ſua diœceſi, eumqve hortatur ad paſcua pura populo procuranda, & ad concilium promovendum, qvod liberum & Chriſtianum ſit, in Spiritu S. congregatum, in qvo poſt tot gemitus, preces, & deſideria ovium Chriſti tandem hominum dogmata removeantur, & Chriſti fides ex verbo Evangelico reſtituatur. In epilogo ad eundem petit, ſi generale concilium a Romana ſede impetrari non poſſit, ut de nationali pro officio ſuo ut *Primas Germaniæ* cogitet, neqve enim coram Deo niſi id faciat, culpa cariturum eſſe; ſvadet etiam reformationem Miſſarum & feſtorum, & ut precibus populi indulgeatur S. calicis uſus ſecundum inſtitutionem Chriſti, atqve alia ordinentur, qvæ erroribus & oppreſſionibus Eccleſiæ remedia afferant. Hæc ſuo & aliorum nomine demiſſe & humilime imo per Deum rogat, & innumerarum animarum miſerias & anguſtias qvantocyus ſublevandas impenſe commendat. Sed ad annum 1522. redeo. In

illo enim Zviccaviam vocatus fuit Guttelius, literis Senatus & Pastoris, ut dissidentem in urbe clerum & populum concionibus suis ad concordiam reduceret, ut ita arbitri loco habitus esse videatur, ab iis qvi de doctrina Lutheri discrepabant. Offensos enim ab illo ex plebe non paucos fuisse verisimile est, sive Cleri instinctu, sive qvod Storchium aliosqve ejus sectæ damnasset. Erant & in Senatu & ex vicina nobilitate, qvi reformationi resistebant. Extat autem non saltem Guttelii concio, *Dominica post Petri & Pauli Festum* Zviccaviæ habita & excusa, sed & literæ MS. habentur in doctissimi viri *Christiani Daumii* Scholæ Zviccavienſis Rectoris emeriti bibliotheca, qvarum exempla mecum communicata fuerunt, ex qvibus ista aperte probantur. Versabatur tunc Wittenbergæ M. Stephanus Rothius Zviccavienſis, vir doctus & civitatis postea Syndicus, qvi cum Luthero amicitiam inierat ab uxore novella ut Schmidius refert, a simultate & odio, qvo ei adversabatur retractus. Ad eum qvidam ex prædicatoribus Zviccavienſibus Wolffg. Zeunerus hæc scripsit d. 28. Maji 1522. „ Ignaviam & torporem nostrum haud inepte notasti, probeqve admodum dicis. „ Cum igitur populus duræ cervicis, multisqve mirum in modum ambagibus in superstitiones traditiunculasqve nescio qvas deflexus ut „ majore avocetur ab hisce ineptiis auctoritate *Doctorem Caspar Guttel* „ & Senatus ipsius & nostri pastoris literis vocavimus, qvi sic reqvisitus „ brevi temporis spatio se venturum pollicetur, pro sacro pulpito declamaturus, sperantes, Deo præbente, eum id suis revocationibus effecturum, qvod forte nobis, plerisqve assertionibus ac pugnationibus etiam a scriptura desumptis, vix crediturі essent. Dein successum concionum Guttelii narravit: Adfuit nobis paucis diebus *Doct. Caspar* „ vocatus. Mirum qva gratia primum Scholasticorum, præsertim Thomistarum dogmatibus adeo exutus, ut jam eorundem extremus contemptor exstat, dein verbum Dei per scripturam solidam mire tractare „ consvevit, ut an fuerit Thomista penitus ignoretur, dubiteturqve utrum „ magis didicerit aut dedidicerit. Nec absqve fructu discessit, multos sermones nostros approbando, ita ut qvidam *operariorum* satis grandævus „ diceret ipsum cum nobis in unum conspirare cornu. Est & insuper qvidam inveteratus homo, plusqvam sexaginta annorum presbyter & pastor, idem canus & dives. Is freqventissimus suis concionibus aderat, „ nec Cygneam relinqvere volebat, donec ipse Doctor Caspar abiisset.

Is (ut cognati ſui ajunt) plerumqve coram, inter concionandum, miſeriam ſuam flentibus oculis deplorabat, talia usqve in hæc ipſa tempora nunqvam audita proteſtabatur. Aſſerens nunc paſtoris munere relicto ac renunciato ad Cygneam (ad qvam unice ſuſpirat) reverſurum, perpetuoqve manſurum, faxit Deus eum conſtanter id exeqvi. Eſt & alias populus ut noſti ad conciones freqventiſſimus. Qvo fit, ut & paſtor noſter opera Senatus & conſenſu populi plures inſtitui ſermones curet. Addit alia de mutationibus circa Miſſam & ritus inutiles, qvæ tamen nonniſi rudimenta perfectioris reformationis fuerunt, poſt annos qvosdam ſub Johanne Electore ſecutæ. Nullam mentionem Guttelii fecit in Chronico ſuo Schmidius, qvi tamen pleraqve illius temporis ex commentario diurno æditui cujusdam Zviccavienſis deſcripſit. At hic Guttelii conciones in an. 1523. refert habitas ante & poſt meridiem *Dominica poſt corporis Chriſti* ideoqve de aliis agit, priorum oblitus, niſi in anni numero error eſt. Ex hoc ipſo MS. hauſit Schmidius, qvæ de Lutheri adventu & concionibus narrat Part. I. pag. 385. verba æditui MS. ex Germanico verſa hæc ſunt. Anno 1522. die Lunæ poſt Miſericord. Dom. (*incidit eo anno in diem 27. April.*) Zviccaviam venit D. Martinus Lutherus, & hoſpitium apud conſulem Hermannum Muhlpfortium habuit. Die Mercurii concionatus eſt in templo Franciſcanorum, de fide, & a meridie de bonis operibus; Disputavit etiam acriter in articulo de prædeſtinatione & de matrimonio. Die Philippi Jacobi (*huic qvi eſt 1. Maji per errorem adſcribit diem 29. April.*) ex curia (*ad populum ſcil. in foro ſpatioſo collectum.*) ſermonem habuit, hunc audivit (*additur in margine ex alia manu*) pater meus, & diabolus tumultum excitavit, cum vetula inter cœmenta, qvæ ad ædificium publicum deſtinata in foro jacebant, ſedere videretur; Die *inventionis crucis* circa veſperam in arce concionem habuit: Concurrerat ex agris magna multitudo virorum, qvi videre & audire eum volebant, multi etiam milites in urbe erant, ita ut qvidam numerum advenarum ad 14000. computaverint. Debuiſſem hoc Lutheri iter referre ad an. 1522. cum de geſtis ejus poſt reditum ex arce Wartburgenſi agerem: ſed cum MS. nondum vidiſſem, nec præter Schmidium reperirem qvi iſta traderet, incredibile mihi videbatur Lutherum eo tempore, cum ob proſcriptionem Cæſaream vix Wittembergæ tutus, nec de Electoris tutela certus eſſet, auſum fuiſſe tridui itinere Zviccaviam

caviam excurrere, & interjecta plurima loca sub ditione Georgii Ducis sibi infensissimi, aut transire aut difficulter vitare. Dubium etiam faciebat, qvod Schmidius diem qvo Lutherus ad populum de curia locutus est 9. April. computat, in qvo manifeste erravit; ille enim die anno 1522. non in hebdomadem post *Qvasimodogeniti* sed post *Judica* incidit, in qvo Lutherus Wittembergæ fuit, eoqve tempore cum Anabaptistis disputavit, ut constat ex epistola *vigilia Palmarum* ad Spalatinum data Libro secundo pag. 58. Sed cum postea copia Manuscr. Zviccavienſis mihi fieret, in qvo diem 29. Aprilis qvanqvam nec hunc sine errore, sed levi inveniebam, & epistolam aliam Lutheri ad eundem Spalatinum *fer. 2. post Misericord. Dom.* ex arce *Eulenburgensi* scriptam Lib. II. p. 61. b. attentius considerassem, relationi MS. fidem denegare nonp otui; qvamvis celerrimum iter Lutherum habuisse oportet, qvi *d. Invent. Crucis, Lunæ*, sive *feria prima post Misericord. Dom.* (3. Maji) circa serum, Zviccaviæ concionatus, seqventi die, i. e. feria 2. *Eulenburgi* esse potuerit. Innuit autem
„ aliqvid qvod ad ea qvæ retuli trahi potest, cum scribit: Qvid hac pro-
„ fectione egerim, ex aliis cognosces, vel cognovisti. *& paulo post*: Cygneæ *modo tribus egregiis viris Evangelistis bene provisum est*: ipso *pastore optimo viro, & aliis duobus Magistris sacerdotibus*; ut adeo verisimile sit iter hoc non sine voluntate & ope qvamvis occulta Electoris susceptum fuisse ad componendos motus in urbe tunc populosa & potenti. Pastor erat, de qvo alibi egi, Hausmannus. De hoc in MS. legitur An. 1521. vocatum esse a Senatu, & primum Pastorem post annos novendecim fuisse, qvi præsens in urbe esset. Solebant enim parochiæ pingviores artibus Romanæ curiæ & Episcoporum iis conferri, qvi reditibus frui, functionem vero aliis tenui salario conductis locare possent. Addit Schmidius post conciones Lutheri Monachos in convitia & tumultus prorupisse, & a Senatu invito Papa & Episcopo Naumburgensi diœcesano, urbe ejectos esse, sed in MS. id saltem refertur, qvod uni monacho qvi in *festo Francisci* 1522. i. e. d. 4. Octobr. petulantius concionatus erat, abitus injunctus fuerit, & certum est, ut dixi, pleniorem reformationem post aliqvot demum annos secutam fuisse. Hæc occasione mentionis de Guttelio, de qvo in seqventium annorum historia aliqva adhuc dicenda venient.

Ad §. CXLVII. *viasque & modos proponeret.*) Erasmus edita pau-

paulo post hoc ipso anno *Spongia sua* sive *expurgatione* adversus *Ulricum Huttenum*, more suo recte & caute ostendit, qvid consilii fuisset capiendum, & qvid optari potuerit pro bono Ecclesiæ. Cum enim indicasset qvid in Lutheri ut vocat *paradoxis & vehementia* desideret, & Lutheranos, qvi sibi spiritualem cognitionem vindicabant, commonuisset, ut cogitarent se qvoqve homines esse, iisdem malis obnoxios, qvibus Pontifices & Principes; utqve publicam non spernerent autoritatem: hac paræneſi ad Principes, Ecclesiasticos nempe & Politicos, utitur, Rursum principes qvamlibet potentes ac magni, ne aversentur veritatem Christi, a qvamlibet humili propositam: Humiles erant & apostoli: Pharmacum corpori profuturum accipimus ab obscurissimo idiota, aut a mulierecula, & animi medicinam respuimus ab humilioribus oblatam? Submoveantur utrinqve privatæ cupiditates, & communibus votis imploretur spiritus ille pacificus, ne mutuis dissidiis Christiana res jam nunc in arctum contracta, penitus concidat, ne ferarum ac piscium ritu mutuis morsibus nos invicem lacerantes jucundum spectaculum præbeamus, & Satanæ, & Christiani nominis hostibus. *In omnibus articulis a priscis prodita fidei consensus est.* Cur ob paradoxa, nescio qvæ, qvorum aliqvot ejusmodi sunt, ut ad plenum non possint intelligi, qvædam ejus generis, ut in utramqve partem disputari qveant, nonnulla talia, ut non ita multum momenti adferant ad mores emendandos, sic tumultuetur orbis? Tota vita Christianorum undiqve differta est bellis insanissimis, tumultibus, latrociniis, jurgiis, odiis, obtrectationibus, fraudibus, dolis, luxu, libidinibus, nihil usqvam sanum est, & omissis omnibus digladiamur, *an principatus Romani pontificis sit profectus ab autore Christo.* Utraqve pars alteri se se attemperet. Obsequium parabit amicitiam, pervicacia tumultum gignet. Qvis autem finis erit, si altera pars nihil habeat nisi tumultus, rixas & convicia, altera nihil nisi censuras, bullas, articulos & incendia? Qvid magni est homunculum alioqvi moriturum in ignem conjicere? Docere ac persvadere magnum est. Ne palinodiæ qvidem illæ magnopere movent qvenqvam. Qvis enim non sic interpretatur, maluit pudefieri qvam exuri? Qvam vero non plausibile, qvum Episcopus qvi debebat docere Philosophiam Evangelicam, in his qvæ sunt hujus mundi, plusqvam satrapes est: in his qvæ sunt fi-

» dei, nihil habet nisi articulos, carceres, carnifices
» pudeat Episcopos servire charitati Christianæ,
» duit apostolos; non pigeat eruditos, episcopis suu
» Hoc interim consilium dederim utriqve parti, ut
» utriqve bene cupiens. Ne vero hæc solius Erasi
stimentur, testatur ipse in Epistola ad *Joh. Bozemu*
tiensem tertio Cal. Febr. d. an. 1523. scripta qvæ in
non habetur, sed seorsim mense Aprili illius an
cum Laurinum Decanum Brugensem & ad Theo
Frobenio excusa fuit, se *Marini Caracciioli Hieron*
trilingvis eruditionis hoc tempore principem vo
nis, Concionatoris Cæsarei consilio, imo & *Georg*
Montisii ex Angliæ proceribus hortatu, *disputati*
tribus dialogis, de negotio Lutheri, sed suppressis
bus scribere cœpisse. In his (ait) Thrasymachus
» Eubulus diversas. Primus dialogus inqvirit, an e
» tractari, etiam si Lutherus omnia vera scripsisset
» aliqvot illius dogmata. Tertius ostendit viam,
» possit sopiri, ut in posterum non facile repullule
» inter duos, absqve convitiis, nulla contentione, nu
» de simplex & rusticana veritas proponitur; tant
» moderatione, ut majus periculum videatur ne
» diversa, videlicet lenitatem meam, interpretans cō
» therus ipse, si modo micam ullam habet ejus ment
» prædicant: & ego certe gratulor, si habet: opto,
» qvibusdam magis placere sævitiam, ac per me qvi
» cuiqve judicium blandiatur. Sævire facilius es
» est conducibilius. Si corporis affectio in uno qv
» setur, fortasse profuerit cauterium, aut sectio.
» per omne corpus fusum est, ubi per intimas ven
» est, fortassis aliqvo Mercurio sit opus: qvi qvem
» soporem exemit ex omnibus membris Psyches, it
» educat id qvod est noxium. *addit postea*: Multa ta
» qvæ me non patiebantur longius in opere cœpt
» unam aut alteram pagellam, ut opus conceptum
» ptum: qvanqvam & alias ab hoc scripti genere n
» Odi cruenta dissidia, lusibus innoxiis magis cap

Tum probe mihi conscius sum qvantum Herculem hæc res postulet, & qvantulus ego sim pygmæus. Ac prorsus nondum mihi satis decretum est, an velim qvod institutum est absolvere. Qvicqvit fiet, non fiet temere: nec exibit omnino, nisi privatim lectum ac probatum ab his, qvos maxime decet favere gloriæ Christi; nam in hoc certe cudetur, si tamen cudetur unqvam. Siqvidem video partem utramqve sic esse accensam, ut tota velit vincere, aut tota perire. Porro altera devicta magnam Evangelicæ veritatis ac libertatis ruinam secum trahet: altera non opprimetur, nisi perniciosissimo orbis tumultu, qvi multos etiam innoxios involvet. Ego malim rem ita componi, ut utraqve pars victoriam concederet veritati & gloriæ Christi. Hac de re obtuli secretum consilium meum Monarchis, si jubeant exhiberi. An perfecerit & ediderit qvæ cœpisse se dicit, fateor me nescire. Si extaret, luculentius forte qvam ex omnibus aliis ejus scriptis judicium ejus haberemus. Qvanqvam vero hodie diversa plane sit rerum facies in Germania maxime nostra in qva publicis legibus sancita est pax & concordia inter dissentientes, ad moderanda tamen mutua odia & ad firmandam qvietem, imo & ad emendationem multorum defectuum ejusmodi considerationes non sine fructu legerentur.

Ad §. CXLIIX. *in fine.*) Circumspicere cœpisse ad defensionem suam Principes Saxones, post secessum illum Ratisponensem & coeunte Pontificis artibus factione adversus reformationem, ad defensionem suam ex *Hortledro* disci potest. Nactus enim is est autographum Latinum Lutheri, Melanchthonis & Bugenhagii in qvo singuli *hoc anno 1523.* de qvæstione, *An liceat Principi subditos suos si a Cæsare vel aliis Principibus religionis causa vim paterentur, armis defendere*, sententiam suam aperiunt. Dissvadent id, ea maxime ex causa, qvia Principes in conscientia sua nondum convictos esse intelligebant de veritate Evangelica, nec a subditis ad defensionem imploratos, nec de bello cum ordinibus provinciæ deliberasse: Certos autem ante omnia justitiæ causa esse debere statuunt, qvi arma pro defendenda ea arripiunt. Sed de hac disceptatione & in universum de jure belli pro religione gerendi plura in progressu operis dicenda venient. Ex his interim constat de reformatione manu regia promovenda qvæsitum qvidem hoc tempore, sed nihil definitum esse, & Principes cropidos adhuc & sui juris incertos fuisse. Vid. *Hortled. Tom. I. Lib. II. cap. 1. edit.*

An. 1645. fol. 161. Eorum trepidationi igitur etiam Lutherus multum & fortasse plusqvam vellet indulsit: Patet id inter alia, insigni exemplo Anno 1523. ineunte, cum Augustiniani duo ex inferiori Saxonia, *Johannes* nempe *Westermannus* & *Godscalcus Croppius* Herfordiensis Wittembergæ doctoratum veterimore acciperent, *Papistico* nempe, ut expresse ad Spalatinum scribit Lutherus, Lib. II. p. 111. addens: probe illos rem scire, sed majoribus suis cedere, Principem vero hypocrisin suam continuaturum & suspicionem priorem purgaturum esse, si ad convivium solenne ferinam mitteret. Paulo post tamen Godscalcus ille in monasterio Augustiniano Eimbeccensi cum Ernesto Burmestero aliisqve Evangelium docere cœpit, *vide Chytr. Lib. XI. p. 326.* donec urbe ejiceretur, sed revocatus postea fuit, & interim Zellæ docuit; cum enim ibi esset Lutherus ad eum scripsit An. 1524. & 1525. Lib. II. p. 236. & 298.

Ad §. CXLIX. *Dicam tamen aliqvid in additionibus)* Ab amico veteri, & studiorum, cum adolescentes essemus, sodali *Hiobo Ludolfo*, Viro ob eruditionem omnigenam, lingvarum *plurimarum* cognitionem, gestaqve in aulis insignia munera Illustri, missa mihi est *Joh. Baazi* Historia Eccles. Svecorum Lincopiæ Anno 1642. excusa, qvæ paucis, ut videtur, in Germania innotuit. Ex ea excerpere qvædam non indignum labore aut a scopo alienum putavi, testimonio etiam Illustrissimi olim, mihiqve benevoli Regni Sveciæ Senatoris *Stenonis Bielkii* motus, qvi ut in libro Baazii annotavit Ludolfus, contulisse se retulit scripta autoris cum Actis publicis, & fidelissime cuncta, sine odio & studio tradita reperiisse. Et primo qvidem prætereundum esse non duxi, mala illa a Christierno II. Daniæ Rege Svecis illata, de qvibus declamat Maimburgius Clero & Pontifici non immerito imputanda esse, factioni nempe *Gustavi Trollii* Archiepiscopi Upsalensis. Hic enim Christiernum per proditionem in Sveciam introducere molitus est, convictusqve licet, accusante *Stenone Sturio*, Regni gubernatore, coram *Arcimboldo* Pontificis Legato criminis, & hujus opera Stenoni reconciliatus ad prava consilia rediit, tuente illa Leone X. qvi Anno 1520 Stenonem & Proceres, imo totum regnum interdicto subjecit, renitente tamen populo & Christiernum demum expellente, qvam libertatem ipse Joh. Magnus Lib. XXIV. hist. cap. 3. non potuit non laudare, ut refert Baazius Lib. I. c. X. Itaqve Christiernus immanem

nem illam lanienam ſupplicio tot procerum & civium anno 1520. exercitam, eo prætextu excuſavit, qvod excommunicatos omnes a Pontifice eſſe diceret, Vid. Chytræ. Lib. VIII. fol. 263. Dein notari meretur, qvod Baazius cap. XII. allegatis documentis probat, Clerum, populumqve Svecicum, omnimodam illam & abſolutam Romanæ ſedis potentiam ne illis qvidem ſeculis agnoviſſe, cum immanem in modum aliis in regnis invaluiſſet. Qveruntur enim in diplomatibus ſive Bullis Pontifices Anno 1160. 1210. 1250. qvod Epiſcopi neqve Capitulorum electione, neqve conſultis Pontificibus, ſed Procerum & plebis conſenſu conſtituerentur; Et aliunde conſtat, qvod ipſæ diœceſes non a Pontifice aut ejus Legatis, ſed a Rege & ordinibus regni fines ſuos acceperint. Teſtis ejus rei citatur antiqvus Scriptor *Adamus Bremenſis*. Alia prætereo. Poſt hæc Lib. II. c. I. tradit, *Guſtavum Erici*, poſtea Regem, cum regnante Chriſtierno Anno 1519. apud Lubecenſes exularet, primum de Lutheri doctrina, qvæ ad Eccleſiæ Reformationem tendebat, rumorem accepiſſe, informatum autem poſtea fuiſſe a duobus illis Lutheri diſcipulis, *Laurentio & Olao Petri*; maximam vero averſionis a Romano pontificatu cauſam habuiſſe, factioſam illam Cleri potentiam, & injuſtam de qvo diximus excommunicationem, qva Tyrannidi Chriſtierni Pontifex velificabatur. Fabulam igitur ſuo ingenio & vulgarem qvidem ac protritam pro hiſtoria nobis obtrudit *Maimburgius*, cum Guſtavum ad Lutheraniſmum perductum eſſe tradit, monſtrata ex bonis Eccleſiaſticis, præda. Qvomodo vero ad reformationem proceſſerit Guſtavus, qvæ obſtacula paſſus ſit, qva prudentia populi a Clericis in ſeditionem concitati impetum ſuperaverit, qvomodo furori Anabaptiſtico a Rinckio & Knipperdollingio, in Sveviam irrepentibus, excitato, pulſis fanaticis reſtiterit, a Baazio d. L. II. c. 2. 3. explicatur. Diſputatum eſt publice Upſaliæ inter Olaum Petri qvi Lutheri, & *Petrum Galle* Profeſſorem Theologum, qvi Pontificia dogmata propugnabat, & utriusqve argumenta poſtmodum ſcriptis mandata & publicata fuerunt. Qvorum compendium lectu digniſſimum cap. V. reperitur. Juſſu vero Regis a *Laurentio Andreæ* Presbytero Stregneſenſi, Cancellario ſuo, (Secretarium Maimburgius vocat) ad exemplum Lutheri Biblia Sacra in Svecicam lingvam translata fuerunt, initio a N. T. facto, publicata etiam ritualia ſive *Agenda*

eadem lingva, & Psalmi Davidis Rythmici. De bonis vero Ecclesiæ & speciatim de Decimis Anno 1526. in comitiis Holmiensibus agi cœptum est, non ob mutationem religionis, sed necessitatis publicæ causa; nam bello cum Christierno ingens æs alienum apud Lubecenses contractum solvi non potuit, nisi subsidia ex opibus Ecclesiæ peterentur, qvod paribus aut minus gravibus ex causis in regnis Pontificatum etiam nunc agnoscentibus sæpiuscule fieri videmus: Decretum itaqve tunc est ordinum consensu, ut decimæ parochiales duplæ corrogarentur, earumqve triens ad Pastorum Ecclesiæ sustentationes, reliqva cum tertia parte argenti & æris ex aliis bonis Ecclesiasticis, ad expungenda nomina impenderentur, Vid. c. VI. Fuga Archiepiscopi Upsaliensis, utqve simulata legatione & naufragio Pastores diœceesis convocatos pecunia emunxerit, eamqve cum multis patriæ documentis secum abstulerit, refertur c. VII. Diploma Regium, qvo calumnias a profugo sparsas diluit, Anno 1627. editum extat c. VIII. cujus hæc inter alia verba sunt: Religionis veræ curam nos habere juxta Dei verbum non diffitemur: Veriorem nullam habemus religionem, qvam a Christo & Apostolis traditam, de hac non controvertitur; Sed de Ritibus qvibusdam ab hominibus inventis, præsertim immunitate Prælatorum Ecclesiæ. Ritus inutiles cupiunt docti abrogatos; novam vel aliam qvam vere Christianam religionem introducere minime insimulari possumus: Nam pietati veroqve Dei cultui recte studentes, de gaudio vitæ æternæ participare cum omnibus Christi fidelibus unice laboramus. Qvare jubemus clementer dilectos nostros subditos, ne calumniæ de Nobis sparsæ locum dent, qvin potius religiosa pie judicantes, cogitent nos tractare illa, qvæ Dei gloriam & nostram, nostrorumqve subditorum æternam & temporalem felicitatem concernunt. Sumus experti haud ita pridem, qva usus sit fraude Papa Rom. in colligendis nostris bonis, dum per Missas atqve indulgentias corrasit magnam vim pecuniæ, prætendens connumerandam esse conducto militi, contra Turcam merenti stipendium, sicut emissarius Papæ divulgabat factum, hac pecunia utitur Papa Rom. ad stabiliendum Regnum suum contra Imperium Cæsaris Rom. Qvas Episcopi & Prælati Eccles. noverint alias fallacias, qvibus decipiant simpliciores, tum gravando conscientias miserorum ut lucrum reportent, si relaxent impositam satisfactionem, tum multiplicando hypocrisin Religionis, ut nomen

men Sanctitatis (ementitæ) obtineant. Hoc totum docti viri in aliis Regionibus ad oculum demonſtrant. Dum Prælati Eccl. ſuo ventri indulgentes, obſervant doctos piosqve viros hæc mala detegere, veritati ſummo niſu reſiſtunt, accuſantes illos novæ Religionis, mutatæqve Catholicæfidei. Hic cum nullius ſit veritatis ſermo, ne huic calumniæ locum detis, ſerio hortamur. Abuſum inde, poſt diſceſſum Archiepiſcopi, ingruentem, dum plebs reditus clero præberi ſolitos lucrifacere conabatur, Rex correxit, emiſſis edictis qvibus ſuſtentationi paſtorum conſultum eſt. In comitiis poſtea Upſalienſibus, tumultuante in *Dalecarlia* præcipue ob mutatum cleri ſtatum plebe, publice allegavit Rex non niſi unum Cœnobium Carthuſianorum *Gryphiholmenſe*, qvod in prædio ſuo hæreditario, non plena ſua voluntate erectum fuiſſet, in commodiorem uſum eſſe converſum, & *Lutheraniſmi* nomen recuſans, non defendere ſe aliam religionem dixit, qvam vere Chriſtianam & Apoſtolicam. Cap. XIII. extat hiſtoria comitiorum Aroſienſium Anno 1527. celebratorum, in qvibus ſtatim in limine offenſi ſunt Epiſcopi, qvod Rex Senatoribus Regni primam ſedem ante Epiſcopos dediſſet, Paſtores deinde & Clericos infra Nobiles collocaſſet. Obſtitit Reformationem ſerio urgenti Regi, magno conatu, *Johannes Bnſche*, Epiſcopus Lincopienſis, ſed cum Clero metu ordinum Regni obſeqvium ſimulavit, ita tamen ut proteſtationem ſcriptis clam conſignatam, ſub lapide ſepulchrali in templo occultaret, unde poſt annos XV. protracta Regi de illorum calliditate fidem fecit. Poſt diſputationem *Olai* & *Galli* publice & qvidem poſtulantibus, qvi aderant, ordinibus, Svecica lingva habitam, decreta condita ſunt qvæ c. XIII. recenſentur, qvorum ſecundum caput eſt, ut *Epiſcopi Regi ſpecificationem Expenſarum de bonis Eccl. annuatim collectarum exhiberent, ut Rex cum conſenſu ſenatorum diſponat, qvantum ſufficiat ſuſtentandis Eccleſiis & qvid ſuperſit coronæ, ſive regio fiſco numerandum.* Monachis etiam leges præſcriptæ, mendicantibus qvidem, ut *bis ſaltem anno ad ſtipes corrogandas exirent*; cæteris, qvibus præbendæ, qvos vocant, erant, mendicatione interdictum fuit. Paſtoribus & Scholarum Magiſtris injunctum, ut purum Dei verbum docerent; adverſus excommunicationum abuſus, Regia & Senatus cognitio ſtabilita. His decretis Epiſcopi *Lincopienſis*, *Aroſienſis*, *Scarenſis*, *Stregnenſis*, & Canonici *Upſalienſes* & *Wexonienſes* (vacantibus ſedibus) parituros ſe eſſe ſyngra-

phæ

pha polliciti sunt, sed cum clandestina, ut dictum e
Episcoporum, qvibus bellorum tempore sæpe abusi
testatem concesserunt. *Johannes* ille Lincopiensi
ret, Regem convivio excepit, paulo post visitationi
landiam insulam discessit, & convasatis qvæ potera
& monasteriorum bonis, Dantiscum profugit, ubi
gnus Archiepiscopus Upsalienſis substitit, donec hi
triam reditu Romam, Lincopiensis in Poloniam sece
nasterio vitam finiit. Anno seqventi comitiis Stre
ordinari Rex per Arosiensem Episcopum, tres alios
consensu aut investitura Pontificis. Eodem anno
Upsaliæ peracta est, præmissa pia de officio Regis &
one, qvæ legitur C.XV. De bonis ecclesiasticis qvæ
torum hæredibus exposita esse narrat Maimburgiu
1528. d. *26.* Maji promulgatum fuit, in qvo allegata
dinatione anno 1454. facta, nobilitati mandatur, ne
illa bona, sed jus qvo niti velint, prius doceant, & au
capitularibus Regiæ cognitioni submittant, additu
rum controversiantium meliores habuerit rationes, obti
de patet non per spolia, sed justis causis & titulis a
male qvæsitorum processum esse. Anno 1529. *Dom*
sima habitis *Orebrogiæ* comitiis, Clerus Regni de ref
siæ, constitutionem edidit. Primus nominatur
Archidiaconus Upsalienſis, Præses sedis Archiepisc
Nuncius; dein *Scarensis*, *Strengnensis*, *Arosiensis* Epis
res, Diaconi, Canonici, Monachi. Præcipuum,
est, prædicatio verbi divini, & correctio qvæd
tus, in qvo tamen plurima servarunt, ex
dit etiam hoc ipso anno *Olaus Petri*, tum Holm
Manuale sacrum lingva Patria, *Missæ* præsertim sive
lebrationem præscribens, & articulum de Justificati
cutus est spontaneus monachorum ex claustris egres
idonei erant ecclesiæ ministerio præfecti fuerunt.
Test. in lingvam Finnonicam, & sic successit tempor
ge, non tamen sine motibus qvibusdam Reformatio
fuit. Hæc ex autore, qvem nominavimus, publica

bata, cavillis scriptorum exterorum præponderare debent, multis modis digna, qvæ memorentur, imprimis ut appareat efficacia veritatis Evangelicæ, in ultimas Septentrionis Provincias duorum saltem qvi Lutherum audierant mediocris conditionis hominum ministerio delatæ, nulloqve sangvine aut aliis qvas in contrarium exerceri cernimus violentiis, sed pie & feliciter propagatæ. Scripseram hæc cum mihi visa est Relatio *V.C. Samuelis Pufendorfii* Germanice edita, de rebus Sveciæ, lectu sane dignissima, ex qva hæc, qvæ ex Baazio excerpsi confirmari possunt, pauca enim qvæ discrepare videntur, rei veritati in summa non officient.

De rebus Danicis illius temporis plures notioresqve scriptores habemus. *Meursium*, *Chytræum*, alios, ad qvos recurrendum est iis, qvi veriora, qvam a Gallis noviter relata & partim excogitata sunt, desiderant. De *Christierno* (qvanqvam qvæ is sæva & injusta fecit, defendenda minime sumam) legisse tamen me memini; illum nobilitati licet infensum pariter & exosum, plebi tamen acceptissimum fuisse. *Friderici* Electoris Saxoniæ avunculi sui favore non caruit. De hoc & de propensione ejus ad D. Lutherum Spalatinus in vita Friderici hæc habet: Anno 1523. Christianus Daniæ Rex cum sorore sua ejusqve marito Electore, Joachimo Brandeburgico apud Electorem Fridericum biduo fuerunt Schweinitii; eo tempore Lochaviam etiam venit, eamqve arcem omnibus, qvæ in Anglia & Hispania vidisset, præferre se dixit. Eodem autumno Rex Lutherum Wittemberga in arcem Electoris Sveinitiam accersivit, & concionantem audivit, tanta cum voluptate, ut dixerit, se tota vita Evangelium ita explicari non audivisse, nec dum viveret concionis hujus obliturum, imo jam omnia qvæ sibi acciderent, Deo juvante, patientius esse toleraturum. Sane Lutherus miseriam Christierno ideo immissam a Deo judicat, ut jam soli Christo viveret Lib. II. ep. 313. b. Forte Deus aliqvando ferinam (*proverbio Germanico res rara & insolita significatur*) id est, regem & reginam ad cœlum vocabit, atqve eum Regem de qvo minime speraret sensus humanus, ut sit mirabilis (Deus) ad ludendum nostrum judicium. Et paulo ante mense Febr. 1525. ad *Joh. Agricolam* Islebium scripserat: Regia illa mulier & vere Regina Elisabeth Danorum Regis uxor excessit e vivis (*Maximiliani* Imp. *filia erat Caroli V.* amita) ut ipse mi-

fli scripsit Christiernus Rex, sed magna fide excessi
» mini legitimo ritu Christi, nec persvaderi potuit
» proceres, ut in Papæ fidem rediret. Unum adhuc
lationem noto: incredibilem esse *decies centenorum* summam, qvam ab Accimboldo corrasam fui
Extat Satyra titulo *Philalethis* in contumeliam Ac
tempus Basileæ edita, in qva omnia ejus vitia exag
nisi ad *viginti millium ducatorum pretium* æstiman
Dania collecta Rex Arcimboldo abstulerit. Ut v
plus dixit Maimburgius, ita minus dicit, cum scri
saltem istam pecuniam a pontifice, nam revera abs
non carens, memorat id *Varillasius* Lib. IV. p. 321.
dialogo illo Satyrico, qvi Hutteni stylum sapit.

Ad §. CLI. *Uratislaviæ)* Mortuus erat pa
urbis, Johannes Thurzo, Illustri in Pannonia fami
Evangelii doctrinæ admodum favens. Ad hunc
cumbentem, Epistolam Luthieri 3. Kal. Aug. annc
» fert *Scultetus* in illo anno p. 60. his inter alia verbi
» & me nonnihil, imo multum cum Reverenda Pat
» scere, qvod Ecclesiæ Dei compatior, cui proh dolo
» lem R. P. T. dedit Episcopi, cum nunqvam magis e
» terum confido, qvod manus ejus percutiet & sanab
» tam insignibus ornavit doribus, non deerit, ut det
» nemqve omnia constanti Christiano, Episcopaliqv
» standi in omnes sanctas voluntates ejus. Si vita
» prosit mors. Potens autem est, tam ex vita qvan
» Ecclesiam suam juvare, pro divitiis bonæ voluntat
» scribo, qvod necessarium arbitrer, animum tuum c
» no, (qvanqvam qvis est tam fortis, qvi non egeat
» solatio?) Sed qvod communia nobis omnia factu
» rius onera portaret; ne ullus fidelis suus solus vive
» retur, sed in communione sanctorum securus per
» teretur. Itaqve qvantum nos contristat commun
» aut, si Dominus velit, etiam futura mors: tantum
» cat, qvod nec sola patitur, nec sola vivit anima tua
»

timur cum illa, & cum omnibus Jeſus Chriſtus medium cordis noſtri, in qvo ſancte valeat R.P.T. & meæ temeritati ignoſcat. Adducit & aliam Sculteti biduo poſt a Melanchthone ſcriptam p.61. in qvo hæc leguntur: Victus hominis amici conſilio, hoc, qvicqvid eſt, literarum ſcribo: ac Rever.P. tuæ ſimul mea ſtudia, & hunc animum laudibus tuis impenſe faventem addico. Qvis enim ei non faveat? qvi unus nobis, qvod ſciam eqvidem, in Germania Epiſcopi παράδειγμα abſolviſti, autoritate, literis ac pietate. Qvi, ſi haberet Chriſtiana Respublica, ut ille Rex Homericus ait, decem tui ſimiles συμβούλους, non dubitarem, renaſci aliqvando Chriſtum. Sed neutra epiſtola Epiſcopo reddita fuit, deceſſerat enim poſtridie Cal. Aug. id Lutherus poſtea 3. poſt Martini 1520. ad *Lincium* ſcribens, his verbis memorat: Eadem fide (in Chriſtum) Epiſcopus Uratislavienſis obiit, omnium Epiſcoporum hujus ſeculi optimus. Extant duæ ad eum Eraſmi epiſtolæ anno 1519. & 1520. ſcriptæ Lib.V.34. & XV. 2. una itidem Epiſcopi ad Eraſmum, elegantis ſtyli, qva munera qvædam ei inſinuat. dict. Lib. XV. 1.

Cæterum de *Joh. Heſſo* qvi Canonicus prius, dein paſtor Uratislavienſium fuit, paucis notandum, Norimbergenſem fuiſſe, Theologiæ doctorem. Primam concionem habuit d.25. Octobr. 1523. collega ei datus eſt *D. Ambroſius Meibanus* Uratislavienſis, cujus libellum qvendam anno 1537. editum præfatione ornavit Lutherus Tom. VI. Altenb. fol.109. Heſſus anno ſeqventi 1524. de fiducia in ſolum Deum & contra ſacrificium miſſaticum, tum pro matrimonio Cleri, publice per Octiduum diſputavit, adjutus a Valentino Trocedorfio. Felicem ſucceſſum hujus diſputationis memorat Lutherus in epiſtola ad Spalatinum, *fruſtra*, ut ait, *reſiſtentibus tot legatis regum & technis Epiſcopi*: Ipſum vero Heſſum jam anno 1522. m. *Mart. Evangeliſtam factum eſſe, & principem ejus* (neſcio an Epiſcopum an ex Sileſiis alium,) ob zelum pro Evangelio commendat. In eadem epiſtola monet, fidem prius & charitatem urgendam eſſe apud auditores, nec ad communionem ſub utraqve ſolum (qvod vulgo fiebat) feſtinari debere, cum fides non utraqve ſpecies faciat Chriſtianum. Damnandus eſt Papa, ait, qvi lege poſita ſuſtulit alteram ſpeciem adverſus Evangelium, ſed nec nos laudandi ſumus, ſi charitatem & fidem omiſerimus, qvantumlibet juxta Evangelium utraqve ſpecie potiti fuerimus. Poſtea an. 1524.

eundem jam Pastorem ad constantiam adversus persecutiones eodem anno hortatus erat, scribens: Ascendisti in navem cum Christo, qvid » expectas? Serenum? imo ventum, & procellas & fluctum navem operientes ut mergi incipiat, sed hoc baptismo baptisandus prius es, tum » seqvetur serenum excitato & implorato Christo &c. Hesso filius fuit » Paulus Medicus & Professor Wittembergensis, sed ex filiabus una infeliciter elocata est *Fridrico Staphylo*, qvi a religione Evangelica defecit & immanibus calumniis in eam grassatus est. Defuncto Hesso » Anno 1547. Melanchthon Græcum scripsit Epitaphium. vid. Adam. in » vitis Theolog. p. 183. & seqq. Luth. II. Ep. p. 57. 205. 240.

Ad §. CLII. *Canticum de Justificatione*) Duæ historiolæ de effectu hujus cantici non displicebunt lectoribus, qvas ex MSS. annoto. Cum id *Spenstæ* in Prussia composuisset, & vulgo ut solet, innotuisset; mendicus qvidam ex illis partibus Wittenbergam veniens sub fenestra Domus Lutheri illud cantavit. Lutherus auscultans & novum esse observans, cum non satis intelligeret, repeti jussit, rectius itaqve percipiens & de autore ejus edoctus non sine lacrymis gratias Deo egit, ob veritatem etiam per cantica istiusmodi tam late longeqve propapatæ. (1.) cum Fridericus II. post mortem fratris Ludovici An. 1544. in Electoratu Palatino successisset, & Evangelii qvidem doctrinam ex Bucero (qvi ei a concionibus olim fuerat) satis didicisset, verum metu imperatoris, & fratris defuncti exemplo, innovare aliqvid publice in cultu nondum auderet, subditi tamen eo inclinarent, factum est An. 1546. *Heidelbergæ*, in primaria æde *S. Spiritus*, dum Missa pro veteri more celebraretur, ut populus sua sponte clara voce hymnum illum Speravi, Es ist das Heil uns kommen her / canere inciperet. Veritus ergo perspecta populi mente tumultum, & ne agnatus *Otto Henricus*, qvi tum domicilium Heidelbergæ habebat, Evangelio favebat, & postea in Electoratu succesisset, gratiam illam in se derivaret, indulgere cœpit, ut Missæ non Latine sed Germanice dicerentur, & S. Cœna *sub utraqve* distribueretur. Hoc *teste Altingio*, principium publicæ mutationis in Palatinatu fuit, de cujus progressu in seqventibus dicendum veniet. Ex cantico ipso qvod ut alia rhythmo Latino utcunqve expressit ante annos plus centum *Wolffgangus Ammonius* Dunckelspühlensis Ecclesiastes, qvædam apponam.

Venit

Venit ſalus ex gratia
Dei mero favore
Nil facta conferunt pia
Nec qvem valent beare.
Chriſtum fides ſed aſpicit
Hic omnibus nobis luit
Factus ſeqveſter ultro &c.
Coram Deo mox juſtus eſt
Hanc qvi fidem prehendit,
Per facta qva tamen fides
Ex corde tum reſplendet,
Fides qvieſcit in Deo
Dat charitas ſe proximo
Si ſis Deo renatus &c.
Ceu fonte profluunt fide
Qvæ facta ſint probanda,
Abeſt fides ſi pectore
Nec facta ſunt probanda.
At ſola nos ſalvat fides
Sunt facta proximi comes
Qvibus fidem probamus.

Iſennacum) *Aqvila* iſte poſtea *Superintendens* Salfeldenſis factus eſt, cujus alibi forte mentio fiet. Duos Monachos, Franciſcanum unum, Carthuſianum alterum abuſus & errores Pontificios publice An. 1522. Iſennaci perſtrinxiſſe, ex MS. refert Scultetus d. an. p. 132. Anno ſeqvente *D. Jacobus Strus* vehementius concionatus eſt, a Decano & Capitulo ob id apud Johannem Ducem Electoris fratrem accuſatus. Scult. p. 163. ubi *archivum Iſennacenſis Eccleſiæ* allegat.

Ad §. CLIII. *ex Niemitſchenſi cœnobio*) Confunditur hoc Ciſtertienſium monialium clauſtrum cum *Nienseccenſi*, haud procul Wittenberga, qvod erat *Canonicorum regularium S. Auguſtini*, ſed incorporatum *Petersbergenſi* cœnobio. Varillaſius Lib. VI. p. 6. pro ſua in rebus germanicis imperitia *Vimigve* vocat, & duobus a Wittenberga milliaribus collocat, cum id, ex qvo novem virgines exierunt ad *Muldam* jaceat, prope *Grimmam*, bidui a Wittenberga itinere; ſed leve hoc eſt ejus erratum, ſi cum aliis conferatur, qvæ ibidem committit. Fingit enim nullo idoneo autore qvæ de relaxata monialium diſciplina memorat; & *Coppenium Præpoſitum* (Prevoſt) *Scholarium Wittembergenſium* vocat, qvale munus aut nomen in Academiis Germaniæ inſolens & inauditum eſt, neqve Coppenius Wittenbergenſis erat, ſed Torgenſis civis & Senator. Qvicqvid porro de conſpiratione inter Lutherum & liberatores virginum, & de pompa triumphali, qva Wittenbergam ductæ fuerint, refert, aut ipſius mera commenta ſunt, aut ex frivolis aliorum figmentis hauſta. Falſiſſimum qvod *Catharina Boria* pulcherrima inter eas, & ad Lutheri conjugium deſtinata fuerit, nihil minus enim tunc qvam nuptias cogitabat Lutherus, ut probatur ex iis

qvæ §. CLXXXII. adduxi. Adſcribo relationem Lutheri de advectu virginum ex epiſtola ad Spalatinum *die Vener. poſt Paſcha 1523. data* Lib. II. p. 131. Ad me venerunt novem iſtæ apoſtatæ Moniales, Vulgus miſerabile, ſed per honeſtos cives Torgavienſes advectæ, nempe per *Leonhardum Coppe & fratruelem ſuum, & Wolffium Tomitſch*, ut nihil ibi ſit ſuſpicionis iniqvæ. Miſeret me illarum valde, maxime autem & aliarum, qvæ ubiqve in tanto numero pereunt maledicta & inceſta illa caſtitate. Sexus iſte per ſeſe longe infirmiſſimus, & adverum natura imo divinitus conjunctus tanta crudelitate ſeparatus perditur. O Tyrannos, o crudeles parentes & cognatos in Germania! Sed te Papa, & vos Epiſcopi qvis digne maledicat? Qvis veſtram cæcitatem & furorem talia docentem & exigentem ſatis execretur? Sed hic non eſt locus. Qværis qvid cum illis agam? Primum cognatis ſignificabo, ut eas ſuſcipiant, qvi ſi nolint, curabo eas alibi ſuſcipi. Nam eſt mihi promiſſio facta ab aliqvibus, aliqvas etiam matrimonio jungam, ubi potero. Sunt autem hæc earum nomina, *Magdalena Staupitz, Elſa de Canitz, Ave Groſſin, Ave Schonfeld, & ſoror ejus Margaris Schonfeld, Laneta de Golis, Margaris Zeſſchau, & Soror ejus Catharina Zeſſchau, & Catharina de Bora.* Tales ſunt qvibus opus eſt miſericordia vere, in qvibus Chriſto ſervitur, ſatis autem mirabiliter evaſerunt. Te autem oro, ut & tu opus charitatis facias, & pro me mendices apud aulicos tuos divites aliqvid pecuniæ, qva eas ad octiduum, vel qvindenam aliqvam alam, donec eas commode ſuis cognatis aut meis promiſſoribus tradam. Qvam parum vero conſtet ſibi *hiſtoricus hic hæreſium*, & qvam plane nihil niſi ficti & falſi de *Catharina* illa cognitum habuerit, non poſſum non ex ipſius verbis (Libr. VII. p. 86.) referre, ubi de nuptiis Lutheri, (alieno qvidem tempore, nempe Anno 1526. cum ad an. 1525. pertineant) inter alia non minus putida hæc narrat: *Catharina de Bora* Abbatiſſa Miſniæ, illuſtri genere nata fuit, ſed tam inops, ut eam pater, non habens unde dotem daret, in Monaſterium Miſniæ abdiderit, ipſa non ſponte ſed ex deſperatione conſentiente. Aſſveta tamen monaſticæ vitæ progreſſu temporis fuit, & ſolatium habuit tum ex ſodalitio paris conditionis virginum (qvia fundatio monaſterii alias non admittebat) tum qvod parentes ambitioni illius ſatisfacturi Abbatiſſæ munus illi procuraverant. Sed occultatur potius qvam extingvitur affectus prædominans. Qvamprimum enim

Abba-

Abbatiſſa comperiſſet Lutherum librum edidiſſe *de nullitate verborum*, legendi ejus deſiderio capta eſt, lecto vero libro etiam autorem videre cupiit. Apparet ex prioribus Lutheri epiſtolis, qvæ publicatæ ſunt, illum ſtatim ab initio ſeparationis ſuæ ab Eccleſia, de matrimonio cogitaſſe. Cum vero pauperem ſe eſſe, nihilqve unde viveret, habere ſciret, qvam ſtipendium Electorale, pro impoſſibili habuit, opulentam uxorem invenire. Contentus itaqve erat pulchritudine & genere, qvod in aula potens eſſet, ſi Elector moreretur, nec frater ejus ſucceſſor eodem favore illum proſeqveretur. Hoc fine freqventer Catharinam viſitavit, qvæ ſero nimis animadvertit, laborem ſe ſe informandi, qvem Lutherus ſuſceperat, non eſſe purum. Certe Lutherus ut tempus eundi Wittenberga Miſniam lucraretur, conſultius putavit ut amicam Miſnia Wittenbergam transferret. Neqve plus fecit vivente Electore, ſed inter primas conditiones qvas, cum *Johanne Friderico* fratre & ſucceſſore hujus Principis iniit, hæc fuit, ut nuptjas cum Abbatiſſa impetraret. Qvid ineptius & falſius cogitari aut referri potuiſſet, eqvidem ignoro: Fieri tamen divina benignitate credo, ut ſcriptores iſti, qvi nullum aliud qvam calumniandi ſtudium, qvo veritati religionis noceant, habent, ne in indifferentibus qvidem rebus ab inſulſisſimis mendaciis abſtinere poſſint: Horum ſane enorme & monſtroſum ſpecimen hic exhibuit autor. Dixerat, ut notavi ſupra, Boriam ex *Vimiguenſi* (ita ipſe nominat, & ſitum indicat, qvanqvam nullum tale unqvam fuerit) raptam, & ob pulchritudinem Luthero deſtinatam eſſe anno 1523. obliteus iſtius relationis, poſt pagellas 80. jám ex Catharina, qvæ modico & fere obſcuro, eqveſtri licet, genere nata fuit, illuſtrem & Abbatiſſam fecit, & propinqvis ſubnixam, qvæ in aula potentes eſſent. Monaſterium in qvod conceſſerat *Miſniam* vocat, qvod Provinciæ non urbis nomen eſt, hanc enim omnes non *Miſniam* ſed *Miſnam* appellant, niſi tam ineptus eſt, ut Moniales in Miſnia provincia unicum ſaltem cœnobium habuiſſe exiſtimaverit, in qva ad triginta fuerunt. Eſto tamen ut oppidum intellexerit; qvia eo Wittemberga commeaſſe fabulatur Lutherum, ſed nihil etiam hoc imperitius dici potuit; Miſna enim ſuberat partim Epiſcopo, partim Georgio Duci Saxoniæ: Luthero autem nihil magis tunc cavendum fuit, qvam ne vel ſemel, nedum freqventer in ditione Georgii (a qvo vix Wittembergæ turum ſe

eſſe

esse non semel qvestus est) conspiceretur, multo
rumpendas sub informationis specie moniales
ro ex Lutheri Epistolis prioribus & ab initio se
licet usqve ad annum 1525. propensionem ejus a
tuit, falsissimum magnoqve indicio est autorem
tam confidenter allegat non legisse: qvomod
tuissent, qvæ prorsus in contrarium scripsisse Lu
hendent ut paulo ante allegavi: aut qvæ maje
legit, ut contraria tam impudenter ex illis elici
vero consilio ad nuptias cum Boria qvas pro ali
sus sit Lutherus, ex *Camenario*, gravi autore & n
in Lutheri vita *Meleh. Adamus p. 130.* item *Abr*
me, si Deus continuationi laboris mei faverit, in
Una est epistola ejus ad Spalatinum Lib. II. p. 28
mensibus nempe *fer. 2. post Palmarum* 1525. d
matrimonium propensio colligi posset, ait eni
conjugium, (agitabat id tunc, sed non sine mag
tatione Spalatinus) *cum tot ego argumentis ali*
movear, cum non cessent hostes hoc genus vitæ dan
tuli qvotidie idem ridere, sed per hæc non nisi a
tini afflictioni, illiqve animum addere voluit.
Summæ insciticæ est, qvod de impetrata ducen
tissam licentia a *Joh. Friderico* subjungit, qven
xoniæ, Friderici nempe, & successorem facit, c
nec nisi octavum post annum, mortuo patre J
rico fratri succesit) ad Electoratum pervenit,
fingendi proterviam hominis non detestetur, te
struentia orbi literato obtrudentis, idqve sub
Magni Ecclesiæ Prælati patrocinio, accepta etia
Huic si credas, duæ fuerunt *Catharinæ Boriæ*,
Utopia scilicet) monialis eqvestri; altera *Abbati*
& potenti genere nata. Lutherus utramqve a
navit, & raptum ejus per *Coppenium* procura
(qvasi id monacho & Abbatissæ liceret) freqve
tenbergam & Misnam, bidui scilicet itinere ex
erat, in ducalem ditionem inimicissimam, sæp

periculo, qvod ei a Principibus Miſnæ Eccleſiaſtico & Politico immineba: Audaces enim ad usqve miraculum eſſe ſolent heroes illi Venerei, qvorum fabulæ in Gallia effabricantur. Deniqve hoc autore *Joh. Fridericus*, jam Anno 1526. Elector fuit, qvem totus orbis non niſi poſt annos octo, mortuo patre, pro tali agnoſcit. Crebro qvidem errant homines, etiam qvi bona fide ſcribunt & qvam poſſunt adhibent diligentiam, neqve a me ipſo, utcunqve veritati ex animo ſtudeam, alienos eſſe puto lapſus, in tempore præſertim & nominibus; an vero ſimile exemplum tot errorum in paucas paginas coacervatorum hoc ſeculo noſtro, aurito profecto & oculato, & in re qvæ ex tot ſcriptorum utriusqve partis relatione aperta & notiſſima eſt, inveniri poſſit, conſiderandum lectoribus permitto: Reliqva ad annum 1525. differenda ſunt.

Ad §. CLVII. *Joh. Druco)* An idem ſit cujus vitam enarrat Melch. Adami p. 405. fateor me neſcire, & doceri velim: Concordat nomen & patria. Hic Erfurti ubi circa hæc tempora Eobanus Heſſus, Joachimus Camerarius & alii Evangelio faventes docebant, magiſterii gradum aſſumſit, Eraſmum etiam & Paulum Fagium inviſit, & ab hoc in Hebræa lingva inſtitutus fuit, ita ut in Targum Chaldaicum commentarios ſcriberet. *Wittembergæ* Doctoris Theologi titulum adeptus, Marpurgum inde vocatus fuit ad Theologiæ profeſſionem. Auguſtæ cum aliis Theologis adfuit, cum anno 1530. confeſſio fidei ederetur. *Roſtochii* poſtea Theologiam docuit & inde ab Alberto Boruſſiæ Principe Epiſcopatui Sambienſi præpoſitus fuit, ſed iſti dignitati & commodo ſtudia ſacra ante habuit, & Wittembergam regreſſus Bibliorum qvinqve lingvarum editionem molitus eiqve labori immortuus eſt anno 1560. ſeptuagenario major. Laudatus fuit Carminibus *Pauli Meliſſi*, *Georgii Fabricii*, *Petri* item *Ægidii*, celebrium in Poeſi & literatura virorum, qvæ ab *Adamo* recenſentur. Excuſa vero eſt Anno 1523. cum relatione de Miltenbergenſium perſecutione epiſtola ad Albertum Cardinalem, Norimberga die *Jovis poſt Martini* 1523. data, cum ſubſcriptione E. C. G. armer unterthäniger/ Doctor Johann Carlſtadt/ verjagter Pfarrherr zu Miltenberg/ i.e. *miſer ſubditus Doctor Johannes Caroloſtadius Paſtor Miltenbergenſis exul.* In hac vehementer de injuſta excommunicatione & ſæva ejus executione, inſcio, ut putat, Cardinali facta, lamentatur, & captivos cives ſuumqve Diaconum ex

vinculis liberari petit, testatur se nihil docuisse, q
no tribunali confiteri audeat, & Evangelio Christ
vim a se aut civibus alicui factam, sed fraude offic
ductos, qvos vocant *Altaristas*, finxisse se a pastor
licitat Cardinalem ut ipse Miltenbergam adeat, &
enim culpam suam si qva deprehendatur, sangvin

Ad §. CLIX. *hymno etiam germanico)* Hunc
qvando reddidimus Latinum:

Pandimus ecce novus miracula cælica rhyt
Bruxellis Domini fortiter acta manu.
Henricum canimus læti, sociumqve Johan
Mentum qvos juvenes, mens notat alta
Christum sincere confessos magna coronat
Laurea victores, martyriiqve decus.
Vincula non meritis rabies antiqva Druco
Decernit, sevæ personuere minæ.
Qvotqvot habet cautos Lovania clara Sop
Mittit, & in juvenes promere tela jube
Irrita cuncta cadunt, nihil efficit ira nec as
Exsibilat pietas mascula inane sophos.
Vafritiem blandam furor excipit, ultima
Sacrificii: crimen morte piare jubent.
Crimen erat soli Christo debere salutem,
Præqve hominum placitis jussa tenere
Ordine privantur sacro, rituqve operoso
Demitur haud mœstis, unctio, vitta, sto
Instruiturqve rogus, qvi vivos devoret ign
Atqve uno absumat dogma virosqve foc
Ast rogus est illis thalamus roseumqve cub
Ludibrio judex, mors, pyra, lictor erant
Qvæ credunt, jussi subscribunt, sangvine si
Inqve hymnis animas sacrificare Deo.
Obstupuere hostes, facinus patrasseqve nolle
Conscia nam mordax pectora culpa coq

Occulunt frustra, loqvitur qvod Spiritus: illum
Fraternum prodit sangvis Abele, tuus!
Sparguntur late cineres, volitantqve per orbem
Undiqve, non illos terra nec unda tegit.
Sic qvorum dira cupiebant claudere morte
Ora, sonant passim carmina læta Deo.
Qvæ nunc post mortem fingit Schola subdola risu
Rejicimus, constat laus sua certa viris.
Laus major Domino, qvi testibus hisce renatæ
Tempora doctrinæ & germina sancta probat.

Sanctos hos virospro maledicentia sua martyres diaboli facit Surius, qvia non fuerint in Ecclesia. Sed qvis dubitet pretiosam mortem eorum fuisse in oculis Domini, qva ea doctrinæ capita confessi sunt, qvæ æternæ sunt veritatis, & qvæ veram constituunt Ecclesiam, qvocunqve illa loco, nomine aut ordine externo contineatur?

Ad §. CLX. *Gvilielmus Brissonetus)* Scripseram ista, cum Varillasii historiam Hæresium vidi; in illa Libr. V. p. 373. & seqq. hæc habet: Lutheranissimus ex Metensi regione, in qvam eum Franciscus Sickingius bellum Trevirensi Electori inferens, introduxerat, per Campaniam & Briam in Meldorum provinciam penetravit, Episcopus urbis erat vir excellentissimus *Gvilielmus Brissonetus*, filius aut ut alii tradunt nepos Cardinalis ejus nominis, qvi Carolo VIII. a ministerio status fuit, longe charissimus. Tanta flagrabat literarum cupiditate ut omnes qvas curæ diœcesanæ subtrahere poterat horas, iis impenderet, & cum non reperiret Meldis, qvos studiorum adjutores habere posset, qvatuor literatos aliunde accersivit, nescius suspectos hæreseos esse. *Jacobum* nempe *Fabrum Stapulensem*, *Gvilielmum Farellum*, *Martialem* & *Gerardum Rufos*. *Faber* ut magis se insinuaret, novam Bibliorum versionem adornabat, prætexens veteres & imprimis vulgatam non satis congruere cum textu Hebræo & Græco. *Farellus* Zvinglii errorem docebat discipulos, qvos putabat secretum custodituros esse. *Rufi* duo licentiam sibi sumserant, Librum *de captivitate Babylonica* defendendi, qvo Lutherus acerrime in curiam Romanam invectus erat. Hi novæ doctrinæ Missionarii, qvamvis secrete docerent, a Franciscanis tamen Meldensibus non multo post detecti

" & Cancellario Galliæ (Antonio) Pratensi denuntiati fuerunt. Hic,
" ut in Historia Franciſci I. prolixe relatum eſt, Politicorum ſuæ dioce-
" ſeos (neſcio an dicere voluerit, ſeculi, aut regni illius) maximus fuit.
" Perfecte noverat ingenium Gallorum, & prævidebat majora in regno
" illo, qvam in reliqvo Chriſtiano orbe toto, damna daturam eſſe hære-
" ſin, ſi reciperetur. Regem herum ſuum indies ardentiorem depre-
" hendebat ad recuperandum Ducatum Mediolanenſem, ab Imperiali-
" bus ſibi ablatum. Hanc pulcherrimam Chriſtiani orbis regionem ea
" alia de cauſa Galli perdiderant, qvam qvod Papam ſociare ſibi negle-
" xiſſent, opus itaqve ante omnia eſſe videbatur, ut cum S. ſede recon-
" ciliarentur. Tutiſſimum autem medium ad id erat, ſi novis hæreſi-
" bus aditus in Galliam præcluderetur. Statum itaqve ac Franciſcano-
" rum Meldenſium *Gvardianus* Cancellario per literas denuntiaſſet, ut-
" bem hæreſi infici, & contagium ex palatio Epiſcopali propagari, Epi-
" ſcopus ad regem citatus, & ab eo, qvi in talibus occaſionibus mire fa-
" cundus erat, acerbe reprehenſus eſt, qvod tribus aut qvatuor homini-
" bus receptum apud ſe daret, qvi diœceſin ejus brevi eſſent perverſuri,
" niſi prohiberentur; promiſit igitur Epiſcopus ſe eos ſtatim eſſe dimiſ-
" ſurum, ut & fecit. Sic Lutheraniſmus in cunis oppreſſus fuit in Gal-
" lia. *Martialis Rufus* publice recantavit tantaqve pœnitentiæ ſigna
" dedit, ut tandem Canonicus & Pœnitentiarius Pariſiis factus ſit. Fra-
" ter ejus & *Faber*, aſylum *Nemci* invenerunt, ubi Soror Franciſci I. eos
" protexit, ſive qvod ejusdem cum illis eſſet ſententiæ, ſive ſimplici erga
" literatos cujuscunqve religionis affectu: Duo illi Lutheraniſmum con-
" ſtanter tenuerunt, ſed Farellus, qvi ad Helvetios fugerat, Zvinglii
" dogmata ſtatim profeſſus eſt, & Calvinum poſtea Genevæ adjuvit, ubi
" centrum ſectæ ſuæ habuit. Diſcipuli eorum, pleriqve lanifices, obſti-
" natiores erant. *Johannes Clericus* qvi ſcriptum qvoddam adverſus
" indulgentias publice in valvis templi Cathedralis affixerat, virgis cæ-
" ſus & ſtigmate notatus fuit. Cum vero illa animadverſione ſpreta in
" Metenſem civitatem profectus eſſet, & cum interdiu lanas carmina-
" ret, noctu Lutheraniſmum doceret, ſeqventi anno detectus & ultimo
" ſupplicio affectus fuit. Sunt in his non pauca qvæ cenſuram admit-
terent, ſed notare jam ſolummodo volo confeſſionem autoris qvam
originem *Pmtenſis* & Regis ipſius ſeveritas in Lutheranos habuerit,

qvan-

qvanqvam alibi Lib. VII. p. 118. magnifice zelum illius, poſtqvam ad Archiepiſcopatum Senonenſem pervenit, extollat.

Ad finem §. CLX. Ad ſcripta Lutheri hujus anni 1523. pertinet brevis illa *in Joh. Cochleum* invectiva, qvam *Gvilielmo Neſeno* dedicavit. Habetur Latine Tom. II. Jen. fol. 599. & Germanice Tom. II. Alt. fol 905. inſcribitur. *Adverſus armatum virum Cochleum.* Præmittuntur verſus ex Virgilio inflexi: *Arma virumqve cano &c.* Cochleus (paucis notare liceat) cum alias *Dobneck* cognominaretur, maluit nomen ſumere a vico patrio, in agro Norimbergenſi, qvi dicitur *Wendelſtein*, cæmentis majoribus celebris; Cochleæ enim ſive cochlides a formæ ſimilitudine nominari ſolent ſcalæ tortiles; unde & Germani Schnecken/ id eſt teſtudines vel cochleas vocant, aut Wendelſtein vel Wendelſteig/ a ſcalis verſis ſeu tortis. Cochleus inter Sacellanos Georgii Ducis fuerat, dein Francofurti *collegiatæ Eccleſiæ ad B. virginem Decanus*; In Lutherum perpetuo odio inflammatus, plurimis libellis graſſabatur, ſpernebat eum Lutherus & dicteriis variis a cochlea & cochlearibus petitis irridere ſolebat: Id vel ex hoc ſcripto patet, (qvod alterum eſſe dicit Luherus adverſus eum a ſe editum) defenſioni Bullæ Leoninæ qvam Cochleus ediderat, oppoſitum: *qvid*, ait, *cochlear hoc popinarium aut qvid teſtudo hæc poſſit, ſi comparetur cum Eccio, qvi incomparabilis in erroribus Scholaſticis, tum Bullis & viribus Pontificiis inſtructus, nihil tamen niſi ignominiam a me retulit.* Gloriantem vero Cochleum qvod Lutherum Wormatiæ ſermone ſuo ad lacrymas adegerit, his verbis reprimit: Qvantum eſt dementiæ argumentum, qvod gloriatur, ſeſe Wormatiæ ſic mihi locutum, ut ad lacrymas cogeret, non imputabo hoc neqvitiæ, ſicut dixi, ſed dementiæ; malo eum inſanum & miſericordia dignum, qvam malum & odio dignum haberi; alioqvi ſi compos ſui ſic impudenter mentiretur, qvis non Cochleum inſignem nebulonem judicaret? Scilicet iſte Pericles Lutherum ad lachrymas moveret qvi ſic pueriliter loqvebatur & agebat omnia Wormatiæ, ut ab omnibus, qvi aderant, etiam me invito & prohibente, tanqvam fatuus rideretur. Teſtem appello ſuam ipſius conſcientiam, ſi ſanus meminit, qvantum vel ab uno *D. Hieronymo Schurff* ſalis & naſi paſſus eſt, tum maxime, cum vellet ſapientiſſimus & prorſus armatus ille Cochleus videri; ſenſit enim, & indigne etiam tulit. *Pertinet etiam ad hiſtoriam Wormatienſium comitiorum qva ſe-*

Adſertionibus hoc egi, dum ſoli fidei juſtificationem tribui, ut impia ſtudia Sophiſtarum & Monachorum refutarem, qvi totum orbem ſeduxerunt in fiduciam operum. Sciebam eos non negare, ſaltem verbo, juſtificationem per Chriſtum, per Baptiſmum, per Spiritum contingere. Sed videbam eos negare, *ſolius fidei* eſſe juſtificare, operibus vero totam fere gloriam juſtificationis tribuere. *Qvod niſi feciſſent, non eſſent tanta examina Monaſteriorum, Collegiorum, Scholarum & infinitorum ſtudiorum per opera juſtitiam qværentium.* Omnia enim hæc ſuper opera nituntur, non ſuper ſolam fidem. Et fingunt fidem, neſcio qvid in anima latentis formæ, qvæ ſit veluti pars, non ſumma omnium virtutum. Qvare non eſt ut verbum meum extra argumentum ſeu materiam ſubjectam trahas. Et ubi de fide & operibus diſputo, pro conſcientiæ judicio inſtituendo, tu de poteſtate Dei fidem creantis cogites. Ad Patrum dicta a Cochleo coacervata reſpondet, illos qvoqve homines fuiſſe, & aliqvando humano ſenſu extra ſcripturas docuiſſe: ſeqvor (ſcribit) Auguſtinum ubi cum Scriptura ſentit, & relinqvo, ſi citra vel contra Scripturam loqvitur, in re conſcientiarum nullius hominis ſed ſolius Dei verbum amplector, qvia ſoli Deo nulli vero homini convenit conſcientias regere & docere. Tractat hac occaſione de fide infantum, eamqve fide & precibus Eccleſiæ illis impetrari ſtatuit in baptiſmo, hoc niſi credatur, ſatius fore parvulos non baptizari. Deinde gratiam a fide non ſeparat, juſtificat enim nos, ſcribit Deus, dum gratuito donat fidem, qva ſola juſtificamur, & in tota ſcriptura non legitur charitati tribui juſtificationem; ſed eſt *fructus fidei juſtificantis* Gal. V. Petri dictum, *charitas operit multitudinem peccatorum*, de alienis peccatis intelligit, idemq; vult ac Paulus, cum dicit *charitas non irritatur, non offenditur, omnia ſuſtinet &c.* Cum vero Cochleus inter alia ſcribat, *etſi Paulus ita dixerit* (qvod tamen non fecerit) *ſolam fidem juſtificare, non tamen contra omnem Eccleſiam per verba Pauli protervum eſſe oportet, major eſt ſenſus Eccleſiæ, qvam ſonus Scripturæ, non oportet utiqve ſonum ſeqvi Scripturæ:* id Lutherus pro blaſphemia habet, & qvamvis ſcripturam alicubi figuratam eſſe, & ex ſimplicioribus locis explicari debere non neget, ſceleratos tamen & impios eſſe Sophiſtas dicit, qvi ſcripturam non per ſcripturam, ſed per ſuos blaſphemiæ ſenſus tradant, & id autoritate eccleſiæ fieri jactent, addit: Nihil unqvam dictum eſt ſimplicius, purius, clarius, facilius, qvam

verbum

» verbum Dei, id qvomodo scirent istæ testudines, limaces, ta
» tæ, erucæ, locustæ, bruci, vespæ, imo viperæ & stelliones, qv
» diebus in terrenis suis volutabris reptant, & pereunt in in
» suis Sophisticis? Qvid mirum, si sonum Græcæ lingvæ non
» qvi nihil græce didiceris? Lux enim est verbum Dei omn
» num, ad qvod & venit in hunc mundum. Non autem hc
» verbi Dei sunt, ut Cochleus hic sacrilegus cum suis insanit.
» tandem: Finis hic esto cum larvis nugandi, sicut enim red
» Solus Deus creavit cœlum & terram, licet Scriptura tantu
» Deus creavit cœlum & terram, cum non sit alius creator.
» loqvendi ratio exigit dicere: *Sola fides justificat*, licet Script
» dicat: *Fides justificat*, cum nihil nisi fidem justificare, ipsa
probet. Huic Lutheri tractatui asperrimum opposuit Co
lo *adversus cucullatum minotaurum*, præscriptis itiden
monstra bovemqve cano &c. gloriatur tamen nihil respondi
Lutherum, aut ejus nomine alios. Sed victoriæ argumen
æqve est ac contemtus, qvo Lutherus ut professus erat, &
qvæ ageret, innumeros ejusmodi latratus despexit. Edidit
anno 1523. animadversiones in concionem qvandam Provin
nis Prædicatorum habitam in velatione virginis, monaster
dientis, *d. Tom. II. fol. 594.* ex qvo, cum cætera adversus vota
& cœlibatum ex aliis ejus scriptis satis nota sint, hoc salter
» fero, qvomodo jactationem illam, qvod mundum spernant,
» steria ingrediuntur, elidat. Dementarunt his præstigiis (a
» homines; cum tamen non spernant sed possideant potius
» cum omni gloria & opulentia: Scilicet pannosus mendicu
» domo paterna furfures & siliqvas, nuditatem & summam o
» rum penuriam, fugit vero in monasterium, & fit alienis o
» ctor aut Abbas, etiam Principibus adorandus; Et Puella
» futura focari (aut dicitur) ancilla, aut famelica materfamil
» Monasterio Abbatissa & glorioſa Domina, etiam Reginis m
» rabilis. Qvod si simplices & inferioris gradus Nonni & No
» serint, tamen victum & vestitum, domum & omnia necessa
» bent opulenter, in summo ocio & securitate, cum summa
» gloria, denique cum spe vitæ æternæ (ut somniant) ut tot
» ab eis tam religiose spretus, non possit nec Regum filiis, tan

di ſecuritatem & ſaturitatem cum tanta gloria & laude præſtare. Habes itaqve mundi contemptores, nomine & fuco, ſed mundi Dominos, re ipſa & veritate.

Addo qvædam de aliis Lutheri ſcriptis hoc anno, qvæ in tomos relata ſunt. Conſuluerat eum *Wolffgangus Salhauſius* Tetſchenæ in Bohemia Dynaſta, de diſcrepantibus, circa prædicationem & uſum legis & Evangelii opinionibus; & ſpeciatim de *Dominici Beieri* concionatoris *Tetſchenenſis* ſententia, qvi bona opera ad propitiationem gratiæ meritoria; poſt adeptam gratiam legem fidelibus amplius non eſſe proponendam docuiſſe ferebatur. Reſpondit Lutherus & ſolus & cum collegis *Bugenhagio* & *Melanchthone*, excuſato Beiero, qvod male intellecta eſſent ejus dogmata, docetqve bona opera facienda eſſe, & legem prædicari debere, qvæ malos corrigat, pios in diſciplina conſervet, & licet in operibus non ſit meritum, neqve eo fine fieri debeant, fieri tamen omnino debere, & a peccatis cavendum manifeſtorum vero criminum reos a magiſtratu etiam puniendos eſſe. *Tom. II. Alt. f. 787. & ſeqq.* De *uſu legis & Evangelii ſalutari*, ex Apoſtolica doctrina prolixius egit in explicatione homiletica 1. Tim. I. 3. & ſeqq. d. Tom. II. f. 827. & ſeqq. ibi circa finem fol. 836. & ſeq. recapitulatione qvadam dictorum inſtituta hæc habet: ſecundum ſpiritum fidelis plane juſtus eſt & abſqve peccato ſed ſecundum carnem habet adhuc peccata. Si itaqve Chriſtianum qvi (ſecundum ſummam illam legis a Paulo d. Cap. I. v. 5. propoſitam) *charitatem habet de corde puro, & conſcientia bona & fide non ficta*, examines, ille ſic dicet: Etſi iſthæc habeo, pura tamen non eſt caro, lingva, manus, Adamus vetus, qvem gero, non eſt purus. Fides qvidem cœlum verſus, & ad Deum me trahit, & lege non eget; cor habet promptitudinem ad bene agendum, humilitatem, manſvetudinem, ſinceritatem, ſed caro non ſeqvitur ut deberet. Gravatur multis ſordibus, concupiſcentia, curis vitæ, metu mortis, invidia, odio. Hoc cœnum ſemper adhæret etiam fidelibus & cum eo luctatur fides. Hoc cum ita ſit, Scriptura etiam fideles peccatoribus in hoc æqviparat, ut legem iis inculcet, qva carnis cupiditas refrenetur. Fit tamen hoc in fidelibus ex ſpiritibus promtitudine absqve faſtidio & recalcitratione. Hoc enim inter fideles ſive renatos & non renatos diſcrimen eſt, licet lex utrosqve coerceat, ut illi alacres & promti ſint ſpiritu, hi vero eo careant, illis itaqve non imputa-

» tur, qvod reliqvum est peccati, hi ob peccata condemnantur. Justi ergo habent omnia qvæ habere debent, non coguntur ad opera, idcirco justi fiant, sed sufficit ad pietatem ut Evangelium accipiant, & Christi subeant patrocinium, hoc facto opera bona faciunt &c. Prætereo sermones alios in 1. Tim. II. 4. in Evang. Dom. Invoc. & Dom. XI. & XXII. Trinit. Tractatum de mercatura egregiis monitis refertum, denique glossas acerrimas in duas Clementis VII. bullas qvibus Jubilæum Anno 1525. publicaverat, & alia qvædam. Non possum tamen non aliqvid ex animadversione in censuras Ingolstadienses ad qvas *Arsacium Seehoferum* (de qvo supra §. CXXVI. & CCII. mentio facta est) ad revocationem adegerant referre ex Tom. II. Alt. f. 771. & seqq. Examinaverunt XVII. Arsacii articulos, *Rector, Senatus & Ordinarii Academiæ Ingolstadiensis* exemplo non admodum consveto, ex omnibus facultatibus ad hoc judicium coadunati. *Nicolaus Appellas, Leonhardus Marstallerus*, Theologi, *Franciscus Burckardus*, & *Georgius Hauer*, Jurisconsulti, *Wolffgangus Peysser Petrus Burckardus*, *Paulus Leon Brunner*, Medici, *Antonius Braun & Johannes Schrotlinger*, artium Magistri, omissis autem cæteris hæc tantum noto. Articulus I. Arsacii erat: *Sola fides ad justificationem hominis* sufficit. De hoc censores ita definiunt, verum esse articulum secundum verba, & ita enuntiari a Paulo Rom. III. & V. rationes addunt, qvia homo justificandus nondum est justus, si injustus & in peccatis est, non habet gratiam Dei, si hanc non habet, opera ejus grata non sunt Deo, nec ad salutem sunt meritoria. Opera enim hominis non placent Deo, nisi prius homo placeat. Ita Gen. IV. *Deus respexit ad Abel, & ad munera ejus*, ad Abelem nempe primo, deinde ad munera; si igitur hominis actio Deo placere debet, placere prius oportet hominem Deo, opera enim non faciunt, ut homo bonus fiat, sed homo bonus facit & præstat bona opera. Porro si homo lapsus & injustus justificatur, fit id ex gratia & misericordia Dei. Hæc dicitur gratia, posteam seqvuntur bona opera. Qvanqvam vero (pergunt) Articulus hoc modo verus sit, non tamen ita simpliciter proponi debet, rudibus, levibus, pigris & impiis hominibus, tales enim putarent, se fidem habere & ideo nihil opus esse, ut mandata Dei servent, jejunent, orent, eleemosynas dent, aut alia bona opera faciant, qvia Paulus & Habaqvc dicunt: *justus ex fide vivit &c.*

ideo

ideo revocatus eſt hic articulus. Ad hæc Lutherus: Cum hunc articulum pro vero habeant, & probent ipſi ex Paulo & Habacuc, qvæ immanis cæcitas eſt, ut ideo pro hæretico illum damnent, qvia impii per eum ſcandalizantur? Annon & ex aliis articulis v. g. qvod Chriſtus ſit Deus & homo ſcandalum ſumunt gentiles & Judæi; dein cur ſimpliciter non proponeretur hic articulus, qvem tamen Chriſtus & Paulus ſimpliciter propoſuerunt. Poſſuntne duo uno dici halitu & cur hæreticum eſſet, ſi prius dicatur, *fides ſola juſtificat*, & poſtea addatur, *fides facit bona opera?* utrumqve dicendum eſt, ſed unum poſt aliud. Artic. III. damnant Ingolſtadienſes propoſitionem, qvod per nulla bona opera aut merita homo juſtificetur, dicunt enim repugnari ſcripturæ, qvia Cornelius Paganus *Act. X.* per opera impetravit fidei annuntiationem a D. Petro, & qvia Deus opera bona hominis mortaliter peccantis, ex miſericordia pro melioribus habet, qvam ſunt, & propter ea operanti beneficit. Lutherus Cornelium proſelytum fuiſſe aſſerit & ex fide bene operatum, absqve qva bona ejus opera non placuiſſent Deo, & contradictionem implicare monet, qvod jam dicant peccatoris opera Deo placere, qvod antea negaverant. *Articulum III. Fiduciam habere non debemus in bona opera noſtra*, verum videri ajunt ex Luc. XVII. ſed terrere infirmos. A Deo enim opera bona exigi, & ex gratia præmium habere. Hic eos male excipit Lutherus, qvod capere non velint, aliud eſſe bona opera facere, aliud fiduciam in iis habere, illud debitum & utile eſſe; hoc prohibitum & malum. *Articulum IV. Fides non poteſt eſſe ſine operibus* negant Academici, adductis locis. *Luc. XII. & Matth. VII.* ubi agitur de ſervo ſciente voluntatem Domini, ſed non exeqvente, & de iis qvi dicunt *Domine Domine*, & miracula allegant &c. Lutherus dicit, talem eſſe horum fidem, qvalis Theologia cenſorum. *Arſacium* de fide vera & efficaci docuiſſe, & cenſores per Sycophantiam de hiſtorica loqvi. *Articulum XVI.* (*Lex Moyſis plus exigit ab homine qvam præſtare poteſt*) durum eſſe dicunt cenſores, agnoſcunt tamen inveniri Act. XV. 10. ubi lex dicitur jugum inſupportabile, ſed addunt portari poſſe per gratiam Chriſti. *Joh. I. 17.* Ita ait Lutherus ſe ipſos refutant, Articulus agit de implemento legis, extra gratiam, qvod eſt impoſſibile: at cum gratia eſt poſſibile, qvod Arſacius non negaſſet. Notari hæc poſſunt de iis qvi alia Lutheri dicta eo torqvent, qvaſi omni ratione & modo impoſſibilem ſtatuerit

Legis impletionem; Apparet enim eum illam pro impossibili habere, qvæ justitiæ Dei exacte conveniat, non illam, qvam Deus non solum ex gratia in nobis operatur, sed & imperfectiones ejus condonat, & pro perfecta reputat ex eadem gratiosa ἐπιεικείᾳ & æstimatione.

Ad §. CLXIII. *in fine)* Acta comitiorum & legatorum Pontificiorum tum *Cheregati*, tum *Campegii* non prorsus male retulit Varillasius Lib. IV. & V. de hæres. ita tamen ut haud pauca de suo inserere videatur, aut ex aliorum actis dictisve elicere qvæ fundamento carent. Ut alia omittam *Lib. V. p. 388.* ex ingenua illa Adriani VI. confessione de necessitate reformationis abusuum, *Lutherum*, *Carolostadium* & *Zvinglium* argumentatos esse narrat, absolute reqviri, ut forma Gubernationis Ecclesiasticæ & politicæ immutaretur. Impertinenter hic conjungit tres istos, cum constet neqve Zvinglium cum Luthero neqve Helvetios cum Saxonibus in consiliis aut actionibus de religione societatem habuisse. Carolostadius vero tumultuariis suis ausibus & doctrinæ novitate sub initium anni 1522. jam omni se ipsum autoritate, ut & amicitia cum Luthero privaverat. Et cum Adriani mandata post aliqvot menses in Comitiis Norimbergæ Principibus innotescerent, contemtus & miser Wittenbergæ vivebat, & post biennium demum ad Helvetios pervenit. Dein pro calumnia inconsideratissima habendum est, qvod Lutherus politicæ gubernationis mutationem desideraverit, qvi nihil omnibus scriptis suis dictisqve apertius inculcabat, qvam separatos esse utriusqve muneris fines & Magistratui politico obseqvium præstandum esse. Deniqve falsum & contumeliosum est, qvod postulaverit, Episcopos suis sedibus ejici, capitula & jurisdictionem Ecclesiasticam aboleri, templa profanari. Magno hoc hiatu nil nisi mendacia efflantur, & licet probatio ab autoribus exigi deberet, eaqve illis impossibilis sit, contrarium tamen ex indubitato documento *in præloqvio* adducto, ultro demonstravi, & historiæ continuatio evidentissimum faciet. Sed nec adeo stupidus fuit Lutherus, ut Adriani oblata de reformatione ad illa traheret capita, qvæ ipse primario tractabat, nempe ut libertas prædicandi Evangelium, semotis qvæ invecta erant falsis & inutilibus & integer Sacramentorum usus Ecclesiæ restitueretur; Sciebat enim Adrianum Scholasticis nugis obstinatissime deditum esse, & emendationem illam cujus spem faciebat

ciebat illam non eſſe, qvam ipſe deſiderabat, vidit eam in ſpeciem offerri & longis procraſtinationibus in nihilum reduci. Eo vero ipſe animo erat ut obtentis doctrinæ & cultus correctionibus, circa reliqva nihil movere cuperet, qvicqvid ei affingant & cavillentur ejus adverſarii, qvæ enim aliqvando acrius locutus eſt, qvalia fere iſti ſola & lacera maligne ex ejus libris excerpunt, ſi integra & junctis qvæ alibi ſcripſit, ſincere conſiderentur, non alium, qvam qvem dixi ſenſum aut explicationem pati apparebit.

Ad finem §. CLXIX. Edidit *Philippus Landgravius Lunæ* poſt *Margarethæ* i. e. Menſe Junio 1524. edictum typis vulgatum, ad præfectos & proceres Provinciæ, in qvo comporationes aliaqve prohibet, in bonos mores & publicam utilitatem peccantia, de cultu vero divino mandat, qvæ Edicto Norimbergenſi conveniebant, nempe ut Paſtoribus qvibus concionandi munus incumbit, injungeretur, ut populum in Evangelio & doctrina Chriſti Servatoris noſtri pure & liqvido inſtruant, ad amorem Dei & proximi, ad concordiam & pacem mutuam, & ad reverentiam & obſeqvium erga magiſtratum legitimum, utqve ſeditiones & turbas ac rixas cum omnibus hominibus evitent, ſecundum doctrinam Chriſti omniumqve ejus Apoſtolorum. Deinde cum de non ferendis in provincia mendicis & vagantibus qvædam ſtatuiſſet, *ſtationarios* qvi reliqvias ſanctorum circumferebant ad ſtationem qvam vocabant ſive mendicationem admitti prohibet, exceptis *Antonianis*, qvi in ditione Haſſiaca *Grünbergæ* erant. Ulterius hoc anno progreſſum eſſe Principem non invenio, laudatum potius ab altera parte ſpeciatim a Cochleo, qvod nihil innovaverit. Conſtat id ex epiſtola initio ſeqventis anni d. 9. Januar. ad Principem data, a *Nicolao Ferbero, Minoritarum Marpurgenſium* Gvardiano, in qva collaudata prius ejus pietate, objicit tamen qvod Lutheri & Melanchthonis ſcripta legat, in qvibus (ut ait) ſint, qvæ Chriſto repugnent. Excuſa eſt hæc epiſtola, cum notis marginalibus & reſponſo Principis eodem menſe, die *Mercurii poſt Felicis Immenhuſæ* dato. Miſerat ei Nicolaus tractatum Latinum approbatum, ut dicebat a ſuperioribus, & de ſervanda religione majorum, *S. Eliſabethæ* imprimis cum cohortatus, exemplo aliorum Regum & Principum in Italia, Gallia, Hiſpania, & alibi, gladio animadvertere in Lutheranos jubet. Regerit ad hæc Prin-

ceps: legisse se librum sed parum in illo reperiisse, qvod Christianæ charitati congrueret. A veteribus qvidem institutis qvæ in S. Scriptura fundamentum haberent se non discessurum, neqve tamen metis hominum traditionibus inhæsurum esse, sed regulam verbi divini servaturum: contradicit deinde Monacho, qvod negaverit, fide sola justificari homines, & dicta sacrarum literarum opponit; improbat etiam qvod virginem Deiparam pro mediatrice inter Deum & homines venditet, & Evangelium plebi rusticæ prædicari inconsultum ducat, utrumqve testimoniis scripturæ breviter refellit, differt reliqva ad colloqvium, qvod Nicolaus petierat. Sed de iis qvæ in religionis negotio in Hassia illo anno & seqventibus gesta sunt, alio loco & tempore dicendum est.

Ad §. ppp. Dorotheam Daniæ Regis filiam) Egregiam de nuptiis his fabulam amatoriam contexuit *Varillasius* Lib. VII. sub anno 1526. p. 89. qvam etsi non admodum lubens, tamen ad ingenium novorum historicorum demonstrandum, adscribam, & in honorem maximorum Principum, qvi ex isto conjugio descendunt, improbas nugas hominis demonstrabo. Cum prius pactionem Alberti cum Polonis & alia ejus gesta non sine bile & exaggerationibus iniqvis descripsisset, addit seqventia: „Ultra mensem dissimulare (Albertus) non potuit „veram mutationis suæ causam. Natus jam erat annos sexaginta novem completos; nec gravis hæc senecta eum a cogitatione conjugii avertebat. Amabat *Dorotheam* Holsatiæ Principissam, cujus saltem „effigiem viderat, eamqve solenniter in matrimonium popposcit. Desponsata ei fuit, qvia Dux Holsatiæ auxilio Alberti sibi opus esse credebat, ad conscendendum thronum Danicum, & Princeps virgo tanto minus repugnabat, qvia sibi imaginabatur, brevi se viduam fore, & „inde eo in statu, ut novo & juveni marito alicui paratam pecuniam, „& opulentum dotalitium, qvod ob extremam ætatis inæqvalitatem „impetratura erat, afferret; sed falsa est: Prægnans enim facta peperit „filium, cujus nativitas partem potissimam commodorum, qvæ pacta „erat, corrupit, & qvod pessimum erat, tam infelix fuit, ut senex maritus triginta fere annos adhuc vixerit, & ipsa totam adolescentiam „suam cum ipso consumere coacta fuerit. Qva diligentia in evolvendis autoribus, ex qvibus historias suas compilat, versetur, aut qva fide

cos

eos exſcribat, tum qvam feliciter inſtitutum ſuum de rimandis conſiliis & rationibus in actionibus hominum, eorum maxime qvi in religione aliqvid mutant, executus ſit, ex iſta narratione liqvide appareret. *Primo*, enormem errorem committit, cui tamen tota fabula innititur, qvod Alberto ſexaginta novem annos & qvidem completos, plena bucca & præfidentisſime aſſignat, cum tamen is natus eſſet anno 1490. atqve ſic tempore nuptiarum anno 1525. non niſi triginta qvinqve annos numeraret: amores itaqve ridiculi Principi, & regiæ virgini fœdæ ſpes & viles cogitationes petulantiſſime affinguntur, nec niſi meræ calumniæ & ſubſannationes ſunt, qvæ per ſatyram hanc evomuntur. Non magis reverenter tractatur Fridericus Rex, qvem Ducem adhuc Holſatiæ facit, qvi anno, ut ipſe computat, 1526. nondum thronum conſcenderit: Illi easdem qvas filiæ ſordes impingit, ac ſi ſolius utilitatis reſpectus has nuptias filiæ cum ſilicernio conciliaſſet. Fridericus enim d. 7. Auguſti anno 1524. (jam toto regno & regia ipſa Hafnia potitus) Rex electus & coronatus fuit, qvod in *Chytræo* Lib. X. legere potuit Varillaſius, niſi idem ipſi eſſet, non inſpectos autores ex Bibliothecarum indicibus vel relatu neſcio qvorum, utcunqve noſcere, ac debita cum attentione legiſſe. Qvapropter Fridericus auxilio Alberti non egebat ad conſcendendum thronum, neqve hujus res ferebant, ut ex Pruſſia Danos juvaret. Qvam vera itaqve hæc ſunt, aut potius qvam falſum & abſurdum, qvod Albertus ſeptuageſimo anno ætatis ſuæ Dorotheam duxerit, tam falſum etiam eſt *ſecundo*, qvod illa adoleſcentiæ annos inſenis decrepiti conſortio per annos adhuc triginta cum tædio conſumſerit. *Chytræum* qvem laudat Varillaſius rejicere non poteſt: Qvid autem teſtimonio ejus Lib. XXIX. fol. 882. illuſtrius, cum ſcribit: Dorothea cum marito viginti duos annos in conjugio pleno pietatis, concordiæ & ſvavitatis vixit, ac ut Placilla Theodoſii conjunx, marito ad Chriſtianæ pietatis doctrinam ſinceram in toto Boruſſiæ ducatu plantandam & Academiam veluti ſalutarem & perennem fontem, ex qvo veræ de Deo doctrinæ & religionis ſinceræ omniumqve honeſtarum artium vitæ neceſſariarum rivuli, in totius Ducatus eccleſias, templa, ſcholas, curias & privatorum familias derivarentur Regiomonte condendam, aſſidua hortatrix fuit, & propter beneficentiam & liberalitatem erga inopes φιλόπλωχος nuncupata eſt. Falſum *tertio* qvod primo partu filium enixa fuerit:

nam

rillanus, & nonaginta nove
fingit, saltem ut fabulæ satyr

Ad finem §. CLXXII.

ensis Episcopi epitaphio inscrip
anticipationem referri hic n
hujus mentionem faciendi oc
chius Lib. II. cap. I. p. 308.

Saxum hoc Præsu
Claudit; Nomen e
Qui de stirpe satu
Monstrans stemma
Illustrem peperit s
Virtutum studio a
Has propter Latia
Præstans eloquio
Romæ præsule Jul
Scribæ munere fun
Legatis gravibus f
A te Maximiliane
Sub quo militiam
Alberti Duce Pruss
Elegit Marianus
Post hæc præditus
Christi pavit oves f
Monstrans pascua l

Ductuatqve auspiciis tuis Luthere.
Factus deinde maritus est, Paterqve
Vitæ curriculo suo peracto,
Cœlestem in patriam receptus, annos
Cum septem decies duosqve haberet,
Felix in gremio Dei qviescit.

Joh. Brismanni qvi primarius Evangelicæ doctrinæ autor Boruſſis fuit, & anno 1549. obiit, epitaphium apud eundem autorem habetur pag. 307.

Incidit in hæc tempora mutatio insignis in Livonia, ejusqve metropoli Riga. Nam etsi superioribus annis Evangelii doctrina jam recipi cœperat, *Andrea* potissimum *Cnophio* (cui etiam sacra qvædam cantica debemus) præcone: obsistebat tamen Archiepiscopus Rigensis, *Casparus Lindius* Westphalus cum Capitulo suo, cujus politico etiam imperio dimidia urbis pars suberat, sed curis impar, coadjutorem adscivit *Johannem Blanckenfeldium* Berolinensem, qvi jus Canonic. Francofurti ad Viadrum docuerat, inde ad Episcopatum Revalienſem & Dorpatensem in Livoniam promotus. Huic vero imploratus a civibus hoc anno 1524. graviter restitit, & Evangelii prædicandi libertatem juvit *Walterus Plettenbergius ordinis eqvitum Magister*, nec parum nocuit Archiepiscopo qvod Moscorum patrocinia sollicitasset: In comitiis enim Provinciæ eo adactus est, ut cum toto clero suo *Magistro ordinis* sese subjiceret; id cum seqventibus annis revocaret & causam contra Magistrum apud Cæsarem prosecuturus esset, in itinere decessit. Inde anno 1527. necqvicqvam annitente Cæsare, ut *Georgius* ex Brunsvicensium ducibus Præpositus Colonienſis in Archiepiscopum eligeretur, Plettenbergii autoritate & favore civium Thomas Schoningius Consulis Rigensis filius dignitatem eam adeptus est, & cum Georgio amice transegit. Hæc & plura Chytræo debentur Libr. X. & XI.

Ad §. CLXXIII. *Norimbergæ Præpositi magnorum templorum*) Titulus scripti est; *Fundamentum & ratio ex S. Scriptura, cur & qvomodo Reverendi duarum parochiarum S. Sebaldi & S. Laurentii Norimbergæ Præpositi, abusum circa sacram Missam, ut & circa anniversaria*,

conſcientia in emendationem conſenſuros. Adſcriptus præloqvio huic eſt dies 21. Octobr. 1524. Tractant deinde ante omnia de Miſſa, & qvoniam ex effato Chriſti *Matth. XV. 8. 9.* & teſtimonio *Eſaiæ Prophetæ XXIX. 13.* fruſtra colatur Deus mandatis hominum, Miſſæ ſeu Sacræ Cœnæ ſcopum & fructum ex verbis Evangeliſtarum & D. Pauli oſtendunt, qvibus convicti, calicis etiam ſacri uſum populo reſtituiſſe ſe profitentur. Poſthæc ad naturam Novi Teſtamenti, & ſacrificii a Chriſto ſemel & plane præſtiti explicandam progreſſi, defendunt abrogationem canonum qvos vocant Miſſæ, majoris & minoris, eorum idololatricas formulas vehementer improbant, & qvæ pro ſacrificio Miſſatico ex hiſtoria Melchiſedeci, aliaqve regeruntur, examinant & refutant. Utuntur autem inter alia hoc argumento; *Si actio Domini in cœna ſua ultima, in qva Miſſam inſtituiſſe dicitur ab illius aſſertoribus, eſt illud ſacrificium aut officium per qvod Chriſtus factus eſt ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedeci, ſeqvitur, ſacrificium iſtud a Chriſto iſthac cœna, non vero patiendo mortem peractum fuiſſe. Cum vero hoc abſurdum & impium dictu, & e contrario certiſſimæ & divinæ veritatis ſit, altero demum poſt ſacram cœnam die, per ſubſecutam mortem æternum Chriſti ſacerdotium conſtitutum fuiſſe, hinc ajunt manifeſtum eſſe, in cœna nullum fuiſſe factum aut inſtitutum ſacrificium.* Prophetiam *Malachiæ Cap. I. v. 11.* explicant de ſacerdotio & ſacrificio omnium Chriſtianorum, qvod patiendo pro nomine Chriſti afflictiones, & pie moriendo præſtant, ideo propheram dicere, *in omni loco ſacrificatum iri*, qvod de Miſſa intelligi non poſſit. Subjungunt poſtea formulam qvam accedentibus ad S. cœnam prælegi fecerint, qvalem fere multæ noſtratium Eccleſiæ adhuc retinent, & per qvam verus & ſalutaris uſus Sacramenti breviter indicatur. Significant etiam, qvæ ex Miſſæ veteris precibus & cantibus libere, & ſine neceſſitatis opinione, retinuerint, nempe *introitum* ſive verſum alicujus Pſalmi, (pro qvo tamen integrum Pſalmum decantari melius putaverint) *Kyrie eleyſon & Gloria in excelſis &c.* ex *collectis* unam, in qva a Deo qvæ toti cœtui profutura ſunt, petuntur. *Evangelia integra* (priſco, ut notant, more) prælegenda ordinaſſe, & qvidem Germanico ſermone, ſicut & lectiones *Epiſtolicas*, ut populus qvæ leguntur, cum fructu intelligat: Seqvi *ſymbolum fidei*, & ipſa poſtmodum *inſtitutionis verba*, tum con-

ſecrationem, orationem dominicam, atqve diſtributionem Sacramenti, omnia juxta præceptum Chriſti, & concludi apta *precatione*, & pronunciatæ *benedictionis formula*, verbis ſcripturæ: innuunt etiam, omnes formulas precum & hymnorum in patrium ſermonem translatum iri ad populi inſtructionem. *Altero* capite docent, cur Miſſas pro defunctis & anniverſaria atqve vigilias abrogaſſent, tum qvia pecuniæ cauſa inventæ ſint, tum qvod nihil proficiant mortuis, & impium ſit aliqvid pro cultu Dei aut ſalutis medio venditare, qvod is non præſcripſerit, etſi bona intentione id fiat, & prætenſo nomine Chriſti. Oſtendunt etiam profanationem Pſalmorum & Hiobi, qvæ in *vigiliarum* recitatione fiat, in qvibus nullum verbum ſit, qvod ad mortuos pertineat. Sic ipſum qvoqve *purgatorium* & precationes pro mortuis ex eodem principio rejiciunt, qvod mandato divino exemplis piorum, Eccleſiæ Judaicæ & Apoſtolicæ, careant, & vivi mortuiqve omnes in duas ſaltem claſſes a Chriſto diſtribuantur, credentium qvi ſalventur, non credentium qvi damnentur, addunt & argumenta alia. *Tertio* rationem reddunt cur cultum beatæ virginis, cantu *Salve regina*, qvotidie peragi ſolitum abrogaverint; ſcilicet, ut nec neceſſarium, nec univerſalem, & vix ante qvatuor ſecula in Eccleſiam invectum, adeoqve novum, & deniqve blaſphemum cum Maria in eo dicatur, *vita, dulcedo, & ſpes noſtra*, qvæ elogia ſoli Chriſto debeantur; neqve ſufficere ſibi viſum eſſe, ſi verba iſta ſaltem, qvod alicubi factum eſſe dicunt, expungerentur, populo enim opinionem cultus illius duraturam fuiſſe, & ſatius eſſe mala inventa penitus abolere: Sic etiam *Qvarto*, ſal & aqvam benedictam, etſi libera videri potuerit eorum conſervatio, prorſus removiſſe, ob opinionem impiam, qvæ illorum uſui in contumeliam Dei afficta fuerit, & propter abuſum ſuperſtitioſum: *Qvinto* deniqve *matutinas* & *completorium* omiſiſſe ut nec præcepta, nec utilia ſed mera hominum commenta. In epilogo dehortantur omnes ab ſublatorum abuſuum violenta defenſione, inde enim conſtare, non eſſe tot clericis & doctoribus argumenta ex ſacris literis, qvibus eos tueantur, ideoqve ad carceres, ad exilia, ad ignem & gladium provolare: Mirum itaqve non eſſe, ſi populus veritatis jam cupidiſſimus clerum qvi opibus ſolum inhiet, nec ratione uti, ſed vi agere & verbi divini notitiam impedire velit, ſummo odio perſeqvatur: urgent dictum frontiſpicio libri allegatum, *arma doctorum non eſſe carnalia*

natio, ſed ſpiritualia, neqve ullo modo licere populum a verbo divino abſtrahere: & præceptis humanis opprimere: Exaggerant, qvam graviter, & contra Spiritum ſanctum peccant, qvi veritati verbi divini ſcienter ſeſe opponunt: Applicant iis ex Deuteron. c. XXVIII. maledictiones, obedientibus vero benedictiones impertiuntur. In fine maximis minimisqve, qvi meliora ex verbo Dei oſtenſuri ſint, omne deferunt obſeqvium: Lutheri toto hoc ſcripto nullam faciunt mentionem, ſed argumentationes ſuas allegatis ſcripturæ dictis firmant. Debeo hujus ſcripti ut multorum aliorum notitiam Bibliothecæ Paulinæ Lipſienſi. Ex ea etiam legenda accepi qvæ hoc ipſo anno 1524. aut initio ſeqventis in religionis negotio acta ſunt. Scio qvidem Marcellini monitum qvod *hiſtoricum deceat per negotiorum celſitudines diſcurrere, non humilium cauſarum minutias indagare*, ſed præterqvam qvod hiſtorici leges omnes mihi non præſcripſerim, ſed & apologiæ ſtudeam, minuta mihi non ſunt viſa, qvæ in magnis urbibus, qvalis eſt Norimberga, in religionis cauſa acta fuerunt, vellem modo ut plura vel typis olim edita, & poſtea neglecta, vel in archivis recondita mihi innotuiſſent. Incitamento forte hæc qvaliscumqve diligentia mea erit illis, qvi ſingulis in locis acceſſum ad magiſtratus eorumqve ſcrinia & ad Bibliothecas habent, ne perire ſinant, qvorum memoria non ſine fructu & voluptate legentium conſervari & renovari cum utilitate poteſt.

Excuſum eſt Anno 1525. Norimbergæ conſilium anno præcedente Senatui exhibitum a prædicatoribus tribus (qvorum duos ad §. CXXXIX. nominavi) Dominico Sleupnero, Andrea Oſiandro, & Thoma Venatorio, qvi in Novo Hoſpitali concionabatur. Titulum habet: Ein gut Unterricht und getreuer Rathſchlag aus Heil. Göttlicher Schrifft / weß man ſich in dieſen Zwietrachten unſern heiligen Glauben und Chriſtliche Lehr betreffende / halten ſoll ꝛc. i. e. *Informatio bona, & ſidum conſilium ex S. Scriptura, qvid agendum ſit in his diſſidiis circa ſanctam fidem & doctrinam Chriſtianam.* Diviſum eſt in partes tres, qvarum tamen ultima de controverſiis uberius tractatura, omiſſa eſt. Agitur *Parte I, de verbo Dei tam ſubſtantiali qvam orali; de Spiritu S. de doctrina Chriſtiana; de concionibus; de S. Scriptura, Lege & Evangelio, & utriusqve uſu; de Sacramentis; de fide vera & efficaci,*

qvæ sola *justificet*, *item de spe*. *Parte II. de damno doctrinæ hominum*. & de *AntiChristo*, ubi Danielis & Johannis vaticinia omnia ad Romanam sedem applicantur; etiam numerus ille 666. cabbalistice ex nomine Sylvestri Papæ eruitur. Autorem hujus scripti *Andream Osiandrum* fuisse Phraseologi docendit, jam tum enim dogmatum illorum qvæ postea in Prussia asserere voluit, semina in iis animadvertas, qvæ tamen nemo illo tempore, qvod sciam, observavit, aut reprehendit, qvia obscurius proponebantur, aut ex aliis verbis commodas recipiebant interpretationes.

Prodiere etiam Norimbergæ eodem anno (qvanqvam non adscriptus est) circa finem duæ pagellæ in qvibus brevius sed liqvidius & modestius a concionatoribus Senatui proponuntur duodecim puncta, qvæ examinari & tractari deberent a prædicatoribus: nempe (1) ut indicent qvid sint peccata. (2.) cur lex data sit, & cui usui. (3.) qvæ sit justitia coram Deo. (4) qvid sit Evangelium. (5.) qvid baptismus. (6.) qvid mortificatio veteris hominis, in baptismo significata. (7.) qvid sacramentum corporis & sangvinis Christi, & qvis ejus usus salutaris. (8.) an per opera ad justificationem, an per hanc ad bona opera perveniatur. (9.) qvid sit doctrina hominum & qvatenus locum habeat. (10.) qvid debeatur Magistratui. (11.) qvomodo vitanda sint scandala vitæ & morum. (12.) an liceat clericis S. Ecclesiæ ministris conjuges ducere. Anno seqventi Mense Martio in senatum vocati sunt concionatores omnes, & ad eos per D. Scheurlinum (Christophorus ut non dubito, intelligitur Luthero memoratus Lib. I. Ep. 52.) adhortatio egregia (eine schöne Rede) facta est, ut ex sacra scriptura sepositis paparum, conciliorum, patrumqve decretis, Jure Canonico & veteri observantia, ad duodecim illa puncta placide & absqve disputatione responderent, & amice conferrent, eo nempe fine, ut concordia iniretur, & motus plebis præcaverentur ex dissidiis eorum metuendi. Initium respondendi fecit *Dominicus Sleupnerus ad S. Sebaldi* concionator, assensit ei, & dein fere solus locutus est *Andreas Osiander*, ad D. *Laurentii* prædicator, eorum partes tenebant qvi in *Hospitali*, tum ad *D. Ægidii* & in æde *Augustinianorum* concionabantur, Prior istorum maxime: Contradixerunt *Priores & concionatores Dominicanorum, Franciscanorum, Carmelitarum*, & qvi in duobus virginum

num monasteriis prædicabant, tamen ut mallent omne colloqvium evitare, Cæsarea edicta causantes, & conciliorum & Pontificum decreta; provocabant deniqve ad Academias, *Ingolstadiensem*, *Tubingensem* & *Heidelbergensem*. *Prior* tamen *Dominicanorum* dixit, in fidei articulis capitalibus nullum esse dissidium, prædicari enim ab omnibus unum Deum, unum Christum, unam fidem, unum baptismum, & obtulit tandem se adducto concionatore suo, in amicum colloqvium descensurum esse. Cum idem diceret *Franciscanorum Gvardianus*, reversi ut jussi erant, *Dominica Invocavit*, & die *Martis* & *Jovis* proxima, itemqve *Dominica Reminiscere* disceptationes continuarunt, dirigente & interrogante ut plurimum per *Scheurlinum* Senatu. Impediri tamen non potuit vehementia collocutorum, & monachi qverebantur, se ab altera parte duriter tractari. Inde occasionem sumserunt, cum *die Martis post Reminiscere* redire juberentur, ut comparitionis loco, scriptis ad Senatum literis, sese excusarent, obtendentes, iniqvum esse judicium, & ex colloqvio disputationem orituram esse adversus Cæsareum edictum. Protestantur itaqve contra omnes innovationes, & ad Academias supra nominatas, vel ad ordinarium suum denuo provocant. Auditus inde fuit nomine qvinqve collegarum, Osiander, qvi habita oratione duarum horarum spatio sententiam de XII. articulis defendit. Paulo post *Dominica Oculi*, Senatus monachis & prædicatoribus qvinqve monasteriorum, concionandi & confessiones audiendi munere interdixit, & die Mercurii seqventi *Prior Augustinianorum* monasterium Senatui tradidit. Hæc in relatione typis excusa *qvatuor qvaternionibus* exhibentur. Nulla vero mentio fit *Præpositorum Pestleri* & *Böhmeri*, qvorum libellum anno præcedenti editum recensui, ita ut per prædicatores omnia acta sint. Qvod vero articulos ipsos attinet, respondit Osiander & collegæ ex sententia Lutheri (illum enim Wittembergæ docentem audiverat) nunqvam tamen allegato ejus nomine, verum omnia ex scripturis probans. De justitia autem differens jam tum phrasi sua usus est. Respondit enim Franciscano, qvi triplicem justitiam statuerat, *unam esse justitiam*, i. e. *Deum ipsum & Christum esse verbum qvi fide comprehensus in nobis sit justitia nostra*. Fidem tamen describit qvod non sit absqve operibus ex charitate profectis; his si careat, non magis esse fidem qvam pictus homo sit homo. Monachi svetis suis dogmatibus, &

scri-

scripturarum detorsionibus insistebant. Memorabile est qvod Franciscanus in articulo de cœna Domini, cum Osiander literæ scripturæ inhæreret & inter alia ex Epistola ad Hebr. urgeret, Christum semet sacrificium præstitisse, responderit, Epistolam ad Hebræos non esse librum Canonicum, & a multis dubitari an autorem Paulum habeat: Talia dicere inter crimina Lutheri fuit; Cœlibatum & in eo castitatem ideo putavit servari posse & debere, qvia Deus illis qvi eam voveant, gratiam servandi non deneget. Hoc si praxi comprobaretur, expeditissimam hujus qvæstionis decisionem faceret. At qvi vovet, qvæ in potestate non habet, nec qvæ Deus jussit, aut promisit, tentare Deum deprehenditur. Idem Monachus potestatem Ecclesiæ circa fidem adstruxit eo, qvod alibi etiam notatum est, argumento, qvod Apostoli a formula baptismi qvam Christus præscripserat, recesserint, idqve probari posse putavit ex Actor. II. 38. Hæc Norimbergæ acta indicant, illustris illius urbis senatum plus ausum esse illo tempore, Monachis prædicationes & Sacramentorum administrationes per decretum publicum adimendo, qvam vel in Saxonia factum sit. Cives nempe primores consentientes & pronam ad obseqvendum plebem habebat, cum in provinciis proceres plurimas objicerent difficultates, & aulicæ cautelæ non parva injicerent impedimenta. Isto anno 1525. Wenceslaus Linccius qvi jam olim in Augustiniano cœnobio Norimbergæ vixerat, & concionatus erat, inde vero Altenburgum delatus uxore ducta, cucullum exuerat, & pastoris munus susceperat Norimbergam vocatus est, primus, ut perhibetur, urbis pastor Evangelicus a Senatu scilicet confirmatus: antea enim prædicatores Præpositorum arbitrio constituebantur, qvalis fuerat Osiander & alii. Vixit autem Linccius ad annum usqve 1547. & in munere suo obiit. Epitaphium ejus qvem puer coluit, *Selneccerus* refert:

Autorem vitæ dum viveret atqve salutis
Asseruit, docuit, glorificavit, habet,
Argentoratensis etiam Senatus.

In admonitione ad Helvetios mense Aprili 1524. nomine ministerii & fratrum Argentoratensium excusa Tit. Verwarnung der Diener des Worts und der Brüder zu Straßburg an die Brüder von Landen und Städten gemeiner Eidgenoßschafft/ adversus *Conradi Trægarii Provincialis Augustinianorum* ca-

calumnias, agnoſcitur Senatum anno 1523 cauſam *Matthiæ Cellii* cum is ad Epiſcopi tribunal citaretur, neglexiſſe; illi vero cives die Erbare Bürgerſchafft/ modeſte tamen adſtitiſſe; nunc autem a plurimis veritatem doctrinæ etiam in Senatu probari, & promoveri, & pulchre cum civibus conſentire ab his etiam omne obſeqvium Magiſtratui exhiberi. Cæterum ſcopus hujus ſcripti is potiſſimum eſt, ut Trægeri jactantiam deprimant, qvi provocaſſe miniſtros Argentoratenſes ad diſputationem, hanc vero ab illis recuſatam eſſe gloriari dicebatur. Referunt igitur illum centum theſes edidiſſe, de qvibus diſputaturus eſſet: qvas cum vidiſſent miniſtri, miſiſſe ex Senatoribus viros inſignes, & ſe ad diſputandum, adhibitis doctis aliqvibus & prudentibus, & evitato plebis concurſu, obtuliſſe, idemqve etiam Senatus nomine ab eo poſtulatum eſſe; Verum illum excepiſſe, etſi paratiſſimus ſit ad diſputandum, ſine licentia tamen Epiſcopi, ut ordinarii, id minime auſurum eſſe, cupere itaqve ut ejus conſenſus a ſenatu vel miniſtris impetraretur. Hoc effugium vanum eſſe dicunt, cum non ſolum publicatis theſibus & provocans ad diſputationem de conſenſu Epiſcopi nihil monuiſſet, aut pactus eſſet, ſed & qvod Epiſcopus omne controverſiarum examen evitaret. Addunt Trægerum tandem ita ſeſe excuſaſſe, qvod de articulis illis non Argentorati ſed Friburgi in Helvetiis (*Uchtlandia*) diſputaturum ſe eſſe conſtituiſſet: accuſant eum ambitionis, dum provincialis officium præter morem continuaret, & a Legato Pontificio præmia expectaret, ſi adverſus Evangelium traditiones hominum aſſereret; hanc nunc viam eſſe honores & opes adipiſcendi & a paupere Luthero multos ditatos fuiſſe (Der arme Luther hat vielen zu reichlicher Nahrung geholffen.) Ex centum vero Trægeri paradoxis ſummatim & breviter illud tantum, in qvo fundamentum totius litis verſari dicunt, tangunt, qvod ſcripturam judicem ferre nolit, & autoritati Eccleſiæ eam ſubjiciat, imo Apoſtolos homines fuiſſe & erraſſe dicat Petri exemplo: Eccleſiam vero ab omni errore immunem pronuntiet. Idem clamare alios, ita ut nuper Doctor *Murnarus* Dominica Palmarum pro concione ita fuerit locutus: Dicere vobis aliqvid deberem de inſtitutione Sacramenti: Sed vos creditis Evangelio, ego vero illi non credo, ſed ſolum iis, qvæ recepit Eccleſia. Huc itaqve omnia ajunt recidere, ſi enim Evangelii veritas libere præ-

pectus, atqve ſi ſaxeum eſſet, tamen tantis fluctibus & æſtibus ſuctatum & colliſum potuiſſe liqveſcere, dum id auderem, qvo facto, videbam omnem illorum autoritatem, qvos recenſuiſti, ſuper caput meum, velut diluvium inundaturam. Sed non eſt nunc locus, meæ vitæ aut operum hiſtoriam texere, nec ut nos ipſos commendaremus, hæc ſuſcepta ſunt, ſed ut gratiam Dei extolleremus. Qvis ſim & qvo ſpiritu & conſilio in iſtas res raptus ſim, illi commendo, qvi ſcit hæc omnia, ſuo, non meo arbitrio libero geſta, qvamvis & ipſe mundus jam dudum ſenſiſſe deberet. Et plane in odioſum locum me iſto exordio conjicis, ut niſi me ipſum jactavero, & tot Patres vituperavero, non facile me expediam, ſed breviter dicam, eruditione, ingenio, multitudine, autoritate, & omnibus aliis, etiam te judice, cedo. Qvid autem ſit oſtenſio ſpiritus, qvid miracula, qvid ſanctimonia, hæc tria ſi a te reqviram, qvantum ex literis & libris tuis te novi, imperitior & ignorantiot videberis, qvam ut ulla ſyllaba qveas oſtendere. Aut ſi urgeam & poſtulem, qvemnam inter omnes illos, qvos jactas certo poſſis monſtrare, ſanctum fuiſſe vel eſſe, aut ſpiritum habuiſſe, aut vera miracula edidiſſe, arbitror te multum, ſed fruſtra ſudaturum eſſe. Multa loqveris ex uſu & publicis ſermonibus accepta, qvæ non credis, qvantum amittant fidei & autoritatis, ſi ad judicium conſcientiæ vocentur. Verum eſt proverbium, multos in terra pro ſanctis haberi, qvorum animæ ſunt in inferno. Sed donemus tibi, ſi vis, etiam omnes fuiſſe ſanctos, omnes habuiſſe ſpiritum, omnes feciſſe miracula. (qvod tamen non petis). Hoc mihi dic, an in nomine aut virtute liberi arbitrii, aut ad confirmandum dogma de libero arbitrio ullus eorum fuerit ſanctus, acceperit Spiritum, ediderit miracula? Abſit (inqvies) ſed in nomine aut virtute Jeſu Chriſti, & pro dogmate Chriſti, facta ſunt hæc omnia. Qvid igitur ſanctimoniam, ſpiritum, miracula eorum pro dogmate liberi arbitrii adducis? pro qvo data & facta non ſunt. Noſtra igitur ſunt illorum miracula, ſpiritus & ſanctimonia, qvi Jeſum Chriſtum, non autem vires aut opera hominum prædicamus. Qvid jam mirum, ſi ii, qvi ſancti, ſpirituales, mirabiles fuerunt, aliqvoties carne præventi, locuti ſunt & operati ſecundum carnem, qvando id & ipſis Apoſtolis ſub ipſo Chriſto non ſemel accidit? Neqve enim tu negas, ſed aſſeris, liberum arbitrium non eſſe ſpiritus aut Chriſti negotium, ſed humanum, ita ut ſpiritus qvi Chriſtum cla-

» rificaturus promiſſus eſt, utiqve non poſſit liberum arbitrium prædi-
» care. Si ergo Patres aliqvando liberum arbitrium prædicaverunt,
» certe ex carne (ut fuerunt homines) non ex ſpiritu Dei ſunt locuti,
» multo minus pro eo miracula ediderunt. Qvare inepta eſt allegatio
» tua de ſanctimonia, ſpiritu & miraculis patrum, qvod ex iis non libe-
» rum arbitrium, ſed Jeſu Chriſti dogma, contra liberi arbitrii dogma
» probetur. Poſt alia qvædam ad phraſes Patrum & Theologorum qvæ
» allegari ſolent hæc regerit fol. ſeq. Ego vero contrarium vobis facile
» oſtendam, qvod viri ſancti, qvales jactatis, qvoties ad Deum oraturi
» vel acturi accedunt, qvam penitus obliti incedant liberi arbitrii ſui, de-
» ſperantes de ſemetipſis, ac nihil niſi ſolam & puram gratiam longe alia
» meritis ſibi, invocantes, qvalis ſæpe Auguſtinus, qvalis Bernardus, cum
» moriturus diceret, perdidi tempus meum, qvia perdite vixi. Non vi-
» deo hic allegari vim aliqvam, qvæ ad gratiam ſeſe applicet, ſed accuſa-
» ri omnem vim, qvod non niſi averſa fuerit. Qvanqvam illi ipſi ſan-
» cti aliqvando inter diſputandum aliter de libero arbitrio locuti ſunt,
» ſicut video omnibus accidiſſe, ut alii ſint, dum verbis aut diſputationi-
» bus intenti ſunt, & alii, dum affectibus & operibus, illic dicunt aliter,
» qvam affecti fuerunt ante, hic aliter afficiuntur qvam dixerunt ante,
» ex affectu vero potius qvam ex ſermone metiendi ſunt homines tam pii
» qvam impii.

Ad §. CLXXXII. *Guthelmus Neſenus*) Eraſmus, eos qvi Gvilielmi nomen gerebant, fato qvodam amicos ſibi eſſe ſcribere ſolitus, in epiſtola ad *Gvil. Budæum* anno 1516. data Lib. I. epiſt. 16. inter omnes hunc Neſenum *optimarum literarum conſectatorem ardentiſſimum* vocat, *ſibique ſic unice deditum, ut Pyladem ſuum optimo jure appellare poſſit.* Duæ ad eum epiſtolæ Eraſmi extant Lib. V. 28. & X. 31. in qvarum poſteriori Anno 1518. illum, Pariſiis tunc verſatum adhortatur, ut Germanus Gallos eruditione vincere ſatagat. Eundem in collegio trilingvi, qvod Lovanii ſua opera conſtituerat, lectorem habere voluit, ſed in literis ad *Ludovicum Vivem* anno 1519. Lib. XXI. ep. 20. qveritur obſiſtere monachos & inqviſitores *Neſeno*, Pomponici Melæ Geographiam gratis profiteri aggreſſo, nihilo remiſſioribus ſtudiis, qvam ſi paraſſet totam urbem incendio miſcere. Sed *Neſenus* Evangelicæ veritati majori cum libertate animum applicans, & in Saxoniam concedens

dens Eraſmi favore excidit: Lutherus cum morte ejus valde turbatus, dixiſſet. *O utinam poſſem reſuſcitare mortuos*, calumniam paſſus eſt, ac ſi reſuſcitationem ejus ſerio tentaſſet, qvo mendacio aliqvi ex ejus inſectatoribus mire delectati ſunt, ut eum ſumma vanitate miraculorum donum ſibi arrogaſſe criminarentur. Neſenum eleganti epicedio honoravit *Jacobus Micyllus* non infelix illius temporis Poeta. Cum Neſeno eodem periculo implicitum fuiſſe Priorem Wittenbergenſem (*Brügerum* Auguſtinianum) intelligitur ex Epiſtola Lutheri ad Langum Lib. II. p. 309. ubi tamen pro *Gvilielmo* mendoſe legitur *Georgius Neſenus*, is (dicit) miſere periit magno noſtro mœrore magnoqve hoſtium tripudio forte & majore blaſphemia Evangelii noſtri & nominis Chriſti, pene qvoqve occidiſſet Sathan Priorem noſtrum, niſi miraculo inſigni fuiſſet ſervatus.

Ad §. CLXXXIII. *Commentarius in Pſalmos)* Cœpit prælectiones ſuas in Pſalterium, ſed ſecunda ut ipſe memorat vice, anno 1519. ut ſupra §. LXIII. paucis notavi. Continuavit laborem in an. 1521. interruptus enim fuit itinere Wormatienſi, neqve tamen ulterius qvam ad finem Pſalmi (ſecundum numerum Hebraicum) XXI. Latin. XX. pervenit, dum vero poſt comitia in arce lateret Pſalmum XXII. qvo paſſio Chriſti clariſſime præfiguratur explicavit. Dedicationi ad *Fridericum* Electorem annus 1519. & dies VI. Cal. April. adſcriptus eſt, licet ſerius & poſt diſputationem demum Lipſienſem publicatio ſecuta ſit. Acceſſit commentarius in Pſalmum XXII. (ut dixi) in arce compoſitus, & nunc omnia conjunctim in Tomis Latinis reperiuntur, ea qvidem prolixitate, ut Tomi II. Jen. dimidiam pene partem conſtituant. Qvanta in hoc opere vis & copia eluceat piæ & ſpiritualis eruditionis, deprehendent, qvi cum attentione & Spiritus divini auxilio legerint. Laudanda vero magnopere etiam eſt ſumma viri modeſtia, cujus tum in præfatione tum in concluſione inſignia dat documenta. Et in præfatione qvidem Friderico Electori debitas laudes tribuit, *qvod exemplum in provehendis literis omnibus factus ſit Principibus, ejusqve liberalitate artes & lingva non ſolum Wittenbergæ floreant, ſed & ſincera Chriſti Theologia triumphet, opinionibus & qvæſtionibus hominum ceſſantibus*; dein beneficia ab illo ſibi ad id tempus exhibita celebrat, collatum in ſe, impenſis Electoris, Doctoratus honorem, *inſigne illud* (ait)

ma longe lateqve diverſa eſt, nec eſt liber in Bibliis, qvi me diligentius exercitavit, donec in eam ſententiam venerim, oportere nullius interpretationem, modo pia ſit, rejicere, niſi talionis lege, rurſum qvis optet rejici. Defecit ille in aliqvibus, tu in pluribus, nonnulla video, non viſa beato Auguſtino, rurſum multa viſuros ſcio, qvæ ipſe non video, *& paulo poſt:* Scio eſſe impudentiſſimæ temeritatis eum, qvi audeat profiteri unum librum ſcripturæ a ſe in omnibus partibus intellectum? Qvin qvis audeat præſumere unum Pſalmum rotunde ab illo intellectum? Vita noſtra initium & profectus eſt non conſummatio; ille melior, qvi ad ſpiritum propius acceſſerit. Si attigero Lunam, non mox & Solem apprehendiſſe arbitrabor, ſed nec ſtellas minores faſtidiam. Sunt gradus in vivendo & agendo, cur non & in intelligendo? Apoſtolus transformari nos dicit de claritate in claritatem. Et ut dicam qvod res eſt, tantum illis ſervio, qvi hæc ignorant & volunt, tum id ſaltem præſtitiſſe juvabit, qvod melioribus ſtudiis & me & auditores meos interim occuparim, qvam ſi ſuper libros *Sententiarum* novas tenebras, & ranas & muſcas creaſſem. Primas ejus in Pſalmos prælectiones qvarum meminit, & qvas paulo poſt adeptum in Theologia Doctoratum peregit, fateor me non vidiſſe, neqve an extent ſcire: Laudat eas Melanchthon in vita Lutheri & ex eo *Melch. Adamus* his verbis: Aggreſſus eſt, officii ratione, enarrare epiſtolam ad Romanos, deinde Pſalmos. Hæc ſcripta ſic illuſtravit; ut poſt longam & obſcuram noctem, nova lux oriri videretur, omnium piorum & prudentum judicio. Hic monſtravit Legis & Evangelii diſcrimen: refutavit errorem tunc in ſcholis & concionibus freqventatum: Qvo docetur, mereri homines remiſſionem peccatorum operibus, & homines coram Deo juſtos eſſe diſciplina, ut Phariſæi docuerunt. Revocavit igitur Lutherus hominum mentes ad Filium Dei, & ut Johannes Baptiſta, monſtravit agnum Dei, qvi tollit peccata noſtra; oſtendit gratis, propter filium Dei, remitti peccata, & qvidem oportere id beneficium fide accipi. Sed redeo ad ſecundas prælectiones, in fine harum poſt abſoluta nempe qvæ in Pſalmum XXI. commentatus fuit, hunc addit epilogum d. Tom. II. f. 237. Finem hic facio, & ingenue ac fideliter confiteor, me plurima tentaſſe ſupra vires, nec habere hanc Apoſtoli gloriationem, qva ad Romanos ſcribit.

» bit. Non audeo aliqvid loqvi eorum, qvæ non effecit per me. Nam
» vitæ ſanctimonia nihil conſecutus ſum, qvod tamen ſcio, qvam fuerit
» & ſit neceſſarium, ne docerem anteqvam facerem; Eruditione vero
» parum; cum & ipſe diſcipulus hactenus fuerim, non ſolum in Lin-
» gvis, ſed & propheticis ſpiritibus diſcendis, utrunqve enim tractatori
» Scripturarum neceſſarium eſt, magis tamen Spiritus qvam lingva. Un-
» de etſi in lingva Hebraica, non uno loco me videam erraſſe, metuo ta-
» men ne pluribus in ſpiritu erraverim, qvanqvam mihi conſcius non
» ſim, ſinceram & catholicam fidem a me uſpiam læſam, ut gloriari pos-
» ſim, errores meos eſſe prorſus ſine periculo, cum in lingva iſta peritis-
» ſimi & maximi, in ſpiritu autem & ſummi & ſanctiſſimi viri, errave-
» rint. Hoc didici, ſcripturam eſſe eam, qvæ nullius ingenium, nullius
» eruditionem, nullius diligentiam, nullius ſanctimoniam, non in mul-
» tis partibus fallat & ſuperet. Atqve cum omnibus etiam parvulis ſit
» expoſita ad ſatietatem usqve, magnis tamen ſemper ſepoſita eſt ad e-
» ſuriem. Ut veriſſime & ſapientiſſime dixerit Gregorius, Scripturam
» eſſe fluvium, in qvo agnus peditat, & elephas narat. Nec in ea fœdi-
» us nec perniciosius erraverunt, qvam qvi ſe nihil in ea erraſſe præ-
» ſumpſerunt. Nec felicius & ſalubrius in ea profecerunt, qvam qvi ti-
» muerunt ſe in omnibus errare. Sapientia enim eſt, cujus principi-
» um timor Dei, qvæ intellectum dat parvulis, & ſapientiam ſapientum
» reprobat. Qvare meos errores ſic judicet Frater meus qvisqve, ut ſe-
» ſe etiam alicubi errare non dubitet, ne forte ſuperbus nusqvam non
» erret. Porrigamus potius ſummis viribus mutuas operas in Domi-
» no, præſertim in ſcripturis ſanctis tractandis, etiam ſic errores non e-
» vademus, donec in vita hac ſumus immunda. Solus hic ſe glorietur
» non errare in ulla parte, qvi ſine peccato fuerit in hac vita. Nemo
offendi debet hac imperfectionis ſuæ, aut obſcuritatis in ſcripturis Lu-
theri profeſſione, eamqve ideo refero, ut os obſtruatur calumniæ,
qvaſi infallibilitatem & enthuſiaſmum ſibi arrogaſſet Lutherus. In-
terim in veritate & ſenſu doctrinæ, qvatenus nempe ad ſalutem ne-
ceſſaria eſt, vel non repugnat analogiæ fidei, minime hæſitat. Ean-
dem extenuationem repetit poſt adjectum commentarium in Pſal-
» mum XXII. fol. 267. Viſum eſt hic tabernaculum figere & manſio-
» nem facere, & qvia video iſtos commentarios rapi ad typos & præ-

la,

la, cum ego mallem eos perpetuo latere, adeo multa sunt, in qvibus ipse contentus non sum, unus ultra vires susceρi, ideo sæpius nuto. Rogo itaqve pium lectorem, ut legat omnia cum summo judicio, non qvod mihi conscius sim, usqvam prava docuisse: Sententia mihi per omnia placet, sed non semper suo loco mihi venit. Erratumqve est aliqvando in Ebræa Lingva, dum occupatus & distractus variis, non totus incubui. Non me excuso difficultate & obscuritate Libri, nec parvitate eruditionis & ingenii, cur enim non abstinui? nec me aliorum exemplo solor, qvanqvam hæc sit honestissima ratio. Sed hoc anhelo, ut purus, genuinus appositusqve suo qvisqve loco sensus habeatur, qvod si potui, vel ex parte tradere, libens, temerarius, erroneus, indoctus, in multis habebor præ cæteris. Qvatuor inde locis qvædam corrigit, & his concludit verbis: Sunt multa alia præter hæc & forte majora, ipse non video, accedunt ad hæc errores Librariorum, breviter, totus commentarius mihi placeret magis, si recognitus a me primum fuisset, cum & prolixitas & verbositas magnum in eo vitium sit. Verum non nihil in illis est spiritualis eruditionis & revelationis, de qva, qvi pius est, gratias agat Domino Jesu Christo, qvi est lux nostra, benedictus, Amen.

Temperare mihi non possum, qvin ad commendandam libri ipsius lectionem qvædam ex interpretatione *Psalmi primi*, speciminis causa apponam. Scribit itaqve ad Vers. I. *Beatus Vir &c.* Inprimis id in Scripturis observandum, qvam prudenter abstineat a nominibus sectarum & personarum; Nam cum hoc Psalmo, sine dubio, Judæorum populus taxetur primo, sicut ait Apostolus: *Judæo primum & Græco.* Et Rom. III. *Scimus qvoniam qvæcunqve lex loqvitur, his qvi in lege sunt, loqvitur*; Non tamen dicit, Beatus Judæus aut beatus ille vel ille. Nec in consilio gentium, horum vel horum, sed absolute, *Beatus vir*, & *consilium impiorum, via peccatorum, sessio illusorum* &c. qvicunqve illi tandem sint; Qvia non est acceptio personarum apud Deum. Et hoc fieri fuit summe necessarium, ut verbum Dei, cum sit æternum, omnibus omnium hominum seculis conveniret. Nam & si varient per tempora, mores, personæ, loca, ritus, eadem tamen vel pietas vel impietas transit per omnia secula. Sic videmus Prophetas, adversus falsos Prophetas, Apostolos contra Pseudoapostolos, Doctores contra

» Hæreticos; eisdem Scripturis uſos, cum tamen nec Prophetarum, nec
» Apoſtolorum nec Doctorum, aut ſuorum adverſariorum nomen, ſed
» piorum & impiorum in illis invenirent. Et poſt alia: Hic eſt tibi
» Canon perpetuus & infallibilis, atqve (qvod ajunt) Lydio lapide cer-
» tior, qvod proprium eſt impiorum, Deum non timere, ſecure de miſe-
» ricordia ejus (ſicuti putant) omnia præſumere. Piorum autem, cum
» Job omnia opera ſua vereri, in nulla ſua juſtitia confidere, & ſanctita-
» tem ſuam pro ſtercore ducere, ideo non poſſe pro ea certare, ſe juſtifi-
» care aut vindicare, ſed dignos eſſe ſe omnium odio & vindicta; Itaqve
» dixi, Fidei oculis & auribus opus eſt, ut hæc verba Spiritus audias, &
» eorum rem videas: Homo enim non poteſt ea intelligere. Non autem
» exiſtimes me (pias) Ceremonias & bona opera damnare, ſed opinio-
» nem, fiduciam ſtudium illorum, peſtes voco, qvod his fieri videmus, ut
» in ſectas, iras, detractiones, & infinita monſtra peccatorum ruant, qvæ
» omnia tegunt nomine pietatis, velo conſilii ſui, ſpecie dogmatum ſuo-
» rum, ſi enim in humilitate fierent, bona certe eſſent. Ad *verba d. verſ.*
» *1. Cathedra peſtilentiæ:* Cathedram peſtilentiæ poſſident, qvi opinioni-
» bus Philoſophorum, traditionibus hominum, conſiliis capitum ſuo-
» rum replent Eccleſiam Chriſti, opprimuntqve miſeras animas, omiſſo
» interim verbo Dei, qvo ſolo paſcitur, vivit, ſervatur anima. Qvo fit
» ut homines aliam juſtitiam ignorent, qvam qvæ operibus paratur, hæc
» autem eſt impietas, & peccatum coram Deo. Impoſſibile eſt enim,
» ut ſine periculo opera legum doceas, qvarumcunqve, niſi meliore parte
» doctrinæ & majore ſtudio prius fidem docueris in Chriſtum. Paulus
» ad Rom. undecim capitibus fidem fundat, & qvinqve capitibus deinde
» mores ſuperædificat. Ad Galatas qvinqve fidem, uno ſexto mores
» docet. Sic & in aliis qvoqve Epiſtolis facit. Chriſtus in Evangelio
» non niſi fidem qværit. Ad verba: *In lege Domini voluntas ejus*: Vo-
» luntatem, primum hic neqve pro potentia, neqve pro ſtertente illo ha-
» bitu, qvem recentiores Theologi ex Ariſtotele invexerunt, ad ſubver-
» tendam intelligentiam Scripturæ, item neqve pro actu, qvem ex ea
» potentia & habitu elici dicunt, habeto. Non habet univerſa natura
» humana hanc, intenta enim eſt & prona ad malum, ut divina dicit au-
» toritas, Gen. 8. Lex vero Domini eſt bona, ſancta, juſta, ſeqvitur,
» qvod

qvod voluntas hominum ſit adverſaria legi, odiat legem, fugiat legem. Qvod ſi qvandoqve timore pœnæ aut concupiſcentia promiſſi, ſimulet ſe diligere legem, manet tamen intus ſemper odium legis, nec poteſt eam gratuito diligere, non enim diligit, qvia bona eſt lex, ſed qvia ſibi commoda. Eſt autem voluntas hæc purum illud beneplacitum cordis, ac voluptas qvædam in lege, qvæ non qværit qvid lex promittat, nec qvid minetur, ſed ſolum id qvod lex ſancta, juſta, bona eſt. Eſt ergo non modo amor legis, ſed etiam amans delectatio in lege, qvam nullis proſperitatibus, nullisqve adverſitatibus poſſit mundus & Princeps ejus tollere ac vincere, ſed per inopiam, infamiam, crucem, mortem, infernum, victrix perrumpit, in adverſitatibus enim maxime eminet. Venit autem hæc voluntas ex fide in Deum per Jeſum Chriſtum. Cæterum voluntas, qvæ metu pœnarum extorqvetur, ſervilis eſt & violenta, qvæ autem cupiditate præmiorum allicitur, mercenaria eſt & ſimulata. Illa autem liberalis, gratuita, hilaris, unde Chriſti populus, *Nedaboth* Ebraice, *ſpontanei, voluntarii, liberales* vocantur. Ex qvibus omnibus liqvet, qvod hic Pſalmus, niſi de ſolo Chriſto intelligatur, ſpeculum & meta eſt, ad qvam nitendum ſit beato Viro, cum nullus ſit in hac vita, cui non aliqvid hujus voluntatis deſit, propter legem & voluntatem membrorum contrariam illi, ut Apoſtolus Rom. 7. qveritur, qvæ juxta Theologiam crucifigenda eſt, juxta Philoſophiam vero pro virtute habenda. De libertate vero Chriſtiana, propter cujus aſſertionem immanis illi invidia conflata eſt, ſic loqvitur ad verſ. 3. verb. *In tempore ſuo.* O aureum & amabile verbum, qvo aſſeritur libertas juſtitiæ Chriſtianæ! Impiis ſtati ſunt dies, ſtata tempora, certa opera, certa loca, qvibus ſic inhærent, ut ſi proximus fame eſſet moriturus, non ab illis divelli poſſint. At beatus hic vir, liber in omne tempus, in omne opus, in omnem locum, in omnem perſonam, utcunqve ſeſe obtulerit caſus, tibi ſerviet, qvodcunqve invenerit manus ejus, hoc faciet: Non eſt Judæus neqve Gentilis, neqve Græcus, neqve Barbarus, nullius prorſus perſonæ: Sed dat *fructum ſuum in tempore ſuo*, qvoties opus ſit ejus opera Deo & hominibus. Ideo neqve fructus ejus habet nomen, neqve ipſe habet nomen, neqve rivi aqvarum ejus habent nomen, unus non uni nec uno tempore, loco, opere, ſed omnibus ubiqve per

» omnia servit ; Estqve vere vir omnium horarum, omnium operum,
» omnium personarum, & imagine sui patris, omnia in omnibus, & su-
» per omnia. Impii vero sicut Psalm 18. dicitur, clauduntur in angu-
» stiis suis, seipsos captivant, & in operibus, temporibus, locis a se electis,
» torqvent, extra qvæ nihil rectum geri putant. Unde suorum fructuum
» æstimatores nihil faciunt, qvam ut alienos fructus mordeant, judicent,
» damnent, liberrimi & in qvocunqve tempore prompti alios reprehen-
» dere, & omnino tales in malo faciendo, qvales pii sunt in bono: Sunt
» enim & ipsi omnium horarum viri, non uno modo, non uno tempo-
» re, non uni homini, sed utcunqve sors obtulerit, aliis detrahentes ac
» nocentes, qvæ studia, si verterent ad bona, multo meliore compendio
» pii fierent. Non sane hæc dico, qvod ceremonias Ecclesiarum &
» monasteriorum reprobem, imo hæc fuit prima Religiosorum institu-
» tio, ut qvi monasterium ingressus esset, majori subjectus, disceret ni-
» hil proprie operari, sed promptus omnibus in omnibus servire. E-
» rantqve monasteria vere qvædam Gymnasia Christianæ libertatis ex-
» ercendæ & perficiendæ, sicut adhuc sunt, sicubi priscam servant insti-
» tutionem, hic inqvam erat finis & modus ceremoniarum. Nam
» qvid sunt ipsa qvoqve charitatis & misericordiæ opera, qvam *liberæ*
» qvædam ceremoniæ, cum & ipsa sint externa & corporalia? Et ve-
» teris legis ceremoniæ itidem erant utilissimæ exercitationes veræ &
» liberæ pietatis. At ubi cœperunt perversitatis studio in libertatis in-
» juriam usurpari, & earum prætextu vera pietas extingvi, jamqve pro
» libertate servitus tyrannisaret, opus erat, ut universæ tollerentur, sic-
» ut & nunc qvoqve Pastorum piæ solicitudinis esset, tumultus ceremo-
» niales abrogare, ubi non nisi in laqveos animarum, & in offendicula
» liberæ pietatis grassantur. *Ad versum 3.* cum fructus justorum ex-
plicasset egregie monet regnum Dei *non esse in sermone sed in virtute.*
1. Corinth. IV. 2. *cœpit Jesus facere & docere.* Actor. I. 1. *erat vir po-*
tens in opere & sermone. Luc. XXIV. 19. sed seqventia Psalmi verba,
& omnia qvæcunqve faciet prosperabuntur, qvia de operibus singulo-
rum jam præcedenti versu actum est, ad Architectonicam in Ecclesia
» sapientiam accommodat, scribit itaqve: Facere esto, instituere, or-
» dinare, diversis ministeriis Ecclesiasticis distribuere, & ut Apostoli Pe-
» trus & Paulus docuere, multiformis gratiæ Dei ministratores facere,

Eccle-

Eccleſias fundare, multiplicare ut ſic ipſi fideles ſint plaſmata, opera, facta eorum: Sic enim Galatas parturit, & Corinthios genuit Apoſtolus: Opus meum inqvit, vos eſtis in Domino. Intelligis ergo ſpiritualem eſſe hanc facturam beati viri, non palatia, non imperia, non pompas: hæc enim & gentes faciunt ac pariunt. Sed multos bonos & beatos, ſibiqve ſimiles reddere, hoc demum eſt facere hujus beati viri. Proſperitas qvoqve cave ne carnalis a te intelligatur, in abſcondito hæc eſt, & penitus in ſpiritu, adeo ut niſi fide eam teneas, potius ſummam adverſitatem judices. Nam Diabolus ſicut folium & verbum Dei, extreme odit, ita & eos qvi ipſum docent & audiunt, totius mundi adjutus viribus perſeqvitur. Miraculorum ergo omnium miraculum audis, qvando proſperari audis omnia, qvæ facit vir beatus. Qvid enim mirabilius, qvam qvod fideles dum occiduntur creſcunt; dum minuuntur multiplicantur, dum ſubjiciuntur ſuperant; dum expelluntur, intrant; vincunt cum vincuntur, ſic enim mundus eſt victus & princeps ejus. Sic mirificavit Dominus ſanctum ſuum, ut hoc ſit ſummæ proſperitatis, qvod ſummæ eſt infelicitatis: Hæc eſt proſperitas ſapientium & converſio virorum. At nunc illud Proverb. I. videmus impleri, *Averſio parvulorum interficiet eos, & proſperitas ſtultorum perdet illos*, nunc enim qvia rebus Eccleſiæ Perſonas & nomina fecimus, & ſpiritum in carnem traximus, ideo bonus ſtatus Eccleſiæ, nunc vocatur opulentia; tyrannis, impunitas; pax carnis & pompa plusqvam mundana. Vidit enim Diabolus & intellexit tandem proſperitatem hanc ſpiritualem, ideo cohibuit ſe, & alia via nos aggreſſus, horrenda infelicitate noſtra triumphat. Et qvi bello vincebatur, pace nunc regnat; mira certe utriusqve Dei ordinatione. Scite ergo & veriſſime S. Hilarius dixit, Eccleſiæ eſſe naturam ut adverſitatibus creſcat, utqve proſperitatibus decreſcat. At hæc ſapientia crucis & nova rerum ſignificatio non modo incognita eſt, ſed longe omnium qvoqve horrendiſſima, ipſis etiam Eccleſiæ optimatibus. Nec mirum poſtqvam deſertis ſacris literis, infelices hominum conſtitutiones & Ratiocinaria pecuniarum cœperunt legere.

Maxime deniqve memorabilia ſunt & mentem Lutheri explicant ſimul & hiſtoriam illuſtrant, qvæ ad Pſalmum XVI. verſ. 4. fol. 176. &

seq. *non congregabo conventicula eorum de sangvine* ingenue profitetur: Hic plane ipse Christus qvæstiones illas infinitas de Ecclesia sua dirimit, qvam alii *virtualem*, alii *representativam*, alii aliam finxerunt, Christus dicit, se non congregare eos qvi sunt ex sangvinibus, sicut Joh I. dicitur: *Qvi non ex sangvinibus, neqve ex voluntate carnis, neqve ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Eundem locum Paulus, ut ubiqve ita ad Romanos & Galatas ex professo & magnifice tractat, ubi probat, non omnes filios carnis esse Israel, sed solos filios promissionis, & filios liberæ Saræ, non ancillæ Agar esse semen Abrahæ, ut Ecclesiam Christi prorsus omni persona exuat, & sicut alibi dicit, in Christo, neqve sit masculus, neqve fœmina, neqve Judæus, neqve Græcus, neqve liber, neqve servus: Ita neqve Romanus neqve Germanus, sed qvi ex fide sunt benedicentur cum fideli Abraham. Qvare detestanda est impietas Romana, qvæ de Ecclesia somniat sua mendacia, cum Ecclesia aliud esse non possit, qvam congregatio spiritualis hominum, non in aliqvem locum, sed in eandem fidem, spem & charitatem spiritus: Non hoc contenta, Ecclesiam alligat loco, scilicet Romæ, neminem esse Christianum permittens, nisi fuerit Romanus, impudenti temeritate contra articulum fidei statuens suum mendacium. Credimus enim *Ecclesiam sanctam Catholicam esse communionem Sanctorum.* Non dicimus *communionem Romanorum* & aliorum qvorumcunqve locorum, Christus qvoqve dixit Luc. XVII. *Non veniet regnum Dei cum observatione*, nec dicet: *Ecce hic* aut ecce illic, ecce enim *regnum Dei intra vos est.* Idem Matth. XXIV. *Multi venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, & seducent multos.* Tunc si dixerint vobis: *Ecce hic est, aut ecce illic*, nolite credere contra tam manifesta verba audent impii isti dicere, Ecce Roma est Ecclesia, Romæ est Christus, Romæ est Vicarius Christi. Qvando ergo tempora ista jam currunt, de qvibus Christus locutus est, & furor impietatis Romanæ Evangelio tam manifeste resistit, nec intelligens, nec intelligere finens, qvid sit Ecclesia, armemus nostras intelligentias verbo Dei, firmiter credentes & certissime scientes, Ecclesiam Christi esse aliud nihil qvam spiritualem fidelium collectionem ubi ubi terrarum fuerint, & qvicqvid est carnis & sangvinis, hoc est, qvicqvid est personæ, loci, temporis, & eorum, qvibus caro & sangvis

uti

uti poteſt, non pertinere ad Eccleſiam Dei. Ideo caveamus omni ſtudio ne cum lupis ululemus, & cum *Romaniſtis romaniſemus*, hæreticos eos blaſphemando, qvi ſub Romanæ Eccleſiæ ſeu curiæ potius collectione non fuerint. Chriſtus enim & Apoſtoli, Petrus & Paulus, qvia viderunt neceſſarium eſſe, ut corpora & nomina eorum in aliqvo certo loco haberentur in terris; & hanc neceſſitatem futuram eſſe occaſionem ſuperſtitioni & impietati huic, ut eccleſiam eisdem locis affgerent, & ſic eccleſiam e ſpirituali collectione in temporalem traherent, prævenerunt ac ſedulo nos monuerunt; Inſuper ne Chriſtum ipſum in hanc impietatem ſibi pro patrocinio haberent, curavit incomprehenſibili conſilio, ut Jeruſalem vaſtaretur, & conculcaretur a gentibus, qvod niſi fuiſſet factum, nemo prohibere potuiſſet, qvin locum Jeroſolymitanum tanta ſpecie & titulo præditum, pro Eccleſiæ capite erexiſſent. Ubi hoc prohibitum eſt, cœptum eſt Romæ id mali, titulo S. Petri & Pauli, verbis Chriſti, *Tu es Petrus, & paſce oves meas*, magna ſpecie huc detortis. Verum & hic reſtitit Chriſtus potenter, nec enim permiſit unqvam fieri, ut Rom. Pontifici eſſet ſubjectus totus orbis, qvod tamen fieri oportuiſſet, ſi jure divino ſtaret ille Primatus, qvia verbo & promiſſioni divinæ nemo poteſt reſiſtere; Nec ſic tamen aperimus oculos ut figmenta Satanæ videamus. Unde Petrus has fictiones pulchre prædixit. 2. Petr. 2. *Erunt in vobis Pſeudo Magiſtri* (pene dixiſſet Magiſtri noſtri eximii) in *avaritia fictis verbis de vobis negotiantes.* Qvid enim magis fictum eſt qvam dicere, qvod petra ſignificet poteſtatem regitivam Petri, & paſcere, monarchiam Papæ? Aut ad qvid valet iſta monarchia, niſi ad avaritiam, qvæ ſuum qvæſtum in nobis exercet? Qvare ut meam redimam conſcientiam, neve in hora mortis meæ, & extremo judicio rationem impii ſilentii expoſtuler, His ſcriptis coram omnibus, qvi legunt & audiunt, & coram cœlo & terra affirmo & confiteor, Articulos iſtos, qvos Lipſiæ Evangelicos & Chriſtianiſſimos ſuſcepi defendendos, *Eccleſia univerſalis eſt prædeſtinatorum univerſitas*, & eos qvi ex hoc ſeqvuntur, dicoqve & proteſtor, eos fuiſſe impie damnatos, Conciliumqve Conſtantienſe, qvantum in hanc partem, fuiſſe conciliabulum Satanæ, dum eos damnavit. Damno, excommunico, devito, deteſtor omnes, qvi huic concilio affuerunt & conſenſerunt, aut adhuc conſentiunt, ſive ſint Papa, Epiſcopi, reges,

» reges, aut qvicunqve dehinc, ne ſangvine innocenti polluar. Ulterius
» proteſtor, ſi Johannes Huſs & Hieronymus de Praga ſunt ob nullam
» aliam cauſam (ſicut videtur) exuſti; qvam propter hos articulos, fa-
» ctam eſſe eis injuriam, & Papam cum ſuis eſſe & fuiſſe crudeliſſimos &
» impiiſſimos homicidas, inimicos Chriſti & Eccleſiæ ejus. Teſtes erunt
» mihi hujus fidei & confeſſionis meæ qvicunqve hæc legerint, Ego ſane
» ignorabam Lipſiæ ſenſum articulorum eorum, qvorum verba vidi eſſe
» Chriſtianiſſima, ita non potui tum ſenſum, qvem adulator Papæ dedit
» confutare. At nunc cum extet Johannis Huſs liber, ex præcedentibus
» & ſeqventibus video, & ſenſum eorum eſſe Chriſtianiſſimum, qvid eſt
» Papa? qvid mundus? qvid Princeps mundi? ut propter eum veritatem
Evangelii pro qva Chriſtus mortuus eſt, negem? Valeat qvi valet, Per-
eat qvi perit, Ego ſic ſentiam, Deo propitio ſemper.

Qvanta vero cum animi conſtantia Lutherus inter tot perſe-
cutiones veritatem iſtam Evangelii profeſſus ſit, paratusqve fuerit, ad
mortem pro illa ſubeundam, patet ex literis ad *Lampertum Thorn*,
qvi religionis cauſa in vinculis erat, menſe Jan. 1524. datis. Lib. II. p.
182. in qvibus cum gratulatus eſſet Lamperto, *de opulenta illa & ma-
gnifica gratia, qvod pro Chriſti cauſa vincula pateretur*, hæc ſcribit:
» me miſerum, qvi primus iſta docuiſſe jactor, & noviſſimus & forte
» nunqvam veſtrorum vinculorum & ignium particeps eſſe dignus ſum.
» Vindicabo tamen hanc meam miſeriam, & conſolabor me qvod ve-
» ſtra vincula mea ſunt, veſtri carceres & ignes mei ſunt, ſunt vero,
» dum & ea confiteor & prædico vobisqve ſimul compa-
» tior & congratulor.

SUP-

SUPPLENDA ET EMENDANDA.

AD Præloq. *in unico illo de Eccleſia Romana articulo*) Non poſſum qvin Eraſmi verba adſcribam, ex *purgatione adverſus expoſtulationem Hutteni:* licet enim juſto liberius controverſiarum pondera elevare videatur, agnoſcit tamen ſummam rei in qvæſtione de Pontificatu & ſimilibus verſari; Non agitur (ait) de articulis fidei; ſed an Principatus Romani Pontificis ſit a Chriſto: an Cardinalium ordo ſit neceſſarium membrum Eccleſiæ: an confeſſio ſit ab autore Chriſto: an Epiſcopi poſſint ſuis conſtitutionibus obligare ad peccatum capitale: an ad ſalutem conducat liberum arbitrium; an ſola fides conferat ſalutem: an Miſſa poſſit aliqva ratione dici ſacrificium. Pro his, qvæ ſolent eſſe themata conflictationum ſcholaſticarum, nec auſim cuiqvam vitam eripere, ſi judex ſim, nec velim in capitis diſcrimen venire.

Ad pag. 36. Additionum) Fortuito factum eſt ut Islebiæ naſceretur Lutherus. Habitabant enim eo anno parentes ejus adhuc in vico *Mæra*, mater vero gravida, cum nondum tam vicinam partui ſe eſſe exiſtimaret, ad nundinas Islebienſes profecta, ibiqve filium enixa eſt. Notatur hoc in eleganti *hiſtoria MS.* de Eccleſia Iſennacenſi, a *M. Nicolao Rebhan* compoſita. Huic anno 1611. Paſtoris & Superintendentis munus Iſennaci demandatum fuit, cum idem in Ducatu Coburgenſi, patria ſua, Romhildæ & Hilperhuſæ adminiſtraſſet, vir doctus & pius; cui in eadem ſtatione nec impari eruditione & pietate filius ſucceſſit, qvi non ita pridem defunctus eſt. Vivit tamen dum hæc ſcribo, alter filius *D. Johannes Rebhan*, Jureconſultus & Anteceſſor in Academia Argentoratenſi primarius, provecta licet ſed vivida ſenecta, cujus hoſpitio uſus ſum cum literis anno 1643. & 1644. operam in illa urbe darem; Memoratur in hiſtoria illa MS. etiam avus Lutheri, qvi *Henricus* vocabatur, vulgo Heyne Luder: Mentio hic etiam aliqva facienda eſt *Joh. Hiltenii* monachi Franciſcani, qvi ante cœptam a Luthero diſputationem, a ſodalibus in monaſterio Iſennacenſi, ob puriorem doctri-

Rex, *Hoiero Comiti Mansfeldenſi* Cæſar Auguſtæ X. Jun. 1518. dederat, qvod notis ſecretis *(cifras* vocant) magna ex parte ſcriptum fuit; acceſſerunt autem explicationes interlineares, ita ut integer mandati ſenſus pateat. Is hic eſt: ut Comes ad Comitia Auguſtana iret, & Maximilianum Caroli avum adductis rationibus hortaretur, ut electionem ſuam in regem Romanorum in his comitiis procuraret: hoc enim ſe impenſe cupere, non ob ſuum commodum, ſed pro gloria Germaniæ, & domus Auſtriacæ, & pro augmento fidei Chriſtianæ. Addit ſe magnam pecuniæ ſummam (eine treffentliche Summa Geldes) Cortevillæ, miniſtro in aula Cæſaris reſidenti concredidiſſe, qvæ Principibus diſtribueretur: Mandat præterea ut Cardinalis Gurcenſis Jacobi Villingeri, Johannis Renneri (Meiſter Hans Renners/ qvi Secretarius Imperatoris erat) officiis uteretur, omnes etiam Principes Caroli nomine conveniret, eorumqve opem ad obtinendam deſiderium ſuum imploraret: imprimis Electores, Fridericum Saxonem & Joachimum Brandeburgicum, & Georgium Saxoniæ Ducem. Ex his confirmatur Spalatini narratio, & judicium de Friderici virtute & magnanimitate, qvi neqve blanditiis neqve pecunia expugnari potuit, ut qvod legibus Imperii adverſari exiſtimabat, ullo modo admitteret, imo cum pleriqve jam cederent, ipſe tamen ſua conſtantia locum teneret, eaqve ſimul uteretur prudentia ut nihilominus Cæſaris offenſam vitaret, alioqve poſtea tempore, & juſto atqve legitimo modo fidem & officia Auſtriacæ familiæ præſtaret. An conſiſtere cum his poſſint qvæ Varillaſius in hiſtoria Cevrii de Maximiliani conſiliis, Ferdinandum nepotem ſecundogenitum Carolo præferre volentis, commentatur, non abs re dubitari poteſt.

Ad p. 75. Addit.) Non debet omitti *Eccii* teſtimonium de Friderico Electore, cui tamen jam ob cauſam Lutheri ſuccenſebat, in tractatu contra Caroloſtadium anno 1520. edito. In hoc eum cum non ſolum *potentiſſimi & ſapientiſſimi Principis* elogio honorat, ſed & bis veluti ſveto cognomine vocat *Salutem Germaniæ.*

Ad §. aa. & §. XLVII.) Hic ubi mors Tezelii memoratur, ſi tanti eſt, de ſepultura ejus notari poſſet, eſſe, qvi corpus ejus Lipſia, ubi in Dominicanorum cœnobio Paulino deceſſit, & ſepultus fuit, Pirnam, qvam patriam habebat, avectum tradiderunt; ſed decepit eos tabella, in templo oppidano, in qvo ille aſino inſidens & indulgentias vendens ludibrii cauſa pictus conſpicitur. Poſitam autem hanc eſſe

» dum conferunt, defendat, paulo post tamen ait: Semper mihi con-
» stans dico, liberum arbitrium effective concurrere ad bonum opus, li-
cet ad bonam motionem habeat se tantum passive. Carolostadius ista & plurima iterata defensione, refellit anno 1520. qvam vocat *Confutationem ad epistolam defensivam Eccii, & το effective* ab hominis voluntate & libero arbitrio prorsus removet, licet concedat voluntatem agere, currere, operari, sed id *effective & totaliter* esse Dei miserentis, & cum
» Paulo semper dicendum, *gratia Dei sum, qvod sum*, non *partim* sum,
» sed *totus & totaliter*: item *sufficientia nostra a Deo est.* 2. Cor. III. 8. id
» est, omnis sufficientia. Consentit (ait) homo, sed consensus est do-
» num Dei, consentire non est agere. Bernardus durius locutus est, cum
» hominem dixit *socium Dei.* Hieronymus etiam ita explicandus (v.g.
» cum dicit *nostrum est rogare, nostrum incipere*) ut qvæ homini tribuere
» videatur, ad Deum tamen referenda esse, utiqve non neget; Deus e-
» nim dat ut rogare & incipere possimus. Bernardi dicta facilius ad veram sententiam trahi posse, qvia *cogitare, velle, perficere*, omnia Deo tribuat, & peragi dicit in nobis: unde seqvitur nos non nisi receptive operari, & qvæ bona a nobis fiunt, radiorum instar esse a Sole reflexorum: aut ut alibi loqvitur, *Deus in genere causæ efficientis, & præcunter; voluntas instrumentaliter operatur. Si Deus non infunderet, voluntates non raperet, si nulla esset voluntas, Deus voluntati non infunderet.* Magnas hæc ipsa controversia post annos plus qvam triginta turbas in Ecclesiis Saxonicis dedit, collisis inter se Theologis Augustanæ Confessionis primariis. Defenderunt autem contra *Georgium Majorem, Victorinum Strigelium, Justum Menium*, & alios, operationem Dei totalem & homini in actu conversionis non nisi mere vel pure passivam facultatem tribuerunt Principes Saxonici Joh. Friderici filii, publico scripto, & præ aliis *Nicolaus Amsdorffius*, Exepiscopus Numburgensis, qvi tum Isennaci ut Consiliarius Ducum Ecclesiasticus & Generalis veluti Superintendens vivebat, ibiqve diem suum obiit, ut alio loco, si Deo visum fuerit, dicemus. Nitebantur inter alia maxime dicto Paulino *1. Cor. II. 14.* ubi homo animalis dicitur *non percipere* sive *non recipere* (οὐ δέχεται) ea, qvæ sunt spiritus: negant tamen hominem ut truncum & lapidem considerari debere. Ita ipse Flacius in apologia sua scripsit: *non dixi nihil agentem* sed *audientem, attendentem, cogitantem verbum Dei.*

Ad

gere: neqve tamen id ſtatim illi perſvaſum eſſe, omnia qvæ autores dixerunt, utiqve eſſe perfecta. Adhibendum acre judicium, nam & labant aliqvando & oneri cedunt, & nonnunqvam indulgent ingeniorum acuminibus, neqve ſemper intendunt animum: nonnunqvam ad commodum opinionum, qvas tutantur, Scripturas præter nativum ſenſum pertrahunt, aliqvando defatigantur. Summi ſunt, homines tamen. Accidit qvoqve iis, qvi qvicqvid apud illos reperierunt intelligendi legem putant, ut deteriora imitentur. Modeſte tamen & circumſpecte de tantis viris pronuncio, neqve eos damno, ſed delectum diverſe ſentientibus appono. Imo in uno autore unum alio eſt receptius, & ſtylo & moribus ingenii congruentius, & deligenda ſvadeo, qvæ lectorem non fallunt. Eccius fatetur diſtinctionem illam *totius* & *totaliter* non reperiri apud Patres, ſed tutatur ſe exemplo Athanaſii *de homouſio*, & in voce *perſona*. Interim ita ſe ſentire profitetur; etſi concedat bonum opus *totum* eſſe a Deo, non excludi tamen debere liberum arbitrium, ſed qvod gratia & liberum arbitrium ſint *una cauſa totalis*. Dein hoc modo ſeſe explicat: Teneo primo motionem ſeu inſpirationem prævenientem eſſe a ſolo Deo: & ibi liberum arbitrium habet ſe paſſive: Secundo *velle* illud, de qvo Apoſtolus, & qvod Bernhardus *conſenſum*, Auguſtinus *acqvieſcentiam* vocat, ſeqvens priorem inſpirationem, eſt partim a Deo, & partim a libero arbitrio, Pſalmiſta vocat, *auditum: Hodie ſi vocem ejus audieritis*, in hoc conſiſtit: facere qvod in ſe eſt ad bonum; in hoc conſiſtit ratio meriti de congruo. Tertio in eodem inſtanti Deus infundit gratiam, qvæ eſt juſtificans, cooperans, &c. & ad illam habet ſe liberum arbitrium etiam mere paſſive: ob id Bernhardus dixit qvod illius tantum capax eſſet. Subjungit tabellam, in qva Dei & hominis operationes in conſpectum ſiſtit. Alibi ſcribit: Opus meritorium eſt effective & partialiter a libero arbitrio: licet magis principaliter a Deo, ideo plus ſolet attribui Deo, qvam libero arbitrio eoqve trahit vocem *perficere*, per qvam vulgata verſio *Philipp. II. 13.* expreſſit Græcum ἐνεργεῖν. Caroloſtadius vero exponit *operari*. Sed Eccius mavult magno Eraſmo (uti eum vocat) aſſentiri, qvi vertit *efficere*. Licet vero dum in Hiſcoldi, monachi ut ſcribit *profugi* (Caroloſtadius *venerandum patrem & hominem multi ſtudii* nominat) libellum invehitur, & Schultherri reſponſum defendit, hujus ſimilitudinem de duobus qvi fundum pro indiviſo poſſident, & de duobus fratribus Ducibus, qvi uni nobili feu-

» gentibus, in eo homine primas habet, ſecundas clamor, tertias excurſus ad aliena cauſæ, qvartas & primas Scripturarum violentus abuſus. Illa hora ſchedam allatam, & qvæ continebat, tanqvam ſua, domiqve efformata, velutiqve perſpectiſſima denuntiat, ac in Martinum contorqvet. Ad hæc reſpondet Eccius, admonitum ſe fuiſſe, Schedas, qvarum aliqvas qvidam ex Prædicatorum ordine (albis ſcil. indutus) alias laici (ut putat) Germanice qvippe ſcriptas ſubmiſerint, ut juberet Lutherum deponere pyxidem, qvam in catenula deferebat digito medico, qvia illic haberet qvasdam faſcinationes & præſtigias, & dæmonium qvoddam familiare, ſe ægre rem credidiſſe, deniqve Deo confiſum eſſe, pro cujus cauſa (uti dicit) laboraverit, monitum ſe etiam eſſe ait, ut a veneno ſibi caveret, qvod Wittenbergenſes ei pararent. Qvis veriſimiliora ſcribat, legentium arbitrio permittitur. Vaniſſimam de Luthero ſuſpicionem fuiſſe, nemo ſanus dubitabit. Et Eccius contemnere debuiſſet ineptiſſimum figmentum. Sed idem jam antea in epiſtola ad Electorem, ut ex *Tomo I. Alt. f. 289.* alibi notavi, menſe Nov. 1519. inſinuaverat, *non ſine indicio* (ut alicubi Tullius loqvitur) *puſilli animi, & ipſa malevolentia jejuni atqve inanis.* Acerbe qveritur Caroloſtadius, qvod Eccius Lipſiæ apud Electorem Brandeburgicum convivatus, publice dixerit, Caroloſtadium tam rudem eſſe diſputatorem, ut nec cum indoctiſſimo comparari poſſit. Ad id regerit Eccius, ſe Principi docto & erudito de Caroloſtadio & Luthero interroganti hæc reſpondiſſe: Illum minus aptum eſſe diſputatorem, qvod pronunciatio ei eſſet gravis, aſpera & hiulca, memoria vel nulla vel parva, diſcurſus modicus. Multo aptiorem eſſe Lutherum, vegeriorem memoria, ingenii acumine & eruditione, voce facili, mores ad diſputandum accommodatiores, ſed culpat etiam hujus excandeſcentiam. In præfatione tamen ad Gervaſium, Caroloſtadium vocat virum minoris eruditionis qvam Lutherus, ſed ad injurias propenſiorem qvi omnino diſputare neſciat, ſed clamare, & injuriari, & ex ſcheda domi meditata legere, & ex libro altero tertio & qvarto prælegere, ut infantiorem diſputatorem nunqvam audiverit. Eccius in tractatu ſuo etiam *Zaſii* JCti mentionem facit, opinione ejus ſe juvari credens: Libenter (ſcribit) in hac re judicium patiar clariſſimi Doctoris Zaſii, qvem (Caroloſtadius) credit mihi offenſum, ob hoc qvod dum in tractatu de juramento, ubi nihil non tribuo Zaſio, ejus ſententiam de fide hoſti non ſervanda, patentiorem qvam volebam, non traxiſſem,

fide

Grammaticorum qvorundum ſuſurris excitatus, in me calamum aculeatum exacuit. At ejus eſt & eruditionis & integritatis, Zaſius ut facile depravationem Carlſtadii deprehendat, & exemplum mei familiaris comprobabit, ſecundum eruditam ejus & abſolutam dividui & individui explicationem, qvam bis eo præceptore audivi, qvi etiamſi eſſet mihi infenſior, venerarer tamen ſicut præceptorem, qvod toto ferme ſexennio eum Auguſtale jus civile profitentem avide & cum admiratione audiverim. Verum Zaſius edita anno 1529. declaratione Eccium nihilo mitius tractavit & Caroloſtadii partes tueri non eſt veritus. Merentur verba viri ea ætate doctiſſimi & graviſſimi adſcribi. Qvomodo tu ab evidenti culpa te defendas, qvi cum nulla neceſſitate, non dico, qvam injuſte contra doctiſſimum, & vitæ integritate probatiſſimum virum Martinum Lutherum, veteris, id eſt veræ Theologiæ non pœnitendum aſſertorem inter alia ſcripſeris: voluntatem eſſe in anima, ſicut reginam in regno. Cæterum cum clariſſimus vir Andreas de Bodenſtein, fide & doctrina cumprimis perſpectus, te elegantiſſimis ſuis confutationibus urgeret, Tu concluſiones tuas declarando, iſtam tuam reginamvoluntatem ita veſte nuptiali denudaſti, ut in vigeſimo (credo) dicto, eam paulo minus ancillam relinqveres. Extant etiam Eccii & Caroloſtadii libelli, qvibus ante diſputationem Lipſienſem inter ſe pugnarunt: illius qvidem excuſus Auguſtæ Vind. Cal. Aug. 1518. hujus vero reſponſio d. 28. Auguſti eo qvo acceperat die, (ut memorat) ſcripta.

Ad p. 108. Addit.) Cum ante finitam hanc Additionum compilationem *orationem Moſellani*, ut primum edita & infelici illi Ottoni Packio d. 3. Jul. 1519. inſcripta fuit, nactus ſim, non potui non ſeqventia ſumme pie & elegantia hic inſerere: Poſtqvam enim Hieronymi & Auguſtini modeſtas diſſenſiones retuliſſet, itemqve Gregorii & Baſilii erga Arianos, qvos *fratrum* nomine dignati ſunt, manſvetudinem laudaſſet, ita porro diſſerit: Utinam ejusmodi moti exemplis & nos hodie divinæ ſapientiæ armis tantum fideremus ut præ his plerasqve humanæ Philoſophiæ rationes, non magni penderemus aut ſaltem non immodice adeo in rem Theologicam inveheremus. Cum pleriqve haud ſcio an non recte exiſtiment, ex hac curioſitate, qvaſi ſegete pullulaſcere qvæſtiones omnes ac λογομαχίας, circa qvas factioſi inſaniunt, qvasqve Paulus toties monet fugiendas. Qvid autem? inqvies, Non ethnici ethnicorum

" rum qvoqve rationibus ſunt revincendi, & ſuo veluti gladio jugulan-
" di? Non Baſilius ethnicos & ipſe legit, & aliis legendos præcipit? Præ-
" cipit omnino, ſed idem Arrianæ factionis turbulentiſſimas turbas μα-
" θήματι τοῖς ἔξωθεν acceptas refert. Et Hieronymus qvidem ethni-
" corum Scriptorum curam, & ipſe pene dixerim immodice habuit, &
" aliis in epiſtola ad oratorem Magnum permittit. At idem Philoſo-
" phos *hæreticorum Patriarchas* pulchre vocatos teſtatur, & Pelagiani
" erroris non alios prædicat authores: ut vel ex hac diverſitate appa-
" reat, qvam ſit periculo plenum, in externarum diſciplinarum ration-
" bus exhibendis, modum non ſervare: Mihi poſt Paulum, qvem in qvu-
" vis theologiæ tractatu exemplum ſatis idoneum habemus, in hoc ge-
" nere Græci circumſpectius, ſinceriusqve verſari videntur. Inprimis
" Origenes, Baſilius, Gregorius, Athanaſius & Chryſoſtomus. Neqve
" enim Latini præſertim recentiores, adamatæ captivæ capillos perin-
" de abradunt, ungvesqve reſecant, ut non inter reginæ ſapientiæ pe-
" diſſeqvas, pro alienigena qveat agnoſci. Qvod ſi in alterum omnino
" ſit peccandum, malim eqvidem naſcentis eccleſiæ Theologorum exem-
" plo, evangelicæ doctrinæ ſimplicitate contentus externarum diſcipli-
" narum ſubſidio carere, qvam ultra juſti tractatus ſepta tranſiliens, in
" paganiſmi ſuſpicionem cadere. Et ne noſtri ſeculi fœlicitati parum
" videar gratus, ſuperioribus annis magnus ille literarum Princeps *Era-*
" *ſmus*, & *Jacobus Faber* Stapulenſis in Pſalmorum expoſitione adeo diſ-
" ſenſerunt, ut nominatim alter alterum impeteret. Sed qvam Chri-
" ſtiane ab Eraſmo reſpondeatur, neſcit nemo, qvi modo mirabilem e-
" jus apologiam legerit. Nam homo cordatiſsimus in eas anguſtias de-
" truſus, ut, vel impietatis crimen eſſet agnoſcendum, vel cum magni
" nominis amico publice in arenam deſcendendum, objectis maluit re-
" ſpondere, qvam tot hominum millibus male de ſe ſuſpicandi occaſio-
" nem relinqvere. Sed ea religione rem temperat, ut dum crimen par-
" tim refellit, partim excuſat, & vicisſim aliqva in adverſario coactus
" ſubnotat, nullo tamen verbo hominis exiſtimationem lædat, aut ſeſe
" fraternæ charitatis immemorem declaret. Qvo minus laudandus eſ-
" ſet *Faber*, ſi tantum beneficium non agnoſcens, bellum iteraret. Qvod
" cum pro ſingulari ejus, cum eruditione, tum pietate minime commiſ-
" turum, conſtanter credimus. Hæc vos moveant exempla. Ad tan-
" torum hominum imitationem veſtram hanc pugnam componite. In
" hoc ſitis toti, non ut alter alterum rixoſo clamore opprimat, ut inſci-

tiæ

tiæ infamia notabilem reddat, ut parta utcunqve victoria vulgi applauſum domum referat, ut poſtremo apud ſuos triumphet; ſed, ut ſuas ratiocinationes ex arcanæ Scripturæ ſacrario depromptas, placide committat, nomen alter alterius conſervare ſtudeat, ac deniqve vel veritatis ſuffragio adverſarium ab errore vindicet, vel veritati oſtenſæ docilem ſe præbeat. Alioqvi, ſi in rixam vobis res abit, qvid adeo intereſt inter theologum diſputatorem, & animæ prodigum gladiatorem, niſi qvod hic de vita periclitatur, ille pro vaniſſima nominis gloria, vaniore clamore decertat? Immo audimus vulgo aliqvos eo temeritatis labi, ut vel ad incendii periculum usqve, nugas ſuas ſeſe defenſuros pertinaciſſime jactent; cum ejus rei exemplum, haud ſcio an qvisqvam laudare prudens poſſit. Certe, nec præſcripſerunt theologorum duces Apoſtoli nec veteris theologiæ proceres, ſive Græci, ſive Latini ejusmodi aliqvid ſunt ſecuti. Nam qvod pleriqve horum pro Chriſto, proqve Evangelii fide cervicem impiis carnificum manibus porrexerunt, non arbitror ad theatricos hos diſſidentium Chriſtianorum congreſſus qvicqvam pertinere. Qvid autem e noſtris conflictationibus, modo ſanæ ſint, expectamus aliud, qvam ut juxta charitatis regulam, mutuo nos juvemus? Qvid in hoc genere vincere eſt aliud, qvam fratrem ab errore, qvi ſub veritatis imagine ſæpe ſeſe nobis ingerit, revocare? & accenſam a Deo animi lucernam, non ſub modio, ſed ſuper candelabrum, ut luceat omnibus qvi in domo Dei ſunt, ponere? Qvid autem vinci, niſi ab errore, in qvem noſtra nos duxit fragilitas, in veritatis viam redire, & errantem qvaſi ovem e luporum faucibus ereptam, in æterni paſtoris caulas, reportari? Ut magis pene in votis eſſe debeat vinci, qvam vincere. Nimirum, qvod qvi vincit, non ſuum, ſed Dei donum aliis impertit, (qvid enim habemus, qvod non acceperimus?) contra qvi vincitur, veritatis lucem, qvæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, accipit, & per hoc ſeipſo redditur melior. Magnificentius qvidem eſt docere alios, ſed doceri utilius. Porro, errorem agnoſcere, tam non eſt pudendum cuiqvam, ut hinc bonam ſapientiæ partem pendere putent ſapientes. Qvid enim eſt aliud cognoſcere ſeipſum (qvod verbum e cœlo deſcendiſſe credebat antiqvitas) qvam ſuam ipſius fragilitatem non ignorare & compertum habere ὅτι τοι ἐν μεγάροισι κακὸν ἀγαθόν πε τέτυκται? Præſertim cum nemo omnino mortalium ſit ab hoc caſu immunis. Immo, qvo qvisqve plus ſapere ſibi videtur, eo graviorum errorum labyrinthis implicatur,

„ catur. In multis enim inqvit Jacobus, offendimus omnes: qvi in verbo
„ non offendit, hic perfectus est vir. Solus Deus verax est: omnis autem
„ homo mendax. Socrates certe ethnicus apud Platonem laudatur, qvod
„ disputando vinci, qvam alios vincere maluit; & nos Christiani sanctæ
„ humilitatis professores, grandem nominis jacturam facere nos arbitra-
„ bimur, sic qvando aliena ope, ad veritatis frugem perducamur? Rur-
„ sum, Chrysippi volumina, propterea, qvod Sophisticam ingenii ostenta-
„ tionem referrent, publico Athenienſium decreto sunt exusta, & ad-
„ huc aliqvis hujus σωφείτας, qvam laudatam Socratis modestiam imi-
„ tari mavult?

Ad §. LXIV. p. 146.) Irrepsit hic, ut in Erratis typographicis notavi, vox mendosa *Grubenhagneros*, pro qva legi debet *Grubenheimeros*, Grubenheimer/ *Fossarios* nominavit Trithemius, Chron. Spanheim. & ex eo nuperrime Natalis Alexander. *Sec. XV. & XVI. Hist. Eccl. p. 430.* An vera sint, qvæ illis tribuuntur dogmata & turpitudines in fossis commissæ, defendere non ausim; neqve enim novum est, damnatos ab Ecclesia Romana fictis criminibus infamari; præsertim cum non supersunt, qvi respondere possint.

Ad §. LXXIII. p. 166.) Andreæ Prolis conciones qvasdam edidit, Petrus Sylvius Dresdensis plurimarum in Lutherum Satyrarum autor petulantissimus anno 1530. Nominat Prolem Prælatum & Vicarium Augustinianorum, & prædicatorem gratia plenum (einen Gnadenreichen Prediger/) qvem populus Dresdensis ut angelum Domini propter jucundam & beatam ejus doctrinam cupidissime audiverit; nullum ei verbum, ait, excidisse qvod ad vitam vere Christianam & piam non proficeret, neqve aliud eum docuisse, qvam qvod Deus per Prophetas & Christus per Apostolos & Evangelistas docuerit. Sed plurima interpolat Sylvius per qvæ gratiam illam & spiritum concionum, qvas prædicat, corrupit & deformavit.

Ad pag. 153. Addit.) Consulenda est historia Philippi Melanchthonis de Electione Caroli V. qvæ in fine operum ejus *Part. V. f. 720. & seqq.* invenitur. Etsi vero prolixas Electorum orationes ingeniosius forte qvam habitæ sunt retulerit, de delato tamen Friderico Saxoni imperio, ita puto volente Principe, nihil refert, nisi Trevirensis Electoris orationem eo trahere placeat, ubi tres familias, Bavaricam, Saxonicam, Marchicam commendat, ex qvibus, si Gallus displiceat, eligi possit Imperator. Speciatim vero Fridericum El. Sax. ita allo-

cutus

cutus esse inducitur Trevirensis *fol. 739.* Qvoties in Germania mediocres Principes contraxerunt Regios exercitus, & res præclaras gesserunt? fuit recens Dux Saxoniæ, Albertus, qvi suis sumtibus magna ex parte bellum in Belgio gessit. Qvid? ante hunc qvantos exercitus sæpe contraxit Marchio Albertus? Patri tuo, Friderice, Duci Ernesto bellum denunciarat Rex Pannoniæ Matthias: qvantas copias, qvantum robur ex vicinis regionibus subito contraxerunt, pater & patruus tuus? Itaqve cessit vobis Pannonius sine dimicatione, qvod non fecisset, si duorum fratrum ingenia & vires contemsisset. Qvare non dubito, posse iniri rationem electo Germanico principe, ne ei vires, copiæ, arma desint ad tuendam autoritatem domi & apud exteros.

Ad pag. 160. Addit.) Conferenda sunt qvæ Melanchthon in dicto *Chron. Car. fol. 704. & 705.* tradit, ubi Friderici Electoris elogium & qvam caute in causa Lutheri versatus sit, reperitur.

Ad §. LXXXVII.) Adversus Maimburgii bilem, qvam in Erasmum effundit, notari meretur magna ejus in Gallia existimatio, & favor Francisci I. Regis. Cum enim Ulricus Huttenus inter alia ei objiceret, qvod de Principum favore & literis ad se multum gloriaretur: in responso supra citato, *se qvidem vanitatem illam odisse & vitare, ideoqve vix decimam partem epistolarum, qvæ Principes dicti ad se scribant, producere, interdum tamen ob improbitatem & imprudentiam obtrectatorum sese tueri bonorum ac Principum favore scribit.* Meminit autem Cæsaris & fratris ejus Ferdinandi Austriaci, item Regis Angliæ, maxime autem Francisci his verbis: *Rex Galliæ toties ad honestissimas conditiones invitat, literis etiam propria manu descriptis, id qvod negant eum ter a Corona suscepta fecisse.*

Ad §. C.) Inter libros qvos Lutherus in arce Wartenburgensi vel cœpit vel absolvit numeranda etiam est explicatio Evangeliorum homiletica sive *Postilla Ecclesiastica*, die Kirchen-Postill. Hunc librum ipse optimum omnium vocat, qvos unqvam scripserit, & qvem etiam Pontificiis non ingratum esse dicit, *in Libro pro verbis institutionis Sac. Cœnæ defendendis* anno 1527. edito, *Tom. III. Alt. fol. 739.* Mein allerbestes Buch / die Postillen / das ich ie gemacht habe / welches auch die Papisten gerne haben. Alius est, ut nostrates sciunt, in qvo habentur sermones in Evangelia Dominicalia domi ad suos habiti, die Hauß-Postill. Nunqvam enim neglexit officium docendi, ita ut & in custodia illa sua singulis dominicis concionaretur in conclavi, præsente præfecto arcis & aliis, ut in *MS. Isennac.* notatum invenitur.

Rebhanius ſupra laudatus, Iſennacenſium Superintendens, inſcribi fecit, ex *hiſtoria MS.* appono:

Tertius Elias en Teutonia qve Propheta
Lutherus, qvondam Vangionum urbe redux
Pontificis propter minas & Cæſaris iram
Hic velat in Patmo conditur exul inops.
CarLſtaDII ob fVrIas aD SaXona teCta reCVrrIt
FaVCIbVs eX ſaVIs rVrsVs oVesqVe rapIt.
Vile licet claro merito tamen hoſpite tanto
Clauſtrum hoc, qvod lætus lector amice vide.

A. C. N. M D XXI. IV. Maji Wartburgum deductus D. Martinus Lutherus in hoc conclavi delituit, usq; VI. Martii A. MDXXII. qvo Wittebergam iterum abiit.

Ad §. CXXXIII.) Cum aliam *Weſſeli* editionem ab *Adamo Petri Baſileæ anno 1523.* procuratam ex Bibliotheca Wurzenſi nuperrime acceperim, repetita lectione qvædam adhuc obſervavi, qvibus Lectorem fraudare nolo. Scripſerat qvidam *Jacobus Hoeck* (angularem ſe vocat) Decanus Naeldvicenſis ad Weſſelum, ejusqve opiniones contra indulgentias taxaverat, *contradictionis magiſtrum* eum nominans, falſus qvidem, nihil in ſcripturis de iis reperiri, & dubium eſſe an Gregorius, ut vulgo ferunt, ſtationes illas indulgentiarum Romæ ordinaverit, autoritate tamen Eccleſiæ cedendum eſſe contendebat. Huic reſpondet Weſſelus & ab initio refert, ut Heidelberga recuſatis opimis conditionibus, veritatis ſaltem ſtudio Lutetiam abiiſſet, ut famoſiſſimos Magiſtros *Henricum Somerem & Nicolaum* Trajecti, ex Nominalibus Reales faceret; ſed mutatum ſe ipſum in *Nominalem* fuiſſe, paratum etiam eſſe ad *Formales & Reales* tranſire, ſi fidei & veritatis ratio id exigeret. Ita objectam ſibi obſtinationem, & contradicendi ſtudium a ſe amolitur. Poſtea cenſori autoritatem veterum opponenti inter alia ſic reſpondet: Confiteris tu, maximas ob cauſas interdum te a veteribus Patrum limitibus recedere. Num igitur tibi leves aut futiles cauſæ videntur, qvibus ab hac nova indulgentiarum aſſertione, Patres ante Albertum ac Thomam (ut ipſi ſcripto teſtantur) diſceſſerunt, aſſerentes nihil eſſe, niſi piam fraudem ac dolum non malum, qvo plebs officioſo errore trahatur ad pietatem? Non ergo temporibus omnibus credebant, neqve qvi ſincera ſolicitudine verum qværebant, hæretici fuerunt. Mihi ſane non parvæ illorum cauſæ videntur, qvi propter indubitatam Scripturæ autoritatem, neceſſa-

ſponſi ante annos plus qvam qvadraginta à viro, indocto licet, ſed honeſto & pio, qvi Duci Saxoniæ *Bernardi* Vinarienſis, celeberrimi copiarum Ducis, dein *Erneſti* fratris, pientiſſimæ memoriæ, tubicen, deniqve Senator Gothanus fuit, Jeſuitæ cuidam dati. Tubicen qvi tunc per Sylvam Thuringiacam, qvod viæ minus tutæ eſſent, comitari eum juſſus erat, dum variis, ut fit, ſermonibus tempus & viam fallunt, Jeſuita de religione diſſerere & exagitare comitem cœpit, inter alia ei exprobrans, qvod non crederet purgatorium. Imo vero, ait hic, ego omnino credo purgatorium. Repetenti autem Jeſuitæ, an ſerio loqveretur, & qvale crederet? reſpondit: Purgatorium Lutheranorum eſt ſangvis Jeſu Chriſti & recitavit dictum, qvod omnibus in ore eſt. *1. Joh. I, 7.* Obmutuiſſe ad hæc dicebat hominem, & flexo poſtea ad alia ſermone, de religione amplius nihil ſecum diſputaſſe. Relatum mihi ab ipſo hoc fuit, ſtatim atqve ab itinere illo rediiſſet, cum tunc in ædibus ejus hoſpitium haberem. Sed hæc ἐκ παρόδου. Cæterum etſi Lutherus negat Weſſeli ſcripta ſibi ante cœptam contra indulgentias diſputationem nota fuiſſe, aliud tamen viſum eſt, Roſſenſi Epiſcopo. In præfatione enim *defenſionis ſacerdotii ad Tonſtallum edita Colon. 1525.* ſcribit, Lutherum ex Weſſelo & Gochio haud pauca deſumſiſſe. Sed ſimilitudo ſententiarum id ſaltem probat, qvod uno fundamento & ſpiritu in multis uſi ſint, qvi ſemper conſervavit verioris doctrinæ propagatores. In aliam cenſuram prorupit Georgius ille Wicelius acerrimus Lutheri hoſtis ex diſcipulo factus, de qvo in ſeqventium annorum hiſtoria dicendum erit. In apologia enim ſua anno 1533. edita non improbat Weſſeli dogmata, ideoqve nec negat Luthero cauſas fuiſſe diſputandi & contradicendi, ſed peccatum in eo eſſe contendit, qvod ſchiſma fecerit, putatqve ſatis conſuluiſſe conſcientiæ, qvi errores arguerint, & non auditi qvieverint. Verba ejus Germanica hæc ſunt: Der fromme Taulerus/ deßgleichen Tuicenſis / Item Gerſon, Valla, Picus, Weſſelus, Petrus de Alliaco Card. &c. ſahen auch / daß nicht gar wohl um die Kirche ſtund / traten ſie drum aus / und machten neue Kirchen? Nein / ſondern ſie ſchreyeten darwider / daß ihnen der Hals kracht / verſchoneten nichts / erhuben ihre Stimme wie eine Poſaun / und verkündigten den Chriſten ihre Sünde / damit ſie ihre Seele retten. Eraſmus das edle Berlen / ſahe dieſer Zeit am erſten beyde der Schulen und Kirchen feyle / hat aber drum noch kein eigens gemacht / auch in keines verwilligt. Weh gnug thut es ihm und allen Gottsliebhabenden / daß ſolcher erbärmlich Unfall iſt und ſo lang währen ſoll / er ſchweigt oder berget es auch nicht / noch bleibt er in der Kirchen Einigkeit / unangeſehen / wie er darum von beyden Seiten verfolget wird. Alſo thät auch Reuchlinus, Mutianus, Longolius, Moſellanus, und der vielmehr / ſo da neulich verſtorben. Stapulenſis, Rhenanus, Cornelius, Crotus.

hominibus in Eccleſia externa pro tempore verſantibus, qvi doctrina & moribus aperte produnt, ſe non eſſe genuina membra & fideles matris ſpiritualis filios, ideoq; facile vitari poſſunt & debent? An ſeparatio ab ipſa matre fiat, ſi ab errantibus illis præſulibus licet & paſtoribus, cum moniti non reſipiſcunt, & monentes perſeqvuntur, divortium fit? Interim Wicelius ſuæ ipſi cauſæ nocuit, dum vera docuiſſe & clamaſſe, faſſus eſt, qvos nominat, & in iis Weſſelum, qvos tamen illi ipſi, qvos pro Eccleſia & ſpirituali matre habet, rejecerunt, aliqvos etiam publice damnarunt. Deniqve ſi ejus argumentationi locus eſſet, Apoſtoli qvoqve ſchiſmatis rei forent, qvod ultra verba proceſſerunt, cœtusqve Chriſtianos conſtituerunt a Judæis ſeparatos, & Synagogam pro matre ſpirituali amplius non agnoverunt.

Ad §. CXXXIX.) De initiis Evangelicæ doctrinæ in potenti tunc & celeberrima Magdeburgenſi urbe legi poteſt Dreſſerus in *Chron. Sax. f. 515. & ſqq.* ubi *de Melch. Mirizio* Auguſtiniano, *Joh. Frizhans* Franciſcano, *D. Eberh. Widenſee*, qvi Halberſtadio pulſus Magdeburgum venerat, tum de Senatus & civium geſtis multa notatu non indigna refert. Reperitur præter libellum a Dreſſero allegatum, qvem Frizhanſius, cum vim a fratribus metuens ex monaſterio Magdeburgenſi Wittembergam confugiſſet ad Senatum & cives ſcripſit: aliusqvoqve, *Adverſus Menſingium* Dominicanum Paulinum Lipſienſem de Miſſa anno 1527. publicatus & D. Widenſee tunc Ducis Holſatiæ concionatori inſcriptus. In hoc inter alia urgenti Menſingio, Eccleſiam & Doctores audiri debere, ita reſpondet: Audiemus vos, ſi prædicatis verbum Dei, etſi diaboli eſſetis, *Matth. XXIII.* ſed ſi peccata qvaſi ex verbi divini autoritate arguitis ubi nulla ſunt, non audimus, etſi angeli eſſetis. *Gal. I.* Audimus omnem magiſtratum, Cæſarem & Papam, Principes & Dominos, ſi non imperent ultra ea qvæ Deus & Chriſtus imperarunt. Oblitus eram dum Magdeburgenſis reformationis memini *Nicolai Amsdorffii*: is enim anno 1524. a parœcianis ad S. Ulricum miſſoqve ad Electorem ea de cauſa Ulrico Emdenio paſtor vocatus, & poſtea Superintendens miniſterii factus eſt, eiqve muneri annos ſeptendecim præfuit, donec Naumburgenſis præſul conſtitueretur, qva de re aliisqve viri geſtis ſeqventium annorum hiſtoria tractat.

De *Guttelio* pauca adhuc addenda habeo. Nactus enim qvanqvam ſero ſum ex bibliotheca Gothana Guttelii conciones Arnſtadii habitas, vel potius epitomen earum anno 1522. Wittenbergæ impreſſam, adſcriptus enim dies Sabbathi poſt Franciſci (4. Octobr.) dicto anno, & in de-

dicatione ad Guntherum Comitem, refert autor, se Sabbatho post Nat. Mariæ (8. Sept.) Arnstadium fortuita occasione venisse, & rogatum esse, ut aliqvos sermones, ex veteri more, in foro haberet: id se, qvoniam muneris sui fuisset, non recusasse, proposuisse autem voluntatem Dei, ex Evangelio, septem concionibus, præsentibus civibus, magnoqve aliorum numero, absente vero Comite. Monitum inde ab amicis, ut typis publicaret, qvæ dixisset, id se nunc facere qvanqvam magna inter vivam vocem & mortuam literam sit differentia, sensum autem potius qvam verba expressisse. Libellus qvatuor qvaternionum, inscribitur: Schutz-Rede wider etliche freche Clamanten ꝛc. i.e. *Apologia adversus protervos qvosdam Clamantes, qvi Evangelii concionatores novam fidem docere, sanctos contumelia afficere, S. Jacobo contradicere, jejunia, preces & bona opera vetare vociferantur.* Ista omnia in tractatu persequitur. Septem concionum compendium exhibens ad dictum *Luc. X. 25.* 1. sive ad Evangelium Domin. XIII. post Trin. qvæ in initium mensis Sept. incidere solet. Qvanqvam vero contenta hujus libelli, qvia rarissime invenitur, excerpi mereantur, qvia tamen ejusdem sunt doctrinæ cum iis, qvæ retuli, nolui referendis iis lectori fastidium exhibere.

Ad §. CXLIX.) Incidi, postqvam illa qvæ de rebus Danicis scripsissem, in apologiam Christierni regis anno 1524. d. 10. April. *Altenburgi Libonetriæ*, (i.e. im Osterlande) datam & typis vulgatam, qvæ in Wurzensi Bibliotheca extat, hoc titulo: *Illustrissimi & Potentissimi Daniæ, Sveciæ, Norvvegiæ Regis responsio ad duas epistolas Friderici patrui sui, autore Carolo Duplicio Sceppero Novoportuensi, ad Pontificem Romanum, Clementem VII. Imperatorem Carolum V. Henricum Angliæ Regem, Ferdinandum Austriacum omnesqve Reges & Principes.* Autor fuit Regis Cancellarius, vir non indoctus, (ut apparet,) nec immodestus. Multa ex hoc scripto non vulgaria afferri possent, sed longius a rebus ad religionem spectantibus abeunt, confirmant tamen ea qvæ notavi, magnasqve de Episcopis Danis, eorumqve immanibus vitiis qverelas continent, qvibus ut & aliorum ex nobilitate puniendis dum ex officio, ut asseverat, Rex incumbit, odia & motus contra se conciaverit: laudat tamen Arusiensem Episcopum *Avonem Bildium*, & *Johannem Wezium* Landensem Archiepiscopum, qvi postea Caroli V. consiliarius fuit. Miserabilis est Epilogus libelli, in qvo Rex pro solatio qvidem habet, Deum, qvi castigat, diligere, justum esse Deum, neqve de illo se qveri, majora meritum esse apud Deum, licet conscientiam bonam habeat erga homines. *Interim* (ait) *vagor omnibus egenus; opes, divitiæ, potes-*

tas

tia trium regnorum evanuit, juventutis impetus conſenuit, ſoli ſumus, relicti ſumus, omnibus oneri, omnibus ludibrio.

Ad §. CLII.) Johannis Brismanni Doctoris Theol. Franciſcani concio in patria Cothuſii anteqvam ex ea abiret anno 1523. habita, ex Bibliotheca Gothana ad me miſſa eſt, qvæ inſigne compendium Evangelicæ doctrinæ, qvam docuiſſe ſe refert, exhibet, & ſimul apologiam adverſus *Jacobum Suedericum* Ibigavienſem (*Ibigau* Saxoniæ Electoralis oppidulum) itidem Doctorem & ejusdem ordinis monachum. Operæ pretium eſt qvædam ex concione iſta Latine verſa producere, ut pateat, qvam ſedulo jam tum calumniæ occurſum fuerit, ac ſi aſſerta juſtificatione per ſolam fidem, virtutum Chriſtianarum exercitium tolleretur. Poſtqvam enim primarium illud de juſtificatione dogma ſtabiliiſſet, ita pergit: Juxta fidem etiam charitatem proximi docui, qvæ ex fide oritur, ut fructus ex arbore; impoſſibile enim eſt, ut fides absqve dilectione proximi maneat: Sicut enim cordiali fiducia, per fidem vivam Deus amatur, ita & in proximum amor naſcitur, ut ei verbo & opere, autoritate, opibus, imo corpore & vita ſerviamus, hoc enim eſt præceptum Chriſti Joh. XIII. 34. *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, ſicut dilexi vos &c.* O qvam altam nobis metam Chriſtus præfixit. *In hoc cognoſcent omnes, qvia diſcipuli mei eſtis, ſi dilectionem habueritis ad invicem.* Novum eſt mandatum, qvod non terret & conturbat homines, ſed oſtendit qvid novi homines qvi absqve operibus per fidem juſtificati ſunt, facere debeant, amare nempe proximum absqve coactione legis, ex affectu intimo cordis. Duo itaqve hæc puncta docui, fidem & charitatem conjunxi, neqveunt enim ſeparari, nec fieri poteſt, ut fides non continuo ad honorem & gloriam Dei, & proximi commoda operetur. Sicuti enim per fidem in Chriſtum intras, & per Chriſtum ad Deum, ita per amorem exire debes ex Chriſto ad proximum tuum, ut illi bene facias, ſervias, conſulas, opem feras, omnibus viribus, ſicut tibi fecit Chriſtus: dicit itaqve Joh. X. 9. *Ego ſum oſtium, per me ſi qvis introierit, ſalvabitur, & ingredietur & egredietur & paſcua inveniet.* Hæc eſt Briſmanni hujus hæreſis, ob qvam patria expulſus fuit, ut in longinqvis regionibus ſalutarem propagaret doctrinam. Fatetur autem in hac ipſa concione, ſe per annos duodecim in Theologiæ Scholaſticæ rixis demerſum Evangelio vehementer reſtitiſſe, donec miſeratori Deo placuerit, ut ex ſophiſmatum cœno illum educeret.

De Iſennacenſis reformationis, initiis in *hiſtoria MS.* qvam ſupra allegavi paucula inveni ad hos annos pertinentia: autor enim prolixi-

Scholastici minores præcinunt vigilias, id est, preces pro defunctis: hos seqvuntur illico octo qvi vocantur Principum Capellani, canuntqve easdem vigilias, vesperas, & completorium usqve ad horam secundam: succedunt Canonici & universus clerus, vigilias (ubi dies postulat) & pensum legitimum, vesperas & completoriũ absolvunt: succedunt qvi grabati vocantur, qvia ad grabatum sive sepulchrum Principum consident, hi qvoq; vigilias, vesperas & completorium decantant, & alternis diebus de passione Christi & compassione virginis matris, tertio qvoq; die historiam transfigurationis Christi. Hic superveniunt Octaviani, ab octava hora noctis qva canere incipiunt, nomen habentes: psallunt autem ad mediam usqve noctem. Excipit hos chorus major, matutinas canens: alii inde grabati horas perseqvuntur ubi vesperi desierant; redeunt principum Capellani, & matutinas horas *magnæ Deæ* (ita scribit) canunt, & prima de ea Missa, altera pro mortuis celebratur, cantillant ad hanc minores pueri. Illucescente die ptimæ & reliqvæ horæ, ut moris est, peraguntur. Seqvuntur duæ aut tres Missæ, corpori Christi, cruci, & diis tutelaribus sive Patronis destinatæ, dein summum sacrificium peragitur: reliqvum ad meridiem usqve tempus psallendo consumitur. Hæc est illa religio qvam Emserus laudat, interim pietati Principum, qvi incauti & meliora non edocti opes suas, longe melius ex instituto Christiano impendendas erogarunt, nihil detractum cupio. Fecerunt qvod tunc recte se facere putabant, meliora posteri præstiterunt majori luce illuminati.

Hucusqve scribendo perveneram, laborqve meus & typographorum ad finem properabat, cum in *Actis Eruditor. Lips. Mensis Augusti* hujus anni [illegible] excerpta ex *historia Eccles. Natalis Alexandri Dominicani Parisiensis* observo. Itaque librum celeriter allatum cupide pervolvi: sed statim mihi in mentem venit Virgilianum illud

- - - - - - - ab uno

Disce omnes. - - - -

Cochlei nempe Suril & similiũ [illegible] utramq; [illegible] scriptoribus [illegible] qui nescio quo [illegible] [illegible]

[illegible]

Finio Commentarium ad librum primum Maimburgianum, & Additiones, & Supplementum. Vellem eqvidem, ut diſpoſitionis & elocutionis ἀκρίβειαν & politura lectoribus judicioſis & delicatis ſatisfacere potuiſſem: ſed, ut in Præloqvio monui, a me exigenda non ſunt omnia ornamenta, qvæ a viris, qvi ætatem in literis conſumſerunt, præſtantur. Operam dedi, ut exhiberem, qvæ pro ingenii viribus, tum pro inſtituto & conditione mea potui. Ante omnia vero veritatis & bonæ fidei, in referendis qvæ ad hiſtoriam pertinent, rationem habui. Ex dogmatibus Lutheri, per hos annos publicatis, retuli, qvantum opus fuiſſe exiſtimavi, candide & adſcriptis ejus verbis. Judicium aliqvod meum ubi interpoſui, aut ad objecta reſpondi, curæ fuit, ut id modeſte facerem. Mihi tamen non minus qvam aliis ſcripſi: nec diſſimulo, me, ut gravitas cauſæ popoſcit, ſingula controverſiarum, qvæ tangenda fuerunt, puncta ita expendiſſe, qvaſi ſtatuendum mihi nunc eſſet, in qvas partes ire deberem. Id meditationis & examinis genus etſi periculoſum eſſe videatur, nec omnibus forte expediat, putavi tamen pro qvalicunqve rerum, qvam habeo, notitia, nihil magis ad firmandam in veritatis profeſſione mentem conducere. Agitur de animæ ſalute, qvam qvi non ſumma inqvirit diligentia, & inventam omnibus rebus præfert, Chriſtianus dici poteſt, re non eſt. Horrendæ ſunt vituperationes & minæ, qvas qvotidie, & neſcio qvo omine freqventius hoc tempore qvam a multis annis factum eſt, ab illa parte audimus, qvæ nos pro hæreticis, imo (qvæ impudentia ſcriptorum ex inimica gente eſt) pro *diaboli diſcipulis* palam pronuntiat, protrito illo maxime, imo ſi ſummam diſputationum conſideremus, unico argumento, qvod *extra Eccleſiam*, qvalem ſcilicet ipſi ſoli ſe habere ajunt, *non ſit ſalus*. Sunt tamen, qvi ne ſola nitantur decretoriæ illius formulæ pronuntiatione, nova indies procudunt vaframenta, aut veteres recoqvunt argutias, qvibus noſtra refutent, ſua incruſtent. Experimur qvo eventu vibrentur tela iſta. Plerosqve qvidem proſterni apparet, qvod major illis ſeculi ejusqve præſentium commodorum, qvam futuræ æternitatis reſpectus eſt: aliqvos tamen injecti iſtis artibus conſcientiæ ſcrupuli ſubvertunt. Cautiores itaqve nos calliditas & inſectatio adverſariorum facere debet, ut veritati accurate & unice ſtudeamus. Id qvidem ut facerem, a teneris annixus ſum, ſenecta-

tamen mea tantoqve propius inſtans in tribunali divino comparitio acriori ad id urget ſtimulo. Itaqve libros illos ad qvos commentor, aliosqve ejus generis plurimos, non curioſitatis aut temporis fallendi cauſa, ſed ita lego & examino, ut paratus ſim ad refellenda falſa & acceptanda qvæ vera ſint: id enim Apoſtolico monito convenire credo, qvo jubemur omnia explorare. Mirifice vero lætor (id qvod in elaboratione hujus commentarii ſæpe mihi per Dei gratiam contigit) cum ſpecioſe licet & ſubtiliter ex adverſo excogitata & prolata perveſtigans, nihil deprehendo, qvod ejus, in qva natus & educatus ſum & adhuc verſor, Eccleſiæ fidem convellere valeat. Suæ qvemqve conſcientiæ, adhibitis legitimis eam inſtruendi modis, fidere & obſeqvi debere, mihi indubitatum eſt: Ut vero autoritatem & dictamina hominum in cauſa ſalutis æternæ pro lege agnoſcam, huc usqve perſvadere mihi non potui. Sit expeditior illa via, & in tempore & loco ad commoda hujus vitæ & qvietem politicam utilis, magnamqve habeat ſpeciem; qvamdiu tamen non oſtenditur a Deo ad ſalutem adipiſcendam præſcripta eſſe, & ad beatam æternitatem ducere, non poteſt mentem tranqvillare. Hæc enim ex verbo Dei ſuoqve intelligit teſtimonio, qvod ſua qvisqve fide vivat: illa autem altiori qvam humanæ autoritatis fundamento niti debet. Ita ſentiens, ut dixi, ad laborem hunc ſcribendi acceſſi, ut mihi ipſi qvoqve ſcriberem, utqve in veritate tam hiſtorica qvam dogmatica magis magisqve firmarer. Sophiſtarum artes in hoc negotio locum minime habere debent: defendere enim, non ludi cauſa, ſed adſeverantis ſpecie, verbis aut ſcriptis, qvæ cor intus neget, ſi excuſari (qvod neſcio) in qvibusdam rebus poſſit, in religione utiqve non poteſt. Conſentire in hac lingva menti debet, mens lingvæ; aut non eſt religio, ſed hypocriſis & ſycophantia. Habeatur licet ab aliis pro ſtultitia aut hæreſi qvod credimus, dicendum tamen cuivis vere Chriſtiano eſt cum Paulo (*Act. XXVI. 24.*) coram tribunali qvocunqve, maxime illo qvod Synagogæ dictaturam imitatur & ſuperat: *Confiteor qvod ſecundum ſectam, qvam dicunt hæreſin, deſervio patrio Deo meo, credens omnibus qvæ in lege & Prophetis ſcripta ſunt.* Hanc ergo benignitatem a legentibus, iis etiam qvibus diverſus de capitibus religionis ſenſus eſt, in concluſione operis hujus nunc peto, ut me ſerio & bona fide agere exiſtiment. Facta qvæ retuli, docu-

men-

mentis ſuis conſtant. Nihil a me confictum, detortum aut depravatum eſt; ignobile id ſemper & ubiqve, in ſacris vero execrabile eſſe judico. Eandem autem qvam pro me exorare cupio æqvitatem, aliis offero & præſto. Neminem ſicuti non poſſum, ita nec volo cogere, ut adverſus conſcientiæ ſuæ dictamen iis, qvæ trado, adſtipuletur. Neqve illico & ſine diſcrimine damno diſſentientes. Qvo loco illos habeam qvi verborum ſtrophis, dein ſi non ſuccedat, armatis illis & cruentis doctoribus, qvorum fama ad nos pervenit, raptare nos in ſuos cœtus obtorto collo volunt, celare non potui. At ſpero, imo confido, eſſe inter adverſantes, etiam ex primoribus ſacri & civilis ordinis, qvi perſvaſi (erronee licet) de ſuæ ſectæ veritate, non niſi hujus cauſa, eoqve qvi eam profitentes decet modo, nobiscum agere velint: ita ſcilicet ut ab omni vi & dolo abſtineant, & ſi qvos argumentis ſincere propoſitis permovere non poſſint, ex ſua ſinant Deum colere & ſalutem ſperare ſententia, qvam ex divina revelatione concepiſſe ſe credunt, cujusqve publicam alicubi profeſſionem ſtipulati ſunt. Ea moderatione in Germania omnes eſſe oportet, in qva ſanctiſſimis pacis legibus modus poſitus eſt, intra qvem, diverſa licet circa religionem ſentientes, tranqville vivere & pro communi patria conſilia & vires jungere poſſumus & debemus. Exteris itaqve potiſſimum, qvorum bilis in nos deſpumat, & qvi, ubi poſſunt, moliuntur aut civibus noſtris ſuggerunt ſuæ methodi, qva unitatem religionis domi procurant, exempla, in commentario hoc meo oppono, qvæ conducere exiſtimo ad repellendas calumnias, qvibus reformationem religionis, qvam *Lutheraniſſimum* vocant, diffamare ſparſis tot hiſtoriis & libellis non ceſſant.

Potuiſſem commodiori & accuratiori ordine in ſcribendo uti, ſed dum libri Maimburgiani veſtigia premo, aliqvando & meo evagor arbitrio, facile fieri potuit, ut & turbatus ſit ordo, aut allatum ſit, in Additionibus præſertim, qvod tenue & minutum haberi poſſit, vel in repetitionem otioſam degeneret. Sua nempe qvemqve voluptas trahit. Ita qvæ mihi notatu digna, nec lectu injucunda viſa ſunt, aliis forte levia eſſe videbuntur, aut faſtidium parient. Ita fert humana conditio, & ut palati ſic ingeniorum infinita eſt diverſitas. Neqve tamen nocitura eſſe credo, qvæ non proſunt, nec facile liber eſt, in qvo non ſint qvæ abundent, aut ablint qvæ deſiderantur. Repetitionis vero vitium ætati, cui fere adhæreſcit, condonari peto.

Cæterum qvod Epilogi officium eſt, κεφάλαιον δὲ τοῖς λεγομένοις (*Hebr. VIII, 1.*) brevem inſtituti & ſcopi, dein rerum præcipuarum recapitulationem ſubjungo. Scriptoris Galli librum primum integrum, Latine verſum, ſed in partes ſive commata diſtinctum exhibui. Qvæ vera attuliſſe viſus eſt, in Commentario & Additionibus intacta reliqvi, eoqve ipſo tacite, aliqvando & expreſſe, approbavi. Ubi omiſit qvæ tradi debere exiſtimavi, ſupplevi; ubi erraſſe eum judicabam, correxi. Materia utriqve in univerſum eadem, mihi laxior, pro libertate qvam habui, & pro eo qvod delegi ſcriptionis genere. Itaqve duplo plura ſunt & ultra, qvæ ego ex autoribus MS. & editis congeſſi: horum etiam ſtant fide. Qvæ vero ipſe aut conjecto aut ſtatuo, cenſuræ legentium ſubducere non poſſum. Id in Præloqvio agnovi, & judicia acerba & indecentia deprecatus ſum; feram autem qvaliacunqve, incertus an calumniis reſpondendi moleſtiam ſubiturus ſim. Obſtat ſenecta & inanis contentionis tædium, corrigam tamen qvæ erronea eſſe demonſtrabuntur: immunem enim a lapſu inepte me venditarem. Præcipua vero rerum capita, ex qvibus judicium de religione pendet, & circa qvę ab adverſario plerumqve diſcrepo, hæc eſſe videntur. Statum Eccleſiæ ante annum 1517. bonum & legitimum præſupponit Maimburgius; ego miſerum & correctione digniſſimum, non tam ex meo qvam illorum judicio aſſero, qvorum teſtimonia rejici non poſſunt, cum earundem fuerint partium, imo partium capita. Nam Adriani VI. Pontificis confeſſio utiqve ab illa Eccleſia accipi debet, cujus is ſummus fuit antiſtes, imo ex ejusdem hypotheſi infallibilis. Indulgentiarum impugnationem juſtiſſimam, nulloqve qvam veritatis ſtudio a D. Martino Luthero inceptam fuiſſe, probatum, uti ſpero, dedi; monſtravi etiam, qvam imprudenti conſilio, ſed Deo ſic gubernante, Lutheri monitis fuerit repugnatum. Ipſius dein Lutheri ortum, ſtudia, mores ita deſcripſi, ut neqve dotibus qvas a Deo habuit detraxerim, neqve illi plus qvam fas fuit, tribuerim: hominem enim fuiſſe nævosqve ſuos habuiſſe non diſſimulavi. Doctrinam ejus non ſubita inſpiratione, ſed meditatione & profectu incrementa & progreſſus habuiſſe trado, nec tanto hominum numero promiſcue & temere, ſed ita placuiſſe, qvatenus divinæ veritati ex productis ſacrarum literarum, qvæ eo usqve ſpretæ fere & neglectæ erant, teſtimoniis & operante intus in-

men-

mentibus Spiritu S. congruere fuit deprehenſa. Pontificis Romani ſupremam circa fidem & regimen Eccleſiæ poteſtatem trepide qvidem ab initio, ſed apertius poſtmodum in dubium vocaſſe Lutherum, dudum omnibus conſtat. Qvibus id argumentis fecerit, non potui tacere, ſicut nec qvæ pro defendendo illo potentatu, dicta, ſcripta & geſta ſunt. Hic cardo tunc, aliud licet ab initio agente Luthero, ſed & hoc dirigente Deo, factus fuit, & hodie eſt, litis & ſchiſmatis, qvod tantis calamitatibus per duo pene ſecula orbem Chriſtianum involvit, tantoqve conſtitit ſangvine. In hoc, qvicqvid de diſſenſu in dogmatibus multa cum acerbitate diſputetur, tota hæc malorum congeries, ſed & alterutrius partis conſcientia & ſalus vertitur. Nam qvi poteſtatem Pontificiam divini juris eſſe ſtatuunt, neqve tamen iis evincunt probationibus, qvæ Deo & conſcientiæ hominum ſatisfaciant, interim eam per anathematum fulmina, & per Regum ac Principum ſubſidiaria arma populis obtrudunt, illi, inqvam, (ſic urgente hypotheſi) graviſſime peccant. Imperium enim illegitimum ſibi rapiunt, & pro libertate non illicite nitentes bonis, honoribus, vita, & qvantum in ſe eſt, etiam ſalute æterna ſpoliant. Sic graſſantes Anti-Chriſti charactere ſe ipſos inſignire, licet in multis dogmatum capitibus aut mitius aut plane non errarent, graviſſimis argumentis ex Proteſtantium parte dudum oſtenſum eſt, & nunc qvoqve, ut ex libris recens editis apparet, magna allegatur evidentia: inter qvos laudari utiqve merito debet Viri clariſſimi *Samuelis Pufendorffii* tractatus noviſſimus *de habitu Religionis Chriſtianæ ad vitam civilem.* Utinam hæc æqvo & integro judicio conſiderarent, qvi uno illo præſidio Hierarchico nituntur, & intra cancellos Tridentinorum decretorum Eccleſiam Chriſti coarctant! Hæc eſt illa qvæſtio, cujus, (qvam recte ſic formatæ, hic non diſputo) deciſio aut tyrannidis Anti-Chriſtianæ reos facit Hierarchiæ violentos propugnatores, aut rebellionis eos qvi obſeqvium ei denegant. Ab hoc crimine Proteſtantes abſolvi non poſſe agnoſco, niſi ex iis, qvæ majores noſtri pro ſe allegarunt, & nos qvotidie contendimus, appareat, demonſtratum non eſſe, qvod utiqve ab adverſa parte demonſtrandum erat, divinum qvod jactatur, Pontificiæ poteſtatis jus. Eo enim non probato, liberum omnibus fuit ſalva republica, & illæſa cujusqve conſcientia, poſt deprehenſos

abusus, nucleum veritatis Christianæ retinere, & putamina circumpositorum curiositate nimia dogmatum, multo magis qvæ ad honores saltem & commoda cleri augenda inventa fuerunt, rejicere; posteaqvam præsertim nullis precibus & submissionibus impetrari potuit excessuum & errorum emendatio. Sane qvantumcunqve pro zelo suo exarserit Lutherus, ea tamen his septem prioribus annis, & multis qvi secuti sunt, imo ad finem usqve vitæ, fuit moderatione, ut Pontificum, Episcoporum & Prælatorum dignitatem & functionem, licet eo qvo invaluerat modo per homines introductam esse ostenderet, tolerare tamen, agnoscere, & conservare vellet, si modo defectus qvidam enormes corrigerentur, & dogmatum puritas stabiliretur, permissa & promota verbi divini prædicatione & lectione, usuqve Sacramentorum Ecclesiæ ad debitam formam restituto. Satis itaqve & tunc charitati & concordiæ datum fuit. Qvia tamen nec auditus ipse est, nec obtineri ea postea potuerunt majoribus auspiciis, frustraqve fuere tot consultationes & comitia, totqve bellorum molimina, male profecto merentur de republica & religione, qvi causam post toties repetitas pactiones, in illud præcipitium denuo absqve necessitate adducunt, ut vel tyrannos vel rebelles esse oporteat, qvi circa sacra dissentiunt. Aliud egerunt Pacificationum in Germania Augusti & magni autores, Cæsares & proceres; aliud Reges & Principes optimi, qvi in partes venerunt, aut subditis libertatem sacrorum indulserunt. Vitarunt extrema ista, Deoqve judicium pia cum submissione detulerunt, cujus etiam providentia & benignitate factum est, ut in ipso schismate, etsi de regimine & qvæ ab eo dependent controvertatur, (cui cætera fere prætextus causa accedunt) in multis tamen & summis religionis capitibus consensus manserit, & verbi divini testimonia conservata fuerint, per qvæ operante Spiritu S. eo tempore eoqve modo, qvem Deus destinavit, errores corrigi possunt, qvod nulla nec astutia nec vis humana effecerit. Huic ergo viæ tutissime insistitur, nec aliam Deus ab Ecclesiæ aut Reipublicæ capitibus exigit, imo intempestivum zelum raro impunitum sinit: magno enim ille cum periculo exercetur, ut aut falsa pro veris imperentur, aut cum zizaniis etiam triticum evellatur.

Cæterum defectus & errores, qvorum causa disputatum illo tem-

tempore fuit, qvanqvam ab innumeris ante me adducti ſint, intelliguntur tamen denuo ex illis, qvæ ex Lutheri ſcriptis hoc ſeptennio editis retuli, nempe de *indulgentiis*: de *purgatorio*: de *Miſſa*: de *integra Sacræ Cœnæ diſtributione*: de *conjugio Clericorum*: de *ſtatu vitæ monaſticæ*: de *viribus humanæ rationis & voluntatis in adipiſcenda ſalute*: de *juſtificatione per fidem* & de *bonis operibus eorumqve meritis*: item de *invocatione ſanctorum*. Diffuſa fuit per hæc omnia & alia, qvæ ſeqventibus annis majori contentione auctoqve qvæſtionum numero ventilata ſunt, diſceptatio de *autoritate definiendi in articulis fidei*, ſive de *regula credendi*. Lutherus ſacris literis ſolummodo obſeqvium deferebat, eas in patriam lingvam translatas omni populo legendas offerebat, interpretationes nec veteres nec novas admittebat, qvam qvæ ex ipſis Scripturis inter ſe collatis peti poſſunt. Hoc intolerabile ex adverſa parte videbatur, qvæ plebem ignoratione myſteriorum optime frenari putabat, & pontificibus infallibilem de iis omnibus pronuntiandi poteſtatem aſſe aſſerebat, ſpecioſo ſub prætextu, qvod ſublato tali tribunali, litium nullus finis futurus eſſet. Hæc & plura qvæ eo recidunt, exuna illa contra indulgentias cœpta a Luthero diſputatione exorta, jam intra annos illos ſeptem inauditis mutationibus cauſam dederunt. Per has patefactum eſt arcanum perſvaſionis, qvo Majeſtas ſacerdotalis per tot ſecula ſteterat. Ita Germania finitimæqve provinciæ, imo & remotiſſimæ, excuſſo jugo tot ſeculis tolerato, in plurimis religionis & doctrinæ articulis, & in cultu publico ac diſciplina, eam ſibi ſacrorum formam conſtituerunt, qvæ cum veteribus abuſibus collata, nova qvidem haberi poſſet, ſed piæ antiqvitati primorum, poſt Chriſti doctrinam orbi annunciatam, ſeculorum qvam maxime convenire videretur. Ita tamen animati erant, idqve publice poſtulabant non ſolum qvi reformationem moliebantur, ſed & æqviſſimi qviqve ex iis qvi vetera retinebant, ut convocato generali aut Nationali concilio de modo reformationis optime & tutiſſime deliberaretur & definiretur. Sed de forma & poteſtate concilii in novas poſtea lites itum eſt, ut ſeqventium annorum hiſtoria oſtendit. Ita qvod pacis Eccleſiaſticæ remedium ſperabatur, confirmandi ſchiſmatis momentum maximum fuit. Iſta, qvatenus in tempus illud ſeptem annorum incurrunt, tractavi ut potui, cum fide certe, nec ſine labore & aſſi-

assiduitate. Qvæ autem Maimburgius falsa & invidiosa opposuerat, aliorumqve qvorundam sophismata, in Annotationibus meis ostendi & correxi. Felicem me æstimabo, si qvalicunqvè hac opella mea Dei gloria & veritatis & pacis amor promoveatur. Summa enim votorum est, in qvibus finem nunc scribendi facio, sicut initium ab iis habui, ut ii qvibus Lutheranismus inter crimina reputatur, vel palmam porrigant veritati, si eam, qvod animitus opto, agnoscant, vel non condemnent nec perseqvantur, qvos legitimo & Christiano modo erroris convincere neqveunt: Nostri vero qvi Lutheranorum nomen, etsi ignominiæ causa olim inventum, qvatenus tamen veritatem Evangelicam ministerio Lutheri ab erroribus purgatam indicat, non refugiunt sed honori potius ducunt, ut adversus renovatas indies calumnias & instantes forte brevi acriores persecutiones animum pia constantia roborent, dignosqve orthodoxa fide fructus vitæ ferant. *Det Deus* (1. Tim. VI, 14—16.) *qvi vivificat omnia, ut servemus mandatum sine macula, irreprehensibiles, in adventum Domini nostri JESU Christi, qvem suis temporibus* (proximis, uti speramus!) *ostendet beatus & solus potens, Rex Regum & Dominus Dominantium, qvi solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem, qvem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor & imperium sempiternum, AMEN.*

FINIS.

Index Addit.

INDEX ADDITIONUM.

A.

Abbas Sublaſienſis, declamat in Concilio Piſano contra Pontificem 19.

Academia Pariſ. appellatio & cenſura contra Pontifices 14.15.23.

Academiarum defectus 137.

Adriani VI. Papæ conſilia de reformatione & Lutheri de illis ſententia 308. & ſeq.

Ægidii Viterbienſis oratio ad Jul. II. in Concil. Lateran. 20. & ſeqq.

Æpinus. Johannes Paſtor Evang. Hamburgenſ. 267.

Albertus Card. Mog. ejus luxus taxatur a Georg. Arnoldo 29. ejus æmulum fuiſſe Fridericum El. Sax. negatur 53. & ſeqq. de concilio promovendo admonetur a Guttelio 273.

Albertus Epiſcopus Auguſtæ Prætoriæ allegatur, in articulo de libero arbitrio 91. & ſeqq.

Albertus Sax. Dux laudatur a D. Breitenbachio 34.

Albertus Boruſſiæ Dux, ejus ætas, matrimonium, liberi, contra Varillaſium vere narrantur 310. & ſeqq.

Aleander Hieronymus qvædam de ejus actis & morte 159. & ſeq. it. 161. 186.

Alexander VI. Pp. jubilæum promulgat 25. cognoſcit de indulgentiis Freibergenſibus 30. & ſeq.

Alexander VII. Pp. damnat Janſenii propoſitiones 97. de contritione & attritione ſententiam ſuſpendit 98.

Almainus Jacobus Pariſ. refutat Cajetani librum de primatu Papæ 129.

Alſtet 172.

Altenburgum, recipit doctrinam Evangelii 238 & ſeqq.

Altingius Henricus, ejus hiſtoria de reform. Eccleſ. in Palatinatu 56. 168 172. 240.

Amsdorfius Nicolaus 342. 355.

Anabaptiſtæ, qvid cum iis Lutherus & Melanchthon egerint 211. ſqq. exeunt Wittenberga 214. Joach. Camerarii de iis relatio ibid. Friderici El. pium in cauſa Anabapt. dictum 215.

Anglia v. Henricus VIII. & 350.

Angli anonymi liber in Luther. 360.

Aqvila Superint. Salfeld. 293.

Arcimboldi diploma indulgentiarum 35. & ſeq. pecuniam in Dania collectam aufert ei Chriſtiernus 290.

Argentoratenſium acta qvædam circa reformationem 320.

Arnaldus Antonius 93. 95.

Arnoldus Georgius D. Hiſtoria ejus MS. de Mauritio Elect. Sax. 26. & alibi.

Auguſtinus Alfeld. ejus ſcripta 127. defendit primatum Pontificis & Miſſam.

ſam. Luthero rogum minatur 128. alia 129.

Auguſtiniani hymnus de duobus Bruxellis combuſtis 298.

Auguſtinianus Prior Norimbergenſis Evangelicis prædicatoribus conſentit 318. Nota: Prioris illius nomen (qvod poſt editionem additionum & ſupplementi comperi,) vocabatur *Wolfgangus Volprechtus*, nam Linorius prædicator erat.

B.

Baazius Joh. ſcriptor Svecus de reformatione 284. & ſeqq.

Bennonis Epiſc. Miſn. vita ab Emſero deſcripta 359. & ſeq.

Biblia: verſio Lutheri, vide Emſerus & Lutherus.

Bona Eccleſiaſtica: ſententia de iis Hieronymi a Coſta 256. & ſeq. de abuſu eorum jam olim ab Hieronymo notato 258. de jure Pontificum in ea ejusdem Coſtæ diſqviſitio 259.

Bona opera, qvæ ſit earum cauſa efficiens, qvod meritum 84. & ſeqq. ex Guttelio 272. & ſeq. add. 303. 305. 307. 330.

Bonifacius VIII. homo malus 24. ex Platina.

Boria Catharina, qvædam de ea 293. & ſeqq.

Bornerus Caſpar D. Lipſ. 170.

Brtitenbachius Joh. D. ſcribit contra indulgentias, & de poteſtate Pontificis 31. & ſqq.

Brentius Joh. 58. ejus hiſtoria 264. ſq. reformatio Halis Sveviæ ab eo procurata 265.

Brisgerus Eberhardus Prior Auguſtin. Wittemberg. dein Paſtor Altenb. 239. periculum adit. 325.

Brismannus Johannes Cotbuſienſis D. ejus concio 357.

Briſſonetus Guilielmus, Epiſc. Meldenſis, Lutheraniſmi reus, terretur 299.

Bullingerus. 26.

Bugenhagius Johannes, ſeu Pomeranus D. ejus hiſtoria 200. & ſeq. 267.

C.

Cajetanus Card. ejus oratio in concilio Lateran. 22. acta cum Luthero Auguſtæ 67. & ſqq. liber pro primatu Pontificis 129. legatio in cauſa Electionis Caroli V. 151.

Calixti II. Pp. literæ ad Fridericum III. pro defenſione poteſtatis Pontificiæ 12. 13.

Camerarius Joachimus 199. 267. 296.

Capito Wolfgang. ſcribit Luthero & de eo 189. & ſeqq.

Capnio. Joh. Reuchlin. ejus lis cum monachis aliaqve ex Altingii MS. 116. & ſeqq. Lutheri ad eum epiſtola 119. primus Comœdias in Germania ſcripſit ibid. ejus mors 120. Laus ab Eraſmo ibid. culpatur a Gretſero 121. amicorum epiſtolæ ad eum 123. Hutteni de eo carmen 124. & ſeqq. Johannis Henr. Maji liber de vita Reuchlini ibid. legatio ejus Romana 126. 127.

Caroloſtadius: de ejus ſententia & diſput.

put. Lipſ. circa liberum arbitrium 84. & ſeqq. alia 101. 102. 109. 110. 219. 308. de diſputatione cum Eccio & ſcriptis contra eum 340. & ſeqq.

Carolus V. de electione ejus varia 148. & ſeqq. cur cunctatus ſit in opprimendo Luthero 174. & ſeqq. ſecreta qvædam ejus mandata de electione ſua. 339. ex oratione Trevirenſis in electione ejus qvædam 349.

Carolus VIII. R. Gall. vaticinium Savonarolæ contra eum ob non reformatam Eccleſiam 24. culpatur a Joh. Breitenbachio ob interceptam ſponſam Maximiliani 33. 34.

Caſſander. Georgius ejus doctrina de S. cœna ejusqve veteri ritu ex Rabano, & aliis 253.

Cellarius Johannes, relatio de diſput. Lipſ. 90.

Cellarius Martinus, ſive Borrhaus Anabapt. 213. 214.

Chemnitius Martinus 86.

Chriſtiernus II. Daniæ Rex, ut ſævitiam excuſaverit 285. audit concionem Lutheri: mors Reginæ, ejus uxoris 290. apologia Chriſtierni 356.

Chroſnerus Alex. ab Emſero Dreſda pellitur 233.

Chytrei Davidis D. Theolog. hiſtoria 262. & ſeq.

Ciconia, ſive *Storch*, Nicolaus Anabapt. 214.

Clemens VI. ejus Bulla de indulgentiis 24. 25.

Clerus: ejus vitia agnoſcit Rhadinus 131. deſcribit Weſſelus 245. Guttelius 270.

Cochleus 142. 262. & alibi: verum nomen & patria ejus, acerbiſſimum in Lutherum ſcriptum 301. 302.

Colloqvium ſive diſputatio Lutheri cum diabolo a calumnia defenditur. 178. & ſeqq.

Comitia Auguſtana 61. Wormatienſia 171.

Concilia: Piſanum ejusqve acta contra Julium II. 16. 18. 20. de Concilio Lateranenſi Richerii relatio. 22. concilium optat Guttelius 273.

Conciones, qvales ante Lutherum fuerint. 270. 275. 276. ex Guttelio.

Confeſſio an ſit de jure divino 176. & ſeq. ejus defectus ex Guttelio 271.

Coppenius Torgavienſis 293.

Cordemoyus, Abbas, refutatur 178. & ſeqq.

D.

Daumius Chriſtianus 278.

Decius Philippus ſcribit pro concilio Piſano 16.

Didymus Farentinus, i. e. Melanchthon 132.

Didymus Gabriel, Altenburgi, poſtea Torgaviæ Evangelium docet 238. & ſeq.

Dietenbergerus Joh. edit. N. T. Emſeri, & vertit Teſt. Vetus Coloniæ 211.

Dietericus Conradus, D. narrat reformationem Ulmenſem 265.

Diſputatio Lipſ. 103. & ſeqq.

Dominicanorū Bernatium facinus 115.

Duco Joh. Caroloſtadius, ejus doctrina & vita 297. & ſeq.

E.

Eccleſia, ejus leges qvomodo obligent ex Petro de Marca & aliis 256. Eccleſiæ vocabulum & opes, prioribus ſeculis, ex Coſta, autore Gallo 257. 258. Eccleſiæ ſtatus ex Guttelio 269. autoritatem Eccleſiæ ſcripturis præferunt pontificii qvidam 321. ejus architectonica ſcientia, item afflictionum uſus 333. qvæ ſit vera Eccleſia 334. qvatenus mater ſit aut erret 354.

Eccius Joh. ſcribit ad Caroloſtadium 59. laudatur a Schultherro. 89. objicitur ei a Luthero qvod Caroloſtadio aſſenſerit de libero arbitrio 101. reprehenditur ejus doctrina moralis 134. ſcripta de qvæſtione ſuper toto & totaliter 341. & ſeq. laudat Eraſmum 341. veteratoria ejus mens a Caroloſtadio deſcripta & reſponſio Eccii 343. & ſeq. Eccii cenſura in Caroloſtad. & Lutherum 344.

Eleemoſynæ primum & antiqviſſimum peculium Eccleſiæ Chriſtianæ 257.

Emſerus Hieron. putatur autor eſſe orationis Rhadini. 132. edit notas in verſionem N. T. Lutheri 121. & & ſqq. refutat Lutheri ſententiam de fide & operibus inſulſe & maligne 225. & ſeq. exſcripſit Luth. verſionem 227. dubitat an lectio ſcripturæ populo permitti debeat. ibid. iteratur editio Emſerianæ verſionis 231. de morte ejus 231. 333. liber ejus de vita Bennonis.

Eobanus Heſſus. 199.

Epiſcopus: mores eorum ante reformationem 143. qverelæ Lutheri de eorum abuſibus 235. Epiſcoporum & presbyterum differentia qvalis, ex authore Gallo 257. mali mores ex Guttelio 275.

Eraſmus Roterod. Luthero de ei ſententia an. 1516. 44. Eraſmi de theſibus Lutheri judicium. 61. laudat Melanchthonem. 63. & ſeq. epiſtola ejus ad Lutherum. 79. 80. item de Luthero ad Spalatinum 81. judicium de ſtylo & ingenio Hutteni ibid. epiſtola ejus ad Friderici cum El. de Luthero 111. item ad Albertum Moguntinum. 113. culpatur a Gretſero 121. ejus literæ ad Spalat. de Friderico E. 149. dicta & acta ejus Coloniæ de Luthero 160. & ſeq. epiſtola ad Peutingerum de pacificatione religionis ex ſententia Joh. Fabri. 161. & ſeq. literæ ad Pellicanum. 166. ſententia de S. Cœna 167. idem de confeſſione 176. & narratio de concione qvadam ridicula 178. laudat Eobanum Heſſum 199. & Euricium Cordum. 200. adulatur Leoni X. 211. ſvadet compoſitionem inter Pontificios & Lutheranos 281. & ſeq. refutatur a Luthero in doctrina de autoritate Eccleſiæ, ſanctitate, miracu-

raculis, 322. & ſeqq. laudat Neſenum 324. ejus judicium de qvæſtionibus circa religionem 337.

Erfurtum: Prædicatores Evangelici 199. & ſeq.

Ericus Dux Brunſvic. mittit Luthero potum 173.

Erneſti, Electoris Sax. laus 142.

Erneſti Sax. Arch. Magdeb. geſta & mors. 142. & ſeqq.

Erneſtus Bavarus Archiep. Salisburg. 122.

Euricius Cordus 200.

Ezardus Friſiæ comes Evangelicæ doctrinæ favet 199.

F.

Faber: Felix Fabri monachus Ulm. laudator Alexandri VI. 26. 27. Joh. Faber Conſtantienſis vicarius reſiſtit Samſoni indulgentiarum præconi. 76. judicium de compoſitione religionis 162. Stapulenſis, periculum ob religionem 299.

Fabricius Georgius 143. & alibi.

Farellus Guilielmus 299.

Fechtius Johannes 124.

Fides infuſa & acqviſita, ex Eccii ſententia. taxata a Melanchthone 134. 135. Lutheri locus ex Ep. ad Rom. 224. & ſeq. Guttelii doctrina de fide 271. 273. Phraſis ſola fide ſalvamur juſtificatur a Luthero 302. & ſeqq. Ingolſtadienſium ſententia non multum diſcrepans 306. de fide ante omnia docendum 330. concio de fide D. Briſmanni 357.

Forchemius Georgius, Eccleſiaſtes Erfurtenſis, veneno ſublatus creditur 200.

Franciſcus de Paula, vaticinatur de infelicitate Franciſci I. R. Gall. 23.

Freiberga, lis inter Canonicos & monachos de indulgentiis An. 1496. p. 30. & ſeqq.

Fridericus El. Sax. an æmulus fuerit Alberti Brandeburg. Mog. 54. ejus geſta in comitiis Auguſtanis 1518. p. 61. 62. gratia apud Maximilian. I. Cæſ. 62. elogia Fridericiex Chriſtophoro Scheurli tractatu. carmen Richardi Sbrulii: Joh Reuchlini, Spalatini, Aventini teſtimonia 71. & ſeqq. de ejus notho Sebaſtiano a Jeſſen 78. religioſitas ejus a Scheurlo relata 83. dictum de libero arbitrio, teſte Spalatino 98. ex eodem narratio geſtorum Elect. in Electione Caroli 148. dictum ejus pium in cauſa Anabapt. 215. opes & magnificentia in exſtruendis & dotantis Eccleſiis atqve ædificiis 261. inſigni elogio a Luthero honoratur 325. aliæ ejus laudes a Spalatino & Eccio 339. item a Melanchthone 348. & qvæ in electione Caroli V. de eo dixerit Trevirenſis 349.

G.

Georgius Dux Sax. cognoſcere vult in lite indulgentiarum an. 1492. p. 35. concionem Lutheri Dreſdæ habitam improbat 46. expoſtu-

lat cum Ep. Merſeburg. de diſput. Lipſ. 99. 100. Vei ad eum literæ: de conſilio ejus circa reformationem 171. fidem Luthero vult ſervari in comitiis 172. præfationem edit in verſionem N.T. Emſeri Luthero contumelioſam 216. divitiæ ejus 262.

Goſuinus Halenſis 240.

Gratia, de auxiliis gratiæ, congregatio Romana ſub Clemente VIII. & de ea relatio 95. & Innocentii VIII. decreta ibid. & 97.

Grubenheymeri, i.e. Foſſarii, pro hæreticis habiti in Bohemia 348.

Gretſerus Jacobus, Jeſuita 131.

Guſtavi, Sveciæ Regis ſcriptum apologeticum pro reformatione 286.

Guttelii Caſparis D. Auguſtiniani ſcripta & geſta 268. & ſeqq. non vult Lutheranus, Martinianus nec Eccianus vocari 269. concionatur Zuiccaviæ 278. ejus conciones Arnſtadienſes 356.

H.

Hæreſes & turbæ oriuntur, ſi veritas docetur. 136.

Hala Sax. & arx Mauritiana. 144.

Hala Svev. reformatio. 265.

Halberſtadium: initia doctrinæ Evangelicæ. 199.

Hamburgenſium reformatio. 267.

Hausmannus Nicolaus Paſtor Zviccavienſis. 278. 280.

Helvetii diſſvadent electionem Franciſci Gall. R. in Imp. 152. & ſeq.

Henricus VIII. R. Angl. judicia de eo Maimburgii, Ferrandi nuperi ſcriptoris Galli, D. Burneti. 204. & ſqq. item Pomerani. 206.

Henricus Dux Sax. ejus hiſtoria MS. & qvædam ex illa. uxor ejus favet Evangelicæ doctrinæ, poſtea & ipſe. 190.

Henricus Dux Brunſvic. criminatur Electorem Sax. refellitur a Luthero. 53.

Heideccerus Joh. Henricus. 97.

Heidelberga: Lutheri ibi habita diſputatio ab Altingio deſcripta. 56. & ſqq. Theologi qvi cum eo diſputarunt. 57. populus canit canticum de juſtificatione, dum Miſſa celebratur. 292.

Heſſii Joh. paſtor Vratislav. Evangel. 291. ejus diſputatio publica. literæ ad eum Lutheri. *ibid.* gener ejus Staphylus. 292.

Hiltenii Jot. hiſtoria. 337. & ſeq.

Hiſcoldus Matth. de diſp. Lipſ. 89. 341.

Hottingerus Joh. Henricus. 75. 76.

Huſſus defenditur a Luthero. 336.

Huttenus Ulricus. Eraſmi de eo verba. carmen de Capnione. 124. & ſeqq.

Hutterus. D. 87.

I.

Janſenius Cornelius. 96.

Indulgentiæ. Clementina de iis conſtitutio. 24. 25. prædicantur in Helvetia. 75. diſceptatur de iis inter Tezelium & Myconium. 191. 192.

Ingolſtadienſis Academia. 121. damnat Seehoferi theſes, refutatu a Luthero. 306.

Innocentius VIII. dat indulgentias Freibergæ 29. & ſeq.

Innocentius X. Pp. damnat Janſenii propoſitiones. 97.

Jodocus Iſennacenſis D. 338.

Johannes Fridericus Dux. Sax. poſtea Elector, ejus iter Duſſeldorphienſe 194. & ſeqq. falſa de eo narratio Varillaſii. 296.

Iſennacum qvædam de reformatione. 293. hiſtoria MS. Rebhanii. 337. 357. 358.

Julius II. ejus Capitulatio & Juramentum. 15.

Juſtificatio, canticum de ea Pauli Sperati, & duæ de iſto cantico Hiſtoriæ. 292.

Juſtus Jonas, qvis fuerit. 179.

L.

Langius Joh. Lembergius oratio in diſp. Lipſ. & encomium Lutheri. 109.

Leo X. cantilenæ in eum & verſus Pariſ. ſparſi. 60. 61. Helvetiis commendat Samſonem indulgentiarum præconem. 76. varia ejus de electione Caroli V. conſilia. 150. hiſtoria vitæ, electionis, geſtorum & mortis ejus ex Varillaſio. 206. ſqq. Lutherus eum excuſat & laudat. 326.

Leiſnicenſium ſtatutum cum Lipſienſi confundit Varillaſius. 260.

Lex qvatenus ſervari poſit.

Libertas Chriſtiana. 331.

Liberum arbitrium qvid & qvale. 84. 86. Sententia Alberti Epiſc. Auguſtenſis. 91. expenſa. 92. item Arnaldi & Malebranchii. 93 & ſeqq. Eccii & Caroloſtadii conſenſus, judice Luthero. 101. Guttelii de libero arbitrio ſententia. 272. it. Lutheri adverſus Eraſmum. 323. Zaſii dictum contra Eccium. 345.

Linccius Wenceslaus, Paſtor Altenb. 239. alicubi Priorem Auguſtinianorum Norimbergæ fuiſſe perhibetur, ſed id incertum eſt, qvanqvam ambulatorium potuerit eſſe id officium. Alius erat Prior anno 1524. & 1525. vide ſupra voce *Auguſtiniani*. ejus mors & epitaphium. 320.

Lipſienſium ſtatus ſub Georgio Duce 260.

Livoniæ ſive Rigenſes Præſules, item Principes ſive magiſtri, & acta circa reformationem. 313.

Ludovici El. Palatini dictum Wormatiæ de fide Luth. ſervanda. 172.

Ludovici XII. conſultationes adverſus Pontificem. 16. legatio & mandat. ad concil. Piſan. 17.

Lutherus: narrat veram diſputationis a ſe cœptæ cauſam. anno 1541. p. 28. ejus annus natalis & horoſcopus. 36. frequentat ſcholam Iſennacenſem. 36. character ejus a Varillaſio deſcriptus. 38. expenditur. 39. de nomine Luther & Luder, ex libro

libro Statut. Theol. Wittenb. 40. amat & callet Muſicam. 41. Scripta qvædam ejus ante an. 1517. & cenſura de Eraſmo. 44. Concio ejus Dresdæ habita, diſplicet Georgio Duci Sax. laudatur a Gynecæi præpoſita matrona. 46. reſpondet refutationi Tezelianæ. 50. hiſtoria diſputationis Heidelbergæ habitæ ex Altingii MS. 57. 58. de geſtis Lutheri Auguſtæ an. 1518. contra Varillaſ. 67. 69. de nomine Lutheri, qvatenus liqvidum, vel liqvefactorem ſignificet ex Eraſmo. 78. Lutherus non vult Lutheranos a ſe appellari. ibid. alluſio ejusdem ad lutum. 79. acris cum Eccio expoſtulatio epiſtolica. 100. Epiſtolæ de Capnione. 127. defenditur a Melanchthone contra Rhadinum 132. & ſeqq. judicium ejus de translatione Imp. Romani ad Germanos 153. & de Imperii poteſtate in Papas. 154. ejus iter Wormatienſe, & qvæ locutus ſit in monaſterio Reinhartsbrun. 172. & ſeq. venenum ei parari creditum eſt. 173. de colloqvio ejus cum diabolo, Cordemoji tractatus examinatur & inde extructæ calumniæ refutantur. 178. & ſeqq. concio ejus de Sacramento an. 1520. habita. 183. argumenta ex hac & aliis libris contra Miſſam 183. & ſeqq. Lutheri epiſtolæ & libertas ſtyli & jocorum excuſantur. 203. ſcribit ad Melanchthonem de Anabaptiſtis. 212. Lutheri ſententia de fide & bonis operibus ex præfat. in Epiſt. ad Rom. 224. & ſq. defendit verſionem ſuam N. T. adverſus Emſerum & alios. 228. 230 ſpeciatim qvod verterit *ſola fide*. 229 libellus de ſeculari poteſtate defenditur. 232. excerpta ex eo. 233. & ſeqq. vetat reſiſti Magiſtratibus vi utentibus in cauſa religionis. 235 notabilis ad Gabr. Didymum epiſtola. 239. gaudet de ſcriptis Weſſeli. 252. Leiſnicenſ. ſtatutum commendat. 261. concionatur Zviccaviæ. 259. non vult ut vi reſiſtatur Cæſari. 283. diſſimulatio ejus in promovendis Doctoribus ex veteri ritu & religione. 284. falſa de ejus amoribus & nuptiis cum Boria ex Varillaſio. 293. & ſeqq. Lætatur audito cantico a Sperato compoſito, & lacrymat. 291. aliqva ejus ad matrimonium inclinatio. 299. Lutheri hymnus de Auguſtinianis Bruxellis combuſtis latine redditus. 298. Lutheri ultimum ſcriptum adverſus Cochleum, & qvædam de comitiis Wormat. 301. ſeq. defendit phraſin ſola fides &c. 302. & ſqq. & bonorum operum verum oſtendit fructum. 303. 305. patrum autoritatem ſcripturæ poſtponit. ibid. hujus defendit perſpicuitatem. ibid. monachorum hypocriticam paupertatem irridet. 304. ſcripta de bon. oper. uſu legis & Evangelii. 305. de mercatura, 306. cenſuræ in Ingolſtadienſes. ibid. & ſeqq.

ſeqq. ſententia ejus de Lege qvatenus ſervari poſſit. 307. nec magiſtratum nec Eccleſiæ gubernationem ſuſtulit Lutherus. 308. Lutherus pauper multos ditavit, dictum ab Argentoratenſibus in ſcripto publico. 321. Lutheri reſponſio ad objectionem Eraſmi de autoritate & antiqvitate Eccleſiæ. item de miraculis & ſanctis. 322. ſeqq. Patrum diſſenſum & titubationes notat. 324. falſum eſt qvæ de tentata reſuſcitatione mortui Neſeni ei affinguntur. 325. Commentarii Lutheri in Pſalmos ſumme laudandi. 325. & ſeqq. extenuat dotes ſuas 326. 328. in Patrum explicationibus multa deſiderat, non tamen culpat. 327. vitæ ſuæ defectus agnoſcit. 328. errores item in explicatione ſcripturæ. ibid. Excerpta ex Comment. in Pſal. I. de juſtitia vera. 330. de legis natura & obſervatione. 331. de libertate vere Chriſtiana. ibid. de Architectonica Eccleſiæ gubernandæ ſcientia. 332. de afflictione fidelium. 333. de damno ex externa Eccleſiæ felicitate. ib. de vera Eccleſ. forma. 334. cum refutatione Romanæ jactationis. 335. damnat Conſtant. Concilii decreta. 336. Huſſum defendit. 336. qvædam de nativitate & genere Lutheri. 337. ſtudia puerilia. 338. ubi corrigitur locus. p. 38. Præceptor Lutheri D. Jodocus Iſennacenſis. 338. excuſatur ejus opinio de Epiſtola Jacobi, ex libro qvodam Helvetico. 343. huc referre debet qvod p. 320. ex ſcripto Norimb. allegatum fuit de Poſtilla Luth. 349 ſermo de Sacramento, ejusqve refutatio a Cochleo ſuſcepta. 350. de Wartemburgo, ubi latuit Lutherus, & carmine in ejus cubiculo. 350. 351. epiſtola Lutheri ad Thom. Neuenhagen. 358.

Ludolfus Hiobus. 384.

M.

Magdeburgenſis urbis reformatio cœpta 355.

Magiſtratus: de ejus officio, & de poteſtate circa ſacra Lutheri monita 233. & ſeqq.

Majerus Joh. Frid. D. edit. orat. Selnecceri de Luthero III.

Maierus Petrus Plebanus Francof. 125.

Maimburgius: de ejus morte & teſtamento, item qverela de Jeſuitis 10. de poteſtate Pontificis, & qvod labi & errare poſſit, tractatum ſcripſit p. 66. poteſtatem ejus in libro de vita Gregorii elevat 155. notatur in rerum Danic. narratione 290.

Majus, Joh. Henricus ejus de Schwebelio monitum 168.

Malebranchius Theol. Pariſ. 93.

Manſfeldius Comes Hoierus, Caroli V. legatus 339.

Marcus Stubnerus Anabapt. 213.

Margarethæ Auſtriacæ dictum de Luthero 163.

Maximiliani I. Cæſ. legatio & mandatum ad Concil. Piſan. 17. ut Fri-

derico El. faverit 62. qvid ſenſerit de Luthero & de Pontificibus 63.
Maximiliani propoſitio in Comitiis Conſtantienſibus anno 1507. de Gallis & de juribus Imperii in papatum 157.
Mecum, Fridericus Myconius, ejus hiſtoria, negotium cum Tezelio de indulgentiis 191. & ſeqq. ejusdem diſputatio cum Johanne Corbachio Düſſeldorffii habita 194. ſeqq. confeſſio fidei compendioſa de fide & ſanctificatione, de cultu ſanctorum, de jejuniis 196. 197. Corbachius cedit & amicus fit, ſed poſtea mutatur 197. 198.
Meieri Cancell. Mog. qverela de Pontificum exceſſibus ad Æneam Sylvium 11.
Melanchthon Philippus vertit conſilium Lutheri anno 1545. de reformatione datum & mittit El. Palatino, mutatum tamen & interpolatum 9. laudatur ab Eraſmo, Moſellano. Card. Sadoleto 64. 65. culpatur a Gretſero 121. ſcribit contra Thomam Placentinum, ſub nomine Didymi Faventini pro Luthero 132. explicat qvid in ſtudio Philoſophiæ Lutherus deſideret ibid. & ſq. Scholaſticæ Theologiæ vitia exponit 133. epiſtola ejus ad Fridericum El. de anabaptiſtis 212. falſum eſt eum piſtoris opificium exercuiſſe Caroloſtadii impulſu 219. Melanchthonis judicium de commentario Lutheri in Pſalmos 327.
Mersburg. Epiſc. Adolfus Anhaltinus 99. 226. Vincentius Schleunitius ibid.
Miltenbergenſium perſecutio 297. ſeq.
Miſnenſis Epiſc. Joh. a Salhauſen indulgentias rejicit 30. 48. alter Sleinizius infenſus Luthero 169. 226. cultus ſuperſtitioſus in templo cathedrali Miſnenſi 359. 360.
Miſſa: Lutheri argumenta contra eam, qva ſacrificium eſſe perhibetur 187. & ſeqq. Norimbergenſium Præpoſitorum ſententia 315. caput controverſiæ, inter Lutherum & Cochleum 350.
Moibanus Ambroſius D. 291.
Molina Ludovicus ejus ſententia de gratia 95. 97.
Monachi, de potentia Monachorum qverela Eraſmi 113. de eorum avaritia vetus obſervatio 259. eorum vitia ex Guttelio 275. qvatenus retineri monachatus poſſit ex eodem 277. monachatus cum annexis omnibus cadit, ſi veritas Evangelii prædicetur 322. Monachorum vitia ab Henrico Carthuſiano Iſennacenſi deplorata 358.
Munzerus Thomas 215.
Mutianus Rufus vir doctus 74. 75.

N.

Naſſovii comitis dictum ad ſacerdotes de Luthero 163.
Natalis Alexandri calumniæ in Lutherum 360.
Neſenus Gvilielmus, qvis? ejus mors 324. & ſeq.

Neu-

Neuenhagen Thomas, Eccleſiaſtes Iſennacenſis 358.
Nimitſchenſe cœnobium, & de virginibus ex eo exeuntibus 293. & ſqq. diverſum a Niemeccenſi ibid. 293.
Nobilitas ſive ordo Eqveſtris, an bonis Eccleſiaſticis inhiaverit 169.
Norimberga: initia reformationis; ſcriptum duorum Præpoſitorum 314. ſeqq. item Prædicatorum 317. ſeqq. Colloqvium inter prædicatores ex utraqve parte inſtitutum 318. ſeqq noto hic obiter, qvod poſt excuſas Additiones & Supplementa comperii Præpoſitos Beslerum & Bohmerum fuiſſe inter præſides colloqvii.

O.

Occamus 136.
Oecolampadius præceptor Wolffgangi Palatini 57.
Oſiander Andreas ejus genus & ſtudia 264. autor ſcripti Norimbergenſium prædicatorum nomine editi 318. ejus phraſes notatæ ibid. & 319.

P.

Papatus defenſus ab Auguſtino Alfeldenſi & Card. Cajetano 129. oppugnatur a Melanchthone 137. de jure imperatorum in Papas ex Luthero 154. & ſeq. epicriſis de utriusqve juribus 156. Gallorum Dominatus in Papatum 157. & ſeq. falli poteſt & corrigi debet Papa, ex doctrina Weſſeli 243. de jure Pontificum in bona Eccleſiæ 259. an Romana ſola ſit Eccleſia, & de Pontificum poteſtate 335. an petra ſit Petrus, & Papa ibid.
Pallavicinus 97. & alibi.
Pallaotus Camillus 144.
Paulus Langius 77.
Paulus Scriptoris, Franciſcanis purioris doctrinæ præguſtum habet 164.
Paulus Venetus notatur 75.
Pellicani Conradi hiſtoria 164. & ſqq. ſententia de S. Cœna 168.
Peregrinationum abuſus 271.
Perſecutiones Evangelicorum 322.
Petrus Moſellanus 64. oratio in diſput. Lipſ. 103. ejus hiſtoria 104. & ſeqq. Lutherus eum amat 104. mors & epitaphium 105. relatio de diſp. Lipſ. per epiſtolam ibid & ſeqq. excerpta ex ejus oratione Lipſ. 345. & ſeqq.
Pfefferkorn Judæus, Capnionis adverſarius 314. alius Halenſis 120.
Pfeffingerus Degenhardus 62. 77. Johannes ibid.
Pflugius Julius 105.
Philippus Haſſiæ Landgravius, qvædam ad reformationem pertinentia incipit, ejus diſceptatio cum Monacho Marpurgenſi 309. & ſeq.
Philippus qvidam Rhetor Wittemb. fanaticus 219.
Piſtoris Simon D. 103.
Pius II. Pp. ſive Æneas Sylvius, Richerio notatus 14.
Plieningius Theodoricus 121.
Pœnitentia; reqviritur a Varillaſio ad indulgentias 35.
Polentius Georgius Epiſcopus Sambienſis, ejus epitaphium 312.
Poliander Johannes ex Eccii famulo fit

Lutheranus 110. Comperi poſt excuſas additiones & ſupplementa, Johannem Poliandrum Herbipoli in Cathedrali Eccleſia concionatorem an. 1525. fuiſſe, & inde a Senatu Norimbergenſi vocatú inter præſides fuiſſe colloqvii illo anno inter prædicatores utriusqve partis fuiſſe, ex parte Evangelica an idem fuerit de qvo p. 110. agitur conjicio qvidem, ſed definire antequam certius explorem non audeo.

Prædeſtinationis dogma qvomodo tractandum ex Guttelio 271.

Pratenſis Antonius Galliæ Cancellarius 60. 300.

Prieras: qvomodo ſcriptum ejus contra Luth. æſtimatum fuerit 61.

Principes: eorum vitia indicat Lutherus & emendationes præſcribit 236 237. raros fore ſcribit in cœlo, ein Wildpret im Himmel ibid.

Proles Andreæ, ejus conciones 346.

Prophetiæ novæ, qvomodo judicandæ ex D. Spenero 216. & ſeqq.

Pruſſia v. Boruſſia.

Purgatorium. Weſſeli de eo ſententia 250. & hiſtoria qvædam 352. 353.

R.

Razebergius Matthæus hiſtoria ejus MS. de Luthero & bello Smalcald. 36. 172. & paſſim.

Rebhan Nicolaus, autor hiſtoriæ MS. Iſennacenſis 337.

Reformatio, vi non debet peragi, ex ſententia Lutheri 235. ejus neceſſitas & utilitas ex Guttelio 275. abuſus & licentia per eam invecta, ex eodem 276. ejus impedimenta 276. an impedientibus vi reſiſtere liceat conſilium Lutheri & ſociorum 283.

Religionis libertas, ejus commoda & incommoda 350.

Reuchlin v. Capnio.

Riarius: Raphael Card. & hiſtoria Riariorum ex Varillaſio 70. de gentis ejus vitiis 244.

Richardus Simon. autor Critices N. T. ſugillat verſionem Lutheri 231.

Richerius Edmondus ejus qverelæ de Pontificum exceſſibus & Eccleſiæ defectibus 14. 15. reſpondet Gvicciardino, pro Piſanis Cardinalibus 20. impugnat concordata inter Papam & regem 23.

Ruffi, Rouſſet fratres 299.

S.

Sacerdotium duplex ſtatuit Weſſelus ordinis & comune Chriſtian. 246.

Sacramenta ex Weſſelo 251.

Samius Conradus Ulmenſ. Paſtor. 266.

Sanctorum communio ex Weſſelo. 250

Samſonis, indulgentiarum in Helvetia nundinatio, Bernæ præcipue 75.

Santamorius Ludovicus 96.

Satisfactio, ex Weſſelo 219.

Savonarola, Hieron. vaticinatur Carolo VIII. mala 24. ejus hiſtoria ex variis autoribus 145. & ſeqq.

Schuzgeierus Caſparus Franciſcanus, Lutheri adverſarius 165.

Scherzerus D. 87.

Scheurlus Chriſtophorus, ejus ſcripta 71. 83. acta in reformatione Norimberg. 318. & ſeqq.

Schultherr, Joh. Ulric. relat. de diſput.

put. Lipſ. & ſententia de toto & totaliter 89. examinatur 90. alia ejus relatio 110. 341.
Schvvebelius, num fuerit Zvvingl. 168.
Scriptum qvæ ſit legitima explicatio, ex Guttelio 272. & ſeq. de ejus perſpicacitate & autoritate 303. & ſeqq. blaſphemum contra ſcripturam dictum Murnari. 321.
Seckendorff. Henricus Gottlob 56.
Sedunenſis Cardinalis Luthero favere creditus. 190.
Seehoferus Arſacius 306.
Selneccerus Nicolaus D. oratio de Luthero nuper recuſa 111.
Sickingius Franciſcus 126. 169. ſeq. 268.
Sixtus IV. 30. 244.
Sleidanus Johannes: apologia ejus a ſe ipſo compoſita, & a Frid. Hortledero aucta. 17. de variatione ſtyli ex Varillaſio. 8.
Snepfius Joh. 58. ejus hiſtoria 267.
Spalatinus Georgius, ejus ortus, vita, libri, officia, mors 42. & ſeqq. fit paſtor Altenburgenſis 239.
Spenerus D. ejus ſententia de liberi arbitrii viribus 88. & de novis revelationibus 216. & ſeqq.
Spenti Pauli canticum de juſtific. 292.
Stationarii deſcripti 270.
Staupizius Joh. Lutherum Georgio Duci commendat absq; ſucceſſu 45.
Storch Nicolaus Anabapt. 215.
Struſius docet Iſennaci, non ſatis pure 358.
Sturmius Caſpar 171.
Svecia, de ejus reformatione ex Baazio 284. & ſeqq.
Svevia, fœderis Svevici deſcriptio, male a Varillaſio relati 68. 69.

T,

Teutlebius Valentinus, de eo ejusq; familia digreſſio 115. & ſeq.
Tezelius Joh. narratio Lutheri poſtrema de eo 1541. p. 27. formula indulgentiarum qva uſus eſt 39. an recte laudetur a Varillaſio: 46. ejus nequitiæ & impudentiæ exempla 47. illuditur ei & pecunia aufertur a nobili qvodam 48. ejus ſcriptum & theſes adverſus Lutherum 49. 51. 52. 53. dictum leve ante mortem 109. Acta ejus cum Frid. Myconio 191. ejus ſepultura 339.
Theologia Scholaſtica & moralis 109. 133. 134. 135. 136.
Thomas Aquinas, periculoſum eſſe ab eo diſſentire qveritur Eraſmus 112. Thomiſtæ & aliæ ſectæ. 133. 135. 138.
Thomas Rhadinus, Thodiſcus declamat Romæ in Lutherum, excuſat vitia cleri. 130. 131. reſpondet acriter Philippo Mel. 139. & ſeqq. de Lutheri interitu fruſtra lætatur & Carolo Cæſari gratulatur 140. ſqq.
Thomaſius Jacobus, ejus annotata de diſp. Lipſ. 109.
Thurzo Joh. Epiſc. Vratisl. literæq; ad eum Lutheri & Melanchth. 290. 291
Totum & totaliter, digreſſio de illa diſtinctione ab Eccio in diſp. Lipſ. prolata 84. & ſeqq. alia de illa qvæſtione ex Caroloſtadii & Eccii ſcriptis 340. & ſeqq. renovata his iſta inter Lutheranos ipſos 342.
Tragarius Conradus, Auguſtinianus, refu-

Z.
ricus, Lutherum lau-
infestus 102. reprehen-
345.
ffgang. literæ de Gut-

Zuiccavia, de hujus urbis reformatione & Lutheri atqve Guttelii concionibus ibi habitis 278. & seqq. historia & literæ MS. ibid.
Zvinglius Huldricus 75. an ante Lutherum Evangelium docuerit 221.

F I N I S.

Correctio

*agna diligentia adhibita fuit, ut errores descriptoris & typogra-
rentur, qvidam tamen irrepserunt, qvos (sicut & eos qvi relegen-
rem fugerunt) Benevolus Lector emendare rogatur.*

, pro *n.39.* leg. *139.* lin.15. *pertinebat.* p.27. lin.2. pro *n.139.* legen-
45. lin.1. *ti-met.* p.66. lin.3. *a Satana.* p.72. ad marg. leg. *§ 36.*
am dele comma. p.84. lin.6. *debuissent.* p.89. lin.32. *composita.* p.
.105. l.9. *Carolus.* p.109. in summario: *& Staupitium.* p.120. l.32.
§ l.15. *grassatur.* p.129. lin.1.2.3.4. virgulatæ esse deberent, qvæ al-
istola Melanchthonis. p.131. l.3 retrahatur semicolon ad verbum
4. *Hochstratanum.* p.144. in summario: *Augustiniani.* p.146. l.19.
eros. Grubenheymer. p.152. l.15. post *fide:* dele: *qvæ.* p.156. ad lin.
notari debuit *Additio.* p.190. in summario: post *Monachi* pona-
d. lin.21. autoribus. p.191. l.14 post *excitari,* pon. se. p.195. lin.5.
n.21. pro *commendatione* leg. *contemplatione.* p.196. lin 1. leg. *fol.*
1. in summar. & lin.2. ut & alibi *Patmon* eliso h. p.200. lin.34.
.202. lin.3. *& alios.* p.209. lin.3. *sancte.* p.212. lin.23. *sub discessum.*
ipse. p.243. lin.9. *abominabile.* p.281. lin.16. verba *utraqve* usqve
thesi includenda sunt. p.296. lin.15. irritæ. p.297. lin.16. auferatur
rentheseos, & legatur *qvæ Germanica* lin.18. deleatur idem si-
legaturqve *sed Latina.* p.301. lin.3. *reprehendere.* p.306. in sum-
one. p.315. lin antepen. pro *& jam* leg. *etiam.* p.320. lin.18. *Seeho-*
n. antepen. *Patmo sua.* p.337. lin.8. *Cronebergius.* p.344. lin.18.
lin.12. *Retractationem.* p.376. in marg. ponatur. §. *148.* p 388. lin.
ve millium. lin.13. Marstall. p.390. lin.19. *Seehoferus.* p. 398 m.
ierus. p.413. in summar. leg. *consilia.* p.427. lin.33. *Warmio.* E-
nario: *opinio.* p.451. lin.10. pro *qvem* lege *tum.* p.454. lin.28. *in*
lin.16. *finiri.* p.463. lin.35. *Casparus Tauberus.* p

COR-

CORRIGENDA IN ADDITIONIBUS.

lin. 9 poſt 1525. lege: ad annum 1546. p. 18. lin. 29. pagina in Richerii libro mendoſa numerari debet 398. p. 33. lin. 11. qvanto. p. 34. lin. 29. obloqventes. p. 35. lin. pen. dele poſt *Nuncium*. p. 38. lin. 13. Gallico. p. 47. lin. 18. celebrari. p. 49 lin. 1. Lipſia. lin. 3. de- 50 lin. 8. poſt *eſt*: allegari debuit Tom. I. Alt. p. 58. & ſqq. p. 54. lin. 29. tantæ. p. 57. l. 5. 63 lin. 12. ullo. p. 69. lin. 7. numerus peditum eſt 10075. p. 71. lin. 6. poſt *recuſaw*: clau- enthesis. p. 76. lin. 7. Forlivio. p. 77. lin. 9. munere. p. 79. lin. ult. poſt *me* lege nec. 1. poſſim. p. 85. lin. 5. dele: ut. lin. 15. mete. p 87. lin. 8. voluntatibus. p. 88. lin. 19. poſt ponatur comma. item lin. 27. poſt *velit*. p. 94. lin. 1, aufer comma poſt *rejicit*. p. 95. cat. p. 108. lin. 23. comma poſt *errat* p. 111. lin. 22. Sycophantica. pag. 116. lin. 26. 32. anus. p. 117. lin. 6. eo usqve. p. 119. lin. 27. qvæ. p. 133. lin. 24. ille. p. 135. lin. 11. appel- p. 137. lin. ult. pro invehitur in ſublatas ſcholas. legendum: qveritur de ſublatis 138. lin. 23. offenderit. ibid. lin. ult. pro *tam* lege *jam*. p. 140. lin. 5. libertatis. ibid meret. p. 145. lin. 32. pro Lorium lege Corium. p. 150. pro Cordine leg. (: ordine. 5. Joſſinum. p. 151. lin. 25. poſt *Archiepiſcopo* ponatur comma. p. 152. lin. 13. Ams- p. 153. lin. 10. Helvetios. p. 158. lin. 20. aliorum. p. 159 lin. 9. Aleander. p. 164. lin. 30. nis. p. 165. lin. 22. poſt *factus* aufer comma. p. 176. lin. 28. confitendi. p. 177. lin. 2. ti- 179. lin. 15. Cordemoyus. p. 181. lin. 25. pro cominatio leg. contumelia. lin. 31. pone poſt *machinam* aufer poſt *primariam* & lege: primarium. pag. 182. lin. 19. pro *antea* n. p. 186. lin. 27. leg. Patmon. p. 188. lin. 32. leg. aſe agnoſci. p. 189. lin. 32. Prieriatis, Gerolseck. p. 195. lin. 26. intelligendus eſt verſic. undecimus. p. 198. lin. 18. jucun- 9. lin. 21. auferendum eſt punctum poſt *eſt*, & intelligitur Scultetus. p. 205. l. 13. hy- s. p. 209. lin. 29. in Germaniam. ibid. lin. 32. punctum poſt *ornatam*. p. 210. lin. 8. ar- p. 216. lin. 4. oppidulum. p. 222. lin. 19. comma poſt *ratione*. p. 224. lin. 1. ſignificat. ries. lin. 12. non ſolum electos. p. 226. lin. 19. Germanicam. p. 231. lin. 18. pro *qvos* le- 237. lin. 15. qva ipſe. p. 238. lin. 21. Patmo. p. 240. lin. 30. collegio. p. 241. lin. 34. qvæ- 5. lin. 6. cenſurarum. ibid. lin. 28. ubi ſunt. p. 259. lin. 14. eſſent. p. 261. lin. 13. mo- 6. lin. 3. effectum. lin. 13. Eccleſiaſticæ. p. 271. lin. 6. nervoſe. lin. 9. illud. p. 273. lin. dum comma poſt *erogationes*. p. 282. lin. 13. Montioji. p. 283. lin. 22, 23. omittitur *in ſuam*. poſt pag. 283. numerus paginæ mendoſus eſt & poni debet. 284. p. 1211. p. 289. lin. 19. Chriſtiernus. p. 290. lin. 8. in Svecia. p. 292. lin. 18. propagata. p. ult. tutus. p. 298. lin. 9. rhytmis. comma. lin 14. martyriisqve. lin. 20. pro *exſu- dit*. p. 301. lin. ult. pertinent. p. 304. lin. 30. focaria, (ut.

, in poſterioribus præſertim paginis, qvæ ob inſtans nundinarum tem- pus relegi accurate non potuerunt, æqvi Lectoris emendationi commendantur.

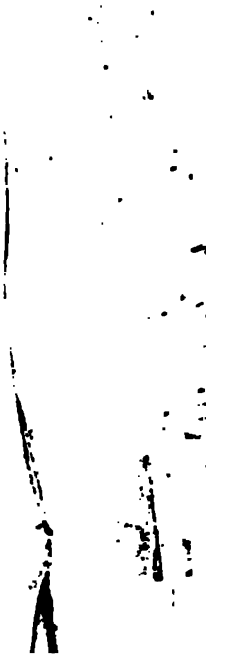

A 414542

DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARD

UNIV
A 414542
DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARD